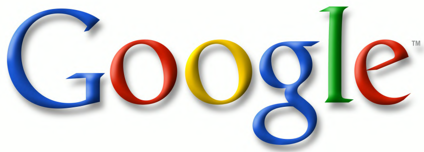
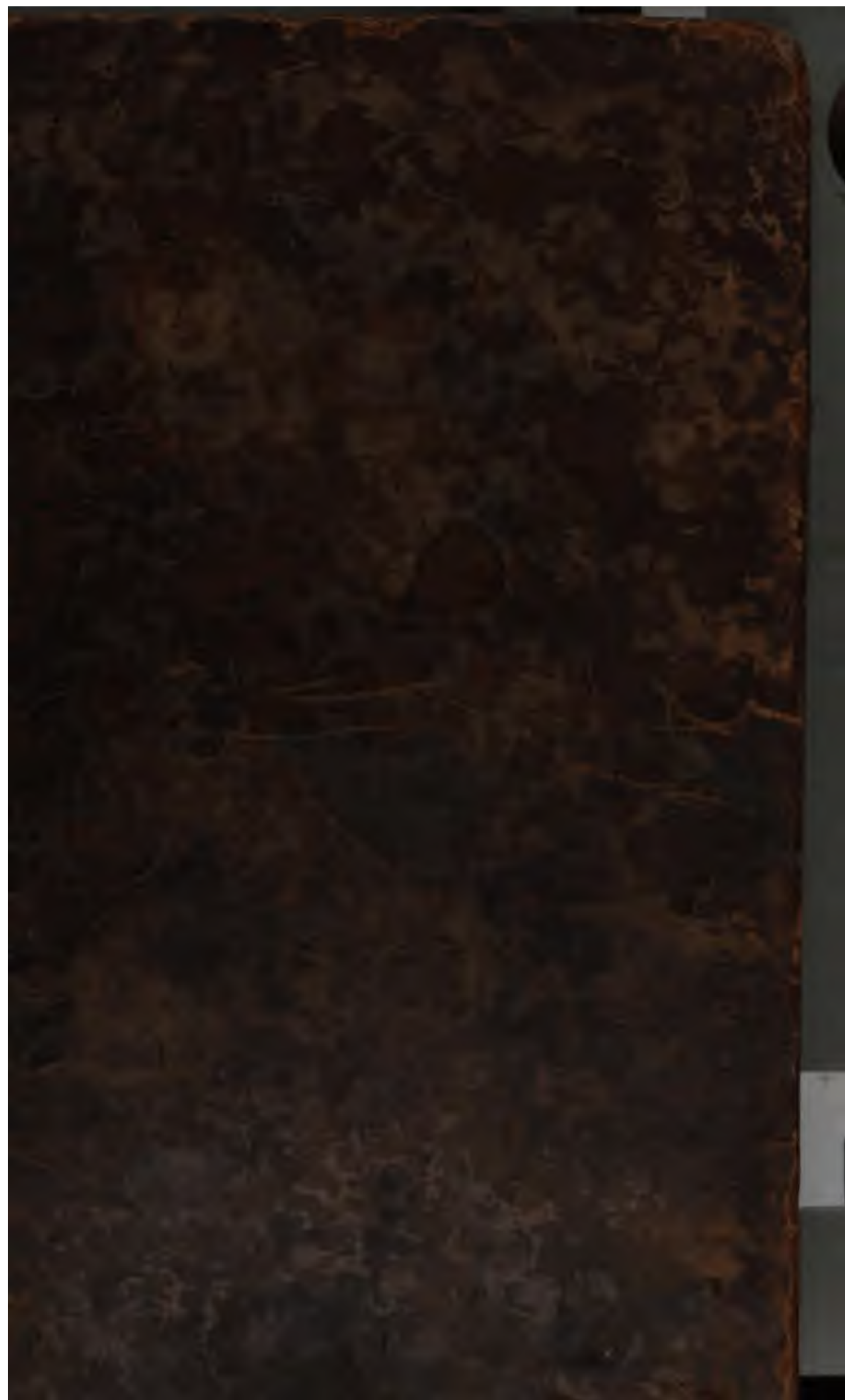
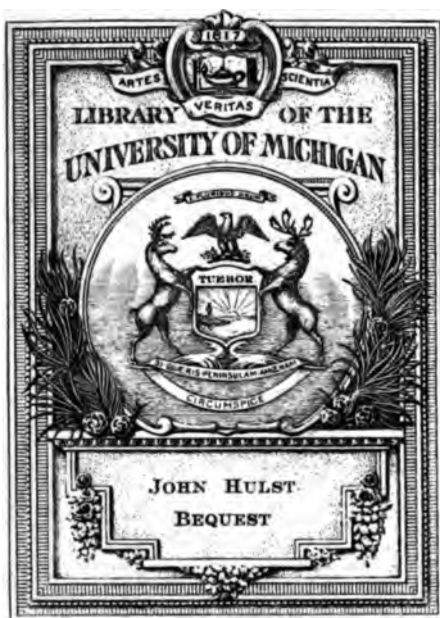
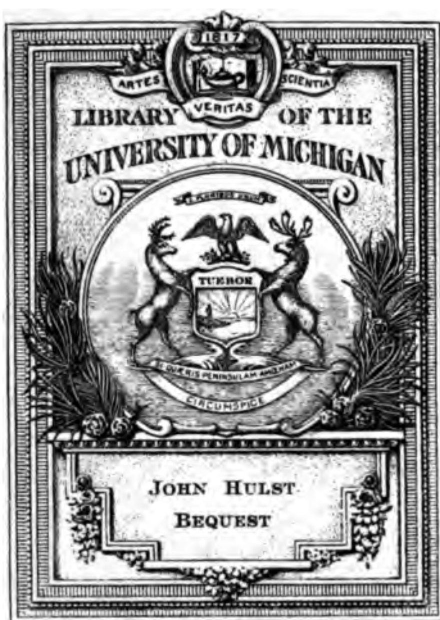

1817
ARTES
VERITAS
SCIENTIA
LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF MICHIGAN
TUEBOR
CIRCUMSPICE
JOHN HULST
BEQUEST

1817
ARTES
VERITAS
SCIENTIA
LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF MICHIGAN
TUEBOR
SI QUAERIS PENINSULAM AMOENAM
CIRCUMSPICE
JOHN HULST
BEQUEST

NIEUW EN VOLKOMEN
WOORDENBOEK
VAN
KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN:
Bevattende alle
DE TAKKEN DER NUTTIGE KENNIS,
MET
NAAUKEURIGE BESCHRYVINGEN, ZO VAN DE ONDERSCHEIDENE MACHINES, WERKTUIGEN, GEREEDSCHAPPEN, FIGUUREN, EN ONTWERPEN DIENENDE OM DEZELVE OP TE HELDEREN;

als mede van

De Klassen, Soorten, Toebereidselen, en het Gebruik van de Voortbrengzels der Natuur, het zy Dieren, Planten, Mineraalen, Aardgewassen, of Vochten;

MITSGADERS DE

Koningkryken, Provintien, Steden, Dorpen, en andere merkwaardige Plaatzen door de geheele Waereld.

Vercierd met een groote menigte Kunst-Plaaten.

Alles verzameld uit de beste Schryvers in alle Taalen, *en met een menigte van nieuwe Artykelen vermeerdert,*

DOOR

EGBERT BUYS,

Hofraad van hunne *Poolsche* en *Pruissische* Majesteiten.

NEGENDE DEEL.

R. en S.

Te AMSTELDAM,
By S. *J. BAALDE*, Boekverkooper.
MDCCLXXVII.

NIEUW EN VOLKOMEN

WOORDENBOEK

VAN

KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN.

R.

R. Is een Medeklinker en de zeventiende Letter van het Alphabeth. In de Griekſche Taal wordt ze dikwils uitgeſprooken met eene *h* agter zig, als in *Rhapſodia*, *Rhetorica*, &c.; anders wordt ze doorgaans gevolgd van eene Vocaal, aan het begin van woorden en Lettergreepen.

Zy wordt op alle geneeskundige Recepten (℞) geſteld; ſchoon ſommigen in plaats van deeſe Letter, het teken van Jupiter ♃ voor aan zetten. — R betekent ook *Reſponſio* of *Reſpondetur*, op Romeinſche Munten betekent R. *Reſpublica*. R. P. C. *Reipublicæ Conſtituendæ*. REST. *Reſtituit*. ROM & AUG. *Romæ & Auguſto*. Op de Romeinſche Inſcriptien betekent R. *Recta* of *Retro*. R. G. C. *Rei Gerendæ Cauſa*. R. A. O. S. *Rationali Operum Sacrorum*. R. R. *Ruderibus Rejectis*. R. V. P. *Redditum Veteri Poſſeſſori*.

Als een getal wierd R van ouds gebruikt voor 80, en met een blokje daar boven R̄, voor tagtig-duiſend; maar de Griekſche *r* of *ρ* betekent honderd.

RAA. Is op een Schip een lang en rond ſtuk hout, 't welk in het midden nog eens zoo dik is als aan de einden. Men hangt het dwars boven aan de Maſt, om de Zeilen daar aan te ſpannen.

RAADHUIS. Is een pragtig openbaar Gebouw, door welkers cierlykheid en fraaiheid dikwils eene Stad haare Magt en haar aanzien aan vreemdelingen te kennen geeft. Tot dergelyk Gebouw wordt in 't gemeen vereiſcht eene groote Zaal, en eene ruimte tot de Vertrekken voor de gezamenlyke Collegien, als der Burgemeeſteren, Schout en Schepenen, Griffie, Weeskamer, &c. en naar de geſchapenheid van de Stad, nog verſcheide anderen. By voorbeeld: een Vertrek voor den Krygsraad; een voor het Handelsgerecht; een voor de Huwelyks-Commiſſariſſen &c. Voor ieder van deeſe Collegien of Vroedſchappen behooren ten minſte drie Vertrekken, waaronder een van eene taamelyke grootte moet weeſen, allernaaſt hetwelke eene kleine Zaal moet ſtaan. Alle deeſe

Vertrekken kunnen in de twee hoofdverdiepingen geplaatst en gevonden worden. De Ruimte van de benedeu verdieping gebruikt men tot verscheide Gevangenissen en andere noodige Gewelven of Vertrekken voor de Ratelwagt, Nagtwaakers en Klapperlieden; voor den Kastelein of opziener van het Stadhuis &c. Wat verders ten opzigte van het gemak van een Stadhuis in acht te neemen is; op welke hoogte van de Stad hetzelve moet aangelegd, en hoe het moet vercierd worden, vindt men grondig voorgedraagen en duidelyk door voorbeelden verklaard in L. C. STURMS, *volkomen Aanwyzing om Land- en Stadhuizen, sterk, gemakkelyk en cierlyk aan te leggen.*

RAAD VAN CASTILIEN: is het eerste en voornaamste van alle Raads-Collegien van Spanjen, en wordt door den Koning, *Onze Raad*, genoemd. Hy bestaat uit eenen President, 6 Raaden, een Fiscaal, 6 Referendarissen, 6 Secretarissen en eenen Actuarius. Dezelve vergadert alle Maandagen en Woensdagen, in het Paleis van Madrid, en tegens den avond verschynt de Koning zelfs daarin, wanneer over alle de zaaken, het Koninkryk Castilien en de daartoe behoorende Provintien betreffende, geraadpleegd wordt. Door denzelven worden alle openstaande Ampten vervuld; de Koninklyke Gunstbrieven klaar gemaakt en verleend. Ook wordt daarin geraadpleegd over den tytel van Hertogen, Marquisen, Graaven en anderen; insgelyks over de Geestelyke waardigheden, die de Koning in het Koninkryk te begeeven heeft.

RAAD VAN INDIEN. Is door den Koning van Spanjen, Ferdinand den Catholyken, in den jaare 1511 opgerecht, en neemt, benevens den Koning, kennis van alle zaaken van de West-Indien, naamelyk van Oorlog en van vreden, als ook van Civile, Crimineele en Zeezaaken. Behalven deesen heeft Koning Philippus de IV, in den jaare 1644; nog eene Kamer van de Indiën opgericht, maar welke, sedert dat de Fransche Prins, onder den naam van Philip de V tot de Kroon kwam, wederom vernietigd is.

RAAD VAN STAATEN. Is een aanzienlyk Collegie by de Staaten Generaal der Vereenigde Nederlanden, 't welk de Oorlogs en Finantie-zaaken bezorgt.

RAAF. Zie het Artykel CORVUS.

RAAMEN. In den Tuinbouw, is een stuk houtwerk, dat driehoekig is, met spongen op de kanten, die diep genoeg zyn, om de vierkante Ruiten daarin te doen sluiten, om ze over de Planten te leggen, die men voor de koude wil bewaaren, en warmer doen zyn dan in de gemeene lucht. Men maakt ze van hard Eikenhout en men schildert ze groen om ze tegens de ongemakken van de lucht te beschermen. Men maakt

ze

ze omtrent zes voet lang en vier voeten wyd; de opening is gemeenelyk vier voeten.

RAAMEN of STYLEN VAN EENE DEUR. Zoo worden de regt-over eind ſtaande ſtylen of Deurvleugels, tuſſchen de kroon en het voetſtuk genaamd, waaraan voornaamelyk de Duimen van de Hengſels vaſtgemaakt worden, die het yſerwerk aan de deuren moeten houden.

RAAM-STUKKEN. *Impages.* De Dwarshouten aan eene Deur, welken de Raamen binden en de overige ruimte of opening opvullen, moeten helpen.

RAAPEN of KNOLLEN. Zie het Artykel RAPA.

RAAP-OLIE. Wordt gemaakt van Raap-Zaad, 't welk men in den Olie-Molen brengt, aldaar kneuſt, en over een Fornuis in een pan heet maakt; wat water daaronder giet, op dat het niet aanbrande. Men roert het ondertuſſchen geduurig, en doet 'er niet te veel water by, op dat de Olie niet ondienſtig worde voor de Lamp. Daar na doet men het in een' zak, en zet die tuſſchen wiggen onder een balk, welke op de wiggen verſcheide reiſen vallende, ze uitperſt. Deeſe Olie is dienſtig om in de Lamp te branden, en gemeene Lieden gebruiken ze om te bakken; laatende alvoorens eene Uye of een ſtuk Roggenbrood daarin kooken.

RAAP-ZAAD. Is een Zaad 't welk naar dat van Raapen gelykt. Het wordt in Brittannien eveneens geteeld als de Raapen; naamelyk zoo, dat men na het maaien van het Koorn, den grond zoo diep als men kan, om arbeidt, en het vervolgens op dien bearbeidden grond zaait. Wanneer het ryp geworden is, dan maait en dorſcht men het op zeilen, die op het Land geſpreidt worden, op dat het Zaad op den grond niet verlooren raake, en men dorſcht het in den wind, of men laat het door eene Zeef loopen. Uit dit Zaad wordt de Raap olie gemaakt, waarvan, zie hier boven.

RAARZUILIG. Zoo wordt genoemd, als by eene Zuilenſtelling of by het ſtellen van Pylaaren, ten minſten eene tuſſchenwydte van 9 modulen gelaaten wordt. Zie het Artykel ARÆOSTYLON.

RAAS IN KETTINGEN HANGEN. Beduidt op Zee zoo veel als wanneer zig een Schip tot het ſlaan gereed maakt, en men de groote Fokke-Raas met yſeren Kettingen, boven onder de Mars of Maſtkorf vaſtmaakt, op dat zy door den Vyand niet zoo ligt van boven neder kan geſchooten worden.

RAASKALLEN. Is eene ongeſteldheid van de verbeelding, de gedagten en het geheugen. Somtyds wordt het door uitwendige redenen veroorzaakt, als door te veel Prei, Uien, Boonen. Look, &c. te eeten, die in ſtaat zyn om die ongeſteldheid voort te brengen. Dus is 't met de *Hyoſcyamus*,

groene Koriander, Berg-Eppe, *Solanum*, *Mandragora* en Saffraan. Men krygt het ook van ſchrik en vrees, opſtopping der Stonden, of een gal van de Maag, of door lucht van doove koolen, dronkenmaakende drank of de ongeſteldheid der herſſenen door de natuur, gelyk in oude Lieden en zulken die te veel bloed hebben verlooren.

Men kent ze die Raaskallen, daaraan dat ze niet weeten wat ze zeggen of doen: die van eene heete en drooge geſteldheid en vogtig van herſſenen zyn, zyn daar zeer aan onderhevig. Men moet door geneeskundige middelen, de oorzaaken daarvan tragten weg te neemen, en dus de kwaal geneeſen.

RABAT-*Diſconto*, in 't Franſch *Eſcompte* of *Excompte*, is in den Koophandel tweëerlei. (1) Als zekere Penningen ten honderd, voor contante betaaling gekort worden, als men de ſomme eerſt over eenige Maanden of over een jaar had moeten betaalen; waarom de betaaler billyk wegens zyne vervroegde voldoening, de intereſſe van de Hoofdſom, naar de proportie van den tyd afkort. Zoodanig eene korting geſchiedt gemeenelyk by het koopen van zekere Obligatien en Handſchriften, welken iemant die ze in handen heeft, tot den vervaldag niet kan houden; waarom hy ze aan iemant anders, die beter van gereede penningen voorzien is, verhandelt, en zig een half of twee derdens, of wel *één* ten honderd voor jedere maand laat korten. Dit ſoort van *Rabat* wordt ook *Interuſurium* genaamd. LEIBNITZ heeft allereerſt getoond, hoe zoodanig een *Rabat* naauwkeurig moet gerekend worden, en hoe veel minder die geene billyk te betaalen heeft, die een nog niet vervallen Capitaal vooruit betaalt. — (2). Ten opzigte der gekogte en verkogte Waaren, als die naamelyk, gelyk in Hamburg, op 13 of 7 maanden tyd ingekogt en verkogt, en naderhand met 8 ten honderd in het jaar, of met 4 en twee derde deel ten honderd, voor 7, of met 8 en twee derde deel ten honderd, voor 13 maanden gerabatteerd worden.

RABAT-RANDEN. Zyn by de Tuinlieden, die reekſen of ryen van kleine maar duurzaame Planten of Heeſters, die om de Randen van een Tuinbed of Rabat gezet worden; als daar is voornaamelyk de Palm.

RABATTRE SES COURBETTES. Wordt op het Ryſchool gezegd, als een Paard Courbettes maakt, en de twee agterſte Schenkelen te gelyk op de aarde brengt, en zulks insgelyks op zyn *Tempo* met de eerſten doet.

RABBANISTEN. Zie het Artykel RABBINISTEN.

RABBI. Zie het Artykel RABBYNEN.

RABBINET. Een klein ſtuk van ordonnantie, tuſſchen een Fal-

Falconnet en een Basis, schietende 8 ✱ yser en weegende 300 pond.

RABBINISTEN of TALMUDISTEN, zyn by de Jooden die geenen, welken de leeringen van hunne Voorvaderen aankleeven, en navolgers zyn van de oude Phariseën, aan wier Leere zy zig bepaaldelyk hielden. Zy onderscheiden zig door hun naam van de Secte der Karaïten, die zig stipt aan de letter der Schriften houden.

RABBIT. Betekent in het Engelsch *Konyn*. Zie het Artykel CUNICULUS.

RABBOTH. Dus noemden de Jooden zekere verbloemde aantekening over de 5 Boeken Moses, welke by hun in groote achting zyn en voor zeer oud gerekend worden.

RABBYNEN. Zyn de Leeraaren van de Joodsche Wet, die voor deesen in de Schoolen verhevere Gestoeltens hadden, maar hunne Ampt genooten, die men *Charabims* noemde, zaten op Banken, en de Scholieren aan de voeten van hunne Leeraaren laager aan den grond. Zy gaven en geeven nog in alle geschillen een gerechtlyk Vonnis; oordeelen over de geoorloofde en ongeoorloofde zaaken, als mede over alle pointen van Godsdienst, en bemoeien zig zelfs ook met waereldlyke dingen.

RABDÆ of RABDI. Zoo worden die Straalen genaamd, die de Zon na en voor haaren op- en ondergang, door de luchtige wolken, op de aarde pleeg te werpen.

RABDEIDES, beter *Rhabdoides*, de PYLNAALD. Zie het Artykel *Suturæ*.

RABDOLOGIA. Zie het Artykel RHABDOLOGIA.

RABESQUES. Zie het Artykel ARABESQUES.

RABIA PRIOR. Heet in het Arabisch jaar de derde maand in het jaar, en heeft 30 dagen, *Rabia posterior* in het tegendeel is de vierde maand in het gemelde jaar en heeft maar 29 dagen.

RABIDOQUIN. Is een oud Italiaansch Kanon, 't welk anderhalf pond Yser schoot, 36 Caliber lang en 7 centner zwaar was. De *extraordinaire* had 44 Caliber of 8½ voet, en woog 7½ centners. De gesterkte weegt 8½ Centners, de verzwakte 8 Centners.

RABIES CANINA. De Honds-Raasernye, is als iemant van een dollen hond gebeeten is. Deese komt in de oorzaak en geneesing met de *Hydrophobia* overéén, alwaar men 'er nader van leesen kan.

RABIES HYDROPHOBICA. Zie de Artykels HYDROPHOBIA en LYCANTHROPIA.

RABINET. Zie het Artykel RABBINET.

RACCOURII. (In de *Wapenkunde*) Betekent hetzelfde als *Coupée*; dat is afgesneeden of verkort; en betekent een Kruis of eereteken, dat zig niet uitstrekt tot den Hoek van het Schild, gelyk het gemeenelyk doet wanneer het zonder zulk eene onderscheiding genoemd wordt.

RACE. Betekent in de Genealogie, eene opvolging van geslacht, van Vader tot Zoon.

RACEMUS. Is een *Vrugtbundel*, waarin de Bessen, inzonderheid de Druiven, te saamen byéén groeien.

RACHAMALCA. Zoo noemt DOLÆUS die leevensgeesten, die zig in de Lyfmoeder ophouden. Op gelyke wyse deelt hy aan ieder Ligehaamsdeel eene byzondere Ziel toe, en wil dat de *Microcosmeter* in het hoofd, en de *Gasteranax* in de Maag haare Zitplaats hebben zoude. Maar dit alles is slegts voor droomen te houden derzulken die de *Helmontiaansche Secte der Geesten* toegedaan zyn. De Ziel is in alle plaatsen en deelen des Ligchaams in haar geheel en ongescheiden.

RACHIS. Zie het Artykel REKLING.

RACHISAGRA. Zie het Artykel JICHT.

RACHITÆ en RACHIÆI. Zyn de Spieren die tot den rug behooren.

RACHITIS. Zie het Artykel RHACHITIS.

RACKET. Zie het Artykel RAKET.

RADDER-ALBUS en RADDER-SCHELLING. Zie het Artykel KEULEN.

RAD- en DRYFWERK. Is eene van de konstigste te saame gestelde Machines, waardoor, door hulp van eenige weini Raderen en Dryfwerken, die men, naar vereisch van de o standigheden, dikwils in eene kleine ruimte, gelyk by e Windas, insluiten kan, niet alleen het vermogen kragtig v meerderd wordt, maar ook de beweeging bestendig is, niet, gelyk by een Hevel, behoeft afgebrooken te worden. deese Machine wordt, of een *Ster rad* of een *Kam-rad* a bragt, 't welk in het Dryfwerk grypt of vat.

RADHASPEL. Is eene Machine, die van een anderen ge nen Haspel in geen deel verschilt, behalven dat in plaat ce Haspelhoorens aan den As, een ronde Schyf of ee vastgemaakt is, aan welkers Peripherie of ommetrek, z Staaven, in eene zodanige wydte van elkander ingeze dat men gemakkelyk van den eenen den anderen met z bereiken kan. Met deese soort kan wel een taamel geligt worden, omdat het Rad of de Schyf veel meer en houvast heeft, en ook meer menschen daaraan te geled kunnen worden; maar men vordert met deese S zoo wel als met den Hoornhaspel, vermits de verwis de Horens meer tyds wegneemt.

RADIÆ MUSCULI. Zyn de Elleboog-Spieren, zoo wel de buitenste als binnenste, die de wortel der hand uitstrekken en buigen.

RADIÆUS EXTERNUS. Is eene Buigspier van de hand.

RADIÆUS INTERNUS. Is eene uitstrekkende Spier van de hand.

RADIANT. In de *Optica*, is eenig punt van een zigtbaar voorwerp waarvan Straalen uitschieten.

RADIARE. Zie het Artykel STRAALEN.

RADIATIE. Is de daad van een Ligchaam dat rondom zig Straalen uitschiet, als uit een Centrum. Zie het Artykel LICHT en STRAAL.

De Radiatie wordt in de Optica aangemerkt als drievouwdig, naamelyk direct, gereflecteerd, en gerefracteerd.

RADICAAL. In het algemeen iets dat tot een basis of fondament dient. — In de Spraakkonst geeven we den naam van Radicaal, aan eerste of oorsprongkelyke woorden, integenstelling van faamengestelde en afgeleide. — De Algebristen spreeken insgelyks van de Radicaal-teekens van Quantiteiten, 't welk het Character is dat hunne wortels uitdrukt.

RADICATIE. Eene bewoording die sommigen gebruiken om uit te drukken de daad waardoor de Planten wortelen krygen of wortels uitschieten.

RADICES FELLEÆ. Zyn de Galwegen, die uit de Lever in de Galblaas loopen, of wel die *Ductus Hepatico-Cystici*, die inzonderheid in de Lever van het Rundvee zig voordoen.

RADICISECA. Dus wierden in voorige tyden genaamd de Bedienden der Geneesheeren, die de *Simplicia*, als Kruiden, Wortelen en diergelyken, ten behoorlyken tyde, moesten vergaderen.

RADICULUS. Dat deel van de Zaaden aller Planten, 't welke door de *Vegetatio* deszelfs wortel verkrygt, en door het Microskoop kan ontdekt worden.

RADICUM EXTRACTIO. Dus noemen de Cyffermeesters het uittrekken van het zoogenaamde Wortel getal; als het van den Quadraatwortel gezegd wordt, verstaat men daardoor zodanig een getal te vinden, van het welk, met zigzelve gemultipliceerd zynde, het opgegeeven getal te voorschyn komt. By voorbeeld iemant wilde de Quadraat-wortel uit 256 trekken, zoo zou hy bevinden dat het getal van 16 die wortel of zyde was; want 16 met 16 multipliceerende, komt het getal 256 daaruit; en bygevolg is de Quadraatwortel niet anders dan een getal, uit wiens multiplicatie met zig zelve, een ander opgegeeven getal gebragt wordt. Maar een getal dat door de multiplicatie van een getal met zigzelf ontstaat; is een Quadraat-getal. Dus is 25 een Quadraat-getal,

en

en 5 is deszelfs wortel, die in zig zelve gemultipliceerd zynde, het voornoemde uitlevert; want als ik 5 met 5 multipliceer, dan komt 'er het getal van 25 uit. Voorts 6 met 6 gemultipliceerd, maakt 36; zoo dat 36 het Quadraat-getal, maar 6 de Quadraat-wortel is. Maar deese spreekwys ontstaat uit de Geometrie; want gelykerwys aldaar een Quadraat genoemd wordt, dat 4 gelyke zyden heeft, dus, wanneer men de Quadraatwortel, of het getal waaruit het vierde komt, met hunne eenheden naar de lengte en breedte zet, dan zal het ook een vierkant maaken. Derhalven is ook het getal dat uit de multiplicatie van eene zyde met zig zelve ontstaat, een Gevierd- of Quadraat-getal. Integendeel, gelykerwys men de zyden van een Quadraat-figuur uit haaren bekenden inhoud kan vinden, dus moet men ook uit het opgegeeven Quadraat-getal, de *Radix* extraheren, ingeval men weeten wil, uit welk in zigzelven gemultipliceerd getal het opgegeeven getal gesprooten is. Deese Quadraatwortel geeft men gemeenelyk te kennen door dit teken: *Radix* □ *quadrata*; of □, als zynde het gebruikelykste. Tot de Extractie nu is van nooden dat men de Quadraat-getalen van alle getalen, van 1 tot 10 en wederom de Quadraat-wortelen van alle Quadraat-getalen, van 1 tot 100 weete. Somwylen is 't ook noodig, dat men uit getalen, die geen Quadraat-getalen zyn, de wortel extraheert, dat is, zoodanig een getal vindt, dat met zigzelve gemultipliceerd zynde, wel niet het opgegeeven getal, nogtans een getal dat daar zeer nabykomt, uitbrengt. By voorbeeld: ik wilde uit 257 den wortel extraheeren, daar zoude uitkomen een getal van 16 en een twee-endertigste deel, wel getal in zigzelve gemultipliceerd zynde, dat is $16\frac{1}{32}$ met 16, niet juist 257, nogtans omtrent zoodanig een getal, naamelyk 257 en een duisend twee en veertigste deel uitlevert. Maar hoedanig de extractie van zulke Quadraatwortelen geschiedt, kan uit de Cyfferboeken in het breede gezien worden.

Van de Extractie des Cubic-wortels valt vooreerst aan te merken, dat die wortel niet anders zy dan een getal, dat eerst in zigzelf, naderhand wederom met het Product of Quadraat gemultipliceerd zynde, een ander en zoogenaamd Cubic-getal voortbrengt. By voorbeeld, ik multipliceer 3 met 3, dan is het Product 9. Dit getal wederom met 3 gemultipliceerd zynde, levert 27 uit. Bygevolg is het Cubic-getal extraheeren niets anders dan uit een opgegeeven getal een ander getal zoeken, waaruit door zoo eene vierkante multiplicatie, eerst met zigzelve, daarna met het product, het opgegeeven getal ontstaan is. By voorbeeld: ik wilde uit 1728 de *Radix Cubica* extraheeren, zoo zou ik een getal moeten vinden, dat met zyn

eigen

Fig. 1. QUADRATRIX DINOSTRATIS.

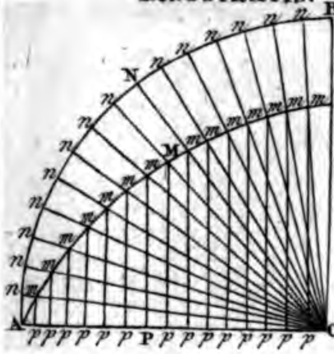

Fig. 2. QUADRATRIX TSCHIRNHUSIANA.

Fig. 3. RADIUS.

Fig. 4. RAGULED.

Fig. 7. RAYONNANT.

Fig. 5. RANUNCULUS.

Fig. 6. RATTEN.

eigen Quadraat gemultipliceerd zynde, 1728 voortbragt. Dit getal nu zoude 12 zyn; want het product van 12 met 12 is 144 dit wederom met 12 gemultipliceerd, maakt 1728. Deese Cubic-getalen nu worden van den Geometrischen *Cubus*, die alle 6 gevierde zyden gelyk heeft, genaamd: want gelykerwys ik in een *Cubus* of Dobbelsteen, uit deszelfs bekende *Solidum* of Ligchaam, de zyden kan vinden; dus moet ik uit het opgegeeven Cubic-getal de Cubic-wortel extraheeren, zoo ik weeten wil uit welk getal dezelve ontstaan is. Even gelyk een *Cubus* uit eene gelyke lengte, breedte en dikte geformeerd wordt, dus wordt ook een Cubic-getal uit een driemaal gezet getal gemaakt. Men pleeg de *Radix Cubica* of de Cubic-wortel dus te kennen te geeven, R. *Cubix*, of $\sqrt[3]{}$. De Extractie op zig zelf geschiedt of uit Cubic-getalen, of uit irrationaalen, dat is niet Cubic-getalen: De *Modus Procedendi* is insgelyks uit de Cyfferboeken te zien. De hooger getalen hebben insgelyks hunne wortelen, welken gemeenelyk dus getekend worden: $\sqrt[4]{}$ $\sqrt[5]{}$ $\sqrt[6]{}$ enz.

RADIOLUS ECHINATUS. Zyn de Zwemstekels der *Echini*, in steen, waartoe men ook de *Lapides Judaici* brengt, en meer anderen; doch dit behoort tot de kennis der *Conchylia*.

RADIOMETER. Is een Instrument dat anders ook genaamd wordt de GRAAD-BOOG. Zie dat Artykel.

RADIUS. (In de *Geometrie*) De halve Diameter van eenen Cirkel, of een regte Lyn getrokken van het middelpunt tot den omtrek. Deese wordt *Radius Circuli* genoemd, om dat alle *Radii* elkander gelyk zyn. Deesen naam voert ook de Linie, welke in een Kogel, uit het middelpunt van dezelve tot haare vlakte getrokken wordt. By voorbeeld PLAAT CCXXI. *Fig.* 3. is C het middelpunt van den Kogel, zoo is CB en ook AD *Radius Sphæra*, en ook zyn hierin alle de *Radii* van éëne grootte. Vermits men in de reguliere Vestingwerken de Polygonen doorgaands in Cirkels beschryft, zoo zyn daarin tweederhande *Radii* aanmerkelyk, want daar is de *groote* RADIUS de regte Linie, die uit het middelpunt tot in de Bolwerks-Spits getrokken wordt. Men moet denzelven gebruiken, indien men weeten wil of men van buiten naar binnen versterken moet. De *kleine* RADIUS integendeel is die, welke uit het middelpunt maar tot in de *Gorge* of het Keelpunt van de Polygonen gaat. Men gebruikt denzelven voornaamelyk by den Hollandschen Vestingbouw, en in alle Soorten van Vestingwerken, welken van binnen naar buiten gelegd worden.

RADIUS. Zie het Artykel STRAAL.

RADIUS. (In de *Anatomie*) *Parapechyon*, *Cercis*, *Focile minus*, *Parapygion*. Elleboogspyp, is het grootste onder beide de Elleboogsbeenderen.

RADIUS ASTRONOMICUS. Zie het Artykel JACOBS-STAF.

RADIUS CURVEDINIS. Zie het Artykel OSCULUM.

RADIUS DIRECTUS. Een regte Straal, is, die van een zigtbaar Ligchaam; door een regten weg, of onmiddelbaar en zonder verandering in het oog valt.

RADIUS INCIDENS. De invallende Straal, is die, welke van een zigtbaar Ligchaam op een Spiegel, (dat is een donker en gepolyst Ligchaam) wordt geworpen. En aldaar wordt het punt, daar de straal den Spiegel aanraakt, *Punctum Incidentiæ* genaamd.

RADIUS REFLEXUS. Een terugvallende Straal, wordt genaamd die van den Spiegel wederom in het oog terug slaat.

RADIUS REFRACTUS. Een gebroken Straal, is die, welke door iets doorzigtigs, by voorbeeld Lucht, Water, Olie, Glas, doorgaat en in dien doorgang gebroken wordt, dat is, van zyn' regten weg afwykt en zig kromt.

RADIX. Een wortel, is het eerste deel der Gewassen, en ligt in de aarde besloten, waaruit het zyn voedsel trekt, dat vervolgens aan het gantsche Gewas medegedeeld wordt. By de Materialisten, vindt men veele en verscheiden wortelen, die tot Artseny gebruikt worden.

RADIX ACORI. Zie het Artykel CALAMUS AROMATICUS:

RADIX CARLINÆ, CARDOPATHII. Zie het Artykel CARLINA.

RADIX CARLO SANTO. *Radix Indica*. In het Fransch *Racine de St. Charles* of *Racine Indienne*. Is een wortel die in het Westindisch Landschap Michoacan pleeg te groeien, naamelyk op gctemperde plaatsen. Hy heeft een grooten kop, waaruit nog veele anderen Wortelen, een duim dik en wit van kleur, ontstaan. Stengel en bladen zyn den kop niet ongelyk, groeien ook dus om de daarnaast gestoken stangen, of kruipen langs den grond; zyn donkergroen van kleur en hebben een sterken reuk. Men ziet 'er vrugt noch bloessem aan. De bast laat zig gemakkelyk van den wortel schillen, is van een kruidigen reuk en eenigsints bitter van smaak. De kern in den wortel, afgeschild zynde, bestaat uit zeer fyne veseltjes, die zig ligtelyk van elkander splitsen. De bast, getemperd zynde, wordt als een zweetmiddel gebruikt, sterkt de Maag, zuivert het tandvleesch en maakt een aangenaamen adem. Doch gezooden en gepulverizeerd zynde, is hy goed voor de Scheurbuik, Zinkingen, vallende Ziekte, breuk, kinderpokken en harde geboorte.

RA-

RADIX CENSI CUBI. of *Quadrato cubi*. Wordt gemaakt uit een getal, dat ontstaat als een getal vyfmaal in zig gemultipliceerd wordt, op de volgende wyse:

3 maal 3 is 9
3 maal 9 is 27
3 maal 27 is 81
3 maal 81 is 243
3 maal 243 is 729.

Dit getal wordt gevonden als men uit een opgegeeven getal de *Radix quadrata* extraheert, komen 27. en voorts de *Radix Cubica*, komen 3. Of neem uit het gantsche getal de *Radix Cubica*, zynde in dit exempel 9. uit deese de *Radix quadrata* of de geviérde wortel 3. By voorbeeld: gy wilt uit dit getal 16777216 de *Radix Censi Cubi* extraheeren, zoo moet gy de *Radix Quodrata* van het opgegeeven getal zoeken, komende 4096, en hieruit de *Radix Cubica*, komende 16, en zynde het begeerde getal.

RADIX DORONICI. Deese wortel komt uit Italien en Zwitserland. Het is aanmerkelyk dat by deesen wortel altyd korentjes van Kwikzilver, gelyk Paerlen, gevonden worden. Ja dat meer is, als van dit Gewas het Sap uitgeperst, en 's nagts in de Lucht gezet wordt, voornaamelyk in eene heldere lucht, dan schynt zig het Sap, geheel en al in Kwikzilver veranderd te hebben.

RADIX DULCIS. Zie het Artykel GLYCYRRHIZA.

RADIX QUADRATA. Zie het Artykel QUADRAAT-WORTEL.

RADIX PYRETHRI. Zie het Artykel PTARMICA.

RADIX ROSEA. Is een Bolwortel, van buiten bruin, van binnen wit, van reuk en smaak omtrent gelyk Roosen. Hy maakt fyne Stengels, met veele smalle, langwerpige, spitse, rondom gekorven bladen, zynde graauw van kleur, behalven de buitenste toppen, welken rood zyn. Op de punten der Stengelen draagt ze kroonswyse bloedroode bloemen, en klein langwerpig zaad in hulzen. Het groeit van zelfs op hooge Bergen, maar wordt ook in Hoven gekweekt. De wortel dryft de maandstonden en is een middel voor het opstygen der Moer, uiterlyk is het een middel voor hoofdpyn.

RADIX SALIVARIS. Zie het Artykel PYRETHRUM.

RADIX SANCTÆ HELENÆ. *St. Helena's Wortel*. Is een raamelyk lange wortel, ter dikte van een duim, vol kwasten, zwart van buiten, wit van binnen, speceryägtig van smaak, omtrent als de *Galega*. Men brengt hem gedroogd uit de Haven van *St. Helena*, in de Provintie van *Florida*, in *Amerika*. Hy schiet takken onder den grond en draagt breede en groene bla-

gesneeden. Deese bewoording wordt gebruikt van een Kruis, dat gemaakt is van de Stammen van twee Boomen, zonder derzelver takken, waarvan zy alleen de stompen schynen te zyn. Zie PLAAT CCXXI. *Fig.* 4.

RAGUSA. Eene kleine Republiek in Dalmatien, langs de Golf van Venetien gelegen, die, behalven de Stad Ragusa, ook het Steedje *Stagno*, benevens twee of drie Dorpen, en de Eilanden *Agosta*, *Meleda* en het Schier-Eiland *Sacioncello* onder zig bevat, en wier Regeering byna als die van Venetien ingerigt is.

RAJA. Is de benaaming, die de Vorsten in de Oostindien en in de nabuurige Ryken, zig toegeëigend hebben. In de Reisbeschryvingen vindt men van de *Raja's* van Veloucho, van *Carnatica*, van Ogen, *enz.* Zy draagen een saamengewonden Neusdoek met drie tuiten om het hoofd, tot een teken van hunne Souverainiteit.

RAJA. *Roch*, (In de *Ichthyologie*) eene soort van de *Chondropterygious* order der Visschen, zynde eene platte, breede en Kraakbeenige Visch, die zeer bekend is op de Vischmarkten. RONDELET heeft 'er vyftien soorten van onderscheiden. In 't algemeen zyn ze Visschen die geen vinnen hebben; want zy zwemmen op hun plat, en hebben doornen aan den Staart, welken naar die der Braamstruiken gelyken. De soort van Vleugeltjes of Vinnen die zy aan den Staart hebben, dienen alleen om hunnen voortgang te bestieren; zy zien allen zywaarts en hebben allen een vlak voor de oogen, die in 't Latyn *Nebula* genoemd wordt; en by de oogen groote gaten, welken geopend zyn als de mond gaapt, en byna gesloten zyn wanneer de mond zulks is. Zy hebben nog andere openingen boven den mond, in de plaats van Neusgaten. Men vindt 'er die tanden, en andere die 'er geene hebben, hebbende in derzelver plaats een ruw been. Alle de soorten der Rochen hebben het onderste gedeelte der Kieuwen ontbloot. Zy verschillen onderling door de Stekels, want eenigen zyn 'er aan het onder- en bovengedeelte mede bezet; de anderen alleen aan de bovenzyde, en anderen onder den Bek. Eindelyk heeft men 'er die alleen stekels aan den Staart hebben. Eenige Soorten hebben 'er drie ryen van, en anderen hebben 'er maar een. De Lever van eenigen is rood, en die van anderen geel. De milt is in het omkleedsel van de Maag bevat. Deese soort van Visch is zeer vrugtbaar en gemeen, omdat men byna geen Visschen heeft, welker muil zoo wyd is om de *Roch* in te zwelgen, en hunne stekels beletten ook de andere Visschen om hen te naderen. Schoon de Wyfjes veel Kuit bevatten, zoo schieten zy egter niet meer dan een of twee Eitjes te gelyk. De geenen die uitkomen, zyn met een

een harde Schaal bedekt, welke zy verkrygen wanneer zy in de lyfmoeder nedergedaald zyn; de anderen zyn boven de Lyfmoeder geplaatst, gelyk in de Hoenderen. Zy gaan het eene na het andere los om tot volmaaktheid te komen, dat is om met een Schaal omkleedt te worden, die vierkant is. — Alle de soort van *Rochen* hebben een wildsmaak en een kwaade Zee-reuk. Deese laatste hoedanigheid verdwynt, wanneer men ze eenigen tyd bewaart. De Lever van deese Visschen wordt voor eene aangenaame Spyse gehouden. Zy voeden zig met kleine Visschen en onthouden zig op Slykagtige en modderagtige plaatsen, naby de Stranden.

RAJAB. Zoo wordt door de Arabiers de zevende Maand in het jaar genoemd, hebbende 30 dagen.

RAJANIA, (in de *Botanie*). Eene soort van de *diacia-hexandria* Klasse der Planten, zonder eenige Bloembladen; de vrugt is rondagtig, en bevat een enkel zaad van hetzelfde maaksel.

RAISON. De oorzaak, de grond, de redenen; ook de rechtmaatigheid en billykheid. Iemant tot raison brengen, wil zeggen: iemant tot erkentenis of reden brengen.

RAISON DE GUERRE. Is een woord waarmede men alle buitensporigheden, die in den Oorlog voorvallen, ontschuldigt. By voorbeeld, wanneer een staat, die neutraal en niet mede in den oorlog ingewikkeld is, met doortrekken, inquartieringen, *enz.* geplaagd wordt.

RAISON D'ETAT. Wordt in Staatszaaken in eenen goeden en kwaaden zin genomen. In een' goeden zin betekent het dat geene, wat, of tot afkeering van het kwaad, of tot verkryging en behouding van het goed, dat tot voordeel van een Land verstrekt; ook de schranderheid om eenen staat wederom in zynen voorigen bloei te herstellen, daarin te behouden, en deszelfs nut door regtmaatige middelen te bevorderen. In deesen zin wordt, of op den Staat der Republiek zelve, 't welk *Ratio Status intrinseca* genoemd wordt; of op den staat der nabuurige Landen gedoeld, 't welk den naam van *Ratio Status extrinseca* heet. En bygevolg verschilt dezelve van het *Jus Publicum*, of het algemeene Recht, want dit heeft de Rechten en Prærogativen van een Land in 't oog; maar de *Raison d'Etat* doet alleen gade slaan op deszelfs nut. Maar in een kwaaden of verkeerden zin, wordt dit woord integendeel dikwils tot een dekmantel van alle ongerechtigheden misbruikt, wanneer men naamelyk zoodanige Wetten geeft en zulke raadslagen neemt, die regtdraads tegens de billykheid aanloopen, en maar alleen het eigenbelang en het nut van eenen Landvorst merkelyk bevorderen; en daarentegen de welvaart der onderdaanen geheel ter zyde gesteld wordt.

RAKET. *Ruchette.* Ook genaamd *Eruca latifolia alba.* *Eruca*

ca Sativa. Rucbetta Italorum. Mostaardzaad; schoon tusschen dit en het regte Mostaardzaad, een groot onderscheid is. Zie het Artykel ERUCA.

RAKETTE. *Pyrobolus.* In het Fransch *Fusée.* Is een Vuurwerk van vermaak, in de gedaante van een Cylinder, dat, in brand gesteeken zynde, hoog vliegt, en met een slag in de lucht vergaat. Dezelven zyn het fondament van alle andere Vuurwerken. Eene andere Soort wordt *Water-Rakette* genoemd. Deesen zwemmen boven het water.

RAKETTEN. Zyn een Blaastuig van korte Pypen. Aangezien zig de Pyp inwendig negenmaal omdraait, zynde zoo veel als of het Ligchaam der Pyp negenmaal zoo lang was, zoo maaken ze eene zoo diepe resonantie, als de grootste dubbele *Fagot*, zoo dat ze somwylen wel 15 voet kan haalen. Het Ligchaam der Pyp is maar elf duim lang. Zy hebben veele gaten, vanwelken egter maar elf gebruikt worden. Men heeft van dezelven gantsche Accoorden van 8 Stukken.

RAKETTEN-HAAUW of KOKER. Is de Papieren Pyp van de Raketten of Vuurpyl, welke met Buspoeder opgevuld wordt.

RAKETTEN-STAF of RIET. Is een lange houten Stok, aan dewelke de Vuurpyl gebonden moet worden. Deese Stok moet zyn behoorlyk gewigt hebben, omdat daarvan voor het grootste gedeelte afhangt, dat de Vuurpyl regt omhoog vliegt. Deese Staven of Stokken worden uit ligt en droog hout vervaardigd, en bekomen by de kleine en middensoort van de Raketten, te weeten van een of twee pond zwaarte, zevenmaal de lengte van de Rakette, die zevenmaal zoo lang als hun monding zyn; hoewel dit ook by grootere Raketten geschieden kan, behalven dat de staf of stok eenigsints dikker of zwaarer moet genomen worden. In 't gemeen wordt de staf boven $\frac{1}{6}$ en beneden $\frac{1}{6}$ van den Diameter sterk gemaakt, egter doet men best, dat men dezelve eenigsints langer en zwaarer maakt, om dat men in beide gevallen, in zeer korten tyd, iets daarvan afsnyden kan.

RAKETTEN-STOK. Zoo heet de Vorm waarin de Haauwen of Kokers tot de Vuurpylen gemaakt en geslagen worden.

RAL, RALLUS. *Crex.* Dit is een Geslacht van Vogelen, welker kenmerk is een Bek te hebben die meer dan een duim lang en zeer smal is. Deszelfs vingeren en beenen zyn mede lang en zyne Nagels kort. Men onderscheidt deese Vogels in Land- en Water-Rallen. — 1. De *Water-Ral* is de grootste van alle de soorten, hebbende een voet lengte, en kan niet zwemmen, maar over het water loopen. Wanneer hy vliegt, steekt hy zyne voeten nederwaarts uit. Hy heeft een

witte

witte pen aan iedere zyde van den ſtaart; het onderſte gedeelte van zyn borſt is blaauw; het opperſte van den rug taanverwig en de vouwen der Vleugelen zyn wit; zyn vleeſch is malſch en komt in ſmaak met dat van het waterhoen overeen. ALBIN ſpreekt van drie ſoorten van Waterrallen. 2. De BREM-RALL, die zig in de *Brem* onthoudt en 'er het Zaad van eet. Deeſe is grooter dan de Zwarte Rall. Zyne Vederen zyn rosagtig; zyn kop gelykt naar die van een graauwe Patrys; zyne dyen zyn met wit gevlakt. Het vleeſch van deeſen Vogel heeft iets dat aangenaamer en ſmaakelyker is dan dat van de Patrys. 3. De ZWARTE RALL, is de gemeenſte van alle de Soorten. Zyne Beenen zyn kort; zyne Vingeren zeer lang, uitgezonderd de agterſte, die zeer kort is; zyne Vederen doen hem grooter ſchynen dan hy is; die van zyne dyen zyn zwart en blaauwagtig met wit gevlakt. Het opperſte gedeelte van zyn Ligchaam is zwart, alsmede de borſt, en met eene taanverwige kleur geſtippeld. Zyn bek is dun, en aan de bovenzyde rood. Zyn ſtaart is kort, zoo alsmede die van alle Strandvogels, die niet zwemmen. Hy is vleeſig gelyk de Meerl en zeer goed tot Spyſe. Men ziet deeſe Vogels in groote menigte. Zy loopen zoo ſnel dat men in Frankryk tot een Spreekwoord zegt: *hy loopt zoo Snel als een Rall.* 4. De ROODE RALL, die van de zwarte Land-Rall verſchilt, niet alleen door zyne kleur, maar ook door den Bek. — De kleur trekt op het roſſe, en hy onthoudt zig in het kaphout.

RAM. *Aries.* Dit viervoetige Dier met gevorkte Voeten, is het Mannetje van het Schaap. Het wordt *Lam*, in de eerſte tyden van zyn leeven, en *Hamel* genoemd wanneer het geſneeden is. Het Schaap draagt de naamen van *Lam* en *Schaap* in dezelfde gelegenheden. De Kop van den Ram is met hoornen bezet, die aan het voorhoofd in halve kringen gekronkeld zyn. Zy zyn ſomtyds mede in Slangentrekken uitgehold en gerimpeld. Men ontdekt zynen ouderdom uit deeſe hoornen. Zy vertoonen zig reeds in het eerſte jaar, ſomtyds zelfs by de geboorte en zy groeien alle jaaren met een ring aan, tot het einde des leevens van dit Dier. Wanneer de Rammen, Schaapen en Hamels een jaar oud zyn, zoo verlieſen zy de twee voorſte tanden van de onderkaak; want hun ontbreeken Snytanden in de opperkaak. Zy verlieſen de overigen van hunne eerſte tanden tot den ouderdom van drie jaaren, wanneer zy door andere tanden vervangen worden, die gelyk en vry wit zyn, maar die, naarmaate dat het Dier oud wordt, zig ontblooten, ſtomp, ongelyk en zwart worden. De Ram is, onder alle de Dieren, een van de domſte. De liefde alleen ſchynt hem leevendigheid en vlugheid te geeven;

wordende als dan dartel. Doch het Schaap ondergaat de liefdepleeging zonder de minste aandoening. Hun paartyd duurt van het begin van November tot aan het einde van April. Men vindt deese Dieren in byna alle de gewesten der Waereld.

RAM. *Rumbillion.* In het Engelsch *Ribt-Devil*, is eene soort van Brandewyn, die van de overgebleevene onzuiverheid van Suiker en Suikerriet afgetrokken en gemaakt wordt. Hy is veel sterker dan Brandewyn van Wynmoer; waarom hem de Duitschers *Moorddüivel* noemen.

RAM. (In de *Astronomie.*) Zie het Artykel ARIES.

RAM. Zie het Artykel MUURBREEKER.

RAM. Is de naam van een Heidenschen Afgod in Oost-Indien, aan welken de Inwooners inzonderheid de Schepping der Aapen toeschryven, en om die reden deese Dieren voor verstandig, ook in groote waarde houden, en zelfs hunne handen met geen Aapenbloed bezoetelen, vermits zy vast gelooven dat de Aapen mede in het Paradys komen.

RAMA. Eene Stad in het Beloofde Land, in Asiën, in eene vermaakelyke Landstreek, niet verre van Jerusalem gelegen.

RAMADAN. Zie de Artykels RAMASAN en RAMDAM.

RAMAGE. De takken en het Loof der Boomen.

RAMASAN. Is by de Turken de 9*de* maand in het Jaar, waarin zy alle dagen, tot dat de Zon ondergegaan is, vasten moeten, zoodanig dat zy niet het minste eeten noch drinken mogen, noch zelfs by hunne wyven durven slaapen. Maar wanneer het begint avond te worden, en de *Iman* de Lampen opgestooken heeft, welken tot dat einde, in deese maand, op de Torens der Mosqueën geplaatst worden, is het wederom geoorloofd te eeten, en dan wordt het grootste gedeelte van den nagt met smullen doorgebragt. Voor het overige heeft die geene den dood verdiend, die overtuigd wordt, de vasten ge broken of in dien tyd wyn gedronken te hebben. Zy houden deese maand zoo heilig, dat zy gelooven, dat de Deuren van het Paradys ter deeser tyd voor hun openstaan, en daarentegen de Poorten der Helle geslooten zyn.

RAMBERGE. Is eene soort van lange en ligte Vaartuigen, die in Engeland op de Rivieren gebruikt worden. Men noemt ze ook *Petachen.*

RAMDAM. Zoo wordt by de Mooren in het Afrikaansch Barbaryen de Vastentyd genaamd, die eene maand duurt, en waarin niemant voor den opgang der Sterren, de minste Spys durft nuttigen, ja niet eens ergens aan ruiken, noch tabak rooken, of zyne vrouw gezelschap houden. Behalven dit is het den Vreemdelingen geoorloofd, een weinig water te drinken; en de Zieken kunnen eenige dagen van hunnen

Pro-

Propheet leenen, die zy verpligt zyn, na de herstelling, met Vasten wederom goed te maaken, en dus hunne Schuld te voldoen.

RAMEAUX. Zoo worden door de Franschen de Gangen onder den wal en het *Glacis* genoemd, door dewelken men in de Mynen gaat.

RAMEN. Zoo zegt men by de Haasenjagt, wanneer een hond den Haas dus vervolgt, dat hy van loop moet veranderen.

RAMENTA. Zoo worden kleine Splinters van gebroken Beenderen genaamd. Ook noemt men dus die deeltjes der Ingewanden, welken door eene al te groote scherpigheid afgeknaagd zyn; gelykerwyse zy die met de Teering behebt zyn, door den rooden Loop, brokjes van de Long, *enz.* pleegen uit te werpen.

RAMEX. Zie het Artykel HERNIA. Doch in het byzonder wordt hierdoor verstaan, een Gezwel boven de *Testiculi*, uit opgekrompen Zaadvaten ontstaande, 't geene men *Hernia Varicosa* noemt.

RAMEX INQUINALIS. Zie het Artykel LIES-BUIL.

RAMI. Betekenen, *vooreerst*: de takken der Boomen. *Ten tweeden* in de Anatomie zyn het de neventakken der Bloedvaten.

RAMIFICATIONES. Betekent in de Anatomie, de uitbreiding van de uitspruitsels der Aderen.

RAMINGUE. Is eene soort van wederspannige Paarden, die na geene Spooren luisteren en agteruit slaan.

RAMMEL. Zie het Artykel HEIBLOK.

RAMMELAAR. Dus wordt het Mannetje van een Haas of Konyn genaamd, gelyk een *Voedster* het Wyfken. — *Rammelen* noemt men het speelen en bespringen deeser Dieren.

RAMMELLIES. Een Dorp in Braband, tusschen de Rivieren *Mehaigne* en *Jodoigne* gelegen, alwaar de Hertog van *Marlborough* benevens den Hollandschen Generaal-Veldmaarschalk *van Ouwerkerk*, op den eersten Pinxterdag des jaars 1706, eene heerlyke overwinning op den Keurvorst van Beyeren en den Maréchal de Vileroy behaalde.

RAMMENAS. Is eene aardvrugt, waarvan men twee Soorten heeft, eene groote en eene kleine. De groote Soort heeft een lange dikke knolagtige wortel. Deese is scherper van smaak dan de knolradys, welke van buiten wit, kleiner en ronder is dan de Knollen.

De Bladen van de Rammenas zyn groot, lang, helder groen. De Stengel is Kaneelkleurig, hol en anderhalf voet hoog. De Bloemen zyn van vier witte bladen, die met malkander een Kruis maaken. De Zaaden zyn in kleine byna ronde vrugten gesloten, die op de Bloemen volgen. De wortel is van

buiten zwart, van binnen wit, groot dik en scherp. — Deese Plant groeit in de Hoven, op vogtige, beter dan op drooge plaatsen. Zy is openende, afveegende, ontbindende, dryft het water af; men gebruikt ze met voordeel in de Scheurbuik en de Steen.

RAMNENSES of RAMNETES. Dus noemde men het derdedeel der Inwooners van Romen om dat Romulus hen in drie orden of Gilden had onderscheiden, te weeten in de *Ramnenses*, *Tatienses* en *Lucares*.

RAMPART. Zie het Artykel WAL.

RAMPHESTES, (in de *Ornithologie*), eene soort van Vogels van de order der *Pica's*, wier bek aanmerkelyk breed is en zonder eenige zigtbaare Neusgaten. Dit Geslacht bevat de Toucan, de Peper-Vogel en veele andere soorten.

RAMPHESTES. *Pica Brasilica.* By de Indiaanen *Tucan* genaamd, is een Gesterrnte in het Zuiden des Hemels, dat onlangs ontdekt is, en uit agt Sterren van de minste soort bestaat.

RAMPIN. *Cheval rampin.* Zoo wordt een Paard genaamd, dat onder het gaan zyne agterste Pooten niet regt nederzet, maar de hielen om hoog heffende, voor op de punten gaat.

RANA. Zie het Artykel KIKVORSCH.

RANA MARINA. In het Fransch *Grenouille de Mer*, is eene wanstaltige Zeevisch, omtrent anderhalve voet lang, breed en dik. Zyn Kop is veel dikker dan het overige Ligchaam, zoo dat men byna niets dan kop en staart aan hem ziet. De kop is rond, ruig en stekelig. De staart is groot en uitgebreidt. Hy heeft veele groote, scherpe en kromme tanden. De oogen zyn groot en met lange punten omringd. De staart zit onmiddelyk aan den kop. Hy is kort, rond, vleesig en dik, en aan het einde breidt hy zig uit. De Buik is dik en vleesig. De huid van de Graaten afgezonderd, is week en zagt aan te tasten, van boven geel en donker, beneden wit. Dit Dier aast op kleine Visschen. Sommigen verzekeren dat de Buik goed is om te eeten.

RANATRA. Deese naam geeft *Petivert* aan twee halfschildige Insecten, van het Geslacht der Krekels. Het eerste heeft twee kleuren, te weeten geel en zwart. Zy onthouden zig in de weiden, geduurende den Hooityd. Derzelver zang bootst het gekwak der Kikvorschen na. Het tweede vindt men in de Planten en Kruiden; uit den Aars van deese komt eene schuimagtige Stoffe voort, derzelver kleur is met geel en wit gevlakt.

RANCIDITAS. *Garstigheid*, is eene soort van verrotting of verderf, waaraan de olieagtige en vette dingen onderhevig zyn,

zyn, als ze oud of warm worden. Dus heeft men garftig Spek, Boter, Olie, Nooten, &c.

RAND. Betekent in het algemeen de zyde of boord van een ding; maar wordt meer byzonder gebruikt voor de fcherpe zyde van eenig wapen, inftrument of iets anders; dus zegt men de rand van een Zwaard, Mes. Schaar &c.

RANDEN. Zie het Artykel RABAT-RANDEN.

RANDIA. Eene foort van Planten, wier klaffe nog niet ten volle bekend is: deszelfs bloem is eenbladig en heeft de gedaante van een doopfchoteltje; de rand is in vyf Snippers gefneeden. De vrugt is een langrond, eenvakkig kapfel, bevattende eene menigte faamengedrukte Zaaden, omringd van een vleefig gedeelte.

RANG. Betekent het onderfcheid der Oorlogfcheepen, naar derzelver grootte en fterkte. Die van den eerften Rang in Frankryk, voeren van 80 tot 120; die van den tweeden van 60 tot 70; die van den derden van 40 tot 50; die van den vierden van 30 tot 40; die van den vyfden van 20 tot 30 ftukken Gefchut. In Holland worden ze tot den zevenden Rang onderfcheiden.

RANG. Die order of Plaats die aan eenen Perfoon gegeeven wordt, overeenkomftig met zyne hoedanigheid of verdienfte.

RANG. In den Oorlog, is eene rye Soldaaten, naaft malkanderen geplaatft.

RANG-APPELEN. Groeien op het Eiland St. Vincent in de Weft-Indiën. Men ziet aan dezelven de verbeelding der Doornen Kroon, der Nagelen, des Hamers en van den Geesfelpylaar des Zaligmaakers. De Plant kruipt langs den grond, maar als ze een Boom of Paal ontmoet, groeit ze daar in de hoogte tegen aan.

RANGE. Zie het Artykel LOOP.

RANGEERING. In den Oorlog, is het fchikken der Troepen in order, 't zy om eene bataille te leveren, of om voort te marcheeren.

RANGIFER. Zie het Artykel REN-DIER.

RANKET. Zoo wordt in de Orgelwerken een lieffelyk gedekt foort van Snaarwerk, klein van Ligchaam, genaamd. De grootften zyn omtrent een Span hoog. Doch ze hebben nog een verborgen Ligchaam in zig, gelyk de zoogenaamde *Sordunen*.

RANNUS. Zie het Artykel LAPLANDSCHE TOVERTROMMELEN.

RANTSOEN. *Lytrum*, van het Griekfch λύτρον, in het Franfch *Rançon*, wordt genaamd, *ten eerfte*, het Geld waarmede een Slaaf of Krygsgevangen geloft wordt. *Ten tweede* het Geld

waarmede eene vyandelyke Plundering, of eene gedreigde brandstigting wordt afgekogt; anderſints *Brandſchatting* genaamd.

RANULA of RANA. De Tongriem, een ongemak onder de Tong. Zie het Artykel HYPOGLOSSIS.

RANULA. Zie het Artykel CONCHYLIUM, de vierde ſoort.

RANURALES, (in de *Anatomie*) twee Aderen onder de Apex van de Tong, ontſpringende van de inwendige *jugular*, en loopende ter wederzyde van de *Linea mediana*.

RANUNCULUS. (In de *Botanie*) eene ſoort van de *Polyandria polygamia* Klaſſe der Planten, met vyfbladige regelmaatige Bloemen, en eene vyfbladige bloemswys geverwde Kelk, en veele Stamina om de vrugt, die veele ongedekte Zaaden draagt. Zie PLAAT CCXXI. *Fig.* 5. Daar zyn verſcheide Soorten van, als eenigen die in het water groeien, die met venkelswyſe bladen, de zwemmende *Ranonkel*; en de overige zyn kruipende, regtgroeiende, volbladige; enkele, witte en geele; van de Tuin-Ranonkels, zyn de verſcheidenerlei ſoorten in grootte, kleur en volte of dubbelheid naauwelyks op te tellen. Allen hebben ze veel bytend Zout, en worden alleen uitwendig gebruikt tegen de Hairworm, de Uitwaſſen en Kropzweeren. De Wortels worden ſomtyds onder de Niesmiddelen gebruikt.

RANUNCULUS CYCLAMINIS POLIO. Zie het Artykel THORA.

RANUNCULUS LUTEUS, *Acris*, *Maculatus*. De ſcherpe Haanen- of Kraaienvoet.

RANUNCULUS MINOR BULBOSUS. De kleine Haanenvoet; deeſen worden gemeenelyk in de Weilanden gevonden. De wortel van ſcherpe Haanenvoet, is ſcherp en bytende, en is, wanneer ze uitwendig gebruikt wordt, goed tegens de koorts en Heupepyn. Het Sap daarvan verdryft de Wratten en maakt dat de Zweeren in de ooren ryp worden. De Wortel van de kleine maakt de Peſtbuilen ryp.

RANUNCULUS PALUSTRIS, FOLIO, SAGITTATO. Zie het Artykel SAGITTA.

RAPA. Een *Raap*. Is een Kruidengeſlacht met vierbladige regelmaatige, kruiswyſe Bloemen, en eene in tweën gedeelde drooge vrugtpeul, die geene verdeelingen heeft, waarin het onderſcheid tuſſchen *Rapa* en *Rapiſtrum* gelegen is. De Raapen zyn of *tammen* of *wilden*. De tamme of *Sativæ* zyn ronde Water-Raapen, *Rotundæ* of *Mares*, of lange Veld-Raapen, *oblongæ* en beide ſoorten zyn klein of groot. De Raapen zyn meer tot het gebruik der Keuken dan tot Medicynen. Ze maaken winden en opblaaſingen. Het Sap der gedroogde Raapen is goed tegen de heeſchheid, hoeſten en ſcherpe gal. Als ze uit

uitwendig gebruikt worden, zyn ze een uitneemend middel tegen de bevrooren Ledemaaten.

RAPA. Zie het Artykel CONCHYLIUM, de vyfde foort.

RAPE. Is een Roofvifch, van het Latynfche *Rapacitas*, dat is Roofzugt, aldus genaamd. Men noemt hem ook *Corvus fluviatalis*, en *Capito fluviatilis rapax*. Men vangt hem in menigte in den Oder.

RAPELLEEREN. Wederom roepen, weder terug laaten komen, voornamelyk naar het Hof vanwaar men gekomen is; of tot het Regiment waarvan men weggegaan is; of wanneer een Landvorst, als 'er oorlog ontftaat, zyne Onderdaanen uit den dienft van vreemde Heeren, of der Vyanden, op pœne van geftraft te worden, wederom terug roept.

RAPHAEL. Is de naam van den Aards-Engel, die uit den Hemel gezonden wierd om den jongen *Tobias* op deszelfs reis te verzellen, welke hy op bevel van zynen Vader moest onderneemen.

RAPHANISTRUM. Zie het Artykel MEER-RADYS.

RAPHANUS. *Radys*. (In de *Botanie*) eene foort van de *tetradynamia* Klaffe der Planten, die groote, breede, ruwe, groene, diep ingefneeden bladers voortbrengt, naar die der Raapen of Knollen gelykende, maar een weinig meer gekronkeld. Tusfchen dezelven komen ronde, takagtige Steelen op, van anderhalve of twee voet lang, bloemen draagende van vier kruiswyfe gefchikte purperagtige bladeren. Wanneer de Bloemen afgevallen zyn, komen 'er Horenswyfe, Sponsagtige vrugten in de plaats, byna ronde en roode Zaaden in zig befluitende, fcherp van fmaak. De wortel is lang en dik, doch fomtyds min of meer vleefig, wit of rood, fomtyds zwartagtig, fcherp en bytende, doch aangenaam van fmaak. Men kweekt deefe Plant in de Hoven, en de wortel is malfch, fappig, ligt te breeken en goed om te eeten. De Radys heeft veel weefenlyk of vlug zout, waterdeelen en weinig Olie in zig. Alle de deelen van dit gewas zouden in de Geneeskonst nuttig kunnen zyn, doch men gebruikt 'er zelden iets anders van dan de Wortel en het Zaad.

De Wortel is infnydende, afveegende, openende, goed voor den Steen, voor het Nierkolyk, voor de opftoppingen van het Water, en de Maandftonden; voor de Geelzugt, verftoppingen der Milt en Darmfcheil, Scheurbuik, Waterzugt, inwendig gebruikt. Men legt die ook gekneusd onder de voetzoolen in kwaadaartige Koortfen en waterzugt.

Het Zaad is openende, maar als men het alleen inneemt, verwekt het walgingen. Sommige Schryvers hebben het geplaatst onder de zagte braakmiddelen. De gift is van eene halve tot twee Drachma.

RAPHANUS MARINUS. Zie het Artykel MEER-RADYS.
RAPHANUS MINOR. Zie het Artykel RAPHANUS.
RAPHANUS RUSTICANUS. Zie het Artykel MEER-RADYS.
RAPHE. Zie het Artykel SUTURA.
RAPHIDIA. De Heer LINNÆUS noemt dus een Insect, wiens vleugelen zenuwagtig zyn, en dat door eenige Schryveren *Kemelsbalsje* genoemd wordt. Het heeft de grootte en byna dezelfde gedaante van de Scorpioen-Vlieg. Uit deszelfs Aars komt een zyagtige, zwarte en boogswyse Angel voort, die de helft van de lengte van zyn agterlyf beslaat. Men heeft eenige van deese Insecten die wegens hunnen Angel verschillen, en anderen die 'er geen hebben. Deese verscheidenheid kan wel door het verschil der Sexe ontstaan.
RAPISTRUM. *Hederik*, *Herik*. Wordt in de Geneeskunde niet gebruikt. Zie het Artykel HERIK.
RAPONCE. Zie het Artykel RAPUNCULUS.
RAPPE. Is een kleine munt in het Freyburgsche en Baselsche Gebied, van welke 10 een *Batze* maaken. Men heeft daar ook *Rappen-penningen*, *Rappen-Batzen* en *Rappen-Dalers*.
RAPPIER. *Fleuret*, waarmede op het Schermschool gevogten wordt, is doorgaands even dik en breed, hebbende in de plaats van een punt, een lederen bal. Dit soort van Geweer wordt gedeeld in de Greep, knop, plaat of stootplaat, de kling en bal of pop. De kling wordt wederom in drie deelen gedeeld; het naaste aan de plaat is het sterke; het middelste halfsterk; het einde of punt het zwakke.
RAPPORT. Naricht en Verhaal. Rapport doen, verhaalen en berigten. Men zegt ook: deese zaak heeft met de andere eenig Rapport, dat is gelykenis of overéénkomst, zy schikken zig eenigsints by malkander.
RAPSODIE. Zie het Artykel RHAPSODIE.
RAPTU. *Hæredis*. Een Geschrift in geval van vervoering van een Erfgenaam, die Landeryen in Leen heeft, waarvoor hy den Heer in den Akkerbouw ten dienste moet staan.
RAPTURE. Eene verrukking of vervoering des Verstands.
RAPUM AMERICANUM. Eene lange Westindische Raap zoet en aangenaam van smaak.
RAPUNCULUS. *Raponce*, *Halskruid*, *wilde Raapen*. Is eene Plant die uit haaren Wortel bladers schiet gelyk als die van de vioolen, somtyds met zwarte stippen voorzien, gehegt aan lange Steelen. Tusschen dezelven komt een Steel op ter hoogte van anderhalven voet, hoekig, ledig, melkgeevende, met langwerpige en smalle bladeren bezet, op zyn top eene Air, schoone blaauwe of purperagtige of witte bloemen draagende. Ieder deeser Bloemen is, volgens den Heer TOURNEFORT, van één stuk, gemeenelyk als eene Star in vyf punten

ten of ſtraalen geſneeden. Als deeſe bloemen zyn afgevallen, komen 'er kleine vrugten in de plaats, ieder in drie Huisjes verdeeld, waarvan ieder in zig dunne, roodagtige, blinkende Zaaden beſluit. De wortels zyn als kleine witte Knollen, die goed zyn om te eeten. Dit gewas groeit in ſchaduwagtige plaatſen, in vette aarde. Het heeft in zig veel Olie, en middelmaatiglyk weeſenlyk zout. De wortels zyn afveegende, openende, verkoelende, goed tegens de ontſteekingen der Keel.

RAPUNCULUS ESCULENTUS. *Gemeene kleine eetbaare Raponce.* Is eene ſoort van Klokjes, of een Gewas, dat één of verſcheide dunne, hoekige, gevoorde, ruige ſteelen ſchiet, twee voeten hoog, met ſmalle, ſpitstoeloopende bladeren bezet, zonder ſteel, met een melkagtig ſap voorzien. De bloemen waſſen op de toppen der takken, op kleine Lootjes, gehegt aan lange voetſteeltjes. Ieder bloem is, volgens Tournefort, een wyduitgebreidt Klokje, gemeenelyk aan de kanten in vyf deelen geſneeden, blaauw of purperagtig, ſomtyds wit van kleur, onderſteund door een Kelkje, dat in vyf deelen of ſtukken verdeeld is. Als deeſe Bloem is afgevallen, komt 'er eene vlieſige vrugt, in drie huisjes verdeeld, in de plaats, die dunne blinkende Zaaden in zig beſluiten. De Wortels zyn lang en dik als een pink, wit en goed om te eeten. Dit Gewas kweekt men aan in de Hoven; men plukt het nog jong zynde, met den wortel, om het onder de Salade te mengen. Het heeft veel weeſenlyk Zout en Olie in zig. Het is openende, goed voor den Steen, het Graveel; helpt de verteering der Spyſe, verſterkt de Maag en wederſtaat het vergift.

RAPUNTIUM. Is eene Bloem van maar één blad, zynde van eene ongelyke Figuur, hol gelyk een pyp en doorſneeden of met Kanaaltjes ingekorven. In veele deelen als het waare onderſcheiden; in de gedaante van een tong, bedekt met eene Schede. Na de bloem volgt eene Hulze met drie Vakjes, vol ſmalle Zaaden. Miller heeft 'er drie Soorten van opgegeeven.

RAQUETTE. Zie het Artykel Rakette.

RAREFACIENTIA. Zyn zulke middelen die door eene gemaatigde hitte de dampen uitdryven, en de zweetgaten wyder maaken.

RAREFACTIO. Zoo wordt genaamd de verwydering der Zweetgaten. Doch dit woord wordt voornaamelyk gebruikt van het bloed, wanneer met hetzelve veele fyne ſtoffen vermengd zyn, en waardoor deszelfs quantiteit uitgebreidt wordt.

RAREFACTIO. Daardoor heeft het Buskruid deszelfs uitwerking, en aan datzelfde grondbeginſel zyn wy onze Aeolipeles, Thermometers, enz. verſchuldigd.

De graad tot welken de Lucht kan uitgezet worden, gaat alle verbeelding te boven; zoodanig is de *rarefactio* van gemeene lucht uit derzelver eigen grondbeginsel van *elasticiteit*, en zonder eenige voorgaande verdikking, welke de Heer BOYLE gevonden heeft zig zelf uit te breiden, zoodanig dat ze 13679 maal derzelver eerste ruimte konde inneemen; en wanneer ze saamengedrukt is, bevond dezelfde Schryver haare grootste ruimte, wanneer ze op zyn sterkst uitgezet was, als 550000 tot 1. Zie de Artykels ATMOSPHERA en LUCHT.

Zoodanig eene verbaasende uitzetting, toont de Heer *Isaac* NEWTON onbegrypelyk te zyn, op eenig ander grondbeginsel dan op dat van eene terugdryvende kragt, in de lucht besloo-ten, waardoor derzelver deeltjes onderling zig van malkander begeeven. Deese terugdryvende kragt, merkt hy aan, is veel aanmerkelyker in de Lucht dan in andere Ligchaamen, als wordende te wege gebragt van de vastste Ligchaamen, en wel met veele moeielykheid, en zelden zonder *fermentatie*; wordende deese grondbeginsels *allerwegen bevonden* malkander te vlieden met de *meeste kragt, welken, wanneer ze saamengepakt zyn, allervast* saamenhangen. De Heer MARIOTTE stelt dit als een grondregel vast, uit proefondervindingen, dat de verschillende verwyderingen en saamendrukkingen van de Lucht, de evenredigheid volgen van de zwaartens waardoor zy gedrukt wordt. Hiervandaan, veronderstellende de Mercurius op het waterpas van de Zee (of Paslood) gehangen op 28 duim, welke het gewigt is van de geheele Atmosphera; en dat 60 voet hoogte van lucht equivalent zyn tot eene Lyn of $\frac{1}{12}$ van een duim Mercurius, zoo dat de Barometer op de hoogte van 60 voet van de Zee, eene Lyn zal vallen. Het is gemakkelyk te vinden wat hoogte van lucht gelyk zal zyn tot eene tweede, of eene andere Lyn van Mercurius; want, als 28 duim Mercurius $\frac{1}{12}$ zyn tot 28 duim, zoo is de hoogte van 60 voet van Lucht tot een vierde Lid; welke de hoogte van lucht is, beantwoordende met eene tweede Lyn van Mercurius. En naar dezelfde manier kan de hoogte van Lucht, beantwoordende aan elke Lyn, gevonden worden, welke eene Geometrische Progressie zal maaken, waarvan de Som het geheel zal zyn van de Atmosphera, en bygevolg zal een zeker deel van die Som de hoogte van eenen Berg zyn, aan wier top de Barometer eene zekere quantiteit zal gezakt zyn.

De Heeren CASSINI en MARALDI, vonden by het meeten der hoogtens van verscheidene Bergen, dat de Progessie van den Heer MARIOTTE gebrekkig was; dat is, altyd gaf de hoogte van de Bergen, en bygevolg de *rarefactien* minder dan zy inderdaad waren; en door eenige verdere proefneemingen, vond

de

de Heer AMONTONS, dat de Principiums alleenlyk zullen ſtand houden in de Middel Rarefactien, niet in de uiterlyken.

De open lucht, in welke wy ademhaalen, zegt de Heer *Iſaac* NEWTON, is 8 of 900 maal ligter dan water, en bygevolg 8 of 900 maal dunner. En terwyl de Lucht ſaamengedrukt wordt door het gewigt van de daarop drukkende Atmosphera, en de dikte van de Lucht geëvenredigd is met de ſaamendrukkende kragt, zoo volgt door *computatie*, dat op de hoogte van omtrent zeven Engelſche Mylen van de Aarde, de lucht viermaal dunner is dan op de oppervlakte van de aarde; en op de hoogte van veertien mylen, is ze 16 maal dunner dan op de oppervlakte van de Aarde; en op de hoogte van 21, 28 of 35 mylen, is ze 64, 256 of 1024 maal dunner of daaromtrent; en op de hoogte van 70, 140 en 210 mylen, is ze omtrent 1000000, 1000000000000 of 1000000000000000000, &c.

De Heer COTES heeft gevonden, door waarneemingen met een Thermometer genomen, dat Lynzaadolie verwyderd wordt in de evenredigheid van 40 tot 39 in de hitte van het menſchelyke Ligchaam; en die van 15 tot 14, in dien graad van hitte waarin geſmolten tin begint te ſtollen; en eindelyk, in de evenredigheid van 23 tot 20, in dien graad waarin geſmolten tin eene volkomene hardheid verkrygt. Dezelfde Schryver ontdekte, dat de rarefactie van de Lucht, in denzelfden graad van hitte, tienmaal grooter is dan die van Lynzaad-Olie; en de rarefactie van den Olie, omtrent 15 maal grooter dan die van den Wyngeeſt.

RARITEITEN. Zyn Zeldſaame en ongemeene dingen, diergelyken in Kunſtkabinetten, uit alle drie de Ryken der Natuur, verzameld en gevonden worden.

RARUM. Zoo wordt in de Natuurkunde zoodanig één Ligchaam genaamd, dat ſponsagtig is. zoo dat in deszelfs veele en groote gaten, veel vreemde Stoffen kan beſlooten worden. Dus wordt *Aër rarus* genaamd, wanneer in de Lucht eene groote menigte *Aether*, of gelyk ſommigen beweeren, veele ruimtens gevonden worden. Eene Spongie wordt daarom een *Corpus rarum* genaamd, omdat zy veel water of ander vogt inzuigen kan. Tegens het *Rarum* ſtaat het *Denſum* over. Zie de Artykels RAREFACTIO.

RAS. Is de Arabiſche benoeming van de Sterren, welken men anderſints *Capita*, Hoofden van de Sterrenbeelden noemt.

RASANTE-LINIE. Ook *Raſeerende Linie*, zoo wordt in de Fortificatie die Linie genaamd, door middel vanwelke, uit een Kanon de gantſche *Face* van een' Wal, op eenmaal kan beſtreeken worden.

RASCETA. Zie het Artykel CARPUS.

RASENBERG. Zoo wordt, by de Bergwerkers, de Steenscheiding genaamd.

RASEREN. Betekent, in den oorlog, eene Vesting slegten of tot den grond toe afbreeken. Maar by de Barbieren is het zoo veel als den baard scheeren.

RASETA. Zie het Artykel CARPUS.

RASIER. Zie het Artykel MUDDE.

RASKOLSCHIKI. Zyn eene zekere soort van Lieden by de Moscoviters, die zy voor Ketters houden, maar die zig inzonderheid op de vreese Gods toeleggen, op een vroom en deugdsaam leeven en op de verlochening van zigzelven.

RASORIUM. *Raspatorium*. Een *Rasp* of *Schaafyser*, is een Heelkundig Instrument om de bedorvene beenderen af te schaaven. Een RASP is ook een Keukengereedschap van Blik of Koper, met Gaatjes doorgeslagen, waarmede men Suiker of Muskaatnooten of iets anders fyn maakt, om in de Spys te doen.

RASP. Zie het Artykel RASORIUM.

RASPATIO. Is de wryving op een Rasp.

RASPATURA. Is de verrigting zelve, als men de Beenvreeters, met het *Rasorium*, van de Beenderen wegneemt.

RASPHUIS. Zie het Artykel TUCHTHUIS.

RASPOUTES. Zyn eene soort van Banians in Indiën, die gelooven dat de Ziel uit het eene Ligchaam in het andere verhuist; ook de Vogels zeer hoog achten, dewyl zy meenen dat hunne Zielen na den dood in dezelven vaaren. De Vrouwen worden met de Ligchaamen van de doode mannen op eenen houtstapel verbrandt, en de groote Mogel gebruikt dezelven in zyne Legers, dewyl zy zeer goede Soldaaten zyn en geen gevaar vreesen; beduidende *Ras poutes* zoo veel als een dapper man.

RAST. Is zoo veel als een Trommelslag, die het eerst geslagen wordt, wanneer 'er een marsch of andere verzameling van het Krygsvolk geschiedt, en hetzelve betekent zoo veel dat zig de Soldaaten moeten gereed maaken. Een half uur daarna wordt de vergadering geslagen en kort daarop den marsch.

RASTA. Zoo noemden de oude Duitschers, een Merk-paal of Merksteen aan de openbaare wegen, alwaar zy pleegen te rusten of te pleisteren. De Grieken verdeelden hunne wegen in *Stadien*; de Persiaanen in *Parasangen*; de Romeinen in hunne *Lapides* of Mylsteenen, die telkens, na duisend Schreeden, aan de wegen gesteld en genommerd wierden. Dus hadden de Spanjaards hunne *Leucæ* en de Duitschers hunne *Rastæ*.

RASTAD. Eene kleine Stad en Ampt, in het Markgraafschap Baden, aan de *Mura*, die aldaar in den Rhyn valt. Deese

plaats

plaats is ook wegens de groote maat bekend, en in den Jaare 1714 zyn aldaar de Vredens-Tractaaten tusschen den Keiser en den Koning van Frankryk begonnen, en ook de Preliminaire Pointen op den 3 Maart aldaar getekend; maar de Vredens-Tractaaten zelfs, zyn vervolgens te *Baden* in Zwitserland, voortgezet en gesloten. De Keiserlyke Gevolmagtigde was de Prins Eugenius van Savoyen, en de Fransche Plenipotentiaris was de Maréchal de Villars.

RASTEL. Heet een kleine uitval, welke uit den bedekten weg, door het *Glacis* gesneeden wordt, om de uitvallen daardoor te doen. Het is hetzelfde 't geene men anders *Sortien*, of ook *Coupure du Glacis* noemt, en het verschil tusschen de *Sortien* en *Rastel* bestaat daarin, dat de eerstgemelden in 't gemeen maar door de *Places d'Armes*, deesen integendeel ordenlyk door de lange Linien gesneeden worden.

RASURA. Is Vylsel van hout, yser, been &c. By voorbeeld *Rasura* C. C. *Eboris*; *Ungul. Alcis*, *enz.* In de Chirurgie is het eene afscheering of afschaaving, als de beenderen beschaafd of het hair van het hoofd geschooren wordt; het welke by gelegenheid van hoofdwonden pleeg te geschieden.

RASYNEN. Zie het Artykel RAZYNEN.

RAT. (In de *Zoologie*) Is de naam van onderscheiden Soorten van Muisen, als de Gemeene Rat, de Land-Rat, en de Water-Rat. Zie PLAAT CCXXI. *Fig.* 6, waar No. 1. de gemeene en No. 2, de Land-Rat vertoont.

De gemeene Rat is een viervoetig Dier, al te wel bekend om ze breeder te beschryven. Ze is van eene bruinagtig gryse kleur, met een langen en meest naakten staart. Zy gelykt grootelyks naar de gemeene Muis in gedaante, maar is ten minste vyfmaal grooter. De Staart is verdeeld in meer dan 150 geringde Saamenvoegsels.

De Land-Rat is ten naastenby van de gedaante der gemeene Rat, alleenlyk is derzelver Staart veel korter, zoo wel als veel hairiger. — De water-Rat is aanmerkelyk grooter dan de gemeene Rat, maar derzelver voeten zyn langer, en de toonen door vliesen saamverbonden.

De *Ratten* zyn in allen opzigte schadelyke Dieren, en, om dezelven uit te roeien, heeft men allerlei middelen uitgedagt, waarvan het beste is, om ze onder een zwaare deur, op zyn kant gezet, en een knipje daaraan gemaakt, te verpletteren.

RATAFIA. Is eene soort van Vogt van Brandewyn, Kerssesteenen, Bramboosen en andere Vrugten gemaakt. — Men moet honderd Abrikoossteenen, met steen en al, stampen in een Marmeren Mortier, en alles in een Bottel met twee Pint Brandewyn doen; een half Pintje water, een pond Suiker, tien greinen witte Peper, agttien Nagelen, een stokje Kaneel,

neel, tweemaal zoo lang als een Vinger. Daarna moet men de Bottel wel sluiten en ze vyftien dagen of drie weeken in de Zon zetten, en daarna alles laaten doorzygen.

Om roode *Ratafia* te maaken, neemt men goede rype Kersfen; men kan 'er ook Morellen by doen, Framboosen en Kruisbessen, by voorbeeld van de laatste vrugten, een derde of een vierde, op twee derde of drie vierde Kersfen. Men moet alles wel onderéén stampen, of het een na het andere uitpersfen, en door een grove Teems laaten loopen, naar de menigte die men maaken wil. Op twee Pinten van dat Sap zult gy een Pint Brandewyn doen, en op elke Pint vyf of zes oncen Suiker, een halve drachma Kaneel, drie of vier Nagelen, en vier of vyf greinen witte Peper. Alles onder malkander gestampt zynde, zult gy het laaten in een verglaasde aarden Pot, die wel geslooten is.

RAT DE CAVE. Is te Parys een Schempwoord, beduidende zoo veel als een Kraaier, die alle Herbergen doorsnuffelt, om te zien of 'er ook gesmokkeld wordt.

RATÉL. *Cresserele.* Is een houten Instrument, dat door het omdraaien een snorrend geraas maakt. Op sommige plaatsen gebruiken de Nagtwaakers een *Ratel* in de plaats van een hoorn, en daarvandaan heeft in Holland de *Ratelwagt* den naam.

RATELEN. Zie het Artykel FISTULARIA.

RATELSLANG. PLAAT CCXXII. *Fig.* 1. *Crotalophorus.* (In de *Zoologie*) is een Slang die in de beide Indiën gemeen is. Zy is altyd gevaarlyk om haar vergift, zonderling om haaren Ratel, en onaangenaam om haaren reuk. Het is de *Cascarel* der Portugeesen, en de *Tangedor* der Spanjaarden.

Deese Slang is weinig meer dan vyf voet lang en zoo dik als de Dye van een Mensch. Haaren *Ratel* is aan het einde van den staart geplaatst. Dit is eene verzameling van holle ringen, die geluid geeven, in elkanderen geplaatst, en aan eene Spier vastgehegt zyn, welke van de laatste wervel van het Dier voorkomt. De Natuur heeft gewild dat dit gevaarlyke Dier zyne aannadering niet zou kunnen verbergen; want het hair kan zig niet beweegen, zonder dat de *Ratel* geluid maakt.

De Ratelslang gaat met eene ongelooflyke snelheid tusschen de Rotsen voort; waarschynlyk om de steunpunten die zy telkens ontmoet. Over de aarde beweegt zy zig langsaam en zelfs laat de traagheid van haare beweeging alsdan niet toe om de menschen te vervolgen; maar haare beweeging is by uitstek snel op het water, of zy gelykt, wanneer zy zwemt volmaakt naar eene blaas. Het is van zoo veel gevaar vergezeld, om haar in deese hoofdstof aan te tasten, als het on-

voor;

neel, tweemaal zoo lang als een Vinger. Daarna moet men de Bottel wel sluiten en ze vyftien dagen of drie weeken in de Zon zetten, en daarna alles laaten doorzygen.

Om roode *Ratafia* te maaken, neemt men goede rype Kersfen; men kan 'er ook Morellen by doen, Framboosen en Kruisbessen, by voorbeeld van de laatste vrugten, een derde of een vierde, op twee derde of drie vierde Kerssen. Men moet alles wel onderéén stampen, of het een na het andere uitperssen, en door een grove Teems laaten loopen, naar de menigte die men maaken wil. Op twee Pinten van dat Sap zult gy een Pint Brandewyn doen, en op elke Pint vyf of zes oncen Suiker, een halve drachma Kaneel, drie of vier Nagelen, en vier of vyf greinen witte Peper. Alles onder malkander gestampt zynde, zult gy het laaten in een verglaasde aarden Pot, die wel geslooten is.

RAT DE CAVE. Is te Parys een Schempwoord, beduidende zoo veel als een Kraaier, die alle Herbergen doorsnuffelt, om te zien of 'er ook gesmokkeld wordt.

RATÉL. *Cresserele.* Is een houten Instrument, dat door het omdraaien een snorrend geraas maakt. Op sommige plaatsen gebruiken de Nagtwaakers een *Ratel* in de plaats van een hoorn, en daarvandaan heeft in Holland de *Ratelwagt* den naam.

RATELEN. Zie het Artykel FISTULARIA.

RATELSLANG. PLAAT CCXXII. *Fig.* 1. *Crotalophorus.* (In de *Zoologie*) is een Slang die in de beide Indiën gemeen is. Zy is altyd gevaarlyk om haar vergift, zonderling om haaren Ratel, en onaangenaam om haaren reuk. Het is de *Cascavel* der Portugeesen, en de *Tangedor* der Spanjaarden.

Deese Slang is weinig meer dan vyf voet lang en zoo dik als de Dye van een Mensch. Haaren *Ratel* is aan het einde van den staart geplaatst. Dit is eene verzameling van holle ringen, die geluid geeven, in elkanderen geplaatst, en aan eene Spier vastgehegt zyn, welke van de laatste wervel van het Dier voorkomt. De Natuur heeft gewild dat dit gevaarlyke Dier zyne aannadering niet zou kunnen verbergen; want het hair kan zig niet beweegen, zonder dat de *Ratel* geluid maakt.

De Ratelslang gaat met eene ongeloofiyke snelheid tusschen de Rotsen voort; waarschynlyk om de steunpunten die zy telkens ontmoet. Over de aarde beweegt zy zig langsaam en zelfs laat de traagheid van haare beweeging alsdan niet toe om de menschen te vervolgen; maar haare beweeging is by uitstek snel op het water, of zy gelykt, wanneer zy zwemt volmaakt naar eene blaas. Het is van zoo veel gevaar vergezeld, om haar in deese hoofdstof aan te tasten, als het on-

voor-

Fig. 1. De Ratelslang.

Fig. 3. Reciprocaale Figuren.

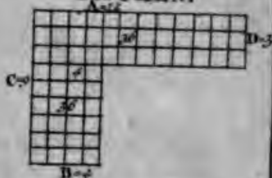

Fig. 6. Rempli of Gevuld.

Fig. 4. Recurvirostra.

Fig. 2. Recipiangulum.

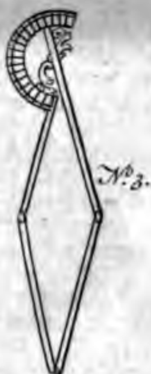
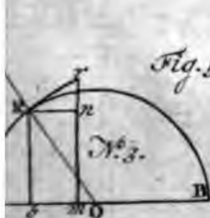
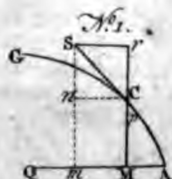

Fig. 5. Rectificatio.

neel, tweemaal zoo lang als een Vinger. Daarna moet men de Bottel wel fluiten en ze vyftien dagen of drie weeken in de Zon zetten, en daarna alles laaten doorzygen.

Om roode *Ratafia* te maaken, neemt men goede rype Kersfen; men kan 'er ook Morellen by doen, Framboofen en Kruisbeffen, by voorbeeld van de laatfte vrugten, een derde of een vierde, op twee derde of drie vierde Kerffen. Men moet alles wel onderéén ftampen, of het een na het andere uitperffen, en door een grove Teems laaten loopen, naar de menigte die men maaken wil. Op twee Pinten van dat Sap zult gy een Pint Brandewyn doen, en op elke Pint vyf of zes oncen Suiker, een halve drachma Kaneel, drie of vier Nagelen, en vier of vyf greinen witte Peper. Alles onder malkander geftampt zynde, zult gy het laaten in een verglaasde aarden Pot, die wel gefloten is.

RAT DE CAVE. Is te Parys een Schempwoord, beduidende zoo veel als een Kraaier, die alle Herbergen doorfnuffelt, om te zien of 'er ook gefmokkeld wordt.

RATEL. *Creſſerele.* Is een houten Inftrument, dat door het omdraaien een fnorrend geraas maakt. Op fommige plaatfen gebruiken de Nagtwaakers een *Ratel* in de plaats van een hoorn, en daarvandaan heeft in Holland de *Ratelwagt* den naam.

RATELEN. Zie het Artykel FISTULARIA.

RATELSLANG. PLAAT CCXXII. *Fig.* 1. *Crotalophorus.* (In de *Zoologie*) is een Slang die in de beide Indiën gemeen is. Zy is altyd gevaarlyk om haar vergift, zonderling om haaren Ratel, en onaangenaam om haaren reuk. Het is de *Caſcarel* der Portugeefen, en de *Tangedor* der Spanjaarden.

Deefe Slang is weinig meer dan vyf voet lang en zoo dik als de Dye van een Menfch. Haaren *Ratel* is aan het einde van den ftaart geplaatft. Dit is eene verzameling van holle ringen, die geluid geeven, in elkanderen geplaatft, en aan eene Spier vaftgehegt zyn, welke van de laatfte wervel van het Dier voorkomt. De Natuur heeft gewild dat dit gevaarlyke Dier zyne aannadering niet zou kunnen verbergen; want het hair kan zig niet beweegen, zonder dat de *Ratel* geluid maakt.

De Ratelflang gaat met eene ongeloofiyke fnelheid tuffchen de Rotfen voort; waarfchynlyk om de fteunpunten die zy telkens ontmoet. Over de aarde beweegt zy zig langfaam en zelfs laat de traagheid van haare beweeging alsdan niet toe om de menfchen te vervolgen; maar haare beweeging is by uitftek fnel op het water, of zy gelykt, wanneer zy zwemt volmaakt naar eene blaas. Het is van zoo veel gevaar vergezeld, om haar in deefe hoofdftof aan te taften, als het on-

voor-

neel, tweemaal zoo lang als een Vinger. Daarna moet men de Bottel wel fluiten en ze vyftien dagen of drie weeken in de Zon zetten, en daarna alles laaten doorzygen.

Om roode *Ratafia* te maaken, neemt men goede rype Kersfen; men kan 'er ook Morellen by doen, Framboofen en Kruisbeffen, by voorbeeld van de laatfte vrugten, een derde of een vierde, op twee derde of drie vierde Kerffen. Men moet alles wel onderéén ftampen, of het een na het andere uitperffen, en door een grove Teems laaten loopen, naar de menigte die men maaken wil. Op twee Pinten van dat Sap zult gy een Pint Brandewyn doen, en op elke Pint vyf of zes oncen Suiker, een halve drachma Kaneel, drie of vier Nagelen, en vier of vyf greinen witte Peper. Alles onder malkander geftampt zynde, zult gy het laaten in een verglaasde aarden Pot, die wel gefloten is.

RAT DE CAVE. Is te Parys een Schempwoord, beduidende zoo veel als een Kraaier, die alle Herbergen doorfnuffelt, om te zien of 'er ook gefmokkeld wordt.

RATÉL. *Creſſerele.* Is een houten Inftrument, dat door het omdraaien een fnorrend geraas maakt. Op fommige plaatfen gebruiken de Nagtwaakers een *Ratel* in de plaats van een hoorn, en daarvandaan heeft in Holland de *Ratelwagt* den naam.

RATELEN. Zie het Artykel FISTULARIA.

RATELSLANG. PLAAT CCXXII. *Fig.* 1. *Crotalophorus.* (In de *Zoologie*) is een Slang die in de beide Indiën gemeen is. Zy is altyd gevaarlyk om haar vergift, zonderling om haaren Ratel, en onaangenaam om haaren reuk. Het is de *Caſcarel* der Portugeefen, en de *Tangedor* der Spanjaarden.

Deefe Slang is weinig meer dan vyf voet lang en zoo dik als de Dye van een Menfch. Haaren *Ratel* is aan het einde van den ftaart geplaatft. Dit is eene verzameling van holle ringen, die geluid geeven, in elkanderen geplaatft, en aan eene Spier vaftgehegt zyn, welke van de laatfte wervel van het Dier voorkomt. De Natuur heeft gewild dat dit gevaarlyke Dier zyne aannadering niet zou kunnen verbergen; want het hair kan zig niet beweegen, zonder dat de *Ratel* geluid maakt.

De Ratelflang gaat met eene ongelooflyke fnelheid tusfchen de Rotfen voort; waarfchynlyk om de fteunpunten die zy telkens ontmoet. Over de aarde beweegt zy zig langfaam en zelfs laat de traagheid van haare beweeging alsdan niet toe om de menfchen te vervolgen; maar haare beweeging is by uitftek fnel op het water, of zy gelykt, wanneer zy zwemt volmaakt naar eene blaas. Het is van zoo veel gevaar vergezeld, om haar in deefe hoofdftof aan te taften, als het onvoor-

neel, tweemaal zoo lang als een Vinger. Daarna moet men de Bottel wel fluiten en ze vyftien dagen of drie weeken in de Zon zetten, en daarna alles laaten doorzygen.

Om roode *Ratafia* te maaken, neemt men goede rype Kersfen; men kan 'er ook Morellen by doen, Framboofen en Kruisbessen, by voorbeeld van de laatste vrugten, een derde of een vierde, op twee derde of drie vierde Kerssen. Men moet alles wel onderéén stampen, of het een na het andere uitpersfen, en door een grove Teems laaten loopen, naar de menigte die men maaken wil. Op twee Pinten van dat Sap zult gy een Pint Brandewyn doen, en op elke Pint vyf of zes oncen Suiker, een halve drachma Kaneel, drie of vier Nagelen, en vier of vyf greinen witte Peper. Alles onder malkander gestampt zynde, zult gy het laaten in een verglaasde aarden Pot, die wel gesloten is.

RAT DE CAVE. Is te Parys een Schempwoord, beduidende zoo veel als een Kraaier, die alle Herbergen doorsnuffelt, om te zien of 'er ook gesmokkeld wordt.

RATÉL. *Cresserele.* Is een houten Instrument, dat door het omdraaien een snorrend geraas maakt. Op sommige plaatsen gebruiken de Nagtwaakers een *Ratel* in de plaats van een hoorn, en daarvandaan heeft in Holland de *Ratelwagt* den naam.

RATELEN. Zie het Artykel FISTULARIA.

RATELSLANG. PLAAT CCXXII. *Fig.* I. *Crotalophorus.* (In de *Zoologie*) is een Slang die in de beide Indiën gemeen is. Zy is altyd gevaarlyk om haar vergift, zonderling om haaren Ratel, en onaangenaam om haaren reuk. Het is de *Cascavel* der Portugeesen, en de *Tangedor* der Spanjaarden.

Deese Slang is weinig meer dan vyf voet lang en zoo dik als de Dye van een Mensch. Haaren *Ratel* is aan het einde van den staart geplaatst. Dit is eene verzameling van holle ringen, die geluid geeven, in elkanderen geplaatst, en aan eene Spier vastgehegt zyn, welke van de laatste wervel van het Dier voorkomt. De Natuur heeft gewild dat dit gevaarlyke Dier zyne aannadering niet zou kunnen verbergen; want het hair kan zig niet beweegen, zonder dat de *Ratel* geluid maakt.

De Ratelslang gaat met eene ongelooflyke snelheid tusschen de Rotsen voort; waarschynlyk om de steunpunten die zy telkens ontmoet. Over de aarde beweegt zy zig langsaam en zelfs laat de traagheid van haare beweeging alsdan niet toe om de menschen te vervolgen; maar haare beweeging is by uitstek snel op het water, of zy gelykt, wanneer zy zwemt volmaakt naar eene blaas. Het is van zoo veel gevaar vergezeld, om haar in deese hoofdstof aan te tasten, als het on-

voor-

neel, tweemaal zoo lang als een Vinger. Daarna moet men de Bottel wel ſluiten en ze vyftien dagen of drie weeken in de Zon zetten, en daarna alles laaten doorzygen.

Om roode *Ratafia* te maaken, neemt men goede rype Kersſen; men kan 'er ook Morellen by doen, Framboofen en Kruisbeſſen, by voorbeeld van de laatſte vrugten, een derde of een vierde, op twee derde of drie vierde Kerſſen. Men moet alles wel onderéén ſtampen, of het een na het andere uitperſſen, en door een grove Teems laaten loopen, naar de menigte die men maaken wil. Op twee Pinten van dat Sap zult gy een Pint Brandewyn doen, en op elke Pint vyf of zes oncen Suiker, een halve drachma Kaneel, drie of vier Nagelen, en vier of vyf greinen witte Peper. Alles onder malkander geſtampt zynde, zult gy het laaten in een verglaasde aarden Pot, die wel geſlooten is.

RAT DE CAVE. Is te Parys een Schempwoord, beduidende zoo veel als een Kraaier, die alle Herbergen doorſnuffelt, om te zien of 'er ook geſmokkeld wordt.

RATÉL. *Creſſerele.* Is een houten Inſtrument, dat door het omdraaien een ſnorrend geraas maakt. Op ſommige plaatſen gebruiken de Nagtwaakers een *Ratel* in de plaats van een hoorn, en daarvandaan heeft in Holland de *Ratelwagt* den naam.

RATELEN. Zie het Artykel Fistularia.

RATELSLANG. Plaat CCXXII. *Fig.* 1. *Crotalophorus.* (In de *Zoologie*) is een Slang die in de beide Indiën gemeen is. Zy is altyd gevaarlyk om haar vergift, zonderling om haaren Ratel, en onaangenaam om haaren reuk. Het is de *Caſcavel* der Portugeeſen, en de *Tangedor* der Spanjaarden.

Deeſe Slang is weinig meer dan vyf voet lang en zoo dik als de Dye van een Menſch. Haaren *Ratel* is aan het einde van den ſtaart geplaatſt. Dit is eene verzameling van holle ringen, die geluid geeven, in elkanderen geplaatſt, en aan eene Spier vaſtgehegt zyn, welke van de laatſte wervel van het Dier voorkomt. De Natuur heeft gewild dat dit gevaarlyke Dier zyne aannadering niet zou kunnen verbergen; want het hair kan zig niet beweegen, zonder dat de *Ratel* geluid maakt.

De Ratelſlang gaat met eene ongelooflyke ſnelheid tuſſchen de Rotſen voort; waarſchynlyk om de ſteunpunten die zy telkens ontmoet. Over de aarde beweegt zy zig langſaam en zelfs laat de traagheid van haare beweeging alsdan niet toe om de menſchen te vervolgen; maar haare beweeging is by uitſtek ſnel op het water, of zy gelykt, wanneer zy zwemt volmaakt naar eene blaas. Het is van zoo veel gevaar vergezeld, om haar in deeſe hoofdſtof aan te taſten, als het onvoor-

neel, tweemaal zoo lang als een Vinger. Daarna moet men de Bottel wel sluiten en ze vyftien dagen of drie weeken in de Zon zetten, en daarna alles laaten doorzygen.

Om roode *Ratafia* te maaken, neemt men goede rype Kersfen; men kan 'er ook Morellen by doen, Framboosen en Kruisbessen, by voorbeeld van de laatste vrugten, een derde of een vierde, op twee derde of drie vierde Kerssen. Men moet alles wel onderéén stampen, of het een na het andere uitperssen, en door een grove Teems laaten loopen, naar de menigte die men maaken wil. Op twee Pinten van dat Sap zult gy een Pint Brandewyn doen, en op elke Pint vyf of zes oncen Suiker, een halve drachma Kaneel, drie of vier Nagelen, en vier of vyf greinen witte Peper. Alles onder malkander gestampt zynde, zult gy het laaten in een verglaasde aarden Pot, die wel gesloten is.

RAT DE CAVE. Is te Parys een Schempwoord, beduidende zoo veel als een Kraaier, die alle Herbergen doorsnuffelt, om te zien of 'er ook gesmokkeld wordt.

RATÉL. *Cresserele.* Is een houten Instrument, dat door het omdraaien een snorrend geraas maakt. Op sommige plaatsen gebruiken de Nagtwaakers een *Ratel* in de plaats van een hoorn, en daarvandaan heeft in Holland de *Ratelwagt* den naam.

RATELEN. Zie het Artykel FISTULARIA.

RATELSLANG. PLAAT CCXXII. *Fig.* 1. *Crotalophorus.* (In de *Zoologie*) is een Slang die in de beide Indiën gemeen is. Zy is altyd gevaarlyk om haar vergift, zonderling om haaren Ratel, en onaangenaam om haaren reuk. Het is de *Cascarel* der Portugeesen, en de *Tangedor* der Spanjaarden.

Deese Slang is weinig meer dan vyf voet lang en zoo dik als de Dye van een Mensch. Haaren *Ratel* is aan het einde van den staart geplaatst. Dit is eene verzameling van holle ringen, die geluid geeven, in elkanderen geplaatst, en aan eene Spier vastgehegt zyn, welke van de laatste wervel van het Dier voorkomt. De Natuur heeft gewild dat dit gevaarlyke Dier zyne aannadering niet zou kunnen verbergen; want het hair kan zig niet beweegen, zonder dat de *Ratel* geluid maakt.

De Ratelslang gaat met eene ongelooflyke snelheid tusschen de Rotsen voort; waarschynlyk om de steunpunten die zy telkens ontmoet. Over de aarde beweegt zy zig langsaam en zelfs laat de traagheid van haare beweeging alsdan niet toe om de menschen te vervolgen; maar haare beweeging is by uitstek snel op het water, of zy gelykt, wanneer zy zwemt volmaakt naar eene blaas. Het is van zoo veel gevaar vergezeld, om haar in deese hoofdstof aan te tasten, als het on-

voor-

neel, tweemaal zoo lang als een Vinger. Daarna moet men de Bottel wel fluiten en ze vyftien dagen of drie weeken in de Zon zetten, en daarna alles laaten doorzygen.

Om roode *Ratafia* te maaken, neemt men goede rype Kersfen; men kan 'er ook Morellen by doen, Framboofen en Kruisbeffen, by voorbeeld van de laatfte vrugten, een derde of een vierde, op twee derde of drie vierde Kerffen. Men moet alles wel onderéén ftampen, of het een na het andere uitperffen, en door een grove Teems laaten loopen, naar de menigte die men maaken wil. Op twee Pinten van dat Sap zult gy een Pint Brandewyn doen, en op elke Pint vyf of zes oncen Suiker, een halve drachma Kaneel, drie of vier Nagelen, en vier of vyf greinen witte Peper. Alles onder malkander geftampt zynde, zult gy het laaten in een verglaasde aarden Pot, die wel gefloten is.

RAT DE CAVE. Is te Parys een Schempwoord, beduidende zoo veel als een Kraaier, die alle Herbergen doorfnuffelt, om te zien of 'er ook gefmokkeld wordt.

RATÉL. *Cresserele.* Is een houten Inftrument, dat door het omdraaien een fnorrend geraas maakt. Op fommige plaatfen gebruiken de Nagtwaakers een *Ratel* in de plaats van een hoorn, en daarvandaan heeft in Holland de *Ratelwagt* den naam.

RATELEN. Zie het Artykel FISTULARIA.

RATELSLANG. PLAAT CCXXII. *Fig.* 1. *Crotalophorus.* (In de *Zoologie*) is een Slang die in de beide Indiën gemeen is. Zy is altyd gevaarlyk om haar vergift, zonderling om haaren Ratel, en onaangenaam om haaren reuk. Het is de *Cascarel* der Portugeefen, en de *Tangedor* der Spanjaarden.

Deefe Slang is weinig meer dan vyf voet lang en zoo dik als de Dye van een Menfch. Haaren *Ratel* is aan het einde van den ftaart geplaatft. Dit is eene verzameling van holle ringen, die geluid geeven, in elkanderen geplaatft, en aan eene Spier vaftgehegt zyn, welke van de laatfte wervel van het Dier voorkomt. De Natuur heeft gewild dat dit gevaarlyke Dier zyne aannadering niet zou kunnen verbergen; want het hair kan zig niet beweegen, zonder dat de *Ratel* geluid maakt.

De Ratelflang gaat met eene ongelooflyke fnelheid tusfchen de Rotfen voort; waarfchynlyk om de fteunpunten die zy telkens ontmoet. Over de aarde beweegt zy zig langfaam en zelfs laat de traagheid van haare beweeging alsdan niet toe om de menfchen te vervolgen; maar haare beweeging is by uitftek fnel op het water, of zy gelykt, wanneer zy zwemt volmaakt naar eene blaas. Het is van zoo veel gevaar vergezeld, om haar in deefe hoofdftof aan te taften, als het onvoor-

Fig. 1. DE RATELSLANG.

Fig. 3. RECIPROCAALE FIGUREN.

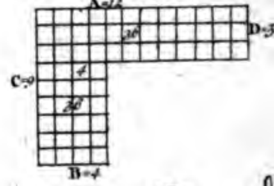

Fig. 6. REMPLI of GEVULD.

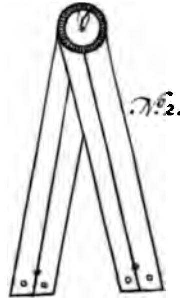

Fig. 4. RECURVIROSTRA.

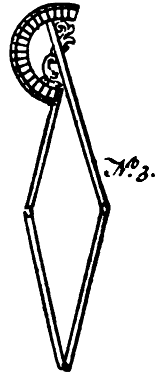
Fig. 2. RECIPIANGULUM.

No. 1.

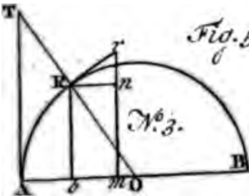

No. 2.

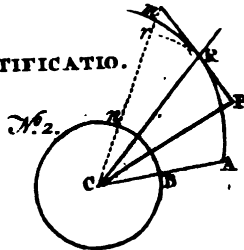

No. 3.

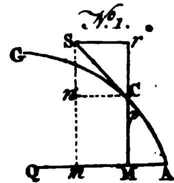
Fig. 5. RECTIFICATIO.

No. 3.

No. 2.

No. 1.

voorzigtig is, om op het dek van de kleine vaartuigen te blyven, wanneer zy naby dezelven zwemt. Zy schiet 'er met zoo veel snelheid op, dat het niet mogelyk is haare beeten te ontgaan.

Dit kruipend gedierte is verslindende, maar het is niet verwoed dan wanneer het regent of wanneer het door den honger geperst wordt. De kaaken zyn met eene menigte hondstanden bezet. Zy heeft 'er onder anderen vier, die van eene gelyke lengte en scherpte zyn. Deesen kunnen uit de kaaken te voorschyn komen en 'er zig weder in verbergen, gelyk de Nagels der Katten. De Indiaanen zeggen dat men de Ratelslangen dikwils om de Boomen geslingerd ziet, met de oogen opwaarts, op een Eekhorentje gevestigd, 't geen, na dat het eenigen tyd zynen angst door schreeuwen en ziddering heeft te kennen gegeeven, eindelyk aan den voet van den Boom nedervalt en aanstonds verslonden wordt. — Deese Slangen vergaderen allen, by het aannaderen van den Winter, by malkander, en brengen dit Jaargetye door, onder den grond bedolven of in de spleeten der Rotsen, en vertoonen zig niet weder voor de Lente. De Indiaanen bedienen zig van deesen tyd, wanneer zy zwak en verdoofd zyn, om ze te dooden. Van alle de Slangen die in Noord-Amerika voortkomen, zyn de Ratelslangen die geenen, die in het voortgaan, de grootste uitgestrektheid in eene beweeging afleggen; egter beslaat deese uitgestrektheid nooit meer dan de helft van haare lengte; zig kringswyse te kronkelen, op haaren staart te steunen, zig op haaren prooi te werpen, dezelve te byten en terug te wyken, is voor haar slegts het werk van een oogenblik. — Deese Slangen leggen niet zoo groot een getal Eyeren als andere soorten. Bygevolg vermeerderen zy zoo sterk niet; maar hiertegen leeven zy weer verscheide jaaren. De Indiaanen eeten haar vleesch; 't geen zy zeer goed vinden; maar het is een vergift wanneer het Dier zig zelf in zyne woede byt, gelyk somtyds gebeurt. — Het vergift der Ratelslangen is zoo geweldig, dat het de geene die 'er door gebeeten is, in den beklaagenswaardigsten staat brengt. Het veroorzaakt eene algemeene opzwelling. De mond ontsteekt, en kan de tong, door haare geweldige uitzetting niet bevatten. Een woedende dorst bevangt den Zieken, en zoo hy drinkt, zoo is hy verlooren. De geringste droppel water verhaast zynen dood, en verdubbelt zyne benaauwdheid. Onder de geenen die door de Ratelslangen gebeeten zyn, en het geluk hebben van geneesen te worden, is 'er niet een, die geene merktekens van dit onheil behoudt. Het eerste hulpmiddel is de kop van het Dier, verpletterd en als een plaaster op de beet gelegd. Somtyds leggen de Amerikaanen op de

wond;

wond, na dat zy ze gesneeden hebben, de Wortel van eene Plant die zy *Bloedkruid* noemen, om het roode Sap dat zy bevat.

De Wortel der *Colinsonio*, gelyk mede eenige anderen, is zeer nuttig. De Olyfolie, het Smeer en de Boter, op de wond gelegd en ingenomen, zyn eenige der Geneesmiddelen, alsmede het gemeene zout, die de Heer KALM opgeeft.

Een geringe slag met een teentje op den rug van dit Dier, doet het aanstonds sterven. De tekenen van den dood zyn somtyds dubbelzinnig in de andere soorten van Slangen; maar door het stilzwygen van de Ratel in deesen, is men verzekerd dat zy niet meer leeft. De verwoedste Dieren sidderen op hun beurt voor andere Dieren; de wreedste vyand van deesen Slang is het *Marron-Varken*, die haar met drift zoekt en verslindt. Hierom besluit men eerst deese Varkens op een stuk Land, dat men bebouwen wil en waarop zig Ratelslangen onthouden.

RATIFICEREN. Betekent iets, dat in iemants naam geslooten en verhandeld is, te bekragtigen en voor goed te keuren. Daarvan komt *Ratificatie*, de bekragtiging en goedkeuring.

RATIO. *Rede* of *Verhouding*. Is de *Relatie* of gesteldheid van eene zaak, ten opzigte van een andere van haars gelyke, welke de grootte van de eene zaak door de grootte van de tweede bepaalt, zonder daartoe eene andere maat noodig te hebben. By voorbeeld: men wil in de Bouwkonst by eene opening, te weeten eene Deur, een Venster &c., de verhouding van de Breedte tegen haare hoogte weeten. Als men nu de breedte tot den Maatstok aanneemt en zoekt hoe dikwils dezelve in de hoogte begreepen is, gelyk hier tweemaal, zoo vindt men de verhouding van de breedte tot de hoogte, naamelyk gelyk 1 tot 2. Maakt men integendeel de hoogte tot den Maatstok van de breedte, zoo ontdekt men de verhouding van de hoogte tot de breedte, te weeten gelyk 2 tot 1. Dierhalven is het met de verhouding dusdanig gesteld, dat men, of zoekt hoe dikwils het kleine in het groote begreepen is, of hoe dikwils het groote het kleine in zig bevat; en zy bestaat telkens uit twee Leden, naamelyk uit het voor en agterlid, waarvan het eerstgemelde de grootte is, met dewelke de vergelyking moet worden gemaakt. Gevolglyk wordt deesen naam misbruikt, als men eene Arithmetische Verhouding, de vergelyking van twee Getalen naar hun verschil noemt. By voorbeeld: als men overweegt, dat 3 en 5 van malkander 2 verschillen. De Ouden hebben het woord *Ratio* nooit in deesen zin gebruikt. EUCLIDES, de voortreffelyke *Demonstrator*, heeft over de Verhouding zeer fraai en treffelyk

felyk gefchreeven. Maar vermits deefe Stof voor Leerlingen te diepzinnig, en dezelve nogtans de ziel van de geheele *Mathesis* is, zoo hebben zig veelen moeite gegeeven, om dezelve gemakkelyker en verftaanbaarer te maaken. Voornaamelyk kan men de meefte eigenfchappen van de verhoudingen, door de Letter-Rekenkonft, gelyk als fpeelende vinden, als door hulp van welke Rekeningsaart men altoos ten eerfte wedervinden kan, als men iets vergeeten en geen Boek by de hand heeft, om zulks na te flaan, of in 't geheel de moeite niet wil doen. Voor het overige moet men de volgende verfchillen tusfchen de verhoudingen zig wel bekend maaken, naamelyk daar is:

RATIO ÆQUALES. Welke ook *eadem* en *similes* genoemd worden.

RATIO ÆQUALITATIS. *De Verhouding van de Vergelyking*, zynde die geenen welken twee groottens tegens malkander hebben. By voorbeeld twee zyden in een Quadraat 1 + 3 tot 4, of 8 — 2 tot 6. Insgelyks 6 + 9 tot 15, 15 — 3 tot 12 &c.

RATIO ALTERNA. *Eene verwisfelende Verhouding*. Zoo heet de Verhouding daar zig het eerfte voorder Lid, tot het eerfte agterlid, zoodanig verhoudt, gelyk het eerfte agterlid. By voorbeeld: de proportie is gelyk 3 tot 2, alzoo 6 tot 4; zoo is ten opzigte van dezelve de Verhouding 3 tot 6 en 2 tot 4 eene verwisfelde Verhouding. Wanneer vier groottens proportionaal zyn, zoo blyven dezelven ook proportionaal, als men de Middelleden verwisfelt, als daar 3 : 2 = 6 : 4, zoo is ook 3 : 6 = 2 : 4. Deefe verwisfeling heeft men by het demonftreeren en uitvinden zeer dikwils van doen.

RATIO ARITHMETICA. Is de Vergelyking van twee groottens, ten opzigte van haar onderfcheid, hoe veel naamelyk de eene grooter of kleiner dan de andere zy. Zy wordt bygevolg ook door de Subftractie gevonden. By voorbeeld: de *Ratio Arithmetica* tusfchen 4 en 12 is 8, aangezien het onderfcheid tusfchen 12 en 4 bevonden wordt 8 te zyn.

RATIO COMPOSITA. *Eene faamengeftelde Verhouding*. Is tusfchen de Producten die uitkomen, als men alle de voorfte Leden van verfchillende verhoudingen, insgelyks alle de agterleden in malkander multipliceerd. By voorbeeld: daar zyn drie verhoudingen, 1 : 3, 2 : 5, 7 : 9. Het Product uit 1, 2, 7 is 14, maar het Product uit 3, 5, 9 is 135. Alzoo is 14 : 135 de faamengefteide Verhouding uit 1 : 3, 2 : 5, 7 : 9. Vermits men alle Groottens, het zy dezelven rationaal of irrationaal zyn, door letters aanmerken en deefen in elkander multipliceeren kan, zoo kan deefe verklaaring ook op de Irrationaale Verhoudingen toegepaft worden. Dierhalven als

 men

men in de Algebra, eene uit $a:b$, $c:d$, en $e:f$, te saamengestelde Verhouding bemerken wil, zoo schryft men $ace:bdf$.

RATIO GEOMETRICA. Zoo wordt genaamd zoodanig eene Vergelyking van twee Groottens, als men zoekt hoe dikwils de eene in de andere gevonden wordt. Men ontdekt ze derhalven door de Divisio, en alsdan wordt de door de Divisie ontstaande *Quotient* het *Nomen Rationis* genaamd. By voorbeeld: de *Ratio Geometrica* tusschen 4 en 12 is 3; om dat 4 driemaal in 12 gevonden wordt; en 3 wordt ook *Nomen* of *Exponens Rationis* genaamd. Zie verder het Artykel RATIO ÆQUALITATIS.

RATIO INÆQUALITATIS. De *Verhouding van de ongelykheid.* Heet die welke twee ongelyke Groottens tegen elkander hebben, gelyk 1 tot 2, 2 tot 3, 4 tot 5. Deese Verhouding dient om de ongelykheid duidelyk te begrypen. Dierhalven is tot eene naauwkeurige kennis der ongelykheid van twee Groottens niet genoeg dat men weet, dat de eene grooter dan de tweede is, maar men moet ook de Verhouding van deese ongelykheid kennen, hoe veel naamelyk het grootere grooter is dan het kleine.

RATIO IRRATIONALIS. Eene *Irrationaal Vetbeuding.* Is die welke men in Rationaal-getalen niet vinden kan. By voorbeeld de *Diagonaal-Linie* in het Quadraat heeft ter zyde van het zelve eene Irrationaal Verhouding; want zy verhoudt zig tot deese, gelyk 1 tot den wortel van 2; maar de wortel van 2 is geen Rationaal getal, omdat twee geen volkomen Quadraat is. Want indien 2 een volkomen Quadraat was, zoo zoude zyn wortel een Breuk moeten weesen, nademaal tusschen een en twee geen geheel getal valt, maar het Quadraat van 1 mede 1 is. Dewyl egter het Product altoos een Breuk is, als een Breuk door een Breuk gemultipliceerd wordt, zoo kan ook de wortel van 2 geen Breuk zyn. Nogtans kunnen alle Irrationaal-Verhoudingen in Linien gegeeven worden. Daarom heeft ook EUCLIDES zyne *Demonstrationes* van de Verhoudingen altoos op Linien geappliceerd.

RATIO MAJOR. Eene *grootere Verbouding.* Wordt die genoemd welker *Exponent* grooter is dan de *Exponent* van eene andere Verhouding. By voorbeeld 4 tot 2, heeft eene grootere Verhouding dan 3 tot 2. Want de Exponent in de eerste Verhouding is 2 en grooter dan de Exponent in de tweede, die maar $1\frac{1}{2}$ is, naamelyk als de twee Verhoudingen zyn $A:B$, en $C:D$, zoo moet $\frac{A}{B}$ grooter zyn dan $\frac{C}{D}$, zoo als in het gegeeven Exempel $\frac{4}{2}$ grooter is dan $\frac{3}{2}$.

RA-

RATIO MAJORIS INÆQUALITATIS. De Verhouding van eene grootere ongelykheid of eene steigende Verhouding, is die waarin het grootere Lid, tegen het kleine gehouden wordt als 5 tot 3 of 12 tot 7.

RATIO MINOR. Een kleinere Verhouding, heet die, welker *Exponent* kleiner is dan de *Exponent* in eene andere Verhouding. By voorbeeld 2 heeft tot 4 eene kleinere Verhouding dan 3. Want de *Exponent* $\frac{2}{4} = \frac{1}{2}$ is kleiner dan $\frac{3}{4}$ in de andere Verhouding.

RATIO MINORES INÆQUALITATIS. Eene Verhouding van de kleiner ongelykheid of eene vallende Verhouding, is die waarin het kleine Lid tegen het groote gehouden wordt, als 3 tot 5 of 7 tot 12.

RATIO MULTIPLEX. Eene menigvuldige Verhouding, is eene steigende Verhouding, daar de Quotient uit het groote Lid, door het kleine, een geheel getal is, als 12 tot 4. Egter bekomen deese Verhoudingen haare byzondere naamen van den gemelden Quotient. Dezelve heet naamelyk *Ratio dupla*, of de dubbele Verhouding, als by 3 is. *Ratio quadrupla*, eene vierdubbele Verhouding, wanneer de *Quotient* 4 is. *Ratio Millecupla*, eene duisendvouwdige Verhouding, indien dezelve 1000 is, *enz.*

RATIO MULTIPLICATA. Eene *vermenigvuldigde Verhouding*, heet eene uit gelykvormige Verhoudingen te saamengestelde Verhouding. Daar zyn, by voorbeeld; drie gelykvormige Verhoudingen 1:2, 2:4, 3:6, het Product uit 1, 2 en 3 is 6, dat uit 2, 4 en 6 is 48, de uit de drie Verhoudingen te saamengestelde Verhouding 6:48, 't welk evenveel is als, 1:8, is de vermenigvuldigde Verhouding. Naamelyk in deese Verhouding wordt de gemeene Exponent tot eene zoo hooge Digniteit verheven, als 'er Verhoudingen vermenigvuldigd moeten worden. Men noemt egter dezelven in 't byzonder *Rationem duplicatam*, eene verdubbelde Verhouding, indien zy uit twee gelykvormige Verhoudingen te saamengesteld is: *Rationem triplicatam*, eene verdriedubbelde Verhouding, als zy uit drie gelykvormigen ontstaan is.

RATIO RATIONALIS. Eene *Rationaal-Verhouding*, heet die welke in getalen gegeeven kan worden. By voorbeeld: A heeft tot B eene Rationaal-Verhouding, als ze zig tot hetzelve verhoudt als 1 tot 2, of gelyk 5 tot 7. De Verhouding is naamelyk altoos Rationaal; indien, of het kleine, verscheiden maalen genomen, met het groote gelyk wordt, of beide Leden een gedeelte met elkander gemeen hebben, 't welk eenige maalen genomen, het kleine, en meermaalen genomen, het groote gelyk wordt.

RATIO RATIONUM. Eene *Verhouding van de Verhoudingen.* Is de Verhouding der Exponenten van twee Verhoudingen, 6:3, en 24:8, de Exponent van de eerste is 2, en integendeel van de tweede 3; alzoo is de Verhouding van de Verhoudingen 6:3, en 24:8, gelyk 2 tot 3, dat is $\frac{6}{3}$ verhoudt zig tot $\frac{24}{8}$, gelyk 2 tot 3. Zy komen dus met een Breuksbreuk overeen. — GREGORIUS A S. VINCENTIO heeft in zyn groot Werk de *Quadratura Circuli & Sectionibus Coni*, dezelven eerst in de Landmeetkunde ingevoerd, en aldaar Lib. VIII. *pag.* 861 *seqq.*, haare eigenschappen verklaard.

RATIO STATUS. Zie het Artykel RAISON D'ETAT.

RATIO SUBMULTIPLEX. Eene *deelbaare Verhouding*, is eene vallende Verhouding, daar de Quotient uit het groote Lid door het kleine een geheel getal is, als 4 tot 12. Egter bekomen deese Verhoudingen byzondere naamen, van gemelde Quotient. Dus heet dezelve *Subdupla*, de halfdeelige, wanneer de Quotient 2 is; *Subtripla*, de driedeelige, als hy 3 is; *Subquadrupla*, de vierdeelige, als hy 4 is; *Submillecupla*, de duizenddeelige, als de *Quotient* 1000 is, *enz.*

RATIO SUBMULTIPLICATA. Eene *Wortel Verhouding*, welker Leden zig tegen elkander verhouden, gelyk de Wortels van de Leden in eene andere Verhouding. By voorbeeld 1:2, is eene Wortelverhouding van 1:4, vermits 1 en 2 de Quadraatwortelen van 1 en 4 zyn. Men noemt dezelve egter in 't byzonder *Rationem Subduplicatam*, eene *Quadraat-Wortelige* of *Zens-wortelige* Verhouding, indien haare Leden zig gelyk de Quadraat wortelen van de Leden eener andere Verhouding; *Rationem Subtriplicatam*, eene *Cubic-wortelige*, wanneer haare Leden zig verhouden, gelyk de Cubic wortelen van eene andere Verhouding, *enz.*

RATIO SUBSUPERPARTICULARIS. Eene *vallende overdeelige Verhouding*, is eene vallende Verhouding, daar de Quotient uit het groote Lid, door het kleine 1, met een Breuk staat, wiens Teller mede 1 is. Zoodanig is 4 tot 5; want als men 5 door 4 divideert, zo komt 'er $1\frac{1}{4}$. Deese Verhoudingen bekomen haare byzondere naamen van den gemelden *Quotient*, en men noemt *Rationem Subsesquialteram*, wanneer de Quotient $1\frac{1}{2}$ is, als 2:3; *Rationem Subsesquitertiam*, als de Quotient $1\frac{1}{3}$ is, enz. — Van dit alles is reeds met weinige woorden gesprooken, onder het Artykel PROPORTIE.

RATIO SUPERPARTIENS. Eene *vallende overdeelende Verhouding*, heet de vallende Verhouding, daar de Quotient uit het groote Lid door het kleine 1 met een Breuk is, wiens Teller grooter dan 1 is, gelyk 3 tot 5. Want als men 5 door 3 divideert, zoo is de Quotient $1\frac{2}{3}$. Deese Verhoudingen

gen bekomen insgelyks hunne byzondere naamen van deesen Quotient, men noemt *Rationem Subsuperbipartientem tertias*, als de Quotient, gelyk in dit Exempel 1 $\frac{2}{3}$ is; *Rationem Subsupertripartientem quartas*, wanneer hy 1 $\frac{3}{4}$ is, gelyk 4 : 7; *Rationem Subsciperquadripartientem septimas*, indien de Quotient 1 $\frac{4}{7}$ is, gelyk 7 : 11, enz.

RATIO SUPERPARTICULARIS. Eene *overdeelige Verbouding*. Zoo wordt die steigende Verhouding genaamd, daar de Exponens 1 met een Breuk staat, wiens Teller mede 1 is; zoodanig is 4 tot 5; want als men 5 door 4 divideert, zoo komt 1 $\frac{1}{4}$ uit. Deese Verhoudingen bekomen niet minder haare byzondere naamen van den Exponent. Men heet egter *Rationem Sesquialteram*, wanneer de Exponent 1 $\frac{1}{2}$ is, als in 3 : 2 is; *Rationem Sesquitertiam*, als hy 1 $\frac{1}{3}$ is, gelyk in 4 : 3; *Rationem Sesquiquartam*, indien hy 1 $\frac{1}{4}$ is, gelyk 5 in 4 enz.

RATIO SUPERPARTIENS. Eene *overdeelende Verbouding*. Zoo wordt de steigende Verhouding genoemd, daar de Exponent 1 met een Breuk is, wiens Teller grooter is dan 1; zoodanig is 5 tot 3, want indien men 5 door 3 divideert, zoo is de Exponent 1 $\frac{2}{3}$. In byzondere voorvallen wordt den naam van den Exponent genomen. Men noemt *Rationem Superbipartientem tertias*, wanneer de Exponent, gelyk hier, 1 $\frac{2}{3}$ is; *Rationem Supertripartientem quartas*, als de Exponent 1 $\frac{3}{4}$ is; gelyk 7 : 4; *Rationem Superquadri partientem Septimas*, indien de Exponent 1 $\frac{4}{7}$ is, gelyk in 11 : 7 enz.

RATIO MULTIPLEX SUPERPARTICULARIS. Eene *menigvuldige overdeelige Verbouding*, is eene steigende Verhouding, daar de Exponent grooter is dan 1, nevens een Breuk, wiens Teller zoo groot is als 1, gelyk 5 : 2; want als men 5 door 2 divideert, zoo komt voor den Quotient 2 $\frac{1}{2}$. In byzondere voorvallen zegt men van deesen Exponent, *Rationem duplam Sesquialteram*, als de Exponent 2 $\frac{1}{2}$ is, gelyk in het bovenstaande voorbeeld; *Rationem triplam Sesquiquartam*, als de Exponent 3 $\frac{1}{4}$ is, gelyk in 13 : 4; *Rationem quadruplam Sesquitertiam*, wanneer de Exponent 4 $\frac{1}{3}$ is, gelyk in 13 : 3, enz.

RATIO MULTIPLEX SUPERPARTIENS. Eene *menigvuldige verdeelende Verbouding*, heet, indien de Exponent grooter is dan 1, gelyk 8 : 3, want als men 8 door 3 divideert, zoo komt voor den Exponent 2 $\frac{2}{3}$. In byzondere voorvallen zegt men van deesen Exponent: *Rationem duplam Superbipartientem tertias*, wanneer hy, gelyk in het aangehaalde voorbeeld 2 $\frac{2}{3}$ is; *Rationem triplam Supertripartientem quartas*, als

hy 3¾ is, gelyk in 15 : 4; *Rationem quadruplam Supertripartientem Octavas*, indien hy 4⅜ is, gelyk 35 : 8, *enz.*

RATIO SUBMULTIPLEX SUBSUPERPARTICULARIS. Eene *vallenddeelige overdeelbaare Verbouding*, wordt genoemd wanneer de Quotient, uit het groote Lid door het kleine grooter is dan 1, nevens een Breuk, wiens Teller grooter is dan 1, gelyk 2 : 5; want indien men 5 door 2 divideert, zoo komt voor den Exponent 2½. In byzondere voorvallen zegt men van deesen Exponent: *Rationem Subduplam Subsesquialteram*, wanneer hy, gelyk hier, 2½ is: *Rationem Subtriplam Subsesquiquartam*, wanneer hy 3¼ is, gelyk 4 : 13; *Rationem Subquadruplam Subsesquitertiam*; indien hy 4⅓ is, als 13 : 3. *enz.*

RATIO SUBMULTIPLEX SUBSUPERPARTIENS. Is die, wanneer de Quotient uit het groote Lid in het kleine, grooter is dan 1, met een Breuk, wiens Teller grooter is dan 1; zoodanig is 3 : 8; want als men 8 door 3 divideert, zoo komt 'er 2⅔. In byzondere voorvallen noemt men den naam van deesen Quotient, en dan heet hy *Rationem Subduplam Superbipartientem tertias*, wanneer hy, gelyk hier, 2¾ is, gelyk 4 : 15; *Rationem Subquadruplam Subsuperpartientem Octavas*, wanneer hy 4⅜ is, gelyk 8 : 35, *enz.*

RATIOCINATIO. De daad van Redeneering.

RATIOCINATOR. Dus noemden de Romeinen dien Slaaf, die boek moest houden van alle Inkomsten en Uitgaven. Wanneer nu de uitgaaf met den ontvangst overéén kwam, zoo dat het gelyk op ging, dan zeide men *ratio constat.* Ook noemde men zulk een Slaaf *a rationibus.*

RATION. Beduidt in eenen gemeenen zin, Brood, Haver, Hooi, *enz.* in den Oorlog, en het is dat geene, 't welk dagelyksch aan ieder Soldaat, van diergelyke Proviant en voeraadje moet gegeeven worden, en is daarin van de *Portien* onderscheiden, vermits deese veelerlei stukken in zig begrypt, by voorbeeld: Brood, Vleesch, Bier, *enz.* daar integendeel de *Ration* maar eenerlei beduidt, by voorbeeld: een Ration brood, een Ration Haver *enz.* zynde een Ration Hooi 30 pond. Op de Scheepen noemt men een Ration, wat dagelyksch aan vleesch, visch, erwten en boonen, wyn en anderen drank, voor eenen man, uitgedeeld wordt. — De Ration van ieder Matroos en Soldaat op de Fransche Scheepen, is dagelyksch 18 oncen beschuit, een pond tot 10 oncen gerekend, en drievierde van een Pint wyn, met even zoo veel water gemengd. Alle weeken bekomen zy 4 maal vleesch, 3 maal visch, en 7 maal Peulvrugten, als Erwten en Boonen.

RATIONAAL-GETAL. Is hetzelfde met Rationaale-Grootte, wordende een getal genoemd, dat of ten eenemaal uit Eenheden

den, of uit gelyke deelen van de Eenheden bestaat, by voorbeeld 3 en ½.

RATIONAALE GROOTTE. Zoo wordt die Grootte genaamd, welke geen Wortel-teken voor zig heeft, als 5, 7, 11, of *a*, *b*, *c*, enz. Men kan ook zeggen dat het die is, welke of door 1 of teffens met haar door een gemeen gedeelte kan uitgemeeten worden. By voorbeeld 1 verscheidenmaalen genomen, maakt 5; dienhalven is 5 een Rationaal-Getal of Grootte.

RATIONAAL-WORTEL. Is een Wortel van eene Dignitcit, ofte ook van eene vergelyking die men in Rationaalgetalen kan geeven. Hoe men uit de Dignitciten den Wortel trekken kan, toont CARTESIUS in zyne *Geometrie*; doch omstandiger verklaart zulks WOLFF, in *Element. Analys.* § 314.

RATIONABILI. *Parte Benorum*. In Engeland, is een Geschrift, volgens het welke eene Weduwe een derde van haar Mans nalaatenschap eischt.

RATIONABILIBUS *Divisus*. In Engeland, een Geschrift volgens het welke de Grensscheiding tusschen twee naast elkander leggende Heerlykheden moet bepaald worden.

RATIONALE. Dus wierd de Borstlap van den Hoogenpriester, in het Oude Testament, door de Kerkvaders genoemd, De Bisschoppen hebben naderhand een dergelyke Borstlap nagemaakt.

RATIONALIS MEDICINA. Zie het Artykel DOGMATICA MEDICINA.

RATIONES ŒQUALES, *gelykvormige Verhoudingen*. Zoo noemt men die welken eenerlei Exponenten hebben, dat is, daar de Quotienten van de beide voorste Leden en van de beide agterste Leden, een gelyk getal Eenheden hebben. By voorbeeld: 2: 3 en 4: 6 zyn gelykvormige Verhoudingen, want $\frac{2}{3}$ is juist zoo veel als $\frac{4}{6}$. Anders worden ook de Gelykvormige Verhoudingen dus verklaard, dat de kleine Leden gelyk groote Deelen zyn van de Grooten; alzoo is in het gegeeven voorbeeld het kleine Lid telkens $\frac{2}{3}$ van het Groote. Anderen zeggen: de Verhoudingen zyn gelykvormig, wanneer het voorste Lid, in het agterlid. van de eene verhouding, zoo dikwils begreepen is, of indien het agterste Lid in zig zoo veel bevat, als het voorste Lid van de tweede verhouding in zyn Agterlid. Alle deese verschillende verklaaringen kan men door een Exempel, waartoe het zoo even gemelde dienen kan, zeer gemakkelyk begrypen. EUCLIDES heeft dit dus uitgedrukt, zeggende: A heeft tot B dezelfde verhouding, welke C tot D heeft, wanneer geduurig het veel-

vouwdige van C grooter of kleiner is, dan het veelvouwdige van D; of ook het eerste aan het tweede gelyk is, indien men A en C door een getal, en B en D door een ander getal multipliceert; of indien men A en C zoo veelmaalen als B en D neemt. Neemt men mede twee verhoudingen 3: 2, 6: 4, zoo multipliceert men de beide voorste Leden met eenerlei getal 4 of 6 of 3, en de beide agterste Leden ook met eenerlei getal, 7 of 9 of 2, en alsdan zullen de *Facta* of *Producten* mede tegens elkander in eenerlei verhouding zig bevinden, en dus staan:

3:	2 = 6:	4	of	3:	2 = 6:	4	of	3:	2 = 6:	4
4	7	4	7		6	9	6	9	3	2	3	2
12:	14 = 24:	28		18:	18 = 36:	36		9	4 = 18:	8

en men zegt in het eerste geval, hoe dikwils het veelvouwdige uit 3 en 4, naamelyk 12 in 14 als het veelvoudige uit 2 en 7 onthouden is; zoo dikwils is het veelvouwdige uit 6 en 4, naamelyk 24 onthouden in 28. als het veelvouwdige uit 4 en 7 dat is $1\frac{1}{6}$. In het tweede geval spreekt men dus: gelyk het veelvouwdige van 3 en 6, het veelvouwdige van 2 en 9 gelyk komt, alzoo is ook het veelvouwdige van 6 en 6 gelyk aan het veelvouwdige van 4 en 9. In het laatste geval luidt de uitspraak op de volgende wyse: zoo dikmaals het veelvouwdige uit 3 en 3, dat is 9, de 4, als het veelvouwdige uit 2 en 2, in zig onthoudt, naamelyk $2\frac{1}{4}$ maal, alzoo onthoudt ook de 18, als het veelvouwdige van 6 en 3, de 8, als het veelvouwdige van 4 en 2 in zig, naamelyk ook $2\frac{1}{4}$ maal. Indien derhalven twee verhoudingen, gelyk hier 3: 2, en 6: 4, eenerlei of gelyke verhouding zullen hebben, zoo moet telkens, ten minste een van deese drie gevallen, daarby aangebragt kunnen worden, anders staan dezelven niet in eene gelyke verhouding. Maar twee en meer gelyke verhoudingen worden eene PROPORTIE of evenredigheid genoemd.

RATIONES DIVERSÆ, DISSIMILIS, INŒQUALES; *verschillende Verhoudingen*, zyn de zulken welker Exponenten ongelyk zyn. By voorbeeld 2 tot 3 heeft eene andere verhouding dan 4 tot 5; want 2 is $\frac{2}{3}$ van 3, integendeel 4 is $\frac{4}{5}$ van 5; maar $\frac{2}{3}$ en $\frac{4}{5}$ zyn elkander niet gelyk; dus is 2 niet even zulk een stuk van 3 als 4 van 5. Dierhalven verklaaren ook sommigen de verschillende verhoudingen op de volgende wyse: naamelyk, dat de kleine Leden niet gelyke groote stukken van de grooten zyn; maar om de waarheid te bekennen,

zoo

zoo veronderstelt deese verklaaring, het geen dat zy verklaaren zal. Want men kan gelyke groote stukken of ook gelykvormige stukken niet anders verklaaren, dan dat zy eenerlei verhouding tegen het geheel hebben, vermits men de deelen anders niet duidelyk kan begrypen, dan door de verhouding tegens het geheel.

RATTANS. Is eene Soort van Indiaansche Windbloemen, die veel gelykheid met onze *hoe langer hoe liever* heeft. De vrugt is in een stekeligen bast besloten en groeit op de wyse der Druiven.

RATTEKRUID. Zie het Artykel ROTTEKRUID.

RATTEN. Zie het Artykel RAT.

RAUCEDO. Heeschheid, ontstaat uit een scherp vogt, mistige lucht, die op de Longpyp valt; voorts van sterk schreeuwen en kryten, gelyk men in jonge kinderen aanmerkt.

RAUVOLFIA. (In de *Botanie*) Eene Soort van de *pentandria-monogynia* Klasse der Planten, wier Corolla uit een enkelvouwdig tregtervormig bloemblad bestaat, met een' breeden rand, verdeeld in vyf lansvormige *Segmenta*. De vrugt is een zeer breede, rondagtige en vleesige Steenvrugt, met een enkele neut in iedere Cel.

RAVAGE. Verwoesting, Plundering. Een Land ravageeren beduidt, wanneer de Soldaaten eene Provintie of Landstreek, waarin zy geen vast verblyf kunnen houden, met branden, rooven en plunderen, schandelyk verwoesten, en alles medesleepen, wat zy maar voort kunnen brengen.

RAVE. Zie de Artykels CORVUS.

RAVELYN. (In den *Vestingbouw*) Zoo heet een Buitenwerk, 't welk door de *Courtine* over de Gragt ligt en slegts uit twee *Facen* bestaat, zynde derzelver Kapiteel, 20, 25 tot 30 Roeden lang. Diergelyk een Buitenwerk komt by eene Vesting wel te pas, waarom het zoo wel in den ouden als nieuwen Vestingbouw sterk gebruikt wordt, en door sommige Ouden ook het WALDSCHILD genoemd wordt, gelyk uit STURMS *Architectura militari hypothetico eclectica* blykt, waarin meer dan 70 manieren om te versterken verklaard worden, en by elke Soort diergelyk een Ravelyn gebruikt en behouden is.

RAVENBEK. *Rostrum Corvinum*. In het Fransch *Corbin*, *Boc de Corbin*, is een Werktuig der Heelmeesters, waarmede ze iets uit eene wond haalen.

RAVENDSARA. Zie het Artykel NUX CARYOPHYLLATA.

RAVENSTEEN. *Lapis Corvinus Indiæ*, alsof men zeide: Indiaansche Ravensteen, wordt gezegd, warm gemaakt zynde, geweldig te kraaken, en gelyk als te donderen.

RAVET. Is een soort van klein Indiaansch Ongediertе, waarvan tweeërlei soort gevonden wordt. De grootsten zyn

omtrent gelyk de Kevers, en van dezelfde kleur. De anderen zyn wel de helft kleiner. Beide ſoorten zwerven voornaamelyk des nagts, verontreinigen en bederven de Spyſen, die niet behoorlyk opgeſlooten zyn. — Zy worden ook *Kakkerlak* genoemd.

RAVISSANT. (In de *Wapenkunde*) Verſcheurende, de houding van een Roofdier dat in een Wapenſchild voorwaarts ſchynt te ſpringen, om zyn roof aan te vallen.

RAVISSEMENT. Betekent in het algemeen eene berooving, ontvoering van iets, of van iemant.

RAVISSEMENT DE GARDE. Is een Geſchrift tegens iemant die een Onmondige van onder de gehoorzaamheid van zynen voogd ontvoerde.

RAY-GRASS. *Valſch Koren.* Dit is eene Plant die in Engeland aangekweekt wordt, om 'er door konſt gemaakte Weiden van ſaamen te ſtellen. Zy bezit alle voordeelen, om derzelver aankweeking, in alle Landen die gebrek aan natuurlyke weiden hebben, aan te pryſen. — Deeſe Plant bezit des te meer voordeelen, omdat ze in alle ſoorten van gronden kan aangekweekt worden, en de koude wederſtaat; en dus miſt zy nooit om een overvloedigen Ooſt te verſchaffen; het Hooi dat men 'er van vervaardigt is een heilzaam en aangenaam voeder voor de Paarden. — Het RAY-GRASS is noch de valſche Rogge noch de valſche Haver, noch minder de valſche Garſt; maar het is eene ſoort van *Dolik*, een weeſenlyke *Lolium* van de beſte ſoort. — De Wortelen van het waare *Ray-Graſſ* zyn by uitſtek menigvuldig. Zy zyn vlagtig en maaken eene digte Saamenvlegting, waaruit verſcheide Scheuten voortkomen, die in zoo veel Steelen veranderen. Haare bladeren zyn talryk en ſchoon groen, ſmal en ſpits. De Steelen onderſteunen ieder eene air, die meer of min lang, volgens de kragt van den Steel is. Deeſe Airen bevatten Korlen of Zaaden, die ten naaſten by de gedaante van Koorn hebben, maar die veel kleiner zyn. Eene kleine Bloem vertoont zig voor dat de Air verſchynt; deeſe is omtrent aan die van de Tarw gelyk, alleen met dit onderſcheid, dat zy meer op het bemorſte wit trekt.

Het RAY GRASS onderſcheidt zig natuurlyk in twee Soorten, naamelyk *wit* en *rood*. Het witte wordt veel grooter dan het roode, maar het roode groeit ſpoediger. Verder groeien beide Sooiten met zeer veel gemak, zonder aankweeking. De tyd om het te zaaien is na den oogſt van het Graan, en in de Lente gedaurende de maand April. Het is zeer nuttig om, na het zaaien, een rol over het Land te doen gaan. Het RAY-GRASS dult geen onkruid by zig, en groeit dus op zig zelve en

en maakt een zuiver en onvermengd voedsel voor het graasende Vee.

RAYON. Zie de Artykels RADIUS en STRAAL.

RAYONNANT. (In de *Wapenkunde*) Straalende, Straalschietende, uit het middelpunt naar alle de Quartieren van het Schild, gelyk vertoond wordt op PLAAT CCXXI. *Fig.* 7.

RAZER. *Cheval qui raze*, zegt men van een Paard dat de zwarte plekken aan de tanden verliest.

RAZER LE TAPIS. Betekent, naar de wyse der Engelschen, niet hoog van den grond galoppeeren.

RAZERNYE. Is de uiterste graad van onzinnigheid, als de mensch van al zyn verstand beroofd is, zig als een redeloos dier aanstelt en de menschen aanvalt, zoo dat men hem vast binden moet. Diergelyke raasende Menschen hebben zeer dik en scherp bloed, waardoor het gebeurt dat de Zenuwsappen zeer wild en onordenlyk bewogen worden; zoo dat de Ziel noch zig zelve, noch het Ligchaam schynt te kennen. Zie de Artykels INSANIA, DOLHEID en PARAPHRENITIS.

RAZYNEN. *Passulæ*. Van het Fransche woord *Raisins*, betekent in het Nederduitsch gedroogde trossen van Druiven. — Men heeft ze van veelerlei Soorten, die uit onderscheidene Landen tot ons gebragt worden. — De Muscaat-Rozynen zyn groot en komen voornaamelyk van *Frontignac* in *Languedoc*. Men brengt ze in kleine houten doosen. De kleinen, die mede uit *Languedoc* komen en uit *Provence*, zyn vet en gelyken naar de *Jubis*; men brengt ze aan Bossen of Trossen, in Kassen van 80 of 100 pond zwaar. — De *Jubis* of *Razynen à Jubis*, komen uit *Provence*, inzonderheid van *Beaucaire*, *Oriol*, en van de daaromtrent gelegene plaatsen. Men plukt ze aan trossen en doopt ze in een Loog van Banisse, en na dat men ze in de Zon gedroogd heeft, legt men ze in Kassen van verschillende grootte. — Zy zyn van een aangenaamen Suikersmaak. — De *Sols* of *Sors*-Razynen, Zonnen-Razynen of Razynen d'Are, komen in Vaatjes van 40 of 50 pond uit Spanjen. Zy zyn violet of rood, zonder korrels en aangenaam van smaak. — De *Spaansche* Rosynen, eigenlyk zoo genaamd, zyn klein, een weinig grooter dan de Korenten. — *Rozynen* van *Korenten* hebben kleine droog Beyen, wit, zwart of rood. Zy komen van verscheide Eilanden van den Archipel; maar byzonder van de Landengte van Corinten. — De *Rozynen van Damast* komen omtrent de Hoofdstad van Syrien, *Damascus* van daan. Zy zyn groot. Men brengt ze ons zonder korlen, platgemaakt, in Vaatjes van Greenenhout. Men gebruikt ze veel in afziedsels voor de borst, gelyk de Dadels. — De *Kalabrische* Razynen zyn wat vet, maar goed van

Peroratio. Het is eene optelling, of eene korte en zaaklyke opgaave van de voornaamste zaaken, waarop, in de voorgaande redeneering, aangedrongen is, waarin de kragt van het geheel wederom op nieuw te saamvergaderd wordt.

RECAPTIO. (In de *Engelsche Wetten*) Eene tweede Beslaglegging; alsmede een Geschrift voor iemant die voor de tweedemaal beslagen is.

RECEPISSE. Is een Schyn of Schriftelyk getuigenis, hoedanigen by Kooplieden zeer gebruikelyk zyn. Zy worden aan die geenen gegeeven, welken hun Geld, hunne Waaren, of iets dergelyks aan iemant anders overgeeven, en waarmede zy betuigen, hetzelve ontvangen te hebben.

RECEPT, *Recipe.* Is eene Specificatie der noodige Ingredienten, tot een zeker Geneesmiddel; wanneer niet alleen de Soorten, maar ook de Quantiteit en het Gewigt, van de Geneesheeren, den Apothekers wordt voorgeschreeven.

RECEPTACULUM. Is eigenlyk een Vat of iets anders, dat iets bevat en waarin iets bewaard wordt.

RECEPTACULUM CHYLI. (In de *Anatomie*) Is het Melkzakje, zynde langwerpige Vaten, waarin de Melk besloten is. Het is in de Linkerzyde der Lendenen geplaatst, en bevat eene melkagtige Vogtigheid, die van de *Glandula Mesenterii* en uit alle de *Vasa Lymphatica* der deelen, door de wyde Vaten, naar den Onderbuik wordt gevoerd.

RECEPTACULUM LYMPHÆ. (In de *Anatomie*) de Bewaarplaats der Zaden; het bovenste deel van de Steel, waarop de Vrugtvoortbrengings-deelen vastgehegt zyn. Het betekent ook het merg- of olieagtige deel der Zaaden, welke de kleine Planten, zoo lang ze nog in het Zaad, als in derzelver Ey, bewaard liggen, voedt. Eenige Zaden hebben slegts en enkel zoodanig merg (*Monocotyledon*) gelyk de Salade en de Biet; anderen hebben 'er tien (*Dicotyledones*) gelyk alle de Peulvrugten, en daarvan heeft RAY zyne verdeeling der Kruiden ontleend. — In de *Scheikunde* is *Receptaculum* de *Recipiens* of zoogenaamde Ontvanger, zynde een Glasen vat met een dikken Buik, bekwaam om de Gedestilleerde Vogten, als Water, *Spiritus*, Olien, *enz.* te ontvangen.

RECEPTARII MEDICI. Geneesheeren, die zig alleen op de menigte Recepten of Voorschriften die zy hebben, voor Doctoren uitgeeven.

RECEPTIO, (In de *Astronomie*) wordt genaamd, wanneer de Planeeten haare waardigheden en Digniteiten met elkander verwisselen, te weeten wanneer eene in het Huis in de Verhooging of *Trigono* en deese weder in het Huis, de Verhooging of *Trigono* van de andere Staat.

RECES. Betekent een gerechtelyk vergelyk. Daarvan komt *Recesseeren* dat is: een Verdrag over een verschil aangaan.

RECHABITEN. Deesen worden voor afstammelingen van *Rechab*, Zoon van *Jonadab* gehouden, en zy voerden een matig en zeer Godsdienstig leven, onthoudende zig inzonderheid van het wyndrinken en van alle buitenspoorigheden.

RECHAMUS. Zoo heette een Rol of Schyf, die anderfints *Trochlea* genoemd wierd.

RECHARGE. Eene tweede laading van een Roer; alsmede eene wederbeschuldiging.

RECHT. *Droit*, is tweeërlei, of een geschreeven Recht, 't welk de Landsheer openlyk laat bekend maaken. Of een ongeschreeven Recht, dat is een gebruik, dat reeds sedert langen tyd in zwang gaat, dewyl men vermoedt dat de Landsheer, die deese gewoonte gezien, dezelve met stilzwygen gedoogende, voor goed gekeurd heeft. — *Recht* is ook een Eisch of Aanspraak, die men ergens op heeft, 't zy uit eene voorgaande bezitting, of door erffenis. Zie de Artykels Jus.

RECHTBANK. Is een Gerechtshof, waarin de Rechters te saamen komen, om in burgerlyke en Crimineele Zaaken Recht te doen, Processen te hooren bepleiten en uit te wysen, &c.

RECHTBANK VAN LONDON, of *Doctores Communes* genaamd, is een Hoog Gerichtshof in Engeland, dat over Civile en Crimineele zaaken vonnist.

RECHTDAGEN. *Dingdagen*. Zyn eigenlyk Gerichtsdagen. Dit woord is afgeleidt van *Ding*, zoo als by de Ouden een *Gericht* genaamd wierd; en *Dingboven*, *Dingsteden*, alwaar zoodanige Gerichten gehouden wierden, en *Dingpligtig*, die gedagvaard zynde, voor het Gericht verschynen moest. Daarom werd de Rechtdag of Gerichtsdag, ook *Dingsdag* genaamd, op dat op dien derden dag der weeke het Gericht pleeg gehouden te worden.

RECHT DER VOLKEN. Is eene Verbindtenis die alle Volkeren betreft; nademaal zy iets uit het Licht der natuur, voor regt erkend hebben, en, als door een algemeen Verdrag overééngekomen zyn, om zulks te volgen.

RECHTE ASCENSIE. Zie het Artykel REGTE ASCENSIE, en verder op de Letters REGT in plaats van RECHT.

RECHTELYKE ONDERZETTING. Zie het Artykel HYPOTHEEK.

RECHTSGEDING. Is eene Gerichtshandeling, waardoor eene zaak bepleit en uitgeweesen of een Vonnis over eenen Misdaadiger geveld wordt.

RECHTVAERDIGMAAKING. (In de *Theologie*) Is eene daad van God, waardoor de Zondaar vrygesprooken wordt

van

van alle Schuld en het recht ten eeuwigen Leeven wordt toegeweesen.

RECHT VAN INBOORLINGSCHAP. Zie het Artykel NATURALIZATIE.

RECIDIVA. Zoo wordt eene Krankheid genaamd, die na eene korte geneesing wederkeert, en den Patient weder doet instorten.

RECIF. *Ressif.* Zoo noemen de Zeevaarenden een Bank van blinde Klippen, die met water bedekt zyn. Edoch dit woord is slegts in de Westindiën gebruikelyk.

RECIPE. Zie het Artykel RECEPT.

RECIPIANGULUM. Een Mathematisch Instrument, dienende tot het meeten der Groottens van Hoeken. Zie het Artykel HOEKMEETER en eene Afbeelding van dezelven Plaat CCXXII. *Fig.* 2. No. 1, 2, 3.

RECIPIENS. Zie de Artykels RECEPTACULUM.

RECIPIS. Zie het Artykel RECEPISSE.

RECIPROCAAL. Betekent in het algemeen iets dat niet veel is, of het welke aan beide zyden gelykelyk terug keert, of dat op beide de partyen te gelyk werkt.

Daar zyn reciprocaale Verpligtingen tusschen den Vorst en deszelfs Onderdaanen, tusschen den Man en deszelfs Wyf &c. insgelyks is in een Physischen zin, de daad tusschen den Agent en den Patient reciprocaal; dat is, de Patient werkt zoo veel terug op den Agent, als deesen op denzelven werkt. Zie het Artykel REACTIE.

RECIPROCAALE WOORDEN. By de Logici, zyn dezulken die dezelfde betekenis hebben; en die bygevolg in malkanders plaats kunnen gebruikt worden.

RECIPROCAALE VERSEN. (In de *Spraakkonst*) Zyn de zulken die eene daad uitdrukken die op den Daader of op de Daaders terug keert, als:

Ces quatre hommes s'entrebattoient.
Die vier Mannen sloegen malkander.

Reciprocaale Versen, zyn in de Poësye de zoodanigen die op dezelfde wys voor en agterwaarts rollen.

RECIPROCAALE FIGUUREN. (In de *Geometrie*) De zulken die de Antecedens en de Consequens van dezelfde verhouding hebben, in beide de Figuuren. Aldus, in PLAAT CCXXII. *Fig.* 4. de zyde A : B : : C : D; of 12 : 4 : : 9 : 3; dat is: zoo veel als de zyde A, in den eersten Regthoek, langer is dan B, zoo veel dieper is de zyde C, in den tweeden Regthoek, dan de zyde D in den eersten; en bygevolg wordt de grooter lengte van den eenen geëvenredigd door de grooter

breedte

breedte of diepte van den anderen; want indien de zyde A ⅓ langer is dan C, zoo is B ⅓ langer dan D. en de Regthoeken bygevolg gelyk; dat is A × D = B × C, of 12 3 = 4 × 9 = 36.

Dus is de grondslag van die Capitaale Theorema, naamelyk, dat de Regthoek van de buitensten overal gelyk is tot dien van de middelsten; en bygevolg de reden van den Regel van Drieën.

Hieruit volgt dat indien twee Triangels, Parallelogrammen, Prisma's, Parallelopipedia's, Pyramiden, Conæ of Cylinders, hunne Basissen en Hoogtens wederzydsch Proportionaal hebben, deese twee Figuuren of Ligchaamen tot malkander gelyk zyn; en *Vice Versa*, indien zy gelyk zyn, dan zyn derzelver basissen en hoogtens wederzydsch Proportionaal.

RECIPROCAALE PROPORTIE. In de *Arithmetica*, is wanneer, in vier getalen, het vierde kleiner is dan het tweede, juist zoo veel als het derde grooter is dan het eerste, en *Vice Versa*. Zie de Artykels PROPORTIE en RATIO.

Dat is de grondslag van den verkeerden regel van Drieën, aldus 4: 10: : 8: 5. Deese Proportie is zeer nuttig in het bepaalen der beweegingswetten.

RECITATIVE. (In de *Muziek*) Eene wyse van zingen, die maar weinig van de gewoone uitspraak verschilt, zoo als die waarin de onderscheidene deelen van de Lithurgie in de Hoofdkerken herhaald worden. In de *Opera* wordt het genaamd, als iets by wyse van verhaal gezongen wordt.

RECLAMEEREN. Zoo wordt genaamd: iets wederom eisschen. By voorbeeld een Schip dat opgebragt is en door den Eigenaar wederom geëischt wordt, voornaamelyk als dezelve in tyd van oorlog met goede *Passen* zyn voorzien geweest, en nogtans weggenomen worden, daar ze vry hadden behooren te passeeren; terwyl zulk *reclameeren* veel moeite, tyd en onkosten vereischt, en niet zelden vrugteloos afloopt.

RECLINEERENDE UURWYSER. Zoo heet in de *Gnomonica* een Uurwyser die op eene vlakte beschreeven wordt, welke onder een grooter of kleiner Hoek, dan de Poolshoogte bedraagt, naar het Noorden gereclineerd is.

RECLUSE. Zie het Artykel KLUIZENAAR.

RECOCTA. Het gestremde, de Kaas, die allereerst uit de Melk, of uit de Zuurgewordene Melk gemaakt en nog in geen vorm geslagen is.

RECOGNITIONE *per Vim & Duritiem facto*. Een Geschrift vorderende van de Rechters van de burgerlyke Rechtbank, de Aantekening eener Schuldbekentenis, die den Schuldbekenner getuigt hem met geweld afgedwongen te zyn.

RECOGNITIONEM ADNULLANDO. Een Gefchrift ter vernietiging eener valfche Schulderkentenis.

RECOGNIZANCE of *Recognifence*, is een Verband of Obligatie van Schuld of van eene huur.

RECOGNOSCEEREN. Eene plaats recognofceeren betekent zoo veel als dezelve, eer men ze belegert, te gaan onderzoeken, en alle de gelegenheden en gebreken van haare ligging en Veftingwerken in acht te neemen, op dat men ze aan dien kant, daar men ze oordeelt het zwakfte te zyn, konne aantaften. Op dezelfde wyfe zegt men ook, eenen Pas of het Vyandelyke Leger recognofceeren. — Dit zelve woord beduidt ook, gerechtelyk zyn handfchrift- en Obligatie bekennen, dat het zyne eigene en niet de hand van eenen anderen is. Daarvan komt Recognitie, de gerechtelyke bekendtenis van iets; insgelyks ook de erkentenis, dankbaarheid en vergelding.

RECOLLECTEN. *Recolets.* Zyn Monniken van de orde van St. Francifcus, die met bloote voeten in houten klompen gaan. Zy worden de Minderbroeders van den H. Francifcus genoemd; zyn omtrent het jaar 1530 opgekomen en meenen boven anderen de Regels van den H. Francifcus ftreng en naauwkeurig op te volgen, waarom de geenen die door hun aangenomen worden, den Geeft van Recollectie zouden hebben. Hun Rok is van graauwe Pye, dien zy met eenen Gordel om het Lyf vaftmaaken, en over denzelven draagen zy eenen Mantel van dezelfde Stof, hebbende op het hoofd een kleine kap, ook van die Pye. Zy hebben zig voornaamelyk in Frankryk fterk uitgebreidt, en in Italiën worden dezelven op fommige plaatfen ook gevonden.

RECOLLECTIE. Eene manier van denken, door welke denkbeelden die te vooren door het verftand uitgedagt waren, gevonden en weder voor den geeft gebragt worden.

RECOLLIGEEREN. Wederom tot zigzelven komen, zig wederom bezinnen, verfchen moed fcheppen en dien hervatten; wederom verzamelen, wederom verfterken.

RECOMMENDATIE-BRIEF. Is een Brief waardoor men iemant aan eenen anderen beveelt en aanpryft; om door denzelven, naar zyne begeerte, fpoedig geholpen te worden.

RECONCILIARI. Is bevredigd, veréénd.

RECONNOISSANCE. Erkentenis, dankbaarheid.

RECONNOITRE. In den Oorlog, den ftaat en den toeftand der zaaken zien en onderzoeken.

RECONVALESCEEREN. Uit eene Ziekte wederom herftellen en gezond worden. Daarvan komt Reconvalefcentie, de herftelling van eene Ziekte.

RECONVENTIE. De Tegenklagt die door den Aangeklaagden

den tegens den Beschuldiger, na dat de hoofdbeschuldiging gedaan is, voorgesteld wordt.

RECORDA. Bewysen der Vonnissen in de Rechtsgedingen.

RECORDARE *Facias.* Een Geschrift om een Geding van een minder naar een hooger Rechtbank over te voeren.

RECORDER. Een Lid of Byzitter van een Gerechtshof in Engeland.

RECORDO & *processu mittendo.* Een Geschrift ter vordering van een bewys met alle de daartoe behoorende stukken, van een minder voor een hooger Rechtbank.

RECORDUM. Een Bewys, Getuigschrift, Getuigen; een geregistreerd bewys of een echt en ontegenspreekelyk bewys, dat op de Rol aangetekend is.

RECOURS NEEMEN. Teruggaan, iemant aanspreeken, om schadeloos gehouden te worden.

RECREEREN. Zig vermaaken, verkwikken. Daarvan komt *Recreatie*, verkwikking, vermaak, ververfching en aangenaam tydverdryf.

RECREMENTUM. Zie het Artykel EXCREMENTA. By de Chimisten betekent dit woord: Schuim, Vuiligheid, Droes.

RECRIMINATIO, (in de Engelsche Wetten,) eene beschuldiging die door den Beschuldigden, tegen den Beschuldiger, wegens dezelfde daad, ingebragt wordt.

RECRUTEN, *Recrues.* Dus worden de nieuwgeworven Soldaaten genaamd, die tot vervulling van de manschap, die verminderd is, gebruikt worden.

RECRUTEN-KAS. Was in Berlyn eene zekere en bestendige Schatkist, tot werving van goede Soldaaten opgerigt, waartoe in de Koninklyk Pruissische Landen, de geene die nieuwe Ampten, Survivantien of andere Gunsten verkreegen, zekere Somme Gelds betaalen moesten; maar zy wierd in den jaare 1740, door den Koning vernietigd en afgeschaft.

RECTANGULUM (In de *Geometrie.*) Het zelfde met een regthoekigen Parallelogrammum. Zie de Artykels OBLONGUM en PARALLELOGRAMMUM.

In de Arithmetica betekent een Rectangulum hetzelfde met *Factum* of *Product.*

RECTIFICABILIS. Zoo wordt in de Landmeetkunde eene kromme Linie genaamd, die in eene regte kan veranderd worden. De Ouden hebben zig veel moeite gegeeven, om den ommetrek of de Peripherie van den Cirkel in eene regte Linie te veranderen, maar te vergeefs; en de Nieuwen zyn daarin niet beter geslaagd. *Guilielmus* NELIUS, een Engelschman, is de eerste geweest, die eene kromme Linie in eene regte veranderd heeft. Twee jaaren daarna heeft *Hendrik van* HEURAAT, zulks ook in Holland gedaan. De verandering van

van kromme in regte Liniën, 't welk men ook RECTIFICEERING noemt, kan gevoeglykst en gemakkelykst geschieden, door de nieuwe *Analysis* van den Heer van LEIBNITS, 't welk WOLFF, *in Element. Analyf. infinit.* § 127 *enz.* toont.

RECTIFICATIO. Is de konst van iets regt te zetten; en om die reden is het rectificeeren der Globe, het zetten van dezelve in zoodanig een stand dat men 'er Problema's door kan oplossen.

RECTIFICATIO (In de *Chymie.*) De weder-overhaaling of het zuiveren, betekent den *Spiritus* over te haalen, en de vreemde deelen, die misschien by de eerste Destillatie omhoog geligt waren, daarvan af te scheiden.

RECTIFICATIO. (In de *Geometrie*) Is het vinden van eene regte Linie, die in lengte gelyk is met een kromme.

De Rectificatie van kromme Liniën is een tak van de hooger Geometrie.

Eerste Geval. Laat ACG (PLAAT CCXXII. *Fig.* 5. No. 1.) eene kromme Linie zyn, wier ordinata parallel tot zig zelven zyn, en perpendiculair tot den As AQ. Indien alsdan de vloeying van de Abscis AM aangetoond wordt by M*m* of by C*n* (gelyk en parallel tot M*m*) en *n*S, gelyk en parallel tot C*r*, de vertooning is van de correspondeerende vloeying van de ordinata MC; dan zal de Diagonaal CS, de kromme Lyn in C raakende, de Lyn zyn, welke het genereerende punt *p*, zal beschryven, wanneer derzelver beweeging gelykvormig zal worden in C; welke Lyn, om die reden, weesenlyk uitdrukkende de vloeying van de ruimte AC, overgaat. Zie het Artykel FLUXIO.

Hierom, neemende AM $=x$, CM $=y$, en AC $=z$; zoo hebben wy $\dot{z}$ ($=$ CS $=\sqrt{Cn^2+Sn^2}=\sqrt{\dot{x}^2+\dot{y}^2}$; vanwelke, en de Equatie van de kromme Linie, de waarde van $\dot{z}$ kan bepaald worden. Aldus, laat de voorgestelde kromme Linie eene Parabola van de eene of andere Soort zyn, voor welke de algemeene Equatie is $x=\frac{y^n}{a^{n-1}}$; en hier van daan $\dot{x}=\frac{ny^{n-1}\dot{y}}{a^{n-1}}$, en om die reden ($=\dot{z}\sqrt{\dot{y}^2+\dot{x}^2}$) $=\sqrt{\dot{y}^2+\frac{n^2y^{2n-2}\dot{y}^2}{a^{2n-2}}}=\dot{y}\times\overline{1+\frac{n^2y^{2n-2}}{a^{2n-2}}}\Big|^{\frac{1}{2}}$; welker fluenta, algemeenlyk uitgedrukt in eene oneindige reeks, is

$$y+\frac{n^2y^{2n-1}}{\overline{2n-1}\times 2a^{2n-2}}-\frac{n^4y^{4n-3}}{\overline{4n-3}\times 8a^{4n-4}}+\frac{n^6y^{6n-5}}{\overline{6n-5}\times 16a^{6n-6}}=z.$$

Twee-

Tweede Geval. Laat alle de Ordinaten van de voorgestelde kromme Linie ARM (*Ibid.* No. 2.) saamenloopen of gesloten zyn in een *Centrum* C: neemende alsdan de *Tangens* RP (onderschept door den Perpendicul CP) $= t$, de Boog BN, van een Cirkel, beschreeven om het middelpunt C, $= x$; en de Radius CN (of CB) $= a$; zoo hebben we $z : y :: y$ (CR); en by gevolg, $z = \frac{yy}{t}$: door welke de waarde van z gevonden kan worden, indien de relatie van y en t gegeeven is. Maar, in andere Gevallen, zal het beter uit te werken zyn door de volgende Equatie, naamelyk $z = \sqrt{y^2 + \frac{y^2 x^2}{a^2}}$, welke dus gederiveerd wordt; laat de regte Linie CR begreepen worden te wentelen buiten het middelpunt C; terwyl alsdan de snelheid van het genereerende Punt R, in eene perpendiculaire rigting tot CR, is tot (x) de snelheid van het Punt N, als CR (y) tot CN (a) zal het daarom waarlyk vertoond worden door $\frac{yx}{a}$; welke zynde tot (y) de snelheid in de rigting van CR, voortgebragt als CB (s): RP (t), zoo volgt dat $\frac{y^2 x^2}{a^2} : y_2 :: s^2 : t^2$; waar van daan, by Compositie $\frac{y^2 x^2}{a^2} + y^2 : y^2 :: s^2 + t^2 \, (y^2) : t_2$; daarom $\frac{y^2 x^2}{a^2} + y^2 = \frac{y^2 y^2}{t^2}$, en gevolglyk $\sqrt{\frac{y^2 x^2}{a^2} + y^2} \left(= \frac{yy}{t}\right) = z$. Q. E. D.

Maar dezelfde Conclusie kan gemakkelyk aangetoond worden uit de incrementen van de vloeyende hoeveelheden: want, indien Rm, rm en Nu geschikt worden om te vertoonen ($z y x$) eenige zeer kleine Incrementen van AR CR en BN, dan zal CN (a): CR (y) :: x (de Boog Nu) de byzondere Boog R$r = \frac{yx}{a}$. En indien de Driehoek Rrm (welke, terwyl het punt m terug keert tot R, geduuriglyk nadert digter en digter tot de Similitude met CRP) aangemerkt wordt als regtlynig, zoo zullen wy verkrygen z^2 ($=$ R$m^2 =$ R$r^2 + rm^2$) $= \frac{y^2 x^2}{a^2} + y^2$; en $\sqrt{\frac{y^2 x^2}{a^2} + y^2} \left(= \frac{yy}{a}\right) = z$, als vooren.

Om nu van de regte Sinus, Pyl-Sinus, Tangens of Secant van een

een gegeeven Boog of Cirkel OARB (*Ibid.* No. 3.) te vinden de lengte van den Boog zelve, in Leden daarvan. Neem de Pyl-Sinus (*Sinus Versus*) AB $= x$, de regte Sinus R$b = y$, de Tangens AT $= t$, de Secant OT $= s$, de Boog AR $= z$, en de Radius AO, of RO $= a$; insgelyks laat R$n = x$, $nr = y$, en R$r = z$: dan, terwyl ∟ rnR (= een Regten Hoek) = ∟ ObR, en rRn = ORb, de Driehoeken rRn en ORb, zyn gelykhoekig, en Rb (y) : OR (a) : : Rn (x) : Rr (z) $= \frac{ax}{\sqrt{2ax - xx}}$; omdat, by de eigenschap van den Cirkel, $y = \sqrt{2ax - xx}$. Insgelyks Ob ($\sqrt{a^2 - y^2}$) : OR (a) : : nr (y) : Rr (z) $= \frac{ay}{\sqrt{a^2 - y^2}}$.

Deese twee waardyen (*valuta*) vertoonen de vloeying van den Boog, in Leden van den Sinus Versus, respectivelyk: en om het zelfde in Leden van de Tangens en Secant te geeven, zoo hebben wy OT ($= s = \sqrt{a^2 + t^2}$) : OA (a) : : OR (a) : O$b = \frac{a^2}{s} = \frac{a^2}{\sqrt{a^2 + t^2}}$. Hier van daan A$b = a - \frac{a^2}{s} = a - \frac{a^2}{\sqrt{a^2 + t^2}}$; wier Fluxio $= \frac{a\dot{s}}{s^2} = \frac{a^2 + tt}{a^2 + t^{\frac{3}{2}}}$; waar van daan, AT ($= \sqrt{s^2 - a^2} = t$) : OT ($= s = \sqrt{a^2 + t^2}$) : : R$n$: Rr $= \frac{a^2\dot{s}}{s\sqrt{s^2 - a^2}} = \frac{a^2\dot{t}}{a^2 + t^2} = \dot{z}$.

Uit eene nu van deese vormen van vloeyingen, naamelyk: $\frac{a\dot{x}}{\sqrt{2ax - xx}}$, $\frac{a\dot{y}}{\sqrt{a^2 - y^2}}$, $\frac{a^2\dot{t}}{a^2 + t^2}$, en $\frac{a^2\dot{s}}{s\sqrt{s^2 - a^2}}$, kan de waarde van den Boog zelve (neemende de Fluenta in eene oneindige reeks) gevonden worden. Maar de derde form, uitgedrukt in Leden van de Tangens, zynde geheelyk vry van radicaale hoeveelheden, zal de gereedste zyn in de praktyk, voornaamelyk waar de begeerde Boog maar klein is, terwyl de reeksen, spruitende uit de eerste form, altyd het vaste tot malkander buigen.

Indien, om die reden, $\frac{a^2\dot{t}}{a^2 + t^2}$, in eene oneindige reeks omgekeerd wordt, zoo zullen wy hebben $\dot{z} = \dot{t} - \frac{t^2\dot{t}}{a^2} + \frac{t^4\dot{t}}{a^4} - t^6\dot{t}$

$- \frac{t^{6r}}{a^6} +$ &c. en bygevolg, $z = t - \frac{t^3}{3a^2} + \frac{t^5}{5a^4} - \frac{t^7}{7a^6} + \frac{t^9}{9a^3} -$ &c. $=$ AR. Indien wy nu, by voorbeeld, veronderſtellen AR $= 30°$, en AO (om de uitwerking gemaklyker te maaken) $=$ eenheid, zoo zullen wy hebben $t = \sqrt{\frac{1}{3}} = .5773502$, omdat O$b$ ($\sqrt{\frac{3}{4}}$): bR ($\frac{1}{2}$) :: OA (1) : AT (t) $= \frac{1}{3}$. Waarvan daan $t^3 = .1924500$, $t^5 = .0641500$, $t^7 = .0213833$, $t^9 = .0071277$, &c. En om die reden AR $= .5773502 - \frac{.1924500}{3} + \frac{.0641500}{5} - \frac{.0213833}{7} + \frac{.0071277}{9} -$ &c. $= .5235987$, welke, gemultipliceerd door 6, geeven 3.141592 &c., voor de lengte van den halven omtrek van eenen Cirkel, wiens Radius 1 is.

RECTIFICATOR. (In de *Navigatie*) Een Inſtrument, beſtaande uit twee deelen, zynde twee Cirkels, die of op malkander gelegd, of in malkander gezet worden, en derwyſe in derzelver middelpunten vaſtgemaakt, dat zy twee Compaſſen verbeelden, de eene vaſtſtaande en de andere beweegbaar; een van dezelven verdeeld in de tweeëndertig ſtreeken van 't Compas, en driehonderd en zeſtig Graaden, en beiderwegé genommerd, van het noorden en zuiden, eindigende aan het ooſten en weſten, in negentig Graaden.

Het vaſtſtaande Compas verbeeldt de Horizont, waarop de Noorder- en alle de andere punten van het Compas, vaſt en onbeweeglyk ſtaan.

Het beweegbaare Compas verbeeldt het Compas der Zeelieden, waarop het noorder- en alle de andere punten beweegbaar zyn.

In het middelpunt van het beweegbaare Compas is een zyden draad vaſtgemaakt, lang genoeg om de buitenzyde van het vaſtſtaande Compas te bereiken. Maar, indien het Inſtrument van hout gemaakt is, dan is 'er een wyſer (*Index*) in de plaats van een draad.

Deszelfs gebruik dient om de miswyſingen van het Compas te vinden, om 'er den Cours op Zee naar te rigten; hebbende de Amplitude of de gegeeven Azimuth.

RECTIFICATOR. Is, in de Deſtilleerkonſt, de geene die de gedeſtilleerde vogten nogmaals overhaalt, en tot eene nog fyner en beter Liquor overbrengt.

RECTIFICEEREN. Betekent iets regt maaken, verbeteren; wederom te regt en in de behoorlyke orde brengen.

RECTILINEUM. Is eene Figuur, die ten eenemaal in regte Linien ingeſlooten is.

RECTI MUSCULI. Deesen zyn de twee regte Spieren, die naast elkander, van het Borstbeen en deszelfs Kraakbeen af, tot aan de vereeniging der Schaambeenderen, toeloopen; en tusschen de *Linea Alba*, of gemeenschaplyke Zenuw aller Buik-Spieren hebben, zynde met afsnydingen, als in een drie of vierbulkigen Spier afgebeeld. De ingang des Navels is regt in het midden van dezelven.

RECTITUDO. (In de *Philosophie*) is betreklyk tot de daad des verstands of van den wil; en daarom alles wat komt onder het gebied van Regtheid, is of het geene waar of het geene goed is: zynde dit de eenigste voorwerpen omtrent welken het verstand deszelfs twee eigenschappen van oordeel en wil uitoeffent.

Zedelyke regtheid of oprechtheid, is de verkiesing en bejaging van die dingen, welken het verstand, na ryp onderzoek en oplettenheid, klaarlyk bevindt goed te zyn; en die geenen afkeurt welken het oordeelt kwaad te zyn.

RECTO. (In de Engelsche Wetten) Is een Geschrift van teregtstelling. Van die natuur zyn 'er veelen, als daar is:

RECTO *de Advocatione Ecclesiæ*, is een Geschrift van teregtstelling voor iemant die het Recht van aanstelling tot een Kerkelyk beroep, voor hem en zyne Nakomelingen eischt.

RECTO *de Custodia terræ & hæredis*. Een Geschrift ten voordeele van den Voogd van een Erfgenaam, die Landeryen in Ploegdienst heeft, tegens een vreemde die bezit van de Landeryen neemt en den Erfgenaam vervoert.

RECTO *de dote*. Een Geschrift volgens het welke eene Weduwe, haar volle Douarie van de Erfgenaamen van haaren man eischt.

RECTO *de Dote unde nihil habet*. Een Geschrift volgens het welke eene Weduwe, een derde van haare Douarie, uit de vaste goederen van haaren man eischt.

RECTO *de rationabili parte*. Een Geschrift volgens hetwelke eene Mede-Erfgenaam, in Landeryën zyn aandeel eischt.

RECTO *Quando dominus remisit*. Een Geschrift van teregtstelling, zoo iemant de Landeryen, die onder het gebied van eenig Heer liggen, gerechtelyk opeischt, en de Heer de Zaak voor 's Konings Rechtbank brengt; in welk geval de andere party dit Geschrift verkrygt.

RECTO *sur disclaimer*. Een Geschrift, in geval een Leerheer zig voor de Burgerlyke Rechtbank, op zyn Leenman beroept, en de Leenman ontkendt van hem in Leen te bezitten, als wanneer de Leenheer dit Geschrift van teregtstelling inlevert.

RECTOR. Dus wordt de Opper-bestierder van eene Academie of Illustre School, ook van een Jesuiten-Collegie, alsmede van alle Lands- en gemeene Schoolen genaamd. Insgelyks is

het

het de tytel van den voornaamsten Regent der Republiek van Ragusa.

RECTOR UNIVERSITATIS PARISIENSIS. Deese wordt alle drie maanden uit de Magisters en Baccalaurissen verkooren. Egter is zyne regeering van langer duur, wanneer hy met de verscheiden Natien die daar Studeeren, goed kan overweg komen. Hy presideert in alle de Vergaderingen van de Universiteit, en doet de Redenvoeringen die daarvan afhangkelyk zyn, welke moeite hem ook zeer wel betaald wordt.

RECTUM. (In de *Anatomie*) De derde en laatste van de groote Ingewanden. Zie het Artykel GEDARMTE.

Het *Rectum* is in lengte omtrent drie hand breed, en deszelfs diameter omtrent drie vingers. Het heeft deszelfs begin aan de benedenste *Vertebræ* van de Lenden, en aan het beneden end is de *Anus*.

Het is verbonden met het *Os Sacrum*, het *Os Coccygis*, en de Waterblaas in mannen, maar in vrouwen aan de *Vagina Uteri*.

RECTUS. (In de *Anatomie*) Een naam die gemeen is aan onderscheidene paar Spieren, aldus genaamd wegens de sterkte van derzelver *fibræ*. Als 1. De *Rectus major anticus*, welke ontspringt van de omgekeerde *apophyses* van de vyf benedenste *vertebræ* van den nek, en ingezet is in het *Os Occipitis*. 2. De *Rectus minor Anticus*, door COWPER, *musculus annuens* genaamd: deese ontspringt van de voorste oppervlakte van den Atlas, of eerste *Vertebra* van den Nek; en ligt, als het waare, onder de eerste, terwyl ze in de lengte een weinig beneden dezelve ingezet is, in het *Os Occipitis*; deese twee paar Spieren dienen om het hoofd voorwaarts te beweegen. 3. De *Rectus major Posticus*, eene der Uitstrekkers van het hoofd, welke derzelver oorsprong heeft van de doornagtige *Apophysis* van de *Epistrophæus*, en is in het *Os Occipitis* ingezet. 4. De *Rectus minor Posticus*, zynde insgelyks een van de vyf Uitstrekkers van het hoofd; ontspringt van het agterste deel van den Atlas, en derzelver end van de voorgaande. 5. De *Rectus Lateralis*, welke dient om het hoofd aan de eene zyde te buigen, heeft derzelver oorsprong van de bovenste oppervlakte van de dwarsse Apophysis van den Atlas: van deesen klimt ze strak met een kort Ligchaam, maar van eene aanmerkelyke dikte; en is ten deele ingezet in het *Os Occipitis*, en ten deele in het temporaale been, naby de insnyding van de *processus mastoidus*. 6. De *Rectus Tibiæ*, een van de vier Uitbreiders van het been, hebbende derzelver oorsprong van de voorste en onderste graad van het *Ileum*.

RECTUS IN CARIA. (In de Engelsche Wetten) Door het

Hof teregtgesteld; iemant die voor de Balie staat en door niemant beschuldigd wordt.

RECUEIL. Is een uittreksel of eene verzameling van dat geene, wat 'er zeldzaams en merkwaardigs in een Boek voorkomt.

RECUPERATORES. Waren, by de Ouden, zekere Commissarissen, die men gebruikte, om dat geene wederom te verkrygen, wat men door het vonnis reeds was kwyt geraakt.

RECUPEREEREN. Het verloorene wederom bekomen.

RECURRENTES NERVI. De terugloopende Zenuwen, komen voort van de tweede saamenlooping van het agterste paar.

RECURSUS AD CÆSAREAM MAJESTATEM ET COMITIA. Hierover is in het Roomsche Ryk verscheiden maal deese vraag ontstaan: of men van de beide hoogste Ryks-Rechtbanken, naamelyk den Rykshofraad te Weenen en het Kamergerecht te Wetzler, in Rechtszaaken, noch over de Smeekschriften, als ook over de Revisien, aan zyne Keiserlyke Majesteit zelve, of aan de Ryksvergadering te Regensburg, appelleeren kan, en waardoor de Rechtsdwang en kennisneeming van die hooge Ryksgerichten zoude benadeeld worden. Volgens de Rykswetten is deese Recours of uitvlugt niet geoorloofd, behalven in deese twee gevallen: 1. Wanneer 'er in Kerkelyke en in Staatkundige Zaaken, tusschen de Standen van beide de Gesindheden, onder de Rechters, de gelykheid van stemmen ontstaat, en 2 Wanneer 'er een weesenlyke twyffeling over het verstand der Rykswetten voorkomt. In alle andere Rechtsgevallen moeten de beide Ryksgerichten ten volle de zaaken afdoen; en op den Ryksdag mogen niet alle Staatszaaken verhandeld worden; invoege nog in het Jaar 1715, zyne Keiserlyke Majesteit, door een scherp Commissie-Decreet, diergelyke *Recursus ad Comitia*, of Appelleeren aan de Ryksdagen en Rechtszaaken, nadrukkelyk verboden heeft, en teffens belast, dat men zig op den Ryksdag met geene Rechtszaaken zal hebben te bemoeien. Maar dit verschil is voornaamelyk in de Jaaren 1738 en 1739, ter gelegenheid van de Saxen-Meinungsche Zaak, wegens de Pandlossing, en ook over de Hessische Oneenigheden, wederom leevendig geworden.

RECURVIROSTRA. (In de *Ornithologie*) Eene Soort van de Scolopaces Order der Vogelen, wier bek van eene Saamengedrukte of platte gedaante is, spits aan de punt en opwaarts gebogen. Hy heeft omtrent de grootte van de gemeene Kievit, doch een weinig grooter; deszelfs kleur is zwart en wit gemengeld. Zie PLAAT CCXXII. *Fig.* 4

RECUSANTS. Zyn in Engeland die geenen, die den Paus

voor het Opperhoofd van de Kerk houden, en de oppermagt van den Koning weigeren te erkennen.

RECUSATIO. Ontschuldiging, verschooning, weigering van eenen Rechter, om in zekere Zaak, uit hoofde van Bloedverwantschap of groote vyandschap tegens een der Partyen, niet als Rechter te zitten.

RECUTITI. Zoo worden besneedenen genaamd, wier uiterste Voorhuid des Vleesches rondom afgesneeden is; gelyk de Jooden, Mahometaanen, *enz.* en eertyds ook de Egyptische Priesters.

REDANS. Zoo worden, in den Vestingbouw, de Werken genoemd, welken alleenlyk uit *Facen* en *Courtinen* bestaan. Men gebruikt dezelven, by voorbeeld, om Bruggen en Rivieren te defendeeren.

REDDELOOS. *Een Schip reddeloos Schieten*, geschiedt wanneer de Masten en het Roer weggeschooten, het touwwerk geruineerd, en het Schip daar door onbruikbaar gemaakt wordt.

REDDENDUM. (In de Engelsche Wetboeken) Een woord in de Rechten; waarby in eene Huurcedul, het geld van de Huur, voor den Verhuurder uitgedongen wordt.

REDDITARIUM. Eene Rolle of Lyst, waarop de Inkomsten eener Heerlykheid aangeteekend worden.

REDDITIO. Betekent Wedergeeving, wederbehandiging; en in de Engelsche Wetten, eene gerechtelyke erkentenis, dat het Land of de zaak in geschil, aan den Eisscher toebehoort.

REDE. Is een uit de Luchtpyp komende en op veelerlei wyse in den mond geformeerde stem en geluid, waardoor wy het vermogen hebben, om onze gedagten elkander te openbaaren. Maar op welk een wyse eene Rede in de keel en in den mond geformeerd wordt, daarvan zie de Artykels Mond en Tong. Van de negen Werktuigen der Rede heeft men dit bekend Versje:

Instrumenta novem sunt Guttur, Lingua, Palatum,
Quattuor et Dentes, et duo Labra Simul.

naamelyk *Keel*, *Long*, *Verhemelte*, vier *Tanden* en twee *Lippen*. Naar dat nu deese werktuigen in den Mensch, dikwils wegens ouderdom of andere toevallen, veranderd worden, zoo geschiedt het daardoor dat ook de stem en het geluid, aan zoo veelerlei verandering onderworpen zyn.

REDEMTOR LITIUM. Zoo wordt genaamd iemant die Rechtsgedingen overneemt en aan zig brengt.

REDEN. *Ratio*. Het verstand, is zulk eene redenkaveling der ziele, voornaamelyk bestaande in het onderscheiden van goed en kwaad, waarheid van valschheid; waardoor een mensch on-

onderscheiden wordt van de Beesten, en waardoor hy dezelven grootelyks overtreft; of de Reden is dat beginsel, waardoor men veele denkbeelden te saamen vergelykende, gevolgen trekt uit het verband en de betrekkingen die zy met malkander hebben. — Het is anders ook het tweede steunsel der Geneeskunde. Om dezelve nu wel te gebruiken, moet men 1. acht geeven of 'er iets te doen is? 2. Wat 'er te doen is? en 3. op welke wyse en door wat middelen zulks geschieden kan.

REDER. Zie het Artykel REEDER.

REDENEERING. De Oeffening van het vermogen des verstands, 't welk Reden genaamd wordt; of het is eene daad en werking des verstands, die eenige onbekende voorstellingen afleidt van eenige anderen die klaarblykelyk en bekend zyn.

Het gebeurt dikwils in het saamenvergelyken van denkbeelden, dat derzelver overéénkomst of tegenstrydigheid op het eerste gezigt niet kan onderscheiden worden, voornaamelyk wanneer ze van zulk een aart zyn, dat ze geene naaukeurige toepassing op malkander toelaaten; derhalven is het noodzaaklyk om naar eenig derde denkbeeld om te zien, het geene zoodanig eene toepassing zal toelaaten als het tegenswoordige geval vereischt. Hieruit blykt dat iedere daad van redeneering, noodzaakelyk drie onderscheidene en distincte oordeelen insluit; twee, waarin de denkbeelden, welker betrekking wy zoeken te ontdekken, overal met het middel-denkbeeld vergeleeken worden, en een derde waarin zy zelven verbonden worden, of van elkander verwyderd, overéénkomstig den uitslag van die zelve vergelyking. Gelyk nu onze oordeelen, wanneer ze in woorden voorgesteld zyn, voorstellingen genoemd worden, zoo worden de uitdrukkingen onzer Redeneeringen *Syllogismen* genaamd. En hieruit volgt dat wanneer iedere daad van Redeneering, drie verschillende oordeelen insluit, insgelyks iedere Syllogismus drie onderscheidene voorstellingen moet bevatten. Zie het Artykel SYLLOGISMUS.

REDENEERKUNDE. *Dialectica*. In de Lettergeschiedenis der ouden, is dat gedeelte der *Logica*, 't welke de regelen en wysen van Redeneeren aan de hand geeft. Zie het Artykel LOGICA.

REDENKONST. *Rhetorica*, *Oratoria*. Zoo wordt genaamd de konst, om cierlyk, verbloemd en nadrukkelyk te spreeken.

Lord BACON beschryft de Redenkonst op eene zeer wysgeerige wyse te zyn de konst om de Dictates der Reden toe te passen en te schikken naar de verbeelding, en om ze aldaar zoodanig te gebruiken als de wil en de begeerte zulks vereisschen. Het oogmerk der Redenkonst, merkt dezelfde Schryver aan, is om de verbeelding te vervullen met denkbeelden en beeldtenis-

tenissen, die de natuur onderschraagen zonder dezelve te verdrukken.

Vossius bepaalt de Redenkonst als de bekwaamheid om te ontdekken wat ieder voor- of onderwerp stoffe tot overtuiging verleent. Hierom, moet ieder Schryver argumenten verzinnen om zyn onderwerp te doen uitmunten; deese argumenten, aldus uitgevonden, op derzelver eigen plaats schikken, en dezelven de Schoonheden der Taale byzetten, die tot het voorwerp geschikt zyn; en indien deese verhandeling gemaakt wordt om in het openbaar uitgegeeven te worden, dezelve uitspreeken met die nadruk en kragt die de Hoorders kan streelen. — De Redenkonst wordt daarom verdeeld in vier deelen, naamelyk *Inventio*, *Dispositio*, *Elocutio* en *Pronunciatio*.

De *Rhetorica* en *Oratoria* verschillen van malkander, even als de Theorie van de Practyk, zynde de *Rhetoricus* diegeene welke de Regelen der Welspreekenheid beschryft en de *Orateur* de geene die dezelven met voordeel gebruikt. Ondertusschen worden deese twee woorden doorgaands voor malkander gebruikt.

REDENVOERING. Geschiedt doorgaands in het openbaar, by deese of geene Plegtigheid, door een Professor van eene Academie of door eenig ander Geleerden, die alsdan alle welspreekenheid te pas brengt, welke de Taal, in welke hy spreekt, vereischt, om het oor en hart zyner Hoorderen des te meer te streelen en in te neemen.

REDHIBEEREN. Wordt in de Rechten genaamd, het gekogte, tegen het weder-uitkeeren der penningen, wedergeeven.

REDHIBITIO. De vernietiging van een koop.

REDICULUS. De naam van eenen Afgod by de Romeinen, ter wiens eere men eene Kapel bouwde, ter plaatse vanwaar Hannibal, toen hy Romen naderde om dezelve te belegeren, eensklaps door eene schielyke vrees overvallen, terug trok, om zig van die Stad te verwyderen; het geene haar bevrydde.

REDIK. Zie het Artykel RAPHANUS.

REDINTEGRATIO. Betekent in de Engelsche Burgerlyke Wetten, eene vernieuwing, herstelling, teregtbrenging van een Persoon tot het genot van iets waarvan hy te vooren beroofd was.

REDINTEGRATIO. (In de Chimisterye.) De teregtbrenging van eenig gemengd Ligchaam of Stoffe, wiens form verstrooid was door Calcinatie, Corrosie, Sublimatie of dergelyke, tot deszelfs voorgaande natuur en toestand.

REDIVIVUS. Is een woord 't welk by de Chymisten, zeer gebruikelyk is, en betekent zoo veel als dat door derzelver ar-

arbeid, een *Mineraal* of *Metaal*, 't welk alreede weefenlyk was, evenwel onder eene andere gedaante verborgen, thans onder zyne eigen gedaante te voorfchyn gebragt wordt. In diervoege wordt de *Mercurius*, die onder de *Cinnabar* verborgen was, door het bydoen van drie deelen geftampte Kalk, te voorfchyn gebragt en in den Ontvanger gedreeven.

REDONES. Dus waren eertyds de Inwooners van die Landftreek genaamd, daar tegenswoordig de Stad *Rennes* gelegen is, in het Landfchap van *Bretagne*.

REDOPPEREN. Zoo noemt men in het Ryfchool het wenden van een Paard met eene *Volte*. Dit *Redopperen* is in den Oorlog geheel onnodig, en dient alleen tot Cieraad voor groote Heeren, om hen nooit den rug toe te keeren. Een Paard dat *Redopperen* leeren zal, moet fterk, niet zwaar, fnel en wel van bek zyn, en alvoorens van de eene tot de andere hand behoorlyk Galoppeeren; want anders wordt het ligtelyk bedorven.

REDOUTE. *Reductus*. *Reduit*. Zoo heet eene kleine Verfchansfing in de gedaante van een Quadraat of van een langwerpig vierkant. Men maakt deefe Werken op Hoogtens, aan de uitgaande Hoeken van de *Approches*, aan de *Retranchementen*, aan de *Circumvallations-Contravallations* en meer diergelyke Linien, om de daar rondomliggende Landsdouwe wel te kunnen beftryken. Als zy alleen liggen en geheel vry ftaan, omcingeld men dezelven met eene drooge Graft en Paliffaden, en heet ze ook *Schrikfchanffen*. Somtyds beftaan dezelven maar uit twee *Faces*, indien men eene afgeftooken *Redoute*, door de Diagonaal, in twee gelyke deelen heeft verdeeld, en daarvandaan heeft men ook *Halve Redoutes*.

REDOUTE. Beduidt te Venetien en op andere plaatfen, waar men de Carnavals- of Vaftenåvonds vermaaklykheden houdt, die plaats, waar men gemaskerd te faamen komt, om te dansfen, te fpeelen, en andere vermaaken te genieten.

REDRESSEERING. De regtzetting van eenig ding; hetzelve wederom goed maaken, verbeteren.

REDUCEREN. Betekent wederom in order brengen. Daarvan komt *Reductie*, 't welk de vermindering der Geldfpecien is, wanneer die naar de regte gehalte of innerlyke waardye gefteld wordt; of wanneer een Landsheer de veralieneerde Domeinen wederom intrekt, gelyk, by voorbeeld, onder de regeering van Koning KAREL de XI, in Zweeden gefchiedde. — Een Regiment of eene Compagnie reduceren, betekent zoo veel als de Officiers afdanken en de gemeene Soldaaten onder andere Regimenten fteeken.

De Scheikundigen gebruiken dit woord, om te zeggen, een ge-

gesolveerd Ligchaam weder in zyn voorgaanden staat, en Consistentie brengen.

Onder de Kooplieden is dit woord allermeest bekend, als die vreemde maat, gewigt en muntspecien, tot hunne eigen maat, enz. Reduceeren, het ligte geld tegens het zwaare rekenen, en naauwkeurig met en tegens elkander vereffenen. Hiervandaan zoo veele Rekenboeken, in het byzonder door de nieuwe in het Licht gegeeven; in welken daarop gedoeld wordt, om den Kooplieden de Reductie der buitenlandsche Munt, Maat en Gewigt, op het naauwkeurigste te toonen. Elk Land heeft zyne afzonderlyke Munt &c. waaromtrent de Hooge Overigheid haare *jura superioritatis* en *Regalia* oeffent, om deese of andere munt, maat en gewigt, naar welgevallen in te voeren, te vermeerderen of te verminderen. Aangezien nu een Koopman de Commercie op vreemde Landen niet wel kan missen, zoo moet hy de hoedanigheden der meergemelde munt maat en gewigt, naauwkeurig kennen en met die van zyn Land vergelyken. En dit niet alleen volgens den ouden voet, maar de, nu rysende, dan daalende Wisselcours geeft hem aanleiding tot verdere oplettenheid, om naamelyk naar deesen Cours, de vreemde Munt-Specien tot zyn Landgeld te reduceeren. Omtrent Maat en Gewigt is het onderscheid ook niet altyd eenerlei, by voorbeeld dat een Centner hier ter plaats 100, elders 112, of maar 94 pond zou zyn; maar hy moet de Reductie ook naar de verscheiden benaamingen den Maat weeten te maaken; als der Lasten in Mudden, Schepels, Spinten, &c.

REDUCT. *Redux*. Is de tytel van een Poeder, door welker behulp de gecalcineerde Metaalen en Mynstoffen, weder vloeibaar gemaakt en tot hun eigen weesen gebragt worden.

REDUCT. Zie het Artykel REDUIT.

REDUCTIO. (In de Chymie) Eene wederterugbrenging, wordt van de Metaalen gezegd, als verscheide uit dezelfde toebereidende dingen, wederom in haar voorig Ligchaam gebragt worden, by voorbeeld als de Goudkalk wederom in Goud gereduceerd wordt.

REDUCTIO. (In de *Algebra*) Eene oplossing, wordt genaamd als men by eene opgegeeven Som, de voorheenen gevonden gelyke groottens zoo lang naar de kunst verzet, tot dat op eene zyde het onbekende, waarna voornaamelyk gevraagd wordt, alleen, maar op de andere zyden de onbekende groottens te voorschyn komen, zynde met het onbekende gelyk; lossende dus de opgegeeven vraag op.

REDUCTIO. (In de Schoolen) De manier om eene bewoording of voorstelling, die te vooren tegens eene andere strydig was, tot eene evengelykheid met dezelve te brengen. Dit ge-

geschiedt door het byvoegen of aftrekken van een ontkennend Leedje: aldus om deese Propositie te reduceeren: *geen mensch is een Dier*, dat dezelve equivalent zy tot derzelver tegengestelde: *ieder mensch is een Dier*; dan laat ik de negative weg en zeg: *de mensch is een Dier*. Volgens dezelfde manier kan de bewoordiging *ieder mensch* gereduceerd worden, door het byvoegen van de negative, en te zeggen, *daar is geen mensch*. Reductie van voorstellingen wordt in een algemeener zin gebruikt, voor eene uitdrukking eener voorstelling door eene andere voorstelling die daarmede equivalent is. Tot eene Reductie worden daarom twee voorstellingen vereischt; de gereduceerde en de reduceerende, die aangemerkt worden als de uiterstens daarvan, en om in de Reductie verbonden te worden, door middel van het Ledeken *dat is*, 't welk hier de uitwerking heeft van eene *Copula*. Als hier: *enkel Dieren denken*; *dat is*, *Dieren denken*, *en niets behalven Dieren denken*; waar de propositie voor het Leedje komende, *dat is*, gereduceerd wordt, en het Subjectum van de Reductie is; het volgende reduceert het Ledeken, en werkt als de *predicate* van Reductie; en het Ledeken *dat is*, werkt als eene *Copula*, brengende niet blootelyk mede dat de propositie door eene andere uitgedrukt wordt, maar door eene andere daarmede equivalent, of, als het waare, dezelfde.

REDUCTIO. (In de *Aritbmetica*) Die Regel waardoor getalen van onderscheidene benaamingen onder ééne benaaming gebragt worden, Reductie is slegts de toepassing van Multiplicatio en Divisio. Want, vooreerst, eene hooger benaaming wordt tot eene mindere gebragt, door het multipliceeren van de hooger benaaming met zoo menig een van de laagere, als in de hoogere begreepen zyn; tot dat dezelven in eene gelykheid gebragt zyn. Dit wordt eene afdaalende Reductie genaamd. Ten tweede, eene laager of mindere benaaming wordt tot eene hoogere gebragt, door het divideeren van de laager met zoo menig een van derzelver benaaming, als in de grooter begreepen is. Deese is de tegengestelde van de laatste, en wordt opklimmende Reductie genaamd.

De Reductie van de voornaamste munten, maaten, gewigten, &c. kan men onder de Artykels GEWIGT, MAAT en MUNT nazien.

De Ponden worden gereduceerd in Schellingen door het multipliceeren met 20; Schellingen in Grooten door het multipliceeren met 12, en grooten in penningen door het multipliceeren met 8. Aan den anderen kant worden Schellingen tot Ponden gereduceerd door het divideeren met 20, en Grooten tot Schellingen door het divideeren met 12 &c.

Voor-

Fig. 1. REDUCTIO.

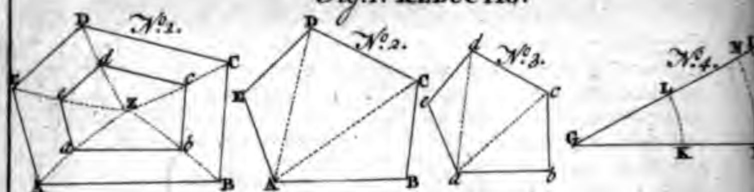

Fig. 2. REFLECTIO.

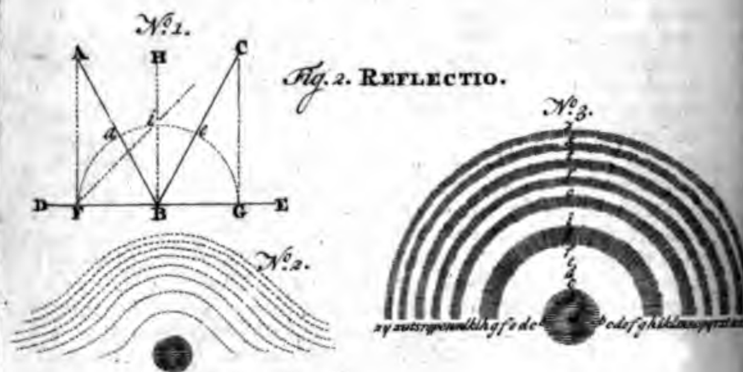

Fig. 3. DE REMORA.

Voorbeelden. Men begeert 357 L. te reduceeren in Schellingen en deesen in Grooten: 357 × 20 = 7140 = de Schellingen in 357 L. en 7140 × 12 = 85680 = de Grooten in 357 L. gelyk men begeerde.

Wederom. Men begeert 85680 Grooten te reduceeren in Schellingen, en deese Schellingen in Ponden: 85680 ÷ door 12 = 7140 = de Schellingen in 357 L, en 7140 ÷ door 20 = 357 L. zoo als men begeerde.

REDUCTIO AD ECLIPTICAM. Zoo wordt in de Sterrekunde het onderscheid tusschen de Lengte van een Planeet en haaren Afstand van de *Nodus* genaamd.

REDUCTIO ÆQUATIONIS. Is het derde en voornaamste deel van eene Algebraische oplossing, en begrypt de afzondering van de onbekende Leden, door hulp van de gemeene of gewoone Rekenings-Soorten. In het Duitsch noemt men hetzelve de *Inrigting van de Vergelykingen*; wanneer naamelyk in dezelven bekende en onbekende Groottens met elkander vermengd zyn, moet men dezelven zoodanig inrigten en schikken, dat op de eene zyde doorgaans bekende en op de andere zyde integendeel maar ééne onbekende staan blyft; 't geene geschiedt wanneer men de Groottens, die gesubstraheerd zyn, door addeeren, die geaddeerd zyn door Substraheeren, die anderen Multipliceeren door divideeren, en die anderen divideeren door Multipliceeren weg brengt, of ook den wortel tot haare digniteiten verheft, of uit de digniteiten de behoorlyke wortels trekt. Deese inrigting geschiedt alleenlyk ten dien einde, op dat men eene vergelyking of gelykheid bekomt; waarin men de waarde en onbekende Groottens, of in Getalen of door eene Geometrische Constructie, in Linien vinden kan.

REDUCTIO SYLLOGISMI. Dus noemen de Aristotelische Wysgeeren, een middel, waardoor ze, meer klaarheidshalve, de onvolmaakte Slotredenen van de tweede en derde Figuur, in de volmaakste van de eerste Figuur veranderen.

REDUCTIO *van eene Figuur, Tekening, &c.*, is het maaken van eene Copy daarvan, 't zy grooter of kleiner dan het origineel; behoudende steeds de vorm en de evenredigheid. Het groote gebruik van de Proportionaal Compassen, is de Reductie van Figuuren, &c. waarvan zy ook Compassen van Reductie genaamd worden.

Daar zyn eene menigte manieren om Figuuren te reduceeren, &c. de gemakkelykste is door de Pentagraphus of Parallelogram, maar die heeft derzelver gebreken.

De beste en gebruikelykste wysen van Reductie zyn de volgenden. 1 Om eene Figuur te reduceeren, als ABCDE (PLAAT CCXXIII, *Fig.* 1. No. 1.) in een kleiner Compas.

Omtrent het midden van de Figuur, als z; Prik op een Punt, en trek van dat punt Lynen tot derzelver onderscheidene hoeken, A, B, C &c.; trekkende alsdan de Lyn *a b* parallel tot AB, *b c* parallel tot BC, &c. dan zult gy hebben de Figuur *a b c d e* overeenkomstig met A B C D E.

Indien men de Figuur *a b c d e* grooter had begeerd, zoo was 'er niet anders noodig dan om de Lynen te trekken buiten de Hoeken, als ZD, ZC &c. en om Lynen te maaken, naamelyk DC, CB, *enz.* parallel tot de zyden *d c*, *c b*, &c.

2). Om eene Figuur door den Hoek van Proportie te reduceeren, veronderstel de Figuur ABCDE (*Ibid* No. 2.) begeerd om verminderd te worden in de evenredigheid van de Lyn AB tot *a b* (*Ibid.* No. 3) trek de onbepaalde Lyn GH (*Ibid.* No 4.) en van G tot H neem af de Lyn AB. Op G beschryf de Boog HI, zet af de Lyn *a b*, als een Koord op HI, en trek GI. Alsdan met den Hoek IGH, hebt gy alle de maaten van de Figuur die getrokken moet worden. Dus om het punt *c* neder te leggen, neem de interval BC, en op het punt G, beschryf de Boog KL. Insgelyks op het punt G, beschryf MN; en op A, met den Afstand MN, beschryf eenen Boog, snydende den voorgaanden in *c*, welke de zyde *b c* zal bepaalen. En op dezelfde manier kunnen de andere zyden en hoeken beschreeven worden. De zelfde Proceſſus zal insgelyks dienen om de Figuuren te vergrooten.

3.) Om eene Figuur door een Schaal te Reduceeren. Meet alle de zyden van de Figuur, als ABCDE (*Ibid.* No. 2) door eene Schaal, en leg dezelfde maaten respectivelyk neder van een kleiner Schaal in de begeerde evenredigheid.

4.) Om eene Kaart, Tekening of Figuur door vierkanten te Reduceeren; verdeel het Origineele in kleine Vierkanten, en verdeel een versch Papier van de begeerde afmeetingen, in hetzelfde getal van Vierkanten. die grooter of kleiner moeten zyn dan de voorgaanden, indien de Kaart vergroot of verkleind moet worden. Dit in ieder Vierkant van de tweede Figuur gedaan hebbende, trek hetgeene gy vindt in derzelver correspondent in de eerste Figuur.

REDUCTIONE QUADRAAT. Is een Instrument door het welke men in de Scheepvaart ter Zee, de Routen en wegen reduceert, dat is, de Mylen Oost en West, in Graaden, en deesen weder in Mylen veranderen kan.

REDUIT. Zoo heet eene Soort van een byzonder Buitenwerk, 't welk tegens het vrye Veld, een of twee Bolwerken heeft, maar van de Vesting, door eene byzondere Graft afgesneeden of afgezonderd is. Tegens de Stad heeft hetzelve de gedaante van een klein Horen of ander Buitenwerk. Zoo voeren

ook

ook deesen naam de Steenen *Redoutes*, en insgelyks de aan de Keel-linie van eene halve Maan gestelde kleine Werken.

REDUNDANTIE. Eene fout in het redeneeren, bestaande in het gebruik eener overtolligheid van woorden. Woorden die volmaakt éénsluidende zyn, zyn redundant, en behooren afgesneeden te worden.

REDUNDANT HYPERBOLA. Is eene kromme Lyn van de hoogere Soort, aldus genaamd om dat ze de Conische Sectie van dien naam te buiten gaat, in het getal van derzelver hyperbolische Beenen; zynde eene driedubbele Hyperbola met zes Hyperbolische beenen.

REDUPLICATIO. (In de *Rhetorica*) eene Figuur inwelke de Versen beginnen met hetzelfde woord, waarmede de voorgaande Versen eindigen.

REDUPLICATIO. (In de *Logica*) Eene Soort van conditie uitgedrukt in eene Propositie, die de manier waarin de Predicata aan het Subjectum toegeëigend wordt, aantoont en voorstelt. Hierom zyn Reduplicative Propositien, de zoodanigen, waarin het Subjectum herhaald wordt met eenige omstandigheid of conditie. Aldus: *Menschen als Menschen zyn rationaal. Koningen, als Koningen zyn aan niemant dan aan God onderworpen.*

REDUVIA. Is eene kleine Scheur in de huid, onder aan den wortel van den Nagel; een Nydnagel.

REDUVIUS. Zoo wordt genaamd eene Soort van Platluisen, of kleine platte wormen, zoo dik als een Luis, van gedaante byna als een *Rhombus*. Zyn bek is langwerpig, de rug aschgraauw en met drie zwarte stippen getekend. Het heeft zes voeten, donkerrood van kleur. Dit ongedierte groeit in de hairen der Ossen, Geiten en Schaapen, zelfs wel by Menschen. Het haakt met zyne pootjes in het Vleesch en zuigt het bloed uit; het welke Jeukte en Schurfdigheid veroorzaakt. De drek maakt groene Vlekken, die bezwaarlyk uitgewassen worden. Dit Gewormte wordt met Zwavel, Kwik en dergelyke dingen, die voor de Schurfdigheid gebruikt worden, verdreeven en gedoodt. Gepulverizeerd ingenomen, wordt het een middel tegens de Geelzugt genaamd. De Dosis zyn van 6 tot 12 Grein.

REE. *Reede*, *Statio navium*. In het Fransch *Rade*, is eene plaats naby het Strand der Zee, daar een goede Ankergrond is, om de Scheepen ten anker te leggen, tot dat ze in de Haven loopen, of hunnen Cours voortzetten.

REE, of RHEE. Zie het Artykel RHEE.

REEDER. *Exercitor Navis*. Is de Bezitter van een Schip, die het of in eigendom heeft, of van iemant anders heeft gehuurd om op zyn eigen gevaar daarmede Commercie te dryven,

ven, of de goederen van anderen, voor een behoorlyke vragtloon, over te voeren. Somtyds zyn 'er meer *Reeders* van een Schip, die naarmaate van hun aandeel aan hetzelve, ook deel in de winst neemen.

REEF. Eene bewoording in de Zeevaart. Wanneer 'er een sterken aandrang van Wind is, dan heeft men gemeenlyk een gedeelte van het Zeil op door middel van reeftouwen, die door een Katrol loopen, op dat het daardoor kleiner worde en minder wind vatte; en dit noemt men het Zeil reeven.

REEFTER. Zie het Artykel REFECTORIUM.

REEKENKONST. *Computatio.* Is het tellen of berekenen der tyden, Gewigten, Gelden, Maaten, en Hoeveelheden, van welk een aart of natuur ze ook weesen mogen. De Reekenkonst bestaat uit verscheidene deelen. Zie het Artykel REKENKONST.

RE-EN CORRELATIE ZAAL. Zoo wordt te Regensburg het vertrek genoemd, waarin de Directeurs der Collegien, hunne besluiten tegens elkander houden en saamen confereeren

REES. Is een kleine Portugeesche Munt, waarvan 20 een Reaal 100 een Tostun, 1000 een Millerees uitmaaken.

REEVING Het reeven van de Zeilen op een Schip.

REFECTIO. In de Vasten, wordt in de Roomsche Kerk genaamd, de maaltyd op eenen bestemden tyd te houden; maar voor denzelven niet het minste te nuttigen; en zig binnen den tyd van 24 uuren daarmede laaten vergenoegen. Deese 24 uuren beginnen van den eenen middernagt en duuren tot den anderen.

REFECTORIUM. Is dat Vertrek in de Kloosters, waarin de Monniken te saamen spysen.

REFERENDARII. By de Pausselyke Cancelaarye, zyn 12 oude Prelaaten die de Smeekschriften der Partyen overleveren, gelyk in Frankryk de *Maitres des Requêtes au Conseil.* Zy wierden door Paus Alexander VI aangesteld, en zy hebben magt om van de zaaken die niet over de 500 Kroonen bedraagen, kennis te neemen; maar wanneer de zaak hooger loopt, dan wordt dezelve voor het Gerechtshof *della Ruota* getrokken en gevonnisd. Aan het Keiserlyke Hof zyn ook in alle Cancelaryen, verscheiden Referendarissen, onder welken de Acten uitgedeeld worden, die zy vervolgens in het Collegie voordraagen en daarover laaten stemmen.

REFERENDARII. *Kroons-Referendarii in Poolen en Litthauen,* zyn de geenen die by den Koning als ook in de Cancelaryen, de Smeekschriften voordraagen en aan de Supplicanten de besluiten bekend maaken. Daar is 'er vier, naamelyk twee van de Kroon, en twee van het Groot-Hertogdom.

REFERENDARIUS of REFERENTS. Dus wordt de geene ge-

genaamd, die iets uit de gerechtelyke ingeleverde Acten voor draagt, gelyk in Vorstelyke Regeeringen Scheepensbanken en andere Rechtsvergaderingen gewoon is te geschieden.

REFEREREN. Eene zaak voordraagen, verhaalen, berichten, verslag doen, ook zig op iets beroepen. Men zegt ook: *den eed refereren*, dat is: den eed terug en in de Conscientie wy sen, aan den geenen naamelyk die eenen anderen tot den eed vergt.

REFINATIO. Zie het Artykel DEPURATIO.

REFLECTEEREND GEZIGT. Zie de Artykels GEZICHT en VISIO.

REFLECTEERENDE LINIE. Is de Linie, in welke de vlakte van de Reflexie den Spiegel doorsnydt, en waarin dus het punt van de Reflexie gevonden wordt. In de *Catoptrica* is men gewoon om deese Linie enkel en alleen in plaats van de Spiegelvlakte te trekken, als men bewysen wil, op wat wyse de Straalen des Lichts van den Spiegel terug geworpen worden.

REFLECTEERENDE STRAAL. Zie het Artykel STRAAL.

REFLECTEERENDE VERREKYKER. Zie het Artykel VERREKYKER.

REFLEXIBILITEIT DER STRAALEN. Zoo heet de Snelheid, met dewelke de Straalen terug geworpen worden. Echter wordt gezeid, dat de eene Straal beweeglyker of reflexibiler zy dan de andere, wanneer zy of sneller dan eene andere of ook volkomener terug geworpen wordt. — NEWTON heeft in zyne *Optica* dit verschil van de Straalen eerst aangetoond; egter zyn die Straalen sneller of reflexibiler dan anderen, die gebreklyker zyn dan anderen.

REFLEXIO. (In de *Mechanica*) De wederkeeringe of terugstraalende beweeging van een beweegbaar Ligchaam, veroorzaakt door eenig beletsel, 't welk hetzelve verhindert om deszelfs voorige rigting te agtervolgen. Zie het Artykel BEWEEGING.

REFLEXIO *van de Straalen des Lichts.* (In de *Catoptrica*) Is derzelver terugstraaling, nadat ze zoo digte by de oppervlaktens der Ligchaamen gekomen zyn, dat ze daardoor terug gedreeven worden. Dus wordt de Straal AB (PLAAT CCXXIII. *Fig.* 2. No. 1.) komende van den *Radiant* A, en vallende op het Punt B van het *Speculum* of van de vlakte. DE, terug gedreeven tot C; BC vertoont de reflecteerde Straal, en B het punt van Reflexie; ingevolge waarvan AB vertoont de invallende Straal, en B het invallings-Punt.

Wederom, eene Lyn, als CG, getrokken van eenig Punt, als C, van de gereflecteerde Straal BC, perpendiculair tot het *Speculum*, wordt de *Cathetus* van de Reflexie genaamd, of de *Cathetus* van het oog; gelyk eene Lyn, AF, getrokken van

van

van den Radiant, perpendiculair tot het Speculum, genaamd wordt de *Cathetus* van incidentie of invalling.

Van de twee Hoeken welken de gereflecteerde Straal BC maakt met den Spiegel, wordt de kleinste CBE, de Hoek van Reflexie genaamd; gelyk van de twee Hoeken, die de invallende Straal met het Speculum maakt, de kleinste ABD, de invallingshoek genaamd wordt.

Indien de Spiegel holrond of bolrond is, zoo zyn de kleinste Hoeken die de Straal maakt met eene Raaklyn (*Tangens*) tot het punt van Reflexie en Inval, de hoeken van Reflexie en van Inval.

De Hoek CBH, welke de gereflecteerde Straal maakt met een perpendicul tot het punt van Reflexie, wordt de inclinatie van de gereflecteerde Straal genoemd; gelyk de Hoek ABH genaamd wordt de inclinatie van de invallende Straal.

De groote wet van Reflexie, is dat de hoek van Reflexie, CBE, altyd gelyk is met den Invalshoek, ABD.

De Straalen van Licht worden by ondervinding bevonden onderscheidenlyk of verschillende reflexibel te zyn, in dezelfde manier, en om dezelfde reden als zy verschillende refrangibel zyn; of dat deese Straalen die laatst en meest refrangibel waren, ook alzoo laatst en meest reflexibel zyn; en, gevolglyk, dezelfde kleuren van zig geeven en dat in dezelfde order. Zie het Artykel KLEUR.

Oorzaaken der REFLEXIE *van Licht.*

De gevoelens der Philosoophen, betrekkelyk op de oorzaak van deese moeielyke Phœnomenon, voornaamelyk vierderlei zynde, worden door den Heer ROWNING dus opgegeeven.

1. Het was het gevoelen der Philosoophen, voor dat de Heer *Isaac* NEWTON het tegendeel ontdekte, dat het Licht gereflecteerd wordt door het stooten of bonzen op de vaste deelen van Ligchaamen. Maar dat dit het geval niet is, zal uit de volgende redenen blyken: en, eerstelyk, hetzelve wordt niet gereflecteerd op de eerste oppervlakte van het Ligchaam, door 'er tegen aan te bonzen; want het is openbaar, dat in order tot de waare en regelmaatige Reflexie van licht, dat is, dat de gereflecteerde straalen niet verstrooid en van malkander verwyderd worden, 'er geene bogten of oneffenheden behooren te zyn in de reflecteerende oppervlakte, breed genoeg om eene zigtbaare proportie te verschaffen tot de magnitude van eene lichtstraal, omdat, indien de oppervlakte van zoodanig iets voorzien is, de gereflecteerde Straalen veel eerder verstrooid zullen worden, gelyk een menigte Steenen geworpen

pen op een' oneffen' grond, dan gereflecteerd worden met die regelmaatigheid, waarmede Licht waargenomen wordt eene zeer effene of gepolyste vlakte voort te brengen, die verre is van zoodanig te zyn; want het polysten is niet anders dan de grooter en vooruitsteekende hoogtens van het Metaal af te slypen, met de ruige en scherpe deeltjes van zand, amaril of iets diergelyks, welken beneden zig noodzaakelyk eene oneindige menigte schrappen en krassen moeten nalaaten; welken, nogtans onaanmerkelyk wegens de voorgaande ruigheid of oneffenheid, en te klein om by ons onderscheiden te worden, nogtans, eene grooter evenredigheid moeten veroorzaaken, zoo niet geheellyk overtreffen de magnitude van de luchtdeeltjes.

Ten anderen dat ze niet gereflecteerd worden door het stooten op de vaste deelen, welken deese tweede oppervlakte saamenstellen, is overtuiglyk klaar uit de voorgaande redekaveling; zynde de tweede Oppervlaktens van Ligchaamen, zoo onbekwaam tot eene bekwaame polysting als de eersten; en het wordt wyders hieruit bevestigd, naamelyk dat de hoeveelheid van gereflecteerd licht, verschilt naarmaate van de verschillende dikte van het *medium* onder het Ligchaam: en dat hetzelve niet gereflecteerd wordt door het stooten op de deelen welken de oppervlakte van het *medium* beneden hetzelve uitmaaken, is openbaar, omdat de sterkste Reflectie van alle op de tweede oppervlakte van het Ligchaam, geschiedt wanneer 'er een *Vacuum* beneden hetzelve is.

2. Sommigen hebben gedagt, dat hetzelve gereflecteerd wordt op de eerste oppervlakte van een Ligchaam, door eene repulsive of terugdryvende kragt, gelykelyk over hetzelve verspreidt, en op de tweede door eene aantrekkende kragt.

Indien 'er eene terugdryvende kragt over de oppervlakte van Ligchaamen verspreidt is, welke ten allen tyde de Lichtstraalen terug dryft, alsdan, terwyl wy, door het vermeerderen der schuinsheid van eene Straal, derzelver perpendiculaire kragt verminderen, (welke alleenlyk dat geene is waardoor ze derzelver weg door dit terugdryvend vermogen moet maaken) hoe zagtkens wy ook deese kragt veronderstellen te werken, zoo moeten straalen van licht gemaakt worden te vallen met zoo groot een trap van schuinte op de reflecteerende oppervlakte, dat 'er aldaar eene totaale reflexie van dezelven zal weesen; en geen lichtdeeltje in staat is om eenen weg daardoor te maaken, het geene tegen alle waarneeming strydende is; de Reflexie van licht op de eerste oppervlakte van een doorschynend Ligchaam nooit totaal zynde in eene hoegenaamde schuinte. Bygevolg moet de Hypothesis, in dit geval, valsch weesen.

Wat betreft de Reflexie op de tweede oppervlakte, door de aantrekkende kragt van het Ligchaam, deese kan men in twee opzigten beschouwen, naamelyk, wanneer de Reflexie totaal is, en wanneer ze gedeeltelyk is.

En vooreerst, in gevallen waarin de Reflexie totaal is, zoo is ongetwyffeld de oorzaak daarvan dezelfde aantrekkende kragt door welke Licht gerefracteerd zal worden door het uitgaan van hetzelfde Ligchaam: dit is openbaar uit dezelfde analogie die waar te neemen is tusschen de Reflexie van Licht op deese tweede oppervlakte, en derzelfs Refractie aldaar. Want, wat kan, anderfints de reden zyn dat de totaale Reflexie zou beginnen juist wanneer de schuinte van de invallende Straal, by derzelver komst op eene tweede oppervlakte, zoodanig is, dat de gerefracteerde Hoek eene regte behoort te zyn; of wanneer de Straal, wanneer ze niet in Reflexie wederkeert, parallel behoort te loopen tot de oppervlakte, zonder daarvan af te gaan? Want, in dit geval is het openbaar dat ze behoort weder te keeren, door deese zelfde kragt, en in zoodanig eene manier, dat de hoek van Reflexie gelyk zal zyn tot den Invalshoek; juist gelyk een steen schuins geworpen van de Aarde, nadat hy zoo ver uit deszelfs loop geweeken is door de aantrekking van de Aarde, alsdan, door hetzelfde vermogen genoodzaakt wordt om in eene evengelyke kromme Lyn, tot die welke hy by zyn vertrek van de Aarde beschreeven heeft, weder te keeren en te vallen met denzelfden graad van schuinte met welke hy weggeworpen was.

Maar, ten tweede, wat betreft de Reflexie op de tweede oppervlakte, wanneer dezelve gedeeltelyk is; eene aantrekkende kragt evenrediglyk over dezelve verspreidt, gelyk de voorstanders van deese Hypothesis, hetzelve begrypen te zyn, kan nooit de oorzaak daarvan zyn; omdat het onbegrypelyk is, dat dezelfde kragt, werkende in dezelfde omstandigheden in ieder opzigt, somtyds de violet-gekleurde straalen kan reflecteeren en de rooden doorlaaten, en op een anderen tyd de rooden reflecteeren en de violet doorlaaten.

Dit argument voldoet insgelyks tegen de terugdryvende kragt, evenredig verspreidt over de eerste oppervlakte van een Ligchaam en aldaar Licht reflecteerende; om dat sommige Ligchaamen de violetkleur reflecteeren en de roode doorlaaten, anderen de roode reflecteeren en de violet doorlaaten op derzelver eerste oppervlakte; het geene by mogelykheid niet weesen kan op deese veronderstelling, de straalen van welke van deese kleuren wy veronderstellen de sterksten te zyn.

3. Eenigen begrypende de onvoldoenenheid van eene terugdryvende en aantrekkende kragt, verspreidt over de oppervlakte van Ligchaamen, en evenrediglyk werkende, hebben onder-

onderfteld dat door de werking van Licht op de oppervlakte van Ligchaamen, de ftoffe van deefe kragten gebragt wordt in eene golvende beweeging, en dat wanneer zy op de oppervlakte derzelven valt, het Licht 'er door geworpen wordt, en op die plaatfen daar die kragt 'er van opryft, het Licht gereflecteerd wordt.

Maar dit fchynt ons niet een zier verder te doen vorderen; want in deefe gevallen, veronderfteld wanneer rood gereflecteerd en violet doorgelaaten wordt, hoe komt het te pas dat het rood alleenlyk op die deelen bonft of ftoot, wanneer de golven ryfen, en het violet wanneer dezelven 'er op vallen.

4. De laatfte Hypothefis is die van den Heer *Ifaac* Newton, die van oordeel is, dat Licht, in deszelfs paffage van het verlichtende Ligchaam, gefchikt is om beurtelings gereflecteerd te worden van, en doorgelaaten te worden door eene refracteerende oppervlakte die hetzelve mogt ontmoeten; en deefe dispofitie noemt hy gefchiktheden van gemakkelyke Reflectie, en gemakkelyke Transmiffie. Dus, indien wy de Afftanden neemen als de getalen 0, 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10 &c. dan zal het licht op de afftanden 0, 2, 4, 6, 8, &c. doorgelaaten; en, op de afftanden 1, 3, 5, 7, 9, enz. in gekleurde ringen gereflecteerd worden.

Deefe gefchiktheden denkt hy klaarblykelyk verfchuldigd te zyn aan eene *Subtiele* en *Elaftique* Subftantie, door het heelal verfpreidt, in de volgende manier: gelyk Ligchaamen, vallende in het water of vliegende door de Lucht, in beide die hoofdftoffen golvende beweegingen veroorzaaken, zoo kunnen de ftraalen van Licht in deefe elaftique Subftantie fchuddingen veroorzaaken: de Snelheid van welke fchuddingen afhangen van de *elafticiteit* van het *medium*, zoo kan de beweeging der deeltjes van hetzelve fneller zyn dan die van de Straalen; en daarom, wanneer eene ftraal, op het oogenblik dat ze op eenige oppervlakte ftoot, in dat deel van eene trilling is van deefe elaftique fubftantie, welke met derzelver beweeging faamenfpant, zoo kan zy gemakkelyker doorgeworpen worden; en wanneer ze is in dat deel van eene trilling die ftrydig is tegens derzelver beweeging, zoo kan ze gereflecteerd worden. Insgelyks, wanneer licht valt op de eerfte oppervlakte van een Ligchaam, zoo wordt aldaar niets gereflecteerd; maar al wat 'er toe gebeurt daar is, dat iedere Straal die niet in eene gefchiktheid is van eene gemakkelyke transmiffie, wordt aldaar in eens genomen, zoo dat, wanneer zy komt tot de andere zyde, zoo zullen de Straalen van eene kleur in eene gefchiktheid van gemakkelyke transmiffie zyn, en die van eene andere in eene gefchiktheid van gemakkelyke Reflectie, overéénkomftig met de dikte van het

Ligchaam, de intervallen van de geschiktheden onderscheiden zynde in Straalen van eene verschillende soort.

Deese Leer van de gemakkelyke Reflectie en gemakkelyke Transmissie van de Lichtstraalen, behoort in geenen deele aangemerkt te worden als eene zuivere Hypothesis, sedert de Heer *Isaac* NEWTON door Proeven bevestigd heeft dat dit het geval is. — De eerste Proef van welke hy melding maakt, is de sterke Saamendrukking van twee Prisma, wier zyden een weinig bolrond waren, waardoor zy met een klein gedeelte hunner oppervlaktens malkander raakten, en bevatteden overal elders een dunne plaat van lucht, zoo als het eigenlyk genoemd mag worden, welker dikte overal trapswyse toeneemt van de deelen die aangeraakt worden. Hy bevond dat de plaats waar zy malkander raakten, volstrektelyk doorschynende wierd, even als of zy daar een enkel stuk glas waren: want wanneer het Licht zoo schuins op de Plaat van Lucht valt tusschen de Prisma's om al te saamen gereflecteerd te worden, scheen het in de plaats van aanraaking geheellyk doorgeworpen te zyn, zoodanig dat wanneer hy 'er op zag, zoo scheen het gelyk een zwarte of duistere vlak, om reden dat zeer weinig of geheel geen licht daarvan gereflecteerd wierd, gelyk van andere plaatsen. Wanneer hy door de Prismen keek, dan scheen die plaats van aanraaking, als het waare, een geheel in de plaats van Lucht; en door deese geheele voorwerpen, kon dat geene van boven onderscheidenlyk gezien worden, 't welke niet kon gezien worden door andere deelen van het Glas, daar de lucht tusschen in gelegen was. Door sterkere Saamendrukking wierd de Vlak verdund, door het inwaarts drukken van de deelen van het Glas.

Wanneer de Luchtplaat, door het draaien der Prismen om derzelver gemeene Axis, zoo weinig geinclineerd wierd tot de incidente Straalen, dat sommigen van dezelven begonnen doorgeworpen te worden, zoo vertoonden zig daarin veele dunne gekleurde boogen, die in het eerst meerendeels de gedaante hadden van een Mossel-Lyn, gelyk in (*Ibid* No. 2) en door het voortzetten der beweeging van de Prismen, vermeerderden en boogen zig deese Boogen meer en meer rondom de voorzeide doorschynende vlak, tot dat zy zig gevormd hadden tot cirkels of ringen, dezelve insluitende; en naderhand by aanhoudenheid meer en meer in verband groeiende. Deese Boogen en Ringen wierden door onderscheidene kleuren geverwd, wanneer de beweeging van de Prismen wierd voortgezet, zynde in het eerst violet en blaauw; daarna, wit, blaauw, violet, &c. zwart, rood, orange, geel, wit, blaauw, violet &c. daarna begonnen, de gekleurde ringen

gen zig te veréénigen, en wierden enkel zwart en wit. De Prismen verder bewoogen wordende, zoo begonnen alle de kleuren uit de witheid te geraaken, en in eene tegengestelde order, die ze te vooren hadden op te ryſen.

Maar om juiſter waar te neemen de order van de kleuren, die uit de witter Cirkels ontſtonden, wanneer de ſtraalen minder en minder inclineerden tot de Luchtplaat, maakt de Heer Isaac Newton gebruik van de twee Object-Glaſen, het eene een Plano-Convex en het andere een dubbel-Convex van dezelfde Sphericiteit aan beide zyden, van eenenvyftig voet focale diſtantie, en daarop lag by de vlakke zyde van het andere, drukkende ze zagtkens te ſaamen om de kleuren ſucceſſivelyk te doen ryſen in het midden van de Cirkels, en als dan ſlaauwtjes het andere Glas opligtende van het benedenſte, om te maaken dat ze agtervolgende weder verdwynen in dezelfde plaats.

Door de drukking van de glaſen, zullen onderſcheidene kleuren ryſen, en zig verſpreiden in concentrique Cirkels of ringen van onderſcheidene breedtens en kleuren, rondom de middelpunt-vlak. Derzelver gedaante, wanneer de Glaſen het meeſt ſaamengedrukt zyn, is afgebeeldt *Ibid. Fig.* 3. waar de middelpunts zwarte vlak *a* is, en de omtrekken van kleuren van dezelve buitenwaarts, als volgt:

1 { *b*, blaauw; *c*, wit; *d*, geel; *e*, rood }

2 { *f*, violet; *g*, blaauw; *h*, groen; *i*, geel; *k*, rood }

3 { *l*, purper; *m*, blaauw, *n*, groen, *o*, geel, *p*, rood, }

4 { *q*, groen, *r*, rood, }

5 { *s*, groenagtig blaauw, *t*, rood, }

6 { *u*, groenagtig blaauw, *x*, bleekrood, }

7 { *y*, groenagtig blaauw, *z*, roodagtig wit. }

Deeſe Ringen werden waargenomen het laatſte te zyn, wanneer het oog Perpendiculair gehouden wierd over de glaſen in den As van de Ringen: terwyl zy, wanneer zy ſchuins gezien worden, grooter wierden, geduuriglyk toeneemende als het oog verder van den As verwyderd was: en de gekleurde Ringen in de Lucht gemaakt, werden veel onderſcheidener en zigtbaarer, wanneer ze gezien wierden in eene donkere ruimte door de reflexie van het gekleurde Licht van de Prisma. De Ringen door de Reflexie van rood licht gemaakt, waren oogenſchynelyk grooter dan die door de blaauwe en violetkleur, en het was zeer aangenaam te zien dat dezelven trapswyſe toenamen en contracteerden, naar maate de kleur van

Licht

Licht veränderd wierd. De beweeging was het snelste in het roode, en het flaauwste in het violet; en, by eene berekening gemaakt van de diameters der ringen, waren de diktens van lucht in de plaatsen daar de ringen gemaakt worden door de bepaalingen van de zeven kleuren, rood, oranje, geel, groen, blaauw, indigo, violet, agtervolgende in order, tot malkander als de Cubic-wortels der vierkanten van de agt lengtens van een koord die de nooten van een Octaaf opgeeft, dat is, van de getalen 1, $\frac{8}{9}$, $\frac{5}{6}$, $\frac{3}{4}$, $\frac{2}{3}$, $\frac{3}{5}$, $\frac{9}{16}$, $\frac{1}{2}$.

Deese Ringen waren van geene verschillende kleuren, gelyk de geenen die in de open Lucht gemaakt worden, maar scheenen altemaal van die prismatique kleur, waarmede dezelve verlicht was; en door het gekleurde Licht direct op het glas te werpen, werd dat geene 't welk viel op de duistere Spatien tusschen de Ringen, getransmitteerd door het Glas, zonder eenige verandering van de kleur. Dit bleek by het plaatsen van een wit papier beneden, waarop de Ringen van dezelfde kleur getekend waren als deesen by gereflecteerd licht, en door de grootte van derzelver onmiddelyke tusschenruimtens. Hieruit is de oorsprong deeser Ringen openbaar; naamelyk, dat de Lucht tusschen de Glasen overéénkomstig met derzelver onderscheidene dikte, in sommige plaatsen geschikt is om te reflecteeren, in anderen om te transmitteeren het Licht van de eene kleur; en om in dezelfde plaats dat van eene kleur te reflecteeren, daar ze die van eene andere doorlaat; in maniere zoo als gy vertoond ziet, *Ibid.* No. 4. waar AB, CD, de Glasen zyn, als vooren; en *a*, *c*, *e*, *g*, *i*, *l*, *n*, *p*, de deelen van de getransmitteerde Straalen; en *b*, *d*, *f*, *h*, *k*, *m*, *o*, de deelen van de gereflecteerde Straalen, maakende de gekleurde ringen.

REFLEXIO. Wordt insgelyks, in een figuurlyken zin, gebruikt voor eene werking des verstands; waardoor hetzelve zig terug begeeft en als in zigzelve zig vergadert, maakende zigzelve en deszelfs werkingen tot het voorwerp van deszelfs beschouwingen; en door het beschouwen der maniere, order en wetten, welke hetzelve waarneemt in het verkrygen van denkbeelden, dezelven onderling vergelykende, daarover redeneerende &c. vormt het nieuwe denkbeelden uit de betrekkingen daarin ontdekt.

REFLEXIO LUMINIS. Zie het Artykel VARIATIE.

REFLEXIONE HOEK. Is een spitse of een regte hoek, welken de teruggeworpen Straal, met den Spiegel of met de regte Linie maakt, die den bultigen of hollen Spiegel in het Punt van de reflexie maakt. Deese Hoek heeft men in de *Catoptrica* noodig, als men de Geschaapenheid van de Reflexie

flexie erkennen wil; want de Straalen worden evenëens terug geworpen, als zy op eene vlakte gebragt zyn; dat is de Reflexione Hoek is met den Invalshoek altyd gelyk.

REFLEXIONE LINIE. Zoo wordt in de Catroptica de Straal genoemd, welke van den Spiegel terug geworpen wordt, om dat men denzelven als eene regte Linie voorstelt.

REFLEXIONE PERPENDICUL. *Cathetus Reflexionis.* Is eene perpendiculaire Linie, die van een punt der terugvallende Straal of de vlakte waarin de Spiegel legt, perpendiculair getrokken wordt.

REFLEXIONE-PUNT. Zoo heet in de Catoptrica het Punt in den Spiegel, waarvan de Straal in het oog terug geworpen wordt. Hetzelve is eenerlei met het Invalspunt, en hoe het zelve in een platten Spiegel gevonden moet worden, toont WOLFF in *Element. Catoptr* § 67.

REFLEXIONE STRAAT of WEG. Is de Linie welke uit de invallende en teruggeworpen Straal te saamengesteld is.

REFLEXIONE VLAKTE. Zoo heet de evene vlakte in welke de invallende en terugstuitende Straal zig bevinden. Deese vlakte is altoos op den Spiegel perpendiculair. In de Sphærische gaat zy dierhalven door zyn middelpunt, in de overigen staat zy perpendiculair op de vlakte, welke den Spiegel in het Reflexie-punt raakt.

REFORMADO. Een Gereformeerd Officier, een Officier wiens Compagnie afgedankt is, en in heele of halve betaaling in het Regiment blyft; een Vrywilligen op een Oorlogschip.

REFORMANDI JUS. Is een Landvorstelyk Recht, waardoor een Landsheer beveelen kan, dat 'er in zyn Land maar éénen Godsdienst, in Kerken, Schoolen en Huisen geleerd en geoeffend worde.

REFORMATIE. De daad van hervorming of de verbetering van eene dwaaling in den Godsdienst, in de Tugt of dergelyke.

De Reformatie, aldus by uitneemenheid genaamd, is de afscheiding der Protestanten van de Kerk van Romen, in het begin en naar het midden van de zestiende eeuw. Zie het Artykel LUTHERAANEN.

REFORMATIE-KAMER. Is, in Geneve, een byzonder Politiek Gerechtshof, dat den Inwooners op de boete van geldstraffe beveelt, zig eerbaar en naar maate van hunnen staat te gedraagen.

REFORMATIONIS FESTUM. Is in Saxen zeker dankfeest, dat op den 31 October invalt, wanneer men God in de Kerken met Zingen en Prediken dankt, dat hy de Leer en het Licht des Evangeliums, door de Hervorming van Doctor Lu

THER, wederom onder de Menfchen heeft laaten opgaan en bekend doen worden.

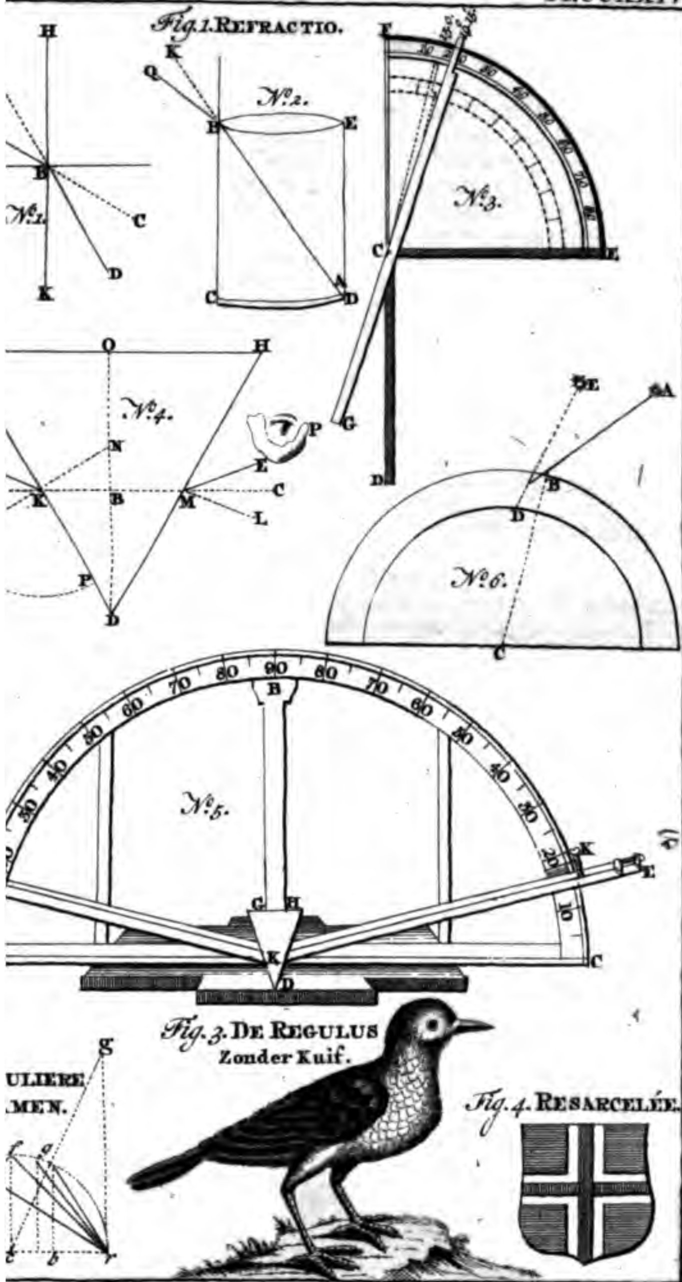
REFORMEEREN. Betekent eigenlyk hervormen, veranderen, vernieuwen, verbeteren; ook den Meefter fpeelen; voorts eenen anderen Godsdienft invoeren; de Menfchen tot eene andere Gezindheid dwingen. Ook affchaffen, uitmonfteren, by voorbeeld, eene Compagnie of een Regiment.

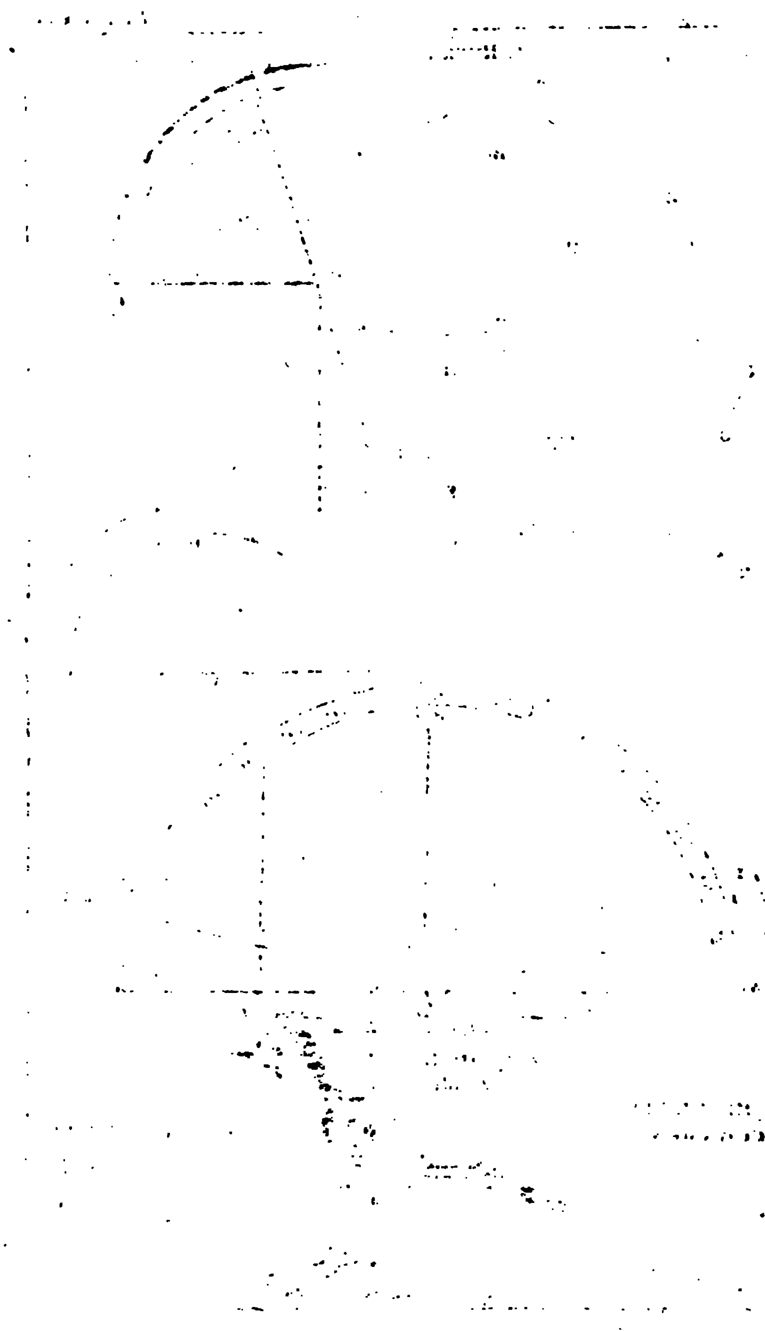
REFRACTIO. Betekent in het algemeen, de afwyking van een beweegend Ligchaam van deszelfs regten weg, veroorzaakt door de onderfcheidene dikte van het Medium waarin het beweegt; of het is eene verandering van rigting, veroorzaakt door een Ligchaam, vallende in een fchuinfche rigting uit een Medium in een ander van eene verfchillende dikte.

De groote wet van Refractie, die in alle Ligchaamen en in alle Mediums ftand grypt, is, dat een Ligchaam fchuins uit het eene Medium in het andere, waarin het minder tegenftand ontmoet, gerefracteerd of gekeerd wordt naar den Perpendicul; en integendeel by het overgaan van het eene Medium in het andere, waarin de tegenftand grooter is, het zelve gerefracteerd of terug gekeerd wordt van den Perpendicul. Hiervandaan dat de Straalen van licht, vallende uit de lucht in het water, gerefracteerd worden naar den Perpendicul; terwyl een bal, in het water geworpen, van denzelven gerefracteerd wordt. De oorzaak nu van dit verfchil beftaat daarin, dat water, 't welke de beweeging van licht minder weêrftaat dan lucht, die van den bal meer weêrftaat; of, om juifter te fpreeken, om dat water, door deszelfs grootere aantrekking, de beweeging der luchtftraalen meer verhaaft dan de lucht doet.

Om de Refractie van Licht op te helderen, laat AB (PLAAT CCXXIV, *Fig.* 1. No. 1.) eene Straal vertoonen, beweegende in de lucht van A tot B, en fchietende in het water in B; en laat HK perpendiculair zyn tot de oppervlakte van het water in het punt B. Wanneer nu om die reden de Straal in het water fchiet, dan vervolgt zy haare beweeging niet regtuit voorwaarts tot de Lyn BC, maar in eene andere Lyn BD, welke nader by of meer geinclineerd is tot den Perpendicul BK; en, aan den anderen kant, indien de Lyn DB verönderfteld wordt eene Lichtftraal te zyn, beweegende in water van D tot B, en aldaar in de Lucht fchietende, in plaats van derzelver beweeging regt voorwaarts te vervolgen in de rigting BE, zoo gaat ze op in eene andere rigting BA; welke minder geinclineerd zynde tot, meer verwyderd is van den Perpendicul BH, gelyk uit de volgende Proefneeming blyken zal:

Laat een ledig vat, als BCDE (*Ibid.* No. 2.) een klein Object

Fig. 1. Refractio.
N.° 1.
N.° 2.
N.° 3.
N.° 4.
N.° 5.
N.° 6.
Fig. 3. De Regulus
Zonder Kuif.
Fig. 4. Resarcelée.
ULIERE
MEN.

ject hebben, aan deszelfs bodem geplaatst in A; en laat hetzelve zoo geschikt zyn dat het gezigt van het object onderschept kan worden aan de zyde van het Vat, door een oog geplaatst in Q; laat dan het Vat met water gevuld worden, en de Straal AB, welke, voor dat 'er het water ingedaan was, beweegt in eene regte Lyn van A tot K, en dezelve insgelyks doende voortloopen boven het oog, zoo zal zy op derzelver ryfing uit het water, nederwaarts geboogen worden, om op het oog in Q neder te stryken, en daar door het Object in A zigtbaar maaken. Deese buiging der Lichtstraalen, in derzelver overgang uit het eene medium in het andere, is men verschuldigd aan de aantrekkende kragt van het dikker medium, werkende op de Straalen met regte hoeken tot de oppervlakte.

De fondamenteele Wetten van de refractie der Luchtstraalen is, dat de Sinus van den Invalshoek altyd in eene Standvastige Verhouding is tot den Sinus van den Hoek van Refractie of Straalbreeking, in alle de inclinatien van de Invals-Straal van wat natuur ook.

Dat dit, nu het geval is, wat ook de inclinatie van de Invals-Straal zy, kan proefondervindelyk beweesen worden, op de volgende manier: laat een Koperen Quadrant, CFE (*Ibid.* No. 3.) aan beide kanten gegradueerd, en aan derzelver middelpunt vastgemaakt, op eenen perpendiculairen pylaar, CD, twee Indices of Wysers hebben, A en B, aan iedere zyde een, beweegbaar op het middelpunt C; en laat de wyser A, waarvan de Stang G eene Continuatie is, gemaakt zyn om te wysen op de vyftiende Graad, en de Index B op de vyftiende minut van de twintigste Graad; laat als dan de pylaar in water gestooken worden, tot dat CE, de Horizontaale Hoek van de Quadrant, de oppervlakte des waters raakt; en op het zien van de Steng G, in het water gedompeld, zal het, door middel van de Refractie, derzelver stand veranderd hebben, en in eene Lyn liggen met den wyser B. En hetzelfde geval zal insgelyks gebeuren, indien de wyser A gezet wordt op de dertiende Graad, en B op de dertiende minut van de tweeënveertigste Graad; dat is, vyfentwintig, de Sinus van den kleineren Invalshoek, is tot drieëndertig, de Sinus van den Correspondeerenden Hoek van Refractie; als vyftig, de Sinus van den grooteren Invalshoek, is tot zes-en-zestig, de Sinus van den Hoek van Refractie, daarmede Correspondeerende. En hetzelfde grypt stand in alle andere Invals- en Refractie-hoeken.

Terwyl dan de verhouding van deese Sinussen standvastig is, zoo blyft 'er maar over dat wy bepaalen welke die verhouding is in onderscheidene Mediums; ten welken einde wy eerst de volgende Lemma zullen opgeeven: Laat GHD (*Ibid.* No. 4.) een

een gelykzydige Driehoek zyn, en laat de Hoek D doorsneeden zyn door de regte Linie DO; laat AK, MC, parallel getrokken worden met de zyde GH, en door het Punt K trek IKN, snydende OD in N; dan is de Hoek AKI=NKB. Insgelyks wordt de Driehoek verdeeld in twee gelyke en gelyk hoekige Driehoeken, NKB, en BKD, door den perpendicul KB; en, om die reden is de Hoek NKB gelyk tot den Hoek KDB: al het welke blykbaar is uit EUCLIDES *Element.*

Veronderstel nu dat GHD de snyding (*Sectio*) zy van eenen Prisma van water of Glas, of eenig doorschynend Medium; en KM eene Lichtstraal, die daar door loopt, parallel tot de zyde GH; en laatze uit de Prisma gaan, en in de lucht gerefracteerd worden, aan weerskanten, in de rigtingen KF, ME; en laatstelyk, op het Punt K, beschryf den halven Cirkel PIQ: dan is NKB (=KDB) =FKI, de Invalshoek uit den Prisma in de Lucht, en AKI is de hoek van Refractie; gevolglyk zyn AR en FS, de Sinussen van de Hoeken van Inval en Refractie, uit den Prisma in de Lucht. In het tegendeel kunnen wy FK aanmerken als de Invallings-Straal, vallende op den Prisma in het Punt K, en gerefracteerd in de rigting KM, parallel tot de zyde GH, welke in het Punt M wederom in de lucht klimt in de rigting ME, maakende den Hoek EML, met den perpendicul ML, gelyk tot den Hoek FKI. In dit geval is de Hoek FKI, de Invalshoek, en NKB de Hoek van Refractie in den Prisma; welke hoek van Refractie daarom gegeeven wordt, of standvastig is, omdat hy altyd gelyk is tot den Hoek KDB, of den halven Hoek van den Prisma.

De Invalshoek FKI bestaat uit twee deelen, naamelyk uit den gegeeven Hoek AKI (=KDB) en de additionaale Hoek AKF. Nu is de Hoek AKI bekend, als zynde gelyk tot den halven Hoek van den Prisma, en de Hoek FKA is bekend door het plaatsen van den Prisma by het middelpunt van den gegradueer den halven Cirkel, als ABC (*Ibid.* Fig. 5) draagende een Index, wiens twee armen FK en KE, even hoog verheven zyn boven de horizontaale Lyn AC en Correspondeeren met de incidente en emergente Straal FK en ME in de andere Figuur. Want hieruit is het klaar, indien een voorwerp geplaatst is aan het end van den Arm F, zoo zal hetzelve gezien worden door een oog, kykende door de gezigten van het andere end van den Index E; en wanneer het Object dus gezien wordt, dan wordt de Hoek AKF gekend door het getal van graaden welken iedere arm doorsnydt op den rand van den halven Cirkel.

Dit getal van Graaden, geaddeerd tot het standvastige getal van dertig graaden, 't welke gelyk is tot den halven hoek van de Prisma, geeft den geheelen Hoek van Inval FKI; en aldus de

de Hoek van Inval en Refractie gevonden zynde, zal de Proportie van de Sinussen FS en AR ontdekt worden, wier Ratio altyd dezelfde is, terwyl de Stoffe van de Prisma hetzelfde blyft, gelyk te vooren bleek uit de Theorie, en door dit Instrument by Proefondervinding kan beweesen worden. — By voorbeeld, laat de Prisma van water weesen, zoo zal het noodzaaklyk zyn om ieder arm te verheffen tot twaalf graaden op den rand, voor dat het beeld des voorwerps in F gezien kan worden door het oog in E; als dan 12 + 30 = 42. = FKA + AKI = FKI, de Invalshoek. Maar de Sinus FS van 42., is tot den Sinus AR van 30°, als 4 tot 3 zeer naby. Nu is het zeker, indien de Verhouding van de Sinussen AR en FS niet bepaald waren, terwyl FS in eenige Verhouding mogte zyn, grooter of kleiner dan AR, de Invalshoek FK een Hoek kan maaken FKI, grooter of kleiner dan tweeënveertig Graaden, en nogtans het voorwerp in F gezien worde door het oog in E: maar dit vinden wy door ondervinding onmogelyk te zyn, omdat 'er geene elevatie is van de armen of van den Index, die de verschyning van het voorwerp zal vertoonen waarvan hierboven gesproken is.

Indien GHD eene Prisma van Glas ware, als zynde een dikker Ligchaam dan water, zoo zal insgelyks deszelfs Refractive kragt grooter zyn; en bygevolg zal het sterker werken op de Straal KM, by derzelver uitgang in de Lucht, en te wege brengen dat ze verder gerefracteerd worde van den perpendicul IK of ML. Daarom behoort de Invalshoek uit de Lucht in het Glas, naamelyk FKI, grooter te zyn, en insgelyks eene grooter elevatie te vereisschen van de beenen des Wysers, dan te vooren in de Prisma van water; en dit bevinden wy by Proefneeming het geval te zyn; want dan moet de verheffing, in plaats van twaalf Graaden, omtrent twee en twintig of drieëntwintig Graaden zyn.

Hieruit is het openbaar, dat de Sinus van Incidentie FS in eene Standvastige Verhouding moet zyn tot den Sinus van Refractie, AR; omdat terwyl de Hoek AKL onveranderlyk is, zynde altyd gelyk tot GDO; en in hetzelfde Medium GDH, moet de Hoek FKI overal dezelfde zyn, omdat de Refractive kragt overal zoodanig is; om die reden, de hoeken standvastig zynde, zoo zullen de Sinussen ook zoodanig of derzelver Verhouding tot malkander altyd dezelfde zyn. — En wanneer door dit Instrument de Invalshoeken en die van Refractie ontdekt zyn, dan zal de Verhouding van derzelver Sinussen by gevolg bekend worden, voor ieder respective Medium; dus is in water de Sinus van tweeënveertig Graaden, tot den Sinus van dertig Graaden, ten naasten by als 4 tot 3; in Glas is de Sinus van zesenveertig Graaden tot den Sinus van der-

tig Graaden, als 3 tot 2; of, naauwkeuriger, als zeventien tot elf; en, om van niets meerders te gewaagen, men heeft ondervonden, door eenige Proeven, dat de Sinus van Inval is tot den Sinus van Refractie in diamant, als vyf tot twee. Maar, terwyl in Physische Stoffen geene autoriteit te vergelyken is by die van den Heer *Isaac Newton*, zullen wy eene Tafel geeven van zyne Optica, aantoonende de Proportien van de Sinussen van Inval en Refractie van geel Licht, 't welk ten naasten by een middel zynde tusschen de grootste en kleinste refrangible Straalen; begreepen in de eerste Kolom; de tweede Kolom drukt uit de diktens der Ligchaamen, gewaardeerd volgens derzelver Specifique Graviteiten, en de derde toont aan het refractive vermogen van ieder Ligchaam, ten opzigte van deszelfs dikte.

Het refracteerende Ligchaam.	Proportie van de Sinussen.			de dikte.	Refracteerend vermogen.
Lucht.	3201	tot	3200	0,0012	5208
Glas van Ant.	17	tot	9	5,2800	4864
Pseudo-Topaas.	23	tot	14	4,2700	3979
Een Selenite.	61	tot	41	2,2520	5386
Gemeen Glas.	31	tot	20	2,5800	5436
Rots-Crystal.	25	tot	16	2,6500	5450
Yslands Cryst.	5	tot	3	2,7200	6536
Sal Gemmæ.	17	tot	11	2,1430	6477
Aluin.	35	tot	24	1,7140	6570
Borax.	22	tot	25	1,7140	6716
Nitr.	32	tot	21	1,9000	7079
Dantzik. Vit.	303	tot	200	1,7150	7551
Olie van Vitr.	10	tot	7	1,7000	6124
Regenwater.	529	tot	396	1,000	7854
Arab. Gom.	31	tot	21	1,3750	8574
Spir. Vini. rectific.	100	tot	73	0,8660	10121
Campher.	3	tot	2	0,9960	12551
Olie van Olyv.	22	tot	15	0,9130	12607
Lynz. Olie.	40	tot	27	0,9320	12819
Sp. van Terp.	25	tot	17	0,8740	13222
Amber.	14	tot	9	1,4400	13654
Een Diamant.	100	tot	41	3,4000	14556

De Refractie van de Lucht in deese Tafel wordt bepaald door die van de Atmosphera, gelyk de Astronomisten waarneemen; want indien Licht geworpen wordt door veele refracteerende

Sub-

Subſtantien of Mediums, trapswyſe dikker en dikker, en eindigende met parallele oppervlaktens; zoo zal de Som van alle de Refractien gelyk zyn tot de enkele Refractie welke het zal ondergaan hebben in het onmiddelyk gaan uit het eerſte Medium in het andere.

REFRACTIO. (In de *Aſtronomie*) Uit het geene hier vooren gezegd is, zal de Refractie der Lichtſtraalen, voortkomende van een Hemel-Ligchaam, in het gaan door de Atmoſphera van onze Aarde, gemakkelyk begreepen worden. Aldus, de Straal AB (*Ibid.* No. 6.) gaat van de Star A, in eene regte Lyn, tot dat ze de Atmoſphera van de Aarde raake in B; by het ingaan van welke, dezelve gerefracteerd zal worden naar den Perpendicul BC, veronderſteld getrokken te zyn van B tot C, het middelpunt van de Aarde; en als dezelve voortloopt door de Atmoſphera tot D, zoo zal ze by aanhoudenheid langs denzelfden gerefracteerd worden, omdat ze geſtadig in een dikker deel van de Atmoſphera ingaat; en hierom zal ze beſchryven de kromme Lyn BD, nederwaarts buigende, om het voorwerp zigtbaar te maaken voor den Beſchouwer in D. Maar, wanneer al het gezigt in regte Lynen gevormd wordt, zoo zal de Aanſchouwer in D de Star zien in de Tangens of Raaklyn DE; en, bygevolg, zal de ſchynbaare plaats van de Star, E zyn; welke hooger is of nader by het Zenith dan de waare plaats A.

Hieruit ontſtaat, dat de Zon, de Maan en de Sterren boven den Horizont verſchynen, wanneer ze juiſt beneden denzelven zyn; en hooger dan zy behooren te doen wanneer zy boven denzelven zyn.

Wyders de Refractie van de Hemelligchaamen is het grootſte in den Horizont, en vermindert trapswyſe wanneer derzelver hoogtens toeneemen, tot dat ze naby het Zenith naauwelyks zigtbaar wordt, en in het Zenith niet met al. Neemende, om die reden, de hoogtens der Hemelligchaamen, zoo is het volſtrekt noodzaaklyk om derzelver Refractien te ſubſtraheeren van de waargenomene hoogte, waarvan wy eene Tafel gegeeven hebben onder het Artykel QUADRANTS.

Refractie is insgelyks geſchikt om rekenſchap te geeven van de ovaale Verſchyningen van de Zon en de Maan, naby den Horizont: want hoe laager deeſe Voorwerpen zyn; hoe grooter de Schuinsheid is waarmede hunne Straalen in de Atmosphera ſchieten, om van de naaſten tot de dikker deelen van dezelve door te gaan; en, daarom ſchynen zy door de Refractie meer verheven te zyn; zoo dat, wanneer ze naby den Horizont zyn, dan is het benedendeel van dezelven daardoor meer verheven dan het bovendeel; en hierom ſchynen ze van eene ovaale gedaante, omdat derzelver horizontaale Diameters

nergens geâltereerd worden, terwyl derzelver Verticaale of opgerichte Diameters verkort worden door de onderfcheidene Refractien van de opper- en beneden randen. — Daar is insgelyks eene andere alteratie, gemaakt door de Refractie in den fchynbaaren afftand van Starren: dus, indien twee Starren in denzelfden Cirkel van hoogte zyn, dan is hunne fchynbaare afftand minder dan de waare; maar terwyl de Refractie ieder van dezelven hooger maakt dan zy waarlyk zyn, zoo moet ze dezelven brengen in deelen van de Verticalen, waar zy nader faamenkomen.

REFRACTIE VAN BREEDTE. *Straalbreeking van de Breedte.* Is een Boog van eenen Cirkel van breedte, waardoor de breedte van een Hemelligchaam, door deszelfs Refractie, of toeneemt of verminderd wordt.

REFRACTIO VAN DECLINATIE. *Straalbreeking van de Afwyking.* Is een Boog van een' Cirkel van Declinatie, waarby de declinatie van het voorwerp, of toeneemt of verminderd door de Refractie.

REFRACTIO VAN HOOGTE. *Straalbreeking van de Hoogte.* Is een boog van een' Verticalen Cirkel, waardoor de hoogte, door de Refractie, toeneemt.

REFRACTIO VAN LENGTE. *Straalbreeking van de Lengte.* Is een Boog van de Ecliptica, waardoor de Lengte der Voorwerpen, door de Refractie toeneemt of verminderd wordt.

REFRACTIO *van Yslands Cryftal.* Daar is eene dubbele Straalbreeking in deefe Zelfftandigheid, verfcheidener wege, waardoor niet alleen fchuinfe Straalen in tweën verdeeld en in tegengeftelde deelen gerefracteerd, maar ook perpendiculaire Straalen, en de eene helft van dezelven gerefracteerd worden.

REFRAICHEERINGS KWARTIEREN. Zoo worden die Kwartieren genaamd, welken de Soldaaten betrekken, om zig daarin te herftellen en uit te ruften.

REFRANGIBILITAS. De Gefchiktheid der Lichtftraalen om gerefracteerd te worden.

REFRIGERANTIA. Verkoelende Middelen. Deefen zyn in- of uitwendigen. — De inwendigen zyn: *Sem. quat. frigid. major.* en *minor.* als *Cucumer. Cucurbit. Citrull. Melon. Endiv. Lactuc. Portulac. Scariol*, als ook *Papav. Nymph. Pfyll. Flor. Nymph. Balauftior. Rofar. Pallidar. Sacchar. Saturn. Nitr. depurat. Lap. Prunell.* &c. De uitwendigen zyn of weefenlyk verkoelende, als *koud water, Eenden-vlot, Verfche Kaas, Succus Sempervivi Majoris, Acetos. Plantag.* &c. Of faamentrekkende, als *Biftort. Sanguiforb. Bol. Armen.* en *Commun. Creta, Terr. Sigillat. Gallæ, Vitriolum, Alumen* en alle *Saturnina.*

RE-

REFRIGERATORIUM. Een *Koelvat*, is een houten Vat met koud water aangevuld, waardoor een koperen of van tin gemaakte Slang of een regte Buis loopt.

REFUGE. Een *Sanctuaria* of *Asylum*. Zie het Artykel ASYLUM.

REFUGIES. Zyn Fransche Protestanten, die by de Herroeping van het Edict van Nantes, genoodzaakt zyn geweest om voor de vervolging te vlugten, en in andere Landen, voornaamelyk in de Vereënigde Nederlanden, eene Schuilplaats te zoeken.

REGAAL. Iets dat den Koning betreft; Koninklyk. Zie het Artykel REGALE.

REGAAL. Is een Soort van Pypenwerk, anders ook Snaarwerk genaamd. Het bestaat uit liggende Pypen en heeft Blaasbalken, die by het slaan van het Clavier den toon maaken. Men kan het Regaal met een deksel toedekken, zoo dat het zeer stil gaat. Het heeft somwylen maar één Snaarwerk van agt voet toon; somwylen twee, een van agt en een van vier voet toon. Als 'er het derde by is, dan is 't van zestien voet toon. In de Orgelen is 1. een *grof Regaal*, van agt voet toon, meest van geel Koper, en vyf of zes duim hoog ten opzigte der maat gearbeidt. Hoewel men ook groote Regaalpypen vindt, die naauwelyks een duim hoog zyn, en nogtans agt voet toon hebben. 2. *Maagden-Regaal*, of Bas, van vier voet toon. Dit is een klein open Regaal, ten hoogste twee duim hoog, en van geluid als de Stem van eene Maagd, die eene Bas wilde zingen. Het wordt ook Viool-Regaal, van wegen deszelfs Stem of toon, genaamd; voornaamelyk als de *Quinta dena* van agt voet daarby genomen wordt; doch best noemt men het Klein Regaal. 3. *Appel-Regaal*, dus genaamd, omdat het gelyk als een Appel op zyn Steel staat. Het grootste Ligchaam deeser Pyp is omtrent een duim hoog, heeft een kleine Pyp, gelyk zyn Mondstuk, en daarop een ronde holle knop vol gaten; het heeft agt voet toon. 4 *Knop-Regaal*, gelyk het Appel-Regaal, boven met een ronde knop, die in het midden zig opent gelyk een Helm.

REGALE. Dus wordt genaamd dat gezag en de vryheid die de Koning van Frankryk heeft, om de inkomsten van de Aardsbisdommen en Bisdommen, zoo lang zy openstaan, te genieten, en ondertusschen de Beneficien te begeeven, welken anders de Aardsbisschoppen en Bisschoppen gewoon zyn te begeeven, behalven de plaatsen van de Curées en Parochiepriesters. Dit recht heeft zoo lang plaats tot dat de nieuwe Aardsbisschop of Bisschop den eed van getrouwheid aan den Koning afgelegd heeft, en die in de Rekenkamer te Parys geregistreerd is. De Bisschoppen hebben zig dikwils daartegen aangekant, voor-

naamelyk die van Languedoc, Guyenne, Dauphiné en Provence, maar dewyl zy niet hebben kunnen aantoonen, dat zy voor anderen daarvan bevrydt waren, hebben zy zig ook naar dezelve moeten gedraagen.

REGALIA MAJORA. Zyn zaaken die ten deele meer tot het hoogste gezag en den luister van een' Vorst, dan tot nut dienen. Hiertoe behoort het recht van Koningen aan te stellen, Koninklyke, Vorstelyke, Graavelyke en andere Waardigheden en tytels te geeven; iemant wederom in eere te herstellen, Wapenplaatsen en Vestingen aan te leggen, geld te slaan, oorlog te voeren, vrede te maaken, verbonden te sluiten, wetten te geeven, represailles te gebruiken, &c.

REGALIA MINORA. Zyn verscheide Zaaken en gerechtigheden, die de Schatkist raaken, by voorbeeld: belastingen en tollen op te leggen; Passage-geld in te vorderen; opengevallen goederen in te trekken; de tiendens van Visscheryen, van zout en vrugten te neemen, de helft van die Schatten, welken omtrent de gemeene wegen gevonden worden, zoo ook de in de Zee verongelukte en op Strand dryvende goederen, te begeeren, *enz.*

REGALIEN. Zyn byzondere hooge Gerechtigheden en Voorrechten, die de gekroonde Hoofden of Vorsten aan zig alleen gehouden hebben, en welken de Burgers of gemeene Persoonen, op Zwaare Straffen, zig niet durven aanmaatigen, maar die aan den Landsvorst alleen overlaaten.

REGARD. Opzigt, Oplettenheid.

REGARDANT. (In de *Wapenkunde*) Een Leeuw of ander wild Dier dat in een Wapenschild, als agter zig omziende, geschilderd is.

REGATE. Zoo wordt te Venetien het plegtige Vaaren met de Schuiten en Gondelen genaamd, en hetzelve geschiedt op het groote Canaal, wanneer de eene op den anderen den prys door het spoedig voortschieten zoekt te behaalen.

REGEERING. *Administratie.* Is de bestiering van een Koninkryk, Gemeenebest of van eene byzondere Stad. De Regeering wordt dus van zelve onderscheiden, in eene Monarchaale, Republicaansche &c. de Monarchaale Regeering is of willekeurig, of bepaald; willekeurig, wanneer het gezag alleen in de handen des Konings berust, en hy aan niemant dan aan God verantwoording schuldig is, gelyk in Denemarken; *bepaald*, wanneer het gezag des Konings door de wetten des Ryks, en door de Volksvergadering bepaald is, gelyk in Engeland door het Parlement. — De Republicaansche Regeering is ook onderscheiden; hebbende de Republiek Poolen ook een Koning aan haar hoofd; terwyl andere Gemeenebesten, gelyk onder andere die der Veréénigde Neder-

lan-

landen, door de Staaten des Lands bestierd worden. — Zie het Artykel GOUVERNEMENT.

REGEL, of GRENDEL. Is eene Ster van de eerste grootte in den *Orion*, wiens lengte HEVEL, in *Prodromo Astronomiæ* 12°, 41′, 21″ II op het Jaar 1700 stelt; de breedte ten zuiden is 31°, 9′, 26″/.

REGEL. *Regula.* (In de *Littérature*) Een grondregel, kânon of voorschrift, welken in de eene of andere kunst of weetenschap moet waargenomen worden; 't zy in de Philosophie, de Logica, Zedeleer, Dichtkonst, Geneeskunde, Rhetorica, &c.

REGEL. (In de *Arithmetica.*) Betekent eene operatie door Figuuren, ten einde de onbekende sommen of getalen te ontdekken. — De fondamenteele Regels zyn *Additio*, *Substractio*, *Multiplicatio* en *Divisio*. Behalven deesen zyn 'er nog anderen, die naar hun verschillend gebruik benoemd worden.

REGEL. In een Kloosterlyken zin, een Systema van wetten of inrigtingen, volgens welken dergelyke godsdienstige Huisen bestierd worden, en welken de Geestelyken, by derzelver komst daarin, belooven na te komen. Zoodanig zyn de Regels der Augustynen, Benedictynen, Franciscaanen, &c.

REGEL of LINEAAL. Een Instrument van Hout of Metaal, met veele onderscheidene lynen daarop afgetekend, en van zeer groot gebruik in practicaale meetingen.

Wanneer een Regel, Koordlynen, Tangens, Sinussen, &c. heeft, dan wordt ze een Plano Schaal genoemd.

De Timmermans Regel is een Instrument gemeenlyk van Palmboomen hout &c, vierentwintig duim lang en anderhalve duim breed; zynde iedere duim in agt deelen verdeeld. Op dezelfde zyde met de verdeelingen, is gemeenelyk gevoegd Gunters Lyn van getalen. Op de andere zyde zyn de Lynen om hout en planken te meeten; de eersten beginnende op 82 en vervolgende tot 36 naby het andere end; de andere is genommerd van 7 tot 36, 4 duimen van het andere end.

REGEL VAN DE BESCHIKKING. Insgelyks van de vermengeling. *Regula Alligationis.* Zoo heet de Regel welke leert hoe men slegte of geringe en goede Zaaken met elkander vermengen moet, ten einde het vermengde voor een zekeren prys te kunnen verkoopen. Ik heb, by voorbeeld, wyn van 5 Stuivers de Vles en eene andere soort van 6 Stuivers; nu wordt gevraagd in welke proportie deese beide Soorten van wyn moeten vermengeld worden, om de Vles voor 10 Stuivers te kunnen verkoopen? Men is gewoon om deesen Rekenings-Regel te verdeelen in *Regulam Alligationis Æqualem*, daar naamelyk de zaaken die vermengd moeten worden, van eenerhande soort, maar van verschillende waarde zyn gelyk in

in het bovengemelde Exempel; en in *Regulam Alligationis Inæqualem*, daar de Zaaken noch van éénen aart noch van ééne waarde zyn. Wanneer by voorbeeld gevraagd wordt: hoe veel tot fyn Zilver, rood of geel Koper gevoegd kan worden dat het Lood voor 18 Stuivers kan gegeeven worden. Clavius beschryft deesen Regel in zyne *Epitbome Aritbmet. Pract.* c. 21. p. 52. insgelyks Taquet in zyne *Aritbmetica*. Diergelyke Exempelen kunnen allergevoeglykst door de *Algebra* uitgerekend worden.

REGEL VAN DRIEEN. *Regula Proportionum*, *de Tribus*, *Regula Trium*, is een Arithmetische Regel, naar dewelke men tot drie gegeeven Getalen, het vierde, of ook tot twee het derde geometrisch proportionaal-getal vinden kan. Egter moet onder de Zaaken, welken de stellingen of sommen daarin uitmaaken, telkens eene waare Geometrische Proportie zyn, buiten welke deese Regel niet kan gebruikt worden. By voorbeeld: Een Steen, als hy uit de bovenlucht naar beneden valt, gaat van tyd tot tyd sneller, hoe nader hy by den grond komt, gelyk uit de Aerometrie volkomen kan beweesen worden. Indien ik nu door deesen Regel vinden wil, hoe lang de Steen, te weeten naar den tyd gerekend, als hy 180 ellen hoog af moet vallen, toebrengen zoude, vermits ik ondervonden en aangemerkt hebbe, dat dezelve in de eerste minut 60 ellen diep is gevallen, en ik stel dierhalven 60 ellen — 1 minut — 180 ellen? Zoo zoude het gevonden getal 30 niet het waare vierde Proportionaal-getal zyn, want de Val van den Steen blyft niet altyd Proportionaal, maar hy verandert zoo wel met de hoogte als ook met het Climaat, alsmede met de Tempering en de verandering van de Lucht zelve. Deese Regel geeft niet alleen in alle weetenschappen, maar ook in het burgerlyke Leeven, onbeschryflyk groot nut, waarom men dezelve reeds voor langen tyd *Regulam Auream* of den *Gouden Regel* genoemd heeft. Sommige Rekenmeesters verdeelen denzelven in tweederhande Regelen: de eerste noemen zy *Regulam Trium directam*, den Regten Regel van Drieën, naar denwelken men een getal vindt, 't welk zig tot het tweede verhoudt, als het derde tot het eerste, en dit is de eigenlyke zoogenaamde Regel van Drieen. By voorbeeld 4 Centenaars kosten, 3 Ryksdaalders, hoeveel moeten 32 Centenaars gelden? — Hier verhouden zig 4 Centenaars tot 32 Centenaars als 1 tot 8. Dus moet 3 in de gezogte waarde ook 8 maal steeken, en gevolglyk is 4 : 32 = 3 : 24. — De tweede heet men *Regulam Trium Inversam*, den Verkeerden Regel van Drieën, om dat de stellingen niet in de order, zoo als dezelven by de vraag zyn genomen, ten eersten, gelyk by den voorgaanden Regel, kunnen blyven staan, maar ofte de

vraag, gelyk als de laatste stelling, verwisseld, of de Operatie met de Multiplicatie verkeerd aangebragt of gedaan moet worden. By voorbeeld 6 menschen besteeden aan een werk 12 weeken. hoeveel Menschen zouden met hetzelfde werk in 8 weeken kunnen klaar raaken? — Wie nu de Leden naar de regte proportie stelt, laat zig door de verkeering van de stellingen niet verwarren, maar zegt: gelyk zig 8 weeken verhouden tot 12 weeken, zoo moeten zig ook 6 werklieden verhouden tot het getal 't welk gezogt wordt, naamelyk 9; want 8: 12 = 6: 9, en dus is deese zoogenaamde verkeerde Regel met den regten eenerlei. Hierdoor kan men ook duidelyk erkennen, hoe noodzaakelyk het is om aan de Leerlingen, zoo dra zy de *Species* van de Rekenkonst begreepen hebben, ook eene bevatting te geeven, wat *Ratio* en voornaamelyk ten opzigte van deesen Regel *Proportie* zy, ten einde dezelven niet alleen zoo veel te gemakkelyker de overige Regels van de Konst, in een korten tyd te doen uitwerken, maar ook de zoo beroemde Italiaansche of Welsche Practyk, zonder eenige verdere aanleiding, te doen bevatten en oeffenen. Ten opzigte van deese verdeeling noemen sommigen ook deese *Regulam Proportionum*, deels *Simplicem*, deels *Compositam*. De eerstgemelde is die, welke wy zoo aanstonds beschreeven hebben, te weeten waarin men tot twee of drie de derde of vierde stelling leert vinden. De tweede integendeel is daar tot vyf de zesde stelling gevonden wordt.

REGEL VAN VERMENGELING. Zie het Artykel REGEL VAN BESCHIKKING.

REGEN. *Pluvia.* Men geeft deesen naam aan het zuivere, vloeibaare en reuk en kleurloos water, dat in Droppels van meer of mindere grootte, en meer of mindere hoeveelheid en snelheid uit den Dampkring nedervalt. De fyne Regen wordt *Stof-Regen* genoemd. Deese daalt uit geen verheven Luchtgewest neder, noch met geen geweld, gelyk de groote Regendroppen in de Onweders, die met veel Snelheid van eene groote hoogte nederkomen, en grooter worden, naarmaate zy zig vereenigen, met elkander, geduurende hunne nederdaaling te ontmoeten, en zig te verëénigen. Zy zyn gewoonelyk van eenen geweldigen en onstuimigen wind vergezeld. In Afrika en in Nigritien, ziet men somtyds Regendroppels die een duim in middellyn beslaan. Wanneer de Regen in een groote menigte en even als in een Waterklomp nederstort, zoo noemt men dit *Wolkbreuken*, of *Hoosen*. In den eenen en anderen staat doordringt hy de uitgedroogde Aarde, ter diepte van eenige duimen; maar hy dringt dieper in die geene door, die gebarsten of porieägtig is; hy vloeit in de holen en bogtige groeven, die als zoo veel Zwelgbui-

fen, het water aan de Oppervlakte ontvangen en laager doen nederdaalen; en vermits alle de deelen van de natuur naauwkeurige overéénkomsten en overéénstemmingen bezitten, zoo vormt iedere Waterstraal eene gemeene Verzameling, die zig door een' gestadigen loop, in eene zeer afgelegene Vallei ontlast. Voor het overige is de nederstorting van het water, vry evenredig met de algemeene uitdamping. Men wil dat 'er eene hoeveelheid van zestig duimen dikte van de oppervlakte van de Zee uitdampt; maar hiertegen daalt 'er uit den Dampkring meer dan tachtig duimen water in de verzengde Luchtstreek neder, in welke het geduurende eenige maanden gestadig regent. In onze Gewesten bedraagt de hoeveelheid des Regens omtrent veertig of vierenveertig duim.

Men geeft hem den naam van *Bloed-* en *Zwavel-Regen*, wanneer hy by toeval een roode of geele kleur heeft.

Wat de *Zwavel-Regen* betreft, die dus genoemd wordt, om de geele Stofjes die met de Regendroppels uit de wolken schynen neder te daalen, dit zyn niet anders dan het geele Stof van de helmstyltjes van zekere Planten en Bloemen; gelyk dat van de Elzen en Hafelnooten boomen.

De gewaande *Bloed-Regen* heeft men alleen by Onweders en vooral in den Zomer. Het is niet vreemd dat het grootste gedeelte der Insecten, 't welk zyn voedsel op de takken der Boomen zoekt, door de geweldige winden mede gevoerd en verscheurd wordt; 't geen veroorzaakt dat zy met bloed bevlakt nedervallen, en dat het bloed der Insecten regent.

REGENBAK. Zoo de Natuur van den grond niet toelaat dat men met groote kosten Putten kan maaken, doet men by gebrek daarvan Regenbakken in den grond metselen, daar geene vuiligheden kunnen bykomen, anders zouden zy nooit goed zyn. Daarby draagt men zorg dat de plaats daar men een Regenbak maakt, niet in de zon noch op te grooten wind staa, en men merkt aan dat deszelfs water daarin verschilt van dat der Putten, dat niet wil geslooten zyn; en het geene daarentegen wil geslooten worden gehouden, omdat te veel lucht gewoon is daar al het geestige uit te haalen, zoo dat het grofste op den grond blyft, en daardoor dit water zwaarer wordt; verwekkende raauwigheden in de Maag der geenen die het drinken. Men vindt menschen die zeer zorgvuldig over het water zyn, 't welke zy in hunne Regenbakken vangen; want zy geeven voor dat alle water zonder onderscheid niet goed is. Dat in kleine menigte valt onder de hitte, en de grooten Regen die terstond na groote droogte valt, zyn onder het getal der kwaade wateren. Deesen zyn, zeggen ze, oorzaak dat de Regenbakken menigmaal van eene kwaade gesteldtenis zyn en stinkende. Wat de Regens betreft die in den Herfst,

Win.

Winter en Lente vallen, als het weder niet ruw is, deesen moet men vermyden. De Regens in de Maand Mei zyn de besten, en die moet men zorgvuldig bewaaren.

In het aanleggen der Regenbakken moet men zorgen dat de muuren digt zyn en geen water verliesen, dat ze van binnen met Cement bestreeken zyn. Om den Regenbak zuiver te houden moet men bezorgd weesen om de Daken en Gooten der Huisen rein te houden.

REGENBOOG. Is dat schoone verschynsel, 't geen men opmerkt wanneer men den rug naar de Zon gekeerd heeft, wanneer zy nog ten minste 42 graaden boven den Horizont verheven is, en men eene wolk beschouwt die in een fynen Regen nederdaalt, en door dit Hemellicht bescheenen wordt.

Men ontdekt dikwils twee Boogen te gelyk, den eenen boven den anderen en waarvan de bovenste den ondersten omvangt: deese laatste noemt men valsche Regenboog, om dat zyne kleuren zoo leevendig niet zyn en zig in eene omgekeerde order vertoonen. Om twee Regenboogen te zien, moet de wolk eene genoegsaame dikte en uitgebreidheid bezitten. Deese beide Boogen worden door de Straalen gevormd die de Zon op de waterdroppen nederschiet, en die 'er zig in diervoege in breeken, en terug gekaatst worden, dat iedere rye droppen, aan het oog van den Beschouwer, de oorsprongkelyke Straalen der verschillende kleuren terug zendt. De eenen zyn rood, de anderen violet en dus mede de overigen, volgens de soort waartoe de Straal behoort, volgens de plaats op welke hy in den droppel ingaat, en volgens de wyse op welke zy zig breekt wanneer zy 'er weder uit voortkomt. Men weet dat deese verschillende Buigsaamheid der roode, geele, groene, blaauwe, en violette Lichtstraalen, alleen de reden van de oorzaak van den Regenboog verklaaren kan.

De Regenboog schynt een Boog te vormen, om dat de Lichtstraalen een Kegel vormen, welkers voetsteun de Wolk is, over welke de Regenboog verspreidt is, en aan welkers top het oog van den Aanschouwer geplaatst is: wy zouden mede den Kring geheel rond zien, wanneer wy hooggenoeg geplaatst waren.

Neem een ronde bal van zeer doorschynend Glas; vul dezelve met water en hangt hem op eene zekere hoogte op, alwaar hy door de Zon kan bescheenen worden. Wanneer deese Bal op zoo eene hoogte is opgehangen dat de Lichtstraal die van de Zon op den Bal komt, met de Straal die van den Bal naar het oog voortgaat, een hoek van omtrent 24 Graaden maakt, zoo zal hy een roode kleur vertoonen. Wanneer men den Bal een weinig laat zakken en de hoeken dus kleiner maakt, zoo zullen de andere kleuren van den Regenboog,

zig

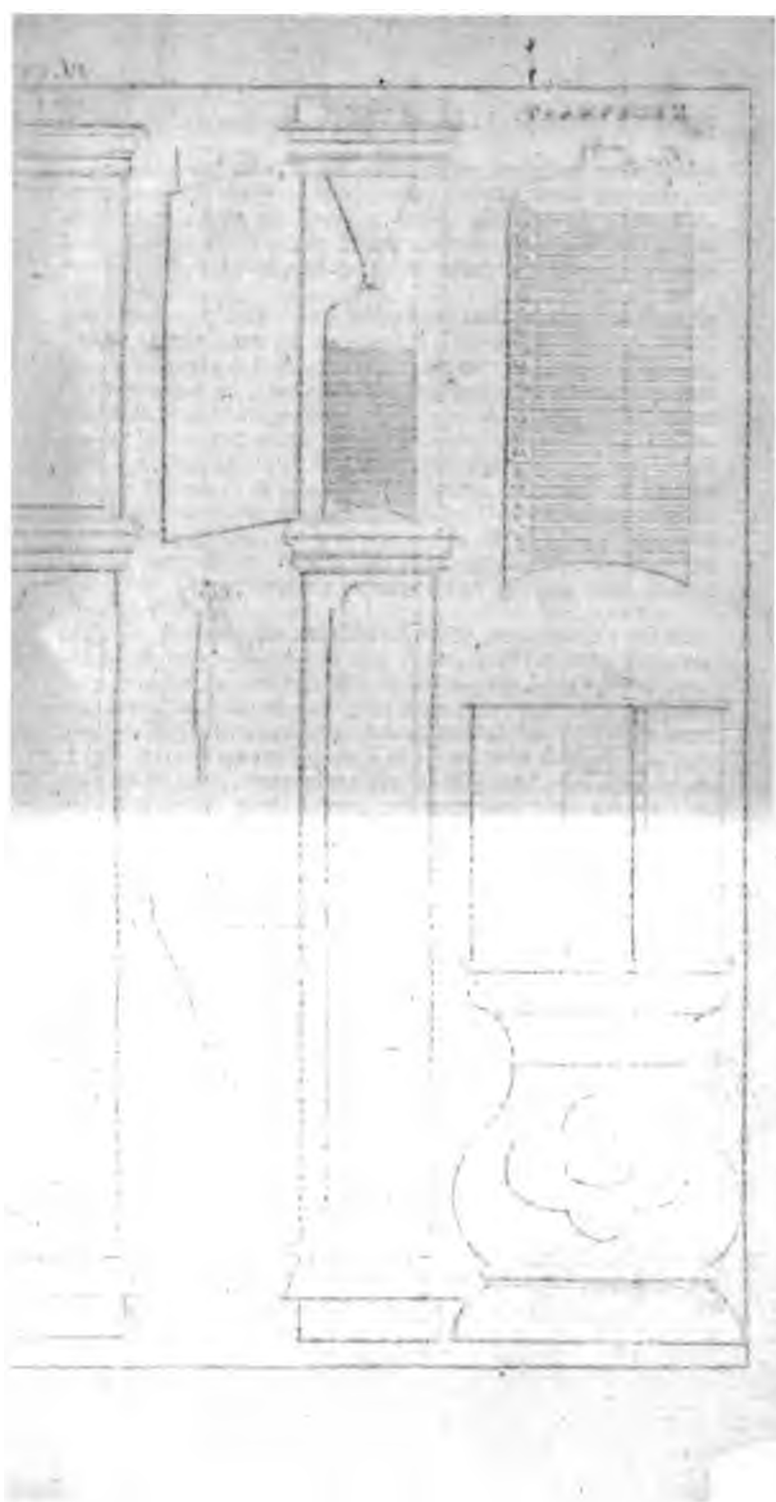
zig beurtelings vertoonen. Dit is de grond der kennis van den Regenboog; maar het was voor NEWTON bewaart, om dezelve in haar volkomen daglicht te ſtellen, met op dit verſchynſel zyne ontdekking van de ſcheiding der Lichtſtraalen, en de trap van breekbaarheid van iedere Straal in 't byzonder, toe te paſſen; men moet zyn werk hierover raadpleegen, indien men volkomen en naauwkeurige redenen van alle de byzonderheden begeert.

REGENBOOG. (MAAN-) De Buiging der Lichtſtraalen van de Maan, brengt ſomtyds mede een Maan-Regenboog voort, wanneer de vereiſchtwordende omſtandigheden vereenigd zyn. De *Maan-Regenboog* heeft alle dezelfde kleuren als de Zons-Regenboog, uitgezonderd dat ze byna altoos veel flaauwer zyn, ter oorzaake van de verſchillende digtheid der lichtſtraalen; en men kan zelfs dit verſchynſel niet opmerken, dan wanneer de Maan vol is. De Heer MUSSCHENBROEK heeft een Maan-Regenboog waargenomen, die zeer luiſterryk was, maar die overäl een geele kleur had.

REGENBOOG (ZEE-) Dit is een verſchynſel dat men op de Zee op den middag gewaar wordt, wanneer de Zee by uitſtek onſtuimig is, en de toppen der Golven door den wind beroerd worden. De Zonneſtraalen die op de oppervlakte van dit ontroerde water vallen, worden 'er in gebroken en 'er door teruggekaatſt, en vertoonen 'er kleuren in, die egter flaauw zyn; men onderſcheidt 'er zelden meer dan twee, te weeten, geel aan de zyde der Zon, en een bleek groen aan de tegenoverſtelde zyde. De Boogen zyn menigvuldig op de oppervlakte des waters. Men telt 'er ſomtyds twintig of dertig op eenmaal. Dit verſchynſel der Straalbreeking, 't geen een prysmatieke ſpeeling is, wordt men ſomtyds ook op de weiden gewaar, door de breeking der Lichtſtraalen in de Daauwdroppelen.

REGEN-KOGELEN. Is eene ſoort van Vuurkogelen by een Ernſt-Vuurwerk. Zy zyn met geſmolten tuig, handgranaaten en ſlagen opgevuld, en doen, voornaamelyk als zy in Magaſynen geworpen worden, ongemeen veel ſchade.

REGENMAAT. *Hyetometrum.* Is een Inſtrument door het welke men, of naar het gewigt of naar de maat, naauwkeurig opmaaken kan, hoeveel het elken dag, week, maand of jaar regent en ſneeuwt. In Engeland bepaalt men de menigte of quantiteit van dit water door het gewigt, omdat men de zwaarte naauwkeuriger ontdekken kan dan de grootte; maar men onderſtelt daarby dat al het water van gelyke zwaarte is, van welken aart zig TOWNLEY bedient. Integendeel by de Academie der Weetenſchappen te Parys bedient men zig in 't gemeen van den tweeden aart. Het Inſtru-

zeggen) is ongeslooten. Anderen zoeken 'er zelf de *Prima Materia Lapidis Philosophici* uit te haalen.

REGEN-WORMEN. Zie het Artykel LUMBRICI TERRESTRES.

REGENCE. *Regentschap*. Betekent in Frankryk de bestiering des Ryks, geduurende de minderjaarigheid des Konings, welke bediening de Hertog van Orleans, geduurende de laatste minderjaarigheid, gehad heeft.

REGENERATIO In de Godgeleerdheid. Zie het Artykel WEDERGEBOORTE.

REGENERATIO. Zie het Artykel PALINGENESIA.

REGENSBURG. Een Bisdom aan den Donauw, met eene Stad van dien naam, 12 Mylen van Neurenberg. Zy is eenigsints bevestigd, taamelyk groot en heeft een schoone Steenen brug over den Donauw.

REGENT. Is iemant die een Koninkryk bestiert, staande de minderjaarigheid des Konings. Zie het Artykel REGENCE.

REGENT. Is ook een Professor van Konsten en Weetenschappen in een Collegie, die eenige Leerlingen onder zyn opzigt heeft.

REGESTUM. Dus wordt het Boek genaamd, waarin alle de Schriften en Brieven der Roomsche Pausen ingebragt worden.

REGIÆ STELLÆ. Zyn byzondere voortreffelyke Sterren, die niet alleen in zig zelven, maar ook over andere vaste Sterren, een zonderlinge kragt en geweld hebben.

REGICIDE. Een woord dat de Engelschen dikwils gebruiken in het spreeken van de geenen die over het Pleit, de veroordeeling en Executie van KAREL den I. gezeeten hebben.

REGIFUGIUM. Was by de Romeinen een Feest, dat op den 23 Februari wierd gevierd, ter gedagtenisse van den Koning *Tarquinius Superbus*, welke op dien dag uit Romen is gevlugt.

REGIMEN. Betekent eene goede orde, zoo wel in de Diëet, omtrent spys en drank die een Patient houden moet; als ook de wyse van Geneesmiddelen te gebruiken

De Scheikundigen noemen dus de regeering van het vuur, op zekere Graaden, by eene Chymische Operatie.

REGIMEN. (In de Spraakkonst) Dat deel der woordenschikking of Syntaxis, 't welke de afhangkelykheid der woorden reguleert, en de veranderingen die het eene in het andere veroorzaakt.

Regimen is drievouwdig, van Naamen, werkwoorden, en onbuigbaare woorden. Zie de Artykels NAAM, WERKWOORD, &c.

De *Regimen* der Latynsche Zelfstandige naamen, is meest door

ſtrument zelve, 't welk op verſcheiden wyſe kan vervaardigd en toebereidt worden, vindt men, nevens eene noodige onderrigting, hoe de rekening daarby gemaakt moet worden, beſchreeven in WOLFFS *Nutte Proeven.* P. II. p. 234. Eene byzondere Soort van hetzelve zullen wy hier beſchryven en afbeelden.

De Heer Prof. P. VAN MUSSCHENBROEK zend voor dertig jaaren aan eenigen zyner Geleerde Correspondenten, woonende in byzondere Provintien van Nederland, een Barometer, Thermometer en *Hyetometer*, allen van ééne Soort, om daarmede de weerkundige Waarneemingen te doen, en dezelven na het einde van ieder jaar, aan hem mede te deelen. Onder die Correspondenten in Gelderland was de Heer Prof. J. DE GORTER te *Harderwyk*, wiens Kleinzoon thans die waarneemingen vervolgt, te *Wyk by Duurſtede*, en gebruikt het Hyetometrum, 't welk gemelde Heer VAN MUSSCHENBROEK aan zynen Grootvader heeft gezonden, en waarvan wy hier de beſchryving en afbeelding geeven. Zie PLAAT CCXXV.

Fig. I. Verbeeldt de gantſche Machine, zoo als die moet ſtaan op eene opene plaats of in een Tuin, vry van alle weerkaatſing van Regen, Hagel, &c. hebbende die hoogte, dat men, op den grond of op een bankje ſtaande, den rand van den looden Bak *a* kan opligten, om denzelven 'er uit te neemen: *b c d e* is een vierkant houten Kaſtje met twee deurtjes, *d e f g* is een eiken paal, waarop het Kaſtje vaſt ſtaat, en die vanonder diep in den grond komt, om door den wind niet te kunnen bewoogen worden.

Fig. II. Verbeeldt dezelfde Machine als *Fig.* I, maar met de twee deurtjes voor en agter open, 't welk noodig is, byzonder des avonds, om naauwkeurig, door middel van een kaars, de hoogte van het water in de vles te kunnen zien.

Fig. III. Is een Looden Bak, die, van boven, een halve Rhynlandſche Voet in het vierkant wyd zynde, omtrent eene handbreed *a b* boven het houten Kaſtje uitſteekt, en ook zoo verre vierkant is. De uitſteekende rand *c d* ruſt op den rand van het Kaſtje. Vervolgens loopen de vier hoeken tregterswyſe naar beneden tot *e*, gaande eindelyk over in een Cylindertje *f*, een duim lang en een halven duim wyd.

Fig. IV. Is een Tregtertje van geel Koper, welks boveneinde het onderſte Cylindertje van den Looden Bak bevat, terwyl het ondereinde in een dun Pypje, ter dikte van de ſteel eener Tabakspyp overgaat.

Fig. V. Is een vierkante Keldervles; waarin het water ontvangen wordt. Deeſe is aan eene der zyden verdeeld in 60 Lynen, door een Diamant daarop gekraſt. Ze kan 5 duim water

ter

ter bevatten; want ieder duim is 12 lynen. Om de Quantiteit des te beter waar te neemen, kan men een strook wit papier op den rand plakken, de Lynen met Inkt daarop voorttrekken, en om de drie Lynen een Nommer schryven, gelyk uit deese Figuur genoeg te zien is. Om het halsje van de Vles is een tinnen Kokertje *a*, hebbende boven eene opening, waarin het Pypje, Figuur IV past, en waardoor het uitwaassemen van het water uit de Vles belet wordt. Om nu de verdeeling op de Vles wel te maaken, waarop het grootelyks aankomt, moet men weeten, dat het gewigt van den regen in een Rhynlandschen Cubic-voet bedraagt ℔ LXIIII, unc. iij, dr. vij. gr. ix. Tricastinsch Gewigt, wanneer de Lucht 50° warm is. Dit gewigt, gedivideerd door 199, geeft het quotum op van het gewigt der Regens in een vierkanten voet, en de hoogte van eene Lyn, dat is ten allernaaste, 3373 grein. Wanneer men nu de Vles op eene Schaal in evenwigt gebragt heeft, giet men 'er zoo veel Regenwater in, tot dat ze 3373 grein zwaarer is geworden; of men neemt een zuiver Vlesje, waarin men 3373 grein Regenwater afweegt, en in de Vles overgiet. Vervolgens maakt men een teken op de Vlesch, en gaat met deese ingieting en aantekening voort, tot dat de Vles vol is. Doch omdat de Looden bak maar een halve Rhynlandsche Voet wyd is, moet iedere lyn naar die evenredigheid verdeeld worden; en dewyl de Vles gemeenelyk van onderen eenigsints hol is, zal de eerste Lyn van den bodem der Vlesch verder dan de overige Lynen van de anderen af zyn, gelyk ook uit deese Figuur blykt. Voorts moet onder de Vles in het kastje een plankje geplaatst worden, 't welk weggenomen, de Vles doet zakken, wanneer men 'er die uit wil neemen.

Men tekent alle dagen den Regen aan, wanneer de andere weerkundige waarneemingen gedaan worden; maar by het einde van iedere Maand ledigt men de Vles, en tekent de volgende Maand wederom van onder af aan. Wanneer het op den laatsten der Maand 's Avonds laat regent, of ingeval men op dien tyd regen te gemoet ziet, wagt men tot twaalf uur, eer men de Vles ledig maakt, om dus den regen van iedere Maand naauwkeurig te weeten. Indien 'er veel Regen in eene Maand valt, ledigt men by tyds de Vles, tekent aan hoe hoog het water in de Vles gestaan heeft en telt vervolgens de overige Lynen by de voorigen. Als het water in de Vles begint te bevriesen, neemt men ze in huis, en zet zoo lang een Potje onder het Tregtertje, *Fig.* IV.

Wanneer 'er Sneeuw gevallen is, ligt men den looden Bak uit het Kastje, en, de Sneeuw gesmolten zynde, giet men het water in de Vles door het Tregtertje.

Fig. VI. Is een *Evaporatorium* of *Exatmoscopium*, door den

Heer D. de Gorter uitgevonden, om de uitwaasseming waar te neemen. Het wordt even gelyk het *Hyetometrum* in de open lucht geplaatst, en bestaat uit een looden Bak, een Rhynlandschen voet in het vierkant, hoog en breed, van buiten bekleedt men Eikenhout, aan eene zyde *ab* uitgesneeden, en daarin een strook Glas gezet, waarop ieder der twaalf duimen verdeeld is in zes Lynen, in plaats van in twaalf Lynen, omdat anders de Lynen al te digt aan malkander komen, zoo dat hier eene Lyn tegens twee Lynen van het *Hyetometrum* gerekend moet worden. Deese Bak vult men in iedere Maand met Regenwater tot de helft, dat is tot 6 duimen *a*. Wanneer nu de Maand ten einde is, telt men eerst hoeveel Lynen 'er in het *Hyetometrum* gevallen zyn, en dan ziet men op welke hoogte het water in het *Evaporatorium* staa, waaruit men dan ligtelyk kan opmaaken hoeveel 'er uitgewaassemd zy. By voorbeeld: in de Vles van het *Hyetometrum* zyn 24 Lynen Regen gevallen; dus moest dan het water in het *Evaporatorium*, indien 'er niets uitgewaassemd ware, op 8 duimen staan, dat is 12 Lynen boven de 6 duimen, om dat hier de Lynen de helft wyder zyn; maar vindt men het water op 7 duim staan, dan weet men dat 'er één duim uitgewaassemd is; of staat het water op 5 duim in het *Evaporatorium*, dan zyn 'er drie duimen uitgewaassemd.

REGEN-PYP of GOOT. Is een Kanaal of 'Verdieping naby den buitenrand van de kranslyst, of de zogenaamde afhangende Platte, welke rondom aan de kin van dezelve uitgehold is, ten einde de Regen aldaar afloopen of afdruipen zal. De Franschen noemen ze *la Goutiere*, de Italiaanen *Cavettino del Soffito*.

REGEN-VUUR of SNUITSELS. Is eene soort van Vuurwerk, waarmede de Luchtkogels en Vuurpylen, of ook de Waterkaarssen opgevuld worden, 't welk in de gedaante van gloeiende of brandende Snuitsels, gelyk een vuurigen Regen, uit de in de Lucht opengebarste Vuurpylen en Luchtkogelen valt.

REGEN-WATER. Dit wordt van sommigen voor zeer goed in Spys en drank gehouden, voornaamelyk dat met een donderbui gevallen is; doch dit gevoelen is door Plinius reeds wederlegd, en de ondervinding heeft geleerd dat zulk Regenwater allereerst stinkende wordt, waaruit deszelfs onzuiverheid blykt. In veele Hollandsche Steden, gelyk ook te Venetien, wordt niet anders dan Regenwater gebruikt, waartoe ze hunne Regenbakken hebben, inwelken ze het van de daken der Huisen vangen. Sommige Scheikundigen zoeken 'er een Menstruum van te maaken, waarin het goud *radicaliter* (gelyk ze

zeg-

heerſcht eene geduurige, evengelyke, bedaarde klaarheid en ſtilte. De middelſte Regio is die waarin de Wolken zig bevinden, en waarin verhevelingen gevormd worden, zig uitſtrekkende van het uiterſte der laagſte tot aan den top der hoogſte Bergen. De benedenſte Regio is die waarin wy ademen, welke bepaald wordt door de Reflectie van de ſtraalen der zon.

REGIONE. (*Æthereale.*) (In de *Cosmographie*), is de geheele uitgebreidheid van het Heelāl, waarin alle de Hemellichaamen zig bevinden, en ook de wandelkring van de vaste Sterren.

REGIONE *Elementarie.* Volgens de Ariſtoteliaanen, is eene Spheer die bepaald wordt door de Concaviteit van den Loopkring der Maan, bevattende de Atmoſphera van de Aarde.

REGIONES. (In de *Anatomie*), zoo noemen de Anatomiſten de verdeelingen des Onderbuiks, zynde drie in getale, naamelyk *Regio Epigaſtrica*, *Umbilicalis* en *Hypogaſtrica*.

REGIONES CORPORES. Zoo noemt men de onderſcheidene plaatſen of deelen van de uitwendige oppervlakte des menſchelyken Ligchaams, die verſcheiden naamen draagen, welken te kennen en wat zy betekenen, in veelen opzigte zeer goed is, omdat onder de uitwendige deelen, zekere inwendigen gelegen zyn, die men, tot naauwkeuriger verſtand der ziektens, noodzaakelyk kennen moet. Het Ligchaam zelve wordt eerſt verdeeld in zyn ſtam *Truncus* en uitwendige deelen *Extremitates*. De Stam beſtaat uit drie holten, als het hoofd, de borſt en 't onderlyf; het hoofd, waartoe de hals als deszelfs grond en ſteun mede behoort, heeft uiterlyk een haairig en een glad deel; het altoos haairige deel van 't hoofd CAPILLITIUM *vertex* wordt de wervel geheeten, welks *Regiones* of geweſten zyn de *Bregmata* of 't *Sinciput*; het voorhoofd of de zulden deelen *Suprafrontalis*, *Regio*, de plaats booven 't voorhoofd. *Occiput* het agterhoofd en *tempora* de ſlaapen, dat deel des hoofds welk alleenlyk in den manlyken ouderdom met haairen begroeid is hiet de kin *mentum* en deszelfs haairen aan de onderkin *barba* en aan de booven kin of onder den neus *myſtax Myſtacium* de kneevels welken in de geſneedenen en by de vrouwen niet groeien. Aan 't gladde deels des aan gezigts zyn de wangen, *Genæ*; 't voorhoofd, *frons*; de oogleeden, *Palpebræ* de oog haairen of winkbraauwen *Supercilia* de neus *naſus*, deszelf rug *Dorſum naſi*, en de vleugels *Pinna*. Deszelf klobbel *Lobulus*, het tuſſchen ſchot *Septum* en de haairen *Myčteres*; de bovenſte en onderſte lip *Labium Superius & inferius*; de Nek *Nucha*; 't voorſte deel van den hals *Jugulum*; de knobbel van de Lucht Pyp *Pomum Adami vel Caput Aſpera Arteria* en de Lucht Pyp zelfs *Trachea vel aſpera Arteria*. De andere holte heeft van vooren de volgende uitwen.

wendige plaatsen, als 't Borstbeen 't Sleutelbeen, de vrouwlyke borst, en in de beide geslagten de Tepels en de rand en kleine klier om dezelve. Aan 't agsterste deel der Borst, heeft men den Rug, de Ruggraat en de Schouders. Aan het onderlyf is onder de *Cartilago Xiphoidea* het Harteputje, *Scrobiculum Cordis*; de plaats boven de Maag, *Regio Epigastrica*, hoewel het slinker gedeelte der Lever, meer dan de Maag, onmiddelyk daar onder is gelegen. De plaats boven den Navel, *Regio Umbilicalis*, waaronder in het byzonder de *Jejunum* of nugtere darm ligt. De plaats onder den Navel, daar men den *Ileon* in 't byzonder, of by zwangere Vrouwen de *Uterus* of Lyfmoeder aantreft. De Ring aan den Navel moet gekend worden, uit hoofde der Navelbreuken. De plaats boven de schaamdeelen, *Regio Pubis*, waaronder de Waterblaas ligt, wanneer ze, door water opgevuld, in de hoogte is opgezet. De Zydedeelen, der schaamte, *Regio Inguinalis*, waarin de *Vasa Cruralia* en eenige klieren liggen, en daar de *Bubonocele* zig in voordoet. De bovenste beide Zydedeelen ter regter en slinkerhand, hieten *Ilea*; in de slinker begint de *Colon*; en de plaats om den buitensten rand des buiks, aan de beide zyden naar de Lendenen toe, hiet *Regio Epicolica*, dewyl het *Colon* onder dezelven gelegen is. — Het agterste gedeelte van den Buik, hiet de Lenden, en daaronder liggen de Nieren. De bovenste Leden zyn de Schouder of Opper-Arm, welks middelste gedeelte *Radius* hiet, voor de Duimen en *Ulna* voor de kleinste vingeren. De hand heeft ook een rug en eene holte; derzelver geleding het *Carpus* en de plaats voor de vingeren *Metacarpus*. De Vingers worden onderscheiden in *Pollex*, de Duim, *Medius*, de middelste; *Index*, de Wysvinger; *Auricularus*, de Oorvinger; en *Minimus*, de kleinste. Elke vinger heeft drie *Internodia*. De Nagels hebben aan de Wortels een witten halven ring, *Lunula* genaamd. De onderste Leden zyn de Schenkels of Beenen, *Crura*; bestaande het midden derzelven uit *Tibia* en *Fibula*, en het dikste deel hiet *Sura*, de kuit. De knobbel voor de groote Teen hiet *Malleolus internus*; en voor de kleinste *Malleolus externus*. De ondervoet heeft een verheven deel, *Dorsum*, en een hol *Planta Pedis* geheeten. Deszelfs geleding hiet *Tarsus*; deszelfs stam *Metatarsus*, en de Teenen zyn gelyktalig met de Vingers aan de handen en hebben evenveel *Internodia*.

REGISTER. Zoo noemt men de Luchtgaten in een Scheikundigen Oven.

REGISTER. Zoo worden in het Orgelwerk de Trekkers of Tangenten der verscheiden stemmen of toonen, of de orde en rye der daartoe behoorende Pypen zelfs genaamd.

REGISTER. Is agter een Boek, de Lyst der verhandelde zaaken, in eene Alphabetische Order. Zoo is Register, insgelyks een publiek Boek, waarin Memorien, Acten en Minuten geschreeven worden, ten einde zig ten allen tyde daarop te kunnen beroepen.
REGISTER-SCHIP. Dit is zoodanig een Schip, op hetwelke men de lyst heeft, waarop de geheele Equipage en de goederen van de gantsche Vloot aangetekend staan.
REGISTRATOR. Zoo wordt in het Gericht genaamd, de geene die de ingeleverde Gedingschriften, by de Acten legt, en dezelven in order brengt.
REGISTREEREN. Betekent Brieven en Documenten in eene bekwaame order brengen.
REGIUS. Zie de Artykels PROFESSOR en REGENT.
REGIUS MORBUS. De *Geelzugt*. Zie het Artykel ICTERUS.
REGLET. *Riglet*. In de Bouwkunde, een Platje of Regeltje, Riem of Riemtje, een klein plat Lid.
REGLETS. Zyn Spaantjes die de Letterzetters tusschen de regels plaatsen.
REGNUM ANIMALE. Zie 't Artykel RYK DER DIEREN.
REGNUM MINERALE. Zie 't Artykel RYK DER DELFSTOFFEN.
REGNUM NATURÆ. Zie het Artykel RYK DER NATUUR.
REGNUM VEGETABILE. Zie het Artykel RYK DER PLANTEN.
REGRATOR. Een oude Kleerverkooper. Een Opkooper, Kommenyehouder, Vettewaarier. — Schagcheraar, Schraaper.
REGRES. Verhaal van Schade op eenen anderen.
REGTE ASCENSIE. Zie de Artykels ASCENSIO.
REGTE CYLINDER. Zie de Artykels CYLINDER.
REGTE DESCENSIE. Zie het Artykel DESCENSIO.
REGTE HORIZONT. Zie het Artykel HORIZONT.
REGTE KEEL. Zie het Artykel RING-LYST.
REGTE LINIE. Zie het Artykel LINIE.
REGTE PARABEL. Zie het Artykel PARABEL.
REGT-GETAL, of EVEN GETAL. *Numerus par*. Zoo heet het getal, 't welk in twee gelyk-regte of gelyk-groote getalen kan verdeeld worden, als 16 in 8 en 8; 8 in 4 en 4; 4 in 2 en 2; alzoo ook $\sqrt{8}$ in $\sqrt{2}$ en $\sqrt{2}$. Onverstandigen noemen zulks somtyds een gelyk getal. In de Algebra wordt door sommigen het *even-getal* dus getekend: $2x$ of 22.
REGTHOEK. Zie het Artykel RECTANGULUM.
REGTLOOPIG. Zie het Artykel DIRECTUS.

REGTLYNIG. Dit wordt in het algemeen van eene iegelyke zaak gezegd, die door regte Linien kan verklaard en uitgedrukt worden.

REGTLYNIG. Wordt eene Figuur genoemd waarin regte hoeken gevonden worden. Diergelyken zyn het Quadraat en het *Oblongum* of langwerpig vierkant: insgelyks een Sphærische Triangel, waarvan zie het Artykel QUADRANTAALE DRIEHOEK. By de Vlakten-Triangel integendeel is aan te merken, dat in één niet meer dan één regtehoek zyn kan, waarom ook onder deesen Triangel, in aanmerking van de Hoeken, maar eene soort deesen naam kan voeren.

REGTLYNIGE FIGUUR. Zie het Artykel FIGUUR.

REGTLYNIGE SAAMENGESTELDE BEWEEGING. Zie het Artykel BEWEEGING.

REGTLYNIGE TRANSPORTEUR. Zie het Artykel TRANSPORTEUR.

REGTLYNIGE TRIANGEL. Zie het Artykel DRIEHOEK.

REGTMAAKING *van de kromme Linien.* Zie het Artykel RECTIFICATIE.

REGT-REGT of EFFEN EFFEN GETAL. *Numerus pariter par.* Zoo wordt door EUCLIDES een getal genoemd, 't welk door een effen getal gedivideerd en vereffend kan worden, en ook weder een effen *Quotient* voortbrengt. Zoodanig is het getal 32, want het kan door 8 vereffend worden, en de Quotient 4 is mede een effen Getal. NICOMACHUS verstaat hieronder een getal 't welk tot op 1 verdeeld of in twee gelyke deelen gescheiden kan worden.

REGT-ONREGT of EFFEN ONEFFEN GETAL. *Numerus pariter impar.* Zoo wordt door EUCLIDES (*Elem.* 7. *Definit.* 9) een getal genoemd, 't welk, schoon het door een effen getal volkomen kan gedivideerd worden, egter een oneffen getal tot zyn *quotient* heeft. Zoodanig een getal is 24; want dit getal kan door 8 vereffend worden, maar de *quotient* 3 is een Oneffen getal. NICOMACHUS geeft deesen naam aan een getal, welkers helft een oneffen getal, gelyk 18, welkers heeft 9 is, en 26 &c, welkers helft 13 is.

REGT UIT STOOTEN. Zoo wordt in de *Mechanica* gezegd, als men naar eene Linie stoot, welke op de plaats daar men aanstoot, perpendiculair staat.

REGT UIT ZIEN. Wordt in de *Optica* gezogt, als men de zaak door straalen ziet, welken regelregt van dezelve in onze Oogen vallen.

REGULA. Zoo wierd door *Vitruvius* een klein plat Lid genoemd, 't welk onze werklieden een Platje of Regeltje, de Engelschen *Reglet*, noemen; GOLDMAN integendeel noemt

 het

het een Riem of Riemtje. De Franschen heeten het *Reglet*, *Filet*, *Listeau* of *Listel* De Italiaanen *il Gradetto*.

REGULA ALLIGATIONIS. Zie het Artykel Regel van de Beschikking.

REGULA AUREA. Zie het Artykel Regel van Drieën.

REGULA COECI of ook VIRGINUM. Is een Regel, die deels met den Regel van de Beschikking, deels ook met de Gezelschaps Rekening byna ten eenemaal overéén komt.

REGULA COMPOSITA. Zie het Artykel Regula Quinque.

REGULA COSS. Zie het Artykel Algebra.

REGULA DE TRI. Zie het Artykel Regel van Drieën.

REGULA FALSI. De *Stelkonst*. Zoo wordt den Regel genoemd, naar welken men, door een aangenomen valsch getal, door hulp van den Regel van Drieën, het waare getal vindt, 't welk men begeert te weeten. Het volgende voorbeeld zal de zaak op helderen. Drie Personen koopen saamen een Huis voor 6500 Ryksdaalders, de tweede wil tweemaal zoo veel geeven als de eerste en de derde driemaal zoo veel als de tweede, hoeveel moet nu ieder geeven? — Ik onderstel, naar goedvinden, dat de eerste 1 Ryksdaalders gaf, zoo geeft de tweede 2, en de derde zes, en dus deese 3 te saamen 9 Ryksdaalders, 't welk veel minder is dan de bovengenoemde Koopsomme. Derhalven zegt men 9 geeft 1 hoeveel 6500, en dus vindt men voor het aandeel van den eersten $722\frac{2}{9}$ Ryksdaalders, gevolglyk wordt voor den tweeden $1444\frac{4}{9}$ Ryksdaalders, en voor den derden $4333\frac{3}{9}$. Ryksdaalders, welke drie getalen te saamen, de somme van 6500 Ryksdaalders bedraagen, gevonden, aldus:

1					
2			1	$722\frac{2}{9}$	de eerste.
6	— 1 —	6500	2	$1444\frac{4}{9}$	de tweede.
9			6	$4333\frac{3}{9}$	de derde.
				6500	te saamen.

Vermits nu deesen Regel telkens een zelfgemaakt getal voor-uit gesteld wordt, zoo heet men den zelven de waare of regte *Regulam Falsi*, *Positionis*, te weeten *Unius Positionis* daar maar eene stelling met een valsch getal gebruikt wordt. Integendeel *Duplicis Positionis*, daar men in twee stellingen in plaats van de waare andere getalen aangenomen heeft. Sommigen noemen dezelve met den Arabischen naam *Sterbaim*. — Uit het boven-aangehaalde Exempel is reeds klaar, dat hier geen-

geenfints eene waarheid uit het valfche getrokken of befloo- ten wordt, maar dat men alleenlyk uit de waare verhouding, welke de deelen van het valfche getal met de deelen van het waare gemeen hebben, de deelen van de waare getalen ont- dekken kan; en omdat de hiertoe behoorende Exempelen veel gemakkelyker door de *Algebra* kunnen berekend wor- den, wordt deefen Regel hedendaags doorgaands niet meer geächt.

REGULA PROPORTIONUM. Zoo wordt niet alleen in eenen byzonderen zin den Regel van Drieën genoemd; maar ook heeten in het algemeen *Regulae Proportionum* alle de geenen, waarïn men tot eenige opgegeeven getalen, ande- re getalen, vindt, welken tot dezelven eene zekere verhouding ben, en by welken de Regel van Drieën in 't gemeen meer dan eens gebruikt of in het werk gefteld moet worden. Dier- gelyken zyn de *Regula Falfi*, *Regula Quinque*, *Regula So- cietatis*, &c.

REGULA QUINQUE. *Regula Compofita*, *Regula de Quin- que & dupli.* In het Nederduitfch de *Regel van Vyven* of *dubbele Regel van Drieën.* Is een Regel, om tot vyf gegeeven getalen het zesde getal te vinden, tot het welke het middelfte getal zig verhoudt, gelyk het Product van de beide eerften tot het Product van de twee laatften. By voorbeeld 300 Gulden geeven in twee jaaren 36 gulden intereft, hoeveel brengen 20000 gl: in 12 jaaren? Hier zoekt men eerftelyk door den Regel van Drieën hoe veel 20000 gulden in twee jaar op- brengen; naderhand berekent men door denzelfden Regel, hoe- veel deefe fom in 12 jaar moet uitleveren. Maar vermits 2 maal 300 guldens zoo veel intereft in één jaar geeven, als 300 gulden in twee jaar, en 12 maal 20000 gulden in één jaar zoo veel geeft als 20000 gulden in 12 jaar, zoo kan men maar de omftandigheden van den tyd weglaaten en zeggen: 2 maal 300 dat is 600 Gulden, geeven in één jaar 36 Gulden intereft, hoeveel geeven 12 maal 20000 Gulden, dat is 240000 Gulden, naamelyk weder in één jaar? en opzoodanig een wys wordt de Regel van Drieën maar eens gebruikt, 't welk zoo veel te gemakkelyker is, omdat men daardoor de moeie- lyke Breukrekeningen ontgaan kan.

REGULA SOCIETATIS. Zie het Artykel GEZELSCHAPS of DEELINGS-REGEL.

REGULA TRIUM. Zie het Artykel REGEL VAN DRIEËN.

REGULARES. Zyn Geeftelyke Perfoonen in de Roomfche Kerk, die zekere Ordens Regel in allen deele volgen, en zig door eene byzondere kleeding van anderen onderfchei- den. Voorts worden ook Reguliere Benefitiën genaamd, die,

die, volgens derzelver instelling, aan niemant anders dan aan de Reguliere klerken, die men van de Reguliere Monniken onderscheiden moet, mogen gegeeven worden.

REGULARIS FLOS. Dus noemen de Botanisten eene Bloem, welker bladen malkander rondom in grootte gelyk zyn, zoo dat niet een blad boven het andere uitsteekt.

REGULATIO Een regel of order door eenen Superieur voorgeschreeven, tot de geschikte behandeling van sommige zaaken.

REGULATOR. Is de dunne staaf tusschen de Schaal, waardoor derzelver beweeging gerigt wordt.

REGULIEREN. Betekent zoo veel als schikken, of iets dat niet in eene behoorlyke orde is, byéénvoegen.

REGULIER. Zoo heet niet alleen, eene Figuur, wanneer de Zyden die dezelve besluiten, van dezelfde Lengte, en gevolglyk de Hoeken, die door de Zyden gemaakt worden, van gelyke grootte zyn. Maar ook een Ligchaam wordt dus genoemd, waar aan de vlaktens, waaruit deszelfs wanden bestaan, elkander gelyk zyn. By voorbeeld een Teerling bestaat uit 6 wanden; omdat nu deesen ten eenemaal Quadraaten zyn van dezelfde grootte, zoo heet de Teerling een Regulier Ligchaam. In de Bouwkonst wordt dit woord door sommigen dikwils gebruikt voor de SYMMETRIE. Daarvandaan wordt in het algemeen van een Gebouw gezegd, dat het Regulier is, wanneer het zelve volgens de Regelen van de Symmetrie opgetimmerd is. Van de eigenschappen der reguliere Figuuren, alsmede van derzelver nut, vindt men hier-en-daar verscheiden bewysen in WOLFFS *Aanvangsgronden van de Mathematische Weetenschappen*.

REGULIERE LIGCHAAMEN. Deesen zyn de volgende vyf.

1. De *Tetrahedron*, zynde eene Pyramide, begreepen onder vier gelyke en gelykzydige Driehoeken.

2. De *Hexahedron* of Cubus, wier oppervlakte saamengesteld is uit zes gelyke vierkanten.

3. De *Octahedron*, welke saamengesteld is uit agt gelyke en gelykzydige Driehoeken.

4. De *Dodecahedron*, bestaande uit twaalf gelyke en gelykzydige Pentagonen.

5. De *Icosihedron*, bestaande uit twintig gelyke en gelykzydige Driehoeken. Deese vyf zyn alle de Reguliere Ligchaamen in Natura. Zie het Artykel TETRAHEDRON.

De Proportie van de Spheer, en van de vyf reguliere Ligchaamen, beschreeven in denzelfden Cirkel van *Peter* HORIGON *Cursus Mathemat.* vol. I. p. 779, en van EUCLID, l. XIII.

De

De Diameter van de Spheer, zynde.	2
Zoo is de omtrek van den grootsten Cirkel.	6,28318
Oppervlaktens van de grootste Cirkels.	3,14159
Oppervlaktens van de Spheer.	12,56637
Soliditeit van de Spheer.	4,18859
Zyde van de Tetrahedron.	1,62299
Oppervlaktens van een Tetrahedron.	4,6188
Soliditeit van een Tetrahedron.	0,15132
Zyde van den Cubus of Hexahedron.	1,1547
Oppervlaktens van de Hexahedron.	8
Soliditeit van de Hexahedron.	1,5396
Zyde van een Octahedron.	1,41421
Oppervlaktens van de Octahedron.	6,9282
Soliditeit van de Octahedron.	1,33333
Zyde van de Dodecahedron.	0,71364
Oppervlaktens van de Dodecahedron.	10,51462
Soliditeit van de Dodecahedron.	2,78516
Zyde van de Icosihedron.	1,05146
Oppervlaktens van de Icosihedron.	9 57454
Soliditeit van de Icosihedron.	2,53615

Indien men begeerde een van deese Vyf reguliere Ligchaamen uit de Spheer van eenen anderen Diameter uit te neemen, zoo zal het zyn als de Diameter van de Spheer 2 is tot de zyde van eenig ander vast Ligchaam daarin beschreeven (veronderstel de Cubus 1,1547) zoo is de Diameter van eenigen Spheer (veronderstel 8) tot 9,2376, de zyde van de Cubus beschreeven in deese laatste Spheer.

Laat *d r* (Plaat CCXXIV, *Fig.* 2) de Diameter zyn van een Spheer, en *d a* $\frac{1}{3}$ van dezelve = *a b* = *b r*. Regt de perpendiculs *a e*, *c f* en *b g* op, en trek *d e*, *d f*, *e r*, *f r*, en *g r*. Alsdan zal.

1. *r e* zyn als de zyde van de Tetrahedron.
2. *d f* is de zyde van de Hexahedron.
3. *d e* is de zyde van de Octahedron.
4. Snydt *d e* in uiterste en middel-Proportie in *b*, en *d b* zal de zyde van de Dodecahedron zyn.
5. Rigt de Diameter *d r* op, Perpendiculair tot *r*, en van het middelpunt *c*, tot deszelfs top, trek de Lyn *c g*, snydende den Cirkel in *g*. Laat de Perpendicul *g b* vallen; dan is *b r* de zyde van de Icosihedron.

REGULIERE CURVÆ. Zulken die trapswyse in de zelfde Geometrische manier voortkomen, met betrekking tot derzelver kromheden.

REGULIERE PRIESTER. Een Priester in de eene of andere Godsdienstige order; in tegenoverstelling van eenen waereldlyken Priester, of eenen die in de waereld leeft. Zie REGULARES.

REGULIERE TROEPEN. Zoo noemt men de geworvene en geoeffende Soldaaten, ter onderscheiding van de gewapende Burgerye en van de Landtroepen, 't welk uitschot genaamd wordt.

REGULIERE VESTING. Is zoodanig eene Vesting, wier zyden en Hoeken aan alle werken te saamen op eenerlei wyse en evenredig geschikt zyn, en in eenen Cirkel kunnen beslooten worden.

REGULUS. (In de *Ornithologie*) De naam van verscheide Soorten van Vogelen, van de *Motacilla* soort. — De eene is gekuifd; zynde deszelfs hoofd, nek en rug van eene gemengde kleur, naamelyk groenagtig en grys; deszelfs borst en buik zyn bleek grys, en deszelfs vleugels met zwart en geel gemengeld. De kop van het mannetje is met een oranjekleurige kuif gekroond, waarvan de naamen Regulus en Tryannus, &c. De geelagtige, grysagtig groene Regulus zonder kuif, is een zeer vlugge kleine Vogel. De zyden van deszelfs hoofd zyn met eene langwerpige geele Lyn vercierd, loopende van de oogen tot het benedendeel des hoofds. Zie PLAAT CCXXIV. *Fig.* 3.

REGULUS. (In de *Chymie*) Dus noemen de Chymisten, het geene na het smelten van iets overig blyft. In de Medicynen is de *Regulus Antimonii* de gebruikelykste. Deese is of *Simplex* of *Compositus*. De eerste wordt altyd met byvoeging van zekere zouten gemaakt; maar tot de tweede worden nog andere Zaaken by het Antimonium gevoegd. De *Regulus* wordt gevonden op den grond des Tegels, waarin het gesmolten *Antimonium* gegooten is, of op den bodem van de Smeltkroes.

REGULUS. (In de *Astronomie*) Een Star van de eerste grootte, in het Gesternte van den Leeuw, wordende naar derzelver stand insgelyks genaamd, *Cor Leonis*. Derzelver Lengte is volgens den Heer FLAMSTEAD 25° 31′ 20″, en derzelver breedte 0° 26′ 38″ noordelyk.

REHABILITATIO. Betekent het herstellen van eenen Delinquent in deszelfs voorige omstandigheden. Het verleenen der bestieringe van zyne eigene Zaaken, aan iemant die onder Curateele was gesteld.

REIGER. Dit is een Watervogel, die wel op Visschen aast, maar nogtans, ook in Bosschen en op hooge Boomen nestelt. Ten opzigte van zyn' langen bek, hals en pooten, zweemt

by

hy zeer naar den Oyevaar, behalven dat hy ten deele afchgraauwe, ten deele witte veders heeft, en fomwylen een pluim op het hoofd draagt. Hy haalt niet alleen de zwemmende Viffchen, door eene byzondere Snelheid, met zyn bek uit het water, maar ook Slakken en Moffelen. — Het vet der Reigers is verzagtende en oploffende. Het verzagt de fmerten der Jigt, wanneer men het by wyfe van een Smeerfel gebruikt. — Men fchat het mede nuttig om het gezigt helderer te maaken en om de droefheid weg te neemen. Eenige Visfchers befmeeren 'er hunne Netten mede om 'er de Viffchen in te lokken. Men vindt de Reigers in meeft alle Landen, waardoor 'er eene groote verfcheidenheid onder dezelven is, zoo in kleur als in andere opzigten.

REIGER. Een Stuk Kanon. Zie het Artykel FAUCON.

REIGER-JAGT. Zie het Artykel VALKENJAGT.

REINETTE. Zie het Artykel ULMARIA.

REINFAL. *Vibacum*, *Vinum Pucinum*. Is eene Soort van wyn, die in Iftrie, op het fteenrotfige gebergte Profek, in overvloed groeit, waarom hy ook gemeenlyk *Profekker Reinfal* genaamd wordt. Hy is, zoo wegens zyne deugd als aangenaamheid, zeer vermaard; en aangezien de Inwooners des Lands, die hem dagelyks gebruiken, zeer oud worden, gelooft men gemeenlyk, dat zulks door de gezonde kragt van dien wyn ontftaat.

REINIGING. Zie het Artykel PURIFICATIO.

REINIGING *van de Maagd Maria*. Eene Plegtigheid in de Chriftelyke Kerk, die men op den tweeden Februari viert, ter gedagtenifte van de Reiniging van Chriftus in den Tempel, en de onderwerping zyner Moeder aan de Joodfche wet van Reiniging, na de geboorte van een mannelyk kind. Zie de Artykels EXPIATIO.

REINIGING. (In de *Chymie*) De zuivering of verfyning van natuurlyke Ligchaamen, door het fcheiden der Onzuiverheden daarvan.

REINVAAR. Zie het Artykel TANACETUM.

REIS-EFFENDI. Is aan het Turkfche Hof de Opper-Kanfelier, of gelyk hem anderen noemen, de voornaamfte Staats-Secretaris, die eene groote menigte van Secretariffen en Kanfelaarye-Schryvers onder zig heeft, om de Keiferlyke bevelen op te ftellen en uit te leveren.

REKBAARHEID. (In de *Phyfica*) Eene Eigenfchap van zekere Ligchaamen, waardoor dezelven bekwaam zyn om uitgerekt of uitgetrokken te worden, 't zy door het flaan met hamers, door Perffen, als anderfints.

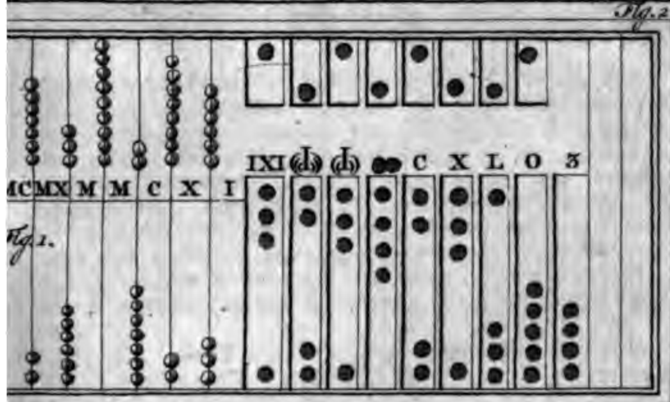
De Rekbaarheid van fommige Ligchaamen, in het byzonder

van

van goud, is zeer verwonderenswaardig; terwyl ons door de Gouddraadtrekkers daarvan veele bewysen aan de hand gegeeven worden. Zie de Artykels DRAADTREKKEN en GOUD.

REITERATIO. Is eene herhaaling en wordt in de Geneeskunde van de Medicamenten gezeid, die op dezelfde wyse, als onmiddelyk voorheenen, wederom geprepareerd worden.

REKEN-BERT, REKENTAFEL. *Abacus*, *Abaque*, *Abaco*. Zoo heet eene platte, uit hout, papier, of uit eene andere stoffe bestaande reguliere vlakte, welke in zekere Classen, door Liniën, Draaden of daarin gegraaven Gooten of Holtens dusdanig verdeeld is, als het de stellingen der Cyffers vereisschen, als naar dewelken zy hun vermogen bekomen. De Chineesen bedienen zig van deese Tafel, gelyk dezelve PLAAT CCXXVI. *Fig.* 1. verbeeldt staat. Men rygt naamelyk aan een Koord of Snaar 9 Kogelen of Koraalen; van zulke uitgespannen Koorden of Snaaren met 9 Kogelen, stelt men 7 nevens elkander in een gelyken afstand, zoodanig dat de Kogelen gemakkelyk heen en weder kunnen geschooven worden. Onder eene iegelyke Rye staat de waarde van haare stelling getekend, waarin zy zig bevindt, te weeten I. II. III. IV. &c. In 't begin van de Rekening schuiven ze alle de Kogelen naar beneden en dryven naderhand sommigen van deesen, dan van den anderen kant, met eene pen of met een stift, zeer handig op en af. Zoo als zy nu de Kogels, na gedaane Operatie, in hunne Stellingen vinden, zoo spreeken ze dezelven uit. *Claude de* MOLINET in zyn *Cabinet de la Bibliotheque de St. Genevieve*, beschryft eene andere Rekentafel, zoo als dezelve by de Romeinen gebruikt is, en met de eerstgemelde ten naasten by overéénkomt, behalven in de volgende stukken. Aldaar zyn *Ibid. Fig.* 2, negen beneden Verdiepingen of Gooten, in dewelken de Kogels of Koraalen op- en nedergeschooven kunnen worden, maar boven 8 zulke Ryën en ook eenigsints korter dan die beneden. De beneden-Ryën hebben elk 4 dusdanige Knoopen of Kogels, uitgenomen de tweede van de regterhand af gerekend, aan dewelke 5 zyn, van de Kogelen in de bovenste 7 Ryën, betekent één 5, en dus meer dan in de beneden-Ryën. Of men trekt op eene Tafel zoo veel Liniën in eenen gelyken afstand, als men wil, nogtans met elkander parallel, zoodanig dat 'er ruimte genoeg tusschen beide overschiet, voor één of meer Rekenpenningen. By deese Liniën, *Ibid.* Fig. 3. worden, volgens de stellingen van de Cyffers, haare betekeningen ter zyde aangemerkt, dat dierhalven, het zy men van onder of van boven begint, de eerste *één*, de volgende *tien*, &c. tot Millioenen en Billioenen voorstelt. In de Ruimte integendeel tusschen dier-

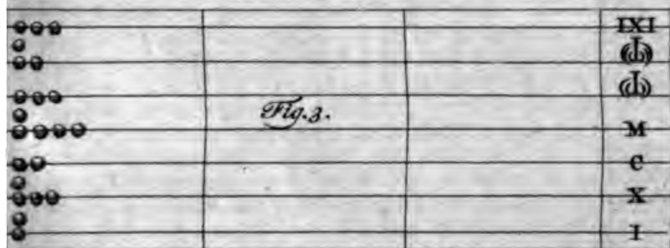
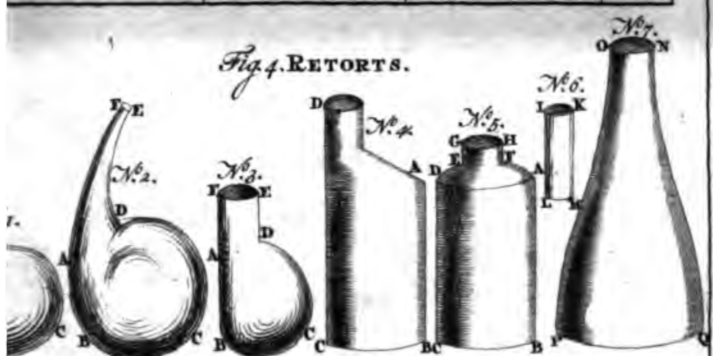

Fig. 4. RETORTS.

RETROGRADATIO.

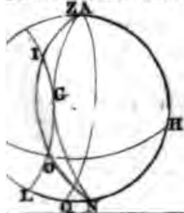

Fig. 6. RHOMBUS.

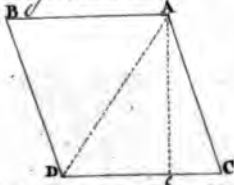
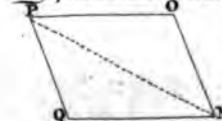

Fig. 7. RHOMBOIDES.

diergelyke twee Liniën, vindt men het midden tusschen de voorgaande en volgende grootte. By voorbeeld: de ruimte tusschen 10 en 100 betekent 50; tusschen 100 en 1000, betekent 500. Ten einde men egter ook de getalen, welke van verscheide Stellingen der grootte zyn, en die men benoemde Getalen heet, of ook in het Substraheeren, de Getalen, welken men van elkander aftrekt, van die welken overschieten, behoorlyk onderscheiden kan, worden de Parallel-Liniën, waarop men de Rekenpenningen uitzet, met nog andere Liniën, in regte Hoeken doorsneeden, en in eenige Vakken verdeeld.

REKENEN. *Calculeeren.* Is eene Konst waardoor men de waarde van de eene of andere Zaak opmaakt, volgens de regelen der Cyfferkonst.

REKENING. Is eene opgaave van het geene men aan den eenen of anderen schuldig is. — In de Arithmetica noemt men *Rekening à moitie*, eene Rekening voor de helft van winst en verlies, als men zig met iemant in den Koophandel interesseert, en voor de helft daarin participeert. — *Rekening van winst en verlies*, is in het Italiaansch Boekhouden, wanneer altyd een Crediteur by een Debiteur, en wederom een Debiteur by een Crediteur tegenswoordig is, om wederzydsch eene gelyke balans te hebben. — *Rekening van Compagnieschap* is hetzelfde met *Rekening à moitie* — *Rekening op tyd*, in dezelve worden die Posten gebragt, die op zekeren tyd verkogt worden.

REKENING MET DE PEN. Zoo heette voordeesen by de Rekenmeesters, de Rekening met Cyffers, omdat men zig daarby in het gemeen van de Pen bedient.

REKENING MET EEN EN NUL. Zoo heet de Weetenschap, om alle getalen met 1 en 0 te schryven, en met deese beide Cyffers te rekenen. De Heer VAN LEIBNITZ heeft dezelve ten dien einde verzonnen, opdat men daardoor de wetten van de Progressie zoo veel te gemakkelyker ontdekken en de regelen om ze te sommeeren vinden zoude.

REKENING OP LINIEN. Zoo heet de Konst om met Legpenningen te rekenen. Dezelve is door ADAM RIESE, in 1550, in zyne Rekening, naar de lengte, op de Linien en de Pen beschreeven. Men noemt dezelve daarom de Rekening op Liniën, omdat de Legpenningen, Kogelen of Koraalen haare waarde van de Liniën van het Rekenbert bekomen, waarop zy staan. Dierhalven betekenen de Penningen, Kogelen of Koraalen, op de boven by het Rekenbert, gemelde drie soorten in de stellingen van het Rekenbert, drie Millioenen, Zeventien honderd en negenëndertig duisend, twee honderd en Zesentagtig. Verscheide voorbeelden, op

dusdanig een wyse gerekend, vindt men in LEUPOLDS, *Theatre* &c. Men is van tyd tot tyd in deese Rekening verder gekomen, en men heeft niet alleen eene gemakkelyke manier gevonden, om op Linien te rekenen, en zoo wel de Sommen als ook de Differentien &c. af te neemen en uit te trekken.

REKENKONST. Is eene Weetenschap van de getalen, naamelyk hoe men uit eenige opgegeeven getalen, anderen vinden kan, van dewelken eene eigenschap, in aanmerking van de gegeevene, bekend gemaakt wordt. Dezelve verdeelt zig in twee hoofddeelen; (1) in de *Weetenschap der Getalen*, en (2) in de Weetenschap der Practyk; waarin het gebruik van de vyf Species aangeweesen wordt. By voorbeeld: men zal een getal 625 vinden, waarin een gegeeven 25, zoo dikwils begreepen is, als hetzelve Eenheden in zig bevat. Aan de Leerlingen worden eerstelyk de Species van de vermeerdering en vermindering getoond, of de Regelen van de Proportie door de getalen aan hun voorgelegd, zonder aan dezelven eene zekere waarde toe te eigenen, door hulp van dewelke zy in andere Neven-Verdeelingen opgeleid kunnen worden; waartoe vervolgens reeds eene bekwaamheid vereischt wordt, om deese verdeelingen van de groottens, in Getalen, Maat en Gewigt te brengen. — De eerste soort heet de *Rekening met ongenoemde Getalen*; by voorbeeld: men moet 12 van 35 aftrekken; maar de tweede is de *Rekening met genoemde Getalen*; by voorbeeld: tot 9 Centenaars, 78 pond, moeten geaddeerd worden 11 Centenaars 53 pond, 18 Lood. Verders wordt dezelve ook onderscheiden in *Aritbmeticam Numerosam* en *Speciosam*. De eerste is de algemeene, daar de Cyffers door de groottens uitgedrukt worden; maar de tweede bedient zig in de plaats van Cyffers van Letters. — Anders wordt zy ook verdeeld in de *Burgerlyke* en *Mathematische*. De eerste begrypt in zig, hoe de *Species* en *Regulæ Proportionum* in het gemeene leeven, by Rekeningen, Resteeren, Boekhouden, Vergelyking van verscheide Muntspecien, Maat en Gewigt, om dit zoo wel in gemeene als in gebroken getalen, met nut geappliceerd, en daarby verscheide voordeelen, in de gedagten en zonder veel op het Papier te schryven, verkreegen kunnen worden. Maar de Mathematische, die of de groottens, na eene tiendeelige verdeeling aanschouwt, daar men dan door diergelyke tiendeelige Breukrekening veel moeite spaart, en alle onzekerheid welke by de gemeene Rekening zeer gemakkelyk ontstaan kan, wegneemt; vanwelke eigenschap de *Decimaal-* en *Sexagesimaal*-Rekenkonst is. Of zy neemt in plaats van de gemeene Getalen, zekere met dezelve proportioneel gemaakte Getalen, welken *Logaritbmi* genoemd

noemd worden, en daarvandaan heet men deese Rekening, de Logarithmische Rekenkonst.

REKENPENNING. Deesen zyn, gelyk de Muntsoorten, gemeenlyk van koper of geel koper gemaakt, en groote of kleine ronde stukken, die tot het Cyfferen en om te Speelen gebruikt worden. Zy hebben den naam van het Rekenen, in welke konst men dezelven gebruikt, om daardoor de Aanvangers in de Cyfferkonst, een duidelyker begrip van allerhande soorten van rekening en van de eigenschappen der getalen te geeven.

REKENSTAFJES. Zie het Artykel NEPERIAANSCHE REKEN-STOKJES.

REKEN-TAFEL. Zie het Artykel REKEN BERT.

REKLING. Dus wordt een Visch, die van den wind gedroogd is, en uit Noorwegen komt, genaamd. Hy is gespouwen, gelyk de drooge Zalm. Sommigen houden hem voor een gerookten Steur, nogtans zonder zekerheid. Ondertusschen schynt het woord *Racbis* eenigsints daarmede overéén te stemmen. In de Zeesteden, wordt deesen Visch, na den Maaltyd, klein gesneeden, en als bekwaam tot het drinken opgezet; doch hy is zwaar om te verteeren.

RELAIS. Dit is een bekend woord, zoo wel in den Krygsbouw als elders. By voorbeeld: *op Relais liggen*, wordt gezeid als de Soldaaten zig zoo lang op eene plaats onthouden, tot dat eene zekere Som opgebragt is. *Relais*, *Retraite*, *Pas de Souris*, *Orteil*, wordt aan eene vesting, een bedekten weg onder aan den Wal, tusschen den Wal en de Gragt genaamd. Maar voornaamelyk wordt *Relais* by de Jaagers genaamd de plaats, daar de Jagthonden gesteld worden, om op het Wild te wagten. Hiervandaan de Spreekwys: *Lacber les chiens de relais après la bête*, de Honden op het wild loslaaten.

RELAIS. Zoo wordt op de openbaare wegen zoodanig een plaats genoemd, alwaar versche Postpaarden voor de Passagiers gehouden worden. Hiervandaan zegt men *Cheval de Relais*, een versch Postpaard, en *aller de Chevaux de Relais*, versche Paarden neemen.

RELAIS. Beduidt ook het Zand of de Aarde, die de Zee, in het Ebben, op het Strand terug laat.

RELAIS. Zie het Artykel BERME.

RELAPSIS. De wederinstorting in een gevaar, Kwaal of Ziekte, vanwelke iemant pas ontkomen is.

RELATA REFERO. Betekent ik verhaal het zoo als ik het gehoord heb, zonder dat ik het voor eene onfeilbaare waarheid opgeeve.

RELATIO. (In de *Philosophie*) zoo wordt die gesteldheid van eene zaak genoemd, waardoor ze zig tot andere, zonder wel-

ken men ze niet behoorlyk begrypen kan, betrekkelyk maakt. Deese betrekking wordt door de Scholastieken onder de tien Predicamenta geteld. Ook betekende *Relatio* eertyds eene zaak, die de geheime Secretarissen of Referendarissen den Keiser voordroegen, om deszelfs goeddunken daarover te verneemen.

RELATIO. Zoo heet de grootte, door welke verklaard wordt, of, hoe dikwils de kleine in de groote begreepen is, of, hoeveel de kleine Grootte van de groote overtroffen wordt. Wanneer men naamelyk twee Groottens, welken de Maat begrypt, in vergelyking stelt. Dus verklaart deese Relatie de grootte van eene zaak door de grootte van eene andere gegeeven zaak, van gelyken aart, zonder dat men eene Maat daartoe noodig heeft, en ze is in den regten zin genomen, niet anders dan het geene men andersints verhouding noemt.

RELATIO. Een Bericht of Geneeskundige Verklaaring. Zie het Artykel VULNUS.

RELATIONS LANDDAGEN IN POOLEN. Zoo worden in Poolen die kleine Landdagen genaamd, die of 1) voor den Ryksdag, nadat alvoorens de Universalien geschikt zyn, op de bestemde plaats in de Provintien gehouden, en *Comitiola Antecomitialia* genaamd worden, waarin de Standen, de Landboden tot den aanstaanden Ryksdag verkiesen, en de op het tapyt koomende zaaken vooräf in overweeging neemen. 2) Na den geëindigden Ryksdag; die *Comitiola Postcomitialia* hieten, en waarin de Landboden, van het geene 'er op den Ryksdag is voorgevallen, verslag doen.

RELATIVE. Zie het Artykel RELATIO.

RELAXANTIA. Zoo worden, in de Geneeskonst, de verzagtende middelen genaamd.

RELAXATIO. Is eene verwydering en uitzetting der inwendige deelen of vaten, van derzelver natuurlyke plaats.

RELAXEREN. Een Persoon of Goederen van het Arrest ontslaan.

RELEGATIO. Betekende by de Romeinen zoo veel als eene Ballingschap. Zie het Artykel RELEGEREN.

RELEGEREN. Is eene Spreekwys, die onder de Studenten op de Academien in gebruik is, en de geene, dien de Raad om zyne misdaaden relegeert, wordt voor eenen zekeren tyd van de Academie gebannen, binnen welken tyd hy zig aldaar niet meer als een Lid durft te laaten zien. Egter is de Academische Relegering op verre na niet met zoodanige beschemping vergezeld, dan de burgerlyke Relegering, welke laatste doorgaans door de Dienaars van het Gerecht geschiedt; ten ware dat de misdaad van een Academisch Lid zulks vereischte,

met

met schemp en schande gebannen te worden, wanneer het eene *Relegatio cum infamia* genoemd wordt.

RELEVATIE-GELD. Is in Engeland, wanneer een Leenman Sterft, en een minderjaarigen Zoon nalaat, dan is de Koning tot zyn eenëntwintigste Jaar voogd, en eigent voor dien tyd deszelfs goederen, laatende hem maar zoo veel behouden, als tot de opvoeding besteedt moet worden; maar wanneer hy zyne jaaren bereikt heeft en zyne goederen aanvaart, moet hy nog eene zekere Som, naar den ingevoerden tax, betaalen; want wanneer de Vader sterft, is ten eerste het Leen vervallen, dat vervolgend door den Zoon wederom moet gereleveerd en geheft worden.

RELEVER. Is weder ophelpen; maar in het byzonder het al te zeer nederhangend hoofd van een Paard, in een goed postuur zetten. *Relever la Garde*, is de wagt aflossen. *Relever* zegt men ook in Rechten, voor iemant ontheffen en in zyn voorgaanden staat herstellen.

RELIEF. Noemt men een verheven Werk, het zy gegooten, gegraveerd of gesneeden. *Demi Relief* of *Bas Relief* is half-verheven werk. Maar *Relief d'Appel* noemt men in de Rechten een Vrybrief der Hooge Overigheid, waardoor men zig op een hooger Vierschaar mag beroepen. Zie nader 't Artykel RELIEVO.

RELIEVO. En in het byzonder *Relievo tondo*, noemen de Italiaanen al het Beeldhouwers werk, 't welk rondom en doorgaands uitgehouwen of met Snywerk is, als Standbeelden en diergelyken, die rondom in de vrye lucht staan. *Mezzo-Relievo* zyn by hun maar gedeeltelyk verheven werken, daar naamelyk de Beelden met hun agterste gedeelte, gelyk als in den muur steeken, maar het hoofd, de armen, het Ligchaam en de voeten verheven en in de vrye Lucht staan; diergelyken by de Ouden zeer bemind waren, maar hedendaagsch weinig gevonden worden. *Basso-Relievo* is het werk dat zeer weinig verheven is, en daar de Beelden naar de Perspectief en Schilderkonst dusdanig geschikt zyn, dat de voorste Beelden rond of verheven en duidelyk, egter niet te hoog, maar de volgenden telkens laager en minder uitgewerkt, en de laatsten in 't geheel maar als een schuim zeer weinig verheven zyn, in welke konst men hedendaagsch verre gevorderd is, gelyk zulks aan Medailles, Festonnen, *Grotesques* en aan de Invattingen of de Boordsels van de fyne Orders, en aan diergelyke werken duidelyk kan gezien worden.

RELIGIE. Zie het Artykel GODSDIENST.

RELIGIE-EDICT. Zoo werdt het harde Decreet genaamd, dat Keiser FERDINAND II, op den 6 Maart 1629, te Weenen uitgaf, en waarvan den inhoud was, dat in het gantsche Room-

ſche Ryk, alle Stiften, Præbenden en Goederen die de Protestanten aan zig gebragt hadden, zonder eenige uitzondering, wederom hervormd en aan de Roomſche Geeſtelykheid ingeruimd zouden worden.' Dit was niet geſchiedt of de Zweedſche Inval in Duitſchland volgde aanſtonds daarop, en de 30 Jaarigen Oorlog nam zyn begin.

RELIGIEUSEN. Zie het Artykel GODSDIENSTIGEN.

RELIGIE-VREDE. Wierd in den Jaare 1555, onder Keiſer KAREL V, te Augsburg geſlooten, uit wiens hoofde die van de Augsburgſche Confeſſie, de volkomene vryheid van Godsdienſt genieten; in het bezit der ingetrokkene Kerkelyke goederen geruſt gelaaten worden, en de rechtsdwang van den Paus over de Leden van de Augsburgſche Geloofsbelydenis volkomen vernietigd en afgeſchaft is.

RELIGIO PRUDENTUM. De Godsdienſt der Verſtandigen, is, wanneer men uiterlyk eenen Godsdienſt belydt, en zig by eene Gezindheid houdt, maar in zyn hart gelooft wat men wil. Men zou dit liever den Godsdienſt der Naturaliſten, Deïſten, of Indifférentiſſen kunnen noemen.

RELIQUIEN. Zoo worden de Overblyfſels van menſchen of van Zaaken genaamd. In de Roomſche Kerk worden veele dergelyke Reliquien van derzelven Santen gevonden. — Men noemt ook dus de ruwigheden en het Slym, die zig in de Maag van een' menſch vergaderen.

RELIQUIE-PRÆSTEREN. Zoo noemen de Kooplieden, bewyſen hoe men een aangetrouwd goed beſtierd heeft, en het nog voorhanden zynde, volgens rekening, zonder liſt of bedrog, aan zyn Committent of Principaal wederom uitkeeren en ter hand ſtellen zal.

REL-MUIS. Dit is een klein viervoetig Dier, welker kenmerk is, dat het vier Snytanden in iedere kaak heeft, en geene hondstanden. De vingers der Pooten zyn genageld. Het heeft geen Stekels op het Ligchaam. De Staart is lang en met hair bezet, dat indiervoege geſchikt is, dat hy rond ſchynt. De Heer DE BUFFON noemt drie Soorten van Rel-Muiſen, die gelyk de Marmeldieren, den geheelen winter ſlaapen, naamelyk de *Relmuis*, de *groote* en *kleine Hazelmuis*. — De *Relmuis* is de grootſte der drie; de kleine *Hazelmuis* is de kleinſte, en deeſe drie ſoorten zyn zeer onderſcheiden. De *Relmuis* heeft ten naaſten by de grootte van een Eekhorentje. Haar ſtaart is met lange hairen bezet. De groote *Relmuis* is zoo groot als een Rot, en haar ſtaart met zeer kort hair bezet, met een Bos hair aan het einde. De kleine *Hazelmuis* is niet grooter dan de Muis; haar ſtaart is met lange hairen, gelyk die van de groote *Hazelmuis* bezet, maar korter dan die der *Relmuis*, met een groote Bos lange hairen aan het einde.

ken men ze niet behoorlyk begrypen kan, betrekkelyk maakt. Deese betrekking wordt door de Scholastieken onder de tien Predicamenta geteld. Ook betekende *Relatio* eertyds eene zaak, die de geheime Secretarissen of Referendarissen den Keiser voordroegen, om deszelfs goeddunken daarover te verneemen.

RELATIO. Zoo heet de grootte, door welke verklaard wordt, of, hoe dikwils de kleine in de groote begreepen is, of, hoe veel de kleine Grootte van de groote overtroffen wordt. Wanneer men naamelyk twee Groottens, welken de Maat begrypt, in vergelyking stelt. Dus verklaart deese Relatie de grootte van eene zaak door de grootte van eene andere gegeeven zaak, van gelyken aart, zonder dat men eene Maat daartoe noodig heeft, en ze is in den regten zin genomen, niet anders dan het geene men andersints verhouding noemt.

RELATIO. Een Bericht of Geneeskundige Verklaaring. Zie het Artykel VULNUS.

RELATIONS LANDDAGEN IN POOLEN. Zoo worden in Poolen die kleine Landdagen genaamd, die of 1) voor den Ryksdag, nadat alvoorens de Universalien geschikt zyn, op de bestemde plaats in de Provintien gehouden, en *Comitiola Antecomitialia* genaamd worden, waarin de Standen, de Landboden tot den aanstaanden Ryksdag verkiesen, en de op het tapyt koomende zaaken vooräf in overweeging neemen. 2) Na den geëindigden Ryksdag; die *Comitiola Postcomitialia* hieten, en waarin de Landboden, van het geene 'er op den Ryksdag is voorgevallen, verslag doen.

RELATIVE. Zie het Artykel RELATIO.

RELAXANTIA. Zoo worden, in de Geneeskonst, de verzagtende middelen genaamd.

RELAXATIO. Is eene verwydering en uitzetting der inwendige deelen of vaten, van derzelver natuurlyke plaats.

RELAXEREN. Een Persoon of Goederen van het Arrest ontslaan.

RELEGATIO. Betekende by de Romeinen zoo veel als eene Ballingschap. Zie het Artykel RELEGEREN.

RELEGEREN. Is eene Spreekwys, die onder de Studenten op de Academien in gebruik is, en de geene, dien de Raad om zyne misdaaden relegeert, wordt voor eenen zekeren tyd van de Academie gebannen, binnen welken tyd hy zig aldaar niet meer als een Lid durft te laaten zien. Egter is de Academische Relegering op verre na niet met zoodanige beschemping vergezeld, dan de burgerlyke Relegering, welke laatste doorgaans door de Dienaars van het Gerecht geschiedt; ten ware dat de misdaad van een Academisch Lid zulks vereischte,

maar die uit onze gedagten waren gegaan, doch waarvan wy nu de geheugenis wederom hebben.

REMINISCERE. De tweede Zondag in de Lente.

REMISEN. Zoo noemen de Kooplieden het overzenden van geld, dienende tot voldoening van Schulden. Dit geschiedt, by voorbeeld, als een Factoor of ander Schuldenaar, voor ontvangen en geborgde Waaren, geld overmaakt.

REMISSIO. (In de *Physica*) De vermindering van de kragt, of werking van eene Qualiteit, integenstelling der vermeerdering van dezelve, welke *Intensie* genoemd wordt. In alle de Qualiteiten die geschikt zyn tot Intensio en Remissio, vermindert de Intensie reciproquelyk als de vierkanten van de afstanden der radicerende qualiteit toeneemt.

REMISSIO FEBRIUM. Zoo wordt het verminderen van Koortsen genaamd. Zoodanig een *Remissio* is in *Febribus Intermittentibus absoluta*, maar in *Febribus Continuis*, alleenlyk *Partialis*.

REMITTENT. Wordt by de Kooplieden die geenen genoemd, die een getrasseerde Wisselbrief van een Trassant handelt, en hem de *Valuta* daar voor betaalt. In welken opzigte hy somwylen ook de *Geever*, naamelyk van het geld, genaamd wordt. En wanneer hy naderhand aan die plaats, waar by het geld weder ontvangen zal, den Wisselbrief overmaakt, om betaaling daarvoor te eisschen, wordt hy *Remittent*, en de Wisselbrief ten opzigt van hem een *Remessa* genoemd.

REMITTEREN. Iemant geld by Wissel overmaaken; ook eene Schuld of vordering kwytschelden of iets daarvan laaten vallen en korting geeven.

REMONSTRANTEN. Anders ook Arminiaanen genaamd, worden daarom zoo genoemd, om dat zy in den Jaare 1609, aan de Staaten van Holland eene Remonstrantie overgaven, waarin de vyf Artykelen van hunne Leer begreepen waren. Zie de Artykels ARMINIAANEN en SYNODE VAN DORDRECHT.

REMONSTRANTIE. Een eerbiedig Smeekschrift, aan den Koning of aan de Staaten des Lands, biddende dezelve om acht te slaan op de voorgestelde bezwaaren, en dezelven, naar hunne Wysheid, te verligten of uit den weg te ruimen.

REMONSTREEREN. Aantoonen, bewysen, voor oogen stellen.

REMONTEREN. Dit woord wordt meest by de Ruiterye gebruikt, en betekent zoo veel, als een Ruiter die zyn Paard en Geweer verlooren heeft, beide wederom te verschaffen, zoo dat hy dienst kan doen.

RE-

ken men ze niet behoorlyk begrypen kan, betrekkelyk maakt. Deese betrekking wordt door de Scholastieken onder de tien Predicamenta geteld. Ook betekende *Relatio* eertyds eene zaak, die de geheime Secretarissen of Referendarissen den Keiser voordroegen, om deszelfs goeddunken daarover te verneemen.

RELATIO. Zoo heet de grootte, door welke verklaard wordt, of, hoe dikwils de kleine in de groote begreepen is, of, hoeveel de kleine Grootte van de groote overtroffen wordt. Wanneer men naamelyk twee Groottens, welken de Maat begrypt, in vergelyking stelt. Dus verklaart deese Relatie de grootte van eene zaak door de grootte van eene andere gegeeven zaak, van gelyken aart, zonder dat men eene Maat daartoe noodig heeft, en ze is in den regten zin genomen, niet anders dan het geene men anderfints verhouding noemt.

RELATIO. Een Bericht of Geneeskundige Verklaaring. Zie het Artykel VULNUS.

RELATIONS LANDDAGEN IN POOLEN. Zoo worden in Poolen die kleine Landdagen genaamd, die of 1) voor den Ryksdag, nadat alvoorens de Universalien geschikt zyn, op de bestemde plaats in de Provintien gehouden, en *Comitiola Antecomitialia* genaamd worden, waarïn de Standen, de Landboden tot den aanstaanden Ryksdag verkiesen, en de op het tapyt koomende zaaken voorâf in overweeging neemen. 2) Na den geëindigden Ryksdag; die *Comitiola Postcomitialia* hieten, en waarïn de Landboden, van het geene 'er op den Ryksdag is voorgevallen, verslag doen.

RELATIVE. Zie het Artykel RELATIO.

RELAXANTIA. Zoo worden, in de Geneeskonst, de verzagtende middelen genaamd.

RELAXATIO. Is eene verwydering en uitzetting der inwendige deelen of vaten, van derzelver natuurlyke plaats.

RELAXEREN. Een Persoon of Goederen van het Arrest ontslaan.

RELEGATIO. Betekende by de Romeinen zoo veel als eene Ballingschap. Zie het Artykel RELEGEREN.

RELEGEREN. Is eene Spreekwys, die onder de Studenten op de Academien in gebruik is, en de geene, dien de Raad om zyne misdaaden relegeert, wordt voor eenen zekeren tyd van de Academie gebannen, binnen welken tyd hy zig aldaar niet meer als een Lid durft te laaten zien. Egter is de Academische Relegering op verre na niet met zoodanige beschemping vergezeld, dan de burgerlyke Relegering, welke laatste doorgaans door de Dienaars van het Gerecht geschiedt; ten ware dat de misdaad van een Academisch Lid zulks vereischte, met

RENCHUS. Is een Visch, die in Beyerland zeer gemeen, en wegens deszelfs goeden smaak aangenaam is.

RENCONTRE. Wordt genaamd: (1) als twee Vyandelyke Partyen elkander bygeval aangrypen en saamen handgemeen worden. (2) Als twee of meer Particulieren, zonder elkander uit te daagen, by eene ontmoeting, het geweer aangrypen en zig in een Gevegt inlaaten.

RENDEZVOUS Is een Vergaderplaats, of eene plaats die men tot eene zekere Vergadering bestemt. Dus, wanneer eene Vloot in Zee loopt, benoemt de Admiraal den Zee-Kapiteinen eene zekere Haven tot een *Rendezvous*, om zig weder te verzamelen, ingeval zy door Storm uit malkander geraakt waren.

REN-DIER. Dit is zeer gemeen in Lapland, zynde eene soort van Hert. Zy draagen drie hoornen en worden in Bothnie en Groot-Lapland gevangen. Zy worden getemd en voor Wagens gespannen. Het Jok of Tuig, dat hen om de horens en om de borst gelegd wordt, heeft den naam van *Rancba* of *Locba*, waarvandaan het *Rendier* zelve ook *Rencber* genaamd wordt. Onder de twee Horens zyn twee grooter, en hebbende de gedaante van eiken takken, zynde in getale tot 15 toe, en breeder dan die der Herten. De korte hoorn is midden voor het hoofd en heeft eenigsints korter takken. Hiermede wapent het zig tegens de Wolven. Het leeft van wit Bergmosch, dat 's Winters met Sneeuw bedekt is. Deese Sneeuw, ze mag zoo dik zyn als ze wil, graaft het door, gelyk ook de wilde Paarden doen, zoekende dus zyn Aas daaronder. Geduurende den Zomer voeden de Rendieren zig met het Loof der Boomen en Struiken. Dit doen ze gaande en staande, om dat de voorwaarts gebogen hoornen hen beletten neder te bukken, en het gras en de bloemen af te weiden, ten zy ze het hoofd op zyde buigen. Zy hebben ook eene Maan aan den hals, gelyk de Paarden, gespleeten klaauwen, zynde byna gantsch rond, om dat ze in Dalen, over Steenrotsen en Bergen, door een diepen Sneeuw moeten loopen. — Als deese Dieren tam gemaakt zyn, doen ze hunne Heeren meer voordeel dan het Rundvee; naamelyk met hunne melk, huid, zenuwen, beenderen, hoeven, hoornen, hair, en Vleesch dat zeer aangenaam is. Sommige Inwooners houden 10, 15 30, 70, 100, sommigen zelfs twee drie of vyf honderd stuks van deese Dieren, naardat ze min of meer welgestelde Menschen zyn. Zy worden door zekere Herders in de weide gebragt en in Stallen opgeslooten, ter oorzaake der menigvuldige Bergwolven, die grimmiger zyn dan andere Wolven. In andere Landen blyven ze niet lang in het leeven, wegens de verandering van Lucht en Voedsel.

De wilde Rendieren zwerven in de Wildernissen en vermeerderen zig aldaar. Somwylen wordt 'er eene jagt aangesteld, en een goed getal gevangen. De tammen worden voor ligte en zwaare Wagens gespannen, zynde met allerlei kostbaar reukwerk, Lakens en Visschen bevragt; aangezien de Laplanders van de Visscherye leeven, hebbende zeer Vischryke Wateren. Zy die deese Rendieren mennen, worden *Quenas* genaamd. Zy loopen dagelyks 30 duitsche middelmaatige mylen De Melk deeser Dieren wordt in de Huishouding gebruikt, en de Wei gedronken. De huid dient tot een deksel, zoo in kleeding als op het bed; voorts tot Zadels, Lederen zakken en blaasbalken; want ze zyn zeer taai, sterk en duurzaam. De Zenuwen worden tot hemden, gelyk Vlas gebruikt, en draaden daarvan gemaakt. De gesponnen draaden dienen den Inwooneren ook tot Zeildoek en Touwen, om de Schapen by gebrek van Spykers, vast te maaken. De Boogmaakers gebruiken de Beenderen en Hoornen, die ze ten dien einde gaarne voor andere dingen gebruiken. De Klaauwen of Hoeven worden als een goed middel voor de kramp gebruikt. Het haair dient om de Zadels op te vullen; insgelyks de Stoelkussens, Bedden en Dekens. Het Vleesch, versch zynde, is zeer smaakelyk en gezond; en als het ingezouten of gedroogd wordt, duurt het verscheide jaaren.

RENEGAAT. Is zoodanig een, die het Christelyk Geloof verzaakt en eenen anderen Godsdienst aangenomen heeft. Inzonderheid wordt het van de geenen gezegd die van het Christen tot het Mahometaansche Geloof overgegaan zyn.

RENES Zie het Artykel NIEREN.

RENESTE. Zyn twee lange Riemen van Leder, die aan den Toom vastgehegt, door de hand des Ruiters bestierd worden, om het Paard dus in toom te houden.

RENETTE. Is een Instrument van fyn Staal, dat gebruikt wordt, om eene Vernageling aan de voeten der Paarden te onderzoeken.

RENFORT. Zoo heet een gedeelte van een Kanon, van dewelken voornaamelyk drie aanmerkelyk zyn, als: *Premier Renfort* of het Rodenstuk; *Second Renfort*, het Schild-tappen of Tappenstuk, en *Volée*, het Mondstuk.

RENITENTIA. Onder de Philosoophen, die kragt in vaste Ligchaamen, waardoor zy de indruk van andere Ligchaamen wederstaan, of zoo veel terug werken als de anderen 'er op gewerkt hebben. Zie het Artykel REACTIO.

RENNE. Zoo noemt men den gang, langs welken het Erts van de hoogte naar beneden gerold wordt.

RENTE. Zie het Artykel INTERESSE.

RENTEN. Zyn jaarlykfche Inkomften of van gereed geld, of van vafte goederen. Men moet de Renten tweefints verftaan, naamelyk *Losrenten* en *Lyfrenten*; de eerfte zyn die, waarvan het Kapitaal naar believen weder kan geëigend worden; maar de laatftgenoemde zyn van grootere Intereft, die op iemants leeven gecontracteerd zyn, en die vervallen, wanneer de benoemde Perfoon fterft.

RENTENIER. Zoo wordt die geene genaamd, die van zyne inkomften, of van de Renten van zyn Capitaal leeft.

RENTKAMERS. Zoo worden die Collegien genoemd, waarin de Rekeningen van de Inkomften en Uitgaven van eenen Staat gehouden worden; en de geenen die deefe Rekeningen doen, worden Rentmeefters genoemd.

RENUENTES. (In de *Anatomie*), een paar Spieren van het hoofd, aldus genaamd omdat ze Antagoniften zyn, van de *Annuentes*; en dienen om het hoofd agterwaarts te buigen.

RENUM ABSCESSUS ET EXULCERATIO. Een Ettergezwel en Verzweering der Nieren, welke, gelyk aan andere deelen, zoo ook hier, na eene ontfteeking voorvalt. De oorzaak deefer Toevallen is eene verderving van het verftikte of buiten de Vaten geraakte bloed in de Nieren, het zy door eene ontfteeking, of door fcheuring der Vaten van een fcherpen Steen, door kneufing, wonde, fcherpte des bloeds, verkeerd gebruikte Geneesmiddelen, Spaanfche Vliegen, &c. Tot de geneefing van een Gezwel gebruike men *Emollientia*, als *Radic. Alth. Lilior albor. Sem. Fœnugræc. Flor. Chamomill. Violar. Malvæ*, &c. met *Anodyna*, als *Flor. Papav. Sambuc. Verbasc. Melilot.* Men kan dezelve gebruiken tot een rypmaakende en openende Pap, doch de gunftige Natuur opent zelfs dikwils eene ryp zynde verzweering. Wanneer nu de verzweering geopend is, wordt dezelve geneefen. Hiertoe gebruike men *Detergentia* en *Vulnerantia*, als *Hydromel. Mel. Rosar. Conserv. Rosar. Therebinth. Ol. Therebinth. Balsam. Peruvian. Schœnanth. Bol. Armen. Decoct. Radic. Chinæ, Althææ, Fol. Veronic. Petroselin. Equiset. Rad. Consolid. maj. Tormentill*, &c. of

℞. *Rad. Chin.* ℥ j.
Consolid. maj. ℥ β.
Herb. Petroselin.
Chærefol.
Veronic. ā M j.
Flor. Hyperic. Pil j.
Rasur. Corn. C. ℥ j.
Coque in Aq. Fontan. q. s.

Colatur. ℔ j β *adde.*
Syrup. de Symphyt. Fern. ℥ j ß.
Essent. Vulnerar. D. *Mich.* ℥.
F. Decoct.

De Geneesing wordt ook zeer bevorderd door eene goede leevenswyse, en ten dien einde worden de Melkspysen met versche Eyeren, gespeceryde hoendersoppen, Amandelen, &c. aangepreesen.

RENUM CALCULUS. De *Nierensteen*, of een Steen die in de Maag, de Blaas of de Nieren, 't zy in Menschen of in Beesten gevonden wordt.

RENUM INFLAMMATIO. De ontsteeking der Nieren. Zie het Artykel NEPHRITIS.

RENUM VULNUS. Eene wond der Nieren, wordt geneesen gelyk de *Renum Abscessus*. Zie dat Artykel.

RENUNCULI. Zie het Artykel GLANDULÆ RENALES.

RENUNTIATIE. Is eene Schriftelyke Verklaaring, waarby iemant getuigt, dat hy van zyn recht, het welke hy of heeft of meent te hebben, afstaat. Deese *Renuntiatie* geschiedt of gerichtelyk of voor Notaris en Getuigen.

RENUNTIEEREN. Van zyn Recht afstaan. Dit heeft de Gemalin van LODEWYK XIV, Koning van Frankryk, (zynde eene Infante van Spanjen) nog voor haar trouwen moeten doen, en daardoor zoo wel voor zig als voor haare Fransche Erfgenaamen, van alle aanspraaken op de Spaansche Landen afstand gedaan of gerenuntieerd.

RENVOY-BRIEVEN. Zyn Brieven die eene Overigheid, zonder tyd verzuim en naar veele plaatsen te gelyk, aan de nabuurige Rechters afzendt, om eenen vlugtenden Misdaadiger aan te houden en denzelven over te leveren.

RENZUIL. Is een in haare Pannen zeer zagtgaande en regtopstaande Wel of As. Dezelve wordt aan de Oevers gebruikt daar de Scheepen door Paarden aan een lang touw getrokken worden. Hun nut bestaat daarin dat de Paarden, indien eene Rivier groote bogten of kromtens heeft, om de Zuil of de draai-paal voorby geloopen zynde, het Schip niet regt agter zig en dus tegen den Oever trekke. Hier te Land zyn dezelven zeer in gebruik op alle Vaarwateren, daar Trekschuiten heen en wedervaaren.

REPARATIE. Is de herstelling van iets dat vervallen is door Ouderdom of verzuim. Zoodanige Reparatien geschieden aan Huisen, Kerken of andere Gebouwen.

REPARATIONE FACIENDA. (In de Engelsche Wetten) Een Geschrift voor een Mede-Leenman, die het vervallene goed

in

in order wil brengen, ingeval de ander zulks niet doen wil.

REPAREREN. Verbeteren, vernieuwen, wederom goed maaken, herstellen. Daarvandaan *Reparabel*, herstelbaar of iets dat te herstellen is.

REPARTEREN. Ordenlyk en behoorlyk verdeelen. Daarvan komt *Repartitie*, de verdeeling, zoo wel der Quartieren als andere Zaaken, die ordenlyk verdeeld en waarvan aan een ieder zyn gedeelte toegeweesen moet worden.

REPARTIR. Zoo wordt genaamd, een Paard, voor de tweede of derdemaal, wederom naar de hand laaten loopen.

REPARTITIO. Zie het Artykel REPARTEREN.

REPAS. De terugwyking, wanneer men wederom terug reist. Daarvan komt *Repasseren*, wederom keeren, denzelfden weg wederom terug neemen. Daarvan zegt men: het Leger is gerepasseerd, dat is, aldaar wedergekomen, alwaar het te vooren geweest is.

REPELLENS. Terugdryvende Geneesmiddelen, zyn allerlei verkoelingen, als men in heete Krankheden en Ontsteekingen, koude en verkoelende dingen, uiterlyk gebruikt en daardoor de hitte tempert. Zy hebben het vermogen, om de in beweeging zynde Sappen in de deelen te stremmen; en schoon deesen niet onmiddelyk in de vloeiende deelen werken, zoo dryven ze evenwel de Sappen gantschelyk terug; om dat ze de vaste of veselagtige deelen aantasten en dezelven schikken om zig te saamen te trekken. Dezelven zyn *Refrigerantia* en *Adstringentia*.

REPERCUSSIO. Is het terugslaan der Zonnenstraalen van eenen Spiegel of van eenig ander gepolyst Ligchaam.

REPERCUSSIO. In de Muziek, eene veelmaalige herhaaling van denzelfden klank.

REPERTORIUM. Eene plaats waarin zaaken ordenlyk geschikt zyn, ten einde gemakkelyk gevonden te worden wanneer men ze zoekt.

REPETEREN. Zoo noemen de Orgelmaakers, de Pypen eenige maalen in een Klavier, door *Claves* of Sleutels herhaalen; by voorbeeld van het eene *f* of *c* tot het andere, en het is eenerlei; waarom de Mixtuuren en Cymbaalen tot het slaan op zigzelven alleen niet kunnen gebruikt worden.

REPETITIO. De herhaaling van eene daad.

REPETITIO. (In de *Rhetorica*) Eene Figuur, welke op eene zeer bevallige wyse, of hetzelfde woord of denzelfden zin in onderscheidene woorden herhaalt.

REPETITIONIS SIGNUM. *Da Capo.* Is in de Zangkonst een byzonder teken, waardoor te kennen gegeeven wordt, dat eene gezongen Clausul herhaald moet worden.

REPLACITARE. (In de Wetten) Is het weder over pleiten van eene zaak die te vooren reeds bepleit was.

REPLEGIARE. Betekent in de Wetten een Arreſt onthef-fen.

REPLEGIARE *de Averiis*. Een Geſchrift ter loſſing van Vee dat beſlagen is, onder verzekering van de vervolging voor den Rechter te verántwoorden.

REPLETIO. In de Medicynen, eene volheid of *Plethora*. Zie het Artykel PLETHORA.

REPLETIO. In de Kerkelyke Wetten, is waar de Inkomſte van een Beneficie of van Beneficiën toereikende is om al het recht of de tytel van den Gegradueerden die daarmede beſchonken is, te occuperen of te vervullen. Waar zulk eene Repletio is, kan de party niet meer vraagen, uit kragte van zyne Graaden.— In Engeland, waar geene Beneficien aan Graaden toegeeigend worden, heeft Repetio, ſtrikt geſprooken, geen plaats.

REPLICA. Is een Tegen-antwoord, en wordt by de Rechtsge-leerden het antwoord op de *Exceptie* van party genaamd.

REPLICATIO. (In de *Logica*) Het gebruiken of plaatſen van dezelfde bewoording tweemaal in dezelfde voorſtelling.

REPLICEREN. Iets ergens tegen inbrengen, daarop antwoor-den. Daarvan komt *Replyk*, het antwoord op een Geſchrift, waarin de Beſchuldigde zyne Bewysredenen ingebragt heeft.

REPOLON. Zoo wordt op het Ryſchool eene halve *volte* ge-naamd, de *Croupe* inwendig met 5 *Tempi*, daar de Italiaanen veel mede op hebben.

REPOS. Zie het Artykel RUST.

REPOSITIO. Weder-Inzetting, is eene Chirurgicaale Operatie, die geſchiedt, als een Been, dat uit het Lid is, wederom in-gezet en te regt gebragt wordt.

REPOSITORIUM. Zoo noemt men op een Studeerkamer, een Boekenkas. Men noemt ook dus een Rak, om Glaſen, Vleſſen, &c. daarin te ſchikken.

REPOTIA. Dus noemden de Romeinen weleer een Feeſt of Feſtein, 't welk jonggetrouwden, des daags na de Bruiloft gewoon waren te geeven; doch wyl deeſe Feſtyns, door-gaands wat al te koſtbaar aangelegd wierden, en men 'er al te groote cier mede maakte; zoo zyn dezelve eindelyk door eene wet, *Lex Julia* genaamd, beſnoeid geworden.

REPRESALIEN. Worden genaamd, als men zig tegens de Onderdaanen van eene andere hooge Overigheid, door wel-ke men beledigd is, zoo lang als een vyand betoont, tot dat men Satisfactie of voldoening erlangd heeft. Dit is een Zet-regel in de Staatkunde, wanneer men iemant op zoodanig eene wyſe behandelt, als men door hem behandeld is ge-worden.

REPRESENTARIUS. Zoo wierd de Keiserlyke Commissaris genaamd, die in den naam van Keiser JOSEPHUS, de hulde op den Rykedag te Regensburg in het Jaar 1705 optving.

REPRESENTATIO. Zoo wordt, in de Perspective, somtyds de Figuur genoemd, welke men in het Perspectief gebragt heeft.

REPRESENTATIONIS JUS. Wordt in Erffenissen genoemd, wanneer met de Kinderen in den eersten graad, ook Kindskinderen van eenen Overledenen Zoon of Dogter nog overig zyn, die van de Erffenis niet uitgesloten worden, maar zoodanig een gedeelte bekomen, als hun Vader of Moeder, zoo die nog in het leeven waren, erffelyk hadden moeten genieten. Dit recht heeft in Saxen geen plaats.

REPRISE. Is eene herhaalde Les, of die wederom begonnen wordt.

REPROBATIO. Zie het Artykel VERWERPING.

REPRODUCENT. Zoo wordt in de Rechten die geene genaamd, die het tegenbewys voortbrengt; gelykerwyse *Reproduceeren* in het Tegenbewys, betekent de Documenten voortbrengen of Tegengetuigen daar stellen.

REPRODUCTIO. De daad waardoor eene Zaak op nieuw voortgebragt wordt, of ten tweedemaale groeit.

De Reproductio van veele deelen van Kreeften en Krabben is eene der grootste Zeldsaamheden der Natuurlyke Historie. Dezelve schynt inderdaad, onbestaanbaar met het hedendaagsche Systema der *Generatio*, welke het Dier veronderstelt geheellyk geformeerd in het Ey; dat, in de plaats van een organisch deel van een Dier afgesneeden, een ander Dier daaruit zoude voortkomen, volmaakt gelyk het eerste: ondertusschen is het geval al te wel beweesen om ontkend te worden. De beenen van Kreeften &c. bestaan ieder uit vyf articulatien of geledingen; wanneer nu een van de beenen, door eenig toeval komt te breeken, zoo wordt het geene zy dus kwytraaken, in eenigen tyd wederom volkomen voortgebragt. Zie het Artykel KREEFT.

REPTILES (In de *Natuurlyke Historie*) Eene Soort van Dieren, aldus genaamd wegens het kruipen op den buik. Of Reptiles zyn eene Soort van Dieren en Insecten, welken, in de plaats van voeten, op een gedeelte van het Lichaam rusten, terwyl ze op de rest van hetzelve voorwaarts gaan. Zie het Artykel KRUIPEND GEDIERTE.

Dit woord wordt door sommige Botanisten ook gebruikt, om te betekenen Planten die langs de Aarde kruipen; als Komkommers, Meloenen &c.

REPUBLIEK. Is in 't gemeen een Genootschap, 't welke uit Overheden en Onderdaanen bestaat. Maar in eenen byzonderen

deren zin is het eene Regeeringswyfe, waarin, of de voornaamften alleen, of met een Eminent Hoofd, de Regeering des Lands beftieren.

REPUBLIEK DER LETTEREN. Eene bewoording die men gebruikt om aan te duiden het geheele Ligchaam der Geleerden.

REPUBLIKEINEN. Zyn zoodanige Lieden, die de Koninklyke Magt haaten, of geen onbepaald gezag in de Republiek invoeren of gedoogen willen. In Engeland zyn de zoogenaamde Republikeinen van de Aanhangeren van Olivier Kromwel, en van de Rebellen van dien tyd overgebleeven. Zy beftaan uit eenige Presbyteriaanen en uit alle de Independenten in het Koninkryk; maar vermits zy alleen niets kunnen uitrichten, zoo voegen zy zig in toevallige Staatswiffelingen by de *Whigs*, gelyk de Jacobyten by de *Torrys* doen, om derzelver party fterker te maaken.

REPUDIUM. Zie het Artykel ECHTSCHEIDING.

REPULS. Een weigerend antwoord.

REPULSIO. (In de *Physica*) De Terugdryving, als, by voorbeeld, de vogten in haaren toevloed geftremd worden. — Of die eigenfchap der Ligchaamen, waardoor, indien dezelve juift boven de Spheer van eenig ander Ligchaam, *Attractie* of *Cohesie* geplaatft worden, dezelven onderling van malkander vlieden.

Dus indien eene Olieagtige Zelfftandigheid, ligter dan water, op de oppervlakte van hetzelve geplaatft wordt, of indien een ftuk Yfer op Mercurius wordt gelegd, zoo zal de oppervlakte van de vloeibaare Stof gedrukt worden rondom het Ligchaam dat 'er opgelegd is: deefe nederdrukking wordt oogenfchynelyk veroorzaakt door de terugdryvende kragt in de Ligchaamen, welke de vloeibaare Stof verbindert om tot dezelven te naderen. Maar het is in fommige gevallen, mogelyk, om de terugdryvende Ligchaamen te drukken of te dwingen in de Spheer der Attractie van een ander; en alsdan zullen ze wederzyds tot malkander hellen, gelyk wanneer wy olie by water doen, tot dat zy zig faamen vermengen.

REPURGATIO. Zie het Artykel ANACATHARSIS.

REPY-LETTER. Is in Engeland, zekere Brief, waarby de Koning beveelt, de Executie van eenen Gevangenen zoo lang uit te ftellen, tot dat men nadere en betere kennis van zyne befchuldiging verkreegen heeft.

REQUEST. *Requete*. Is zoo veel als een Smeekfchrift, dat men aan de Overigheid, wegens zekere zaaken, inlevert.

REQUESTMEESTERS *van des Konings Paleis*. Dit was eertyds in Frankryk de naam van die Perfoonen, welken zig by den

den Koning vervoegden, om de Smeekschriften, aan zyne Majesteit opgedraagen, aan te neemen en te overhandigen. Tegenswoordig zyn dezelven onder de Parlements-Leden begreepen, en hebben het recht, om over zaaken van bezittingen of verwarde Processen, en van de Kroonsbedienden, te zitten en het Vonnis te vellen.

REQUIEM. In de Roomsche Kerk; eene Mis die gezongen wordt voor de rust der Ziele van eenen Overledenen.

REQUIREEREN. Eisschen, vorderen. Dit woord wordt gemeenelyk gebruikt, wanneer 'er een Notaris, benevens twee of meer getuigen, van iemant geëischt wordt, om de zekerheid van eene zaak, door hun getuigenis te bekragtigen.

REQUISITA, Bekwaamheden en noodzaaklykheden die ter uitvoering van eene zaak vereischt worden.

REQUISITIE. Is eên aanzoek, dat men voornaamelyk by een Notaris doet, ten einde hy, volgens zyn Ampt, deese of geene Acte, by voorbeeld van een Wissel Protest, verhooring van Getuigen &c. opstellen of bywoonen wil.

RES. Deese worden in de Geneeskunde, of *Naturales*, natuurlyke genaamd, die den gezonden staat van den Mensch formeeren; waartoe drie dingen gerekend worden, als eerstelyk de gezondheid zelve, daarna haare oorzaaken, en ten derde de uitwerkingen der Gezondheid; of *Non-Naturales*, niet natuurlyke dingen, die daarvandaan dus genaamd worden, aangezien ze, wel of kwalyk gebruikt zynde, tot de gezondheid dienen. Hiervan telt men zes, als: Lucht, Spys en drank, beweeging en rust, Slaapen en waaken, de Gemoedsbeweegingen en eindelyk de *Retenta* en *Excreta*, gelyk zy spreeken, dat is het geene de Mensch behoudt of kwyt raakt. Of het zy *Res Præternaturales*, tegennatuurlyke dingen, hoedanigen by Krankheden voorkomen, Deesen zyn drie in getale, de Krankheid zelve, de oorzaaken der Krankheid en de toevallen.

RES CORPORALES. Ligchaamelyke Goederen, worden in de Rechten genaamd, die men aangrypen en raaken kan. *Res incorporales* integendeel zyn, die men niet kan aanraaken, als daar zyn alle Gerechtelyke eisschen.

RES INTEGRA. Zoo wordt genaamd eene zaak, die nog in haaren voorgaanden staat is, zonder dat ze door verzuim of anderfints iets verlooren heeft.

RESARCELLE. (In de *Wapenkunde*) Is waar een dun Kruis op een ander gelegd is, gelyk vertoond wordt PLAAT CCXXIV *Fig.* 4.

RESCISSIO. In de Burgerlyke wet, eene Actie die begonnen wordt ter vernietiging van eenig Contract, &c.

RESCONTRE. De afschryving van geld of van een Wissel, zynde

zynde dit eene zonderlinge wyse van betaaling, welke op de plaatsen, alwaar Koopmans Beurzen, Jaarmarkten of Missen zyn, na het eindigen van dezelven, wanneer de Betaalweek begonnen is, meerendeels zonder geld en door afschryven geschiedt.

RESCONTREEREN. Zoo noemt men met malkander afrekenen en liquideeren, en het geene dus de een aan den anderen Schuldig blyft, of Contant of by Assignatie voldoen, of ook wederom op rekening zetten. Diergelyke Rekening wordt in Mis-tyden *Scontro* genaamd. Men kan daarover nazien MARPERGERS beschryving der Missen en Jaarmarkten.

RESCONTRI. Zie het Artykel RESCONTRE.

RESCONTRO-BOEK. Zoo wordt by de Kooplieden een Boek genaamd, dat zyne betrekking tot het maandboek heeft; want zoo dra als in hetzelve een Post te betaalen of te ontvangen is, wordt zulks in het Rescontro-Boek overgedraagen.

RESCRIPTUM. Is een Geschrift, waarin een Opperheer, op verzoek der laagere Overigheid iets besluit, en zyne meening te rug schryft.

RESEDA. Zie het Artykel ITALIAANSCHE RAKETTE.

RESEDA MINOR VULGARIS. Zie het Artykel PHYTEUMA.

RESERANTIA. Worden zoodanige middelen genaamd, waardoor de verstopte Natuurlyke gangen weder geopend worden.

RESERVATA *van den Keiser*. Zyn Rechten van de Majesteit, die aan den Keiser in het Roomsche Ryk maar alleen behooren. By voorbeeld Panisbrieven te verleenen; den hoogen en laagen Adel aan iemant te schenken; Ryksdagen uit te schryven; Academiën en Jaarmissen op te rechten; Vaan-Scepter- en Zwaard-Leenen te vergunnen; de uitspraak over den in geschil zynden rang tusschen de Ryksvorsten te doen; het hoogste recht te administreeren; Privilegien van niet te appelleeren te verleenen; dispensatien aan lyf, eer, goed en ouderdom te vergunnen; doorgaande generaale Rykspostén aan te stellen, Stapelrecht en vrye Handelplaatsen toe te staan, &c.

RESERVATIO. Wierd in de Roomsche Kerk genoemd, als de Paus het vergeeven van zeker Kerkelyk Ampt tegens den tyd dat het open zou vallen, aan zigzelve hield, en de Magt van den Bisschop, van het Kapittel, &c. voor die reis opschortte. — Daar waren zoogenaamde *Mentale Reservatiën*, naamelyk als de Paus het begeeven van een Kerkelyk Ampt, tegen dat het zoude openvallen, aan zig hield, zonder nogtans den Persoon te noemen, dien hy dat Ampt meende te geeven. Dien Persoon hield hy als in zyne gedagten besloten en daarom wierd het eene *mentale Reservatie* genoemd. Paus ALEXANDER III wordt voor den eersten Uitvinder van deezen onredelyken handel gehouden, die door zyne Opvolgers, ver-

mits zy zig daar zeer wel by bevonden, is voortgezet, zynde somtyds allerhande geweldige middelen door dezelven gebruikt, om de Begeevers der Kerkelyke Ampten en Beneficien, die zig tegens het verkragten van hunne Rechten aankanteden; te doen gehoorzaamen. Maar wanneer dit *Reserveeren* van het Roomsche Hof eindelyk zoo grof geschiedde, dat niet alleen Kanunnikdyën en diergelyke waardigheden, maar zelfs Bisdommen, Aardsbisdommen, Abtdyën en Prioryën door hetzelve begeeven wierden, begonnen zig de Vorsten en Waereldlyke Heeren zeer daaraan te stooten, en men begon op middelen te denken om dit misbruik af te schaffen; want doordien de openvallende Kerkelyke Ampten, door den Paus meerendeels aan Italiaanen gegeeven wierden, die niet eens daarna omzagen, en zig maar bemoeiden om de Inkomsten te genieten, zoo bleeven dezelven overal ledig staan, waardoor de Kerken vervielen om dat 'er de hand niet aan gehouden wierd, en het Prediken van Gods woord, met de andere Kerkdiensten, stond op veele plaatsen geheel stil. Wanneer nu daarover aan Paus INNOCENTIUS de V, groote klagten gedaan wierden, en hy het kwaad niet ontkennen noch verbloemen konde, vond hy zig genoodzaakt het *Reserveeren* van Aardsbisdommen, Bisdommen, Abtdyën en Prioryen in te trekken. Hy voegde daarby en bekende dat dit Reserveeren door de boosheid der tyden ingeslopen was, en dat het lastig en onhebbelyk aanhouden van sommige Lieden, hem zoodanige Brieven, om Aardsbisdommen, Bisdommen, &c. te begeeven, had afgeperst. Maar dit raakte alleen de Bisdommen en Abtdyën, en men ging omtrent het Reserveeren van Kanunnikdyen, Dekenschappen, &c. den ouden gang. Dit heeft ook zoo lang geduurd, tot dat men in de Kerkvergadering van Basel, en naderhand in die van Trenthe, daaromtrent veranderring heeft gemaakt; wordende de Bevelbrieven en Bullen, om zekere Kerkämpten te begeeven, door die Vergadering genoegsaam vernietigd; maar de Paus in het bezit van zulke *Reservatien* en begeevingen van Kerkelyke Ampten gelaaten, die genoegsaam aan den Roomschen Stoel vervallen en eigen geworden waren.

RESERVATIO MENTALIS. Is eene Leer die eerst voor honderd jaaren op de baan gebragt is, volgens dewelke aan eenen Persoon die voor de Overheid staat, en, onder eenen eed, de waarheid zeggen moet, toegestaan wordt, anders met den mond te belyden, dan met het hart te gelooven. By voorbeeld, een Misdaadiger wierd op een openbaaren moord, verraaderye of saamenzweering betrapt, en door den Rechter gevraagd of hy die misdaad begaan hadde? Zoo kan hy, vol-

gens

gens eene onverschillige belydenis, en uit kragte van die Leer, als eene *Reservatio Mentalis*, deese openbaare daad Loochenen en in zyn hart gelooven, dat hy het niet gedaan heeft, naamelyk dat hy de vryheid gebruikt, om de waarheid aan den Rechter te belyden of te verzwygen. Dit schadelyk Leerstuk heeft inzonderheid by het Buskruid-Verraad in Engeland, onder JACOB de I, met den daarover ter dood gebragten Jesuit, Pater GARNET, veel geschil, en den Rechteren ongelooflyke moeite veroorzaakt.

RESERVATUM ECCLESIASTICUM. Is een Geestelyk Voorbeding, volgens hetwelke en uit kragte van den Religie-Vreden van den Jaare 1555, een Roomsch-Catholyke Bisschop of Prelaat, wanneer hy de Augsburgsche Belydenis aanneemt, zyne Waardigheid en Inkomsten moet laaten vaaren; alsmede dat geen waereldlyk Vorst eenige Geestelyke goederen aan zig trekken en dezelven Seculariseeren zoude, 't welk naderhand groote aanleiding tot den dertigjaarigen Oorlog gegeeven heeft, tot dat eindelyk by den Westphaalschen Vreden, deese zaak verholpen wierd.

RESERVE. Betekent de agterhoede van een Leger, of de Troepen die agter de Linie staan.

RESERVOIR. Een plaats waarin water beslooten en bewaard wordt, om van daar naar afgelegene plaatsen geleidt te worden, door middel van Pypen, of om eene Fontein of Waterval van toevloed te voorzien.

RESIDENT. Is een Persoon die de zaaken van eenen Koning of Vorst, of van eene Republiek, aan andere Hoven of Plaatsen waarneemt, schoon dezelve de bescherming van het Recht der Volken geniet, is hy nogtans minder dan een Afgezant en een Envoye, hebbende geen representeerend Character.

RESIDENTIE-PLAATS. Is de Stad waarin een Vorst of Potentaat deszelfs verblyf houdt.

RESIDUALE FIGUUR. In de *Geometrie*, de Figuur die overblyft wanneer men een kleiner van een grooter substraheert.

RESIDUALE WORTEL. In de *Algebra*, een wortel, die saamengesteld is uit twee deelen of leden, saamen verbonden door het teken —.

Aldus $x - y$ is een residuale wortel, aldus genaamd, omdat deszelfs waarde niet meer is dan het onderscheid tusschen deszelfs deelen x en y.

RESIDUUM. Het overschot of de balance van eene Rekening, Schuld of Obligatie.

RESIGNATIO. (In de *Kerkelyke Wetten*) de wedergeeving van een Beneficie in de handen van den Collator of Bisschop.

RESIGNEEREN. Een Ampt. Waardigheid, Bediening en

Soldy opzeggen en afstaan. Daarvan komt het bovengemelde *Resignatio*, en *Resignatio Judicialis*, de Gerechtelyke opzegging van een Leen.

RESINA. Zie het Artykel HARS of HARST.

RESISTENTIA. Zie het Artykel TEGENSTAND.

RES JUDICATA. Betekent een Vonnis of eene gerechtelyke uitspraak, die door geen Appel, revisie of uitstel omver kan gestooten worden.

RES LITIGIOSA. Eene strydige zaak, die nog voor den Rechter hangt en onafgedaan is.

RESOLUT. Vaardig en beraaden zyn; daarvan komt *geresolveerd*, dat van de Soldaaten gezegd wordt, die moedig en dapper zyn. Een man van Resolutie is de geene die in alle gevallen zig spoedig weet te helpen, en zig door geen schrik in wanorde laat brengen.

RESOLUTIE. Is een besluit dat in de eene of andere Vergadering genomen wordt.

RESOLUTIO. (In de *Chymie*) De Ontbinding of Scheiding van een gemengd Ligchaam in deszelfs saamenstellende deelen of eerste *Principia*, door eene gepaste Analysis. — Dezelve wordt door onderscheidene Operatien volbragt, naamelyk door Destillatio, Sublimatio, Fermentatio, Precipitatio, &c.

RESOLUTIO. (In de *Medicynen*) Die kooking of alteratie van de raauwe bytende Stoffe van eenige Ziekte, 't zy door de natuurlyke sterkte van den Patient zelve, of door derzelver eigen accoord, of door de toepassing van Geneesmiddelen, waardoor dezelve verbeterd worden.

RESOLUTIO NERVORUM UNIVERSALIS. Zie het Artykel APOPLEXIA.

RESOLVENTIA. (In de *Medicynen*) verdeelende Middelen, zyn de zoodanigen, die de taaie en slymagtige Stoffen, als ook het gestremde bloed, verdeelen; dun maaken en in eene goede order brengen. Dezelven zyn: *Herb. Marrub. Agrimon. Majoran. Meliss. Scord. Chærefol. Flor. Hyperic. Verbasc. Sem. Fœnicul. Carvi. Baccar. Juniper. Laur. Sang. Dracon. Myrrh. Flor. Sulph. Corn. Cerv. Lapid. Cancr. Cinnabar. Antimon.* en *nativ Antimon. Diaphoretic. Mixtur. Simplex. Tinct. Bezoardic Spirit. Bezoardic. Bussi.* C. C. *Eboris. Sal. vol. Oleos, &c.* Tot het uitwendige gebruik zyn de reeds aangehaalde Kruiden dienstig, alsmede *Gumm. Ammoniac. Bdell. Elemi. Facamabac. Emplastr. Baccar. Lauri. Diaphoret. Mynsicht. de Melilot Diasulph. Ruland. Ol. Scorpion. Laterin. Laurin. Petroleum Unguent. Anodyn. Axung. Castor. Camphora. Sp. Vini Camphorat. Vin. Calid.* &c.

RE-

RESOLVEEREN. Te weeten een *Problema*, betekent een zeker Vraagſtuk oploſſen.

RESOLVEEREN. Een *Problema Geometrice*, wordt genaamd als de Oploſſing op zekere Grondſtellingen ruſt, en in de Geometrie door zulke Liniën geſchiedt, die met de natuur der *Problema* overeenkomen. By voorbeeld als men een *Problema planum*, door regte Linien, of den kring, een *Solidum* door de *Sectiones Conicæ* oploſt.

RESOLVEEREN. Een *Problema Mechanice*, wordt genaamd als de oploſſing maar by wyſe van verzoek, of in de Geometrie door zulke Linien, die met de natuur der Problema niet geheel- en- al overéénkomen, geſchiedt; of ook niet op zekere grondſtellingen, maar voornaamelyk op oogenſchyn, of de behoorlyke hoedanigheden der Mathematiſche Inſtrumenten ruſt.

RESONANTIE. In de Muziek, is een geluid of eigenlyk een wederklank.

RESONITUS. Zie het Artykel CONTRAFISSURA.

RESPECT. Eerbied, Achting. Daarvandaan komt reſpecteeren, eeren, gehoorzaamen en iemant in waarde houden.

RESPECTU COMPUTI. Een Geſchrift om de rekening van Schepenen uit te ſtellen.

RESPIRATIO. Het ademhaalen, geſchiedt door het opblaaſen en ſaamentrekken der Borſt, door middel van verſcheide Spieren. Door het opblaaſen of opſpannen wordt de *inſpiratie* of het inademen der Lucht veroorzaakt, als die door de kragt van haar eigen Gewigt en *elaſticiteit*, in de verwyderde ruimte der Long, door de Luchtpyp, gelyk als door een opgeblaaſen Blaasbalg, indringt. Integendeel ontſtaat door de ſaamentrekking der Borſt, de *Expiratie*, of het uitademen der Lucht, die alsdan, gelyk uit een ſaamengedrukte Blaasbalg, uit de Long, door de Luchtpyp, weder uitgedreeven wordt. De Reſpiratie is, buiten allen twyffel, ten hoogſte noodig om het leeven te behouden. Maar of en hoe de Lucht door de Long in het Bloed komt, of waarin anderſints haare voornaamſte werking beſtaat, daaromtrent hebben de Natuurkundigen en Geneesheeren nog verſchil.

RESPONDENS. Zoo wordt by eene openbaare Redentwiſting (*Diſputatie*) die geene genaamd, die onder zyn *Præſes* zekere Stellingen, tegens de tegenwerpingen zyner *Opponenten*, verdedigt.

RESPONSA. Betekende by de oude Romeinen de antwoorden der Wigchelaaren en Waarzeggers, wanneer dezelven door de Burgemeeſteren om raad wierden gevraagd, of zy in hunne onderneemingen, die zy voorgenomen hadden, een goeden of kwaaden uitſlag te verwagten hadden; welk antwoord voor-

naamelyk geschikt was, naar de goede of kwaade gesteldheid der Ingewanden, die de Wigchelaars ten dien einde voor af, eer zy antwoord gaven, bezigtigden.

RESPONSABEL. Is de geene die ergens als Borg voor staat, en voor eene zaak instaan en dezelve verantwoorden moet.

RESPONSALIS. Is een Advocaat, die van den anderen reden en antwoord geeft. In de Roomsche Kerk waren zy zoo veel als *Apocrisiarii*.

RESPONS-GELDER. De Maltheser- of Johanniter-Order verdeelt zig in 8 Natien, die men Taalen of Tongen noemt, en ieder derzelven verdeelt zig weder in haare Prioraten, vervolgens is ieder Prior van de agt Tongen verbonden, om jaarlyks een gedeelte zyner Inkomsten naar Malta, aan den Grootmeester te zenden, en dit noemt men *Respons-Gelder*.

RESPONSORIUM. Is, in de Kerk, wanneer de Priester of het eene Koor, eene Spraak uit den Bybel, Psalm of iets diergelyks begint te zingen of te bidden, en het andere Koor, met de overige daartoe behoorende woorden, telkens antwoordt.

RESPONSUM. Is een antwoord in Geschrifte, dat de Faculteiten op de Academiën en de Scheepensbanken, op zeker toegezondene vraagen, verleenen.

RESPYT-DAGEN. Zoo wordt den tyd, na het vervallen van eenen Wisselbrief, genaamd, zynde tot gemak van den Schuldenaar ingevoerd, om de voldoening van den Wisselbrief te bevorderen. Deese Respyt-dagen zyn, gelyk het *Uso*, verscheiden. In Duitschland heeft Augsburg 5. Hamburg 12. Breslau 6. Neurenburg ook 6. Dantzig 10. Parys 10 en gantsch Frankryk ook 10. Stokholm 12. Londen 3. Venetien 6. Amsterdam, Rotterdam en Antwerpen ook 6 Respytdagen. Frankfort aan den Main heeft 4. Bronswyk 3. In Leipzig zyn, volgens de Wissel-Ordonnantien, by alle Wisselbrieven, de Respytdagen afgeschaft.

RESSIF. Zie het Artykel Recif.

RESSORT. Een Fransch woord dat door sommige Schryvers somtyds gebruikt wordt om te betekenen de Jurisdicte van een Gerechtshof.

RESSOURCE. Is een Fransch woord 't welk men gebruikt om aan te duiden een uitweg die men heeft om iets te ontdekken of zig uit het een of ander ongeval te redden.

REST. Overblyffels, Overschot. Zoo wordt de grootte genoemd, die overblyft, wanneer, ofte eene gegeevene grootte, van de andere zoo dikwils afgetrokken wordt, als een voorgeschreeven getal eenheden in zig bevat. By voorbeeld 2 is de rest van 26, wanneer naamelyk de grootte 6, viermaal, of de grootte 4, zesmaal daarvan afgetrokken wordt; ofte indien

twee

twee en meer groottens van eene gegeevene grootte afgetrokken, en iets van deele overgelaaten wordt. Wanneer men, by voorbeeld van 25, de grootte 15 en 8 genomen heeft, zoo blyven 2 de *Rest* of het Overschot. Hieruit blykt teffens welk verschil men tusschen dit woord en de Differentie maaken kan.

RESTA BOVIS. Zie het Artykel ONONIS.

RESTANTEN. Zyn Schulden die by het laatste Slot van Rekening onvoldaan gebleeven zyn, en hoedanigen zig in allerlei soort van Rekeningen, die zig tot veele Persoonen uitstrekken, meer dan te veel en dan het de Kamer lief is, bevinden, waarom ze ook niet zelden door Militaire Excutie ingemaand worden. — De Kooplieden hebben ook hunne Restanten, eensdeels aan onverkoopbaare Waaren; anderendeels aan uitstaande Schulden. By het Slot van het jaar maaken sommigen eene Restant-Rekening, of *Conto pro Diversis*, waarop ze, om de oude Rekeningen te sluiten, alle zoodanige Restanten, voornaamelyk die geenen, met welken veel gehandeld wordt, zetten; ook wel, als 'er niet veel meer te hoopen is, in de onzekere Debet-Rekening brengen of op winst en verlies afschryven.

RESTAURATIO. De daad van weder-oprichting of het herstellen van een ding in deszelfs voorigen goeden staat. — In de Bouwkonst is het de herbouwing, vernieuwing en verbetering van een Huis of ander Gebouw.

RESTE. Zoo worden de drie bevelen genoemd, welke de Koning van Poolen aan de Standen des Ryks, de Senatoren, den Adel en de Ryksteden laat afgaan, en dezelven beroept om binnen eene maand te verschynen.

RESTITUTIE of *Revolutio Anomaliæ*. Zoo heet in de Sterrekunde de wederkomst van eene Planeet tot een zeker punt in haaren weg, na dat dezelve eens daarvan afgegaan is.

RESTITUTIE-EDICT. Dit Edict wierd in den jaare 1629, door den Keiser, by gelegenheid der Roomsch-Catholyke Ligue, afgekondigd, uit kragte van hetwelke de Protestanten alle Geestelyke Goederen, die zy na het Passausche Verdrag bekomen hadden, zonder verzuim den Roomschgezinden moesten uitkeeren. In het volgende Jaar wierd te Regensburg op den Ryksdag, de Executie daarvan aangedrongen, en eene Keizerlyke Commissie gemaakt, om in alle de Kreitsen van het Roomsche Ryk te onderzoeken hoedanige Bisdommen, Abtdyen Kloosters en andere Geestelyke Stigtingen, sedert het Passausche Verdrag, van Religie veranderd waren. Hier by bleef het nog niet, maar men greep ook naar zulke goederen, die in het gemelde Verdrag niet begreepen waren. Hiertegen begonnen zig de Protestantsche Standen yverig aan te kanten,

en de Keurvorst van Saxen, als het hoofd derzelve, voegde zig by den Koning van Zweden; wanneer de zaak eindelyk by den Praagschen en Westphaalschen vreden wierden bygelegd.

RESTITUTIO IN INTEGRUM. Betekent de herstelling in den voorigen staat, wanneer iemant wegens minderjaarigheid, afweesigheid, Oorlog of andere toevallen, zyn recht niet heeft kunnen vervolgen en alzoo daardoor te kort gekomen is en schade geleden heeft.

RESTITUTIONE *extracti ab Ecclesia.* Een Geschrift in Engeland, om de geene die uit de Kerk geweerd was, in zyne eer te herstellen.

RESTITUTIONE *Temporalium.* Is in Engeland een Geschrift voor een Bisschop, om hem in de tydelyke inkomsten van zyn Bisdom te herstellen.

RESTO. *Per Resto.* Betekent onder de Kooplieden het overschot van geld of van eene Rekening, dat nog openstaande en niet betaald is; en daarvan zeggen zy; hy blyft my *per resto* nog zoo veel schuldig.

RESTORATIO. Betekent hetzelfde als RESTAURATIO. In Engeland wordt de wederkeering van KAREL den II, in den Jaare 1660, by uitneemenheid de Restoratie genoemd, en de 29ste van de maand Mei wordt als een algemeen Vreugde Feest genomen, ter gedagtenisse dier gebeurtenis, waardoor de Koninklyke en Episcopaale Regeering hersteld wierd.

RESTORATIVE. Een versterkend of verkwikkend Geneesmiddel.

RESTRICTIO. Onder de *Logici*, is het bepaalen eener uitdrukking, dat dezelve minder betekene dan zy gemeenelyk doet.

RESTRINGENTIA. Zie het Artykel ADSTRINGENTIA.

RESULTAAT. Is zoo veel als de uitwerking, of het gevolg dat uit eene zaak ontstaat. By voorbeeld het Resultaat van eene vergadering, van eene Beraadslaaging, van eenig verschil, &c.

RESUMPTIO. De overziening van eene zaak; de sommierlyke herhaaling van een Argument, &c.

RESUPINATIO. De overbuiging van eene Bloem, wanneer de bovenste Lip van eene bloem nederwaarts en de benedenste opwaarts ziet.

RESURRECTIO. De *Opstanding*, *Weder-Opwekking van den dood.* In de Theologie, is de wederkomst van iemant tot een tweede Leeven, met nieuwe Ligchaamelyke Zin- en Werktuigen, geschikt tot den Staat eener nieuwe bestaanelykheid. Een der grootste bewysen voor de waarheid van den Christelyken Godsdienst wordt getrokken uit de opstanding van onzen

Zaligmaaker; wier omſtandigheden op zoodanig eene klaare en overtuigende wyſe voor oogen geſteld worden, door de Evangeliſten, dat ze de klaarblykelykheid van deeſe gewigtige waarheid zeer bewysbaar maaken.

De Chriſtenen gelooven in het algemeen, dat op den dag des Oordeels, hunne Ligchaamen die zy nu hebben, met het zelfde vleeſch, dezelfde Beenen, hetzelfde bloed, &c. van den dooden zullen worden opgewekt. Maar, in tegenſtelling van dit gevoelen, zyn veele Schriftuurplaatſen van den Bybel bygebragt en aangedrongen, byzonderlyk het bericht 't welk Paulus geeft van deeſe gewigtige Gebeurtenis; behalven veele Philoſophiſche Tegenwerpingen, waarvan de voornaamſten deeſen zyn.

Dat dezelfde Subſtantie in ſtaat is om te zyn een gedeelte van twee of meer Ligchaamen; dus een Viſch, een menſch voedende, en een ander menſch naderhand wederom een Viſch tot voedſel verſtrekkende, zoo wordt een gedeelte des Ligchaams van den eerſten menſch vermengd met het Ligchaam van den Viſch, en daarna met het Ligchaam van den laatſten menſch. Wederom, men heeft voorvallen gezien dat een menſch onmiddelyk tot voedſel verſtrekte van een ander menſch; gelyk by de Cannibaalen der Weſt-Indiën, die derzelver Vyanden verſlinden, deeſe practyk zeer algemeen is. Nu wordt 'er aangevoerd; dat indien de zelfſtandigheid van den eenen dusdanig veranderd wordt in die van den anderen, een iegelyk niet kan opſtaan met zyn geheele Ligchaam; aan wien zal alsdan het gemeene deel toegeweeſen worden?

Op deeſe tegenwerping wordt geantwoord, dat gelyk alle Stoffe niet geſchikt is om vereenigd of vermengd te worden met het Ligchaam, het menſchelyke vleeſch zeer waarſchynlyk van die ſoort is; en, daarom, het geene dus gegeeten wordt, wederom afgeſcheiden en onvermengd afgelegd kan worden.

Maar de Heer van Leibnitz heeft waargenomen dat alles wat daadelyk of eſſentieel tot een Ligchaam behoort, de Origineele Leevensdraad is, welke beſtaat in het Zaad van den Vader: dit kan begreepen worden als het allerkleinſte punt dat men zig verbeelden kan, en daarom niet afgeſcheiden kan worden, noch eenig deel van hetzelve verëénigd met het Zaad van een' ander man. Dat alle de grootte die wy in het Ligchaam zien, enkel eene aangroeijing is van dat oorſprongkelyk leevensbeginſel; en dat 'er daarom geene wederzydſche mededeeling is van de eigene Stoffe des menſchelyke Ligchaams. Eene andere tegenwerping is die welke men weet, door de laatere ontdekkingen in de dierlyke huishouding, dat het menſchelyke Ligchaam geduurig veranderende is, en dat een

mensch van daag niet volkomen hetzelfde Ligchaam heeft 't welk hy gisteren had; en men heeft juist berekend dat in minder dan zeven Jaaren tyds, het gantsche Ligchaam eene verandering ondergaat. Welk van deese menigerlei Ligchaamen dan, welken dezelfde persoon geduurende zyn leeven heeft, is het dan 't welk zal opgewekt worden? Of zal alle de Stoffe die ooit door hem bekleed is, tevens opstaan? Of zal dit alleen door eenig byzonder deel daarvan geschieden? het Ligchaam, by voorbeeld, 't welk hy op zyn twintigste, veertigste of zestigste Jaar had? Indien alleen dit of dat Ligchaam opstaat, hoe zal hetzelve gestraft of beloond worden, voor het kwaad of goed dat door het ander is bedreeven? en met wat recht zal de eene persoon voor den anderen gestraft worden.

Hierop heeft men geäntwoordt, volgens de gronden van den Heer van Leibnitz, dat niettegenstaande deese agteréénvolgende veranderingen, dit Leevensbeginsel, 't welk het eenige essentieele deel van het Ligchaam is, altyd hetzelfde gebleeven is; en dat, volgens de gronden van den Heer Locke, personeele evenweezenheid, of de gelykheid van een rationaal aanweesen, bestaat in zelfbewustheid, in het vermogen van zig zelf te beschouwen als dezelfde in onderscheidene tyden en plaatsen. Hierdoor is een ieder tot zigzelven het geene hy *zelf* noemt; zonder aan te merken of dat *zelf* aanhoudt in dezelfde of in onderscheidene Substantien te bestaan. Het is hetzelfde *zelf* nu, 't welk het toen was, en het was door hetzelfde *zelf*, 't welk nu op eene daad invloeit, dat toen de daad wierd uitgevoerd. Nu is 't juist deese persoonelyke evenweesenheid die het voorwerp is van belooningen en Straffen, welke, gelyk men opgemerkt heeft, bestaan kan in onderscheidene Opvolgingen van Stoffe; zoo dat om de belooningen en Straffen juist en pertinent te maaken, wy alleenlyk van nooden hebben om weder op te staan met zulk een Ligchaam als in staat is om de medebewustheid van onze voorledene daaden te behouden.

RESUSCITATIO. Betekent hetzelfde met *Resurrectio* en *Revivificatio*. Zie het voorgaande Artykel.

Deese bewoording van Resuscitatio wordt meer byzonder gebruikt by de Chymisten, voor het herbrengen van een gemengd Ligchaam uit deszelfs Asch; eene Konst welke sommigen hebben ondernomen werkstellig te maaken, als het hervoortbrengen van Planten uit derzelver Asch.

RETABLE. Zoo noemen de Franschen de Cieraadjen van steen of hout aan een Autaar.

RETABLEREN. Wederom te regt en in eenen goeden stand brengen. Zoo zegt men van de Hugenooten, die wegens den Godsdienst uit Frankryk verdreeven zyn, dat zy in andere Lan-

Landen hun Retabliſſement, dat is, goede gelegenheid gevonden hebben, om zig ter neer te zetten en hunne hanteering te dryven

RETARDAAT. Is een Agterſtal, 't welk iemant aan Schattingen of belaſtingen van het voorige Jaar is ſchuldig gebleeven.

RETARDEEREN. Ophouden, hindernis toebrengen, beletten, in het lange pak ſteeken. Daarvan komt *Retardiſſement*, uitſtel, vertraaging.

RETE. Zie het Artykel OMENTUM.

RETELOIS. Een Landſchap, benevens den tytel van een Hertogdom in Champagne, aan de Grenzen van Luxemburg en Luik gelegen.

RETE MIRABILE. Het wonderlyk Net, is de ſaamenvlegting der bloed-aderen met de Slagäderen aan de Slymklier in de Herſſenen.

RETENIR. Zegt men van de Merriën, die, gedekt zynde, het Zaad by zig houden en een jong Veulen draagen.

RETENTA. Zoo worden die dingen genaamd, die, met de natuur overéénkomende, van dezelve binnen het Ligchaam gehouden worden.

RETENTIONIS JUS. Een Recht waardoor men iets mag inhouden, tot dat men wegens zynen eiſch voldaan is. Diergelyk recht heeft eene Weduwe in de goederen van haaren overleeden Man, tot dat zy wegens haare ingebragte goederen te vrede geſteld is.

RETENTURA. Wierd het derde en agterſte deel van het Romeinſche Leger genaamd, alwaar de Ruiterye eerſt in het midden geplaatſt was. Daarna volgden de *Triarii*, en eindelyk de Velitas; maar allerlaatſt de hulpbenden. Voorts waren in dit gedeelte van het Leger agt Straaten, vyf in de lengte en regtuit, en drie dwarsſtraaten, allen van vyftig tot honderd voeten.

RETEPORA. Dit is een voortbrengſel der Zee-Polypen, dat dun, porieägtig, of met kleine Stippen getekend is, even als een Zeefswys werk. Dit is eene Soort van Madrepora, die platte en onregelmaatige takken, in de gedaante van kanten heeft. Haare porieagtigheid en haare ſchorswyſe gedaantens, die elkander kruiſſen, maakt het onderſcheidende kenmerk van deeſe ſoort uit.

Men onderſcheidt onder de Retepora's de platten en de dunnen, die korſtwyſe, met kleine punten geſtipt zyn, even als met gaten van Naalden. Men noemt deeſen *Frondipora's*. Anderen hebben takken by wyſe van Heeſters. Deeſe takken gelyken naar de hoornen der Damharten, of door dikke dooréén gevlogtene bladeren. Anderen eindelyk, gelyken naar Heeſters met breede bladeren, welkers afdeelingen de Engelſche

fche kanten nabootfen. Men noemt dezelven *Neptunus Lobben.*

RETIA. Zie het Artykel NETTEN.

RETIARIUS. Dus noemde men by de Romeinen een zeker Vegter, die in plaats van een Zwaard, een Net gebruikte, en hetzelve zynen Tegenftryder, die met een Zwaard op hem aankwam, over het hoofd wierp, en hem dus in het Net hebbende, overwon. Men houdt het daarvoor, dat Pittacus van Mitylane, een der Zeven Wyfen van Griekenland, de Uitvinder van die foort van gevegt geweeft is; doch een *Retiarius* had behalven zyn Net, ook een Spies met drie tanden, gelyk Neptunus verbeeldt wordt, waarmede hy zynen vyand doorftak. — Somtyds droegen zy wel een Dolk op zyde. Het aangezigt hadden zy vry, dat de anderen bewaarden, om niet befchadigd te worden. De borft hadden zy met eene Spongie bedekt, om niet ligt doorftooken te worden.

RETICENTIA. Eene Figuur in de Rhetorica, waarby wy eene oblique mentie van eene zaak maaken, met oogmerk om 'er onaangeroerd over heen te ftappen.

RETICULA. (In de *Aftronomie*) Eene uitvinding voor het naauwkeurig meeten der hoeveelheden van Eclipfen. De Reticula is een klein Raam, beftaande uit dertien fyne zyden draaden, op een' gelyken afftand van malkander, en parallel, geplaatft in de Focus van Objectie-Glafen van Telescoopen; dat is, in de plaats waar het beeld van het Licht in deszelfs volle uitgebreidheid verbeeldt wordt; bygevolg wordt om die reden, de Diameter van de Zon of Maan hierdoor verdeeld gezien in twaalf gelyke deelen of Digita; zoo dat 'er tot het vinden der quantiteit van de Eclipfis, niet anders te doen is, dan om de verlichte en donkere deelen te nommeren. Als een vierkante Reticulus alleenlyk gefchikt is voor den Diameter, niet voor de Circumferentie van het Licht, zoo wordt ze fomtyds Circulair gemaakt, door het trekken van zes concentrique gelykftandige Cirkels. Deefe vertoont de Phafes van de Eclipfis volmaaktelyk.

RETICULAAR LIGCHAAM. *Reticulare Corpus.* Is de Nets- of Traliewyfe harde huid, die MALPIGHIUS het eerft befchreeven heeft, en welke men vooral aan de Tongen der herkaauwende Dieren klaarlyk zien kan. Zy beftaat uit een Zenuwagtig Weeffel, 't welk eenige Vakjes maakt, waarin de Zenuw-Tepeltjes zig voegen. Offchoon men nu dit netswyfe Ligchaam onder de algemeene bekleedfelen mede rekent, zoo is het toch by de meefte menfchen niet klaar genoeg te befpeuren, en laat zig meeft by de Zwarten zien, welker Zwarte kleur in dit weeffel voornaamelyk gelegen is.

RETICULARIS MUSCULUS. Is het Spleragtige Net, het welk de Longenblaasjes overäl omcingelt, en dezelven drukt om de Lucht in het uitademen uit te laaten.

RETICULARIS PLEXUS. Zie het Artykel PLEXUS.

RETICULUM. Zie het Artykel OMENTUM.

RETICULUM. Dus noemde men een zekere geftikte Kuif der Romeinfche Vrouwen en Maagden, die zy om het hair bonden, om hetzelve vaft te maaken. Het was ook een Net, waarmede zy te markt gingen, om brood en andere Eetwaaren in te haalen. Het was ook eene foort van Schoenen, anders *Campagus* genaamd.

RETICULUM MARINUM. *Zee-Netje.* Is eene drooge, buigfaame Stof, eenigfints naar Parkement gelykende, gemeenlyk zoo groot als een kleine Appel, en als een Beursje gevormd, en doorboord als een Net, afchverwig van kleur; hebbende een Zee-Reuk en Smaak, en wordende aan de Oevers van de Zee gevonden. Men wil dat deefe ftof, tot afch gebrandt zynde, voor kropgezwellen en in Scheurbuik dienftig zoude zyn.

RETIF. *Cheval Retif.* Is een halfterrig en ftug Paard.

RETIFORMIS LACIS. Zie het Artykel RETE MIRABILE.

RETINA. (In de *Anatomie*) Het Net-gedaantige Vlies van het oog. Is de derde inwendige en laatfte algemeene huid van het oog, die zeer dun, week, ligt wegvloeiende en eenigermaate het middel tuffchen licht en donker. Het is ook zoo wit niet, als het inwendige weefen der Gezigt-Zenuw, waarvan het afkomftig is. Dit vlies is in zyn omtrek veel kleiner dan de andere, omdat het by de wenkbraauwgedaantige banden eindigt, alwaar het den indruk der Luchtftraalen ontvangt; hierom vertoont het zig als het rond vat, waarvan een groot gedeelte afgenomen is.

RETINACULUM. Is een Inftrument, 't welk in de Heelkunde by het breukfnyden gebruikt wordt, om de Darmen daarmede terug te houden, op dat ze niet in het zakje vallen.

RETINENS. Zie het Artykel VOERMAN.

RETIRADE. Betekent in den Oorlog, wanneer een Commandeerende Officier, eenen Vyand die magtiger is dan hy, op zyne zyde heeft, met wien hy zonder oogenfchynelyk verlies niet vegten kan; derhalven op de verftandigfte en beftfte wyfe zyne Retirade neemt, dat is terug trekt, en, of met het Hoofdleger conjungeert, of zig onder het gefchut van eene vefting in veiligheid zoekt te begeeven.

RETIRADE. Is eene Soort van Retranchement of Verfchansfing, die in een Ligchaam van een Baftion of in een ander Veftingwerk gemaakt wordt, wanneer de vyand den grond

of

of het Terrein, van voet tot voet, zoekt te herwinnen, na dat de eerste Defensien reeds verlooren gegaan zyn. Zy heeft eene Borstweering, wier Facen een ingeboogen hoek uitmaaken.

RETIRADE. Wordt ook in voornaame Huisen een Vertrekje of Plaatsje genaamd, waar men alleen zyn kan, zonder van iemant gehinderd te worden.

RETLINGEN. Een Keiserlyke Stad van Duitschland, in den Zwabischen Kreits en in het Hertogdom Wurtemberg, gelegen op de Oostelyke Lengte van 9 Graaden en op de Noorderbreedte van 48°, 18′.

RETORQUEREN. Betekent in den Burgerlyken zin, wanneer iemant die door eenen anderen smaadelyk met woorden beledigd is, gelyk met gelyk vergeld, en hem op dezelfde wyse wederom beschimpt, 't welk eene Retorsie genaamd wordt.

RETORSIONIS JUS. Is het recht van wedervergelding. Zie het Artykel RETORQUEREN.

RETORDA. Een Kromhals, Oyevaars-Bek, zynde een aarden of glasen Scheikundig Instrument of vat, van eene ronde gedaante, met een taamelyk dikken buik, en een eenigsints gebogen hals, die tot de destillatie van de *Spiritus fixi*. die zoo hoog niet kunnen opklimmen, wordt gebruikt. — Men heeft 'er verscheide soorten van, als ABCDEF (PLAAT CCXXVI. *Fig.* 4. No. 1, 2, 3) eindigende met een Cylindervormigen Nek, wiens Opper-Hirizontaale Lyn, AF, een Tangens is van de Spheer in deszelfs apex A, terwyl de beneden Lyn van den Nek, DE, een diameter is van dezelfde Spheer, Parallel tot de Tangens.

BOERHAAVE beveelt het gebruik van een Cylindervormig vat, ABCD, No. 4. horizontaal geplaatst, met deszelfs opperhorizontaale deel openende in een Horizontaalen Nek, door middel vanwelke de Destillatie der Phosphorus, en andere Ligchaamen die met moeite opryſen, gemakkelyk volbragt wordt; en wanneer hy groote Quantiteiten van Olie of vitriool bereidt, dan gebruikt hy in de plaats van Retorts, aarden Cylindervormige Ligchaamen of Langhalzen, als ABCDEFGH, (*Ibid.* No. 5.) met wyde Cylindervormige monden, welken hy oordeelt een voordeeligen weg te zyn tot het destilleeren van mineraale Zuuren; want door het inzetten van holle Cylinders, als IKLM. (*Ibid.* No. 6.) in den mond der Vaten, en daaraanvoegende lange glasen ontvangers, als ONPQ No. 7. horizontaal tot de andere enden, en de saamenvoegsels digt maakende, destilleerde hy dus zeer gemakkelyk.

RETORTUNO. Men geeft deesen naam aan eene geelagtige vrugt, die by wyse van een' Slangen trek gevormd is. Zy komt van eene soort van Peruviaansche Acacia voort. Men

zegt

zegt dat de Indiaanen 'er zig tegens de Roode loop van bedienen. Deefe vrugt is eerft onlangs in Frankryk bekend geworden.

RETOUR. Wederkomft, wederomkeering, daarvan komt *Retourneeren*, wederom terugkeeren.

RETOUR-HANDELING. Wordt genaamd als men Waaren tegens Waaren overzendt, of voor overgezonden Waaren aan anderen te zenden aanbiedt, en dus als het waare met elkander mangelt. In tegendeel wordt het woord *Remife* meeft van geld gezegd.

RETOURNEREN. *Retourneren met Proteft* zegt men als een Wiffel op een plaats, daar hy getrokken is, niet aangenomen wordt, maar met proteft terug komt. Ook worden de op Wiffel gegeeven penningen geretourneerd, als ze hem die ze betaalen zal, op een nieuwen Wiffel wederom terug gegeeven worden.

RETOUR-SCHEEPEN. Noemt men gemeenelyk in Holland de geenen, die uit Ooft-Indien wederom terug naar huis komen.

RETOUR-WAAREN. Zyn de geenen, die voor Waaren, die buiten 's Lands gezonden waren, van daar terug gezonden worden. Als, by voorbeeld, wanneer een Koopman, Lynwaat naar Spanjen zendende, Spaanfche Wynen, Indigo en Olie van daar terug ontvangt. Dit zyn *Retour-Waaren*.

RETOUR-WISSEL. Zyn zoodanige Wiffelbrieven, die voor eene elders gefourneerde Wiffel, om ze op eene zekeren tyd, of, gelyk gemeenelyk gefchiedt, op de naaftvolgende Mis te betaalen, getrokken worden, en volgens de Leipziger Wiffel-Ordonnantie, kan de Valuta wel in het algemeen daarin geplaatft worden; maar de Speciale benoeming derzelve, dat ze naamelyk in eenen anderen Wiffelbrief elders beftaan heeft, moet niet gefchieden, of zoo het al gefchiedt is, heeft die Clauful geen kragt; aangezien hierover een groot gefchil ontftaan kan en integendeel de Wiffelbrief die elders gegeeven is, zoo goed is als contante Penningen.

RETRACTATIO. Is eene herroeping van het geene men te vooren aangegaan en beflooten heeft.

RETRACTEREN. Zyn woord terugtrekken, of aan het geene afgefprooken was, niet langer gehouden willen zyn. Dit gefchiedt fomwylen uit gewigtige maar fomtyds ook uit geringe oorzaaken. Weshalve, als zulks gevreesd wordt, en het zig in den Koophandel niet wel laat practifeeren, alwaar een woord een woord en een Man een Man moet zyn, zoo heeft men de manier ingevoerd, om een gefloten Contract met een Godspenning of met bygevoegde ftraffe van

Rouw-

Rouwkoopspenningen te bevestigen, indien de eene of de andere party zou willen *Retracteeren*.

RETRACTIO. De daad van terug te wyken. In de Anatomie betekent *Retractio* dikwils de Contractio of verkorting van eenig deel.

RETRACTUS Zie het Artykel PROTIMISEOS JUS.

RETRAHENS. *Auriculam*. In de *Anatomie*, een Spier van het uitwendige Oor, bestaande uit een deel vleesige Vesels, die in sommige Ligchaamen verdeeld wordt in drie onderscheidene Spieren, spruitende van het os temporale, en gehegt aan het agterste deel van de Concha. Maar deese Spieren zyn zoo klein in den mensch dat de *auricula* zelden eenigsints beweegbaar is.

RETRAITE. Zie de Artykels AFTOGHT en RETIRADE.

RETRAITE. Zie het Artykel BERME.

RETRAITE. Zie het Artykel TAP TOE SLAAN.

RETRANCHEMENT. Is eene Gragt met eene Borstweering voorzien; alsmede de met aarde bedekte Fascinen of Takkebossen, Schanskorven en al het geene dat een Post verschanst of bevestigt, en voor de vyandelyke aanvallen dekken kan. Inzonderheid wordt een Retranchement, in den Vestingbouw, zoodanig een werk genaamd, dat men agter een ander Vestingwerk, 't welk van den Vyand het eerst aangegreepen wordt, aanlegt, opdat, wanneer dit van den vyand ingenomen is, men zig alsdan in het andere begeeven en op nieuws verweeren kan. By voorbeeld, wanneer de Vyand een stuk van een Bolwerk door Mynen heeft laaten springen en post daarop gevat heeft, zoo geeft men hem daarom niet aanstonds het gantsche Bolwerk over; maar men maakt agter het veroverde deel eene nieuwe Linie of Tenaille, en verweert zig op nieuws, wanneer deese Linie of Tenaille, waardoor het veroverde deel des Bolwerks, van het overige afgesneeden zynde, een *Retranchement* genoemd wordt.

RETRAXIT. Een gezegde in de Rechten, als de Klaager of Eisscher voor het Hof verschynt, en zegt dat hy de zaak niet verder vervolgen wil.

RETRIBUTIO. Een aangenaam Geschenk, gunst of erkentenis, gegeeven in de plaats van een formeel Salaris.

RETRIMENTA. Zoo wordt genaamd de afval van allerlei drooge Zaaken, die door wryven als andersints kunnen verminderd worden.

RETROACTIVE. In de wetten, dat geene 't welk een invloeid of effect heeft op den voorleden tyd.

RETROCESSIO. De daad van agterwaarts te gaan, gewoonlyker *Retrogressio* of *Retrogradatio* genaamd. Zie het Artykel RETROGRADATIO.

RETROCHORUM. Zoo wordt eene Kapel agter het Choor genaamd, waarin de zieke en vreemde Munniken gewoon waren de Getyden by te woonen.

RETROGRADI. RETROGRADATIO. De daad of werking van een ding dat agterwaarts beweegt.

De Retrogadische beweeging der Planeeten is eene schynbaare beweeging, waardoor zy, aan eenen Beschouwer die op de aarde geplaatst is, schynen agterwaarts te beweegen, of contrario tot de tekens.

Wat de Retrogradische beweeging van de Zon betreft, wanneer ze in de verzengde Luchtstreek is, en derzelver declinatie AM heeft (Plaat CCXXVI. *Fig.* 5.) grooter dan de breedte van de plaats AZ, maar dezelve of noordelyk of zuidelyk is, dan zal de Zon terug of agterwaarts schynen te gaan, of te retrogradeeren beide voor en na den middag.

Want trek de verticale Cirkel, ZGN, om een Tangens te zyn tot de Zons dag-Cirkel in G, en eene andere ZON, door de Zon, rysende in O. Het is openbaar dat alle de intermediate verticale Cirkels de Zons-Dagcirkel tweemaal doorsnyden; vooreerst, in den Boog GO, en ten tweedemaale in den Boog GI. Waarom; wanneer de Zon klimt door den Boog GO, dezelven geduurig al verder en verder verticaalen worden. Maar wanneer ze haare klimming vervolgt door den Boog GI, dan keert ze tot haare voorige verticalen weder; en daarom ziet men ze, des morgens, voor eenigen tyd, retrogradeeren. Het zelfde, zoo als volgens dezelfde manier kan getoond worden, doet zy voor eenigen tyd des nademiddags.

De Retrogradische beweeging des Nodes is eene beweeging van de Lyn der Nodes, waardoor zy geduurig derzelver stand van het Oosten naar het Westen veranderen, strydig met de order der tekens; volbrengende derzelver retrogadische Circulatie in den ommetrek van omtrent negentien Jaaren, na welken tyd een ieder van de Nodes, geweeken zynde van eenig punt der Ecliptica, tot hetzelve wederom terugkeeren.

Ptolomeus en zyne Navolgers, hebben deese *Retrogradati* der Planeeten toegeschreeven aan de beweeging van het *Primum mobile*, waarna de Planeet gezegd wordt zig te schikken, of aan den loop der Planeeten in zekere Zoogenaamde *Epicycli*. Edoch Copernicus en zyne Navolgers hebben getoond, dat het uit de Jaarlyksche beweeging der Aarde ontstaat, en dat wegens den langsaamen loop van *Saturnus*, dezelve dikwils, doch *Jupiter* en *Mars* zelden terug loopen. *Venus* en *Mercurius* worden insgelyks somwylen *Retrogradi* en *Stationarii* genaamd.

RETROGRESSIO *van Kromme Lynen*. Derzelver buiging of terugkeering.

RETROMINGENTA. (In de *Natuurlyke Historie*) Een Classe of verdeeling van Dieren, wier onderscheidend kenmerk is, dat beide Mannetje en Wyfje hun water agterwaarts maaken.

RETTORE. Zoo wordt de opperste Regent van de Republiek *Ragusa* genaamd, wiens Heerschappye maar ééne maand duurt.

RETURNO *Habendo.* Een Geschrift tot overgeeving van het geene dat beslagen was, aan hem die de wettigheid van zyn beslag aangetoond heeft.

RETURNUM. *Averiorum.* Een Geschrift tot overgeeving van Vee, ingeval de Klaager zig niet verklaart.

RETURNUM *irreplegiabile.* Een Geschrift tot volkomene teruggeeving van Vee, dat door het Gerecht bevonden is, te onrechte beslagen te zyn.

REVALEREN. Noemen de Kooplieden in Zaaken van Wissel-brieven, het wegens gedaane Acceptatie en betaaling van eenen Wissel op zyn Trassant of Indossant, ten opzigte van Capitaal, Interesse, Onkosten, &c. verhaalen.

REVEILLE. *Diane.* Zoo wordt de Trommelslag genaamd, die in Guarnisoenen, by het aanbreeken van den Dag, by iedere Wagt geschiedt.

REVEL. Eene bevestigde Hoofdstad in de Lyflandsche Provintie Esthland, en eene beroemde Koopstad aan den Finlandschen Zeeboesem, op de Oostelyke lengte van 24 Graaden en op de Noorderbreedte van 59 Graaden.

REVELATIO. De daad van iets te openbaaren of eene te vooren onbekende Zaak bekend te maaken. Dit woord wordt voornaamelyk gebruikt van de Ontdekkingen die God aan zyne Propheeten gedaan heeft, en door de Propheeten wederom aan de geheele waereld; welken begreepen zyn in de Boeken des Oude en Nieuwe Testaments. Zie de Artykels BYBEL, INSPIRATIO, PROPHETIE &c.

De voornaamste Kenmerken der waarheid eener Openbaaring zyn, dat ze zy het woord van God, en bestaanbaar met deszelfs bekende Eigenschappen, overéénkomstig met de klaare bevattingen der onbevooroordeelde Reden, en hebbende ten oogmerk, om het verstand der menschen te verbeteren; en op te leiden tot de navolginge van God in deszelfs Zedelyke volmaaktheden.

REVELLERS. Eene Engelsche benaaming, welke zoo veel betekent als *Vereffenaars*, en die eertyds aan eene zekere *Factie* in Engeland gegeeven wierd, in het Jaar 1647, toen de ongelukkige Oorlogen van Koning KAREL met zyn Parlement ontstonden. Het oogmerk van deese Factie was om eene volkomen gelykheid in de Regeering te brengen, zoodanig dat de ge-

geringste Persoonen tot de Regeermagt zouden kunnen toegelaaten worden, zonder door hunne meerderen onderdrukt te worden. Men hield *Olivier* CROMWELL voor eenen der voornaamsten van deese Factie.

REVENUEN. Zyn Jaarlyksche Inkomsten van Landen of andere goederen. Zie het Artykel RENTEN.

REVERBERATIO. Eene *Doorvlamming*. Hierdoor verstaan de Chymisten de Vuurmaaking en Calcinatie der Ligchaamen, wanneer de vlam derwyse bedwongen wordt, dat ze niet alleen, gelyk het natuurlyk is, omhoog klimt, maar dat ze ook aan het bovenste verhemelte des Ovens terugge stoot, en de daaronder gezette Stof beslaat. Deese operatie is tweeërlei, eene *opene* en eene *beslootene*. BEGUINUS noemt die geene *beslooten*, welke geschiedt in eenen Oven, welke op alle plaatsen toegeslooten is, en de *opene*, die in een Oven, wiens togtgaten openstaan, geschiedt. Maar CHARAS verstaat door de *beslootene* eene *Destillatie* uit den kolf in een Reverbereer-Oven, en door de opene eene Calcinatie in een open Vat. De uitwerking hiervan is dat de harde Ligchaamen daardoor ten uiterste gecalcineerd en geheel geresolveerd of ontbonden worden.

REVERBERIUM. *Reverbereer-Oven*. Is een Chymische Oven, waarin de Ligchaamen zoo gecalcineerd worden, dat 'er de vlam rondom slaat.

REVERBEREER-VUUR. Zie het Artykel IGNIS REVERBERII.

REVERENDUS. Een tytel die men aan Kerkelyke Persoonen geeft.

REVERIE. Zie het Artykel DELIRIUM.

REVERS. Zoo noemen de Franschen die zyde der munt of Medaille, op welke het Wapen, Zinnebeeld of Schrift geslagen is.

REVERS. *Reversalien*. Schriftelyke verzekering, die men geeft dat het geene men gedaan heeft, aan eenen anderen niet tot nadeel strekken zal; dat men niets schadelyks doen of laaten zal; dat men van iemant niet anders dan alles goeds weet.

REVERSEREN. Is hetzelfde met *Revers* of *Reversalien*. Zie het Artykel REVERS. — Daarvan komen Revers-Brieven, waarin zig een Koopman verpligt, dat hy, om zekere Oorzaaken, met deese of geene waaren, of met deesen of geenen man, niets wil te doen hebben.

REVERSIO (In de Engelsche Wetten) De wederkeering, Reversie, bereëniging, alsmede het recht dat iemant op eene Erffenis of voordeelige plaats, na eens anders overlyden heeft.

REVERSIO *van Reeksen*. Eene wyse om een getal, uit deszelfs gegeeven Logarithmus op te maaken.

REVERSIONARIUS. Wederkeerelyk, dat aan den Geever staat weder te keeren; dat na eens anders dood staat genooten te worden.

REVERSUS. Deese naam geeven de Indiaanen aan een vry schoonen visch, die de lengte van eene hand heeft, en met gerimpelde Schubben bekleed is. Zyne Vinnen zyn spits. Zyn vleesch is goed om te eeten.

De Reversus heeft een zeer zagten aart, en hy wordt zelfs zeer mak. Hy komt op het geluid der Stem van die geenen toeschieten die hem roepen, zoo als *Gesnerus* zegt. De Indiaanen bedienen 'er zig van om andere Visschen te vangen.

REVETEERING. Is de bekleeding van de Wallen en Gragten, die of doorgaands uit Metsel- of Muurwerk, of ten eenemaal uit rood-aarde, of uit beide te gelyk bestaat; diensvolgens wordt dezelve ook in de geheele en halve Reveteering verdeeld. De geheele Reveteering noemt men, wanneer de *Scarpe* van den voet der Graft boven den Horizont tot aan den voet van de Borstweering van Steen opgehaald is. De halve Reveteering integendeel heet, indien de *Scarpe* van den voet der Gragt slegts tot aan den Horizont of aan de Berme met steen opgemetseld, maar de daarop staande Wal met Zood-Aarde bekleed wordt. Men maakt dezelve of te gelyker tyd als men den wal opvoert, of eerst naderhand. Zy dient voornaamelyk, daar slegte en Zandige grond is, tot stevigheid en bevestiging van de Aarden werken, ten einde dezelven door het weer en den Regen, ja door den vyand zelve niet zoo gemakkelyk kunnen bedorven en vernield worden. Ook wordt door diergelyke bekleeding veel ruimte bespaard, voornaamelyk als men dezelve niet in overvloed heeft, vermits de Schoeijing niet zoo veel plaats beslaat.

REVEUE. Zoo wordt eene monstering of bezigtiging van het Krygsvolk genaamd, wanneer zy geteld of opgeschreeven en nagezien worden.

REVIDEREN. Iets nog eens overzien; gelyk wanneer men een gedrukt blad ten tweedemaale Corrigeert, dan wordt zulks *Revideren* genaamd.

REVIER. Zoo noemen de Jaagers een zekere streek of ommetrek.

REVISIE. Is in de Rechten, voornaamelyk in Holland, wanneer eene van de Partyen niet te vreden is met de Sententie door den Hoogen Raad gegeeven, daar dezelve by Request verzoekt, dat de Stukken nog eens nagezien mogen worden; beweerende dat 'er een misslag begaan is, in welk geval hem Zeven Rechtsgeleerden toegevoegd worden, welke ge-

gemeenelyk de Penfionariffen der Steden zyn, die de Stukken van het voorfchreeven Proces helpen nazien. Deefe Revifie moet binnen twee Jaaren na het gegeeven vonnis, van den Hoogen Raad verzogt worden, en die het verzoekt, moet in de Griffie van den voorfchreeven Hoogen Raad, zoo veele Penningen in bewaaring leggen, als het den Hove goeddunken zal, om de Vacatien of Zittingen van de toegevoegde Rechters te betaalen. Zoodanig eene Revifie wordt ook in andere Landen toegeftaan en geoeffend; zynde onder anderen by het Kamergericht te Wetslar het gebruik, van eene Pleitzaak te revideeren, wanneer dezelve niet beneden de Som van 2000 daalders bedraagt.

REVIVIFICATIO. Weder-leevendigmaaking, wordt by de *Chymiften* genoemd, een *Mixtum* 't welk door zout of zwavel in eene andere gedaante gebragt, en weder in zyn voorigen ftaat gefteld wordt. Aldus *revivificeert* men den *Cinnaber* en de andere præparatien van den *Mercurius*, tot een weder vloeiend gemaakt Kwik.

REVOCATIO. Is eene herroeping van het geene men te vooren gedaan of toegeftaan heeft; of het geene door eenen anderen verrigt is, te niete doen.

REVOCATORIA. Zyn de Landvorftelyke uitfchryvingen, wanneer de Leensluiden en Onderdaanen, uit vreemden Krygsdienft terug geroepen worden.

REVOCEREN. Herroepen, terug eiffchen, zyn woord en belofte, die men van te vooren gegeeven heeft, wederom in den hals haalen, of anders uitleggen en niet gelden laaten.

REVOLTE. Opftand, Oproer, Muiterye.

REVOLUTIO. Wordt van een Land gezegd, wanneer hetzelve eene aanmerkelyke verandering in de Regeering en Politique Zaaken geleden heeft.

REVULSIO. Dus wordt genoemd eene terugtrekking of afleiding naar het tegendeel des vloeienden vogts. Van deefe zyn vier Soorten; want de *Revulfie* gefchiedt of van onder naar boven, van de regter tot de flinkerzyde; of van vooren tot agteren; of van binnen naar buiten.

REVULSORIA VENÆ SECTIO. Wordt genaamd, als het bloed, dat in een deel ingeflooten is, door het openen van een ader in een daarvan afgelegen deel wederom afgetapt wordt.

REUK. Lucht, ftank van de eene of andere verrotte of bedorvene dingen, die onze reukzenuwen in den neus aandoen en daarop eene onaangenaame Gewaarding veroorzaaken.

REUK. Zie de Artykels ODORATUS en OLFACTUS.

REUK WERK. *Caffolette.* Is dat geene waardoor een goeden

den Reuk in een vertrek gemaakt, en in tyden van zwaarigheid de ongezonde Lucht daaruit gedreeven wordt.

REUNIE-KAMER. Wierd door den Koning van Frankryk, Lodewyk de XIV, in den Jaare 1681, in Mets en Brisach opgericht, die de Pretensien der Kroon Frankryk op de Duitsche Provintien zoude onderzoeken, wat voor Landen in oude tyden van de drie Bisdommen Mets, Toul en Verdun in Lotharingen, ook van den Elzas afhangkelyk waren geweest, en aan dezelven wederom ingelyfd moesten worden.

REUSEL. Is een vet dat in Dieren gevonden wordt, en koud zynde stolt, op het vuur smelt en op het water dryft; doch *Reusel* bekomt men alleen van varkens. Het is een zeer aangenaam, zuiver en wit smeer, dat men bewaaren kan en even als boter gebruiken, om 'er mede te bakken. De Parfumeurs bereiden 'er ook Pommade van.

REUSEN. Menschen van eene ongemeene grootte, waren volgens eenige Ouden, de Zoons van Saturnus, en, volgens anderen, die van de Aarde. Josephus zegt in zyne *Joodsche Oorlogen*, dat zy uit de vermenging der kwaade Geesten of Demons, met de Vrouwen des Aardbodems zyn voortgekomen; welk gevoelen Lactantius (hetzelve met een plaats uit de gewyde Geschiedenis bewyzende) schynt aan te kleeven en te bevestigen. Maar Augustinus en alle laatere Godgeleerden, verwerpen dit gevoelen met reden, en ontkennen dat de boose Geesten zig met de Vrouwen kunnen vermengen en Kinderen verwekken. De Dichters hebben verzierd dat de Reusen de Goden hebben aangedaan, maar dat zy door hen verslagen en eenigen van hen onder den Berg Etna, anderen onder de Eilanden Mycone of Micole en Lipari begraaven en eenigen in de Helle geworpen zyn. Ovidius is deswegens in zyne *Herscheppingen* zeer breedvoerig. Men vindt in de Heilige Bladen dikwils van Reusen gewag gemaakt, en eenige Schryvers zyn van gedagten geweest, dat Adam zelve een Reus was; anderen hebben zig ingebeeldt dat de Boose Geesten deese Reusen zyn. Philo de Jood heeft daarvan een afzonderlyk Tractaat geschreeven. Eenige Schryvers, zoo Ouden als Nieuwen, houden als eene zekere zaak staande, dat 'er voor deesen Reusen geweest zyn, en dat de menschen in den beginne van de waereld eene ongemeene grootte en Reusengestalte gehad hebben. Anderen zeggen dat 'er niet alleen in den beginne van de waereld en kort na den Zondvloed, maar dat 'er zelfs veele Eeuwen na Christus geboorte, gantsche Natiën van Reusen geweest zyn, en zy maaken inzonderheid van de Gotthen en Noormannen zulk een volk. Volgens de gedagten van Pikart in zyne *Oudheden van Drenthe*, zyn de oudste Drenthenaars mede Reusen ge-

geweest, houdende ten minste staande dat het Land van Drenthe van ouds van Reusen gekrield heeft, die uit Gothland en de andere Noordsche Landen derwaards gekoomen zyn en dat Land tot hunne woonplaats verkoren hebben. Dit is zeker dat 'er ten allen tyde en onder alle Volkeren, groote en sterke menschen geweest zyn en dat ze 'er nog zyn. Dus inzonderheid vondt men dergelyke, boven anderen, in grootte en kragt uitmuntende Lieden; allermeest onder de Noordsche Volkeren, getuigende TACITUS, MELA &c. dat de Duitschers in het algemeen en vooral de Cimbren, zeer kloeke en sterke Lieden geweest zyn, zonder dat zy daarom eigenlyk Reusen waren. Men heeft sedert eenigen tyd veel voor- en tegen geschreeven wegens de *Patagoniers*, een Volk in Zuid-Amerika, die door eenige Reisbeschryvers opgegeeven worden als menschen van eene ongemeene grootte en Reusengestalte; doch anderen hebben deese opgaave grootelyks verminderd.

REUSENBALK. (In de *Bouwkunde*) Een vercierd Opper-Cieraad, of het opperste deel van eene order, 't geen by groote en zwaare Gebouwen, boven platte Muuren gebruikt wordt, en uit weinig maar zeer sterke Leden bestaat. Deesen worden met Krob- of Kraagsteenen, en daarënboven ook nog wel met Balkhoofden onderschoord; maar die Steenen rusten op verscheide groote en aanzienelyke Leden.

REUSENBEENDEREN. (In de *Natuurlyke Historie*) Een naam die men te onrechte gegeeven heeft aan eene Soort van delfbaare Beenen, die algemeen verondersteld worden de Beenderen van Reusen geweest te zyn; maar inderdaad die van den Oliphant of ander groot Dier zyn.

REUSENGEBERGTE. Is een groot Gebergte tusschen Bohemen en het Vorstendom Jauer. Hetzelve scheidt Bohemen en inzonderheid den Koninggratser en Buntslauer-Kreits van Silesien en Opper-Lusatsen, in hetwelke verscheide beroemde Bergwerken geweest zyn. Op hetzelve bevindt zig een byzonderen Berg, op den Boheemschen grond gelegen, de *Ketel* genaamd, agter welken de Duivelsgrond met het Duivels-Veld, als mede de Johannesbron te vinden is, waarheenen veele Luiden op St. Jan Bedevaarten doen en van dat water drinken, om daardoor gezond te worden. Het is ook wegens het Spook, de *Rubenzaal* genaamd, berugt.

REX. Dus wierd by de Atheniënzers een der Archonten genaamd, wiens bediening bestond in de navolgende bemoeijingen. Hy bezorgde de Feesten van *Ceres*, *Bacchus*, *Minerva*, *Vulcanus* en *Prometheus*, ten einde dezelven op den gezetten tyd en met de gewoone plegtigheden gevierd wierden. Voorts had hy het opzigt over de Priesters en het waarneemen van den Godsdienst. In het byzonder deed hy op het

Feest van Ceres, genaamd *Eleusinia*, eene Offerhande, en zag toe dat geen Vreemdeling zig daarby voegde. Des anderendaagsch na het Feest ook *Mysteria* genaamd, liet hy den Raad te *Eleusis* vergaderen, en spande de Vierschaar over de geenen, die geduurende den Godsdienst iets onbehoorlyks gedaan hadden. Daarënboven beslichte hy de geschillen tusschen geheele Familien. Ingeval 'er een Manslag gebeurde en hy op de daad aankwam, vermogt hy de Daaders en getuigen voor zig te dagvaarden en te verhooren, hoewel hy de zaak gemeenlyk in den Areopagus bragt, alwaar hy altyd zyne Kroon pleeg af te leggen, maar altyd vooraf zyn gevoelen bekend maakte. Zyne Gemaalin, *Regina* of Koningin genaamd, had ook het opzigt over zekeren Godsdienst, die zeer geheim gebouden wierd. Onder haar stonden verscheide Wyven, *Gerara* genaamd.

REX CONVIVII. Wierd ook *Magister Convivii* genaamd, en *Magister Cœnae*; ook wel *Symposiarcha*. Hy was by de oude Grieken en Romeinen de geene die van de gezamenlyke Gasten tot Koning verklaard wierd; invoege hy zekere Wetten en Ordonnantien maaken kon, naar welken zig allen, die by het Gastmaal tegenswoordig waren, gedraagen moesten. Deese Wetten bestonden daarin, dat hy bepaalde hoeveel en in welke maate een ieder drinken moest; dat de wyn naar een ieders vermogen met water gemengd was, ten einde niemant gedwongen wierd om meer te drinken dan hy voor zig nuttig rekende. Voorts moest hy het gezelschap met een aangenaam verhaal onderhouden, en de voorvallende geschillen beslissen.

RHA. Is een algemeen woord, 't welk aan veele Planten toegeëigend wordt; doch inzonderheid wordt de regte *Rhaponthicum* dus genaamd, naar de Rivier *Rha*, by welke ze groeit.

RHABARBARUM. *Rhabarber.* Is een groote, langwerpige, en bultige wortel, zynde een weinig Spongieus, doch daarby taamelyk zwaar, van buiten geel, maar van binnen als een Moschaatnoot. Hy heeft een bitteren en walgagtigen Smaak, die eene Saamentrekking en wrangheid nalaat, en een sterken en Speceryägtigen reuk van zig geeft. Hy wordt in stukken, die in het midden doorboord, aan draaden geregen zyn, uit *China* of *Moscovien* gebragt; schoon men 'er thans ook veelen ziet die plat en zonder gaten zyn. Alle Kruidkundigen zyn het één dat het Kruid van deesen Wortel eene Soort van *Lapathum* is; wordende daarom ook genoemd *Lapathum per Excellentiam*, en *Lapathum Chinense longifolium*. Men heeft verscheide Soorten van de beste *Rhabarber-Wortel* in de Droogerye-Winkels, die, of naar de

Lan-

Landen vanwaar ze komen, genoemd, of naar dat de wortel oud of versch is, onderscheiden worden. Ten aanzien van de Landen heeft men *Chineesche* of *Levantsche*, die de beste is; deese is vercierd met eene Vleeschverw, geel-groen of met eene schoone hairverw. Daarbenevens heeft dezelve eene middelmaatige Zwaarte. Vervolgens heeft men de *Turksche* en *Moscovische*, welke laatste hier te Land voor den besten gehouden wordt, en veel duurer is dan de Oost-Indische. In opzigte van haaren ouderdom wordt ze door sommige Drogisten verdeeld in *Rhabarbarum electum* of uitgeleesene, *medium*, middelsoort, en *Commune* of gemeene, die dikwils in zeer kleine Stukjes is. Haare voornaamste kragt is, dat ze de Gal en de andere Kwaade Sappen uitdryft en zagt purgeert. Ze heeft ook daarby eene Saamentrekkende kragt, en wordt hierom tegens de Roodeloop gebruikt; voornaamelyk als ze van te vooren gerooft is. Ze altereert en verbetert ook de Gal, als die te dik en te olieägtig is. Waarom ze ook weleens *Anima Hepatis* genoemd en zeer gepreesen wordt tegens de Geelzugt. De *Præparata* daarvan zyn *Syrupus de Cichor. Cum Rhabarb. Trocbisci*, *Pilulae*, *Extractum* en *Tinctura*.

RHABARBARUM ALBUM. Zie het Artykel MECHOACANNA.

RHABARBARUM MONACHORUM. *Munniken-Rhabarber*. Is een lange en dikke wortel, veselägtig gelyk de Angelik-Wortel, doch zwaarder en vaster; vanbuiten is hy zwart en van binnen geel, doch niet met roode en witte streepen doormengd. Het Kruid van deesen wortel is eene Soort van *Patich*, wordende door de Kruidkundigen genoemd *Lapathum hortense latifolium*. Deese wortel groeit in menigte in de West-Indien. Hy komt in kragten met de beste Rhabarber overéén, om dat hy ook zagtkens purgeert en stopt. Doch dewyl hy in grooter Dosis moet gegeeven worden, dient hy gevoeglykst om in *Decocta* of *Infusionis* te gebruiken.

RHABARBARUM PLEBEJORUM. Zie het Artykel FRANGULA.

RHABDOIS. Betekent zoo veel als *Sutura Sagittales*.

RHABDOLOGIA. Is eene soort van Cyfferen met Staafjes, welke kunst door NEPER, een Schots Baron, uitgevonden is, wordende de *Pythagorica Tabula*, op eene byzondere wyse, op de gemelde Staafjes geschreeven. Door middel van dezelven kan men op eene zeer gemakkelyke wyse, multipliceeren en divideeren; als mede de *Radix Quadrata* en *Cubica* uittrekken. Zie het Artykel NEPERISCHE REKENSTOKJES.

RHABDOMANTIA. Is eene soort van waarzeggende Toverye, door middel van zekere houten Staven, om daardoor toekomende dingen te voorzeggen.

RHACHIS. *Acantha.* De *Ruggraat*, hangt vast aan het hoofd, en loopt vandaar tot aan het einde van het Staartbeen, wordende van omtrent dertig Beenderen saamengesteld, die Wervelbeenderen genoemd worden, om dat het Ligchaam door dezelven op veelerlei wysen gedraaid wordt.

RHACHITÆ. De Ruggraats-Spieren.

RACHITUS. Dit woord heeft tweeërlei betekenissen. 1. Betekent het 't Ruggemerg. 2. Een zekere Ziekte, die Lendenvang genoemd wordt, en dit byzondere heeft, dat uit hoofde eener ongelyke verdeeling van voedsel, sommige deelen des Ligchaams verdroogen, en anderen integendeel boven maate toeneemen. Het is in Engeland byna eene landziekte, dewyl jonge Kinderen van een half Jaar tot hun tweede Jaar toe, daardoor aangetast worden. De voornaamste tekens zyn, dat ze een groot, met knobbels bezet hoofd, een gezwollen onder-Ligchaam, benaauwde Borst en gekromde beenen hebben; kunnende bezwaarlyk op de voeten staan, en als de Ziekte de overhand neemt, zoo is de Ruggraat te zwak om het groote hoofd te draagen. Hierby wordt men ook gewaar eene moeielyke Ademhaaling en uitteering des gantschen Ligchaams. De oorzaaken behoeft men niet verre te zoeken, om dat ze met de Teering overéénkomen. De geneesing kan niet anders dan van die Geneesmeesters ontleend worden, by welken deese Ziekte gemeen is, weshalve men by den beroemden Engelschen Geneesheer D. SYDENHAM, deesen Purgeerdrank kan aangepreesen vinden:

℞. *Tamarind.* ℥ ß.
Fol. Senn. ℥ij.
Rhabarb. ʒ ß.
Coq. in Aq. Communis. q. s.
In Colat. ℥iij. *dissolve.*
Mannæ.
Syrup. Rosar. Solut. ā ℥i.
F. Potio.

Hiervan kan het Kind een of twee Lepels vol gebruiken, naar de gesteldheid der jaaren, om den anderen dag; waarna de volgende openende *Unguentum* kan gebruikt worden, om het Ligchaam dikwils daarmede te smeeren.

℞. *Olei Lilior: alb.*
Tamarisc. ā ℥iij.
Succ. Apii.
Rad. Bryon. ā ℥j.

Laat

Laat dezelven kooken tot dat 'er de Sappen uitgekookt zyn; doe dan daarby:

Unguent. de Alth.
Butyri non Salit. â ℥j.
Gumm. Ammoniac. in Acet. Solut. ℥ ß.
Ceræ flav. q. s.
F. *Liniment.*

Dolæus heeft op deese wyse ook verscheide Kinderen gelukkig geneesen; en pryst mede dit *Unguentum* aan, om in- en uitwendig te gebruiken, waarmede hy een kind van drie Jaar geneesen heeft.

℞. *Fol. Osmund. regal. vir.* Mvj.
Salv. rubr.
Anagallid. â Mij.
Lauri.
Majoran.
Rorismarin. â Mj ß.
Succ. Herb. Beccabung.
Succ. Herb. Cardiac.
Nasturt. aquat.
Trifol. fibrin.
Bacc. Juniper. â ℥j.

Snydt en stamp dezelven klein in een' houten of steenen Vysel met zes ponden ongezouten Mei-boter. Laat het veertien dagen staan om te *macereeren*, en laat het daarna allengskens in M. B. vloeibaar worden, en als het begint te giften, zoo pers het door een doek.

RHACOS. Betekent geschaafd Lynwaat, om in de Wonden of Zweeren te leggen.

RHADAMANTHUS. Een Man van eene zeer strenge gerechtigheid, weshalven hy door de Heidensche Dichteren, onder het getal der Onderaardsche Rechteren gesteld wordt. Men houdt hem voor den Zoon van *Jupiter* en *Europa*, en broeder van *Minos*. — Men voegt daarby dat hy zig ten deele op het eiland Creta heeft opgehouden, ten deele aan de Roode Zee en andere Asiatische Kusten een Ryk opgericht. Anderen noemen hem een Koning van Lyciën. — Strabo getuigt dat *Homerus* eerst geleerd heeft, dat *Rhadamantus*, een oud Koning van *Creta*, aldaar zeer heilige Wetten heeft gegeeven, daartoe aangezet door *Minos*. Dezelve *Homerus* maakt deese beide ook Rechters der afgestorvene Zielen, en noemt hen

Zoo-

Zoonen van *Jupiter*; want, om deese Wetten gezag by te zetten, lieten zy een gerucht loopen, dat zy dezelven van *Jupiter* ontvangen hadden. Maar *Plato* heeft de waarheid van dit Dichtkundige Verzierfel ontdekt, voerende *Jupiter* spreekende in, dat hy, vermoeid zynde van de klagten die voor hem gebragt wierden, over de verkeerde Rechtsoeffeningen in de waereld, en dat hy derhalven beslooten had daarin te voorzien, voor de menschen het Sterfuur te verbergen, en hen niet dan na hun dood te laaten oordeelen, wanneer alle waereldsche inzigten een einde hadden. PLATO zegt ook dat hy zyne drie Zoons tot Rechters der afgestorvenen heeft aangesteld, te weeten *Rhadamanthus* over Asië, en *Æacus* over *Europa*; maar *Minos* om de geschillen te beslissen, die nog zouden kunnen ontstaan. Dezelve PLATO stelt *Minos* verre boven de twee anderen, geevende hem een goeden Scepter in de hand, in plaats dat de twee anderen maar een gemeenen Staf hebben.

RHAGADES. *Barsten*, *Klooven*, *Scheuren*, zoo als dezelven gemeenelyk aan handen en lippen en elders, ook aan de Schaamdeelen gevonden worden. In het byzonder zyn de *Rhagades* aan den Aars lange Zweertjes zonder Zwelling, byna gelykende naar die geenen, die somtyds aan de handen door groote koude veroorzaakt zyn. Zeer zelden wordt hierover een Geneesheer geraadpleegd; want meest gebruikt men daartoe hulpmiddelen, als Bokken- of Hertentalk, gemeene Talk met bier, en Varkens of Ganzenvet, Queën-Slym, *Tragacanth. Gummi Arabic.* Ook *Ol. Tart. per deliq.* en *Decoct. Calcis vivæ*, als ook *Unguent. Pomadin.* met *Merc. Præcip. alb.* Indien 'er eenige jeukte of pyn by is, voornaamelyk by de *Rhagades Uteri*, is een *Unguentum Anodynum*, uit *Mucilag. Sem. Cydonior. Psyllii*, *Malv.* met *Butyr. Majale* gemengd, zeer dienstig, of wel het volgende:

℞. *Unguentum Enulat.* ℥iij.
Anodyn. ʒij.
Sacchar. Saturni ℈ij.
Merc. Præcip. alb.
Camphor. ā ℈ ß.
F. *Unguent.*

RHAGADIÆ. Etterbuilen aan de Schaamdeelen.

RHAGADIOLUS. *Hieracium Stellatum.* Is een Gewas met dunne takagtige Steelen; lange, taamelyk breede, ruige bladen en eene regelmaatige saamgezette bloem; welker Kelk uit holle gootswyse bladen, hol en spits toeloopt. Na de bloem

komen

komen vliesige, ruige Scheden, als eene Star geschikt, sluitende een langwerpig en spitstoeloopend Zaad in zig. Het Gewas is openende, afveegende en afdryvende.

RHAGOS. Een Scheur of Kloof, hoedanigen men vindt in de wonden der Vrouwelykheid en aan den Aars. Zie het Artykel RHAGADES.

RHAGOIDES. Wordt by de Grieken genaamd, het geene de Latynen *Uvea tunica Oculi* noemen; zynde het zwarte Vliesje rondom den Oogappel.

RHAGUS. Zie het Artykel RHAGADES.

RHAMNUS. Zie het Artykel DUINBEZIE BOOM.

RHAPHE. Zie het Artykel SUTURA.

RHAPONTICUM VERUM THRACIUM. Is een zwarte Wortel, van buiten naar de *Angelika*, maar van binnen naar den wortel van groot Duizendgulden Kruid gelykende, doch kleiner en bruiner; Spongieus, ligt, bros en van een weinig scherpen Smaak, bestaande uit lange stukken, die van binnen lange en roode streepen hebben; en groeiende op eenen Berg in Thracie.

RHAPONTICUM VULGARE. Is een langagtige Wortel, van buiten bruin en van binnen geelagtig, hebbende een bitteren en saamentrekkenden Smaak. Hy wordt uit Savoyen en Italiën, ook uit Litthauen en Rusland gebragt en blyft lang goed, als ze maar op eene drooge plaats bewaard wordt. Beide deese soorten komen in kragten byna overéén; want zy adstringeeren meer dan de Rhabarber, en wierden in voorige tyden tegens bloedstortingen gebruikt. Thans worden ze zelden of nooit gebruikt; behalven dat de *Rhapont. Verum* tot de *Theriaca* gebesigd wordt.

RHAPSODIA. Eene Redenvoering in Versen, die oudtyds gezongen of uitgesprooken wierd door eenen Rhapsodist. Anderen willen dat *Rhapsodia* betekene eene verzameling van Gedichten, voornaamelyk die van Homerus, welken een langen tyd in kleine Stukken, fragmenta &c. verstrooid geweest zynde, ten laatste op last van PISISTRATUS, vergaderd wierden in Boeken, die men *Rhapsodies* noemde. Hierom wordt tegenswoordig *Rhapsodia* gebruikt voor eene Verzameling van Passages, Gedagten en Autoriteiten, te saamen gebragt, om 'er een nieuw Stuk van te maaken.

RHAPSODISTEN. In de Oudheid, Persoonen welke hunne besigheid maakten om Stukken uit de Gedichten van Homerus te zingen. CUPER berigt ons dat de Rhapsodisten gekleed waren in het rood wanneer zy de *Iliade* zongen, en in blaauw wanneer zy de *Odyssée* zongen.

RHAPSODOMANTIA. Eene oude manier van Waarzeggerye die men deed door het steeken op eene Passage van eenen Dich-

Dichter by geval, en daaruit opmaakende eene voorzegging van het geene dat 'er voor kwam. Deese soort van Devinatie wierd op onderscheidene wysen te werk gesteld. Somtyds schreeven ze onderscheidene Schriften of Sententien van eenen Dichter op zoo menig stuk hout, papier of dergelyke, gooiden ze te saamen in een Vat, en trokken 'er een uit welke het lot te voorschyn bragt. — Somtyds openden zy een Boek en prikten op eenig Vers dat het eerste in het oog viel.

RHASUT. Dit is eene soort van vreemde Osterlucie, die de Mauren, *Rumigi* noemen. Haar wortel is vry dik, diep in de Aarde ingedrukt en heeft een zeer bitteren smaak. Zy schiet verscheide Steelen uit, die zoo dun als draaden en witagtig zyn. Deesen zyn ieder met zeven of agt blaadjes bezet, die klein, smal, spits en by wyse van het Yser van eene Lans gevormd zyn. Zy staan tegen malkander over en hebben eene Aschverwige kleur. Haare bloemen gelyken naar die van de andere soorten van Osterlucie en hebben eene donkere kleur, en zyn aan een wolagtigen Steel vastgehegt. Op deese Bloemen volgen vliesagtige Vrugten, die platte Zaaden bevatten, welken op elkander geschikt zyn. Deese geheele Plant heeft een onäangenaamen reuk. Zy groeit vooräl in het Land der Mauren; zy is wondheelende en oplossende.

RHEA. Dit is de toenaam der Godinne *Cybele*, dus genaamd van het Grieksche woord ῥέειν, dat is vlieten of vloeien, om dat naamelyk *Rhea*, een saamenvloed van alle goed bezat. De Dogter van Numitor, Koning van Alba, uit welke Romulus en Remus geboren zyn, wordt ook *Rhea* en *Rhea Sylvia* genaamd.

RHEDA. Dit woord hebben de Romeinen van de Galliërs ontvangen. Het betekent een Rytuig met vier wielen, wordende niet alleen van Paarden, maar ook van Muil-Ezels voortgetrokken. Hierop wierden zoo wel Menschen als Vragt gevoerd. Keiser Augustus heeft ingesteld dat aan zekere Posthuisen in plaats van Boden of Loopers zulke Wagens wierden gereed gehouden, wanneer uit de byzondere Wingewesten iets in der yl naar Romen moest gezonden worden. Dit nu was gemakkelyker, aangezien de geenen, dien de Keiser begeerde te spreeken, snellyk by hen konden komen. Voorts verordende Augustus dat de gemeenen in de Poortersteden van Italien, de Paarden of Muil-Esels tot diergelyke Wagens bezorgen moesten.

RHEE. *Ree.* Zie het Artykel REE.

RHEE. *Capretus.* In het Fransch *Chevreuil*, is eene soort van wilde Geiten, met ruw en regtopstaande hair op den rug, en aan de zyden met wikke plekken, als ze nog jong zyn. Zy wor-

worden in October verhit, hetwelk omtrent 14 dagen duurt. Omtrent de Horens hebben ze eene zekere overéénkomst met de Herten. Elke *Rheebok* paart maar met eene Geit, die altyd by hem blyft, tot dat de tyd van haar baaren nadert, wanneer ze zig zelve van hem affcheidt. Geworpen en de jongen zoo lang gezoogd hebbende, tot dat ze zelfs kunnen weiden, keert ze weder tot hem, voor wien ze vreesde, dat hy haare geworpen jongen zoude dooden. Zy werpt 'er gemeenelyk twee in de Meimaand, een Bokje en een Geitje, welken meest saamen blyven. Als de bronstyd voorby is, werpen ze hunne horens af en krygen in Maart wederom anderen. Het Mannetje is sterk van voeten en heeft ronde ballen onder dezelven. Doch de voeten van het Wyfje zyn hol, uit welke voetstappen ze door de Jaagers onderscheiden worden. In den Zomer onthouden ze zig gaarne in jonge Bosschen, daar Bronwellen en groene Kruiden gevonden worden. Men jaagt ze met Windhonden, gelyk de Herten; dus worden ze ook in den Herfst met Netten gevangen. Doch deesen moeten veel hooger zyn dan de Jagtnetten, waarmede de Haasen gevangen worden, om dat zy 'er anderfints overheenen zouden springen, want zy zyn zeer snel.

RHEEBOK. *Dama*, *Dorcas*, *Caprea Platyceros*, is kleiner dan een gemeen Hert, doch sterker dan een *Rhee*. Het Mannetje heeft vlakke breede Horens, die van boven met 3 of 4 takken bezet zyn; doch het Wyfje heeft geene horens, maar is geheel weêrloos. De Staart is eenige duimen lang, maar niet zoo kort als die der Herten. Zy zyn of gantsch rood of gantsch zwart, of gantsch wit. En aangezien zig deesen met malkander vermengen, zoo ziet men van dezelven gevlakte en veelverwige voortkomen. Haar vleesch heeft dezelfde hoedanigheden met het vleesch van eene Rhee. Men vindt deese Dieren meest in Pruissen, Lyfland, Denemarken en Noorwegen, vanwaar ze in Duitschland in de vorstelyke Diergaardens gebragt worden.

RHEGMA. Zie het Artykel HERNIA.

RHEIMS. Een der oudste en voornaamste Steden van Frankryk, aan de Rivier Vesle in Champagne. Zy heeft eene Bailluage, Presidiaal, Universiteit, die in den Jaare 1560 gestigt is, en een Aardsbisdom, wiens Aardsbisschop de eerste of voornaamste Hertog en Pair van Frankryk is, die de Koningen met dien Olie zalft, welke in de Heilige Vles bewaard wordt, en die eene Duif by de Krooning van CLODOVEUS I, uit den Hemel zou gebragt hebben.

RHEINANCKE. Dus noemen de Duitschers een Visch, met glinsterende, witte en ten deele blaauwe Schubben, zynde wit aan den buik. Hy groeit meer dan twee spannen lang;

wordt meest in de maand Maart in de Bodenzee gevangen; doch ook elders, hoewel niet menigvuldig. Hy moet niet langer dan een versch Ey gekookt worden, nadat hy een Kwartieruurs in heet water geweekt is; want anders wordt hy hard; doch men droogt en verzend hem doorgaands.

RHEINVAAR. Zie het Artykel TANACETUM.

RHENEN. Eene kleine Stad der Vereénigde Nederlanden in de Provintie van Utrecht, aan den regter Oever van den Rhyn.

RHENO. Zie het Artykel RENDIER.

RHENONES. Waren zekere Dekklederen, die de Romeinen op hunne Schouderen droegen, en die het halve Ligchaam bedekten. Zy waren zeer ruig en dus digt in één geweeven, dat 'er geen regen doortrekken kon. Somtyds hadden zy zulke Rhenones van vellen van zekere Dieren gemaakt, die in Galliën en Duitschland gevangen wierden. De Duitschers droegen ook diergelyke RHENONES.

RHETICE of EXIGETICE. Zoo heet by VITRUVIUS het deel van de Algebra, 't welke leert hoe men de Wortels van eene Vergelyking, in getalen of Linien vinden moet.

RHETORES. Waren te Athenen welspreekende en bekwaame Mannen, hoedanigen de Republiek by het Lot verkoor zoo dikwils als het noodig was den Rechteren door eene fraaije Redenvoering eenig voorstel te doen. Dus vermogten zy te spreeken, wanneer zy wilden, ontvingen voor iedere Oratie eene Drachma, dat is een Schelling, naar onze munt. In de Kerk van Constantinopolen waren *Rhetores* zoodanige Geestelyken die aan het Volk de Schriftuur verklaarden. De voornaamste onder hen wierd *Magister Rhetorum* genaamd. Deeze wierd doorgaans tot aanzienlyke Ampten bevorderd.

RHETORICA. *Oratoria.* Zoo wordt genaamd de kunst, om cierlyk, verbloemd en nadrukkelyk te spreeken. Zie REDENKONST.

RHEUM. Zie het Artykel RHAPONTICUM.

RHEUMA. *Rheumatismus.* Is een zinking of smertelyke gewaarwording van bytende of steekende pyn in de vleesige deelen en op de Beenvliesen, verzeld met Koorts, wegens het stilstaan der *Lympha* in de kleine Vaten; zoo dat het eene Lymphatische Ontsteeking der *Periostia* mag heeten; en hierom geeft men den naam van *Rheumatismus* aan alle overbrenging van kwaade Stoffe uit het Ligchaam naar de buitenste deelen, door Koorts verwekt; de *Arthritis* is hiervan alleen onderscheiden, omdat ze ontstaan uit vogten die by de geledingen, door stilstaan, bederven of verdikken; waarom de geneesing der Zinkingen met die van de *Arthritis* overéénkomt. Maar *Catarrhus* is een *Rheuma* geheel en al onderschei-

scheiden, en betekent eene vloeijing van scherpe vogten in de holtens, 't zy in den mond, den neus, de Luchtpyp, &c. offschoon *Rheuma* en *Catarrhus* dikwils by malkander komen en de *Febris Catarrhales* en *Rheumaticæ* in het gemeen voor eenerlei soort gehouden worden.

RHEUMATICI. Zoo worden die geenen genaamd, die met hevige en koortsveroorzaakende Zinkingen behebt zyn.

RHEUMATISMUS. Zoo wordt gemeenelyk eene verkouwdheid of zinking genaamd. Zie het Artykel RHEUMA.

RHEXIA. (In de *Botania*) Eene Soort van de *Octandria-Monogynia* Klasse der Planten, waarvan de *Corolla* bestaat uit vier rondagtige regtopstaande bloembladen, in de kelk ingezet. De vrugt is een rondagtig Kapsel, uit vier *Valvæ* gevormd, bevattende vier Cellen, en beslooten in den buik van de kelk; de Zaaden zyn rond en talryk.

RHEXIS. Betekent by de Oculisten, een ruptura van de *Cornea* des Oogs; door HIPPOCRATES wordt het in 't byzonder van de Aderen gezegd.

RHINANTHUS LINNÆI. Is de *Crista Galli* en *Pedicularis*.

RHINENCHYTES. Dus wordt genoemd een Instrument of Pypje, waarmede iets in den Neus gedaan wordt.

RHINOBATUS. (In de *Ichthyologie*) Een soort van de Raja alleenlyk met eene enkele rye prikkels op het midden van den rug.

RHINOCEROS. Zie het Artykel RHYNOCEROS.

RHINOCORUM. Dus wierd eene Stad op de Zee-Kusten van het Belooide Land genaamd, gelegen op de Egyptische Grenzen, daar de Stam van Simeon zyn erfdeel had, zynde 38 Italiaansche Mylen van Gaza. De platte neusen der Inwooneren zyn de oorsprong deeser benaaming.

RHIZAGRA. Een Tandtang, om de wortels der Tanden daarmede uit te ligten.

RHIZOIDES LAPIS. Is een steen die eenige gelykheid met de Houtwortelen heeft.

RHIZOPHORA. Is een opklimmend en zig omstrengelend Kruid, uit welks Stengelen een *Gemma* wast, die den ganschen inhoud der Plant uitmaakt en dezelve vermeerdert, zoo dat dit Kruidwortels draagt in de plaats van vrugt.

RHIZOTOMOS. Een *Kruidleeser* of *Kruidzoeker*. Dit woord wordt ook gebruikt van die Geneesmiddelen die eene Ziekte in den grond geneesen.

RHODELACON. Is *Roosen-Olie*. Zie dat Artykel.

RHODIA RADIX. *Roosen wortel*, is een bultige murwe wortel, van buiten bruin en van binnen wit, riekende naar Roosen, waarvan hy ook zynen naam draagt, doch hy moet met

het *Lignum Rhodii* niet verward worden. Hy wordt uitwendig als een Poeder of *Frontale* met *Verbena* gemengd, gebruikt.

RHODINUM. *Roosen Asyn*, of iets 't welk uit Roosen gemaakt is; voornaamelyk betekent dit woord *Roosen-Olie*.

RHODIOLA LINNÆI. Zie het Artykel LIGNUM RHODIUM.

RHODISCHE GALDERYE. Was by de Grieken eene byzondere soort van Galderyen of Loofhutten, rondom hunne pragtige Hoven, die op Pylaaren rusteden; de eene zyde van dezelven, welke regt tegenover de poort of deur van het Huis stond, was pragtiger en met grooter Pylaaren voorzien dan de drie overige zyden. Rondom de agterste Galderye waren de vertrekken der Huisbedienden, de Keuken, de Stallen en meer diergelyke tot de Huishouding behoorende Gemakken, en vooraan waren de Vertrekken van den Heere des Huises. Aan den eenen kant stonden de Kamers van de Vrouwen van het Huis, dewelke *Amphitalamus* genoemd wierd, en aan den anderen kant zag men de Kinder- en Meiden-Vertrekken, enz. 't welk *Thalamus* hiette; en agter deese beide zyden waren de Tuinen.

RHODISCH-HOUT. Zie het Artykel LIGNUM RHODIUM.

RHODISCH-RECHT. De Inwooners van het Eiland *Rhodus* zyn in de oude Geschiedenissen vermaard wegens hunne bedreevenheid in de Zeevaart, en vermits hierdoor hun Koophandel sterk bloeide, en onder de Inwooners toen reeds, wanneer zy nog niet onder het gebied der Romeinen waren, veele heilzaame wetten noopens de geenen die Schipbreuk geleden hadden, in zwang gingen, wierden deese wetten op de gantsche Middellandsche Zee, als een gemeen Recht der Volken, wegens haare billykheid, aangenomen. Deese wetten waren ook te Romen in een goed aanzien, gemerkt reeds ten tyde van JULIUS CÆSAR en AUGUSTUS de Rechtsgeleerden *Servius*, *Ofilius*, *Labeo* en *Sabinus* de Leer *de jactu* daaruit overnamen, en op diergelyke gevallen toepasselyk maakten. Ook vindt men dat de Keisers CLAUDIUS, VESPASIANUS, TRAJANUS, ADRIANUS en de ANTONINUSSEN de Rhodische Wetten bevestigd hebben, beveelende dat alleen de geschillen, over deese Koopmanschap voorvallende, daarnaar zouden beslischt worden. Men heeft nog een *Fragmentum Narrationis de Legum Rhodiarum Confirmatione* in het Grieksch, staande voor de *Leges Nauticæ*. Dit afgebroken Stuk is door SIMON SCHARDIUS, in den Jaare 1561, te Basel, in Octavo, maar naderhand door *Marquardus* FREHERUS, in deszelfs *Jus Græco-Romanum*, in den Jaare 1596 in het licht gegeeven. Sommigen houden het daarvoor dat *Volusius* MOECIANUS, die onder

der ANTONINUS den Godvrugtigen geleefd heeft, een Boek, de *Lege Rhodia* geschreeven heeft; doch deesen dwaalen, aangezien het opschrift van de *l 9 ff. ad. l. Rhod. de Jactu*, maar te kennen geeft, dat die woorden van MOECIANUS, uit de *Lex Rhodia* genomen zyn.

RHODODENDRUM. Zie het Artykel OLEANDER.

RHODOMEL. Is Roosenhonig.

RHODON. In de Pharmacie, eene benaaming die men geeft aan veelerhande Compositien, waarvan het hoofd-Ingredient uit Roosen bestaat.

RHODOSACCHARUM. Roosen-Suiker.

RHODUS. Een Turksch Eiland in de Middellandsche Zee, tusschen de Eilanden Candia en Cyprus, in Asiën gelegen, met eene Stad van denzelfden naam, hebbende eenen Aards-bisschop, en bevattende 3 Italiaansche Mylen in den omtrek. Zy is bevestigd en heeft eene goede Haven, wier ingang aan beide zyden met rotsen bezet en met torens voorzien is.

RHOEAS. Zie het Artykel RHYAS.

RHOMBI, of *Rumbi*. Zoo heeten by de Zeevaarenden de Luchtstreeken; als mede de Linien op het Compas, welken dezelven aantoonen.

RHOMBICA LINEA. Zoo wordt de Linie genoemd, die anders *Loxodromia* heet.

RHOMBOIDES. (In de *Geometrie*). Langwerpige Ruit, Ruitenvormig vierkant; zoo heet een Vierhoek die scheeve hoeken heeft, en welkers tegenovergestelde zyden even groot zyn, gelyk in PLAAT CCXXVI. *Fig.* 7. N. O. P. Q.

RHOMBOIDES. *Rhomboideus. Musculus.* (In de *Anatomie*) een dunne, breede, en langwerpig vierkante vleesige Spier, gelegen tusschen den Basis van de *Scapula* en de *Spina dorsi.*

RHOMBOIDIA. (In de *Natuurlyke Historie*) De naam van eene soort van Spars, aan dezelve gegeeven om dat ze van eene Rhomboidale vorm is.

RHOMBOS. Dus wordt genaamd eene soort van Chirurgicaal verband of bandage, in opzigt van deszelfs gedaante, omdat de band vierkantig doch schuins gemaakt wordt.

RHOMBUS. (In de *Geometrie*) Is een vierhoek, die vier gelyke zyden en een gelyk getal scheeve hoeken heeft, als PLAAT CCXXVI. *Fig.* 6. ABCD.

Om de Areas van een Rhombus te vinden, laat op CD, tot een Basis geschikt, de perpendiculaire Lyn *Ae* vallen, welke de hoogte van de Figuur is; multipliceer alsdan de Basis door de hoogte, zoo zal het Product de Area zyn.

RHOMBUS. *Tarbot. Water-Faisant.* Is een bekende aangenaame Visch, die in grootte alleen verschilt en waarvan som-

 mi-

migen ſtekels by den kop en by den ſtaart hebben, anderen niet. De eerſte naam is denzelven gegeeven om zyne Ruitswyſe gedaante, en die van *Phaſianus Fluviatilis*, van wegens deszelfs ſmaak, die naby het Faiſanten Vleeſch komt. Hy is wit, vaſt en ſappig van Viſch, en wordt uitwendig goed tegens de Miltziekte.

RONCHISMUS Zie het Artykel STERTOR.

RONCHUS. Het *Ronken*, 't welk men by ſommige ſlaapenden, en ook by die geenen die van eene beroerte overvallen worden, beſpeurt. Aan het ratelen van de Borſt, ontſtaande uit ſtilſtaande Etter, ſlym en andere vuiligheden, geeft men den naam van *Branchus*.

RHONE. Eene der grootſte Rivieren van Frankryk, die aan de grenzen der Italiaanſche Landvoogdyen van de Zwitſers, in het gebergte de la Fourche, digt aan den St. Gothardsberg ontſpringt, door het meir van Geneve ſtroomt, by Lion, de *Saone* inneemt, en zig door verſcheide uitwateringen, die men *Gras* noemt, in de Middellandſche Zee ontlaſt.

RHOPALISCHE VERSEN. In de oude Dichtkunſt, eene ſoort van Verſen, welken met Monoſyllabes beginnende, vervolgd wierden in woorden die trapswyſe langer en langer naar het end wierden.

RHOPOGRAPHI. (In de *Oudheid*) Schilders die zigzelven bepaalden tot laage voorwerpen, als Dieren, Planten, Landſchappen, &c.

RHUS. *Sumach*, *Smak*; groeit in Frankryk en Italien. Van deeſen Boom komt de verwe *Sumach* of *Smak*, die of uit geſtampte ſteelen en bladen beſtaat, of uit deszelfs roode toppen en vrugten. Men heeft tweeërlei ſoort, te weeten die van *Port à Port* en de *Malakiſche*. De eerſte is de beſte, hebbende een aangenaamen reuk en een roodagtige kleur; weinig ſteelen en veel korlen. De tweede heeft veel ſteelen, is witagtig en hierom minder goed. De beſte is de verſche en groenagtige, die tot de zwarte verw gebruikt wordt. — Ze wordt in de Geneeskonſt, om te ſtoppen, tegens de Loop, bloedſtortingen en andere toevallen gebruikt; als ook tegens de bederving van het Tandvleeſch, waggelende tanden en in de Mondzweeringen en Gorgelwateren.

RHYAS. *Rhoeas*. Dus wordt genoemd eene oogziekte, als de ooghoek of de Traanklier in den grooten Ooghoek door een geduurigen Traanenvloed merkelyk afneemt. Dit ongemak ontſtaat gemeenelyk uit een gebrek van het voedſel. Om het zelve te verbeteren zyn dienſtig: *kreeftenſap*, *kragtige Soupen*, *Elixir Macis*, *Eſſent Fœnicul. Tinct Antimon. Simpl.* en *Tartariſat Spirit. Sal. Ammoniac. Succinat. Liq.* C. C. *Succinat. Bezoardic.*. &c. of

Sp.

℞ *Sp. Fœnicul.* ʒ ij.
Essent. Euphraj. ʒ j.
Liq. C C. Succinat. ℥ ß.
Misce.

Men kan het oog ook wasschen met *Aq. Regin. Hung.* en met oogwater uit *Aloës. Myrrha. C. C. ust. præp. Nihil, Thus. Pompholyg. Succ. Cydonior. Mucilag. Tragacanth.* met *Aq. Fœnicul fact.* of

℞ *Mucilag. Gumm. Tragac. c. Aq.*
Fœnic. fact. ℥ ij.
Succ. Cydonior. ℈ ij.
Tut præp.
Lap. Scissil. præp. ā ℈ ß.
Croci.
Myrrh ā ℈ j.
Thuris ℈ ß
F. Collyrium.

Als ook een *Fœtus* uit *Decoct. Chamomill. Fœnicul. Fœnugræc. Euphras.* of een *Unguentum* uit *Mucilag. Sem. Cydonior. Lini, Rad. Alth. Pompholyg.* In 't byzonder wordt zeer gepreesen het uitgeperste Sap uit het *Gramen. Parnass.* om somtyds daarin te druipen.

RHYN. De grootste en voornaamste Rivier van Duitschland, die twee Bronnen op den St. Gothardsberg in Graauwbunderland heeft, waarvan de noordelyke de Opper-Rhyn, en de zuidelyke de Neder-Rhyn genaamd wordt, welke beide stroomen zig egter nog in het genoemde Graauwbunderland by Rezuns, 4 Italiaansche mylen boven Chur, vereenigen, wanneer deese Rivier door de Bodenzee stroomt, en by Ments, den Main, en by Coblents de Moesel inneemt. By Schenkenschans in Gelderland verdeelt zy zig in twee armen, waarvan de linker de *Waal* genaamd wordt en te Worcum in de Maas valt; de andere arm verdeelt zig weder in tweën, waarvan de regter arm, onder den naam van den nieuwen Yssel zig by Doesburg in den ouden Yssel ontlast; maar de linker behoudt den naam van Rhyn, en verdeelt zig weder by Wyk te Duurstede, wanneer de Linkerarm de *Leck* genaamd wordt en boven Rotterdam in de Maas stort. De andere arm behoudt nog den naam van Rhyn, en verdeelt zig in de Gragten der Stad Utrecht, in twee Stroomen, waarvan die ter regterhand by Muiden in de Zuiderzee valt en de *Vecht* genaamd wordt; maar de andere stroom behoudt als nog den naam van Rhyn, vloeiende door Leyden, en vervolgens tot aan het Dorp Katwyk,

wyk, alwaar dezelve tegenswoordig in de Zandduinen eindigt; maar eertyds zoude dezelve, by het Huis te Britten en het Zee-Dorp Katwyk, zyne uitwatering in de Noordzee gehad hebben.

RHYNBESIEN. Zie het Artykel DUINBESIE-BOOM.

RHYNBLOEMEN. Zie het Artykel LEVER-BALSEM.

RHYNLAND. Een Baljuwschap van Zuidholland, voornaamelyk aan den Rhyn gelegen, waarvan het ook den naam heeft, 't welk zig van de Noordzee af, tot eene groote uitgestrektheid lands uitbreidt, en veele voornaame Dorpen in zig bevat. LEYDEN wordt daarvan de Hoofdstad genoemd.

RHYNLANDSCHE VOET. Is een twaalfde gedeelte van eene Roede van dien naam, en betekent gevolgelyk eene Maat, naar dewelke alle soorten van groottens uitgemeeten, en volgens haaren inhoud uitgesprooken kunnen worden. Voornaamelyk is deese Maat by de Ingenieurs algemeen, vermits dezelve by den Vestingbouw, tot het aanleggen en berekenen van alle diergelyke werken alleenlyk gebruikt wordt. Wie dierhalven de Boeken, die over den Vestingbouw tot nog toe in het Licht gekomen zyn, ofte ook de Ingenieurs, in hun voordrag, regt en grondig verstaan wil, moet voornaamelyk de verhouding van den Rhynlandschen voet, tegen anderen die in de overige Landen en Plaatsen van den Aardkloot in gebruik zyn, wel onthouden. Ten dien einde heeft niet alleen SCHWENTER, in zyne *Geometria Practica*, maar ook JACOB MEYER, in *Aritbmetica Decimali*, en meer anderen, de vergelyking van dien voet met de overigen opgegeeven, en derzelver Verhouding aangeweesen, uit welken wy de volgende Tafel, nevens eenige andere allengskens verzamelde Verhoudingen van den Rhynlandschen, tegens andere Voeten, in duisenddeelige Breuken, opgeeven:

Rhynlandsche.	1000
Amsteldamsche. . . .	904
Antwerpsche.	909
Alemanische. . . .	1050
Alexandrische. . .	1102
. . . .	1200
Antiochische. . . .	1360
Augsburgsche. . . .	938
Bazelsche Stadsvoet. . . .	950
. . . .	924
. . .	838
Bazelsche Land of Veldvoet. . .	950
Bazelsche Decimaal voet, volgens de Roede van 16 Voet. . . .	1433

Bazelſche halve El.	858
Breemen.	934
Verbeterde of gecorrigeerde.	926
Brielſche.	1060
Byerſche.	908
	924
Burgundiſche Graven.	1088
Babyloniſche.	1172
Bruggen in Flaanderen.	880
Coppenhagen.	934
Chaſtolet, die in de Landvoogdye Chaumont gelden.	985
Dordrecht.	1050
Duitſchland, gemeene voet.	908
Engelſche, door het geheele Koninkryk.	968
Frankfort aan den Mayn.	912
Franſche.	1038
	1018
Griekſche oude.	1042
Geometriſche.	780
Goes.	954
Haarlem.	910
Italiaanſche Bratſche genaamd.	1425
Italiaanſche Geometriſche.	885
Inſpruk.	1011
Leyden.	1000
Leuven.	909
Londen.	968
Lotharingſche.	925
Middelburg.	960
Mechelen.	890
Munpelgard of *Montbeillard*.	915
Munchen.	905
Neurenburg.	947
	960
	930
	974
Praag.	930
Parys, Koninklyke Voet.	1055
Parys, halve el.	1910
Rhynlandſche Veldmaat.	1200
Roomſche oude.	1000
uit *Livius*.	925
Samiſche.	1102
Straatsburger Stadsvoet.	891
	884

Savoyen.	870
Toledo.	867
Venetien.	1126
Utrecht.	869
Ulm.	970
	920
Weenen.	1000
	978
Zurich, Stadsvoet.	956
Zierikszee.	988

RHYNOCEROS. *Neusboorn*, *Rhinoster*. Is, naast den Oliphant, het grootste viervoetige Dier van de bekende Waereld, 't welk onder de *Amphibia* en herkaauwende Dieren gerekend wordt. Zyne huid is zonder haair en ziet 'er van verre uit alsof het enkel schilden waaren, schoon het maar ruwheden van de borstels zyn; zy is donker, aschverwig van kleur, naar het zwart trekkende, en even hard als die van een Oliphant, zoo dat 'er de pylen op afstuiten. Zyn muil is als die der Zwynen, maar veel spitser, en hy knort als een Varken, doch laat zig op geen verren afstand hooren Hy is gewapend met een sterken harden hoorn, van onderscheidene grootte, donkergroen van verwe en als eene Ploegschaar geboogen. Somtyds is ze wel twee voeten lang. Als het Dier vergramd is, graaft het daarmede steenen uit den grond, die het verre over zynen rug heenen weet te slingeren. Ook tast het, zoo het zyn doodelyken vyand, den Oliphant niet weet te ontloopen, denzelven daarmede aan en ryt hem somwylen den buik daarmede open. Aan deszelfs voorhoofd groeit nog een andere hoorn, die meer dan zes duim uitsteekt, en de gedaante heeft van een halven omgekeerden Kegel. De oogen en ooren zyn klein, en met de laatsten ziet hy enkel regt uit, zoo dat men door zydelings af te gaan, zyne nadering ontwyken kan; dewyl het Dier zig zeer bezwaarlyk kan omdraaiën. Ongemeen scherp is de reuk van dit Dier en het weet daardoor zynen roof gemakkelyk te vinden. De beenen zyn zeer dik en schynen als in geschubde laarzen te hangen. De pooten zyn kloek. Men vindt het veel om en by de Kaap de Goede Hoop; doch het zal geen mensch, ten zy getergd, eenig leed doen. De roode kleur zou, volgens sommigen, zeer by hetzelve gezogt zyn; waarom het de geenen die dus gekleed zyn, ongenadig aantasten zou en vernielen, lekkende door zyne scherpe en als met vylen voorziene tong, het vleesch welhaast geheel van de beenen weg. In de Geneeskunde gebruikt men zyne horens, nagels en bloed, als vergift-weerstaande, zweetverwek-

Fig.1. De Rhinoceros.

2. Rhinoceros Vogel.

Fig.5. Rompée.

3. Astronomische Ring.

Fig.4. De Ring van een Romeinsche Ridder.

Rustre.

Fig.6. Het Roodstaartje.

wekkende, en in Buikloopen; doch zy kunnen deefe Genees-middelen zeer wel miffen; en in Afia en Afrika zyn ook andere Medicynen genoeg, om aan die oogmerken van Geneefing te voldoen. Zie eene Afbeelding van den Rhynoceros op PLAAT CCXXVII. *Fig.* 1.

RHYNOCEROS. Zoo noemden de Ouden een groot vat, uit den Neus van een Neushoorn gemaakt. De Romeinen gooten 'er Olie in en gebruikten ze in de Baden in de plaats van Lampen.

RHYNOCEROS-VOGEL. Men geeft deefen naam aan eene gehoornde Indiaanfche Raave. Hy is veel grooter dan de Europifche Ravens. Zyn bek is klein in evenredigheid van zyn Ligchaam. Hy heeft een hoorn op zyn kop en draagt deswegens deefen naam. Hy is uit het geflacht der *Margi* en heeft zwemvoeten ter grootte als die van eene Zwaan. Men bewaart in fommige Kabinetten van zeldfaamheden deszelfs kop, waarvan eene Afbeelding te zien is PLAAT CCXXVII. *Fig.* 2.

RHYNOCEROS VOLANS. Is eene Soort van *Kever* met een hoorn op den neus.

RHYNSBUKG. Was voor deefen een beroemde Abtdye van adelyke Jufvrouwen van de Benediktyner Order, die de vryheid hadden, wanneer zy genegen waren om te trouwen, om daar weder uit te gaan, en wier Abtdiffe in Geeftelyke en Waereldlyke zaken te gebieden heeft gehad. De Stigtereffe daarvan is geweeft (in den Jaare 1133.) Petronella, eene Graavin van Holland, Gemaalin van FLORIS *den Vette*, Graaf van Holland. Tegenswoordig is het een Dorp, een klein uur van Leyden gelegen.

RHYNSBURGERS. Worden dus genaamd naar het Dorp Rhynsburg, zynde zekere Chriftenen in de Veréénigde Nederlanden, voornaamelyk in Holland, die eenerlei gevoelen hebben, in het ftuk der Vrye-Genadeverkiefing, met de Arminiaanen, in het ftuk van den H. Doop met de Wederdoopers, en in het ftuk van het Predikampt en den openbaaren Godsdienft met de zoogenoemde Kwaakers, hoewel 'er zig thans veele Sociniaanen en anderen onder hen bevinden. Zy houden hunne voornaamfte vergaderingen in het voornoemde Dorp, tweemaal in het jaar, naamelyk op Pinkfter-Maandag en op den eerften Zondag na St. Bartholomeus; komende de Leden van verre plaatfen derwaarts. De eerfte Stigters van deefe Gezindheid waren twee Broeders, CODDE genaamd en Leerbereiders van hun Ambagt, die dit Genootfchap in den jaare 1610 begonnen hebben.

RHYNSCHE GULDEN, of Rhynfche Goudgulden. Deefe Munt is eerft in Duitfchland van Goud, tot 21 Groffchen gemunt;

munt; doch doet tegenswoordig byna nog eens zoo veel. De Neurenburgſchen, Paltſiſchen en Byerſchen zyn de beſten; doch die van Metz is wat geringer.

RHYNSCHE VERBOND. Was eene gewaande zoogenoemde defenſive Alliantie, die de drie Keurvorſten van Mentz, Trier en Keulen, de Biſſchop van Munſter, de Koning van Zweden als Hertog van Breemen, Verden en Heer van Wismar, gelyk ook Palts-Nieuwburg en de Lunenburgſche Huiſen, benevens Heſſen-Kaſſel en verſcheide andere Standen, in Auguſtus des jaars 1658 te Frankfort ſlooten, onder voorwendſel van zig daardoor ſlegts van alle inquartiering of doortogt van vreemde Krygsbenden te beſchutten; maar men bevond inderdaad dat zy den Koning van Frankryk, door een byzonder Tractaat mede daarin namen, en daardoor duidelyk genoeg te kennen gaven, dat Frankryk dat gewaande verbond, ſlegts om den nieuw-verkooren Keiſer LEOPOLD te keer te gaan, uitgevonden hadde.

RHYNWILGE. Zie het Artykel LIGUSTRUM.

RHYPTICA. Zuiverende middelen die de vuiligheden afdryven.

RHYTHMICA. In de oude Muziek, die tak welke de Rhythmus regelde. — De Rhythmica betrof de beweegingen, regelde de maaten, de order, vermenging &c.; ten einde de driften gaande te maaken, dezelve weg te neemen, te vermeerderen, te verminderen, &c. — ARISTIDES en andere oude Schryvers over de Muziek, verdeelen de Artificieele Muziek in Harmonica, Rhythmica en Metrica.

RHYTHMOPŒIA. Eene der oude miſicale Faculteiten, gelyk zy genoemd wierd, welke regelen voorſchreef voor de beweeging of Rhythmus.

RHYTHMUS. Is eene zekere proportie der Pols-ſlagen, ten aanzien der tyden, leevenswyſe en des Ouderdoms.

RHYTIDOSIS. Is eene vermindering der oogen of des Oogappels, uit gebrek van den toevloed der leevensgeeſten.

RIB. Zie het Artykel COSTA.

RIBADEQUIN. Is een oud Franſch Kanon, 't welk een pond Yſer ſchoot en agt voet lang was; of het ſchiet maar een half pond en was zes voet lang.

RIBBEN. Een naam, die aan de Beenderen, die het grootſte gedeelte van het Beengeſtel der Borſt uitmaaken, gegeeven wordt.

Men vindt 'er doorgaands ter wederzyde twaalf; ſomtyds zyn 'er wel dertien aan eene zyde gezien, en ſomtyds is dat ook wel aan beide kanten waargenomen. 't Is ook wel gebeurt dat 'er maar elf, 't geene zeldſaam is, waren. Wanneer 'er overtollige Ribben zyn, zoo worden die gemaakt door de verlan

langing der dwarsse uitsteeksels van den laatsten halswervel of door die des eersten Lendewervels. Men heeft ondertusschen eenige maalen eene dertiende Rib gevonden, welke Rib van de dwarsse uitsteeksels onderscheiden was, en daaruit niet voortkwam.

De Ribben zyn verdeeld in *waaren* en in *valschen*. De eersten zyn ter wederzyde zeven in getal. Zy raaken met haar vooreinde aan het Borstbeen. De anderen integendeel zyn vyf in getal, en onder de anderen geplaatst. Het Kraakbeen van haar vooreinde is niet vast aan het Borstbeen. Dat van de eerste valsche Ribben wordt opgeligt en voegt zig tegens het Kraakbeen der laatste waare; het Kraakbeen der tweede hegt zig aan dat der eerste, en dat van de derde is vast aan het Kraakbeen der tweede. De twee laatsten raaken de Kraakbeenderen der voorigen slegts aan met zeer slappe bandagtige Veselen, 't geen haar den naam van *dobberende* heeft doen verkrygen, omdat zy losser dan de anderen zyn. De voordeelen deeser schikking zullen gemaklyk gezien worden, indien men acht slaat, hoe noodig het was, dat deese Ribben iedere keer, als de *Maag* zig met voedsel uitgezet bevond en ten tyde der Zwangerheid, zig konden medegeeven.

De vereeniging der Ribben maakt het grootste gedeelte van het Beengestel der borst uit, zy zyn dwars boven malkander gelegen.

Het Ligchaam der Ribben is plat en meer of min geboogen. De uitwendige Oppervlakte is rond en de inwendige hol. Beide zyn ze vry gelyk. De bovenrand heeft niets aanmerkelyks. Hy is een weinig rond, kan in eene inwendige en uitwendige Lip verdeeld worden. Men vindt inwendig langs den geheelen onderrand een Goot, waarin de vaten en de tusschenribbige Zenuwen loopen. Zy begint wat van het agterste uiteinde, en strekt zig niet uit tot aan het voorste. De ligging deeser vaten moet onder het doen der Konstbewerking op de Etterborst, wel in acht genomen worden: hunne opening zou van een gevaarlyk gevolg zyn. Het agtereinde der Ribben articuleert met de wervelbeenderen. Zy eindigen met eene soort van hoofdje, dat twee kleine Gewrigts-Vlaktens heeft, die van een gescheiden worden door eene kleine verhevenheid, die even als de oppervlaktens zelve, met Kraakbeen bedekt is. Door middel deeser vlaktens articuleeren de Ribben met de gewrigtsuitsteeksels der Wervelbeenderen. De Rib is onder haar hoofdje een weinig vernaauwd, by wyse als een hals, en terstond daarna vindt men op den onderrand der uitwendige oppervlakte, een bult, op denwelken eene kraakbeenige vlakte is, tot derzelver geleding met het dwarsse uitsteek-

steeksel der Rugwervelen. Rondom den Bult zyn ongelykheden, die tot vasthegting van kleine bandjes dienen.

Men vindt ook nog digt by den bult, op de uitwendige oppervlakte, een uitspringende Streep, welke met die, die aan de andere ribben worden opgemerkt, helpt tot maaking eener Streep, waarvan de rigting van boven naar onderen is en die van de rugzuil verwydert, naarmaate dat zy nedergaat. Aan deese Streep wordt den naam van hoek der ribbe gegeeven.

De Lengte der eene rib verschilt veel van die der andere. Zy zyn allen geboogen en als gedraaid; doch de eene is zulks meerder dan de andere. De bogt is zoodanig dat de uiteindens tegenstrydig gedraaid zyn. Het agterste is naar omhoog verheven, en het onderste benedenwaarts geboogen, het geene maakt dat de geleding der Ribbe met de wervelen hooger is, dan die aan dezelfde zyde geschiedt met het borstbeen. Deese opryzing wordt kenbaarer, naarmaate de Ribben zig van de eerste verwyderen, omdat zy tusschen haare voorste uiteindens, eene plaats overlaaten; die toeneemt naarmaate zy nederdaalen; daar integendeel de tusschenruimte, welke tusschen de agtereindens is, altoos hetzelfde is.

De Bogt der Ribben is aanmerkelyker naar agteren dan naar vooren, en zy neemt toe, naarmaate zy van de eerste, die heel weinig geboogen is, verwyderen. 't Is ook in dezelfde order dat het deel, 't geen tusschen den hoek en het vooreinde is, gedraaider wordt. Deese gedaante maakt, dat de Ribben gelyk zyn aan eene gedraaide Romeinsche S; zoo dat indien men ze op eene tafel legt, een haarer uiteindens zig altoos naar omhoog verheven bevindt, en het andere benedenwaarts geboogen is.

Het vooreinde wordt in lengte door een Kraakbeen vermeerderd. Men noemt het 't *Borstbeensche*, omdat het met het Borstbeen articuleert. Dit Kraakbeen wordt in de waare Ribben langer, naarmaate de Ribbe, aan dewelke het behoort, wyder van de eerste af is. Een haarer uiteindens is ten eenemaal met de Ribbe als gesoldeerd, en het andere heeft twee kleine vlaktens, waardoor zy met het Borstbeen articuleert.

Het Agtereinde neemt den naam van *wervelbeensche* aan, naar zyne geleeding met de wervelbeenderen, die door middel van het hoofdje, waarvan wy reeds gesprooken hebben, en door de twee kleine vlaktens, waarmede het aan de dwarsse uitsteeksels vasthoudt, geschiedt.

De Ribben zyn gemaakt van eene Spongieuse Zelfstandigheid, met eene Plaat, die stevig van maaksel, en in de lengte over haar,

haar, by wyse als Beenveselen, is uitgestrekt. De Ribben worden van alle Beenderen des Ligchaams, het gemaklykste in het Papiniaansche Konsttuig, week, en uit dezelven kan de meeste en beste lymagtige zelfstandigheid gehaald worden. Veelen deeser Ribben hebben onder malkander byzondere kenmerken, die haar onderscheiden. De eerste is de breedste en platste van allen, en heeft geene Goot, voor de vaten. Zy is ook de kromste. Zy is niet gedraaid, en haar hoofd is plat, en niet hoekig, gelyk zulks dat der andere Ribben is.
De Bovenrand der tweede, gelyk ook die der eerste, is byna scherp, en de onderste is rond. Deese tweede Rib is zeer geboogen en niet gedraaid.
De zeven volgende Ribben verschillen van malkander niet dan door haare dikte en lengte. Zy worden verdraaid, naarmaate zy tot aan de derde der valsche Ribbe nederdaalen.
De twee laatste valsche of dobberende Ribben zyn klein en een weinig geboogen. De goot haares onderrands is zeer oppervlakkig. Haar agtereinde articuleert niet met de dwarsse uitsteeksels der wervelbeenderen, en het vooreinde houdt maar door bandagtige veselen aan de kraakbeenderen der waare Ribben vast.
De fractuuren of breuken der Ribben zyn zeer zeldsaam, en veel zeldsaamer dan de Charlatens, die Ledenzetters van haar handwerk zyn, zeggen. Men zal aangaande de moeielykheid deeser Fractuur gemakkelyk overtuigd worden, zoo men acht slaat, dat de Ribben zoodanig mede geeven, dat haare uiteinden byna tot malkander kunnen gebragt worden, zonder dat zy breeken. Uit deese aanmerking kan opgemaakt worden, dat de fractuur der Ribben niet kan geschieden in zeer veele gevallen, daar men ze geloofd heeft te zien, zonder aan de in de borst begreepene Ingewanden eenen doodelyken toestand te veroorzaaken.
De Ribben dienen tot bescherming der leevendige werktuigen, dat is te zeggen van het hart en der Longen. Deese Ingewanden zouden buiten deese Borstweering blootgesteld zyn, om ieder oogenblik in hunne werkingen gehinderd te worden; 't welk der gezondheid zeer schadelyk en aan het leeven zelfs zeer nadeelig zyn zoude; want de beweeging deeser werktuigen is zoo noodig, dat zy, zonder dat het Dier sterft, niet kan ophouden.

RIBBEN-ADER. Zie het Artykel VENA INTERCOSTALIS.

RIBBENVLIES. Zie het Artykel PLEURA.

RIBES. *Aalbesiën. St. Jans-Besiën, St. Jans Duifjes.* Men heeft drierlei soort van deese Besiën. De roode en de witte worden tot de Spysen gebruikt; ze trekken een weinig te saamen; versterken de Maag en het hart, en zyn dienstig tegens de

de hitte in de koortſen, dorſt, loopen en bloed uitwerpingen. De Bloemen zyn eenbladig regelmaatig, groeien in airen by malkander, en draagen veel korlige beſſen.

RIBT DEVIL. Zie het Artykel RAM.

RIB-ZENUWEN. Is hetzelfde als Rugzenuwen, die aldus genoemd worden, omdat de rugpaaren, de Ribben en derzelver omliggende deelen in 't byzonder voorzien.

RICA. Was by de Romeinen eene ſoort van hoofddekſel of cieraad, 't welk voornaamelyk de Vrouwen droegen. De voornaame Lieden lieten het van purper maaken, en gebruikten het inzonderheid, wanneer zy op Bruiloften gingen, of offerhanden meeſten doen.

RICAPITARE. Is overhandigen, overleveren; by voorbeeld een Brief, een Pakje, &c.

RICCIA, (In de *Botanie*), eene ſoort van de *Cryptogamia Algarum* klaſſe der Planten, beſtaande uit eene bladvormige ſtoffe, op den grond liggende, aan welke aldaar klaarblykende Mannelyke en Vrouwelyke vrugtdeelen zyn, ſomtyds beide aan dezelfde, en ſomtyds aan onderſcheidene Planten van dezelfde Specie; de Mannelyke Bloem heeft noch Kelk, noch Corolla, maar beſtaat uit een enkele Anthera, van eene langwerpige pypvormige gedaante, die aan de Steelen groeit, zonder eenige Pedicula; de Vrouwelyke Bloem heeft geen Corolla, en naauwelyks eenige Kelk; ze beſtaat voornaamelyk uit een Pericarpium van eene klootvormige Figuur, waarin eene menigte Zaaden beſlooten zyn.

RICE. Zie het Artykel ORYZA.

RICHARDIA. (In de *Botanie*), eene ſoort van de *Hexandria-monogynia* Klaſſe der Planten, wier Corolla beſtaat uit een enkel bloemblad, van een tregtervormige gedaante; de rand is verdeeld in zes deelen, regtopſtaande en ſcherp; daar is geen *Pericarpium*; de Zaaden zyn drie, rondagtig, hoekig aan eene zyde, van boven het breedſt en bultig.

RICHE. De Heer BRISSON geeft deeſen naam aan een klein Dier van het Geſlacht van den Haas. Het verſchilt zegt hy, van onze Konyn door deszelfs kleur. Zyn Ligchaam is geheel met hair van eene bevallige graauwe kleur bedekt. — Men wil dat men de weeſenlyke *Riche* in Zweden en in Poolen vindt, onder den naam van *Richs*, en dat dit Dier eene ſoort van Lucht is, welkers vogt zeer fyn is.

RICHTEREN. Deeſe waren na den dood van Joſua zekere Helden, die God op eene wonderdaadige wyſe onder de Kinderen van Israël verwekte, om het volk uit de dienſtbaarheid der omliggende Heidenen, als Philiſtynen en anderen te verloſſen. De zoodanigen waren niet alleen mannen, maar men vindt ook Debora, eene Richtereſſe, onder dezelven. Doch die

die Richterlyke regeering duurde maar tot aan hunnen dood, zonder dat hunne Kinderen of iemant anders de waardigheid erfde. Integendeel waren de Kinderen van Israël tusschen beide, somwyle veele jaaren lang zonder Richter. Zy wierden van niemant verkooren of aangesteld, maar de Geest des Heere verwekte hen om den volke tot Heilanden te zyn en hetzelve ten stryde aan te voeren; want verder ging hunne Magt niet, en zy maatigden zigzelven noch eenig Geestelyk noch waereldlyk gezag aan. De laatste Richter was de Propheet SAMUEL, die aan het Volk, op deszelfs begeerte, een Koning zalfde; maar de Richters onder de Kinderen van Israël die de Vierschaar spanden, waren verscheiden van aart. Behalven de twee *Sanhedrins*, waren in iedere Stad 23 Mannen die ook een Sanhedrin of gerichtelyke Vergadering hielden. Deesen beslischten de zaaken die het Ligchaam of de Goederen der Onderdaanen raakten. Mindere geschillen, als over verongelykingen, twistzaaken, &c. wierden voor een Collegie van 3 Mannen afgedaan. Deesen bestonden altyd uit de Oudsten der Stad, die het Gerecht in de Poorten hielden, invoegen een ieder, die uit of inging, hetzelve zien en hooren kon.

RICHTEREN. (HET BOEK DER) Is een der regelmaatige Boeken des Ouden Testaments, aldus genaamd, omdat de Daaden van Israëls Richteren daarin beschreeven worden.

RICINOCARPUS. *Acalypha*. Is een Kruidengeslacht met tweeërlei Bloemen; de mannelyken die geen vrugt draagen, staan in een Boschje byéén en hebben negen *Stamina*. De vrouwelyken veranderen in eene driehoekige, in drieën gedeelde vrugtpeul, even als de *Ricinus*.

RICINOIDES. Is een Kruid, uit welks Sap de roode verw, *Tournesol*, te Montpellier gemaakt wordt.

RICINUS. *Taca*, *Cica vel Cecca*. Is een Teek of Hondenluis die plat is, van eene ruitägtige gedaante, donker bruin van kleur, met 6 pooten, zettende zig meest by de Honden, Ossen, Schaapen, *enz*. en somtyds zelfs by de Menschen, op hairige plaatsen vast; en vermenigvuldigende zeer sterk in eenen korten tyd. Men doodt dezelven even gelyk andere Luisen.

RICINUS. *Palma Christi*. Zie het Artykel KRUISBLOEM.

RICINUS AMERICANUS. *Faba purgatrix*, *Ficus infernalis*. In 't Nederduitsch Amerikaansche Wonderboom, Purgeernooten. Deese Boom komt in grootte en bladen zeer na overéén met den Vygeboom, heeft een week en zeer bros hout, waaraan een zeshoekig dik huisje groeit, 't welk daarna vanzelve in drie deelen open gaat, hebbende drie korreltjes in zig beslooten. Deese purgeer- en braaknooten zyn van

van buiten zwart, op de eene zyde plat en op de andere verheven; inwendig hebben ze een uit twee deelen te saamengestelde witte pit, gelykende naar een Amandel, in welks midden twee zeer witte bladeren zyn. Zy hebben een sterke purgeerende kragt, welke men zegt enkel gelegen te zyn in het dunne witte Vliesje, 't geen tusschen de twee deelen der pitten gevonden wordt, en het welk men uit de drie pitten neemen en met eenige Conserf gebruiken kan.

RICINUS of RICINUM. Dus wierd eertyds by de Romeinen een Vrouwen Rouwkleed genaamd. Het fatsoen of de gedaante van dit Rouwgewaad kan men niet met zekerheid bepaalen, niettegenstaande verscheide Geleerden geweldig hun hoofd daarmede gebroken hebben.

RICORS-WISSEL. *Loopende Wissel.* Wordt genaamd wanneer geld op Wissel, op Credit der Correspondenten genomen en van de eene Wisselplaats tot de andere gedreeven wordt.

RIDDER. *Eques*, in het Fransch *Chevalier*, wordt genaamd in 't gemeen een ieder die van Adel is; en in 't byzonder die in eene zekere orde is aangenomen, en daarvan den naam, benevens zekere eertekenen draagt. Dus worden ze natuurlyk onderscheiden in *geborene* en *geslagene* Ridders. De geborene Ridders zyn Lieden van ouden onbetwistbaaren Adel, die ten minste vier Quartieren van Vader en Moeder vertoonen kunnen. De geslagene Ridders zyn tweërlei: of zy zyn door Keizers en Koningen, op hunne kroonings- en huwelyksfeesten geslagen; of zy worden door andere beroemde Ridders, gelyk ook door Bisschoppen en Geestelyke Persoonen tot Ridders geslagen.

RIDDER-HOOFDMAN. Is de Directeur van eene Vrye Ryks-Ridderschap, die of vast aanblyft, of jaarlyksch verkoren wordt. Wanneer eene Ridderschap eene vergadering houdt, hiet het een Ridderdag, en daarby zyn de voornaamste Byzitters uit den Adel tegenswoordig, onder den naam van Ridders-Raaden. De Juristen die de Ridderschap in haare algemeene Zaaken en Rechtsgedingen bedienen, voeren den naam van Ridderschaps-Consulenten.

RIDDER-ORDER. Is een Genootschap, uit hoogen en laagen Adel bestaande, die door Geestelyke en Waereldlyke Mogenheden, of tot bescherming des Christelyken Geloofs en bestryding der Ongeloovigen, of tot aansporing der dapperheid, belooning der Getrouwigheid; alsmede tot bewaaring der eendragt en ter vermeerdering des roems, van zekere Natien, gestigt zyn. Van die Ordens zyn 'er in alle Landen, onder onderscheidene benaamingen te vinden; die hier-en-daar in dit Werk beschreeven zyn.

De *Ridders van den Heiligen Anthonius* in Ethiophien zouden

in het Jaar 1370 gestigt zyn. Zy draagen een blaauw Kruis op eenen Zwarten Rok, volgen den Regel van den H. Basilius; hebben den H. *Anthonius* tot hun Patroon, en belooven den Paus, als Opperhoofd der Kerke, gehoorzaam te zyn.

De *Ridders van de Heilige Catharina* op den *Berg Sinai* bewaarden het Graf en de Reliquien van deese Heilige Maagd op den gemelden Berg; hielden de wegen voor de Pelgrims schoon; droegen een wit Kleed, en op hetzelve tot een Ordens-teken een rad met zes roode Sporten en Zilveren Spykers, ter gedagtenisse van den Marteldood der H. Catharina, 't welk zy op een Jerusalems-Kruis droegen. Men heeft ook eene *St. Catharina Order* in Rusland, die in 1714 door de Overledene Keiserin Catharina, ter gedagtenisse van den grooten Veldslag van den Jaare 1711, aan de Pruth met de Turken gehouden, gestigt. Het Ordens-teken is een Kruis met een rooden band, waarin het beeld van de H. Catharina zig vertoont, hangende aan een lint van Poncon kleur, welkers rand met Zilver smal geboord is en waarop de naam van *St. Catharina* met dit Byschrift te zien is: *Pro Fide & Patria.*

RIDDER-ORDE VAN DEN KOUSSENBAND. Zie het Artykel KOUSSENBAND.

RIDDER-ORDERS. Daarvan is onder het woord RIDDER-ORDER eene omschryving gegeeven. Wy zullen van dezelven eene generaale Lyst opgeeven, ten einde ze onder één enkel gezigt Punt te hebben; en daarmede van A tot Z voortgaan.

ADELAAR-ORDER. Zie onder het Artykel ADELAAR.

ALEXANDERS-ORDE, of *orde van den rooden Band.* Zie in deese Lyst op het woord BAND.

AMARANTHEN ORDER *in Zweeden.* Is in den Jaare 1653, door de Koninginne Christina; ter eere van den Spaanschen Gezant *Don Antonio* PIMENTEL ingesteld. Het Ordensteken was een vuurverwig Lint, waaraan een gouden Geëmailleerde Ring hong, inwelken twee omgekeerde A A in elkander geslooten, te zien waren; zynde de Zinspreuk: *Semper idem,* (altyd dezelfde) en de eed der nieuwe Ridders bestond onder anderen daarin, dat de geene die ten tyde van de intree in de Orde, ongehuwd waren, ongetrouwd zouden blyven; en de anderen na den dood hunner Gemaalinnen niet wederom in den echt treeden mogten. Kort na de oprichting van deese Orde, liet de Koningin ook eene kostelyke en ryk geborduurde Sjerp maaken, waarop de dubbele A A, op de bovengemelde wyse, menigvuldig uitgebeeld was, met het Byschrift, *Dolce nella Memoria* (zoet in de Geheugenis) en zoo dra dezelve gereed was, wierd dezelve aan *Don Pimentel* tot een geschenk gezonden.

Ampulla, *de Orde van de H. Ampulla.* Is tot gedagtenis van de Fles die met Olie gevuld was, welke eene duif in het Jaar 499 te Rheins in Frankryk, by de Krooning van Clodoveus de I uit den Hemel zoude gebragt hebben, door gemelden Koning gesticht; zynde het Ordensteken een goud Kruis met Zilver geëmailleerd, waaraan eene Duif met een Vlesje in den bek hong.

Andries (*de Ridderorder van St.*) Zie het Artykel St. Andries, in het eerste deel van dit Werk.

Andries, of Distel-Orde. Zie het Artykel Distel Ridders.

Anna (*de Orde van St.*) Is in den Jaare 1735, door Karel Frederik, Hertog van Holstein-Sleeswig, ter gedagtenis zoo wel van de laatst-overledene Russische Keiserin, als ook van deszelfs gestorvene Gemaalin, welke beide den naam van *Anna* gehad hebben, gesticht; zynde het Ordensteken een rood geëmailleerd en gevlamd Kruis, op welker regter zyde in het midden, zig het beeld van de H. Anna vertoont, en op de slinkerzyde ziet men de Letteren A. I. P. F. door malkander getrokken, welke Letteren zoo wel de genoemde Prinsessen, als ook de pligten jegens vrienden en vyanden, jegens God en de Overigheid, en jegens zig zelfs aantoonen zouden, gelyk uit de verklaaring van dit opschrift blykt: *Amantibus*, *Justitiam*, *Pietatem*, *Fidem*. Het Kruis hangt aan een breed rood Lint, dat geel van rand is, en wordt over den slinkerschouder op de regterzyde gedraagen. Op de Ordens-Ster, welke op de regterzyde van de borst te staan komt, vertoont zig een regtopstaande ongevlamd rood Kruis, met het gemelde opschrift. Deese orde wierd op den 13 Februari des Jaars 1739 te Kiel geïnstalleerd; bestaande de kleeding dier Orde in Mantels en Hoeden. De eerstgenoemden waren van rood Fluweel, overâl geborduurd, met goud en zilver, zoodanig dat de Ordens-Sterren, de getrokkene Letteren A. I. P. F. en de H. Anna biddende telkens en beurtelings zig vertoonden. Sommige van die Ridders draagen hunne Mantels met Hermelyn gevoerd, en anderen hebben tot voering hermelynsch Fluweel; zy bedekken de Schouders, alwaar ze niet verder gaan, dan dat ze vanvooren met eene Gesp van goud, omtrent van 16 Ducaaten zwaar, kunnen vastgemaakt worden; loopende vandaar naar agteren rond af, en wel aan het onderste end zoo lang, dat men dezelve, indien ze niet sleepen zal, met de hand opligten en draagen moet. De Hoeden zyn insgelyks van rood Fluweel, en met hermelynsch Fluweel gevoerd. Zy hebben de gedaante als de gewoonlyke hoeden met afhangende randen.

ANNUNCIADA. (*de Ridders van de*) in Savoyen; deesen zyn in den Jaare 1362 door AMADEUS de IV, Graaf van Savoyen, ter eere van de Geheimenissen der H. Roosenkrans opgericht; wordende aan hun tot Hoofd-Residentie plaats, de Eremitage der Camaldulensen, niet verre van Turin, aangeweesen. Zy draagen een keten van drie vingeren breed, uit gouden, witte en roode geëmailleerde Roosen bestaande, waarop de Letters F. E. R. T. betekenende *Fortitudo Ejus Rhodum Tenuit* (zyne dapperheid heeft Rhodus behouden) met gemengde Strikken oopen staan, en onder aan hangt een Ring met drie diergelyke Strikknoopen gebonden, waarop de Historie van Maria's Boodschap verbeeldt is. Die Order is aldaar nog in goed aanzien.

ANTONIUS. Zie onder het Artykel RIDDER-ORDER.

ANTONIUS. (*De Ridders van den* H.) in Henegouwen, heeft Graaf Albertus van Henegouwen, Holland en Zeeland, in den Jaare 1382, wanneer hy tegens de Turken te velde wilde trekken, gesticht, en hun eene Ordens-keten toegelegd, die de gedaante van een Pelgrims-gordel had, waaraan een diergelyke gouden Staf en Klokje hing. Zy bezaten eene Kerk en Slot by Bergen in Henegouwen.

AREND. (*Het Gezelschap van den*) Is door Keiser Albertus de III, in den Jaare 1433. gesticht, 't welk eenen gouden of Zilveren Arend, met uitgebreide Vleugelen tot een Ordensteken gevoerd heeft, en die een Briefje in de klaauwen hield, met deese woorden: *Doe recht*.

AREND. (*de Ridder-Orde van den witten*) Is in Poolen door Koning ULADISLAUS LOCTICUS, in 1325 gesticht, doch door AUGUSTUS de I of II, in 1705 vernieuwd. Zie onder het Artykel ADELAAR.

AREND. (*De Ridders van den Zwarten*) Door FREDERIK I, Koning van Pruissen gesticht. Zie onder het Artykel ADELAAR.

AREND (WITTE AREND-ORDE) Zie het Artykel DISCIPLINEN ORDER.

ARGONAUTEN-ORDER *in Napels*. Is door Koning KAREL de III, in den Jaare 1382 opgericht, en vermits het oogmerk was, hoe men de onder den Adel in zwang gaande Vyandschappen uit den weg ruimen; en de Scheepvaart benevens den Zeehandel bevorderen mogt, verkreegen zy een Schip tot een Ordens-teken, dat midden in de Zee door de Baaren bestormd wierd, met het DEVIES. *Non Cedo tempori*. Welke Order, by gebrek van Inkomsten, na des Stichters dood te niete geraakt is.

AVIS. (*De Ridders van*) Is door Koning ALPHONSUS de I,

van Portugal, in den Jaare 1146, tegen de Mooren ingesteld, geevende hun den Regel der Benedictynen, gelyk ook op een kort schoudermanteltje een groen Kruis, in de gedaante van eene Lely, en het Steedje Avis, niet verre van Evora, tot eene Zitplaats voor hun inruimende. Men heeft ze voordeesen met de Orde van *Calatrava* in Spanjen veréénigd, maar de Portugeesen hebben zig in de XV Eeuw, wederom van die orde afgescheurd, en dezelven staan tegenswoordig nog onder het Grootmeesterschap van hunne Koningen.

BAD. (*De Ridders van het*) Zie het Artykel KNIGHT.

BAND. (DE RIDDER-ORDER VAN HET ROODE) of ST. ALEXANDER. Is door de Overledene Russische Keiserin CATHARINA, in den Jaare 1725 gesticht, en de Prins *Menzikoff*, op den 8 April van hetzelve Jaar daarmede begunstigd geworden. Het Ordens-teken bestaat in een rood Lint, waaraan het Afbeeldsel van Alexander Newsky te Paard hangt, met dit opschrift: *Pro Labore & Patria* (voor den dienst en voor het Vaderland). Deese Orde wordt aan niemant opgedraagen of hy moet ten minste den rang van Generaal Majoor hebben.

BANDA. (DE RIDDERS DE LA) of *van het Roode Band*), deesen waren door Koning ALPHONSUS de XI van Arragon, in den Jaare 1330 gesticht, en zyn naderhand wederom te niete gegaan. Zy droegen een rood Lint, dat over den slinker Schouder naar de regter heup hing; zy hadden taamelyke scherpe Regelen, en niemant wierd, dan die van Adel waren, daar mede begunstigd, en die tien Jaaren ten Hove moesten geweest zyn, of zoo lang tegens de Mooren gediend hebben.

BETHLEHEMITISCHE ORDER. *Kruisorder met de Roode Ster.* Zie onder deese Lyst op het woord KRUISORDER, &c.

BLASIUS (DE RIDDERS VAN DEN H.) in *Spanjen*, droegen eene blaauwe kleeding en een goud Kruis op de borst; bloeiden onder de Koningen van het Huis Lusignan, en zyn eindelyk te niet gegaan.

BLOEM-POTTEN-ORDER. Zie onder deese Lyst op LELYEN-ORDER.

BOURGONDISCHE KRUIS-ORDER. Is door Keiser Karel de V, in den Jaare 1535, ter gedagtenisse van zyne overwinning op den beruchten Zeeroover Barbarossa, by zyne Intrede te Tunis in Barbaryën gesticht, dewyl hy toen ter tyd eenen Wapenrok gedraagen heeft, waarop het Bourgondisch Kruis gestikt is geweest. Onder aan het Ordens-teken hong een Vuurslag, dat vonken van zig wierp, met dit Byschrift: *Barbaria.* Deese Orde heeft egter niet lang geduurd.

BREMBLOEM. (*De Ridder-Order van de*) of *Ordo genistæ floris.* Is door LODEWYK de Heilige, Koning van Frankryk, in

in den Jaare 1234, na de Krooning van zyne Gemaalin, opgericht, en aan de Ridders tot een Ordens-teken gegeeven, een Keten die uit ſaamgevlogtene Brembloemen, en in Ruitenſteen ingeſlootene wit geëmailleerde Lelyen beſtond, waaraan van onder een goud Kruis, in de gedaante van eene Lely hing, met dit Opſchrift: *Exaltat humiles*, dat is: hy verhoogt de Nederigen. Hy nam ook honderd Edellieden tot zyne Lyfwagt aan, hun geevende een langen Wapenrok, benevens eenen met Zilver geborduurden Trawanten-Rok, op welken, zoo wel van agter als van vooren, eene diergelyke Brembloem geſtikt was, waarover eene hand uit de Wolken eene Kroon hield, met deeſe woorden: *Deus exaltat humiles.*

BRIGITTEN RIDDERS IN ZWEEDEN. Droegen in het Jaar 1396 een blaauw agthoekig Kruis, benevens eene daaraanhangende vuurige Tong, en zouden ten opzigte van de Gaſtvryheid, tot de beſtryding der Ketters, en om de weldaadigheden jegens Weduwen en Weeſen te oeffenen, geſticht zyn.

BYL, DE DAMES VAN DEN BYL. Zyn in den Jaare 1148, te Tortoſa in Arragon opgekomen, die *Raimundus* BERENGARIUS, de laatſte Graaf van Barcelona, deswegens geſticht zoude hebben, dewyl de Stad Tortoſa, door de dapperheid der Vrouwen, van eene Moorſche Belegering bevrydt is geworden. Zy droegen eenen langen Rok, en op het hoofd eene Capucyns-Kap, waaraan een Karmoſyn roode Byl te zien was. Zy waren van alle Schattingen bevrydt; mogten na den dood van haare Mannen, alle Juweelen en vrouwelyken Huisraad alleen erven, en hadden by openbaare plegtigheden, den voorrang boven de Mannen.

CALATRAVA. (DE RIDDERS VAN) Zie onder het Artykel CALATRAVA.

CALZA. (DE RIDDERS LA) te Venetien. Zyn omtrent het Jaar 1400 opgekomen, welken een Geſelſchap van verſcheiden Edellieden geweeſt zyn, die onder zig een Hoofd verkooren, en de onderwyſing der Jeugd in Krygs-oeffeningen tot hun oogwit gehad hebben, en ook tot hun Ordens-teken een van goudgeſtikte en met Edele Geſteentens bezette Calza of Laars hadden, die zy nu eens aan den regter en dan wederom aan den ſlinkervoet droegen.

CATHARINA. (DE RIDDERS VAN DE H) Zie onder het Artykel RIDDER ORDER.

CHRISTELYKE LIEFDES-ORDER. Is in Frankryk door Koning HENDRIK III, tot onderhoud van arme Officieren en verminkte Soldaaten opgericht. De Ridders droegen een Ankerkruis, dat op wit Atlas geſtikt, met blaauwe Zyde geborduurd was, en in wiens midden eene Ruit van blaauw Taf, met een gouden Lely ſtond, benevens deeſe woorden: *Pour avoir bien*

Servi. Naderhand is het Hospitaal *de la Charité Chrétienne*, in de Voorstad van Marcel te Parys, daaruit voortgekomen.

CHRISTIANÆ MILITIÆ ORDO. De Ridders van deese Order; zyn onder den tytel van de geheiligde Maagd Maria en St. Michiel, door Karel Gonzago, Hertog van Nevers, en Michaël Adolphus, Graaf van Althan, Keiserlyken Generaal-Veldmaarschalk en Commandant van Gran, te Olmuts in Moravien opgericht, zynde de voltrekking te Weenen, op den 8 Maart 1619 daarvan geschiedt; en veele Roomsch-Catholyke Vorsten, Graaven en Heeren, daarin aangenomen, hebbende zig ook eenige dagen daarna de Hertog van Mantua, Ferdinand, zelfs daarin begeeven. Het oogmerk van deese Ridders was, vreden tusschen de Christen-Mogendheden te stichten, en de Christenen, die door de Ongeloovigen onderdrukt of gevangen wierden gehouden, wederom te verlossen. De Leden zouden uit Ridders van Adelyk Geslacht en uit Geestelyke Persooren bestaan. De Ordens-Kruissen, die de Ridders draagen moesten, waren tweërlei: het eene van zuiver goud, op wiens eene zyde te zien was de Maagd Maria met het Kindeken Jesus op den arm, en op de andere zyde het Beeld van St. Michaël. Dit Kruis zoude aan een van blaauwe zyde en van goud gemaakt Lint, aan den hals gedraagen worden. Het andere Kruis zoude van blaauwe zyde en goud gestikt zyn, en in het midden een Mariebeeld met gouden vlammen en twaalf sterren om het hoofd zig vertoonen, hebbende het kindeken Jesus op den slinker arm, en eenen Scepter in de rechterhand, als mede een halve Maan onder haare voeten. Uit de vier hoeken van het Kruis zoude uit ieder een gouden vlam straalen, en dit Kruis moest op de slinkerzyde van den Mantel gedraagen worden. Deese order is in den jaare 1624 door Paus Urbanus VIII bevestigd; zynde dezelve naar den voet der Maltheser order geschikt. Maar dewyl aan de Ridders geen genoegsaam onderhoud kon verschaft worden, zoo is dit voorneemen wederom te niete gegaan.

CHRISTUS-ORDER, *de Ridders van Christus in Portugal.* Ontstonden in den jaare 1319, in plaats van de Tempelheeren, met inzigt om de Mooren te beoorloogen. Zy dragen een zwart kleed en op het zelve een rood kruis, dat in het midden wit is, hebben 454 Commanderyen, en wegens hunnen grooten rykdom den Koning van Portugal tot hun Opperhoofd.

CIVET, *de Order van de Civet-Kat.* Is door Carolus Martellus, omtrent het jaar 726 in Frankryk opgericht. Zy zoude de eerste en zekerste in de Christenheid geweest zyn, en heeft haaren oorsprong van de heerlyk-riekende vellen van de Civet

Kat.

Katten, die de Saraceenen, welken door Karel Martel verslagen waren, by zig voerden. De Ridders droegen een driedubbelen gouden Keten, die met roode geëmailleerde Roosen doorvlogten was, waaraan eene gouden, zwarte en roodgeëmailleerde Civet-kat hing, die een halsband, met Fransche Lelien bezet, droeg.

CONCORDIÆ-ORDER. Zie dat Artykel in het tweede deel van dit werk.

CONSTANTYNS-RIDDERS. Deesen zouden door Keiser Constantyn de Groote, wanneer hy de Zegen op den Tiran Maxentius behaald en het teken van het H. Kruis in de Lucht gezien hadde, in het jaar 313 gesticht zyn. De overblyffelen daarvan zyn nog in Italiën aan te treffen, daar men op sommigen plaatsen veel werks daarvan maakt; maar men acht ze in andere Landen weinig, en verstandige Lieden trekken de gantsche Historie en van derzelver Stichting in twyffel.

COSMAS; *de Ridders van Cosmas en Damianus.* Deesen droegen een rood Kruis, in wiens midden de Beeldtenissen van de twee gemelde Martelaars hingen. Hun pligt was om de zieke Vreemdelingen in het Beloofde Land te bedienen, en behalven dat, om de gevangenen te verlossen en de dooden te begraaven.

DANEBROGS-RIDDERS, of *Ridders van het witte Lint in Denemarken.* Zie het Artykel DANEBROGS-ORDER. III Deel.

DISCIPLINEN-ORDER. Zie dat Artykel. III Deel.

DISTEL-ORDER. Zie het Artykel DISTEL-RIDDERS. III Deel.

DOMINICUS ORDER. Zie het Artykel DOMINIKAANEN.

DOODSHOOFDS-ORDER. Zie het Artykel DOODEN HOOFDS ORDE.

DRAAK. *De Orde van den overwonnen Draak*, in Hongaryen, heeft Keiser Sigismundus in den jaare 1418, na het eindigen van het Concilie te Constans, opgericht, en aan de Ridders een groen gebloemd Kruis, benevens een dubbelen ketting gegeeven, waaraan een gedoodden Draak met gebrookene Vleugelen hing, om de gewaande ketterye, die met den verbranndden JOHANNES HUSS scheen gedempt te zyn, daardoor te betekenen.

DRAAK. *De Ridders van den omgekeerden Draak.* Zyn mede door denzelfden Keiser, op den zelfden tyd en by dezelfde gelegenheid ingesteld, en aan de Ridders een Scharlaken Mantel, benevens een groen zyden Manteltje bevolen te draagen, waarover een gouden ketting hong, waaraan van onder een omgekeerden Draak zig vertoonde, om daardoor de Ketterye te verbeelden. Maar deese Order is na des Stichters dood wederom te niet geraakt.

DUITSCHE RIDDERS. Zie dat Artykel. III Deel.

DUITSCHE TROUW. *Of Order van de Duitsche Redelykheid*, is door den Hertog Frederik de IX, van *Saxen-Gotha*, in den jaare 1690 opgericht. Het Borstschild der Leden van die Order, vertoont op de eene zyde den Vorstelyken naamletter F, en op de andere zyde twee in elkander geslagene handen, met dit Opschrift: *Feliciter & Constanter.*

EENDRAGT-ORDER. Zie het Artykel CONCORDIEN-ORDE. In 't II Deel.

EGEL-ORDER Zie het Artykel EGELZWYN. In 't III Deel.

EIKENBOOMS-ORDER. Zie het Artykel EIKE. In 't III Deel.

FIDELITÉ, de ORDE DE LA FIDELITÉ. Is door den Mark-Graaf Karel van Baden-Durlach, in den jaare 1716 opgericht, en vereischt volgens haare instellingen, trouw, oprechtheid, verdiensten en maatigheid in het drinken. De regeerende Markgraaven van dat Huis zyn altyd Opperhoofden van deeze Societeit, en de Ridders moeten van goede adelyke riddermaatige afkomst en van een goed leeven zyn. Het Ordensteken is een gouden rood-geamailleerde, door veele goude dubbele ɔC te saamenhangende Kruisstar, in wiens midden, op een wit geëmailleerd veld, sommige Rotsen staan, waarop eene dubbele ɔC, met dit opschrift: *Fidelitas*, zig vertoont. Op de andere zyde ziet men het Vorstelyke Badensche Wapenschild, met een roode dwarsbalk op een goud veld, 't welk alles aan eenen wit en rood geëmailleerden Vorsten hoed hangt, en aan een Oranje-Lint met smallen zilvere enden aan den hals gedraagen wordt.

FIDELITÉ, de *Order de la Fidelité.* Heeft Sophia Magdalena, Koningin van Denemarken, op den 7 Augustus 1732, ter gedagtenisse van haaren Trouwdag, op den 7 Aug. 1722, op nieuw gesticht. Het Ordensteken daarvan bestaat uit een goud wit geëmailleerd Kruis, 't welk aan alle vier de hoeken met Koninklyke Kroonen verciert is; wordende hetzelve aan een hemelsblaauw gewaterd Lint, wiens rand met zilver geboord is, op de slinkerborst gedraagen. Op de voorste zyde van dit Kruis vertoont zig, boven aan, de Noordsche Leeuw, en van onder den Pruissischen Arend, zynde in het midden de naamen van den Koning en de Koningin, op een blaauw veld, met getrokkene Letteren te zien; maar op de agterste zyde van dit Kruis, staat de Pruissische Arend, van boven, en de Noordsche Leeuw van onder, met dit opschrift: *In Felicissimæ Uniones Memoriam*, dat is: ter gedagtenisse van de gelukkige vereeniging.

GEEST-ORDE. *De Ridders van den H. Geest.* Zie het Artykel HEILIGEN GEEST.

Geordde Dames-Orde. Deesen erkennen Anna, Hertogin van Bretagne, gemaalin van Koning Karel de VIII van Frankryk, voor haare Stichteresse, en moesten een koord, gelyk dat der Franciscaanen, om het lyf draagen; uit welke stichting de gewoonte ontstaan is, dat nog hedendaagsch de ongetrouwde Dames in Frankryk, om haar wapen zoodanig eene koord hebben, gelyk de Manspersoonen de pluimen pleegen te draagen.

Generosité, *de Orde de la Générosité*. Is door den eersten Koning van Pruissen, in den jaare 1685, wanneer dezelve nog Brandenburgsche Keurprins was, gesticht, en zyne getrouwste vrienden daarmede begunstigd. Het teken is een goud blaauw-geëmailleerd kruis, waarop het woord: *la Générosité*, met zwarte Letteren, tweemaal, naamelyk in de lengte en dwars te leesen is.

George Order. *De Ridders van St. George te Genua*. Deesen hebben hunnen naam van den H. Georgius, die de Beschermheilig van deese Republiek is, en zy draagen een gouden keten om den hals, waaraan van onder een goud Kruis met rood Emailleersel hangt, diergelyk Kruis zy ook aan de Mouwen hebben. Er wordt van sommigen aan getwyffeld, of 'er wel zulke Ridders in Genua te vinden zyn.

De Ridders van St. George in Oostenryk, in Karinthiën, zyn door Keiser Frederik de III, in den jaare 1470 opgerigt, die hun bevolen heeft een witten Wapenrok met een rood Kruis te draagen, en hun toebetrouwd om de grenzen van Hongaryen en Bohemen, tegens de Turken te beschermen. De eerste Grootmeester verkreeg den tytel van Vorst, en Muhlstadt in Karinthien voor zig en de Ridders; maar deese Order is allengskens te niet geraakt, en wanneer Keiser Maximiliaan dezelve zogt te vernieuwen, wierd hy door de Oorlogs-onlusten daarin verhinderd.

De Ridders van St. George te Romen. Is door Paulus III, ter bescherming der Pausselyke Kusten tegens de Zeerovers ingesteld; geevende hun Ravenna tot eenen Zetel en een goud Kruis tot een Ordens-teken, dat met een gouden krans, met edele Gesteentens en Bloemen bezet, omringd wordt.

Gereoens-Order. *De Ridders van den Heiligen Gereoen in 't Beloofde Land*. Deese Order is door Keiser *Fredericus* Barbarossa gesticht, die niet anders dan Duitsche Edellieden daarin aannam, welken een zwart Lottharings of tweemaal doorgekruisd kruis op eene witte Kleeding gedraagen hebben. Zy zyn welhaast wederom te niete geraakt.

Gouden Genootschap. Wierd door Keurvorst Christiaan de I van Saxen, omtrent den jaare 1590 gesticht, steunende

zyn

zyn voornaamste doelwit op de trouw, welke de geenen, die door dit Genootschap als Leden verpligt waren, aan hem zoo veel te zorgvuldiger zouden bewyfen. Het Ordensteken, dat aan een gouden keten gedraagen wierd, bestond in een goud kleinood op welkers beide zyden een doorzigtig rood Hart zig vertoonde, 't welk met een Zwaard en Pyl doorsteeken was; op welk hart en op deszelfs eene zyde het Geloof stond, houdende in de regterhand een Crucifix en van onder eene Kelk, met dit omschrift om het hart: *Virtutis amore*, (ter liefde van de deugd). Over het hart stond de Getrouwigheid met een klein rood hartje, waarop het Devies van den Keurvorst, F. S. V. dat is: *Fide sed vide*, (vertrouw, maar zie toe aan wien) ingegraveerd was. Op de andere zyde stond de Standvastigheid met een Anker, en deese woorden: *Qui perseveraverit usque ad finem, salvus erit:* Die getrouw blyft tot den einde toe, zal beloond worden.

GETROUWIGHEIDS-ORDER. Is door de, in den jaare 1727, overledene Koninginne van Poolen en Keurvorstinne van Saxen, Christiana Eberhardina gesticht; wordende het Ordensteken, dat in de gedaante van een Klaverblad is, groen en met goud geëmailleerd, aan een gouden keten, in een knoopsgat, of anders op de borst hangende gedraagen, en aan Heeren en Dames verleend. Zie onder deese Lyst, de twee Artykels FIDELITÉ.

GOUDEN-VLIES-ORDER. Zie het Artykel GULDE VLIES ORDER.

GRAF. *De Ridders van het H. Graf van Jerusalem.* Zie het Artykel GRAF (RIDDERS VAN HET HEILIGE)

HAAN. *De Order van den Haan en den Hond.* Is door Hertog Karel van Montmorency, ter liefde van zyne Gemaalinne Jeanne de Roucy gesticht, die vier harten in haar wapen voerde, en de Ordens-keten zoude uit Hoofden van Herten bestaan hebben, waaraan een gouden munt, daar een hond op gestempeld was, hong.

HENRIKS-ORDER, of de *Militaire Orde van Keiser Henrik de Heilige.* Wierd op den 7 October des jaars 1736, door zyne Majesteit den Koning van Polen, Augustus de III, te Hubertsburg gesticht, waarvan hy zelf het Opperhoofd was. Het Ordensteken bestaat uit eene agthoekige roode Star. Op deszelfs eene zyde in het midden staat het afbeeldsel van den genoemden Koning, en op de punten der Star de Letters A. III. R; maar tusschen de punten van de Star vertoont zig de Poolsche Witten Arend-Order. Op de andere zyde van deese Star, in het midden, ziet men deese woorden: *Pietate & Virtute bellica*, en op de punten der Starre de Saxische

Keur,

Keurzwaarden. Dit Ordens Juweel wordt aan een Carmosyn-rood Lint gedraagen, aan welkers enden een zilveren ſtreep dwars door loopt.

Hermelyns Orde. Is door Franciſcus de I, Hertog van Bretagne, in den jaare 1450 geſticht, beſtaande dezelve uit 25 Ridders, aan welken hy tot een Ordensteken, een gouden keten, wier ſchakels uit Korenairen, kruislings over elkaar gevlogten, beſtond, verleend heeft, waaraan eene Hermelyn hong, met deeſe woorden: *Ama vi.* Dit zoude zoo wel de vrugtbaarheid van het Land, als ook de ſtandvaſtigheid in de deugd aantoonen; vermits men liever ſterven dan van dezelve afwyken zoude; invoegen ook van het Hermelyn gezegd wordt, dat het zig eer zoude laaten vangen, dan in het ſlik te ſpringen en zig te bezoetelen.

Dergelyke *Hermelyns Ridders* zyn ook in den jaare 1463, door den Koning van Napels, Ferdinand den I, tegens den Prins van Roſſano, die tegens hem opſtond, ingeſteld, en aan dezelven tot een Ordens Juweel, een Hermelyn, hangende aan een' gouden keten, gegeeven, met deeſe woorden: *Malo mori, quam fœdari*, dat is: *liever ſterven dan bevlekt te worden.*

Hert. *De Orde van het gouden Hert.* Is door de laatſte Sileſiſche Hertog, van den Piaſtiſchen Stam, George Wilhelm van Liegnits, Brug en Wolau, den 23 Auguſtus 1672, wanneer hy zyn vermaak nam van op de jagt te zyn, in de Wildbaan te Brieg opgerecht. Het Ordensjuweel was een van goud geſlagen eikenblad, op wiens eene zyde een Hert met een wit Kruis ſtond, 't welk de Leden van het Genootſchap, ten minſten zoo dikwils als zy met zyne Doorluchtigheid, of deszelfs Vicaris zig mogten op de jagt bevinden, op de borſt, aan een met goud doorwerkt groen Lint draagen moeſten, en zulks op dien dag, zonder verlof van zyne Doorluchtigheid of deszelfs Stadhouder niet mogten afleggen.

Huberts-Order. *De Ridders van St. Hubert te Luik.* Zie het Artykel Huberts-Orde.

Jacobs-Orde, *de Ridders van St. Jacob in Spanjen.* Zie het Artykel St. Jacob (Ridder Orde van.)

Januarius-Orde, of *Ridders van den H. Januarius te Napels.* Zyn in het Jaar 1738, op den 3 July, door Don Carlos, Koning der beide Sicilien ingeſteld. Het Ordenskruis vertoont het afbeeldſel van den Beſchermer, den H. Januarius, in zyn Biſſchoppelyk Gewaad, houdende in de linkerhand het Evangelieboek, en onder hetzelve de Schaal met het bloed, maar in de regterhand den Biſſchoppelyken Staf. In ieder der vier binnenſte hoeken van het Kruis ziet men eene Lely, met dit Devys: *In ſanguine fœdus.* Men draagt het

het van den regter Schouder schuins naar de linker zyde, aan een vleeschverwig gewaterd lint, ter gedagtenisse van den Marteldood van deesen Heilig; maar eigenlyk het Kruis is met zilver gestikt, en heeft zyne plaats op de slinkerzyde van het kleed op de borst. Het gewaad dat de Ridders by hunne plegtigheden draagen, bestaat uit eenen Mantel van purperverwig Moor, die doorgaands met gouden Lelien bezaaid is, zynde dezelve gevoerd met Taft van paerelkleur, dat volgens de wyse van Hermelynsvoer met vlakjes bestrooid is; en over deesen Mantel hebben ze twee lange en over het Ligchaam hangende banden van zyde en goud gewerkt. De hoed is zwart met een witte pluim. De Rok, vest en broek moeten van wit zilver laken zyn, en de Koning is voor altoos Grootmeester van deese Orde, en het getal der Ridders zoude zig op 60 uitstrekken.

JESUS CHRISTUS RIDDERS. Zie het Artykel JESUS CHRISTUS.

JESUS EN MARIA RIDDERS. Zie het Artykel JESUS EN MARIA ORDE.

JOHANNES EN THOMAS ORDE. *De Ridders van St. Jan en Thomas.* Zyn het eerst te Ptolemais in Syrien opgerlcht, en Paus Alexander de IV heeft hun in het jaar 1254 een rood Kruis met stompe punten, in wiens midden die twee Heiligen staan, gegeeven. Maar na dat Syrien door de Barbaaren ingenomen is, hebben zy aldaar hun einde bereikt, maar in Portugal vindt men van dezelven nog een Overblyfsel, die van den Koning Alphonsus den wysen, heerlyk begiftigd zyn, en verlof hebben om te mogen trouwen.

JOHANNES NEPOMUC, De *Broederschap van Johannes Nepomucenus*, is in Bohemen en andere Keiserlyke Erflanden in groot aanzien geraakt. Deese Johannes was een Domheer te Praag, en Biegtvader van de Koninginne Johanna; maar hy wierd op bevel van Koning Wenzeslaus in het Jaar 1483 te Praag van de Brug in den Moldau geworpen, en is aldaar verdronken, zynde dezelve in 't Jaar 1729 door Paus Benedictus de XIII. gecanoniseerd geworden. Het Ordensteken is het afbeeldsel van deesen Johannes Nepomucenus, dat door Mans en Vrouwen aan een Lint op de slinker borst gedraagen wordt.

JOHANNES-ORDE, of *Rhodische*, en ook *Maltheesche Ridders.* Zie het Artykel MALTA. (RIDDERS VAN)

JOHANNES VAN ACRI. *De Ridders van St. Jan van Acri.* Deesen volgden den Regel van den H. Augustyn; droegen op zwarte Klederen een wit Kruis; bloeiden onder Koning Alphonsus den Wysen in Spanjen, en wierden naderhand met de St. Jans of Maltheesche Ridders vereenigd.

KNOOP-ORDE. *De Ridders van den Knoop te Napels*, komen

van

van Koning Lodewyk in Hongaryen en van zyne Gemaalin Johanna de I, Koningin van Napels, die in den Jaare 1315 zestig der voornaamste Heeren van dat Koninkryk daarmede beschonken hebben. Zy droegen eene witte kleeding en hadden tot een Ordensteken, eenen knoop met goud doorvlogten. Doch de Orde is na den dood van de Stichters wederom te niete gegaan.

KOUSSENBANDS-ORDE of VAN ST. GEORGE. Zie onder het Artykel KOUSSENBAND.

KROON-RIDDERS IN FRIESLAND. Zie het Artykel KROON (RIDDER-ORDE VAN DE KONINKLYKE.)

KRUIS-ORDE, of de *Ridders met de roode Star.* Is in het begin, naar haare eerste Zitplaats in Palestina, de *Bethelbemitische* genaamd, en heeft haaren oorsprong, met andere Ridderlyke Kruisördens, van de Heilige Helena. Dezelve heeft op de Saracenen veele Overwinningen behaald, maar eindelyk, wegens derzelver groote magt, zig in Aquitanien nedergezet; en naderhand, omtrent het Jaar 1217, in Bohemen, Moravien, Silesien en Poolen hun verblyf genomen; ook de Gastvryheid begonnen te oeffenen, en den Regel van den H. Augustyn opgevolgd. In den beginne voerden zy, gelyk andere Kruisdraagers, een rood Kruis, maar naderhand hebben zy tot onderscheid, eene roode Zeshoekige Star verkooren. Deese Orde is aan den Pausselyken Stoel onmiddelyk onderworpen, en derzelver Opperhoofd is de Generaal-Grootmeester, die in de oude Stad Praag zynen Zetel heeft, en de eerste Prelaat onder de Regulieren van het Koninkryk Bohemen is. Zyne kleeding bestaat op plegtige Feestdagen uit eenen langen, zwarten en met Hermelyn gevoerden Zyden Rok, met lange mouwen, waarover een rood Fluweelen Draagband met een Zwaard gegord is, en een kostelyk Lint met breede gouden kanten hangt. Over dit alles draagt hy eenen zwarten Mantel van Zyde, met een langen Sleep, op wiens slinkerzyde een groot rood Kruis met Zeshoekige Starren, en op de borst een diergelyk Ordensteken, met roode Steenen bezet, te zien is. Op het hoofd draagt hy eenen hoed van Atlas, met een dikke gouden Snoer, en eenen knop van Edele Gesteentens; hebbende aan de handen witte handschoenen en laarzen en spooren aan de beenen. Anders is zyne gewoonelyke kleeding een lang zwart Kleed, met een goud Kruis en Star op de borst, en daarover een zwarten Mantel, met het groote roode Ordensteken. De andere Ridders draagen ook een zwart Kleed, en op de slinker borst een rood Kruis met de Star, van rood Atlas; insgelyks een zwarten Mantel, egter zonder Ordensteken. Een ander Grootmeester van deese

Rid-

Ridderlyke Order, maar die aan den eerstgemelden onderworpen en Ordens-Visitator door Silesien en Poolen is, resideert te Breslau, en is over het Stift van St. Matthias aangesteld.

KRUIS-ORDENS-VROUWEN. Die ook *Kruisdraageressen* of *Sterkruis-Ordensvrouwen* genoemd worden, zyn in den Jaare 1668 door de Gemaalin van Keiser Leopold gesticht, dewyl toenmaals, wanneer de nieuwe Brug afgebrandt is, een goud Kruis, waarin een stukje hout van Christus Kruis ingevat was, midden in de vlam ongeschonden bleef. Zy draagen op de Slinkerborst aan een zwart Lint, een vierhoekig Kruis; gaande midden door het Kruis vier houtverwige geformeerde Linien, die ook een Kruis verbeelden, onder hetwelke een zwarte dubbele Arend, en om het gantsche Ordensteken, dat rond is, in een daaromheen geslingerd briefje deese woorden staan: *Salus & Gloria.* De Bescherm-Heiligen van deese Order zyn de H. Maagd Maria en St. Joseph: hebbende de Paus Clemens de IX. die Orde bevestigd en den Bisschop van Weenen, in Geestelyke Zaaken, daarover aangesteld. De Regeerende Keiserin is altyd Grootmeesteresse van deese Vrouwen-Orde.

KRUISORDES HEEREN, worden anders ook *Ridders van de Maagd Maria*, en *Broeders van het Duitsche Huis van onze Lieve Vrouw van Jerusalem* genoemd, en zy hebben met de Ridders van St. Johannes eenerlei oorsprong; want in het begin bouwde een Godvrugtige Duitscher, die zig te Jerusalem ter woon had neergezet, voor de Zieke Pelgrims en Landlieden een Hospitaal, benevens eene Kapel, ter eere van de Moeder-Maagd Maria. Naderhand hebben de Bremers en Lubekkers de zorg voor de Zieken, in de belegering van Acri, naerstig waargenomen, en veelen van dezelven begaven zig in het gemelde Hospitaal, om de zieke Pelgrims op te passen. Aldus floegen veele Grooten de hand aan het werk, waardoor Celestinus de III bewoogen wierd, om eene regte Orde te stichten, tot wier Opperhoofd de Broederschap, Hendrik van Waldpot, uit het midden van haar verkoor, en in den Jaare 1191 de regels van den H. Augustyn aangenomen heeft. Zy draagen eenen witten Mantel, en op denzelven een zwart Kruis; invoegen zy ook in hun wapen een zwart Kruis op een zilver veld voeren, tot hetwelke de Koning Johannes van Jerusalem ook een Kruis van goud gevoegd heeft. Keiser Frederik de II, heeft 'er den zwarten Ryks-Arend in het gouden veld bygedaan; en eindelyk Koning Lodewyk de IX. van Frankryk de punten van het Kruis met vier gouden Lelien vercierd. Deese Orde

de maakte zig tegen de Ongeloovigen zeer geducht, en breidde zig allengskens uit en is nog in weesen.

LAZARUS-ORDE, de *Ridders van den H. Lazarus te Jerusalem.* Zie onder het Artykel LAZARUS.

LELYEN-ORDE. *De Ridders van de Lely.* Is door Paus Paulus III, ten getale van 50 opgericht, hun *Viterbo* tot een Zetel aanwysende, en tot een Ordensteken geevende, op de eene zyde het Beeld van de Lieve Vrouw *ad Quercum* (aan den Eikenboom) wier kerk te Viterbo zeer beroemd is; en op de andere zyde eene hemelschblaauwe Lely op een goud veld, met het woord Paulus III. P. M. toegeeigend. Paus Paulus de V. zoude ze naderhand tot op de 350 vermeerderd hebben.

LELYEN-ORDE, of de *Ridders van de Lely*, als mede *van de Bloempotten* genaamd. Is door Ferdinand de I, Koning van Arragon opgericht; geevende hun een gouden Keten van Bloempotten, die met witte Lelyen gevuld waren, waaraan vanonderen het afbeeldsel van de H. Moedermaagd, met het Kindeken Jesus hong, en daaronder een Griffioen, die op een briefje deese woorden had: *Houdt maat.* Deese Orde der maatigheid is ook van de Keiseren Frederik de III. en Maximiliaan I. gedraagen geworden, maar naderhand in verval geraakt.

LEMNOS-ORDE, of de *Ridders op Lemnos tegen de Turken*, wierden in den Jaare 1459, door Paus PIUS de II. gesticht, maar zy hebben niet lang geduurd.

LIEFDE-ORDE, of *de Ridders van de Liefde des Naasten.* Is door Elisabeth Christina, de Gemaalin van Koning Karel de III. van Spanjen, in den Jaare 1708 voor haar Vertrek uit Weenen gesticht, die hun een goud en niet geëmailleerd Kruis, waarop deese woorden Kruisgewyse staan: *Amore Proximi*, aan een rood lint tot een Ordensteken, om op de borst te draagen, gegeeven heeft. Zoo wel Heeren als Dames worden hierin aangenomen, en zy kunnen deese Orde aan een ander goed vriend, hoewel maar eens, geeven, waardoor 'er geen vast getal van deese Ridders is.

LIEVE VROUWS ORDE, of de *Ridders van onze Lieve Vrouw van den Berg Carmel.* Zie het Artykel CARMELITEN.

LIEVE VROUWS-ORDE, of *de Ridders van onze Lieve Vrouwe van Monteza*, in het Koninkryk Valentia. Deesen zyn in de plaats van de uitgeroeide Tempelheeren, in den Jaare 1316. opgekomen. Dezelven zyn afhangkelyk van de Orde van Calatrava. Zy doen gelofte van wettige kuischheid, en draagen een rood Kruis op eene witte kleeding.

LODEWYKS-ORDE, of *de Ridders van den H. Lodewyk* Is door Koning Lodewyk de XIV. van Frankryk, in den jaare

1693,

1693, voor de Officiers te Water en te Land, gesticht, en het Grootmeesterdom der kroone ingelyfd. Niemant kan daarin aangenomen worden, ten zy hy zig in den kryg dapper gekweeten, en den Koning 10 jaaren gediend heeft. De Ridders hebben verscheide Pensioenen; als de groote Kruisheeren, waarvan 'er 8 moeten zyn, 6000 Livres; de Commandeurs, waarvan 'er 24 zyn, ten deele 4000 en ten deele 3000, maar de Ridders van 2000 tot 800 Livres. De Koning heeft ten voordeele van den beroemden Commandant van Landau, de Heer Laubanie, het gantsch nieuwe Ampt van Vicaris-Generaal opgericht, en hem hetzelve, benevens een Pensioen van 36000 Livres jaarlyksche Inkomsten, zoo lang hy leefde, opgedraagen, dewyl hy by zyn dapperen tegenweer in Landau, het gezigt verlooren had, en dus geen verderen dienst doen konde. Anders draagen deese Ridders een goud Kruis, met eene Medaille daaraan, waarop aan de eene zyde het Beeld van St. Lodewyk, in een goud Harnas, met eenen Koninklyken Mantel gekleed, staat, hebbende de gouden Letters op den rand, naamelyk: *Ludovicus Magnus Instituit.* An. 1693; op de andere zyde vertoont zig een bloot glinsterend zwaard, aan wiens punt een Lauwrierkrans met een wit bindsel hangt, en randwaarts deese woorden: *Bellicæ Virtutis Præmium*, de Belooning der Krygsdapperheid.

MAGDALENA RIDDERS. Zie onder de Artykels MAGDALENA.

MALTHEESCHE DAMES. Zie het Artykel SIXENNE.

MALTHEESCHE RIDDERS. Zie onder het Artykel MALTHA

St. MARCUS ORDE, of de *Ridder van St. Marcus te Venetien.* Deesen hebben een gouden Keten, waaraan eene Medaille hangt, op wier eene zyde een gevleugelde Leeuw staat, die in den regter poot een open Boek houdt, waarin deese woorden te leesen staan: *Pax Fibi Marce Evangelista meus*, dat is: *Vrede zy u Marcus myn Evangelist.* Op de andere zyde is de naam van den regeerenden Doge, of ook dikwils zyne Knielende Beeldtenis, een vaandel uit de handen van den H. Marcus ontvangende. Met deese Orde zyn de Venetiaanen hedendaagsch gewoon, niet alleen hunne Landsgenooten, maar ook vreemde en voornaamelyk geleerde Lieden te begunstigen, en diergelyke Ridders, die door den gezamentlyken Raad geslagen worden, worden hooger geacht dan die de Doge voor zig alleen maakt. Zy genieten ook een Jaarlyksch Inkomen.

MARIA's-ORDE, of *Ridders van de H. Maria Gloriosa*, gemeenelyk *Cavalliere di Madonna* en *Fratres Gaudentes* genoemd. Deesen hadden Bartholomeus di Vicenza, een Domini-

minikaan, in den Jaare 1233, tot hunnen Stichter; zy volgden den Regel van St. Dominicus, en wierden door den Paus URBANUS IV. bevestigd. Zy mogten geene gouden Spooren draagen, hadden een purperverwig Kruis op eenen witten rok, met vier Starren op de zyde. Zy zouden de oneenigheid, die 'er toenmaals in Italien tusschen de Inwooners en Echtgenooten in zwang ging, helpen dempen, en arme Weduwen en Weesen verdedigen. Men vindt ze hedendaagsch nog te Belogne, Mantua en Modena.

MARIA's-ORDE, of de *Ridders van onze Lieve Vrouw te Bethlehem.* Zyn door Paus PIUS de II, in het Jaar 1459, tegens de Turken gesticht, die hun het Eiland Lemnos tot eene woonplaats overvliet, en een rood Kruis op een wit veld, tot een Ordensteken gaf; maar zy zyn haast wederom te niet gegaan.

MARIA's ORDE, of *de Ridders van de H. Maria van de Lelie.* Deesen zouden door Garsias VI, Koning van Arragon, ter eere van de Maagd Maria, wier Beeld uit eene Lelie gegroeid was, gesticht zyn; welke Ridders eene van Zilver geborduurde Lelie op de borst, maar op hooge Feestdagen een dubbele gouden keten, met eene afhangende gouden wit-geëmailleerde Lelie droegen. Maar deese Orde is welhaast wederom verdweenen, of onder de Fabelen der oude tyden gerekend.

MARIA's-ORDE of *de Ridders van St. Maria van Loretto.* Deese Orde is door Sixtus de V, in 1587 gesticht, toen hy de Kerk van Loretto tot een Bisdom verheven en aan hun het Beeld van de H. Maagd van Loretto tot een Ordensteken gegeeven heeft; zynde met deese Orde zoo wel Civiele als Militaire Bedienden verëerd geworden; en de Ridders zyn te gelyk *Comites Palatini*, of zoodanige Paltsgraaven die Doctors en Notarissen maaken, en onechte Kinderen wettigen kunnen.

MARIA's-ORDE, of *de Ridders van de Moedermaagd de Mercede*, of *de la Redemption des Captifs*; die Jacob I, Koning van Arragon, in den Jaare 1218, te Barcelona gesticht heeft, bestaande uit Ridders en Munniken, die behalven de drie Geestelyke Gelofien van Kuischheid, Armoede en Gehoorzaamheid, nog de vierde Gelofte daartoe doen, naamelyk dat zy Aalmoessen inzamelen, om de gevangene Christenen by de Barbaaren daarmede te Rantsoeneeren; zy draagen op hunnen Schoudermantel een wit Kruis op een rood veld; en dewyl deese Ridders met de Orde van Monteza verëénigd zyn, zoo zyn de Munniken verbonden om deese verlossing der Gevangenen alleen waar te neemen, 't geene zy ook naarstig verrigten, terwyl zy alle Jaaren verscheide van hun-

hunne Ordens-broederen naar Fez en Algiers zenden, om eenige ellendige Slaaven te verlossen.

MAATIGHEIDS-ORDE, of *het Genootschap en Broederschap van den H Christophorus.* Deese Orde is op het aanraaden van eenen Baron van Ditrichstein, onder den Adel der drie Vorstendommen Stiermark, Carinthien en Crain, omtrent het Jaar 1517, tegen het vloeken en onmaatig drinken, ingesteld. Dezelve bloeide in het begin taamelyk wel, en zoodanig dat ook adelyke Vrouwen tot Leden van het Genootschap aangenomen wierden. Deese Ordens-genooten zouden het Beeld van St. Christoffel openlyk draagen, en zig voor alle misbruiken, inzonderheid voor het vloeken en vol zuipen wagten, gelyk zy ook de Overtreeders de eerste reis met eene Geldboete straften, maar ten tweedemaale uit de Orde stieten; welke Orde nogtans wel haast wederom te niet geraakt is.

MAURITIUS-ORDE, of *de Ridders van den H. Mauritius.* Zie het Artykel MAURITS ORDE

MICHAELS-ORDE, of *de Ridders van St. Michael* Zie het Artykel MICHAEL (RIDDERS VAN)

MONTIS GAUDII ORDO, of *de Ridders van Montjoye.* Zie het Artykel MONTJOYE

NOBLE-PASSION-ORDE. Zie de Artykels PASSIE en PASSIE JESU CHRISTI.

OLIPHANTS ORDE. In Denemarken, is door Koning CANUTUS VI, wanneer hy in eigenen Persoon, in den Jaare 1190 tegens de Heidenen te Velde trok, gesticht, en door Frederik de I of Christiaan I, volkomen tot stand gebragt, toen deszelfs Prins, Johannes, in het Jaar 1458 met Christina, Dogter van Ernest, Keurvorst van Saxen, te Lunden, op het Eiland Schonen in den Echt trad. De Halsband bestond voordeesen uit beurtelings door elkander gevlogtene Olyphanten en Kruissen, van gedaante als Ankers, waaraan het Beeld van de H Moedermaagd Maria hing, die met Zonnenstraalen gekroond was, en het Kindeken Jesus op den arm had. Hedendaagsch draagen de Ridders; in de plaats van het gemelde Mariënbeeld, by groote plegtigheden, benevens hunne byzondere Ordenskleeding, een gouden Keten, waaraan telkens een Toren en eenen Oliphant beurtelings aan elkander gevoegd, zig vertoont. Maar buiten die Plegtigheden draagen zy een witten geëmailleerden Oliphant, staande op een groen Zoodje, die een Zilver Torentje op den rug heeft, en met 5 Diamanten, in de gedaante van een Kruis vercierd is, aan een blaauw Lint, van den Slinkerschouder naar de regter zyde. Boven dien hebben de Ridders een Agthoekige Zilveren Star op de slinkerborst, in wier midden een Zilver Kruis op een rood veld zig vertoont. De Keurvorsten gelyk ook andere Hertogen van Saxen, zyn wegens de naau-

naauwe bloedverwantschap met het Koninklyke Deensche Huis, gemeenelyk met deese Orde beschonken geworden, en hedendaagsch kan niemant dezelve verkrygen, of hy moet alvoorens een tyd lang Ridder van Dannebrog geweest zyn.

PASSIE-ORDE. Zie de Artykels PASSIE en PASSIE JESU CHRISTI.

PAVILLONS-ORDE. Is door Lodewyk de XV, Koning van Frankryk, in plaats van de in het Jaar 1716 door hem gestichte *Orde de la Terrasse*, in den Jaare 1723 ingesteld, en daarvoor verwisseld, geevende aan de Ridders tot een Ordensteken eene Medaille, op welkers eene zyde een Kruis, en op de andere een Pavillon zig vertoont; in plaats dat anders de Ridders van het Terras, een Medaille, die het Terras van het Paleis der Tuilleries verbeeldde, pleegen te bekomen.

PAULUS-ORDE, *de Ridders van St. Paulus*. Is door Paus PAULUS de III, in den Jaare 1540 gesticht; 100 Persoonen, die aan de Pausselyke Kamer 100000 Scudi of Kronen betaald hadden, heeft hy daarin aangenomen en hun bevolen, om de Farnesische Lelien in hun wapen te voeren. Hunne kleeding was op den Krooningsdag van gemelden Paus, een rood, en op deszelfs Sterfdag, een zwart Kleed, waarop een ontblooten arm met een uitgehaald en slaand Zwaard te zien was; ter onderscheiding van andere Ridders; aan welken ook, op straffe van den Ban en 1000 Goudguldens boete, verboden was, om diergelyk een teken te draagen.

PAULYNEN-ORDE. Zie het Artykel MINIMI.

PIETERS-ORDE of *de Ridders van St. Pieter*. Zyn door Paus LEO de X, in den Jaare 1520, ter bescherming van de Zeekusten aangesteld. Hun Ordensteken was, op de eene Zyde, een gouden Bulle, met het afbeeldsel van St. Pieter, en het Wapen van den regeerenden Paus, en op de andere zyde de Sleutels en den Pausselyken hoed; en daarin konden Geestelyke en Waereldlyke Persoonen aangenomen worden.

REMIGIUS-ORDE of *de Ridders van den H. Remigius*, of de *Heilige Olievles* in Frankryk. Deesen moeten maar uit 4 Heeren bestaan, die den Hemel houden, onder welken de heilige en door eene Duif uit den Hemel gebragte Olie-Vles, waaruit de Fransche Koningen gezalfd worden, uit het Klooster van St. Remigius naar de Domkerk gedraagen wordt. Maar deese gantsche Geschiedenis is zeer twyffelagtig.

RHODISCHE RIDDERS. Zie het Artykel MALTA. (RIDDERS VAN)

RINGS-ORDE, of *Ridders van den Gouden Ring*. Zyn door Frederik II, Paltsgraaf aan den Rhyn, met dat oogmerk opgericht, dat de Leden zig moesten maatig houden, en in den drank zig niet te buiten gaan. De overige ORDENS zullen onder de volgende Letters gevonden worden.

RIDDER-PAARDEN. Dus worden de Ruiters genoemd, die in een Land, door de Ridderſchap of den Adel, in tyd van nood, op de been gebragt en onderhouden moeten worden. In Saxen is het eene gewoone ſchatting, die, wanneer het den nood vereiſcht, aan den Landsheer moet gegeeven worden; wanneer telkens eene goede ſomme gelds genegotiëerd en geënteresſeerd moet worden.

RIDDER-RECHT of EERE-TAFEL. Was nog voor honderd en meer jaaren, in Luſatien en Sileſien een byzonder Gerechtshof, dat ten deele in zaaken van eer of injurie, en ten deele van den Staat der Quartieren, van het Wapen en van eenen onberiſpelyken Adel kennis nam, en van den regeerenden Vorſt aan zyn Hof, in het byzyn zyner geheime Raaden, eenen Maarſchalk, benevens 12 Edellieden uit oude en aanzienlyke Geſlachten gehouden wierd.

RIDDERS *van het H. Roomſche Ryk* worden altyd by de Keiſerlyke Krooning door den nieuw verkooren Keiſer geſlagen, waaronder de Rhynlandſche Graaffelyke Familie van *Dalberg*, toegenaamd Kamerling van Worms, uit kragte van een overoud Keiſerlyk Previlegie, den voorrang heeft, en deeſe Ridderſlaaging geſchiedt in diervoege, dat het Zwaard van Keiſer Karel den grooten, van buiten over de kleeding van den nieuwen Ridder, driemaal getrokken wordt. Maar.'s daags voor de krooning zendt de nieuwe Keiſer de naamen van de geenen die hy tot Ridders ſlaan wil, aan Keur-Saxen, om dat die oordeelen moet of zy Riddermaatig zyn, of zy vier Adelyke Quartieren in hun wapen hebben, geene misdaaden en niets tegens de eer begaan hebben. Wanneer deeſe Ridderſlag geſchiedt is, geeft de Keiſer het Zwaard aan Keur-Saxen wederom over.

RIDDERSPOOREN. Van deeſe fraaie bloem heeft men blaauwe, rooſenverwige, zilververwige, blaauwe en witte, ook rooſenverwige en witgemengelde. Zy wordt uit zaad geteeld; behoeft geene zonderlinge zorgvuldigheid en opwagting, als dat men ze in de zomerdroogte rykelyk begiet. Alsdan draagen ze ryp Zaad, doch de bloemen vergaan tegens den Winter.

RIDEAU. Is een kleine wal in het vlakke veld, die taamelyk lang is, en daartoe dient, wanneer men eene plaats, zonder veel omſlags van Approches, belegeren wil. *Rideau* wordt ook die plaats genoemd, waarin men verholen tot den voet van een Bolwerk komen kan.

RIDICULE. In de Litératuur, is die ſoort van Schryvers of van Schriften, die ſtoffe tot Lagchen verſchaffen.

RIDOTTI TE VENETIEN. Zyn zekere plaatſen tot het Basſetten-ſpel geſchikt, die op Vaſtenävonds of Carnevals-

tyden,

tyden, te gelyk met de Toneelen geopend worden, en alwaar de Edellieden maar alleen Tailleren. Deesen bestieren het Spel, naar dat het hun behaagt, en het fortuin vereenigt zig zoo zeer met hunne Previlegien en verstandig speelen, dat hun bank byna altyd gelukkig is. Het Gebouw bestaat uit tien of twaalf groote Kamers, waarin overal Speeltafels staan; en schoon 'er eene groote menigte Volks aldaar te saamen komt, zoo is het toch overal geheel stil, en niemant durft 'er zonder Masker verschynen.

RIEKENDE LISCHWORTEL. Zie het Artykel CALAMUS.

RIEM. Is een plat Lid van middelmaatige grootte in de Orders, aan dewelken GOLDMAN in het byzonder deesen naam geeft, maar die anderfints door de werklieden een PLATJE genoemd wordt. Wanneer dit Lid klein en zwak genomen wordt, heet men hetzelve doorgaands een *Riemtje* of *Platje*.

RIEM. Zoo heet ook het tiende deel of de tusschenverdeeling by de Quadraat of Kruismaat. Bestaat nu dezelve in eene vlakte, die eene roede lang en een voet breed is, zoo heet ze eene Riemroede, en tien diergelyken gaan in de Decimaal-Rekening op eene Quadraat-Roede, daar in de overige Quadraat-Roeden even zoo veel op eene Quadraat-Roede gerekend worden, als de Roede voeten heeft, en gevolglyk houdt eene Rhynlandsche Quadraat-Roede twaalf Riemroeden. Is nu de vlakte een voet lang en een duim breed, zoo wordt dezelve een Riem-voet genoemd R *s*, waarvan 10 op een Quadraat-voet en 1000 op eene Quadraat-Roede gaan. Eveneens verhoudt zig de zaak met de *Riem Duim*. Deese benaaming hebben wy alleenlyk om die reden hier willen aanvoeren, omdat sommigen deese tusschenmaat in de vlaktenmaat behouden en gebruiken; hoewel de hedendaagschen in de Decimaal ingevoerde manier veel gemakkelyker is, dan waardoor alle de drie afmeetingen, te weeten de Roeden, Voeten en Duimen op elkander volgende kunnen uitgesprooken worden, niet tegenstaande de laatste stelling met geene eenheid voorzien was. By voorbeeld: men zal het getal 5, 24, 36, 1*s*, gelyk hetzelve eertyds in gebruik is geweest, naar de Tusschen-vlakte-Maat uitspreeken, zoo heet hetzelve 5 Roeden, 2 Riemroeden, 4 Voet, 3 Riemvoet, 6 Duim en een Riemduim. Volgens de nieuwe manier, omdat een Riemduim zoo veel als 10 Linien is, vermeerdert men het Breukteken 1, voegt by het getal eene 0 en spreekt het geheele getal, naar Roeden, Voeten en Duimen, dus uit: 5 Roeden, 24 voet, 36 duim en 10 Linien, omdat in de Lengte-maat eene Roede 10 voet een voet 10 duim, &c. is, zoo moet in de vlaktenmaat, daar men een Quadraat daartoe verkoosen heeft, eene Quadraat-Roede 100 voeten, en een Quadraat-Roede 100 duimen, *enz.*

hebben; gevolglyk heeft men alleenlyk het getal van de regtere tegen de linkerzyde, van twee tot twee, in Classen te verdeelen, en hetzelve, gelyk gezegd is, uit te spreeken.

RIEM. *Rame*, in 't Latyn *Remus*. Is een lang hout, waarvan het benedenste einde dat in het water reikt, plat, maar het bovenste, daar de hand aan geslagen wordt, rond is. Men gebruikt de Riemen om allerlei Vaartuigen in het water te doen voortgaan. By kleine Vaartuigen wordt een Riem van maar één Man gevoerd; maar op de Galeyen, worden 3 of 4 Man aan één Riem gezet. Misdaadigers of Slaaven worden aan de Roeibanken gekluisterd, om niet te ontvlugten.

RIEMEN. Noemt men in de Bouwkunde, platte en de kleinste Leden van eene Ordening, die tusschen grootere Leden gevoegd worden, om dezelven dies te meer en duidelyker van elkander te onderscheiden.

RIEMSNYDER. Deesen hebben in Duitschland een zeer uitgebreidt Ambagt. Hun voornaamste werk bestaat voornaamlyk in de meeste Rykssteden, in het maaken van allerlei tuigen tot Koetsen en Sleeden. Voorts van verscheiden soorten van Paardentuig, van allerleie soort, met allerlei beslag, goud, zilver, verguld, &c. Zy maaken Gordels, Stygbeugels, Halsters, Toomen, Karbatschen, Knieriemen, &c.

RIET *Arundo*. Maakt uit zynen knoestigen wortel zeer veele Stengels, zynde in Leden en Gewrigten onderscheiden, inwendig met een klein vliesje overtrokken, maar voorts hol. De bladeren zyn scherp en snyden. In de plaats van bloeisem hebben ze uitgebreidde airen, in de gedaante van Struisvederen. Het groeit in Gragten en Meiren. De wortel, met edik gestooten en opgelegd, is pynstillend, ten opzigte der wonden. Gedroogd zynde is ze een middel voor den Steen.

RIET-CASSIE. *Cassia Fistula*. Zie onder het Artykel CASSIA.

RIET-GRAS. Zie de Artykels GRAMEN.

RIET-LYSTER. *Alcedo vocalis*. Men geeft den naam van *Alcyon* aan twee soorten van Ysvogelen. Deese is de grootste en hy is gemeen in alle Landen. De tweede soort is de Vogel die van alle Water-vogelen de aangenaamste zang heeft. Hy onthoudt zig op moerassige plaatsen en aan de oevers der Rivieren. Des Zomers zit hy in het Riet, alwaar hy zeer welluidend en lang zingt. Zyn zang heeft een menigte verschillende toonen. Hy zet zig mede op de boomen die langs het water geplant zyn; zyne pooten zyn overéénkomstig met die der Lysters en Meerlen. Zyne beenen hebben eene middelmaatige lengte en eene aschverwige kleur. Deese Vogel heeft de grootte van den Gierstvogel; zyn bek is snydende, gelyk die van de graauwe Ekster; hy schynt eene kuif te heb-

hebben, 't geene door de lengte der vederen van den kop veroorzaakt wordt. Hy vliegt niet gemakkelyk, en klappert met de vleugelen op de wyse van den gekuifden Leeuwerik. Deese Rietlyster is zeer gemeen in Mayne en Touraine. Hy maakt zyn nest in het Riet. Het wyfje legt vyf of zes Eyeren. Deese nest is van boven open en verschilt zeer veel van die van den grooten Ysvogel, die dezelve op de aarde, aan de oevers maakt.

RIET-MUSCH. Deese Vogel heeft de grootte van de Vink, en onderscheidt zig voornaamelyk door de sterkte van zyne beenen; hy onthoudt zig in het Riet, alwaar hy zeer bevallig zingt. Hy hegt zig of hangt aan het Riet, op dezelfde wyse als de spegt aan de takken der Boomen hangt. Men heeft 'er in Noordholland gezien die niet grooter dan Nagtegaalen waren. Zy zongen gestadig wanneer zy geene Insecten hadden om zig mede te voeden.

RIGA. Is de hoofdstad van Lyfland; maar in den laatsten Oorlog, onder Czaar PETER de I, voornaamelyk door de Pest, in den Jaare 1710, van het grootste getal der Inwooneren beroofd en in een jammerlyken staat gesteld. Zy was eertyds, wegens haare situatie en voorgaande vermogen, een der voornaamste koop- en Aanziensteden aan de Oostzee, werwaarts jaarlyks veele honderd Scheepen met volle laading kwamen en wederom wel bevragt van daar terugkeerden. — Thans is zy wederom in grooten bloei.

RIGATTERIA. Zie het Artykel FRIPPERIE.

RIGEL. Zie het Artykel REGEL.

RIGIDI. Zoo worden tegenswoordig die geenen in Engeland genaamd, die de gewillige gehoorzaamheid voorstaan, dat men zig nooit tegens de Overigheid aankanten, maar alles van haar verdraagen moet. Daarentegen verwerpen zy de Tolerantie of toelaating der andere Geloofsgenooten. Hunne Tegenpartyders, naamelyk de Whigs, worden *Moderati* genoemd.

RIGIDISTEN. Eene Soort van Jansenisten. Zie het Artykel JANSENISTEN.

RIGOR. Zoo wordt genaamd eene Grilling van alle de Spieren des menschelyken ligchaams, die met eene sterke koude vergezeld is.

RIGORISTEN. Dus werden in de Spaansche Nederlanden de Jansenisten genaamd; alsmede de Vaders van het Oratorie, en doorgaans alle de geenen die zig tegens het groote verval der Zedekunde in de Roomsche Kerk aankanten, en dezelve, zoo veel mogelyk is, tragten te verbeteren.

RIKIABDAR AGA. Een Bediende aan het Turksche Hof, die den Grooten Heer den Stygbeugel houdt, wanneer hy te Paard klimt.

RIMA. Een Spleet, heeft tweërlei betekenis. 1. Wordt daar door verstaan de groote Scheur of Spleet in de Schamelheid der Vrouwen, tusschen beide de water lippen. 2. Worden daardoor verstaan de scheuren of klooven, die men aan de handen of voeten, door uitwendige toevallen heeft; als ook een scheur in het bekkeneel, veroorzaakt door een stoot, val of slag.

RIMESSA. Zoo noemen de Kooplieden het overmaaken van Penningen, by wyse van Wissel.

RIMMON. Een Afgod der Syriers, vanwelken gesprooken wordt 2 Kon. XVI. vs. 18.

RIMPELEN. Zie het Artykel Rugæ.

RIMULA LARYNGIS. De Spleet van het Lelletje.

RING. Een cieraad van Goud, Zilver, *enz.* van eene Cirkelvormige gedaante; die men gemeenelyk om den vinger draagt. — De Ring die door de Romeinsche Ridders gedraagen wierd, wordt vertoond Plaat CCXXVII. *Fig.* 4. Dergelyke Ringen zyn van de vroegste tyden af, onder allerlei volken bekend geweest; en wierden by het Trouwen of by andere plegtigheden aangedaan; en dezelven zyn nog ten huidigen dage al te wel bekend, om 'er eene verdere beschryving van te geeven.

RING. Is een naam die aan verscheide Heelkundige Werktuigen, die de gedaante van eenen Ring hebben, gegeeven wordt. Als 1. *Koperen Ring*, is de naam eens Werktuigs dat geschikt is om het oog, in de op dit deel gedaan wordende handgreepen, open te houden. Sommigen neemen dien Ring van Lood. 2. *Bedrieg Ring*. In zyne dikte is verborgen een klein krom Mesje, waarmede men de Abcessen opent by de Kinderen, Vrouwen en andere vreesagtige Lieden, die men bedriegen wil.

RING. (In de *Navigatie* en de *Astronomie*). Een Koperen Instrument, gemaakt in de gedaante van eenen Ring, en dienende om de hoogtens van de Zon te schieten. Zie Plaat CCXXVII. *Fig.* 3.

In C is een klein gat, in de rigting CD, welke perpendiculair is tot CE; dit gat is juist 45 Graaden van A, en CE is parallel tot den verticalen Diameter AB. Van C, als een middelpunt, beschryft gy een Quadrant van eenen Cirkel CED; welke juistelyk verdeeld zynde in 90 Graaden, op de inwendige oppervlakte van den ring de plaats aantoont alwaar Straalen getrokken van C, tot deese Graaden, de gezeide oppervlakte doorsnyden.

Om deesen Ring te gebruiken, houdt men dezelve op by den Metaalen-ring, en draait de zyde met het gat C, naar de Zon toe; en alsdan de Straalen der Zon door het gat vallende, maaken eene verlichtte vlek onder de Graaden, waardoor de hoogte gevonden wordt. Sommigen verkiesen den Ring tot het Astrolabium, omdat deszelfs verdeelingen grooter

ter zyn; nogtans is hy verre van naauwkeurig genoeg te zyn, om meerder voorgetrokken te worden in Aftronomifche waarneemingen, die beter door Quadrants gedaan worden.

RINGBAND DER VOORHAND. Wordt ook wel inwendige dwarffe band genoemd. Het is een zeer fterke band, die aan verfcheide beentjes der voorhand vaft is. Deefe naam is hem zoo zeer niet gegeeven om zyne gedaante als wel om zyn gebruik, 't welk is de Peefen der Buigfpieren van de hand, en die der vingers, welken 'er onder loopen, byéén te houden, en te beletten dat zy in haare werking gehinderd worden, byna gelyk de Ringen de toomen van een Paardentuig in hunne plaats byéén houden.

RINGBEEN. In de Smeederye, eene harde eeltägtige zelfftandigheid, groeiende aan den enklaauw van een Paard, boven de Coronet. Het wordt dus genoemd omdat het in de gedaante van eenen Ring daarom groeit.

RINGELDUIF. Men geeft deefen naam aan eene wilde Duif, die zig op de Boomen zet. Zie het Artykel DUIF.

RINGELGANS. *Glaucus*. Dit is een Rivier of liever een Strandvogel, die in gedaante en grootte met de Eend overeenkomt. Zyn bek is aan de zyden zaagswyfe getand. Zyne beenen en pooten zyn inwendig rondagtig en uitwendig zwart. Zyn kop is taanverwig tot aan de helft van zyn hals, alwaar zyn witagtige ring begint. Zyn borft is afchverwig; het onderfte gedeelte van den buik is wit; de vleugelen zyn gemengeld van kleur, gelyk die van de Exter. Het overige van het Ligchaam en van den Staart zyn zwart. Deefe Vogel zoekt zyn voedfel in het water; hy leeft van kleine Viffchen, Water-Infecten, kleine Kreeften en Slakken. Het grootfte gedeelte der Schryveren die van deefen Vogel fpreeken, hebben hunne befchryvingen zeer verward.

RINGKNOBBEL. Is een mergagtig aanhangfel, 't welk fchynt gemaakt te zyn door den wortel van het agterbrein en de agtereinden der groote takken van het verlangd hoofdmerg te omvatten.

RINGLYST. Zoo wordt door *Goldman* en *Vitruvius* het weefenlyke Lid van de Krans of van het Karnies genoemd, 't welk van zyn uitftek af tot aan de helft van de hoogte uitgehold, en door de overige doorgaands rond of uitgeboogen is. Het zelve wordt op zyn fraaift uit twee volle vierendeelkringen dusdanig geformeerd, dat het uitftek of de uitfprong met de hoogte net gelyk komt. Zonder twyffel heeft dit Lid door Goldman daarvandaan den naam gekreegen, omdat het de Goot betekent, welke men onder het dak maakt, om den Regen van den Muur af te houden.

RING-RENNEN. *Naar den Ring-Steeken*. Dit is eene oude Ade-

Adelyke en Ridderlyke Oeffening, zynde in de plaats der oude Tournoy of Steekspelen in gebruik gekomen, als by welken te veel gevaar was, wordende somwylen iemant met veel onstuimigheid uit zyn Zadel geligt en hem arm of been in stukken geslagen. — Een Ridder naar den ring rennende, als hy de Lance ter hand neemt, moet hy dezelve eerst eenigsints tegen zyn regter knie leunen, de punt naar het linker oor van het Paard houden, en welstanshalve de regter Elleboog omhoog houden, rydende dus tot aan de *Volte*; en als zig alsdan het Paard in den *Galop* zet, en de *Levée* zal beginnen, zoo heft hy den arm nog meer omhoog, en draait de Lance met een kleine *Tour de Poignet* om, en houdt dezelve zoo lang in de Lucht, tot dat het Paard op de Linie komt. Alsdan moet hy, hoewel allengskens, inleggen, en de Lance zeer langsaam laaten daalen, en toezien of hy dus den Ring steeken kan. — Het zy hy den Ring gestooken of niet getroffen heeft, hy laat den arm andermaal met de Lance zinken, en heft beide eerst in de *Parade* wederom op, en in de voorgaande plaats. Dit noemt men de eerste *Levée* of *Levée simple avec un tems*. De tweede wordt meer cierlykheids halve met drie *Tempi* gemaakt, als vooreerst, gelyk voorheenen, *avec le premier tems*, een weinig in de hoogte. Daarna laat men de Lance wederom zinken; en komt vervolgens weder in de hoogte, hoewel met een gelyke *Tour*, gelyk boven gemeld is. Als dit nu geschiedt, dan loopt men gelyk voorheenen en men pareert ook dus. De derde *Levée* maakt men met 4 *Tempi*, als vooreerst in de hoogte, weder naar beneden, ten derde van het Lyf af, en ten vierde eerst weder in de hoogte; en alsdan eerst ingelegd; maar het *Tempo* moet men een, twee, driemaal marqueeren. Men moet ook het Paard snel tot het einde der *Carriere* laaten loopen. De *Cours* wordt met een paar Courbetten volbragt, zoo nogtans dat de kolf der Lance noch arm noch ligchaam aanraakt; en ten dien einde moet men dezelve behoorlyk in het midden in de balance houden, of andersints wankelt de Lans en het treffen wordt belet. In den loop moet men den arm niet uitstrekken, maar den elleboog lugtig en geboogen terughouden, en het punt der Lance opheffen, maar de kolf laaten nederhangen, den regter Oxel vooruit, den linker terughouden; alsdan komt het Ligchaam natuurlyk. Men moet wel mikken, doch niet alsof men Eendvogels wilde schieten, of met een oog pinken. Men moet het hoofd ook niet onder den Ring, gelyk veelen doen, bukken, maar regt in de hoogte houden en den Ring dus schikken dat hy den hoed niet raaken kan. Dit alles nu moet een Ring Renner in acht neemen; ook dus den Loop volbrengen en in de *Parade* een weinig stil houden, zig alsdan weder naar zyn plaats, alwaar hy te vooren ge-

geweeſt is, begeeven. Kan hy ook de Lans een of tweemaal over het hoofd zwaaien en om de hand werpen, het zal hem meer aanzien maaken. Voordeeſen was het een groot wonderwerk, als men het eens, twee of ten hoogſte driemaal deede, en wel op lange *Carrieres*, daar het toch hedendaagſch wel meermaalen op geſchieden moet. Doch vooral eer men het regte *Tempo* magtig wordt, heeft men wel acht te geeven, terwyl het voor Ruiter en Paard eene gevaarlyke zaak is; waarom het raadſaam is, het eerſt te voet op allerlei wyſe te leeren, hoe men de Lans werpen moet.

RING-RUPS. Deeſe Rups wordt door de Tuinlieden in Frankryk *Livrei-Rups* genoemd, 't geen een vry gepaſte naam is, om haare ſtreepen uit te drukken, die van verſchillende kleuren zyn. Men herkent haar aan een wit draadje dat in het midden geplaatſt is, en langs de geheele lengte van haar Ligchaam voortloopt; ter wederzyde heeft dit een blaauwe ſtreep, die weder door een roodagtig ſtreepje aan de eene en andere zyde bepaald worden. Deeſe Rups is tot aan de helft met hairen bezet. Haar kop en agterſte gedeelte is blaauwägtig. Dit ſoort van Rups is in zekere Jaaren niet dan al te menigvuldig in de tuinen. Zy verſlindt de bladeren van alle vrugtboomen, en voedt zig mede met die van een menigte andere Boomen; het is van veel aanbelang dat men de plaatſen kent op welken men deeſe vyanden by hunne geboorte, by één vergaderd vindt, om hen dus in de wieg te konnen verdelgen.

Een ieder heeft ſomtyds om de jonge takken der Boomen een ſoort van ringen konnen opmerken, die vyf of zes lynen breedtens hebben. Deeſen beſtaan uit veertien en ſomtyds zelfs tot zeventien ryen Eyeren, die in een ſlangentrek rond loopen, en zeer digt tegens elkander geſlooten zyn. Zy bevatten ſomtyds twee of drie honderd eyeren.

Zie daar de gevaarlyke neſten die men verdelgen moet, en die men egter niet zonder verwondering beſchouwen kan. Het is de wyfjes-vlinder die haare eyeren in deeſe order plaats, en die zy met een ſoort van gom, die uit haar Ligchaam voortkomt, aan één kleeft, en wel in diervoegen dat 'er geen de minſte opening blyft; ſchoon deeſe eyerring van een vaſte zelfſtandigheid is; zoo is hy egter niet met de tak veréénigd; vermits men hem gelyk een ring om den vinger rond draaijen kan.

Het is uit deeſe eyeren die in den herfſt gelegd worden, en de geſtrengſte koude wederſtaan, dat een talryke maatſchappye van rupſen voorkomt, die in haare Jonkheid broederlyk leeven. Zy ſpinnen met elkanderen eene web om zig, die haar tot een ſoort van tent verſtrekt. Zy beſluiten 'er zig eenige bla-

bladeren in, die in haar bereik zyn, en voeden zig dus in alle veiligheid, voor de onweders en dieren beschut, die de insecten verslinden. Wanneer deese bladeren verslonden zyn, zoo begeeft deese maatschappy zig elders heen, en begint haare verwoestingen op nieuw in een Boom of heester, en is dus in weinig dagen geheel van zyn bladeren ontbloot, terwyl zy rusten of haar voedsel verteeren; ziet men haar een byzondere beweeging maaken waar van de reden onbekend is. Allen geeven zy te gelyk en even als éénstemmig in de lucht, in allerlei rigtingen, slagen met haar kop, die by uitstek plotseling en zelfs zoo hard zyn dat zy de glasen klok doen weergalmen, onder welke men haar beslooten heeft. Wanneer zy tot haare volkomen grootte gekoomen zyn, zoo yerspreiden zy zig. Een ieder schynt bedagt te zyn om haar tonnetje te spinnen; dit geschiedt gewoonelyk in de maand Juny.

De tonnetjes van deese Rupsen hebben eenige overéénkomst met die der Zywormen. Zy zyn helder geel; deese kleur wordt door de stoffe van haar ligchaam zelfs niet voortgebragt; maar zy wordt door een poeder veroorzaakt, dat de Rups uit haar ligchaam doet voortkoomen, en dat zy in het saamenweefsel van haar tonnetje doet indringen, 't geen zonder dit doorschynende zyn zou; ten einde van eene maand of laater, komen 'er mannetjes of wyfjes-vlinders uit voort, die voor een gedeelte een Isabelle kleur hebben. — De mannetjes onderscheiden zig door hunne vlugheid en heldere kleur van de wyfjes; want de wyfjes van deese vlinders behooren tot het soort van die geenen die geen gebruik van hunne vleugelen maaken.

RING SLANG. Dit is een Waterslang die middelmatig dik maar vry lang is. Haar kop is een weinig breed en plat en stomp, aan het einde; haare muil is zeer wyd en met kleine kromme tanden bezet, die naar de keel omgekromt zyn. De halsband is smal met geel aan de boven zyden gevlakt, en vormt een halve Kring. De Schubben van den kop zyn zeer breed en donkerder van kleur dan die van het overige van het ligchaam. De buik is opgespannen en neemt in Dikte tot aan den staart af, welke zeer dun is. De rug is zwartägtig en somtyds graauw bruin. Het opperste gedeelte van het ligchaam naby den rug is witagtig, en de zyden zyn met zwarte stippen bezet. De buik is met wit, blaauwägtig en zwart geschakeerd. De zwarte vlakken vermeerderen in getal en grootte naar den aars. De Schubben van den staart zyn geheel zwart. Het opperste gedeelte van het ligchaam is met kleine Schubben bedekt, die met zwarte streepen gestreept zyn, en die van afstand tot afstand naar het midden van den rug opklimmen, in-

dier-

diervoege dat het getal van deese lynen meer dan vyftig aan iedere zyden is.

De *Ring Slang* is niet boosäartig; men kan haar zonder eenig gevaar behandelen. Dit Dier hoort tot de eyerbarende; het legt zyne eyeren op plaatsen die voor het Zuiden blootgesteld zyn; aan den oever van de wateren die verderven of gewoonlyker in de mesthoopen. Deese eyeren zyn zoo groot als die der Ekfters; zy zyn aan elkanderen door een lymerige stof vast gehegt, in de gedaante van groote vierkante trossen; die uit tien of twintig langwerpige eyeren saamengesteld zyn. Men heeft 'er onder die ledig of klaar zyn, en die wanneer zy in het water gelegd worden 'er in dryven, waar tegens de anderen die vrugtbaar zyn, naar den grond zinken. Ieder ey is met een dun edoch saamengepakt vlies omkleed, dat een vast zaamenweeffel heeft; het bevat een klein saamengekronkeld slangetje, 't geen door eene stoffe omvangen wordt, die naar het wit van een ey gelykt. In het zelve is een moederkoek geplaatst, waar van de navelstreng aan het onderste gedeelte van den buik vast gehegt is, omtrent den afstand van een duim van den Aars, wanneer men een van deese eyeren opent komt 'er het Dier onbeweeglyk uit voort. Voorts rekt het Dier zig uit en beweegt zig zonder dat het egter kruipen kan. De kleine Slang komt gemeenlyk uit haar ey niet voort voor dat dit omkleedsel genoegsaam door de zonnenstraalen of de broeding der mist verwarmd is.

Deese Slang bemindt de vogtige plaatsen en de heggen in den Zomer, maar geduurende den winter onthoudt zy zig in de hoolen aan den voet der heggen, en zomtyds naby de huisen. Zy is alsdan in een staat van verdooving, zy onthoudt zig zoo wel in het water als op 't land. Zy voedt zig met gras, insecten, kruiden, hagedissen en met kikvorsschen. De opening van haaren muil, keel en slokdarm kan zig aanmerkelyk uitzetten; hierom kan een Kikvorsch wanneer zy hem gevat heeft, wat tegenweer hy ook doen mag om haar te ontkomen egter niet vermyden, om door haar zonder kaauwen ingezwolgen te worden. Alle de deelen van dit Dier zyn zweetdryvende en zuiveren het bloed; men noemt haar somtyds *water slang* en *Haag*, en *Hei-Aal*.

RING VAN SATURNUS. Dit is een smalle lichtgeevende Ring die het ligchaam van de planeet omringt, die men *Saturnus* noemt, zonder het echter aan te raaken. Volgens den Heer HUIGENS die het eerste deese Lichtgeevende Ring ontdekt heeft, zoo wordt hy even als een gewelf om *Saturnus* opgehouden, die hy in het ronde op een gelyken afstand omvangt.

Men weet niet wat het nut van deezen ongemeenen Ring is, en

die

die de eenigste is die men aan de hemelsche ligchaamen opmerkt. De Heer MAUPERTUIS verklaart in zyn werk over de gedaante der aarde op een vernuftige wyze, door wat middel deese Ring kan gevormd worden. Wanneer de Kometen, zegt hy, van haaren omloop om de Zon te rug komen, zoo ziet men haar met een langen staart bezet, die waarschynlyk een onmeetbaare menigte dampen zyn, die de hitte der Zon uit haar ligchaam heeft doen opstygen. Zoo een komeet in deezen staat een groote dwaalster op een geringen afstand voorby gaat, zoo moet de aantrekkragt van de dwaalstar deze verzameling van dampen afleiden, en haar noodzaaken om rondom haar te vloeien. De komeet telkens nieuwe stoffe verschaffende, ieder maal dat zy voorby de dwaalstar gaat, of die geene die zy de eerste maal agter gelaaten heeft, toereikende zynde, vormt 'er zich een gestadige omvloeying of eene soort van Ring om de dwaalstar.

De Komeet kan somtyds zelfs door de dwaalstar mede gevoerd worden, en zig genoodzaakt vinden om rondom haar te draaien en een Wagter te worden. Het is mogelyk op deese wyse dat de wagters van Saturnus en de andere planeeten gevormd zyn.

WOLFF, in *Elementis Astronomiæ* § 826, zegt dat de *Diameter* van deesen Ring, 45 maal zoo groot is als de *Diameter* van den Aardkloot. Vermits nu deese 1720 groote Duitsche Mylen houdt, van dewelke 15 eene graad in den Evenaar uitmaaken, zoo moet de *Diameter* van den Ring 77400 groote Duitsche Mylen lang zyn. Ten welken einde dusdanig een groote Ring rondom *Saturnus* gaat, diergelyke men rondom de overige Waereld-Ligchaamen, welken wy zien kunnen, niet gewaar wordt, is niet wel te bepaalen. Deese Ring is eenigsints breed maar dun; hy staat van *Saturnus* even ver af, maar is tegen de *Ecliptica* geïnclineerd, en veroorzaakt de zoo veranderlyke gedaante van *Saturnus*.

RING-UURENWYSER. *Zonnen-Ring*. Is een in de gedaante van eenen Ring vervaardigde Zonnen-Uurwyser, diergelyken zeer veelen vervaardigd worden, welker beschryving te wydloopig zoude worden. STURM heeft in het derde deel van zyne WELPERISCHE *Gnomonica*: C. 7. p. 88 en 89. de vervaardiging van denzelven breedvoerig beschreeven, en in het Zesde Hoofdstuk van zyne *Mathesis Juven*. p. 801. de meeste soorten daarvan aangehaald. WOLFF, in *Element. Gnomon*. heeft de voornaamste soorten van dezelven duidelyk beschreeven, en teffens de noodige bewysen daarby gevoegd, waaruit men zeer gemakkelyk zal erkennen, waarom uit den Astronomischen Ring de hoogte van de Zon kan gevonden worden. Zie het Artykel RING. (In de *Astronomie*)

RINGVINGER. Is de vierde van de hand, als men van de duim af telt; by ons doorgaands de agterste Vinger genoemd. Hy krygt zyn naam van het gewoonelyk gebruik van hem met eenen Ring te vercieren.

RING WORM. Dit is eene Soort van drooge Schurfdigheid, die eerst als kleine blaaren uitslaat, eene hevige jeukte verwekt, en, maar eenigsints gekraauwd zynde, de huid geheel schilferig maakt en zig geduurig verder uitbreidt. Dit ongemak ontstaat van een scherp en ziltig vogt en openbaart zig meest in 't gezigt, voornaamelyk aan de Kin; maar ook aan den Hals, de schenkelen, armen en handen.

RINKEN. *Hiel-rond.* Zoo wordt het bovenste Lid aan de Schagt van eene zuil of ook van een Pilaster en Neven-Pilaster genoemd, 't welk de rondte van eenen halven Cirkel heeft. Volgens GOLDMAN wordt deszelfs hoogte in de Toskaansche, Dorische en Jonische Orders $\frac{6}{12}$, in de Roomsche en Corinthische egter $\frac{5}{12}$ van eenen Medul gemaakt; de Werklieden noemen dit Lid een Staf.

RIO GRANDE. Eene Rivier van Terra Firma, welke onder den Evenaar ontspringende en noordwaarts stroomende, tusschen Carthagena en St. Martha in de Noordzee valt.

RIO GRANDE. Is ook eene Rivier van Afrika, die van het Oosten naar het Westen door het Land der Negers stroomt, en in den Atlantischen Oceaan valt, in de 11de graad noorderbreedte.

RIO JANEIRO. Eene Rivier van Zuid-Amerika, ontspringende in de Gebergtens ten westen van Brasilien, en die in den Atlantischen Oceaan valt, meest onder den Keerkring van Capricornus.

RIOLANIST. Deese naam wordt aan eene Buigspier der dye gegeeven, om dat Riolanus, een vermaard Ontleedkundige, eene beschryving daarvan gegeeven heeft. Haar boveneinde is vast aan het bovenste gedeelte des Schaambeens, en het ondereinde onder den kleinen draaier.

RIONDO. (In de *Ichthyologie*) Eene Soort van roode *Zeus*. Zie het Artykel ZEUS.

RIPS-RAPS. Zoo noemen de Engelsche Zeelieden het geduurig speelen en kabbelen der kleine baaren, by het Eilandje *Loggerhead-Key*, niet verre van *Captatoch*, in de Westindiën.

RIPUARII. Dit waren weleer Duitsche Volkeren, die zig aan de zyde van den Rhyn, tusschen de Rivier de Schelde en de Moesel, ter woon begeeven hadden; waaromtrent tegenswoordig, *Holland*, *Luxemburg*, *Gelderland*, *Gulich* en andere Provintien gerekend worden te liggen.

RISALIOTH. Zie het Artykel ALHAJAT.

RISALIT. Zie het Artykel Voorspronc.

RISBAN. Zoo wordt de van Steen opgehaalde lange Dam genoemd, welke by eene Zeehaven, diep in Zee gaat; aan het end met eene Schans voorzien is, en van weerskanten van regtswege eene borstweering hebben moet, om de in de haven ingeslootene Scheepen genoegsaam te dekken, en den vyand met geweld daarvan af te kunnen houden.

RISICO. Dus noemen de Kooplieden het gevaar, dat hun in het stuk van Commercie staat te vreesen, wanneer ze het Wisselrecht overtreeden. Zy noemen ook dus het waagen of hazardeeren, hetwelke veelsints onder Kooplieden, die te Land of ter Zee Commercie dryven, geschiedt, voornaamelyk in tyden van Oorlog, van storm en onweder, enz.

RISIGALLO. Zoo noemen de Italiaanen het in de aarde uitgeärbeidt geel *Arsenicum*.

RISORIUS. Een naam (in de *Anatomie*) die aan de hondtandsche Spier gegeeven wordt, omdat zy de Lippen op zyde en bovenwaarts trekt, en omdat zy werkt wanneer men lacht.

RISPEN. Zie het Artykel Ructatio.

RISPOSTE. Is de beweeging die een Paard maakt, om zig te wreeken, wanneer hy by ieder spoorslag agteruit slaat.

RISTKLIEREN. Men geeft deesen naam aan de saamgestelde Klieren, welke met een en hetzelfde omslag vereénigd zyn. Zy zyn geschikt om allerlei soort van vogten van de *Massa* des bloeds af te scheiden. Zoodanigen zyn de Oorklieren, die het speeksel afscheiden; de Lever, die de Gal afscheidt; de Nieren, die de Pis doorzygen; het Alvleesch, de Zweeserik, &c.

RISUS SARDONICUS. Zoo wordt de Kramp in de beide Kinnebakken genaamd.

RITORNO. Zie het Artykel Retour-Wissel.

RITRATTO. Betekent by Kooplieden het ontvangen des Retour-Wissels.

RITTORNELLO. Zoo wordt in de Zang- en Speelkunst genaamd, eene korte saamenstemming van Instrumenten tusschen de Airen.

RITUAAL. Een Boek 't welk de order en de manier regelt, die men moet in acht neemen in het vieren van godsdienstige plegtigheden, en het volbrengen van den Godsdienst in eene byzondere Kerk, Bisdom, Order of diergelyken.

RIVAL. Eene bewoording die men gebruikt van twee of meer persoonen, die dezelfde aanspraaken hebben, en voornaamelyk in opzigte van de Liefde, wanneer zy by eene en dezelfde jonge Dogter hun hof maaken.

RI.

RIVET. Is de uiterste punt van een Nagel, waarmede een paard beslagen is, en die boven het hoorn uitgaat.

RIVIER. Betekent een stroom of vloed van versch of zoet water, vloeiende in een kanaal, van derzelver oorsprong in de Zee.

RIVIER-KEYEN. Men geeft deesen naam aan rondagtige Steenen, die verschillende kleuren hebben, en die men op den Bodem der Rivieren, en op derzelver Oevers, alsmede op die der Zee, vindt. Deese Steenen verschillen onderling in Saamenstel, zeer veel van malkander, vermits zy uit *Quartz*, *Marmer*, *Jaspis*, *Granit* of andere Keisteenen bestaan; in één woord, volgens de Steenagtige klompen die tot eene bedding of tot boorden van het water verstrekken; de Rivier-Keyen zyn alleen afgebroken deelen van dezelven.

RIVIER-KREEFT. Zie het Artykel KREEFT.

RIVIER-KREKEL. Dit is een kleine Zesbeenige Vlieg, die men op het water gewaar wordt en die van de Landvliegen onderscheiden is, omdat haar kop meer uitsteekt.

RIVIER-PAARD. Zie het Artytel HIPPOPOTAMUS.

RIVINIA. (In de *Botanie*) Eene Soort van de *tetrandria-monogynia* Klasse der Planten, zonder eenig bloemblad: de vrugt is eene Klootvormige Bes, bevattende een enkel rondagtig en saamgedrukt Zaad.

RIZAGRAN. Een Tandmeesters Werktuig, wiens naam Worteltrekker zeggen wil. 't Is eene Soort van tang, welker uiteindens byna puntig zyn, om in de Tandkas te gaan, en het overige van eenen wortel, dat 'er in gebleeven is, weg te neemen. Het is den Tandmeesteren zeer dienstig. Het Geitenvoetje is ondertusschen dikwils dienstiger, en komt in meerder gevallen beter te stade.

ROB. *Roob.* Een dik ingekookt Sap, Gelei, Conserf, die men in de Apotheeken vindt; als *Rob. Acaciæ nostratis*, de *Agresta*, *Berberum*, *Cerasorum*, *Ebuli*, *Juniperi*, *Mororum*, *Nucum* en *Vini*.

ROBA. Zie het Artykel QUINTAAL.

ROBBREGTS-KRUID. Zie het Artykel GERANIUM.

ROBIGALIA. Eertyds een Feestdag by de Romeinen, invallende op den 25 April. Dezelve wierd gevierd ter eere van den God *Robigus*, en alsdan slagtte men een Schaap met een hond, wier Ingewanden met wierook en wyn op het Altaar geofferd werden.

ROBINIA. (In de *Botanie*) Eene Soort van de *diadelphia-decandria* Klasse der Planten, met eene Papilloensvormige Bloem, van een saamengedrongen maaksel, en bevattende een niervormig Zaad.

ROBORANTIA. Versterkende middelen. Deesen zyn of uitwendige of inwendige. Van de inwendigen, is onder de Artykels *Analeptica* en *Confortantia* reeds gesprooken. De uitwendigen zyn die geenen, welken door *dilueeren* en door *resolveeren*, de taaiheid der Sappen verbeteren. Aldus behooren onder deesen de *Diluentia* en *Resolventia*, als ook de Stoovingen uit *Herb. Marrub. Hyssop. Rutæ Rorismarin. Menth Salv. Meliss Thym. Serpill. Majoran. Lavendul Spic. Flor. Stæchad. cum Spirit.* C. C. *Lumbric. terrestr. Formicar. irrorat*, &c.

ROBUR. De kragt of sterkte van eenig Lid.

ROBUR. *Quercus foliis molli lanugine pubescentibus*, in het Fransch *Robre*; Haag-Eikenboom. Zie het Artykel HAAG EIKE BOOM.

ROBUR. Betekent een naauw Hok van Eikenhout gemaakt, waarin men gewoon was om de Gevangenen op te sluiten. De Romeinen hebben na verloop van eenigen tyd hunne gevangenis dien naam gegeeven. Dezelve was op het Capitool geplaatst, zynde daarin een diep en donker gat, waarin de Misdaadigers geworpen wierden, of zoo zy van den val al in het leeven bleeven, moesten zy egter van honger en dorst daarin sterven.

ROBYN. *Rubinus*. Is een fraai rood Edelgesteente, komende uit Oostindiën, voornaamelyk uit het Koninkryk *Pegu* en *Ceylon*. Men vindt ook eene Soort, hoewel slegter, in Bohemen en in de Silesische Gebergtens; maar in het byzonder eene Soort van Keisteenen, grooter dan een Hoender-Ey, die, in stukken geslagen zynde, fraaie Robynen in zig besluit, zynde niet minder van waardye dan de Oostersche; doch men vindt ze zelden. Als de Robyn iets geels aan zig heeft, wordt hy voor eene Granaat of Hyacint geschat. Edoch hoe voortreffelyk een Robyn ook zyn mag, heeft hy nogtans, gelyk alle andere Edele Gesteentens, verfoelisel noodig, die of van Mastix of van eene Glasen en geverwde Substantie gemaakt wordt; of men gebruikt 'er een goudrood verfoelisel toe; waaruit ligtelyk te gissen is, hoe gemakkelyk het valt eene Robyn te vervalschen, aangezien hy bleekrood zynde, een goud verfoelisel daaronder gelegd wordt. Anderen neemen eene witte Saphier, Topaas of Crystal, en leggen 'er een goudrood verfoelisel onder. Daar zyn in het Oosten, gelyk gezegd is, twee plaatsen, alwaar de Robynen gevonden worden. De eerste plaats, naamelyk *Pegu*, is een Berg, 12 of meer Dagreisen van *Siren*, in het noordoosten, alwaar de Zetel van den Koning van *Pegu* is. Uit de Mynen van deesen Berg, worden, behalven de Robynen, ook *Espinellen*, geele *Topaasen*, witte en blaauwe *Sapphieren*, *Hyacinthen*, *Ametisten* en meer an-

andere Juweelen gehaald. De tweede plaats is midden op het Eiland *Ceylon*, daar eene Rivier gevonden wordt, die dikwils, door de menigte van regenwater, overstroomt; maar na dat het water wederom verloopen is, vindt het arme volk, in het uitgewasschen Zand van den Oever, *Robynen*, *Saphieren* en *Topaasen*, zynde doorgaands fraaier dan die van *Pegu*.

ROBYN FRACTUUR. Zie het Artykel LETTERGIETER.

ROCAILLES. Grottenwerk. Hiertoe worden de *Congelationes*, *Marcasiten*, *Crystallen*, *Amethysten*, de *Petrificationes*; roode en witte ruwe Coraalstukken, Indiaansche *Croissances*, die de gedaante van Haanenkammen hebben, Yserschuim, Glas, allerlei Zee- en Riviermosselen, in 't byzonder de zoogenaamde St. Jacobs-Mosselen, die zoo wel hier in Europa, als aan het Asiatisch en Afrikaansch Zeestrand gevonden worden, gerekend, en waarmede de Grotten in de Hoven vercierd worden.

ROCELLA. Hetzelfde met de *Alga Tinctoria*, die de Schilders voor eene Purperkleur gebruiken.

ROCH. Een Zeevisch, met veele prikkels en scherpe punten voorzien, voornaamelyk op den rug. Hy heeft een breeden staart en vinnen, en is van natuure zeer vrugtbaar. De Eyerstok wordt in hem, gelyk in een Hoen, gevonden; grooten en kleinen na malkander. Daar zyn veele soorten van *Roch*, die allen zeer bekwaamelyk in gladden en stekeligen konnen verdeeld worden.

ROCHELLE. De Hoofdstad van het Landschap Aunis, aan de Gasconsche Zee. Zy is taamelyk groot, dryft een sterken Koophandel, en heeft een Presidiaal en Bisdom, onder het Aardsbisdom van Bourdeaux behoorende. Zy was eene der beste Vestingen van Frankryk, en voor deesen de voornaamste toevlugt der Hugenooten, tot dat zy in den Jaare 1628, door den Kardinaal de Richelieu veroverd wierd, wanneer de Koning de Vestingwerken liet slechten, die hy naderhand weder heeft laaten herstellen. In die Fransche Belegering, wierden de Inwooners, meest Gereformeerden zynde, door de Engelschen ondersteund; maar daarentegen door den Koning van Frankryk zoodanig benaauwd, dat ze eindelyk, na groote ellende uitgestaan te hebben, genoodzaakt wierden om zig over te geeven. In de voornaamste straaten van deese Stad, staan de Huisen, aan weerskanten, op Pylaaren, die door een Verwulfdsel booggewyse aan malkander gehegt zyn, en waaronder men voorby derzelver winkels wandelen kan. Zy heeft een ruimen Zee-boesem en eene goede Haven, die door middel van twee Torens, met Kettingen kan geslooten worden. In den Jaare 1735 wierd aldaar eene *Academie des Belles Let-*

tres opgericht, welke geschikt was om de Geschiedenissen deeser Stad en Provintie te onderzoeken.

ROCHESTER. Eene welgebouwde Stad aan de Rivier *Medway*, in de Provintie *Kent*, in *Engeland*. Zy heeft eene der beste havens, benevens een Scheepstuighuis, alwaar altyd Oorlog-Scheepen gebouwd worden. Over de Rivier ligt een schoone steenen Brug. Haar Bisschop behoort onder den Aardsbisschop van Canterburg, en dezelve is gemeenelyk ook Deken van Westmunster. Deese Stad geeft den naam van Graaf aan eenen Engelschen Lord, uit het geslacht van *Hyde*.

ROCHET. Eene Soort van Choorhemden der Bisschoppen en Abten.

ROCHETTA. Het Orientaalsch Poeder, is niets anders dan de Oostersche *Soude*, komende uit Syrien, vanwaar het in graauwe Zakken gebragt wordt. Deese Soort is beter dan die welke van Tripoli in blaauwe Zakken tot ons gebragt wordt. — De gantsche Stukken worden *Roquetten* genaamd, gestooten zynde, het *Oostersche Poeder*. Het wordt meest door de Glasenmaakers gebruikt.

ROCOURT. Is een uitheemsch Verw-materiaal; hoewel het weinig gebruikt wordt, doordien men met de zoogenaamde *Bourre* veel beter koop en duurzaamer verwen kan.

RODOMONTADE. Is een woord uit de Spaansche Taale ontleend, betekenende Snorkerye en onverdraagelyken hoogmoed. De Franschen zeggen daarvoor *Gasconnade*, en hebben anders ook een Spreekwoord: *Les Gascons sont sujet à faire des Rodomontades*, dat is: den Gasconjers is de Snorkerye aangeboren.

RODOUL. Is een zeker Verw-materiaal, voornaamelyk tot graauwe en wortelverwen dienstig.

ROEBEL. Is een Moscovische Specie-daalder, doende eertyds omtrent twee Duitsche Ryksdaalders. Een Roebel heeft 10 *Grieven* of 100 *Copekken*.

ROEDE (de mannelyke) Zie het Artykel PENIS.

ROEDE. In het meeten van vogtige Waaren, komt by de Nederlanden met der Romeinen *Semiculeus* overeen, en bestaat te Dordrecht uit 10 Aamen. Een *Aam* behelst 10 *Schreewen*, welke maat met der Romeinen *Amphora* overéén komt. Een *Schreewe* zyn 10 *Stoopen*, welke met der Romeinen *Urna* kan vergeleeken worden. Een *Stoop* komt min of meer met een Romeinsche *Congius* overeen en houdt 2 *Kannen* of *Potten*; elders *Mengelen* genaamd. Maar *Kan*, *Pot* en *Mengelen* kan met der Romeinen *Hemina* vergeleeken worden, zynde de helft van een *Sextarius*. Eene Roede wordt in twee Vaten ge-

gedeeld, houdende elk 500 Dordrechtsche Stoopen of 2200 pond.

ROEDE. *Pertica*, *Hexapeda*, *Decempeda*. Is eene Geometrische Maat, bestaande uit 6, 10, 12, 18 voeten, en zynde by gevolg niet overal even groot, zoo weinig als de voet zelve. In de Geometrie gebruikt men gemeenelyk de Rhynlandsche Roede, zynde eenigsints grooter dan de gemeene.

ROEDENHOOFD. Zie het Artykel GLANS.

ROEIBANK. Zie onder het Artykel BANK.

ROELLA. (In de *Botanie*) Eene soort van de *Pentandria monogynia* Klasse der Planten, met eene eenbladige bloem, aan den rand in vyf deelen verdeeld; de vrugt is een Cylindervormig kapsel, korter dan de Kelk, saamengesteld uit eene enkele klap, en bevattende een aantal hoekige Zaaden.

ROER. *Clavus*, *Gubernaculum*. In het Fransch, *Gouvernail*. Is een lang, plat en breed stuk hout, dat aan de Agtersteven van een Schip, door haaken in hengsels hangende, van de eene naar de andere zyde gedraaid wordt; door welke beweeging het Schip in deszelfs loop door den Stuurman bestierd wordt.

ROERDOMP. Zie het Artykel BUTEO.

ROERKRUID. Zie het Artykel FILAGO.

ROERMOND. Eene Stad der Vereénigde Nederlanden, in de Provintie van Gelderland, op de Oostelyke lengte van 5° 35' en de noorderbreedte van 51° 18'.

ROEST. Dus noemt men eene soort van Oker, dat natuurlyk of door konst, op eenige Metaalen voortkomt, die aan den invloed der Lucht blootgesteld zyn, of gestadig door zuure vogten bevogtigd worden. Het Yser geeft een bruinägtige of geelagtige Roest. Het Koper brengt 'er een voort dat groen is, en dat van het Lood is witägtig of graauwägtig.

ROESTKLEURIGE WOUW. *Milvus Æruginasus*. Dit is een Roofvogel, die de grootte van eene Kraai heeft. De kleur der Vederen van het Ligchaam, is een donkere roestkleur; de kruin van zyn kop is rosägtig geel. Zyne beenen en pooten zyn geel. De buitenste vinger is met een vlies aan de middelste vastgehegt. Het is aanmerkelyk dat de inwendige zyde van den nagel van den middelsten Vinger snydende is.

ROET. *Fuligo*. Dit is eene vlugge en onbrandbaare zelfstandigheid, die eene zwartagtige rosse kleur, een zeer bitteren smaak, en een rookagtigen reuk heeft, en die tegens de inwendige wanden van de buisen der Schoorsteenen opgeheven en verdikt wordt, wanneer men 'er hout, turf, &c. onder brandt, en waarvan het een voortbrengsel is. Men bedient 'er zig van in de Verwkonst en in de Zalven voor de Hair-

worm en het ingeworteld Schurft. Men geeft het mede tegens de vallende Ziekte in.

ROGA. (In de *Oudheid*) Een geschenk dat de Keisers aan de Senatoren. Magistraaten en ook aan het Volk gaven; en de Pausen of Patriarchen aan de Geestelykheid.

De *Rogæ* wierden door de Keisers uitgedeeld op den eersten dag van het Jaar, op hun geboortendag, &c. en door de Pausen en Patriarchen in de Lydensweek.

ROGATORES. Dus noemden de Romeinen de geenen die de Tafeltjes op welken de Stemmen gegeeven wierden, in de Vergaderingen des Volks omdeelden, en desgelyks de stemmen weder ophaalden.

ROGGE. *Secale.* Een Koorn waarvan brood gebakken wordt. Het is van drieërlei soort, als: *Winter Rogge*, omdat ze voor den Winter gezaaid wordt en opgaat; doch in de volgende Lente eerst in den halm schiet, en in den Zomer ryp wordt. Van deese *Winterrogge* is nog eene byzondere soort, hebbende verscheiden halmen uit een en hetzelfde Graantje. De Airen zyn 6 of 8 duim lang, en vol graanen. Deese Rog vereischt een sterk en vrugtbaar veld, en wil voorts dun gezaaid worden. Ryp geworden zynde, moet ze aanstonds ingeoogst worden, of ze valt binnen drie dagen uit. Zy wordt insgelyks voor den winter gezaaid, gelyk de gemeene Rog. Als men ze anderfints in de Lente, te gelyk met de Garst op op een stuk Lands zaait, dan wordt ze met de Gerst in den Zomer ryp en kan. ingeoogst worden; maar die van veele halmen blyft den winter over, doch wordt in den volgenden Zomer geheel ryp, en dus kan men een en denzelfden Akker tweemaal gebruiken. Deese veelhalmige Rogge is in Noorwegen zeer gemeen. Vandaar is ze in Pommeren gebragt, en zoo voorts in Duitschland bekend geworden, hoewel men 'er by de Akkerlieden weinig van ziet zaaien. De derde soort is Zomer-Rogge, die in het begin van de Lente gezaaid, en in den Zomer daarop volgende ryp wordt, welke *Rogge*, hoewel ze hier en daar in Duitschland gevonden wordt, zoo zyn 'er nogtans veele plaatsen, alwaar men geene andere dan Winter-Rogge vindt. Voorts is de Rog in haaren aart maatig warm; wel eenigsints minder dan de Tarwe, doch meer dan de Garst. En aangezien de Rogge insgelyks eenige verstoppende taaiheid aan zig heeft, zoo is van dezelve ook alles waar, het geene van de Tarwe gezegd wordt. In het byzonder dat het meel, door een behoorlyk gisten, zouten en bakken, een goed en gezond brood uitlevert.

ROHOE. Zie het Artykel ROB.

ROK. *Rouk.* Dit is een Vogel van eene verbaasende grootte en kragt, die zig, zoo men zegt, in Arabiën onthoudt. Het

schynt

schynt dat dit dezelfde Vogel als de *Condor* of *Cuntur* van Peru is.

ROL. Eene Rol of 60 vellen Parkement.

ROL. In een Schip, een rond stuk hout of yser, daar de Helmstok in gestooken wordt.

ROL. Zoo heet een rond Ligchaam of Cylinder, door denwelken, indien hy rond gedreeven en beweegd wordt, men veel kragt, naar de gesteldheid van de Machine, en naar het oogmerk van derzelver gebruik, doen kan. Wanneer aan diergelyk een Rol, een Rad, gelyk by den Molen, vastgemaakt wordt, waardoor nog meer Raderen in beweeging gebragt worden, dan heet men hetzelve ook een WELBOOM.

ROL. (*De Rol van verdorde Bladeren*) Dus heeft men teregt een Vlinder genoemd, zoo wel om zyne gedaante als om zyne kleur. Niemant zou deesen Vlinder voor iets anders dan voor eene Rol van verdorde Bladeren aanzien, wanneer hy op een Boom in rust is. Alles loopt te saamen om dit denkbeeld in die geenen te verwekken, die hem voor de eerstemaal zien. Zyn bovenste vleugelen die het geheele Ligchaam bedekken, hebben Zenuwen, die door hunne soort van verhevenheid en schikking, die der bladeren nabootsen. Hunnen omtrek is getand, gelyk die van een groot getal bladeren. De onderste Vleugelen die uit de bovensten uitsteeken, gelyken andere bladeren, die verward onder de anderen liggen. Eene soort van bek, die deese Vlinder aan den Kop heeft, en die door twee baarden gevormd wordt, welken tegens elkanderen liggen, schynt de steel van een van deese bladeren te zyn.

Deese Vlinder komt van eene Rups voort, die zig gemeenelyk op de Perzik-Appel-Peeren- en Amandelboomen onthoudt. Schoon zy niet zeldsaam is, zoo is zy egter zeer moeielyk te vinden, omdat haare gedaante bedrieglyk is, gelyk mede die van haaren Vlinder. — Deese Rups behoort tot die geenen, die half ruig zyn. Haare kleur is graauwbruin. Het onderste van haaren buik heeft eene geelägtige kleur als verdorde bladeren. Zy heeft op den laatsten Ring op één na, een korte hoorn van eene Vleeschagtige zelfstandigheid, en twee anderen, die ten naasten by van dezelfde vorm zyn, ter zyde van den kop, die blaauwagtig is. Deese Rups is vier duimen lang, wanneer zy tot haare volkomene grootte gekomen is. Zy eet alleen des nagts, en houdt zig geduurende den dag, aan den stam of aan de groote takken van den Boom gehegt. Zy is in deesen stand zoodanig in één gedrongen, dat men noch kop noch staart aan haar bemerken kan. Men zou haar voor een van die knobbels aanzien, die 'er dikwils op den

Schors der Boomen voortkomen. Haare graauwe kleur brengt mede veel toe om het gezigt te misleiden.

Zy vormt zig tegens de takken of tegens eenen Muur, een graauwagtig Tonnetje. Dit is van een los saamenweefsel, waartusschen zy een gedeelte van haare hairen invlecht. Zoo ras zy 'er zig in beslooten heeft, geeft zy eene soort van witte Pap uit, die aanstonds droogt, in stof verandert en haar Tonnetje ondoorschynend maakt. De Rups schynt bewustheid te hebben dat haaren Vlinder de nodige kragt niet zal hebben om haar Tonnetje te doorbooren; hierom legt zy een uitgang voor hem aan.

ROLAND of RULAND. *Rolandiæ Statuæ.* Zoo worden gemeenelyk de Zuilen met een Zwaard genaamd, die in sommige Saxische en andere Steden, op de Markten en somtyds op de grenzen wierden opgericht, om de gerichtelyke Jurisdictien aan te duiden. De oorsprong deeser benaaming wordt onderscheidenlyk afgeleidt. Sommigen meenen dat *Roland* een zekere Reus geweest zy. Anderen leiden het af van *Rugen.* Nog anderen meenen dat *Roland* voor *Rodeland* gezegd zy, van *Roden*, dat is roeien, uitroeien; en dat het iemant beteken die Bosschen uitroeit en 'er Dorpen of Steden op aanlegt. Wederom anderen leiden het af van *Robe* of *Rube*, dat is by de oude Saxen zoo veel als *Rust*; wanneer *Roland* of *Ruland* zoo veel zou betekenen, als een Land van Rust en Vryheid.

ROLBRUG. Is eene Brug van hout, welke uit den grond van een hoog water, allengskens tot op den dam, en van daar verder naar beneden, tot op den grond van een laag water, en zoo breed gemaakt wordt, als de Scheepen zyn, die dezelve in 't gemeen moeten passeeren. Men bedient zig van dezelve alleenlyk op vaarwaters, die niet veel bevaaren worden en niet al te Scheepryk zyn.

ROLLE. De Rol, de plaats daar de Archiven van eene Stad, *enz* bewaard worden. De Schouts-Rolle.

ROLLEN, of DADELS, *Rhombi.* Dit is een Geslacht van eenschelpige Schelpen, die rond of spits, gelyk de *Kaskętten* zyn; die dus om hunne gedaante genoemd worden, en waarvan de mond altoos uitgerekt en met eene sluitschelp bezet is. De Beminnaars der Schelpen zoeken in dit geslacht van Schelpen, die geenen die men *Goudlakensche Rollen, Brunetten, Brocaat-Rollen, Satynen, Dadels, Porphyr Dadels* en *Olyven van Panana* noemt. De Rok van deese Schelp is een van die geenen, die het meeste onderhevig is, om door die geenen vervalscht te worden, die dezelven aan de Liefhebbers verkoopen. De trekken van deese Schelpen zyn plat, en even als kruiswyse om elkanderen gerold.

ROLLER. *Goedard* geeft deesen naam aan eene Rups, die,

wanneer zy van de bladeren van de Akeley verzadigd is, zig klootswyse inéén rolt en zig verbergt. Deese Rups verbergt zig in de Aarde, om haare gedaantewisseling te ondergaan, en een vlieg te worden.

ROL-ZALVE. Zie het Artykel MAGDALIA.

ROMAN. (In de Letterkunde) Zyn Boeken, die wonderlyke Heldenstukken, Standvastige Vriendschaps-oeffeningen en tedere Liefdensgevallen in zig behelzen; zoo niet geheel, althans gedeeltelyk verzonnen, of, alleen om te vermaaken, of om 'er teffens iets mede te leeren, voornaamelyk met betrekking tot de Mensch-Staat- en Zedekunde. De Reden waarom men diergelyke Boeken ROMANS noemt, is niet gemakkelyk te geeven. Ondertusschen zyn de Boeken die daardoor betekend worden, byna zoo oud als de Schryfkonst. Zy waren by de Grieken, die ze van de Oosterlingen hadden overgenomen, zeer gemeen. Hiertoe behooren de *Omdoolingen* van *Ulysses* door HOMERUS. De Romeinen zyn naderhand ook Opstellers van Romans geworden; waaronder men eenige stukken van VIRGILIUS, OVIDIUS, &c. zou kunnen betrekken; doch meer komen in aanmerking de Geheimzinnige Boeken van APULEIUS over den Esel, en het Werk van MARTIANUS CAPELLA, over het huwelyk van *Mercurius* met *Philologia*. Maar nooit zag men dergelyke Schriften meer te voorschyn komen, dan na dat de Noordsche Volkeren, met hunne invallen en bemagtigingen, immers zulk eene groote verwoesting in het Ryk der Letteren, als in dat der Romeinen gemaakt hadden. Sedert is de Geschiedenis zelve, voor een groot gedeelte, een *Roman* geworden. — Sedert de XIII Eeuw is de voortgang der Romans sneller dan ooit geworden. 't Is niet te begrooten wat Papier 'er door bedorven is, en hoe buitenspoorig men dezelve geschreeven heeft. De oordeelkundige en Geestige Spanjaard *Michiel de* CERVANTES is de eerste geweest, welke aan die ongeregelde Schryfzugt, paalen heeft gesteld; door zynen welbekenden *Don Quichot*, waarin, op eene bevallige wyse, het belagchelyke van de meeste der vroeger Romans, wordt aangeweesen; zynde dit werk een Meesterstuk der kunst. Hoe nader wy aan onze tyden komen, hoe minder aanstootelyk de Romans geworden zyn. De Franschen en Engelschen hebben, in de laatste en in de tegenswoordige Eeuw, met meer vlyt de zuivering dier Schriften ondernomen, en zig inzonderheid op de volmaaking der Zedekundige Romans bevlytigd. — Onder de Franschen munt inzonderheid uit de TELEMACHUS van Fenelon; terwyl onder de Engelschen beroemd zyn de Romans, onder de naamen van CLARISSE, PAMELA, GRANDISON, BIDULPH HARRINGTON, RANDOM, ELLISON en HONORA uitgegeeven.

kunst die, welken naar de rondte van den Cirkel, of naar buiten gebogen zyn. Zy worden Staven, Vierendeel.Staven, Holkeelen, of enkele of dubbele, en Karniesen genoemd.

RONDELETI MOLYBDENA. Zie de Artykels DENTILLARIA en MOLYBDENA.

RONDE PYRAMIDE. Zie het Artykel KEGEL.

RONDEN WEG of *Weg van de Ronde.* Is de weg tusschen den Wal en een hoogen Muur, of tusschen den Opper- en Onder, of boven en beneden-wal, welke de Ronde des nagts passeert, ten einde de Wal en de Muuren der Stad voor alle vyandelykheden te beschutten, en insgelyks om de Wagten en uitgestelde Posten te visiteeren.

RONDE ZUIL. Zie het Artykel CYLINDER.

RONDHOUT. Betekent by de Zeelieden zoo veel als Masten en Stengen. Daarvandaan zeggen zy, dat zy veel schade aan het Rondhout geleden hebben, wanneer zy verscheide Masten en Stengen hebben verlooren.

RONDSTUKKEN. Zyn tweederlei muntspecien in Zweden; naamelyk van Zilver en van Koper. Van de zilveren of witte Rondstukken, ook witte Oeren genaamd, gaan 'er 64 op een Ryksdaalder; maar een koper rondstuk daarentegen is zoo veel als een hollandsche duit.

ROOB. Zie het Artykel ROB.

ROOD. Is eene van de vyf eenvouwdige of moederkleuren, die in zes soorten verdeeld wordt. — In de Physica, is Rood een van de eenvouwdige of hoofdkleuren van natuurlyke Ligchaamen, of liever van de lichtstraalen.

ROOD AARDE. Zie het Artykel RUBRICA.

ROODBORSTJE. *Rubecula.* Dit is een Kleine Vogel, die gemakkelyk te onderscheiden is, aan de oranjeagtige roode kleur van zyne borst. Zyn rug is donker aschverwig, gelyk die der Lysters. Geduurende den winter zoekt hy zyn voedsel in de Huisen, zonder dat hy voor de menschen bevreesd is. Deese Vogel vertoont zig alleen des winters. 's Zomers wykt hy in Bosschen. In September begint hy zig in de Steden en Dorpen te vertoonen, alwaar hy zoo welluidend zingt, dat men zynen zang byna zoo hoog waardeert als die van den Nagtegaal. Hy is een weinig dunner. Zyn bek is dun en zwart; zyn tong gespleeten; zyn buik wit; zyne beenen en voeten roodagtig. Het overige van zyn ligchaam trekt op het aschverwige en is eenigsints groenagtig. Men merkt eene bleekblaauwe Lyn op, die de roode kleur van de aschverwige op den kop afscheidt. Zyn Staart is twee en een halven duim lang. Hy draagt hem opgeheven en beweegt hem gestadig. De Regenboog van zyne oogen heeft eene Nootenkleur. Men

Fig.1. HET ROODBORSTJE Mannetje en Wyfje

Fig.2. DE ROOS.

Fig.3. RUTA.

erkent het Mannetje aan dezelfde Kenmerken, door welken men de mannetjes Nagtegaal van het Wyfje onderscheidt. Men voedt de Roodborstjes in Kooitjes op. Wanneer de Jongen volwassen zyn, zoo eeten zy alles gelyk de andere Vogels. Den onderdom en de Landstreek brengen groote verscheidenheid in deese Soort van Vogelen voort. Zy maaken haare Nesten in de Lente, in de Doornen en Heesters. Zy bedekken het nest met gedroogde Eikenbladeren, en laaten aan de eene zyde alleen een gewelfde ingang. Het wyfje legt niet minder dan vier Eyeren, en nooit meer dan vyf. Wanneer zy uitgaat om haar Aas te zoeken, zoo stopt zy den ingang met bladeren toe. Somtyds maakt zy haar nest van Mos en droóge Kruiden in de holle Boomen. — Men vindt op Jamaika mede eene soort van Roodborstje, wiens kruin, rug en vleugelen groen zyn; de omtrek van zyn keel is met eene purperkleurige of glansryke roode vlak getekend. Zyn buik is witägtig geel; zyn borst groen; de pooten zwart en de vleugels Kersenkleurig. Men ziet een Afbeelding van het Roodborstje, op PLAAT CCXXVIII. Fig. 1. No. 1 en 2.

ROODE DOLIK. *Muisenkoren*; *Phœnix*, *aut Gramen loliaceum angustiore folio & Spica.* Zie het Artykel DOLIK.

ROODE KOOL. *Brassica rubra vulgaris.* Zie onder het Artykel KOOL.

ROODE KRAAI. Deese naam alleen drukt het onderscheid van deesen Vogel met de andere soorten van Kraaien uit. Zyn bek, beenen en voeten hebben inderdaad eene roode Orangekleur. Zyn bek is een weinig gekromd en hy schreeuwt gestadig. Hy vertoont zig zelden in het vlakke veld. Men ziet hem weinig elders dan op de toppen der Bergen van de Cyclades-Eilanden, en op die van Cornuailles, Auvergne en somtyds in Bretagne; edoch gemeenzaamer op den Berg Jura. Zyn vleesch heeft een vry goeden Smaak.

ROODE LOOP. Zie het Artykel DYSENTERIA.

ROODE LOOP WORTEL. Zie het Artykel IPECABUANHA.

ROODE OMLOOP. Zie het Artykel ZONA.

ROODE PERUVIAANSCHE HOENDEREN. *Gallina rubra Peruviana.* Deese Vogels hebben dezelfde grootte en gedaante als die geenen die men Curacausche Hoenderen noemt.

ROODE RATELEN. *Pedicularis Pratensis Purpurea.* Zie het Artykel PEDICULARIS.

ROODE SLUITKOOL. *Brassica Capitata rubra.* Men noemt haar ook *Roode Kabuis Kool.* Zy komt met de *witte Sluitkool* overéén, uitgezonderd in de kleur. Haare bladeren zyn met donker purper en groen gemengeld. Haare Ribben en

Ze-

Zenuwen zyn roodägtig en zy sluiten appelswyse in malkanderen. De bloemen van deese Kool zyn geel en zy weêrstaat de vorst.

ROODE STEENBREEKE. Zie het Artykel FILIPENDULA.

ROODE WORM. Dit is de gedugtste vyand van de Byen die Metselaars zyn.

ROODE ZEE. Is een groote Zee-Boesem van den Ooster-Oceaan, die zig van de Zeeëngte Babelmandel, tot aan de Stad Suez uitstrekt; Afrika van Asien afzondert, en waarin veele Koraal-takken groeien. Deese Zee is vol van Klippen, en dus gevaarlyk voor de Scheepen; vanwelken 'er ook weinig dien weg neemen, nadat men eenen weg naar Oostindien, om Afrika gevonden heeft. Zy heeft een sterke Eb en Vloed, en de Scheepen die daarop gebruikt worden, hebben platte Bodems en worden te Calzem gebouwd.

ROODE ZEE-BRAASSEM. *Rubellio.* Dit is een Zee-Visch die gedoornde Vinnen heeft. Men noemt hem te Marseille *Galline.* Hy heeft de gedaante van de *Zee-Zwaluw*; maar hy verschilt 'er van door zynen mond, de menigvuldigheid van zyne Schubben en de grootte van zyne Vinnen. Zyn buik is dik; het overige van zyn Ligchaam rood; zyn kop dik, koekswyse gevormd. Zyn Snuit is kort en eindigt in twee spitse doornen. Zyne oogen zyn groot en van boven met twee kleine punten bezet. Het agterste en het opperste van den kop eindigt mede in punten naar den Staart. Het bedeksel der kieuwen is mede met doornen bezet en zyne huid is dun. Hy heeft aan de zyden omtrent in het midden van het Ligchaam een breede Streep, die met Schubben bedekt is; en op den rug, van den kop tot aan den staart, twee ryen spitse Schubben, waaruit twee Vinnen voortkomen, die de visch opzet wanneer hy zwemt, en die hy nederlegt en even als in eene Schede verbergt, wanneer hy rust; hy zwemt des winters in de volle Zee, en nadert het strand in den zomer. Hy is zeer verslindzugtig en eet de kleine Visschen.
De roode Zeebraassem is vleesig aan zyn geheele Ligchaam, en hy is dik, rond en eenigsints breed naar den Staart. Zyne kieuwen zyn dubbeld. Het gehemelte van zyn mond geel. Zyn vleesch vast, wit, droog en eenigsints lymerig. Het heeft egter een goeden Smaak.

ROODHOUT, of BLOEDHOUT. Dit is het hout van eenen Boom die in Amerika, naby de Golf van Nicaragua groeit. Het heeft eene zeer schoone roode kleur. Men bedient 'er zig in de Verwkonst van, en het wordt tot een zeer hoogen prys verkogt.

ROOD-KOP. *Caput rubrum.* Dit is een kleine Vogel, maar wiens vleugelen zeer bevallige kleuren hebben. De kop en

borst

borst van het Mannetje zyn schoon rood; de kop van het Wyfje heeft alleen deese kleur. De zang van deesen Vogel, schoon niet aanmerkelyk, vormt echter eene soort van gekweel dat vry aangenaam is. Dit maakt dat dit vogeltje begeerd wordt om in een Kooitje op te voeden. Men geeft hun hetzelfde voedsel als de Vlasvinken en Distelvinken. Men ziet de Roodkopjes in Engeland; maar zy broeden 'er niet. Zy verlaaten dit Land in de Lente. ALBIN gelooft dat dit dezelfde Vogel is waarvan WILLUGBY onder den naam van *kleine Vlasvink* spreekt.

ROOD KRYT. *Rood aarde.* Zie het Artykel RUBRICA.

ROOD ROTTENKRUID. Zie het Artykel ROTTEKRUID.

ROODSCHAR Zie het Artykel KABELJAAUW.

ROODSTAART. Dit is de Vogel die de Italiaanen *Coda rossa* noemen, om dat zyn staart zeer luisterryk rood is. Hy onthoudt zig op de steile Bergen, die met klippen en afgronden bezet zyn. Hy maakt 'er zyn nest op. De vederen van deesen Vogel zyn zeer schoon. Men onderscheidt 'er verscheidene soorten van. Men schat het Mannetje van dat soort het hoogste; 't geen mede een roode borst heeft. Deese Vogel zingt volmaakt wel. Hy is zeldsaam in Frankryk. Men vindt hem in Italien en hy kan agt Jaaren in een kooitje leeven.

ROODSTAARTJE. Men geeft deesen naam aan eene Muur-Nagtegaal. Deese Vogel verschilt van het Roodborstje door zyne Pooten. Zie 'er eene Afbeelding van PLAAT CCXXVII. *Fig*. 6.

Het groote Roodstaartje is de Rots-Meerl. De Goudvink is mede eene soort van Roodstaartje. — ALBIN maakt gewag van een zwart Roodstaartje. Deese Vogel is geheel zwart, uitgezonderd de toppen van eenige Vederen, die den buik bedekken en welken rood zyn. — Het *Bengaalsche Roodstaartje* is een weinig grooter dan het groote Roodstaartje. Zyn bek is vaalrood. De regenboogen van zyne oogen zyn wit; zyn kop is zwart; onder de oogen heeft hy een bos scharlakenverwige Vederen, die met zwart en wit gestippeld zyn. De vederen van zynen rug zyn bruin; die van den buik, de borst en de bouten wit, en de beenen en voeten zyn zwart. — SEBA haalt mede het Roodstaatje van Amerika aan, en beschouwt het als eene soort van Muur-Nagtegaal. Zyn zang is zeer welluidend. Zyn kop is met een zwarte kuif voorzien en zyn bek is wit. Zyne oogen zyn glinsterende. Het voorste van den hals is met eene zwarte vlak getekend. Zyn borst en buik zyn blaauw. Zyn rug, vleugels en staart Scharlaken rood. Zyne Pooten zyn vry lang, dun en met goede Nagelen bezet. — Het Chineesche Roodstaartje heeft de grootte van

het

het roode Sysje. Zyn bek is dik, kort en bruin. Zyne oogen zyn valrood. Zyn kop en het agterste van den hals zyn blaauwägtig purper. De rug is groen. Het overige van de Vederen heeft eene kleur die eene mengeling van geel en groen, en op zekere afstanden van dof rood, en purper of Scharlakenkleur is. De beenen en voeten zyn geel.

ROODVIN. Dit is eene Rivier en Meervisch, welkers vinnen rood zyn. Hy is in Zweden zeer gemeen. Zyne grootte evenaart die van eenen Karper. Hy schiet zyn kuit als de Goudsbloem begint te bloeien.

ROODVISCH. Dit is een Zeevisch die men naby Noorwegen vangt. Hy is uitwendig rood. Zyn vleesch heeft een zeer goeden smaak.

ROODVONK. Zie onder de Artykels Roos.

ROOD ZEGEL of *Roodzegels dwang*. Zoo wordt het Malrecht in het Silesische Vorstendom Schweidnits en Jauer daarom genaamd, dewyl de getuigen, in den naam van den Koning van Bohemen, als Hertog van Schweidnits, op een rood Zegel, by verlies van haave en goed ingedaagd wordt.

ROOFSCHIP. Is zoodanig een Schip, dat op de Zee vaart en zwerft, om al het geene voorkomt, te rooven, en niet geene Commissie van eenig Vorst of Staat voorzien is.

ROOIEN. Zie het Artykel Peilen.

ROOK. *Fumus*. Is niet alleen een gemeene Rook, die van brandend en nog veel vogt in zig hebbend hout opgaat; maar ook eene zoogenaamde *Effluvium mixtum*, dat warm, ligt, fyn en uit de aarde en andere heete plaatsen door de werking der Zon en het onderaardsch vuur, getrokken wordt. — *Koperrook* wordt die Stoffe genaamd, uit welke men vitriool kookt.

ROOK CONTINGENT. Betekent in Poolen en Engeland zekere Schatting, welke ieder Huis, van de Schoorsteenen aan het Land moet opbrengen; wordende die belasting in sommige Landen ook Rookvangst-Steur genoemd.

ROOK-KOGEL. Is eene Soort van Vuurkogelen, waardoor eene plaats kan verduisterd worden. Men bedient zig van dezelven in een beleg, wanneer men by heldere nagten de Lucht verdonkeren wil, ten einde de Belegerden niet kunnen zien, wat de vyand voor de vesting doet.

ROOMSCHE DISTEL. *Echinopus major*. Deese soort van Distel groeit op bergagtige en steenagtige plaatsen. Zyn wortel is uitwendig zwartagtig. Zyn Steel purperagtig en wolagtig. Zyne bladeren zyn langwerpig, groen, bruin aan de bovenzyde, witagtig aan de onderzyde, diep ingesneeden en kleeverig in het aanraaken. De koppen zyn bolrond; de bloempjes blaauw en de Zaaden langwerpig, gelyk die van

alle

alle soorten van Distels. Men kent nog twee andere soorten van deese Plant. De tweede die in de Languedoc groeit is veel kleiner dan de voorgaande; deszelfs wortel is in verschheidene hoofdjes verdeeld, die ieder eene steel uitschieten. De derde komt alle jaaren op nieuw voort. Deszelfs hoofden zyn zeer groot en bolrond. Wanneer zyne bladeren uitschieten, zoo zyn zy met een kattoen bezet, 't geen men 'er van afscheidt met hen in een loog van assche van wyngaardranken te laaten kooken. Dit aldus bereidde Kattoen dient tot lemmetten, in de Koninkryken Valence en Andalusien in Spanjen.

ROOMSCH-JAAR. Is eenerlei met het *Numische* en het nieuwe met het *Juliaansche*.

ROOMSCHE INDICTIE. Is een tyd van 15 Jaaren, die Keiser Constantyn de Groote ingevoerd heeft. Men begint deese Indictie van de Maand September, dewyl voor deesen te Romen op deesen tyd, wegens ingezamelde Vrugten, de Cynzen en Leenschulden aan de Landheeren moesten betaald worden; en deese tydrekening wordt nog hedendaagsch door de Notarissen in hunne Instrumenten in acht genomen.

ROOMSCHE KOOL. *Beta Alba*. Wordt in de Moestuinen aangekweekt. Men gebruikt de bladen uiterlyk voor zweeren en gezwellen, ook voor het bevriesen van handen en voeten. Het Sap wordt tot zuivering der herssenen door den neus opgetrokken.

ROOMSCHE ORDER, of *Saamengestelde Order*. Wordt in het gemeen die genoemd, welke de Romeinen, boven de vier Grieksche Orders verzonnen hebben; waarvandaan zy ook dien naam verkreegen heeft, schoon men dezelve ook de *Italiaansche Order* noemt. Zy is een van de hooge en fyne Orders, die uit de Griekschen saamengesteld wierd; want het kapiteel is half van de Corintische en half van de Jonische Order genomen: naamelyk de twee Ryen bladeren zyn van de eerstgemelde, en de trekken of Toogen met de daarboven op zig bevindende Leden, zyn van de Jonische Order ontleend. Dierhalven is zy volgens den rang wel de vierde; doch in aanmerking van de uitvinding de vyfde Order.

ROOMSCHE TRAP. Is dusdanig een Trap, die in 't geheel geene Drempels of Treeden, maar alleenlyk een gewoonen afgang heeft; waarom men over dezelve ook met gemak vaaren en ryden kan. Zy heeft haaren naam daarvan daan gekreegen, omdat dergelyken te Romen eerst opgekomen is. Diergelyk een trap vereischt eene groote ruimte, want de lengte tot dezelve moet wel 5 of 6 maal grooter zyn dan de hoogte, en behoort tot dezelve of een opgevulden grond, of een sterk verwulft; gevolglyk wordt zy maar in Paleisen van

voornaame Heeren gebruikt. Men vindtze ook zoo wel met een wentel als met regte armen. Eene van de eerstgemelde soort is in den ronden Toren te Koppenhagen door Koning Christiaan de IV, in den jaare 1692 gebouwd, welke in wydte, sterkte en konst alle de overigen overtreft. Haar afhang of helling, of *Planum inclinatum*, is niet boven 8 of 9 Graaden boven de horizontaal-linie verhoogd, en wordt rondom door hooge en breede Boogvensters volkomen verlicht. De fraaiste van de tweede soort, die ook door alle bouwkundigen gepreesen wordt, is de Hoofdtrap in de Wilhelms-Brug te Weimar, op dewelken men over eenen dubbelen opgang van vooren uit het Hof of Voorhof, tot in de bovenste Vertrekken vaaren en ryden kan.

ROOMSCH KONING. Wordt volgens den inhoud van de Gouden Bulle, die geene genaamd, die na den dood of den afstand, gelyk ook by geval na de afzetting van een Roomschen Keiser, door de Keurvorsten verkooren en vervolgens tot Keiser gekroond wordt. Anders wordt ook zoodanig een Ryksvorst een Roomsch Koning genaamd, die by het leeven van den Keiser, en terwyl hy nog den Troon bekleedt, of met of zonder deszelfs toestemminge door de Keurvorsten verkooren wordt, om geduurende des Keisers afweesigheid of ziekte, eene altoosduurende Ryks-Vicaris te zyn, en na het afsterven des Keisers, zonder verdere verkiesing en krooning, tot de Keiserlyke waardigheid verheven te worden. Hy is na den Keiser de opperste in het Ryk; die by de afweesigheid des Keisers het Ryk bestiert en de Keiserlyke rechten oeffent. In de XVII Eeuw heeft men voor en tegen geredentwist, of diergelyke verkiesing van eenen Roomschen Koning met regt by 't leeven van een Keiser geschieden konde, nademaal men uit verscheiden plaatsen van de Gouden Bulle bewysen wilde, dat daarin onder den naam van eenen Roomschen Koning, geen ander dan een nieuw verkooren Keiser verstaan wierd. Egter hebben de overige Rykstanden, aan de Keurvorsten, wegens deese verkiesing, veele zwaarigheden gemaakt, en getragt daarin ook gehoord te worden. Ook heeft Frankryk met alle magt willen beweeren, dat diergelyke Verkiesing ongegrondt was, dewyl dat Hof zonder twyffel ongegrondt gehoopt heeft, ten tyde van eene tusschenregeering, des te beter in troebel water te kunnen visschen. Maar de Keurvorsten hebben zig weinig aan die tegenwerpingen gestoord, maar zoo wel in de Capitulatie van Leopold, als van de volgende Keiseren, uitdrukkelyk bedongen, altyd en in alle gevallen, wanneer zy het noodig oordeelden, en tot onderhouding der Ryks-Grondwetten en deeser Capitulatien of anders aan het H. Roomsche Ryk oorbaar zynde, de Verkiesing van eenen

Roomſchen Koning, ook by het leeven van eenen Roomſchen Keiſer, met of zonder deszelfs toeſtemming, te mogen doen.

ROOS (De Gouden) Zie het Artykel Benedictie.

ROOS (*van het Zee-Compas*) Zie het Artykel Zee-Compas.

ROOS. Zie het Artykel Rosa en eene Afbeelding van dezelve Plaat 228 fig 2.

ROOS *St Antbonis vuur. Eryſipelas. Ignis Sacer.* Is een toeval waarmede gemeenlyk armen en beenen behebt zyn; hoewel niet altyd; maar ook het gezigt; ook wel de rug. Dit ongemak verwekt den Lyder veel pyn, en ontſtaat by ſommigen, die daartoe van natuure geſchikt zyn, uit eene vooraf-gaande alteratie of ontſteltenis van gramſchap, ergernis, vrees of ſchrik. Het is eene kleine verheffing van de overloopende en tuſſchen vel en vleeſch ſteekende gal; waarom ze ook door de geelägtige verwe, een groote hitte, met ſteeken te kennen geeft. De *Roos* die zig aan het hoofd en in de borſt openbaart, is niet zonder gevaar, en moet zorgvuldig met inwendige en uitwendige middelen behandeld worden.

ROOSE LAUWRIER. Zie het Artykel Oleander.

ROOSENBOOM. Is een kleine Boom, eene Bloem voortbrengende die een ieder kent, waarvan onder het woord Rosa nader zal geſprooken worden. Zy verſchaft, behalven de ſchoonheid van haare Bloem en haaren lieffelyken reuk, verſcheide Geneesmiddelen, tot geneeſing van onze kwaalen, die men niet alleen in de verſchillende deelen vindt die haar uitmaaken, maar mede in de verſchillende ſoorten van Rooſen.

ROOSEN EDIK. Zie het Artykel Oxyrrhodinum.

ROOSEN-EETER. Dit is een worm die zoo nadeelig voor de jonge en tedere Rooſenknoppen is, dat hy in weinig tyds het hart der Rooſen en haare geheele Zelfſtandigheid verſlindt, indiervoegen dat de Bloemen nooit tot volmaaktheid komen, wanneer zy eenmaal door deeſe Wormen aangetaſt worden.

ROOSENHOUT. Dit is eene ſoort van hout, 't geene men dus, om deszelfs reuk noemt, welke die der Rooſen evenaart. Men noemt het mede *Rhodusbout* en *Cyprusbout*, omdat het op deeſe Eilanden groeit, alsmede in de Levant, op de Canariſche Eilanden en op Martinique; alwaar men het mede de naam van *Aspalutb* geeft.

De Gevoelens verſchillen over den Boom vanwelken men dit hout bekomt, 't geen eene kleur als verdorde bladeren heeft, en met aderen vervuld is, die door haare verſcheidenheden bevallige vakken vormen. De Antilliſche Eilanden verſchaffen eene menigte van dit hout, 't geene zeer geſchikt tot draaien en ſchrynwerk is, om dat het zeer fraai gepolyſt kan worden.

Het heeft eene bleeke geele kleur, die door den tyd ros wordt. Het is harstagtig, hard en zeer kwastig.

De Hollanders trekken, door overhaaling, uit het Roosenhout, een zeer doordringenden Olie, die men in de plaats van den wezenlyken Olie van Roosen gebruiken kan, in de, faamenstelling van balsem tegens de beroerdheid en den hoofdversterkenden balsem. De Reukwerkers maaken mede gebruik van het Roosenhout, om deszelfs aangenaamen reuk. — Men heeft het ook in Jamaika en China.

ROOSEN-KRANSJE. *Astragalus.* Is in de Bouwkunst een klein rond Lid, wiens ronding een buitenwaarts geboogen halve kring verbeeldt, en wordt maar in de Corinthische, Romeinsche en Jonische Orde gebruikt.

ROOSEN-OLIE. Om denzelven te bereiden, neem eerstgeplukte roode Roosen; doe ze in een kruik of ander looden vat; stop het naauw toe, en hebbende het zeven of agt dagen in de Zon laaten staan, haal 'er de stof uit; doe ze zagtkens kooken, en dezelven door een' doek gedaan hebbende en sterk uitgeperst, doe 'er dan nog anderhalf pond roode Roosen by. — Doe even als te vooren, en dat tot driemaal toe; en voor de laatste reis kondt gy het trekken; zonder afgieten, bewaaren den tyd van verscheide maanden; en als gy het voleinden wilt, zult gy het langer laaten kooken dan de twee eerste reisen, om het Roosensap, dat de Olie konde bederven, door de hitte, te laaten verkooken; of men moet het schoon maaken, met het Roosensap naar den grond te laaten stryken, nadat het doorgezygd is en het daarna afgieten.

ROOS VAN JERICHO. *Rosa Hirocontica.* Deese groeit in Woest-Arabien, op zandägtige plaatsen, aan den Oever van de Roode Zee, vanwaar wy haar gedroogd bekomen. Schoon men haar den naam van *Roos van Jericho* gegeeven heeft, zoo is zy egter geen Roos, en men vindt haar in den omtrek van Jericho niet. Het is eene kleine Plant, die omtrent vier duimen hoogte heeft. Zy is houtagtig en getakt, en heeft de gedaante van een kleinen aschverwigen bol. Haare bladeren zyn klein, langwerpig, ingesneeden en wolagtig. Haare Bloemen bestaan uit vier bladeren. Zy zyn klein; kruiswyse in airen geschikt, en hebben eene witte of incarnaate kleur. Haar zaad is roodagtig en scherp van smaak. Haar wortel is enkelvouwdig dik en houtägtig. Zoo lang deese Plant nog in haare volle kragt staat, heeft zy eene ruikerswyse gedaante; maar, naarmaate dat zy droogt, strengelen haare takken door elkanderen. De uiteindens krommen zig inwaarts; vereenigen zig in een gemeen middelpunt en vormen eene soort van Bol, die de Kwakzalvers aan het Ge-

meen doen gelooven, dat zig maar alleen geduurende den Kersnagt, opent. Zy verkoopen ze mede aan de Zwangere Vrouwen, met hun te verzekeren, dat, wanneer zy deeſe Roos, geduurende de ſmerten der baaring, in water laaten weeken, zy haare takken langſaamerhand zullen zien uitſpreiden, en haare bloemen op eene aangenaame wyſe zullen zien ontluiken; 't geene haar in de verlosſing veele verligting van ſmerten toebrengen zal. Maar, op wat tyd men deeſe Plant ook bevogtigen mag, en het zy zulks door een' man of vrouw of maagd geſchiedt, zoo zal zy hetzelfde verſchynſel voortbrengen; en wanneer men haar weder uit het water neemt, zoo zal zy droog worden, en weder inéén ſluiten, gelyk te vooren. — Wanneer men deeſe Plant voor de lucht bloot ſtelt, zoo kan zy tot een Vogtmeeter dienen, want zy heeft aandoening van den invloed der lucht; dus zal zy, droog, weder toeſluiten, en tegens de aannadering van den regen opzwellen en zig uitſpreiden.

ROOSEN-VLIER. Zie het Artykel SAMBUCUS AQUATICA.

ROOSEN-WORTEL. Zie het Artykel RHODIA RADIX.

ROOSTER. Is, in de Bouwkonſt, een der gewigtigſte deelen van den Grondbouw, waardoor een loſſe en onbekwaame grond, geſchikt gemaakt wordt, om een daaropgeſtelden zwaaren laſt te draagen. Een Rooſter beſtaat uit verſcheide met elkander verbondene Balken, en daartuſſchen ingeheide paalen; zynde de hoofdbalken, die omtrent zeven voet wyd van elkander ingeheid zyn, ſterk en zwaar.

ROOVER. Dit is eene Soort van Watervogel, van het Eiland Feroe. De Inwooners noemen hem *Truen*, 't geen Roover betekent, om dat hy de andere Vogels van hun Aas berooft. Hy vervolgt hen en pikt hen zoo lang tot dat zy hun prooi laaten vallen? Hy valt 'er als dan met drift op aan en vangt het zelfs in de lucht. Door dit middel bekomt hy zyn voedſel; want hy kan niet duikelen om zelfs de viſſchen van den grond te haalen.

ROQUEMBOLE. Is eene ſoort van wilde Knoflook, ſchoon op verre na zoo ſcherp en ſterk niet als de gemeene.

ROQUET. Dit is eene Soort van kleine Hagedis, die men op de kleine Eilanden naby Guadaloupe vindt. Deeſe Hagedis is, ten hoogſte genomen, een voet lang. Haare voorſte pooten zyn veel langer dan de agterſte. Haare oogen zyn zeer ſchitterende en leevendig. Haare huid heeft eene kleur als verdorde bladeren, en is met geele en zwartagtige ſtippen gevlakt. Zy draagt haaren Staart boogswyſe omgekromd op den rug, in de plaats dat andere Hagediſſen, dezelve op de aarde laaten ſleepen; en zy houdt altoos haaren kop opgeheeven in de lucht. Zy is zoo vlug dat men haar om de menſchen ziet

fpringen, die zy met vermaak befchouwt, in diervoegen dat zy ftil houdt op de plaats alwaar zy hen ontmoet. Wanneer men haar vervolgt, zoo opent zy haaren bek, en fteekt de tong gelyk een kleine Jagthond uit. Zy wroet mede in de aarde, niet om 'er haare Eyeren in te leggen, maar om die van de andere Hagediffen en van de Schildpadden te verflinden.

ROQUETTE. Zie het Artykel ROCHETTA.

RORARII. Zoo wierden by de Romeinen zekere voetknegten genaamd, die men in den Oorlog vooruit zond, om den vyand het eerft aan te vallen.

RORELLA. Zie het Artykel ROS SOLIS.

ROS Zie het Artykel DAUW

ROSA. Een *Roos*. Is de lieffelykfte van reuk onder alle bloemen Zy worden onderfcheiden in roode, lyfkleurde, witte, geele en veelverwige. De roode Roofen zyn of enkele of gevulde, bloedroode, geftreepte, fluweelen en provintie Roofen. De lyfkleurde zyn of gemeene Centifolien, of groote Hollandfche Centifolien; of bleekroode Suikerroofen; of maandroofen. De witte Roofen zyn of vroege, gemeene, enkele, gevulde en halfvolle Herfft-Roofen; of groote en kleine; enkele en gevulde De veelverwigen zyn groot of klein. Daar zyn ook nog andere Roofen; als Kaneelroofen; turkfche vermillioen, roode Roofen; wilde Roofen, dergelyken men fomwylen in de Boffchen vindt. Zy groeien onder alle Roofen-Struiken het allerhoogfte. Voorts worden alle Soorten van Roofen, of door het fcheuren der Stokken, of door het afleggen der Looten en wortelen voortgeplant. Het verplanten der Roofenftruiken gefchiedt beft in den herfft, hoe vroeger hoe beter; doch zy moeten wel befneeden en met den wortel diep in de aarde gezet worden. Men moet ze in de Lente, zoo dra men in de aarde kan komen, inzetten, wanneer ze nog in den winter bloem hebben. Sommige Hoveniers zetten en miften ze in het afneemen van de Maan; edoch de Bloemen worden grooter, als ze by de waffende Maan verzet worden. Hoe beter de aarde is, hoe fraaier de Roofen worden. Als men van de Maandroofen de bladen en knoppen afneemt, terwyl de anderen bloeien; dan maaken ze laate bloeffem; edoch men moet hen, wanneer anderen hebben uitgebloeid, een verfchen grond geeven, en ze wel begieten. Door het oculeeren, dat beft zeer vroeg gefchiedt, als ze beginnen te knoppen, kan men wonderlyk veele Roofen op éénen ftam brengen. Als men Knoflook by de Roofenftokken voegt, groeien ze niet alleen wel, maar zy krygen ook een fterker reuk. In de Medicynen worden de Roofen voor veelerlei Krankheden gebruikt. De roode afgedroogde adftrin-

gee-

geeren; de verſche laxeeren en verſterken voornaamelyk het hoofd. De lyfkleurde laxeeren ook. De witte laxeeren en verſterken; doch allen verkoelen ze en zyn een middel voor Zinkingen, koorts en dorſt. Het geele in de Rooſen adſtringeert, droogt en is goed voor het tandvleeſch; waarom het ook tot tandpoeders gebruikt wordt. Men heeft in de Apotheeken meer dan 30 middelen die van Rooſen geprepareerd worden.

ROSA BENEDICTA ET REGIA. Zie het Artykel PÆONIE.

ROSA HIERICHUNTEA. *Amonum Cordo.* Zie het Artykel ROOS VAN JERICHO.

ROSA JUNONIS. *Lilium Album, witte Lelie.* Zie het Artykel LILIUM.

ROSA MINERALIS. Is een rood Braakpoeder, wordende gemaakt uit *Butyrum Antimonii* en *Lap. Hæmatit*, en van i tot vj grein, tot eene Doſis gebruikt.

ROSA NAUTICA. *Roos op het Compas.* Zie het Artykel ZEE-COMPAS.

ROSA SYLVESTRIS. Zie het Artykel CYNOSBATOS DIOSCORIDIS.

ROSA VITÆ MINERALIS. Wordt gemaakt uit *Mercurius Vitæ. Eſſent Santal. Ol. Caryophyll. Ambr.* en *Moſch.* De uitvinding van dit Geneesmiddel, wordt toegeëigend aan ANGELUS SALA, en door D. MICHAELIS zeer gepreeſen.

ROSACER WYN. Groeit in het Landſchap *Friaul*, omtrent *Aquileja*, naby de Stad *Roſaccio*. Hy is zeer aangenaam en komt naby de *Falerno nella Compania.*

ROSARIUM. Zie het Artykel PATERNOSTER-WERK.

ROSE MUKEN. De Hoogduitſche Natuurkundigen geeven deeſen naam aan een viſch, die men in de Kreeken en Meeren van Pruiſſen vangt; op dezelfde wyſe als zy de naam van *Roſen kafer*, of *Golde Kafer*, aan de Spaanſche Vliegen geeven; om dat zy zig in de Rooſenboomen onthouden.

ROSENKRANS. Dit is by de Roomſchgezinden een zeker Snoer, aan hetwelke vyftien Tientallen van Steenen, Kraalen of andere tekens zyn gereegen, waardoor zy zoo veele *Ave-Maria's*, vanwelken elke 15 met een Paternoſter begint, betekenen; tot eene gedagtenis van de 5 vrolyke, 5 droevige en 5 roemryke verborgenheden, aan welken de Maagd Maria deel gehad heeft.

ROSENOBEL. Is eene oude Engelſche Gouden Munt, weegende 140 Aaſen Goud, en doende ieder elf guldens en elf Stuivers. Op de eene zyde Staat eene Roos met dit omſchrift: JESUS AUTEM TRANSIENS PER MEDIUM ILLORUM IBAT.

ROSEOLÆ SALTANTES. De *Roosenvlakken* of *Roosenbladders*, zyn roode beete bladders, in het aanraaken omtrent een Boon groot, die dikwils tot verzweeringe overgaan; vergezeld met jeukte en byting, voornaamelyk 's nagts; plaatsende zy zig gemeenelyk aan de voeten. Zy worden *Roseola* genoemd, omdat zy de gedaante en de verw der Roosen vertoonen; en *Saltantes*, om dat zy haare plaats op de voeten neemen, en de menschen derwyse kwellen, dat ze wegens de pyn als danssen en springen moeten. De oorzaak hiervan komt uit kwaade, scherpe, zuure of zoutägtige Sappen, die aldaar *Conguleeren* of stollen, en zulke bladders opwerpen, waartoe aanleiding gegeeven wordt door zoodanige spysen, die de Scheurbuik veroorzaaken kunnen. Tot de geneesing zyn dienstig inwendige *Mercuriale* Purgeermiddelen met *Resin. Jalappi* of *Scammon.* by voorbeeld:

℞ *Merc. Dulc.* ℈ij
Aloës hepatic. ℈j
Antimon. purg. gr. xv.
F. Pilul. Mercurial. cum Tinct. Mell. q. s.

De Dosis daarvan is ℈ ß. Ook komen hier te pas de *Sudorifera Antimonialia*, als *Antimon. Diaphoret. Simpl.* en *Martial. Arcan duplicat Cinnabar. Antimon.* en *nativ* C. C. *Sin. ign. Terra sigillat. Strigon.* als ook *Sp.* C. C. *Essent Fumar. Lignor. Trifol. fibrin. Liq. Corn. Cerv. Succinat. Tinct. Bezoardic.* &c. By voorbeeld:

℞ *Aq Fumar.* ℥j.
Scorzoner. ā ℥j.
Sp. Baccar. Sambuc. ℈iij.
Tinct. Bezoardic. c. Sp. C. C. ℈j
Syrup. Carduibened. ℈vj
F. Potio. S.

Zweetdrankje om op éénmaal te gebruiken.

Als ook *Decocta Lignorum.* Maar vermits de Bladders somtyds geheel en al *geexulcereerd* zyn, zoo moet men dezelven openen, en daarna met *Aqua Theriacalis*, dat met *Diascord.* vermengd is, of met *Sp. Matricalis* zuiveren, of met *Liniment.* uit *Ol. Ovor. Therebinth. Resin. Mastich. Myrrha Ceruss. Oliban. Camphor.* &c. bestryken. Of men gebruikt het *Emplastrum Diasaponis Mynsicbti.* Anderen gebruiken Offengal met Gerstenmeel gemengd; en om de pynen te verzagten, zoo is dienstig het *Unguentum Hyosciam* of *Saturninum.*

ROSETTE. *Triglæ facie Piscis.* De Heer. GRONOVIUS zegt dat men deesen naam in Holland aan een zeer zeldzaamen Zeevisch geeft. Dit Dier, 't geen een voet of daaromtrent lang is, heeft een pyramidaal Ligchaam. Zyn kop, die dezelfde gedaante heeft, is groot, vierkant, met een Schild bedekt, en op verschillende wysen gestreept, 't geen even als eene Soort van Snywerk verbeeldt. Hy heeft dezelfde kleur als den rug. Het opperste gedeelte en de zyden zyn zeer plat. Aan het agterhoofd is een stevige en spitse doorn geplaatst, die naar den rug gekeerd is. Naby dezelfde plaats vertoont zig eene andere, welke uit een beenagtig plaatje voortkomt. Zyn mond is breed en zeer wyd. Deszelfs uiteinde is ruw en even als gekarreld. Men ziet 'er aan iedere zyde drie verhevenheden aan. Zyne tanden zyn talryk, maar klein. De onderkaak is kleiner dan de bovenkaak en heeft geen lippen. De neusgaten die met een vlies bedekt zyn, zyn op het afhellende gedeelte van het hoofd, tusschen de oogen en den mond van deesen visch geplaatst. De oogen staan aan den top van het hoofd, zeer naby malkanderen; zy zyn met een vel bedekt, groot en indiervoege geplaatst, dat de Visch zydwaarts ziet. Het onderste, van den Oogkring is met een kleine Doorn bezet. De oogleden zyn blaauw zwart. De Regenboogen zyn breed en wit en de rug is even als gevoord. Deese Visch heeft agt doornagtige vinnen; op den rug heeft hy 'er twee die roodagtig zyn, en waarvan de doornen naar den Staart gekeerd zyn. Die van de borst zyn met een sterk en blaauw vlies bedekt; die van den buik zyn wit en met rood gespikkeld; de vin die den staart vormt, is bleekrood en gevorkt, maar nogtans uitgespreidt. De Aars die voor de laatste vin geplaatst is, staat regt tegenover het vierkante beentje van de tweede vin van den rug. Men heeft tusschen de twee vinnen van de borst en den buik, drie geledigde aanhangsels, die eenigsints naar den Staart omgeboogen zyn.

De Schubben van de Rosette zyn op de wyse van Dakpannen gekromd; aan den buik wit, groenrood op den rug, knobbelagtig en roodagtig groen. Zyn vleesch is wit en van een goeden smaak.

In de maanden Juny en July vangen de Hollandsche Visschers eene menigte andere kleine visschen, die zy op de markten brengen, onder den naam van *Rosette*. Deesen worden zoo hoog als de voorigen geschat; maar zy verschillen 'er van door hunne zagte vinnen, en door de kleuren die men op hun vel ziet; maar zy verdwynen wanneer het Dier sterft. — Deese visch is maar zeven duim lang.

ROSKOLNICKEN. Zyn menfchen van zekere Gefindheid in Rusland, die zig ten eenemaal van de Ruffifche Kerk afgezonderd en evenwel nog eenige Ceremonien behouden hebben. Deefe Gefindheid is omtrent den Jaare 1666 opgekomen; onthoudt zig in Boffchen en afgelegene plaatfen; betaalt haare Schatting wel op haaren tyd, maar wil onder zulke gehoorzaamheid als de andere Ruffen niet ftaan. Men heeft ze getragt uit te roeien, maar het is niet mogelyk geweeft; want wanneer men ze in een huis of in eene andere engte te faamengebragt had, dan gaven zy zig niet gevangen, maar ftaken het Gebouw aan brand, en verbrandden zig zelven mede; waarom Czaar Peter de II. bevolen heeft, hen in hunne Bosfchen, zoo lang zy hunnen Godsdienft onder de Ruffen niet uitbreiden, in ruft te laaten.

ROSMARINUS. *Libanotis Coronaria*, *Arbor Mariæ*. Rosmaryn, Zee-daauw, Wierookwortel, groeit in veele Landen; doch in Frankryk en Spanjen groeit dezelve in het wild. In onze Landen wordt dit Kruid in de Hoven voortgeteeld, en 's Winters door de kagchels onderhouden. Het bloeit in de maanden *Mei* en *Juny*. De Bloemen, die onregelmaatig eenbladig zyn, worden in het byzonder genoemd *Anthos Flores*. De bladen en bloemen verfterken het hoofd, de moeder en het hart, en zyn dienftig tegens Zinkingen, het zwakke gezigt, duifelingen, beroerte, flaapziekte, verftopping der Lever, Milt, Moeder, Geelzugt, witte Vloed, opfteiging der Moeder, onvrugtbaarheid en opblaafing der Maag; uitwendig zyn ze goed tegens Zinkingen, Peft en het zwakke gehoor. De afch is dienftig in de Tandpoeders en tegens de bederving van het Tandvleefch. De *Præparata* daarvan zyn *Aq. deft.* *Spiritus* of het zoogenoemde Hongarifche water, *Mel Anthofat.* *Oleum deft.* *Balfamus*, *Conferva* en *Species*.

ROSMARINUS SYLVESTRIS. *Wilde Rosmaryn*, groeit op verfcheide plaatfen in de Bosfchaadjen. Dit Kruid heeft eene dommaakende kragt. Sommige der gemeene Biertapperen hangen het in het Bier, om aan hetzelve te meerder kragten te geeven, doch het hoofd wordt 'er log en zwaar door.

ROSMARUS. Een Zeepaard. Zie het Artykel HIPPOPOTAMUS.

ROS SOLIS. *Rorilla*, *Sponfa & Spongia Solis*. De Zonnendaauw, loopig Kruid. Hetzelve is tweeërlei, groot en klein, 't groeit op zandägtige en ook teffens op zonryke en vogtige plaatfen, in de Weilanden. Hetzelve is dienftig tegens de engborftigheid, fteen, vallende ziekte, peft en wonden. Uitwendig is het goed tegens tandpyn en uitzinnigheid. Het gedeftilleerde water, de *Tinctura* en het *Aq. Vitæ* daarvan zyn ook goed tegens de aangehaalde Ziektens.

ROST of SINTER. Zoo noemen de Berglieden eene vloeiende Stof, die met het water uit de gangen loopt en zig aan het gesteente zet.

ROSTRA. Daardoor verstonden de Romeinen eertyds zekere punten aan de voorsteevens der Oorlogscheepen. Dezelven staken een end wegs vooruit en waren met koper of yser beslagen, om de vyandelyke Scheepen daarmede te kunnen doorbooren. Ook werdt *Rostra* een verheven gestoelte op de markt der Romeinen genoemd, van hetwelke openbaare Redenvoeringen voor het volk gehouden wierden.

ROSTRIFORMIS PROCESSUS. Zie het Artykel CORACOIDES.

ROSTRUM CORVINUM. Zie het Artykel RAVENBEK.

ROSTRUM GALLINÆ, of *Albirec*. Zoo wordt eene Ster van de derde grootte, naby den bek, onder het oog van de Zwaan genaamd.

ROSTUISSCHER. Is een *Paardenkooper*.

ROS VITRIOLI. Is het *Phlegma Vitrioli*.

ROSYCRUCIAANEN, of *Broeders van het Roosenkruis*. Een naam dien men geeft aan eene Secte of Cabaal van Hermetische Philosoophen, die te voorschyn kwamen of waarvan ten minste allereerst gewaagd wordt, in Duitschland, in het begin van de Zestiende Eeuw. Zy wenden voor, Meesters van alle weetenschappen te zyn, en menig geheim van aangelegenheid te bezitten, voornaamelyk dat van den Philosophischen steen. Deese Societeit wordt dikwils alleen uitgebeeldt door de abbreviatuuren F. R. C.

ROT. Zie het Artykel RAT.

ROT VAN PHARAO. Zie het Artykel ICHNEUMON.

ROTA. Zie het Artykel WIEL.

ROTATIO. De omdraaijing, is eene Soort van bezwyking.

ROTATOR. De draaier des Dyebeens, is eene Spier van het Dyebeen.

ROTH-GULDEN-ERTZ. Deese naam geeven de Duitsche Mynwerkers aan de roode en doorschynende Zilver-Erts. De benaaming van deese Erts betekent *Erts van veele waarde*.

ROTMEESTERS. Zoo wierden eertyds by de Bergwerkers genaamd, de geenen die men thans *Stichtmeesters* noemt.

ROTONDE. Zoo noemen de Franschen een Gebouw, 't welk van binnen en van buiten rond is. Zoodanig is het vermaarde *Pantheon* te Romen, of de *Aller Goden Tempel*, welke Paus BONIFACIUS de IV aan de Maagd Maria en alle de Heilige Martelaaren toegewyd heeft.

ROTS. Dit is eene verzameling van Steenen, die zig aan den Oever der Zee, in de vlaktens, in de Vallyen, in de Bosschen, &c. verheft. Men maakt melding van de Rots van

St.

St. Michiel; dit is in zeker voegen een verbaasfend ftuk Granit. De berugte Nantifche Steen, op welken de kinderen te Nantes gaan danffen, is mede een foort van Granit. De Rotfen in het Bofch van Fontainebleau, zyn van eene foort van Bikfteen te faamengefteld.

Op de plaats die *la Roquette* genaamd wordt, en een Uur van Caftres in Languedoc legt; ziet men de beroemde beevende Rots. Deefe Zeldzaamheid trekt de nieuwsgierigheid der Reifigers tot zig, en wekte in het jaar 1718, die van den Hertog van Orleans, Regent van Frankryk, op. — Deefe beevende of waggelende Rots, heeft eene eironde gedaante. Zy is naby den top en op het hangen van eenen Berg geplaatft. Zy ftaat op den rand van eene Rots, die veel uitgebreider is, en omtrent eene helling van zes duimen heeft. De grootfte omtrek van de beevende Rots, is zeséntwintig voet, en men fchat haare zwaarte op meer dan zeshonderd Quintaalen; zy fteunt op haar fmalfte uiteinde, en heeft byna geen ander fteunpunt dan eene Lyn die van het Ooften naar het Weften loopt. Deefe Rots beweegt zig zigtbaarlyk, wanneer men zekere kragt, gelyk die van eene Maan, haar van het Noorden naar het Zuiden drukt; vervolgens kan men de fchommelingen en de trillende beweeging van deefe Rots, gemakkelyk door eene zeer geringe beweging onderhouden; maar het vreemdfte is, dat zy zig niet fterker beweegt, wanneer men hiertoe een grooter getal kragten gebruikt. Haare fchommelingen zyn altoos van het Noorden naar het Zuiden gerigt. De Heer MARCORELLE, Medelid van de Academie van Toulouse, fchryft de fchommelingen van deefe Rots, aan de veerkragtige deelen toe, die door de beweeging ontfpannen worden. De beweegende fteen van den Pilatus-Berg, in het Canton Lucerne, is ongetwyffeld deefe uitwerking aan dezelfde oorzaak verfchuldigd, als de fchommelende Rots van Languedoc.

ROTS-CRYSTAL. Zie het Artykel CRYSTAL.

ROTSHOORNS. Deefe naam geeven de Schelpkundigen aan een geflacht van éénfchelpige Schelpen, die gewoonelyk met punten en knobbels bezet zyn. Zy hebben mede een top die met ftekels bezet en fomtyds plat is. Derzelver mond is altyd uitgerekt, getand en ongetand. De gevleugelde Lip is met vingers of pooten bezet, en omgevouwen, en verfcheurd, en het Ligchaam gerimpeld en fomtyds glad. Men geeft dit geflacht van Schelpen den naam van *Rotshoorns*, omdat zy de gedaante van eene ruige Rots hebben.

ROTS-ROBYN. *Rubinus rupium*. Men geeft deefen naam aan eene foort van zeer harden Granaatfteen, die eene fchoone roode kleur heeft, en met Violet of blaauw gemengd is.

ROTS-

ROTS-SLANG. *Sexatilus.* Dit is eene Afrikaansche Slang, waarvan het Mannetje en Wyfje door SEBA afgebeeldt is. Deese Slang voedt zig met Kikvorschen en Padden. Zy verbergt zig in de spleeten der Rotsen, om haare prooi beter te kunnen bespieden en te vangen.

Het opperste van haar Ligchaam is schoon bruin, 't geen naar den buik ligter wordt, waarvan de witagtige schubben, die dwars geplaatst zyn, in eene bevallige order geschikt zyn, zoo ook die van den rug, die de gedaante van een schuinsche ruit hebben. Haar kop is met een bleek geel Schild gedekt, 't geen eene zwartagtige en in de lengte loopende streep heeft, die door drie andere streepen, dwars en kruiswyse, gesneeden wordt. Haar bek is met zeer kleine tanden gewapend. De Wyfjes Rots-slang verschilt alleen van het Mannetje door eenige zeer smalle streepen of straalen, die zy van afstand tot afstand, tot aan het midden van het Ligchaam heeft; de andere tot aan het uiteinde van den staart, die in een punt eindigt, is alleen met ruitswyse schubben bezet.

ROTS-STEENEN. De Steenkundigen drukken door dit woord steenen uit, dezulken die zeldsaam enkelvouwdig zyn en die doorgaands door eene byéénvoeging van twee, drie of meer steenen gevormd worden. Dezelven bezitten verschillende trappen van hardheid, onderscheidene kleuren en eigenschappen. Deese steenen verschillen onderling niet van elkanderen, dan door de deelen die 'er de overhand in hebben. Zy zyn in het algemeen in het uitwendige en inwendige onderscheiden; eenigen zyn schilferägtig en anderen korlägtig, en zy vertoonen zig nooit glad en gelyk. Zy zyn gewoonelyk ondoorschynend; geeven somtyds vuur uit wanneer zy met het staal geslagen worden. Men vindt hen dan eens in laagen of groeven, en op andere plaatsen vormen zy geheele Rotsen in de Bergen, gelyk men zulks in Dalecarlie en in Duitschland, naby Freiburg zien kan. Deese steenen bevinden zig niet los, en alleen als by toeval. Men vindt inwendig in dezelven geene merktekens van versteeningen, noch stoffen die vreemd aan het Ryk der Mineraalen en zelfs niet aan de Classe der Steenen zyn. Dit heeft eenige Natuurkundigen overgehaald, om dit geslacht van Steenen, als oorsprongkelyke en van alle Oudheid aanweesig, te beschouwen.

Het grootste getal der Steenen die in dit geslacht begreepen zyn, worden in de Schryveren, door de naamen van *Porphyr* en *Granaat* betekend. Eenigen plaatsen 'er de *Jaspis* mede onder, die men egter thans gist, dat, gelyk mede de Egyptische Keisteen, een *Silex* is. Men ziet uit het voorgaande dat de Rotssteenen in eigenschappen verschillen, volgens de soort van steen uit welken zy saamengesteld zyn.

Behalven de Rotsteenen die wy tot een voorbeeld opgenoemd hebben, onderscheidt men de grove Rotsteenen nog in de zulken die ondoorschynend en zandagtig zyn; somtyds zyn ze mede groenägtig of met Mica vervuld. Men bepaalt hen volgens de stoffe die 'er de overhand in heeft. Hierom zegt men alsdan *Micaägtige Rotssteenen*; wanneer 'er spath in gevonden wordt, noemt men ze *Spatbägtige Rotssteenen*; zoo 'er Quartz in is, *Quartzägtige Rotssteenen*; en zoo het Zand is, *Zandägtige Rotssteenen*. Het is ons onmogelyk om het getal der verscheidenheden der Rotssteenen op te tellen. Zy veranderen door toevallen in een Berg. Alles wat wy hier kunnen zeggen, is, dat de Rotssteenen deelen zyn, die de ketenen Bergen mede uitmaaken, en dat men enkelvouwdige en saamengestelde heeft. De Mynwerkers zeggen mede dat men 'er woeste heeft, dat is te zeggen, vanwelken de order der laagen of stoffen die hen faamenstellen, geheel verward is.

ROTSVOGEL. *Avis Charadrios*. Dit is een Nagtvogel die zig aan de oevers der wateren onthoudt. Hy heeft de grootte van een Pluvier en een lange en dunne bek. Men ziet deese Vogels menigvuldig op de Bergen van Lapland.

ROTTEKRUID *Arsenicum* Dit is eene zwaare, vlugge, by uitstek brandende en bytende zelfstandigheid, 't geene haar eene der geweldigste vergiften doet zyn.

Het *wit Rottekruid*, 't geene men mede enkel *Rottekruid* noemt, is, om eigenlyk te spreeken, niets anders dan eene metaalagtige kalk, die wanneer zy met een brandbaar Ligchaam veréénigd is, de *Regulus van Rottekruid* vormt, 't geen een weesenlyk half metaal is De metaalägtige kalk van het Rottekruid; heeft zonderlinge eigenschappen, die het eenig in zyne Soort maakt, en over welken de Heer *Macquer* naspooringen gedaan heeft.

Het Rottekruid maakt alle Metaalen bros en breukig, met welken het zig veréénigt, zoo men 'er het tin van uitzondert, dat, wanneer het 'er mede vermengd is, hierdoor veel harder en moeielyker om te smelten wordt. Het geeft aan het koper de witheid van het zilver, 't geen tot zulk een hoogen trap is, dat 'er de valsche Munters misbruik van gemaakt hebben.

Het Rottekruid bevordert de smelting van verscheide weêrspannige Stoffen, Dit is de reden waarom men het tot de Saamenstelling van verscheide Crystallen gebruikt, aan welken het veel zuiverheid en witheid geeft, ten naasten by gelyk de *Borax*. Zoo de hoeveelheid die men 'er by doet een weinig te groot is, zoo worden deese Crystallen veel spoediger door de werking der lucht besmet.

Het Rottekruid en zynen *Regulus* of Koningsken, kunnen zig

met

met verscheiden Metaalen vereenigen. Men voegt dezelven hierom by zekere Saamenstellen, gelyk het *wit koper* of de *witte Tombac*, en in de metaalagtige Saamenstellen van koper en tin, die men tot de Brandspiegels gebruikt.

Het Rottekruid is een der bytendste vergiften. Zy die 'er mede vergeeven zyn, worden door braakingen, koude zweetingen, stuiptrekkingen en andere toevallen aangetast, die van den dood gevolgd worden, zoo men niet spoedig hulpmiddelen ingeeft. De beste middelen zyn olie en melk.

Men kan gemakkelyk ontdekken of eene stoffe met Rottekruid vermengd is. Men behoeft maar een weinig van het geene waarin men dit vergift vermoedt, op een gloeiende Schop te werpen, en 'er zal zig aanstonds een lookreuk doen gewaar worden, wanneer het 'er in bevat is.

Het Rottekruid dat men in den Koophandel heeft, wordt in Saxen in de groote bearbeidingen verzameld, welke men 'er de *Kobalt* doet ondergaan, om 'er het *Azuurblaauw* uit te trekken.

ROTTEKRUID-AARDE. *Terra Arsenicalis.* Dit is eene zagte, graauwe- of blaauwagtige Aarde die een weinig vet in het aanraaken is en een geringe saamentrekkende smaak heeft. Zy geeft op het vuur een witten rook van zig, die een lookreuk heeft.

ROTTELO. Dit is een gewigt, te Constantinopolen, Alexandrie, Genua, Livorno, Florence, &c. gebruikelyk, omtrent van een pond; maar op het Eiland Cyprus of Candia is een *Rottelo* zoo zwaar als vier van onze ponden.

ROTTEN, *Saamenrotten*, een aanhang maaken; welk woord eigenlyk eene onbehoorlyke vergadering betekent.

ROTTERDAM. Eene fraaie en volkryke Stad aan den noordelyken arm van de Maas, de Merwe genaamd, waarin zig aldaar de Rivier de *Rotte* ontlast, die door de Stad stroomt. Zy is vanwegens den Koophandel, na Amsterdam, de aanzienelykste plaats in de Provintie van Holland, liggende in het Zuider-Kwartier, in Schieland, 3 uuren van 's Gravenhage en 2 uuren van Delft. Zy heeft genoegsaam het Monopolium of Stapelrecht van alle Engelsche Goederen. Haare Haven is schoon ruim en veilig, waarmede verscheide Gragten en Vaarten in de Stad gemeenschap hebben, en die vaarbaar zyn om de grootste Scheepen te ontvangen. In den rang der Steden, die Gedeputeerden in de Provintiaale Vergadering van Holland naar 's Gravenhage zenden, is zy de zevende. Onder de Publieke Gebouwen heeft ze voornaamelyk de Hoofdkerk, het Stadhuis, 't Gemeenelandshuis, als mede de Beurs; voorts een wel voorzien Admiraliteits Magasyn en Tuighuis. Zy is de geboorteplaats van ERASMUS, zynde tot

des,

deszelfs gedagtenis, zyn Standbeeld, van Koper gegooten, op een breede brug geplaatst, met een boek in de hand.

ROTTETETJE of ROTJE. Dus noemt men een Groenlandsch Vogeltje. Het heeft een zwarte kleur en deszelfs gezang gelykt vry wel naar het geschreeuw van een jonge Rot. Men zegt dat dit Vogeltje zyn nest onder de afgebrooken Steenen van de nedergestorte Rotsen maakt, in de diepe en smalle holen, aan den oever der Zee. *Zoo ras* deszelfs Jongen in staat zyn om te reisen, zoo begeeft het zig behendig met hen tusschen de Steenen tot aan de Zee; om zig naar eene andere Landstreek te begeeven.

ROTTING. Dit is eene soort van Riet, 't geene overvloedig op de Zeekusten van de Straat van Malacca groeit. Men onderscheidt 'er verscheide soorten van. Eenigen verschaffen dunne Rottingjes, van welken men zig bedient om het stof uit de klederen te kloppen, of om 'er borsteltjes aan te maaken, die men een roode kleur geeft, en welken dienen om de tanden te reinigen. Deese Rotting wordt mede in dunne strookjes gesplеeten, om 'er verschillende huiscieraadjen van te maaken, vooral zittingen en ruggen in de Stoelen. De anderen die men in Indiën *Botangs* noemt, zyn de wandelstokken van Rotting. Zy hebben eene houtagtige, zeer buigsaame en zeer porieägtige zelfstandigheid; en egter hebben zy zoo veel stevigheid dat zy tot een wandelstok kunnen verstrekken, wanneer men onder het wandelen noodig heeft om te leunen. De Hollanders, die dezelven in Bengalen en te Malacca opkomen, dryven 'er een aanmerkelyken Koophandel mede. Men heeft 'er onder die aanmerkelyke sommen Gelds kosten.

ROTULA. Zie het Artykel PATELLA.

ROTULA. *Pastillus.* Heeft tweërlei beteekenissen. 1). Betekent het de kniesckyf, *Os Mola*. 2.) Noemt men in de Apotheek aldus eenige toebereide Koekjes. De wyse hoe dezelven gepræpareerd worden, kan men uit eenige voorbeelden hier onder zien.

ROTULÆ CEPHALICÆ. ℞. *Spec. Diarrhod.* ℥j. *Pler. Arabent.* ʒß. *Extr. L. Aloes* ℈j. *Ambr. Grys.* ℈j ß *Succin. alb. ppt.* ʒß, *C. C. & Alcis sine igne ppt. ā* ℈ij. *Ol. Cinnam gt. vi. Sacch. alb. in Aq. Rof. & lilior. conv. sol.* ℥vj. *F. L. A. Rotulæ.*

ROTULÆ DIA-IREOS SIMPLEX. *Koekjes van Vitriool-wortel.* ℞. *Species Diaireos. simpl.* ℥j. *Sacchar. albiss in aq. Violar. q. s. dissolut.* ℥viij. Meng en kook dit tot de *Consistentie* van *Tabellen.*

ROTULÆ LAC PROVOCANTES. *Mynsichti*; melkbevorderende koekjes. ℞. *Cryst all. prap.* ℥ß. *Corall. rubr. ppt.* ʒj. *Margarit.*

garit. præp. Piperis longi ā ʒ ß. *Olei Fænicul* ℈j. *Sacchar in Aq. Nuc. Mosch. Solut.* ℥iij. *f. Rotul.* — Om dagelyks, 's morgens, 's middags en 's avonds, vier of vyf van te gebruiken.

ROTULÆ LUMBRICOS NECANTES. *Timæi.* Wormkoekjes. ℞. *Sem. Santonic* ℥ ß. *Turbith.* ʒij. *Rhabarb.* ʒiij. *Corallin.* ʒj. *Resin. Jalapp.* ℈j. *Olei. Citri gutt.* vij. *Sacchar. in Aq. Flor. Persic. Solut* ℥ ß. *F Rotulæ*

ROTULÆ MANUS CHRISTI SIMPLICES. ℞. *Sacchar. Albiss.* ℔j. *Aq. Rosar. fragant. q. s.* kook dit tot de *Consistentie* van een *Tabulatum.* Doe ten laatste daarby *Margarit. Præp.* ℥ ß, en alsdan worden ze genoemd: *Rotulæ manus Christi Perlatæ.*

ROTULÆ STIMULANTES. *Mynsichti.* — ℞. *Borac. Venet.* ʒij. *Sem. Ling. avis.* ʒj. *Boleti Cervini, Carnis Stinc. marin. ana* ʒ ß. *Piper long.* ℈j. *Cantharid. Corpor. Olei Cinnamon. ā* ℈ ß. *Sacchar. alb. in Aq. Radic. Satyrion.* en *Anthos. Solut.* ℥vj. F. *Rotulæ.* Deesen zyn by uitneemenheid goed tegens de mannelyke magteloosheid.

ROTULUS en *Scutari.* Een Italiaansch en Oostersch gewigt, wordt gedeeld in 12 Oncen. *Sacri* of *Sachosi* in 24. *Sextarii* of *Sicli* in 48. *Denarii,* waarvan 7 eene once maaken; in 96. *Darchini,* zynde Drachmen; in 576. *Orlossar* of *Oboli;* in 864. *Donig;* in 1728. *Kiratz;* in 6912. *Kastuff;* zynde Greinen, 3 *Rotuli* maaken te Venetien 100 Oncen. Eene Once bestaat in 8 *Metallici* of *Metecalli,* waarvan elk anderhalve *Pesi* heeft. — Vyftig *Metallici* doen een Turksche Mark.

ROTULUS EXAMINIS. Zoo wordt in de Rechten genaamd het verhooren der getuigen, wier verklaaring ordenlyk in de Acten gebragt wordt.

ROTUNDUS, SEU TERES MUSCULUS, *major & minor;* zyn twee Spieren van den Schouder, die denzelven tegens de borst aan trekken of naar den rug afleiden, en een en denzelfden dienst doen, als de breede Rugspier, *Latissimus Dorsi.* Zy ontstaan van het onderste des Schouderblads, en eindigen onder het hoofd van den Schouder.

ROTWELSCH. Zoo noemt men eene afzonderlyke taal der Bedelaaren en Dieven; waarin allerlei vreemde, voornaamelyk Hebreeuwsche woorden, gemengd zyn. Voorts is het Hoogduitsch, doch voor andere Duitschers onverstaanbaar; maar wordt alleen door de Landloopers en Gaauwdieven gebruikt. Zoodanig een taal gebruiken ook de Hoogduitsche Jooden of Smousen, mengende onder de verbasterde Hoogduitsche Taal, niet alleen veele zelfstandige Hebreeuwsche woorden, maar buigende ook verscheiden Werkwoorden op

dezelfde wyfe, als of het Duitfch was. BUXTORFIUS heeft in zyne Hebreeuwfche Spraakkunft veele dergelyke woorden aangetekend.

ROUAN. *Poil Rouan.* Zoo wordt een Paard genaamd, dat roode of zwarte, met wit gemengelde hairen heeft; zoo nogtans dat het witte hair in getal meerder is.

ROUAN of ROUEN. Koopftad aan de Seyne, in Normandyen, zynde eene der grootfte en aanzienelykfte Steden van Frankryk. Aldaar bevindt zig het Parlement van Normandyen, als ook een Prefidiaal en een Aardsbiffchop, die den tytel van Primaat van Normandyen voert. Voorts heeft deefe plaats een heerlyk Jefuiten Collegie, met eene beroemde Bibliotheek voorzien; ook een Kerkflot, alsmede onder andere Gebouwen, een pragtig Raadhuis en twee fchoone Kloofters, met een fraaie Schipbrug over de Seyne, wordende aldaar de plaats nog vertoont, alwaar de Engelfchen de beroemde Maagd van Orleans verbrandt hebben.

ROUCOU. Zie het Artykel BIXA.

ROUKOEBOOM. Men geeft gemeenelyk deefen naam aan een Boom uit wiens Zaaden men, 't zy door aftrekking of weeking, een deeg of uittrekfel bekomt, 't geene men *Roukoe*, *Rokoe* of *Orleden* noemt, en waarvan men in de verwkonft gebruik maakt. Deefe Boom wordt op alle de Eilanden van Amerika aangekweekt. De Amerikaanen en de wilde Caraïbers noemen hem *Achiote* en *Cocbebuc*; de Caraïbifche Vrouwen geeven hem den naam van *Bicbet*. Het is de *Urucu* der Kruidkundigen. De Boom heeft de grootte van een Hafelnootenboom. Hy is zeer dik getakt, en fchiet uit zyne wortelen een groot getal regte en getakte fcheuten uit. Wanneer hy te hoog opfchiet, zoo kapt men zynen top af, om hem een ronde Kruin te doen verkrygen. Zyn hout is wit en gemakkelyk te verbreeken. Zyne bladeren zyn beurtelings geplaatft, groot, glad, fchoon groen en aan de onderzyde met verfcheiden rosägtige Zenuwen bezet. Zyne bladeren zyn aan fteeltjes vaftgehegt, die twee of drie duimen lengte hebben. Zyne takken brengen aan het uiteinde, tweemaal in het jaar, bloemtroffen voort, die uit rooswyfe, groote, fchoone, bleekroode, vleefchkleurige, reuk- en fmaakloofe bloemen, faamengefteld zyn. Op deefe bloemen volgen langwerpige vrugten of peulen, die eirond en plat aan de zyden zyn. Zy hebben ten naaftenby de gedaante van een Myrobolaan, en zyn een of anderhalven vinger lang of langer, en beftaan uit twee Schellen, die met doornen van eene donkerroode kleur bezet zyn. Deefe vrugt wordt roodagtig wanneer zy ryp wordt; en zy opent zig in twee deelen die omtrent zeftig zaaden of korlen bevatten, die in twee ryen gefchikt zyn. Deefe Zaaden heb-

hebben de grootte van een kleine druif, en eene pyramidaale gedaante, en zy zyn aan kleine Steelen vastgehegt. Deese Zaaden zyn met eene vogtige stof bedekt, die zeer sterk aan de vingeren kleeft, schoon men ze met veel omzigtigheids aanraake. Zy heeft een zeer schoone roode kleur en een vry sterken reuk. Wanneer het zaad van deese Stoffe afgescheiden is, zoo is het witagtig. Men heeft nog eene andere soort van deesen Boom, die van den voorigen niet verschilt dan dat deszelfs vrugten niet doornägtig zyn, en met veel meer moeite geopend worden.

ROUWKOOP. Zie het Artykel Pœna Conventa.

ROYENA. (In de *Botanie*) Eene Soort van de *decandria digynia* Klasse der Planten, wier *Corolla* uit een enkel bloemblad gevormd is; de Tubs is van de Lengte der *Calyx*; de rand is regtopstaande, en in vyf ovaale *Segmenta* verdeeld; de vrugt is een rondagtig Kapsel, bestaande uit vier *Valvæ*, bevattende maar eene Cel; de Zaaden zyn vier langronde driehoekige Neuten, in eene *Calyptra* besiooten.

ROZA. Zie de Artykels Roos en Rosa.

ROZE LAUWRIER. Zie *Oleander*.

ROZEN KRANS. Zie het Artykel Rosenkrans.

ROZENKRANS-ORDE; of de *Ridders van de Rozenkrans*. Deesen zouden door St. Dominicus ingesteld zyn, die hun, ter eere van de Moeder-Gods, opgelegd heeft, om alle dagen de Rozenkrans te bidden. De Ridders draagen een half wit en half zwart Kruis, in de gedaante van een Leie, en midden daarin het beeld van de gelukzalige Maagd van de Rozenkrans.

ROZENOBEL. Zie het Artykel Rosenobel.

ROZYNEN. Van het Fransche woord *Raisin*, betekenende de Bei van een Druiventros, en waarvan de kleur verschilt, terwyl men roode, zwarte en witte heeft. Dit woord betekent in het Nederduitsch alleen gedroogde trossen van Druiven. Men heeft ze van veelerlei soorten, die ons uit verscheide Landen gebragt worden. Wy hebben 'er onder het Artykel Passulæ eenigen van opgenoemd.

RUBA. Is een Genueesch Gewigt van 25 pond.

RUBACES. *Rubacelles*. *Granaatsteen*. Zie het Artykel Granaat.

RUBECULA. Is een vogeltje met een roode borst, waarvandaan het den naam heeft.

RUBEDO. De Roodheid of roode Verw, en wel voornaamelyk in het aangezigt.

RUBEFACIENTIA. Roodmaakende middelen, worden aldus genoemd naar hunne uitwerking, om dat zy als ze geappliceerd zyn, eene roodheid op de huid maaken, maar dezel-

ve niet doorknaagen. Zy doen deese uitwerking, ten aanzien van haare scherpte, want haare Stekelige, spitse deeltjes, dringen in de huid, prikkelen dezelve en trekken de verscheiden Veseltjes der huid te saamen, en maaken aldus eene kleine ontsteeking en gevolglyk roodheid. Dezelven zyn *Flammula Jovis*, *Ranunculus Causticus*, *Urtica viridis*, *Semen Sinapi*, *Nastutt. Euphorb. Sagapen. Pix.* en alle scherpe *Aromata*, *Piper. Costus Arabic. Radix. Allii*, *Ari*, *Cepar. Cyclamin.* als mede Duiven en Hoenderdrek; eindelyk behooren hieronder ook de *Dropaces* en *Picationes*.

RUBELLA. *Rubellio.* Zie het Artykel Erythrinus.

RUBELLO. Is een Yser Blik, waarop de Ertsen, om te toetsen, klein gewreeven worden.

RUBEOLA. *Gallion tetraphyllon montanum Cruciatum.* Is een Kruid, aan het *Gallium* niet ongelyk. Het maakt veele ranken en vierkante Stengels, van omtrent een halven voet hoog. Deesen liggen meest ter aarde neder. De bladen spruiten uit de knoesten, vier en vier, zynde smal en glinsterende. De bloessem staat op de punten der takken, zeer klein en in de gedaante van een viermaal doorsneden tregtertje, rood en somwylen wit van kleur; van reuk zoo aangenaam als Jasmyn. Daarna volgt het Zaad, twee en twee saamen, langwerpig en ruig en ook vol witte merg. De wortel is lang, dik en houtig; zwart en met veele fyne Veseltjes bezet. Dit Kruid groeit op een bergagtigen grond, en in velden die veel Zon hebben. Het heeft weinig Zout en Olie; het zuivert, droogt, verdeelt; is goed voor de Sprouw, als een drank of gorgelwater gebruikt, of ook uiterlyk opgelegd zynde.

RUBETA. Is een vergiftigde Padde.

RUBEUS FILIUS. Zie het Artykel Aurum.

RUBIA TINCTORUM. Zie de Artykels Garance en Meekrap.

RUBICAN. *Poil Rubican.* Zoo wordt een Paard genaamd, zwart of rood van kleur, maar op de zyde met wit hair gemengeld; zoo nogtans dat de witte hairen de minsten in getale zyn.

RUBICILLA. Zie het Artykel Dompaap.

RUBIFICANTIA. Roodmaakende Middelen. Zie het Artykel Rubefacientia.

RUBIGALIA. (In de *Oudheid.*) Een Feest dat de Romeinen vierden, ter eere van den God *Rubigus*, of der Godinne *Rubigo*, om deese Godheden te beweegen om het Koorn voor verzenging en honigdaauw te bewaaren.

De Rubigalia wierden ingesteld door Numa, in het elfde Jaar zyner regeering en gevierd op den zevenden van de maand Mei.

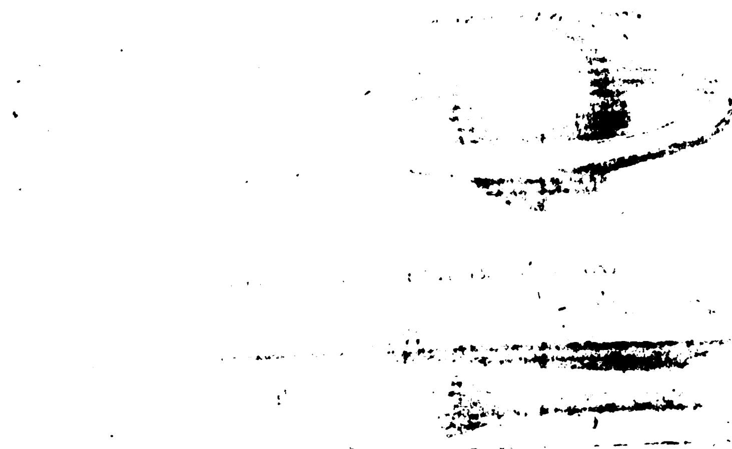

Fig. 1. RUBUS.

Fig. 2. RUFF.

Fig. 3. SABLE.

Fig. 4. SALIANT.

Fig. 5. SALTIER.

Fig. 6. SANICLE.

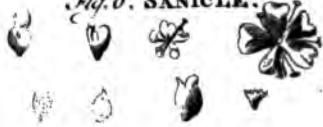

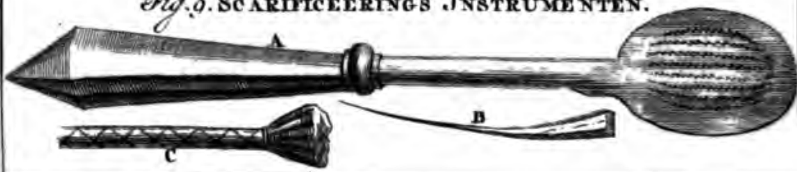
Fig. 8. SAXIFRAGA.

Fig. 7. SATURNUS.

Fig. 9. SCARIFICEERINGS JNSTRUMENTEN.

RUBIGO. Zie het Artykel ROEST.

RUBINO DI ROCCA. Zie het Artykel GRANAAT.

RUBINUS. Zie het Artykel ROBYN.

RUBINUS DUORUM FRATRUM. Zoo noemen de Scheikundigen de *Rubinus Arsenici* en Zwavelbloemen.

RUBRICA. Is de tytel van een Boek; ook het opschrift der Acten, omdat die eertyds met roode Letteren geschreeven wierden. *Rubriceeren* noemt men een schrift overschryven.

RUBRICA. *Rood Kryt*, is een zwaare donkerroode Aarde, adstringeerend van Smaak. Zy komt byna overéén met den bloedsteen, en wordt ook, gelyk deese, tegen verscheide ongemakken gebruikt. Daar is ook eene soort van, die zig laat splyten en in houten pypjes inzetten. Men gebruikt deese aarde tot het tekenen.

RUBRICA. Zoo wordt ook eene scherpe invreetende en brandende Schurfdigheid genaamd.

RUBUS. Is een Kruidengeslacht met vyfbladige regelmaatige bloemtjes, welker stamper in eene ronde, met veele kernen opgevulde, zoet-maakende bes wordt opgevuld. Daar is eene hoog en eene laaggroeiende gemeene Rubus, die men *Batis* of *Arvensis* noemt.

RUBUS BATUS, *Vulgaris*. *Braambesie*, *Brommelbesie*. Deese groeien in de Bosschadjen, als ook in de Heggen en onder de Doornstruiken. De Besiën trekken te saamen en zyn dienstig tegens veelerlei Zinkingen, bloeden van den neus en braaking. Het Sap van de jonge uitspruitseltjes wordt met Roosenwater en met wit van Ey gemengd, en tegens de druipende oogen gebruikt. De Wortel is goed tegens de tandpyn. Zie eene Afbeelding van de Rubus op PLAAT CCXXIX. *Fig.* I.

RUBUS CANINUS. Zie het Artykel CYNOSBATOS.

RUBUS IDÆUS. *Bramboisen*, *Hinnebesien*. Deesen groeien zoo wel in het wild, als in de hoven en hebben eene hartsterkende kragt. De *Spiritus*, de *Tinctura*, de wyn en *Syrupus* van dezelven, verkoelen en versterken het hart; zyn dienstig tegens de heete en galagtige Koortsen, dorst en flaauwtens; in de Roodeloop en in heete en galagtige Buikloopen. De asyn daarvan is dienstig tegens de flaauwtens en zwakheden van het hart.

RUBUS IDÆUS MINOR. *Fragaria*. Zie het Artykel AARDBEZIEN.

RUC. *Rucb*. Dit is een verbaasende groote Vogel by de Abissynen. De Arabieren noemen hem de Westersche *Anca* Oude en nieuwe Schryvers verhaalen 'er veele ongerymde Zaaken van, geensints geloofwaardiger dan het geene de Jooden in hunnen Talmud van hun *Barjuchna* leesen en gelooven; by

voorbeeld dat een zyner Slagvederen 12 fchreeden lang is; dat hy een Olyphant kan om hoog voeren en uit de lucht te pletter laaten vallen, en wat diergelyke buitenfpoorigheden meer zyn; waarvan BUXTORFFIUS in zyne *Synagoga Judaica* kan nagezien worden. LUDOLPHUS is van gedagten dat de vogel *Condor* of *Contur*, die in het zuiden van Afrika gevonden wordt, tot dergelyke verdichtfelen aanleiding heeft gegeeven.

RUCCABAH. Zie het Artykel POLAAR-STER.

RUCTATIO. *Ructus*, het oprispen, is eene bedorven beweeging in de Maag, ontftaande uit eene al te fterke gifting, zoo dat de dampen en de blaafingen door den mond uitgelaaten worden. Gelyk dit gemeenelyk ontftaat uit zuure raauwigheden en andere opblaafingen, zoo kan het niet beter geneefen worden dan met *abforbentia*, naamelyk: *Lap. Cancror. Corall. Corn. Cerv. uft. Mater. Perlar. Cret. Terr. Sigillat. Croc. Mart. Ol. Tart. per. del.* en *Carminativa*, als *Sem. Anifi, Fœnicul. Cumin. Bacc. Laur. Cortic. Aurantior. Radic. Galang. Zedoar. Calam. Aromatic. Spirit. Nitri dulc. Elixir. Carminativ. Aq. Mafticbin.* &c.

RUDBECKIA. Eene foort van de *Syngenefia-Polygamia* klasfe der Planten welker faamengeftelde bloem geftraald is; maar de tweeflachtige *Corollulae* van de fchyf is Pypvormig en zeer talryk, de *Stamina* zyn vyf zeer korte hairige of vefelagtige filamenta, en daar is een klein klootvormig zaad na iedere tweeflachtige Corollulae, die allen in de kelk beflooten zyn.

RUDERA. Zoo worden de Gedenktekenen en Puinhoopen genaamd, die nog van oude Gebouwen overgebleeven zyn.

RUDERATIO. Betekent by VITRUVIUS eene vloer van Eftrik, dat is gemaakt van allerhande in ftukken geftampt en met kalk en zand vermengde fteen op puin.

RUDIARII. Waren eertyds by de Romeinen zekere kampvegters, die wegens hun ouderdom geen dienft meer konden doen; weshalve zy hunne vryheid weder erlangden en niet meer behoefden te vegten. Het teken van hunne vryheid was een *houten zwaard*, dat zy *Rudis* noemden, waarvan zy ook den bovengemelden naam verkreegen hebben.

RUDICULA. *Circis.* Is een houten ftaf of fpade, die de fcheikundigen onder hunne werktuigen gebruiken, om 'er iets mede om te roeren.

RUDIMENTA. De eerfte gronden van eene konft of weetenfchap, insgelyks de *Elementa* daarvan genoemd.

RUDIS. Een houten Zwaard, dat de Practors onder de Romeinen aan de kampvegters gaven, ten teken van hunne vryheid, en ontflag.

RUDOLPHINISCHE TAFELEN. Zie het Artykel STERREKUNDIGE TAFELEN.

RUELLIA. (In de *Botanie*). Eene foort van de *didynamia-angiofpermia* klaffe der Planten, waarvan de *Corolla* uit een enkel bloemblad beftaat. De *Tuba* is van de lengte van de kelk.

RUERKRUID. Zie het Artykel FILAGO.

RUFF. Is eene foort van Tringa, met een rooden bek en roode pooten. Hy is afgebeeld op PLAAT CCXXIX. *Fig.* 2.

RUG. Zie het Artykel DORSUM.

RUG. Aan het Orgelwerk, wordt genaamd al het geene dat agter den rug van den Organift is.

RUGAE. *Rimpels.* Dezelven ontftaan eensdeels door den ouderdom, anderendeels door zorgen en bekommerniffen; maar ook door al te veel in de jeugd gebruikt blanketfel. De Rimpels zyn niet anders dan vouwen der huid, die verdroogd en zig noodwendig vouwt en rimpelig wordt. Gelyk zig nu deefe Rimpels niet laaten uitftryken en glad maaken, (want anderfints zoude men oude Lieden wederom jong kunnen maaken) dus moet men de huid en de rimpelige gezigten door zekere bewaarmiddelen, die ze bevogtigen, vooral eer ze droog en rimpelig worden, by tyds menigmaal beftryken, of naderhand is alle moeite te vergeefs.

RUGE-GERICHTEN. Zyn zekere Rechtsdagen, zoo wel in Frankenland als van Weftphaalen en op andere plaatfen, waarop alles voorkomt, wat de kleine misdaaden aangaat, wanneer dan de geenen die fchuldig bevonden worden, met geld, gevangenis of anders naar het bevinden der Ruge Rechters en Schepens geftraft worden. Diergelyke Ruge Gerichten zyn ook in het Keurvorftendom Saxen gebruikelyk, voornaamelyk in den Ertsbergfchen kreits &c. In Neurenburg heeft men ook nog een diergelyk Rugengericht, 't welk met vyf Raads heeren voorzien is, en daarvan het vyfde Gericht of de Rug genaamd wordt.

RUGEN. Is een oud Duitfch woord en betekent zoo veel als aangeeven, aanklaagen; waarvan het bovengenoemde woord Rugengericht den naam heeft.

RUGEN. Een Eiland in de Ooftzee, digt aan de voor Pommerfche Kuft, tegenöver Straalfond gelegen, alwaar tusfchen deefe Stad en het Eiland, het water naauwelyks een vierendeel myls breed is. — Het heeft den tytel van een Vorftendom, is zeven mylen lang en zeven mylen breed; heeft een vrugtbaaren grond, zynde de voornaamfte plaatfen daarop *Bergen* en *Putbus.*

RUGGEGRAAD. *Acantha.* Dezelve is aan het hoofd vaft, en ftrekt zig van daar byna langs de gantfche lengte van den ftam, tot aan het ftuitbeen uit. Deefe Ruggegraad is byna uit dertig beenderen faamengezet, die de wervelbeenderen,

vertebrae, genaamd worden; aangezien zig het Ligchaam, door middel van dezelven, op veelerlei wysen beweegt.

RUGITUS VENTRI. Zoo wordt genaamd de rommeling in den buik en de ingewanden, die door beslooten winden geschiedt, en ontstaat uit eene opwelling van de *Chylus* en van den drek in de darmen.

RUGSTAF. Zie het Artykel GRAADBOOG.

RUIG VOER. Betekent in den Oorlog haver, hooi en strooi voor de Paarden.

RUIKBALLETJE. Zie het Artykel PASTILLUM.

RUIKENDE NAGEL. *Unguis odoratus* Deese naam geeft men aan eene eenschelpige Schelp, die een sluitschelp heeft. Zy behoort tot het geslacht der Purper hoorns, en wordt in de Moerassen in Indiën gevischt, in welke eene Plant groeit, die een reuk als spikenard heeft, en waarmede zy zig voedt. Dit is het geene, zoo men zegt, dat haare schelp zoo welriekende maakt. Men verzamelt deese schelp in den Zomer, wanneer deese Moerassen uitgedroogd zyn. De besten zyn wit en groot, en zy hebben een reuk die eenigsints naar de *Bevergeil* zweemt. Men wil dat men 'er Reukwerk van te saamenstelt, die nuttig voor de vrouwen zyn die in arbeid zitten, alsmede voor Lieden die aan de vallende ziekte onderhevig zyn. De Heer *Adanson* heeft aan deese Schelp den naam van *Kalan* gegeeven. Deese Schryver zegt dat de randen der beide Lippen van deese Schelp, eene koper-kleur aanneemen, wanneer zy eenigen tyd na den dood van het Dier, op het strand blyft liggen.

RUILEN. *Permutare.* In het Fransch *Changer*, is onder koopliedén, voornaamelyk als twee Persoonen saamen komen, die beide wel genegen zyn, om elkander met Contante Penningen te betaalen, maar geen van beide daarvan voorzien zyn; terwyl nogtans de een van den anderen gaarne zekere waaren kogt. In dit geval moeten zy van den nood eene deugd maaken, en de eene waar voor de andere geeven; en op die wyse wordt 'er zonder geld gehandeld, hetwelk in oude tyden vooral eer het geld nog in gebruik was, noodzaakelyk geschieden moest.

RUILING. Is eene verwisseling van Waaren tegens Waaren.

RUIM. *Fond de Cale.* Is in de Zeevaart het Ruim van een Schip, naamelyk van deszelfs grond, tot aan het eerste verdek, alwaar de lading gepakt wordt, door vier in het byzonder daartoe gemaakte vierkante gaten of openingen; gaande de grootste openingen by de groote middelste Mast, door het eerste verdek. In het byzonder bevindt zig in het agterste van dit Ruim, de Buskruid-kamer, alsmede vervolgens de Provisie en Victualien Kamer; de Keuken en Eetkamer. Sommigen

migen noemen het Ruim ook den LASTBODEM, en dezelve krygt naar de Proportie of grootte van het Schip, van 23 tot 24 voeten hoogte.

RUIM NAALDE. Zoo wordt de Naalde genoemd, waarmede men het ontfteekgat zuivert, wanneer hetzelve verftopt is.

RUIMTE. *Spatium.* De plaats die een Ligchaam inneemt en beflaat, wordt door fommige Natuurkundigen onderfcheiden in *Spatium Abfolutum* en *relativum*; in *externum* en *internum*, &c. Doch fommigen ontkennen dat 'er een *Spatium abfolutum* gevonden wordt.

RUINEN. Overblyffels van Gebouwen, die door ouderdom of door gebrek van onderhouding, ingevallen zyn.

RUIP. Zie het Artykel RUPS.

RUISCHVOORN. *Erytbroptbalmus.* Dit is een vifch, die naar den Braaffem gelykt en vry gemeen in Duitfchland is. Zyne vinnen zyn rood; zyn ligchaam en oogen zyn met dezelfde kleur gevlakt. Hy heeft een geele vlak onder de tong.

RUIT. Zie het Artykel RUTA.

RUIT. Zie de Artykels RHOMBOIDES en RHOMBUS.

RUITEN. Men geeft deefen naam aan fteenen die met eene kruiswyfe gedaante getekend zyn en die men in Bretagne vindt. Zy gelyken volkomen naar het wapen van *Rohan*, 't geen mede Ruiten heeft. Men gift dat de Ruiten fpatagtige en tintägtige Pyrites zyn. Zy gelyken mede nog naar die Kruisfteenen, die de Bedevaarts Reifigers van St. Jacob de Compoftella, in Spanjen brengen.

RUITERSKRUID. Zie het Artykel KRABBENKLAAUW.

RULAND. Zie het Artykel ROLAND.

RUM. Eene foort van Brandewyn of Wynägtige Geeft, die uit Suikerriet gedeftilleerd wordt.

RUMB. *Streek*, *Windftreek.* Is eene Linie, die op de Aardglobe, op het Zee-Compas, en op de Zeekaarten, eene van de 32 Winden aantoont.

RUMBEG. Dus noemen de Turken den Paus, want *Beg* betekent in de Turkfche taal een Vorft. Maar Romen noemen ze *Rum* of *Reem.* Zoo dat *Rumbeg* een Vorft van Romen betekent; maar de Perfiaanen noemen hem *Rum-Schacb*; want *Schacb* betekent by hun een Koning.

RUMBI. Zie het Artykel RHOMBI.

RUMBILLION. Zie het Artykel RAM.

RUMEX ACUTUS. Zie het Artykel PATICH.

RUMEX AQUATICUS. Water *Paticb*, groeit in het water; in de Graften en Putten. De bladen hebben eene faamentrekkende kragt, en zyn dienftig tegens de ontfteekingen, hitte, jigt, kraauwte en fchurft. De Wortel verzagt het Ligchaam en verdeelt de geelzugt.

kenswaardig is. Deese, die men gemeenelyk op de Eikenboomen vindt, heeft haar kop op den rug agterwaarts over geboogen, en schynt den Hemel gestadig te beschouwen, 't geen haar den naam van dien beroemden Man verworven heeft, die alleen gebooren scheen om de Starren te beschouwen. Deese Rups, die van eene middelmaatige Grootte is, heeft een zagte groene kleur, en is met streepen gestreept, die langs den rug, door een blaauwe streep gescheiden worden. Zy is aanmerkelyk om haare koraalroode pooten. In den tyd van haare gedaante-verwisselingen, daalt deese beschouwende Rups van haar Observatorium neder, en spint in de Aarde een Tonnetje, waaruit een Vlinder voortkomt. Het mannetje van deese Vlinders heeft een kuif op den kop, die uit fyne en eenigsints geelagtige hairen is saamengesteld. Dit onderscheid hem van het wyfje dat deese kuif niet heeft; hunne Vleugelen hebben dezelfde donkere Kaneelkleur, die met vlakken van eene nog donkerer kleur gewolkt zyn.

RUPSEN-EETER. Dit is eene Surinaamsche Slang, welkers rug aschverwig en met rosse vlakken gespikkeld is. De gladde Rupsen strekken haar tot voedsel. De Afrikaansche Slang, die men mede deesen naam geeft, eet alleen ruige rupsen.

RUPTIO. Zie het Artykel RHEGMA.

RUPTORIUM. Is een doorknaagend middel, wordende van de Heelmeesteren gebruikt, om de harde gezwellen te openen. Van deese soort zyn Haasenvet, en voornaamelyk het *Corrosif*, 't welk uit Zilver gemaakt wordt.

RUPTURA. Zie het Artykel HERNIA.

RUPTURE Vredebreuk; wanneer kort na den geslooten Vreden, de Oorlog wederom op nieuws begint.

RURAL CAPITTEL. Betekent by de Roomschgezinden in Duitschland eene vergadering der Geestelyken en Dorppriesteren, die onder het opzigt van een Rural-Deken staan, byna eveneens gelyk by de Lutherschen, wanneer een Superintendent de Predikanten van zyn Classis, jaarlyks tot eene Synodaale Vergadering beroept.

RURAL-DIAKEN. Is een Kerkendienaar in Engeland, die onder eenen Aardsdiaken staat, en tot de Kerkelyke zaaken op het platte Land gebruikt wordt.

RUSCI OLEUM. Zoo wordt eene soort van dikken Olie genaamd, hoedanig de Geneesmeesters der Paarden veelsints pleegen te gebruiken.

RUSCUS. Zie het Artykel MUISDOORN.

RUSLAND of MOSCOVIEN. Een groot Keiserryk, bevattende eene verbaasende uitgestrektheid Lands, in de Noordelykste deelen van Europa en Asia, van de 24 tot 130 Graaden

ooste-

oostelyke lengte, en tusschen de 45 en 12 graaden noorder breedte.

De voornaamste Steden daarin zyn Moscouw en Petersburg. De laatste is de verblyfplaats der tegenswoordige Keiserinne en van het Keiserlyke Hof.

RUSMA. Dus wordt genoemd eene soort van hairwegvreetende middelen, welken door de Turksche Vrouwtjes gebruikt worden, om de hairen te doen verdwynen. D. WEDELIUS meent dat het uit *Auripigmentum* en *Calc. Viva* toebereidt is. Wanneer men 'er eenige korlen van op gloeiende koolen werpt, zoo komt 'er aanstonds een damp uit voort, welke doet gissen, dat het een Calchites is, die door de Zwavel en het Rottekruid gemineraliseerd is, gelyk boven gezegd is. — De *Rusma* is zeldsaam in Europa; men weegt haar hier tegens goud op.

RUST. *Quies*; in het Fransch *Repos*, is een toestand des Ligchaams, welke tegenover de beweeging gesteld wordt. Sommigen onderscheiden ze, even als de beweeging, in *Quies Naturalis* en *Violenta*. — De eerste noemen ze die geene, welke een Natuurlyk Ligchaam van zelve heeft, als Aarde, Steenen, Rotsen en allerlei Bergwerken, die onder de aarde verborgen zyn. Dus worden ook de vaste Sterren als natuurlyk onbeweeglyk aangemerkt. De tweede wordt genaamd, als een Ligchaam, dat zig beweegt, door een uiterlyk geweld genoodzaakt wordt, zyne beweeging te staaken en dus te rusten.

RUST. Betekent eene niet breede maar dikke plank ter zyde en van buiten het Schip, waaraan het wandt en de hoofdtouwen aan de Masten vastgemaakt zyn. Ieder van de drie Masten, naamlyk de groote Mast, de Fok en de Bezaansmast, heeft eene byzondere rust, die daarvan de Groote, Fokke-, en Bezaansrust genoemd wordt.

RUSTDAG. Is, wanneer de Soldaaten op den Marsch, in de Quartieren, een of meer dagen stil liggen, om van de reis uit te rusten.

RUSTGRENDELS. Zyn twee houten Grendels, waardoor de Laffetten-Wanden, in het midden, daar het Kanon op rust, te saamen gehouden worden, waarvandaan men dezelven ook *Middengrendels* noemt. Sommigen heeten ze de *Kussen-* en *Stelgrendels*, en in 't byzonder de voorste de *As-Grendel* en de agterste den *Stoot-Grendel*.

RUSTICULA. Zie het Artykel SNIP.

RUSTICUM OPUS. *Boerenwerk*, by de Italiaanen *Ornamento rustico*, wordt by Poorten, Tuighuisen, Bruggen en andere duurzaame werken gebruikt en van steenen opgehaald, die van

vooren geheel ruw gelaaten, of veelhoekig, op de wyse van diamanten gehouwen worden.

RUSTPLAATS. Zoo wordt by de trappen de Ruimte genoemd die men in 't gemeen tusschen eenige op elkander volgende Treden, in een vierkant aanlegt, dat is een Quadraat maakt, 't welk tot zyne zyde de breedte van de Trap heeft; hoewel men ook somtyds daarvan afgaat en dezelven als een *Rectangulum* formeert. Diergelyke Rustplaatsen, welken men na de 6, 9 of ten hoogste op 11 agtereenvolgende treden of drumpels aanlegt, geeven aan eene trap niet alleen een goed aanzien, maar zy hebben ook het voordeel dat zy beter verlicht kunnen worden, als ook dat men alle huisraad of Meubelen, veel gemakkelyker naar boven brengen kan, en eindelyk, dat men niet zoo vermoeid wordt, als men dezelven opklimt, en ook niet aan zoo veel gevaar blootgesteld wordt, indien men van dezelven valt, als by hooge trappen, die zonder Rustplaatsen voortgaan.

RUST-PUNT. Zie het Artykel HYPOMOCHLION.

RUSTRE. (In de *Wapenkunde*) Een opvulsel van de gedaante van een Diamant, in het midden met een rond gat doorboord. Zie PLAAT CCXXVII. *Fig.* 7.

RUSTTUIG. Zoo wordt in de *Mechanica* het middel genoemd, 't welk de kragt in staat stelt of het vermogen geeft, om eene voordeelige beweeging voort te brengen. Sommigen noemen dit ook eene enkele Machine, en tellen daartoe de volgende soorten, naamelyk de HEVEL, het RAD RONDOM ZYNEN AS, of AXIS *in Peritrochio*, TOUW en KOLF of de VLESCHENTREK, de SCHROEF en de WIGGE, welke laatstgemelde op de wetten steunen, die men van de SCHEVE VLAKTE, dat is van het *Planum inclinatum* heeft.

RUTA. *Wynruit*. Is een kruid met vierbladige regelmaatige Bloemen en eene viervouwdige drooge vrugt, hoewel de middelste Bloem en vrugt, elk in vyf deelen is gedeeld. Daar zyn eenige soorten van dit Kruid, allen van een Aromatischen reuk en kragt, en welker Olie onder de *Nervina* behoort. Het kruid zelve wordt als zeer goed aangepreesen tegens de opgestopte stonden, en in hoofd- en Zenuwgebreken, Slaapziekte, zwakke en druipende oogen, voorts tegen het vergift en besmettelyke Ziektens, den Zaadloop, de zwaarmoedigheid en zyde-ontsteekingen: Het uitgeperste Sap daarvan wordt ook in sommige Landstreeken den kinderen gegeeven om de Pokken en Maselen uit te dryven, als ook tegens de Stuipen om te præserveeren. Als ze al te veel inwendig gebruikt wordt, is ze schadelyk voor de Zwangeren. De *Præparata* daarvan zyn *Aqua destillat. Oleum destillatum* en In-

Infusum, *Sal*, *Acetum* en *Balsamus*. Zie PLAAT CCXXVIII. *Fig.* 3.

RUTA CAPRARIA. Zie het Artykel GALEGA.

RUTA MURARIA. Zie het Artykel ADIANTHUM.

RUTABULUM. Een *Roerstok*, op welkers eene einde een Lepel en op het andere een Haak is. Deese behoort tot de stofscheikundige *Instrumenten*, wordende gebruikt om de *Præparaten* om te roeren, of te toetsen.

RUTH. (*Het Boek van*) Een regelmaatig Boek des Ouden Testaments, zynde eene Soort van Aanhangsel tot het Boek der Richteren, en eene Inleiding tot de Boeken van Samuël; en hebbende deszelfs naam van de Persoon wier Geschiedenis 'er in verhaald wordt.

RUTICILLA. (In de *Ornithologie*) Een vogel die men anders *Roodstaart* noemt.

RUTILUS. Zie het Artykel ERYTHRINUS.

RUTTEN. *Ruttengeld*. Dus noemt men in Zwitserland het Wegegeld, het welke de Boeren voor het openen en vereffenen der Wegen, die vol gesneeuwd of onbruikbaar gemaakt waren, van den reisenden man mogen eisschen. Men meent dat het dus genaamd wordt; in plaats van *Ruptengeld*, als wanneer het zou schynen te moeten afgeleidt worden van het Latynsche woord *Rumpere*, dat is breeken, omdat een zoogenaamd *Rutter* de Sneeuw breeken moet. Een *Rutter* noemen ze een Os, dien ze door straaten en wegen alwaar een hooge Sneeuw gevallen is, dryven en dus de Sneeuw breeken; of ze laaten, door Ossen en Paarden, lange balken en blokken, langs zulke besneeuwde wegen trekken, om dus dezelven effen te maaken. Wil het op deese wyse niet gaan, dan moeten zy de Sneeuw met Schoffelen en ander gereedschap zien weg te ruimen. Deese Boeren zyn gehouden om dagelyks naar de wegen te zien, en des noods, dezelven te verbeteren; want ingeval van Schade of nadeel dat een Reisiger zou komen te lyden, moeten zy het vergoeden.

RUWE HAAI. Dit is een Visch die op Menschenvleesch aast, en die men omtrent de Kaap de Goede Hoop heeft. Men onderscheidt 'er twee Soorten van. Die van de eerste soort zyn tot zestien voet lang. De ondervinding heeft ongelukkig geleerd, dat hun bek en keel zig zoo verre uitzetten kunnen, dat zy een geheel mensch kunnen inzwelgen. Hunne tanden zyn krom, sterk en spits en zy hebben 'er drie ryen van in iedere kaak. Zy hebben twee vinnen op den rug en vier aan den Buik. Hunne huid is hard en ruw, doch met geene Schubben bedekt. Verscheide kleine Vischjes hegten zig aan hunne zyden. Het grootste gedeelte der Scheepen die de Linie passeeren moeten, of naar plaatsen geschikt zyn, die 'er naby lig-

liggen, neemen de noodige werktuigen met zig, om die Haaien te vangen. Hiertoe hebben zy een groote Yferen haak, die gewoonelyk aan een keten van twaalf Schalmen vastgehegt is. Het andere einde is aan een touw van eene zeer groote lengte vastgemaakt. Het Aas waarvan men zig bedient is een stuk Spek of Ossenvleesch. Zoo ras de Matroosen een van deese Dieren ontdekken, werpen zy het den haak toe. De Haai komt hierop naar het Aas en valt 'er met verwoedheid op aan, en zwelgt het met veel gretigheid door. Eenige Matroosen trekken haar naar het Schip, terwyl anderen met Bylen gereed staan om haar te dooden zoo ras zy op het dek komt. Zonder deese voorzorg, zou zy alles, door de verwoedde beweegingen van haaren kop en staart, omwerpen en verbrysselen.

De Ruwe Haai van de tweede Soort, is breeder dan die van de eerste, maar zoo lang niet. Zy heeft zes ryen zaagswyse tanden. De buitenste rei is gekromd. De twee zyn regt en de vier anderen hellen. Haare huid is zoo ruw als een Vyl, en het einde van haaren staart heeft de gedaante van eene halve Maan. Behalven dit gelykt zy naar de voorige soort. Deese soort van Dieren is zeer verslindzugtig en zeer gretig naar menschenvleesch. Zy volgen dikwils de Scheepen zeer lang, en het schynt dat de ruwe Haaien eene soort van *Zeehonden* zyn.

RUYSCHIANA. *Pseudo-Chamæpitys*, valsche Veld Cypres, kan geen *Chamæpitys* zyn, omdat het een Helm in de Bloemen heeft, die somwylen driemaal ingekorven is. Dit kruid draagt schoone blaauwe bloemen; 't is lang en heeft smalle bladeren, even als de Rosmaryn.

RYAS. Is eene al te sterke en tegennatuurlyke vloeying der traanen.

RYGER of REIGER. *Ardea.* Is een watervogel, die een langen bek en lange pooten heeft, en van Visschen leeft. Zie het Artykel REIGER.

RYK. Betekent een Keiserryk of Koninkryk, maar inzonderheid wordt het Duitsche Ryk daardoor verstaan. In eenen byzonderen zin zegt men ook gemeenelyk, dit of dat is in het Ryk voorgevallen, waardoor men de Provintien verstaat die aan den Rhynstroom grenzen, als Zwaben, de Elzas, de Palts en diergelyken.

RYK. *Regnum.* Op eene vergelykende wyse komen in de Geneeskunde voor drie *Regna*; uit deesen wordt al dat geene 't welk in de Geneeskunde gebruikt wordt, 't zy dat het raauw of op veelerlei wyse toebereid is, genomen; of uit deesen bestaat de zoogenoemde *Materia Medica*. Deese in de Geneeskunde voorkomende Ryken zyn de volgenden.

RYK DER AARDGEWASSEN. Dit is het grootste of wydnitgestrektste, en geeft den grootsten voorraad tot de *Materia Medica*: bestaande 1) uit houten, sponsen en Maarentakken, 2) uit vrugten, 3) uit Speceryen, 4) uit Sappen, Gommen en harsten, 5) uit Peeren, Zaad en Pitten, 6) uit wortelen, bladen, knoppen, 7) uit den natuurlyken balsem, Zouten, enz.

RYK DER DIEREN. Het zelve bevat in zig, 1) geheele Dieren, als gedroogde Byen, Kellerwormen, Padden, Spaansche vliegen, *Mumien*, Zee-Stint, Slangen, enz. 2) harde deelen en stukken van dezelven, als hoornen, klaauwen, tanden, bekkeneel, steenen, beenderen, ballen; 3) en andere van de Dieren genomen stukken of deelen, gelyk als de Long, huiden, Spinneweb, boter, drek, mosch van het Bekkeneel, gal, vederen, eyeren, stremsel, hairen, honig, muskus, wolle, &c.

RYK DER MINERAALEN. Dit vervat in zig 1) veelerlei raauwe (genoemd *Bolus*) en *geprepareerd* zynde (*Terra Sigillatæ*) Aardens, 2) Zouten; 3) gemeene Steenen, 4) kostelyke Edele Gesteentens, 5) Metaalen, mineraalen en verwen, 6) *Marina* of zulken die uit de Zee komen, als *Ambra* enz.

RY-KONST. Deese konst onderwyst teffens den Ruiter, en het Paard. Want gelykerwys zy den Ruiter leert wel te zitten, in een vry en ongedwongen postuur, en hem middel aan de hand geeft, hoe handen en schenkelen behoorlyk te houden; dus stelt ze ook zoo veel als mogelyk is, een paard in zulk een staat, dat het eene zonderlinge geschiktheid toont, zig wel laat regeeren, naar zweep en spooren luistert; den tred, draf, galop volgens de konst leert, en vervolgens alle lessen zoo fraai in acht neemt, dat men zig daarvan in tyd van oorlog of andersints, ook tot eene parade, in openbaare optogten en Ridderlyke oeffeningen naar wensch bedienen kan.

RYKS-AFSCHEIDEN. Zyn zekere wetten en besluiten, die door den Roomschen Keiser en door alle drie de Ryks-Collegien opgesteld, voor goed gekeurd, onderschreeven en verzegeld zyn. Zy raaken byzondere en nieuwe voorvallen, waarvan in de gouden Bulle niets gerept is, en waardoor de gedaante of den staat van het Ryk, of geheel of maar ten deele verbeterd wordt; en waarvan telkens twee gelykluidende Schriften of stukken te voorschyn komen; wordende het eene in de Ryks Aardskanselaarye te Mentz, en het andere in de Rykshofkanselaarye te Wetslar bewaart. Wanneer zy op het scheiden van eenen Ryksdag bekend gemaakt worden, bekomen zy de kragt van eene algemeene Ryks-Grondwet, en worden dan door de strydige Partyen, ter beslissing van hunne

zweevende Ryks- en Rechtsgedingen aangehaald en aangenomen.

RYKS-AMPTENAAREN IN POOLEN. Zyn tien, naamelyk de Marschalken, Cancelier, onder-Cancelier en Schatmeester van het Koninkryk en van het Groothertogdom Litthauen.

RYKS-ANLAGEN. *Ryks-Anschlag.* Zyn Collecten en Schattingen, die tot de beoorlooging der Turken, als Erfvyanden der Christenheid, van roerende en onroerende goederen, ook naarmaate van den dringenden nood, als een hoofdgeld, van Heeren en Vrouwen, Knegts en Meiden ingevorderd, en waarby zelfs de waereldlyke Leengoederen van de Geestelykheid niet verschoond worden.

RYKS-BANIER of VAAN. Is het voornaamste teken des Roomschen Ryks, en bestaat in den tweehoofdigen Ryks-Arend, die in Oorlogstyden op de Vaandels en Standaarden gevoerd wordt. Wanneer aan het Huis van Hanover, in den jaare 1692, de negende Keurvorstelyke waardigheid opgedraagen wierd, en aan den nieuwen Keurkorst ook zeker Aardsämpt moest gegeeven worden, zoo had men inzonderheid het oog op de Ryksvaan, dat hem dezelve als Aardskamerheer zoude overgegeeven worden. Keursaxen wilde zig hiertegen verzetten, maar men toonde aan dat hem zulks tot geen nadeel zoude strekken, nademaal Keur-Bronswyk die hooge waardigheid als een Hofampt voeren en by Krooningen en andere plegtigheden, den Keiser de Ryksvaan voordraagen zoude; daar integendeel aan Keursaxen, het recht, om dezelve, wanneer hy te veld trekt, voor te draagen, ongekrenkt blyven moest. Maar deese Ryksvaan is van de Ryksstormvaan wel te onderscheiden, als welke het Hertoglyke Huis Wurtemberg voert, en maar eenen enkelen Arend heeft, ook allengskens naar het einde spits toeloopt, daar integendeel de algemeene Ryks-Banier eene vierkante gedaante moet hebben.

RYKS-BESLUITEN. Daardoor worden de algemeene geschreevene Duitsche Wetten verstaan. Dezelven worden op de gewoone Ryksdagen ontworpen en bevestigd, door den Keiser of zyne daartoe gevolmagtigde Persoonen. Het verband van deese Rykswetten is zeer groot; dezelven verstrekken voor den Keiser en de Stenden, als een vergelyk, en voor de Onderdaanen als eene formeele wet.

RYKSDAG of *Ryks-Convent in het Heilige Roomsche Ryk.* Is eene Vergadering van den Keiser en de Standen des Ryks, die tot nut van het Ryk belegd wordt, en sedert den jaare 1662 bestendig te *Regensburg* gehouden wordt. Voor dat de Keiser een Ryksdag uitschryft, moet hy vooraf de toestem-

ſtemming van ieder Keurvorſt in 't byzonder hebben, en dan laat hy aan ieder Ryksſtand eenen Convocatie-brief afgaan, waardoor zy tot den Ryksdag beroepen en aangemaand worden om op denzelven te verſchynen. — De Standen verdeelen zig op de Ryksdagen in 3 Claſſen of Collegien, naamelyk in het Keurvorſtelyke, Vorſtelyke, ('t welk uit Vorſten, Prelaaten, Graaven en Heeren beſtaat) en in het Collegie der Steden. In het Keurvorſtelyke Collegie voert Keur-Mentz het Directeurſchap; in het Vorſtelyke, Ooſtenryk en Saltsburg beurt om beurt, en in dat van de Steden, die Stad alwaar de Ryksdag gehouden wordt. Op denzelven worden alle zaaken die het Ryk en de Standen betreffen, in overweeging genomen, en daarna de uitwyzingen gedaan; hoewel ſomtyds zoodaanige handelingen op het tapyt komen, die wegens de rapporten van over en weer, en ook wegens de verſchillende belangen der Vorſten en Standen, eenen geruimen tyd vereisſchen, om tot een beſluit te komen; gelyk onder anderen de vervallene Muntzaaken zyn.

RYKSDAG IN POOLEN. Is eene ſaamenkomſt des Konings, der Senatooren en der Landboden, die zig of te Warſchau of te Grodno laaten vinden, en zoo wel over de Rykszaaken, als over de verſchillen van byzondere Perſoonen, handelen en raadpleegen. Volgens de Rykswetten moet 'er alle twee jaaren een Ryksdag gehouden worden, maar dat wordt niet altyd in acht genomen; ook moet hy niet langer dan 15 dagen duuren, welken tyd gemeenelyk tot 6 Weeken uitgerekt wordt.

RYKS DEPUTATIEN, of *Ryks Gedeputeerde Vergaderings-dagen*, zyn in het Heilige Roomſche Ryk, zekere ſaamenkomſten van eenige Ryksſtanden, waartoe in den Jaaren 1555 de eerſte grond gelegd is, en waarop de zaaken die de beſcherming van het Ryk betreffen, en op den Ryksdag niet afgedaan zyn, moeten bygelegd worden. Men verdeelt ze in gewoone en buitengewoone Deputatien. Eene gewoone Deputatie is eene vergadering die Keur-Mentz, naar Frankfort of in eene andere plaats gewoon is te beſchryven, waarby zig de Keiſerlyke Commiſſariſſen en een uitſchot van Ryksſtanden laaten vinden, die over de algemeene Ryks belangen met elkander raadpleegen. Het recht om by diergelyke vergaderingen te verſchynen, was in het begin niet erffelyk maar een Perſoneel werk, en waartoe men de aanzienlykſte ſtanden en die de meeſte ervaarenheid van de Ryksbelangen hadden, beriep; maar naderhand is dat recht erffelyk gemaakt, en tevens het getal dier Ryks-Gedeputeerden op verſcheide Ryksdagen vermeerderd, en by den Weſtphaalſchen vreden eene evenredigheid onder beiderlei gezindheden ingevoerd, ſchoon het oogmerk deeſer Vergaderingen zeer goed is geweeſt, zoo heeft

men nogtans het verwagte voordeel daarvan niet gezien, maar daarentegen hebben 'er zig groote zwaarigheden by opgedaan, omdat maar eenige Ryksſtanden daarin getrokken en anderen daarvan uitgeſlooten zyn; ook dewyl in het Collegie der Keurvorſten eene vermeerdering en eene verandering in den Godsdienſt gemaakt is; en eindelyk, vermits by zoodanig eene Ryks-Deputatie geene onbepaalde magt om te handelen gevonden wordt, waardoor derzelver beſluiten, wanneer het verſlag daarvan aan den Ryks-dag gedaan wordt, wederom overhoop kunnen geworpen worden. De buitengewoone Deputatien hebben eene oudere afkomſt en zyn daaruit ontſtaan: wanneer de menigte der zaaken, en ſomtyds ook de tusſchen beide komende voorvallen, aanleiding gegeeven hebben, om de verrigtingen te verdeelen, en de eene of de andere zaak aan verſcheide Ryksſtanden op te draagen, en dezelven met zekere Inſtructien te voorzien. Voordeeſen waren by diergelyke Deputatien, alle de Keurvorſten tegenswoordig; uit het Vorſtelyke Collegie een waereldlyke en een Geeſtelyke ſtand; twee Graaven of Heeren, en twee van de Ryksſteden. Naderhand heeft men het op de verkieſing der gezamentlyke Ryksſtanden laaten aankomen, wie men tot diergelyke Deputatie uit alle drie de Rykscollegien benoemen wilde. By den Weſtphaalſchen vreden is ook de gelykheid van Godsdienſten ingevoerd, en zoo wel het Evangeliſche Ligchaam als het Roomſche Corps, doet de Gedeputeerden uit het midden van zig verkieſen. Men heeft ook nog eene ſoort van Deputatien, die in eene bezending aan zyne Keiſerlyke Majeſteit beſtaan, wanneer aan denzelven een Ryksbedenken moet overgegeeven worden, waarom deeſe Deputatien ook *Nuntiaturen* worden genoemd. Dit ampt hebben eenige ſtanden erfſelyk bezeten; maar vermits zy den Roomſchen Godsdienſt toegedaan waren, zoo hebben de Proteſtanten ook by deeſe Deputatien, op de gelykheid van den Godsdienſt aangedrongen en na veele oneenigheden is het daartoe gekomen, dat men tot dus verre de Ryksbedenken alleen door het Ryks-Directeurſchap heeft laaten overgeeven.

RYKS-FONDAMENTEELE WETTEN. Deeſen beſtaan: 1) in de Ryks-Afſcheiden; 2) in de Gouden Bulle; 3) in de Keiſerlyke Capitulatie, die de Keiſer bezweeren moet; 4) in den algemeenen Landvrede van het Jaar 1495; 5) in den Religie-Vreden in 1555 te Augsburg geſlooten; 6) in den Munſterſchen en Oſnabrugſchen Vreden, of het *Inſtrumentum Pacis Weſtphalicae*, in 1648 opgeſteld; 7) in de Afſcheiden der Deputatie dagen, en in die van de Kamer-Gerichts-Viſitatie.

RYKS-GOEDACHTEN. Zoo wordt het gevoelen van alle drie de Collegien op den Ryksdag te Regensburg, over een

Kei-

Keiserlyk Commissie Decreet, genaamd. Maar wanneer de Keiser het bekragtigd heeft, dan wordt het een Ryksbesluit genaamd.

RYKS-GRAAF. Is eigenlyk de geene die met een onmiddelyk Ryks-Graafschap of met een Ryks-Agterleen beleend is, en zitting en stem op de Ryksdagen heeft. Zy worden in de Zwabische, Wetterausche, Frankische en Westphaalsche Bank verdeeld. Zy ontvangen hun leen niet onmiddelyk van den Keiser, maar in den Ryks-Hofraad. Anders voeren die geenen ook den tytel van Ryks-Graaven, die wel den Graavelyken tytel van den Keiser, maar geene onmiddelyke Ryksgoederen, ook geene zitting en stem op de Ryks-dagen; maar alleen hunne goederen en Heerlykheden, onder eenen stand in het Roomsche Ryk, als onder Vorsten, Keuvorsten, *enz.* als Leensvasallen hebben.

RYKS-HOFRAAD *te Wenen.* Is een der hoogste Gerechtshoven van het Heilige Roomsche Ryk, en bestaat uit eenen President, benevens de Ryks-Hofraaden, die in den naam des Keisers, in de Rykszaaken, ter eerster of tweeder Instantie, het vonnis vellen. De President is een Ryks-Vorst, een Graaf of Standsheer, en de naaste die hem volgt is de Vice-President; en wanneer deese beiden afweesig zyn, dan bekleedt de oudste Rykshofraad hunne plaats. 't Getal der Ryks-Hofraaden moet uit 18 bestaan, zynde daaronder 6 die de Augsburgsche Belydenis toegedaan zyn; schoon 'er gemeenelyk nog eenigen boven het getal toegevoegd worden. Zy worden verdeeld in de Graaven-of Ridderbank en in de Bank der Geleerden. Dit Gerechtshof heeft met het Kamergericht eene Concureerende Jurisdictie of overeenkomstige Rechtsdwang, dat is, wat by den Ryks-Hofraad eens aangegeeven is, kan niet voor het Kamergericht getrokken worden.

RYKS-JAAGERMEESTER. De Markgraaven van Meissen zyn des H. Roomsche Ryks Opper-Jaagermeesters en de Vorsten van Zwartsburg des Ryks Onder-Jaagermeesters.

RYKS-INSIGNIA of KLEINOODIEN. Zyn dezulken die by de Krooning van eenen Roomschen Keiser gebruikt, en in de Steden Aken en Neurenburg bewaard worden. Deese beide Steden leveren dezelven, na behoorlyke bekendmaaking, en onder handtekening van een gegeeven Revers, dat zy deugdelyk weeröm zullen gegeeven worden, tot de Keiserlyke Krooning; en tot dezelven behooren: 1) de Kroon van Karel den Grooten, van zuiver goud, vyftien pond zwaar, byna eene halve elle hoog, naar boven puntig toeloopende, en daarop een Kruis, ook met Edele Gesteeutens en Paarlen (maar niet met Diamanten) vercierd, en van binnen met rood fluweel gevoerd. 2) De Ring van gemelden Vorst. 3) Deszelfs

zwaard in een vergulde en met Paarlen bezette zilveren Schede. 4) De Gouden Ryks-Scepter. 5) De Gouden Ryks-Appel, van boven met een goud Kruis. 6) De Rok van dien Keiser, met Paarlen bezit.. 7) Een Mantel en Wapenrok. 8) De Laarzen &c; welk alles de Stad Neurenburg in bewaaring heeft. 9) Een Doosje met Edele Gesteentens bezet, waarin, gelyk men voorgeeft, de aarde bewaard wordt, waarop het bloed van den H. Stephanus gevloeid en ingetrokken is. 10) De Sabel van Karel den Grooten. 11) Deszelfs ouderwetsche Draagband. 12) Het heilige Evangelie-Boek met gouden letteren geschreeven, welke vier laatste stukken de Stad Aken in bewaaring heeft.

RYKS-KRAMER. Dus noemt men zekere Kooplieden in sommige Plaatsen van Silesien. Daar is 'er die meenen dat ze dus genaamd worden in de Plaats van *Rye-Kramer*, van de *Rye* hunner byzondere aan elkander gevoegde Kraamen, inwelken zy voordeesen hunne Waaren verkogten. Doch het tegendeel is waar, naamelyk dat ze *Ryks-Kramers* genoemd worden, om dat hunne voorouderen uit het *Ryk*, eerst naar Breslau, en naar andere plaatsen in Silesien getrokken zyn. Zy handelen in Speceryen, allerlei Yserwaaren, lood, *enz.* Te Breslau wordt een Deken deeser Rykskramers in de Regeering genomen.

RYKS-LEENEN. Zyn wettelyke verbonden, wier Leenmannen aan den Keiser en het Ryk ten naauwste verbonden zyn. Onder de Staatkundigen is een groot verschil, of de, door den dood, open gevallen Ryks-leenen, aan het Ryk slegts vervallen blyven, of van den Keiser wederom aan anderen moeten vergeeven worden; want wat werkelyk geschiedt, is juist geen recht, invoegen eenige Bisdommen, by voorbeeld Keur Trier, &c. een Keiserlyke Previlegie hebben, dat alle de Ryksleenen, in zulk een Bisdom openvallende aan haar zullen toevallen.

RYKS-LID. Onder deesen en eenen Rykstand is een onderscheid, nademaal de Italiaansche Vorsten van Mantua en Modena, insgelyks de vrye onmiddelyke Ryks-Ridderschap, wel Ryksleenen zyn, maar geene Ryksstanden, dewyl zy geen zitting noch stem op de Ryksdagen hebben.

RYKS-MATRICUL. Is een Geschrift dat in den naam des Keisers en der Ryksstanden opgesteld is, en waarin niet alleen alle naamen der Ryksstanden staan, maar ook de zoogenaamde Matricul-Anschlag, hoeveel ieder tot nut van het Ryk of van zyn kreits, naar de schatting der Romermaanden, aan geld, Proviant of manschap moet opbrengen. De Ryks-Registers die men voor de tyden van Keiser SIGISMUNDUS en na hem gehad heeft, zyn zeer gebrekkig en valsch, maar die Matricul,

cul, welke Keiser Karel V, in het jaar 1521, op den Ryksdag te Worms, naauwkeuriger opgesteld heeft, en zekeren voet der Ryksbelastingen in zig bevat, is tot nogtoe de geene geweest, waarop men zig het meest heeft kunnen verlaaten, en die by gebrek van eene betere, tot een grondslag gesteld is. Men heeft wel in de vergaderingen op de Ryksdagen beraadslaagd, om dezelven te verbeteren, maar dit zwaare werk is tot nog toe, ten deele wegens de veele verminderingen die byna geheele Kreitsen overgekomen zyn, en ten deele ook wegens de ontlastingen blyven steeken.

RYKS-PENNINGMEESTERS. Zyn zekere Persoonen die tot den ontvangst der Ryksschattingen, Kamergelden, Romer-maanden en van alle lasten die tot het Ryk behooren, aangesteld zyn.

RYKS-POSTAMPT. Is eene groote bediening in het Roomsche Ryk die de Vorst van La Tour en Taxis, onder den tytel van Generaal-Erfpostmeester van het Heilige Roomsche Ryk bezit, van wien alle Keiserlyke Postmeesters afhangen, en dit ampt strekt zig over de Keiserlyke Erflanden, over het Keurvorstendom Mentz, ook over de Ryks-Steden en het Rechtsgebied van andere mindere Ryksstanden uit; maar de magtige Ryksstanden, als Keur-Saxen, Keur-Brandenburg, Luneburg, Hessen en anderen hebben hunne byzondere Generaale Opper- en Lands-Postmeesters.

RYKS-REGIMENTUM, of *Ryks-Regeeringsraad.* Was een hoog Gerechtshof, dat Keiser MAXIMILIAAN I, nadat hy de Kamer van Spier reeds had aangelegd, in het jaar 1500 op den Ryksdag te Augsburg opgericht heeft. In deesen Regeeringsraad zyn alle die zaaken verhandeld, welken den Publieken staat van het Roomsche Ryk betroffen; als alle de zaaken van den Roomschen Koning en van het Ryk, Recht, vrede en derzelver voltrekking en handbaavig, en aankanting tegens de Ongeloovigen en andere bestryders der Christenheid, des Ryks en wat daartoe behoort. Wat ook op de Jaarlyksche Ryksvergaderingen heeft mogen voortgebragt en afgehandeld worden, is insgelyks aan deese, des H. Ryks Regeering, geremitteerd geworden. Zy verschilt daarin van het Keiserlyk Kamergericht, dat aan dit alle Rechtsgedingen en verdedigingen, die eertyds voor den Keiser behoorden, verweesen worden, en hetzelve alleen gelast is om de uitvoering te doen.

RYKS-RIDDERSCHAP. Wordt in de Rhynsche, Zwabische en Frankenlandsche verdeeld. De Rhynsche bestaat uit drie Landschaps-ordens, zynde (1) Gau en Wasgau, (2) Wetterau, Westerwald, Rhingau, (3) Neder Rhynstroom, Hondsrug, Eberswald. De Zwabische verdeelt zig in vyf Quartie-

ren of Cantons, als (1) Högau, Bodenzee en Algow, (2) aan de Donau, (3) aan de Kooher of Gochen, (4) aan het zwarte Woud of de Neckar, (5) Kreichguw. De Frankenlandsche heeft eenen Opper-Hoofdman en ieder Quartier 2 onder Hoofd-lieden. Zy bestaat uit 6 Plaatsen, welken zyn (1) Olen of Ottenwald, (2) Steigerwald, (3) Geburg, (4) Altmuhl, (5) Baunach, en (6) aan de Rhön en Werra, en hiertoe behoort het Buchensche Quartier, of de Ryks-Adel in Buchen, in het Euldsche Gebiedt, 't welk de meeste Auteuren met het Frankenlandsche Baunach verwarren. Zy ontvangen hun leen van den Ryks-Hofraad en niet onmiddelyk van den Keiser. Hunne gewoone Giften, die zy aan den Keiser en het Ryk doen, worden niet mede onder de Romermaanden gerekend, maar die heeft een deftigen tytel, naamelyk *Subsidium Charitativum* vermits zy niet in de Ryks-Matricul uitgedrukt staan.

RYKS STAD. Is eene Stad die zitting en stem op de Ryksdagen heeft, en aan den Keiser en het Ryk onmiddelyk onderworpen is. Zy worden te saamen in twee Banken, naamelyk in de Rhynsche en Zwabische verdeeld; geeven twee *Vota Curiata* op de Ryksdagen, en die Stad voert het Directeurschap, waarin de Ryksdag gehouden wordt. De naamen derzelven zyn tegenswoordig, na dat de Elzassche Ryksteden in den Westphaalschen Vreden van den jaare 1648, aan de Kroon Frankryk afgestaan zyn, volgens de orde der Letteren, de volgenden: Aken, Aalen, Augsburg, Biberach, Bopfingen, Bremen, Buchhorn, Ceulen aan den Rhyn, Dortmund, Dunckelspiel, Eslingen, Frankfort aan den Main, Friedberg in de Wetterau, Gelnhausen, Gengenbach, Gingen, Goslar, Hamburg, Heilbrunn, Kaufbeuren, Kempten, Leutkirchen, Lindau, Lubeck, Memmingen, Muhlhausen, Neurenberg, Nordhausen, Nordlingen, Offenburg, Pfullendorf, Ravensburg, Reutlingen, Rotenburg aan de Tauber, in Frankenland, Rotweil, Spier, Swabisch Gemund; Swabisch Hal, Sweinfurt, Turckheim, Uberlingen, Ulm, Wangen, Weil, Weissenburg in de Noordgau, Wetslar, Windsheim, Worms, Ysni en Zell in Zwaben.

RYKS-STAND *des H. Roomschen Ryks.* Is een Persoon of eene gemeente die zitting en Stem op de Ryksdagen heeft en welke onmiddelyk onder den Keiser en het Ryk staat. Deese Ryksstanden zyn of Keurvorsten, Aardsbisschoppen, Bisschoppen, Vorstelyke Abten, Waereldlyke Vorsten, Prelaaten, Abtdissen, Graaven, Vryheeren of Steden.

RYKS STORM. Zie het Artykel RYKS-BANIER.

RYKS-VICARISSEN. Zyn die hooge Hoofden, welken, uit kragte van de Gouden Bulle, en naamelyk Keur Paltz, in de Landen

Landen aan den Rhyn, Zwaben en van de Frankfche Rechten; Keur Saxen integendeel in de Landen van het Saxifche Recht, en op de plaatfen die onder het Vicariaat behooren, het Roomfche Ryk, wanneer de Keifer geftorven is, in zyne plaats adminiftreeren, en deszefs welvaart en ruft, tot dat 'er wederom een nieuw Opperhoofd verkooren is, bezorgen, en alle hooge Keiferlyke Rechten, zonder de Ryksgoederen te vervreemden of te verpanden, en Ryksleenen te verleenen, oeffenen. Behalven dit zyn 'er ook andere gevallen, wanneer naamelyk een Roomfch Keifer of Koning nog minderjaarig, of een geruimen tyd buiten het Ryk was; of wanneer iemant de Keiferlyke Regeering afftond en nederleide; ook wanneer hy afgezet, of anders verhinderd wierd om de Regeering te voeren, dan wordt dit hooge Ampt door de Vicariffen ook geoeffend. Wegens het Keur-Paltsifche Vicariaat is voor eenigen tyd een groot verfchil tusfchen de Keurvorften van Beyeren en de Palts ontftaan, nademaal de eerftgenoemde zogt te bewyfen, dat dit Vicariaat met de Keurvorftelyke waardigheid, die de Keurvorften van de Palts voordeefen gehad hebben, vereenigd was; de andere daarentegen heeft ftaande gehouden, dat het een recht was dat aan de Palts aan den Rhyn behoorde, invoegen ook het Diploma van Keifer Leopold, dat hy den Keurvorft Ferdinand Maria van Beyeren, over het Ryks-Vicariaat, door hem ten tyde van de tusfchenregeering waargenomen, verleende, niet onduidelyk te kennen geeft, dat deefe hooge waardigheid niet met de Palts aan den Rhyn, maar met de Keurvorftelyke waardigheid verknogt is. Maar dit gefchil is in het jaar 1724 door een vergelyk afgedaan, en zoodanig gefchikt dat Beyeren zoo wel als de Palts het Vicariaat beftieren zouden, en zulks by beurten, 't welk ook na het affterven van Carel de VI en Carel de VII inderdaad gefchiedt is, ten welken einde ook nieuwe overeenkomften gemaakt zyn. De Hertog van Savoyen voert den tytel van altydduurenden Vicaris van Italien, dien hem andere Italiaanfche Vorften, inzonderheid de Hertog van Mantua hebben willen betwiften, maar des niettegenftaande is hem zulks zoo wel door de verkiefings-Capitulatie van Keifer Leopold, als ook van de volgende Keiferen bekragtigd; maar, of voor het overige dit Italiaanfche Vicariaat onder beide bovengemelde Ryks-Vicariaten ftaat, daarin zyn de Rechtsgeleerden niet van een gevoelen, maar de meefte meenen uit verfcheide waarfchynelyke gronden, dat het daarby behoort.

RYKSVOET. Is de gefchaapenheid der Munt, naar haare innerlyke waardye, hoedanig die door het gantfche Roomfche Ryk, aan alloy zig bevinden, en gangbaar zyn moet. Deefe

Muntvoet heeft aan het Ryk, eenige Eeuwen herwaarts, veel verdriet en aan de voorgaande Keiseren vrugteloofe beraadflagingen veroorzaakt. Keiser Ferdinand de I had vooreerst het geluk dat hy, na verscheide faamenkomsten gehouden te hebben, eindelyk op de Ryksvergadering te Augsburg in het Jaar 1559, door eene byzondere Deputatie den Ryksvoet in de Muntzaaken in staat gebragt heeft; maar dewyl men het Edict dat hy hierover uitgaf, zelfs in de Oostenrykfche Landen niet ernstig uitvoerde, heeft zyn Zoon en Opvolger, Maximiliaan de II, in 't jaar 1566, op gedaane klagten van de Vorsten en Standen, den Ryksvoet der Munt weder opgehelderd, en gezogt in zwang te brengen. Naderhand is de Munt wederom zeer vervalscht en in de Munteryen zoo veel koper onder het zilver gemengd, dat men eenen ouden Ryksdaalder, die volgens den Ryksvoet van het jaar 1559 geslagen was, op tien Daalders in gangbaare waarde heeft moeten stellen. Weshalven de Ryksstenden, uit hoogdringenden nood, in de jaaren 1622 en 1623, wederom in alle Kreitsen Munt-Deputatien aangesteld hebben, en met elkanderen op den laatsten Ryksvoet overéén gekomen zyn, volgens denwelken de tot nu toe gemunte geldfoorten gezamenlyk afgezet, en de Mark fyn Zilver niet hooger dan tot 9 Daalders en 2 Grosschen (zynde 18 Gulden, 3 Stuivers en 6 Penningen) naar den gemeenen Cours gemunt zoude worden. By deesen Ryksvoet is het zoo lang gebleeven, tot dat eindelyk, wegens nieuwe ingesloopene wanorders, in het jaar 1667, de Zinnische Muntvoet, naamelyk de Mark op 10 Daalders, 12 Grosschen, en ten laatste in het jaar 1690, de Leypziger voet, naamelyk iedere Mark fyn Zilver op 12 Daalders ingevoerd is. Egter moet de gemelde Ryks-, Zinnifche-, en Leypziger Muntvoet, meer van geheele enkele Daalders, zoogenoemde twee Drittels en halve Guldens of Agt-Grosschenstukken, dan van de kleinere Munten van vier Grosschen stukken, tot op de Penningen en Hellers incluis, verstaan worden. Maar vermits federt ettelyke jaaren, verscheide zoo gouden als zilveren Muntfoorten in Cours geweest zyn, welken de innerlyke gehalte niet hebben, en bygevolg geheel van den Ryksvoet afwyken; en ook de Keifer, mitsgaders de Ryksstanden, voor het grootste gedeelte, zoodanige of geheel afgezet, of volgens haare waardye en valeur verminderd hebben; 't welk voornaamelyk in het jaar 1736 geschiedt is; zoo is men federt eenigen tyd, op den Ryksdag te Regensburg besig geweest, om daarover tot een algemeen besluit te komen, om zig onderling wegens eenen vasten Muntvoet te veréénigen; hoewel men thans nog weinig daarmede gevorderd is, en alle deliberatien en overleggin-

gen

gen van die vrugt niet geweest zyn, dat zulk een gewenscht werk tot zyn volle beslag mogt komen.

RYKSVOOGDEN. Waren in oude tyden Keiserlyke Advocaaten, Keiserlyke Bailjuwen en Ryks-Amptlieden, die in den naam van zyne Keiserlyke Majesteit, in de Ryks-steden, het recht of ten minste den Bloedban oeffenden, en de uitwysing deeden. Gelyk de Kloosters ook hunne eigene Advocaaten, Voogden en Castenvoogden gehad hebben, die derzelver Rechten handhaafden.

RYKSVORST. In eenen byzonderen zin, is in het Heilige Roomsche Ryk een Vorst, die zitting en stem op de Ryksdagen heeft; en de Ryksvorsten, worden in Geestelyken en in Waereldlyken verdeeld. Zy ontvangen hun Leen onmiddelyk van den Keiser.

RYKS-VRYHEER. Is de geene die door den Keiser met eene Heerlykheid beleend is; en die zitting en stem op de Ryksdagen heeft. Zy zitten met de Ryks-Graaven op de vier Graavenbanken, en worden benevens dezelven voor Ryksstenden aangezien. Eenigen onder dezelven worden *Semper vrye* of altoos vrye genoemd, als die van Limburg; anderen Edele Heeren, en eenigen maar Edelen. Zy ontvangen het Leen niet onmiddelyk van den Keiser, maar van den Ryks-Hofraad.

RYKS ZATEN. Zyn Burgers die onmiddelyk aan het Roomsche Ryk onderworpen zyn en teffens het Burgerlyke Recht, als Landvorstelyke en Hooge Overigheids onderdaanen hebben, maar echter geene Ryksstanden zyn. Zy worden van de middelbaare Burgers van het Ryk onderscheiden; zynde zoodanige Vorsten, Graaven, Heeren, Edelen en Steden, die hunne goederen onder andere Keurvorsten en Ryksstanden hebben liggen, en voor derzelver Hof en Landgerichten verschynen moeten.

RYM. In tegenstellinge van *Prosa*, of onrym, is iets dat in Dichtmaat is.

RYNWILLIGE. Zie het Artykel LIGUSTRUM.

RYP. *Pruina autumnalis.* Dit is eene soort van Daauw, die in het begin en op het einde van den Winter des Morgens valt en de eigenschap bezit, om zig zeer vast aan de bladeren van de Planten en andere Ligchaamen te hegten, en 'er aan te stremmen. De Natuurkundigen verklaaren de vorming van deesen Ryp tegens de Glasen en Gebouwen, op eene verschillende wyse.

RY-PAGE. Dus wordt aan Vorstelyke Hoven die geene genaamd, die door het Hof uitdrukkelyk op het Ryschool wordt gehouden, om de Rykonst behoorlyk te leeren, en die vervolgens weleens het geluk heeft, dat hy tot Stalmeester bevorderd

derd wordt. Ten minste wordt hy, bekwaam zynde, met eene Officiers plaats bekleedt. Aan sommige Hoven moet hy altyd te paard, by of omtrent den Vorst zyn, zoo dikwils dezelve uitrydt Zyne bezolding is ook grooter dan die van een gemeene *Page* of Edelknaap.

RY-SCHOOL. Is een bekwaame Plaats, alwaar de Paarden afgericht, en zy die het ryden willen leeren, geoeffend worden. Het is doorgaands een bedekte plaats, om 's winters en by onweder veilig te zyn; doch tevens met een fraai open Plein voorzien, om by een heldere lucht, en Scholieren en Paarden te oeffenen. Voornaamelyk vindt men by Academien en aan Vorstelyke Hoven zeer pragtige Gebouwen, tot Ryschoolen geschikt, in welke een of meer *Carrieres* gevonden worden, alwaar men naar den ring steeken, *Carousfel* houden en andere Ridderlyke Oeffeningen leeren kan. Ten dien einde moet een Ry-School taamelyk breed zyn, en de breedte in de lengte vier- en ten minste vyf-maal genomen kunnen worden. De hoogte wordt gelyk by groote of hoofdzaalen naar de lengte en breedte geschikt. De wanden integendeel kunnen omtrent drie voet hoog met scheef aangelegde zakken bekleedt worden, ten einde de Paarden niet zoo naby den Muur voorby passeeren, en gevolglyk de Ruiter zig niet, tegen denzelven stootende, bezeeren kan. Behalven deesen zyn weinig regelen daarby in acht te neemen, uitgenomen dat in een volkomen Ry-School billyk zoo niet van weerskanten aan de Enden, nogtans in het midden van de lange zyden een verheeven stellaadje moet aangelegd worden, welke men de Judiceer-Galderye noemt. Dezelve moet met vensters voorzien zyn, om uit dezelve alle de beweegingen die het Paard met den Ruiter maakt, te kunnen overzien Maar ten einde het stof ter dier plaatse aan de Toezieners niet lastig valle, moeten deese Galderyen zeer laag gemaakt worden, en ten dien opzigte veele en hooge vensters, gelyk in de Kerken, aan de lange zyden van de Ry-baan gevonden worden. Ook is het zeer goed, als 'er beneden by den ingang, een klein vertrek aangelegd en met een Kagchel voorzien wordt, daar de Piqueur en de Scholieren zig in den Winter kunnen warmen. Boven dit Gebouw worden somtyds onder het Dak, Zolders voor het Hooi en de Haver gemaakt, ten welken einde de Balken door genoegsaame Draagers en Armeering der Balken, ja naar geschaapenheid der omstandigheden, met een' deugdelyk Hangwerk bewaard en verbonden moeten worden.

RYSSEL. De Hoofdstad van Walsch-Flaanderen, aan de vaarbaare Rivier Deule, die door de Stad loopt; benevens een groot Gebied of Castelenye. Zy is groot, schoon gebouwd,

wel

wel bewoond, ryk en treffelyk bevestigd. Haare wallen, Ravelynen, halve Maanen en Buitenwerken, leggen in breede Wateren en zyn van gebakken Steenen opgemetfeld. De Citadel is met veele en voortreffelyke Vestingwerken, breede Watergrachten en eene dubbele Contrecharp voorzien. De Stad dryft sterken Koophandel, wegens de schoone Manufactuuren die zy heeft, en is eene der beste Wisselplaatsen die Frankryk bezit. De Koning van Frankryk, Lodewyk de XIV heeft deese sterke Stad, in den jaare 1667 ingenomen, en in den Vreden van Aken van den jaare 1668 behouden; maar in het Jaar 1708 wierd zy door het Leger der Bondgenooten onder het bevel van den Prins Eugenius van Savoyen, den 18 October veroverd, waarop zig de Citadel den 8 December ook overgaf; egter is deese plaats in den Utrechtschen Vreden van het jaar 1713 wederom aan Frankryk afgestaan. Het terrein rondom de Stad Ryssel is wyd en zyd onder de Aarde hol, dewyl men veele witte Steenen, tot het bouwweesen bekwaam, daaruit gebrooken en gegraaven heeft, en de Inwooners kunnen in Oorlogstyden hun goed daarin verbergen. Het Jesuiten-Collegie aldaar is in den jaare 1740, op den 9 October, geheel door de vlam verteerd.

RYST. *Oryza*, *Oriza*. Deese Plant kweekt men in de warme Landen, op vogtige en moerassige Plaatsen. Het Zaad is een van de voornaamste Spysen der Inwooners van de Levant, van waar het eerst naar Griekenland en vervolgens naar Italien is overgebragt. De Ryst bemint de vogtigheid zoo zeer dat zy zelfs in het water groeit. Na dat men op het Eiland Ceylon de Aarde omgespit of geploegd heeft, vormt men Waterbakken, om de Rystvelden te besproeien, en deese gestadige overstroomingen maaken den grond zoo week, dat de Maaiers tot aan de knien in het water staan. — PORTA zegt dat men 'er eene groote menigte van in vogtige vlaktens van het gebied van Salerne zaait, alwaar de Inwooners de Rystvelden, door middel van Kanaalen besproeien, die zy uit de Rivieren afleiden, zonder hetwelke de Ryst niet zoude voortkomen, of geen Zaaden geeven. Dus heeft men redenen om zig te verwonderen, dat een zoo droog zaad, eene zoo vogtige Aarde vereischt, en dat een moerassigen grond een graan van een uitmuntenden smaak voortbrengt, 't geen zulk een gezond en droog voedsel verschaft. Het wordt alleen door de zwaare hitte ryp; en men oogst het niet voor de Nagtëvening van den Herfst. Dit is ongetwyffeld de reden waarom het in de Noordelyke Landen niet voortkomen kan, die, schoon veel vogtiger, egter te koud zyn. — Men kan zeer goed brood van het Meel van de Ryst bakken, en het wordt zelfs in de plaats van brood in Indiën gebruikt, nadat het op ver-

verschillende wysen bereidt is. Niet alleen bereiden 'er de Indiaanen koeken en een Pap van maar zy trekken 'er nog een Wynagtig vogt uit, dat zy *Arak* of *Aracle* noemen, en het geene zy met Suiker en Speceryen vermengen. Deese Drank maakt hen schielyker dronken dan de sterkste Wyn. Eindelyk een ligter stooksel van Ryst in water, maakt onder hen de grondslag uit dat algemeen in het grootste gedeelte der Geneesmiddelen gebruikt wordt.

De Ouden telden de Ryst onder de Voedsels van eene ligte zelfstandigheid, die moeielyk te verteeren zyn; echter is het een zoo algemeen verspreidt gevoelen, dat de Ryst vet maakt, dat de Fransche Vrouwen die mager zyn, 'er menigvuldig gebruik van maaken, vooräl in melk gekookt en met veel Suiker vermengd; behalven dit hebben wy het voorbeeld van verscheide Volken, die 'er hun gewoon voedsel sedert veele Eeuwen van gemaakt hebben. Men stemt alleen toe dat hy een weinig stopt, en in zekere gevallen eenigsints zwaar in de Maag ligt.

Men maakt van de Ryst in Europa gebruik, met hem in Vleeschnat te laaten kooken, 't geene hy wit maakt, zonder het eenigen kwaaden smaak te geeven. Men bereidt 'er Pap en een Room van, schoon dit een goed middel voor allerlei Persoonen is, zoo is het echter byzonder goed voor Lieden die door Bloedstortingen, *ens.* uitgeput zyn; voor de vrouwen die aanmerkelyke verliesen geleden hebben, en voor de teeringagtige en magere Lieden. Het verzagt de scherpte van het bloed en maatigt den Buikloop. Men maakt een maaksel of afkooksel van Ryst, dat Borstzuiverend en saamentrekkende is.

RYTHMUS. Zoo noemt men den gang of slag der Pols.

S. 2

S.

S. *s* of *ſ*, de ag'iende Letter en de veertiende Medeklinker des Alphabeths, hebbende een ſcherp geluid.

S alleen of ook aldus S. wordt in alle of in de meeſte Ordonnantien gevonden, betekenende *Signatur*, *het worde getekend*, dat is; men ſchryve 'er op wat het voor een Geneesmiddel is, en hoe het moet gebruikt worden, by voorbeeld;

℞. *Amygd. dulc. excortic.* ℥vj.
Sem. 4. Frigid. maj. ā ℥j.
Papav. alb. ʒij.
Cum
Aq. Flor. Nymph. q. ſ. f. Emulſio.

S. dat is: ſchryf op een briefje aan de Vles hangende: = *Verkoelende en ruſtverwekkende Melk, om ſomtyds een Lepel vol daarvan te gebruiken.*

S. A of *ſ. a.* Wordt in ſommige Ordonnantien, en wel voornaamelyk by het *Elixir Proprietatis S. a.* gevonden, en betekent *Sine acido*, dat is: zonder zuur, te weeten dat het eene zonder zuur toebereidde Elixir zyn moet. Dikwils betekenen ook deeſe twee Letters *Secundum Artem*, *naar* of *volgens de kunſt*, dat is dat het voorgeſchreevene volgens der Apotheekeren of Chymiſten kunſt, moet bereid worden.

ß. Betekent zoo veel als de helft van eenig ding, en wordt in diervoegen zeer dikwils in de Ordonnantien gevonden, by voorbeeld ℔ ß, ℥ ß. ℈ ß. gr. ß.

S. P. Q R. Deeſe Letteren waren de Sabynen gewoon in hunne Vaandels te voeren, en zouden zoo veel betekenen als: *Sabino Populo Quis Reſiſtet.* Naderhand heeft het den Romeinen behaagd zig ook van deeſe Letteren te bedienen, en bywelken dezelven te verſtaan waren, voor *Senatus Populus Que Romanus.* — S. S. S. betekent *Stratum Super Stratum*, en S. S. *Semi Sextus.* — In de Romeinſche Inſcriptien betekent S. *Solvit. Sepulcrum. Stipendium. Singuli. Secundus* of *Sextius*; S. C. *Senatus Conſultum.* S. C. D. S. *Sibi Curavit De Suo.* SC. P. *Sacrum Palatium*; S. ET. S. *Sibi Et Suis*; S. E. T. L. *Sit Ei Terra Levis*; S. F. *Sacris Faciundus*; S. L. M. *Solvit Libens Merito*; SP. *Spectatus*; S, P. P. C. *Sua Pecunia Ponendum Curavit*; S. P. Q. S. *Sibi Poſteris Que Suis*; S. P. V. S. *Sicut Promiſerat Votum Solvit*; S. Q *Sine Querela*; S. S. P. E. *Sibi Suisque Poſteris Eorum*, S. S. S. *Supra Scriptae Summae*; of, *Soli Sanctiſſimo Sacrum*; S. T. S. B. *Sic Tibi Sit Bene*; S. V. P. *Sibi Vivus Poſuit*; S. U. P.

HAC F. *Sponsione Utriusque Partis Hac Facta*; S. H. A. G. *Secundus Heres Agens Gratis*; SING. * II *Singulis Denarios Binos*; SUB. A. D. *Sub. Ascia Dedicavit*; S. S. *Suo Sumtu*. Op Romeinsche Munten betekent SARM. *Sarmaticus*; SALL. *Sallustia*, S. C. *Senatus Consulto*; SEPT. *Septimus*; SER. *Servius* of *Sergius*; SEV. *Severus*; SEX. *Sextus*; SCIP. AFR. *Scipio Africanus*; STABILL. *Stabilita*; te weeten *Terra*; SIG. RECEP. *Signis Receptis*; SEC. ORB. *Securatis Orbis*.

SAAMENGESTELDE ORDER. Zie het Artykel ORDER (SAAMENGESTELDE.)

SAAMENSTELLEN. Is het in order brengen van een geheel door eene gevoeglyke schikking van deszelfs deelen, gelyk by voorbeeld in de Bouw-Ordens, alwaar door de schikking van de onderscheidene stukken, die daartoe behooren, een geheel Gebouw saamengesteld en in orde gebragt wordt. Men kan dit woord dus op allerlei zaaken toepassen, inwelken eene saamenbrenging van deelen tot een geheel plaats heeft.

SAAMENTREKKING. *Contractio*. Is eene optrekking of inkrimping der deelen door eene geweldige oorzaak of uit eene belediging. Zie het Artykel CONTRACTURA &c.
Saamentrekking, in de Physiologie, is eene aantrekking der deeltjes, door welk vermogen zy tot malkander neigen. Door deese saamentrekking der deeltjes bewyst de Heer *Isaac* NEWTON, dat de meeste verschynselen der kleiner Ligchaamen, gelyk die der Hemelsche Ligchaamen, door de aantrekking der zwaarte kragt bewogen worden.

SAAMOUNA of SAAMUNA. Is een schoone Indiaansche Boom, van eene buitengewoone gedaante. Van onder en boven is de stam even dik, byna als andere Boomen; maar in het midden is ze uitgezet als een groot vat. Zyn hout is stekelig, van buiten graauw, van binnen wit, mergagtig en voos als kurk. De Bladers zyn langwerpig ingekorven aan de kanten, en vyf en vyf aan lange Steelen vast, gelyk die van het vyfvingerkruid. De vrugten zyn langwerpige Peulen, die roode Erwten in zig besluiten? Het Sap uit de Versch-afgesneeden doornen van deesen Boom, wordt goed geacht in oog-ontsteekingen, onwillige traanvloeyingen, en tot het versterken van het gezigt

SABAITEN of SABEAANEN Hierdoor verstaan sommigen de oude Inboorlingen van Arabien, die deesen naam van eenen *Seba*, de Zoon van *Chus*, zouden gekreegen hebben. Anderen houden dezelven voor de Oude Chaldeërs.

SABATHIAANEN. Waren Ketters onder de Christenen, aldus naar eenen gedoopten Jood, *Sabathius*, genaamd, die het Paaschfeest op den 14 Maart verzettede; heimelyke vergaderingen hield; de Joodsche gewoontens met den Christe-

lyk-

lyken Godsdienst vermengde, en die het maar zoo ver zogt te brengen, dat hy van zyne Aanhangers tot hunnen Bisschop benoemd wierd.

SABBATH. Dus noemen de Christen-Mooren, Arabieren, Syriers en Persen, elken dag in de week. — Eigenlyk wierd by de Hebreën de zevende dag der week of de Rustdag aldus genaamd. — Daar zyn Schryvers die de plegtige saamenkomst der zoogenaamde Tovereſſen, *Sabbath* noemen. Zie wyders het Artykel ZABBATH.

SABBATHARIAANEN. Zoo noemt men eenige Wederdoopers, die den Saturdag met de Jooden vieren.

SABDARIFFA. Dit is eene soort van Amerikaansche Ketmia, die een steel ter hoogte van drie of vier voet uitschiet. Hy is regt, gegroefd, purperägtig, getakt en met bladeren bezet; die breed gelyk die van den Wynstok, en in verscheiden getande deelen gescheiden zyn. Haare bloemen zyn groot en gelyken geheel naar die van de Maluwe; haare kleur is wit; bleek en zwartägtig purperkleurig. Op deese bloemen volgen langwerpige en spitse Vrugten, die met ronde Zaaden vervuld zyn. Haar Wortel is veselagtig. Men kweekt deese Plant in Indiën in de Tuinen aan. Zy is met een lymerig vogt vervuld, 't geene naar dat van de Maluwe gelykt; men eet haar zaad, gelyk dat der Peulvrugten. De geheele Plant wordt verzagtende, oplossende, borstzuiverende, afzettende en nuttig tegens het Graveel geschat, wanneer zy in een afkooksel gebruikt wordt.

SABEEN of SABIAANEN. De naam van eene zekere gezindheid, zynde een mengelmoes van het Christendom, Joodendom en Mahometaandom, en der Heidensche Bygeloovigheden. Eenigen noemen ze *St. Jans Christenen*, omdat zy deesen Heiligen Propheet eeren; doch zy zyn eer Heidenen dan Christenen. Daar is eene groote menigte van dezelven in Curdistan, eene Provintie van Persiën, en te Balsora, in Woest-Arabiën. Zy namen den doop aan, ter gedagtenisse dat de H. Johannes Jesus Christus doopte; doch zy doopten niet in den naam der Drieëénheid. Zy erkennen vier Sacramenten, naamelyk den Doop, het Avondmaal, de Priesterörde en het Huwelyk, en verwerpen het vormsel, het laatste Olysel en de Boete. Wat hun Avondmaal belangt, 't zelve is byna geen Sacrament dan in naam; zy spreeken niet de woorden van de Inzegening over het Brood, of de Hostie, maar slegts gebeden. Zy maaken hunne Ouweltjes van Meel, met Olie en Wyn gemengd. Den Wyn persſen zy uit Rosynen, die zy te vooren eenigen tyd, in het Water hebben gelegd. Zy hebben hunne Opper- en Onderpriesters; maar dit zyn de Kinderen die hunne Vaders opvolgen; of by gebrek

die derzelver naam van hunnen Insteller SABELLIUS hadden. Deese was van Pentapolis, in Lybië geboortig, en een Leerling van den Ketter *Noëtus* geweest. Hem worden ook dezelfde dwaalingen toegeschreeven; zoo dat Augustinus, Epiphanius en Philastrius niet te vreden zyn, dat zy uit deese twee eene byzondere Secte gemaakt hebben. Deese Sabellius was in den beginne regtzinnig, maar hy verliet de Kerk in den jaare 257, naardien hy leerde, dat God de Vader, Zoon en Heilige Geest maar één persoon waren, gelyk de Ziel, Geest en Ligchaam in ons maar eenen mensch uitmaaken. Ja men voegt daarby, dat hy van de drie Goddelyke Persoonen, maar drie Goddelyke naamen van één Persoon gemaakt heeft; maar anderen zoeken hem uit de aangehaalde gelykenis, waarvan zy zig in het verklaaren van zyne Leer bedienden, te verdedigen. Men zegt dat hy deese zyne ketterye uit de Boeken der Jooden, vanwelken 'er in zynen tyd veelen te Pentapolis waren, en uit andere Apocryphe Evangeliën der Egyptenaaren, getrokken heeft, als inwelken Christus gezegd wordt zyne Discipelen geleerd te hebben, dat de Vader en Zoon maar een Persoon zyn. *Sabellius* leeraarde zyne Ketterye eerst te Pentapolis. Wanneer nu Dionysius te Alexandrien daarvan narigt kreeg, schreef hy daarover aan den Roomschen Bisschop Sextus, en nog te vooren aan Ammonius en Euphranor, waarin hy de Ketterye van Sabellius wederleide; waarop, naar sommiger meening, te Alexandriën, in het jaar 261, een Provintiaal Synode gehouden, en Sabellius als een Ketter uit de Kerk gesloten is. Of hy in hetzelfde jaar is gestorven, is onzeker. Zyne Navolgers wierden *Unieniten*, ook *Monarchisten*, en *Patropassiaanen*, of Vaderlyders genaamd. De eerste naam wierd hun gegeeven, omdat zy van de drie Goddelyke Persoonen maar één maakten met Sabellius; de tweede omdat zy leerden, dat zonder dit gevoelen de Goddelyke Heerschappye niet bestaan kon, en de derde omdat zy vaststelden, dat God de Vader het vleesch aangenomen en geleeden had ROSCELINUS heeft de Ketterye van *Sabellius*, in de elfde Eeuw weder opgewarmd.

SABINA. *Zevenboom*, *Zavelboom*. Deese is tweërlei, als de gemeene en onvrugtbaare of het *Manneken*, genaamd *Sabina Sterilis-mas*, en de vrugtdraagende of het *Wyfken*, *Sabina baccifera fœmina*. Beide worden ze in de Hoven aangekweekt, en zyn altyd groen. De bladen dryven zeer sterk de Pis, de Maandstonden en de vrugt, en zyn dienstig tegens de opstopping der Pis, tegens de Schorsheid, en naauwborstigheid. Uitwendig zyn ze goed tegens de Moederziektens, opgestopte Maandstonden, schurft op het hoofd, invreetende verzweringen, zinkingen en uitzinnigheid. De Asch daar van is goed te-

tegens de Roos. Het van de Asch *gedestilleerde* Water wordt tegens de vlakken des aangezigts gebruikt. De *Præparata* daarvan zyn *Spiritus Extractum* en *Oleum*.

SABINEN. Waren eertyds oude volkeren in Italiën, die tusschen *Hetrurien* en *Latium* woonden. Ten tyde van Romulus hebben de Romeinen de Dogters der *Sabinen*, met geweld geschaakt en dezelven tot hunne Vrouwen genomen, gedurende het vertoonen van eenige Schouw-Spelen, waartoe deese Dogters genodigd waren.

SABITHA. Is een Egyptische Maat van vyftehalve Antwerpsche Stoop.

SABLE. (In de *Wapenkunde*) Betekent de zwarte kleur in de Wapenschilden der Edelen. Dezelve wordt uitgedrukt door het graveeren van Perpendiculaire en horizontaale keepen die malkander kruissen, zoo als vertoond wordt in PLAAT CCXXIX. *Fig.* 3.

SABON. Zie het Artykel LETTERGIETER.

SABORS. Dus worden de Schietgaten aan de Agtersteven van het Schip genaamd, alwaar het geschut staat.

SABOT. Zie het Artykel ONZER VROUWEN SCHOEN.

SABRE. Zie het Artykel SABEL, een ZWAARD.

SABURRA. Zie het Artykel BALLAST.

SABURRÆ. (In de *Natuurlyke Historie*.) Eene soort van Fossilia, die in dunne Massas gevonden wordt, vormende tevens eene soort van Poeder, welken onderscheidene deeltjes van geen bepaald maaksel zyn, noch geene betrekking hebben tot de gedaante van Crystal, maar schynen lomp gebroken stukken van grooter Massa's; kunnende door geen Water gedissolveerd of gescheiden worden; maar derzelver gedaante in hetzelve behouden, en niet saamenhangen door middel van hetzelve in eene Massa; het is zeer ondoorschynende, en fermenteert op verscheidene wysen met zoure vogten.

SAC. (In de *Engelsche Wetten*.) Een oud voorrecht dat een Heer die eene Heerlykheid heeft, vordert, om zyn eigen Rechtbank te houden, ingeval zyne Vassalen zig aan overtreeding schuldig maaken.

SACA. Dit is een wilde Kat van het Eiland Madagascar, welkers Staart gewoonelyk geheel gekronkeld is. Men vindt 'er eenigen die zeer schoon zyn en die men gemakkelyk vangen kan, wanneer zy met de tamme Katten zoeken te paaren.

SACAPONIUM. Zie het Artykel SAGAPENUM.

SACASSI. Zie het Artykel STORZOBA.

SACCADE. (In de *Manege*.) Is een ruk dien de Ruiter het Paard met den teugel geeft.

SACCHARUM. Zie de Artykels SUIKER en ZUIKER.

SACCHARUM CANARIENZE. *Kanarie Suiker*. Deese heeft

van Kinderen zyn het de naaste Bloedverwanten, en de geheele plegtigheid van hunne inwying bestaat in eenige gebeden, die een Onderpriester doet over den geenen die deese waardigheid ontvangt. Omtrent het huwelyk is hunne gewoonte de Bruid te doen zweeren, dat zy maagd is. Na deesen Eed doopt de Priester den Bruidegom en de Bruid, en doet hen rug tegen rug staan, leesende dus eenige gebeden. De Leeraars zoo wel als de Leeken mogen twee Vrouwen hebben. Hunne Mis bestaat in eenige gebeden, en in hunne toebereide en op hunne wyse ingezegende Hostie te gebruiken, met den boven vermelden Wyn. Behalven den zondag hebben zy drie Feesten in het Jaar; het eerste op Nieuwjaarsdag, dat drie dagen duurt, ter gedagtenis van de Schepping van Adam. Het tweede in het begin van de vierde Maand, 't welk men ook drie dagen lang viert, ter eere van Johannes den Doper, en het derde in 't begin van de zevende maand, 't welke vyf dagen duurt, ter gedagtenisse van den doop van Jesus-Christus. Zy doen zig geduurende deese vyf dagen, alle dagen eens doopen, en dit laatste Feest noemen ze *Pendgia*. Zy erkennen geene andere Heiligen dan Johannes den Dooper, Zacharias zynen Vader en de H. Elisabeth, zyne Moeder, en zy eeren Jesus-Christus alleen als een Dienaar van den H. Johannes. Zy gelooven dat 'er een Paradys en eene Helle is; maar zy ontkennen het Vagevuur, en zy zeggen dat de kwaaden na hunnen dood, door een naauwen weg zullen gaan, bezet met Leeuwen, Serpenten en Draaken, die hen zullen verslinden; maar dat de vroomen, langs deesen weg gaande, niet zullen verschrikt worden door deese wilde Beesten, en dat zy zullen gaan om het Paradys te genieten, hetwelke zy opvullen met alle dingen, den menschen aangenaam en bekwaam om de zinnen te vergenoegen, volgens de zotte inbeeldingen van den Alcoran, uitwelken zy veele verdichtsels genomen hebben, die een groot gedeelte van hun Geloove uitmaaken. Zy eeten geen Vleesch van Beesten, die gedoodt zyn door die geenen, die van hun gevoelen niet zyn, en hunne Leeraars dienen hun voor slagers; want deesen dooden de Hoenders, de Schaapen en de Visschen, welken zy eeten. Zy willen uit geen kan drinken, daar een ander dan een Sabeër uit gedronken heeft, omdat zy zig verbeelden, dat alle andere Menschen buiten hen onrein zyn. Hun jaar bestaat in drie honderd zesenzestig dagen, te weeten twaalf maanden, ieder van dertig dagen en zes dagen daarboven. — RICAUT geeft het volgende bericht van de *Sabeërs*. „Zy bidden de Zon aan, als de allergrootste van hunne Goden; de Maan als de eerste Godinne, en de Sterren als mindere Goden. Deese Godsdienst heeft een groot gedeelte van het Oosten vergiftigd. *Muhamed* spreekt

zeer veel overéénkomst met de Maderische Suiker en wordt van de Kanarische Eilanden gebragt, waarvan ze den naam heeft. Men vindt by de Speceryeverkoopers daarvan verscheide soorten.

SACCHARUM LACTIS. *Melk-Suiker*. Deese krygt men door de Wei van de Suiker, door *Cremor Tartari* gemaakt, te verdikken, en Crystallen te laaten schieten; zynde hetzelve een goed middel tegen de scherpte van het bloed.

SACCHARUM MADERIENSE. *Maderische Suiker*. Deese komt van het Eiland *Madera* en is de beste en fynste, wordende boven alle andere soorten geacht.

SACCHARUM MELITENSE. Deese wordt van het Eiland *Maltha* gebragt en komt met de Kanarische zeer na overéén doch is gryser en zoo wit niet.

SACCHARUM PENIDIUM. Wordt gemaakt uit de gemeene Suiker, die met water over het vuur door Eyer wit geclarificeerd, en zoo lang tot zy als glas breekt en niet aan de tanden blyft hangen, gekookt, en daarna op een met Amandel Olie bestreekenen Marmersteen tot een deeg gekneedt, aan een haak gehangen, en met Amandel-meel op lange draaden gewonden wordt. Zy wordt aan de kleine kinderen tegen het hoesten gegeeven.

SACCHARUM THOMÆUM. *Thomas-Suiker*. Men zegt dat deese van het Eiland St. Thomas gebragt wordt; doch POMET zegt dat zy uit de Syroop van de groote Suikerbrooden gemaakt wordt, en aldus eene soort van de *Cassonade* is. Zy is gemeenelyk rood en wordt hierom genoemd *Sacharum Rubrum*. Ze moet droog zyn en niet verbrandt smaaken; maar dewyl alle de Brood Suiker nog zeer slymagtig is, zoo wordt ze tot de grootste zuiverheid gebragt, door 'er Kandy-Suiker van te maaken. Zie op het Artykel ZUIKER.

SACCHARUM SATURNI. *Lood-Suiker* of zout van Lood. Is een door het *Acidum* van den Wyn-Asyn doordrongen en tot een zout gemaakt Lood: *R. Plumb. Calcin* of *Minii* of *Cerusſ.* iij, of IV. Pulveriseer het en giet het in een groot glasen of aarden vat, doe 'er by gedestilleerde Wyn Asyn, zoo veel dat dezelve vier vingerbreed daarover staat, dan zal 'er een opbruissching zonder hitte te voorschyn komen. Laat alles in warm zand twee of drie dagen digereeren, en roer de stof geduurig om; laat ze zig dan zetten, en giet het water hellenderwyse daarvan af. Giet op het geene dat in het vat gebleeven is, anderen gedestilleerden Wyn-Asyn, en doet daarmede als van te vooren. Houdt met deese opgietinge des gedestilleerden Wyn-Asyns en het afgieten des vogts zoo lang aan tot dat omtrent de helft van de stof opgelost is. Doe alle de *Impregnationes* byéén, in een Steenen of glasen vat; laat dan

dan op een warm en zagt zandvuur twee derde van de vogtigheid uitdampen, of tot dat 'er een klein vlies op komt. Neem alsdan het vat zagtkens van het vuur, en laat het, zonder daaraan te roeren, ſtaan en afkoelen, zoo zullen daaruit witte Cryſtallen voortkomen. Neem die daaruit, en laat het vogt als vooren *evaporeeren* en weder afkoelen; houdt zoo lang hiermede aan, tot dat al het zout daaruit getrokken is; laat het dan in de zon droogen en bewaar het in een glaſen vat. Het is goed om uitwendig in Pomade tegen ontſteekingen te gebruiken. Inwendig dient het tegens de keel'ontſteeking, Maandſtonden, gulde Ader en de Loop. De Doſis is van iv tot vi Grein, ook wel tot een ℈, doch dit wordt afgeraaden.

SACCULUS CORDIS. Zie het Artykel PERICARDIUM.

SACCULUS MEDICAMENTOSUS; SACCUS. Is eene zekere ſoort van Medicamenten, beſtaande uit goede drooge Artſenyen, die in een zakje genaaid, en ook *Noduli* genaamd worden.

SACCULUS, wordt in de Anatomie ſomtyds oneigenlyk gebruikt, en betekent den Blinden Darm of *Inteſtinum Cæcum*. Het *Receptaculum Chyli* of de Chylzak, wordt ook *Sacculus* genaamd. HORNIUS, in zyn *Microcoſmus* noemt het *Pericardium* insgelyks *Sacculus*; en BLANCARD ſpreekt ook van *Sacculi Adipoſi* of Smeerzakjes.

Het Geneesmiddel, hierboven, onder den naam van *Sacculus* opgegeeven, 't welk uit klein geſneedene Kruiden, bloemen, houten, baſten, ſpeceryen, &c, beſtaat, en of droog of met een daartoe dienſtig water vogtig gemaakt, in een Lywaten zakje gedaan en geappliceerd wordt, wordt tot verſcheiden gebruiken op de Maag, het Hart, den Onderbuik, omtrent de Nieren &c. gelegd. By voorbeeld tegen het Colyk:

℞ *Fol. Lauri.*
Herb. Meliſſ.
Flor. Chamom. ā M. ij.
Rad. Calam. arom.
Zedoar
Sem. Carvi
Cumin. ā ℥ iij.
Cort. Aurant.
Citri ā M j ß.
Incis. &. Contus. groſſe. miſce & infue.
Saccul. D. S.

Verwarmend en pynſtillend zakje om op het Ligchaam te leggen.

SACCUS LACHRYMALIS. De Traanen-zak. Dit is de verwydering en uitzetting der Traanpunten tot een Waterzak, die door het beenig Neuskanaal tot in den Neus, onder het onderste sponsagtig been uitloopt, en derwaarts de traanen heen leidt en bewaart.

SACER MUSCULUS. Zie het Artykel Rug.

SACER MORBUS. Zie het Artykel EPILEPSIA.

SACERDOTAAL. Iets dat den Priesteren betreft.

SACHOSI. Zie het Artykel ROTULUS.

SACHS. Is de naam van een Mes of kort Zwaard, gelyk sommige Duitschers pleegen te draagen. Hiervan zegt men dat de *Sachsen* of *Saxen* hunne benaaming verkreegen hebben.

SACOL. *Barnsteen* Zie het Artykel AMBER.

SACOMA. Het Tegengewigt, wordt in de *Mechanica* genaamd, dat gewigt het welke men op de eene Weegschaal legt, en dat een ander gewigt in zwaarte evenaart en de Balans maakt.

SACONDRA. Is eene soort van kleine Zonnervogel, spruitende van zekere Kevers, die zig aan zekere Boomen vastzetten, in de gedaante van witte Bloemtjes, doch eindelyk in de gemelde Vogeltjes veranderd worden; zynde van verscheiden kleuren, rood, groen en veelverwig. Zy zetten op de bladeren der Boomen, waarop zy zig onthouden, en die naar het *Tentels Sacondre* genaamd worden, een zekere Honig, zynde zoeter dan Suiker.

SACRAMENT. Hierdoor verstonden de Romeinen weleer een zeker stuk gelds, dat de beide twistende Partyen by den Rechter moesten nederleggen. — De geene die het Proces won, kreeg doorgaands zyn geld weerom en de geene die het verloor, moest het aan de Schatkist overlaaten. Dit geld heeft deswegens dien naam ontvangen, omdat men gewoon was daarvoor de Offerhanden te koopen.

SACRAMENT. Betekent in het algemeen een teken van eene geheiligde of heilige zaak; en wordt bepaald te zyn een uitwendig en zigtbaar teken van eene geestelyke genade. Dus zyn 'er in een Sacrament twee voorwerpen, het eene het voorwerp van de zinnen, en het andere het voorwerp van 't geloof. De Protestanten hebben niet meer dan twee Sacramenten, naamelyk den Doop en het Avondmaal, gelyk de Jooden onder het oude verbond ook maar twee Bondzegelen hadden, naamelyk de Besnydenis en het Pascha. De Roomschgezinden hebben wel zeven Sacramenten, voegende by de bovengemelde twee, nog de volgende vyf: het Vormsel, de Biegt, het Huwelyk, het laatste Olysel, en de Priesterorde.

SACRAMENTARIAANEN. Zoo wierden in de XVI Eeuw de geenen genoemd, die Zwinglius en Calvinus naarvolgden, en de weesenlyke tegenswoordigheid des Ligchaams en Bloeds

van

van Christus in het Avondmaal lochenden.

SACRARIUM. Zie het Artykel ALTAAR.

SACRATISSIMUS. Is een tytel die aan den Roomschen Keiser gegeeven wordt, en betekent zo veel als de GEHEILIGSTE.

SACRE. Is een oud Fransch Kanon, 't welk vier pond Yserschoot en derdehalf voet lang was.

SACRIFICE. Zie het Artykel OFFERHANDEN.

SACRILEGIUM. Is een Kerkenroof, of het geene uit eene Kerk gestoolen wordt; ook eene Heilligschennis.

SACRISTAIN. Is by de Roomschgezinden een geestelyk Persoon, die de Heilige Vaten, Misgewanden, Kerk-Cieraadjen, Altaarkaarsen &c, onder zyn opzigt heeft.

SACRISTANO DI SUA SANTITA. Zie het Artykel SAGISTRA.

SACRISTY. Is eene byzondere plaats of een vertrek in de Kerk, alwaar zig de Priesters en geestelyke Persoonen, gemeenelyke voor den Godsdienst, ophouden, en daar men de Kerkcieraadjen en andere zaaken, tot het Altaar behoorende, bewaart.

SACRO COLLEGIO. Zie het Artykel KARDINAAL.

SACROLUMBARIS MUSCULUS. Is eene Spier die zoo wel den rug opheft en uitstrekt, als de Ribben aftrekt en verwydert, waarom dezelve ook tot de Spieren der Ademhaaling behoort; ontstaande uit de *Spina* of Doorn van het *Os Ileum*, en een gedeelte van het *Os Sacrum*, eindigende met haare Peesen in iedere Rib, naby derzelver veréëniging met de Schuinsloopende uitsteeksels der Lendenwervelen.

SACROS. Zoo noemen de Arabische Geneesheeren een gewigt van twee Lood of eene Once.

SACRUM OS. Zie het Artykel OS SACRUM.

SADDUCEEN. Eene gezindheid, die haar begin nam onder de Jooden, twee honderd jaaren of daaromtrent voor de geboorte van Christus. Men gelooft dat SADOCK, Leerling van *Antigonus*, daarvan de Grondlegger geweest is.

De Heilige Schrift maakt dikwils gewag van de *Sadduceën*, noemende daarby doorgaands de *Phariseën*. eene Secte, van de eerste in grondbeginselen verschillende; maar niettegenstaande zy ons leert, dat zy de opstanding der dooden, de Goddelyke Voorzienigheid en het bestaan der Engelen en der Geesten ontkenden, en dat de Phariseën beide geloofden laat zy egter niet na de Phariseën af te beelden als oneerlyker menschen dan de Sadduceën.

Een oneindig getal van Schryvers willen dat de Sadduceën hunnen naam hebben ontleend van een woord dat *Gerechtig-*

 heid

heid betekent; omdat zy den naam wilden hebben van Gerechtigheid te oeffenen. Zy zyn met den naam van *Sadduceën* niet bekend in den TALMUD. Onder de Jooden had de Secte der Sadduceën den meesten aanhang onder de Grooten, terwyl de Phariseën meest door het gemeene volk toegejuichd wierd.

SADRE. Zoo wordt in Persien de Mahometaansche Hoogenpriester genaamd, die door den Koning en de Radi verkooren wordt. Hy moet geleerd zyn en den Alkoran benevens de wetten wel verstaan.

SAFFIAN. Is eene soort van Leder, op eene Cordouaansche wyse bereidt, zynde geel, rood en blaauw van kleur. De beste soort wordt in Turkyën gemaakt.

SAFFIER. Zie het Artykel SAPPHYR.

SAFFLOR. Wilde Saffraan. *Flos Carthami.* Daarvan vindt men verscheide soorten, aangezien deese Bloem op veele plaatsen geteeld wordt. Hiervandaan is ook het groote onderscheid der kleuren, die de Verwers best kennen. De fraaiste *Safflor-Bloem* komt van Straatsburg. Daarna volgt de Thuringsche en Boheemsche, inwelke Landen de *Safflor* veelvuldig geteeld en tot een verschillenden prys verkogt wordt. Het gewas bestaat maar uit een enkelen Stengel, waarop eene soort van Distel groeit, die zig eindelyk opent, maakende zeer fraaie kleine geele en welriekende bladen. Doch men moet naauwkeurig acht geeven, dat zoo dra de *Safflor* ryp is, de Bloem afgeplukt worde; of ze verstuift van den wind. — Dit zelfde gewas draagt ook zaad, zynde wit, hoekig en hard. Dit zaad, zwaar en schoon rood zynde, wordt zeer gezogt.

SAFFLOR. Zie het Artykel SMALTA.

SAFFRA. Zie het Artykel ZAFFERA.

SAFFRAAN. *Crocus.* Is een bekend voortreffelyk gewas, van het Arabisch *Zaffraan.* Het latynsche *Crocus* komt met het grieksche Κρόκος, *Crocos* en dit met het Hebreeuwsche כרכם, *Carcom* overeen. Het betekent eigenlyk een draad of vezeltje; aangezien de *Saffraan* niet anders is dan de geele vezeltjes van een purperverwige Bloem, aan de *Crocus Sativus.* Oudstyds haalde men de *Saffraan* als een uitheemsch gewas uit Asie doch thans wordt ze ook in Italie en Oostenryk geteeld, alwaar de bollen omtrent St. Bartholomeus dag in afzonderlyke grepjes, 6 duim van elkander gelegd en met aarde bedekt worden. Vervolgens maaken ze na St. Michiel nevens weinig gras haare Bloemen welken dagelyks zorgvuldig worden afgebrooken en gedroogd. Dit is de *Saffraan.* Daar na maaken ze lang gras dat nog in het zelfde jaar verrot; in het volgende jaar moet het naarstig gewied worden. In den herfst maaken ze meer en volmaakter bloemen dan in het eerste Jaar.

Deese

Deese worden ook afgebroken. In het derde Jaar worden de bollen weder uit de aarde genoomen: zuiver in een vertrek gedroogd en omtrent St. Bartholomeus dag in een ander bed gelegd. De kragt en hoedanigheeden van de Saffraan zyn voortreffelyk en veelvuldig. Sommigen noemen ze een specerye der wysen. Anderen den Koning der gewassen. Sommige Geneesheeren en Heelmeesters noemen ze zelfs een *Panacea*. Daar zyn ook verscheide *Præparata Croci* en *Tincturæ Croci* enz. De Ouden maakten 'er hun *Electuarium de ove* van. By de Heelmeesters is het *Emplastrum Oxycroceum* bekend, waar mede ze veel op hebben.

SAFFRAAN. Noemen de Pottebakkers een schoone blaauwe verwe, die van *Bismut* gemaakt en door hen gebruikt wordt.

SAFFRAAN. Indiaansche. Zie het Artykel KURKUMA.

SAFFRAAN. *Wilde*. Zie de Artykels CARTHAMUS en SAFFLOR.

SAFFRAAN LINNEN. *Linteum Crocatum*, ook *Mynsichti* genaamd, wordt dus bereid: men neemt een ruw stuk Zeildoek, men wascht het 5 of 6 maal in Kikvorschzaad, en laat het telkens in de schaduw buiten de Zon droogen; vervolgens neemt men vlier-azyn en Saffraan, van elks zoo veel als nodig is, en maakt een Tinctuur, hier in wordt het Zeildoek gekookt tot dat het door en door geel wordt; dan laat men 't koud worden en wederom in de schaduw droogen, men houdt het voor een uitmuntend middel voor de Roos. en Jigt.

SAFFRAAN VAN YSER. *Crocus Martis Aperitivus*. Wordt in de Chymie van gloeiend Staal en Zwavel bereidt; welke beide men in een Schotel vol water laat druppen en naderhand in een Smeltkroes gloeiend worden, tot dat de Zwavel daaruit gewaassemd is en het Staal op den grond blyft liggen. Het wordt voor een goed middel gehouden, om de verstopte deelen des Ligchaams te openen.

SAFFRANUM. Zoo wordt eene soort van wilde Saffraan genoemd, bestaande uit zeer kleine, kroeze en roode vezelen. Men zegt dat het van een zeker klein *Carthamum* voortkomt. Het wordt uit de Levant, van Alexandrie gebragt, en te Lyon en elders in Frankryk van de verwers in een groote menigte gebruikt.

SAFI. Eene Zeehaven in het Koninkryk Marocco, aan de Westelyke Kust van Afrika, alwaar sterken Koophandel gedreeven wordt, en daar de Franschen een Consul hebben.

SAGAPEENGOM. *Sagapenum*. Dit is een Hartsgom, die uitwendig rosagtig, en hoornkleurig is. Zy is zagt, wordt zagt tusschen de tanden, en zelfs tusschen de vingeren. Haar smaak is bytende en scherp, en haar reuk is doordringende, onaangenaam; evenaart aan de Prey en den Pynboom, en is

zoo

zoo veel als eene middelsoort tusschen den *Duivelsdrek* en de *Galbanum*. Zy onthindt door de vlam van een kaars en verbrandt voor een gedeelte: maar zoo men haar op het Vuur, in Wyn of Asyn laat aftrekken, zoo wordt zy geheel opgelost.

De Sagapeengom wordt van dag tot dag zeldsaamer, vooral die uit korlen of schoone blonde traanen bestaat. Zy is even als met onzuiverheden of deeltjes van den Steel en met Zaaden bezet, welken naar die van eene soort van *Ferula* gelyken, die in Mediën groeit. Men brengt haar nog uit Persien en uit het Oosten. Men verzekert dat de Persiaanen deese Gom met Duivelsdrek mengen, om 'er hunne Spysen, op Feestdagen, welsmaakende mede te maaken.

De Arabieren plaatsen de Sagapeengom onder de Buikzuiverende middelen Zy ontlast den Buik een weinig. Het is een kragtig afzettend middel. Zy lost op, veegt af en zuivert op eene zeer kragtige wyse. Hierom pryst men haar aan in de kwaalen der Borst, die van eene verdikte slym ontstaan, en tegen de harde en eeltagtige gezwellen, vooral die van de Zenuwägtige deelen; en tegens de verouderde hoofdkwaalen. Men gebruikt haar inwendig, van een Scrupel tot een Gros. Zy is vooral nuttig tegens de beving der Zenuwen en in de beroerdheid. Zy verwekt de Maandstonden; maar men zegt dat zy de vrugt doet sterven, hierom moeten 'er zig de Zwangere Vrouwen van onthouden.

SAGARTZA. Is een West-Indisch Gewas, met welriekende Bloemen, en gelyk geele Lelien geboogene bladen.

SAGINA. (In de *Botanie*) Eene soort van de *tetrandria tetragynia* Klasse der Planten, wier Bloem uit vier langronde, stompe en regtopstaande bladen bestaat, korter dan de Kelk. De vrugt is een ovaal viervakkig Kapsel, bestaande uit vier *Valvæ* of Klappen, en bevattende een aantal zeer kleine Zaaden, aan het *Receptaculum* vastgehegt.

SAGISTRA DI SUA SANTITA. Is een voornaame Amptenaar van den Paus, die by de Pausselyke Missen altyd de bedieningen waarneemt, en de Misgewaaden, de Hostien en den wyn in zyne bewaaring heeft.

SAGITTA. Een Pyl of Werpspies, is een Hemelsteken in den Melk-weg, nevens den Arend, bestaande uit vyf Sterren, van de eigenschap van *Mars* en *Venus*.

SAGITTA. *Ranunculus palustris folio sagittato*. Is eene soort van water-Haanevoet, zynde een Kruid dat drie of vier voet hoog groeit. De bladen ziet men op het water, schoon en glad, lang en breed, spits en vol aderen, byna gelyk de *Asarum* of Haasewortel, hoewel veel langer en smaller, in de gedaante van een Pyl en met sommige donkere vlekken gespikkeld.

keld. Zy zitten elk op een lange fteel, die uit den wortel opfchiet, zoo dik als een kleine vinger en byna driehoekig; van een' flymagtigen en zoeten fmaak, ook eenigfints fcherp. Uit den Wortel fpruiten ook twee of drie Stengels, die eenigfints hooger groeien dan de bladen, en zyn dik, byna gantfch rond, hol en fponsagtig. Zy draagen op hunne toppen een niet zeer groote bloeffem, maar fraai en beftaande uit drie witte bladeren, in de gedaante van eene Roos, hebbende veele roode vefeltjes in het midden. Na deefen volgen de kleine ronde vrugten, zynde zoo groot als Aardbefien, ruig en rood groen. In ieder fteeken veele fpitfe Zaadjes by malkander, in de gedaante van Vogelklaauwen. De Wortels zyn lange en dikke, fponsägtige en bleeke vefeltjes. Dit kruid groeit in Slyk en Moeraffen, ftaande Meiren en Beeken. De Bloeffem ziet men doorgaands in Mei, en de vrugt in July. Zy heeft veel *Phlegma* en Olie en weinig Zout. Zy koelt, adftringeert en maakt dik.

SAGITTA LAMIARUM. *Hexen-Steen.* Is eene foort van Keifteenen, vanvooren gelyk een Spies of Pyl van gedaante. Hy wordt *Hexen Steen* genaamd, omdat men hem by geval vindt, maar niet als men hem zoekt. Men vindt 's namiddags niets, daar het voor den middag vol was geweeft, en alwaar voorheeden niets was, vindt men hem in menigte. Men zegt dat de Reifigers hen dikwils in hunne laarzen en elders vinden, zonder te weeten hoe zy 'er aan komen. Men vindt hem in Schotland, alwaar hy op het veld en langs de wegen geftrooid is.

SAGITTALIS SUTURA of *Verruculata.* De Pylnaad in het menfchelyke Ligchaam, begint van de *Coronalis* en eindigt met de *Lambdoides.*

SAGITTARIA. (In de *Botanie.*) Zie het Artykel SAGITTA.

SAGITTARIUM. *Acontia*, *Jaculum*, *Cherfidrum*, *Cenchrio*, *Serpens volans miliaris.* Is eene foort van Indiaanfche Slangen, zoo dik als een vinger, drie of vier voet lang, op den rug afchgraauw, maar op den buik met witte fchubben bedekt. Zy onthoudt zig in het veld, op de aarde, of op de Boomen, waarvan ze op de voorbygangers als een Pyl nederfchiet, en daarom wordt ze ook *Sagittarium* of *Schietflang* genaamd. Zy leeft van wormen en van het bloed der grootfte Dieren, die ze verraffen en dooden kan. Haar beet is doodelyk, ten zy men aanftonds een middel daartegen gebruike, gelyk tegens de beet van een Adder. Zy heeft veel vlug Zout en Olie in zig; is een bekwaam middel tegen het vergift, en dryft de kwaade vogten, door zagt zweeten, uit het Ligchaam; is heilzaam voor het waterloofen, en wordt gelyk de Adderflangen gepræpareerd.

SAGITTARIUS. *Boogschutter.* Is een der twaalf Hemeltekenen in den Dierkring, zynde het negende in orde en het Huis van Jupiter. Het is een vuurig teken en valt met zyn *Asterismus* in den Melkweg. Verscheide Sterrekundigen zyn van gedagten, dat het uit 32 of 34 Sterren bestaat; onder welken één aan het voorhoofd, wel nevelagtig is, doch zeer by de Sterrekundigen in aanmerking komt.

SAGMA. Is eene Ster van de vyfde grootte beneden aan den Vleugel van Pegasus, die sommigen ook *Salma* heeten.

SAGMARIUS. Zie het Artykel PEGASUS.

SAGMINA. Betekende by de Romeinen eene hand vol gras, 't welk men gewoon was van eene Heilige plaats te neemen en aan de Afgezanten mede te geeven, wanneer zy met derzelver Nabuuren vrede wilden maaken of hun den Oorlog aankondigen.

SAGO. *agu. Sagou.* Dit is eene soort van groeibaar Deeg, dat mergagtig en voedsaam is. Men brengt het van de Moluksche Eilanden en van Celebes en Java. Men bekomt het van eene zonderlinge soort van Palmboom, die door de Kruidkundigen *Saguerus aut Saguerifera* genoemd wordt. Dit is de *Todda Panna* van den *Hort. Malabar.* en den *Landan der Meluksche Eilanden.*

Men onderscheid zelfs verscheide soorten van de Sago-Palmboomen, die op Moerassige plaatsen groeien. Men vindt 'er eene Kruidkundige omschryving van, in eene Latynsche Geneeskundige inwyings Dissertatie, van den Heere Steck.

De *Sago* wordt van het Merg van den Stam van den *Todda-Panna* bereidt. Dit merg is min of meer doorschynende, wit en sponsagtig, volgens den ouderdom des booms. Het kan zeer lang goed gehouden worden. De Dieren beschadigen de doornagtige Schors van deesen Boom dikwils, om 'er het merg uit te eeten, 't geene by uitstek van hunn' smaak is.

Wanneer de bladeren van deese Palmboomen met een witagtig stof beginnen bedekt te worden, en dat eenige doornen zoo wel van den top als van de Bladeren beginnen af te vallen, zoo kan men een grooten overvloed van Merg bekomen. Hiertoe snydt men den Palmboom *Landan* in stukken van zeven voet lengte, door middel van een rond werktuig, dat *Nany* genoemd wordt, en van Bamboesriet gemaakt is. Men scheurt 'er het merg uit, ontbloot het van deszelfs omkleedselen, verpiet het en doet het in een Bak of Vorm, die van Bambosschorssen gemaakt is. Deese noemt men *Coerce-rong*, en zyne opening is aan de eene zyde wyder dan aan de andere. Men roert het merg dat in de vorm is sterk met water om, tot dat het water melkagtig geworden is; eindelyk neemt men het 'er uit, en laat deese dus bereide en ontbonde deeg

deeg door eene zeef van Paardenhair loopen. Men werpt de Vesels die in de zeef blyven, voor de Varkens, en hieraan geeft men den naam van *Ella*. Men stort het doorzygsel in een' pot, die men *Praauw* noemt, op dat het Meel naar den grond zou zinken. Men laat het water hierna wegvloeien, het zy door het vat op zyde te houden, of door middel van eene opening die hiertoe in de zyde van den pot gemaakt is. Men doet alsdan deeze zelfstandigheid, die zeer wit en zeer fyn is, by gedeeltens in korfjes, die men met bladeren bedekt om haar te doen droogen. Dit Deeg wordt alsdan *Sagumenta* genoemd; maar omdat hy geduurende de lange reisen ter Zee en te Land goed zou kunnen blyven, zoo is men verpligt om hem door doorboorde Schotelen te drukken, en dus tot ronde Bolletjes te vormen. Deese Schotelen zyn van gebakken aarde gemaakt, en worden in dat land *Battu Papeudi* genaamd. Vervolgens droogt men deese Bolletjes op het vuur, die door hetzelve een weinig gezwollen en een geringe vosse kleur hebben. Dit is de wyse op welke de Sago in korlen bereidt wordt.

De Inwooners van dit gewest bereiden nog een soort van *pudding* van deese zagte deeg die vry aangenaam voor die geene is die van een ziekte hersteld zyn. Hy is met vischnat, lamoensap en eenige Speceryen gemengd. Zy bezitten mede de konst om hem tot korlen te vormen en dit is de regte wyze om de geneeskragtige Sagou te bereiden, welke zy dus aan de Europeërs verkoopen moesten, maar de Hollanders die alleen in deeze gewesten koophandel dryven brengen zeldzaam anders als die geene over, die met geen Specerye gemengt is, om dat hy beter koop is: zy koopen hem onder den naam van *papeda* of Zuppia; deze korlen geeven zy den naam van oprechte Sagou, men heeft 'er waar van de korlen de grootte van koriander Zaaden hebben en anderen die van de gierst, zy zyn uitwendig vaalrood en inwendig wit. Zy hebben geen reuk maar een smaak als garst; zy zyn zeer hard, kleverig en konnen bezwaarlyk tot poeder gebragt worden; zy verderven op vogtige plaatsen, maar op drooge blyven zy verscheide jaaren goed.

Veele lieden maaken van de Sagou in de Vleesch Soupen even als van Ryst, garst of vermichel gebruikt; deze Indiaansche deeg is vroeger in Engeland als in Frankryk bekend geweest; want zy is zulks onlangs eerst in dat Ryk geworden; zy zwelt dan merkelyk in het vleeschnat op en word doorschynend; met melk en suiker gekookt zynde verschaft zy een aangenaam voedsel maar 't geen niet zeer voedzaam is. *Seba* pryst het als een voedsel aan dat voor de kinderen nuttig is. De Sagou is meede nuttig in de teering en uitteerende Koortsen.

De bladeren van den Sagou palmboom zyn met een soort van

van dons bedekt, van welke de eilanders ſtoffen vervaardigen. De bladeren dienen om de huiſen te bedekken; hunne Zenuwen verſtrekken tot een hennip om touwen ſaamen te ſtellen; men bekoomt mede een vogt van dezen boom dat een vry aangenaame drank is; dus is alles van den *Landen* nuttig.

SAGO CHLAMYS. Eene zekere ſoort van kleeding, welken de Romeinſche Soldaaten weleer gewoon waren te draagen.

SAGOUIN. Dit is een bevallige ſoort van Staart-Aap of Meer-Kat. Men heeft 'er die niet grooter dan een vuiſt zyn. De *Sagouin* is agtehalve duim lang en zynen Staart elf duimen. Zyne Ooren zyn lang en met lange witte hairen bezet. Alle zyne Nagelen zyn lang, krom en ſcherp, uitgezonderd die van de duimen der agterſte Pooten, die kort en rond zyn. Alle zyne hairen zyn zeer fyn en zeer zagt in het aanraaken. Die van het bovengedeelte van het Ligchaam zyn bruin aan hunnen oorſprong; vervolgens ros, en eindelyk met bruin en graauwägtig wit geſchakeerd. In diervoege dat de rug dwarſſe ſtreepen van deeſe beide laatſte kleuren ſchynt te hebben. De haairen van het overige gedeelte des Ligchaams en van de Pooten zyn mede met bruin en graauwagtig wit. De Kop en de Keel zyn bruin. De Staart is met zwartägtig bruin en witagtig graauw geringd. Men vindt hem in Braſil en in menigte in het Koninkryk Iſſing in Amerika.

SAGRÉE. (In de *Ichthyologie.*) Eene ſoort van de Squalus met geene *Pinna Ani*, en met de neusgaten aan het einde van de *Roſtrum*, Zie het Artykel SQUALUS.

SAGRYN. Zie het Artykel SEGRYN.

SAGUEERDRINKER. Men heeft op het Eiland Amboina eene zekere ſoort van Indiaanſche Palmboomen, die men *Sagueerboomen* noemt en vanwelkers vrugten men een Wyn vervaardigt. Deeſe Boomen hebben den naam van *Sagueer-drinker* aan een vliegenden Viſch gegeeven. Wanneer deeſe Viſch het water verlaat, zoo vliegt hy op de Palmboomen en eet van hunne vrugten. Wanneer hy verzadigd is, zoo laat hy zig op de aarde vallen, 't zy omdat zyne Vleugels droog geworden zyn, en hem hier door in de lucht niet kunnen ophouden: omdat hy als door eene ſoort van ſuiſeling bevangen wordt. Eenigen tyd hierna begeeft hy zig weder naar het water. Zyn rug is met eenige zeer lange doornen gewapend. Hy heeft insgelyks doornen omtrent den Staart en onder den buik.

SAGUM. Was by de Romeinen een vierkant wollen Soldaa-daaten kleed, dat den rug en de Oxelen bedekte, en onder den hals ſaamen gegespt wierd. Het wordt tegenover de *Toga* geſteld, en ook voor den Oorlog zelfs genomen. Ook droegen de Burgers van de Stad Romen dikwils dergelyke ſoort

soort van Mantels, wanneer 't een Oorlog op handen stond.

SAHAFATUM. Zoo worden by *Plinius* en *Avicenna* de natte zweeren van het hoofd genaamd.

SAIMENI. Zyn Turksche Boogschutters te paard, die vellen van Tygers en Luipaarden over de Schouders draagen.

SAIMIEK. Zoo wordt in het Koninkryk Poolen een zekere Provinciaale Landdag genoemd.

SAINT. Zie het Artykel SANCT.

SAIQUE. Is een klein Grieksch Koopvaardyschip, dat in de Levant gebruikt wordt, met eene Masmast, die ongemeen lang is. Behalven dat heeft het ook eene Boegspriet en eene kleine Agtermast.

SAIRE. Zie het Artykel [illegible].

SAISOEN. Betekent het Jaargetye, dat voor of nadeelig is voor den groei der Planten &c.

SAKER. Is een Engelsch Geschut dat vyf of zes pond Yser schiet.

SAL. *Zout.* Is eene soort van Specerye, zonder welke geen ligchaam bestaan kan, waarom ook het geheele aardryk daarmede vervuld is. Maar daar zyn veelerlei soorten van zout, als; 1) zuiver zout, dat uit de Aarde gegraaven wordt; 2) uit Bronnen, Putten en Zeewater, door de hitte der Zon; 3) uit Zoutwellen, of uit Soolen door het vuur gekookt zout. Het Springbronnen zout komt uit warme Bronnen en uit de Salpeteragtige en Zwavelagtige Aderen der Aarde. Het wordt, gelyk het Zeewater, door de hitte der Zon tot een zuiver Zout gekookt. Hetzelve geschiedt ook op sommige plaatsen, voornaamelyk in Bourgondien, met het Poelwater, dat dikwils zoo veel Zout uitlevert dat de Inwooners uit drie Emmers van dergelyk water zoo veel Zout kooken, als ze eenige weeken lang in hunne huishouding noodig hebben. Het Steen- en Rots-Zout, wordt uit Bergen, gelyk groote Steenen gegraaven; is zoo helder als Crystal, waarom het de Geneesheeren *Sal Gemmae*, dat is Juweel-Zout noemen. Hiervan is in het byzonder het Zoutwerk te Cordona in Catalonien vermaard, hebbende een onuitputtelyken rykdom. — Het neemt niet alleen allerlei kleuren, als groen, incarnaat, Oranje &c. aan; die egter als het gekookt wordt, zig verliesen, en het zout wordt zoo wit als sneeuw; maar de Zon maakt ook op deese Zoutbergen zulk een fraai gezigt, dat het schynt als of ze met Juweelen bezaaid waren. Het Zeezout groeit saamen, als de Zee onstuimig is, schuim maakt en hetzelve aan strand werpt. Dit vindt men veel te Narbonne in Frankryk, voornaamelyk met een Noordenwind. Deese soort van Zout wordt door PLINIUS en AGRICOLA genaamd *Zee-Schuim* en *Maagden*-

 den-

den-Zout. In het Spaansche Koninkryk *Valentia* vindt men lange Kanaalen in de Steenrotsen uitgehouwen, langs welken het uit de Zee loopende water in wyde Pannen geleidt wordt, waarin het door de hitte der Zon stolt, en dus het Spaansche Zout gemaakt wordt. Men zegt dat ook in *Xaintogne*, een Landschap in Frankryk, veel diergelyk Zout valt. Op het Eiland *Ormus*, in de Golf van Persiën, worden alle Rivieren en Putten, ja zelfs de Aarde gezegd vol van Zout te zyn; invoegen de Inwooners zig van deesen Koophandel geneeren konnen. In *China* vindt men geheele Bergen van Zout. In het Westindisch Landschap Brasilien vindt men een Struikgewas op wiens bladeren, by een' helderen Zonnenschyn, een Sneeuwwit Zout gevonden wordt, dat nogtans 's nagts en by een donkere en vogtige Lucht wederom smelt en als druppelen op de aarde valt. Ondertusschen kunnen de Inwoners dagelyks zoo veel daarvan verzamelen, als zy tot hunne huishouding noodig hebben. In Europa, voornaamelyk in Poolen, worden ook groote Zoutgroeven gevonden. In Duitschland zyn veele Zoutziederyen bekend. Op het Eiland *Ivica* in de Middellandsche Zee wordt ook veel Zout gevonden. De voornaamste proeven van het Zout moeten zyn, dat het wit, doorzigtig, hoekig, digt, ligt, droog, klein van Graantjes, zuiver zy en ligt smelte. In de Apotheeken worden 'er veele *Salia* van gebruikt, waarom het Zout aan veelerlei Præparatien onderworpen is, als de *Calcinatie*, *Purificatie*, *Sublimatie* en *Destillatie*.

SAL. Een *Principium Chymicum*, waardoor de Scheikundigen, eigenlyk het *Sal fixum* verstaan, dat na de volbragte destillatie der vermengde Ligchaamen uit de *Terra residua* gehaald wordt.

SALADE. Zie het Artykel LACTUCA.

SAL ALCALI. Het weesenlyk Alcalisch Zout. Wordt gemaakt uit een vreemd Zeekruid, dat genoemd wordt. *Kabi Geniculatum* en *Anthylla*. Het is een wit graauw Zout, bestaande uit Steenen van onderscheidene grootte; wordende in Spanjen, alwaar dit Kruid langs de Zeekust groeit, door kalkbranding gemaakt, en in groote quantiteit in de Glasbutten of Glasblaseryen gebruikt, omdat 'er zonder dit geen best Crystal-Glas kan gemaakt worden. Men noemt het op de Glasblaseryen gemeenelyk *Soda*. *Salicornia*, *Salsol* en *Alumen Catinum*. dat is *Zuurzout*, *Smeltzout*, en *Asch-zout*.

SAL ALEMBROT. *Sal Tuberi*, *Sal Alkitran*. Is een Zout waarvan twee soorten zyn, een Berg- of Mineraal-Zout, en een ander 't welk door konst is gemaakt. Het Bergzout heeft de gedaante en kleur van gedroogd bloed, en wordt uit zekere aarde getrokken in het Eiland *Cyprus*, doch het is weinig

in

in gebruik. Het door konst gemaakt wordt dus bereidt: neem agt Oncen Steenzout, vier Oncen *Sal Alkali*, gezuiverd Sap van *Menthe* en *Caryophyllata*, van elks eene Once; mengt het te saamen, en laat het op het vuur in genoegsaam water smelten. Zyg het dan door en damp het in een keulsche Aarden Pan of in een Glas in heet Zand uit, tot dat het droog is; waarna men het in een drooge Vles bewaart. Dit Zout dient ter bevordering der Maandstonden en der waterloosing, en om de klieren en slymige Vogten te ontbinden.

SALAMANDER. Dit is eene soort van vergiftigd gewormte; gelykende naar de Hagedissen, zwart, met glinsterende vlekken. Zy leeven in en buiten het water. Van Temperament zyn ze zoo koud, dat ze zonder letsel door het vuur gaan, laatende een slym uit haaren bek, waardoor de gloed uitgebluscht wordt.

De Natuurkundigen stellen verscheide soorten van Salamanders, die onderling in gedaante, kleur en grootte verschillen; 1). De Land-Salamander, die vyf of zes duim lengte heeft! Zyn Kop is breed en plat gelyk die der Padden. Zyn bek is stomp en zyne oogen zyn vry groot. Zyne pooten gelyken ook meer naar die der Padden dan naar die van de Hagedissen, met welken zyn Ligchaam overéénkomt. Hy heeft vier vingeren aan de voorste Pooten en vyf aan de agtersten, die met kleine nagels bezet zyn. Zyn Staart eindigt in geen spitse punt gelyk die van de Hagedis. Hy heeft eene loodlynige breedte, die omtrent eene Lyn middellyns aan zyn uiteinde heeft. Het opperste van het Dier is zwart met geel gevlakt. Hy heeft behalven dit nog twee geele Streepen, die van de beide zyden van het hoofd boven de oogen voortkomen, en zig evenwydig tot aan den oorsprong van den Staart uitstrekken. Deese Streepen worden gewoonelyk omtrent het midden van het Ligchaam opgebrooken, waarna zy weder voortkomen. Zeldsaam zyn zy geheel. Het overige van het Dier is met geele Vlakken geschakeerd, die noch byzondere gedaantens noch plaatsen hebben. Zyne huid heeft geen Schubben en is vry glad, uitgezonderd aan de zyden, daar hy eenigsints naar Segryn leer gelykt. Men ziet op den ruggraat twee evenwydige ryen tepeltjes. Een van zyne zonderlingste eigenschappen is dat hy onder zyne huid eene soort van melk bevat, die vry verre uitspringt als men het Dier aanraakt. Deese melk komt uit een groot getal openingen voort, waarvan eenigen zoo groot zyn dat men ze zonder vergrootglas zien kan, voor al die geenen die aan de Tepeltjes beantwoorden. Deese melk bezit eene onverdraaglyke Scherpte en saamentrekking, die nogtans geen duurzaam ongemak veroorzaakt.

2.) De *Water Salamander*, die omtrent zeven vingerbreedte

 lang

lang is. Het oppergedeelte van zyn Ligchaam is bruin of zwartagtig, en het onderste gedeelte geelagtig, en met kleine bruine of witagtige vlekken gevlakt, en geeft wanneer hy gekwetst wordt, een melkagtig vogt uit. Zyn snuit is stomp; zyn kop plat en zyn mond naauwkeurig geslooten. Hy byt niet, ten minste zoo men hem den bek niet met geweld openbreekt. Zyn tong is zeer kort en een weinig breed. Zyne tanden zyn byna onmerkbaar. Zyn staart is in het midden dik, van onder en boven plat; aan de zyden snydende, en de punt loodlynig. Deese Staart is het Dier van zeer veel behulp in het zwemmen. De Teeldeelen springen in de beide Sexen een weinig uit. De Heer LINNÆUS zegt dat het Mannetje den rug en den staart getand, de keel veel zwarter, en de agterste pooten aan de zyden, met een vliesagtig boordsel bezet heeft.

Deese Salamander is, om eigenlyk te spreeken, een Dier van beiderlei leeven, gelyk het voorige; maar deese onthoudt zig meer in het water dan op het Land, gelyk de eerste meer op het Land dan in het water gevonden wordt. Hy bemint de slykagtige wateren en tragt zig onder de steenen te verbergen, zoo 'er die zyn. Zeldsaam komt hy aan de oppervlakte van het water. Men vindt hem gemeenelyk in de Gragten, in de Vyvers en in de Kreeken. Hy verbergt zig in de holen onder de aarde, geduurende den winter en komt in de Lente wederom te voorschyn. Hy gaat langsaam voort en op de wyse der Schildpadden; hy heeft een zeer taai leeven en zyn geschreeuw evenaart dat van den Kikvorsch.

SALAMANDER-WOL. Deese naam wordt somtyds aan den Amianth gegeeven.

SALAMANDRA. Zie het Artykel ASBESTUS.

SAL ANNATRON. Zie het Artykel FEL VITRI.

SAL ARMONIAC-BLOEM. Zie het Artykel ENS VENERIS.

SAL ARENACEUM. Dus wordt dat *Sal. Ammoniacum* genaamd, 't welk onder het Zand gevonden wordt.

SAL ARMENIACUM, of *Secretum Joviale*. Zoo wordt het *Sal Ammoniacum* genaamd, waarmede het tot asch gebrandt Tin gereduceerd wordt.

SAL ARMONIACUM. *Salmiac*. Wordt verdeeld in een *factitium*, *gemaakt*, en *natuurlyk*. Hiervan wordt verhaald dat het in Lybiën of Arabiën, van de pis der Kameelen in het heete Zand, door de straalen der Zonne gekookt en voortgebragt zou worden. Naamlyk wanneer de Beëvaartgangers en Koopluiden met hunne Caravaanen rusten; doch dit is nog niet genoeg beweesen. Het schynt veel meer dat dit Zout grooter overeenkomst heeft met het *Sal Gemmæ*, dan met ons *Salmiac*. Doch het is ook in 't geheel niet te loochenen dat men

men hedendaagsch nog een natuurlyk *Salmiac* vindt, dewyl niet alleen de Berg *Etna* in Sicilien, zulk een Zout, 't welk somtyds wit en somwylen geel van kleur is, uitwerpt; maar omdat men ook diergelyk zout by *Pozzuolo*, niet verre van den Berg *Vesuvius*, in Italien aantreft. Dit echter by ons niet te bekomen zynde, zoo wordt op alle plaatsen het volgende gebruikt.

SAL ARMONIACUM FACTITIUM, Of het *gemaakte Salmiac*. Dit is een steenagtig, bitter en scherp Zout, gemaakt uit vyf deelen Pis en één deel gemeen Zout, en een half deel Roet, uit Greinenhout gemaakt. Het beste is dat 't welk heel droog, helder wit, in het midden of van binnen klaar en zwart is. Hoe sterker reuk het van zig geeft, als het met Potasch of leevendige Kalk in de hand fyngewreeven wordt, hoe beter het is. Het *Salmiac* heeft eene openende en oplossende kragt, en wordt hierom tegens allerlei afwisselende koortsen, vermagering, teering, &c. die ontstaan uit eene verslymde Maag en Darmen, gebruikt. Het dryft ook het Zweet. Uitwendig is het goed tegens keel-ontsteeking, in Gorgelwaters te gebruiken; als ook tegens de vlakken der huid; waartegen het blaauwe water of *Aqua Sapphirina* kan gebesigd worden. Men heeft ook in de Apotheeken daarvan verscheide *Preparata*; als de *Spir. Salis Ammoniaci Simpl.* & *Anisat.* cum *Oleum Ammoniacum*, *Succinat.*, *Flores* &c.

SALA REGIA. Zoo wordt aan het Pausselyke Hof zoodanig een onthaal genaamd, dat men aan de Koningen en aan de Staatspersoonen, die den Koningen gelyk geacht worden, gewoon is te bewysen.

SAL ARTIFICIALE. Is niet anders dan een *Ex Vegetabilius & Animalibus Combustis* gemaakt medicinaal Zout. Dit nu is van drieërlei soort, als *Salia Essentialia*, weesenlyke Zouten, die uit Sappen der Planten door de Crystallisatie getrokken worden, en wel uit zulken die smaakelyk zyn; als *Fumaria*, *Absinthium*, *Scordium*, enz. Daarna *Salia fixa* vaste en vuurverduurende Zouten, welken na de *Incineratie* der Kruiden en *Calcinatie* uit de Asch worden getrokken, wanneer de gecalcineerde Stoffe in veel water zoo lang gekookt wordt, tot dat het Zout wordt gesolveerd. Ten derde de *Salia Volatilia* of vliegende Zouten; hoedanigen verhit zynde, zig ligt verheffen. Deese soort van Zout wordt uit gantsche Dieren, Padden, Slangen, uit weeke deelen der Dieren, als bloed, herssenen van Menschen, Pis, en uit harde deelen, als Hartshoorn, Elandsklaauwen, Herssenpannen van Menschen en diergelyken gedestilleerd. Thans wil men ook *Salia Volatilia* uit Kruiden trekken.

SALASTI. Werden voor een oud en oorlogzugtig volk gehouden, dat in *Gallia Transpadana*, benedenwaarts aan den voet der Alpen woonägtig was. Deefe Landftreek wordt tegenswoordig het *Dal van Aofta* genoemd, en is gelegen in het Hertogdom *Piemont*,

SALBANDE. De Mynwerkers geeven deefen naam aan den Steen die zig tusfchen de Groeven en de harde Rots bevindt. Dit is een Steen die tot een Schors of Boord aan de beide zyden van de groef dient. De boverfte wordt *Dekbrug* en de onderfte *Steenbrug* genaamd. Zy zyn meer of min hard.

SAL COMMUNE, CULINARE. *Gemeen* of *Keukenzout*. Dit heeft zyn eerfte afkomft van het Steenzout, wanneer naamelyk het zelve in de onderaardfche Rivieren en van Regenwater opgeloft, en of in de Zout wellen of in de Zee gevoerd wordt; en hier uit ontftaan ook het *Sal Fontanum*; Bronnen zout, en 't *Sal Marinum* of Zeezout.

SAL CORALLIORUM. Koraal Zout, R *Corall. rubr. q. v.* ftamp dezelve grofagtig; doet ze in een Glas en giet daar op *Acet deft* tot dat alles gefolveerd is; zet dan de *Solutie* in *Digeftio Balnei* veertien dagen of drie weeken; *deftilleer* den Afyn daar van, tot dat het overblyffel droog is; giet daarop gedeftilleerd Regenwater op dat het overblyffel daar door *gefolveerd* worde; *filtreer* de *Solutie*, zoo 'er *faeces* onder zyn, en *deftilleer* als dan het water daar van; *folveer* dit weder in ander water en laat de vogtigheid wegdampen Giet 'er dan ter breedte van drie of vier dwarsfe vingeren, overgehaalden Brandewyn op naar dat 'er veel zout op is. Maak het vat wel digt en digereer het in eene zagte warmte, zoo zal het zig folveeren en eene aangenaame, geelagtige of roode verw vertoonen, waar van men omtrent in een glas van een of twee lood, een paar *Drachmen* of meerder doet, en het zelve op eene warme plaats toegebonden nederzet; zoo zal de Spiritus zagtkens verdwynen en men zal eindelyk op den grond vinden het *Sal Coralliorum*, in de gedaante van een koraalboom, en meer andere wonderlyke Figuuren.

SAL CYRENEUM. Dus wordt genoemd het *Sal Ammoniac*, naar het Landfchap *Cyrene* in *Afrika*, alwaar men zegt dat het gevonden wordt.

SALDO. Dit woord is onder de Kooplieden zeer gebruikelyk, en wordt of genomen als ze zeggen willen, dat eene Rekening ten opzigte van *Credit* en *Debet* gelyk uit komt; of zy noemen dus het reftant van een van beide; waarby aan te merken is dat naauwkeurige Koopliede, die gaarne een effen ftaat met hunne Correfpondenten hebben, by alle gelegenheden rekening met de zelven fluiten, om te zien wat de

de een den ander by ſlot van Rekening, nog *Per Saldo* ſchuldig blyft; welk *Saldo* wederzydſch rigtig bevonden zynde, op nieuws voorgedraagen, en van daar de Rekening begonnen wordt. Hiervandaan komt *Saldeeren*, dat is eene Rekening ſluiten, om te zien of 'er meer *Credit* dan of 'er meer *Debet* is. Vervolgens moet men het Reſtant, of op een nieuw blad in het hoofdboek, of op het zelfde blad overdraagen, en van daar wederom eene nieuwe rekening beginnen.

SAL DUCIS HOLSATIÆ. Is het *Arcanum Duplicatum Mynſichti*.

SAL EBSON. *Eblonenſe*, *Catharticum amarum*, *mirabile*. In het Franſch *Sel Purgatif à mer*; Sel *admirable*. Is een mineraal Salpeteragtig Zout, beſtaande in kleine, witte en glinſterende Cryſtalletjes, van ſmaak gelyk Salpeter, doch bitter. Het ſmelt op het vuur. Het wordt uit Engeland gebragt en aldaar uit het mineraale water *Ebſon*, *Aqua Ebeshamenſes* genaamd, door middel van *Evaporatie* bereidt. Het moet zuiver zyn en ligt in het water ſmelten. Het purgeert en verkoelt. De Doſis is groot, want het wordt van 6 Drachmen tot anderhalve Once gegeeven. Het is een middel voor Steengruis, pyn in de Lenden; uitteerende koortſen, waterzugt en andere Ongemakken, als 'er eene zagte Purgatie vereiſcht wordt, om de verſtopping weg te neemen. Men kan 'er een Mineraal water van maaken, als men eene halve once in een kan Rivierwater mengt.

SALENTINI. Dit waren eertyds oude Volkeren in Italien, in de Landſtreek die tegenswoordig in *Napels*, onder den naam van *Terra di Otranto* bekend is. Het voorgebergte dat men toen *Salentinum* of *Japygium* noemde, draagt nu den naam van *Capo San Maria*.

SALEP of SALOP, *Salep Turcarum*. Dit is een witagtige Wortel die eenigſints rosagtig en half doorſchynende is, en menigvuldig door de Turken gebruikt wordt, om de Geeſten op te wekken en de uitgeputte kragten te herſtellen. Dit is de Bol van eene ſoort van *Orchis*. Zy ontblooten hen van hunne vlieſen of ſchors, en werpen hen in koud water, laaten hen hierin eenige uuren weeken; vervolgens in eene genoegſaame hoeveelheid van water kooken; waarna men ze laat uitlekken, en eindelyk in de lugt droogt, na dat men ze aan een katoenen draad gereegen heeft. Men verkieſt hier toe warm en droog weder. Zy worden doorſchynende en zeer hard, en gelyken naar een ſtuk Gom Adragant. Men kan hen zoo lang men wil goed houden, mits men hen op eene warme plaats bewaart, waar tegens de wortelen die men zonder deeſe bereiding heeft laaten droogen, vogtig worden en

beschimmelen, wanneer men eenige dagen regenagtig weer heeft.

Wanneer deese wortelen dus bereidt zyn, kan men hen tot een zoo fyn Poeder brengen als men wil. Men neemt 'er 24 Greinen van in, 't geen men largsaamerhand met kookend water mengt; het Poeder smelt 'er geheel in en vormt een slym, die men door kooking in anderhalve Pint water uitbreiden kan. Men is meester om deesen drank aangenaamer te maaken, met 'er suiker en eenige Speceryen by te doen. Dit Poeder kan ook met melk gemengd worden, en deese drank pryst men gemeenelyk de Zieken aan, die aan Borstkwaalen onderhevig zyn. De Heer GEOFROY heeft opgemerkt dat de *Orchis* die hy op deese wyse bereidt had, een zeer verzagtend middel was, 't geen de scherpte van het wateragtige vogt maatigt, en nuttig is in de Teering en in de galagtige Buikloopen. — Hy zegt mede, dat wanneer men op de Aarden borden, het water laat uitdampen, waarin men deese Wortels heeft laaten kooken, 'er een lymerig uittreksel over blyft, waar van den vermengden reuk is als die van eene bloemryke weide, wanneer men 'er onder den wind van gaat. Men kan hem mede by die van de Meliloten vergelyken. De Bloemen van de *Orchis* hebben denzelfden reuk, wanneer zy beginnen te verwelken.

SAL ESSENTIALE. Een weesenlyk zout, wordt uit de sappen der Gewassen getrokken en gecrystalliseerd.

SAL FIXATUM CORNU CERVI. Vast zout van Hertshoorn, *R. Sal. vol. C. C.* en *Corn. Cervi ust* ℥iv. Meng deesen wel onderéén en Sublimeer het. Het gesublimeerde *Sal. volatile Corn Cerv.* vermeng wederom met even zoo veel *Corn. Cerv. Usti*, en Sublimeer het als te vooren. Herhaal dit ten derde en vierde maale, zoo maakt het vlugge zout zig vast en verliest zyn stank. Het is een uitmeemend middel tegen alle vergiftigde ziektens en pistilentiaale koortsen. De Dosis is tot gr. XVI.

SAL FIXUM. Een vast zout, wordt genaamd dat men na de Incineratie der Kruiden, en de Calcinatie der Asch, doet te voorschyn komen, daar door dat men de gecalcineerde stof zoo lang in een ruim water laat kooken, tot dat het zout opgelost is. Vervolgens laat men het water door kladpapier loopen en daarna evaporeeren, tot dat men het zout droog op den grond van het vat vindt.

SAL FONTANUM. *Born-Zout.* 't Welk te Lunenburg, Halle, *Friedburg*, in *Wetterau* en op meer andere plaatsen in Duitschland, van het zoute water gekookt wordt.

SAL GEMMA. *Sal Fossile*, steen zout of gegraaven zout, is een zeer hard helder, doorschynend zout, hebbende een scher-

scherpen, zoutagtigen en eenigsints saamentrekkenden smaak, en dewyl het alzoo uit de aarde gegraaven wordt, zo noemt men het *Sal Fossile*, 't welk voor het grootste gedeelte uit Poolen komt en ook uit Calabrien en Catalonien. Men heeft daar van verscheiden soorten, onder welken de eene veel helderer dan de andere is. Deszelfs kleur is of wit graauw of rood; om dat het steenzout in de aarde, 't zy met eenige *Bolus* of andere onzuiverheid vermengd wordt. Het moet zyn in fraaie groote Crystal-stukken die ligtelyk van malkander wyken en in vierkante stukken schilferen. Het wordt in de Apotheek onder de Clysteeren gebruikt, om dat het meer stimuleert dan het gemeene Zout.

SALGERIN. Zie het Artykel DORACH.

SAL HYPOCHONDRIACUM. Is een uitgeloogd zout uit het *Caput Mortuum* van *Sal Ammoniak*.

SALIAN. Dit is een Brasiliaansche Vogel, die de grootte van een Turkschen Haan heeft. Zyn bek en beenen gelyken naar die van een Oyevaar. Schoon hy vliegen kan, zoo loopt hy echter met zoo veel snelheid, dat een Jaghond hem niet agterhaalen kan.

SALIANT. Is in den Vestingbouw, een Hoek die buiten een Vestingwerk uitsteekt.

SALIANT. (In de *Wapenkunde*,) Springende, huppelende, wordende toegepast op een Leeuw of eenig ander Dier, wiens voorste pooten in eene loopende houding staan. Zie PLAAT CCXXIX. *Fig.* 4.

SALICA LEX. (*In de Historien*,) Is een welbekend oud Recht in Frankryk, waar door de Vrouwen van de opvolging tot de kroon ten eenemaal uitgeslooten, en daartoe onbekwaam verklaard werden. Zie het Artykel SALISCHE WET.

SALICARIA. *Lysimachia Salicis folio. Pseudo Lysimachium.* Basterd Wederik. Is een kruid met eenbladige, in order om de stengels staande bloemen, welker *Pistil* een ronde drooge Vrugtpeul wordt, die vol kleine Zaaden zit. Dezelve groeit in vogtige plaatsen: bloeit in den Zomer, en is zuiverende, saamentrekkende, wondheelende en verkoelende.

SALICARIA. Zie het Artykel SALIE-VOGEL.

SALICITES. Zie het Artykel LENTICULARIS LAPIS.

SALICORNIA. *Kali Geniculatum*. Is een vet Zee-gewas, met de *Kali* vermaagschapt, uit welks tusschenruim de bloembladeren komen, waar van 'er eenigen onvrugtbaar en mannelyk, eenigen vrugtbaar en vrouwelyk zyn, en eene Bes draagen. Het afkooksel deezer Plant is zeer afdryvende, zoo door den water als stoelgang, dienende in waterzugt, opgestopte stonden, enz. De asch is goed in Daauwworm en andere Ziektens der huid.

SALIE-SALVIA. Men onderscheidt verscheide soorten van deeze plant, welken in kleur en gedaante der bladeren verschillen. Die van eenigen zyn rond en die der anderen getand; die van een derde smal en die van een vierde soort breed: men onderscheidt de *Salie* noch in groote en kleine.

De *Salie* brengt bekswyse en welriekende bloemen voort; de bovenste lip is groot, en bywyze van een sikkel gekromd, en de onderste is in drie deelen gescheiden: en men vindt 'er inwendig twee geheele helmstyltjes in, en drie anderen die niet tot volmaaktheid gekoomen zyn; deeze helmstyltjes zyn met elkanderen en op een zonderlinge wyze, door een gevorkt veseltje zamengehecht, 't geen dient om de Planten van dit geslacht te onderscheiden. Op de Bloemen volgen rondachtige Zaaden; de bladeren zyn eirondig aan de onderzyden, met vry uitspringende Ribben bezet; en aan de boven zyden met vry diepe vooren uitgebold: Zy zyn twee en twee, op de takken geplaatst.

De *Salie* wordt voor hoofdversterkende, hart versterkende, en vergift wederstaande gehouden; Men schryft haar in een aftreksel, bywyze van thee, voor; en vooral de kleine soort. De Chineesen waardeeren de Salie zoo hoog dat zy zig verwonderen, dat de Europeanen de Thee in hun land komen zoeken, vermits zy een zoo uitneemende plant in hun land hebben, en die in der daad hooger te schatten is; hier om neemen de Hollanders alle voorzorgen om met groote kosten, byna de geheele inzameling van de Salie, die op de kusten van Provence groeit, op te koopen en haar na China te voeren alwaar zy haar tot een hoogen prys zoowel aan de Chineezen als aan de Japanners verkoopen; men wil dat zy in de verruiling voor een Kist *Salie* twee en zomtyds drie kisten groene thee bekoomen.

Men rookt de Salie by wyze van Tabak om het hoofd te ontlasten. Het afkooksel van de bladeren en bloemen van deese Plant is zeer nuttig om de Zenuwen te versterken, de gezwellen te verzagten, en opzwellingen te verdryven.

Men bereidt van de Bloemen der Salie een Conserf en een overgehaald water. Van de geheele Plant bereidt men een overgehaalden olie: en een olie door afweeking en afkooking: men maakt een azyn met de bladeren en de bloemen. Deeze Speceryachtige olie is zeer goed voor de verkoudheden. Vermits de Salie haare bladeren geduurende den Winter behoudt, zoo is zy geschikt om de Lustboschjes van dit Jaargetye te versieren, vooral de soort die gestreepte bladeren heeft. Allen doen ze een schoone uitwerking in de maand Juny, wanneer zy bloeien: Hierom plant men haar tot sieraad in de Moestuinen. Deese Planten slaagen vry wel in alle gronden.

De

De Heer *de Tournefort* zegt dat hy in de Levant zeer groote Galnooten aan de Salie gezien heeft; dat zy goed zyn om te eeten; dat men ze ter markt brengt en met Suiker Confyt.

SALIE VOGEL. *Salicaria.* Deese Vogel onthoudt zig op de vogtige plaatsen, tusschen de Wilgenboomen en de groote Salie. Hy voedt zig met Vliegen, Spinnekoppen en andere Insecten, die hy op de Wilgenboomen vindt; en om dezelven alleen te bezitten, zoo verdryft hy 'er alle de kleine Vogels uit.

De *Salie-Vogel* heeft een dunne, regte en treurig roode bek; zyne kaaken zyn morssig wit. Zyn rug en zyne vleugels zyn bruinägtig; zyne borsten en zyn buik bleekwit en geelagtig. Alle de uitwendige randen van de vederen der vleugelen zyn bleekgeel; de beenen en pooten zyn roodägtig geel, en de staart bestaat uit twaalf bruine pennen.

SALIGETS. Zie het Artykel TRIBULUS AQUATICUS.

SALII. (In de *Romeinsche Oudheid.*) Priesters van Mars in verscheide Italiaansche Steden, vanwelken NUMA de twaalf eenigsten, ter eere van den Afgod Mars, binnen Romen instelde. Sommigen willen hunnen naam afleiden van SALIUS een Arcadiër; anderen van SAO, uit Samothracie; nog anderen van het Latynsche woord *Salio*, danssen, springen. Zy vierden hun Feest in de maand Maart, wanneer zy eenige dagen agtereen door de Stad, op de Markt, in het Kapitool en op andere plaatsen in Processie gingen, daar zy zongen, danssen, sprongen en de *Ancilia* omdroegen. Na deese Processie gingen zy in den Tempel van Mars en aten daar lekker; waarvan de spreekwys van *Cœna Saliaris* is voortgekomen. Zy droegen bonte kleederen en breede Gordels, alsmede bonte hoeden. Zy wierden van den Overste van hunne zaamening, nog jong zynde, daartoe verkoren, doch zy moesten Patriciën zyn. Men vindt verscheide bynaamen van hen, als: *Salii Albani*, welke benaaming, naar sommiger zeggen, daarvan afkomt, omdat zy hunnen Tempel op den Berg *Albanus* gebouwd hadden. De *Salii Antonini* hebben mogelyk deesen naam daarvan gekreegen, omdat zy naden dood van den Keiser Caracalla wierden ingesteld. De *Salii Collini* hebben hunnen naam van den Berg *Collinus*, zynde Tulluis Hostilius hun Stamvader. De *Salii Palatini* wierden van den Berg *Palatinus* aldus bygenaamd, hebbende NUMA tot stichter; vanwien reeds boven gesprooken is. Men vindt ook *Salii virgines*, welke den Opperpriester, zullende in het *Comitium* gaan Offeren, moesten dienen.

SALIKTAR. Is de Zwaarddraager van den grooten Turk.

SALINÆ. Dit was de naam van de Zoutwerken, inwelken het Zout wierd gekookt, en die by de Romeinen allereerst door Ancus

Ancus Martius wierden opgerecht. Men verdeelt dezelven in openlyke en in dezulken die aan byzondere Persoonen toebehoorden, vanwelken eerst de Republiek, naderhand de Keisers den Tol hebben ontvangen. Tot deesen arbeid werden meest gebruikt de geenen die anders den dood verdiend hadden, maar nogtans verschoond waren gebleeven. In het algemeen was het eene straf voor de kwaade Vrouwen.

SALINARUM JUS. Zoo wordt genaamd het Recht van de Zoutpannen, waardoor de Landsheer zyne Tienden of andere Inkomsten, van die geenen geniet, welken Zoutwerken bezitten.

SAL INDICUS. Zie het Artykel Suiker-Raffinaderye.

SAL INDUM. Hiervan maaken de Ouden veel geweg. Men zegt dat het in Egypten, in plaats van gemunt geld gebruikt wordt. Boccone spreekt ook van een Egyptisch Zout, dat altyd in de gedaante van een kleine Pyramide in de aarde gevonden en hierom *Sal Pyramidale Egypti* genoemd wordt. Of 'er nu iets byzonders in dit Zout, meer dan in het gemeene Zout is, staat nog te onderzoeken; ondertusschen is het te verwonderen, dat men het hedendaagsch by de Drogisten niet vindt.

SALISCHE WET. *Lex Salica.* Is de naam van eene vermaarde Wet, door de oude Franken gemaakt, welke volkeren ook by de ouden, *Saliërs*, *Salii* of *Salici* genaamd wierden. Sommigen zyn van gevoelen, dat deese Wet in Overyssel (in het Latyn *Transisalana*, van de Rivier den Yssel, die voortyds *Sala* wierd genaamd) aldus is bygenaamd; gelyk ook de oude Inwooners, Saliërs genaamd, voor de oude Franken gehouden worden. Anderen zeggen dat het in Taxandria, een gedeelte van Braband en het Land van Luik geschiedt is. De geenen die dit beweeren; bedienen zig voornaamelyk van deese bewysredenen, omdat alhier de vier Landsteedjes gevonden worden, welken de Heerlykheden der vier Persoonen, die de Artykelen der gemelde Wet opstelden, geweest zyn; want *Salebeim*, zeggen zy is eene Stad naby *Diestburg*, welke naderhand een Graafschap wierd. Bodenhoven of *Bodenheim* ligt naby de Stad *Loven*. — *Windeheim* of *Windehoven* ligt omtrent 8 mylen van de laatstgemelde Stad; zoo dat zy als in een' Driehoek liggen. Het slot *Wisogat*, zynde de vierde Heerlykheid der gemelde Fransche Heeren, wordt niet meer gevonden; hoewel anderen oordeelen dat het de kleine Stad *Misberch* is, die gemeenelyk *Wustbarch* genaamd wordt. De Duitschers houden staande, dat deese Wet aan den anderen kant van den Rhyn, naar Duitschland gemaakt is. Integendeel willen anderen, dat de Franken toenmaals dit Land nog niet gehad hebben, wordende hetzelve niet eerder Frankenland ge-

genaamd, dan langen tyd na het maken van de gemelde Wet. BONTEKOUE zegt dat het woord *Salicus* zoo veel betekent als *Salutaris*, dat is heilzaam, nut en voordeelig, nademaal men wil dat alle wetten zoodanig zyn opgesteld. — Betreffende den tyd, het is genoegsaam bekend dat deese Wet nog voor Clodoveus is gemaakt, terwyl daarin van de Dieren die geofferd wierden, gewag gemaakt wordt, het geene niet anders dan onder de Heidenen gebeurde. Na verloop van tyd wierd deese Wet door de Christen Koningen hervormd en met verscheide Wetten vermeerderd. Zy wierd door vier Heeren, *Salegast*, *Windegast*, *Bodegast* of *Alsegast* en *Wisegast*, in order gebragt, welken by zekere vergadering die zy met de oudsten van het volk hielden, in verscheide zittingen, alle die Wetten byeen bragten, welken zy voor de Republiek nut en heilzaam, tot het oeffenen van recht en gerechtigheid oordeelden. Het Boek of de Verzameling der Salische Wetten, nog in Weesen, voert deesen tytel: „ *Pactum Legis Salicæ*, be„ helzende 24 tytels of hoofdstukken, in welke van verschei„ de stoffen en feiten gehandeld wordt." In het zesde Artykel, spreekende *de allodiis*, wordt vastgesteld, dat het mannelyk oir altyd in de vaderlyke goederen zal opvolgen. Veelen hebben geoordeeld dat de gewoonte, volgens welke de Princessen van Frankryk, van de Kroon worden uitgesloten, op dit Artykel gegrond is; waarom ook deese Wet in het byzonder de *Salische Wet* genaamd wordt. In de gemelde verzameling van de Salische Wetten, staat vooraan een klein Tractaat van de eerste Fransche Wetgeevers, waarin gemeldt wordt, dat Koning Thierri of Diderik de eerste, toen hy te Chalons zyn verblyf hield, vier geleerde en ervaarene Mannen verkoos, waarmede hy de Wetten der Duitschers, Franken en Beyerschen, en van alle anderen onder zyne gehoorzaamheid staande volkeren maakte, zoodanig dat hy af en by deed wat hem dienstig voorkwam, en de Wetten ten gebruik van de Christenen schikte. Ook wordt daarin gemeldt dat Childebert eene nieuwe verbetering omtrent deese Wetten ondernomen heeft, welke naderhand door Clotarius voltooid is, en dat Dagobert dezelve door vier aanzienlyke Persoonen op nieuw heeft laaten nazien, verbeteren en in goede order brengen, gelyk ze nu zyn.

SALIVA. *Sialon. Speeksel.* Is een Sap uit het vette deel des bloeds, in de Speekselklieren afgescheiden, 't geene in den mond onder het kaauwen dient, om de gisting der Spysen te helpen bevorderen, die voorts in de Maag geschiedt, en waartoe de lucht mede het haare toebrengt. Het Speeksel komt uit de *Parotis* of Oorklier, door den Stenoniischen gang, en uit de klieren der kaaken, door de *Whartonische* Buis, als ook uit

uit die onder de Tong, door de Kanaalen van *Walther* in den mond. Het speeksel geeft dikwils tekens op van de ongesteldheid des Ligchaams. Dus is het in de Geelzuht bitter; in de Scheurbuik scherp; in vervuiling en bederving van het bloed, slegtsmaakend. Het sterk kwylen is somtyds een goede Crisis, gelyk in de kinderpokjes en het krygen der Tanden, wanneer men het *Ptyalismus* noemt.

SALIVÆ DEFECTUS. Een gebrek van Speeksel, ontstaat gemeenelyk uit het sterk zweeten en waterloosen; groote aderlaatingen, kwylen, buikloop, hitte, ontsteeking, *enz.* en wordt schielyk door het gebruik van vogten verbeterd.

SALIVÆ SALSEDO. Tegennatuurlyk of zoutagtig Speeksel.

SALIVÆ VISCIDITAS. Taaiheid des Speeksels, gelyk dezelve ontstaat uit taaie overvloedig gezouten spysen, zoo worden ze ook verbeterd door het drinken van behoorlyk vogt. Vervolgens zyn hier ook dienstig *dulcia* of zoete dingen, als: *Glycyrrhiza*, *Passul. minor. Ficus*, &c. Alsmede *Oleosa*, en *Pinguia*, *Lac*, en *Emulsiones*, uit *Semin.* 4. *Frigid. major. Amygd. dulc. Gelatin.* C. C. *Mucilagin. Sem*, *Psyllii*, *Cydonior.* &c.

SALIVALES DUCTUS. *Speeksel-Vaten*, *Kwylklieren.* Zyn buisen of kanaalen, die het Speeksel, in de klieren afgezonderd, in den mond voeren. Zulken zyn verschillende, en worden in boven- en beneden-Speekselvaten onderscheiden. De bovensten ontstaan, met veele wratjes, uit de Oorklier, *Parotis Anglonurata*, gaande vervolgens nu enkel, dan dubbeld onder de huid by de kiesen of baktanden, in den mond, alwaar haar uitgang met een fyn vleeschworteltje bedekt wordt, het welk door het inspuiten van een getingeerd vogt kan getoond worden. De benedenste Speeksel-vaten komen van de dikke en agterste klier, en loopen tot de kin; maaken in het voortgaan nieuwe takjes, die agter de tanden in eenige vleeschwratjes eindigen. Deese Speeksel vaten hebben den naam van haaren uitvinder bekomen. Het bovenste heeft *Steno* gevonden, waarom het ook *Ductus Stenonianus* genaamd wordt, gelyk het onderste naar *Wharton* genoemd wordt *Ductus Whartonianus.* Hierby komt nog de *Ductus Rivinianus*, zynde door *Rivinus* in het jaar 1679 eerst uitgevonden. Zie het Artykel DUCTUS.

SALIVATIO *Kwyling.* Deese te bevorderen komt voornaamelyk in Venerische ziektens te pas, die anders naauwelyks grondig te geneesen zyn. In deesen heeft men te letten, dat de zieke persoon niet bedlegerig, oud en uitgeteerd zyn. By sommigen komt het kwylen met kwikzalven best te pas, wanneer naamelyk de huid en de klieren aangestooken zy. By anderen, en wel in de meeste gevallen, is 't beter de *Mercurius*

curius inwendig te geeven; na den Lyder alvoorens een of tweemaal te hebben laaten purgeeren, en eenige zuurbreekende middelen te hebben doen gebruiken; als ook van veel Zout en Zuur zig hebbende doen onthouden; en hun eenige *Decocta* te hebben laaten drinken, die het bloed zuiveren. Alsdan begint men met de welbereide zoete opgeheven kwik van ℈ß, in deeser voege al opklimmende te geeven. Eerst geeft men 's maandags morgens vroeg, X Greinen; des avonds XV Greinen; en des dingsdags morgens ℈j, des avonds XXV Greinen; des woensdags morgens een halve Drachma; des avonds dezelfde Quantiteit; des donderdags morgens een Drachma, en des avonds ook; 's vrydags geeft men tweemaal een halve Drachma; des saturdags vroeg ℈j, en 's avonds ℈ß. En men schikt zig naar het kwylen zelve, of men nog meer geeven dan ophouden zal; want dikwils kan men met de helft van deese *Dosis* zyn oogmerk bereiken, en dan behoeft men niet verder te gaan. Dunne, lymige, bloedzuiverende en zagte verkoelende en dorstlesschende dranken, moeten onophoudelyk gebruikt worden. By veelen werkt de *Mercurius* te gelyk door den Stoelgang en door het zweeten, waarom men zig niet moet verwonderen dat 'er dikwils weinig wordt gekwyld. Men moet de lucht, hevige gemoedsbeweeging, wyn, &c. den Lyder verbieden; want anders kan hy, geduurende de behandeling, zig ongelukkig maaken. Het drinken der afkooksels, laat men zelfs, na het ophouden van de ingeeving der kwik, aanhouden, opdat 'er eene goede doorspoeling geschiede. De gewoone toevallen hierby zyn kropzweeren, halsgezwellen, *enz.* Onder het gebruik der gemelde middelen, moet men den mond geduurig laaten wasschen en de keel door gorgelwateren zuiveren.

SALIVATORIA. Worden zulke Geneesmiddelen genaamd, door welke de *Salivatio* of kwyling veroorzaakt wordt. *Kwylmiddelen.*

SALIX ALBA. *Arborea. Weide, Willige boom.* Groeit op vogtige plaatsen, op natte en wateragtige Weilanden. De bladeren zyn slaapverwekkende. Zy zyn ook dienstig tegen de overvloedige Maandstonden, bloedspuwen en buikpyn; uitwendig zyn ze goed tegen het geduurig waaken, groote hitte in de koortsen, neusbloeden en oorpyn, als het sap daar uit in de ooren gedruppeld wordt.

SALIX AMERICANUS. Zie het Artykel AGNUS CASTUS.

SAL JOVIS. *Tin-Zout.* Is een door het zuur opgelost en tot de gedaante van een Zout gebragt Tin. Dit geschiedt aldus: Neem gekalkbrand Tin, doe dit in een Matras, en giet daar op *Acet. destillat.* Zoo veel dat die 'er vier vingeren breed over heen staat; laat het dus in warm zand, twee of drie dagen

gen *digereeren*, doch zoodanig dat de Matras dikwils onge-roerd worde: giet als dan de bovenste vogtigheid zagtkens af en doe daarop anderen gedestilleerden wynasyn. Laat het weder digereeren: giet het water wederom hellenderwyze daar van, en doe nog eens anderen Wynasyn daar op. Laat het drie of vier dagen *digereeren*; *filtreer* alle de *Impregnationes* en opgietingen, en laat ze in een Glasen kolf, op een zandvuur, tot dat een drie vierde deel van het vogt vervloogen is, *evaporeeren*. Laat het resteerende koud worden en zet de kolf zonder te roeren in een kelder of op eene andere koele plaats; zoo zullen 'er aan de zyden aangeschotene Crystalschyven gezet zyn. Neem die uit het water en laat die vogtigheid wederom uitdampen, en doe daar mede als van te vooren, zoo zullen 'er ook Crystallen aan de zyden zitten. Vaar met deese *Evaporationes* en *Crystallisationes* zoo lange voort, tot dat al het zout uit het Tin getrokken is. Laat het in de zonne droogen en bewaar het in het kolfje. Als men dit Zout onder Pomade doet, heeft het een vermogen om uit te droogen, en men kan het ook gebruiken tegen de jeukte en verzweeringen.

SALLAND. Het voornaamste en westelyke deel van de Provintie Overyssel, tusschen Drenthe, het Graafschap Benthem, Twente, het Graafschap Zutphen, de Veluwe en de Zuiderzee.

SAL LIXIVIOSUM. *Loogzout.* Is een vast Zout, 't welk uit de Planten uitgeloogd is. Zie het Artykel SAL FIXUM.

SALM. Zie het Artykel ZALM.

SALM. Een Siciliaansche Maat, houdende 16 *Tumani*, en is tweederlei; 8 groote en 10 kleine maaken een Amsterdamsche Last.

SALMANASSER. Koning van Assyriën, Zoon en Erfgenaam van Tiglath-Pileser; beklom den throon in het jaar der waereld 3276. Hy drukte de X Stammen Israëls geweldig, en toen Koning Hoseas de hem opgelegde schatting weigerde op te brengen, en zig met den Koning van Egypten verbond, om het juk af te schudden, belegerde hy Samaria, en veroverde de Stad, na eene belegering van 3 jaaren.

SAL MARINUM. *Zeezout.* Komt voor het meerder gedeelte uit Frankryk en Spanjen; doch het Spaansche wordt voor het beste gehouden. Te Rochelle en elders worden zekere Zout-Vyvers gemaakt, die een kleiagtigen grond hebben, en alwaar het zout beter behouden wordt, dan daar de grond zandig is. In deese zoutvyvers, zynde laager dan de Zee zelve, laaten ze het Zeewater den Winter over staan, en in den Zomer door Kanaalen daaruit loopen; waardoor het zuiver gemaakt en naderhand door de hitte der Zon *gecoaguleerd* wordt.

SALMERO. *Salmerinus.* Is eene foort van kleine Zalmen in Rivieren en Meiren. Men vindt ze gemeenelyk omtrent de Stad Trenthe. Hy is lang van gedaante en byna rond. Zyn dikke bek is inwendig met tanden bezet. De kop is rond en het Ligchaam ronder dan breed. De rug is byna geheel zwart; de zyden wit; de buik rood. Deefe Vifch heeft iets van den aart der Slangen. Het vleefch is van kleur en fmaak, gelyk dat van een gemeene Zalm; het is malfch en kort, geeft een goed voedfel, doch blyft niet lang goed, als het niet ingezouten wordt. Het is goed voor de borft, geeft verfche kragt en verdeelt.

SAL METALLORUM. Zoo wordt de algemeene Tinctuur of de zoogenaamde Steen der wyfen, *Lapis Philofophorum* genaamd.

SALMIAC Zie het Artykel SAL ARMONIAC.

SALMO. Zie het Artykel ZALM.

SALNITER. Is bitterer dan zout, maar minder zout. Het fchynt dat de Salpeter het befte middel tusfchen deefe beide is.

SALOMONS WORTEL, SALOMONS ZEGEL. Zie het Artykel POLYGONATUM.

SALONICHI. Voordeefen Theffalonica genaamd, eene groote, fterke en volkryke Turkfche Koopftad, aan de Golf van Salonichi, die een groote Zeeboefem van den Archipel is. Deefe plaats wordt inzonderheid door Roomfch-Catholyken, Grieken en Jooden bewoond, en de eerftgenoemden hebben aldaar een Aardsbiffchop. Haare Haven is eene der beften van Griekenland.

SALPA. Dit is een Zeevifch die doornagtige vinnen heeft, en door ARTEDI in het geflacht der Zee-braaffems geplaatft wordt. Hy is een voet lang, langwerpig en zyne Schubben hebben verfchillende kleuren. Deefe Vifch onthoudt zig aan de ftranden. Hy leeft in afzondering en gelykt naar de Goud-braasfems, zelfs door zyne vinnen, doornen, kieuwen, oogen, wenkbraauwen en mond. Zyn bek is byna gelyk die van den Herder gevormd en zyn kop is klein. Deefe vifch heeft verfcheide goudkleurige ftreepen, die van de kieuwen tot aan den ftaart doorloopen, en op gelyke afftanden van elkanderen geplaatft zyn. Het vel van zyn buik is zwart en zyn rob heeft dezelfde kleur. Deefe Vifch is de *Sopi* van de Inwooners van Marfeille. RONDELET zegt dat men hem mede *Drekeeter* genoemd heeft, omdat hy zig met Drek voedt. Zyn vleefch heeft geen onaangenaamen fmaak en verfchaft een zeer flegt Sap.

SALPETER. Zie het Artykel NITRUM.

een Matras met een' langen hals; dek den Helm daarop; hang daaraan een kleinen *Recipient* en *luteer* alles wel toe. Zet ze in Zand en maak daar onder een klein vuur, zoo zal het vlugge Zout opklimmen en zig in den *Helm* en boven aan de *Matras* vastzetten; neem den *Helm* daarvan en doe eene andere in de plaats. Vergader het Zout en bewaar het heel schielyk, omdat het zeer ligt smelt; houdt met het vuur zoo lang aan, als 'er nog zout overkomt, en doe het schielyk weg, als het zig vastgezet heeft; doch zoo 'er niets meer overklimt, zoo *destilleer* een *Lequor*, 't welk overgehaald zynde, men het vuur wel mag laaten uitgaan. Dit Zout wordt voornaamelyk gehouden voor een uitnemend bloedzuiverend middel; want het werkt door het zweet en door de pis; men kan het ook gebruiken tegens de jicht, beroerte, vallende ziekte, andere- en derdendaagsche Koortsen, van vj tot xv Grein, als ook tegens de verstoppingen. Het *gedestilleerde Liquor* is een vlug Zout, 't welk met de *Phlegma* overgekomen is, en wordt genoemd *Spiritus Tartari Volatilis*, hebbende eenerlei kragt met het Zout. Deese wordt van agt tot vierëntwintig droppels, in eenig bekwaam vogt gebruikt.

SALTATIO. Zie het Artykel BALLET.

SALTIER. (In de *Wapenkunde*) Een Schild in de gedaante van een St. Andries Kruis; 't welk gezegd kan worden saamengesteld te zyn uit een regter en linker Eereteken, malkander in het midden van het schild kruissende. Zie PLAAT CCXXIX. *Fig.* 5.

SALTSBURG. Een Aardsbisdom in den Beyerschen Kreits tusschen het Hertogdom Beyeren, Oostenryk, Carinthien en Tyrol; strekkende zig 24 mylen in de lengte en 18 mylen in de breedte uit. Het heeft eene Stad van den zelfden naam, en de Residentieplaats des Aardbisschops, aan de Rivier Saltzaa, die haar in twee deelen verdeelt. Zy is taamelyk groot, volkryk en versterkt, schoon zy tusschen de Bergen gelegen is. Zy heeft eene Universiteit die in het Jaar 1623 gesticht, en van Professooren van de Benedictyner orde voorzien is. Voorts heeft zy een sterk slot, op eene Rots gelegen, dat *Hoben-Saltsburg* genaamd wordt; maar de Stad benevens de Rivier Saltza, heeft haaren naam van de Zout Bergwerken, die een vierendeels myls van de Stad afliggen en wier zout wyd en zyd van daar, te water, verzonden wordt.

SALTSKOOTEN. *Zout-keeten.* Dus noemt men te Halle in Saxen, en op de andere plaatsen in Duitschland, zoodanige Huisingen, die tot de daar zynde Zoutwerken behooren, waarin het zout water gebragt en in pannen gekookt wordt.

SALTUARIUS. Zoo werd by de ouden zulk een Amptenaar genaamd, die het opzigt had over de groote en kleine Bos-

schaad.

ſchaadjen, en zorg moeſt draagen dat 'er geen ſchade, door kwaadwillige menſchen, aan veroorzaakt wierde.

SALT-VERZILVERERS. Dus worden in Duitſchland zoodanige Amptenaaren genoemd, die het zout verkoopen, ter plaatſe alwaar een ſtapelrecht van Zout of *Apalto* is; maar Zout-Zwartmaakers noemt men de geenen die het Zout vervalſchen of daar onder eenig bedrog pleegen.

SALVA DORA. (In de *Botanie*) Een ſoort van de *tetrandria monogynia* klaſſe der Planten, wier kelk een enkel *perianthium* is, geſneeden in vier omgekeerde *Segmenta*; daar is geen *Corolla*; de vrugt is eene klootvormige Bes, bevattende enkel eene Cel; het Zaad is enkel en Spheervormig.

SALVA REVERENTIA; SALVA VENIA. Dus zegt men als men iets zeggen wil, dat men, of wegens de zaak zelve, of wegens het gezelſchap dat tegenswoordig is, anderſints zou zwarigheid maaken, eerbaarheids halve te zeggen. In het Nederduitſch zegt men in zulk een geval: *met verlof*, *met permiſſie*.

SALVATELLA. *Pinkäder*, *Hoofdbeſchermſter*. Ontſtaat uit den derden tak des hoofdäders, zynde de uitwendige en loopende krom langs de kleine Elleboogspyp, alwaar ze zig met den kleinen tak des Leveräders vereënigt, en dus by den kleinen vinger de Pinkäder maakt.

SALVATORS ORDE. Of de *Ridders van den H. Salvator.* Wierden in den jaare 1118, tegen de Mooren, in Arragon geſticht, en zy droegen een rood Ankerkruis op eene witte kleeding. Egter zyn hunne ryke Commanderyen, wanneer de Mooren uit Spanjen verdreeven waren, en men deeſe Ridders niet meer van nooden had, wederom met de kroon vereenigd.

SALVE. Zie het Artykel SALVO.

SAL VEGETABILE. Is de *Tartarus Solubilis*.

SALVELYN. Deeſe naam geeft men in Duitſchland aan een' Riviervisch, die gemeen in Oſtenryk is en die men in menigte naby de Stad Lintz vangt. Deeſe viſch is zwart op den rug, en hy heeft geele vlakken aan de zyden. Zyn buik en Vinnen zyn geel. Hy heeft een regte ſtreep die aan de kieuwen begint en aan den Staart eindigt. De Schubben van deeſen viſch zyn klein.

SALVIA. Zie het Artykel SALIE.

SAL VITRI. Zie het Artykel FEL VITRI.

SALVO. Geſchiedt op de Scheepen met 3, 5, 7 of 9 Kanon-Schooten, met of zonder Kogels, na dat men den geenen dien men groet, meer of minder eer bewyzen wil. De Scheepen groeten elkander met oneffen Schooten, maar de Galyen met effene. Wanneer een Schip lywaarts van een ander Schip

 ligt,

ligt, dat is wanneer hetzelve het voordeel van den wind niet heeft, dan is het verpligt om het andere, dat het voordeel van den wind heeft te groeten.

SALVO ERRORE CALCULI. Betekent by het fluiten van de Rekening zoo veel, als met voorbeding, dat, wanneer men zig verrekend mogt hebben, men zulks wederom veranderen moge; zynde dit woordt den Kooplieden zeer nut; dewyl zy vervolgens de vryheid hebben, om de misflagen in de Rekeningen te verbeteren.

SALVO HONORE. Betekent in zekere Straffen zoo veel, als dat iemant zonder krenking van zyne eer dezelve ondergaan zal.

SAL VOLATILE. *Vlug Zout.* 't Welk zig als het warm geworden is, ligtelyk om hooge heft. Deese soort van Zout wordt uit geheele Dieren, als Regenwormen, Padden, Slangen, &c, en uit derzelver zagte deelen, als bloed, pis, nageboorte, menschenherssens, enz. en uit de harde deelen der Dieren, gelyk als Ivoor, hartshoorn, Elands-Klaauwen, menschen-bekkeneel, *enz.* gedestilleerd. Ook maakt men thans *Salia Volatilia Plantarum*, of vlugge Zouten van Kruiden.

SAL VOLATILE OLEOSUM. Vlug Olieryk of Arometisch Zout. Aldus noemt SYLVIUS in zyne *Praxis* hier en daar den *Spir. Salis Ammoniaci*, die met *Olea destillata* geimpraegneerd is. 't Is waar SYLVIUS heeft de wyse om zyne *Salia Volatilia* te maaken, geheim gehouden; doch andere *Medici* hebben ook verscheiden manieren om dezelve te maaken, bedagt; want somtyds *digereeren* of *destilleeren* zy den *Spiritus Vini* over de Speceryen, en mengen daarna daaronder *Spirit. Sal. Ammoniaci q. s.* By voorbeeld op eene Once van zulk een *Spiritus Aromaticus*, neemen ze *Sp Sal. Ammoniac.* ℥j. Anderen maaken *ex tempore* zulk een *Sal. Volat. Oleosum*, als ze gedestilleerde Olien, by voorbeeld *Anis*; *Caryophyllor. Lavendul. Rutæ. Spicæ*, &c, by de *Spir. Vini rectificatiss.* doen, en dit daarna met de *Sp. Sal. Ammoniaci* vermengen. De *Brandenburgensis* hebben in hun *Dispensatorum p. m.* 124 dit *Sal Volat. Oleos.* R. *Sal. Tartar. opt. depurat.* ℥vj. *Ol. Dest. Caryophyllor. Anisi. Cinnamom.* á ʒß. *Macis* ℈j. *Succin. Zedoar.* á ℈ß. Laat deesen in een wel gesloten kolf twee of drie dagen digereeren, giet alsdan daarop *Sp. Vin.* ℔jß; doe ook daarby wel gezuiverd *Sal Ammoniac.* ℔ß en destilleer by een zagt vuurtje de helft daarvan over.

SALVO SCHIETEN. Hiet by het Krygsvolk, wanneer veele stukken Kanon agter elkander losgebrandt worden, en een Corps of Linie van Musketterye, op éénmaal en te gelyk vuur geeft. Diergelyke Salvo's geschieden niet alleen in veldslagen, one-

ontmoetingen, maar ook by vreugdeschooten over de verkree-gene overwinning; gelyk mede in andere gevallen.

SALVO TITULO. Betekent in Brieven en Complimenten, wanneer men iemant aanspreekt en zonder bedenken aan den zelven zyne behoorlyke tytels niet geeft.

SALVUS CONDECTUS. Een vry-geleide. Hetzelve wordt dikwils op verzoek der Vlugtelingen toegestaan, dat zy van zekere plaats veilig af- en aan mogen reisen, en hunne verdediging naar den loop der Rechten doen kunnen; zynde dezelve generaal of speciaal, hebbende de eerste plaats by eene indaaging door een Edict.

SALUDADORUS. Een zekere soort van Menschen in Italien, die voorgeeven dat zy de Ziektens met hun Speeksel, hunnen Adem of met hunne Gebeden kunnen geneesen. Deese naam *Saludadores* betekent zoo veel als *Heiland*. Het teken van die menschen, is de gedaante van een Rad of een stuk van hetzelve, op derzelver Ligchaam gedrukt, het welke by hen het St. Catharina's Rad genoemd wordt; voorgeevende dat zy afstammelingen van deese Heilige Vrouwe zyn, en dit Lidteken mede ter waereld brengen; daar zy hetzelve echter zelfs maaken, en op hunne Ligchaamen doen drukken of branden.

SALUTATIO ECCLESIASTICA. Beduidt, wanneer de Priester voor het Altaar zegt; *Dominus vobiscum*, de Heer zy met u; *Pax vobis*, vrede zy met u; en antwoord: *& cum Spiritu tuo*, en met uwen Geest.

SAMAGORES. Dus worden de Opperhoofden der Indiaanen in America, die in Nieuw-Engeland tegen het Oosten woonen, genaamd. Zy eischten op aanhitsing der Jesuiten in het Jaar 1717 al het Land van de Engelschen wederom terug, en bezwaarden zig over de nieuwgebouwde Vestingen. Maar wanneer de Engelsche Gouverneur niets toegeeven wilde, onderwierpen zy zig wel haast en slooten een nieuw verdrag, dat zy aan de kroon van Groot-Brittanjen onderdaanig zyn en de Inwooners nooit meer ontrusten zouden.

SAMARATH. Eene Secte der Banianen in Oost-Indiën, die de Zielsverhuising van het eene Ligchaam in het andere gelooven, en voorgeeven dat God de Waereld door drie Stadhouders laat regeeren. Hunne Vrouwen laaten zig met de overledene Mannen begraaven, in verwagting dat hun zulks in de andere waereld rykelyk beloond wordt.

SAMARIA. Was in oude tyden eene Stad van het Beloofde Land en de hoofdstad van het Koninkryk van Israël, die aan veele wisselvalligheden is onderworpen geweest, die in den Bybel aangetekend staan, I KONINGEN en II CHRONYKEN.

SAMARITAANEN. Men vindt nog tegenswoordig eenige der

 oude

oude Samaritaanen, die de Wet van Moses onderhouden, maar egter door de Jooden als Ketters aangemerkt worden, omdat zy alleen de vyf Boeken van Moses aanneemen en andere plegtigheden dan de Jooden hebben. Diergelyke Samaritaanen vindt men te *Gaza*, *Damaskus*, *Groot-Cairo* en op andere plaatsen in de Oostersche Landen, maar voornaamelyk te *Sichem*, welke Stad thans *Naplouse* genoemd wordt, en uit puinhoopen van het oude Samaria gebouwd is, alwaar zy nog voor weinig jaaren offerden, te weeten op den berg *Garisim*. Rabbi Benjamin, die van de Samaritaanen in zyne Reisbeschryving gewag maakt, merkt onder anderen aan, dat zy Priesters hebben, die voorgeeven oorsprongkelyk te zyn uit den Huise Aärons en altyd met wyven van hunnen Stam trouwen. Ook zegt hy dat zy op den Berg Garisim op een Altaar offeren, van zoodanige steenen gemaakt, welken de Kinderen Israëls op Gods bevel uit de Jordaane namen, en ter gedagtenisse van hunnen wonderbaaren doortogt oprechteden. Hy voegt daarby dat de Samaritaanen zig zeer wagten dat zy niet van eenen dooden worden verontreinigd; ook dat zy andere klederen aantrekken, wanneer zy in de Schoole gaan, maar zy zig alvoorens hebben gewasschen, voor dat zy dezelven aantrekken. Hy meldt daarenboven dat zy van den Stamme Ephraïms zyn en dat zy het graf van Joseph onder zig hebben; alsmede de Graven van verscheide Propheeten, en onder anderen van Eleasar en Ithamar, Zoonen van Aäron, en van Pinehas, die Aärons Neef was. Zy zeggen dat zy geen Hoogenpriester hebben, en dat zy aan de wangevoelens geen deel hebben, die de Jooden hun te laste leggen, en inzonderheid dat zy geen Sadduceën zyn. P. DE LA VALLE had eenigen omgang met de Samaritaanen op zyne Oostersche Reise, en kogt een Hebreeuwsch-Samaritaansch Exemplaar van de vyf Boeken van Moses van hun, het welk M. de Sancy, toenmaals Fransche Gezant aan het Turksche Hof, met zig van Constantinopel bragt, en dat nog in de Boekzaal der Vaders van het Oratorie gevonden wordt. Naar dit handschrift wierd de Samaritaansche *Pentateuchus* gedrukt. De letters in dit handschrift zyn veel netter dan de gedrukten. De Samaritaanen roemen dat zy eene Copy van de wet hebben, door Pinehas zelve geschreeven. Een der Samaritaansche Hoogenpriesters, Eleasar genaamd, maakte in den Jaare 1590 een Boek, waarin hy 122 Hoogenpriesters, van Aäron af tot op zig zelve telt, en te gelyk staande houdt dat de Jooden geen Priester uit het Geslacht Aärons hebben. Hy voegt daarby dat de Samaritaansche Karakters dezelfden zyn, welken God by het staaven van de Wet, aan Moses gegeeven, gebruikte.

SAM.

SAMBALI. Zie het Artykel NEGUNDO.

SAMBENITO. Dus wordt het dekſel of de hoed der ſchande, die de Bankeroetiers in Italien moeten draagen, genaamd. Eertyds was in Duitſchland en Frankryk de kleur deeſer hoeden geel of groen.

SAMBOS. Is een woord dat van het Artykel ALMA verkeerd overgeweeſen is, terwyl het weeſen moet JAMBOS, zie dat Artykel.

SAMBOUC. Dit is een welriekend hout, dat de Europiſche Kooplieden naar de Kuſt van Guinée brengen, om hunnen Koophandel te begunſtigen, door de Geſchenken, die zy 'er van aan de Koningen van dat Land doen, die een groote achting hebben voor alles wat een lieffelyken reuk verſchaft. Men voegt 'er Florentynſche Iris en andere Reukwerken by.

SAMBOYA, of SAMBAXA. Is een Chineeſche Vrugt, gelyk een Eikel, zeer zeldſaam en duur. Het is een middel voor veelerlei krankheden en vergiftige beeten.

SAMBUCUS. Zie het Artykel VLIER.

SAMBUCUS AQUATICA. Is de Water-vlier.

SAME. Dit is eene Soort van Harder of Viſch met doornagtige Vinnen, die men in menigte in de Garonne, de Rhone en de Loire vangt. Men heeft hen mede in de Vyvers in Languedoc. Deeſe Viſch ſchynt zig alleen met water en ſlyk te voeden, die hy geſtadig inzwelgt.

SAMENDRUKKING. *Compreſſio.* De inſluiting van de tot een ligchaam behoorende Stoffe, in een naauwere ruimte, door middel van het perſſen. Zie de Artykels COMPRESSIO en CONDENSATIO.

SAMEQUIN. Is eene ſoort van Koopvaardye Scheepen by de Turken, die nogtans niet diep in Zee komen.

SAMESTRE. Deeſe naam geeft men aan eene ſoort van rood Koraal, dat men uit Europa naar Smyrna zendt, en het geen een goede koopwaar is, 't zy dan ruw of bearbeidt.

SAMIA TERRA. *Lapis ſamius.* Spaanſche Aarde, is eene ſoort van Aarde, die zig ligtelyk in de hand laat breeken, omtrent gelyk Leem. Sommigen noemen ze ook *Collyrium.* Van *Dioſcorides* wordt ze in een weeke en ligte, zynde de bovengemelde, en in eene harde gedeeld. Deeſe wordt gecalcineerd en gewaſſchen, gelyk de *Eretbriades*; en wordt ook daarvoor gehouden, dat ze een gelyke kragt tegen de ſteeken der Slangen heeft. De Zilverſmeden gebruiken den *Lapis Samius* om het goud te polyſten.

SAMMEREUS, SAMOREUS. Een zeer lang vaartuig, hebbende een platten bodem, 't welk op den Rhyn en de Maas gebruikt wordt; inzonderheid om zeer zwaar hout van de

 eene

eene plaats naar de andere te voeren. De Mast bestaat in twee stukken en is zeer hoog, zynde dezelve aan de Agtersteven van het Schip en aan de zyden met touwen vastgemaakt.

SAMOJEDEN. Woonen in een Landschap van denzelfden naam, in 't Moscovisch Tartaryen, langs den Noorder Oceaan, omtrent de twee Rivieren *Oby* en *Jenisa*, naar den kant van *Nova Zembla*, onder den *Circulus Arcticus* gelegen, zynde vol van Bergen en Bosschen. — Zy woonen omtrent tot op 5 mylen naby Archangel; zyn wilde Heidenen, en de naastgelegensten daarvan, komen somtyds aan de Stad en aan de Scheepen. Zy worden, naar hunne Hoofdplaatsen, in de *Mungaansche*, *Beresofskysche*, en *Pustoosche* verdeeld; hebben geene Steden, maar woonen in hutten; leeven van gedroogden visch, honig en wildbraad, en zyn ten deele door de Moscoviters tot den Griekschen Godsdienst bekeerd.

SAMOLIUM. Dit is eene Soort van Water-Guichelheil, aan welke men een Salpeteragtige en Scheurbuikwederstaande kragt toeschryft. De oude Gaulen schatteden deese Plant zeer hoog tegens de ziektens der Beesten. Zy namen 'er verscheide bygeloovige plegtigheden omtrent in acht; als haar nugteren en met de linkerhand te plukken, en zonder haar te beschouwen, haar op geene andere plaatsen te leggen, dan op die alwaar de Beesten kwamen drinken, en om haar te verpletten wanneer men haar hier nederlag.

SAMOLOIDE. De Engelschen hebben zig lang onder deesen naam van eene soort van Eerenprys, by wyse van Thee bedient. Deese Plant is zeer gemeen in hun Land.

SAMOLUS. *Anagallis Aquatica*, *Rotundifolia*. Is eene Plant die met het Guichelheil vermaagschapt is; zynde door de Vrugtpeul, die in de lengte gedeeld is, alleen daarvan onderscheiden. De Bloem is als die van de *Anagallis*, eenbladig regelmaatig, met een korte pyp en veele insnydingen. De geheele Plant is bitter van Smaak, openend, afveegend, en wondheelend, goed tegens de Scheurbuik.

SAMOOSCHE STEEN. Dit is eene soort van Bolus-Aarde, of zeer fyne Tripel, vanwelken de Goudsmeden zig eertyds bedienden om hunne werken te polysten.

SAMOSATENIANEN. In de Kerkelyke Geschiedenis; dezelfden met de PAULIANISTEN. Zie dat Artykel.

SAMPA. Dit is eene soort van Palmboom, die in Guajana in het water groeit. Zyn hout is niet zoo saamengepakt als dat van den Pineau; het dient tot dezelfde gebruiken, zoo wel om de wegen bruikbaar te maaken, als tot planken en latten om de Daken te onderschraagen; maar het geene hem van alle andere Palmboomen onderscheidt, is dat hy natuurlyke

Goo-

Gooten verſchaft, dienende om het water te leiden. Zyn hout dat inwendig hol is, is met merg vervuld. Om het 'er uit te doen bedient men zig van een kwaſtigen ſtok, die het, wanneer men het ronddraait, langſaamerhand doet uitkomen. Zoo ras dit verrigt is, bedient men zig aanſtonds van deeſe Buiſen, zonder welk zy droogen en barſten. Deeſe Boom beſlaat anderhalven voet in den omtrek. Zyn Schors of veeleër het geene dat het merg omringt, is omtrent een duim dik. Hy zou in eene drooge aarde omkomen, zoo hy niet altyd met water vervuld was. Hy groeit vry weelig in een vogtigen grond. Om de Buiſen die men van deeſen Boom bekomt, aan één te voegen, ſteekt men hen met de einden in malkander; men plaatſt yſeren ringen rondom de ſaamenvoegſelen, en men kalefaat hen met kattoen, 't geene men met Teer beſtrykt. — De *Sampa* en *Pineau* brengen zaaden voort, naar welken de Vogels zeer greetig zyn.

SAMPARENTAON. Is een Indiaanſch Kruid, dat in Sunda groeit en een ſterken en bitteren wortel van dien naam maakt.

SAMPSEAANEN. In de Kerkelyke Geſchiedenis, eene oude Secte, die eigenlyk noch Jooden, noch Chriſtenen noch Heidenen waren, terwyl zy hun naam ontleenden van het Hebreeuwſche woord *Semes*, de Zon; gelyk zy ook die Planeet aanbaden.

Zy erkenden maar één God; wieſſchen zigzelven dikwils; en verbonden zig in allen opzigte allermeeſt aan den Godsdienſt van de Jooden. Veelen van dezelven onthielden zig geheel van het eeten van Vleeſch. Scaliger wil dat de Sampſeaanen dezelfden zyn met de *Eſſeri*, *Elceſaites* en *Maſſaliaanen*, terwyl het ſchynt dat dit niet anders dan onderſcheidene naamen voor dezelfde Secte zyn.

SAMPSUCUM. Zie het Artykel Majolein.

SAMUEL. (BOEKEN VAN) Twee regelmaatige Boeken van het Oude Teſtament, aldus genaamd, als wordende gemeenelyk aan den Propheet Samuel toegeſchreeven.

De Boeken van Samuel en de Boeken der Koningen zyn eene aaneengeſchakelde Hiſtorie der regeeringen van de Koningen van Israël en Juda; om welke reden de Boeken van Samuel insgelyks betyteld worden, het eerſte en tweede Boek der Koningen. Terwyl de eerſte vierëntwintig Boeken, bevatten alles wat betrekkelyk is tot de Geſchiedenis van Samuel, en het laatſte deel van het eerſte Boek en geheel het tweede, inſluit het verhaal der Gebeurteniſſen na den dood van dien Propheet voorgevallen, zoo heeft men veronderſteld dat Samuël alleen de Schryver was van de vierëntwintig eerſte Hoofdſtukken, en dat de Propheeten Gad en Nathan het werk voleindigd hebben. Het eerſte Boek behelſt de verrigtingen

tingen onder de regeering van Eli en Samuël; en onder Saul, den eersten Koning; en insgelyks de daaden van David, terwyl hy leefde onder Saul; en men onderstelt dat dit een tydperk van honderd en één Jaar bevat. Het tweede Boek behelst de Geschiedenis van omtrent veertig jaar, en wordt geheel besteedt aan het verhaal der verrigtingen van Koning Davids regeering.

SAMYDA. (In de *Botanie*) Eene soort van de *icosandria-monogynia* Klasse der Planten, welker Calyx onder het Zaad gelegen is, en ze heeft geen Corolla of Bloembladen.

SANAMUNDA. Zie onder het Artykel HERBA.

SANARIA. Zie het Artykel SANICULA.

SANCTIFICATIO. Zie het Artykel HEILIGMAAKING.

SANCTIO, (*Pragmatieke*) Zie het Artykel PRAGMATIQUE SANCTIE.

SANCTUM SEMEN. Zie het Artykel SANTONICUM.

SANDALE. Eene soort van Vaartuig in de Levant, 't welk dient om de groote Scheepen te ligten; wordende anders Ligters genoemd.

SANDALIA. Zyn eene soort van schoenen of liever sokken, van wol of zyde gemaakt, die met goud borduursel en paarlen vercierd zyn. Zy worden voor een gedeelte van de pontificaale Kleederen gehouden, die de Bisschoppen en andere voornaame Geestelyke Persoonen van de Roomsche Kerk, by plegtigheden gewoon zyn te draagen.

SANDARACHA. Is een zekere Gom, doch met dat onderscheid, dat een ander is der Arabieren, naamelyk van een Jenever Boom, by hun *Sandarax* genaamd. Een ander der Grieken, zynde eene soort van *Auripigmentum*, hoewel rooder, waarom het ook roode Zwavel genoemd wordt; omdat het hoogrood van kleur, gantsch zuiver en broos en gelyk vermilioen is, hebbende een zwavelagtigen reuk.

SANDASTROS. *Garamantites*. Is een kostelyke Steen, van buiten donker van kleur, doch glinsterende, inwendig doorzigtig en hier- en- daar met kleine gulden stipjes doorzaaid. Naar de gesteldheid deeser Sterretjes wordt den steen hoog of laag geschat. Hy wordt *Garamantites* genaamd, omdat hy in Moorenland by de Garamanten gevonden wordt. Hy groeit ook op het Eiland Ceylon in de Indiën. Men zegt dat hy een hartsterkend middel is en het vergift wederstaat, als hy fyn gewreeven en ingenomen wordt; schoon hy geene andere kragt heeft dan andere Alcalische Stoffen. Hy verzagt de scherpe vogten in het Ligchaam; stilt het bloed en de Loop. De dosis is een halve tot een geheele Scrupel. Doch hy wordt zelden tot Artsenye gebruikt.

SAN-

SANDEL. Witte en geele. De laatste soort is van de eerste daarin onderscheiden, dat ze, als men 'er iets van op gloeijende koolen legt, een reuk van zig geeft, en eene zekere Gom opwerpt; dat de witte soort niet doet, hebbende in 't geheel geen reuk, en zynde ook van buiten rondom eenigsints zwart. Als de roode *Sandel* zig niet gemakkelyk laat splyten, en de Aderen niet op elkander doorgaan, dan is ze goed.

SANDELHOUT. *Lignum Santalum.* Dit is een Indiaansch hout, waarvan drie soorten zyn, naamelyk:

1.) Het witte Sandelhout, *Santalum Album.* Dit is een zeer zwaar en vast hout, 't geene gemakkelyk splyt. Het heeft eene bleeke kleur, en is eenigsints welriekende. Men brengt dit van de Eilanden Tyraor en Solor.

2.) Het Citroenkleurige Sandelhout, *Santalum Citrinum.* Dit is een zeer welriekend hout, dat minder saamengepakt is dan het witte. Het heeft regte veselen en splyt gemakkelyker in kleine Plankjes. Zyne kleur is bleek ros; zyn smaak Speceryägtig, een weinig bitter, zonder aangenaam te zyn. Zyn reuk zagt, aangenaam, en eenigsints overéénkomende met eene mengeling van Muscus, Citroen en Roosen. De Reukwerkers bedienen zig van dit hout. Men brengt het uit China en Siam, maar vermits het zeldsaam is, zoo gebruikt men het Kaarshout in deszelfs plaats.

3.) Het Roode Sandelhout, *Santalum rubrum.* Dit is een vast, saamengepakt en zwaar hout, waarvan de Veselen dan eens regt en dan weder gegolfd zyn. Zy bootsen de kenmerken der kwasten na. Het heeft geen bepaalden reuk, maar een eenigsints saamentrekkenden smaak. Men maakt op dat het hout van het middelste gedeelte van den Boom, waarvan men groote stukken overbrengt die van den Schors en het eerste hout ontbloot zyn. aan het uiteinde bruinrood en byna zwart is, en inwendig donkerrood; maar dit wordt mede bruin wanneer het voor de lucht blootgesteld is. De Boom vanwelken men dit hout bekomt, wordt *Pantaga* genoemd. Hy groeit in Oost-Indiën, op de Kust van Coromandel, aan deese zyde van de Ganges, en naby Tanasarim. Schoon het Roode Sandelhout niet duur is, zoo is het egter in sommige jaaren zeer zeldsaam; en men gebruikt in deszelfs plaats, of Brasilhout of Campechehout; maar deese beide soorten van hout hebben geen donkere bloedkleur, gelyk het opregte roode Sandelhout. Men zegt dat 'er mede Sandelboomen in Amerika groeien; maar zy schieten zoo hoog niet op, en verschaffen eene verschillende kleur; dus schynt het dat men geen oprecht Sandelhout in Amerika heeft. Door de Scheikonst

is in Toscaanen. Zyne takken hebben eene bloedkleur, en het wordt door eenigen voor een Wyfjes Sorbenboom aangezien, omdat het veel overeenkomst met deesen Boom heeft. Het brengt een Zaad voort waaruit men een Olie trekt, die men in dat Land in de Lampen brandt.

SANGUINEM PURIFICANTIA. Bloedzuiverende Geneesmiddelen. Dit is een algemeene tytel, onder welken, naar maate de omstandigheden en oorzaaken zyn, veele byzondere middelen begreepen worden; als *Sudorifera*; *Purgantia*, *Vomitoria*, *Masticatoria* &c.

SANGUINEM SISTENTIA. *Bloedstelpende Middelen.* Deesen zyn of ten in-of ten uitwendigen gebruike geschikt. De inwendigen worden gebruikt tegens bloedstortingen, overvloedige Maandstonden, gulden-Adervloed, kraam zuivering, goedaartigen Druipert, *enz.* en dezelven zyn *Aq. Plantag. Burs*, *Pastoris*, *Symphyt. major. Bol. Armen. Terra Sigillat.* en *Catech. Hæmatit. Corall. rubr. Croc. Martis adstring. Tinctur. Antiphthisic. Terra Vitrioli*, *Hæmatitis*, *Terra Catechu*, *Spirit. Nitri*, welken laatste tegen eene sterke *Hæmorrhagia Uteri ex Aburto*, zeer uitneemend bevonden is.

SANGUINEUS. *Bloedryk.* Dit zegt men van die deelen van welken men eertyds geloofde, dat ze uit bloed bestonden. Thans noemt men iemant *Sanguineus*, die veel bloed heeft; welke menschen een vloeibaar, maar ook heet en snel bloed hebben; zynde doorgaands vrolyk en onbekommerd en tot onkuischheid genegen. Hun temparament is warm en vogtig, en wordt gezegd van het Element der Lucht beheerscht te worden. De Scheikundigen eigenen hun den *Mercurius* toe. Voorts wordt ook de regte hartkamer onder het woordt *Sanguineus* verstaan, aangezien dezelve het, door middel van het regte hartoortje uit den hollen Ader, te rug vloeiend bloed ontvangt; en door den Long-Polsäder weder in de Long verdeelt.

SANGUIS. Ziet het Artykel BLOED.

SANGUIS ABUNDANTIA. Zie het Artykel PLETHORA.

SANGUIS ACRIMONIA Scherpte van het bloed, zoo als men in de Scheurbuik, Schurftheid, vuile Ziekte, *enz.* bespeurt.

SANGUIS CIRCULATIO. De *omloop des Bloeds.* Zie dat Artykel.

SANGUIS COAGULATIO Geronnen bloed, wordt ook genoemd *Sanguis Congrumatus.*

SANGUIS DRACONIS. Zie het Artykel DRAAKENBLOED.

SANGUIS HIRCI of HIRCINUS; *gedroogd Bokkenbloed.* Dit wordt van geleerde Geneesheeren tegen het geronnen bloed, zyde-

zydesteekingen, ontwrigtingen, roodeloop, steen, enz. zeer gepreesen.

SANGUIS MARTIS. Is de met *Terra Foliat. Tartari.* toebereide *Tinctura Martis.*

SANGUIS MASSA. Wordt gezegd uit vier *Humores* of vogten, als het *bloed* zelve, de *Bilis flava* of Gal, de *Pituita* of waterägtige stoffe in het bloed, de *Melancholia* of *Atrabilis*, dat is zwarte gal, te bestaan. De laatere Natuurkundigen hebben door goede vergrootglasen ontdekt, dat het bloed uit een *Serum* bestaat, waarin kleine roode *Globuli* of Balletjes, die de roode kleur van het bloed veroorzaaken, in menigte zwemmen.

SANGUIS MENSTRUUS. Zie het Artykel MENSTRUUM.

SANGUIS SALAMANDRÆ. Betekent by de Chymisten den rooden *Spiritus* of het *Oleum Salis Petræ.*

SANGUIS TRANSFUSIO. Zie het Artykel TRANSFUSIO.

SANGUISORBA. Is een kruid 't welk men anders *roode Pimpinelle* noemt. Het draagt vierbladige regelmaatige Bloemen, in eene lange Air, gelyk de *Canadensische* met witte airen. De zaaden zyn in eene eenvouwdige vrugtpeul beslooten.

SANGUISUGA. Heeft tweërlei betekenis. 1) Betekent het een Bloed-Egel. 2) Ook een Bloed-Zuiger, *Mola* genoemd, die met de weesenlyke vrugt te gelyk in de *Utero* is en van de zelve al het voedsel onttrekt.

SANGUS, of SANCUS. Dus wierd een der Goden by de oude Sabinen genaamd, dien de Romeinen naderhand ook aangebeden hebben. Sommigen hebben dien voor den God *Hercules* gehouden.

SANHEDRIN. Is een Hebreeuwsch woordt, hetwelk van het Grieksche Συνέδριον afkomt. De Jooden noemden aldus de Gerechtsplaatsen of vierschaaren, die in hun Land waren. Zy hadden drie zulke Gerechtsplaatsen, naamelyk vooreerst het groote Sanhedrin; ten tweede het kleine, bestaande uit 23 Persoonen, en ten derde eene regtbank, bestaande alleen uit drie Persoonen. Het groote Sanhedrin was de hoogste Raad der Jooden, zat binnen Jerusalem en vergaderde in den Tempel, in eene afzonderlyke plaats, *Gazith* of *Leskath-Haggazith*, dat is: de *Kamer met geplaveide Steenen* genaamd. Gelyk nu dit Sanhedrin de opperste magt had, was men ook gewoon de gewigtigste zaaken, die het gantsche Joodsche Volk afzonderlyk betroffen, daarin te verhandelen. Eenigen willen de instelling van dit Sanhedrin aan Moses toeschryven, als aan wien God belastede een getal van 70 mannen van de oudsten van Israël aan te stellen, om hem den last des volks te helpen draagen. Doch naar dien 'er naderhand, nergens meer in het oude Testament van zoo'danig een Sanhedrin gesproken

wordt; ook de Rechters en Koningen van Israel alles naar hun wil deeden, zoo komt het anderen waarschynlyker voor, dat deese groote Raad allereërst ten tyde van den tweeden Tempel, byzonder ten tyde der Maccabeën is opgerecht. Het getal der Leden van deesen Raad bestond, zoo als de Jooden melden, uit 71, meest allen uit den Stamme Levi, hoewel het juist niet noodzaakelyk was, dat zy uit dien stam waren. Echter wierden zoodanige Mannen in deesen Raad genomen, welken reeds in hooger Rechtbanken gezeeten hadden. De voorzitter van deesen Raad was *Hannasi* genaamd, welk ampt wel dikwils, maar niet altyd den Hoogenpriester plagt te bekleeden. Na deesen volgde de vader van het Gerechtshuis, en eindelyk *Sapiens* of de wyse. Hun waren toegevoegd twee Schryvers, die de stemmen der Rechters opnamen, en andere geringer Ampten bekleedden. Deese Raad oordeelde over alle gewigtige voorvallen, zoo wel waereldlyke als Geestelyke, byzondere en algemeene zaaken. De Geestelyke moesten ook voor deesen Raad verschynen; ja de Koningen zelfs waren denzelven t'onderworpen, gelyk de Jooden zeggen. Ook wierden de laager Vierschaaren door deesen Raad aangesteld, en alle Vonnissen over leeven en dood door denzelven uitgesprooken. Doch deese magt is den Jooden in laater tyden door de Romeinen ontnomen. Dit *Sanhedrin* zat, gelyk boven gemeld is, in Gazith; echter veranderde hetzelve 40 jaaren voor de verwoesting van Jerusalem, en na derzelver verwoesting meer dan eens van plaats. Het kleine Sanhedrin bestond uit 23 Persoonen, en zoodanige Gerechtsplaatsen waren in alle de Steden van Judea, daar slegts 120 Burgers woonden.

SANICULA. *Saniche*, *Sanikel*. (In de *Botanie*.) Eene soort van de *Pentandria-digynia* klasse der Planten, groeiende op schaduwagtige plaatsen en in de digte bosschen, in vette en vogtige aarde. Haar wortel is aan het boveneinde vry dik, aan het ondereinde vefelagtig, uitwendig zwartagtig, en inwendig wit. Deese Plant is hardleevend en heeft een bitteren smaak. Zy schiet verscheide breede, ronde, een weinig harde, en in vyf deelen ingesneeden, getande en gladde bladeren uit, die eene schoone groene en glansryke kleur hebben, en aan hunne randen somtyds rood zyn. Zy zyn aan lange steelen vastgehegt. Tusschen de bladeren schieten steelen op, ter hoogte van omtrent een voet. Zy zyn roodagtig aan haar onderste gedeelte, glad en zonder knoopen, en ondersteunen aan haaren top zonnenschermswyse bloemen, die ieder uit vyf witte of roode rooswyse geschikte blaadjes bestaan. In een Bloemtros heeft men mannelyke of onvrugtbaare, en vrouwelyke of vrugtbaare Bloemen. Op deese Bloemen volgen ronde en eyronde vrugten, die ieder uit twee met steekels bezette

zaa-

zaaden saamengesteld zyn, die zig aan de kléderen hegten. Deese Plant bloeit in Juny en blyft het geheele jaar groen. De Sanikel heeft een bitteren smaak. Zy is saamentrekkende, afzettende en nuttig voor de verzweeringen, zoo wel inwendigen als uitwendigen. Men gebruikt haar in een Afkooksel, om de Bloedstortingen te stuiten. Eindelyk, men heeft in haar altyd eene wondheelende kragt erkend, die een zoo groot vermogen bezit, dat zy gelegenheid tot een Fransch versje gegeeven heeft, waarvan dit den inhoud is. *Dat die geene die Offenteng en Sanikel bezit, de Wondheelers met smaad afwysen kan.* Men maakt van de bladeren van deese Plant, by wyse van Thee, gebruik, en men drinkt dit afkooksel met Suiker. Het is nuttig voor de vloeden en voor de kwaalen der Keel. Zie eene Afbeelding van deese Plant, op PLAAT CCXXIX *Fig. 6.*

SANICULA ALPINA LUTEA. Zie het Artykel AURICULA URSI.

SANICULA GUTTATA. *Gespikkelde Sanikel.* Wordt in hoven gekweekt; heeft veele dikke en ronde bladen, dunne stengels; zeer cierlyke bloemtjes, als getakte sterretjes, en een zwart zaad en dubbele basten. Deese soort van Sanikel wordt gezegd met de *Trichomanes* of Steenbreeke eenerlei kragt te hebben.

SANICULA MONTANA. *Berg-Sanikel.* Groeit op de Regsen der hooge Bergen, waarop de Sneeuw lang blyft liggen; doch men vindt dit kruid ook in Moerassen en Meiren. Het Sap geneest de wonden. De Wortel, in pappen omgeslagen, is pynstillende; voorts een middel voor de wonden, pyn der heupe en breuken.

SANIES. *Etter.* Is een spekkige, dikke en bloedige stof, die uit de zweeren en wonden vloeit, en welke men door *Digestiva* en *Balsamica*, tot een goede, witte en dikke Etter kan doen worden, en ook moet brengen indien men de wonden behoorlyk en spoedig geneesen wil.

SANITAS. De *Gezondheid.* Deese is de natuurlyke toestand van eenen mensch, volgens welke hy, zonder het gewaar te worden, of ten minste zonder vermoeijing zyn zinnelyke Leevens en natuurverrigtingen, naar genoegen waarneemen kan.

SANT. Men geeft deesen naam mede aan de *Egyptische Acacia*, uit welke de Arabische Gom vloeit, en waarvan het vleesch der vrugten dient om zwart te verwen.

SANTACHBEG. Door dit woord wordt doorgaans een Turksche Amptenaar verstaan aan welken een *standaart* wordt overhandigd, wanneer hy tot Gouverneur van een Provintie wordt verkooren en aangesteld. Zoo het nu oorlog is, en hy zig tot denzelven te velde begeeft, dan wordt hem deese standaart

voorgedraagen. Ook betekent dit woord eigenlyk een Heer der standaarden.

SANTALUM. Zie het Artykel SANDELHOUT.

SANTEN. Eene Stad van Duitschland, in den Westphaalschen Kreits en in het Hertogdom van Kleef, 15 mylen ten Zuid-Oosten van de Stad Kleef, aan den Koning van Pruissen onderworpen.

SANTOLINA. *Cupressus herba*, *Chamæ-cyparissus*, *Abrotanum Fœmina*, *Absynthium Marinum*. Cypressen kruid. Eene Plant van de *Syngenesia polygamia* Klasse; aldus geheeten, omdat ze Cypressen-bladen heeft. Zy draagt regelmaatige, saamengestelde Bloemen, zonder rand, waarop onbedekte Zaaden volgen. Men heeft verscheide soorten van dit Kruid, 't welk van zeer goeden reuk is. 't Is goed tegens de wormen en het versterkt de Zenuwen.

SANTOLINOIDES. (In de *Botanie*) Eene Plant ten naasten by vermaagschapt met de Cotula, wier saamengestelde bloem gestraald is; zynde de schyf bezet met tregtervormige hermaphrodite Corollulæ, aan den rand in vyven gespleeten; en de vrouwelyke bloemen zyn half pypagtig; daar zyn vyf haairige en zeer korte *Stamina*; en de Zaaden zyn enkel na iedere byzondere Bloem.

SANTON. Dus noemen de Mahometaanen en Afgodendienaars hunne gewaande Heiligen en Propheeten, die zig by het volk in aanzien gebragt, en den roem van Heiligheid verworven hebben.

SANTONICI SEMEN. *Santonicum Wormzaad.* Is een klein, langagtig en geel-groenagtig, bitter, scherp zaad, hebbende een sterken reuk. Anderen noemen het *Sementina*, of ook *Semen Cinæ* of *Sinæ*. Het Kruid van dit Zaad wordt van de Kruidkundigen gehouden voor eene soort van *Abrotanum*. Het groeit in Persiën in de Bosschen. Het wordt overal als een algemeen middel tegen de wormen der Kinderen gebruikt, waarby is aan te merken, dat het met *Laxantia*, als *Rhabarb. Spec. Diaturbith. cum Rhabarb.* &c. gegeeven moet worden, opdat de wormen gedood en te gelyk ten ligchaame uitgedreeven mogen worden.

SANTORIE. Zie het Artykel CENTAUREA.

SANUS. Een gezond Mensch, wiens Ziel en Ligchaam zig in eene natuurlyke order en welgesteld bevinden. De voornaamste tekenen der gezondheid zyn een vaardig verstand, een goed geheugen, zuivere en niet bedorvene reden, scherp gezigt en overige wel bekwaame Zintuigen, gerusten slaap, ordenlyke eetlust en eene goede verteering.

SAOUARY. Dit is een Boom die in Guajana groeit en waarvan men Kanoes tot de Vischvangst maakt. Hy is egter aan de

de wormen onderhevig en vordert veel onderhoudt; maar wanneer hy beschut is, zoo is hy van veel nut, vooral voor de werklieden, die de Suiker, Roukoe en Indigo bereiden. De vrugt van den Saouary gelykt naar eene Karstanje die nog in haaren bast besloten is; men eet het inwendige van deese vrugt, gelyk de Kern der Nooten, en het heeft iets dat veel aangenaamer is. Haar beenagtige schub, die met doornen, ten naasten by gelyk die van de Kastanjes bezet is, heeft de gedaante van eene Nier. De Amandel die 'er in beslooten is, heeft een zoetagtigen smaak, en is goed om te eeten.

SAPA. Is eene Compositie, die, of uit verscheide Sappen van Vrugten alleen, of ook wel met Suiker, tot eene dikke Consistentie ingekookt wordt; welke men alsdan gemeenelyk eene Moes noemt.

SAPA VOMITORIA. Een *Braak-Syroop*. Deese wierd door SYLVIUS veel gebruikt en aldus toebereidt:

℞. *Vitri Antimon.* of
Croci Metallor. Pulver. ʒ j.
Vini recent. ℥ xij.

Laat deese 24 uuren *digereeren*, daarna *filtreer* het door een doek, en eindelyk *Inspisseer* de *Colatura* tot de dikte van eene Syroop. De Dosis is ʒ ij of iij. Maar dampt men deese *Sapa* nog meer uit, zoo dat ze als een *Pillen-Massa* worde, dan wordt ze *Extractum* genaamd. Hiervan is de Dosis *gr.* iv.

SAPADILBOOM. Is zoo groot als een groote Peerenboom, en de vrugt heeft de gedaante en grootte der Bergamotten. Nog groen en eerst afgebroken zynde, hebben ze een klevrig Sap gelyk Lym. Doch na twee of drie dagen worden ze voortreffelyk en vol Sap, zoo helder als het klaarste water en onvergelykelyk van smaak. In het midden zyn twee of drie zwarte kernen, zoo groot als Citroenkernen. Die ook zeer smaakelyk zyn. Men vindt deese Vrugt in de West-Indiën en de omliggende Eilanden.

SAPAJOU. Dit is eene soort van kleine Aap, van het geslacht der Meerkatten, die een langen staart en een korten snuit hebben. Men heeft bruine, zwarte, geele, gehoornde en met vossenstaarten.

SAPANHOUT. Dit is een Verwhout 't geen naar het Brasilhout gelykt en door de Hollanders uit Japan gebragt wordt. Men onderscheidt het in klein en groot Sapanhout.

SAPHÆNA. De Moeder-Ader, die van boven tot het inwendigste deel des Schenkels loopt, en zig in het nederklimmen verbergt, tot dat ze het inwendigste deel van den enkel des

voets bereikt. Of deese Ader iets zonderlings hebbe in de verstopte Maandstonden, daaraan wordt nog getwyffeld.

SAPHAR. Zoo noemen de Arabiers de tweede maand in het jaar, die negenëntwintig dagen heeft.

SAPHATUM. Is eene etteragtige Schurfdigheid op het hoofd. Zie het Artykel ACHORES CRUSTA.

SAPHERA. *Zaffera.* Is de vaste *Cobalt* of eene blaauwagtige Mineraale Stof, die met fyn gestampte keyen tot een zagte steen gecalcineerd wordt, van eene blaauwagtige kleur en meest dienende om het Porcelein blaauw mede te verwen; waarom de vaste *Cobalt* niet uit *Saxen* mag gevoerd worden.

SAPHENA. Zie het Artykel VENA.

SAPHETA. (In de *Bouwkonst*) De bovenste dwarsplank van een Venster.

SAPHIAN. Zie het Artykel COCHENILLE.

SAPHIERSTEEN. Zie het Artykel SAPPHYR.

SAPIENTIAAL. Eene bewoording (*Epitheta*) die men op zekere Boeken of Schriften toepast, die gemaakt zyn ter onzer onderwysing in de voorzigtige of zedelyke wysheid, aldus genaamd ter onderscheidinge van de Historiëele en Propheetische Boeken. Zie het Artykel BYBEL.

De *Sapientiaale Boeken* of de *Boeken der Wysheid* zyn de *Spreuken*, *Cantica*, *Ecclesiastica*, de *Psalmen* en *Job*; doch sommigen tellen dit laatste onder de Historische Boeken.

SAPIENTIÆ DENTES. (In de *Anatomie*) De twee laatste tanden of de binnenste der *dentes molares* van de Opper-kaak, aan iedere zyde eene, aldus genaamd omdat ze eerst te voorschyn komen wanneer de Persoon groot geworden is.

SAPIENZA, Zoo wordt te Romen de Universiteit, insgelyks ook het Archi-Gymnasium genoemd; hoewel men op dezelve, van wegens de veele ordinare en extraordinare Vacantien van het geheele Jaar, naauwelyks de vierdepart van dien tyd de openbaare lessen doet.

SAPINDUS. *Arbor Saponaria. Zeepboom.* Is een uitlandsche Boom, met eene vierbladige bloemkelk, en bloemen. De vrugt is vleesig en heeft een kern in zig.

SAPO *Zeep.* Bestaat uit Vettigheid, Ongel, Olie, Traan en Loog. Dus kan men door middel der Scheikunst uit alle *Salia Alcalia*, en uit alle *Olea Destillata* eene konstige Zeep maaken; en de geleerde JOHANNES HUBNER getuigt, dat hy de Konst allereerst uitgevonden heeft, om uit Rhynsche wyn, zonder eenige andere Ingredienten, een Zeep te maaken. Deese Chymische Zeepen nu worden in- en- uitwendig met veel voordeel gebruikt. — Men maakt ook uit slegten Olie met sterke Loog en Potasch de zwarte Zeep.

SA-

SAPO VENETUS. *Venetiaansche Zeep.* Deese moet zyn, hard fraai droog en gemarmerd. Zy is de basis van alle welriekende Zeepballen, by voorbeeld ℞. *Sapon. Venet rasi & exsiccat.* ℔ j. *Amygd. amar. exc. Nucl. Persicor. exc. aa* ℥ j. *Pulv. Rad. Ireos. Flor. Cyper, aa* ℥ j. *Styrac. Calam. Benzoës ana* ℥ ß. *Salis Tartari* ℥ iij. *cum Essentia Benzoës* met *Sp. Rosar.* gemaakt *q. s.* Formeer hiervan een behoorlyke Zeepmassa, doe daartoe *Ambr. grys. Mosch. opt. ana in spirit. Rosar. dissolut.* ℈ ß. *Zibethi gr.* v. *Ol. Lign. Rhodii gutt.* xv. *Lavendul. gt.* x *Misce.*

SAPONARIA. *Lanaria, Viola Agrestis. Zeepkruid.* Groeit aan de Beeken en aan de wegen, het bloeit in de maand *Mei.* De bladen en wortels hebben eene verdeelende kragt; zyn zweetdryvend en dienstig tegens den droogen hoest, engborstigheid, opgestopte Maandstonden, geelzugt, onzuiverheid der huid, Schurft, vuile Ziektens, bladders en langdurige pyn.

SAPONEA. Is een medicament uit Amandelen gemaakt.

SAPOR. Zie het Artykel SMAAK.

SAPOTA. Zie het Artykel MAMMETBOOM.

SAPOTILLIER. *Sapota fructu ovato majori, Plum.* Dit is een groote Boom die op het Eiland Cayenne groeit. Hy is zeer geschikt om een Tuin te versieren. Zyne takken breiden zig tregterswyse uit, terwyl 'er in het midden een scheut regt opwaarts gaat, die boven alle de anderen uitsteekt. Zyne bladeren zyn veel helderer groen, dan die van den Oranjenboom. Zyne vrugten, zegt de Heer de *Presontaine*, worden met recht onder de besten van Amerika geteld. Zy hebben allen drie langwerpige, platte en bruine kernen. Men kan deesen Boom overal verplanten, wanneer men de noodige voorzorgen gebruikt. Men heeft nog eene andere soort van Sapotillier, wiens vrugt de gedaante van een Ey heeft, en langer dan de andere is, maar haar smaak is zoo aangenaam niet.

Men heeft op St. Domingo den naam van *Sapotillier-Maron* aan eene roode Balatas gegeeven, 't geen een zeer nuttige Boom in de Fransche Volkplantingen is.

SAPPE. Is een werk dat men vanonder in den grond, met schoppen en houwelen verrigt, om hetzelve zonder buskruid omverre te werpen en te slechten. Nademaal deese arbeid eene ondergraaving is, die trapsgewyse van boven naar beneden geschiedt, alzoo is men van de eene zyde gedekt; maar opdat men ook vanboven moge gedekt zyn, dan legt men sterke Planken, met aarde bedekt, dwars over de Sappe.

Men noemt ook *Sappe* eenen arbeid, waardoor men eene Esplanade nadert, om dezelve te doorgraaven.

Voorts wordt *Sappe* zoodanig een werk genoemd, wanneer

men eene regte Loopgraaf maakt. die in den grond bedekt is, zoo lang tot dat men aan die plaats komt, alwaar men een Logement op eenen bedekten weg wil maaken.

Eindelyk hiet ook *Sappe* eene opening die men van onderen aan eenen Muur maakt, omdat dezelve, by gebrek van steunsel, eensklaps instorten zoude.

SAPPHYR. *Saphirus.* Saphiersteen. Dit is een Edelgesteente, welkers kleur zwartagtig blaauw, gelyk die van de Indigo is. Zyne gedaante is agthoekig of tienhoekig. Hy is na den Robyn, die steen die den Diamant in hardheid het naatste komt. De vyl heeft geen vat op hem, en hy is zeer moeielyk te graveeren. Hy is glansryk en ondoorschynend. Hy verliest dikwils zyne kleur door het vuur, zonder dat 'er de steen door beschadigd wordt, en hy blyft alsdan eene ongekleurde Diamant. Men vindt dezelven op dezelfde plaats en in dezelfde Materien als de Robyn. In den Koophandel onderscheidt men de Saphieren in blaauwe Oostersche en Westersche Steenen.

1.) De *Oostersche* is een schoone hemelsblaauwe steen, of die eene Azuurkleur heeft, die uitneemend bevallig en fluweelagtig is, zonder dat zy te donker of te helder is. Dit is de kostbaarste van alle Saphyren. Men vindt hem in den Berg Capelan; in het Koninkryk Pegu, te Calicut en op het Eiland Ceylon. Men krygt 'er mede van Bisnagar en Cananor. Deese steen was by de Ouden zoo hoog geschat, dat hy aan Jupiter gewyd was en de Opperpriester van deesen God was 'er altoos mede vercierd.

2.) De *Westersche* of *witagtige*. De kleur van deesen Steen is helder wit, met hemelsblaauw gemengd. Deese gemengde kleur, schoon zeer aangenaam, is egter oorzaak dat hy zoo menigvuldig niet gezogt wordt als de voorgaande. Behalven dit is het zeldsaam om 'er te vinden die geene gebreken hebben. Hy is veeltyds onderhevig om te zagt te zyn, of met wolken vervuld, of Calcedonieägtig, gelyk men zulks in die geenen opmerkt, die men uit Bohemen, Silesiën en van Val St. Amarin, in den Elzas bekomt.

3.) De *Water-Sapphyr.* Hoe minder deese Steen gekleurd is, hoe bevalliger hy is. Men wil dat als hy in 't geheel geen kleuren heeft, de Juweliers hem in plaats van den gemeenen Diamant gebruiken, welke hy alsdan in luister en hardheid evenaart. Men bekomt denzelven van het Eiland Ceylon.

4.) De *Groenagtige.* Men ontdekt door zyne blaauwe kleur, eene groenagtige kleur, die zeer bevallig verspreidt is. Men vindt denzelven in Persiën en hy wordt weinig gezogt.

Men weet tot heden niet of de schoone blaauwe Saphyren hunne

hunne kleur van het Yser of van het Koper of van de Kobalt ontleenen.

SAPPHYR-OLIE. Zie het Artykel KAMILLEN.

SAPPISCHE VERSEN. Eene soort van Versen meest gebruikelyk by de Grieken en Romeinen, en aldus genaamd van derzelver uitvindster Sappho. Deese Versen bestaan uit vyf voet, waarvan de eerste, vierde en vyfde Trocheas zyn, de tweede eene Spondee, en de derde eene Dactylus; gelyk in:

1	2	3	4	5
Aure	am quis	quis medi	ocri	tatem
Dili	git, tu	tus caret	obso-	leti
Sordi-	bus te-	cti, caret	invi	denda.

en agter iedere drie Sapphische Versen, worden over het algemeen een Adonisch vers gevoegd, als

Sobrius aulâ.

SARABAITEN. Eene soort van Monniken die in Egypten woonden, en zonder regel leefden, ook in geen Klooster waren, maar hier en daar met hun tweën en driën byéén vergaderden, en voorts als waereldlyken leefden. De beschryving welke men by Crinitus. *De Hon. Discipl.* III, 15 vindt, schynt geen grond van waarheid genoeg te hebben.

SARABARA. Was een by de Meden en Saraceenen gebruikelyk kleed, 't welk het onderlyf bedekte, omtrent gelyk by ons de Broek. Deese soort van kleeding wordt DAN. III, 21, 27. *Saribalim* genaamd, en wierd inzonderheid door Koningen en vorstelyke Persoonen gedraagen.

SARACENEN. Een Volk, oorsprongkelyk uit Arabiën, wordende ook Aragenen en Ismaëliten genaamd, vermits zy uit Ismaël, Hagars Zoon, naar sommiger zeggen, gesprooten waren. Ptolomeus gewaagt van eene Arabische Stad, met naame *Saraca*, vanwelke sommige Schryvers hunnen naam afleiden; maar andere leiden denzelven met meer waarschynlykheid af van het Arabische woord, hetwelke zoo veel betekent als een Landlooper en Roover; want het was voor deesen de gemeene besigheid der Saraceenen, dat zy het Land doorkruisten, en de Landen van hunne Nabuuren plunderden. Zy begonnen zig in de vyfde Eeuw vermaard te maaken. Men leest in de door Cyrillus gemaakte Leevensbeschryving van den Abt S. Euthymus, dat Terebon, Generaal der Saraceenen, nadat hy wonderbaarlyk van eene beroerdheid geneesen was, byna met al zyn volk den Christelyken Godsdienst omhelsde; maar dat zy kort daarna de Leer van Mahomed aan-

aannamen. Van dien tyd af begonnen zy magtig te worden, en ftroopten onder hunne Koningen in Afrika, Afië en Europa, alwaar zy Siciliën veroverden, en andere plaatfen in Egypte, Syriën en Perfiën bemagtigden. De Chriften-Mogendheden roerden in de XI en XII Eeuwen, een langduurigen Oorlog tegen hen in het Ooften; maar na dat de Turken de Landen der Saraceenen hadden veroverd, is hun naam ook verdweenen; doch men geeft denzelven nog fomtyds aan de geenen die Mahomeds Leer toegedaan zyn.

SARACHUS. *Aco.* Is een bekende Vifch in Griekenland, en in het zoogenaamde *Lago di Coma*, of Comen Zee, in het Hertogdom van Milaan, aan wiens eene boefem de Stad Como gebouwd is.

SARAGOSSA. De Hoofdftad van het Koninkryk Arragon, aan de Rivier Ebro, alwaar de beide Rivieren Callego en Guerra daarin vallen en twee Bruggen daarover liggen. Zy heeft een Paleis, waarin de onder Koning zyn hof houdt; eene Univerfiteit, een Appél-Gericht, als ook een Gerechtshof van Inquifitie, een Aardsbisdom, dat jaarlyks 40000 Scudi opbrengt en 17 Kerken benevens 4 Kloofters. Buiten de Poort ftaat het flot van de oude Koningen, dat met eenige Grachten omringd en tegenswoordig het Huis is, waarin de Inquifitie gehouden wordt. Deefe Stad heeft in den Succeffie-kryg verfcheide noodlottigheden ondergaan; want in het begin begaf zy zig onder de gehoorzaamheid van Koning Karel de III; maar zy moeft na den ongelukkigen flag by Almanza, in het jaar 1707 zig onder het Juk van den Hertog van Anjou wederom begeeven, maar wanneer in het jaar 1710 by Lerida, de Ruiterye van den gemelden Hertog geflagen wierd, kwam het daarop den 20 Auguftus van hetzelfde jaar, by Saragosfa, tot een Hoofdtreffen, waarin de Troepen van den Hertog van Anjou, door Koning Karel, totaliter geflagen, en uit het gantfche Koninkryk van Arragon verdreeven wierden. Hierop gaf zig de Stad Saragoffa, benevens het gantfche Land wel aan den gemelden Koning Karel over; maar het wierd, toen het Leger der Bondgenooten in Caftiliën terug moeft trekken, en de Engelfche Generaal Stanhope in dit zelfde jaar by Brihuega den Slag verloor, wederom door hen verlaaten, en alzoo geraakte het eindelyk onder de gehoorzaamheid van den Hertog van Anjou, of Koning van Spanjen, Philips te vyfde.

SARANNEN of SCHRANEN. Zoo wierden de Scholieren en jonge Zangers der Barden en Druiden genaamd.

SARAPSACUS. Zie het Artykel Majolein.

SARCANDA. Zie het Artykel Sandelhout.

SAR.

SARCASMUS. (In de *Rhetorica.*) Eene begrynzing, beschimping, scherpe of bitse bejegening.

SARCENAGENSIS LAPIS. Zie het Artykel LAPIS SARCENAGENSIS.

SARCITES. Zie het Artykel ANASARCA.

SARCOCELE. Een vleeschgezwel, dat doorgaands onpynlyk, hard en ongelyk is, en zynen zetel heeft in de zaad ballen, of in de zaadvaten, of aan de inwendige oppervlakte van het vleeschvlies (*Dartos*). Dit gezwel groeit allengskens aan, en komt uit verschillende oorzaaken. — Slaan, stooten, kneusen, verscheuringen, sterke drukkingen, maaken de uitwendige oorzaaken daarvan uit. — De inwendigen zyn stremming der voedende *Lympha* of van het Zaad, dewelke meest door een veneriaal of kropzweeragtig gift wordt veroorzaakt. De *Sarcocele* verschilt hierin van de waare Breuken, dat het gezwel ongelyk, robbelig en hard is; dat zy begint met eene kleine hardigheid, die ongevoelig grooter wordt en dat zy door geene verplaatsing eenes darms gemaakt is; daar integendeel een Breuk, door het een of ander in den onderbuik begreepen deel veroorzaakt wordt. Voor het overige zyn 'er *Sarcocelæ* van allerlei grootte.

Men stelt ter geneesing twee middelen voor, de ontbinding en afzetting. De ontbinding wordt beproefd door eene lange aanwending der verzagtende en ontbindende pappen; door de smeltende pleisters, gelyk de *diabotanum*, de *divinum* en die van Vigo, welke alsdan in eene gelyke hoeveelheid met olie van Lelien saamen gemengd worden. Men besmeert daarmede een stuk Leder, dat bekwaam is om den Bal te omzwagtelen en men vernieuwt deese Pleister maar om de agt dagen. Zoo de *Sarcocele* door een Venus gift is voortgebragt, dan wordt zy uitwendig op dezelfde wyse behandeld, en men gebruikt inwendig middelen, die het vergift bestryden. — Doch wanneer het gezwel, in plaats van kleiner, grooter wordt, dan behoort men tot de operatie van hetzelve te komen. Men moet niet maar ten eerste besluiten tot de wegneeming des Bals. Daartoe moet men niet komen, dan wanneer het onmogelyk is om anders te doen. Dus zal men eerst de Brandmiddelen beproeven. Met dat inzigt zal men een loop Caustieken aan den Balzak, langs het gezwel leggen, en de scheiding der doode korsten bevorderen, en nadat het vlies dat aan den Bal vast is, aldus is ontbloot, zal men hetzelve allengskens door het gebruik der Corrosive Poeders en zalven tragten te verteeren. Men doet eene nieuwe doode korst afvallen, om het gezwel te doen weg vreeten, en den Bal daarvan ten eenemaale te ontdoen.

Wanneer de handgreep onvermydelyk is, wordt 'er aan den

Bal-

Balzak een loop Caustieke gelegd, of het geene beter is, men doet eene insnyding met het *Bistouri*. De Bal wordt van de gemeene bekleedselen ontdaan, en wanneer hy uit de Beurs gehaald is, bindt men de Zaadvaten met een draad garen, en snydt ze met eene Schaar of een *Bistouri* af. Daar wordt in acht genomen, dat men buiten de wonde een groot einde draads laat hangen, om het gedeelte der vaten, 't welk af staat te vallen, uit te haalen, en men vult de plaats des afgesneeden Bals met wieken op. De vliesen worden aan het etteren gebragt, de wonden gezuiverd en het Lidteken daarvan bevorderd.

SARCOCOLLA. *Vleeschlym*. Is een Gom van een kleinen doornagtigen boom, die in Arabiën groeit, bestaande uit korreltjes van onderscheide grootte, zeer wel gelykende naar beste Wierook en hebbende een bitteren en lymagtigen smaak, die eene zoutagtigheid als het Zoethout nalaat. Als deese Vleeschlym gestampt is, gelykt ze zeer wel naar de *Smak* of *Sumach*. Ze komt uit Persiën over Marseille. De beste is die, welke bestaat uit witte Greinen, die geel of roodagtig beginnen te worden, en gemakkelyk zyn om te breeken, en die in het begin, als ze gekaauwd wordt, bitter, en daarna een weinig zoet wordt; want die geene welke niet bitter smaakt, is zekerlyk vervalscht. Deese vleeschlym heeft een saamentrekkende en heelende kragt, en wordt hierom inwendig gebruikt tegen Bloedspuwen; uitwendig tegens de vleeschwonden, die 'er zeer spoedig door geneesen; ook wordt ze onder de hechtpleisters gebruikt. Met *Aq. Rosar.* of *Lac Mulierum* ontbonden en in de oogen gedroppeld, is ze dienstig tegens de roodheid en het byten derzelven.

SARCO-EPIPLOCELE. *Volmaakte Breuk*, die veroorzaakt is door het uitvallen des nets in den Balzak, vergezeld met eenen aanwas en vleesige uitwas. Deese ziekte wordt behandeld gelyk de *Sarcocele* en *Epiplocele*.

SARCO EPIPLOMPHALUM. *Navelbreuk*, die door eene verplaatsing van het net veroorzaakt is en door aanwas of vleesige uitwas vergezeld is. Zy wordt als de *Sarcomphalum* en *Epiplomphalum* behandeld.

SARCO-HYDROCELE. Eene *Sarcocele* die van een *Hydrocele* vergezeld is; 't welk vry dikwils in dit gezwel door de drukking en scheurig der lymphatieke vaten voorvalt. Deese ziekte wordt hersteld even gelyk de *Sarcocele*.

SARCOLOGIA. Een deel der Ontleedkunde, dat over het vleesch handelt. Men begrypt onder den naam van *vleesch* alles wat noch been, noch kraakbeen, noch band, noch vat is. Hierom wordt zy ook in *Splanchnologia*, *myologia* en *adenologia* verdeeld.

SARCOMA. Groot vleeschagtig, hard, rond, onpynlyk gezwel dat breed van voetstuk is en om laag in den neus, somtyds aan 't fondement en aan de natuurlyke deelen der vrouwen opkomt; deszelfs oorzaak is dezelfde als die der slymprop, *polypus*, die veele voor een *Sarcoma* neemen. Het is waar, dat de Slymprop een soort van *Sarcoma* is, dog deze kan voor geen *polypus* gehouden worden, deszelfs gedaante is verschillende: dit gezwel kan ook door eene veneriaale oorzaak gemaakt worden, en 't ontaart zeer dikwils in kanker, ten zy men 't ontbint, of vaardig afzet, gelyk men met den *polypus* en andere vleesige uitwassen handelt.

SARCOMPHALOS *five Sarcomphalus.* Navelgezwel, dat als een *exomphalum* 'er uitziet, dog 't welk eene breuk is; het wordt daarvan onderscheiden, om dat dit gezwel hard is en het voor de aanrakende vingers niet wykt; het word allengskens grooter naar maate dat het vleesch, 't welk het faamenstelt, in groote toeneemt; daar zyn pynlyke en ongevoelige *Sarcomphalums*, en wat voor pooging men ook doet, om haar te doen in gaan, men kan daar niet in slaagen.

Deze ziekte herstelt zeer ongemakkelyk, en de Heelmeester moet, voor dat hy zulks onderneemt, onderzoeken of dat doenlyk is of niet; die waar in eenige hoop van herstel is is zonder pyn. Het gezwel is gelyk, waggelt een weinig, en is middelmatig hard; men moet om 't zelve te geneezen met een bistourie in de langte eene incisie op het gezwel doen, om het vleesch, dat haar samenstelt, te ontblooten; vervolgens worden alle vasthegtingen, die 't met de nabuurige deelen heeft, doorgesneeden, om dezelven geheel en al weg te neemen; dog men dient zig te binnen te brengen, dat onder het afscheiden en afsnyden van dit vleesch de vaten welken het voedsel gaven, doorgesneeden worden; by gevolg behoort men, in de gevallen die aanmerkelyk zyn, bloed stelpend water of 't een of 't ander Caustiek poeder ter stilling des bloeds, te hebben. De wonde zal in de eerste dagen met een zagt digestief verbonden worden ter bevordering der ettermaking, vervolgens met een aangezet zuiverend middel, om de worteltjes van dit uitwas weg te knaagen en te verteeren; dan gaat men eindelyk, gelyk in alle andere wonden, ter geneezing over.

Zoo de *Sarcomphalum* onhandelbaar is en wat van den aart der Kankers heeft, 't welk aan zyn uiterste vasthegting, de ongerustheid des zieken, aan de doffe of schrynende pynen die alsdan gevoeld worden; eindelyk door den aderspattigen aart des gezwels gekend worden, zou het gevaarlyk zyn dat aan te raaken; des niet tegenstaande zoo is 'er eenige hoop in de opera-

operatie over. Doch de Heelmeester die dat onderneemen zal, moet die voorzigtigheid hebben van zulks niet te doen, dan nadat hy de nabestaanden, aangaande de droevige gevolgen die daaruit kunnen voortkomen, gewaarschouwd heeft.

SARCOPHAGUM. *Brandmiddel*, dat het vleesch verteert. Het wordt ook van invreetende en kwaadaartige Zweeren gezegd. — De Dichters noemen *Sarcophagus* den dood. Het is ook een zekere Steen, waarvan eene Grafstede gemaakt zynde, de Lyken haast verteerd wierden. Het wordt somwylen ook voor *Cathaereticus* of etzend gebruikt.

SARCOSIS. Betekent gemeenelyk het groeien van vleesch, aan de behoorlyke Leden en plaats. Somwylen wordt het wel voor *Sarcoma* genomen. Dit aangroeien des vleeschs geschiedt, als de geneesen bloedvaten zig weder vereénigen en de omloop des bloeds weder herstelt wordt, 't welke door de veretering geschiedt, die eene natuurlyke lymigheid uit de betere *Lympha* van het bloed uitwerkt.

SARCOTICA. Vleeschmaakende middelen, of, om eigenlyk te spreeken, zulken die de beletselen wegneemen, die aan de werkende natuur tegenstand bieden; want dat het vleesch weder groeit, is eene uitwerking der natuur, omdat men met het lymagtige deel des bloeds, dat geene 't welk verlooren is, wederom zoekt te vernieuwen. Deesen nu zyn *Herb.* en *Rad. Bardan. Bistort. Flor. Hypericon. Tiliæ*, *Rad. Alth. Malv. Anchys. Glycyrrhyz. Osteocoll. Sarcocoll.* C. C. *ust. Flor. Sulph. Lapid. Cancror. Myrrh Tragacanth. Thus. Decocta Vulneraria*, en alle *Balsama Naturalia* en *Artificialia*, &c.

SARCULATIO, (In den *ouden Akkerbouw.*) Eene soort van wieding en uittrekking van het onkruid.

SARDA. Men geeft deesen naam aan de Koralynsteen.

SARDACHATES. Dus noemt men een Steen, die overéénkomsten met het Koralyn en het eigenlyke Agaat heeft. Hy is half doorschynend. Zyn kleur is altyd zuiver geelagtig of bleekrood.

SARDAM. Een beroemd en magtig Dorp van de verééniged Nederlanden, in Noord-Holland, aan het Y gelegen.

SARDELLEN. *Anchois. Anchovis. Anchovies.* Zyn kleine vischjes die in menigte in de Middellandsche Zee, voornaamelyk omtrent het Eiland Sardinien, (waarvan zy ook den naam van *Sardellen* hebben) gevangen en, in kleine Tonnetjes gepakt, naar verscheiden gewesten verzonden worden. Hoewel in de plaats van deesen, jaarlyks veele duisend tonnetjes van diergelyke Visschen onder Spanjen en Frankryk, zelfs omtrent Noorwegen gevangen, en op dezelfde wyse ingezouten en verkogt worden.

SAR-

SARDINIEN. Een der grootste Eilanden van de Middellandsche Zee, dat nog tot Italiën gerekend wordt en den tytel van een Koninkryk voert. Het is 170 mylen lang en 80 mylen breed, legt ten Oosten aan de Tyrrheensche, ten Zuiden aan de Afrikaansche, ten Westen aan de Sardinische Zee, waar door het van Corsica afgezonderd is; de lucht aldaar is dik en ongezond, maar het Aardryk daar en tegen vrugtbaar, van Oly, Koorn, Wyn en schoone Weilanden, hebbende overvloed van Veefokkeryen, ook Zout dat aldaar gemaakt word, en het gebergte levert Zilver, Zwavel en Aluin; het word in twee Provincien verdeelt, die Capo di Cagliari en Capo di Logudori of di Sassari genaamd worden. Zynde daarenboven 44 kleine Eilanden, die tot Sardinien behooren, waarvan 'er egter maar agt Eilanden bewoond worden. Na de dood van Koning Karel de II van Spanjen, wierd dit Eiland van den Hertog van Anjou voor 't grootste gedeelte met troepen bezet. Maar in 't jaar 1708 door den Engelschen Admiraal Leake onder de gehoorzaamheid van Koning Karel de III, naderhand gewordene Roomsche Keiser gebragt, aan wien het ook in den Badensche Vrede van 't Jaar 1714 uit een Spaansche erffenis overgelaten is, wanneer het door eenen Onderkoning geregeerd wierd, tot dat in 't Jaar 1717 de Hertog van Anjou door de Spaansche Vloot dit Koninkryk wederom bemagtigde, en aan de Keiserlyke bezetting toestond om naar Genua over te vaaren, maar wanneer vervolgens de Spanjaarden het Eiland Siciliën, dat de Hertog van Savoyen tot hiertoe bezeten hadde, vyandelyk kwamen aan te vallen, en de Keiser met een sterk transport uit Napels den Hertog ondersteunde, wierd in 't Jaar 1719 tusschen deze beiden een vergelyk getroffen, waar in de Hertog zyn regt op Sicilien aan den Keiser, en de Keiser daar en tegen zyn regt op Sardinien aan den Hertog van Savoyen, op deese voorwaarde afstond, dat de Hertog voortaan den Koninglyke titel van Sardinien voeren, en in 't bezit daarvan gesteld zoude worden, die het dan ook door eenen Onderkoning regeeren laat.

SARDIS. Is voor deezen een beroemde maar tegenswoordig eene byna woeste Stad in klein Asien, en de hoofdstad van Lydien. Zy wordt tegenswoordig meest van Veehoeders bewoond en daar in is eene Turksche Mosquée, welke beziens-waardig is.

SARDIUS LAPIS. Zie het Artykel CARNEOLUS.

SARDONIX. Dit is eene soort van Agaat, dat eene vaalroode kleur en een hoornagtig saamenweessel heeft. Somtyds is hy met eene donkere bruine kleur gewolkt. Deese Steen is hard, kan zeer schoon gepolyst worden, en is zeer geschikt om te gra-

graveeren, omdat hy geen wasch behoudt, maar hy heeft geen luister. Men onderscheidt 'er twee soorten van.

1.) De Oostersche Sardonix, *Sardonix Orientalis*, is die geene welke gewolkt, bevallig geschaduwd en het hardste is. Men noemt hem mede Steen van *Memphis*. Men maakt 'er somtyds Camœn van. Men vindt hem in Indiën, in Egypten en op Cyprus.

2.) De Westersche Sardonix, *Sardonix Occidentalis*. Deese Steen heeft een berookte kleur, ten minste is hy gemeenelyk met doffe en blaauwe Vlakken doorzaaid, die met melkkleurige ringen omringd zyn. Hy is zoo hard niet als de voorgaande. Men vindt hem in Bohemen en in Silesien, in de fleuven, na de zwaare Waterstortingen.

SARDYN. *Sardina*. De Sardyn is een kleine Zeevisch, die zagte vinnen heeft en tot het geslacht der Elften behoort. Hy verschilt alleen van de Sprot, die men in Provence, Italien en elders vangt, omdat hy veel kleiner is.

Zyne gedaante verschilt alleen van de Elft, omdat hy minder breed en veel kleiner is. Zyn ligchaam is met groote schubben bezet. De eerste hebben verschillende kleuren. Zyn kop is goudkleurig; zyn buik wit; zyn rug groen en blaauw. Deese twee kleuren verkrygen meer luister, wanneer men hem levendig uit de Zee haalt; het groen verdwynt met zyn leeven en het blaauw blyft overig; maar deszelfs luister vermindert mede. Hy heeft geen gal, hierom kan men hem eeten zonder 'er het ingewand uit te doen.

De Sardynen zwemmen heen en weer in groote Troepen. Dan eens bevinden zy zig in de volle Zee, dan eens omtrent de kusten, en dan weder naby de Steenen en Klippen; men vangt hen in de Middellandsche Zee en in den Oceaan. Deese Visscherye bedraagt eene aanmerkelyke som op de Kusten van Bretagne en kan op twee Millioenen geschat worden.

De Sardynen zouden zig maar heen- en- weer, dat is voor een korten tyd, op de Kusten van Neder-Bretagne vertoonen, indien men de voorzorg niet gebruikte om hen met een mengsel te aasen, 't geen men uit Holland en uit het Noorden bekomt. Dit is eene bereiding van de Kuit van Kabeljaauwen en van andere Visschen. Het vertier hiervan is zeer groot. De ton weegt omtrent driehonderd pond, en wordt gewoonelyk tegen vyf of zes hollandsche Guldens verkogt, doch somtyds stygt de prys tot twintig Guldens.

Men perst uit de Sardynen een Olie, die eene Koopwaar is. Men zout de Sardynen en door dit middel blyven zy vry lang goed. — De Sardynen die men omtrent de Barbados Eilanden vangt, zyn koortsig in sommige maanden van het Jaar.

SAR.

SARGAZO. In het Fransch *Herbe flottante*. Wier, Zeegras. Is een Kruid dat eene zeer ruime Zee in Indiën, *Sargaze* genaamd, bedekt, en zig omtrent een hand hoog boven het water verheft, maakende eene menigte dunne en fyne graauwe stengels, die zig digt in malkander slingeren. De bladen zyn lang, dun en smal, aan den rand gekorven, bruin van kleur. De smaak komt met die van de *Critbmus* overeén. De vrugt is een ronde Besie, zoo groot als een Peperkoorn, ligt en van binnen hol. Dit Kruid, uit het water gehaald, is teer; doch gedroogd zynde wordt het hard en bros. Tot hiertoe heeft men 'er nog geen wortel aan bespeurd, maar enkel een teken, waar het afgebroken is, toen het uit de Zee gehaald wierd; daar toch de wortel naar alle waarschynlykheid in den grond der Zee steekt. Voorts maakt dit Kruid, wegens deszelfs uitneemende menigte de Scheepvaart onveilig en gevaarlyk. Het wordt als Salade genuttigd en heeft de kragt om te openen, het water af te zetten, den Steen in de Blaas en de Nieren te vergruisen. Ook is 't een middel voor pyn in de Lenden en Scheurbuik, wanneer het raauw of gekookt genuttigd wordt.

SARGE. *Serge*. Is eene Stof, uit zuivere wolle, die met zwarte Zeep gezuiverd is, gemaakt. Men heeft 'er verscheide soorten van, onder welke de *Sarge de Nimes* en *Sarge de Seigneur* de besten zyn.

SARGUS. Is een groote Visch, dik en vleesig, die in de Egyptische Zee omtrent het strand gevonden wordt. Het Ligchaam is breed, met dunne en eenigsints violetverwige schubben bedekt. De buik is wyd; de snuit spits en de tanden groot, niet ongelyk aan de tanden der menschen. Omtrent den staart heeft hy een zwarte vlek, en het Ligchaam is dikwils met gouden en zilveren streepen vercierd. Doch dezelven verdwynen, als de Visch bekeeuwt. Men vindt hem in de Adriatische Zee of de Golf van Venetien. Men verhaalt van denzelven dat hy de Geiten zeer bemint, en zoo dra hy dezelve of haare schaduw bemerkt, uit het water opspringt en tot dezelve wil naderen. Hy leeft gemeenelyk van slym en modder, die hy aan het strand ontmoet. Zyn Vleesch is hard, doch goed om te eeten. Nat daarvan gemaakt, wordt gezegt een middel voor de waterzugt te zyn. De tanden aan den hals gehangen, worden voor een middel voor tandpyn gehouden.

SARICOVIEME. Dit is eene soort van Amerikaansche Otter. Thevet zegt dat de Wilden deesen naam aan een halfslachtig Dier gegeeven hebben, even als wilden zy *verlekkerd Dier* zeggen. Het is niet grooter dan een kleine Kat. Deszelfs huid is met graauw, wit en zwart gemengeld, en zy is zoo

 fyn

fyn en zagt als fluweel. Het vleesch van dit Dier is zeer aangenaam om te eeten.

SARIGOY. Dit is eene soort van Brafiliaansche Vos. Het is de Cariguela van *Marcgrave*.

SARMATICA LUES. Zie het Artykel PLICA.

SARMENTUM INDICUM. Zie het Artykel SALSA PARILLA.

SARNIUS LAPIS. Aldus noemt MERCATUS de bladdersteenen, die uit het druipend water ontstaan.

SAROBI. Zie het Artykel SILIQUA DULCIS.

SAROTHRA. (In de *Botanie*) Eene soort van de *Pentandria-trigynia* Klasse der Planten, welker Kelk een enkelbladig, regtopstaande, permanent *Perianthium* is, verdeeld in vier lynregte scherpe snippers; de *Corolla* bestaat uit vyf lynregte, spheervormige, scherpe, ligtafvallende bloembladen, iets langer dan de Kelk. De vrugt is een langrond, scherp, gekleurd kapsel, bevattende alleenlyk eene Cel, met drie klappen; de zaaden zyn talryk, zeer klein, en boonvormig.

SARRACENA. (In de *Botanie*) Eene Plant van de *polyandria-monogynia* Klasse, met eene rooswyse bloem, bestaande uit vyf langronde bloembladen. De vrugt is een rondagtig Kapsel, bevattende eene groote menigte rondagtige Zaaden.

SARRACA of SARRÆUM. Dit waren by de Galliers lastwagens met vier wielen, die, gelyk ook naderhand by de Romeinen, als Bagagiewagens in den Oorlog gebruikt wierden.

SARRATULA. Dit is eene soort van *Jacea*, wiens steel ter hoogte van twee of drie voeten opschiet. Hy is gegroefd en roodagtig. De onderste bladeren zyn, gelyk die van de *Scabiosa*, ingesneeden, en de anderen zyn langwerpig, veel grooter dan die van de Betonie, even als eene kleine zaag aan de randen getand en donker groen van kleur. Aan den top der steelen komen bloemen voort, die in Riemtjes ingesneeden zyn, gelyk die van de andere soorten van de *jacea*, en zyn in eene schubagtige Kelk bevat. Op de Bloemen volgen zaaden die met een pluimtje bezet zyn. Men vindt de Sarratula in de Bosschen en Weiden, op donkere en vogtige plaatsen.

Deeze Plant wordt wondheelende geacht, als mede nuttig voor de kneusingen, om het verdikte bloed op te lossen, en om de smerten der bloedvloeijingen te stillen. Zy is daarenboven ook nuttig voor de Breuken. Men wil dat de bladeren eene geele verw verschaffen.

SARRITIO. In den ouden Akkerbouw, betekent hetzelfde als by ons wieden.

SARSAPARILLA. Zie het Artykel SALSA PARILLA.

SARTAL *Mesarthim*. Dus. worden genaamd de drie kennelykste Sterren aan de hoornen en aan het hoofd van den Ram.

SARTHAN. Was weleer eene plaats in den ftam van *Ruben*, waarby de Jooden over de Jordaan gingen. Eene andere plaats die dergelyk een naam voerde, was in den Stam van Manasse gelegen, niet verre van Jizreël, en nog eene derde plaats in den Stam van Gad.

SARTORIUS MUSCULUS. Is de langste van alle de spieren des Ligchaams. Haare breedte, die maar omtrent twee duimen is, beantwoord niet aan derzelver lengte. Zy ligt schuins, langs de geheele inwendige zyde der dye. Zy is de *Snyder-spier* genoemd, omdat zy het been naar vooren brengt onder het bekken, even gelyk de Snyders of Kleermaakers doen, als zy op haar tafel gaan zitten. Derzelver boveneinde is door eene zeer korte pees omlaag vast aan den voorsten en bovensten doorn des darmbeens. Deese Spier begeeft zig vervolgens in de schuinte op de dye; neemt de inwendige zyde der knie in, en eindigt aan de inwendige oppervlakte des scheenbeens, by deszelfs bult. Deese Spier is op haaren gantschen loop met een koker, die haar de *Aponeurosis*, Zwagtelspier genaamd, verschaft, omwonden. Haar ondereinde is door eene soort van *Aponeurosis* als gebreideld. Deese Spier helpt ter verrigting der rondomdraaying van de dye. Zy kan ook het been voor- en agterwaarts buigen en hetzelve onder het bekken voeren.

SASAROL. Is eene soort van Mostert in Oostindiën.

SASSEFRAS. Men kent onder deesen naam een hout, of veeleer een wortel, die eene witagtige rosse kleur heeft, en sponsagtig en ligt is. Hy is inwendig aschverwig en heeft een scherpen, zoetagtigen en speceryagtigen smaak, en een doordringenden reuk, welke met die van de Anys en de Venkel eenige overeenkomst heeft. Men bekomt deese wortel van een' Boom, die in Virginien, Brasil, Florida en in verscheide andere Landschappen van Amerika groeit.

De Sassafrasboom is eene soort van Laauwrierboom, wiens stam kaal, zeer regt en weinig verheven is. Zyne takken breiden zig aan zynen top uit, even gelyk die van den Pynboom, die men gedeeltelyk van zyne takken beroofd heeft. Zyne bladeren bestaan uit drie Lobben, even als de bladeren van den Vygeboom. Zy zyn groenagtig aan de bovenzyde, en witagtig aan de onderzyde. Zyne bloemen zyn in trossen byéén geschikt, en in vyf deelen ingesneeden. Op dezelven volgen Besiën, die gelykvormig aan die van den Lauwrierboom zyn. Deese Boom is altyd groen. Het schynt dat men hem in Frankryk aankweeken kan, schoon hy 'er nog zeer zeldsaam is.

Het Sassafrashout bevat eene menigte vlugge en fyne deelen, 't geen zynen reuk bewyst. Het verwekt de uitwaassemíng en het zweet. Het snydt en ontbindt de verdikte en lymige Vogten; verzagt de smerten der Jigt; geneest de beroerdheid en koude Zinkingen. Men gebruikt het met nut tegens de Venusziekte. Men trekt 'er een weesenlyken Olie uit. Somtyds verkoopt men Anyshout in de plaats van Sassafrashout.

SASSO. Een Venetiaansch gewigt, heeft anderhalve *Tarma*. Een *Tarma* heeft twee *Scropoli*. Zes *Sassi* maaken een *Onza*, en twaalf *Onza* een pond klein gewigt.

SAS VAN GENT. Eene kleine en zeer sterke stad van Hollandsch Flaanderen, in het Ambagt van Assenede, een uur ten Zuidwesten van Philippine, en drie uuren benoorden Gent gelegen. Zy ontleent haaren naam van eene sluis, in het Nederduitsch ook *Sas* genaamd, die de Gentenaars, met toelaatinge van Philip II, Koning van Spanjen, deeden bouwen, om het water van de Liese of van de nieuwe Vaart, dien ze tusschen hunne Stad en dat Vlek gegraven hadden, om communicatie met de Zee te hebben, te schutten. Dienvolgens hebben die van Gent deese plaats het eerst bevestigd, en zy diende tot een Bolwerk van hunne Stad; maar vervolgens tot eene plaats van aangelegenheid voor de Spanjaarden, van welken zy in den Jaare 1644, op den 7 September, door Fredrik Hendrik, Prins van Oranje, na een beleg van vyf weeken veroverd is, en sedert welken tyd de Staaten-Generaal daarvan in het bezit gebleeven zyn. Schoon de Stad maar uit vyf of zes straaten, en omtrent uit 200 Huisen bestaa, zyn egter de Vestingwerken van eene groote uitgestrektheid. De Wal heeft een uur in den omtrek, en is voorzien van zeven Bolwerken, omringd van eene breede Gragt, en gedekt door negen halve Maanen of Ravelynen, hebbende eene groote Contrescharp. De Haven ligt in het midden van een Fort van vier Bolwerken, aan den Noordhoek der Stad, binnen haar begrip. Een quartier-uurs van de Stad is het Fort *St. Antoni*, dat de Sluis dekt, en eene Reduit, omtrent 100 schreeden van de Zeelandsche Poort gelegen.

SATELLITES of *Comites*. Zoo worden in de Sterrekunde die kleine Planeeten genaamd, die rondom eene groote Planeet loopen en dezelve geduurig verzellen. Zulke Satellites of Trawanten hebben *Saturnus* en *Jupiter*. Marius en Galilaei hebben 'er vier by de laatstgenoemde Planeet waargenomen.

SATELLITES. (In de *Anatomie*) Deese naam wordt gegeeven aan Adertakken, die de voornaamste stammen, zonder eenen byzonderen naam te hebben, vergezellen.

SATERS. Zie het Artykel SATYR.

SATERTJE *Satyrus.* De Heer LINNÆUS geeft deesen naam aan een vlinder die zig op steenen en rotzen zet; dit is de *groote Argus*; zyne oogen zyn zwart en zyne oogleeden wit, hy heeft een oogswyse vlak op de eerste vleugelen, en drie op de tweede.

SATERVLINDER. Deese naam geeft men aan een vlinder, die men in de Bosschen vindt, het opperste gedeelte van zyne vleugelen is bruin, en heeft onregelmatige geele vlakken; de eerste vleugelen zyn geel aan de boven zyden en gefchaduwt aan de randen. Op ieder vleugel merkt men een witte stip op, die de gedaante van een oog heeft, de tweede vleugelen hebben een treurige kleur, die met wit en zwart gemengd is; men beschouwt deese Vlinder met vermaak in de Kabinetten der liefhebbers.

SATH. Is een zekere Hebreeuwsche maat, houdende 2 *Hin.* Komt overeen met der Romeinen *Sesquimodius.* 3 *Sath* maaken een *Epha.*

SATIR. Zie het Artykel SATYR.

SATISFACTIO. Is de vergoeding van een aangedaan ongelyk; of de betaaling der Penningen die men schuldig is.

SATRAPA. In de Persiaansche Oudheid, betekent een Admiraal; maar meer algemeen een Gouverneur van eene Provintie.

SATURANTIA. (In de *Pharmacie.*) Hetzelfde met ABSORBENTIA.

SATURATIO. (In de *Chymie.*) Is de vermenging van een *Acidum* met een *Alcali*, of *Vice Versa*, tot dat ze wederzyds niet meer ontvangen, en de mixtuur neutraal wordt.

SATURDAG. De zevende of laatste dag van de week, aldus genaamd naar den Afgod *Seater*, door de oude Saxen op deesen dag verëerd, en die men denkt dezelfde te zyn met den Saturnus der Latynen. De Saturdag komt overéén met den Sabbath der Jooden.

SATUREJA. *Hyssopus Agrestis.* Keule, Kunne, Peperkruid, Is een Kruidengeslacht met onregelmaatige éénbladige bloemtjes, van helm en baard voorzien; waarop vier onbedekte zaaden volgen, zynde een Zomergewas, van een Kruidigen reuk, en wordt jaarlyks in de Hoven gezaaid, bloeiende byna den geheelen Zomer. Het Kruid met de bloemen zyn dienstig voor de Maag, de Borst en het Hoofd; zy wederstaan het vergift; verdeelen de Winden en opspanningen der Moeder. Zy dooden ook de Vlooien, als ze in de Slaapkameren of in de bedden gestrooid worden.

SATURNALIA. (In de *Romeinsche Oudheid.*) Een Feest, hetwelk ter eere van *Saturnus*, in de maand van December, gevierd wierd, hetwelke, naar het gevoelen van eenigen,

voor Romens opbouw is geschied. Op deesen dag waren de Gerechtsplaatsen geslooten, en de jeugd had verlof om zig te vermaaken. Zy noodigden elkander onderling, en de een zond den anderen geschenken toe. De knegts droegen hoeden, ten bewyse van de vryheid, welke zy in deese dagen genooten, draagende teffens andere kledcren. De Grooten regteden maa'tyden aan, en dienden hunne knegten, gelyk zy anders door dezelven gediend wierden. Dit vreugde feest duurde niet slegts eenen dag, maar dikwils wel zeven dagen agtereen. Deese tyd wierd ook zoo heilig gehouden, dat men geen gekyf noch van eenige misdaad hoorde.

SATURNUS. Een Heidensche Afgod, een Zoon van den Hemel en van de Aarde of *Vesta*. Zyne Broeders waren de Titans of Cyclopen. Hy trouwde met zyne Zuster Ops en wierd Koning van *Creta* Men voorspelde hem dat zyne eigen Kinderen hem uit het Ryk zouden verjaagen, weshalven hy dezelven, zoo haast als zy ter waereld kwamen, op at. Egter bedroog hem zyne Gemalin en gaf hem, in plaats van Jupiter, een Steen door te slikken, en het gebeurde ook, dat hy van deesen zynen zoon verjaagd wierd, en by *Janus*, Koning van Latium, zyn toevlugt zogt. Saturnus wordt verbeeldt als een oud Man, die een Sikkel in de hand heeft en daarmede alles afmaait. Alzoo men gelooft dat ten tyde van Saturnus de gouden Eeuw was, zoo vierde men de *Saturnalia* ter zyner gedagtenisse.

SATURNUS. ♄. (In de *Astronomie*.) De verst-afgelegene der Hoofdplaneeten, welke, wegens haaren grooten afstand van de Zon, slechts met een zwak licht schynt.

Terwyl Galileo's Telescoop genoegsaam was om alle de Maanen van Jupiter te ontdekken, zoo kon zy nogtans die van Saturnus niet bereiken, wegens haaren grooten afstand; maar nogtans vond dees schrandere waarneemer Saturnus, door middel van zynen Ring, omdat die een zeer oneffen voorkomen had; want zyn glas was niet goed genoeg om de waare gedaante van een Ring te vertoonen, maar enkel een verward denkbeeld van denzelven en van Saturnus te gelyk, welke hy in het Jaar 1610 te kennen gaf in de volgende bewordingen: „ *Altissimum planetam tergeminum observavi*;" Ik heb waargenomen dat Saturnus drie Ligchaamen heeft.

Dit duistere verschynsel bragt de Astronomisten dikwils in verlegenheid, en 'er wierden veelerhande Hypothesissen gemaakt om hetzelve op te helderen, welken allen aan den schranderen Huygens a's beuselingen voorkwamen, die zig zelve voornaamelyk daarop toeleide om de slyping van het Glas te beproeven, en om lange Telescoopen te maaken, ten einde tot eene naauwkeuriger kennis van deese Planeet, met alles wat

daar

daartoe behoort, te geraaken. Ingevolge hiervan, maakte hy in den jaare 1655, een Telescoop van 12 voet, en Saturnus verscheiden maalen ziende, ontdekte hy somwylen even als een Ring om denzelven; welke hy naderhand, met een Kyker van drie-en-twintig voet, onderscheidener waarnam, en insgelyks eene Satellite ontdekte, wentelende om de Planeet. Deese Hugeniaansche Satellite is de vierde in order van Saturnus. Zie Plaat CCXXIX. *Fig.* 7. — Somtyds heeft hy twee heldere Armen, die van weerskanten aangezet schynen, te weeten daar van te vooren de donkere streep doorliep, en naar eene regte linie uitgespannen was, maar aan het Ligchaam van Saturnus breeder dan vanagter zyn, en spits toeloopen; integendeel staat de donkere streep in Saturnus iets hooger dan de armen, inwelke gedaante hy *Saturnus brachiatus* genoemd wordt. — Eindelyk zyn de armen in tweën gespleeten en worden in twee hengsels verwisseld; maar de streep onder het benedenste deel van de hengsels in het Ligchaam van Saturnus treed naar beneden, wanneer hy *Saturnus ansatus* heet, gelyk Hugenius zulks in zyne *Systemata Saturnino.* p. 9. enz. breedvoerig verhaalt, en teffens aanmerkt, dat men binnen deese hengsels de vaste Sterren zien kan. Hieruit heeft bovengemelde Hugenius besllooten, dat een ander ligchaam, 't geen aan en voor zig zelven donker is, en doorgaands even van de Planeet afstaat, zig rondom dezelve beweegen moet. Rondom Saturnus bevinden zig ook zyne Trawanten, die in vyf kleine Sterren bestaan, die zig rondom hem en teffens met hem rondom de Zon beweegen. — De vyfde heeft *Cassini*, door eenen Verrekyker van 17 voet, in den jaare 1671, in het einde van de maand October; de derde door eenen Verrekyker, van 35 voet, in het jaar 1672, den 23 September; maar de eerste en de tweede in 1684, in de maand Maart door een van 100 en 136 voet eerst ontdekt, waarvan men hier en daar in den *Transactionibus Anglicanis* narigt vinden kan.

SATURNUS. Dus noemen de Scheikundigen het Lood.

SATURNUS PHILOSOPHORUM. Is de *Antimonium* of het *Spiesglas.*

SATYR. *Satyri. Saters.* Eene soort van Monsters, die by de Dichters halve Goden genoemd worden. Men zeide dat zy in Bosschen en op de Bergen woonden, hebbende het bovenlyf van een mensch, doch hoirens op het hoofd, en het onderlyf van eenen Bok. Plinius zegt dat zoodanige Monsters in Oostindiën gevonden worden, die even als de viervoetige Dieren loopen. Men leest in de leevensbeschryving van den Heremiet Paulus, dat Antonius eertyds zoodanig een Monster in de Woestyne aantrof, en vraagende wat dit Monster was? had hetzelve geantwoordt, dat het een der sterffelyke Schep-

 selen

felen en een der Inwooners van deefe Woeftyne was, welken de Heidenen verkeerdelyk *Fauni*, *Satyri* en *Incubi* noemden. Nog leeft men dat de gemelde Satyr. Antonius met zekere vrugt van den Palmboom befchonk, daarby voegende, dat hy van zyn gezelfchap was afgezonden om hem te verzoeken, dat hy voor hen een voorfpraak by dien God wilde zyn, die in de Waereld was gekomen om de menfchen zalig te maaken; waarop hy terftond was verdweenen. St. Hieronymus die dit als eene waarheid verhaalt, voegt daarby tot bevestiging, dat onder de regeering van Conftantius, een deefer Monfters te Alexandrie in Egypten is geweeft, dat men na deszelfs dood zyn lyk balfemde, en naar Antiochië bragt, ten einde de Keifer dit Monfter zoude zien. Ook verhaalt Plutarchus, dat Sylla, toen hy binnen Dyrrhachium was, een leevendige Sater wierd vereërd, welke, nadat hy door verfcheide Tolken was ondervraagd, niet anders dan een onverftaanbaar geluid had laaten hooren, gelyk als de Paarden gewoon zyn te grienen, of gelyk de Bokken geluid geeven. Diodorus Siculus meldt dat eenige van deefe Monfters, die lange hairen hadden, die tot op het midden van den buik hingen, aan den Tyran Dionyfius gefchonken wierden. Sommige Rabbynen zeggen dat God, toen hy deefe Schepfelen Schiep, door den Sabbath was overvallen en daarom dezelven onvolkomen had gelaaten. Dat om die reden deefe Monfters zoo afkeerig waren van den Sabbath, en gewoon op zulke dagen zig in Boffchen en Woeftynen te begeeven, waaruit zy naderhand wederom kwamen, om de menfchen te kwellen.

SATYRE. *Schimpdicht*, *Hekeldicht*, in het Latyn *Satyra*, was by de Romeinen een Gedicht, waarin de algemeene lafteren en buitenfpoorigheden gehekeld wierden. Maar by de Grieken waren de Satyrifche gedichten geheel iets anders; want zy vertoonden daardoor eene foort van Treurfpelen, inwelken, behalven de Helden en Vorften, ook Saters en Bofchgoden op het Toneel kwamen, om de Aanfchouwers door hunne zeldfaame geftalte en gebaarden te vermaaken, en hunne, door droevige voorftellingen, nedergeflage gemoederen weder te vervrolyken. ENNIUS, zegt men, was de eerfte, die op het Tooneel Scherts- en Hekeldichten zong, geevende dezelven den naam van *Satyren*, waarin hem Pacuvius naarvolgde. Maar Lucilius deed meer arbeid in dit ftuk, en gaf aan dit nieuwe foort van Gedichten, een zwier, waarom hy gemeenelyk voor den eerften uitvinder der Satyren gehouden wordt. Ennius had allerlei foorten van Verfen onder malkander gemengd; maar Lucilius zong iedere Satyre in eenerlei verfen, en gebruikte in dezelven enkel zesvoetig, of enkel Jambifche Verfen. Nog had men eene andere foort van Satyres, wordende *Satyra*

ra *Varroniana* of *Menipaa* genoemd, omdat Varro de eerste Uitvinder was, en in dit stuk de manieren van den Cynischen *Menippus* volgde. Deese Satyren bestonden niet alleen uit veelerlei soorten van Versen, maar men mengde ook Grieksch onder het Latyn, behalven gantsche brokken in ongebonden reden. Op die wyse is het gedicht van *Seneca*, op den dood van Claudius; als mede het *Satyricon* van *Petronius* opgesteld. Na *Lucilius*, wiens versen verlooren zyn, volgden *Horatius*, *Juvenalis* en *Persius* onder de Romeinen, het voetspoor van *Lucilius*. Doch zy hadden daarin een grooten misslag, dat zy de Persoonen die zy hekelden, met naame noemden. Onder de Franschen maakten zig in dit soort eerst *Regnier* en *Scarron*, en naderhand *Boileau* en *Le Noble*, zonderling vermaard. Onder de Duitschers heeft vooräl RABENER zig onlangs zeer beroemd gemaakt, door zyne *Hekelschriften* die ook in het Nederduitsch vertaald zyn.

SATYRIASIS. Is eene, uit ongesteldheid des Ligchaams, ontstaane ongeregelde begeerte tot den *Coitus*, veroorzaakt door scherpte van de Zaad-stof; zynde dit ongemak in zoo verre van den *Priapismus* onderscheiden, dat deese laatste eene enkele styfheid van het *Membrum virile* verwekt, zonder eenige weesenlyke aandoening of prikkeling tot wellust.

SATYRIUM. *Orchis*, *Testiculus*. *Satyrion*. Is eene soort van *Orchis*, en daarvan enkel onderscheiden door de lange Bloemspoor, en omdat deszelfs dubbele wortel gelyk is aan die der Raapen. Zy groeit op het veld en in de Bosschen; bloeit in de maanden *April* en *Mei*. De Wortel versterkt de geboorteleden en vermeerdert het Zaad, *enz*. Als hy in wyn of honig gekookt wordt, is hy goed tegens de verzweeringen van den mond. De geconfyte Wortel vermeerdert het Zaad.

SAUCISSES. *Saucissons*. Zyn bondels van houten stokken of takken van Kuis-of andere Boomen of takkenbossen, die boven, beneden en in het midden saamengebonden zyn en by Blindingen gebruikt worden. Men maakt ook wel diergelyken met paalen aan den Oever vast, om daardoor het aan-en afspoelen van het water te beletten, en dezelven worden in dit geval ten hoogste vier voeten ver van malkander gelegd.

SAURURUS. Is een Uitlandsch gewas, met eene Bloem, die uit twee *Stamina* bestaat, verlengende het *Ovarium* zig in de gedaante van eenen Staart, waaraan Besiën komen, gelyk aan de *Arum*, waarmede het vermaagschapt is.

SAURUS. *Saura*, *Lacerta Maritima*. Is een Water-Hagedis, die zig aan de Zeestranden onthoudt, of in de kleine Zeeboesems, tusschen de klippen; waarom ze ook, als in hooge Zee het niet kunnende houden, slegts met eene Zwemvin is voorzien. Haar kop is dun en rond, gelyk die der andere

Hagedissen; de snuit is langwerpig en spits; de bek groot en met kleine tanden voorzien; de oogen zyn van middelmaatige grootte, rond en goudgeel; de rug is donkergroen; de buik witagtig en de zyden geel van Verw, en overal is zy over het lyf gevlakt, gelyk de Slangen. Zy is openende en ontbindende.

SAUTS DE FERME A FERME Zie het Artykel CAPRIOLES.

SAUVEGARDE. Zoo wordt genaamd de bescherming die een Generaal den inwooneren van een Vyandelyk Land verleent, om hunne Persoonen en goederen door een' open brief of door Soldaaten, voor alle vyandelykheden te bevryden.

SAUVEGARDE. Deese naam geeft men aan eene groote Amerikaansche Hagedis. Jufvrouw MERIAN zegt dat zy een Crocodil van tien of twaalf voeten in grootte evenaart, en dat zy haar de Eyeren van verscheide soorten van vogelen zag verslinden. Zy voedt zig met krengen, maar tast de Menschen nooit aan gelyk de Crocodil. Wanneer het wyfje haare Eyeren leggen wil, zoo graaft zy het zand aan den Oever der Rivier op, alwaar zy ze nederlegt, omdat zy door de warmte van de Zon, zouden uitgebroedt worden. De Indiaanen eeten deese Eyeren, die de grootte van die der Kalkoenen hebben, maar zy zyn een weinig langer. Dit is een Dier van beiderlei leeven. Het leeft zoo wel in het water als op het Land, indiervoege dat het, wanneer het gebrek aan krengen heeft, de Visschen beoorloogt, en by gebrek aan Visschen, leeft het van vliegen en Mieren. Men vindt deese Hagedis in de Surinaamsche Bosschen. Haare kleur is gemarmerd en haare Schubben zyn dun en glad. De *Tejuguacu* en de *Tupinambis*, zyn mede eene soort van Sauvagardes Men zal in het Artykel TUPINAMBIS zien waarom men deese Hagedissen dus noemt.

SAUVE TERRE. Dit is eene soort van Marmer, 't welk zynen naam van een Dorp ontleent dat dus genoemd is en in het Graafschap Comminges ligt. Het kan zeer schoon gepolyst worden. Het heeft verschillende kleuren. Deszelfs grond is zwart en het heeft witte en geele Aderen en vlakken. Te Parys noemt men het *Brêche*.

SAVOYEN. Een Hertogdom, gelegen tusschen Frankryk en Italiën, op de Westzyde van de Alpen; ten noorden bepaald door het Meir en het grondgebied van Geneve; ten Oosten door Zwitserland en Piemont; ten Zuiden door een ander gedeelte van Piemont en Dauphiné, en ten Westen door Franche Compté en Dauphiné.

SAXEN. De naam van twee kreitsen van het Duitsche Ryk, onderscheiden door de benaamingen van *Opper* en *Neder*. De Opper-Saxische Kreits bevat het Hertogdom Saxen, de Mar-

quisaats

quifaats van Meiffen, Lufatien, en Brandenburg, en de Hertogdommen Pommerania, Saxen-hall, Saxen-Altemburg, Saxen-Mersburg en Saxen-Naumburg. — De Neder-Saxifche Kreits bevat de Hertogdommen Mekkelenburg, Holftein, Lawenburg, Lunenburg, Zell, Bremen, Bronswyk, Hanover en Maagdenburg; de Prinsdommen van Verden en Halberftad, en het Bisdom Hildesheim.

SAXIFRAGA. (In de *Botanie.*) Eene foort van de *decandria-digynia* klaffe der Planten, groeiende op Zandagtige en Steenagtige plaatfen, en bloeiende in de maand *Mei*; draagende vyfbladige regelmaatige bloemen en eene dubbele Zaadpeul. Het kruid met de bloemen en den wortel breeken den fteen, dryven de pis, de maandftonden en de nageboorte. By de Drogiften, worden onder den naam van dit Zaad, aangehouden ronde bolletjes, hebbende de grootte van eene erwt, die onder aan de wortels van dit kruid groeien. Zie 'er eene Afbeelding van op PLAAT CCXXIX. *Fig.* 8.

SAXIFRAGA. *Steenbreekende Middelen.* Zie het Artykel LITHONTRIPTICA.

SAXIFRAGA LUTEA. Zie het Artykel MELILOTUS.

SAXISCHE FRIST. Is een Duitfch woord, en betekent een tyd van 6 weeken en 3 dagen, die gemeenelyk in de Gerechts-termynen, alwaar het Saxifche Recht in gebruik is, waargenomen wordt.

SAXISCHE UNIVERSITEIT. Zoo wordt in Zevenbergen de Vergadering van de Opper-Officianten uit alle Steden en Stoelen der Saxifche Natie genoemd, die alle Nationaale zaaken vonnift en befluit.

SAXUM METALLICUM. Is een fteen daar Metaal of Erts in is.

SAXUM SUILLUM. Zwynfteen, in Noorwegen is een zwarte, geftreepte, broffe en gelyk een Zwyn ftinkende fteen.

SBIRRO. Betekent een Gerechtsdienaar in Italien, die in de groote Steden hunnen byzonderen Hoofdman hebben, die *il Barigello* genoemd wordt.

SCABELLUM. Zie het Artykel PEDESTAL.

SCABIES. De *Schurft*, de *kraauwte*, wordt door de Geneesheeren aangemerkt te zyn tweederlei, naamelyk: *humida*, natte fchurft en *Sicca* drooge. De *natte* is als het Ligchaam, voornaamelyk de Handen, met breede, vuurige en etter-volle bladders bezet zyn. De *drooge* als 'er zeer kleine blaasjes op komen, waardoor de huid ongelyk en ruw gemaakt wordt, vergezeld zynde met eene onlydelyke Jeukte. De oorzaak daarvan is eene fcherpte des bloeds, die met haare bytende kragt, voor een gedeelte de huid doorknaagt, waaruit de *Pustule* of de bladders voortkomen, en de Zenuwdraaden geprikkeld

keld worden, veroorzaakende dus de Jeukte. Doch dat ze somtyds droog en somtyds nat is, geschiedt toevalliger wyse, na dat 'er veele of weinige wateragtige vogtigheden in het Ligchaam zyn. By de geneesing der Schurft moet men overweegen of ook de vogten in quantiteit zondigen; want alsdan is het zetten van koppen en het purgeeren noodig. Om te purgeeren pryst SIMON PAULLI *in Quadripartit Botanic. de Infusio Prun. Sylvestr.* of *Fumariæ* sterk aan. Anderen geeven eene *Mercuriale Purgatie*, uit *Mercur. dulc. Resin. Jalapp. Aloë*, *Gummi Gutt.* by voorbeeld:

℞. *Pulv. Rad. Jalapp. resinos* ℨß.
Merc. Dulc. ℈j.
Scammon. opt. gr. viij.
Gumm. Gutt. gr. iv.
cum
Elixir. Prop. s. a. q. s.
F. Pilul. S.

Bloedzuiverende Purgeerpillen, om in drie keeren te gebruiken.

Men kan dezelve ook met *Conserva Fumar.* of *Syr. de Cichor. cum Rhabarb.* tot een *Bolus* maaken. Of men gebruike de *Essent. Catharctic.* met de *Essent. Centaur. minor.* en *Fumar.* als ook de *Infusio folior. Sennæ*, met het *Sal Tartari* &c. Na deesen gebruike men *Alterantia* en *Diaphoretica*, als C. C. *ust. Lap. Cancror. Limat. Martis Antim. Diapaoretic. simpl.* en *Martial. Essent. Fumar. Lignor.* en *Expellentia Volatilia*, als *Sal. vol.* C. C. *Tartari*, *Viperar. Sp.* C. C. *Sanguin. Human. Tinctur. Bezoardic. cum. Sp.* C. C. Als ook *Myrrha*, *Flor. Sulph.* &c.

℞. *Aq. Flor. Sambuc.*
Rad. Scorzoner. ā ℥jß.
Tinct. Antimon. Tartarisat. ℈iv.
Essent. Lignor. ℨij.
Myrrhæ. ℨj.
Sal. vol. C. C. *gr.* xij.
Spirit. Camphor. ℈j.
Syr. Fumar. q. s.
F. Mixt. S.

Uitdryvende Mixtuur.

Beneffens deesen worden ook uitwendige middelen vereischt, als een Bad met *Rad. Helen. Lapath. Scrophular.* of deese

laat-

laatste wortel met *Axung. Porc.* en *Flor. Sulph.* tot een smeersel gemaakt; of men bereide een Loog uit den *Tartarus* en het *Nitrum*, waarby gedaan kunnen worden eenige droppels *Sp. Salis* of *Vitrioli*; want deesen zyn uitneemende tegens de daarby zynde *Inflammationes*. De *Lap. Medicamentos. Crollii*, is ook een uitneemend middel, als men van dezelve een Lood in water of dun Bier kookt, en de handen daarmede wascht; doch boven alle deesen munten uit de *Mercurialia*, by voorbeeld:

℞. *Merc. Sublimat.* ℈ ß.
Axung. Porcin. of
Unguent. Enulat. ℥ iv tot vj.
Misce.

Of ook *Merc. Sublimat.* ʒ j. gekookt in *Aq. Fontan.* ℔ j. tot dat dezelve *gesolveerd* is. WOYT heeft dikwils den *Merc. præcip. alb. in. Aq. Plantagin.* gesolveerd, met eene gewenschte uitwerking gebruikt, of ook dit volgende:

℞. *Aq. Flor. Fabar.*
Sigill. Salom. ā ℥ j ß.
Ol. Tart. per. del. ʒ iij.
Sacchar. Saturn. ʒ j.
Misce.

SCABIOSA. *Herba Apostematica*, *Psoraria*. Aposteum-kruid, groeit op de Weilanden en op het veld; bloeit in de maand Juny. 't Is een Kruidengeslacht, met saamengestelde regelmaatige Bloemen; draagende halve Bloemtjes, die deese Bloem uitmaaken; bloote Zaaden, die met eene hoornägtige kroon voorzien zyn. Daar zyn veele soorten van *Scabiosa*, onder welken 'er zyn die den winter over blyven, als de hooggroeiende, de gemeene ruige en die met geele en blaauwe Bloemtjes. De Zomerplanten zyn de rooden, purperen, de witten, die als Balsem rieken en die met het gesternde Zaad, *enz.* De wortel, bladeren en bloemen dryven het Zweet; zyn dienstig voor de Borst en de Long; wederstaan het vergift en zyn goed tegens den Hoest, Engborstigheid, Steekingen der Zyde *enz.* Uitwendig zyn ze goed tegens de Vlakken in het Aangezigt, Zomersproeten, Daauwworm, Moedervlakken &c.

SCALÆ. *Scala Geometrica.* Is een Staf, welke van alle de geenen gebruikt wordt, die met het meeten der hoogte, lengte, breedte en dikte zig bemoeien. De Franschen noemen het *Echelle*. Het is eigenlyk een Wiskonstig Instrument, bestaande uit een of meer Liniën, die in gelyke deelen (zoo

als

als men Roeden, Voeten, Duimen en Graaden pleeg af te meeten) verdeeld zyn; daartoe dienende, om de lengte van een regte Linie op het Papier te meeten, of op het Papier te brengen.

SCALADE. (In de Krygskonst) Een hevigen aanval op den Wal of op de Muuren van eene Stad of andere versterkte Plaats, door middel van Ladders, &c.

SCALDRI. Dit was weleer aan de Hoven der Noordsche Koningen, de naam dier Persoonen, die de Heldendaaden van hunne Vorsten in Liederen beschreeven hebben. Deese Liederen wierden in vervolg van tyd, by plegtige saamerkomsten opgezongen; om daardoor de gedagtenis tot de Nakomelingen over te brengen.

SCALENUM. Zoo wordt in 't gemeen een Driehoek genaamd, welke drie zyden van eene ongelyke Lengte heeft, waarom dezelve ook een *ongelykzydige Triangel* genaamd wordt. Van deesen heeft men geene zonderlinge eigenschappen te demonstreeren, maar men neemt genoegen met die welken hy met de overigen gemeen heeft. Voor het overige komt deese soort het meeste van allen voor. Egter bewyst EUCLIDES dat een ongelykzydige Driekhoek mede ongelykhoekig is.

SCALENUS. (In de *Anatomie*) *Ongelyke Drieboekige Spier.* Dus wordt eene der Halsspieren die tusschen de Nek-wervelen en het bovendeel der Borst geplaatst zyn, genoemd. Deese Spier is saamengesteld uit drie deelen, die den naam van *Scaleni* voeren, en zig weder in twee vereenigen, tusschen welke de Vaten en Zenuwen der Dye loopen. Deese drie deelen, wanneer zy te gelyk aangemerkt worden, zyn aan eene piramide, welker punt in de hoogte is, gelyk. De drie Portien deeser Spier hegten zig door een haarer uiteindens vast aan de eerste en tweede Ribbe, en met het andere aan de dwarsse uitsteeksels van alle de Halswervelen.

Deese Spier moet als een der Halsbuigers aangezien worden, en de Heer WINSLOW, die haar werkelyk onder die welken tot de Adembaaling dienen, gesteld had, heeft bekend dat hy, dezelve naauwkeuriger hebbende nagezien, niet geloofde dat zy dat gebruik had.

SCALENUS. *Canus Obliquus.* Is die, in welke de Axis met het Diametrum der Grondvlakte een regten hoek maakt.

SCALOPES. Seba geeft deesen naam aan eene wilde Americaansche Rot, die dikke en groote Zaadballen heeft, welken vry wel naar de Mammen van een Schaap gelyken. Meer naar agteren gaat de Roede nederwaarts. De Kop van dit Dier gelykt naar dien van den Vos. Hy eindigt in een punt, en zyn Muil gelykt vry wel naar den Muil van een Varken. Het bedient 'er zig van om de Aarde om te wroeten, om zyn

Aas

Aas te zoeken en zig holen te vormen, die het voor de wilde Dieren beschutten. Zyne ooren zyn breed, afhangende, byna kaal en alleen met eenige hairen hier en daar bezet. Het heeft groote en zwarte oogen, die aan alle zyden door donkerroode haairen beschut worden. De bovenlip, die met een langen knevel bezet is, en het geheele bovengedeelte van het Ligchaam, zyn met haairen van eene donkere roode kleur bedekt, en die van den buik en het voorhoofd zyn helder geel. De Staart van dit Dier is lang en gekroesd. Zyne pooten zyn witägtig en hebben geene haairen. Zy zyn gelyk die der Aapen gevormd en hebben vier vingeren en één duim. Het bedient 'er zig van tot verscheide gebruiken. Zyn staart dient hem om zig overal aan vast te hegten.

SCALPELLUM. Eene soort van Mes, dat in zyn heft vast staat, en ter snyding geschikt is. Hier van heeft men drie soorten: de Schalpel met verhevenheid (*à vive arrête*) met een rug, *le Schalpel à dos*, en *le Schalpel en Lancette* (Lancet Schalpel.) Men onderscheidt 't in een lemmer en heft; het lemmer moet van zeer goed wel getemperd staal, scherpsnydende en glad gepolyst zyn. Het heft is van eene stoffe die men begeert, dan eens van ivoor, dan eens van hoorn, dan eens van hout &c. het lemmer wordt in twee voornaame deelen verdeeld, in eene punt en voet, *talon*. Deeze is het waar door de Schalpellen onderling verschillen; het lemmer van 't Schalpel van 't eerste soort is saamengesteld uit vier afschuinsingen, twee op elke oppervlakte des lemmers, welke ter wederzyde een uitspringende linie tusschen beiden maaken, welke linie van de punt tot aan den voet voortgaat. Deeze linie is het, welke in 't fransch *la vive arrête* genoemd wordt, en dit soort van Schalpel kenmerkt. De vier afschuinsingen maaken de twee sneescherptens uit, welker breedte ongevoelig vermindert om eene zeer scherpe punt te maaken. De voet of 't stompe lemmerdeel is eene oppervlakte die plat en onregelmaatig vierkant is, en welker agterboorden op het handvatsel draagen; zy worden de grensscheiding (*la mite*) genoemd. Uit haar midden verheft zig een staart die een duim en eenige linien lang van eene pirimidiaale en onregelmaatige afgeronde gedaante is. De lengte des lemmers, de grensscheiding daar onder begreepen, moet een duim en tusschen de zeven en agt linien lang, en tusschen de vier en vyf breed aan zyn voetstuk zyn.

Het handvatsel is boekswyse gewerkt en is met zyn Lemmer, door eene soort van vereeniging, die *Ciment-vereeniging* genaamd wordt, te saamengevoegd, dat is te zeggen, dat de staart des lemmers ontvangen wordt in een gat, 't welk om-

laag

laag in het Lemmer gemaakt is, en dat het aldaar met Maftik of harft is vaftgezet. Voor het overige zoo heeft het handvatfel drie duimen en vier of vyf linien lengte, en is vier of vyf linien breed by het uiteinde dat aan het lemmer vaft is, en omtrent drie by het kleine en onderfte uiteinde, dat plat zyn moet.

Het *Scalpel à dos*, verfchilt van het *Scalpel à vive arrête* niet dan door zyn Lemmer. Het handvatfel is geheel en al gelyk. Het Lemmer heeft maar eene fneezyde en eenen rug. Het is in zyn handvatfel door eene Cimentvereeniging met harft vaft.

Het Lancet-Scalpel heeft zynen naam gekreegen van het werktuig daar zyn lemmer aan gelyk is.

Deszelfs handvatfel verfchilt van dat der voorigen. In plaats van hoekig gewerkt te zyn, is het plat, fchoon een weinig afgerondt en zeer glad gepolyft. Deszelfs voetftuk is in de breedte gefpleeten, en de platte ftaart des Lemmers neemt deefe fpleet in, in dewelke zy vaft is met twee fpykertjes, die het handvatfel en het Lemmer in het midden dwars doorgaan.

Daar zyn veele andere foorten van Scalpellen. De bovenftaanden kunnen door eenen Heelmeefter volftrekt niet ontbeerd worden.

SCALPELLUM UMBILICARIUM. Dus wordt een Mes of Schaar geheeten, waarmede de Vroedvrouwen de Navelftreng van het nieuwgeboren Kind affnyden.

SCALPELLUS EXCISORIUS. Zie het Artykel CATIAS.

SCALPER. Zie het Artykel CATIAS.

SCALPRUM CHIRURGICUM. Zie het Artykel SCALPELLUM.

SCALPRUM RASORIUM. Zie het Artykel SCALPELLUM UMBILICARIUM.

SCAMEUM AMERICANUM. Is een Tuingewas met breede bladen, dat egter hier te land geen bloeffem draagt.

SCAMILLUM en SCAMILLUS. Zoo wordt in de Bouwkunde een groot plat ftuk genaamd, dat men gebruikt om Pylaaren te verhoogen. Het is een ongelyk voetftuk, dat omtrent de gedaante van een voetbank heeft. Hiervan heeft *Bernardinus* BALDUS een geheel Tractaat gefchreeven.

SCAMMA. Dus noemden de Romeinen die plaats daar de Kampvegters byéén kwamen, om met elkanderen te vegten. Dezelve was eenigfints diep, gelykende naar eene foort van kuil. De Vegters mogten ook buiten derzelver ommetrek niet komen.

SCAMMONIUM, Is een Gewas met een lange, dikke en inwen-

inwendig witten wortel, zynde vol wit Sap. Uit deesen spruiten de stengelen en ranken, eenige ellen hoog, die zig rondom de stokken, welken daar by gestooken zyn, slingeren. De bladen zyn glad; de bloessem bleekrood, in de gedaante van eene kelk. Uit deesen wortel en uit dit kruid wordt een dik Sap bereidt, *Scammonium* genaamd, zynde alsdan eerst deugdelyk, als het helder, ligt en bros, ook gelyk een Gom is. Het is een sterk Purgeermiddel; zet de Gal en wateragtige vogten af, doch knaagt het Ingewand; waarom het op menigerlei wysen gecorrigeerd wordt. Dus wordt het genaamd *Diagridium*, *Scammonium Sulphuratum Vitriolatum*, *Rosatum*, *Resina Scammonii*. Edoch het moet maar by menschen van eene sterke natuur gebruikt worden.

SCAMNUM CHIRURGICUM. Zie het Artykel BATHRUM.

SCAMNUM HIPPOCRATIS. De Bank van Hippocrates, is een Chirurgicaal Instrument, van zes voeten lang, dat tot herstelling van gebroken en ontwrigte Leden gebruikt wordt.

SCANDALUM MAGNATUM. Is eene Wet in Engeland tegens de smaadredenen, die tegens eenen Pair van het Koninkryk uitgebraakt worden. De overtreeder wordt gemeenelyk in eene groote geldboete verweesen, en moet zoo lang in de Gevangenis blyven, tot dat dezelve aan de Beledigden betaald is.

SCANDEBEC. *Rondelet* geeft deesen naam aan eene soort van Oester, wiens visch een Prikkelenden, Zoutagtigen en somtyds bitteren en onaangenaamen smaak heeft, maar die den mond verhit. Haare Schelp is gekrold, uitwendig gekromd, geelagtig op eenige plaatsen, rood op andere, en inwendig glansryk wit. *Rondelet* gelooft dat dit dezelfde Schelp is, die den naam van *wilde Oester der Grieken draagt*.

SCANDYX. *Pecten Veneris*. *Naaldenkervel*, *Snavelkruid*. Is een Zomergewas uit het Geslacht der *Umbellen*, met zes lange Zaaden, die scherp of puntig zyn; waarvan het ook zyn naam heeft. De bladen zyn byna zoo fyn als die van de *Coriander* ingesneeden. De bloem is vyfbladig en als eene Lelie geschikt. De wortel is als een Pink dik en zoet van smaak. 't Is een openend, wondheelend, water afdryvend en verdeelend kruid.

SCANSORIUM. (In de *Romeinsche Oudheid*) Een Konstwerk waardoor het volk zoo om hoog geheven wierd, dat het gemakkelyker rondom zig konde zien. De *Scansorium* was hetzelfde met het geene by de Grieken *Acrobatica* genoemd wierd. De Schryvers verschillen onderling in het gebruik van dit werktuig. TURNEBUS en BARBARUS, oordeelen dat het in den krygsdienst gebruikt wierd, door de Belegeraars opgeworpen, hoog genoeg om over de wallen te zien, en den staat der zaaken aan de andere zyde te beschouwen. BALDUS veronderstelt dat het

het eene foort van beweegbaar fchavot was, faamengefteld voor Schilders, Verwers, Pleifteraars, &c, ten einde aan de Zolders der vertrekken te kunnen komen; als mede aan de toppen der Boomen. Eenigen meenen dat het in beide gevallen gebefigd wierd.

SCAPHA. Zie het Artykel NICHE.

SCAPHISMUS. Was weleer eene grouwelyke en onmenfchelyke doodftraf by de Perfiaanen, die fommige Misdaadigers leevendig door de Wormen en het ongedierte lieten verteeren. — Men ftak de Misdaadiger in een Doos, of uitgeholden Boom, met vyf gaten, voor zyn hoofd, armen en voeten; beftreek die met honig en melk, om de vliegen, byën en ander ongedierte te lokken; en ftelde hem aan de Zon bloot, in welken toeftand men hem liet tot dat hy den doodfnik gaf. — Welk eene barbaarfche uitvinding!...

SCAPHOIDES. Zie het Artykel OS NAVICULARE.

SCAPULÆ. *Sceptulum. Scopulum. Homoplata.* Het Schouderblad, is een breed, dun been, dat niet zoo zeer tot befcherming der Ribben, waarop het gelyk een fchild ligt, als wel tot zekerheid van het gewrigt der Sleutelbeenen, en voornaamelyk van het Oxelbeen dient. Het is van gedaante driehoekig, inwendig eenigfints uitgehold, ook eenigermaate naar buiten verheven, hebbende drie uitfteekfels, met naame *Acromium*, *Proceffus Cocoides* of *Anchoralis* en *Cervix*.

SCAPULARES. Zie het Artykel BINDZEL.

SCAPULARIUM. Is een gedeelte van eene Munnikenkleeding, die uit twee kleine Lappen Laken beftaat, waarvan het eene de Borft en het andere den Rug dekt. *Scapularium* betekent ook twee donkere bruine kleine kappen van zyden ftof, waarvan de eene boven en de andere van onder aan twee Linten hangt. Deefe laaten de waereldlyke Perfoonen onder de Roomfch-Catholyken by de Carmeliters wyën, en zy draagen ze ter eere van de Heilige Maagd Maria.

SCAPULIER DER CARMELITEN. Wordt van eene ongemeene kragt, in gevaar te Water en te Land, in Ziektens en kwaade toevallen, in onvrugtbaarheid der Vrouwen, in het bluffchen van brand en in bezweeringen by de geenen die van den Duivel bezeten zyn, by de Roomfch Catholyken gehouden; zynde daarvan zeker Boek, der *Carmeliten Genadepenning* genaamd, voorhanden, 't welk de oneindige deugden van dit Scapulier niet genoeg weet uit te fpreeken.

SCAPUS. Zie het Artykel PENIS.

SCAPUS. Zie het Artykel STYL.

SCARABAEUS. *Cantharus.* Een *Kever*, is een byzonder geflacht van Infecten, 't welk twee hoornen en onder dezelven twee weeke Perkamenten Vleugels heeft (*Vagina Pennea Coleopte-*

leoptera). De Heer Richter heeft in zyn Museum meer dan dertig soorten van deese Diertjes opgeteld. Sommigen gebruiken dezelven in de Geneeskunde, nadat ze, wel afgewasschen zynde, dezelven hebben laaten sterven en in de Zon droogen; waarna zy het Poeder aanpryſen als saamentrekkende, goed om de verflapte vesels der oogen te versterken, zoo wel uit als inwendig gebruikt zynde. Men maakt 'er ook, met Lynzaad-Olie, een Zalf van voor de Aambeyen, en om den Sluitspier van den Aars, als hy verflapt is, te versterken.

SCARABAEUS STRIDULUS. *Molenaar*, *Tor*. Is eene soort van Kever, die hier te Land wel bekend is, en uit eene soort van Korenworm voortkomt, gelyk sommigen willen. Hy verandert, doch eerst na verloop van vier jaaren, eveneens in eene Tor, als de Rups in een Kapelletje. Hy doet veel schaade aan de Nootenboomen, waarvan hy de bloessems en bladen eet. Den meesten tyd des jaars echter onthoudt hy zig onder de Aarde. Hy zou zeer openende, en, in Poeder ingenomen, dienstig zyn, zoo eenigen meenen, tegens het Graveel.

SCARBOROUGH. Een Burgt en Zeehaven van Yokshire, 37 mylen ten noordoosten van York. Zy zendt twee Leden in het Parlement, en is beroemd wegens eene medicinaale Bron, die tot groote verschillen onder de Natuurkundigen aanleiding gegeeven heeft; schryvende zy allen daaraan veele deugden toe, terwyl de eene het aan 't eene ingredient, de ander het aan een ander toeschryven.

SCARIFICATIO. De *Kopping*, *Kopzetting*. Is eene Chirurgicale Operatie, wanneer 'er door het vermogen van een Laat-Yser, veel kleine gaten in de huid gemaakt worden, uit welken daarna, volgens goedvinden, een zekere menigte bloeds, door behulp der Laatkoppen naar buiten getrokken wordt. De Instrumenten, alsmede de wyse hoe het koppen verricht wordt, zyn genoegsaam bekend. Sommigen der Ouden gebruikten tot het Scarificeeren der Oogen, eene Staalen Rasp, in de gedaante van een Spaan, Zie Letter A, Plaat CCXXIX *Fig*. 9. Anderen besigden een prikkende distel, gelyk de *Atractylis* of de *Equisetum Majus*. Maar de laatste en beste Instrumenten voor deese Operatie, is de baard van Garst of Rogge, voorzien met ryen van kleine punten, vertoond *Ibid* op Letter B. Twaalf of vyftien van deese baarden saamengenomen, zyn genoeg om eene soort van borstel te maaken, gelyk in C; waarmede de binnen zyde der Oogleden, en ook het oog zelve gescarificeerd kan worden. Nogtans kan zulk een borstel niet meer dan ééns gebruikt worden, omdat ze een zeer zwakke kragt heeft. Heister denkt dat deese Operatie van een aanmerkelyken dienst kan zyn, in alle ontsteekingen

der Oogen. — Het koppen wordt veelvuldig in het werk gesteld, aangemerkt het in de plaats van het aderlaaten dienstig is; en als dit niet gevoeglyk kan geschieden, gebruikt men het koppen. In het byzonder is het zetten der koppen goed tegens de kraauwte, als ook tegens de dolle hondsbeet, en tegens de steeken van Byën en Horsselen; en eene byzondere soort van *Scarificatie* of *Schrapping* en Inkerving met een Mes, heeft ook plaats in de *Ophthalmia* of Oog-ontsteeking, gelyk hierboven aangemerkt is. — De Kopzetting wordt nagelaaten als men bespeurt dat het Bloed al te dik is, omdat het niet uit de kleine Gaatjes vloeien wil; en als het bloed al te waterachtig is, want zoodanige gestellen kunnen de uiterlyke warmte, welke altyd daartoe vereischt wordt, niet verdraagen.

SCARIFICATORIUM. *Ventosa. Cucurbitula.* Kopglas of Laatkop, is van glas, zilver, koper, tin of horen gemaakt; beneden een weinig breeder dan boven. Zy worden gemeenelyk op tweederlei wysen geappliceerd; of zonder opening der huid, welke men drooge koppen noemt; of met eene Scarificatie, en wel by allerlei krankheden, inwelken men eene attractie maaken wil. Men gebruikt ze voornaamelyk by eene Apoplexie, verlamming of diergelyke toevallen; en wel op verscheiden wysen. Dus zet men ze, by gelegenheid van beroerdheid, op den Schouder of *Spina Dorsi.* Als de vrouwelyke Sexe een gebrek aan doorwaassеming heeft, zet men de koppen op de vlakte der Schenkelen; en in de *Paralysis* of lammigheid, op dat deel, het welke daarvan geraakt is. Sommige Natiën doen een brandend doekje of vlas in de koperen Laatkoppen, en appliceeren het snellyk op het Ligchaam, wanneer het zig vast aanzet en inzuigt.

SCARIOLA ARABUM. *Endivia Minor.* Het Zaad van dit kruid is gelyk dat van Latuw; behalven dat het meerendeels zwart is, met een weinig wit daaronder, terwyl het Latuurzaad integendeel gantsch wit is.

SCARKER. Dit is een Visch die men in de Sierra Leona in Afrika vangt. Men gist dat dit den *Hamervisch* of *Balans-Visch* is.

SCARLATEA. Zie het Artykel HORMINUM.

SCARLEI. Zie insgelyks het Artykel HORMIUM.

SCARPE. Dus noemen de Franschen eene Buiten Schans, gelyk *Contrescarpe*, binnen Schans of het Bolwerk van eene vesting.

SCARPEEREN. Zoo noemt men den arbeid aan een Wal of Aarde; daar men door hulp van Dossier-bert, de Wallatten, de Snoer en de Walzetters-Spa, aan de buiten- en binnen-Schoeying van de Graft, de behoorlyke Borstweering geeft, die vervolgens met Dekzooden of dunne Zood-aarde moet bekleedt worden.

SCARTA FACCIA. Zie het Artykel PORTE FEUILLE.

SCARUS. Is een groote Zeevisch, die herkaauwt, breed en dik, ook byna gantsch rond; van gedaante omtrent gelyk de *Sargus*. Zyn lyf is met groote, dunne en blaauwe Schubben bedekt. Op den rug is hy byna zwart, maar wit aan den buik. By de Vinnen heeft hy veele Prikkels; de oogen zyn groot, maar de bek naar evenredigheid klein. Zyne tanden zyn zoo breed als die van een mensch. Hy leeft van kruiden, by voorbeeld van *Alga*, doch hy onthoudt zig van Visschen. Men houdt hem voor den eenigen visch die herkaauwt. — Sommigen tellen hem onder de Soorten van Baarsen. Men vindt hem in de wateren van Sicilien, Asien en Griekenland, tusschen de Klippen. Zyn vleesch is malsch en gemakkelyk te verduwen. De Lever wordt als een middel tegens de Geelzugt en de verstopping gehouden, als ze, gegeeten of gepulverizeerd zynde, met witten wyn ingenomen wordt.

SCATULA. Een *Doos*. In de Ordonnantien, wordt dikwils gevonden D. *ad. vel. in Scat.* dat is: *detur. ad vel in Scatulum.* Het Geneesmiddel moet in een Doos gedaan worden.

SCEARA. Zie het Artykel CANIS MAJOR.

SCECACHUL. *Pastinaca Syriaca.* Is een uitheemsch Gewas, dat de Arabieren nu eens *Locachium*, dan *Lichimum* of *Alithimum* noemen. De Stengel is laag en knoestig; draagt bladen byna gelyk de Terpentynboom. De bloessem is gelyk die der Violen, doch veel grooter. Als deese afvalt, dan volgen 'er zwarte graantjes, gelyk Erwten. Deesen worden *Calcul* of *Kilkil* genaamd en zyn vol van een zoet Sap. — De wortel is knoestig en vol aderen. Dit gewas groeit aan de wortelen der Boomen, op Schaduwagtige plaatsen, en het is zeer zeldsaam. De Graanen, *Culcul* genaamd, verwekken lust tot het byslaapen, en bevorderen de Ontfankenis, als ze gegeeten worden. De wortel heeft eene diergelyke kragt.

SCELETUM. Zie het Artykel GERAAMTE.

SCELOTYRBE. Is eene verderving van het bloed, ontstaande uit den Scheurbuik. Waarom ook *Aqua Scelotyrbes* genaamd wordt, een Water dat tegens de Scheurbuik gebruikt wordt.

SCENA. Betekende eerst by de Ouden een groen Prieel, dat men, te lande, by gelegenheid van Feestdagen oprichtede, en waar men byéén kwam om zig met allerlei vermaaken te vervrolyken. In vervolg van tyd verstond men door dit woord een deel van het Theater, waarop de Comedianten Speelden, alsmede een deel van het geene 'er gespeeld of vertoond werd, welke betekenis het nog hedendaagsch heeft.

SCENISCHE SPELEN. (By de Ouden.) Waren onderhoudingen op het Theater, bestaande in Spelen, Danssen, en ande-

andere theatraale vertooningen. — De Romeinen waren vier honderd jaaren zonder eenige Scenifche Spelen, doch naderhand zyn zy daarin tot eenen hoogen trap van volmaaktheid geklommen.

SCENITEN. Oude Volkeren van Arabiën, dus genaamd van hunne Tenten, met geitenvellen bedekt, inwelken zy woonden, en door de Grieken genaamd *Scenai*. Hun Land is zoo befmettelyk voor de Varkens, dat zy zoo ras fterven, als zy daarheen gedreeven worden. Zy woonden digte by den Euphraat en Mefopotamiën, tusfchen het Steenagtige, het Woefte en het gelukkige Arabiën.

SCENOGRAPHIA. (In de *Perfpective*.) De vertooning van een Ligchaam op eene Perfpective vlakte; of eene befchryving daarvan in alle deszelfs byzonderheden die zy voor het oog vertoonen.

De Ichnographia van een Gebouw, *enz*, vertoont deszelfs Plan of grondwerk; de Orthographia, is een gezigt van het Front of een van deszelfs zyden; en de Scenographia, is eene vertooning van het geheele Gebouw, van het Front, de zyden, hoogte, en alles wat op het Geometrifche Plan opgetrokken is. Zie de Artykels ICHNOGRAPHIE en ORTHOGRAPHIA.

Om de Scenographie van eenig Ligchaam aan te toonen. 1 Leg de Bafis, grondflag of het Plan van eenig Ligchaam, overeenkomftig de geregelde orde. 2. Op de onderfcheidene punten van het Plan, rigt op de Perfpective hoogtens: dan zal de Scenographie van een Ligchaam volbragt zyn, uitgenomen dat 'er eene gefchikte fchaduw bygevoegd moet worden.

De manier om de hoogtens op te trekken is als volgt: op eenig punt, als C. (PLAAT CCXXX. *Fig*. 4.) eene Perfpective hoogte op te trekken, beantwoordende aan eene Objective hoogte PQ; op de grondlyn trek op een Perpendicul PQ, gelyk met de gegeeven Objective hoogte; trek van P en Q, tot eenig punt, als T, regte Lynen PT en QT; van het gegeeven punt C, trek eene regte Lyn CK, parallel met de grond Lyn DE, en ontmoetende de regte Lyn QT in K; en in het punt K, op de Lyn KC, regt op een Perpendicul IK, welke de begeerde Scenographifche Hoogte zyn zal.

De toepasfing van deefe algemeene Methode om de Scenographie van een Ligchaam te trekken, is in alle gevallen niet zoo gemakkelyk, maar het zal noodzaaklyk zyn om dezelve in eenige voorbeelden op te helderen.

Voorbeeld I. Om de Scenographie van eenen Cubus aan te toonen, die men befchouwt door eenen Hoek: 1. Als de bafis van eenen Cubus befchouwd door eenen Hoek, ftaande op eene Geometrifche vlakte, een vierkant is, befchouwd op eenen

Fig. 1. DIAGONAALE SCHAAL.

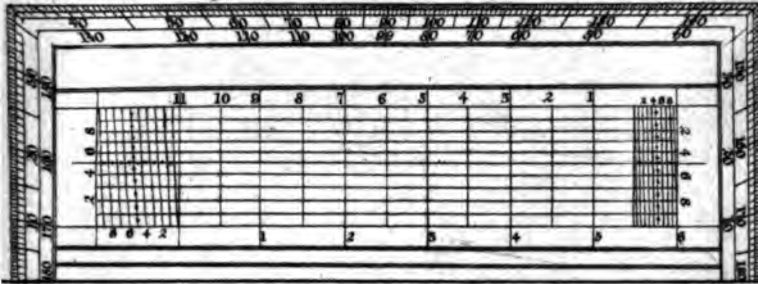
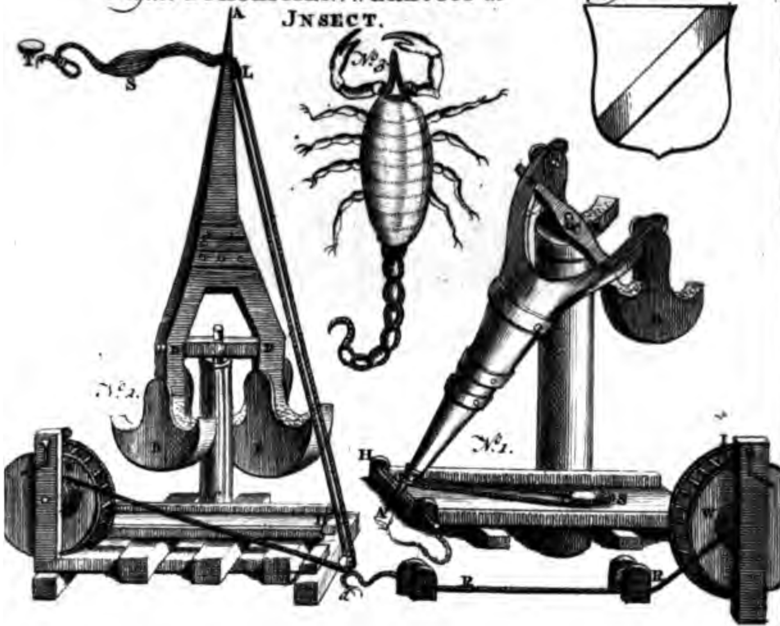

Fig. 2. SCHORPIOEN. WERKTUIG en JNSECT.

Fig. 3. SJARP.

SCENOGRAPHIE.

Fig. 4.

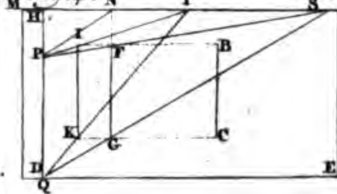
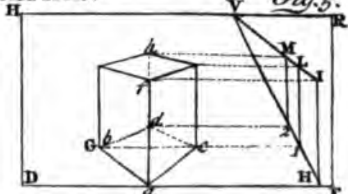
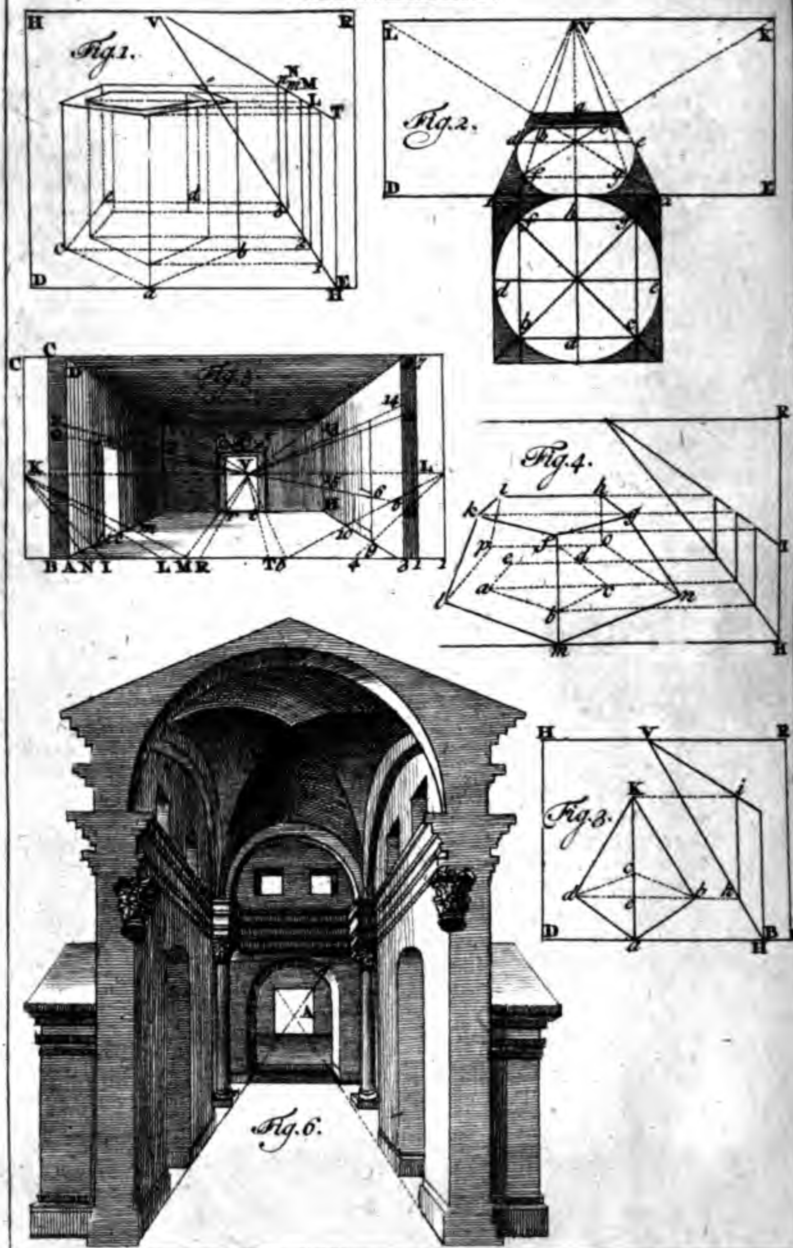

Fig. 5.

SCENOGRAPHIA.
Fig. 1.
Fig. 2.
Fig. 3.
Fig. 4.
Fig. 5.
Fig. 6.

eenen Hoek; trek een vierkant, hoekswyse beschouwd, op de Perspective Tafel of vlakte. 2. Trek de zyde HI op (*Ibid* Fig. 5.) van het vierkant Perpendiculair op ieder punt van de grondlinie DE; en trek tot eenig punt, als V, van de Horizontaale Lyn HR, de regte Linie VI en VH. 3. Van de Hoeken *d*, *b*, en *c*, trek *c* 1, *d* 2, &c. Parallel tot de grondlinie DE. 4. Van de punten 1 en 2, trek op L 1 en M 2, Perpendiculair met dezelve. Ten laatste, terwyl HI de hoogte is die opgetrokken moet worden in *a*, LI in *c* en *b*, en M 2 in *d*; trek op in *a* de Lyn *fa*, Perpendiculair tot *a* E; in *b* en *c*, trek op *bg* en *ce*, Perpendiculair tot *bc* 1; en laastelyk, trek op *db*, Perpendiculair tot *d* 2, en maak *af*=HI, *bg*=*ec*=L 1, en *bd*=M 2; indien alsdan de punten *g*, *b*, *e*, *f*, door regte lynen verbonden worden, zoo zal de Scenographie volbragt zyn.

Voorbeeld II. Om de Scenographie van een hollen Quinquangularen Prismus aan te toonen. 1. Terwyl de Basis van een hollen quinquangularen Prismus, staande op eene geometrische vlakte, een Pentagonum is, met een Limbus of breedte van eene zekere afmeeting, vindt de verschyning van deesen Pentagonus op eene Tafel of vlakte. 2. Op eenig punt als H, van de Grondlinie DE, Plaat CCXXXI *Fig.* 1. trek op een Perpendicul HI, gelyk tot de Objective hoogte, en tot eenig punt, als V, van de Horizontaale Lyn HR, trek de Lynen HV en IV. 3 Van de onderscheidene Hoeken *a*, *b*, *d*, *e*, *c*, van de Perspective Ichnographie, beide de uit- en inwendigen, trek regte Lynen, als *b* 2, *d* 3, &c. Parallel tot de grondlinie; en van de punten 1, 2, 3, trek op perpendiculs tot dezelve, als L 1, M 2, *m* 2, N 3, *n* 3. Indien deesen alsdan opgetrokken worden in de Corresponderende punten van de Ichnographie, gelyk in het voorgaande Artykel, zoo zal de Scenographie voltrokken zyn.

Voorbeeld III. Om de Scenographie van eenen Cylinder aan te toonen. 1. Terwyl de Basis van eenen Cylinder, staande op eene geometrische vlakte, eenen Cirkel is, zoek de verschyning van eenen Cirkel; in de punten *a*, *b*, *d*, *f*, *b*, *g*, *e*, *c*, (*Ibid* Fig. 2) trek op de schynbaare hoogtens, gelyk in de voorige Artykels. Indien nu derzelver opper-Lynen door kromme Lynen verbonden worden, in den basis *a*, *b*, *d*, *f*, *c*, *b*, *e*, *c*, zal de Scenographie van hunnen Cirkel volbragt zyn. Het is klaarblykelyk dat deese Lynen overgeslagen moeten worden, beide in het Plan en in de optrekking, die niet aan het oog vertoond worden; nogtans moeten zy niet verwaarloosd worden van den beginne af, als noodwendig zynde tot het vinden van andere Lynen; want in de Scenographie van den Cubus, hoekswyse beschouwd, zyn de Lynen *db* en *de*,

PLAAT CCXXX *Fig.* 5, in den Basis, en de Lyn *db* in de oprichting, verborgen voor het oog, en worden daarom in de beschryving overgeslagen. Maar, terwyl het punt H niet gevonden kan worden, ten zy dat men het punt *bd* in de Ichnographie gehad hebbe, noch de Lynen *gb* en *de* getrokken zonder de hoogte *db*, zoo is de verschyning van het punt *d* even zoo noodzaakelyk om bepaald te worden in de bewerking, als de hoogte *bd*.

Voorbeeld IV. Om de Scenographie van eene Pyramide, staande op derzelver Basis, te vertoonen. Veronderstel by voorbeeld, dat men begeerde eene quadrangulaire Pyramide af te Schetsen, beschouwd op eenen Hoek. 1. Terwyl de Basis van zoodanig eene Pyramide een vierkant is gezien op eenen hoek, trek zoodanig een vierkant. 2. Om den *vertex* van de Pyramide te vinden, dat is, een Perpendicul laaten vallen van den Vertex tot den basis, trek diagonaalen die malkander onderling doorsnyden in *e* (PLAAT CCXXXI *Fig.* 3.) 3. Op eenig punt, als H. van de grondlinie DE, trek op de hoogte van de Pyramide HI; en trekkende de regte Lynen HV en IV tot ieder punt van de Horizontaale Lyn HR, maakt de diagonaal *rb*, tot dat ze de Lyn VH in *b* ontmoet. Laatstelyk van *b* trek *bi* Parallel tot HI. Deese, op het punt *e* opgetrokken zynde, zal de vertex geeven van de Pyramide K; by gevolg zullen de Lynen *d*K, K*a* en K*b* ter zelver tyd bepaald worden. Op dezelfde wyse wordt de Scenographie van eenen Conus afgescheist.

Voorbeeld V. Om de Scenographie van eene afgekorte Pyramide te vertoonen. Veronderstel de afgekorte Pyramide quadrangulair, vooreerst dan, indien van de onderscheidene hoeken van den opper basis Perpendiculs begreepen zyn, die van den beneden basis nedergelaaten zyn, zullen wy een Pentagonum hebben, met eene andere daarin beschreeven, wier zyden parallel zyn tot die van de voorgaande: deesen hellen mede met een Pentagonum, voorzien van eenen riem of van eene breedte, &c, en kan daarom op dezelfde manier afgeschetst worden. 2. Rigtende de hoogte op van de afgekorte Pyramide IH. (*Ibid. Fig.* 4) bepaal de Scenographische hoogtens opgetrokken te zyn in de *Punten a*, *b*, *c*, *d*. Indien nu de punten *f*, *g*, *b*, *i*, *k*, door regte Lynen saam verbonden worden, en de Lynen *lk*, *fm*, *gn*, *bo*, getrokken, zoo is de Scenographie volbragt.

Door het trekken van twee Concentrique Cirkels in een geometrisch plan, en ieder ding zoodanig doende als in dit Problema, zal de Scenographie van een afgekorte Pyramide getrokken zyn.

Voorbeeld VI. Om de Scenographie van Muuren, Colommen, enz.

enz. te toonen, of om dezelve op eenen grond op te trekken. 1. Veronderstel een Plaveisel, AF, HI, (Ibid. Fig. 5 en 6.) vertoond in een plan, te saamen met den Basis van de Colommen &c, indien 'er die zyn. 2. Op de grondlinie neem af de dikte van den Muur BA en 1, 3. — 3 Op A en B, gelyk ook op 3 en 1, trek op Perpendiculs AD en BC, zoo ook 3, 6, en 1, 7. 4. Verbindt de punten D en 6 met het principaale Punt V, door de regte Lynen DV en 6 V. 5. Op I en H trek op Perpendiculs HG en EF. Aldus zullen alle de Muuren afgeperkt zyn. Om nu de Pylaaren op te trekken &c, is 'er niets meer noodig dan van derzelver verschillende Basissen ('t zy vierkanten of cirkelvormigen) ontworpen op het perspective plan, de onbepaalde perpendiculs op te regten; en op de fondamenteele lyn, waar ze doorsneeden wordt door de Raduis F*a*, loopende door den Basis, trek op de waare hoogte AD; want DV, als te vooren getrokken zynde, zoo zullen de Scenographische hoogtens bepaald zyn.

Voorbeeld VII. Om de Scenographie van een Deur in een huis te vertoonen. Veronderstel een Deur die men begeert afgeperkt te zyn in een Muur DEFA (*Ibid Fig.* 5.) 1. Op de fondamenteele lyn zet af derzelver afstand AN van den Hoek A, te gelyk met de breedtens van de Posten NI en LM, en de breedte van het gat zelve LI. 2. Tot het punt van afstand K, van de onderscheidene punten N, I, L, M, trek regte Lynen KN, KI, KL, KM, welken de breedte zullen bepaalen van de Deur *li*, en de breedtens van de Posten *cn* en *ml*. 3. Van A tot O zet af de hoogte van het Gat AO, en van A tot P, de hoogte van de Posten AP. 4. Vereenig O en P met het voornaame punt door regte Lynen PV en OV. 5. Alsdan, van *n*, *i*, *l*, *m*, trek op perpendiculs, waarvan de middelsten doorsneeden worden door de regte Lyn *OV* in *o*, en de buitensten, door de regte Lyn VP in *p*. Dus zal de deur afgetekend zyn, met derzelver Posten; indien de deur vertoond moet worden in den Muur EFGH, zoo zou de manier ten naasten by dezelfde weesen: want. 1. Op de grondlinie, zet af den afstand van de deur van den hoek, en vervolgens insgelyks de breedte van de deur RT. 2. Van R en T, trek regte Lynen tot het principaale punt V, om de breedte *rt* in het perspective plan te hebben. 3. Van *r* en *t* trek op onbepaalde Perpendiculs tot FH. 4. Van A tot O zet af de waare hoogte AO. Laatstelyk van O tot het principaale punt V, trek de regte Lyn OV, snydende EF in Z, en maak *rr* en *tt* gelyk tot TZ. Dus is de deur *rr*, *tt*, getrokken, en de Posten worden 'er gemakkelyk bygevoegd, als te vooren.

Voorbeeld VIII. Om de Sconographie van Vensters in eenen Muur te ontwerpen. Wanneer gy weet hoe men deuren moet vertoonen, zoo zult gy geen zwaarigheid vinden in het byvoegen van Vensters; bestaande alles wat hier verder vereischt wordt, in het afzetten van de hoogte des Vensters van den bodem van den grond. De geheele bewerking is als volgt: 1.) Van 1 tot 2, zet af de dikte van den Muur aan het Venster; van 3 tot 4, deszelfs afstand van den hoek 3; en van 4 tot 5, deszelfs breedte. 2) Van 4 en 5, tot het afstandspunt L, trek de regte Lynen E 5 en L 4. Welken de perspective breedte 10, 9 van het venster zullen geeven. 3.) Van 10 en 9, trek op Perpendicula tot het Pavement, dat is, trek onbepaalde Parallelen tot 6, 3, 4.) Van 3 tot 11, zet af de afstand van het Venster van het Pavement, 3, 11, en van 11 tot 12, deszelfs hoogte 11, 12. — Laatstelyk van 11 en 12, tot het principaale Punt V, trek de Lynen V 11 en V 12, welken de Perpendiculs 10, 13, en 9, 14, in de Punten 13 en 14 doorsnydende, gelyk mede in 15 en 16, de verschyning van het Venster zullen te voorschyn brengen.

SCENOGRAPHUM CATHOLICUM. Zoo noemt men het Instrument, door wiens hulp men alle Ligchaamen zeer gemakkelyk Perspectiefs erkennen kan. Diergelyk een beschryft NICERON, in zyn *Thaumat. Optic.* p. 139. welkers uitvinding hy aan LUDOVICUS CIGOLUS, een Schilder te Florence, toeeigent. De eerste van allen is ALBRECHT DURER geweest, die in zyne Geometrie narigt daarvan gegeeven heeft; uit wiens uitvinding, volgens het oordeel van NICERON, alle de overige uitvindingen ontstaan zyn.

SCENOPEGIA. In de Joodsche Oudheid, het zelfde met het Feest der Tabernakelen of Loofhutten.

SCEPASTRA. Is eene soort van Bandage, om het hoofd mede te bewinden.

SCEPTER. Een Koninklyk Cieraad. Men gaf oudtyds deesen naam aan een Hellebaard, welken de Koningen droegen. Naderhand was de Scepter der Koningen een stok, vercierd met koper, yvoor, zilver of goud. Tarquinius zwaaide denzelven het eerste te Romen, en de andere Koningen, ja zelfs de Burgemeesters na hem. De Keisers en Koningen draagen denzelven nog tegenswoordig in zekere plegtigheden.

SCEPTICI. Zekere Wysgeeren, Leerlingen van PYRRHO, aldus genaamd, omdat hunne geheele Wysbegeerte nergens in bestond dan om de zaaken aan te merken, zonder iets aangaande derzelver waarheid of valschheid te bepaalen, omdat zy niet geloofden, dat men dezelven kan ontdekken. Dus twyffelden zy aan alles, en durfden zelfs niet verzekeren dat 'er

'er iets zekers was, waarin zy verschilden van de nieuwe Academisten, die ten minste verzekerden, dat 'er niets zekers was. PYRRHON, stichter van deese Secte, leefde ten tyde van Epicurus en van Theophrastus.

SCEPTICUS. Zoo wordt genaamd iemant die aan alles twyffelt, en vast onderstelt, dat men niets met zekerheid weeten kan.

SCHAAF. Is een Timmermans Werktuig, waarmede zy het hout glad schaaven.

SCHAAKSPEL. Dit is een der edelste en vernuftigste Spelen, het welk de Persiaanen gezegd worden uitgevonden te hebben. Het is byna onder alle Natien, zelfs by de Russen, Jooden en Amerikaanen gebruikelyk. De Boeren in *Ströpke*, in het gebied van Halberstad, munten daarin uit. Den aart en de hoedanigheid van dit Spel heeft Hertog Augustus van Brunswyk-Lunenburg, onder den naam van *Gustavus Selenus*, in een wydloopig Tractaat beschreeven.

SCHAAL. *Schil*, *Schors*. Zie het Artykel CORTEX.

SCHAAL. (DIAGONAALE) Wordt aldus ontworpen: Trek eerst twaalf parallele Lynen op gelyke afstanden (Zie PLAAT CCXXX. *Fig.* 1.) wier geheele lengte verdeeld zy in een zeker getal gelyke deelen, overeenkomstig de lengte van de Schaal, door perpendiculaire parallelen, laat de eerste verdeeling wederom geminderdeeld worden in tien gelyke deelen, beide boven en beneden; de eerste spatie zal daarenboven naauwkeurig verdeeld worden in honderd gelyke deelen; want wanneer ieder van deese onderdeelingen een tiende deel is van de geheele eerste ruimte of verdeeling, zoo is iedere parallel boven hetzelve een tiende van zulk eene verdeeling, en by gevolg een honderdste part van de geheele eerste ruimte; en indien 'er tien van de grooter verdeelingen zyn, een duisendste gedeelte van de geheele Schaal. — Indien om die reden de grooter verdeelingen saamen gerekend worden, zoo zullen de eerste minderdeelingen het tiende deel zyn van een veréénigd deel; eene Eenheid, en de tweede minderdeelingen, aangetoond door de Diagonaalen op de parallelen, honderdste deelen van een veréénigd deel. — Wederom, indien de grooter verdeelingen tienmaal gerekend worden, dan zullen de eerste minderdeelingen veréénigd zyn, en de tweede minderdeelingen tiende parten: en indien de grooter verdeelingen de honderdste maalen gerekend worden zoo zullen de eerste minderdeelingen de tiendens zyn, en de tweeden éénheden, en zo voorts.

SCHAALVISSCHEN. *Crustacea.* Men verstaat door dit woord, die Visschen, die met eene korst bedekt zyn, die, op zig zelfs genomen, hard is, maar zagt is, in vergelyking van de Schubben

ben of steenagtige Schelpen van de Schelpdieren. Men plaatst in het getal der Schaalvisschen, de Kreeften, Homars, Garnaalen en alle de soorten van Krabben, wier Schaalen eene middelsoort uitmaaken, tusschen de Schelpdieren en de zagte Dieren.

De Schaalvisschen hebben noch bloed noch beenderen; men onderscheidt in dezelven een hoofd, een Maag, een buik en Ingewanden. De kop en den buik van deese Dieren zyn onbeweeglyk, en met het geheele Ligchaam verknogt. De eerste twee tanden die zy hebben, zyn uitwendig en moeten als maaltanden beschouwd worden, die geschikt zyn om hun voedsel te vermaalen. Tusschen deese twee tanden hebben zy eene soort van tong. Hunne twee oogen zyn boven den mond geplaatst, en zy hebben geene oogleden. Hun kop is met twee hoornen gewapend, die hun dienen om zig tegens hunne vyanden te verdedigen en om hunnen weg te peilen. Zy hebben agt pooten, behalven twee anderen die eene soort van armen schynen te zyn. Hun vleesch is roodagtig.

De Schaalvisschen bewoonen de Zeekreeken, de monden der Rivieren, de Slykagtige plaatsen en de spleeten der Rotsen. Zy leeven van Slib, onreinheden en Vleesch. De Mannetjes zyn grooter dan de wyfjes. Zy paaren in de Lente en blyven zeer lang in deesen staat. — Het wyfje brengt kleine roode eitjes voort, die met een dun vlies bedekt en aan den buik vastgehegt zyn. De uitwendige eitjes zyn onvolmaakt en verkrygen door den tyd hunne volkomen grootte. Hun vleesch is meer of min aangenaam van smaak, maar moeielyk om te verteeren. Alle de Schaalvisschen veranderen alle jaaren van huid.

SCHAAMBEEN. Zie het Artykel Os Pubis.

SCHAAMTE. De ontleedkundigen geeven deesen naam aan eene verhevenheid, die aan het midden en onderste gedeelte des onderbuiks gevonden wordt. Zy maakt het middendeel der *Regio Hypogastrica*. Deese verhevenheid is gemaakt door de vereeniging (*Symphysis*) der Schaambeenderen. Zy is ten deele gemaakt door het vet, dat min of meer overvloedig is. Op den ouderdom der huwbaarheid, dat is te zeggen omtrent het veertiende Jaar by de Jongens en het twaalfde by de Meisjes, wordt zy met hair bedekt, waarvan de verwe, hoeveelheid en dikte naar de geaartheden verschillen.

SCHAAP. *Ovis*. In het Fransch *Brebis*, Is het Wyfken van den Ram, zynde een tam, vreesagtig en woldraagend viervoetig Dier; doorgaands wit, doch somwylen zwart, bruin of gespikkeld. Twee jaaren oud zynde, wordt het van den Ram besprongen om te lammeren. Het draagt vyf maanden. Op som-

fommige plaatſen werpt het maar een, elders twee of drie Lammeren te gelyk. De witte Schaapen worden voor de beſten gehouden, wegens de wolle, die van meer nuttigheid is dan de bruine of zwarte. Op ſommige plaatſen worden ze jaarlyks maar eens, op anderen tweemaal geſchooren, naamelyk naar den aart der weide of ook wel der Schaapen zelve. — Die zelve oorzaak maakt ook het onderſcheid der wolle, van welke altyd de eene ſoort zagter en fyner is dan de andere. De Engelſche en Spaanſche is beroemd. Het is goed alles wat aan een Schaap is; de wolle tot klederen; de melk tot aangenaame kaas; het vleeſch tot ſpyſe; de darmen tot fyne ſnaaren, de klaauwen tot lym, de drek om tuinen te miſten; de huid tot Parkement. In de Medicynen wordt de Smeerwolle, het vet en de drek gebruikt. — De Smeerwolle, uiterlyk geappliceerd, maakt eene verdeeling in de Gezwellen. Het vet wordt voor de Roodeloop en het Colyk gebruikt. Het wordt ook tot het Clyſteeren en om Pommade te maaken, genomen. De Schaapenkeutels dienen tot verzagtende en verdeelende Pappen.

SCHAAPEN. Indiaanſche. Zie het Artykel CORNERA DE TERRA.

SCHAAPHERDER. *Berger* in 't Franſch. Deszelfs pligt is om de Schaapen te weiden; dezelven op de weide ſaamen te houden, ten einde geen Schaap afdwaale of ten prooie van het wilde gedierte worde. Hiertoe gebruikt hy zyne Herdershonden, die de afdwaalende Schaapen ſaamendryven en den Wolf afkeeren. En aangezien het Schaap een teder en aan veele ongemakken onderworpen Dier is, zoo wordt vereiſcht dat de Herder bekwaam zy om die Ziektens te kennen en te geneeſen. Deeſe Schaapherders zyn of eigen Heeren hunner kudden, of Huurlingen. Zy houden hunne kunſt zoo waard, dat ze dezelve aan niemant mededeelen of leeren, ten zy hy uit het geſlacht der Schaapherderen geſprooten zy. Maar integendeel worden ze buiten de meeſte Gildens der Steden geſlooten, en voor eene ſoort van oneerlyke Lieden gehouden; een vooroordeel dat van de Egyptenaaren ſchynt ontleend te zyn, doch eenen Chriſten niet betaamt.

SCHAAPLUIS. Zie het Artykel RICINUS.

SCHAAR. Een ſtaalen werktuig, beſtaande uit twee evengelyke ſtukken, die inwendig ſcherpſnydende, en vereenigd zyn door een ſpykertje of bourje, om hetwelke een der ſtukken draait, terwyl het andere, waaraan het vaſtgeklonken is, onbeweeglyk blyft.

De Schaar wordt in twee gelyke ſtukken verdeeld. In ieder deeſer ſtukken komt, het Ligchaam, twee uiteindens, twee oppervlaktens en twee boorden in aanmerking. Het Ligchaam

is

is het midden des Werktuigs, of de tusschenruimte, die tusschen het voetstuk des Lemmers en het bovenste gedeelte des handvats begreepen is. Een der uiteindens maakt het Lemmer en het andere het handvatsel uit. Men merkt aan de voorste of uitwendige oppervlakte het Lemmer, het schild en het handvatsel aan. Het Lemmer wordt gemakkelyk in eene snede verdeeld. Het maakt het voornaamste des Werktuigs uit en brengt het in den rye der Messen. Men verdeelt dat in twee boorden en twee uiteindens. Een der Boorden is inwendig en scherpsnydende, het andere is uitwendig, hoekig gewerkt en wordt den rug genaamd. Het voorste einde voert den naam van punt en moet stomp zyn. Het agtereinde word de voet *le talon* des lemmers genaamd. Men merkt onder den voet, en dat altoos aan deszelfs voorste oppervlakte, eene vyfhoekige oppervlakte, dat is het Ligchaam des schaarstuks, en word de *schild* genoemd, uit oorzaak der schildswyse gedaante, dewelke dat gedeelte vertoont. Zyn bovenste gedeelte heeft een gat, dat het boutje 't welk de twee stukken vereenigt, ontvangen moet. Het handvat dat byna haast langwerpig rond is, van zyn begin tot den ring, die het laatste gedeelte des werktuig uitmaakt, begint beneeden aan 't schild, De ring moet niet rond maar eirond zyn, en zyne boorden moeten afgerond weezen, invoegen zy de vingers niet konnen kwetzen. Aan de agterste of inwendige oppervlakte neemt men het lemmer en het handvatzel in agt; het vooreinde behoudt den naam van punt, het agtereinde is zoo gewerkt, dat het zig met het andere kan zaamenvoegen, en wordt in 't fransch *entailure*, afschuinsinge genaamd Daar is langs het geheele lemmer een soort van uitholling, die omtrent aan de punt eerst onzigtbaar word, maar die zig een weinig meerder van het midden tot aan de afschuinsing opdoet. Dit wordt *wel ter snee geschikt of omgekant* genaamd. De afschuinsing maakt het Ligchaam deeser zyde uit, en ligt tegens het Schild der andere oppervlakte. Daar is aan het handvatsel niets byzonders op te merken.

De Schaar is dan een uit drie deelen bestaande Werktuig, uit twee Lemmets en een spykertje of boutje. De stukken worden verschillender wyse genaamd, naar dat het boutje aan het eene of andere vast is. Men noemt dat, op het welke het boutje is omgeklonken, en daar het in vast staat, het mannelyk stuk, en dat geene, 't welk om het boutje draait, vrouwelyk.

De stukken zyn saamen veréénigd, hetwelk de Werkbaasen inbuiging genoemd hebben. Zy bestaat hierin, dat de eene inbuiging in de andere ontvangen wordt, en dusdanig gemaak-

maakte Schaaren worden verdeeld in twee Lemmers, een uit de twee Schilden voortkomende Ligchaam, twee handvatsels en twee ringen. In de Lemmers bestaat de nuttigheid des Werktuigs, en in het handvatsel de kragt, waarmede het werken kan.

De Schaaren komen, en by het verbinden en in de Operatie te pas. By het verbinden dienen zy ter afsnyding der draaden, linten; ter insnyding der Pleisters, drukdoeken, Linnen, en ter wegneeming van het overschot in alle de deelen des verbands. Zy dienen in de Operatien om insnydingen te doen; de wonden te verfrisschen; het kwaad vleesch af te snyden, *enz.* Doch men bedient zig naar de byzondere Gevallen, waarin men eene Schaar noodig heeft, van byzondere Schaaren, die naar het inzigt des Operateurs en het vereisch der Ziektens gemaakt zyn.

SCHAAR. (KNOP-) Deese Schaaren zyn regt. Een haarer stukken is puntig; het andere heeft aan zyne punt een knopje. Deese knop is om te beletten dat de punt van het Schaarstuk, de deelen waarin men steekt, niet kwetse. Doch dit Werktuig is niet meer in gebruik, Men maakt de gewoone Schaaren indiervoege, dat zy van dienst kunnen zyn in de Operatien, en ten dien einde worden de stukken stomp gemaakt.

SCHAAR. (KROMME) Dus wordt eene Schaar genoemd, welker stukken krom en geboogen zyn naar den draad des Lemmers, invoege dat een der stukken de holte zyner bogt heeft aan deszelfs Schaarsneden, en het andere aan zynen rug, en dat de snydende rondte van deesen komt in de holte des anderen. Men was gewoon eenen tak van deese Schaar met een knopje te voorzien, doch de voorzorge die men hebben moet om de twee Lemmers stomp te maaken, maakt het knopje in deesen zoo onnuttig als in de regten.

SCHABARAK. Zie het Artykel HOUSSE EN BOTTE.

SCHACA. Daardoor wierd by de Babyloniers dezelfde Godin verstaan, die de Romeinen *Ops* of *Terra* noemden. Het Feest van deese Godin wierd vyf dagen agteréén gevierd, en op hetzelve waren de Slaaven Heeren, en wierden door de laatstgenoemden opgepast.

SCHACH. Is een Persiaansch woord en betekent zoo veel als by ons Koning of Heer.

SCHACHARILLA. Is een Bast van buiten graauw, van binnen donker bruin, bitter van smaak, maar aangenaam van reuk, voornaamelyk als men ze aansteekt; waarom ze van sommigen onder den tabak gemengd en gerookt wordt. Deese bast komt uit het Koninkryk Peru en wordt van Dr. STAAL als een *Specificum* voor de Roodeloop gehouden.

SCHA.

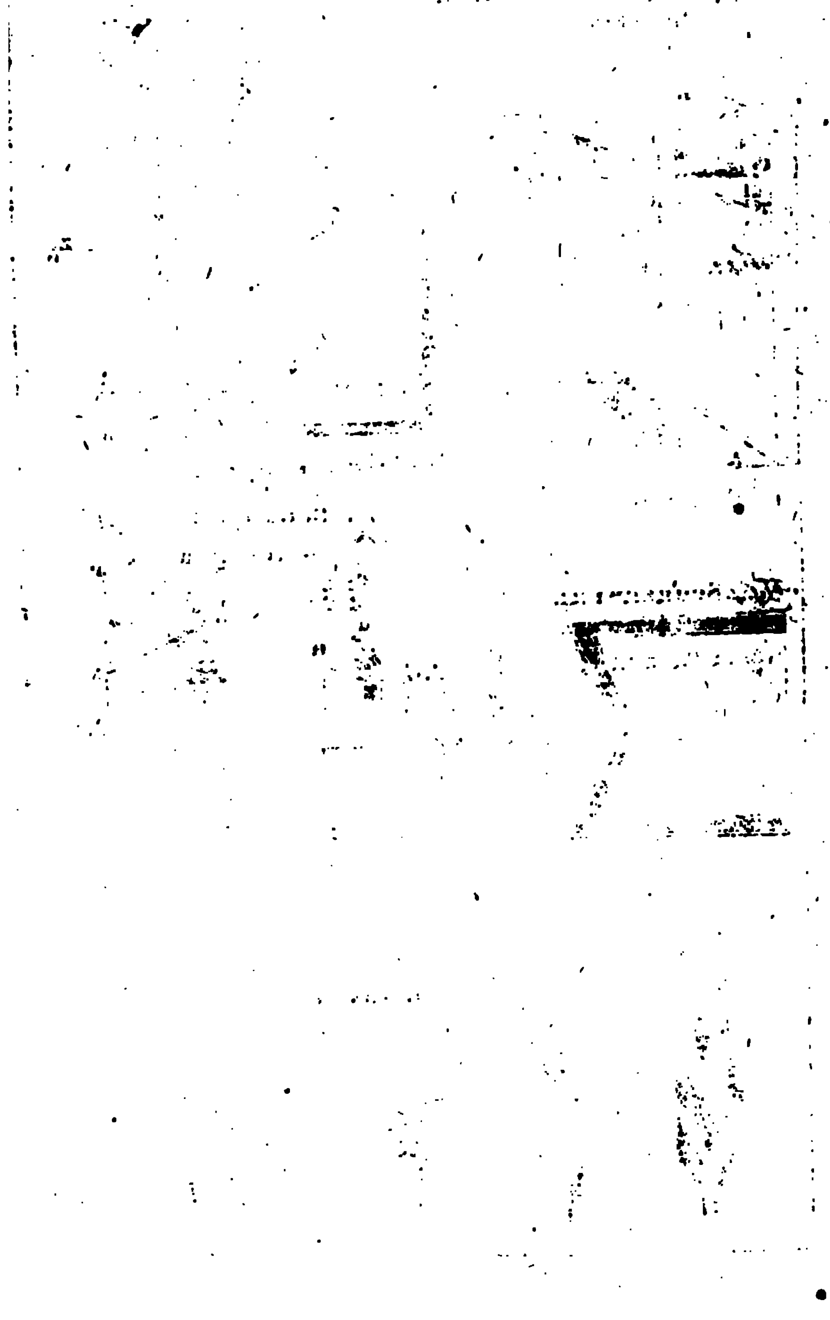
SCHACHEREN. Dit woord, van de Jooden of Smousſen ontleend, wordt gemeenelyk voor woekeren gebruikt. Edoch het mag met recht onder die woorden geteld worden, welken wegens het gebruik, eene kwaade betekenis gekreegen hebben. Immers het is oorſpronkelyk een Hebreeuwſch woord, en betekent eigenlyk *Koophandel dryven*. Hier van komt *Schacheraar* en *Schacherye*, voor Woekeraar en Woekerwinſt.

SCHACHT. Zoo heet een, in de diepte gebroken wydte of gat, door hetwelke of Lucht in de groef gelaaten, of in deeſe op- en neder gevaaren wordt, en waardoor men den Erts en den Berg aan den dag brengt. Gevolglyk wordt de grootte van de Schacht, naar deszelfs gebruik geſchikt, en dierhalven is dezelve in het laatſtgemelde geval ¾ Lachter breed en 1 Lachter lang; maar in het tweede geval een Quadraat, welkers zyde een halve Lachter bedraagt. By de eerſtgemelde kan egter de opening nog kleiner weeſen, hoewel hy deeſen naam niet meer behoudt, maar in het gemeen een *Lichtgat* geheeten wordt.

SCHACHT. *Scatula*. Betekent eene Ligchaamelyke grootte, waaraan de breedte en lengte malkander gelyk is, maar die maar het tiende deel van de Lengte tot de dikte heeft. Dierhalven heet by ſommige Landmeeters, die de grootte des Ligchaams niet naar Roeden, Voeten en Duimen alleen uitſpreeken, maar dezelve ook naar Tusſchenmaaten beſchryven, een *Schacht* of ook *Schipvoet* een Ligchaam, 't welk eene Roede lang en breed en één voet dik is. Deeſe begrypt in de Decimaal 10 Roedenbalken, of 100 Cubikvoeten, maar in de Rhynlandſche Maat 12 Roedenbalken of 144 Cubikvoeten. Een *Voetſchacht* integendeel is een Ligchaam 't geen 1 voet lang en breed, maar ſlegts 1 duim dik is. Gelyke Geſchaapenheid heeft ook de Duimſchacht.

SCHACHT, of SCHAFT. Zoo wordt het midden van eene Zuil genoemd, die op haaren voet ruſt en met het Capiteel behoorlyk gedekt wordt. Beneden gaat zy ⅓ van haare hoogte in gelyke dikte voort, en heet daarvan daan de onverdunde Stam, maar van daar worden de overige tweederde deelen, in eene fraaie rondte voortgaande, allengskens en onaanmerkelyk dunner, 't geen aan den Schacht de fraaiheid geeft.

SCHACHT-POSTEMENT of BORSTWEERING. Zoo heet het benedenſte gedeelte van de Zuil, welke als de grondſteen aangemerkt wordt, waarop dezelve ruſt, maar die voor het overige uit verſchelde Leden, naar het verſchil van de orders, ſaamengeſteld is; want hoe fyner of tederer de order is,

SCHADUW.

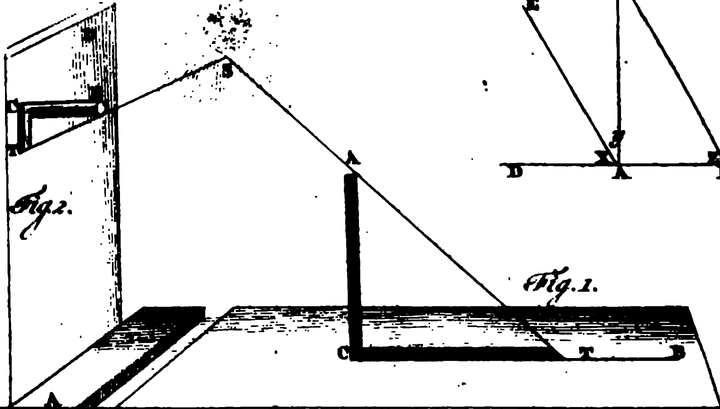

Fig. 3. SCHEEF.

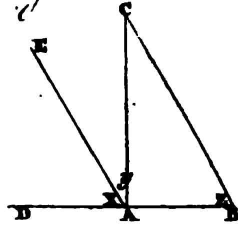
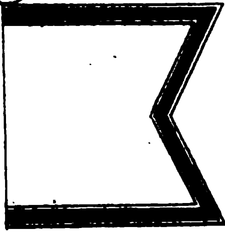

Fig. 6. SCHROEF.

Fig. 4. SCHEERWERK.

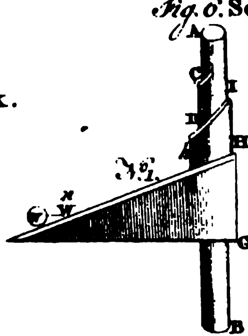
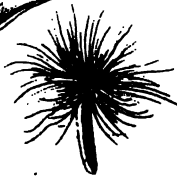

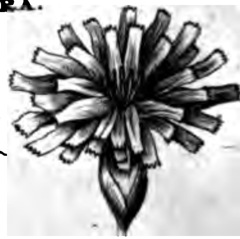

Fig. 5. SCORZONERA.

is, zoo veel te meer, en gevolgelyk kleinere Leden bevinden zig in dezelve. Egter is het onderste weesenlyke Lid eene groote Platte, welke tot het Fondament van de Zuil verstrekt. Behalven dit kunnen ook nog Staven, Holkeelen, uit dubbele Boogen, Platjes en groote verkeerde Karniesen, (schoon de laatstgemelden hedendaagsch zeer weinig gebruikt worden) aangebragt worden. Deszelfs hoogte is volgens GOLDMAN 1 Modul, maar de uitsprong of het uitstek boven de Zuil $\frac{1}{7}$ van denzelven. Hy noemt dit Schacht-Postement den *voet van de Zuil*.

SCHACHT of SCHAFTBOK. Zoo heet de Laffette of Áfuit waarop de Bok-kanonnen gelegd worden.

SCHADUW. Zoo heet het gebrek van Licht aan eene plaats daar hetzelve wegens een onvoorzigtig Ligchaam, 't welk het in den weg staat, niet vallen kan. Echter wordt de Schaduw altyd tegen over het Licht, agter het Ligchaam geworpen; en indien dit kleiner is dan het Licht, zoo wordt de schaduw telkens smaller, hoe verder zy van het Ligchaam wegvalt; maar is het Lighaam grooter, zoo wordt de schaduw geduurig breeder. Indien beide lighaamen van eene grootte zyn, behoudt de schaduw doorgaans eene breedte. Wanneer voor het overige zoo wel het licht als de verligte ligchaamen koogelen van gelyke grootte zyn, zoo is de *schaduw* Cylindrisch: is in tegendeel het ligt een grooteren kogel als het verligte ligchaam, zoo bekomt de schaduw de gedaante van eenen kegel; bestaat eindelyk het licht in een kleinderen kogel dan het verlichte ligchaam, zoo heeft de schaduw de figuur van een beker. Van dit verschil der schaduwen wordt in 't gemeen by dusdanige Auteuren gehandeld, welken van de *Perspective* geschreeven hebben. Deese materie heeft voor anderen zeer braaf, nogtans zonder bewys, verhandelt NICERON in *Thaumaturgo Optico*, te weeten in den *Appendix p.* 205 Seqq. Egter begaan die een grooten misslag welken de Zonne schaduw op gelyke wyze willen determineeren als de schaduw die by een brandende kaars geworpen wordt, de oorzaak van het verschil is, om dat de straalen van de Zon, die uit een punt schieten, parallel zyn; daar in tegendeel de straalen van een ander licht uit elkander loopen. Daar en boven is nog aan te merken welke de regte en de verkeerde schaduw genoemd wordt. Onder de eerste verstaat men die welke een ligchaam op een horizontaale vlakte werpt, waar op het zelve perpendiculair opgerecht is. B. V. PLAAT CCXXXII *Fig.* 1 is de linie CB in de horizontaal-vlakte en AC staat op dezelve perpendiculair; ST is de straal van de Zon welke de spits A beroert, zoo is CT de rechte schaduw van de linie. Deszelfs eigenschappen vindt men beweesen in WOLFFS *Elementis op-*

tica § 162 *Seqq.* alwaar ook de vervaardiging en het gebruik verklaard wordt van het Instrument, door welkers hulp men door de rechte en verkeerde schaduw de hoogte afmeeten kan, al schoon de Zon niet schynt. Deese manier. om de hoogte te meeten is by de ouden zeer vermaard geweest. Egter kan men ook zonder eenig Instrument, door hulp van de schaduwe de hoogte meeten. De geschapenheid van de Zonnen schaduw in alle plaatsen van den aardkloot en op verscheide tyden van het Jaar als mede op welke wyse de tyd moet uitgerekend worden daar de lengte van de schaduw de hoogte van het ligchaam gelyk is, kan men uit WOLFFS *Elementis Geograph.* § 157 *Seqq* zien. De VERKEERDE SCHADUW wordt die genoemd welke een ligchaam op eene Verticaal-vlakte werpt, die aan hetzelve perpendiculaar aangezet is BV PLAAT CCXXXII *Fig.*2. is AB in de horizontaal vlakte, maar AD in de Verticaalvlakte, en EC op AD perpendiculair aangezet; ST de Zonnenstraal, welke de spits E beroert, zoo is CT te verkeerde schaduw van de Linie EC. Diergelyken is dus de Schaduw, welke de uitgestrekte arm van eenen mensch op zyn Ligchaam, of een aan den muur, naar den regten hoek bevestigde Yzeren staak of spil op den muur werpt. De ouden hebben de verkeerde Schaduw tot het uitmeeten van de hoogte gebruikt, als de regte Schaduw te lang wierd.

SCHADUWEN of DIEPEN. Zoo noemen de Schilders, het geeven van eene donkere Verw, daar eene Schaduw zal verbeeldt worden,

SCHADUW VAN DE ZON. (In de *Wapenkunde.*) Zie het Artykel OMBRE DE SOLEIL.

SCHAFF. Is eene koornmaat in Zwaben, houdende aldaar 8 *Metzen* en eene *Metze* wederom 4 *vierlingen*, gelyk 1 *vierling* 4 *viertlein* (dat is *viertje*) en 1 *viertlein* 4 *tweeëndertigjes*. In het wurtembergsche is het woord *Schaff* zoo gebruikelyk niet als het woord *Scheffel*, dat is *Schepel*, houdende 8 *Simri* en 1 *Simri* 4 *Metzen* of een *vierling*.

SCHAFT. Zie de Artykels SCHACHT en PENIS.

SCHALBYTER. Zie het Artykel SCARABÆUS.

SCHALEY. *Galreda*, *Galatina*. In het Fransch *Gelée*. is een taai, dik gemaakt Sap en wordt gemeenelyk uit Cartilagineuse deelen der Dieren, als Kalfsvoeten; ook van Hertshoorn, Sap van Aalbessen, *enz*, gemaakt.

SCHAL GLASEN. *Anaclastica Vitra*. Anaclastische Glasen, eene soort van geluidgeevende Fioolen of Glasen, die in Duitschland veel gemaakt worden, en de eigenschap bezitten van buigsaam te zyn. Zy bootsen een geweldig gedruis of geluid, door den menschelyken adem, na. Zy worden alleen gemaakt van fyn wit glas.

SCHA-

SCHALIE. *Lapis Schiffilis.* In het Fransch *Ardoise.* Zoo wordt een Steen genaamd, die maar op eenerlei wyse, naamelyk ten opzigte der breedte kan gespouwen worden.

SCHALMEY. Is eene soort van Pypen die door de *Hautbois* byna in onbruik geraakt is. Zy is van de *Hautbois* daarin onderscheiden, dat ze geen Duimgat heeft en sterker moet geblaasen worden, waarom ze ook een sterker geluid geeft. By de Orgels is ook eene soort van Pypen onder de Snaarwerken, onder den naam van *Schalmeyen* bekend, hebbende agt voet toon.

SCHALOTTEN. Zie het Artykel KNOFLOOK.

SCHANDE. Dus noemen de zoogenaamde *Hallorum*, dat ronde stuk van grof Laken, hetwelk ze voor de borst leggen, als ze de Zoutkorven van de Zoogboomen afheffen en naar elders draagen.

SCHANS. Is eene kleine drie- of vierhoekige Vesting, tegens den vyand opgeworpen, om deszelfs overrompeling af te weeren. De vierkanten worden *Redoute* genaamd.

SCHANSGRAAVER. *Pionnier.* Dus worden die Arbeiders genaamd, die by een Leger gebruikt worden om de wegen te verbeteren en Schanssen op te werpen.

SCHANSKORVEN. *Gerræ.* In het Fransch *Gabions*, worden genaamd van allerlei Ryswerk gevlogten korven en vaten, waarmede men zig tegens den vyand dekken kan.

SCHAPPAN. Zie het Artykel SAPANHOUT.

SCHAR. *Quadratulus.* Dit is een zeer platte Zeevisch, die eene ruitswyse gedaante heeft, gelyk de Tarbot. Hy is wit aan de eene en graauwagtig aan de andere zyde, en heeft kleine roode vlakken. Wanneer deese Visch groot wordt, verkrygt hy den naam van Schol.

SCHARLAKEN. Is eene zeer roode kleur, die reeds in oude tyden en nog ten huidigen dagen, door de aanzienelykste Lieden gedraagen wierd, en waarvan in den Bybel zelve zeer veel gesprooken wordt.

SCHARLAKEN-BESIEN. Zie het Artykel KARMOZYNBOOM.

SCHARLEY. Zie het Artykel HORMINUM.

SCHARNIER. (In de *Anatomie*) Eene soort van *diarthrosis*, welke bestaat in de wederzydsche ontvanging der twee Beenderen, invoegen dat een en hetzelfde been ontvangt en ontvangen wordt. Daar is tusschen twee Gewrichtholtens, in een der stukken, eene verhevenheid geplaatst, en in het andere twee knokkels op de zyden, welke knokkels door ééne Gewrigtsholte gescheiden zyn. De veréénigde Beenderen hebben door toedoen deeser geleding, eene buigende en uitsteekende beweeging, byna gelyk aan het deksel eener Snuif-

 doos,

door, dat Scharnierswyse sluit, geschiedt, waarom ook eenige hedendaagschen deese geleding aldus genoemd hebben. De Heer WINSLOW onderscheidt deese geleiding in een Hoek en Zyscharnier. De Hoekscharnier geschiedt volgens hem, of met wederzydsche ontvanging der uitsteeksels en holligheden van het eene en het andere Been, gelyk in de geleding van het Opperarmbeen met de groote Ellepyp, of eenvouwdig met ontvanging van veele uitsteeksels eens beens in zoo veele holligheden van een ander. By voorbeeld die van het onderste uiteinde des Dyebeens met het boveneinde des Scheenbeens. De Zyscharnier is of eenvouwdig, gelyk in de geleding van het eerste Wervelbeen van den hals, met het tanduitsteeksel des tweeden; of zy is dubbeld, dat is te zeggen, op twee verschillende plaatsen des beens, gelyk in de geleding der kleine Ellepyp met de groote.

SCHARNITZEL. Zoo worden de kleine papieren Peperhuisjes, inzonderheid te weenen genoemd, waarin honderd, vyftig, vyfentwintig of ten minste een dousyn Ducaaten gevonden worden, en die de Keiser aan de zoogenaamde Audientie-broeders, by de verleende gehoorgeeving, gewoon is om uit te deelen.

SCHATMEESTER, of THESAURIER. Des H. Roomschen Ryks Aards-Schatmeester, is eene van de Ryks-Aardsampten, dat de Keurvorst van de Palts bezit, en eerst in den Westphaalschen Vrede van den Jaare 1648 beslist is, nadat men het zoogenoemde Aards-Spysopdraagers Ampt, aan het Huis van Beyeren had overgedraagen. Dit Ampt bestaat daarin, dat hy by Rykspleg tigheden, voor den Keiser de Rykskroon draagt, en ook de gouden en zilveren munt onder het volk strooit. Zyn Erfschatmeester is de Graaf van Sintzendorf, die dit Ampt in deszelfs afweesigheid waarneemt; en schoon in den Jaare 1708, Keur-Palts, na de verklaaring des Bans van den Keurvorst van Beyeren, met het Aards Spysopdraagers-Ampt voorzien, en het Aards-Schatmeesters-Ampt in den Jaare 1710, aan den Keurvorst van Hanover opgedraagen wierd, zoo is egter het Aardsschatmeesters Ampt, nadat Keur-Beyeren in het Jaar 1714, in den Rastadschen Vrede, in zyne waardigheden en Landen hersteld is, aan Keur-Palts wederom gegeeven geworden.

SCHATS. Is de benoeming van een zeker stuk Rebland of Wyngaard, wiens inhoud omtrent het derdedeel van een JUCHART bedraagt. Te Colmar en in eenige andere plaatsen in den Elzas, daar dit woord het meeste gebruikt wordt, wordt eene Roede tot deszelfs breedte, en dertig voet tot zyne lengte gebruikt.

SCHATTING. Is eene belasting die de onderdaanen van eenig Land, aan hunnen Landheer, jaarlyksch van hunne Landeryen, Huisen, &c. betaalen moeten. 't Welk van alle tyden en onder alle Volkeren gebruikelyk is geweest.

SCHAT ZADELER AGASI. Is eene zwarte Gecastreerde Persoon aan het Turksche Hof, die het opzigt als Hofmeester over de Kinderen van den Grooten Heer heeft.

SCHAVOT. Is eene verheven plaats of stellaadje, gelyk een Schouwtooneel, wordende opgeslaagen om 'er Hals- en ander Gericht op te doen. Het schynt byna een woord van een Hebreeuwschen oorsprong te zyn, en af te stammen van het werkwoord *Schaphat*, dat Richten, oordeelen, het Gericht oeffenen betekent. Hiervan is ook *Schophet*, een Richter, waarmede het Nederlandsche Schout niet kwalyk overeenkomt.

SCHEBA, of SEBA. (*Koninginne van*) Zie het Artykel NICAULIS.

SCHEDER. Zie het Artykel SEDER.

SCHEEDE DER LYFMOEDER. Zie het Artykel VAGINA.

SCHEEDE-ROK of SCHEEDE VLIES. Het voornaamste bekleedsel der Zaadballen, is aldus genoemd. 't Is niet anders dan eene volharding van den Koker des Zaadstrengs, die zig verwydert en ter huisvesting deeser ballen twee Beursjes uitmaakt. De inwendige oppervlakte van deesen Rok is door een byzonder zeer dun Vlies bekleed. De Heer LIEUTAUD ziet dit Scheedervlies aan voor een Veselagtig Weeffel, dat in hunne verdeelingen indringt en haar veréénigt.

SCHEEDE-UITSTEEKSEL. *Apophysis Vaginalis.* De naam eenes uitsteeksels, uit wiens midden het priemswyse uitsteeksel, van hetwelke het den wortel, even als een koker omringt, en waarvan het zynen naam ontleent, te voorschyn komt.

SCHEEDEVLIES. Zie het Artykel SCHEEDEROK.

SCHEEF. Zie het Artykel GEBOCHELD.

SCHEEF, of SCHUINSCHE LINIE. Zoo wordt die Linie genoemd, welke met eene andere Linie, eenen scheeven Hoek maakt. By voorbeeld EA, PLAAT CCXXXII *Fig.* 3. maakt met DB eenen scheeven Hoek; dierhalven noemt men EA, in aanmerking van de tweede Linie DB een scheeve Linie. Van deese Linien hebben LAMY en de DUC DE BOURGOGNE, in hunne *Elemens de Geometrie* in het byzonder gehandeld. EUCLIDES integendeel heeft daarvan niets in het byzonder voorgedraagen, om dat alles uit dat geene klaar is wat van de Triangels beweesen is.

SCHEEFHEID VAN DE ECLIPTICA. Zoo heet den Hoek welke de *Ecliptica* met den *Equator* maakt. De Ouden hebben

ben deese Scheefheid grooter gesteld, dan zy van de nieuwe Sterrekundigen tegenswoordig uitgevonden en bepaald is HIPPARCHUS heeft dezelve, in den jaare 140 voor Christus geboorte, en *Ptolomeus*, 140 jaar na die zelfde geboorte, 23°, 51′, 20″ opgegeeven. ALBATEGNIUS in tegendeel in het jaar 880, maar 23°, 35′. DE LA HIRE, in zyne *Astronomische Tafelen*, Tab. VI. *pag.* 7. niet meer dan 23°, 29′. Hieruit hebben sommigen, als PURBACHIUS, REINHOLDUS, REGIOMONTANUS, COPERNICUS, TYCHO, LONGOMONTANUS, LANDSBERGEN, BULLIALDUS, WENDELINUS en meer anderen willen besluiten, als of de Scheefheid van de *Ecliptica* veranderlyk was. Maar HEVEL heeft niet alleen in zynen *Prodromo Astronomiæ* wel aangemerkt, dat men op de Observatien van de Ouden, wegens de onvolkomenheid van hunne Instrumenten, niet te veel staat maaken en vertrouwen mag; maar teffens vertelt ook GASSENDUS, in de *Levensbeschryving* van *Peirescius*, dat hy in het jaar 1635, te Marssilien, by de intrede van de Zon in den Kreeft, op den middag, met PEIRESCIUS even dezelfde Proportie tusschen de langte van de Schaduw en de hoogte van den Wyser had waargenomen, welke omtrent 314 jaaren voor Christus geboorte, ten tyde van Alexander de Groote, PYTHIAS aldaar had aangemerkt, naamelyk 313⅘ tot 600. Deese en meer andere bewysen haalt RICCIOLUS aan in *Almagesto Novo* P. I. *Lib.* III. *Cap.* 27. p. 163 *Seqq.* Ook kan hierover nageleesen worden JEREMIAS HOROCCIUS, in zyne *Astronomia Kepleriana defensa & promota*, *Disp.* 3 c. 1. p. 71. *Seqq.* Deese Scheefheid of schuinte wordt hedendaagsch zoo groot aangenomen, als de grootste afwyking der *Ecliptica* van den *Equator*, dat is 23°, 30′.

SCHEEF- of SCHUINSLIGGENDE VLAKTE. *Planum Inclinatum.* Zoo heet de Vlakte, die noch met de Perpendiculair, noch met de Horizontaalvlakte overéénkomt, maar met den Horizont eenen scheeven hoek maakt. Men stelt zig aan dezelve voornaamelyk drie Linien voor, als daar is de Grondlinie, de scheeve Linie of de Lengte van de vlakte, of het Planum zelve, en de Perpendiculair Linie.

SCHEEF TOESTOOTEN. Heet in de *Mechanica* zoo veel, als naar eene Linie stooten, die met de plaats, op deweike men stoot, een scheeven Hoek maakt. Hoe zig de scheeve stoot tot den regten verhoude, vindt men verklaard in WOLFFS *Elementis Mechanicæ* p. 396 en 427. Integendeel toont hy hoe men de beweeging der Ligchaamen die scheef aan elkander stooten, oordeelen moet.

SCHEEL. Die gewoonelyk dwars ziet. De kinderen zyn aan het Scheel zien onderhevig, 't welk komt omdat de voedsters geen zorg draagen, om de kinderen, naar het licht te draaien, wan-

wanneer zy die te slaapen leggen. De kindertjes, alsdan wakker wordende, zoeken den dag, dewelke, schuins op hen komende, hen het gezigt derwaarts doet wenden, en de oogen deese kwaade gewoonte doet krygen, om de voorwerpen kwalyk te beschouwen.

SCHEENBEEN. Dit Been wordt in een Ligchaam of middendeel en in uiteinden verdeeld. Het boveneinde is het dikste. Deszelfs grootte is aanmerkelyk. Het is byna Eyrond en dwars. Men ziet daarin twee knokkels, die vanboven zeer plat en een weinig hol zyn. Deese twee holligheden zyn door eene verhevenheid van elkander gescheiden. Zy zyn veel aanmerkelyker in een Lyk, alwaar zy grooter gemaakt zyn door eenen kraakbeenagtigen rand, dan in het geraamte, waarin dit kraakbeen te onder gebragt is. Het is in zynen omtrek dikker dan in het midden. De twee holligheden beantwoorden aan de twee knokken des Dyebeens. De inwendige is een weinig langwerpiger en uitgeholder dan de uitwendige, omdat de inwendige knokkel des Dyebeens, naar dewelke zy geschikt is, laager loopt en wat langwerpiger dan de uitwendige knokkel is. Men vindt aan het onderste en een weinig agterwaarts gelegen deel van den uitwendigen knokkel des Scheenbeens, een klein gewrigts-vlakje, ter geleeding des Kuitbeens. Men vindt voor op het Scheenbeen tusschen de twee knokkels een Bult, die ongelyk is. Deese wordt vry oneigenlyk de Doorn des Scheenbeens genaamd. De voornaamste band des Kniegschyfs hegt zig aan deese ongelykheid vast. — Het Ligchaam des Scheenbeens is driehoekig en vertoont bygevolg drie oppervlaktens, en drie Hoeken.

De inwendige Oppervlakte is de breedste en de gladste der drie. Zy is eenigsints bolrond en een weinig voorwaarts gedraaid. De uitwendige Oppervlakte is naar het Kuitbeen en een weinig voorwaarts gekeerd. Zy is vanboven een weinig uitgehold en haar onderdeel is eenigsints bolrond. — De agterste Oppervlakte is naauwer. — Zy is ongelyk afgerondt. Men vindt aan derzelver bovendeel, die een weinig breeder dan het onderste is, een schuins Spiermerk. Daar wordt ook eene uitranding ten doorgange der Vaten en Zenuwen des beens gezien.

De voorhoek is scherp, en dat zelfs veel in het midden en van onderen een weinig afgerond. Hy wordt de *Kam* en somtyds de *Doorn* des Scheenbeens genaamd. Hy is maar eenvouwdig met het Beenvlies en de huid bedekt, het geene de stooten op dit gedeelte zeer gevoelig maakt. — Een der twee agterhoeken is inwendig en een weinig afgerondt; de andere is uitwendig en een weinig scherper.

Het onderste is smaller en zoo aanmerkelyk niet als het boven-

 einde.

einde. Men ziet inwaarts een groot uitsteeksel, dat een weinig over de rest van het uiteinde uitsteekt en den naam van inwendigen knokkel voert. Op het agterdeel deeses uitsteeksels wordt eene Goot, die ten doorgange der Pees van de agterscheensche Spier dient, gezien. Men ziet aan den buitenkant van het ondereinde eene langwerpige inwyking, waarin het ondereinde des Kuitbeens ontvangen wordt. Het Scheenbeen eindigt tusschen deese inwyking en den inwendigen enkel met een gewrigts vlakte, dat met een Kraakbeen bekleedt, en in tween verdeeld is door eene beenagtige streep, die in derzelver midden loopt. Het Scheenbeen Articuleert door deese vlakte met den Koot.

Men moet vooral opmerken, dat de inwendige enkel, niet regt over den Knokkel der zelfde zyde staat. Hy is een weinig meer naar vooren dan dezelve. Deese waarneeming is van gevolg met betrekking op het herstellen der breuken en ontwrigtingen.

Het Scheenbeen is in zyn middel hol en zyn holligheid is vervuld met merg dat door het nets wyze weefzel 't welk aldaar zig bevint, word opgehouden, de vaste zelfstandigheid maakt het ligchaam deezes beens uit, en eene plaat die niet heel dik en van dezelfde zelfstandigheid is, bedekt de uiteindens, die van een Sponsieuse zelfstandigheid gemaakt zyn; veele ontleedkundige hebben het ligchaam dezes beens samengesteld gevonden uit twee tafels die van eene vaste Zelfstandigheid en door een tafelscheidsel van malkander gescheiden zyn.

De twee uiteindens des Scheenbeens zyn bywassen in de kinderen en blyven langen tyd in dezen staat.

SCHEENBEENSCHE SLAGADEREN en ADEREN. De slagaderen zyn een vervolg der haassenslagaderen, en dus van de takken der zwaare schenkelslagader. Zy komen een weinig onder de knie uit deze laatste voort; daar is eene voorste en eene agterste; de voorste Scheen slagader dringt den tusschenbeenschen band des beens door, daalt langs dezen band neder, en loopt tot op de vreef, gaande door den gemeenen ringband, en hier en daar aan de nabuurige deelen takken verschaffende voornamentlyk aan het agter deel des voorvoets: vervolgens geeft zy een aanmerkelyke tak af, die aan den voorvoet, agtervoet en aan eenige teenen verdeelt word; waar na de stam met de agter Scheenbeensche anastomiezeert; deze slagader, twee of drie vingers breed wegs afgelegt hebbende, geeft de kuit slagader, en volhard zynen loop al takken afgevende, en dat wel voornamentlyk aan de agterste deelen; dan loopt zy ter zyde den inwendigen enkel omtrent het hielbeen naar den voetzool; dog eer zy daar komt, word ze in twee takken verdeelt,

waar van de kleinste naar den grooten teen gaat en eenige takken, die aan de uitwendige deelen verdeelt worden, afgeeft. De anderen tak zend eenige takverdeelingen aan het uitwendig gedeelte des hielbeens; dan gaat deze tak diep inwykende naar de zyde des kleine teens en geeft veele takjes aan de naby geleegene deelen; daar van daan gaat zy weder onder de beenderen door, en komt ter zyde den grooten teen weder op gaande, op nieuws te voorschyn; dan vereenigt zy zig met de voorste Scheenbeensche en maakt met dezelve een soort van boog, uit den welken takjes, die naar iederen teen gaan, komen; alwaar zy gekomen zynde, zig verdeelen in twee kleine takjes, die ter wederzyde langs de zy deelen der teenen gaan, en aldaar zig hoe langer hoe meerder onderdeelende, verdeeld worden, en eindelyk verdwynen.

Gelyk 'er twee slagaders zyn, zoo zyn 'er ook twee Scheenaders, eene voorste en eene agterste; zy koomen uit de verscheide aderlyke takverdeelingen des voets en der byaders, hebben door veele in mondingen onder elkander gemeenschap, en vereenigen zich door middel der haassenaderen in eenen enkelen stam, dewelke die der Schenkel-ader is.

SCHEENBEENSCHE ZENUW. Deese Zenuw is de eerste tak der haassen Zenuw en dus een gevolg der groote heup Zenuw, zy geeft onmiddelyk booven op de haassen een tak, die loopt tusschen de twee hoofden der tweeling spieren, en daalt langs het agterdeel des beens, zynde door niets anders bedekt dan met de huid, aan de welke zy verdeeld wordt, de stam loopt vervolgens achter den uitwendigen enkel, en gaat voort op den voet, alwaar hy veele takken, die aan de huid en naburige spieren verdeeld worden, verschaft; hy eindigt ten laatsten met kleine vezeltjes langs den vierden en kleinsten teen; de zitbeensche Scheentak daalt, na dat hy deze tak gegeeven heeft, agter den haassen Spier tusschen de tweeling Spieren, aan de welke hy draaden geeft; vervolgens gaat hy door het booven deel der tongspier (Soluis) sluipt nederwaarts, tusschen deze Spier, en den lange gemeenen teenbuiger, en loopt voort tot aan den inwendigen enkel, agter den welken deze tak onder eenen bizonderen ringtand loopt, en de groote uitranding des hielbeens inneemt; de scheenbeensche Zenuw geeft op haar geheelen weg draden aan de nabuurige Spieren, en zelfs aan de huid, die haar bedekt; en dan geeft zy de Zool Zenuwen.

SCHEEP. Zoo wordt te Halle het harde en verbrande Zout genaamd, dat zig onder het kooken in de pan aanzet, en belet dat het vuur de soole niet naar behooren bewerken en tot Zout maaken kan.

SCHEEPEN. *Naves.* Zyn van onderscheidene soorten, als:

Oorlogfcheepen, Tranfportfcheepen, Koopvaardyefcheepen en Viffchersfcheepen, welken allen wederom in hunne byzonde foorten, naar dat naamelyk de Bouw-en Landaart, grootte en ruimte, daartoe genomen ftof en Materiaalen, gedaante en gebruik zulks vereifcht, gedeeld worden. Om maar van de Koopvaardyfcheepen te fpreeken, die geenen die ze bouwen, worden Scheepstimmerlieden, en die ze in eigendom bezitten, Reeders genaamd. Men gebruikt 'er doorgaans eikenhout toe; hoewel in de Ooftzee op fommige plaatfen, voornaamelyk in Zweden, Finland en Noorwegen ook veel Vuurenhout daartoe genomen wordt.

SCHEEPHAMER. Is een kleine Yferen Hamer, met een' houten fteel, waarmede het verbrande Zout, of het Scheep van den Bodem der Pan afgeklopt wordt.

SCHEEPS-AFUITEN, Zoo worden de Afuiten genoemd, die eigenlyk tot de Kanonnen op de Scheepen gebruikt worden. Dezelven beftaan uit twee laage fterke wanden, die op vier fterke kleine Wielen ruften, ten einde men het daarop gelegde grof Gefchut, in geval van nood, gemakkelyk keeren en behandelen kan. Het Kanon zelve, 't welk op diergelyke Afuiten gelegd wordt, heet daarvandaan ook een Scheeps-Afuit Kanon. Men gebruikt egter diergelyke Kanonnen niet alleen op de Scheepen, maar men bedient zig ook van dezelven, omdat zy weinig plaats beflaan, in alle naauwe Veftingwerken als by voorbeeld in de *Cafematten*, *geretireerde Flanken*, *Galderyen*, *Orillons*, *Tours baftionnées*, en meer diergelyken.

SCHEEPSBOUW. Is eene Weetenfchap, om de Scheepen, volgens zekere Hoofd oogmerken, te bouwen. Deefe oogmerken beftaan in de vaftigheid, het gemak en de Cierlykheid. De vaftigheid beftaat meeftendeels op de Regelen van de *Statica* en *Mechanica*. Tot het gemak integendeel moet niet alleen gerekend worden de verdeeling van de Binnenruimte, die elkeen tot zyn gemak noodig heeft, maar hiertoe behoort ook voornaamelyk de Konftgreep, om het Schip naar de regte Zeilkonft te timmeren, dat is om deszelfs lengte, breedte, hoogte en de geheele fterkte dusdanig te evenredigen, dat het gemakkelyk en zonder grooten tegenftand door de Baaien of het water fnyden kan. Schoon nu deefe Weetenfchap onwederfpreekelyk eene van die geenen is, welke het meefte nut geeft, en dus onontbeerlyk is, vermits de Scheepvaart ter Zee tot den bloei van de Negotie en de vermaardheid van het Land, alsmede tot deszelfs verheffing boven anderen, het meefte by brengen moet; zoo is integendeel zoo veel te meer wonderenswaardig, dat men tot nu toe zig zoo weinig moeite geeft, om dezelve op de wyfe van de *Mathefis*, in wiskonftige regelen te brengen, en in eene behoorlyke order te verhandelen.

Onder de geenen die met grond hierover geschreeven hebben, is voornaamelyk te tellen, *Joseph* FURTENBACH, in zyne *Architectura Navali*, welke hy te Ulm, in den Jaare 1629 heeft uitgegeeven. Maar vermits voor den Leeser de Ouden en deels vreemden daarin gebruikte Kunstwoorden en verscheide Spreekwysen onverstaanbaar mogten zyn, zal hem ten dien opzigte veel dienst doen, de *Geopende Ridderplaats*, in de eerste Verdeeling van de *Geopende Zeehavens*. pag. 29. *seqq.* alwaar naar den hedendaagschen aart, de beschryving van een volkomen en welgebouwd Schip te vinden is. In de Nederduitsche Taal hebben hierover geschreeven de Groot Achtbaare Heer N. WITSEN en van Eyk.

SCHEEPS HOOFD. Zoo wordt aan een Kanon het hooft genoemd, 't welke hedendaagsch geheel glad en zonder eenige cieraadjen gemaakt wordt.

SCHEEPSLAADING. Deese houdt 100 Last; 1 Last 4000 pond, of 12 Scheepspond; 1 Scheepspond 12 Liespond of 280 pond; 1 Liespond 14 pond.

SCHEEPS-MORTIER. Zie het Artykel MORTIER.

SCHEEPS-ORDER, en de ORDER VAN DE WASSENDE DUBBELE MAAN. Heeft Koning Lodewyk de Heilige van Frankryk, in het Jaar 1269 in Sicilien gesticht, wanneer hy ter Zee naar Afrika oversteeken en den heiligen Oorlog bywoonen wilde. Aan de Ordensketen hongen dubbele gouden Schelpen, en dubbele halve Maanen van zilver; als ook een Ovaal met een Goud Scheepje. Het Schip betekent de reis ter Zee, en de halve Maanen den Oorlog tegens de Turken. In Frankryk heeft deese Orde niet lang gebloeid, daarentegen is zy in Sicilien in groot aanzien gekomen.

SCHEEPS-PEK. *Pix Navalis.* Ook Zopissa genoemd, wordt van het zwarte Pek met de gemeene Hars, Zeep en Teer te saamen gesmolten en door de Zeevaarende gebruikt.

SCHEEPS-POMPMAAKER. Men zegt dat een zekere *Ctesibius* de eerste Waterpompen uitgevonden heeft. Onder deesen zyn voornaamelyk die der Chineesen zeer konstig gemaakt. Deesen worden uit veele stukken saamengesteld, naar de wyse der Gieters, waarmede de hoven besproeid worden. Men maakt ze in de lengte aan de Scheepen vast. Deese scheppen zoo wel, dat een eenig man, zittende, met de voeten, een Rad omdryft, gelyk als of hy op een trap klom; en kan op die wyse, in een kwartier uurs, een gantsch Schip uitgepompt worden.

SCHEEPSPOND. Is een gewigt, waarna zwaare Lasten gerekend worden. Het houdt 20 Liespond of 300 pond Hollandsch, en komt omtrent met der Italiaanen, Spanjaarden

en

en Franſchen *Carge* of *Charge* overéén. Het is ook by alle Inwooneren aan de Noord- en Ooſtzee gebruikelyk.

SCHEEPS-PORTIE. Zoo wordt het aandeel genoemd, dat een Reeder aan eene Scheepslading heeft. Of een Chriſten met eenen Jood Portie in een Schip mag hebben, wordt door ſommige Rechtsgeleerden in twyffel getrokken. Doch in Zeeſteden wordt daarin geen onderſcheid gemaakt.

SCHEEPS-PORTIE. Zoo noemen de Zeevaarenden het geene dat dagelyks aan iemant aan koſt en drank gegeeven wordt. Zy wordt in geval van noodzaakelykheid, aan het arme Scheepsvolk bekrompen genoeg toegediend, niet tegenſtaande de Compagnie, door eene ſchriftelyke Ordonnantie, op alles goede goede order ſtelt, ten einde het een en het ander zyn eiſch hebbe en alles behoorlyk toega. Ieder gemeen Bootsgezel heeft weekelyks vierdehalf pond tweebak; op Zondag en Donderdag 1 pond gezouten Vleeſch, Dingsdag drie vierendeels ponds gerookt Spek; ieder dag 's morgens zeven en zeven, (genaamd Baksvolk, om dat ze met hun zevenen uit één Bak of Schotel eeten), een diepe houten Schotel met Gort, en een Lepel vol Boter daarover; des middags en 's avonds een gelyke portie dun gekookte Erwten, en in de drie Vleeſchdagen graauwe Erwten. Ieder krygt 's morgens een zesdedeel van een Quart Brandewyn; maar in de drie Vleeſchdagen, in plaats van Brandewyn, een agtſte deel van een Quart Spaanſchen wyn. Voorts krygt een Baksvolk ſaamen weekelyks 8 Pond Boter. Doch de boter duurt naauwelyks twee maanden. Naderhand wordt in de plaats van Boter weekelyks anderhalf Quart Boomolie en twee Quart Azyn gegeeven. Elk ontvangt dagelyks een kanne Bier, doch dit duurt ook naauwelyks een maand, wanneer aan ieder dagelyks een kan water gegeeven wordt. Op de gantſche Reis ontvangt elk 4 Kaaſen, weegende elk omtrent 6 pond. Zoo lang de Scheepen op de Reede liggen, wordt 'er dagelyks Stokviſch geſchaft, en ſomwylen verſch Vleeſch met groente, waarvan een ieder zyn bekomſt eet.

SCHEEPS-PREDIKANT. Deeſe oeffent den Godsdienſt zoo wel op de reis, als in de havens op het Schip, nademaal hy alle morgen en alle avonden het gebed doet, maar alle Zondagen eene Predikatie of de mis verrigt.

SCHEEPS-ROOS. Zoo heet de Figuur welke 32 winden of luchtſtreeken van de waereld, uit welken dezelven waaien, voorſtelt.

SCHEEPS-SCHOEN. Zie het Artykel SCHOEN.

SCHEEPS-STRYDPLAATS. *Naumachium.* Was eene beſlooten Zee, alwaar men, deels tot vermaak, deels om zig te oeffenen, een Scheepsſtryd of gevegt aanſtelde. Ten dien einde

einde wierd diergelyke met een Gebouw omringeld, 't welk op de wyse van een Amphitheater aangelegd en met Zitbanken voorzien was.

SCHEEPS-TIMMERWERF. Is eene ruime plaats daar de Scheepen gebouwd en van stapel gelaaten worden. Deeze plaats is gemeenelyk zeer ruim en van een groot aantal Arbeidslieden voorzien, die ieder hun byzonder werk te verrigten hebben, terwyl de baasen die over dezelven gesteld zyn, moeten acht geeven dat elk zig van zynen pligt kwyte.

SCHEEPSVRAGT-CONTRACT. Zoo wordt genaamd het Contract dat met een Schipper of deszelfs Reeder gemaakt wordt, om het Schip op eene zekere plaats te bevragten. In dit Contract wordt geschreeven, hoe lang het Schip in lading moet liggen; hoe veel goederen het moet inneemen; wanneer het in de Haven moet aankomen; hoe veele dagen het met het ontscheepen en inneemen van versche goederen moet doorbrengen, en hoeveel aan vragt daarvoor zal betaald worden.

SCHEEPVAART. *Navigatie.* Is het zenden en bevragten van Scheepen, die langs de Rivieren en ook ter Zee, naar allerhande plaatsen en verafgelegene Landen Koophandel dryven, Waaren tegen Waaren verwisselen, of anderfints. — De Scheepvaart is al van de vroegste tyden af in gebruik geweest, en onder allerlei Volkeren geoeffend; doch naderhand is ze meer toegenomen en tot beteren stand gebragt, door het uitvinden van het Compas. — De Scheepvaart der Engelschen, Hollanders, Franschen, Spanjaarden, Portugeesen &c. is nog ten huidigen dage zeer uitgestrekt. — Zie verder het Artykel ZEEVAART.

SCHEER-BOOMTJES. Zoo worden in Lusthoven genaamd, die of in het middelpunt, of op de hoeken, of eindelyk langs de paden, in een zekeren afstand geplant, en tot cieraad met allerlei figuuren konstig gesnoeid of geschooren worden. De Franschen noemen ze *Buissons*. Hiertoe zyn meest bekwaam de groote Busboom, Jeneverboom, Boom des Leevens, Zevenboom, (*Savina*) Roosenstruiken, Rosmaryn, Cypressen; zelfs sommige Ooftboomen. Vreemde Gewassen worden met hunne bakken derwaarts geplaatst, hoedanigen behalven de Cypressen zyn de Lauwerier-Boomen, Jasmyn, Olyfboomen, Citroenen, Oranjeboomen, Granaaten, Myrthusboomen, Terpentynboomen, Pistacien, Mastikboomen, Chermesboomen en Spaansche Geniste.

SCHEEREN. Zoo worden de Zeeklippen op de Kusten van Zweden en Finland, inzonderheid voor Stokholm genoemd, die zig 16 of 18 mylen in Zee uitstrekken en de inkomst in de Haven gevaarlyk maaken.

SCHEERING. Dus noemen de Weevers het Garen dat op het

het Touw geschooren staat, waartusschen de inslag door middel van den weeverspoel geweeven wordt.

SCHEERLING. Is de dolle Kervel.

SCHEERMES. Eene soort van Mes, dat zoodanig in zyn heft vast is, dat het lemmer van vooren met het handvatsel naauwkeurig sluit en zig agterwaarts aanmerkelyk overbuigen kan. Het is een weesenlyk heelkundig werktuig, dat van een zeer gemeen gebruik en zeer gemakkelyk is.

Men neemt daarin het lemmer en het handvatsel waar. In het Lemmer worden in acht genomen deszelfs uiteindens, zyne breedte, dikte en boorden. Het vooreinde is veel breeder dan het agtereinde, en vertoont in zyne dikte een hoek. Een ander uiteinde, veel smalder dan het vooreinde zynde, is ook zoo dik niet. Het lemmer is, van dit einde tot omtrent een derde daarvan af, niet scherp, en deese plaats wordt de *Staart* genoemd. Daar worden in het overige des Lemmers drie voornaame zaaken in acht genomen, naamelyk eene schuinte, eene uitholling, en eene sneede of het scherp. De schuinte begint aan het bovendeel des Staarts, en ter deeser plaatse is het een weinig breeder dan eene Linie; het loopt langs den rug tot aan het vooreinde des lemmers, en op deesen Loop wordt het ongevoelig breeder, zoo dat zyn einde eene oppervlakte, die omtrent tusschen de anderhalve en twee Linien middellyns is, naar de grootte van het Instrument heeft.

De ruimte van de Schuinte tot het scherp is een weinig hol, en wordt de *uitholling* genaamd. Zy gaat van den Staart, tot aan het vooreinde des Lemmers.

De Snede is zeer fyn en maakt een der Lemmerboorden uit; 't is een vervolg der twee uithollingen, die op de eene en andere oppervlakte des Lemmers gevonden worden. Men ziet aan het vooreinde eene kromte, die volstrekt dient in acht genomen te worden, zoo men een bekwaam werktuig hebben wil. Het tweede boord des Lemmers maakt den rug, die afgerond en wel gepolyst moet zyn. Men ziet aan den Staart, dat hy overlangs in twee schuintens verdeeld is, en dat 'er zig aan zyn uiteinde een vry groot gat bevindt, opdat het Lemmer gemakkelyk om het boutje, dat het met zyn handvatsel vereenigd, omdraaie.

Het handvatsel wordt algemeener de *kas* genaamd, omdat het een goed gedeelte des Lemmers opsluit. Het wordt uit verscheide stoffen gemaakt. Dan is 't eens van hoorn, dan eens van Schildpad, dan eens van Balyn. Het is zes duim lang en agt Linien breed, aan zyn breedste einde en vyf aan zyn smalste, en is van dit tot zes of zeven Linien van het andere doorgezaagd, ter ontvanging des Lemmers. De Kas be-

staat

ſtaat dan uit twee plaaten, die aan haar klein uiteinde ter ontvanging van een boutje, dat het ſtaalen Lemmer in het midden vaſtmaakt, doorboord zyn. — Dit boutje is ter wederzyde op twee koperen of zilveren roosjes omgeklonken, invoegen dat het Lemmer, dus in het handvatſel vaſtgehouden wordende, intuſſchen gemakkelyk voor- en agterwaarts kan geboogen worden.

Dit werktuig dient vooral in de voorbereiding der Konſtbewerkingen, om de deelen waarop men werken moet, van het hair te reinigen. Het komt ook te pas in het doen van eenige konſtbewerkingen, zoodanig als de afzetting eenes vingers, en zelfs de afzetting eener borſt.

SCHEERWERK. *Tenaille.* (In den *Veſtingbouw*) Is een Outwerwetſeh Buitenwerk (PLAAT CCXXXII. *Fig.* 4.) 't welk maar twee *Facen* en eenen naar binnen gaanden en gevolglyk dooden hoek heeft. Vermits diergelyk een werk weinig tot defenſie dient en te veel ruimte beſlaat, en ten dien opzigte aan den Vyand, indien hy hetzelve bemagtigt of verovert, tot voordeel verſtrekken kan, bedient men zig hedendaagſch van diergelyke werken byna in het geheel niet meer, en dezelven worden nogtans gebruikt, behalven in zoodanige gevallen daar een werk opgeworpen is, dat ſlegts een geringen aanval heeft uitteſtaan. Men vindt dit werk by die geenen beſchreeven, welken de Hollandſche Fortificatie, gelyk FREYTAG, CELLARIUS, DILLICH en meer anderen verklaard hebben. Maar het zelve wordt in 't gemeen verdeeld in het enkele Scheerwerk, zoo als hetzelve tot hiertoe beſchreeven is, en in het dubbele Scheerwerk 't welk uit vier *Facen* met twee doode hoeken beſtaat en ook anderſints een Zwaluwſtaart genoemd wordt.

SCHEGSEVENENSER. Zyn Volkeren die niet verre van de Caſpiſche Zee, in eene groote Woeſtyne, in Perſiën woonen, en die zig in het Jaar 1727 onder Ruſſiſche beſcherming begeeven hebben.

SCHEIDEMUNT. Dus noemt men allerlei kleine Muntſoorten, die in den dagelykſchen handel, by het koopen en verkoopen, ontvangen en uitgegeeven worden.

SCHEIDEN. Zoo noemen de *Chymici* of Scheikundigen, het goud van het zilver, door middel van ſterk water ſcheiden, en de, in zulk water, gevallen goudkalk, na eene voorgaande afzoeting en uitgloeijing, door middel van zeker Loot, ook de zilverkalk uit het water trekken en fyn maaken. Het betekent ook in het algemeen het eene Erts van het andere ſcheiden.

SCHEIDING DES GEHEELS. Wordt gelykluidend met wond

geno-

genomen, doch de Scheiding des geheels heeft geene meerder betrekking met eene wond, dan het geslacht met zyne soort. Daar zyn veele Ziektens, dewelken soorten van Scheidingen des geheels zyn.

SCHEIDSMAN. Zie het Artykel Arbiter.

SCHEIGLAS. *Schei-Tregter.* Zie het Artykel Separatorium.

SCHEIKOLF. Zie het Artykel Cucurbita.

SCHEIKONST. Is de kunst om allerlei natuurlyke Ligchaamen op te lossen. Als het omtrent Ertsen geschiedt, noemt men het *Afinage* maar gemeenelyk *Chymie.*

SCHEI-SAP. Zie het Artykel Menstruum.

SCHEI-WATER. Zie het Artykel Sterk Water.

SCHEILVLEGT. Daar zyn twee Zenuwvlegtingen van deesen naam; de eene is de bovenste en de andere de onderste. De bovenste Scheilvlegt is gemaakt door veele takken, welken door de halvemaansche Zenuwknoopen, ter plaatse hunner vereeniging, saamengesteld zyn. De draaden deeser vlegting maaken even als een Netkooker, welke de bovenste Scheilslagader by haaren oorsprong omvat, en dezelve op alle haare verdeelingen tot rondom de darmen vergezeldt.

De onderste Scheilvlegt is gemaakt door veele draaden, welke de bovenste naar beneden zendt, by haare opkomst langs den grooten Slagäder. Deese draaden vlegten zig op verscheide wysen; maaken ook eene soort van Zenuwkooker, welke de onderste Scheilslagader omvat, en dezelve vergezelt op alle haare verdeelingen tot in de Darmen. De Zenuwstrengen, die langs den grooten Slagader tusschen de twee Scheilslagaderen nederdaalen, hebbende de onderste Scheilvlegt gemaakt, geeven van onder nog andere Bundels, die op het uiteinde des grooten Slagäders nederdaalen, zynde sterk vastgehegt aan de nabuurige deelen des Penszaks, en maaken, veréénigd met draaden, welken beide de agter-tusschenribbige Zenuwen verschaffen, de onderbuiksche Zenuwvlegting.

SCHEL. Is een soort van Klok, van Metaal, Yser, Zilver, &c. met een Klepel, wordende aan de Huisen gemaakt, om door het geluid dat daarvan komt, te verneemen dat 'er iemant aan de deur is, die begeert ingelaaten te worden.

SCHELDE. Eene groote Rivier in de Oostenrykshe Nederlanden, die in Picardyen ontspringt, en zig aan de Brabandsche grenzen in 2 armen verdeeld, naamelyk in de Wester-Schelde of den Hont, die tusschen de Eilanden Cadsant en Walcheren, in de Zee valt; en de Oosterschelde, welke tusschen Walcheren en Schouwen insgelyks zig in de Zee ontlast.

SCHELKENSKRUID. Zie het Artykel CHELIDONIUM.

SCHELLING. De Spaansche en de Luiksche houden 10 ligte stuivers, die 5 Keisergrosschen of 15 Kreutsers uitmaaken. Een Schelling sterling, dat eene Engelsche Zilveren Munt is, geldt 12 pence of stuivers, en is omtrent 11 stuivers. Een Italiaansche Schelling houdt 12 Italiaansche penningen. Een Hollandsche Schelling is 6 stuivers of de tiendepart van 3 Gulden Hollandsch. Eenigen van dezelven zyn op minder prys gesteld, die men kwaade Schellingen, malle Schellingen of Zestehalven noemt, en deesen gelden maar vyf en een halven stuiver. Een Schelling Poolsche munt, waarvan 'er drie een Poolsche Grossche, 60 een Poolsche Mark en 90 een Ryksgulden maaken. Een Schelling Danske of 6 goede penningen, en een Radderschelling in het Keulsche is 16 Heller of halve penningen. Een Schelling in het Mentzische Gebied is 3 Kreutsers of 1 Keisergrosschen, of 9 penningen naar Saxische waarde. In Frankenland laat de Bisschop van Wurtzburg maar alleen Schellingen slaan, die ieder 9 penningen gelden, waarvan 'er 28 een Frankenlandsche Gulden, of 35 stuivers Hollandsch geld uitmaaken. Een Schelling in Hamburg is 6 goede penningen, en zoo veel als 1 stuiver Hollandsch. Een dubbele Schelling in Bremen maakt 3 groot of 15 zwaar, zynde een enkele Schelling anderhalve Groot of agtehalve Zwaar. Van de Lubecksche Schellingen geldt een enkele 8 en een dubbele 16 penningen.

SCHELP. Men vindt Schelpen in de Aarde, welkers gedaante overeenkomstig is met soortgelyke Zeeschelpen, en die men denzelfden naam geeft, met den bynaam van *delfbaare*.

SCHELPDIER. Dit is een Dier wiens Ligchaam zagt is, geene merkbaare gewrigten heeft en geheel of ten deele met een omkleedsel van eene harde zelfstandigheid en krytagtigen aart bedekt is, en het geene men Schelp noemt. Dit is eene zelfstandigheid, die met opbruisching, in de zuure Vogten, ontbindt en aan welke het Dier, door een of meer Spieren, vastgehegt is. Het is deese Schelp die het voor de belediging der vreemde Ligchaamen beschut, en waarin het zig op het minste gevaar verbergt. Het Dier is inwendig in zyne Schelp alleen door twee of uiterlyk door vier Spieren vastgehegt; waarin het van de Schaalvisschen en Insecten onderscheiden is, die 'er eene groote menigte hebben, welken over de geheele inwendige oppervlakte van hunne Schaal verspreidt zyn.

Zoo 'er iets is dat ons reden geeven kan om ons te verwonderen over de wyse op welke de natuur tot haare oogmerken door verschillende middelen geraakt, zoo is het wanneer men ziet dat in de gewoone Dieren, gelyk de Vogelen, viervoeti-

ge Dieren, Visschen, kruipende Dieren enz. de Beenderen met Spieren en Vleesch omkleedt zyn, aanwelken zy tot een steenpunt verstrekken; waartegen in de Schelpdieren, de Schelp die men als de Beenderen van deese Dieren beschouwen kan, vermits zy 'er het oogmerk van vervult, met tot een' grondslag en steun te verstrekken, integendeel de Spieren en het Vleesch omkleedt.

Alle de Schelpdieren hebben eene algemeene overeenkomst; maar de gedaante en het getal der deelen, die het Dier en de Schelp uitmaaken, veroorzaaken groote verscheidenheden onder dezelven. De deelen van het Dier die uitwendig zyn, die het gezigt en gevoel gemakkelyk doen gewaar worden en herkennen, zyn twintig in getal; zy zyn echter allen niet, in alle de soorten van Dieren vereenigd. De deelen van de Schelp en die allen niet eigen aan iedere Schelp zyn, maaken een getal van tien uit.

De Heer D'ARGENVILLE, die zyn stelsel der Schelpen op waarneemingen grondt, verdeelt de Schelpen in Zeeschelpen, Zoetwaterschelpen en Aardschelpen. Zie hier het stelsel van deesen Natuurkundigen: Drie Classen bevatten de verschillende Schelpen. Hy verdeelt dezelven, 1 in *Eenschelpigen*, ten 2 in *Tweeschelpigen*, en 3 in *Veelschelpigen*.

De eerste Classe bevat Vyftien Geslachten, naamelyk: de *Schotels*, *Zee-ooren*, *Wormagtige Kokers*, of *Pypagtige Kokers*, de *Schippers*, de *Maanhorens* of *Slakken met een ronden mond*; die geenen inwelken hy *half rond* is, en de geenen die een *platten mond hebben*; de *Trompetten* of *Blaashorens*, de *Pennen*, de *Kasketten* of *Tooten*, de *Cylinders*, de *Rotshorens*, de *Purperhorens*, de *Blaashorens* en de *Porceleinhorens*.

De tweede Classe verschaft zes Geslachten, te weeten de *Oesters*, de *Gaapers*, de *Mosselen*, de *Harten*, de *Arken*, de *Mantels* en de *Gooten* of *Meshechten*.

De derde *Classe*, vanwelke hy mede zes Geslachten gevormd heeft, bevat de *Zee-Egels*, de *Pokken*, de *Voetteenen*, de *Bernakel Schelpen*, de *Steenschelpen* en de *Oscabrion*.

Wat de Rivierschelpen betreft, die zelve Heer heeft ze in twee Classen, in *Een-* en *Tweeschelpigen* verdeeld. Hy onderscheidt de Aardschelpen in *leevenden* en *dooden*. De *leevenden* zyn altyd éénschelpig. De geenen die dood zyn worden delfbaaren genoemd en bevatten drie Classen. Door deese verdeeling, die veele Liefhebberen behaagen zal, ziet men dat de Zee, het Zoetwater en de Aarde verschillende Schelpdieren voeden, wier werktuigen naar den aart van ieder deeser Hoofdstoffen geschikt zyn. Wat de Zeeschelpen betreft, die men mede in de Bergen vindt en de *delfbaaren* genoemd worden, niets verschaft

fchaft een beter bewys van de veranderingen die op onzen Aardbodem zyn voorgevallen.

Volgens de uitmuntende Waarneemingen van den Heere ADANSON, hebben onder de Dieren die in Schelpen befiooten zyn, eenigen een hoofd, een mond, kaaken, tanden, hoornen, oogen, een hals, een mantel, een voet, luchtpypen, kieuwen en een Ligchaam. Anderen hebben alle deefe deelen, uitgezonderd de oogen, den mantel en hoornen. Anderen eindelyk, hebben alleen den mantel, de luchtpypen, de kieuwen, den mond, den Aars en fomtyds den voet. Hieruit komen twee algemeene verdeelingen van de Schelpdieren in Maanhorens of Slakken en Schelpen voort. En hieruit ontftaat de onderdeeling van de Slakken in Eenfchelpigen en in Schelpen die Sluitfchelpen hebben; en die der Schelpen, in Tweefchelpigen en Veelfchelpigen.

SCHELP-GOUD. *Aurum in Conchis.* Wordt uit Goudblaadjes gemaakt, die met Maagdenhonig, op een' zuiveren en gladden fteen gewreeven zynde, vervolgens in een glas met klaar water omgeroerd worden. Daarna wordt het water afgegooten tot dat het klaar wordt. Vervolgens doet men 'er een Lood Sterk water, drie dagen lang op, en neemt het 'er alsdan wederom uit. De Schryfmeefters en Schilders pleegen zulk Schelpgoud te gebruiken.

SCHELPSLAK *Cochlea.* Dit is een Eenfchelpig Schelpdier, het geene, gelyk men weet, hermaphroditifch is, en dat, by gevolg, ten opzigte van de voortteeling, een grooter toeftel van werktuigen, dan het grootfte gedeelte der andere Dieren bezit. Ieder byzonder Dier van deefe foort veréénigt de beide Sexen in zig en kan 'er te gelyk gebruik van maaken; maar het kan zonder behulp van een ander de bevrugting niet verrigten. De Werktuigen der voortteeling zyn zeer moeielyk in dit Infect te ontdekken. De Heer *Adanfon* zegt dat men hen tuffchen de beide hoornen zoeken moet, die op het hoofd van het Dier geplaatft zyn. — De Schelpflakken worden in verfcheide foorten onderfcheiden, als: 1.) De *Landfchelpflak*, of gemeene Schelpflak, waarvan we ter verfchillende foorten te onderfcheiden zyn. 2.) De *Zoetwater* of *Moeras Schelpflak.* 3.) De *Zee Schelpflak*, welke laatfte ook veele onderfcheidene foorten oplevert. De Slakken zyn Eyerbaarende. De Geneesheeren pryfen ze aan by Teeringagtige Lieden, om den hoeft te ftillen. Men maakt 'er borftzuiverende en verzagtende Afkookfels van, nadat men ze in warm water heeft laaten fpuwen. Men acht haare Schelpen afzettende te zyn, mogelyk is zy alleen opflorpende. In eenige Landfchappen van Frankryk gebruikt men het Poeder der roode Slakken, in den Oven gedroogd zynde, tegens de

Roodeloop. De gift is van 26 tot 48 Grein in een glas wyn, of in Garstewater of Vleeschnat. Dit Geneesmiddel stilt de smerten, de perssingen en de bloedige uitwerpselen. Men maakt mede van de verplette Slakken gebruik om de Schurfd te geneesen, of anders vergenoegt men zig om de Slakken over de Schurft te laaten kruipen en 'er haare slym op te spuwen. De Slakken behooren tot het borstzuiverend water van de Parysche Apotheek en tot dat van eenige oogzalven.

SCHELVISCH. *Asellus minor*. In het Fransch *Merluche*, is een kleine soort van Kabeljaauw die in de Noordzee gevangen wordt. Hy heeft in de lengte 1 en 2 voet, een platten kop, groote oogen, een dikken en witten buik, een graauwen rug en kleine Schubben. Zyn vleesch is wit, malsch en smaakelyk. De Lever wordt voor eene Lekkernye gehouden.

SCHEMCHAL, SCHAFKAL. Is de opperste Vorst van de Dagestansche Tartaaren. Dezelve wordt uit de zoogenoemde Myrsen of mindere Vorsten op de volgende wyse verkooren: by de verkiesing moeten alle de Myrsen in eenen kring staan, wanneer de Priester een gouden Appel onder hen werpt, en die daarmeê geraakt wordt, die bekomt den tytel van *Schemchal*.

SCHEMERING. Zie het Artykel CREPUSCULUM.

SCHEMHAMPHORAS. Betekent naar de Joodsche overlevering, zoodanig een verborgen naam van God, dat, wie denzelven wist of hadde, ongelooflyke dingen zou kunnen verrigten. Gelyk dit verblinde volk durft voorgeeven, dat Christus dien gehad en alle zyne wonderen daardoor verrigt heeft.

SCHENKEL. Dit Lid des Ligchaams heeft vyfderlei beweeging, en kan zig buigen, uitrekken, naar binnen en buiten beweegen, ook zig in een kring omdraaien. Alle deese beweêgingen geschieden door middel van 14 Spieren, naamelyk 3 Buigers. 3 Uitstrekkers, 3 Afleiders, 3 Toeleiders en 2 *Musculi obdurati*, om de beweeging in het rond te maaken. De Buigers zyn *Psoas*, *Iliacus* en *Pictinaeus*. *Psoas* en *Lumbaris* ligt inwendig in het *Abdomen*, ter zyde van de *Vertebræ*, en ontstaat van de *Apophyses transversæ*, of dwarse uitsteeksels der twee ondergewrigten aan den rug en der oppergewrigten aan de Lendenen; en na dat hy zig over de inwendige zyde van het *Os Ilii* gelegt heeft; hegt hy zig aan de kleine *Trochanter*. Zie de Artykels CRUS en FEMUR.

SCHENKELBREUK. Wanneer het Net of de Darm of beide te gelyk, door het gat van de uitwendige schuinsche Spier, uitgaat, wordt dusdanig een Breuk, aldus genoemd.

SCHENKENSCHANS. Eene beroemde Nederlandsche Vesting en Stad in de Betuwe, in Gelderland, aan een Landpunt gelegen, alwaar zig de Rhyn in twee groote armen verdeelt, waarvan de regte en zwakste arm den naam van Rhyn behoudt, maar de andere arm de Waal genoemd wordt. Zy beschermt beide de Rivieren en heeft haaren naam van eenen Geldersschen Edelman en Generaal, MAARTEN SCHENCK VAN NIDECK, die haar het eerst aangelegd heeft. Behalven de Vestingwerken en de Kerk, bevat zy over de 800 Huisen in zig. Zy heeft voordeesen tot het Hertogdom Kleef en Keur-Brandenburg behoort, maar wierd in 't jaar 1681, tegens een Equivalent aan den Staat der Vereenigde Nederlanden overgelaaten.

SCHENKER. (AARDS-) Van het H. Roomsche Ryk, is de Koning van Bohemen, zynde onder de waereldlyke Keurvorsten de eerste die by het verrigten van plegtige Ceremonien, agter den Keiser gaat en de vryheid heeft van niets te draagen; doch by de Amptsverrigting van den *Aards-Truchses* is hy verpligt om zig te paard te vertoonen met een verguldén Zilveren Beker in zyne hand, waar in water en wyn is gegoten. die hy naderhand, van het paard afgestegen zynde, den Keiser of Roomsch Koning moet te drinken geeven.

SCHENKER. (ERF-) Des H. Roomschen Ryks, is de geene die, zoo de Koning van Bohemen niet tegenswoordig is, als Aards-Schenker des H. Roomschen Ryks, zyn ampt by het volbrengen der Ceremonien moet waarneemen, en tot eene belooning daarvoor het paard en de Beker des Konings van Bohemen ontvangt.

SCHEP- of TREK-BRON of PUT. Zoo wordt die genoemd, daar men het water door Emmers met een ketting, touw- of Kraanebek uit de diepte haalt. Deese Machine is wegens haar nut en dagelyks gebruik zoo bekend, dat men daarvan geene verdere beschryving noodig heeft; en inderdaad kan men meer met dezelve uitvoeren, dan zig sommigen verbeelden; want behalven dat dezelve zoo veel dienst doet als een van de konstigste Machines in de waereld, om dat een Persoon doorgaandsch zyne kragten zonder tydverzuim aanwenden kan, kan dezelve ook zonder groote kosten te saamen gesteld en vermeerderd worden; want men kan verscheide Kraanenbekken nevens elkander stellen, zonder dat men noodig heeft voor een iegelyk eene byzondere Zuil op te richten, indien men een dwarsbalk legt, waarop die Bekken teffens kunnen liggen.

SCHEP- of TREKRAD. Zoo heet een Rad, welk van een levendig water gedreeven zynde, door de vaatwerken of emmers welke daar aan gehangen worden, eene menigte water

om hoog brengt en uitgiet. De uitvinding van deeze Raderen is zeer oud, *Vitruvius Lib.* X. beschryft tweederhande soorten, een van dewelke het water in het *Centrum* door het middelste gedeelte van den as wel uitgiet, maar de tweede door de opgezette Vaatwerken *enz.* de Figuuren, welke *Rivius* daar bygevoegd heeft, zyn vals en onbruikbaar. LEUPOLD in *theatro Hydraulico.* T. I. Cap. 3. beschryft twaalf soorten van dusdanige Schepraderen; gelyk nu die, welke het water zoo hoog als het rad is brengen, een grooter geweld in 't water vereisschen, en behalve dat de meeste veel water tevens uitgieten eer het zelve zoo hoog komt, zoo toont hy, dat verscheide soorten in 't byzonder die van de ouden zonder nut zyn; by de overige integendeel merkt hy de gebreeken en deugden aan, en eindelyk verklaard hy die geenen, welke de begeerde werking doet.

SCHEPWERK. Dit begrypt eensdeels alle de Instrumenten, door dewelke het water uit eene kleine diepte, zonder groote kosten geschept wordt, diergelyken zyn de Schep en *dwing schoffels* &c. van dewelke LEUPOLD *in theatro Hydraulico* p. I. c. 2. breedvoerig handeld, anderendeels moet hier toe gerekend worden het bovengemelde SCHEPRAD, de SCHEP- en TREKPUT, en eindelyk alle zoogenaamde EMMERKONSTEN, daar men met de emmers of door hulp van touwen en katrollen, of door een rad en dryfwerk, het water na dat het in de emmers geschept is, naar boven haald, van al het welk LEUPOLD *d. l. Cap.* 8. wydloopig spreekt.

SCHEPEL. Een bekende koornmaat, waarvan 'er 4 op een Mudde gaan.

SCHEPEN. Is een aanzienlyk Amptenaar van eene Stad, zynde een Lid van dat Collegie, 't welk in Civiele en Crimineele zaaken recht doet, geschillen beslischt, Processen uitwyst, &c. Zie 't Artykel SCHEPENSBANK.

SCHEPENDOMS-RECHT of AASDOMS-RECHT. Van den oorsprong des Rechts, waardoor by alle Volken gerecipieerd is, dat de Kinderen en Bloedverwanten den overleedenen succedeeren, zullen wy hier niet breed gewaagen. Omtrent het recht zelve, onder ons, staat aan te merken.

1. Zullen tot des Overledens Erffenisse komen, de Kinderen en Descendenten, dat is die den Overledenen in regte nederdaalende Linie bestaan, in *infinitum* by representatie en in staaken.

2. De Descendenten ontbreekende, zullen Vader en Moeder, beide nog in het leeven zynde, in alle de goederen by den overledenen nagelaaten, succedeeren.

3. Als een van beide, Vader of Moeder ontbreekt, zoo zal de langstleevende derzelven, met de Broeders en Zusters, 't

zy *heele* of *halve* en derzelver Kinderen en Kindskinderen, by representatie te saamen komen tot des Overledens geheele Erffenisse, te weeten de langstleevende Vader of Moeder in de eene helft, en de Zusters of Broeders, haare Kinderen en Kindskinderen in de andere helft; wel verstaande dat in zulken gevalle, de halve Broeders en Zusters, en derzelver Kinderen en Kindskinderen, den Overledenen zullen moeten bestaan van de zyde waarinne hy bestorven is. *En als 'er geen volle Broeders of Zusters in het leeven zyn, zal de langstleevende Vader ofte Moeder, in alle de goederen, by den Overledenen ontruimd, Universaliter succedeeren,* ende voor andere Collaterale Vrienden geprefereerd zyn, *al ware het* ook zoo *dat 'er* Kinderen of Kindskinderen, van des Overledens volle Broeder en Zuster, ofte ook *halve Broeders ofte Zusters waren*, den Overledenen niet bestaande van de bestorven zyde: staat te letten:

(a) Wy zeiden *'t zy heele of halve.* Dit schynt tegen het bovenstaande aan te loopen; doch is verstaan, gelyk gezegd wordt: *En als 'er geen*, &c., dat dit alleen plaats moet hebben in opzigte van halve Broeders en Zusters, *den afgestorvenen niet bestaande van de zyde waarin hy bestorven is.*

4. Vader ende Moeder beide ontbreekende, zullen alsdan de volle Broeders en Zusters, haare Kinderen en Kindskinderen, by representatie, tot des Overledens geheele Erffenis komen, wel verstaande dat zoo verre daar halve Broeders en Zusters ofte derzelver Kinderen en Kindskinderen zyn, de volle Broeders en Zusters, en haare Kinderen en Kindskinderen, successivelyk, by representatie, als vooren, zullen deelen in de eene helft met de halve Broeders en Zusters en derzelver Kinderen en Kindskinderen van 's Vaders zyde: ende in de andere helft met de halve Broeders en Zusters, derzelver Kinderen en Kindskinderen van 's Moeders zyde: en als 'er halve Broeders en Zusters, ofte derzelver Kinderen en Kindskinderen zyn, alleen van de eene zyde, dan zullen dezelfde Broeders en Zusters, ende derzelver Kinderen en Kindskinderen by representatie, als vooren, met dezelve halve Broeders en Zusters, haarlieder Kinderen of Kindskinderen in de eene helft van de Erffenisse komen, ende de andere helft zullen de volle Broeders en Zusters, haare Kinderen en Kindskinderen behouden, als alleen van de andere zyde den Overledenen bestaande. Staat aan te merken:

(a) Ingevolge No. 3 en 4. dat een halve Zuster den Overledene bestaande *van de bestorvene zyde*, moet erven nevens eene Grootmoeder en een volle Zuster voor een vierde part, gelyk verstaan is.

 (b) [illegible]

(b) Daarëntegen, dat een halve Broeder of Zuster, van zyn Overledene halve Broeder en Zuster niet kan erven, *byaldien zyn Vader of Moeder nog leeft*; omdat hy, van die zyde *niet bestorven zynde*, geen recht heeft tot die nalaatenschap; maar door de eigen Broeders en Zusters uitgeslooten wordt.

5. Volle Broeders en Zusters, en haare Kinderen en Kindskinderen ontbreekende, en de halve Broeders en Zusters, ofte derzelver Kinderen of Kindskinderen van elker zyde in het leeven weesende, zullen de goederen in tweën gekloofd ende gedeeld worden, als de eene helft aan de halve Broeders en Zusters; ende haare Kinderen en Kindskinderen in *Stirpes* of Staaken van 's Vaders zyde; en de andere helft aan de halve Broeders en Zusters, haare Kinderen en Kindskinderen, mede in Staaken van 's Moeders zyde.

6. Maar indien alle de halve Broeders en Zusters, haare Kinderen en Kindskinderen, alleenlyk van de eene zyde den Overledenen bestaande, zullen dezelve halve Broeders en Zusters, haare Kinderen en Kindskinderen by representatie, in alle de goederen by den Overledenen nagelaaten, universaliter succedeeren, ten ware Grootvader ofte Grootmoeder, of hooger Ascendent, den Overledene van de andere zyde bestaande, in leeven waren, inwelken gevalle de voorschreeve halve Broeders en Zusters, haare Kinderen en Kindskinderen by representatie, in de eene helft, en de naast voorschreeven Ascendent of Ascendenten, hoofd voor hoofd, in de andere helft van alle de goederen, by den Overledenen ontruimd, zullen succedeeren.

7. Vader ende Moeder, heele en halve Broeders ende Zusters, haare Kinderen en Kindskinderen ontbreekende, zullen des Overledens goederen universaliter komen op de naaste Ascendenten, in de regte Linie, hoofd voor hoofd, al waare het ook zoo, dat van de eene zyde, Grootvader en Grootmoeder beide, en van de andere zyde Grootvader of Grootmoeder alleen in het leeven waren, 't welk ook plaats zal hebben in andere hooger Ascendenten, in gelyken Graade den Overledenen bestaande.

8. Alle Ascendenten mede ontbreekende, zullen de naaste Descendenten van Broeders of Zusters Kinderen, die den Overledenen in de vyfde of verdere Graaden bestaan, hoofd voor hoofd in des Overledens geheele Erffenisse succedeeren, uitsluitende alle andere Collaterale Vrienden, en zonder Aanschouw te neemen, of dezelve Descendenten van des Overledens volle ofte halve Broeders ofte Zusters afkomen.

9. Alle de voorschreeven Persoonen ontbreekende, zullen als dan Oomen en Moeien, hoofd voor hoofd, mitsgaders haare

Kin-

Kinderen van den eersten Graade by representatie, in alle de goederen succedeeren, zonder eenige Distinctie te maaken, of de Oomen en Moeien des Overledens Vader ofte Moeder bestaan, van halven of heele bedde.

10. Alwaar geene Oomen of Moeien zyn, zullen de geenen die den Overledenen het naast in den bloede bestaan, hoofd voor hoofd in alle de goederen succedeeren, zonder eenige distinctie, of de Maagschap van volle ofte halve Broeders of Zusters, afkomt, welke volgende, zullen Oudoomen en Oudmoeien, benevens Zusterlingen, gelyke hoofd voor hoofd succedeeren.

11. In de successie der Collateraalen, zal representatie geen plaats hebben in de Persoonen en Graaden boven vermeldt, zoo wanneer de geenen die tot de successie komen, al te saamen den Overledenen even na in Graaden bestaan.

12. Doch indien de Aflyvigen geen nader Bloedverwanten agterlaaten, dan Broeders en Zusters Kinderen, mitsgaders een ofte meer Kinderen van een vooroverleden Broeders- of Zusters kind, zoo zullen de Kinderen van Broeders en Zusters, succedeeren *in Capita*, hoofd voor hoofd, en de Kindskinderen, in de plaats van haarlieder Vader ofte Moeder, by representatie; blyvende niettemin, het geene hiervooren, nopens de deelinge, te geschieden, tusschen heele en halve Broeders en Zusters, haare Kinderen en Kindskinderen gezeid is, onverminderd.

13. In alle successien zal geene consideratie genomen worden, vanwaar of van wat zyde de goederen gekomen zyn, nochte ook of het patrimoniaale, aangeërfde of geconquesteerde ende verkreegene ofte veroverde goederen zyn, dan niet.

14. Eindelyk, alle andere successien, waarvan hiervooren niet en is gedisponeerd, zullen gereguleerd worden naar de waarlyk beschreevene Rechten, tot nog toe in den Lande van Holland en Westfriesland geobserveerd, volgens Placaat van 19 December 1599.

De Steden en Plaatsen daar dit Versterfrecht wordt geobserveert zyn Haarlem, Leyden, Amsterdam, Alkmaar, Hoorn, Enkhuisen, Edam, Woerden, Naarden, Monnikendam, Medenblik, Muiden en Purmerend; mitsgaders de andere Steden, Heerlykheden, Eilanden, Dorpen ende Gehugten onder het Dyk Graafschap van Rhynland en het Land van Woerden, in Holland gelegen (uitgezonderd van Waddinxveen, Boskoop, Rewyk, Sluipwyk, Bloemendaal en Middelburg, met de Appendentien van dien, zoo wel aan de Oost- als Westzyde van de Gouwe.)

De Grond van het Aasdoms-Recht is: *het naaste bloed beurt*

het goed: billyk waarlyk, want tot wien heeft de Overledene meerder natuurlyke betrekking gehad dan tot zyn *naaste bloed.* Het fundament van het SCHEPENSDOMS RECHT is: *het goed moet gaan van daar het gekomen is:* mede billyk, want al maakt dat een onderfcheid in het bloed zelve, echter ziet het op de natuurlyke betrekking of verpligting, waaronder de Overledene was, oordeelende, dat hy voor zoo veel de fucceffie zyner goederen aanging, eene meerdere betrekking tot dat gedeelte van zyn bloed had, daar het goed vandaan was gekomen, dan tot het verdere.

SCHEPENSBANK. Is een Collegie van onpartydige Rechtsgeleerden, dat over een Land of over eene Stad aangefteld is, en hetwelke in ftrydige Rechtszaaken, voornaamelyk in Crimineele gevallen, de zaak onderzoekt, de Partyen hoort, het Vonnis ftrykt en gerechtelyk uitvoert. In Duitfchland waren eertyds de *Schepens* zekere Gerechtsperfoonen van groot aanzien, die aan eenen Graaf of Rechter van eene Provintie toegevoegd wierden, op dat hy benevens hen de gerechtigheid handhaven en in de Rechtsgevallen zig van hunnen Raad bedienen zoude. Daarom kon hy zonder hen geene uitwyfinge doen, en zy moeften Inboorlingen en vrye Luiden van eerlyke afkomft zyn, weshalve men diergelyke Perfoonen *Schepenbaare vrye* Luiden pleeg te noemen. Hunne Vonniffen golden zoo veel als gefchreevene Wetten, waarnaar zig ieder Rechter van eene mindere Rechtbank, in het Vonnisvellen richten kon.

SCHERBET of TSERBET. Dus noemen de Turken een Drank uit Water en Suiker gemaakt, met een weinig Citroenen daaronder gemengd, omtrent gelyk men hier te Lande de *Limonade* maakt.

SCHERFYSER. Zie het Artykel SCARIFICATORIUM.

SCHERMGERECHTIGHEID. *Caften Voogdye, Opper-Voogdye.* Is een zonderling recht dat eenige Landsheeren, van ouds af, over de naaftgelegene Kloofters en Geeftelyke ftichten hebben, dat zy alle of ten minfte zekere Halsftraffen, in de Geeftelyke Diftricten oeffenen, derzelver waereldlyke zaaken voor het Gerecht of anders waarneemen, en tegen alle uitheemfch geweld befchutten en daarvoor eenige Inkomften trekken mogen. De meefte Kloofters hebben hedendaagfch zig van diergelyk Juk onttrokken. Anders zyn deefe Caftenvoogden, te gelyk met de Geeftelyke Geftichten in Duitfchland opgekomen, waarover zy, of van de Stichters zelve, of van Keifers en Koningen aangefteld en haar toegevoegd zyn.

SCHERMMEESTER. *Gladiatoriæ Artis Magifter.* In het

Fransch

Fransch *Maître d'Armes*. De pligt van deesen is, zynen Leerlingen een goeden stand en houding des Ligchaams aan te wennen, hunne sterkte en bekwaamheid te ontdekken en zyne lessen daarna te schikken. Voorts hun allerlei soorten van slag en stoot aan te toonen, om de regten van de valschen naauwkeurig te onderscheiden; ook hoe zy dezelven moeten afkeeren of pareeren. Daarenboven moet hy hen wel onderwysen, dat ze zig uit hun voordeel niet laaten dryven of zig bloot geeven, maar zoo dra hun een stoot of slag is toegebragt, zig snellyk weder in postuur te zetten; het punt van hun geweer altyd naar de oogen van party te keeren, en hem door een voordeelig postuur van zig af te houden. Ook is het nodig, dat hy die geenen welken minder sterkte hebben als hun party, gewenne zulks met een behendige snelheid te vergoeden. De Schermmeester zelve moet een wel gezet vernuftigd en zedig man zyn die zyn agting behoorlyk weet staande te houden, ieder zyn eer die hem toekomt, te geeven; zagtmoedig en met goede gronden te onderwyzen; de wetten van zyn Schermschool naauwkeurig in agt neemen, geene geschillen te maken of onder zyn Schoolieren aan te kweeken, niemand op zyn Schermschool te laaten verongelyken maar overal met zyn gezag tusschen komen.

SCHERMVEGTERS *Gladiatores*. Deze waren by de oude Romeinen het minste soort der Slaven, en hadden nooit de vryheid te hoopen, gelyk anderfints Slaven vrygelatene konden gemaakt worden. De Romeinsche grooten onderhielden deze rampzalige menschen in menigte, zonder dat ze hen eenige kunst of ambagt lieten leeren dan alleen de Schermkonst, onder hun *Lanista* of Schermmeester. Voort waaren het sterke en onversaagde Kaarels die tot een Schouwspel en om het volk vermaak aan te doen, bewaard wierden en Schermen moesten, en wel onder die voorwaarden dat ze of hun party het leeven ontnaamen of zelfs gedood wierden; men liet twee en twee vegten; en tot dien einde, opdat het gevegt onder een uitgeleezen paar vermaakelyk zyn zoude en langer duuren mogte, verkoos men telkens twee Schermvegters van eenerlei sterkte en vaardigheid. Als nu de eene den anderen had afgemaakt en vermoeid was van Worstelen en Vegten, zag hy om hoog naar het aanschouwend volk, hetwelke rondom op de verheven zitbanken van het *Amphitheater* zat, om te verneemen of hy vryheid had om 'er te mogen uitscheiden, nadat hy zyn Tegenparty had omhals gebragt. Begunstigde het volk hem, dan drukten ze den duim in hunne regterhand; en hy wierd wederom opgesloten tot een nader Schouwspel en gevegt; maar wilden ze dat hy tegen een versch man zoude Vegten, dan staken ze den duim aan de regterhand op en be-

wogen

wogen hem in het rond. Daarom wierd aanstonds een ander Schermvegter gehaald en tegen hem losgelaaten. Deese wreede gewoonte is allereerst ontstaan uit eene bygeloovigheid, volgens welke ze geloofden dat de ziele van een verstorven aanzienlyk man voornaamelyk die in den Stryd gesneuveld was, en welke zy geloofden, dat naar de onderaardsche Goden ging, aldaar aangenaamer was, wanneer 'er met hem en om zynen wille, meer andere Zielen kwamen en hem verzelden. Ten dien einde waren ze in de aaloude tyden gewend, de Gevangenen by de Grafsteden van dien Held te slagten. Ook meenden ze dat de Ziel van een gesneuveld Veldheer wraak begeerde. Maar omdat deese slagting met 'er tyd al te wreed scheen te zyn, lieten zy die rampzalige menschen elkander vermoorden. En dit is het beginsel der zoo beruchte Romeinsche Schermvegters in de oude Gedenkschriften. Eindelyk moet men aanmerken dat wanneer nu deese onmenschelyke gewoonte in eene soort van kunst veranderd was, de Schermvegter in verscheiden Classen verdeeld wierden, die alleen in kleeding en wapenrusting van malkander onderscheiden waren. Onder deese Classen waren de zoogenaamde *Secutores*, *Retiarii*, *Threces*, *Mirmillones*, welke twee laastgenoemde soorten doorgaans met elkander vogten; voorts de *Hoplomachi*, *Samnites*, *Dimachaeri*, *Laquearii*, *Suppositicii*, *Meridiarii*, *enz.* Het was om de onvertsaagdheid van deese soort van menschen, dat verscheide Romeinsche Keisers deese Schermvegters tot hunne Lyftrawanten gebruikten. Hoewel ze nooit van iemant tot een rechtmaatigen Oorlog gebruikt zyn. In naarvolging van deese *Gladiatores*, heeft men nog hedendaagsch de zoogenaamde Vederregters, Marcus en Lucas-Broederen &c.

SCHERMUTSELING. Is een Gevegt 't welk tusschen twee vyandelyke partyen, die malkander bygeval ontmoeten, gehouden wordt.

SCHERPE METSEN. Zoo heeten de Kanonnen van buitengewoone grootte, die nog grooter zyn dan de dubbele Kartouwen, en tot 96 pond Yser schieten; maar in aanmerking van hunne zwaarte, hedendaags alleenlyk tot cieraad van Arsenaalen gebruikt en bewaard worden.

SCHERPE TUNDEL, of DUBBELE DOBBELHAAK. Is een uit goed Yser gesmeedt geschut, wiens pyp of Loop 6½ voet lang is. Hetzelve weegt met zyn schaft 47 pond; schiet 16½ Loot en staat op een' bok, gelyk een dubbelhaak. Men heet hetzelve ook andersints *Spingarda*.

SCHERPRECHTER. Is een Dienaar des Gerechts, die de straffen aan de veroordeelde Misdaadigers ter uitvoer brengt; 't zy Lyfs- of doodstraffen, en daarvoor eene belooning erlangt,

langt, ge-evenredigd naar de ſtraffen die hy den misdaadigers aandoet; wordende voor doodſtraffe meer betaald dan voor Lyfsſtraffe.

SCHERP SCHIETEN. Wordt genaamd als de Conſtapel een Geweer of grof Geſchut niet alleen met buskruid laadt; maar daarop ook een Kogel van Lood, Yſer of Steen zet!

SCHESIS. Zoo wordt genaamd de Diſpoſitie van het Ligchaam; waarvandaan de *Febris Schetica* den naam heeft, welke uit zulk eene Diſpoſitie des Ligchaams ontſtaat. Zy wordt tegenover de *Febris hectica* geſteld, omdat ze eerder door deeſe geneeſen wordt, en niet zoo diep als de *Febris hectica* in het bloed inwortelt.

SCHETS. Dus noemt men in de Bouwkunde zekere tekening van een Gebouw. Hiervan zyn verſcheide ſoorten, als *Delineationes*, *Ichnographiæ*, *Orthographiæ*, enz. In de Schilderkunſt betekent eene Schets doorgaands de gedagten van eenen Schilder, die hy ter uitvoering van een ſtuk, by hem uitgedagt, op het papier gebragt heeft. Hiertoe behooren ook zulke deelen der grootſte Meeſters, welken zy naar het leeven getekend hebben, als hoofden, handen, voeten. Ook gantſche Figuuren, kleedingen, Dieren, Boomen, Planten, Bloemen, en eindelyk al het geene by de ſaamenſtelling van een Schilderye voorkomt. Want het zy men een goede Schets, ten opzigte der Schilderye, waarvan het gelyk als een denkbeeld is, of ten opzigte van ſommige deelen, waarin deszelfs ſtudie beſtaat, betragt, het verdient altyd de opmerking van een' kenner en Liefhebber. En hoewel de kennis der Schetſen niet zoo hoog te ſchatten noch zoo wydloopig is als der Schilderyen, nogtans is ze fyn en naauwkeurig, en geeft den Liefhebberen overvloedige gelegenheid om hunne oordeelkunde te oeffenen; ook is het werk zelve volgeeſtig. Uit eene *Schets* ziet men volkomen den geeſt en de Bekwaamheid des Meeſters, te weeten of hy leevendig en vry, verheven en van veel ondervinding zy, dan of in alles het tegendeel by hem gevonden wordt; want het een en het ander laat zig op papier voorſtellen. Een Schilder die een ſtuk volkomen wil opmaaken, moet zig daarop toeleggen, dat hy, om zoo te ſpreeken, buiten zig zelfs uitgaa, ten einde die deelen, welken hy niet volkomen verſtaat nogtans gepreeſen worden. — Maar als hy een Schets maakt dan geeft hy zig geheelënal aan zyne vinding en *Genie* over, en toont waarlyk wat hy verſtaat. Om die zelfde reden ziet men in de Cabinetten der voornaame Heeren niet alleen de Schilderyen, maar ook de *Schetſen* van voornaame Meeſters bewaard. — Men moet gemeenelyk in de *Schetſen* drie dingen aanmerken, naamelyk: 1) de Weetenſchap, 2) de Geeſt, en 3) de vrye Zwier. Door de

Weetenschap verstaat men eene goede Compositie en zoo eene naauwkeurige Schets, inwelke licht en schaduw vernuftig vertoond wordt. Geest of *Esprit* betekent de leevendige en natuurlyke verbeelding van het onderwerp in het algemeen en der voorwerpen in het byzonder. De vrye Zwier is niets anders dan eene bekwaamheid, welke de hand saamengebragt heeft, om het denkbeeld dat de Schilder of Meester in zyne gedagten had, vry en vlug uit te drukken en voor te stellen. Naarmaate nu dat deese drie stukken meer of minder in een *schets* voorkomen, worden ze ook meer of minder geschat.

SCHEUCHZERIA. (In de *Botanie*) Eene soort van de *hexandria trigynia* Klasse der Planten, hebbende geen Corolla. Het Zaad is enkelvouwdig en langrond, daar zyn somtyds zes *Germina*, en zoo veele *Capsulæ*, maar drie is het natuurlykste en gemeenste getal.

SCHEURBUIK. *Scorbutus*, de *Schimmelziekte*. Is eene ziekte, die byna met alle Ziektens vergezeld gaat, en uit de volgende toevallen kan gekend worden. In het begin deeser Ziekte zyn de Lyders traag, wordende daar benevens gekweld van eene kleine Jeukte in de huid. By het toeneemen en als deese Ziekte tot zyn volkomen stand is, gaat daarmede gepaard een sterke hoofdpyn, hitte, bloeding van den Neus of der Lyfmoeder. Op den rug, in de darmen, aan de scheenen en meer andere uit- en inwendige Leden gevoelen de Lyderen een scheurende pyn, waarop dikwils volgen verlamming, trekkingen en uitteering. Ook is daarmede vergezeld eene groote benaauwdheid van het harte, welke by de Mannen agtervolgd wordt door Zenuwtrekkingen, en by de Vrouwen door Moederplaag. Het Tandvleesch begint te bloeden, als het maar eventjes aangeraakt wordt. Het wordt opgegeeten en begint, met een grooten stank van den mond, te rotten. Dit ongemak wordt voornaamelyk genoemd SCHEURBUIK VAN DEN MOND, *Scorbutis oris*; ook komen 'er op sommige plaatsen van het Ligchaam, vlakken, en voornaamelyk aan de handen, armen en beenen, die somtyds geel of blaauwagtig zyn; of men vindt in de plaats van deesen verscheide Spekagtige verzweeringen. Dewyl 'er zoo veelerlei toevallen van de Scheurbuik zyn, de meesten vanwelken ook by andere Ziektens gevonden worden, zoo moet men maar op de volgenden, als op de allerzekersten, acht geeven, te weeten op de *scheurende pyn*, *bloeding aan het tandvleesch*, *zout speeksel*, *vlakken*, en eindelyk op de *goudgeele pis met rood of wit grond bezinksel*. De oorzaak deeser Ziekte is eene scherpte des bloeds, en wel somtyds eene zoutagtige, doch meest eene zuur zoutagtige gesteldheid van het zelve, welke door ont-

ontbinding, prikkeling en knaaging, de aangehaalde toevallen veroorzaakt. Deese Scherpte nu ontstaat vooreerst uit een kwaade Lucht; waarom die geenen die aan de Zeën woonen, het meest daarmede gekweld zyn. Ten tweede zyn ook de oorzaaken des Scheurbuiks, veel gezoutene Spysen; en eindelyk wordt ze ook aan de kinderen medegedeeld door *het Zog of het geeven van gekaauwde Spysen*, en *met het Scheurbuikige Speeksel onder de Pap*, die hun gegeeven wordt. Het voornaame doelwit nu der geheele Geneesing moet deese zyn, dat de zuure scherpte verbeterd worde, en geneesen door *Martialia, Terrea, Mercurialia, Urinosa* en andere middelen. Ten dien einde behooren hiertoe de C. C. *ust. Conch. ppt. Lap. Cancror. Bol. Alb. Limatur. Martis, Croc. Martis, Sp. sal. Ammoniaci Urinos. Lumbricor. Terrestr. Sp. Tartari Vol. Tinct. Tartari, Abies, Pinus, Becabung. Liquor. Betulæ, Chelidon. min. Cochlear. Nasturt. Ruta murar. Sem. Sinapi, Trifolium aquat. Eruc. Rad. Rhappan. Rustic. Sedum, Persicaria Acris, Piperitis, Flammula, Bellis minor. pratens.* &c. — Niet minder zyn ook de *Essent. Fumar. Lignor. Sp. Cochlear. Essent. Martis. Strobil. Pini, Solutio Martis cum Succo Pomor. Elixir Proprietatis, Antiscorbut.* &c. Uit welke allen en meer diergelyken, naar ieders goedvinden, veelerlei Scheurbuikwederstaande *Mixtuuren, Essentien, Tinctuuren*, Kruiderbieren, Wynen, &c. kunnen gemaakt worden, by voorbeeld:

℞. *Elix. Proprietat. S. acid.* ʒ iij.
Essent. Lignor.
Fumar. ā ʒ j ß.
Sp. Cochlear,
Lumbricor. terrestr. ā ʒ j.
M. D. S.

Openend Scheurbuiks *Elixir.*

℞. *Aq. Fumar.*
Flor. Acac. ā ℥ ij.
Essent. Mart. cum Succ. Pom.
Fumar. ā ʒ ij.
Spirit. Cochlear. ℈ iv.
Syr. de Rad. 5 Aperient. ʒ vj.
M. S.

Scheurbuiks *Mixtuur.*

Dolæus pryst 't volgende water daartoe aan

℞. *Suc-*

℞. *Succi Borragin.*
Carduibened.
Lumbric. c. Vin. expr.
Rutæ murar.
Taraxac. ā ℥ iij.
Becabung ℔ j.
Pomor. Aurant.
Citri ā ℔ ß:
Rasur. C. C. *ex Apicib.* ℥ j.
Flor. Calendul.
Cent min.
Chamæpyt.
Genist.
Hyperic. ā *M.* j.

Laat alles klein gesneeden 12 uuren onder malkander dirigeeren, destilleer het dan by een zagt vuurtje in een glasen vat. Of deese Pap of species tot een tegenscheurbuikigen Kruidenwyn of Bier; by voorbeeld:

℞. *Herb. Flamm. Jovis.*
Fumar.
Nasturt.
Cochlear. rec.
Chelidon. min. ā M. j.
Rasur. Lign. Sassafr. ℥ iij.
Rad. Armorac. rec.
Enul. ā ℥ j ß.
Limat. Martis ℥ j.
Cortic. Aurant.
Citri ā ℥ iij.
Incis. & Contus. includantur Nodulo.
D. S.

Kruiden, om op Wyn of Bier te zetten.
Wil men een Poeder gebruiken, zoo wordt dit van D. MICHAELIS zeer gepreesen.

℞. *Aloës.*
Myrrh.
Succin. præp. ā ʒ j ß.
Croci. ʒ j.
Sem. Cochlear.
Nasturt.
Sinapi ā ℈ ij. of ook ʒ j. tot ℈ iv.
F. Pulvis pro dosi ʒ j.

Ook

Ook zyn de wateren zeer goed, want zy *diluëren* de tegennatuurlyke Zouten, en leiden dezelven door de pis naar buiten 't ligchaam, en hierom zyn zy voor de Scheurbuikagtige ligchaamen zeer goed; 't dun tafel bier, of in plaats van dit, Berken of Born-water, of 't water uit de warme baden. Ondertusschen worden ook met voordeel gebruikt de *Oleosa* en *Sulphurea*, als *lac vaccin. Capreæ*, *Coni Abietis*, *Gelatina C. C. Ebor Glycyrrhiza* &c. Een uitneemend middel is ook het uitgedrukte Sap van de *Summitatis Tritici* of uitspruitseltjes van de Tarwe. Eindelyk moet men agt geeven op de toevallen van de Scheurbuik; onder dezen is de voornaamste 't bederf in den mond of de *Scorbutus Oris*; hier tegen worden als uitnemend goed voorgeschreven de Gorgelwateren uit *Herb. Salv. Nasturt. Cochlear. Flor. Aquileg. Malv. Arbor. Rosar. Summitat. Rubi Idæi*, *Rad. Aristoloch. Bistort. Irid. Flor. Polypod. Cortic. Granator. Mell. Rosat. Alum. ust. Lac. Florent. Unguent. Ægyptiac.* &c. of een Tand-tinctuur, uit *Tinct. Laccæ Essent. Hyperic. Sp. Cochlear. Salis Dulcis Tinct. Flor. Aquileg.* &c. by voorbeeld:

℞ *Herb. Aquileg. cum Flor.*
Nasturt.
Sabin. ā M. j.
Salv.
Cochlear. ā M ß.
Flor Malv. hortens. Pug. iij.
Radic. Bistort.
Cortic Granator. ā ʒ vj.
Coque in Aq. Ferrarior. q. s.
Colatur. ℔ j ß. *adde.*
Mellis. Rosat. ℥ j ß of
Unguent. Ægyptiac. ℥ j.
Alum. Crudi ℈ iv.
F. Gargarisma.

Of

℞. *Aq. Prunellæ.*
Salviæ.
Plantag. ā ℥ j.
Tinct. Flor. Aquileg. ʒ vj.
Spirit. Cochlear. ʒ iij.
Salis Dulcis. q. s.
Syrup. de Rosis Siccis. ℥ j.
M. D. S.

Tand-*mixtuur.*

Of

℞. *Tinctur. Lacc. Mynf.* ℥ iv.
Flor. Aquileg.
Rosar. ā ℨ j.
Spirit. Cochlear. ℈ iij.

Tand-*Tinctuur.*

De vliegende hitte; de gisting des bloeds, als ook de hoofdpyn, en daaruit ontstaande bloedingen, worden weggenomen door eene Aderlaating en verkoelende middelen, als: *Nitr. pur. Arcan. duplicat.* of *Spirit. Acid. Vitrioli. Sulphur.* of *Succus. Acetos.* en *Citri* met het *Serum Lactis*; en de pynen en *Convulsive* toevallen worden door *Opiata* geneesen.

SCHEURING. Scheiding des geheels in de zagte deelen, welke door het geweldig trekken of uitrekken veroorzaakt is. De aanmerkelyke Scheuringen worden even als de groote wonden behandeld. De vereeniging geschiedt, of door het eenvouwdig verband, of door eene ettermaaking, die ter geneesing schikt, te bevorderen, of door hegtingen.
De allergemeenste Scheuring is die van het Vorkje by de Vrouwen, die eene zwaare Verlossing ondergaan hebben, of in dewelke men de tang gebruikt heeft.

SCHEVENINGEN. Een vermaakelyk Dorp in Zuidholland, aan den oever van de Noordzee, een uur van 's Gravenhage, langs een lynregten weg, door de Duinen, met Steenen bestraat en aan weerskanten met verscheide ryen boomen beplant.

SCHIAIS. Zoo noemt men de Secte der Mahometaanen in Persien, die tegen de Turksche Mahometaanen, *Sunnis* genaamd, aangekant zyn. Zy houden maar alleen de duidelyk opgestelde Geboden van Mahomed, en hebben zig zeer sterk in het Koninkryk Golconda uitgebreidt; daar integendeel de *Sunnis* veele bygeloovigheden aankleeven en in het Ryk van den grooten Mogol de overhand hebben.

SCHIATICA. Zie het Artykel JICHT.

SCHICHT. Zoo wordt genaamd 1) een zekere bepaalde tyd van 6, 8 of 12 uuren, zoo lang een Bergman na malkander aan zyn werk en arbeid blyven moet. 2.) Het vierdedeel van een *Zeche* of 32 *Kuxen.* 3) Het geene op éénmaal gesmolten wordt. Dus worden by voorbeeld, op een hoogen Oven 36; op een' krommen Oven 24; maar op een' zoogenaamden Stich-Oven 12 *Schichten* als een weekelyks werk gerekend. 4.) Als een

een Bergman van zyn werk gaat, dan zegt men: *hy heeft Schicht gemaakt.* — SCHICHT wordt te Halle genaamd, als zig de Arbeiders, by het Zoutzieden in twee gelyke *Schichten* of hoopen verdeelen; invoegen ieder *Schicht* van Draagers, Haspelaars, Storters en Tappers, in een dagwerk of 24 uuren, byna 12 uuren werkt, als vooreerst 7 of 8 en daarna 3 of 4 uuren. Het eerste wordt de *groote* en het tweede de *kleine Schicht* genaamd.

SCHIEDAM. Eene kleine maar volkryke Stad, aan het Riviertje de Schie, alwaar zy zig in de Maas ontlast, in Zuidholland. Zy is de negende in den rang der 18 Steden die haare Gedeputeerden in de Vergadering der Staaten van Holland zenden.

SCHIEMAN. Of zoo anderen willen SCHIMMAN, is de naam die de Hollanders geeven aan eenen Zee-bediende, dien men anders Quartiermeester noemt. Inzonderheid heeft hy het opzigt over de Pompen, en is een hulp van den Schipper en van den Hoogbootsman.

SCHIERBACHT. Zie het Artykel RICINUS AMERICANUS.

SCHIERINGERS en VETKOOPERS. Twee tegens elkander verbitterde Factien in Friesland, van welken de eerstgenoemden hun oorsprong genomen hebben in het Jaar 1300, in *Westergo*, en de laatstgenoemden in *Oostergo*.

SCHIETEN. Eene Secte van Mahometaanen, die de Leer van *Ali* volgen, en hem hooger achten dan Mahomet, en daarom van de Turken voor de ergste Ketters gehouden worden. Zy gelooven dat deese *Ali* wederom in de Waereld zoude komen, om het gantsche Menschelyke Geslacht te bekeeren; weshalven zy altyd een paard in de Mosquée vaardig en gezadeld voor hem houden.

SCHIETER. (In de *Ornithologie*) Zie het Artykel HARPOENIER.

SCHIETGATEN. Zoo worden de openingen genoemd, die men voor het grof Geschut, in de Borstweeringen van de Wallen maakt. Sommigen hebben deese Insnydingen in het geheel verworpen, en integendeel het overbank schieten voordeeliger gehouden. Echter behouden dezelven hun nut, omdat daarby de geenen die het Kanon laaden en stellen moeten, veel zekerer en beter staan. De Binnenwydte wordt in 't gemeen van 2 tot 3 voeten ten hoogsten gemaakt, maar de buitenruimte of opening kan van 6 tot 9 voet weesen, ten einde men naar gelegenheid en vereisch der omstandigheden, het Kanon draaien en daarmede schieten kan waar men wil. De benedenvlakte van de insnyding moet van buiten eenigsints afhellende gemaakt worden, ten einde men het Kanon

in alle voorvallen kan laaten duiken, en dus zoo veel te beter naar beneden ſchieten.

SCHIET-GEWEER. *Armes à feu.* Onder deeſen worden begreepen Snaphaanen, Piſtoolen, Musketons en Carabynen. By alle deeſe ſoorten van Schietgeweer waren voor deeſen de Vuurſloten, als zynde zeer zeker in gebruik, welken men door middel van een rad optrok en ſpande. Maar thans zyn de Snaphaanen in haare plaats gekomen, omdat men met dezelven eerder vaardig is, en daarom by alle Natien in gebruik.

SCHIL. SCHORS. Zie het Artykel CORTEX.

SCHILD. De Schilden zyn by de oude Volkeren, in veele Geweſten en van verſcheide ſoorten en gedaantens, gebruikt. Zy wierden of rond, of langwerpig vierkant, in de form van een deurtje aan den ſlinker-arm gedraagen, om het Ligchaam voor de pylen der Vyanden te bedekken; doch thans zyn ze by de meeſte Natien van Europa in onbruik geraakt. De Romeinen plagten oudtyds, als ze ſtorm liepen, een Schilddak te maaken; wanneer naamelyk het voetvolk digt op elkander gedrongen, hunne Schilden boven hunne hoofden hielden, om voor de Pylen en Steenen der Belegeraars gedekt te zyn.

SCHILD. Zoo wordt ook het geene genaamd, waarop iemants wapen vertoond wordt. De benaaming is daarvandaan, omdat niet dan de Edelen gerechtigd waren, om wapens te voeren, en die hun Adeldom in den Oorlog verkreegen, en door hunne dapperheid verdiend hadden; waarom het ook eigenlyk *wapenſchild* genoemd wordt.

SCHILDER. *Pictor.* In het Franſch *Peintre.* Dezelven zyn van verſcheiden ſoorten en bekwaamheden. Want aangezien de Schilderkunſt zoo groot, diepzinnig en wydloopig is, omtrent het verbeelden der Natuur, der Schepſelen en hunne eigen aangeboren genegenheden, zoo leggen zig ſommigen enkel op Afbeeldſels van Menſchen; anderen op vertooningen van gantſche Hiſtorien; nog anderen op Landſchappen, Zeeſlagen, Bloemen, wilde en tamme Dieren, Vrugten, *enz.* Wederom anderen op Veldſlagen, Perſpectiven, *enz.* draagende naar maate hunner bekwaamheid en vindingen, ook minder of meerder roem weg. Als de hand een weinig omtrent deeſe en geene kleine ſchetſen geoeffend is, moet ze tot het tekenen van hooge Standbeelden, zoo marmeren, als van Pleiſterwerk gemaakt, gewennen; en dus van deeſe tot leevende dingen overgaan. Hiertoe zyn in Italien, en voornaamelyk te Romen; ook in Frankryk, te Dresden en Berlyn als mede te Antwerpen en Amſterdam, *enz.* voortreffelyke

Aca-

Academien opgericht; alwaar men in gezelschap van anderen, de verscheidenheid van Stand en Postuur van welgemaakte Mannen en Vrouwen, afziet, en daaruit zeer grondig de proportie van het Menschelyke Ligchaam leert. Maar voornaamelyk is het voor eenen Schilder noodig, dat hy licht en schaduw behoorlyk weet te maatigen; en de ronding van het gantsche stuk te treffen. De Reflexie of weerschyn heeft ook byzondere regelen, waaruit men de naarstigheid en de bekwaamheid van den Schilder kan ontdekken. Daarna komt het op eene goede Ordonnantie en Schikking aan; en in de natuurlyke Schilderyen vindt men de grootste volmaaktheid. De Verwen moeten ook met een goed oordeel opgedraagen en derzelver vereeniging wel gade geslagen worden. Maar de Stof, het Linnen of de tafel, welke beschilderd zal worden, moet eerst eene grondverw hebben. Men beschildert ook Steen; waartoe de Schalie in Duitschland best is en geene grondverwe noodig heeft. Insgelyks op natte Kalk, het welk de Italiaanen *al fresco* noemen. Men kan van de verscheiden soorten der Schilderkonst nazien *Joachim van Sandrats* Duitsche Academie. De kunst van met Olieverwen te schilderen is door *Huibert* en *Jan van Eyk*, in het Jaar 1440 uitgevonden, daar de Ouden alleen met water- en lymverwe schilderden.

SCHILDERHUISJE. Zie het Artykel GUERITE.

SCHILDER-INSTRUMENTEN. Bestaan in een Verwsteen, Palet of Verwbord, handsteun of stok; allerlei soorten van Penceelen; verscheiden stoffen op welken geschilderd wordt, naamelyk Papier, Parkement, Linnen, Hout, Glas, Koper, Zilver, Steen, Kalk, Taft, Atlas, *enz.*

SCHILDERKONST. De konst om natuurlyke Ligchaamen te vertoonen, en dezelven een schyn van leeven te geeven, door den omtrek van lynen en de graaden der kleuren.

Die zig in de Schilderkonst wil oeffenen, moet eerst de perspective leeren; dezelve zal hem in staat stellen om de dingen op derzelver eigen plaats te zetten en daaraan de vereischte verdeelingen te geeven. Dit volbragt hebbende, moet hy het tekenen leeren, kiesende daartoe een bekwaam Meester, die hem tevens een denkbeeld van de kleuren der Figuuren zal geeven. Hy behoort alsdan de natuur te raadpleegen, om zig te versterken in het geene hy reeds geleerd heeft; en laatstelyk zig op de studie en naarvolging der grootste Meesters toeleggende, zal hy al het geleerde in practyk kunnen brengen. — Een Schilder moet als een Historicus, Poëet, Philosooph &c. denken, om een verstandig gebruik van alle de voordeelen zyner konst te maaken. Zie het Artykel SCHILDER.

SCHILDERYE. De vertooning van het eene of andere voorwerp, op doek, glas, hout, &c, naar het leeven, door eigenaartige Verwen en kleuren, 't zy water of olieverw. Dezelven zyn van groote of geringer waarde, naar evenredigheid der verdienste van den Schilder. — Om oude Schilderyen te wasschen, neem een vierendeel graauwe gestooten *Souda*, doet daar, een Muskaatnootgrootte, gerasp'e of aan kleine stukken gesneeden genuasche Zeep in; laat het kooken in gemeen water den tyd van een half quartier uurs. Haal daarna dat Zeepsap van het vuur en laat het een weinig koud worden, en als gy ziet dat het laauw is, wasch dan uwe Schilderye af, en ze daarna afgedroogd hebbende, doe 'er Olyven-Olie over. Droog ze nog eens af en zy zal 'er als nieuw uit zien.

SCHILD-HAGEDIS. *Javasche* of *Tayowansche Duivel.* Is eene soort van Hagedissen, die zeer zonderling is. Dit is een dier wiens vier pooten gevingerd zyn, het heeft noch hondstanden, noch snytanden; maar zyn Ligchaam is geheel met schubben bedekt. Men onderscheidt 'er twee soorten van: het eene wordt *Javaansche Duivel*, of Pholidotus genoemt, en het andere *Duivel van Tayoan*, of de *Langstaartige Philodotus.*

De *Javaansche Duivel*, die dus door de Bewoonders van het Eiland Java genoemt wordt, schynt ons een soort van *Schildvarken* te zyn: wy bemerken 'er geen verschil in, dan in de grootte, dikte, lengte van den staart, de kleur der nagelen, en in de afmeeting en gedaante der schubben. Zie het Artykel ARMADILLO.

De *Duivel van Tayoan*, die dus door de Bewoonders van het Eiland Formosa genoemt wordt, heeft niet meer dan vier genagelde vingeren, in plaats dat de vorige 'er vyf heeft. Het onderste van zyn buik, gelyk mede de pooten, hebben geen schubben, maar de uit-eindens van zyne schubben, die gestreept zyn, eindigen in punten, in plaats dat die van den Duivel van Java, rondachtig zyn. Beide hebben zy een lengte van omtrent drie of vier voeten; hunne schubben worden ros, naar maate dat het Dier oud word. De staart van den Tayoansche Duivel is langer dan die van den Javaaschen; deeze Dieren konnen hun ligchaam klootswys in een rollen, en hunnen kop en staart, zoo wel tegens hunnen buik drukken, wanneer zy bevreest zyn, dat men niets van hunne gedaante bemerken kan.

De Schild-Haagdis verbergt zich in de aarde, zy vermydt zeer zorgvuldig de tegenswoordigheid der Menschen: de mieren maaken het voornaamste voedzel van dit Dier uit; men ziet het in de Kabinetten van de Beminnaren der Natuurlyke Historiën.

SCHILD-

SCHILDPAD. *Testudo.* In het Fransch *Tortue*, is afschuwelyk van gedaante, voornaamelyk alsze haar Slangenvormig hoofd en haare vier pooten uitsteekt. De Zee Schildpadden en de Indiaanschen zyn zeer groot, en hebben gelyk Bratzerimus, *Lib.* XXII. 7. verhaalt, wit en smaakelyk vleesch, zoo dat het voor geen Kalfsvleesch in reuk en smaak behoeft te wyken. En Tavernier verhaalt, *Part.* IV. *Relat. de Regno Tung.* pag. 15 dat 'er tegenover het strand van *Cochin-China*, vyf Eilanden gevonden worden, genaamd *les Iles des Tortues*, omdat men aldaar de Schildpadden in eene groote menigte en van een' voortreffelyken smaak vindt; zoo dat die van *Tunquin* en *Cochin-China* niet meenen wel onthaald te zyn, als men hun geene Schildpadden opdischt. Verder getuigt hy dat deese twee Natien eene groote menigte Schildpadden in zouten en verzenden, by wyse van Koophandel. Ook is de voornaamste oorzaak van Oorlogen onder hen, deese, dat die van *Cochinchina* den Inwooneren van *Tunquin* de vangst der Schildpadden niet willen toestaan; voorwendende dat deese Eilanden en de Zee alleen aan hun toebehooren. Het is hen ook niet alleen om het vleesch te doen, maar ook om de Schaalen, waarmede door geheel Asiën een grooten Koophandel gedreeven wordt. Men één woord de Schildpadden vangst is onder die beide volkeren zoo gewigtig en beroemd, als de Haringvangst by de Engelschen en Hollanders. De *Landschildpadden* worden voor de besten gehouden, omdat men ze ook in de Hoven en zelfs in de Huisen onderhouden kan. Men heeft al over lang gemeend dat haar vleesch een goed middel voor de Teering zy. De Eyeren zyn aan den Eyerstok in de Hoenderen niet ongelyk, zoo wel in gedaante als in smaak, en worden van sommigen hoog geacht. De *Zoetwater Schildpadde* gelykt naar de anderen; haar Schild is zwart daar die der anderen als gemarmerd bruin is; haar staart is langer dan die van de Landschildpadden, en hy gelykt een weinig naar dien der Waterrotten. Zy eet alles en voornaamelyk vleesch en kruiden. De Wyfjes leggen Eyeren waarvan de Schaal eenigsints hard is. Zy hebben twee kleuren gelyk die der vogelen. Zy maaken een kuil in de aarde waarin zy dezelven leggen, en ze met aarde bedekken. Deese *Schildpad* is gelyk die der Zee, een Dier van beiderlei leeven, omdat het zig veel liever in het water dan op het Land onthoudt.

SCHILDPADSTEEN. Dit is een langwerpige, eenigsints verplette, stompe en in het midden een weinig ingeneepen Steen; maar inwendig gelykt hy naar den Graveelsteen en de *Bezoar*. Zie de Artykels Bezoar.

SCHILDT-RIDDERS of *de Orde van het groene Schild.* Heeft de

de beroemde Fransche Maréchal de Boucicault, op het einde van de 14 Eeuw, in Frankryk opgericht, en 14 Ridders daartoe genomen, die zig verpligt hadden om de Dames die in haare eer en vermogen beledigd wierden, te verdedigen; bygevolg is deese Orde ter gunste van de adelyke Dames opgericht. De Ridders droegen een goud groen geemailleerd Schild om den arm, waarin een in het wit gekleedde Vrouw stond.

SCHILD-VARKEN. Zie het Artykel Armadillo.

SCHILDVINK. Is een kleine zingende Vogel, welker grootte en uiterlyke gestalte niet veel van eene Huismusch verschilt, uitgenomen dat ze wat langer van bek is. Het Mannetje is veel fraaier dan het Wyfje, hebbende een donker bruinen kop met blaauwe Veders, die in den voortyd, als de andere Vederen afvallen, gantsch blaauw zyn, en aan den bek maar een klein bruin vlakje behouden. De kleur van het Wyfje verschilt niet veel van het Mannetje. Zy maaken hunne Nesten in hooge Boomen. Zie het Artykel Vink.

SCHILDVLEUGELIGE INSECTEN. Deesen vormen een der talrykste klassen onder de Insecten, biedende eene verbaasende verscheidenheid aan in de grootte, in de kleuren, in de gedaantens in het algemeen; en in de vorm van eenige deelen, die byzonder aan de Insecten zyn, die zy uitmaaken. De verzameling van deese Insecten, vormt een dier Tafereelen der Natuur, welke het aanmerkenswaardigste en het treffendste zyn en die de oogen altyd tot zig trekken.

Onder deese Insecten is het grootste gedeelte maar alleen weetenswaardig; maar men heeft 'er mede een menigte die ons van eene groote nuttigheid, of in de Geneeskonst of in de Konsten zyn. — Men begrypt gewoonlyk onder bovengemelden naam alle de Insecten wier vliesagtige vleugelen onder schubagtige Scheeden beslooten liggen.

Deese wyduitgestrekte klasse is op eene verschillende wyze door de Schryvers verdeeld. Hun weesenlyke kenmerk is dat zy knodswyse Sprieten hebben, dat is te zeggen dat het gedeelte waarin zy eindigen, dikker dan het overige van de Spriet is. Deese knods of dit uiteinde is uit verscheide plaatjes of blaadjes saamengesteld, die het Insect saamentrekken of uitbreiden kan, byna op dezelfde wyse als het blad van eenen Waayer. — Een ander hunner kenmerken is dat zy tusschen hunne Scheden een klein driehoekig deel hebben, 't geen men het *Schild* kan noemen, — Men verdeelt de Schildvleugelige Insecten in twee Benden. Tot de eerste Bende behooren die geenen die zeven blaadjes aan de Sprieten hebben. De tweede Bende bevat alle de anderen, die alleen drie blaadjes aan de Sprieten hebben.

Het kenmerk van het geflacht der *Torren* is dat zy knodswyse Sprieten hebben; maar die in geen blaadjes verdeeld zyn; en in een knods beftaan. Zie het Artykel SCARABAEUS.

Alle deese Insecten komen van Wormen voort, waarvan eenigen in den drek der Koeien en die van andere Dieren leeven; anderen in helder of troebel water, en anderen in de bladeren der Boomen. Zie het Artykel GEKORVENE DIERTJES.

Een der aanmerkelykste Zaaken in de Schildvleugelige Insecten is, dat hunne Beenderen, of die zelfstandigheid die overeenkomstig met het hoorn is en die derzelver plaats vervult, en gelyk de Schelpen, uitwendig geplaatst zyn en hun vleesch bedekken; in plaats dat in de groote Dieren die bloed hebben, de beenderen altoos onder het vleesch verborgen zyn; maar de Spieren van deese Insecten hebben dezelfde vorm, die STENON in de Spieren der Dieren die bloed hebben, ontdekt heeft. Zie de Artykels KEVER, DERMESTES, CHRYSOMELA, CURCULIO, LOCUSTA. &c.

SCHILDWAGT. Is een geprevilegeerd militair Persoon, niet schuldig om iemant te gehoorzaamen wanneer hy op zyn Post staat, al was het zyn eigen Officier, 't zy dan dat het ware om dien af te lossen, of dat aan denzelven iets uit naam van den Gouverneur bevolen wierd. Hy moet geen vreemden ongevraagd voorby zyn post laaten gaan; maar komt 'er een Opper-Officier zoo moet hy het geweer Presenteeren. De Schildwagten moeten ook oppassen dat 'er geene twee wagens op de brug of in de poort malkander ontmoeten. Een Schildwagt te paard wordt in het Veld op eene verheven plaats uitgezet, en dezelve geeft door eenen Schoot het teken, wanneer de vyand beweeging maakt of nadert.

SCHILFERAGTIGE AARDE. *Terra Bituminosa fissilis*. Deese soort van aarde heeft veele overeenkomst met het zwarte kryt, Men scheidt haar in blaadjes en zy brandt in het vuur. BOCCONIUS zegt dat men haar op de Bergen Hiblea, naby den Berg Etna vindt, op eene plaats die *Mililli* genoemd wordt. Men vindt Bitumineuse Aarde in Poeder, in Zweeden en in Rusland.

SCHILLING-PFENNING. Is in de Saxische Rechten zoo veel als 16 Penningen Meissensch, en 30 daarvan maaken twee zoogenoemde oude Schock, of 40 Grosschen Meissensch, zynde 3 Guldens en 8 stuivers Hollandsch.

SCHILT-TAPPEN. Zyn twee Cylinders van Metaal, aan weerskanten van het Kanon, door hulp van dewelken men het zelve op de Afuiten legt. Van hunne Geschapenheid handelt ELRICH in het tweede deel tot des *Simienowitz* Artillerye-konst, en meer anderen die over de Artillerye geschreeven hebben.

SCHILT TAPPENSTUK. Zoo heet het middengedeelte van het Kanon, daar de Schildtappen aangezet zyn. Hetzelve is sterker dan het mondstuk en integendeel zwakker dan het bodemstuk. By de Franschen heet het *Deuzieme Renfort.*

SCHIMMEL. *Situs Mucedo.* Is niet anders dan eene soort van uitslaande groeying, gelyk men door vergrootglasen ontdekken kan. Dus ziet men dat de, in een aardsche en vogtige stoffe zynde, kleine zaaden allengskens beginnen uit te slaan en te spruiten. Het zet zig by wyse van vlokjes aan; is van kleur blaauw en groenagtig, somwylen ook van allerlei verwen.

SCHIMMEL. Dit is eene byzondere soort van Paarden, wier kleur van de vier bekende hoofdkleuren afwykt, en met andere kleuren gemengd is. Liefhebbers onderscheiden ze wederom in Appel- of Spiegelschimmel, zwartschimmel, roodschimmel en vliegenschimmel, welke laatsten ze voor de beste houden.

SCHINKELS of *Beenen van den Triangel.* Zoo worden de beide zyden genoemd, welken op de Grondlinie van den Triangel staan. Dus is PLAAT CCXXXIII. *Fig.* 3. in den Triangel ABC de Linie, AC de Grondlinie, zoo zyn AB en BC de Schinkels of Beenen. Vermits men nu naar believen de eene zyde van den Triangel tot eene grondlinie aannemen kan, zoo blykt klaar, dat de naam BEEN aan eene iegelyke zyde kan gegeeven worden, naamelyk ten opzigte van die, welke voor de Grondlinie aangenomen wordt. Op gelyke wyse blykt hieruit dat een gelykbeenige Triangel twee beenen van gelyke Lengte hebben moet, indien men de derde voor de Grondlinie aangenomen heeft. PITISCUS bekent dat hy het Nederlandsche Kunstwoord van diergelyke zyde of Been van eenen Triangel niet heeft kunnen uitvinden.

SCHINUS. (In de *Botanie*) Eene soort van de *decandria monogynia* klasse der Planten, wier *Corolla* uit vyf regtopstaande Bloembladen bestaat; de vrugt is eene klootvormige Bes, bevattende een groot klootvormig enkelvouwdig zaad.

SCHIP. Is eene van de Zinrykste en voordeeligste Machines, welken dan door Water, dan door Wind, dan door Menschen of Dieren, dan door beide de gemelde kragten te gelyk zyne beweeging krygt, en eenen bykans onbedenkelyken Last in weinig tyds, van de eene plaats tot de andere overbrengen kan. De binnenruimte of het begrip van een Schip bestaat uit eenige verdiepingen, die men, volgens den Schippers-styl, de VERDEKKEN noemt, die weder in hunne Vertrekken verdeeld zyn. Dus is het onderste gedeelte van den Bodem of Boom, tot aan het eerste verdek, 't welk in het

gemeen het RUIM genoemd wordt, omtrent 23 tot 24 voet hoog, en in het zelve bevinden zig omtrent 7 Kamers, in dewelken men uit het bovenverdek, door 7 groote vierkante Luiven of Gaten komen kan. Hieronder moet men rekenen de *Buskruidkamer*, die heel agteraan ligt, nevens de geheele tot het Schip behoorende Ammunitie. Hierop volgt de *Bottelaarye*, welke niet alleen uit verscheide Kamers bestaat, om het Brood aldaar te bewaaren, maar ook behalven dezelven nog andere verdeelingen heeft voor de Onder Chirurgyns, vermits de gekwetsten daarin gebragt en verbonden worden. Op dezelve volgt de *Victualien* en *Provisiekamer*, waarin niet alleen de Mondkost voor het gezamenlyke Scheepsvolk, maar ook andere kostbaare goederen geborgen worden; wyders komt de *Keuken* en het *Kabelgat*, of de plaats daar alle zwaare Ankertouwen en andere tot het Schip benoodigde Touwen liggen. Geheel vooraan is eindelyk de kleinste plaats, daar het nodige hout en blokwerk, korte Touwen, Schyven, Katrollen en diergelyke Scheepsgereedschappen liggen. Tusschen het eerste en tweede Verdek is de *Kamer* van de *Connestables*, en een vertrek met allerhande geweer, insgelyks eene afdeeling voor de Onder Officiers, ten einde dezelven daarin kunnen slaapen. Agter dezelve volgt de *Spil*, en eindelyk de zoogenaamde *Bullenstal*. Voor het overige is het geheele eerste Verdek van weerskanten met Kanon Poorten voorzien. Boven hetzelve bevindt zig het *tweede Verdek*, alwaar in het agterste deel of de Agter-steven van het Schip, eerstelyk zig bevindt de *Kajuit van den Kapitein*, en van weerskanten eene uittreede in de Galderyen, en naarboven toe een Wenteltrap, om in de agterste Hut te kunnen komen. Indien men uit deese Kajuit komt, vindt men den zoogenoemden *Kolderstok*, waarmede het Schip geregeerd en bestierd wordt. Voor deezelven staat het *Compas-huisje*, 't welk een langwerpig vierkant, uit Planken te saamen geslagen, en in drie deelen verdeeld Hutje is. Ter regter en linkerzyde staat een Compas, maar in het middelste deel een brandende Lamp, die door Vensters van weerskanten het Licht op de Compassen werpt, ten einde de Matroosen, die het Stuurroer regeeren, telkens daarna zien en naar de door het Compas aangetoonde Luchtstreek zeilen kunnen. In het voorste deel van dit tweede Verdek bevinden zig de Kraanbalken of Hevels, waarmede de Ankers, indien zy uit de Zee tot voor de Kluisgaten gebragt zyn, weder opgewonden kunnen worden. Hierop volgt by een Oorlogschip het *halve Verdek*, alwaar zig de *Campagne* bevindt, onder dewelke vyf Hutten gemaakt zyn. De agterste beslaat de geheele breedte van de Agterste-

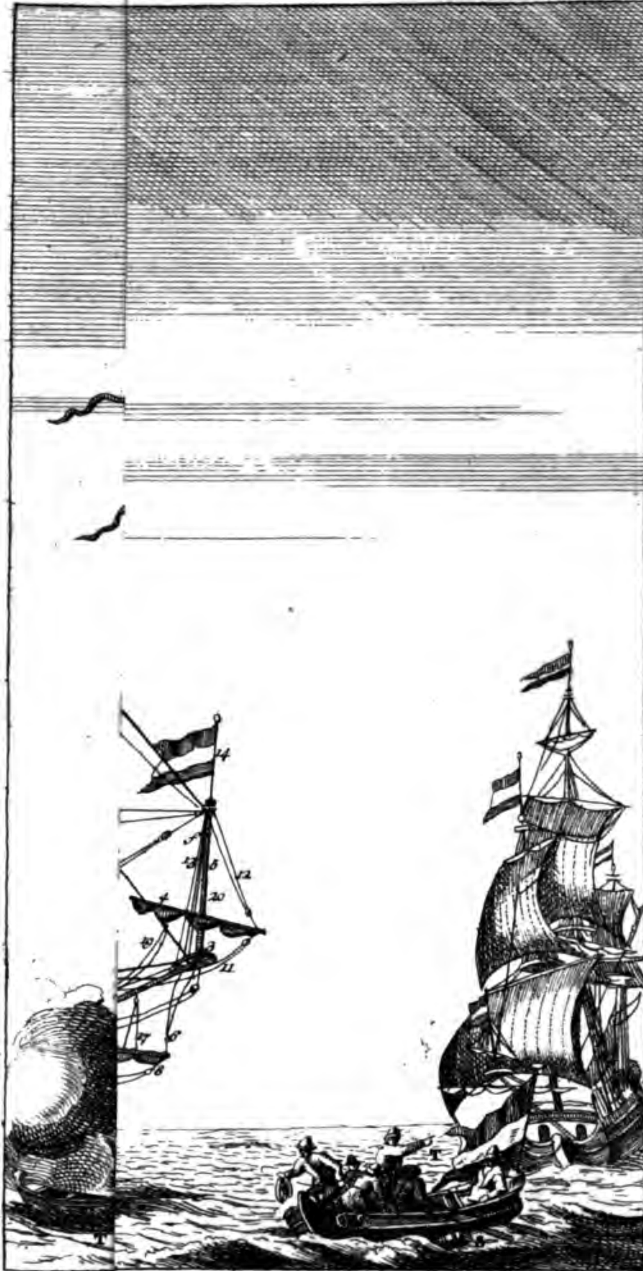
ven en is omtrent 10 voet lang, waarin de Lieutenant en de Schippers logeeren. Van de overige vier Hutten ſtaan van weerskanten twee, en in het midden wordt eene taamelyke groote ruimte gelaaten. De Agterhut ter regterhand is geſchikt voor de Stuurlieden, en de voorſte Hut voor den Schryver of Klerk van het Schip. In de Agterhut ter linkerhand, woonen de Opper-Chirurgyn nevens den Commandeur van de Soldaaten, en in de tweede Hut den Dominé of Predikant. Op eene iegelyke zyde van de Campagne ſtaan 4, 5 tot 6 Kanonnen, of ſomtyds worden ook Paſſen daarop gebragt. By de Engelſchen en Franſchen vindt men ook en wel meeſtendeels Scheepen van drie Verdekken. Alle Scheepen in het algemeen kunnen zeer gevoeglyk in twee Claſſen verdeeld worden, naamelyk in aanmerking van de kragten, die tot derzelver beweeging dienen. Dit geſchiedt by ſommigen door de Roeibanken of Riemen, by voorbeeld by Barken, Brigantynen, Felouquen, Fregatten, Galeaſſen, Galeyen, Galjooten, &c. Anderen worden alleenlyk door den wind, door hulp van de Zeilen met hun toebehooren op de Zee voortgedreeven; diergelyken zyn de groote Oorlogs- Laſt- Koopvaardye en andere Scheepen. Gelyk nu een iegelyk Schip volgens het oogmerk waartoe het gebruikt zal worden, zyne byzondere grootte en daarvandaan ontſtaande Proportie bekomen moet, zoo krygt ook een iegelyk van dezelven zynen byzonderen naam.

Zie hier op PLAAT CCXXXV. een volkomen Schip, met alle deszelfs uiterlyke deelen; alsmede met de naamen van alle de Touwen, Zeilen, &c.

A.A. De Kiel van het Schip.
B. De Achter ſteven, en het Roer.
C. De Voor-ſteven.
D. De Galdery en 't Spiegelwerk.
E. Het Habbebord.
F. De Vlagſtok en Ezelshoofd.
G. 't Kampanje, of de Hut.
H. Mars, Ree, en Riemen, by nood.
I. De Schans, anders Half-Verdek.
K. De Bak.
L. De Kraan-Balken, daar men 't Anker by opwind.
M. Het Galjoen.
N.N. De Barkhouten.
O.O. 't Geſchut, en Poortgaten.
P. Val-Reep, of Trap.
Q. Plecht-Anker.
R. 't Kabel Touw, en Kluisgaten.
S. De Boey, of Waaker van 't Anker.
T. De Boot en Sloep.
V. Bezaans-Maſt.
X. Groote-Maſt.
Y. Fokke Maſt.
Z. Boeg-Spriet.
a. Kruis-Steng.
b. Groote Steng.
c. Groote Brand-Steng.
d. Fokke-Steng.
e. Fokke-Brand-Steng.
f. Blinde, of Boeg-Spriets-Steng.
g. Vleugels.
h. Admiraals-Vlag.
i. Wimpel.
k. De Groote Vlag.
*. Stag Zeilen.
**. Ly Zeilen.

NB. Ly-

Pl. CCXXXV.

NB. Ly-Zeilen, Boe-Lynen en Schooten, deeze worden niet anders gebruikt, dan om jagt na iemand te maaken, of te vlugten.

De BEZAANS-MAST *met haar toebehooren, in de Plaat gemerkt met de Letter* V.

2 Bezaans Roe en Zeil.
3 De Bagyne-Ree, deese dient alleen om het werk boven uit te houden.
4 De Kruis Ree en Zeil.
5 De Mars-Saling en Ezels-Hoofd.
6 De Toppenant van de Kruis-Ree.
7 De Toppenant van de Bagyne-Ree. De Toppenanten dienen om de Raas recht te zetten, of op te toppen.
8 De Hoofd-Touwen van de Bezaans Mast.
9 De Hoofd-Touwen van de Kruis-Steng.
10 De Bezaans-Rust en Puttings.
11 De Bezaans Schoot, dienende om de Bezaans aan te haalen en te vieren.
12 De Braffen van 't Kruis-zeil, dienende om het Zeil om te haalen als 't op de Mast ligt.
13 De Boe-Lyns van 't Kruis-Zeil, zyn om de Zeilen kunt te zetten, als men by de Wind zeilt.
14 De Gy-Touwen van 't Kruis-Zeil, dienende om de Zeilen op te gijen.
15 De Gy Touwen van de Bezaan.
16 Het Kruis-Stenge Stag.
17 Het Bezaan-Stag.
18 Bezaans-Schooten.
19 Beslag Lyn van de Bezaan.
20 De Boe Lyn van de Bezaan.
21 Het Haane pootje van de Bezaans Ree.
22 De Reep van 't Kruis-Zeilsval.
23 De Bagyne-Braffen.
24 De Taly-Reeps.
25 Reep en Val van de Bezaans-Ree.
26 De Bezaans-Stag.

Van de GROOTE MAST *met haar toebehooren, in de Plaat geteekend met de Letter* X.

2 De groote Ree en Zeil.
3 De Mars-Zeils Ree en Zeil.
4 De Brand-Zeils Roe en Zeil.
5 De Mars-Saaling en Ezelshoofd.
6 De Toppenant van de groote Ree.
7 De Toppenant van de Mars-Zeils Ree.
8 De Toppenant van de Brand-Zeils Ree.
9 De Braffen van de groote Ree.
10 De Schooten van het Schover Zeil.
11 De Boelyns van het Schover-Zeil.
12 De Gy-Touwen van het Schover-Zeil.
13 Het groote Stag.
14 De Hoofd-Touwen van de Groote Mast.
15 De Rust met zyn Puttings.
16 Het Perdoen van de Groote Steng; Perdoen dient om te behoeden, dat de Steng niet breekt, als men voor den Wind zeilt.
17 Het groote Steng-stag.
18 De Braffen van 't groote Mars-Zeil.
19 De Gy-Touwen van 't groote Mars-Zeil.
20 De Boelyns van 't groote Mars-Zeil.
21 De Hoofd-Touwen van de groote Steng.
22 De Hoofd-Touwen van de groote Brandsteng.
23 De Braffen van de Brand-Zeils Ree.
24 De Gy-Touwen van 't groote Brand-Zeil.
25 De Boelyns van 't groote Brand-Zeil.
26 De Paerdelyn van 't groote Mars-Zeil.
27 De Demp-gordings van 't groote Mars-Zeil.
28 De Buik-gordings van 't groote Mars-Zeil.
29 De Nok-gordings van 't groote Mars Zeil.
30 De groote Smyten.
31 De groote Schooten.
32 De groote Reep en Kardeel.
33 De groote Looper, Takel en Mantel.
34 De Reep van 't groote Mars-Zeils Val.
35 Het groot Brand-Zeils Reep en Val.
36 Brands-Zeils-stag.

Van

Van de FOKKE-MAST *en Touwwerk, in de Plaat geteekend met de Letter* Y.

2 De Fokke-Ree en Zeil.
3 De Voormars-Zeils-Ree en Zeil.
4 De Voorbrand-Zeils Ree en Zeil.
5 De Toppenant van de Fokke-Ree.
6 De Toppenant van de Voormars-Zeils-Ree.
7 De Toppenant van de Voorbrand-Zeils Ree.
8 De Mars-Saaling en Ezelshoofd.
9 De Braffen van de Fokke Ree.
10 De Braffen van de Voormars Zeils-Ree.
11 De Braffen van de Voorbrand-Zeils Ree.
12 De Schooten en Halzen van de Fok.
13 De Boelyns van de Fok.
14 De Boelyns van 't Voormars-Zeil.
15 De Boelyns van 't Voorbrand-Zeil.
16 De Gy-Touwen van de Fok.
17 De Gy-Touwen van 't Voormars-Zeil.
18 De Hoofd-Touwen van de Fokke-Mast.
19 De Hoofd-Touwen van de Voor-Steng.
20 De Hoofd-Touwen van de Voor-Brand-Steng.
21 Het Fokke-Stag.
22 Het Voor-Stenge-Stag.
23 Het Voorbrand-Zeils Stag.
24 De Paerdelyn van 't Voor Mars-Zeil.
25 De Gy-Touwen van 't Voor-Brand-Zeil.
26 Het Perdoen van de Voor-Steng.
27 De Rust en Puttings van de Fokke-Mast.
28 De Demp gordings van 't Voor-Mars-Zeil.
29 De Buik gordings van 't Voor-Mars-Zeil.
30 De Demp-gordings van de Fok.
31 De Buik-gordings van de Fok.
32 De Reep en Val van 't Voor-Mars-Zeil.
33 De Fokke-Reep.
34 De Voortakel, Mantel en Looper.
35 Het Voorbrand-Zeils Reep en Val.
36 Fokke-Smyten.

Van de BOEG-SPRIET *en zyn Touwwerk, in de Plaat geteekend met de Letter* Z.

2 De Groote Blinde Ree.
3 De Boegspriets Mars en Ezelshoofd.
4 De Boven Ree van de Blind en 't Zeil.
5 De Boegspriets Steng.
6 De Toppenant van de Groote Blind.
7 De Spaans Toppenant, en Groote Blinde Ree.
8 De Braffen van de groote Blinde Ree.
9 Schooten en Halzen van de Groote Blind.
10 Gy-Touwen van de Groote Blind.
11 Braffen van de boven Blinde Ree.
12 Toppenant van de boven Blinde Ree.
13 Hoofd-Touwen van de Boegspriets-Steng.
14 Het Geusje en de Vlaggestok.
15 Loopstag van de boven Blind-Steng.
16 Loopstag van de Boegspriet.
17 Tressen van de Groote Blind, dienende om de Blind in dwang te houden.
18 Reep en Val van de Groote Blind.
19 Gy-Touwen van de boven Blind.
20 Het boven Blinde Val.
21 Boven Blinde Haanepoot.
22 De Woeling om de Boegspriet.

SCHIP. Is ook een groot Sterrebeeld in het Zuiden, neffens den grooten Hond, onder de Waterslang, waartoe sommigen 57 Sterren tellen, onder dewelken 1 van de eerste, 8 van de tweede, 10 van de derde, 20 van de vierde en 18 van de vyfde en zesde grootte zyn, van alle dewelken wy echter niets te zien krygen. EDMOND HALLY heeft in het Jaar 1679, op het Eiland *St. Helena*, 46 daarin bevindelyke Sterren,

ten, naar haare lengte en breedte bepaald, welken HEVEL, in *Prodomo Astronomiæ* pag. 312. seqq. op het Jaar 1700 gereduceerd heeft. Naderhand heeft op nieuws P. NOEL deesen arbeid begonnen, en de *Declinationes en Ascensiones rectas* van de Sterren, uit zyne eigene Observatien, op het Jaar 1687, aangetekend in zynen *Observationibus Mathem & Physic.* p. 47. seqq. Even deese P. NOEL, alsmede BAYER, in zyne *Uranometria Tab.* 00. en HEVEL in *Firmamento Sobieskiano. Fig.* EE *e*, stellen dit Schip in prent voor. Sommigen maaken daaruit de Ark van Noach. Anderfints heet hetzelve ook *Currus volitans*, *Marcab*, *Navis Jasonis*, *Sephina*.

SCHIP. Zoo wordt ook het grootste middelste gedeelte van eene Kerk genoemd, van de HALL af gerekend tot aan het Choor, en deese ruimte moet dubbelschachtig en eens zoo lang als breed genomen worden. De gedaante van het zelve is in 't gemeen als de Latynsche Letter T, voornaamelyk indien de Kerk als een Kruis geformeerd is, gelyk meest doorgaands de Roomsch-Catholyke Kerken zyn.

SCHIPBREUK. Is de verplettering of het verlies van een Schip, dat tegen eene Rots of op eene bank gedreeven wordt, barst en te gronde gaat, of op eene andere wyse verongelukt.

SCHIPBRUG. Bestaat uit Scheepen, die niet verre van malkander liggen, met Ankers vastgemaakt en met sterke Bindten en Planken bedekt zyn. De Franschen noemen het *Pont flottant*.

SCHIPNOBEL. Een gouden en ook zilveren munt, van de grootte eenes daalders in Engeland, die 7 guldens en 10 stuivers bedraagt, maar naar den tegenswoordigen Cours op 9 gulden 12 stuivers gereesen is, en het eerst te Keulen aan den Rhyn zoude gemunt zyn. Zy wordt daarom dus genoemd, dewyl op de eene zyde een Schip zonder Roos tot een onderscheid der Rosenobels staat.

SCHIPPER. *Maître de Vaisseau*, ook *Capitein* genaamd, heeft het opzigt over de Zeilen en alle de Equipage; egter afhangkelyk zynde van zynen Opperbevelhebber, zonder wiens bewilliging hy niets durft doen. Op de Middellandsche Zee wordt hy Patroon genoemd, en niemant kan een Schipper worden voor dat hy vyf jaaren gevaaren heeft en openlyk geexamineerd is, 't welk door twee oude Schippers in de tegenswoordigheid van de Officiers der Admiraliteit geschiedt. Op de Koopvaardye Scheepen valt het den Schipper te beurt den Beurtman, Stuurman en de Matroosen aan te neemen, evenwel met toestemming van de eigendoms Heeren, wanneer het ter plaatse geschiedt daar zy wooneu. Hy moet alle ingescheepte goederen naar den inhoud van den daar over opgestel-

gestelden Vragtbrief verantwoorden, en is verpligt om zig in Persoon op zyn Schip te laaten vinden, wanneer hy uit eene haven of rivier uitloopt.

SCHIPPER. Zie het Artykel NAUTILUS.

SCHIPPERS-CIRKEL of PASSER. Is een Instrument waar door men uit de opgegeevene breedte van eene plaats ter Zee, de lengte van dezelve vinden kan, te weeten naar de Loxodromische Rekening. Dit Instrument is door *Jacob* BERNOUILLI uitgevonden, en deszelfs gedaante komt overéén met den Proportionaal-Passer. Hoe de noodige Linien op hetzelve moeten getrokken worden, toont hy in *Actis Eruditorum*, Anno 1699. p. 21. *seqq*.

SCHIPPOND. Weegt 3 Centenaars, zynde een Centenaar 110 pond.

SCHIRL. Eenige kundige Mynwerkers geeven deesen naam aan eene soort van ligte Tin-Erts, die met Yser en Arsenicum belaaden is. Deese Erts bestaat uit kleine Crystallen, die eene langwerpige kantzuilige gedaante hebben. Haar kleur is blinkend zwart en trekt eenigsints op het blaauw. Zy is weerspannig in het vuur, en men vindt haar in zekere Loodgroeven. Zy verschilt van de WOLFRAM.

SCHIRRI. Zoo noemen de Italiaanen ruwe schetsen of tekeningen, die een Schilder met de pen, koole of kryt maakt; maar aanwelke nog veel te beschaaven is. Iets anders is een *Profil*, doch behoort veelmeer tot de Bouwkunde en haare tekening, dan tot de *Schilderkonst*.

SCHISMA. Is eene scheur of spleet die in een Ligchaam geschiedt.

SCHISMA. Zoo wordt oneigenlyk eene Scheuring in den Godsdienst genaamd, en *Schismatici* de Scheurzieken, die zig zelven van de regtzinnige Kerk afzonderen.

SCHISTOS. *Schisti Nodus*. Zie het Artykel FERRUM.

SCHISTUS. Is eene soort van Bloedsteen, die, op een Slypsteen gewreeven zynde, een zwart Sap van zig geeft. Men vindt hem gemeenelyk in de Oker- en Yser-bergwerken.

SCHITTERENDE BRANDOORN. (DE) Dit is een Schelp van de bende der Eenschelpige Schelpen, en van het Geslacht der Tooten. Haare Sluitschelp is zeer verheven, en de streepen of banden die haar onderscheiden, zyn zeer schoon roosenrood, dat eenigsints geschaduwd is.

SCHOCK. Een nieuw Schok is in Saxen een getal van 60 en een oud Schock van 20 Grosschen. De nieuwe Schocken, die men gewoon is by geldboetens te gebruiken, bedraagen naar de Hollandsche waardye, vyf guldens, en worden ook goede en zwaare of zilveren Schocken genaamd.

SCHOCK. Is ook in het Keurvorstendom Saxen, eene zekere Schat-

Schatting op de Goederen en Huisen, waarnaar de Quartieren van de Soldaaten, gelyk ook andere Lasten verdeeld en geschikt worden. By de Leengoederen worden deese Schattingen Ridderpaarden genoemd.

SCHOEN. Zie het Artykel VOET.

SCHOEN. Deesen waren by de Ouden tweederlei, met naame *Calceus* en *Solea*. De eerste ging gelyk onze hedendaagsche Schoenen om den gantschen voet, maar de andere bestond uit een Zoolen, hoedanigen thans de Capucynen en andere Orders Monniken pleegen te draagen, deese wierden boven op den voet in veelderlei manieren zeer aardig met riemen vastgemaakt, en hoewel de Schoenen wederom op veelerlie wyzen gemaakt wierden, worden ze nogtans van sommigen in deese vyf soorten verdeeld. 1.) *Mullei* bestonden uit rood en purperverwig Leer, zeer cierlyk genaaid en gespikkeld. Diergelyken droegen eerst de Koningen van *Alba*, maar naderhand ook de Romeinsche Raadsheeren. 2.) *Uncinati*. Deesen hadden spitse, opwaartsstaande punten. 3) *Perones* of halve Laarzen. Diergelyken hebben, volgens CLUVERIUS, ook de oude Duitschers gedraagen. 4.) *Cothurni*. Dit waren eene zonderlinge soort van Schoenen met zeer hooge hielen; en wierden in de Treurspelen gebruikt om Helden en Goden te vertoonen. 5.) *Socci* of Sokken, gaande tot aan de kuiten. De stoffe waarvan de Ouden hunne Schoenen maakten, was by de Egyptenaaren een zeker in den Nyl groeiend Schelpgewas, *Papyrus* genaamd. De Spanjaarden gebruikten zekeren bast, hoedanige Schoenen de Lyflandsche Boeren nog tot den huidigen dag draagen. Veele Natien maakten hunne Schoenen uit bast van Boomen of hout. Sommigen overtrokken ze met linnen of zyden Stoffen. Eindelyk klom de hovaardye omtrent de Schoenen zoo hoog, dat men de Zoolen uit zilveren of gouden plaaten maakte, en ze op den voet met Paarlen of andere Juweelen bestikte.

SCHOENANTUM. *Kemelsbooi*, *Kemelsstroo*. Is een Gewas, bestaande uit geele en harde steenen en bladen, van gedaante gelyk stroo; scherp en eenigsints bitter, doch aangenaam van smaak en van reuk. Het komt eensdeels uit Egypten, anderendeels uit Arabien over Marseille, in kleine doosjes. Het is eene soort van Biesgewas, waarom het ook *Juncus Odoratus* genoemd wordt. Het draagt kleine, wollige bloemaairen, die doch zelden tot ons komen, om dat de Kameelen gezegd worden, dezelven af te graasen. Men vindt 'er tweederlei soort van, fyn en gemeen. Het eerste is vuurrood, en met veele Bloemen bezet; doch deesen komen ook afzonderlyk; maar het gemeene bestaat uit enkele steelen en bladen.

SCHOENLAPPER. Deesen mogen geene nieuwe Schoenen

te maaken, maar moeten alleen de versleetene en oude Schoenen lappen of herstellen. In Duitschland moeten zy ondertusschen een moeielyk Meesterstuk doen, bestaande uit een paar Vrouwen Laarzen, een paar Laarzen voor een knaap, en een paar groote zoogenaamde Riemschoenen. Deese stukken moeten ze niet alleen uit het Leer snyden, maar ook volkomen opmaaken en wel omgekeerd, zoo dat men van buiten steek noch naad kan zien; behalven dat de Vrouwen Laarzen van boven zeer cierlyk zyn gestikt. Dit ambagt is voor arme Lieden zeer voordeelig, die niet in staat zynde, om nieuwe Schoenen te betaalen, evenwel voor half geld kunnen geriefd worden.

SCHOENMAAKER. *Sutor.* Volgens het verhaal van PLINIUS heeft een zeker *Boëthius* het Schoenmaakers Ambagt begonnen in te stellen; doch wie die *Boëthius* geweest zy, of waar hy gewoond heeft, meldt hy niet. Edoch het is geloofwaardig dat de Schoenen al lange voor de tyden van Moses zyn in gebruik geweest. Immers Moses droeg reeds Schoenen aan zyne voeten. Het Schoenmaakers Ambagt is overal aan zeer goede Ordonnantien onderworpen, die in ons Land, *Gilden* genoemd worden. De Schoenen worden hedendaagsch wel doorgaands van Leder gemaakt, doch niet uit eenerlei soort, naar de verscheidenheid der verkiesing. Sommigen verkiesen Paarden- of Pondsleer tot Zoolen; maar Jucht of Pruissisch Leder tot het bovenleer. Anderen hebben liever fraai zwart Carduaansch of Spaansch Leer. Tot Muilen wordt van sommigen Turksch Leer, omgekeerd Spaansch Leer, of Pruissisch Leer genomen. Sommigen laaten de Laarzen wel met wasch voorzien, om geen water te trekken. Anderen beminnen Russisch Leer tot Laarzen, zynde of gantsch toe, of op zyde toegeregen of toegeknoopt. Wederom anderen beminnen Laarzen met Vischbeen afgenaaid, als ook de ligte Hongaarsche en Poolsche Laarzen. De gedaante der Schoenen wordt ten deele naar den staat der Persoonen, ten deele naar de gemakkelykheid gemaakt, en is thans zeer veranderlyk, hebbende hooge of laage hielen van leer of van hout; van vooren breed of rond, of spits toeloopende.

SCHOENOBATES. Dit waren by de oude Grieken, eene soort van Koordendanssers, die zig rondom een Touw slingerden en met de voeten en den hals daaraan bleeven hangen. Het woord *Schoenos* betekent eigenlyk een Touw.

SCHOENUM Dus wordt eene Egyptische Myl van 25000 voet genaamd.

SCHOFFEL-RAD. Zoo wordt een iegelyk Molenrad genoemd, 't welk door den val van het water en door den stoot en de persing van het zelve zyne beweeging krygt, en daarvandaan

ook naar de gefchapenheid van de omftandigheden, in het byzonder, dan een *bovenflaand* en dan een *benedenflaand Rad* genoemd wordt.

SCHOFFELWERK. Zoo heet de Machine, welke men in plaats van de Waterfchroef, en wel met meer voordeel en nut gebruiken kan. Dezelve beftaat uit eene vierkante Pyp van Planken, door dewelke verfcheide vierkante Plankjes, aan houten of yferen armen, als Leden van eenen Ketting zonder end, bevestigd en naarboven kunnen gewonden worden. Deefe Leden gaan boven en beneden buiten de Pyp over eenen As, welke laatfte door hulp van twee kromme Tappen of Handvatten, door twee of vier Perfoonen kan omgedraaid worden. Deefe Machine dient dierhalven om het water uit de diepte te haalen; echter kan hetzelve niet boven zes ellen hoog gebragt worden, om dat dusdanig eene Machine, indien zy langer gemaakt wierd, niet beftandig zoude weefen. Als men de Leden van Yfer wil maaken, zoo is het raadfaam dat men twee van dezelven omtrent 8 duim ver nevens elkander legt, ten einde de Schoffels zig niet fcheef kunnen trekken, maar altoos regt en geftadig gaan.

SCHOFT. Dus noemen de Timmerlieden en Metfelaars, enz. een vierdedeel van eenen dag, naamelyk drie uuren in welken zy werken; gelyk zy *Schofttyd houden* zeggen, als ze voor en na den middag een half uur uitfcheiden. Daarvan daan fchoften voor ontbyten.

SCHOHAM. Zie het Artykel ONYX.

SCHOLARES. Dus noemde men de geenen die by de Oostersche Keifers als eene Lyfwagt moeften dienen, en de wagt houden, alsmede in de *Schola Palatina* zyn.

SCHOLA SALERNITANA. Dus wordt een zeker Boek genaamd, waarvan men verhaalt dat het van *Johannes de Mediolano*, in het Jaar 1100, uit naame van het *Collegium Medicum* te *Salerno* in Italien gefchreeven is. Het beftaat gemeenelyk uit 373 zoogenaamde *Verfus Leonini* of Latynfche Knuppel-Vaersjes. Hoewel men verzekert dat 'er Exemplaaren gevonden worden inwelken 664 of nog meer dergelyke Vaerfen worden geleefen. Het onderwerp is *De Confervanda bona valetudine*, of *Hoe men de gezondheid moet bewaaren*. en het fchynt dat dit Boek oudtyds in eene zonderlinge achting geweeft is, omdat men 'er verfcheide Eertytels aan gegeeven heeft; noemende het by voorbeeld: *Medicina Salernitana*; *Regimen Sanitatis*; *Flos Medicinæ*, enz.

SCHOLASTICI. Dus noemde men van de tyden van *Auguftus* af, de Redenaars die zig oeffenden, om in hunne Schoolen met hunne Leerlingen Redenvoeringen te doen, om alzoo

Proeven van hunne welfpreekenheid over alle foorten van onderwerpen te geeven. Sedert de tyden van *Nero* fchynt het dat deefe naam is toegeëigend aan die geenen, welken zig in de Schoolen in den Rechtshandel oeffenden. Vervolgens heeft men denzelven gegeeven aan de Voorfpraaken, die goede Pleitzaaken in de Vierfchaaren bepleitten, gelyk men zulks ziet ten aanzien van den Kerkelyken Gefchiedfchryver *Socrates*. Pleitbezorger te Conftantinopel, van *Eufebius* die ter zelver tyd en op dezelfde plaats pleitte en van veele anderen, waarvan de Gefchiedenis ons veele voorbeelden oplevert. Het fchynt dat deefe naam al zeer langen tyd in deefe betekenis onder de Grieken heeft ftand gegreepen, nademaal *Conftantinus Harmenopulus* denzelven nog voerde in de twaalfde Eeuw, als een bewys van zyn beroep. Men heeft ook den tyd gezien, waarin de naam van *Scholafticus* gegeeven is aan alle foorten van Rechtsgeleerde. Sedert de inftelling der Kerkelyke Schoolen, door de Koningen van Frankryk, van den oudften Stam, en vernieuwt door Keifer *Karel den Grooten*, is de naam van *Scholafticus* gegeeven aan de Schoolmeefters, dat is te zeggen, aan alle de zoodanigen, aan welken bevolen was de jonge Geeftelyken van iedere Kerk te beftieren en te leeren. — Eenigen geeven voor, dat een Scholaftiek van deefe Kerken niet aangefteld was dan om te onderwyfen de Taalen, menfchelyke wysheid, en al het geene men verder begrypt onder den naam van de fraaie Letteren, en dat daar was een Godgeleerde of Prediker, om daar in de Theologie te onderwyfen; maar als dit waar is zyn naderhand deefe Bedieningen in één en denzelfden Perfoon veréénigd. Die geen welke men *Scholafticus* van de Kerk noemde, noemde zig op fommige plaatfen *Scholafter*, *Primicerius*, of *Theologalis*. De Vader *Alger*, die fchreef tegen *Berengarius*, droeg den naam van *Scholafticus*, doordien hy *Scholafter* of *Theologaal* te Luik was geweeft. *Olivarius Scholafticus*, die in het begin van de dertiende Eeuw leefde, en die eene Gefchiedenis gefchreeven heeft van de Kruisvaarten, had deefen tytel verkreegen, zynde *Theologaal* te Keulen, voor dat hy Kardinaal wierd. — Het is waarfchynlyk dat alle de Kerkelyke Schryvers van het Weften, die den toenaam van *Scholafticus* gedraagen hebben, federt de negende Eeuw, denzelven niet aangenomen hebben dan alleen als een teken van het Ampt hetwelke zy hadden in hunne Kerk, en dat deefe Eernaam byna niet meer in gebruik is geweeft, om te kennen te geeven de Geleerdheid of de welfpreekenheid der Schryvers. Men vindt echter noch eenige voorbeelden, zoodanig als dat van *Anfelmus*, Deken en Canonnik van Laon, geftor-

vius in 1117, die *Scholasticus* is bygenaamd, en *Leeraar der Leeraaren* (*Doctor Doctorum*). *Genebrardus* zegt dat de tytel van *Scholasticus* ook by de Grieken een naam was van een Kerkelyk Ampt of waardigheid. Dus wierd *Zacharias Scholasticus*, die leefde ten tyde van *Justinianus*, zoo genaamd ter oorzaake van zoodanig een Ampt, het welk hy had voor dat hy Aardsbisschop van Metelino was; maar anderen zeggen dat het een Eertytel was, die hem gegeeven wierd van wegens zyne welspreekenheid en zyne groote Weetenschappen. Het is in dien zin dat *Walafrid Strabo* den Dichter *Prudentius* den *Spaansche Schoolgeleerde* noemt. *Casaubonus* zegt dat *Theophrastus*, de Leerling van *Aristoteles*, de eerste was die deesen naam gebruikt heeft, om een verstandig en welspreekend Man aan te duiden. Eenigen, willende iemant zeer geleerd noemen, hebben zig van den naam *Scholasticissimus* bediend, gelyk *Fortunatus* en *Sedalius* met dien tytel vereerd zyn.

SCHOLASTIEKEN. Zie het Artykel SCHOOLSCHE GODGELEERDHEID.

SCHOLIAST of COMMENTATOR. Een Spraakkonstenaar, die Scholiæ, dat is, Nooten, Glossen, &c. schreef, op oude Schryvers, die in de geleerde Taalen geschreeven hadden.

SCHOLIUM. *Scholion.* Betekent voornaamelyk in de Wiskunde, eene Aanmerking of verklaaring, waarin het voorgaande wordt opgehelderd, of tot gebruik overgebragt, of anders iets daarby herinnerd of verhaald.

SCHOLLEN. *Passeres* of *Passæ*, omdat ze breed en plat zyn; waarop ook het nederduitsch *Platvisch* en de benaaming van *Plattessa*, by *Ausonius* schynt te zien. Sommigen noemen ze half visch om dat ze gelyk als gespleeten zyn; daar zyn verscheide soorten van. Sommigen met schubben, anderen glad; de gladden zyn groote en kleine; de bovenzyde is donker of aardverwig, met roode stippen, maar de beneedenste is wit, de gedaante zweemt naar een rhombus of schuinsch vierkant, waarvandaan het Fransche woord *Quartelet* komt. De vinnen loopen byna rondom het gantsche Ligchaam, en de staart eindigt in eene enkele niet gespleetene breedte. Het zyn wel Zeevisschen, doch zy komen veelsints in de groote Zeeboesems van de Oost- en Middellandsche Zee, alsmede in de monden der Rivieren, uit liefde tot het versche en zoete water. Edoch verre het meerder gedeelte blyft in de Zee. Aangaande het vleesch der Schollen maakt *Aldrovandus*, de *Piscib. Lib.* II. cap. 47. dit onderscheid, dat die geenen, welken in Zee gevangen worden, en aan de zwarte kleur onderscheiden worden, de besten zyn, omdat haar vleesch drooger en aangenaamer van smaak is. Tot de tweede Classe brengt hy die

geenen die in de Meiren gevonden worden, zynde witter, weeker en leemiger van Smaak. Maar die een tyd lang in de ſtroomen zelfs geleefd hebben, zyn de weekſte en byna zonder ſmaak. Maar *Ariſtoteles* die ze *Pſette* noemt, plaatſt de Schollen in het midden van die Viſſchen, die hard en week van Vleeſch zyn.

SCHOOL. *Schola.* Eene openbaare plaats, waarin de Taalen, de welleevenheid, en andere kunſten en weetenſchappen onderweeſen worden.

SCHOOLSCHE GODGELEERDHEID. Deeſe naam wordt gegeeven aan de weetenſchap om de Godgeleerde Stoffen op de wyſen der wysgeeren te verhandelen. Deeſe manier om de Godgeleerdheid te onderwyſen, begon in de XII Eeuwe, *Roſcelin*, *Abelard*, *Gilbert*, *de la Portée*, en *Amauri* voerden dezelve in de Schoolen in. Zy maakten wel haaſt groote voortgangen daarin, en vermeerderden in dezelve het getal der vraagſtukken en twiſtreedenen. *Petrus Lombarus*, Biſſchop van Parys, ondernam om ze overéén te brengen, en om eene verzaameling van de plaatſen der Oudvaders te maaken, voornaamentlyk van *Sint Hilarius*, van *St. Ambroſius*, van *St. Hieronymus*, en van *St. Auguſtinus* om te beſlegte de voornaamſte vraagſtukken welken onder de Godgeleerden over en weder betwiſt wierden. Dit Werk wierd genaamt het Boek der Spreuken, *Liber Sententiarium*.
De Godgeleerden daarover uitleggingen makende, deeden hunne leerwyſen en hunne verſchil-vraagen weder leevendig worden, en de Schoolgeleerdheid ging voort in de volgende Eeuwen, om de gewoone Leeroeffening der Godgeleerden te zyn. Men verdeelt dezelve gemeenlyk in drie tydperken, ſtellende het eerſte tydperk van *Abelard* tot aan *Albert le Grand* of den groten, onderwyzer van *St. Thomas*; het tweede van *St. Thomas* tot aan *Durandus* van *St. Pourcain*, geſtorven in het Jaar 1333; en het derde van *Durandus* tot *Gabriel Biel*. Het was in het tweede Tydperk dat de Schoolen der Thomiſten en Scotiſten te voorſchyn kwamen. Eenigen tyd daarna had men Godgeleerden, die eene derde party uitmaakten, welke was die van *Okkam*, een van haare voornaamſte hoofden. *Durandus* van *St. Pourcain*, Biſſchop van Meaux, nam, zonder zig te onderwerpen, om te volgen de beginſelen van eene deeſer Secten, van de eene en de andere dat geen, het welk hy dienſtig vond. Na hem gaven de Godgeleerden zig zelf meer vryheid, en maakten voor zig byzondere opſtellen. Maar na de hervorming is de Scholaſtieke Godgeleerdheid genoegſaam geheel afgeſchaft, hoewel de Jeſuiten en eenige andere Roomſche Geeſtelyken daar nog tegenswoordig veel mede ophebben.

SCHOON of FRAAI-PYLARIG. Zie het Artykel EUSTYLOS.

SCHOONE of FRAAIE TEKENEN. Zoo noemt men de Tweelingen, de Maagd en de Waag.

SCHOOR-PYLAAREN. *Anterides*. Zyn onderschooringen van eenen Muur of wandt, indien dezelve niet sterk genoeg gemaakt is, of als dezelve op eenen afhellende grond te staan komt. Dus worden dezelven naar de Statische Regelen, beneden breeder dan boven gemaakt, zoodanig dat zy bykans spits toeloopen. De Franschen noemen dezelven *Eperons*, en *Contreforts*; en PERRAULT verklaart ze in zyne *Aanmerkingen over het* 12 *Capittel van het zesde Boek van Vitruvius*. num. 3 en 4. *pag*. 229.

SCHOORSTEEN. *Caminus*. *Cheminée*. Is een, in een vertrek door de konst toebereidde Haardsteede, waarop men vuur aanleggen kan. Deese *Caminen* wierden eertyds alleenlyk in de warme Landen in het Zuiden gebruikt, maar eindelyk zyn zy met de Italiaansche en Fransche Architecteur zoo wel in Engeland als in Duitschland en Holland, ja ook verder in het Noorder gedeelte van Europa ingevoerd. By de Ouden waren, volgens het bericht van *Scammozzi* driederhande soorten van dezelven. Sommigen waren binnen eenen sterken muur aangelegd, en deesen noemde men de *Romeinschen*. Anderen waren de helft binnen en de helft buiten den Muur, en wierden *à Padiglione*, de *Zelten* of ook de *Fransche soort* geheeten. Van dezelven is de tweede soort voor de beste en fraaiste bevonden, die dus hedendaagsch nog gebruikt wordt. Nogtans maakt men by dezelven, wegens de opening, het volgende onderscheid, naamelyk omdat men hier te Land meestendeels turf brandt, maar deese Pyramiedswyse moet opgestapeld worden, zoo is de opening van den Schoorsteen hooger dan breed, en heet dierhalven de *Hollandsche Camin*. In de zoogenaamde Fransche en Duitsche, die met elkander voor het grootste gedeelte overéénkomen, wordt hout daarop gebrandt, en daar is de breedte van de Schoorsteenen grooter dan de hoogte. In het algemeen wordt dit voor de fraaiste proportie tegen het vertrek gehouden, als de Schoorsteen het vierde en ten hoogste het vyfde gedeelte van den Muur inneemt en in de grootste vertrekken de opening in het Licht 6 tot 7 voet wyd, 4 tot 5 voet hoog, en 2 tot 2½ voet diep is. In ordinaire vertrekken kan deese opening omtrent 4 voet wyd, 3 voet hoog, en 18 tot 20 duim diep gemaakt worden. In Kabinetten en kleine vertrekken integendeel is het genoeg, als de wydte 2½ tot 3 voet, de hoogte 2½ en de diepte tot 18 duim houdt. Het voornaamste 't geen by eenen goeden Schoorsteen vereischt wordt, is dat hy geenen Rook, maar wel warmte in het vertrek brengt. Nogtans zyn dit de ge-

meene gebreken van de Schoorsteenen, dat de meeste warmte met den rook wegvliegt, omdat de lucht haaren trek uit het vertrek door den Schoorsteen, maar niet uit deesen in het vertrek moet hebben, waarvandaan het komt dat zoo veele Schoorsteenen den rook terugdryven. — Daarenboven verliest zig een groot gedeelte van de warmte in de Zydwanden, als mede in de Rugwandt. Men heeft wel het eerstgemelde gebrek eenigsints gemeend te verhelpen, vermits men van binnen in den Schoorsteen een regt opstaande Yser Blik of Klep gemaakt heeft, die naar believen getrokken kan worden, en den Schoorsteen van boven toesluit, zoo dra het hout of de turf tot koolen verbrandt is, welke men *Zweedsche* Schoorsteenen noemt; maar men ondervindt dat als dan de ongezonde damp en lucht van de koolen in het vertrek blyft. Indien echter een Schoorsteen den rook niet wel optrekt, zoekt men zulks door het volgende middel te verhelpen: Men neemt een groote koperen hollen kogel, die van agter vastgeschroefd is, maar van vooren eene naauwe regtopgaande Pyp heeft, en omtrent tot op het derdedeel met water opgevuld is, zoodanig dat, nadat hetzelve alvoorens aan het kooken is gebragt, over het Schoorsteenvuur, op een drievoet &c gesteld wordt, dat de kleine pyp overënd en in den Schoorsteen staande, door den waassem van het kookend water, 't welk omdat het ingeslooten is, denzelven door deese naauwe Opening, gelyk als eenen sterken wind door den Schoorsteen dryft, en dus met één den rook met zig neemt, zoodanig dat dezelve zonder grooten tegenstand den Schoorsteen uit en in de vrye Lucht steigen kan. L. C. STURM, in zyne Aanmerkingen over Goldmans Bouwkonst, *fol.* 93. stelt eene byzondere soort van een' goeden Schoorsteen voor, welke zoo veel warmte als een Kagchel geeft. Hy verhaalt daarvan dat hy diergelyken by eenen zekeren Hollander, genaamd *Jan van Heyden*, had gezien, die zig voor deszelfs uitvinder aan hem had uitgegeeven. Omtrent op denzelfden aart, nogtans in twee stukken verbeterd, beschryft een zeker Franschman, *Gauger*, in zyn Tractaat: *Mechanique du feu* genaamd, als zyne eigen Uitvinding, en beweert aldaar dat hy diergelyken reeds sedert veele jaaren met groot nut had gebruikt. Welke regelen by het aanleggen van eenen Schoorsteen waar te neemen zyn, heeft bovengemelde STURM, in de vierde Aanmerking over Goldmans Bouwkunst p. 73. *seqq.* byéén verzameld. Ook kan men dienaangaande naleesen BLONDEL in zyn *Cours d'Architecture* P. IV. L 8. c. 2. Fraaie en nieuwerwetsche Desseinen van de vercieiing der Schoorsteenen vindt men in de nieuwe Edictie van L. C. STURMS *Verduitschten Vignola*. p. m. 180. *seqq.*

SCHOOR-

SCHOORSTEEN of CAMIN. *Cheminée.* Door dit woord verſtaat men ook den Vuurmuur zelf, waardoor de rook uit de Schoorſteenen, Kagchels, Haardſteden, uit de Keuken en Kamers geleidt wordt.

SCHOORSTEEN-ROET. *Fuligo.* Dit is eene vlugge en ontbrandbaare Zelfſtandigheid, die eene zwartagtige roſſe kleur, een zeer bitteren ſmaak en een rookagtigen reuk heeft, en die tegens de inwendige wanden van de buiſen der Schoorſteenen opgeheven en verdikt wordt, wanneer 'er onder geſtookt wordt, en waarvan het een voortbrengſel is. Zie het Artykel ROET.

SCHORPIOEN. (In de *Zoologie*) Is een klein Diertje, gelyk de Krabbe, hebbende een Angel in den ſtaart, waarmede het ſteekt. Men vindt het veel in de benedenſte deelen van Italien, op warme en vogtige plaatſen. De Schorpioen-Olie, wordt in de Apotheeken zeer gepreeſen. PLAAT CCXXX. *Fig.* 2. No. 3. vertoont de groote Barbaryſche Schorpioen, met 8 denticulatien, en wanneer ze haar vollen groei heeft, zes of zeven duim in de lengte heeft: daar zyn onderſcheidene andere ſoorten van Schorpioenen. Zie het Woordenboek van BOMARE.

SCHORPIOEN. (In de *Aſtronomie*) Is een der twaalf Hemelstekenen, zynde het agtſte in getal, beſtendig en wateragtig, het huis van *Mars*, ook de *Trigonus* van *Mars*, *Venus* en de Maan. Het beſtaat volgens het gevoelen van veele Sterrekundigen, uit 21, 24, 28 en 29 Sterren, onder welken *Artares*, het hart van den Schorpioen, zynde de voornaamſte aan dit Geſternte, nevens nog twee anderen aan het Ligchaam, de eigenſchap van *Mars* en *Jupiter* hebben.

SCHORPIOEN. Was by de Oude Grieken een Oorlogstuig, waarvan men Pylen konde afſchieten, omtrent gelyk van een voetboog, en hetwelk gemakkelyk door één perſoon kon geregeerd worden. Ook was *Schorpioen* een Geeſſel waarin yſeren haakjes waren gevlogten, om de Misdaadigers daardoor des te meer pyn te veroorzaaken. Het Oorlogstuig wordt vertoond. PLAAT CCXXX. *Fig.* 2. No. 1, gelaaden, en No. 2. een in deszelfs natuurlyken ſtand; het punt A is de langſte *brachium*, AC wordt van boven gehouden door de Steendoeſen BB: waardoor, om hetzelve te laaden, het punt A nederwaarts gebragt zynde door het Touw RR, en de lus of lits *a* getrokken door middel van het Wiel W, en de pen in I, rondom de rollen LM, vaſtgehouden wordt door de Pen HH. Alsdan de lits *a* genomen zynde van A, en de ſlinger S gelaaden met den Bal of Steen T, is de Schorpioen gereed om ontlaſt te worden; 't welk geſchiedt door een he-

vigen slag van eenen Hamer op het end van de Pen HH, of door dezelve schielyk met een touw uit te trekken; want alsdan ryst het punt A met groote snelheid, en een der litsen van den slinger afspringende, zoo vliegt de steen T uit, gelyk vertoond wordt in No. 2. welke een andere Schorpioen is, verschillende een weinig van die in No. 1; het ontlaadings-end A, nader zynde by den beweegings-As, DD, in de eerste dan in de laatste: in beide draagen de Schorpioenen op den Spil C; gelyk het geheele Raam draait rondom de regt-opstaande Schaft Cc, dat de Machine allerwegen kan gericht worden. De Haak H in No. 2, doet den dienst van de Pen H in No. 1.

Het blykt uit de Commentarien van Cæsar dat de Romeinen een groot getal Schorpioenen in hunne Legers hadden; maar van hoe groot eene nuttigheid zy ook weesen mogten, zoo kunnen zy niet vergeleeken worden by eene Batterye van Kanon, noch in kragt noch in uitwerking.

SCHORPIOEN KRUID, Zie het Artykel Scorpioides.

SCHORPIOEN-SPIN. *Scorpio Araneus*, *aut Acarus*. Men kan deese soort van Spin zeer gemakkelyk van anderen onderscheiden, door haare voorste Pooten, die Nypers gelyk die der Krabben hebben, en door haare wyse van agterwaarts te gaan. Zy voedt zig gemeenelyk met de Luisen die zig in het oude hout onthouden. Men vindt haar in de Kisten die langen tyd geslooten zyn geweest, en inwelken de lucht niet heeft kunnen doordringen

SCHORPIOEN-VLIEG. *Panorpa*, *aut Musca Scorpiura*. Dit Insect heeft Zenuwagtige Vleugelen, en men vindt het in de Weiden. Dit is eene soort van Vlieg, welkers kop snuitwyse is en die niet weet wat steeken is, schoon zy zulks schynt te willen doen.

SCHORPIOEN-WORTEL. Zie het Artykel Doronicum.

SCHORSSEN. *Cortices*. Zie de Artykels Cortex en Cortices.

SCHOTELS. De Grieken hebben dit geslacht van eenschelpige Schelpen den naam van *Lepas* gegeeven, die men in het Latyn, door dien van *plattella* vertaald heeft. Deeze Schelpen kruipen over de Rotsen; men heeft haar voortgang met een Horologie in de hand waargenoomen: een van deese Dieren ging in een minuit de lengte van agt duimen voort; en zoo het Dier zoo dikwils niet rustte, zoo zou het in dien tyd de uitgestrektheid van een voet voortgaan konnen. De voetsteun die aan de opening van de Schelp is, wordt door een groote Spier beslaagen, die byna zoo veel vleesch als het overige van het ligchaam van dit Dier heeft; deese Spier wordt door de

de Schelp niet bedekt. De Schotels bedienen 'er zig van om voort te gaan of om zig zeer vast aan de oppervlakte van een steen te hegten; de Visschers hebben veel moeite om 'er deese Schelpvisschen uit los te maaken, schoon zy een mes tusschen den steen en de Schelp steeken: het Dier maakt zig naar zyn begeerte los om zyn aas te zoeken; maar het sterft wanneer het geen water om zig heeft. Men eet ze rauw of gekookt.

De Schelp van dit Dier bestaat uit één stuk en is vry hard; haare gewoone kleur is graauwagtig: men vindt 'er egter die andere verschillende kleuren hebben: zy is inwendig geparlemoerd, en is bol, en heeft de gedaante van een kegel. Deese Schelp is of geheel en enkelvoudig, of aan de bovenzyde doorboord, of gekamerd, of schubägtig. Men wil dat de Schotels, waar van de Schelp doorboord is, door deese openingen haar drek uitwerpen.

Onder deese kegelvormige Schelpen, onderscheid men nog die geenen, wier top puntig, of stomp, of plat, of gekromd is: eindelyk die geene wier rok gevoord, gestreept, dik of porieägtig is. Die geene welke de Schelpkundigen de volgende naamen geeven, als de SCHILDEN, de VISCHKUIFJES, de *Turksche* TULBANDJES, de MUILTJES *enz.* konnen een volkomen denkbeeld van de verschillendste kenmerken van dit soort van Dieren geeven.

Men vindt mede eenige rivier Schotels, en een menigte delfbaare.

SCHOTEN. Zyn op een Schip de touwen waarmede men de Zeilen kan aanhaalen en uitspannen, opdat de wind daarin vatten zoude en dus het Schip voortgedreeven worden. Zy hebben hunnen naam van de Zeilen, als *groote Schoot*, van het groote Zeil, *Fokke-Schoot*, van het Fokkezeil, *groot Marszeilsschoot*, van het groote Marszeil.

SCHOTLAND. *Scotia.* Een Koninkryk van Europa, maakende met Engeland en Ierland, het Ryk van Groot-Brittannien. Het heeft den naam van *Scoten*, een Volk, dus genaamd naar *Scotia*, eene Princes van een Egyptischen Koning, 't welk zig aldaar nedergezet heeft. *Schotland* heeft langen tyd deszelfs eigen Koningen gehad, doch is naderhand met Engeland vereenigd, zendende thans eenige Leden in het Engelsche Parlement. — De Schotten zyn zeer dapper in den kryg, inzonderheid de Bergschotten of Hooglanders.

SCHOTSCH COLLEGIE TE ROMEN. Is een Genootschap, door den Paus gesticht, wiens Leden tot 40 Persoonen moeten aangroeien. Zy studeeren op koste van den Paus, en wanneer zy Priesters worden, zyn zy verpligt om zig uit het gemelde Collegie naar Groot-Brittannien te begeeven, en

om aldaar den Roomsch-Catholyken Godsdienst te onderhouden en voort te planten. Ondertusschen heeft de Paus last gegeeven, om de nabuurige Huisen aan te koopen, opdat zy meerder ruimte en gemak hebben mogen.

SCHOTSCHE WAAREN. Die van daar in Holland gebragt worden, bestaan in Steenkoolen, allerhande Stoffen van Wollen Manufactuuren, gebraaide Koussen, Ossen- en Koei-huiden, Kalfs- en Schaapsvellen, Hondenhuiden, Konynenvellen, Lood en Ongel.

SCHOUDER. Zie het Artykel HUMERUS.

SCHOUDERHOEK. *Angulus Humeri*, *l'Epaule*. Zoo heet in de Fortificatie den Hoek, die de *Face* en *Flanque* met malkander maaken. Zie het Artykel BASTION.

SCHOUT, of HOOFDOFFICIER. Is in de Hollandsche Steden een Overheids-Persoon, die de plaats van eenen Fiscaal bekleedt, dien men op eenige plaatsen Bailluw, Amptman of Ruwaart noemt.

SCHOUT BY NAGT. *Contre Admiral*. Is zoo veel als de Generaal-Majoor ter Zee, en volgt aan den *Vice-Admiraal*, voerende wanneer deese en de Admiraal afweesig is, het bevel over de Vloot; anders commandeert hy daarvan een gedeelte, naamelyk de agterhoede.

SCHOUW. Is op de Scheepen de saamengetrokkene Vlag, welke aan den Vlaggestok opgehyst wordt, en waardoor den Vaartuigen, die aan Land zyn, te kennen gegeeven wordt, dat zy aan Scheepsboord moeten komen. Maar hangt de Vlag geheel te saamen gerold van agteren af, zoo betekent het de op handen zynde nood van het Schip.

SCHOUWEN. Een Eiland van de Provintie Zeeland, in de veréénigde Nederlanden, tusschen de Eilanden Walcheren en Overflacké, 't welk voor deesen veel grooter is geweest dan tegenswoordig, nademaal de Zee veel Lands daarvan weggespoeld heeft.

SCHOUWEN. Zyn Scheepen of Praamen, die door de Timmerlieden gebruikt worden, om daarin te staan, wanneer zy de Scheepen kalfateren. Men gebruikt ze ook om Wagens en paarden over het water te voeren.

SCHOUWER. Is een kleine Spaansche Munt, houdende twee *Marrevadis*.

SCHOUWPLAATS. Zie het Artykel THEATER.

SCHOVERZEIL. Is het onderste Zeil van de groote Mast, en het grootste op het Schip. *Met het Schoverzeil zeilen*, dat is met mooi weer zeilen.

SCHRAAGEN. Zoo worden op sommige plaatsen in Duitschland, hoopen brandhout van drie vaamen genaamd.

SCHRAB-

SCHRABBEN. Zie het Artykel SCARIFICATIO.

SCHRAITZER. Dit is eene foort van Baars, die men te Regensburg vangt. Deefe Vifch, zegt RAY, is zeer gemeen in den Donau. Hy is zes en een halven voet lang. Hy gelykt naar de Baars van het kleine foort, door de vinnen die hy op den rug heeft, waarvan een gedeelte der Straalen doornagtig is, en het overige is zagt. Deefe Straalen zyn door een gefpikkeld vlies aan elkander gehegt; maar de *Schraitzer* verfchilt van de Baars door de gedaante van het Ligchaam, dat veel langer en fmaller is; door zyn rug die zoo verheven niet is; door zyn bek die veel langwerpiger is; door agtien vlekken die hy aan de rugvin heeft; door twee zydlingfche ftreepen die wit zyn; door de kleur tusfchen de ftreepen die wit is en door den ftaart die niet gevorkt is.

SCHRAM. Zoo noemen de Berglieden, de Ruimte welke tusfchen het gefternte en de Erts gehouwen wordt. En die deefe openingen maaken, het gefternte weghakken, maar Erts en gangen laaten ftaan, worden *Schrambouwers* genaamd.

SCHRANEN. Zoo worden in de Ooftenrykfche Erflanden genaamd de Gerichtshuifen, alwaar de Gevangenen bewaard en het Vonnis uitgefprooken wordt.

SCHRANK. Zoo wordt in de *Mechanica* het Ruftuig genoemd, waarmede men, door middel van eenige touwen, door Schyven of Katrollen gehaald, groote Laften om hoog brengen kan.

SCHRAPPER. (DE) of *Rufp-Doublet*. Dit is de eigen naam van eene tweefchelpige Schelp, van het geflacht der Mantels. Deefe Schelp is geheel wit. Men merkt 'er geene Ooren aan op. Zy is met kleine verhevenheden bezet, die baare ftreepen volgen en die haar zeer ruw in het aanraaken maaken.

SCHRAP-ZOUT. Zoo wordt te Halle dat Zout genaamd, het welke by het laatfte werk in de pan blyft, of van nieuw-gemaakte ftukken op de aarde valt. Heeft iemant een zoogenaamde *Hallorum* eenig leed gedaan, dan pleegen ze by wyfe van een Spreekwoord te zeggen; *komt in de Halle, ik zal u Schrapzout geeven.*

SCHRECKENBERGER. Is eene Munt, die haaren oorfprong heeft van het Jaar 1499, wanneer dezelve van het Schreckenberger Zilver gemunt wierd, dat men by Anneberg, in den Ertsbergfchen Kreits ontdekt en gevonden heeft; zynde een *Schreckenberger*, naar de Hollandfche waarde, 5 ftuivers en 13 penningen. Schoon 'er weinige van deefe Stukken meer gezien worden, is nogtans de betaaling en rekening, naar de *Schreckenbergers*, zoo in Meisfen, Thuringen, als Frankenland, nu en dan noch in gebruik. Voordeefen wierden zy

Nummi

Nummi Marales, ook wel *Engelgroffchen*, van den daarop ftaanden Engel, die het Saxifche Wapen houdt, genaamd.

SCHREEDE. Was eene zekere en bedrieglyke Maat van fommige Landmeeters, waarvan zig nog fomtyds de Boeren en andere onweetende Menfchen by het Landmeeten bedienen; maar ze is daarom niet goed te keuren, omdat niet alleen een Menfch verder treedt dan een ander, maar ook omdat een en dezelfde man, als hy verre gaan moet, niet altoos even groote paffen maakt. Sommige verdeelen dezelve in 't gemeen in de ENKELE SCHREEDE of TREDE, *Greffus*, en in de DUBBELE SCHREEDE, *Paffus*; maar zy komen niet overéén, hoeveel voeten op elke van beide moeten gerekend worden; want zy rekenen op de enkele, deels 2, deels 2½, deels ook 3 voet, en voor de dubbele, dan 4, dan 5 voet. LA BORDUS is met JACOB MEYER van gevoelen, dat eene *Treede* of enkele Schreede, 2, en eene dubbele 4 voeten bedraagt, gelyk PLAAT CCXXXVI *Fig.* 1. te zien is. Men begint van de hiel *a* tot de andere hiel *c*, of van den eenen teen *b*, tot den tweeden *d* te tellen; zoo is de ruimte die overgefchreeden wordt, niet meer dan 2 voet, en gevolglyk de dubbele Schreede, in het eerfte geval van *a* tot *c*, maar in het tweede van *b* tot *f* mede maar 4 voeten, en daarvandaan een onderfcheid te maaken tusfchen de gemeene en Geometrifché Schreede. Onder de eerftgemelde verftaan wy de zoo even befchreevene; maar onder de tweede eene lengte van 5 Franfche Koninklyke voeten, omdat de menfch natuurlyker wyfe in twee Schreeden, vyf van diergelyke voeten voortgaat.

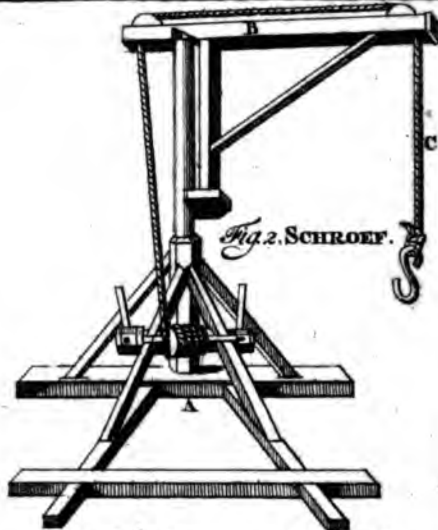
SCHREINWERKER. Zie het Artykel KASTEMAAKER.

SCHRIFTMAATIGE EDELLIEDEN. Zoo worden de geenen genoemd, die als het vereifcht wordt, hunne 16 Quartieren met deugdelyke bewyfen kunnen aantoonen.

SCHRIFT-SASSEN, *Cancelaarye Saffen*. Zyn in Keur-Saxen de Leenmannen, die maar alleen voor des Keurvorften Cancelarye verfchynen, en daarvoor kunnen betrokken worden; en behalven dat kunnen zy ook voor het Opper- en Hofgericht te Leipzig en Wittenberg gedagvaard worden, als welken in dit geval met de Keurvorftelyke Landregeering eene Concurreerende Jurisdictie hebben. Anders worden ook in Saxen onder de Schrift-Saffen mede geteld fommige Steden, ook de Keurvorftelyke Amptenaaren, Accys-Infpecteurs of Bedienden; gelyk ook de Opper-Officiers tot den Cornet en Vaandrig incluis, die allen in perfooneele zaaken voor de gemelde Rechtbank verfchynen moeten. Zy worden daarom Schrift-Saffen genoemd, dewyl de Refcripten direct aan hun gezonden worden.

SCHRIKKELDAG. *Dies intercalaris*. Zoo wordt de dag genoemd,

Fig. 1. SCHREEDE.
a b c d e f

B
C
Fig. 2. SCHROEF.
A

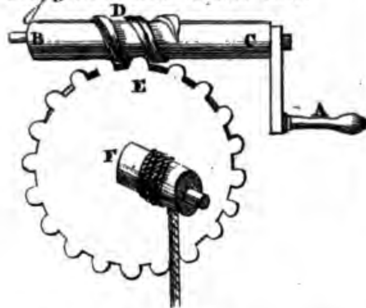

Fig. 3. SCHROEF Zonder End.
D
B
C
E
A
F

Fig. 6. Scrophularia.

Fig. 4. Sclarea.

Fig. 5. Scordium.

noemd, die boven het gewoone getal der dagen in een jaar, bygevoegd wordt, ten einde het burgerlyke jaar met het Astronomische overéénkome, en dus het begin van hetzelve telkens op een en hetzelfde Jaargety valle. Hy wordt ook *Dies bissextilis* genoemd. By ons is de 24 Februari een Schrikkeldag, als het getal van het Jaar door 4 kan gedivideerd worden, en alsdan heeft Februarius 29 dagen, daar hy anderfints in een gemeen Jaar maar 28 heeft.

SCHRIKKELJAAR. Zoo wordt in de Jaarrekeningen genoemd een Jaar, waarin het in den voorgaanden jaare, afgelaaten overschot van den tyd, naar Astronomische berekening ingebragt en bygevoegd wordt, ten einde men altoos een en dezelfde order behoude, en het jaar eenmaal gelyk de anderemaal met den eersten January beginne.

SCHRIKKELMAAND. *Mensis Enbolismicus seu Embolimacus.* Heet in een Maand en Jaar de dertiende maand, die boven het gewoone getal ingevoegd wordt, ten einde het begin van het Jaar altoos op een en het zelfde Jaargetyde valle.

SCHROEF. *Bodemtrekker.* Eene soort van Kogeltang, welke dient om het stukje been, dat door de Beenboor is doorgezaagd, weg te neemen. Zy wordt niet gebruikt dan wanneer het stukje byna van alle kanten is afgescheiden.

Dit Booryser is omtrent 9 linien lang. Het andere einde is een ring die tot een handvatsel dient. Zyne gantsche lengte is omtrent drie duimen. Als het gebruikt wordt, dan wordt het Booryser in het gat, 't welk door het Perforatief Trepaan gemaakt is, gedaan, en vermits dit uiteinde uit twee zeer scherpe tanden bestaat, gaat het zeer gemakkelyk en zeer vaardig in dat stuk beens, 't welk men wil uitneemen, vast.

SCHROEF of SLAK. *Cochlea.* Is eene enkele Machine of Ruststuig, in de gedaante van een' Cylinder, rondom dewelken, gelyk als eene scheefleggende vlakte gevonden wordt, welke men in 't gemeen de Gangen noemt. Indien diergelyke Gewinden zig aan den Cylinder bevinden, heet men dezelve slegts de Schroef, *Cochleam Marem.*

De Schroef kan aangemerkt worden als een Wig loopende rondom een Cylinder, welke in dat geval de Boom van de Schroef genoemd wordt; de wig, aldus omloopende, maakt uit het geene men den draad van de Schroef noemt, gelyk men zien kan in PLAAT CCXXXII. *Fig* 6. No. 1 en 2, en PLAAT CCXXXIII. *Fig.* 1. No. 1, 2, 3. Zynde de Boom van de Schroef AB, in de eerstgemelde Plaat No. 1. en *acbd*, ibid. No. 2. even als of de Cylinder ACBD binnen de Schroef beschreeven ware. Hieruit kunnen wy de manier zien op welke eene Schroef gemaakt wordt; want indien ze uit den Cylinder PHIQ gesneeden wordt, alsdan is HKLMNOP eene spi-

spiraal Lyn, gaande om den Cylinder, maakende dat het uitsteekende deel van den Cylinder kan gelaaten worden; en *bklmno*, de Lyn aantoonende de diepte tot dewelke de Schroef kan afgesneeden worden; veronderstellende dezelfde Lyn te gaan rondom de binnenste Cylinder of Boom ABCD, nogtans hier niet uitgedrukt, om verwarring voor te komen; en alsdan zal *b*L*l*N*n* &c. het uitsteekende deel vertoonen of de draad van de Schroef. Indien nu in plaats van de holtens H*b*L, L*l*N, N*n*P, &c. te snyden in den Cylinder PHIQ, een aanhoudende Wig geplaatst wordt aan eenen kleiner Cylinder als ACBD, of eerder *aebd*, zoo zal dezelfde soort van Schroef gemaakt zyn, en dan zal *abcd* den boom van die Schroef zyn. Somtyds is het meest uitsteekende deel van den draad, als LN enz. niet scherp maar plat, en dan wordt de draad een vierkante draad genoemd, gelyk in Plaat CCXXXIII *Fig.* 1. No, 3. welke de Sectie van zulk een Schroef vertoont. Deese soort van draad wordt niet gebruikt in hout, maar in yser en in andere Metaalen; hy is van een goed gebruik, zynde gemeenlyk duurzaamer.

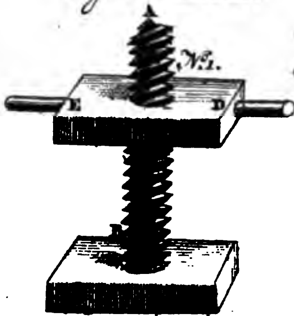
Om eene berekening des vermogens van de Schroef te geeven, welke vergeleeken kan worden of met eene geinclineerde vlakte of met eene wig, overeenkomstig wanneer derzelver boom vordert of niet vordert in eene progressive beweeging, terwyl zy deszelfs As rond draait om een Gewigt op te tillen of te onderschraagen, of om Ligchaamen te saamen te drukken, welken de verschillende gebruiken van eene Schroef zyn, laatenwe eene buigbaare Wig neemen, als by voorbeeld, eene van papier, en dezelve rondom een Cylinder liggen, (Plaat CCXXXII. *Fig.* 6. No. 1.) gelyk vertoond wordt in de Figuur, waar AB de Boom is, CID een draad of Schroeflyn (*helix.*) DHE eene andere, en EFG een deel van de Wig, uitgelaaten om de evenredigheid tusschen het vermogen dat de Schroef draait en het gewigt W aan te toonen.

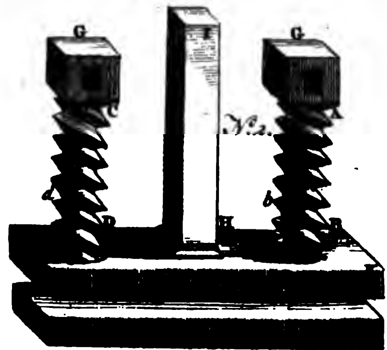
Indien het gewigt gedrongen wordt op de Wig, (of, dat dezelfde zaak is, perpendiculair opgeheven door de Wig die daaronder is) van F tot H, in de rigting W *w*., dan zal HG de snelheid zyn van het gewigt, en GT de snelheid van het vermogen, welke het geval is van de geinclineerde vlakte aan eene Wig passende; en dit zal de Analogie zyn voor de aldus werkende Schroef. Gelyk een Cirkel, wiens Diameter is H*b*: tot HI de afstand van twee draaden : : (of gelyk de basis FG: tot den Perpendicul HG: :) alzoo is het gewigt : tot het vermogen, toegepast tot den boom in A, om een gewigt te heffen op den draad HDIC.

NB. Wy veronderstellen dat de diameter van den Boom in A en van de Schroef in H, ten naasten by gelyk is.

Dit

Fig. 1. SCHROEF.

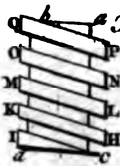
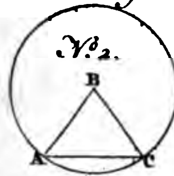
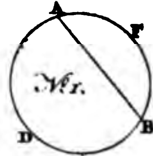
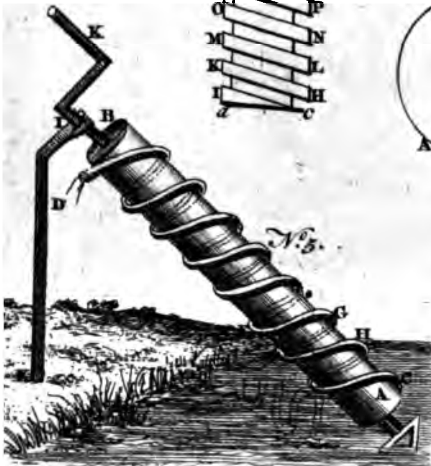

Fig. 2. SEGMENTA.

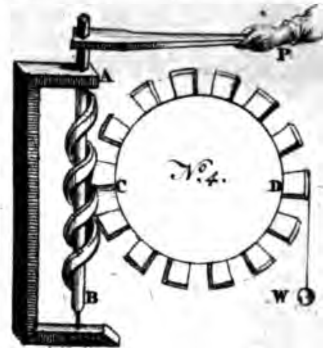

Fig. 3. SCHINKELS.

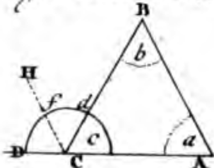

Fig. 4. Scilla.

Dit is het geval van PLAAT CCXXXIII. *Fig.* 1. No. 2, waar de beweegbaare Plank DK nederwaarts gelaaten wordt, door het ronddraaien der hoofden GG van de Schroeven AB en CD, ten einde de Ligchamen die tusschen de planken DK en ML geplaatst zyn, sterk te drukken, terwyl het stuk HI, aan de bovenplank vastgemaakt, of geleid wordt door een gat; of, alleenlyk daar door gezien wordende, dient om te toonen dat de plank KD horizontaal nederwaarts gebragt wordt, wanneer de Schroeven gedraaid worden.

De *Schroef van* ARCHIMEDES, is in de Hydraulica, eene soort van Spiraale Pomp, om water op te trekken; en aldus genoemd naar den uitvinder hier boven genoemd.

Ze bestaat uit eenen langen Cylinder, met eene holle pyp of groeve rondom dezelve draaiende, gelyk vertoond wordt in PLAAT CCXXXIII. *Fig.* 1. No. 3., waar AB den Cylinder vertoont, en CD de Pyp die open is aan ieder end. Ze is in eene schuinsche rigting geplaatst tot den horizont, met het benedeneinde in het water dat weggepompt moet worden, wordende het ander end onderschraagd op het benedenend van den Vleugel IK, door welke de Schroef en de Cylinder rond gedraaid worden.

Zoo dra als de Schroef in het water gedompeld is, zoo klimt het onmiddelyk daarin op door het orificium C tot het Waterpas van de Vlakte des waters EF, en indien het punt van de Helix of Spiraal, dat in den beginne der beweeging medehelende is met de oppervlakte van het water, niet toelaat om aan de benedenzyde van den Cylinder te zyn, zoo zal het water op de beweeging van de Schroef, opwaarts beweegen in de Spiraal, tot dat het komt tot het punt 't welk aan de andere zyde is, en overeenkomstig met de oppervlakte van het water; wanneer het tot dat punt gekomen is, 't welk men veronderstelt in O, zoo kan het naderhand geen ander gedeelte van de Spiraal inneemen dan dat geene 't welk op het benedenste deel van den Cylinder is; want het kan niet beweegen van O naar H of G, omdat die hooger boven den Horizont geplaatst zyn; en terwyl dit standvastig het geval zyn zal; nadat het water in de Spiraal het punt O bereikt heeft, zoo is het klaar dat het altyd moet zyn op de onderzyde van den Cylinder.

Deese Schroeven zyn ons door de Engelsche Schryvers opgegeeven, de volgende twee zyn van elders ontleend; PLAAT CCXXXVI. *Fig.* 2. is een Schroef, en den Cylinder CS de Spil; maar als dezelven, gelyk hier, in de holle vlakte van een uitgeholden Cylinder MH zig bevinden, zoo noemt men ze de *Schroeven-moer* of ook eenvouwdig de *Moeder*; *Cochleam Faeminam*. By eene Schroef heeft men bykans altoos

een Schroefmoeder noodig, en wordt of de Moeder rondom een ftilftaande Schroef beweegt, gelyk by alle gemeene Perssen en andere Schroeftuigen; of de Schroef wordt binnen eene ftilftaande Moeder beweegd, zoo als by groote Wyn,- Olie- en andere zwaare Perffen gefchiedt. Ten opzigte van het vermogen overtreft de Schroef alle de overige Rufttuigen, niet als of door dezelve met gelyke kragt en in gelyken tyd, meer dan met de overigen zoude kunnen uitgeregt worden, maar alleenlyk in aanmerking van de kleine ruimte welke zy vereifcht, indien zy maar eenige duimen in den omtrek beflaat, en nogtans meer daarmede kan uitgevoerd worden, dan met een Rufttuig, 't welk veele Voeten en ellen groot is; gevolglyk is de uitvinding van dezelve voor eene der heerlykfte en voordeeligfte aan te merken. De berekening van haar vermogen beruft op het *Planum inclinatum*, vermits de Linie der Leiding van de kragt, met haare grondlinie parallel gaat, en dierhalven is eene Schroef niet anders dan eene oneindige wigge rondom eenen Spil. De kragt tot den tegenftand, welken zy door de Schroef overwinnen moet, verhoudt zig, gelyk de wydte of afftand van twee Gewinden tot den omtrek van de Schroef, en hiervan geeft meer narigt LEUPOLD, in zynen *Theatro Machinarum Generali*, Cap. 7. Men gebruikt de Schroef om met dezelve iets te perffen of neder te drukken, of om eenen laft door hulp van dezelve in de hoogte te brengen. Als men by voorbeeld een Gebouw, dat eenigfints zakt, om hoog ligten en nieuwe Dorpels of Drumpels onder hetzelve leggen, of anderfints met eenen nieuwen Muur onderfchooren wil.

SCHROEF-LINIE. Is een linie rondom een ronden ftok in eenen zekeren en gelyken afftand omloopende, naa dewelke de verfcheide Schroeven moeten gefchikt worden; dezelve wordt ook anderfints *linea helica* genoemd.

SCHROEF-MOEDER. Zie SCHROEF.

SCHROEF ZONDER END. Wordt de foort van Schroeven genoemd, welke in een Steenrad grypt, PLAAT CCXXXVI. *Fig.* 3. Zy wordt daarôm dus genoemd, om dat het kleine getal Gewinden, die zy heeft, nooit uitgevonden kunnen worden, maar telkens in het *Steinrad* grypen, zoodanig dat indien de Schroef eens omgeloopen is, zy telkens van beneden weder ingrypt, en dus de beweging zonder end voortgaat. Dierhalven loopt een Schroeven gewind of gang D rondom den As BC driemaal. Dit Gewind grypt in de tanden van het Rad E, waaraan de tanden fcheef, naar de fcheefte van het gewind, als een ftuk van eene Moeder, ingefneeden zyn. Wanneer nu de Schroef zonder end door de Kurbe of Tap A omgedraaid wordt, zoo wordt telkens, of zoo dikwils als de

As

As rondom draait, een tand van een Rad uitgewonden; niettegenstaande drie Gewinden in de tanden liggen, en gevolglyk ook drie tanden teffens gevat of gegreepen worden. Aan dit Stern-Rad bevindt zig de As F, rondom dewelke zig een Touw met den Last G rolt, omdat de Last telkens met het Rad te gelyk omloopt. De beweeging die door deeze Schroef gemaakt wordt, is zeer langzaam; want vermits by het omloopen van de Schroef, gelyk reeds gezegd is, zig maar één Tand van het Stern-Rad uitwindt, zoo moet de Schroef zonder end zoo dikwils door den Tap- of Hevel omgedraaid worden, als het Rad tanden heeft, eer het Rad eens rondom loopt; en alsdan is zoo veel touw opgerold, als de Peripherie of ommetrek van den As F, naar eene regte Linie gerekend, bedraagt. Voor het overige wordt de kragt door eene diergelyke Schroef zeer vermeerderd, om eenen Tegenstand te overwinnen. Daarvandaan kan men dezelve voornaamelyk in de volgende twee voorvallen met groot nut gebruiken: eerstelyk, indien een groote tegenstand moet worden overwonnen, en ten tweede, indien men eene zaak of Machine lang in beweeging houden wil. In het eerstgemelde geval vindt men eenige exempelen bereekend in J. LEUPOLDE *Theatro Machinario*, § 56. *seqq.* en door het geheele tiende Hoofdstuk; waarin hy veele nutte aanmerkingen wegens deeze zaak bybrengt. Het voordeel van het tweede geval toont HUGENIUS *in Operibus Posthumis*. p. 451. *seqq.* Naamelyk uit LEUPOLD kan men zien, hoe met eene geringe kragt van weinige ponden veele Centenaars overheerscht kunnen worden; maar de laatstgemelde heeft de Schroef zonder end, in zyne Planeeten Uurenwysers gebruikt, om de Planeeten daardoor op, of lang in beweeging te houden. Op PLAAT CCXXXIII. *Fig.* 4. is eene dergelyke Schroef, uit de Engelsche Schryvers ontleend, opgegeeven.

SCHROEYING. *Branding*. Is eene door Konst gemaakte Scheiding des geheels, met een Caustick of brandmiddel, om een schadelyk vogt van het eene of andere deel af te wenden.

SCHROOT. Betekent allerlei klein oud Yser, dat somtyds in het grof Geschut gelaaden wordt, om eene grooter slachting onder het vyandelyke Leger te maaken.

SCHROOT-KANON of HAGEL-KANON. Is een Kanon, 't welk 48 pond Yser schiet, en eene toegespitste of in 't geheel geene kamer heeft, waarom hetzelve ook in het eerste geval een Kamerkanon genaamd wordt, en deszelfs lengte bedraagt 9½, maar in het tweede Geval 8½ Caliber. De beschryving daarvan geeft BRAUN, in zynen *Fundamenta Artilleriæ*. P. IV. c. 8. p. 89.

SCHROT UND KORN. Is een zoogenaamd Duitsch woord,

en betekent de deugdelykheid der Muntſpecien. *Schrot* beduidt het regte Gewigt, en *Kern* de regte allooi van het maakſel.

SCHRYARI. Dus noemt men eene ſoort van Pypen, die helder en ſterk blaaſen. Men gebruikt ze, of alleen of in een Concert by andere Inſtrumenten. Zy hebben van agter zoo veel gaten, als van vooren. Zynde voorts van grootte, gelyk de *Cornemuſe*, behalven dat ze enkel en ook beneden open zyn, en bygevolg ſterker van geluid. De *Diſcant* is vanonder wel toegedekt, doch heeft veele Neven-gaten daar het geluid doorgaat. Van boven ſchynen ze wyder dan beneden, wegens het dekſel dat over de Pyp gemaakt is, zoo dat de Pyp niet in den mond komt gelyk de Schalmyen, waarom men ook het geluid niet maatigen kan, maar onveranderd moet laaten zoo als het is. Men heeft 'er de Alt, Bas, Diſcant en Tenor van.

SCHRYFPEN. Zie het Artykel CALAMUS SCRIPTORIUS.

SCHUB en SCHELP. Dit is in het algemeen die wederſtandbiedende en ſomtyds zeer harde zelfſtandigheid, die een groot getal Viſſchen bedekt en die 'er by ſtukken afgenomen kan worden. Zy verſchilt veel in de gedaante, vaſtheid en andere hoedanigheden, volgens de verſchillende ſoorten van Dieren, gelyk men by voorbeeld in de *Karper*, in de *Oeſter* en in de *Schildpad* ziet.

SCHUDDING DER HARSSENEN. Wanneer by gelegenheid van eenen geweldigen ſlag het geheele been te gelyk deel neemt, zoo dat 'er eene zekere nederdrukking zyner deelen uit voortkomt. Deeſe ziekte wordt eene Harſſenſchudding of *Commotie des Breins* genaamd; dezelve is *volmaakt* of *onvolmaakt* of *ſaamengeſteld*.

De Schudding is onvolmaakt, wanneer het bruin maar ten deele wordt gedrukt. Zy is volmaakt, wanneer de nederdrukking overal is.

De Commotie is ſaamengeſteld of ſaamengezet, wanneer zy met eene Fractuur of kneuſing, of met eene wonde, *enz.* vereenigd gevonden wordt.

De *Commotie* is geene byzondere Ziekte van het brein. Daar is geen deel in ons Ligchaam dat niet geſchudt kan worden, en waaruit geene droevige gevolgen kunnen voortvloeien. Dewyl de Schudding inderdaad niet anders is dan eene medegedeelde beweeging, en te gelyker tyd in alle de deelen van een geheel is, zoo volgt hieruit, dat, hoe gemakkelyker de beweeging zyn zal, hoe de deelen daardoor meerder zullen aangedaan zyn en ſterker geſchudt worden; maar alle ingewanden, hoedanig die ook mogen zyn, kunnen daarvan het geheele geweld ondervinden, en haar geſtel kan zoodanig zyn, dat

dat zy deese werking niet kunnen wederstaan. De Schudding kan dan byzonder of algemeen zyn. De byzondere is die, welke in één deel des Ligchaams alleen overgaat; de algemeene is die, welke in alle de Ligchaamsdeelen plaats heeft.

Wanneer de *Commotie des Breins*, des Agterbreins, van het verlangde hoofdmerg en van het rugmerg, tot een' zekeren graad gekomen is, is zy altyd doodelyk, doch wanneer zy gering of zoo hevig niet is, dan komt daaruit maar voort lammigheid, dofheid of strammigheid, en deese Ziektens zyn, naar de hevigheid der oorzaak, meer of min lang van duur. Zy zyn in 't gemeen lang van duur, uit hoofde der zagtheid van de saamengedrukte vefelen, die veeltyds noodig hebben, om de werking die zy verlooren hebben, in het geheel weder te krygen.

De Heelkunde stelt in deese Ziektens uitwendig versterkende hoofd *embrocatien* in 't werk, zoo ook rookingen van geele Barnsteen, drooge wryvingen, vogtige wryvingen met de Geestryke en doordringende wateren; de Brandewyn, Lavendelwater, Rosmarynwater en Melisse water, zyn in dit geval zeer voordeelig.

SCHUIM. Zie het Artykel SPUMA.

SCHUIM. Dus noemt men alle onzuiverheid, die van Ertsen in den Smeltoven afgaat. Zoo veelerlei soorten van Erts als 'er zyn, zoo menigerlei schuim is 'er ook. Het zilver en Loodschuim is donkergraauw. Dat van Tin is zwaar en zwarter, omtrent gelyk een zwarte Agaatsteen. Het Koperschuim is ten deele blaauw, ten deele bruin; maar dat van Yser is zeer onzuiver. Het Glasschuim is sneeuwwit en zeer vloeibaar; wordt veeltyds by het Zilver gevoegd, ten einde het Zilver minder verliese.

SCHUIMZOUT. Verscheide Natuurkundigen hebben deesen naam aan eene soort van Zeezout gegeeven, dat men somtyds op den oever van de Zee, tegens de Rotsen en Steenen vindt. Het schynt een zoutagtig en verhard schuim te zyn.

SCHUINTE. Zie het Artykel TALUS,

SCHUIT. *Nacelle*, *Aak*, *Kaan*. Een klein Vaartuig dat noch mast noch zeil heeft, en waarvan men zig bedient om iemant over eene vaart te zetten. Anders betekent het woord *Schuit* ook alle soorten van kleine Vaartuigen, die van 2 tot 4 last laaden In de Oostzee is het eene soort van Scheepen met eene Mast, zonder Mars, agter en voor wat puntig toeloopende, en voerende van 20 tot 30 last.

SCHULDENAAR. Is iemant die aan eenen anderen schuldig is om te betaalen. Hieromtrent staat hoofdzaakelyk aan te merken. 1.) Dat een Schuldenaar, schoon overlaaden met

Schulden, voor dat hy bankbreekig wordt, zyne Schuldeisschers mag betaalen, al wierd zyn' boedel des anderendaagsch insolvent. 2.) Doch aangaande de Transporten, zyn te Amsterdam en eenige andere plaatsen, byzondere Keuren, zoo dat indien de Schuldenaar binnen vier weeken, na de voorschreeven vervreemding, komt te breeken, moet dezelve vervreemding binnen agt dagen, ter Secretarye van des Schuldenaars woonplaats aangegeeven worden, op pœne van onwaarde. 3.) Als een Debiteur, insolvent zynde, en uit zigzelve aan eenige zyner Crediteuren doende Gratificatie met transport als anders, en daarop komt te vlugten, kan hetzelve voor zoodanige Crediteurs niet prevaleeren of van meerder waarde zyn, en wordt deese Gratificatie verstaan geschiedt te zyn, zoo wanneer de andere Crediteuren gestadig hebben aangehouden met maanen en aanspreeken van hunnen Debiteur, om insgelyks betaald of verzekerd te worden, en dat de Debiteur daarna iemant betaalt of verzekering geeft, in præjudice van anderen. 4.) Maar de Crediteurs zulks niet gedaan hebbende, behoeft de Ontvanger van zyne Schuld, dezelve ten profyte van het gemeen niet in te brengen; want de wetten zyn voor de waakende en niet voor de slaapende. 5.) Wanneer 'er geen tyd gesteld is dat de Schuld voldaan moet worden, mag dezelve aanstonds van den Schuldenaar geeischt worden. 6.) Anders mag men niet eerder de Schuld eisschen voor dat den bepaalden tyd verscheenen is, zoo dat de dag der Verschyning ter willekeur van den Schuldenaar staat: aldus dat iemant aangenomen hebbende, den 1 Maart te zullen betaalen, en zulks niet doet, mag den tweede Maart in Rechten daarover aangesprooken worden. 7.) Maar een verdagte Schuldenaar kan ook voor den Vervaldag aangesprooken worden, om borg te stellen voor de betaaling, schoon die eerst naderhand moet geschieden, omdat het vertoeven den Crediteur schadelyk mogt weesen, indien de Debiteur naderhand, voor de betaaling, doorging, en daardoor het recht van denzelven zou vrugteloos maaken. 8) Zoodanig een vermag zelfs in persoon en goederen gearresteerd worden, voornaamelyk indien hy suspect is van te willen vlugten en doorgaan, en 'er wettige redenen voor die suspicie zyn, naamelyk: 9.) Als zyn winkel, tegens gewoonte gesllooten blyft, 10.) Wanneer een Koopman, die men weet dat in de Stad en gezond is lang van de Beurs afblyft. 11.) Dat hy goederen op tyd inkoopt, en aanstonds, tot minder prys, contant, by de levering te betaalen, weder verkoopt, 12.) Als hy Wisselbrieven onder den Cours verkoopt. 13.) Wanneer hy gelden op buitengewoone Interessen, op deposito negotieert. 14) Als hy zyne zaaken begint te verwaarloosen. 15.) Wanneer

neer hy tot den drank, tot hoererye of dobbelen begint te vervallen. 16) Als hy zyne roerende goederen begint te verfteeken of te vervoeren, *enz.* Uit welke redenen de verdagtheid geloofbaar wordt. 17) Doch ook dan zoude uit verdagtheid geen Arreft plaats hebben. Al had hy gezegt, uit het Land te zullen vertrekken, en elders te gaan woonen; indien hy in de Obligatie beloofd had, te zullen betaalen, zoo dra het hem mogelyk is, of zo dra het zyne gelegenheid zoude toelaaten. 18) Men kan ook geene Intereffen eifchen, zoo die niet uitdrukkelyk zyn bedongen, dan van dien tyd af aan dat men het Capitaal heeft opgeeifcht, en dat de Debiteur verzuimt te betaalen, want daar is geen *Mora*, verzuimenis en vertoeving, wanneer 'er geen eifch is, en derhalven neemt die eerft, met de Litifconteftatie, of eifch in rechten, een begin.

Ten opzigte der Schulden merken wy nog aan: 1. Wanneer in de Huwelykfche Voorwaardens wordt gezegt: dat de een voor de Schulden des anderen, voor dato van het Huwelyk gemaakt, niet aanfpraakelyk is, maar dat die zullen moeten worden gedraagen en voldaan aan die zyde, door wien dezelven gemaakt zyn; noch ook de Vrouw, ten aanzien van Schulden, die door den Man, ftaande het huwelyk, zullen opgemaakt worden; dat dan alle de Schulden van den man voor dato van 't huwelyk gemaakt, door hem en uit zyn patrimonie betaald moeten worden. En 't zelve, ftaande het huwelyk gedaan hebbende, en overlydende, zoo zyn de erfgenaamen gehouden alle die penningen in te brengen, of te gedoogen, dat de Weduwe, (indien zy participieert in de winft en het verlies, ftaande het huwelyk gevallen) de helft van die fomme, uit de Conqueften, zoo zy toereikende zyn, vooraf trekke, en zoo niet dat het te kort komende uit zyne eigen goederen afgenomen en aan de weduwe betaald worde. 3. Een vrouw is gehouden om de Schulden, wegens de gemeene huishouding, ftaande het huwelyk gevallen, voor de helft te betaalen, al had zy zulks by huwelykfche Voorwaarde anders gemaakt, doch dan behoudt zy haare Actie daarvoor op de goederen of Erfgenaamen van haar Man, zoo die 'er zyn. 4. Dus vermag eene Vrouw, tot verzekering van haare Dotaale goederen, in den boedel blyven; doch zy moet dit alleen maar doen tot dat einde, en zonder zig te verklaaren mede Erfgenaam van haar overleeden Man te willen zyn. 5. De Schulden die door den Man voor het huwelyk gemaakt, en ftaande hetzelve gerenoveerd of vernieuwd zyn, worden voor geene Schulden des Huwelyks gerekend.

SCHULD-VERNIEUWING. Is een blyk dat een eerder Verbintenis door de laatfte, expreffelyk gedood en te niet gedaan

 wordt:

SCHYVEN-INSTUMENTEN. Zoo worden niet alleen die genoemd welken uit heele Schyven bestaan, gelyk het zoogenaamde *Pantrometrum*, de *Bousole*, het Compas en diergelyken; maar hieronder worden ook begreepen de halve Cirkels, Quadranten, *enz.* welken tot afmeeting van de hoogtens en dieptens dienen, en in 't gemeen *Astrolabia* of Hoekenmeeters genoemd worden. De beschryving en het gebruik van eenige nutte Schyven-Instrumenten verklaart LEUPOLD in *Theatro Aritbmetico-Geometrico*, *Cap.* 26. §. 416. *Seqq.*

SCIAENA. Is een groote Zee Visch, omtrent 6 voet lang en gemeenelyk 60 pond zwaar. Hy wordt gevonden in den Oceaan en in de Middellandsche Zee. Het schynt als of zyne Schubben schuins en scheef liggen. Die van den Oceaan heeft eene Staalkleur, maar die van de Middellandsche Zee is rood en glinstert als goud, en is zoo blank als zilver. De kop is groot en dik. De tanden lang, rond, spits en dun. Op den rug heeft hy twee scherpe punten. Hy heeft veel gelykheid met dien visch, welke in het Latyn *Coracinus*, en in het Fransch *Durdo* genaamd wordt, schoon ze in grootte van malkander onderscheiden zyn. Men vindt in zyn' kop groote Steenen. Hy aast op Visschen; geeft een aangenaam en gezond voedsel. De gemelde Steenen openen, en inwendig ingenomen zynde, zyn ze een middel voor den Steen, *enz.* De *Dosis* is een halve tot een heele Scrupel. Men hangt ze aan den hals voor het Colyk.

SCIAGRAPHIA. Een ontwerp of schets van een Gebouw, dat licht en schaduw verbeeldt.

SCIAPODES. Ook wel Monosceli genaamd, waren weleer, zoo men voorgeeft, Monstrueuse Menschen in de Indiën, niet verre van de *Troglodyten*, die geen gewrigten in de beenen hadden, en echter zeer snel konden loopen. De naam van *Sciapodes* hebben zy deswegens ontvangen, zoo men zegt, omdat hunne voeten zoo groot waren, dat zy zig daarmede geheellyk zouden kunnen bedekken en beschaduwen, wanneer zy zig als het heet weer was, op den rug leiden.

SCIARRI. (In de *Natuurlyke Historie.*) De stof die uit de openingen van den Berg Vulcanus vloeit, wanneer dezelve brandt.

SCIATER. Dus noemt *Vitruvius* een Wyser, die door zyne Schaduw een zekere Linie, by voorbeeld de Middag-linie aantoont.

SCIATERICA. Zoo wordt de Weetenschap genoemd, welke leert hoe men zoodanig een Wyser, als hier vooren genoemd is, in eene legelyke plaats dusdanig inrichten moet, dat hy door zyne schaduwe de meeste uuren van den dag aanwyst.

SCIATICA. De *Heupjicht*, is eene hevige en hardnekkige pyn in de heup, veeltyds in de geleding, waar het hoofd van het Dyebeen ontvangen wordt in het *Acetabulum* van de *Coxendix*. Zie de Artykels JICHT, PARALYSIS en PODAGRA.

SCIENTIA. Zie het Artykel WEETENSCHAP.

SCIERIA. Betekent zoo veel als schaduwagtig of lommerig, en was een Feest dat ter eere van *Bacchus*, te *Alea* in *Arcadiën* gevierd werdt, uit hoofde dat deszelfs beeld onder een Zonnescherm gedraagen wordt. Op dit Feest hadden de Vrouwen de gewoonte van zig te geesselen, gelyk de Jongelingen te Lacedemon.

SCILLA LINNAEI. Zyn alle *Ornithogala*.

SCILLA SQUILLA. *Roode Zee-Ajuin*, groeit op zandige plaatsen by de Zee, en schiet bladeren, die wel een voet lang zyn. De bloemen bestaan uit witte, in het rond geschikte bladeren. De Wortel bestaat uit een grooten witagtigen, ronden bol, die versch, wel gevoedt, zwaar, vast en met een lymagtig en scherp vogt voorzien moet zyn. Zy is insnydende, openende, afveegende, waterdryvende, en verdunt de fluimen. Uiterlyk gebruikt men ze ook tegens de haairworm. Zie eene Afbeelding van de SCILLA op PLAAT CCXXXIII *Fig.* 4.

SCINCUS, *vel Stincus Marinus*. Is eene soort van Aardkrokodil of viervoetig Diertje, als een Hagedis van uitzigt; omtrent een half voet lang en een duim breed. Van buiten is het Aschverwig en vol Schubben, met een langen, ronden kop en spitsen muil en een langen en ronden staart, vanwaar, tot boven aan het hoofd toe, een bruine streep loopt. Zy kwamen voorheen over Marseille uit Egypten, alwaar zy zig omtrent den Nyl onthouden. Nu komen ze over Venetien uit Italien, gedroogd tot ons; en men moet de geenen kiesen, die groot, dik en lang, wit en zwaar, en te gelyk ongeschonden zyn en versch. Men meent dat ze de mannelyke kragten sterken en een zweetdryvend vermogen bezitten zouden.

SCINTILLATIO. De flikkering, het schieten der straalen, wordt gemeenelyk van de vaste sterren gezegd, die voornaamelyk in de koude schynen te flikkeren, en straalen van zig te werpen.

SCIOPTICA. Eene Spheer of Globe van hout, met een Cirkelvormig hol of perforatie, waarin eene Lens geplaatst is. Ze is zoodanig geplaatst dat ze, gelyk het oog van een Dier, allerwege kan gedraaid worden, en gebruikt in het neemen van proeven van de verduisterde ruimte.

SCIRPUS. *Holoscœnus*, *Juncus Maximus Aquaticus*. Is eene soort van Gras of van de grootste gladde Biesen, die hooge gladde Steelen schiet; behoorende eerder tot de *Cyperi* dan tot de *Gramina*. Op de toppen draagt het bloemen, die uit

eene

eene fchede voortfchieten en uit verfcheide roffe helmftykjes beftaan, gefchikt op de wyfe van Aairen, die van onder breed, van boven fpits zyn als een Suikerbrood, doormengd met Schubswyfe bladeren, inwelker plaats zaaden komen, ter grootte als Gierft; driekantig, en tegen malkander gehoopt. De Wortels zyn lang, knoopig en van binnen wit, van buiten donkerbruin van kleur. De bloeiende toppen, Zaaden en Wortels zyn faamentrekkende, wat verdoovende en goed in buikloopen en bloedingen.

SCIRROPHORION. Zoo heette by de Attifche Volkeren de laatfte maand in het jaar.

SCIRRHUS. Een *verhard Gezwel*, 't welk zig voornaamelyk in de klieren en in de klierhuid en de ingewanden zet. Wanneer een ontfteeking niet kan verdreeven of tot een goede verettering gebragt worden ontftaat 'er of eene verharding *Scirrhus*, en uit de zelve eene kanker; of daar komt eene *Gangraena* en *Sphacelus* uit voort; als men een inflamatie in een deel, daar etter voorhanden is, voor den tyd weg neemt, zoo verhard die ftof, het deel zelve wordt knobbelig, en daar ontftaat allengskens een *Scirrhus*. Dit is een verharde klier van een opgeftopte etter ftof die, na 't wegneemen der ontfteeking, onbeweeglyk wordt, en den omloop der fappen in de deelen ftuit, waar door dezelve verftikken en verrotten moeten; de inwendige deelen des ligchaams konnen ook *Scirrhus* worden, gelyk de longen, in welken eene teering van de verharde gezwellen in dat edel ingewand kan ontftaan; de lever is ten grooften deelen *Scirrhus*, in de zwarte geelzugt, in de waterzugt, en in den hoogften graad van het *Malum hypochondriacum*; en in de engelfche ziekte der kinderen. Hiertoe behooren ook eigenlyk de Scirri of verharde uitwendige klieren, en klierswyze deelen. Zoo worden de *Glandula Tyroidea* en de *Glandulae Tugulares Colli*, welke waterige klieren zyn, meermale hard, en als dan *Strumae* geheeten. Maar hier toe behooren niet de goedaartige klier gezwellen aan den hals by de kinderen, als ze onder en by 't groeijen opzwellen; welken met *Difcutientia* ligtelyk te keer te gaan of te geneezen zyn; als by voorbeeld met dit ftrykfel,

℞. *Ol. Ceræ.*
Axung. Caftorei. ā. ℥ ij.
Ol. Rutæ.
Lavendul.
Spica. ā ā gt xxx.
M.

Onder het gebruik van zagte Laxantia tuffchen beide. De

Borft-

Borstschyf in de Vrouwen, kan *Scirrheus* worden door eene verharde verzweering, door uiterlyk geweld en zelfs door een stoot. De *Bubones*, zoo wel in de Liessche en Balzak, als onder de Oxelen en de kniebuiging, worden *Scirrheus* als men derzelver rypwording niet behoorlyk bevordert. De *Tonsillæ* verharden om gelyke redenen; en de *Testiculi* kunnen verhardt worden door eene opgestopte *Gonorrhæa*, zoo dat ze tot eene buitengewoone grootte groeien en ten laatste kankeragtig worden. In deese gevallen heeft men; 1 de *Gonorrhæa* te herstellen of te geneesen, door *Diuretica* en afkooksels van sterk afdryvende Wortelen; met agterlaating van de *Ligna*, die al te sterk opdroogen. 2 Men moet vlytig met *Rhabarbarina* laxeeren; eene Infusie van Zenebladen drinken, ligte dranken, als van Bier en Gerstenwater gebruiken. 3 Uitwendig kan men warme dampbaden, van weekmaakende Kruiden en Pappen uit dezelven gebruiken. Men kan de *Testiculi* ook in een draagband houden.

De *Scirrhus* der klieren ondergaat verscheide veranderingen. (a) Hy is of koud of gevoelloos en strekt den Lydenen tot een grooten last. Zoo dat het best is, denzelven dan ook maar stil te laaten berusten, en vooral niet te doen rypen of in eene zweerende kanker te doen ontlasten; of hy is ontstooken en vuurig, zeer smertelyk en gelykende naar de kanker zelve, gelyk uit de pynlyke jeukte, de heimelyke koortsen, de onrust by nagt, en gedurige matheid genoeg is op te merken. (b) Of hy is maar in eene of in meer klieren beslooten, gelyk dus nevens de Borstschyf, somwylen ook de klieren onder de Oxels verhard zyn, wanneer eene *Extirpatie* zelfs niet meer is te raaden. (c) Hy is of beweegbaar en goed ter afzetting of onbeweeglyk en aan de Spieren of Beenderen vast; en alsdan is de Operatie ook bezwaarlyk of onmogelyk en geensints te waagen.

De *Scirrbus* gelykt eenigsints naar de *Tumores Tunicati*; omdat hy in een vlies als beslooten is, en gestadig in grootte toeneemt; waarom dezelve hoe eer hoe liever weggenomen dient te worden; want zyn buidel of vlies doorgegeeten zynde, zoo steekt hy ligtelyk andere gezonde deelen aan, en wordt alsdan eene vloeiende of zweerende kanker genoemd. Doch alle soorten van *Scirrbi* zyn geensints zoo gesteld; maar somtyds verharden ze alleen en worden kankeragtig, gelyk in de *Testiculi*, in de *Sclerophthalmia* en aan de *Labia Vulvæ* en *Penis* zelve gebeuren kan.

Zeer lange kan een *Scirrbus* in rust blyven, schoon hy eindelyk als hy sterk aangegroeid is, de nabuurige deelen uitzuigt en het Ligchaam verteert. Maar zoo dra men dezelve met *Emollientia* of *Spirituosa* behandelt, of dien met scherpe Pleisters, als het

het *Emplaſtr. Oxycroceum*, behandelen wil, gelyk een Ettergezwel, of dezelve opent (wanneer men ſlegts wat bloed en ſtinkend water 'er uit krygt) zoo zal dezelve wel dra in een voortvreetend kwaad veranderen; invoege men zig van zulke ettermaakende Geneesmiddelen onthouden moet.

Omtrent een vleeſch gewas in de Spieren (*Sarcoma*), 't welk met een *Scirrbus* zeer na overéénkomt, en 't welk, als het zig aan de Zaadvaten der Mannen vaſtzet, *Sarcocele* hiet, moet men zig van voegſaame middelen ter geneeſing bedienen. En eerſtelyk (*a*) den toevloed der Sappen door een *Fiſtel* of *Seton* zoo 'er harde klieren in den hals zyn, tragten te ſtremmen. (*b*) In de tweede plaats moet men verkoelende middelen gebruiken; als het *Empl. Vigonis, de Sperm. Ranar. Stipticum Crollii* &c. (*c*) Voorts zig van een *Solutie* van het Loodſuiker bedienen, en van anderen *Adſtringentia*, om den aangroei van de *Scirrbus* te beletten. (*d*) Ten vierde moet men zagte *Laxantia*, en bloedzuiverende en verdunnende *Decocta* laaten gebruiken, en (*e*) eindelyk als de *Scirrbus* ontſtooken is, 't welk reeds een teken van de Kanker is, komen de zagte *Anodyna*, een Pleiſter van *Theriac*; een omſlag van de *Solutie Sacchari Saturni*, of van het *Acetum Lytbargyrii*, of van andere drooge, verwarmende en verzagtende kruiden te pas.

In de *Ozæna* of kankeragtige *Polypus*, ſpaart de *Scirrbus* het werktuig van den reuk, ja zelfs de Beenderen niet; die dan bederven en afſchilferen. 't Is ook zeer gevaarlyk de *Scirrbi* die zig aan den mond, de lippen, de tong en het gehemelte voordoen, met bytende middelen aan te taſten, waardoor ze niet zelden in een Kanker ontäarten. Zoo dat men ze voorzigtig te behandelen heeft.

SCISSOR. Zoo werdt by de Romeinen de geene genoemd, die gewoonelyk by de Maaltyden het eeten voorſneed, het welke meeſt door knegts verrigt wierd.

SCISTUS. Zie het Artykel HAEMATITES.

SCITIE-SATIE-SETIA. Is een klein Schip in Italien, dat maar een verdek heeft en met Zeilen voorzien is. welken geſpannen zynde, van onderen breed zyn en naarboven ſmal en puntig toeloopen.

SCIURUS. Zie het Artykel EEKHOORN.

SCLAREA. *Scarlei*. Is van de *Horminum*, zoo wel wegens de kromte zyner bloem en helmen, als daarin onderſcheiden, dat de *Verticulli* of bloembladen om den Stengel, door de bladeren van het Kruid onderſteund worden. Daar zyn verſcheide ſoorten van. De Plant is van een bitteren ſmaak, maakt dronken en is openende, als ook goed in opſtyging en om de ſtonden te verwekken. — Zie 'er eene afbeelding van PLAAT CCXXXVI *Fig*. 4.

SCLAVONIEN. Is in een ruimen zin genomen een groot Landschap in Europa, dat somtyds *Illyrien* genoemd wordt. Het strekt zig van de Golf van Venetien tot aan de Draw uit, en bevat Dalmatien, Bosnien, Croatien en het eigenlyke zoogenoemde Slavonien.

SCLAVONIEN. In een byzonderen zin, is eene Provintie van het Koninkryk Hongaryen, tusschen de Rivieren den Donau, de Sau en Draw, welke zig 50 mylen in de lengte en 12 mylen in de breedte uitstrekt, en van eene zeer Oorlogzugtige Natie bewoond wordt; ook ryk van Koorn en Bergwerken is. Zy grenst ten Zuiden aan Croatien en Bosnien; ten Oosten aan Servien, en Opper-Hongaryen; ten Noorden aan Neder-Hongaryen, en ten Westen aan Stiermark. Zy wordt in twee deelen verdeeld, waarvan het westelyke gedeelte den naam van Sclavonien behoudt, maar het oostelyke Rascien genoemd wordt, en beide aan het Huis van Oostenryk, onder den tytel van een Koninkryk behooren. De Sclavonische Taal is de Moeder van veele andere taalen, waarvan zig de nabuurige Landen, als Poolen, Bohemen, Litthauen, Rusland, Dalmatien en anderen bedienen.

SCLERANTHUS LINNÆI. Is de knawel.

SCLERIASIS. *Sclerema.* Is eene verharding aan het eene of andere deel, inzonderheid aan de *Vulva* der Vrouwen.

SCLEROPHTHALMIA. Is eene harde smertelyke ontsteeking der oogen, met eene drooge roodheid verzeld.

SCLEROSTREA. Zie het Artykel CONCHYLIUM.

SCLEROTICA. Heeft tweederlei betekenis. 1. Worden dus genoemd de verhardende middelen, die de deelen onder malkander vast te saamenvoegen. Zulks wordt men gewaar in de verwarmende en saamentrekkende middelen. 2. Wordt hierdoor verstaan de eerste huid van het oog, onder de algemeene Vliesen, die het geheele oog omkleedt, en harder en dikker is dan het uitwendige harssenvlies, waarvan het afkomstig is. Het voorste deel van dit vlies, 't welk van buiten zonder snyding gezien wordt, is doorschynende, gelyk een helder hoorn, waarom dit deel ook wordt genoemd het *hoornswyse vlies* of de *hoornige huid*, *Cornea*. Het overige gedeelte van deese huid is duister en heeft byna zulke verw als het harde herssenvlies.

SCLOLECIAS. *Vermicularia Glomerata*, *Luidii*, *Alcyonium*. *Scolycoides Scheuchzeri*; *Vermiculari Imperati*. Zeeworm-Steenen, bestaande of in versteende Zeewormen, of in eene soort van Druipsteen, die veelerlei gedaantens en ook Figuuren van Wormen verbeeldt.

SCLOPETARIA VULNERA. *Zyn* geslooten wonden, die eene byzondere beschouwing en behandeling vereisschen, dewyl

wyl zy meest gekneusde beledigingen zyn, die weinig bloeden, naauwe openingen en dikwils vreemde Ligchaamen van buiten naar binnen met zig gevoerd hebben.

SCLOPETUM PNEUMATICUM. Zie het Artykel WIND-BUS.

SCOLIMUS. *Spina Alba*, *Ascolimbros.* Lemery noemt deese gulden Distel, uit hoofde der Bloem die uit goudgeele halve Bloemtjes bestaat. De wortel van dit Kruid is openende.

SCOLOPACES. Deese naam geeft men aan de Vogelen die een langen en dunnen bek hebben. Men noemt die geenen *Imantropedes*, die lange beenen hebben, welken tot aan de helft van vederen ontbloot zyn, om langs de oevers en zelfs in het water te kunnen gaan.

SCOLOPAX. Dit eene zeer schoone Arabische Slang. Het Mannetje vertoont een pragtig hoofd, door de luisterryke cieraadjen van zyne groote geele Schubben, die van andere kleinere vergezeld worden, welken wit en rood zyn. Zyn hals is met een geelen band voorzien. Het overige van het Ligchaam is met eene mengeling van zonderlinge vlakken bezet, die eene verschillende grootte hebben, verscheide ongelyke hoeken maaken en eene soort van Characters vormen. Het heeft onder deese vlakken, zilververwige Schubben, die glansryk zyn, en hier en daar door andere bruinägtige Schubben, van eene onregelmaatige gedaante beschaduwd worden, en die zig, om dus te spreeken, in de anderen verliesen, schoon het Wyfje dezelfde kleur als het Mannetje heeft, zoo is de verscheidenheid en schoonheid van haare Cieraadjen echter veel minder.

SCOLOPENDRA. Is een Gewormte, met een bruin, geschubd dun ligchaam, en veele voeten, met welken het zeer snel kan loopen. Het heeft tanden in zyn bek en een angel in zyn staart, waarmede het kwetst en eene onlydelyke pyn veroorzaakt, doch die met het zelfde middel, dat men voor het steeken van een Schorpioen gebruikt, geneesen wordt. Op de Antillische Eilanden vindt men dit Gewormte, zynde eene hand breed groot. Het heeft een ronden kop. Het Ligchaam bestaat uit 10 of 12 Leden, zynde met een zwarten kring afgetekend. Aan ieder lid zitten twee voeten. Dit diertje leeft in verrot hout. Daar zyn 'er ook die in het water leeven, zynde kleiner dan de anderen. Zy onthouden zig tusschen de steenen, alwaar eene ondiepte is.

SCOLOPENDRIA VULGARIS. *Lingua Cervina.* Hertstong, groeit op duistere plaatsen, in Bosschen en Hoven. De bladen zyn een goed middel voor de Lever en Milt, en voor de harde gezwellen van dezelven, uitwendig zyn ze goed voor wonden, zweeren en tandpyn.

SCOLOPENDRIUM. *Asplenium*, *Ceterach herba*. Miltkruid, Steenvaaren, groeit in Frankryk, Italien en Spanjen, op oude Muuren, klooven der Steenen en schaduwagtige plaatsen. Het draagt geen Zaad, en wordt in September ingezoogst. De bladen zetten het water en de Maandstonden af; zyn goed voor de hardigheid der Milt; wederstaan het gift, de derdendaagsche Koorts en de Steen.

SCOLOPOMACHÆRION. Is een Chirurgicaal Mesje, waardoor de nauwe Borstwonden wyder gemaakt en harde Zweeren geopend worden.

SCOLYMUS. In het Fransch *Epine jaune*. *Goud-distel*, is een Kruid dat een Stengel van ruim anderhalven voet maakt, zynde ruig en in veele takken gesplitst. De bladen die uit den wortel spruiten, zyn lang en liggen langs den grond; van Kleur groen, met witte spikkelen, vol spitse punten, en bevatten een Melksap in zig. Maar de bladen aan den Stengel zyn veel korter, steekeliger en styver, ook ruig en diep ingekerven. TOURNEFORT getuigt van den bloessem dat ze in trossen goudgeele en halve bloemen bestaat, wordende door een blad van malkander afgezonderd en zittende in een kelk, die uit eene menigte geschubde bladen bestaat. Als de bloessem vergaan is, dan volgt 'er een kop, bestaande uit een menigte breede en platte Zaaden, van gedaante gelyk kaf; zynde door den Kelk omringd. De Wortel is lang, een duim dik, teder, vaal, met wit sap, gelyk melk vervuld; zoet en aangenaam van smaak. Dit Kruid wordt van de Zwynen sterk bemind. Het groeit in warme Landen, voornaamelyk omtrent de Zee. In Languedoc en in Italien is het zeer gemeen. Het heeft veel *Phlegma* en Olie, maar niet veel Zout. De wortel opent en verwekt lust tot byslaapen.

SCOLYMUS. Is ook eene soort van Artischokken. Zie dat Artykel.

SCOMBER, SCOMBRUS. *Maquereau*, *Makreel*. Zie het Artykel MAKREEL.

SCONTREEREN. Zie het Artykel RESCONTREEREN.

SCOPARIA. Zie het Artykel GENISTA.

SCOPA REGIA. Zie het Artykel RUSCUS.

SCOPELISMUS. Wierd voor eene zekere misdaad gehouden, daarin bestaande, dat zoo iemant by de Arabieren, een haat tegens eenen anderen had opgevat, hy alsdan eenige steenen op zyns Vyands veld leide, daarmede te kennen geevende, dat hy den geenen, die den Akker mogt willen koopen, den hals zoude breeken. Weshalven elk ook vermydde om een dergelyk stuks Land te koopen. Doch de Regeering wendde alle vlyt aan om zulks te verhinderen, en indien iemant van

zoodanig eene kwaadaartige onderneeming konde overtuigd worden, veroordeelde men denzelven ter dood.

SCOPS. Verscheide Natuurkundigen geeven deesen naam aan een Roofvogel die de kleinste van alle Nagtvogelen is.

SCOPTULA. Zie het Artykel SCAPULA.

SCORBUTUS. Zie het Artykel SCHEURBUIK.

SCORDIUM. (In de *Botanie*) Wordt by LINNÆUS onder de Teucriums begreepen. Zy groeit op vogtige plaatsen; bloeit in de Maanden Mei en Juny. De *Scordium* dryft het Zweet, de Stonden en de Pis; wederstaat het vergift en de bederving; is dienstig tegens de Wormen, Pest, pestilentiaale Ziektens, beeten van vergiftigende Dieren, verzweeringen der Longen en hoest. Uitwendig stilt het de pynen en is ook dienstig in de wonden, koude Verzweeringen, vergifte buiten, koud vuur en Voeteuvel. Deese Plant heeft bruine, vierkante en haairige stengelen, en aan dezelven witte, ruige en gekorven bladen, ook tusschen dezelven roode bloemtjes en een klein Zaad. Zie 'er eene Afbeelding van PLAAT CCXXXVI. *Fig.* 5.

SCORIA. *Slakken.* Zoo noemt men de onzuiverheden der Metaalen, die 'er in het zuiveren afgescheiden worden.

SCORIA FERRI. Zie het Artykel HAMERSLAG.

SCORIFICATIO. (In de *Metallurgia*) De konst om een Ligchaam geheel of ten deele te reduceeren tot *Scoria* of schuim.

SCORODONIA. *Scorodotis*, *Salvia Agristis*, wilde Salie, is eene soort van *Chamædrys*, en behoort tot die Klasse der Kruiden, welker onregelmaatige en eenbladige bloemen geen helmen hebben, en blooté Zaaden leveren. 't Is derhalven met de *Scordium* vermaagschapt. Deese Plant heeft een Speceryeagtigen reuk, naar die van Look trekkende, en groeit op bergagtige en onbebouwde, drooge plaatsen. Ze is Zweetdryvende, wondheelende, openende; wederstaat het heet vuur en doet de gezwellen verdwynen.

SCORODOPRASUM. *Ampelophrasum*, *Alliporrum*; Lookparrei. Is een Plant die naar de Look en Prei gelykt, met bladeren als de laatstgemelde, doch grooter, hebbende op de steel een bolrond hoofd, bedekt, gelyk de Ajuin. De wortel is een Bol, zoo groot als een Ajuin, met veele witte vliesen bedekt, en even schilferig; ook sterk van reuk en scherp van smaak. Men gebruikt ze in warme Landen onder de Voedsels. Zy is openende, waterafzettende en steenbreekende.

SCORODOTHLASPI. *Thlapsi*, *Allium redolens*. Is eene soort van *Thlapsi* en kleine Plant, met bladen wat naar die der Madelieven gelykende De Bloemen die het op de toppen draagt, zyn saamengesteld uit vier kleine witte bladeren en uit een

stam-

ſtampertje, 't welk naderhand een plaatagtige vrugt wordt, als een eyrond beursje, voorzien met byna ronde, plaatagtige Zaaden. De wortel is enkel, wit en met eenige Veſelen voorzien. De geheele Plant heeft een reuk als Look, een aangenaamen ſmaak en is van een openend vermogen.

SCORPIOEN. Zie de Artykels SCHORPIOEN

SCORPIOIDES. *Schorpioenkruid.* Is een kruid met Papilloenswyſe bloemen en eene Rupswyſe ſchoot aan de bladen, gelyk de *Bupletrum;* hetzelve wordt in de hoven aangekweekt; beſtaat uit een enkel blad, dat ſmal en langwerpig is. Het heeft geele Bloemen en draagt daarna zwarte en graauwe, gekromde haairägtige of ſteekelagtige riſpen, inwelken het Zaad opgeſlooten is

SCORPIOIDES ALBUM Zie het Artykel HELIOTROPIUM.

SCORPIUS. *Nepa, Geniſta, vel Geniſtella Spinoſa Vulgaris.* Is een Heeſter met donkerbruine geſtreepte Rysjes, aan alle kanten met harde en zeer ſcherpe doornen bezet; hebbende in het eerſt kleine ſmalle en ſpitſe bladen, die egter ras plaats maaken voor de doornen. De bloem is als die der Peulvrugten, en wordt gevolgd van korte Zaadhuisjes met nierswyſe kleine Zaaden. Deeſen zyn, even als de bloemen, openende, afveegende, waterafdryvende en goed in Graveel en Miltzugt.

SCORPIUS MARINUS. *Zee-Schorpioen.* Is een wonderbaar fraaie, langwerpig ronde Zeeviſch, met ſchoone roode Zwemvinnen, en een bruinrood geſpikkeld lyf; en een kop met ſcherpſteekende punten omzet, welker wonden gevaarlyk zyn. Hy heeft eene ongedeelde Zwemvin over den gantſchen rug; en van het zelfde geſlacht is ook de *Aracbneus Marinus* of Zeeſpin, die mede zulke ſtekels om den kop heeft. Deszelfs Vleeſch is vaſt, wat kraakbeenig en goed om te eeten. Zyne gal dient in Schurft en tegens de Wratten. Hy zelve is openende.

SCORPŒNA. *Scorpis.* Is een Zeeviſch die by ſommigen voor het Wyfje van den evengemelden wordt gehouden, omdat hy byna dezelfde gedaante heeft; maar hy is kleiner, aſchverwig of bruin van kleur, en voedt zig met Wier. Hy is niet vergiftig van ſteek, en goed om te eeten, gelyk de voorgaande.

SCORZONERA. *Tragopogon Hiſpanicus, Viperaria, Serpentaria,* Adders kruid, Scorſoneerwortel, Slangengras. Is een Kruid met een Melkwit en bitter Sap, hebbende ſaamengezette regelmaatige bloemen, die uit halve bloemtjes beſtaan; en Zaaden van het vliegende of verſtuivende ſoort. De breedbladige is de beſte en wordt ook in de Tuinen aangekweekt, zynde deszelfs wortel zeer goed en zoet om te eeten. De-

zelve opent de verstoppingen; is dienstig tegens de Lever, 't hart, de borst en het hoofd. Ze is Zweetdryvend; wederstaat het vergift en het rotten, en is goed tegens de Pest, heete Koorts, Pokken en Maselen, duiselingen, vallende Ziekte, Melancholie, *enz.* Als het Sap daarvan in de oogen gedroppeld wordt, versterkt het de zwakheid van het Gezigt. De *Præparata* daarvan zyn *Aqua*, *Extractum* en *Radix Condita.* Men ziet eene Afbeelding van deese Plant op PLAAT CCXXXII. *Fig.* 5.

SCOTIA. Zoo wordt in de Bouwkunst de holligheid van eene kroon by het Lofwerk van een Dorische Pylaar genaamd, waardoor belet wordt dat de regen niet verder voortvloeit, maar afdruipt.

SCOTISTEN. Eene Secte van Schoolgeleerden en Philosoophen, aldus genaamd naar hunnen Grondlegger *J. Duns Scotus*, een Schotsch, of gelyk anderen zeggen, een Iersch Schoenmaaker, die de onbevlekte ontvangenis van de Maagd staande hield, of dat zy geboren was zonder Erfzonde, in tegenstelling van *Thomas* AQUINAS en de *Thomisten*.

SCOTOMA. *Scotomia.* Een verdonkerd of verduisterd gezigt, is als iemant, in plaats van bezwyking, eenige draayingen of donkerheid, of flikkeringen, of andere duistere verwen, met vreese voor de Nederstortinge, voor de oogen komen. Dit gebrek is eene soort van bezwyking. Zie het Artykel VERTIGO.

SCOZONE. *Bardelle.* Het laatste woord is eene soort van Zadels van Lywaat en met stroo opgevuld; diergelyken men in Italien gebruikt, om de jonge Veulens den draf te leeren. — De geenen die daarop ryden worden *Cavalcadours* of *Scozone* genaamd.

SCRATCH. Betekent by de Engelsche Zoutwerkers, zekere harde Stoffe die zig in het kooken, van het Zeewater afscheidt, en zig aan de Pannen vastzet.

SCRATCH-PANNEN. Zekere looden Pannen die in de Ketels gesteld worden, om de harde stoffe die zig in het kooken van het Zeewater afscheidt, te ontvangen.

SCRATCH WERK. Zeker Schilderwerk in *Fresco*, waarin men eerst een zwarten grond legt, die men met witte Pleister overstrykt, welke vervolgens met een yseren Pennetje daaraf genomen zynde, het zwart door de openingen heen schynt en tot schaduw verstrekt.

SCREATIO. Heeft tweeërlei betekenis. 1.) Wordt daardoor verstaan de Rogcheling zelve. 2.) De Stof die door het Rogchelen uitgeworpen wordt.

SCRIBA PURITATIS, of *Escriva de Puridade.* Zoo wordt de Staats-Secretaris in Portugal genaamd. Dit is aldaar een van de

de gewigtigste bedieningen, waartoe alleen de voornaamste Persoonen van het Ryk geraaken.

SCRIBONES. Dus werden in de middel-Eeuwen de Keiserlyke Bedienden genaamd, welken zy doorgaans naar deese of geene plaatsen, alsmede naar de Legers afvaardigden, om hunne orders en bevelen te overhandigen, of zelfs ook wel ter uitvoeringe te brengen. Ook noemde men dezulken *Deputatie*, dat zoo veel betekent als Commissarissen.

SCRINIA PRINCIPUM. Zoo worden de Vorstelyke Archiven genaamd, waarin alle geheime zaaken bewaard worden.

SCRINIARII. Zie het Artykel SCHREINWERKER.

SCRINIUM PECTORIS. Is eene bekende Spreekwys by de Roomsch-Catholyken, die zy van den Paus gebruiken, wanneer zy zeggen dat hy iets in den zin heeft, dat hy uitstelt, tot het hem gelegen komt zulks te openbaaren of in het werk te stellen en uit te voeren. Diergelyken geschiedt dikwils by de Promotien van Cardinaalen, wanneer de Paus de naamen van ettelyke Persoonen verzwygt, en derzelver bevordering tot op eenen anderen tyd, *in Petto* of in den boesem zig voorbehoudt.

SCRIPTULUS. Zie het Artykel SCRUPULUS.

SCRIPTUREN. Zyn allerlei Geschriften, geschreevene zaaken en Documenten.

SCRIPTURISTEN. Dus worden in Engeland de geenen genoemd, die in Religie zaaken zig slegts en alleen aan de Heilige Schrift houden.

SCROBICULUS CORDIS. Het *Harteputje*, is die plaats alwaar, onmiddelyk onder de Borst, de buik of het beneden Ligchaam begint.

SCROLLUS. Is een Riviervisch, wat kleiner dan een Baars, roodagtig op den rug; groenagtig aan de zyden, met verschelde roode stippen en wit aan den buik. Men vindt hem in den Donau, en hy is goed om te eeten, doch van geen Medicinaal gebruik.

SCROPHA. Zie het volgende Artykel.

SCROPHULÆ. *Strumæ*, *Choerades*. Zyn *Kroppen* of verharde Klieren en Gezwellen aan den hals; waarvan 'er eenigen in de Klieren, vooral in de *Thyroidea* en *Jugulares* ontstaan, anderen buiten dezelven. Daar zyn ook andere Gezwellen, die men Kroppen noemt, maar die eigenlyk eene soort van *Aneurisma* of *Broncbocele* zyn, in den stam van de Luchtpyp ontstaande; gelyk ook de Strotaders *variceus* kunnen worden en tot Gezwellen uitzetten. De verharde Klierkroppen zyn eigenlyk *Scirrhi*, en moeten ook als zoodanig geneesen worden; zoo dat alle weekmaakende middelen hier nadeelig zyn.

SCROPHULARIA. *Ocymastrum*, *Ferraria*, *Millemorbia*. Speenkruid, Knoopenkruid, Zeugwortel, Kankerwortel, Aambeyen wortel. Is een kruid met onregelmaatige eenbladige bloemen en eene in tweën gedeelde vrugtpeul; waarvan verscheide soorten zyn. De wortel is dienstig tegens de verharde zwellingen of klieren, kropgezwellen, koude klieren aan den hals, vyg-wratten, blinde Gulden-ader, kwaadaartige en om zig vreetende kanker, hardnekkige kraauwte en verzweeringen; als hy uitwendig onder de Pappen gebruikt wordt, verzagt hy de kwaadaartige en harde bulten en kropgezwellen. Zie 'er eene Afbeelding van PLAAT CCXXXVI. *Fig.* 6.

SCROTUM. De *Balzak*, Werktuigen ter Zaadbereiding en voortteeling geschikt. In het Ryk der redelyke Dieren zyn de Mannen met byzondere werktuigen voorzien, waardoor dat edele weesen, 't welk het gantsche Ligchaam in zig bevat, en den naam van Zaad draagt, van alle overige vogten des Ligchaams afgescheiden en bewaard wordt. Sommige onder de nieuwste Wysgeeren willen dat 'er in het Zaadvogt zeer kleine wormtjes zouden zyn, waarvan elk een klein mensch uitmaakt, en het geene by de voortteeling in het vrouwelyke Ey insluipen zoude, hetzelve bevogtigen en alsdan eerst beginnen te leeven. Tot dit gevoelen, 't welk VALISNIERI, HARTSOEKER, BOERHAVE en anderen beweerd hebben, heeft de beschouwing van het menschlyke Zaad door het Microscoop gelegenheid gegeeven, waardoor men diergelyke Diertjes weesenlyk 'er in beschouwen kan. Doch dit gevoelen is fabelagtig. — Het Zaad wordt in de *Testiculi* bewerkt, en als men mannelyke jaaren begint te bereiken en een overvloed van leevensgeesten verkrygt, zoo wordt 'er door de *Arteriæ Spermaticæ* een Geestryk vogt bygevoegd. De gemelde Zaad-Slagaders ontstaan onmiddelyk uit de *Aorta* of grooten Slagader, en zelden zal men zien dat 'er eene derzelven uit den Slinker-Nierslagader kome, schoon dit nogtans veelmaalen plaats heeft. De Zaad-Slagaders zyn zoo naauw dat 'er niets dan uitgeleesen bloed door dezelven naar het SCROTUM kan heenvloeien; en dezelven maaken met haare takken onderling een verward Ligchaam uit, 't welk by de *Venæ Spermaticæ* gevoegd, de *Chorda Spermatica* of het zoogenaamde *Corpus pampiniforme* vormt; en de Aderen die het bloed weder terug brengen, eene diergelyke takkige onderéénweeving, die men het *Corpus Varicosum* noemt. Op dezelfde wyse vereenigen zig de Zenuwen, die van den *Plexus Renalis* afkomen; en by deesen voegt zig nog het *Vas deferens* of de Zaadbuis. De gezamenlyke *Vasa Spermatica* zyn met een Vetvlies of traliewys bekleedsel voorzien, 't welk van het *Peritoneum* afstamt en *Tunica Vaginalis* of de *Scheede der Zaadvaten* hiet. Om dezelve

dezelve is nog eene andere vleesige huid, die den naam van *Cremaster* draagt, en die tot een Opschortband van het *Scrotum* dient, ontstaande uit de Vezelen van de Buikspier, die *Transversalis* heet. De *Testiculi* die by veele Dieren in den Buik verborgen liggen, zyn by de Mannen buiten den *Abdomen* in een zak verborgen, die *Scrotum* heet en bestaat uit de algemeene bekleedselen des Ligchaams, en is in 't byzonderheid een Weefsel van Vleeschdraaden, onder de huid, door de *Tunica Dartos* uitgemaakt, waardoor hetzelve zig rimpelt en saamentrekt. De binnenste *Substantie* van hetzelve is *Cellulеus* of doorzigtig, en de beide holtens voor de ballen zyn door een *Septum* vanéén gescheiden. Hierin liggen de *Testiculi*, die hun Ampt verrigten, naar de byzondere ordening van derzelver bloedvaten. De Pypjes der *Arteriæ Spermaticæ* eindigen in zeer enge wegen, die het roode bloed uitsluiten, en enkel de *Lympha* doorlaaten, die zig met het Zenuwsap tot Zaadstof veréénigt, welke ten laatste in het *Vas Deferens* wordt overgebragt; welk Zaadvat, eer het naar boven gaat, nog een Weefsel vormt boven den *Testiculus*, 't welk *Parastatæ* en *Epididymis*, of de bovenste *Testiculi* genoemd wordt. De inwendige zelfstandigheid der *Testiculi* is een Weefsel van kleine draaden of Vezelen, die aan een hard Ligchaam hangen, 't welk *Corpus Highmori* genaamd is. Behalven met de bekleedselen der Zaadvaten, zyn de *Testiculi* ook nog in het byzonder met eene zeer gevoelige inwendige huid, of *Tunica Nervea* omgeeven. Het aldus bewerkte Zaad wordt door het *Vas Deferens* boven het Os Pubis, door den ring van den Onderbuik, waardoor ook de overige Zaadvaten loopen, in de Zaadblaasjes geleidt; welken aan het agterste van den hals der blaas gelegen en een voortgezet Weefsel zyn van het *Vas Deferens* zelve; liggende zy in veel vet, en zynde omgeeven van verscheide Vleeschdraaden van den inwendigen *Sphincter Ani*, door welken het Zaad wordt uitgeperst. Deeze Zaadblaasjes openen zig in den pisgang, *Urethra*, en hun begin is by eene verhevenheid die men *Caput Galliganinis* noemt, alwaar ook de *Prostatæ* ten zelfden tyde een Sap uitschieten, 't welk wel naar zaad gelykt, maar onvrugtbaar is. Deeze *Prostatæ* of klier, ligt aan den hals der blaas, en is eene eenvouwdige klier (*Glandula Conglobata*); en derzelver Sap schynt eene zekere scherpte te hebben, 't geene de gevoeligheid in de manlyke Roede maakt, en zelfs in de *Castraten* eene oprechting van dezelve te wege brengt, waarom de vraag wel eens valt, of het huwelyk der Gesnedenen niet mogt veroorloofd worden. — De *Penis* zelve bestaat uit drie Ligchaamen, als twee Sponsagtige, en de *Urethra* of Pisschagt, die mede sponsagtig is. De beide eerstgemelden ontstaan uit

 de

de *Tubera Ischii*, alwaar ook derzelver *Musculi Erectores* ontstaan. Beiden zyn ze door een *Septum* afgedeeld; en bestaan uit een doorzigtig Weefsel, waarin het bloed zig ten tyde van den *Coitus* ophoudt en stuit, en de styfheid van het Lid bewerkt en bevordert. De *Urethra* maakt de *Glans* of *Aker* der *Penis* enkel en alleen uit, die uit een Zenuwig Weeffel, en ten uiterste kleine Slagaderen en Adertjes bestaat, aan welke kroon zig Klieren bevinden, die een byzonderen reuk van zig afgeeven; en *Glandula Odorifera Thysonis* hieten. Deese gezamenlyke drie Ligchaamen met derzelver vaten, bestaande in *Arteria*, *Vena* en *Nervi*, die van de *Nervi Hypogastrici* voortkomen, worden met de algemeene dekselen des Ligchaams overkleedt. De verlenging van de huid over de *Glans*, wordt *Præputium* of de *voorhuid* genaamd, die door een *Frenulum* of *Toomtje* aan den grond des Eikels of Akers vast is. Het Zaad stort zig aldus door de opening van de *Glans*, ten tyde der bevrugting in den inwendigen mond der Lyfmoeder uit, trekkende dezelve de Virga tot zig, die aldan het Geestryke Vogt, of door de *Tuba* van *Fallopius* of door den *Ductus Ovariorum*, tot aan het Eyernest uitwerpt, of wel eenige losse Eytjes reeds in den *Uterus* ontmoet, die dezelve alsdan bezwangert.

SCROTUM CORDIS. Zie het Artykel PERICARDIUM.

SCRUPULA. *Defectus*. Dus noemt men in de uitcyffering der Zon en Maan-Eclips het gedeelte van den Diameter der Zon of Maan, 't welk verduisterd wordt, en wel in zulke minuten en uuren gerekend, gelyk de schynbaare Diameter der Zon of Maan gerekend wordt.

SCRUPULA DURATIONIS DIMIDIÆ Zoo noemt men by de Zon of Maan-Eclips het deel der Maanbaane, welke het middelstip van de Maan van het begin der Eclips tot aan het midden beschryft. Maar *Scrupula moræ dimidiæ* wordt in eene geheele verduistering genaamd een halve Boog van den weg der Maan, dien de Maan in de helft des tyds beschryft, zoo lang als de geheele verduistering duurt.

SCRUPULA EMERSIONIS. Zoo wordt in eene geheele Eclips die boog van de Maanbaan genoemd, dien het middelpunt der Maan van dat oogenblik, waarin de geheele Eclips ophoudt, tot aan het einde der verduistering beschryft.

SCRUPULA INCIDENTIÆ of CASUS. Zoo wordt in eene gantsche Eclips genaamd dien Boog der Maan, dien het middelpunt der Maan van het begin der verduistering tot aan dat oogenblik beschryft, wanneer de Maan geheel en al in de schaduw der Aarde valt.

SCRUPULUM. Is een klein deekje van een geheel. Dus noemt men by voorbeeld, het zestigste deel van een uur, ook

van

van eene Graad, anders *Minutum* genaamd; ook het tiende deel van een voet, anders een duim of *Digitus* genaamd. Zoodanig een *Scrupulum* kan wederom in 60 *Scrupula Secunda* gedeeld worden; dus genoemd in tegenstelling der *Scrupula prima*. Als een *Scrupulum secundum* andermaal in 60 deeltjes gedeeld wordt, noemt men deese deeltjes *Scrupula Tertia*; en deese wederom kunnen in zoo veele *Scrupula quarta*, en des noods zynde, zoo voorts gedeeld worden.

SCRUPULUM CHALDAICUM. Een Chaldeeuwsche Scrupel is het duisend- en tachentigste deel van een Uur. Dergelyken gebruiken de Jooden in hunne Rekening, en noemen ze *Helakim*.

SCRUPULUS. Is eigenlyk een Zaadsteentje, dat den Reisiger in 't voortgaan ongemak veroorzaakt. By overbrenging wordt het genomen voor eene zwaarigheid of twyffelagtigheid. Daarvandaan is *Scrupel maaken*, zoo veel als zwaarigheid maaken, twyffelen, zig ergens over bezwaard vinden.

SCRUPULUS. Is het derdedeel van een Drachma, en houdt 20 Grein. Daar gaan 288 Scrupel op een pond, en 24 op een once, 12 op een Loot, 3 op eene *Drachma*.

SCRUTINIUM. Was in de oude Kerk een *Examen* of onderzoek, 't welk men aanstelde met de Leer- of Nieuwelingen in den Christelyken Godsdienst, om te weeten of dezelven in die Leer genoegsaam gevorderd en gegrondt waren. De dag waarop dit examen geschiedde, en die doorgaands de Woensdag in de Paaschweek was, wierd deswegens *dies Scrutinii* genoemd.

SCRUTINIUM. Is eene wyse om de Stemmen by eene verkiesing in te zamelen, zonder dat men weet wie de geene is die zyne stem geeft. Gelyk by de verkiesing van eenen Paus in het Conclave onder de verkiesende en stemmende Cardinaalen in gebruik is. In Engeland betekent *Scrutinium*, wanneer men begeert dat by de verkiesing van een Parlements-Lid, Alderman, Scherif, *enz.* de Stemmen nog eens zullen opgenomen worden.

SCUDO D'ARGENTO. Is een zilveren Munt in Venetien, en doet aldaar 9 *Lire*, en 10 *Soldi* of 30 Grosschen. *Scudo d'oro* houdt te Napels 30 *Carlini* of 1 Ryksdaalder, 13 Grosschen, 9 penningen. *Scudo Corrente* doet aldaar 11 *Carlini* of 1 Ryksdaalder, 8 Grosschen; zoo veel als een *Piaster*, of *Ducaton* zonder *Agio*. Voorts *Scudo di S. Marco* of *Fiorentino* doet in Venetien 9 pond, 12 *Soldi*, of 1 Ryksdaalder, 6 Grosschen, 8 en een halven penning, zonder *Agio*. — *Scudo d'Argento*, houdt te Genua 7 pond, en 12 *Soldi*, dat is, een Ryksdaalder, 9 Grosschen. *Scudo di Cambio* doet aldaar 4 pond dat is 17 Grosschen.

SCULPTOR. *Beeldbouwer.* Deesen bootsen in hunne Kunst de Natuur na, verbeeldende zoo wel allerlei Menschen, Dieren, Bloemen en Vrugten, als andere tot cieraad dienende Kunststukken, uit Hout, Steen en Pleister. Maar een Beeldhouwer begint niet aanstonds het Beeld, dat hy voorgenomen heeft, te voltooien, maar maakt alvoorens een model van Wasch, Klei of Pleister, zynde alvoorens behoorlyk daartoe geprepareerd. Het model gereed zynde, gaan ze aan het stuk zelve, zynde in het vierkant uitgehouwen. Dit deelen ze in de behoorlyke grootte en lengte van het Beeld, met deszelfs statuur; met de meest uitsteekende Leden van armen en beenen; meeten alles naauwkeurig af, en tekenen het met eene koole. Deese Afmeetinge rondom geschiedt zynde, beginnen ze daarin te hakken; terwyl ondertusschen telkens gemeeten wordt, van het Model op het stuk zelve, om niets van de Maat te verliesen; tot dat het eindelyk zyne behoorlyke gedaante heeft, en het Model in alles gelyk is. Maar aan alle Beelden moeten de Spieren, Aderen en Ribben, ook Armen en Beenen naauwkeurig in acht genomen worden. Een staande Beeld moet lynregt zyn, en naar het paslood gemeeten worden; naamelyk van den hals tot den voet waarop het rust. Een zittend en staand Beeld moet het aangezigt altyd derwaarts houden, werwaarts de arm of hand toont. De Beenen, het zy van een zittend, het zy van een staand Beeld, moeten eerbaarlyk en niet al te ver van malkander staan. De gaande Beelden moeten niet verder schreiden dan een voet lang, gelyk de natuurlyke tred van een' Mensch is, zoo dat, wanneer in het voortgaan de regtervoet voorgaat, integendeel de arm aan dezelfde zyde terug wykt; en als de Linkerarm voorkomt, dat alsdan de linkervoet terug blyft. Op deese wyse verwisselen geduurig Armen en Beenen met elkander op beide zyden, gelyk omtrent de onvernuftige Beesten, als ze gaan of loopen, de agterste voeten telkens verwisselen. Voorts moet een goed Konstenaar in de Beelden den Ouderdom, de Complexie en de Natuur wel weeten te onderscheiden. De Jeugd, als zynde van natuure tot Vrolykheid genegen, moet vriendelyk van aart en inborst vertoond worden. Een ernsthaftigen en moedigen stand past Mannen. Jongere Mansbeelden moeten geen zwaarmoedig weesen hebben, maar een blymoedig en rustig gelaat vertoonen. Aan Ouden wordt een stok in de hand gegeeven, om hun zwak Ligchaam te ondersteunen. Men verbeeldt ze voorts eenigsints bukkende, als vermoeid en genegen tot rust. De Maagden, Nymphjes en Herderinnen, worden schoon van Leden, aanlokkend en liefstalig voorgesteld. Eerbaare Vrouwen hebben eene kuissche en nederige gedaante. De veelerlei

lei Complexien en Gemoedsbeweegingen, als Toorn, Vrees, Schaamte, Benaauwdheid, Nyd, Droefheid, Vertwyffeling en Vreugd, veranderen insgelyks de gedaante van een Mensch, deszelfs gebaarden en kleur. Ook moet men het Character en de bediening van iemant in acht neemen. Met één woord, elk Persoon moet dus in zyne gedaante verbeeldt worden, dat hy aanstonds uit het gezigt, de beweeging en gebaarden, eigenlyk kan onderkend worden. Deese kennis wordt zonderling door de Klederen bevorderd, welker gedaante, kleuren en Vouwen, insgelyks naar het Geslacht, den Ouderdom, Staat, &c. der Persoonen, als mede naar de oude en nieuwere Landsgewoonte moeten ingericht worden.

SCULPTURA. Zie het Artykel BEELDHOUWERY.

SCURRA. (In de *Ornithologie*) De naam waarmede de Ouden de Exter benoemden.

SCURRULA. (In de *Botanie*) Eene soort van de *tetrandria-monogynia* Klasse der Planten, zonder eenigen Kelk; de *Corolla* is veelbladig, tregtervormig; de vrugt is eene peervormige Bes, rondagtig aan den top; het Zaad is niet beschreeven.

SCUTAGE. Eene Schatting die aan Koning HENDRIK de III van Engeland, vergund wierd, om zyne reis naar het Heilige Land te doen.

SCUTARI. Zie het Artykel ROTULUS.

SCUTELLARIA. *Tertianeria*, *Cassida*. Is een bitter Kruid 't welk men te recht Koortskruid noemt, om dat het in de derdendaagsche Koortsen somwylen veel nuts doet. De bloem is éénbladig, onregelmaatig en geslooten; doch de Zaaden zyn niet onbedekt, gelyk by de overige *Verticillatæ*, maar onder eenen Helm verborgen.

SCUTIFORME OS. Zie het Artykel *Os* MOLÆ.

SCUTIFORMIS CARTILAGO. Zie het Artykel ENSIFORMIS.

SCUTUM. Is eigenlyk een Schild, doch heeft in de Geneeskunde veelerlei betekenissen. Dus is in de Anatomie *Scutiformis Cartilago*, het zwaardvormig Knorbeen. Ook wordt de Kniesschyf *Scutum* genoemd. In de Apothekerskunst en de Chirurgie zyn ook verscheide *Scuta*, zynde niet anders dan Maagpleisters, in de gedaante van een Schild gesneeden, en die in Maagziektens gebruikt worden, bestaande gemeenlyk uit allerlei Poeier, Hars, Gom, gedestilleerde Olien, &c.

SCUTUM SOBIESCIANUM. Is een nieuw Gesternte, tusschen den *Ophiuchus* en *Antinous*. Dit Gesternte heeft HEVELIUS uit wanstaltige Sterren saamengesteld, en ter eere van SOBIESKI, Koning van Poolen, dus genaamd.

SCYBALA. Zoo wordt drooge drek genaamd. Dus noemt men *Scybala* de Schaapen- en Geitenkeutelen, &c.

voornaamelyk in de Anatomie, en in verscheiden Demonstratien ondernomen worden.

SECTIO CÆSAREUS. Zie het Artykel CÆSARIAANSCHE OPERATIE.

SECTIO CONICA. Betekent in de Geometrie, 1) een *Planum* of vlakte, welke ontstaat, als een *Conus* van een *Planum* wordt doorsneeden. Deese doorsnyding nu kan geschieden op onderscheidene wysen, en ontstaat daar uit een *Parabola*, of *Hyperbola*, of *Ellipsis*; hoewel deese drieërlei *Plana* van de nieuwe *Geometræ* ook beschreeven en betragt worden, zonder van den *Conus* en deszelfs doorsnyding daarvan te melden. 2.) Een kromme Linie die buiten om het *Planum*, van de doorsnyding van eenen *Conus* ontstaande, sluit; en deese Linie wordt ook *Linea Conica* genaamd.

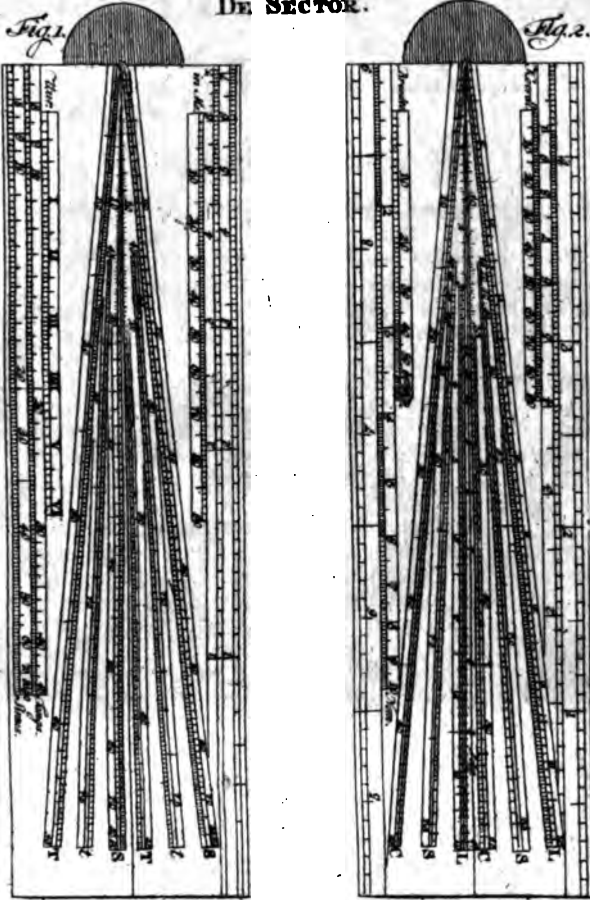
SECTOR. (In de Geometrie), is een deel van eenen Cirkel, begreepen tusschen twee Radii en den Boog, of het is een gemengde Driehoek, saamengesteld door twee Radii en den Boog van eenen Cirkel.

Over de manier om de Area van eenen Sector te vinden, zoo wel als die van een Segmenta van eenen Cirkel. Zie het Artykel SEGMENTA.

SECTOR. Is insgelyks een Mathematisch Instrument, van eene groote nuttigheid in het vinden der Proportie tusschen Quantiteiten van dezelfde soort, gelyk tusschen Lynen en Lynen, Oppervlaktens en Oppervlaktens, &c. om welke reden de Franschen hem den naam van *Compas van Proportie* geeven. Het groote voordeel van den Sector boven gemeene Schaalen, &c. is dat ze gevoegd kan worden aan alle Radii, en aan alle Schaalen. Want, by de Koordlynen, Sinussen, Tangens, &c. gepast tot eenigen Radius, tusschen de lengte en breedte van den Sector, wanneer die open is.

De Sector wordt gevonden in de vierde Propositie van het zesde Boek van Euclides, ter welker plaatse aangetoond wordt, dat gelyke Triangels derzelver evenredige zyden, proportioneel hebben; een denkbeeld van deszelfs grondstelling of Theorie zal men kunnen vormen uit het navolgende: Laat de Lynen AB, AC (PLAAT CCXXXIV. *Fig.* 4.) vertoonen de twee beenen van den Sector, en AD, AE, twee gelyke sectien van het Centrum. Indien nu de Punten BC en DE veréénigd worden, zoo zullen de Lynen BC en DE parallel zyn; daarom zullen de Triangels ADE en ABC gelyk zyn, en bygevolg de zyden AD, DE, AB, BC, proportioneel, dat is, als AD: DE : : AB: BC; waarvandaan, indien AD de helft, het derde of vierdedeel is van AB, DE de helft, het derde of vierdedeel van BC zal zyn. Waaruit blykt

De Sector.

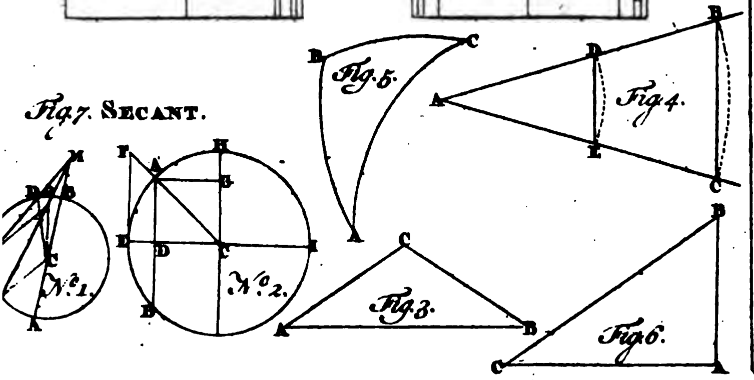
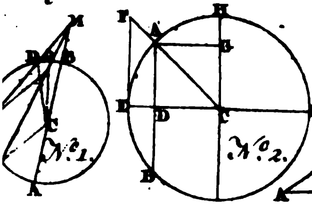
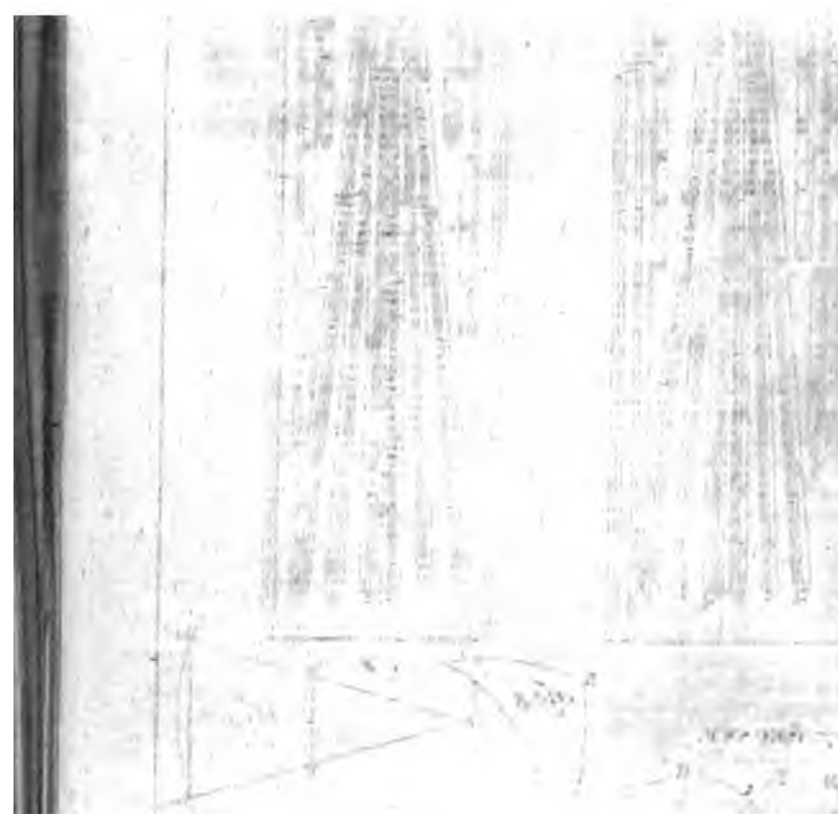

Fig. 7. Secant.

blykt dat indien AD zy de Koord, Sinus, Tangens, &c. van eenig getal van Graaden tot den Radius AB, DE hetzelfde zyn zal tot den Radius BC.

Beschryving van den SECTOR.

Dit Instrument bestaat uit twee gelyke Beenen of Linialen van Koper, &c. te saamen veréénigd, maar zoodanig dat ze gemakkelyk op den omgeklonken Spyker kunnen draaien; (*Ibid. Fig.* 1, 2.) Op de vlaktens van het Instrument zyn verscheide Lynen geplaatst; zynde de voornaamste daarvan de Lyn van gelyke deelen, Koordlyn, Sinuslyn, Tangenslyn, Secantslyn, en Lyn van Polygonums.

De Lyn van gelyke deelen, insgelyks ook de Lyn der Lynen genoemd, getekend L, is eene Lyn verdeeld in 100 gelyke deelen, en, daar de Lengte van het been zulks toelaat, is ieder deeser deelen geminderdeeld in halven en quarten. Men vindt ze op ieder been, op dezelfde zyde, en de verdeelingen genommerd 1, 2, 3, 4, 5, &c. tot 10, welken ten naasten by de uitgestrektheid van ieder been is. Nota, in de practyk verbeeld 1 of 1, 10, 100, 1000, 10000, &c. naar dat de gelegenheid zulks vereischt, in welk geval 2, vertoont 2, 20, 200, 2000, 20000, &c. en zoo voorts. De Koordlyn met C getekend op ieder been, is naar de gewoone manier verdeeld, en genommerd 10, 20, 30, &c. tot 60. De Lyn der Sinus, op ieder Been door de Letter S aangeduidt, is eene Lyn van natuurlyke Sinussen, genommerd 10, 20, 30, &c. tot 90. De Lyn der Tangens, op ieder Been door de Letter T uitgebeeldt, is eene Lyn van natuurlyke Tangens, genommerd 10, 20, 30, &c. tot 45. Behalven welke 'er nog eene andere kleine Lyn van Tangenten gevonden wordt op ieder Been, beginnende by de 45°, en reikende tot 75°, aangeduidt door de Letter *t*. De Lyn van Secants, op ieder been door de Letter S aangeweesen, is eene Lyn van natuurlyke Secants, genommerd 10, 20, 30, &c. tot 75, niet beginnende aan het middelpunt van het Instrument, maar op eenigen afstand daarvan. De Polygon-Lyn, aangeduidt door de Letter P op ieder Been, is genommerd, 4, 5, 6, &c. tot 12. die zeer aanmerkelyk kort valt van het centrum van het Instrument.

Behalven deese Lynen, die weesenlyk zyn tot den Sector, zyn 'er anderen geplaatst naby de buitenwaardsche hoeken aan beide de zyden, en daarmede parallel, die in allen opzigte dezelfde zyn als die van GUNTERS Schaal, en op dezelfde wyse gebruikt worden. Zoodanig zyn de Lynen van konstige Sinussen, gemerkt S, van konstige Tangens, getekend T, en

Gunters-Lyn van getalen, getekend N; deese Lynen strekken zig niet uit tot aan het einde van het Instrument. Daar zyn somtyds andere Lynen geplaatst, om de opene Plaatsen te vullen, als de Uur-Lynen, de Lynen van breedtens en inclinatien van de Meridiaanen, die gebruikt worden op dezelfde wyse gelyk op de gemeene Schaalen.

De Lynen door den Sector gevonden, zyn van tweeërlei soort, lateraal en parallel; de eersten zyn zoodanig als gevonden worden door de zyden van den Sector, als AB, AC. (*Ibid. Fig.* 4.) de tweede zoodanig als die Kruiswyse gaat van het eene been naar het andere, als DE, BC. Nota, de Lynen worden niet geplaatst in dezelfde order op alle de Sectors, maar zy kunnen gemakkelyk gevonden worden door de bovenstaande onderrigtingen.

Gebruik van de Lyn van gelyke deelen op den SECTOR.

1. Om eene gegeeven Lyn in zeker getal van gelyke deelen te verdeelen, veronderstel zeven. Neem de gegeeven Lyn in uw Compas, en zettende een voet in eene verdeeling van gelyke deelen, dat in zeven kan verdeeld worden, by voorbeeld 70, wiens zevende deel is 10, op den Sector, tot dat het andere punt naauwkeurig valt op 70, in dezelfde Lyn op het andere Been. In deesen toestand, zettende een punt van het Compas op 10, in dezelfde Lyn, sluit dezelve tot dat het andere valle op 10, in dezelfde Lyn, op het andere been, en deese opening zal het zevende deel zyn van de gegeeven Lyn.

2. Om de Lynen te meeten van den Perimeter van eenen Polygonum, eene vanwelke een gegeeven getal van gelyke deelen bevat. Neem de gegeeven Lyn in uw Compas, en zet hetzelve parallel op de Lyn van gelyke deelen, tot het getal op ieder been, deszelfs lengte uitdrukkende. De Sector dus overblyvende, neem af de lengte van ieder der andere Lynen parallel tot de voorige, en de getalen die van ieder van dezelven afvallen, zullen derzelver lengtens uitdrukken.

3. Eene regte Lyn gegeeven zynde, en het getal van deelen die dezelve inhoudt, veronderstel 120, om dan van dezelve een korte Lyn te neemen, bevattende eenig getal van dezelfde deelen, veronderstel 25. Neem de gegeeven Lyn in uw Compas, open de Sector tot dat de twee voeten vallen op 120 op ieder been; dan zal de afstand tusschen 25 op het eene been, en hetzelfde getal op het andere, de begeerde Lyn geeven.

4. Om door de Lyn van gelyke deelen op den Sector te multipliceeren. Neem de zydelingsche afstand van het middel

delpunt van de Lyn tot den gegeeven Multiplicator; open de Sector tot dat gy die zydelingsche Afstand vestigt tot de parallel van 1 en 1, of 10 en 10, en houdt den Sector in dien stand; neem dan in het Compas de parallele Afstand van den Multiplicant, welke afstand, zydelings gemeeten op dezelfde Lyn, het begeerde Product zal geeven. Aldus, veronderstel dat men begeerde het product van 8 te vinden, gemultipliceerd door 4: neem de zydelingsche Afstand van het middelpunt van de Lyn tot 4 in uw Compas; dat is, plaatst een been van het Compas in het begin van de verdeelingen, en strek het andere uit langs de Lyn tot 4. Open de Sector tot dat gy deese zydelingsche Afstand vestigt tot de parallel van 1 en 1, of 10 en 10. Neem dan de parallele Afstand van 8, de Multiplicant; dat is, breidt het Compas uit van 8, in deese Lyn, op een been, tot 8 in dezelfde Lyn op het andere, en die uitgestrektheid, zydelings gemeeten, zal het begeerde product geeven.

5. Om door de Lyn van gelyke deelen op den Sector te divideeren. Breidt het Compas zydelings uit van het begin der Lyn tot 1, en open de Sector tot dat gy die uitgestrektheid vestigt aan de parallel van den divisor; neem dan de parallele Afstand van den Divident, welke uitgestrektheid, in eene zydelingsche rigting gemeeten, de begeerde Quotient zal geeven. Veronderstel eens dat men begeerde 36 door 4 te multipliceeren; breidt het Compas uit, zydelings van het begin der Lyn tot 1, en vestig aan die uitgebreidheid de parallel van 4, de divisor; breidt dan het Compas parallel uit, van 36 op een been, tot 36 op het andere, en die uitgebreidheid, zydelings gemeeten, zal geeven 9, de begeerde Quotient.

6. Om eenige proportie door den Sector te bewerken. Neem het tweede Lid zydelings, en, de Sector openende, voeg die uitgebreidheid parallel in het eerste Lid, en laat de Sector in dien stand staan; neem dan de parallele afstand van het derde Lid, welke uitgebreidheid, zydelings gemeeten, het begeerde vierde Lid geeft. Dit is zoo gemakkelyk uit het geene alreeds gezegd is, dat het geen voorbeeld van nooden heeft.

Het gebruik van de Koordlyn op den SECTOR.

1. Om den *Sector* te openen, zoodanig dat de twee Koordlynen eenen hoek of een getal van Graaden maaken, veronderstel 40. Neem den afstand van de verééniging tot 40, het voorgestelde getal van Graaden op de Koordlyn; open den Sector tot dat de Afstand van 60 tot 60, op ieder Been, ge-

lyk is tot den gegeeven afstand van 40; dan zullen de twee lynen op den Sector eenen Hoek van 40 Graaden maaken, gelyk men begeerde.

2. Den Sector open zynde, om dan de Graaden van deszelfs opening te vinden. Neem de uitgebreidheid van 60 tot 60, en leg die af op de Koordlyn van het Centrum; zoo zal het getal waar op ze eindigt, de begeerde Graaden &c. aantoonen.

3. Om eenig getal van Graaden, op den omtrek van een Cirkel af te leggen. Open den Sector tot dat de Afstand tusschen 60 en 60 gelyk zy tot den Radius van den gegeeven Cirkel; neem dan de parallele uitgebreidheid van de Koord van het getal van Graaden op ieder been van den Sector, en leg ze af op den omtrek van den gegeeven Cirkel. Hierdoor kan eenen regulieren Polygonus gemakkelyk beschreeven worden in een' gegeeven Cirkel.

Gebruik van de Polygon-Lyn op den SECTOR.

1. Om een regulieren Polygonus te beschryven in een' gegeeven Cirkel. Neem de Semi-diameter van den gegeeven Cirkel in het Compas, en rigt ze tot het getal van 6, op de Polygon-Lyn, op ieder been van den Sector: alsdan, de Sector dus openblyvende, neem den Afstand van de twee gelyke getalen, uitdrukkende het getal der zyden die de Polygonus hebben moet; by voorbeeld: de Afstand van 5 tot 5 voor een Pentagonus; van 7 tot 7 voor een Heptagonus, &c. — Deese Afstanden, loopende buiten den omtrek van den Cirkel, zullen denzelven in zoo veel gelyke deelen verdeelen.

2. Om eenen regulieren Polygonus te beschryven; by voorbeeld een Pentagonus, op eene gegeeven regte Lyn. Neem de lengte van de Lyn in het Compas, en voeg ze tot op de uitgebreidheid van het getal 5, 5 op de Polygon-Lynen. — De Sector dus geopend, op dezelfde Lynen, neem de uitgebreidheid, van 6 tot 6; dit zal de Semi-diameter zyn van den Cirkel waarin de Polygonus moet beschreeven worden. Indien gy dan, met deesen Afstand, van de enden der gegeeven Lyn, twee Boogen van eenen Cirkel beschryft, zoo zal derzelver *intersectie* het middelpunt van den Cirkel zyn.

3. Om op eene regte Lyn, een gelykzydige Driehoek te beschryven, hebbende de hoeken aan den Basis dubbel als die van de vertex. Open den Sector, tot dat de einden van de gegeeven Lyn vallen op 10 en 10 op ieder been; neem dan de Afstand van 6 en 6. Dit zal de lengte der twee gelyke zyden van den Triangel zyn.

Gebruik van den Lyn der Sinussen, Tangents en Secants op den SECTOR.

By de onderscheidene Lynen die op den Sector geplaatst zyn, hebben wy Schaalen tot onderscheidene Radii; zoo dat wy, eene Lengte of gegeeven Radius hebbende, niet overtreffen de de lengte van den Sector, wanneer die open is, de Koord, Sinus &c. daarvan vinden, by voorbeeld: Veronderstel de Koord, Sinus, of Tangens van 10 Graaden, tot eenen Radius van 3 duim, die men begeerde; maak 3 duim de opening, tusschen 60 en 60, op de Koordlynen van de twee beenen; dan zal dezelfde uitgestrektheid reiken van 45 tot 45 op de Tangenslyn, en van 90 tot 90 op de Lyn der Sinussen, op de andere zyde, zoo dat tot welken Radius ook de Koordlyn gezet worde, alle de anderen ook tot denzelfden gezet worden. In deesen stand, om die reden, indien de opening tusschen 10 en 10, op de Koordlynen, met het Compas genomen wordt, zal het de Koord van 10 Graaden geeven. Indien de opening van 10 en 10 op dezelfde wyse genomen wordt op de Lynen der Sinussen, zal het de Sinus van 10 Graaden zyn. Laatstelyk, indien de opening van 10 en 10 op gelyke wyse genomen wordt op de Lynen der Tangenten, zoo geeft het de Tangens van 10 Graaden.

Indien de Koord of Tangens, van 70 Graaden begeerd werd; zoo moet voor de Koord, de opening van den halven boog, naamelyk 35, genomen worden, als te vooren; welke Afstand, tweemaal herhaald, de Koord van 70 Graaden geeft. Om den Tangens van 70 Graaden, op denzelfden Radius te vinden, moet de kleine Tangenslyn gebruikt worden, de andere alleenlyk reikende tot 45: maakende daarom 3 duim de opening tusschen 45 en 45 op de kleine Lyn; de uitgestrektheid tusschen 70 en 70 Graaden op dezelve, zal de Tangens van 70 Graaden tot 3 duim Radius zyn.

Om de Secant van eenen Boog te vinden, maak de gegeeven Radius de opening tusschen 0 en 0 op de Secants-Lyn: dan zal de opening van 10 en 10, of 70 en 70, op de gezeide Lynen, de Tangens van 10 of 70 Graaden geeven.

Indien het tegengestelde van een deeser dingen begeerd wierd, dat is, indien de Radius begeerd wierd, tot dewelke een gegeeven Lyn de Sinus, Secans of Tangens is, zoo heeft men maar de gegeeven Lyn te maaken, indien 't een Koord is, de opening op de Koordlyn, tusschen 10 en 10, en dan zal de Sector staan op den begeerden Radius; dat is, de opening tusschen 60 en 60, op de gezegde Lyn, is de Radius. Indien de gegeeven Lyn een Sinus, Tangens of Secans ware, zo heeft men maar de opening van het gegeeven getal

 van

SECULARISATIE. Is eene handeling waardoor een Geestelyk Persoon, of eene Geestelyk plaats waereldlyk gemaakt wordt, en derzelver Inkomsten tot waereldlyke zaaken geschikt zyn, gelyk omtrent met de Aardsbisdommen Maagdenburg en Breemen, en verscheide andere Bisdommen in den Westphaalschen Kreits geschiedt is.

SECULUM. Betekent een tyd van honderd jaaren of eene Eeuw; maar by de Roomschgezinden betekent het geene waereldlyk en aan geene Klooster-Gelofte gebonden is.

SECUNDA AQUA. By de Chimisten, &c. *Aqua Fortis* dat alreeds gebruikt was om eenig metaal te dissolveeren of te ontbinden.

SECUNDA LETTERA DI CAMBIO. Zoo wordt de tweede Wisselbrief genaamd, die nevens de *prima* gegeeven wordt.

SECUNDE. Zie de Artykels SECONDE.

SECUNDINA. Zie het Artykel NAGEBOORTE.

SECUNDINA RETENTIO. De *terugblyving der Nageboorte*. De geweldige toevallen die daarmede vergezeld gaan, zyn onverdraaglyke Pynen Scheuring, inwendige Verrotting, hevige Bloeding, kwaade Koorts, Raasernye, waarop eindelyk de dood volgt. De Nageboorte hangt gemeenelyk op tweederlei wyse vast. Ze blyft of vast met de Baarmoeder vereenigd, of ze is alreede van haare zyden los. — Maar de oorzaak deeser terugblyving is veelerlei; somtyds door eene vroegtydige Scheuring des Navelstrengs; somwylen door hevige Gemoedsbeweegingen, en somtyds door stinkende kwalyk riekende dingen, schielyke verkouding, koud drinken en meer diergelyken By zoodanig geval is het noodig dat de Vroedvrouw haare handen bestryke met *Oleum Amygdalar.* of eenige andere vettigheid, en alsdan zoo in de Baarmoeder taste en de nog vast hangende Nageboorte met de vingeren los maake en daaruit haale. Doch somtyds is de mond der Baarmoeder zoo gesteld dat ze zig aanstonds na de Baaring toesluit en te saamen trekt, en hierom moet daarop ook acht gegeeven worden, dat de Baarmoeder weder geopend worde; daar toe is dienstig een *Unguentum* uit *Oleum Lilior. albor. Hyperic. Amygdalar. dulc. Axung. Cervi, Anserin. Gallin. Medulla Cruris. Unguent. Dialth Populeon.* &c als ook eene stooving uit *Flor. Melilot. Chamomill. Verbasc. Rad. Alth. Malv. Flor. Sambuc. Sem Lini, Fœnugræc.* of eene rooking uit *Cassia, Flor. Junc. odor. Artemis. Nard. Sabin. Diptamn. Puleg.* &c. Onder veelerlei voorschriften, wordt door JOEL dit volgende Poeder aangepreesen

℞. *Castor.*
Myrrha.
Storac. liquid. ā ℈ j.
Aristoloch. rot.
Cinnamom. ā ℈ ß.
Agaric. trochisc. ʒ ß.
Diagryd. gr. v.
Croci.
Sabin.
Siler. montan. ā *gr.* iv.
Asa fœtid.
Opii Thebaic. ā *gr.* vj.
F. *Pulv. Subtiliss.*

SECUNDUM NATURAM. Is eene manier van spreeken zeer gemeen in de Geneeskunde, en staat tegenover de spreekwys *Præter Naturam*. Want gelykerwyse het geene *Præter Naturam* is, of in toevallen bestaat, die de verrigtingen in het menschelyke Ligchaam beletten of kwetsen, of ook oorzaaken deeser toevallen zyn. Dus kan al dat geene *Secundum Naturam* genaamd worden, het welke met de gezondheid overéénkomt, dezelve verzelt, bevordert of veroorzaakt.

SECURICULA. Dus noemt VITRUVIUS een Houvast, behoorende tot de Bouwkunde, en dus genaamd wegens de gelykheid welke dit Yser met een uitgebreide Zwaluwenstaart heeft, als naamelyk een hout aan het einde, alwaar het met een ander verbonden is, de figuur van een vierkant of *Trapezium* ontvangt; waarvan de buitenste zyde grooter is dan die zyde, waardoor de Zwaluwestaart met het hout saamenhangt. Het dient om het éène hout met het andere vaster in zyn verband te houden.

SECURIDACA. (In de *Botanie*) Eene soort van de *diadelphia-decandria* Klasse der Planten, welker Corolla papilloenswyse is. Zy heeft takkige en gebogen steelen en langwerpige bladen, waarvan veelen langs eene rib geschikt zyn, en eindigen met een enkel blad, gelykende naar dat der Linzen. De Bloemen zyn als die der Peulvrugten, geel en als Kransjes op de toppen der steelen geschikt. De Schooten zyn lang en staan ook als een kroontje byéén. Het zaad, 't welk roodagtig van kleur en bitter van smaak is, dient tegens verstoppingen, en om de kwaadaartige sappen te verbeteren, alsmede om de Maag te versterken.

SECURITATE *Pacis*. In de Engelsche Wetten, een Geschrift tegens iemant die een ander met eenig gevaar dreigt.

SECURITATEM *Inveniendis quod*. Is in Engeland een Ge-

 schrift

schrift tegen 's Konings Onderdaanen die zig uit het Ryk willen begeeven.

SEDANTIA. Zie het Artykel Anodyna.

SEDATIVA. Zie het Artykel Anodyna.

SE DEFENDENDO. Zig verweerender wyse gedraagen. Een uitvlugt in de Rechten.

SEDER. Zie het Artykel Schedir.

SEDES-BELLI. Stoel des Oorlogs; wordende zoodanig het Land of de plaats genaamd, alwaar de Oorlog gevoerd wordt, en de vyandelyke Legers staan.

SEDE VACANTE. Betekent in de Canonyke of Geestelyke Rechten, wanneer de Pausselyke of Bisschoppelyke Stoel, door den dood van haar Opperhoofd beroofd is, geduurende welke Vacantie, de Cardinaalen of het Dom-Capittel allen rechtsdwang tot na de gedaane verkiesing van eenen nieuwen Paus of Bisschop oeffenen.

SEDIMENTUM. Zie het Artykel Hypostasis.

SEDITIO. Oproer, muiterye onder het gemeen van een Land of van eene Stad, tegens deszelfs wettige Overheden.

SEDRE. De Hoogepriester van de Secte van *Ali*, onder de Persiaanen, die door den Keiser van Persien benoemd wordt.

SEDUM MAJUS. Zie het Artykel Huislook.

SEDUM MINIMUM. Zie het Artykel Muur-Peper.

SEDUNI. De naam van zekere Volken, die men eertyds onder de Galliers rekende. Dezelven waren in die Landstreek woonägtig, daar thans het *Wallizerland* gelegen is. De Hoofdstad van dat Land wordt deswegens nu nog *Sedunum* genaamd, in het Duitsch *Sitten*.

SEFER. Dit is een Koninklyke Visch van de Kaap Corso op de Goudkust. Hy is by uitstek vet in de maand Februari. Zyn vleesch komt in smaak met dat van den Paling overéén. Men snydt hem in Mooten, die men laat droogen. De Engelschen beschouwen hem als een der beste en aangenaamste Visschen die men op de Goudkust vangt. Wanneer hy tot zyne volkomen grootte gekomen is, heeft hy de lengte van vyf voet. Somtyds ziet men hen in talryke benden, langs de Kusten. Hunne huid is zwart; mogelyk is dit dezelfde Visch die men de Negervisch noemt. Zy verbergen zig gewoonelyk tusschen de Rotsen; maar in zekere tyden onthouden zy zig zoo naby de Stranden, dat de Negers hen met Pylen doodschieten, wanneer zy des nagts met Fakkels visschen.

SEGA. Men geeft deesen naam aan eene Afrikaansche Slang, die een lang en dun Ligchaam heeft, en die gaarne onder de Mastikboomen rust, omdat zy mogelyk door den aangenaamen reuk van deese boomen aangelokt worden.

SEGBANS- en **SARIGIAS.** Is eene soort van Krygslieden, die de Beglerbegs en Bassa's altyd onderhouden, waarvan de eerstgenoemde de Bagage van de Ruiterye en de anderen die van het Voetvolk bewaaren.

SEGETIA. *Segesta* of *Seia.* Deeze hielden de Romeinen voor eene Godin, welke het opzigt had over alle rype vrugten, ten welken einde zy ook door hen wierd aangebeden. Men hield haar voor een van die Godheden, die men *Salutares* noemde, en die de Heidenen aanriepen, om hen voor de ongemakken van dit leeven te beveiligen. Haare beeldtenis was geplaatst in de Renbaan.

SEGMENTA van *eenen Cirkel.* (In de *Geometrie*) Dat gedeelte van eenen Cirkel, begreepen tusschen een koord en eenen Boog van denzelfden Cirkel.

Dus is het deel AFB (Plaat CCXXXIII. *Fig.* 2. No. 1.) begreepen tusschen den Boog AFB, en de Koord AB, een Segment van den Cirkel ABFD. Gelyk het openbaar is dat ieder Segmentum van eenen Cirkel, of grooter of kleiner moet zyn dan eenen halven Cirkel; zoo wordt het grootste deel van een Cirkel, door een Koord afgesneeden, naamelyk het deel dat grooter is dan een Semicirculum, de grooter Segment genaamd, als ADFB; en het kleiner deel, of het deel dat kleiner is dan een halven Cirkel, het kleinste Segment, als AFB.

Uit het geene gezegd is onder het woord Cirkel, blykt, dat de Area van den Sector ABCD, *Ibid.* No. 2, voortgebragt wordt door het multipliceeren van de Helft van den Boog in den Radius; en te gelyk dat de Area van het Segment ABD gevonden wordt door het Subtraheeren van de Area van den Sector, de Area van den Driehoek ABC. Zie het Artykel Sector.

SEGMENTA *van een Spheer.* Is een gedeelte van een Spheer, eindigende by een gedeelte van derzelver oppervlakte, en eene vlakte die dezelve afsnydt, eenigsints uit het Centrum uitgaande; wordende gemeenlyker de Sectie van een Spheer genoemd.

De Basis van zoodanig een Segmentum, is klaarblykelyk overal een Cirkel tot het vinden der Solide inhouden van het Segmentum van eenen Spheer.

SEGMENTUM. Was by de Romeinen een Cieraad, zynde een snoer of band, die door de Romeinsche Vrouwen om den hals gedraagen wierd.

SEGMOIDAL. *Valves.* (In de *Anatomie*) kleine *Valvæ* van de *Pulmonaria Arteria*, aldus genaamd om dat ze gelyken naar *Segmentæ* van eenen Cirkel, doch die gemeenlyker genaamd worden *Semilunaria Valvæ.*

SEGOVIA. Eene Stad van Manilla, het grootste van de Philippynsche Eilanden, gelegen op de Oostelyke lengte van 119 Graaden, en op de noorderbreette van 18°, 30'.

SEGREANT. Eene bewoording in de Wapenkunde, betekenende *gereed tot de vlugt*, een Griffioen die in een Wapenschild met de vleugels uitgespreid staat.

SEGREGATORIUM. Zygvat, Teems of glasen Tregter, waardoor de Olien van de Wateren en Geesten worden afgezonderd.

SEGRYN. Dit is de huid van het agterste gedeelte van eene soort van Esel of Muil-Esel die zeer gemeen is in Turkyen en Poolen, en die door de Wassching, de Looying en de Persfing met Mostaardzaad bereid wordt.

SEIANUS. De naam van een zeker Paard, 't welk alle zyne Bezitters ongelukkig maakte. Hetzelve was eerst toebehoorende aan eenen *Seius*, een Romeinsch Capitein, vanwaar het dien naam heeft ontvangen. Hiervandaan is het Spreekwoord by de Romeinen, dat men, zoo men te kennen wilde geeven dat iemant ongelukkig was geweest, gewoonlyk zeide dat hy het *Seiaansche Paard* gehad hadde.

SEIDA. Dus noemt men een klein wild viervoetig Dier van Afrika, dat de helft van een elleboog hoog is. Zyn bek gelykt naar dien van een haas. Zyn knevels naar die van een Tyger, en zyne ooren naar die van een mensch.

SEIDEL. Dus noemt men op sommige plaatsen in Duitschland een maat van eene halve kan.

SEIDLEIN. *Sextarius*. Is in Duitschland een Maat van vogtige Waaren, naamelyk een halve kan, houdende omtrent een half pond water.

SEIGER. Zoo noemt men op Bergwerken het Lood aan de Waterwaag, hetwelk de Linie aan de zoogenaamde Donlege afsnydt.

SEIME. Zoo wordt genaamd een Scheur in de hoeve van een Paard, gaande van de kroon tot aan het hoefyser, daar het bloed uitloopt, en maakt dat het Paard hinken moet.

SEIN. Is een teken, waaraan de Scheepen op Zee malkander erkennen, of aan malkander hun nood en gevaar te kennen geeven.

SEINE. Eene der grootste Rivieren van Frankryk, die by Chanceaux in het Hertogdom Bourgondien ontspringt, en zig in Normandyen door eenen breeden mond in de Brittannische Zee ontlast. Deese Rivier heeft van de Zee af, tot op 30 Fransche Mylen Ebbe en Vloed, en is voor de groote Scheepen vaarbaar tot Rouen.

SEISINA *habendo quia rex habuit annum, diem & vastum.* Is

in Engeland een Geschrift van wederteruggeeving van verbeurde goederen, nadat de Koning dezelven een jaar en dag bezeten heeft.

SEISIS. Dus noemt men eene verpletting van een deel des Ligchaams; maar in het algemeen eene kneusing van het eene of andere deel, en in het byzonder het verschuiven van de ruggegraadswervel, zoo nogtans dat dezelve nog op haare plaats blyft.

SELACHIA. *Pisces Cartilaginosi.* Zoo noemt men die Visschen, welken van eene byzondere grootte, roofzugtig van aart, met veele ryen tanden voorzien en zonder schubben zyn; maar eene weeke huid hebben, en tevens egter kraakbeenagtige Zwemvinnen bezitten. Eenigen hebben vyf luchtgaten aan de beide zyden, gelyk de *Galei.* Sommigen hebben 'er tien, in iedere rye vyf, gelyk de *Raja*, *Torpedo* &c.

SELADON. Zee-groen, eene kleur die eenigsints naar het blaauwe trekt.

SELENEUSIAANSCHE AARDE. Zoo noemt men zeker Steenmerg.

SELENITÆ. (In de *Natuurlyke Historie*) Een kostelyk Gesteente, aldus genaamd, omdat het de Maan eenigsints na-aapt en met dezelve groeit en afneemt. *Antonius* MIZALDUS getuigt dat dit Gesteente een witte vlek heeft, die met de wassende Maan grooter, en met de afneemende wederom kleiner wordt, en wel dagelyks tot dat de Maan haaren loop volbragt heeft. Hy zegt ook dat hy eerst in die gedagten is geweest, dat het geen werk der Natuur, maar der Kunst was; maar dat hy naderhand ondervonden heeft dat het waarlyk natuurlyk was; want in den tyd van de Zons- en Maans-Conjunctie, of by de Nieuwe Maan, zegt hy dat het gemelde Vlekje aan den buitensten rand van het steentje eenigsints donker, gelyk een hirsegraantje is; dat dit allengskens groeit, en de Maan gelyk als naboots, tot dat het aan het middelpunt komt, alwaar het met zyne volkomen rondheid de volle Maan natuurlyk verbeeldt. Na deesen gaat het van het middelstip weder terug naar den ommetrek; wordt allengskens kleiner, met eene gelyke evenredigheid, gelyk de Maan haare horens allengskens in trekt, tot dat deese met de Zon weder eene Conjunctie maakt, en het vlekje teffens zyne voorgaande plaats en eerste gedaante erlangt; zoo dat het af- en opklimmen, af- en toeneemen van het vlekje, de gantsche revolutie der Maan verbeeldt. Egter voegt 'er MIZALDUS by, dat in deese nabootsing nooit het minste gebrek bespeurd is.

SELENITÆ. Zyn de Inwooners die zig sommigen verbeelden in de Maan te zyn; Mannetjes in de Maan. Dat het niet

alleen met het vernuft, maar ook met het geloof overéénkomt, dat 'er Menschen in de Maan woonen, kan men uit dat geene oordeelen, wat onder het Artykel MAAN gegezegd is. Onder de Ouden heeft dit reeds *Xenophanes* erkend; en de laatere Astronomisten hebben dit ook ingezien.

SELENOGRAPHIA. De Maan-beschryving, is eene beschryving van de Bergen en Wateren, die men door goede Verrekykers in de Maan heeft ontdekt; of eene beschryving van de Maan, zoo als zig dezelve by het af- en toeneemen, door goede Verrekykers verbeeldt. Diergelyken Arbeid hebben wy aan de onvermoeide vlyt van den vermaarden *Johannes* HEVEL te danken.

SELERI. *Hipposelinum*, *Apium hortense latifolium*. Is eene soort van groote Pieterselie, die uit Italien in Duitschland gekomen en aldaar nog niet lang bekend is geweest. Het temperament en de kragten der *Seleri* zyn gelyk die van Pieterselie, behalven dat de *Seleri* gezegd wordt, verwarmender te zyn en lust tot byslaapen te verwekken. Men gebruikt 'er maar het beste der bladen en herten van.

SELEUCIDÆ. (In de *Chronologie*) *Æra van de Seleucidæ* of de *Syro-Macedoniaansche Æra*, is eene tydrekening, beginnende van de opkomst der Seleucidæ, een geslacht van Grieksche Koningen, die als Opvolgers van Alexander de Groote regeerden in Syrien. Deese Æra vinden wy uitgedrukt in het Boek der Maccabeën, en op een groot aantal Grieksche Gedenkpenningen. De Rabbynen noemen ze de *Æra Contractа*; en de Arabieren *therik dilkarnain*, dat is de *Æra van de twee hoornen*. Naar de beste berekeningen, valt het eerste jaar van deese Æra in, in het Jaar 311 voor Christus, zynde twaalf jaar na Alexanders dood.

SELEUCIAANEN. Waren Ketters in de vierde Eeuw, die geloofden dat God Ligchaamelyk zoude zyn, en die de stof voor eeuwig hielden. Zy drukten de geenen die zy doopten, een brandmerk voor het hoofd.

SELICTAR SILEDHAR, SELETTAR SELICETAR, of SILADHAR AGA. Is een Turksche Hofbediende, die den Sabel van den grooten Heer in eene roode Schede draagt, en des Zomers de vliegen van hem verjaagt.

SELINUM LINNÆI. Is de *Oreoselinum* en *Thysselinum*.

SELLA. Zie het Artykel CASSIOPEJA.

SELLA EQUINA. *Sphænoides*, *vel Sella Turcica*. Het *Zadelbeen*, de *Paardenzadel*, is het binnenste van het Wiggebeen, bestaande uit vier uitsteeksels des Wiggebeens; hierin zyn gelegen de Slymklier, *Glandula Pituitaria* en het Wondernet, *Plexus Choiroides*.

SELRI. Groote Eppe. *Apium dulce*. Dit is eene Plant die alle jaaren

jaaren op nieuw voortkomt, en in de Moeshoven aangekweekt en by wyse van Salade gegeeten wordt. Zy groeit natuurlyk in de Moerassen. Haare bloemen zyn Zonnenschermswyse geschikt, klein en vormen Roosjes. Haar wortel is een der vyf groote saamentrekkende wortelen, welke die van de Eppe, de Pieterselie, de Aspergie, de Venkel en de Muisdoorn zyn. Eenige Kruidkundigen denken dat onze *Selri* niet anders dan de Moeras-Eppe is, die men door de aankweeking verbeterd heeft. Haare gedaante en wyse van zig uit te breiden, zyn hetzelfde; maar haaren reuk en smaak verschillen zeer veel. De Moeras-Eppe is onverdraaglyk in de Spysen, vermits zy scherp en bitter is, en een onaangenaamen reuk heeft. Hoe het ook zyn mag, die geene die de *Selri* aankweeken, onderscheiden 'er verscheide soorten van. Men heeft 'er onder anderen twee die aanmerkelyk zyn; want de Ribben van de eene zyn vleeschagtig en vast, en die van de andere hol. Men zaait de *Selri* op de Tuinbedden, en verplant ze vervolgens in de volle Aarde, en gebruikt de uiterste voorzorg om haar te besproeien. Wanneer zy groot is bindt men haar te saamen, en hoogt de Aarde om haar op; hierdoor worden de steelen die groen zyn, wit; omdat zy voor den invloed der lucht beschut zyn, en dat 'er waarschynlyk in het werktuiglyk gestel eene verandering geschiedt. Men maakt van de steelen een Conserf dat zeer nuttig voor de Borstkwaalen is.

SELTIER. Een Gewigt. Zie het Artykel NAGEL.

SELTSER-WATER. De naam van een Mineraal water van Duitschland, dat ontspringt naby Neder-Selts, en overal veel gebruikt wordt. De Geneeskundigen schryven het gebruik daarvan voor in veele gevallen, vooral aan Teeringagtige Lieden, en doen het alsdan in melk mengen.

SEM. De Aardsvader, Zoon van Noach, wierd gebooren in het Jaar der Waereld 1558, voor de Geboorte van Christus 2446. *Cham* de tweede en *Japhet* de derde, het geene doet gelooven dat dit ook de order was van hunne geboorte, en dat *Sem* de oudste was, gelyk gezegd wordt *Gen.* X: 21. Ondertusschen wordt *Cham*, *Gen.* IX: 24. de kleinste Zoon der Kinderen van Noach genoemd, en daar wordt gezegd *Gen.* XI: 10, dat Sem Arphaxad gewan, in den ouderdom van honderd jaaren, twee jaaren na den Zondvloed, dat is te zeggen in het 602de Jaar van Noach; waaruit volgt dat Noach Sem niet zoude geteeld hebbe, dan in het 502de Jaar van zyn leeven. Ondertusschen wordt *Gen.* V: 32 aangetekend dat Noach 500 Jaar oud was, toen hy Sem, Cham en Japhet gewan; waaruit men besluit dat Sem niet was zyn oudste Zoon,

en dat Japhet twee Jaaren voor hem geboren was. Dit heeft misschien de Jooden bewoogen om te zeggen, dat Sem de oudste Zoon van Noach niet was. Doch nademaal de Text, *Gen.* V. de geboorte der drie Zoonen van Noach niet onderscheidt, en dat dezelve medebrengt, dat hy hen had in den ouderdom van 500 Jaaren, zoo kan men zeggen, dat hy hen alle drie had omtrent den ouderdom van 500 jaaren. Aan de andere zyde kan het wel zyn dat Sem Arphaxad gewonnen heeft in het begin van zyn honderdste Jaar, en het tweede na den Zondvloed, en dat Noach Sem niet geteeld heeft dan op het einde van het vyf honderdste Jaar van zyn leeven; in welk geval het waar zoude zyn, dat men zeide dat Sem geboren is geweest in het 500ste Jaar van Noach. Wat 'er van zy, Sem wordt in de Heilige Schrift altyd de oudste der Zoonen van Noach genaamd. Zyne Nakomelingen floegen zig allen in Asien ter neder. Eenigen willen dat hy niet alleen genooten heeft het recht van eerstgeboorte, maar zelfs het Priesterschap, dat zy voorgeeven daaraan verknogt te zyn geweest. Dit laatste is echter zonder grond. De geenen die beweerd hebben dat deese Patriarch die geene is, die voorkomt onder den naam van *Melchizedek*, hebben een nog veel grooter herssenschim voortgebragt. Sem stierf in het Jaar der Waereld 2158, voor de geboorte van Christus 1846, in den ouderdom van 600 Jaaren, hebbende van zyne Nakomelingen vyf Geslachten kunnen zien.

SEMBELLA. Zoo noemden de Latynen by verkorting voor *Semisses Libellæ*, zynde de helft van een *As* of zes *Unciæ*. Men kan het vereffenen met een en vier vyfde deelen van een Meisnischen Penning.

SEMEIOLOGIA. *Semejotica.* 't Welk beter is dan *Semiologia* en *Semiotica*, betekenende dat deel der Geneeskunde, 't welk leert hoe men de Ziektens, by derzelver zekere tekenen kennen en van malkander onderscheiden moet. Dezelve heeft drie deelen. Het eerste handelt van de tekenen uit de voorgaande leevenswyse van den Zieken, en heet *Anamnestia*. Het andere leert het tegenwoordige erkennen en wordt *Diagnosis* geheeten. Het derde handelt van de toekomende dingen, welken het voorzegt, en wordt *Prognosis* genaamd; waarom ook de tekenen zelve, ingevolge deese onderscheiding, *Anamnistica*, *Diagnostica* en *Prognostica* geheeten worden.

SEMEIOSIS. Zie het Artykel SEMEIOLOGIA.

SEMEN. Zie het Artykel ZAAD.

SEMENTINA. Zie het Artykel WORMKRUID.

SEMI. Een woord dat van het Latyn afgeleidt wordt en zoo veel betekent als *half*; maar alleenlyk gebruikt wordt in faamen-

menvoeging met andere woorden, als *Semi-Circulus*, *Semi-Diameter* &c. Zie de Artykels Halve.

SEMI-COCTUS. Half verduwd, wordt van de *Chylus* gezegd, die eenigsints, maar niet geheel verteerd is.

SEMI-COLON. (;) Is een teken in de Orthographie, zynde in de zinsnyding zoo veel als de helft van een Colon (:) of Lid der rede.

SEMI-CONGIUS. Is eene maat van vogtige Waaren, houdende aan wyn 5 pond; aan water vier en een half pond; aan honing zeven en een half pond.

SEMI-CUPIUS Een half Bad. Zie het Artykel Insessus.

SEMI-DIAMETER. Zie het Artykel Ratio.

SEMI-DUBBEL. In de Roomsche Breviarie, eene bewoording die men gebruikte van zoodanige diensten en plegtigheden die met minder Solemniteit gevierd wierden dan de dubbelen; maar nogtans met meer dan de enkelen.

SEMIDULITEN. Die men ook Barsaniers noemt, naar hunnen stichter *Barsanius*, waren Ketters in de zesde Eeuw, die de dwaalingen der *Goianiten*, *Severianen*, *Acephaliers* en anderen naarvolgden, welken zig allen tegen het *Concilie van Chalcedonien* hebben aangekant.

SEMIFLOSCULOUS. Halve Bloemtjes, kleine Bloemtjes, waarvan 'er veelen eene groote saamengezette Bloem uitmaaken.

SEMI-INTEROSSEUS INDICIS. (In de *Anatomie*) Een kleine, korte, platte Spier, zeer overeenkomstig met de Antithener, of *Semi-Interosseus* van de *Thumba*. Ze ligt schuins op de eene zyde van die der *Thumba*, tusschen de eerste *Phalanx* daarvan en het eerste Metacarpaale been. Aan het eene einde is ze verbonden aan de buitenzyde van den Basis van de eerste Phalanx der Thumba, en aan het andere end is ze vastgehegt naby het hoofd van de eerste Phalanx der Index, aan die zyde naast de Thumba.

SEMI-LUNARE OS. Zoo wordt in de Anatomie, het tweede been van de voorhand genoemd.

SEMI-MARES. *Castratus*. Zie het Artykel Eunuchus.

SEMI-MEMBRANOSUS MUSCULUS. Halfvliesig Spiertje (in de *Anatomie*) Is het tweede onder die, welken het Scheenbeen buigen.

SEMI-METALLA. Zie het Artykel Halve Metaalen.

SEMINALIS. (In de *Anatomie* en *Medicynen*) Iets dat betrekkelyk is tot het *Semen* of Zaad.

SEMINARIE, *Kweekschool*. Zoo noemt men die Collegien, waarin de Persoonen die tot den Geestelyken staat geschikt zyn, onderweesen worden. Diergelyke Seminarien heeft men veel in de Roomsch-Catholyke Landen; maar boven allen

zyn die van Romen en St Omer in Artois, voor de Engelsche Natie beroemd. In Duitschland zyn ook onder de Lutherschen voor weinig Jaaren, zekere Theologische Seminarien voor Studenten aangelegd.

SEMINATIO. De Zaaying, het werpen des Zaads in de Aarde.

SEMI-NERVOSUS MUSCULUS. Halfzenuwagtig Spiertje, is het derde dat het Scheenbeen buigt.

SEMINIS ACRIMONIA. De scherpheid des Zaads. Deese ontstaat by den Druipert, en wordt met *Absorbentia* en *Balsamica* verbeterd.

SEMINIS DEFECTUS. *Gebrek des Zaads.* Zie onder het Artykel ZAAD.

SEMI-ORDINATÆ. Zie het Artykel ORDINATÆ.

SEMIOTICA. Is een deel der Geneeskunde, dat van de tekenen der Krankheid en Gezondheid handelt.

SEMI-PARABOLA. Zie onder het Artykel PARABOLA.

SEMI-PELAGIAANEN. Zie het Artykel HALVE PELAGIAANEN.

SEMI-QUINTILE. Een Aspect van de Planeeten, wanneer ze zesëndertig Graaden van malkander staan.

SEMISPINATUS. *Semispinasus.* Dus wordt genoemd een Spier die de borst om hoog trekt en den rug uitstrekt, ontstaande van het binnenste deel van het *Os Sacrum*, en eindigende in den *Processus Spinosus* van alle de Lendenwervelen.

SEMITONIUM. Is een halve toon en wordt in de Zangkunde genaamd als 'er een halve toon hooger of laager moet gezongen worden.

SEMIUNCIA, en *Semuncia.* Een *halve Once*, een *Loot*, wordt aldus ℥ ß getekend, op de Ordonnantien gevonden.

SEMIVULPA. Is een Dier in Afrika, niet ongelyk aan een Wolf. Het Wyfje heeft een zak aan het Borstbeen hangen, waarin het zyne jongen draagt, tot dat ze zelfs kunnen loopen.

SEMONES. Dus noemden de Romeinen zekere Goden van minderen rang, betekenende dit woord zoo veel als *Semihominis* of *halve menschen*, waardoor zy zulke Goden verstonden, die zy geene woonplaats in den hemel verwaardigden, doch evenwel boven de Menschen verheven waren, en niet op de Aarde woonden.

SEMOULI. De Italiaanen geeven deesen naam aan eene soort van *Vermicelli*, die tot kleine korlen gevormd is en naar Mostaardzaad gelyken, edoch echter van hetzelfde deeg als de *Vermicelli* gemaakt wordt, maar de laatste heeft de gedaante van kleine wormen.

SEM-

SEMPERVIVUM. *Huislook.* Zie het Artykel SEDUM.

SENA. Zie het Artykel SENEBLADEN.

SENAAT. Is in het algemeen eene Vergadering of een Concilie van Senatoren of Raadsheeren; dat is, de voornaamste Inwooneren van den Staat, die deel aan de Regeering hebben. — De Senaat van het oude Romen, was van alle anderen de voornaamste. Zie onder de Artykels RAAD, CENSORES, LUSTRUM, &c.

SENAAT VAN VENETIEN. Zie het Artykel PREGADI.

SENAPEU. *Sinapou.* Dit is eene Plant van *Guajana*, welkers wortel men gebruikt om de Visschen dronken te maaken.

SENATOREN. Zyn in Poolen de Raadsheeren, ten getale van 128., die den Koning toegevoegd zyn, dienende, om deszelfs magt binnen de behoorlyke paalen te doen blyven. Zy zyn of Aardsbisschoppen, Bisschoppen, Waywoden, Castellaanen, of uit het getal der 10 Ryks-Amptenaaren. Zy worden in grooten en kleinen verdeeld, zynde de Grooten, de 33 Waywooden, verder de drie Castellaanen van Cracau, Wilna en Troki, en de Starost van Samogitien; wordende de overige 92 geringe en kleine Senatoren genoemd. Sedert de laatste Staatsverwisseling en Verdeeling van Poolen is 'er een *Eeuwigduurende Senaat* opgericht.

SENATUS. Zie de Artykels RAAD en SENAAT.

SENATUS CONSILIUM. Betekent in Poolen, wanneer, in de plaats van eenen Ryksdag te houden, de Ryksraaden beroepen worden, om te vergaderen en over de algemeene Staatszaaken te besoigneeren.

SENATUS CONSULTUM. Betekent by de Rechtsgeleerden het besluit, 't welk de Roomsche Ryksraad, in zekere Geschillen genomen en daarnaar te leeven bevolen heeft.

SENATUS CONSULTUM MACEDONIANUM. Is een Raadsbesluit in de Rechten, waarby geordonneerd wordt, dat eene Vrouw niet behoeft te betaalen, het geene zy geborgd, of waarvoor zy eene Schriftelyke Obligatie gepasseerd heeft, ten waare zy eene Koopvrouw was, of dat ze van dit Vrouwelyke Beneficie onder eede Gerenuncieerd hadde.

SENDERBEGLII. Zoo worden by de Turken de Soldaaten genoemd, die, wanneer met eene verwoede drift een aanval op de Christenen zal gewaagd worden, vooruit worden gezonden, en alsdan als dolle honden aanvallen en raasen, en wanneer zy hun werk gelukkig uitgevoerd hebben, met de rykste belooningen beschonken worden.

SENEBLADEN. *Senna.* Zyn tweederlei, Oostersche en Europische. De Oosterschen zyn of Syrische of Alexandrynsche, of Egyptische. De Europische is of Italiaansche, anders Florentynsche genaamd, of Fransche, anders Narbonensische, of

Duitfche. — Dit Gewas is een Boomtje van eene el hoog, omtrent gelyk de Linzenboom; heeft bladen gelyk die van den Boksboorn, zynde aan de Alexandrynfche langwerpig en fpits; aan de Florentynfche ftomp en rond. Het draagt geele bloemen, en vervolgens langwerpige, platte en kromme baften, in welken een klein, bruin en plat Zaad beflooten is. De Alexandrynfche en Florentynfche bladen zyn de beften en worden door de Geneesheeren wegens haare werking zeer geroemd, zynde van eene openende kragt en zuiverende.

SENECA. Vergift wederftaande wortel van Virginien. *Polygala Virginiana.* Men zendt ons onder deefen naam een houtagtigen en welriekenden wortel, die eene lengte van vier duimen en de dikte van eene Schryfpen heeft. Hy is bogtig, getakt en vefelagtig; uitwendig geelagtig en inwendig witagtig. Zyn fmaak is eenigfints bitter; een weinig fpeceryeagtig. Deefe langleevende wortel fchiet veele fteelen uit. Eenigen zyn regt en anderen liggen ter aarde geboogen. Zy zyn dun, geelagtig, enkelvouwdig, ongetakt, rolrond, glad, zwak en een voet lang. Deefe fteelen zyn met beurtelings-ftaande bladeren bezet, die een duim lang, glad en zonder fteeltjes zyn. Deefe fteelen eindigen in eene air die uit eenige van elkander verwyderde bloemen faamengefteld is. Zy gelyken volkomen naar die van de gemeene *Polygala*, maar zy zyn veel kleiner, beurtelings geplaatft en hebben geene fteeltjes.

SENECHAL DE FRANCE. Was in oude tyden een Amptenaar van de Kroon van Frankryk, die het opzigt over het Koninklyke Huis hadde, en de uitgaaf zoo wel in Vredens- als in Oorlogstyden beftierde. Naar den eigenlyken Zin wil dit woord zoo veel zeggen, als een Spys-opdraager. Hy voerde ook den Koninklyken Standaart en het bevel over de Koninklyke Volkeren; maar deefe bediening heeft in den Jaare 1191 met Theobaldus een einde genomen. In Engeland had men ook een Groot-Senechal, die *Lord high Steward* genaamd wierd.

SENECIO. Zie de Artykels JACOBÆA en KRUISKRUID.

SENECTA ANGUIUM. *Exuviæ Anguium*, *Leberis*. Het uitgefchudde Slangenvel, naamelyk van die Slang, welke zig zelve tuffchen de Steen en de huid weet af te ftroopen. 't Heeft eenig vlug zout en olie in zig. Men gebruikt het tegens oor- tand- en oogpynen.

SENECTUS. Zie het Artykel ÆTAS.

SENEGALSCHE GOM. Zie het Artykel GUMMI SENEGAL.

SENEMBI. Is eene Weftindifche Hagedis, omtrent vier voet lang en een halven voet breed; doch fomwylen grooter, fomwylen kleiner. De huid is met kleine, fraaie groene Schubben

ben bedekt; ook met witte en zwarte vlekken en streepen getekend. De kop is omtrent een paar vinger breed. De oogen zyn groot, leevendig en zwart. De snuit en de tong zyn dik; de tanden klein en zwart. In het hoofd zyn kleine steentjes, en in de Maag somwylen een, zoo groot als een Ey. De Hals is kort en dik. Dit Dier heeft een taai leeven en beweegt zig nog een tyd lang, nadat hem het vel is afgestroopt en de staart afgesneeden is. Men moet het veele harde slagen op den kop geeven, als men het dooden wil. Het verbergt zig in de Boomen. De steenen in het hoofd worden zeer dierbaar gehouden, en als een middel om den Nier- en blaassteen te vergruisen.

SENESCHALLUS. Is in Frankryk de voornaamste Gerichtspersoon, of de President van een Landschap, waarin, onder zynen naam, de vonnissen opgesteld en de uitwysingen gedaan worden; welke ook, wanneer het noodig is, den Adel te saamen roept, en den Ban en Arriere Ban van den Adel in het Land waarover hy gesteld is, aanvoert. Zyne Jurisdictie of Rechtsgebied wordt eene *Seneshaussée* genoemd.

SENNA. Zie het Artykel SENEBLADEN.

SENOREAPO DE LA MONEDA. Is in Spanjen eene Schatting, welke iedere Stad die het muntrecht bezit, aan den Koning moet betaalen; wordende dezelve naar de Marken die 'er gemunt worden, gerekend.

SENSATIO. De gewaarwording der Zinnen.

SENSATIVÆ HERBA. *Zinkruid.* By de Turken *Saluc* genaamd, is een Kruid wiens bladen, als ze met de hand aangeraakt worden, zig aanstonds saamentrekken en sluiten, doch zoo dra de hand terug keert, zig weder openen. Men heeft 'er verscheide soorten van. De eene maakt aanstonds uit den wortel dunne stengels, die aan beide zyden, van onder op, met kleine bladen bezet zyn; en anderen op welker punten geele bloemen groeien. De tweede soort maakt uit éénen stengel sommige dunne en lange takjes, aan de punten van welken 4 of 6 kleine bladen, twee en twee zitten. — Men vindt ze in den Koninklyken tuin van Frankryk. De derde soort wordt op het Eiland Tabago, en in het noorden van Amerika gevonden, en door de Inwooneren *Amazuli*, dat is leevende bloem, genaamd. Zy vermeerdert zig door den wortel, die de gedaante van een Lelie-bol heeft, waaruit een dikke tros van ligtgroene, lange en smalle bladen, met veele punten groeit. Midden uit deesen tros groeit een stengel, van een duim dik, waarop een groote, welriekende, purperverwige en met goudgeele stipkens bezaaide bloem volgt. Uit deese bloem spruit wederom eene andere, gelyk een klokje,

veelverwig en in het midden vanwelke eene vrugt, zoo dik als eene kers groeit.

SENSORIUM. Een werktuig der Zinnen. Dus is de Neus een *Senſorium* van den reuk; het oor is het *Senſorium* van 't gehoor; het oog van het gezigt; de tong van den ſmaak &c.

SENSORIUM COMMUNE. Het algemeene werktuig der Zinnen, is dat deel in de herſſenen, alwaar de Zenuwen der Zinnen eindigen, zynde het begin der *Medulla Oblonga.*

SENSUS. Zie het Artykel ZINNEN.

SENTENTIE. Zoo heet by de Rechtsgeleerden het Vonnis, dat uit een Schepensbank of uit andere Gerichtshoven over een Rechtsgeding van verſcheide Partyen uitgeſprooken wordt.

SENTIA. Was by de oude Romeinen weleer eene Godheid, welke men voorgaf dat de Menſchen wyſe ſpreuken en verſtandige redenen inboeſemde.

SENTIMENT. De gedagten of het gevoelen dat men van eene zaak heeft.

SENTINELLE. Betekent zoo wel de wagt als de Soldaat die de Wagt heeft.

SENTINUS. Wierd voor eene Godheid by de Romeinen gehouden, die, zoo men zeide, het gevoel aan de kinderen in 's Moeders ligchaam gaf.

SEPARATIO. De *afzondering*, *afſcheiding*, zynde die verrigting, waardoor men het kwaade en onnutte van het goede afzondert en wegdoet.

SEPARATISTEN. Zoo worden in Engeland de geenen genaamd, die zig wegens uiterlyke plegtigheden van de Gehoorzaamheid der Kerk onttrekken.

SEPARATORIUM. *Schei-glas*, *Schei-Tregter*, waardoor de Vogten van elkander afgeſcheiden worden. Het beſtaat voornaamelyk uit glas, dat boven, alwaar het vogt wordt ingegooten, een duimbreed wyde opening heeft; maar beneden, alwaar het vogt weder uit moet loopen, zeer naauw is. Het wordt anders ook wel *vitrum hypoclepticum* genaamd. Het is ook een Chirurgicaal Scheimes.

SEPEDON. Zie het Artykel SEIPS.

SEPHARITEN. Zekere Secte van Mahometaanen, die God de eigenſchappen der Wysheid, eeuwigheid, goedheid, *enz.* toeſchryven. Maar zy gelooven ook dat God eene zigtbaare geſtalte en zinnen als de menſchen heeft, egter zoodanig dat deeſe geſtalte onveranderlyk en altoos dezelfde is.

SEPHIRUS. Is eene verharding en ontſteeking der Baarmoeder.

SEPIA. Een Spaanſche Zeekat, is een Viſch, wiens bloed zoo

zwart is als inkt. Dit schiet hy van zig en verwt dus het water, als hy ziet dat hem de Visschers te na komen, ten einde ze hem niet zien zouden.

SEPLASARIUS. Een *Materialist*, is iemant die verscheide dingen, tot Geneesmiddelen dienstig, verkoopt.

SEPS, of SEPEDON. Is eene soort van Slang van drie voeten lengte, en naar evenredigheid dik, met een breed hoofd, een spitsen bek, eene Aschverwige huid en vier kromme tanden. Haare beet is vergifdigd en zeer gevaarlyk, ten zy men het deel boven de beet aanstonds sterk toebinde; en de wond zegt men, met het afgehouwen hoofd van het dier verbinde en vlug Adderen-Zout laat inneemen.

SEPTA. Zie de Artykels OVILIA en PUTREFACIENTIA.

SEPTEMBER. *Herfstmaand*, heeft 30 dagen en is het einde van den Zomer en het begin van den Herfst, wanneer de Zon, omtrent den 23 deeser maand in de Waag treedt en dus teffens het *Æquinoctium Autumnale* maakt, als de nagten beginnen toe, en de dagen af te neemen, tot aan den winter Zonnestand, of *Solstitium Brumale*. Deese Herfstmaand wierd door de oude Romeinen September genaamd, omdat zy de zevende is van Maart af, en vanwelke maand zy hun Jaar begonnen te tellen, voegende Januari en Februari agter December. Keiser Karel de Groote heeft hem in de oude Duitsche Taale *Wildmaand* genaamd, aangezien op St. Ægidius dag, zynde de eerste van September, het Hert gemeenelyk zyne Bronstyd begint.

SEPTEMTRIONES. Zoo worden (in de *Astronomie*) de Zeven heldere Sterren genaamd, die van de tweede grootte zyn, in den grooten Beer, en een wagen verbeeldende, die daarom ook de *Heirwagen* genoemd wordt.

SEPTENA. Daardoor verstonden de Kloosterlingen eene boete van zeven dagen, die zulke Monniken moesten doen, die iets misdreeven hadden. De zulken kreegen niet voor des avonds te eeten; 's Woensdags en Vrydags werden zy alleenlyk met water en brood gespysd. Ook moesten zy dagelyks met eenige slagen gekastydt worden.

SEPTENTRIO. Is de Luchtstreek in het Noorden. Ook de wind welke uit het Noorden waait, dien de Italiaanen nevens een Noordoosten wind *Tramontana* noemen, omdat hy over het Trioolsch en Zwitsersch Gebergte tot hen komt.

SEPTICA. Zie de Artykels OVILIA en PUTREFACIENTIA.

SEPTIER. Is een Fransche Maat.

SEPTIFOLIUM. Zie het Artykel ZEVENBLAD.

SEPTIMESTRIS. *Zevenmaandelyk*. Dit wordt gezegd van alles wat zeven maanden oud is, doch voornaamelyk wordt hierdoor verstaan de menschelyke vrugt, die na verloop van

zeven maanden ter waereld komt, en zoodanig een geboren wordt thans voor een rechten, en echten aangemerkt.

SEPTIZONIUM. (In de *Romeinsche Oudheid*) Een beroemd Mausoleum, gebouwd door *Septimus Severus*, in de tiende Regio der Stad Romen. Het wierd dus genaamd van *Septem* en *Zona*, omdat het uit zeven verdiepingen bestond, ieder van welke met eene rye Pylaaren omringd was.

SEPTUAGESIMA. (In den *Almanak*) Betekent de derde Zondag voor de Lente, of voor Quadragesima Zondag. Sommigen veronderstellen dat deesen naam ontleend is, omdat die dag omtrent zeventien dagen voor Paasschen invalt.

SEPTUAGINTA. Zoo wordt de Grieksche Overzetting van het Oude Testament genaamd, die door 72 Persoonen, op last van den Koning *Ptolomæus Philadelphus*, in Egypten zoude volbragt zyn. Het woord *Septuaginta* betekent eigenlyk 70.

SEPTUM CORDIS. Het middelschot van 't hart, 't welk de twee Hartekameren van malkander scheidt.

SEPTUM LUCIDUM. *Speculum Pellucidum*. Het helderblinkend of doorschynend schot der Herssenen. Dit scheidt de Herschenkameren van malkander, en wordt byna overal aan het weeragtige Ligchaam vastgehegt, bestaande met hetzelve uit eenerlei weesen, wegens zyne tederheid doorschynende.

SEPTUM SCROTI. Het middelschot in het binnenste van den Balzak. Dit heeft eenerlei weesen met het vleeschagtige vlies des Balzaks, en is ook daarvan afkomstig, doch even gelyk het middelrift van het Ribbenvlies.

SEPTUM TRANSVERSUM. Zie het Artykel DIAPHRAGMA.

SEPTUNX. Dus wordt die Erffenis genaamd, die zeven deelen van het geheel behelst.

SEPULCHRAAL. Iets dat betrekking heeft tot een Graf of eene Tombe, dus is eene Sepulchraale Colom, eene Colom die over een Graf opgericht wordt.

SEPULCRUM. Zie het Artykel GRAFSTEDE.

SEPULTURA. Zie het Artykel CONCHYLIUM, de twaalfde soort.

SEQUESTER. Is een persoon die eene zaak, welke tusschen strydende Partyen in geschil is, tot de volkomene uitspraak van het Proces, gemeenelyk op bevel der Overigheid, in bezit neemt, en rekening daarvan doet.

SEQUESTRATIE. Daarvan bedient zig de Keiser dikwils tusschen de Ryksvorsten, die over eene Stad of plaats in geschil zyn, en op dezelfde wyse hebben ook Keursaxen en Keur-Brandenburg, het Graafschap Mansfeld in Sequestratie genomen.

SEQUESTREEREN. Betekent iets waarover twee Partyen

twisten, zoo lang in de handen van een derde stellen, tot dat de zaak beslist is; als wanneer ze hem dienze van rechtswegen toegekend wordt, weder ter hand wordt gesteld. *Sequestratie* derhalven is eene overgaave in de handen van een ander.

SEQUYNEN. Is eene gouden Munt in Egypten, die uit Mooreniand derwaarts is gebragt, in Egypten vermunt, en vervolgens in de Schatkamer van den Grooten Heer geleverd wordt. Men heeft ook eene Italiaansche Munt, *Sequin* genaamd, houdende 18 *Carlins* of 9 *Tarins*.

SERAAGASI. Is de opperste Opziener over alle de Vertrekken van den Grooten Heer in het Serail, voor zoo verre het schoonhouden en verbeteren van dezelven betreft. Hy zorgt ook inzonderheid voor de Pagies, die het schoon Linnengoed in bewaaring hebben, en den Sultan op de reis verzellen.

SERAGLIO, *Serraglio*, *Serail*, *Serain*. Zoo noemt men in de Oosterfche Landen de Paleisen der Vorsten of van groote Heeren. Maar in eenen byzonderen zin betekent 't het Paleis van Constantinopolen, waarin de groote Sultan zyn verblyf houdt, en hetwelke aan den oever van de Zee gelegen is. Het begrypt omtrent 3 Italiaansche Mylen in den omtrek, en is met hooge en sterke muuren omringd. Men noemt hetzelve het groote Serail, en het is aan het Oostelyke gedeelte van de Stad gelegen. Alwaar het aan twee kanten van het water bespoeld wordt; maar verders is het met een enkelen Muur en met oude Torens omgeeven, waarvan 'er eenigen rond en de anderen vierkant zyn; behalven dit Serail vindt men te Constantinopel nog een ander, dat *Esqui Serray*, het oude Serrail genoemd wordt. Dit wordt maar alleen tot de woonplaats der Vrouwen van den Overleeden Grooten Heer gebruikt, wordende dezelven allen daarnaar toe gebragt, ten zy deszelfs opvolger de eene of de andere daarvan behouden wil, of haar aan eenen Bassa uithuwt.

SERAIDAR AGASI. Zoo wordt de Turksche Gouverneur genoemd, die by het afweesen van den Grooten Sultan in het Serail te commandeeren heeft.

SERAIKETODASI. Is aan het Turksche Hof de Luitenant van den *Seraagasi*, die verpligt is om alle half jaar de Tapyten van de Saletten en Kamers in het Serail te veranderen.

SERANCOLYN. Zy die het Marmer bewerken geeven deesen naam aan een Marmer van eene Isabelle kleur, 't geene met rood *enz.* gevlakt is. Men graaft het in eene Vallei van het Pyreneesche Gebergte, naby eene plaats die Serancolyn genaamd wordt.

SERAPHIM. Een geest van den hoogsten rang onder de hierarchie der Engelen; die aldus genoemd wordt omdat men

veronderstelt dat hy meest met de goddelyke liefde vervuld is, wegens deszelfs naauwere toegang tot den throon van God.

SERAPHINI. Dus noemt men eene gouden Munt in Turkyen, zynde door Sultan *Melich Seraph* eerst geslagen en naar denzelven genaamd.

SERAPHYNEN-RIDDERS IN ZWEDEN. Zouden door den Koning *Magnus* II, omtrent het Jaar 1334 gesticht zyn; maar men weet van hun niet veel meer, dan dat aan de Ridders een keten van te saamengevoegde rood geëmailleerde gouden Seraphynen en een goud Patriarchaal Kruis, waaraan een Christusbeeld in een Ovaal hong, toegeëigend wierd. Deese Orde is door Karel de IX, Koning van Zweden, met den Roomschen Godsdienst afgeschaft.

SERAPIUM. Zie het Artykel SAGAPENUM,

SERASKIER. Beduidt in Turkyen een Generaal van het Leger, of de Bevelhebber en het hoofd der Troepen, die in afweesigheid van den Visier commandeert; maar deese tytel is zoo gemeen geworden, dat ook dikwils de minste Commandant daarmede genoemd wordt.

SERDAR. Is de naam die by de Turken en Persiaanen aan de Generaals van het Leger gegeeven wordt.

SERDRE. Is de opperste Priester en de naaste na den Athema Doulet in Persien, die het opzigt over de Geestelyke Inkomsten heeft en in Religie-zaaken kennis neemt.

SEREN. Dit is een Slang van het Eiland Cicilien, die met rood, bruin en wit gevlakt is.

SERENADE. Eene soort van Concert dat in den nagt gegeeven wordt, door eenen Minnaar aan zyne Minnaares, onder haar Venster. Somtyds bestaat hetzelve alleen uit een Muziek-Instrument; maar op andere tyden wordt 'er de Stem bygevoegd. De muziek en de gezangen die daartoe opgesteld wierden, worden insgelyks *Serenades* genaamd.

SERGE. Zie het Artykel SARGE.

SERGEANT. Is een Onder-Officier, die in de afweesigheid van de Opper-Officiers voor de Compagnie zorg draagt. Hy schikt de ryen en gelederen, en leert den Soldaaten het geweer regt te handelen. Des Avonds haalt hy het woord; ontvangt hetzelve of van zynen Regiments Adjudant, of van den Majoor zelve en brengt het aan zynen Opper-Officier. Hy moet dagelyks zyn getal Soldaaten tot de Wagt, op de bestemde plaats leveren, en hy brengt aan de andere Onderofficieren het bevel van den Oversten. Zyn geweer is een Snaphaan met een Bajonet of een Hellebaard op den slinker Schouder, invoegen de Onder-Officiers altyd hun geweer op den slinker, en de Opper-Officiers hetzelve op den regter Schouder

der dragen. In Italien is *Sergente Maggiore* zoo veel als een Generaal-Majoor. Zie ook het Artykel SERJANT.

SERGEANT-MAJOR, of overste Wagtmeester in eene Vesting, staat ten dienste des Commandants. Hy opent en sluit des morgens en des avonds de Poorten in eigen Persoon; verdeelt de Wagten, naar maate van het Garnisoen; haalt alle avonden het woord en de order van den Commandant; geeft het den Wagtmeester, die hetzelve aan de andere hooge Officieren overbrengt. Hy laat ook de Posten der Wagten door briefjes aanwyzen en bezetten; doet de ronde om de Vesting, en visiteert de Schildwagten, of zy in regte order staan en waakzaam zyn.

SERICUM, *ruwe zyde*. Dus noemt men de langwerpig ronde vliesen, in de gedaante van een Duiven-Ey, wit van kleur, ook geel en groen, en die de Zywormen pleegen te Spinnen. Zy komen meest uit Italien en Spanjen; uit de Koninkryken *Tunquin*, *Tripara*, *Asem*, *Bengala* in China en Persien. Die uit China komt, is zeer wit en uitneemend fyn; die van *Tunquin* in 't byzonder. Die van *Tripara* en *Asem* wordt gezegd eenigsints grover en zonder glans te zyn; waarom ze alleen tot de Hollandsche en Engelsche Manufactuuren gebruikt wordt. Die van *Bengala* wordt voor de beste van gantsch Indiën gehouden, van welke de Hollanders gemeenelyk zes of zeven duisend Baalen koopen, en waarvan zy nog meer zouden neemen, indien het hun geoorloofd was. De Persiaansche, zynde sterk en gemeen, kan byna niet anders dan tot grove zoomen en naaizyde gebruikt worden. Men zegt dat in iedere Baal, het een door het andere gerekend, naauwelyks 20 pond gevonden wordt, die tot de Stoffen-Fabrieken bekwaam zyn. In *China* en het Koninkryk Asem vindt men eene soort van zyde, die op de Boomen door zekere Rupsen gesponnen wordt; niet in het rond, gelyk de Zywormen doen, maar in lange en platte draaden, die aan de Bosschen en jonge Boomen in wind en weer hangen. Van deese zyde maakt men Stoffen, eenigsints dikker dan de andere; maar ook sterker en digter. Volgens de Tydrekening der Chineesen zoude de zyde reeds 2080 jaar voor de geboorte van Christus by hun in gebruik geweest zyn. Van hun is dit gebruik tot de Indiaanen, en vandaar in Persien gekomen. Ten tyde van Keiser *Justinianus* leerden de Romeinen van twee Monniken, die in het Oosten geweest waren, de kunst om Zyde-Wormen te onderhouden, en in de volgende tyden maakten de Italiaanen, die op het Oosten handelden, deese verborgenheid gantsch gemeen. Voorts wil men dat het Land *Chekiang* in China, alleen zoo veel zyde uitlevert, als de gantsche overige Waereld. Carmosynroode zyde om den hals ge-

gebonden, wordt voor een middel voor een kwaade keel gehouden.

SERIES. Dus noemen de Wiskundigen eene rye van getalen die in eene zekere orde en proportie elkander volgen. Als men ze dus zonder einde laat voorgaan, noemt men het *Series infinita.* Deesen gebruiken de nieuwe Wiskunstenaaren om van eene kromme Linie een vierkant te maaken.

SERINGA. Dit is eene Plant die uit de Oostindiën oorspronkelyk is, en waarvan men verscheide soorten onderscheidt, die door de kleur der Bloemen verschillen en vry hoog opschieten. Anderen zyn alleen kleine Heesters, gelyk de Persiaansche Seringa. Hunne Schors is graauwägtig en groenägtig. Hunne Stammen zyn met een wit en Sponsagtig merg vervuld. De bladeren staan tegens malkander over, en zyn glad, groen en blinkende. De Seringa brengt in de maand Mei bloemtrossen voort, die eene aangenaame uitwerking in de Lustboschjes en Tuinen doen, zoo wel door de schoonheid van de bloemen, waarvan eenigen gestreepte bladeren hebben. Deese soorten van Seringa behouden hun groen tot dat het begint te vriesen, maar hunne bladeren zyn aan het knaagen van de Spaansche vliegen onderhevig.

De kleine Peruviaansche Seringa, die bladeren als de Liguster heeft, en die welke witte bloemen voortbrengt, alsmede die welkers bladeren ingesneeden zyn, maaken eene aangenaame uitwerking op de Tuinbedden, en hebben nog lieffelyker reuk dan die geene waarvan wy eerst gesprooken hebben. Op deese bloemen volgen kleine platagtige vrugten, die naar het Yser van eene Piek gelyken.

De Seringa wordt ligtelyk door geworteld opslag vermenigvuldigd, dat men van den voet der Boomtjes afneemt. Men kan de takken mede in de aarde inleggen om hen wortelen te doen schieten. Deese Boomtjes komen mede in de dorste gronden zeer wel voort; maar de Persiaansche Seringa vordert eene vette Aarde.

Het Poeder en het afkooksel van de Zaaden zyn saamentrekkende.

SERIPHIUM ABSINTHIUM. Is eene soort van *Absinthium Marinum*, of een Gewas dat zeer veele Stengels draagt, ter hoogte van 1½ voet, wit en knoestig, met veele gekorvene bleekgroene bladen, ziltig en bitter van smaak, bezet. De bloessem en het zaad hebben de gedaante van die van gemeene Alsem. Dit gewas groeit meest aan de Middellandsche Zee, in Languedoc en Provence. Het heeft veel Olie, vlug en vast Zout. Sommigen houden het voor een *Absinthium vulgare* of gemeene Alsem. Doch in de Koninklyke Fransche Tuinen heeft men 'er eene afzonderlyke soort van gemaakt.

Het

Het verſterkt de Maag en is goed om de verduwing te bevorderen; het water en de Maandſtonden te verdryven; het gift te wederſtaan, wanneer het by wyſe van eene *Decoctum* of een *Infuſum*; of ook als een Conſerf gebruikt wordt. Men gebruikt het ook tot Clyſteeren; tegens het Colyk en de Wormen. Ten dien einde wordt het ook op den Navel gebonden.

SERIPOUS. Dus noemen de Mooren in de Indiën hunne groote en wyde Schoenen, zynde van rood en verguld Leer gemaakt, en die ze alleen gebruiken wanneer zy in het openbaar verſchynen, het agterleer nedertreedende. In Huis trekken ze dezelven uit en gaan op hunne koſtbaare Matten barvoets.

SERJANT. Men geeft deeſen naam aan een Ooſtindiſchen Viſch, die men nooit alleen vangt, en die altoos van eenige andere Viſſchen vergezeld is, die hy tot een Leidsman verſtrekt. Ruisch zegt dat zyn ligchaam rond en gevoord is. Het heeft eene vaalroode kleur in het midden. Zyn kop en ſtaart zyn blaauw. Zyn rug is met drie doornen gewapend, en met eene ſoort van Piek die naar de zyde van den ſtaart overgebogen is.

SERMON. *Sermoen*. Eene Redenvoering of ook wel eene Predikatie, welk woord eigenlyk onder de Roomſch-Catholyken in gebruik is.

SEROSUS. *Wateragtig*; wordt zoo wel van het wateragtige deel des bloeds, als van de wateragtige Conſtitutie des menſchen gezegd, wanneer naamelyk iemant overtollig water by zig heeft.

SERPEGER. Zoo wordt genaamd als de Paarden een hoefſlag maaken, die de gedaante van een ſlang of van baaren der Zee maakt.

SERPELIER. Zie het Artykel Spyker.

SERPENS. (In de *Zoologie*.) Een Slang. Is een bekend vergiftigd, doch in de Geneeskunde zeer nuttig Dier, dat onder de *Inſecta reptilia* geteld wordt. Dit Dier is liſtig, en bewaart zyn kop zorgvuldig, waarin zyne ſterkte beſtaat; of ſchoon het Ligchaam in het uiterſte gevaar komt. De Slangen verwiſſelen haare huid omtrent het *Æquinoctium vernale*; en als ze een menſch of Dier byten, opent zig, naar het gevoelen van ſommigen agter haare tanden een blaasje, waaruit een ſchadelyk gift in de wonde vloeit en den menſch vergiftigd. Zoo dat haar gift enkel in het hoofd zit, volgens het getuigenis van Pſ. CXL. 4. *Adder-vergift is onder haare Lippen.* — Zie het Artykel Slang.

SERPENS. *Coluber*, *Anguis*, *Python*, in het Franſch *Alangue*. De Slang is een Hemelſch Geſternte in het Noorden en beſtaat, naar het gevoelen van ſommige Sterrekundigen, uit 18 of

of 37 Sterren, zynde van eene tegengestelde eigenschap, naamelyk van *Venus* en *Saturnus*.

SERPENS VOLANS. Zie het Artykel Acontias.

SERPENT. Is een Baspyp, welke men by de *Cornets à bouquin*, in de groote Kerken, by veele zingende persoonen plegtig te gebruiken. Dit Speeltuig is gelyk een Slang gekromd, want anders zoude het onbekwaam lang, naamelyk van 6 of 7 voet zyn, ingeval het niet gekromd was. Men over trekt het met Leder, om het dies te sterker, en wegens de kromte, duurzaamer te doen zyn. Het bestaat uit drie deelen, het mondstuk, de kop en den staart. Eindelyk heeft het zes gaten, op welken men zeer diep in den toon kan daalen.

SERPENTARIA VIRGIANA. *Bistorta. Nummularia, Viperina, Contrayerva Virginiana.* Dit gewas wordt van sommigen voor een *Diptam*, van anderen voor eene *Osterlucie* of *Aristolochia* gehouden, niet oud, noch verlegen, maar van scherpte en eenigsints bitteren smaak; ook van een Speceryereuk, omtrent gelyk de Zwaluw-wortel, hoewel nog aangenaamer. Men heeft ook wel toe te zien dat 'er geene andere onzuiverheden mede vermengd worden. Het pond van deesen wortel komt op 5 of 6 guldens. De nuttigheid en het gebruik bestaat daar. In dat ze het vergift wederstaat, en het zweet uitdryft; maar voornaamelyk dat ze voor Slangen-en dolle hondenbeeten een goed geneesmiddel is; belettende de *Hydrophobia* of de Watervrees, die daaruit ontstaat. Ten dien einde moeten 10 of 12 greinen teffens in Alsemwyn ingegegeeven worden.

SERPENTARIA LATIFOLIA. Zie het Artykel Scorzonera.

SERPENTARIUM. Zie het Artykel Slangenhout.

SERPENTARIUS. *Ophiulcus. Slangendraager.* Is een Gesternte, 't welk een Mensch verbeeldt. *Marsus* of *Esculapius* genaamd, en die in zyne linkerhand de gemelde Slang draagt. Dit gesternte bestaat, volgens het gevoelen van verscheide Sterrekundigen, uit 24, 30 of 37 Sterren, zynde van de eigenschap van *Saturnus* en *Venus*. In het jaar 1604 is 'er een nieuwe Ster aan dit gesternte verscheenen, die twee jaaren lang gezien wierd en naderhand weder verdween; zonder de minste voetstap na te laaten; hetwelk ook van eene Ster in het gesternte van de Zwaan en *Cassiopeia* getuigd wierd.

SERPENTI IMPETRITI. Zie het Artykel Cornu Ammonis.

SERPENTINEL. Een Slangetje, is eene soort van Geschut, dat maar 19 Loot schiet en 40 Caliber lang is.

SERPENTS-TONG. *Glossopetra, Ophioglossum Lingua Viperina.* Zyn zekere Steenen, byna in de gedaante van eene Tong, behalven dat ze doorgaands rondom aan de zyden, punten gelyk vischtanden hebben, waarom ze sommigen voor

tan-

tanden van den visch *Carcharias* houden, zynde in Steen veranderd, aangezien ze deese Steenen zeer gelyk schynen te zyn. Alle deese Tongen bestaan uit een leemagtigen Steen, zynde met eene harde gepolyste huid overtrokken. Sommigen zyn groot en helder bruin van kleur, anderen klein en blaauw; sommigen met punten rondom de tanden, anderen geheel glad. Sommigen zyn smal en van vooren omgeboogen, gelyk Vogeltongen. De fraaisten worden op het Eiland Maltha gevonden, gelyk ook in Hongaryen, ook by Lunenburg en in de Nederlanden omtrent Deventer. Men bedryft 'er veele bygeloovigheid mede. Daar is 'er die ze in zilver laaten zetten, en draagen ze als een middel tegens vergift. Wormius verhaalt dat zoodanig een Serpentstong in het water gelegd zynde, het zelve aanstonds schuimende maakte, maar na dat deese gifting voorby was, en iemant die met Zinkingen in den mond gekweld was, het water gebruikte, om te gorgelen, de pyn aanstonds gestild was.

SERPENTS-TONG. (In de *Betonie*) Zie het Artykel OPHIOGLOSSUM.

SERPENTYN. Deese naam geeft men aan een marmer, dat een donkergroene kleur en geele Aderen heeft, die Slangswyse voortloopen. Men vindt hem in geen blokken van eene aanmerkelyke grootte. De schoonste Groeven van dit Marmer zyn in Egypten en Griekenland.

SERPENTYNSTEEN. *Zeblicum*, *Ophites*. Dus genaamd wegens syne vlekken, hoedanigen men op de Slangenhuid gewaar wordt, is groen van kleur en wordt in Meissen overvloedig gevonden. Men maakt 'er Kannen en Bekers van. Men verhaalt veele goede kragten van deesen Steen, voornaamelyk dat hy geen vergift kan verdraagen, maar aanstonds daarvan berst.

SERPILLUM. Quendel, wilde Thym, onzer vrouwen Bedstroo, &c.

SERRA. Dit woord heeft eene dubbele betekenis en betekent 1) een Zaag, dergelyke de Heelmeesters by het afzetten van een Lid gebruiken. 2.) Een groote Zeevisch met een langen en op beide zyden getanden bek, anders Zwaardvisch genaamd.

SERRARIUS FABER. Is een *Slotemaaker*.

SERRATULA. Is eene soort van *Jacea*, zynde een Kruid dat uit zynen wortel breede en langwerpige bladen maakt, zynde veel grooter dan die van de Beteunie, aan den rand getakt of gekorven, donkergroen van kleur. De Stengel wordt 2 of 3 voet hoog, is regt, sterk en gestreept, eenigsints rood en deelt zig naar boven in veele takjes; draagt bladen, zoo getakt gelyk die van de *Scabiosa* of Schurfdkruid, en bygevolg

volg geheel anders van gedaante dan de benedenfte bladen. De bloeffem groeit op de punten der takjes, zittende op langwerpige en gefchubde knoppen. Elke bloeffem maakt een tros purperverwige kleine bloemtjes, die van boven breed uitgebreidt en in dunne ftukjes gekorven zyn, gelyk de bloesfem van andere foorten der *Jacca*. Na deefen bloeffem volgt een Zaad, hebbende elk Zaadje een Pluisje bovenop. Dit Kruid groeit in Bosfchen, Weiden, donkere en vogtige plaatfen. Het heeft veel Olie en *Sal effentiale*. Het is een goed wondkruid, en wanneer iemant zig door een hoogen val zwaar gekneusd heeft. Het verdeelt het geronnen bloed, zuivert, droogt, is pynftillend voor de Aambeyen, als het verpletterd en daarop gelegd wordt. Het is ook een goed breukmiddel en wordt inwendig en uitwendig gebruikt. De wortel wordt geftooten en van een fcrupel tot een drachma als eene dofis genomen.

SERRATUS MUSCULUS. *Zaagfpier*. Dit is eene benaaming van zekere Spieren, als *Serrati majoris*, de kleine Zaagfpieren; *Serrati poftici*, de agterfte Zaagfpieren.

SERRER. *Cheval qui Serre*. Dus fpreekt men van een paard, dat zig niet genoeg uitftrekt, van de eene hand tot de andere te kort gaat.

SERTULARIA. (In de *Botanie*) Eene foort van de *Cryptogamia-Lithophytorum* van LINNÆUS, en dezelfde met de Corallina van TOURNEFORT.

SERUM. Is een wateragtig vogt, zynde dun, ziltig, en eenigfints zwavelagtig, dienende het bloed tot voedfel of *vehiculum*, maakende hetzelve vloeibaar en zuiver, en bewaarende het, ten einde het niet aanbrande, maar gevoeglyk tot de kleine deelen voortgedreeven worde.

SERVANTS D'ARMES. Wapenknegts, hebben den derden rang in de Maltheefche order, en voeren zwaarden; maar zy zyn zoo edel niet als de Ridders die den eerften rang bekleeden, en de Priefters dien de tweede rang toekomt, dewyl zy hunne vier Quartieren niet gelyk de anderen aantoonen moeten.

SERVETISTEN. Een naam die men gegeeven heeft aan de hedendaagfche Antitrinitariffen, omdat men veronderftelt dat zy Navolgers zyn van *Michaël* SERVETUS, die in den jaare 1599, te Geneve, met zyn boek verbrand wierd.

SERVICE, SERVIES. Betekent voor de Soldaaten dat geene 't welke beftaat in zout, afyn, hout, licht en huisvefting. — Aan de Vorftelyke Hoven of by groote Heeren, is een Servies allerlei zilver of goud Vaatwerk, van Schotels, borden, bekers en diergelyken, dat tot de tafel behoort.

SERVICIOS ORDINARIOS. Zyn in Spanjen de Impoſten, die van alle goederen betaald worden.

SERVITEN, of *Servi, S. Mariæ.* Zyn Monniken wier orde in het jaar 1232 te Florence van 7 edele en ryke Mannen, (waaronder Bonfilius de Monaldis, of gelyk anderen willen, Beatus Bonavitus, de voornaamſte geweeſt zoude zyn) geſticht is, die zig op eenen naby gelegen Berg begeeven; en in een door hun gebouwd Huis, naar den regel van St. Auguſtyn, dien zy van den Biſſchop van Florence hadden verkreegen, in eene zwarte kleeding den Godsdienſt verrigt hebben; ook door Paus Alexander en zyne Navolgers beveſtigd, maar door Paus Maarten V onder de Bedelörden geteld zyn.

SERVITUUT. Betekent eigenlyk dienſtbaarheid, lyfeigenſchap, Slaavernye; maar vervolgens ook by de Rechtsgeleerden eene Gerechtigheid, die men op eens anderen grond en bodem oeffenen mag, zonder dat deeſe zulks verhinderen kan. By voorbeeld dat iemant in den Muur van zynen Buurman een balk legt, waarop zyn gebouw ruſt; dat iemant op eene vreemde weide zyn vee dryft. Insgelyks dat de Buurman zyn huis niet hooger mag optrekken, of eenen anderen het licht in de Glaſen niet betimmeren mag.

SESAMOIDEA OSSA. Zie het Artykel ZAAD-BEENTJES.

SESAMOIDES FRUCTU STELLATO. Is een Kruid dat een ſtengel maakt, van anderhalven voet hoog, rond en in takjes, van eene hand lang, geſpliſt. Deeſen zyn met ſmalle bladen bezet, zoo lang als de bladen van de *Linaria.* Elk takje ſteekt vooruit, gelyk eene Air, op welke kleine mosagtige, gerimpelde bleeke of geele bloemtjes zitten. Daarop volgen kleine vrugten, als ſterretjes, zynde vol kleine en tedere bleeke Zaaden. De wortel is eenigſints lang en wit. Dit Kruid groeit in warme Landen, op bergagtige en zandige plaatſen, gelyk, by voorbeeld, op het Pyreneeſche Gebergte. Men zegt dat het zuivert en verdeelt.

SESAMUM. *Vlas-Dotter.* (In de *Botanie*) Eene ſoort van de *didynamia-angioſpermia* Klaſſe der Planten, hebbende een ſtengel die eene el hoog is, met middelmaatig dikke, langwerpige, ſpitſe en eenigſints roode bladen; nevens welken ook langwerpige en witte bloemen groeien. Daarop volgen vierkante en regtopſtaande hulzen, waarin een bruin Zaad verborgen is, zynde vol wit en zoet merg. Het Zaad wordt uit Alexandrien en Siciliën gebragt, en is in de Medicynen zeer nuttig. Daar is nog een ander *Seſamum*; het welke *Myagrum*, *Camelina*, *Pſeudomyagrum*, *Dotella*, Lyn- en Vlas-dotter genaamd wierd. Dit komt uit Italien. Het draagt fraaie blaauwe en geele bloemen. Uit het Zaad wordt een Olie geperſt.

SESBAN INDICUM. Is een Egyptifche ftruik, zoo groot als de Myrthe, hebbende regte en holle ftengelen of takken, die vol merg zyn. De bladen zyn klein, langwerpig, fmal en gelyk als fmeerig; bleek groen van kleur; hebbende in het midden een kleine Ader. De bloeffem ftaat als Druiventrosfen by malkander, van gedaante byna gelyk Brem. De baften welken daarop volgen, zyn langer dan een vinger, zeer fmal en fpits, befluitende langwerpige Zaaden, niet ongelyk aan het Bokshoorn zaad; voorts van een fcherpen en bytenden fmaak. Deefe ftruik groeit in de Heggen. Het Zaad fterkt de Maag; helpt de verduwing bevorderen, ftilt den Loop en de Maandftonden, als het ingenomen wordt.

SESELI. *Sefeli Maffilienfe aut Creticum.* Dit is eene Plant die overvloedig in de warme Landen, en vooral in den omtrek van Montpellier, langs de Wyngaarden, langs de wegen en in het Koorn groeit. Men kweekt haar in de Tuinen aan. Haar wortel is niet zeer dik, enkelvouwdig, wit en fpeceryeagtig. Deefe Plant fchiet een fteel uit, die omtrent anderhalf voet hoog, gevoord en wolagtig is. Hy verdeelt zig in verfcheide vafte, bogtige, geknopte, vry dikke en verfpreide takken. Haare bladeren gelyken naar die der Venkel; maar zy zyn veel dikker, veel korter en veel harder. Haare bloemen komen in de maanden Juny en July, aan de uiteindens der fteelen op Zonnenfchermen voort. Zy zyn ieder uit vyf lelieswyfe blaadjes faamengefteld, en hebben een gelyk getal helmftyltjes, Op deefe bloemen volgen Zaaden, die twee en twee faamengevoegd, rondagtig, platägtig en met een verheven boordfel bezet zyn; 't geen by wyfe van een Roofenkrans gekorreld is. Zy hebben een aangenaamen reuk en een zeer fcherpen fmaak.

De wortel en het Zaad van deefe Plant zyn nuttig in de flymerige engborftigheid, en om de borftzuivering te bevorderen. Het Zaad is vooral pisdryvend, bevordert de Maandftonden der Vrouwen, en verdryft de winderige Kolyken. Dit is een der inmengfels van den grooten Theriakel. De ouden fchatteden de Sefeli van Candia, Ethiopien, en uit den Peloponnefus zeer hoog.

SESQUADRUS. Zie het Artykel ASPECT.

SESQUI. Een Latynfche *Particula*, betekenende anderhalfmaal zoo veel, welke gevoegd by *altera*, *terza*, *quarta*, meeft gebruikt wordt in de Italiaanfche Muziek.

Sesquialteraale Proportie. Is eene Evenredigheid die eene andere anderhalfmaal zoo veel bevat; en ook eene maat van drie Nooten in de Muziek.

Sesquipedaale Naamen. Zyn lange woorden, of woorden van veele lettergreepen.

Sesquiquartile. Een Aspect der Planeeten, waarin den afstand 135 Graaden maakt.

Sesquiquintile. Een Aspect der Planeeten, waarin den afstand 108 Graaden maakt.

Sesquitertiaansche Proportie. Eene evenredigheid die eene andere drie en een derdemaal bevat.

SESSIE. Zitting. Is de naam die men aan de Vergaderingen van een Concilie of Collegie geeft. Dit woord betekent ook de zitting en plaats in een Collegie, en wordt gebruikt van de nieuwe Vorsten en Graaven, wanneer zy op de Ryksdagen hunne zitting en stem neemen, of daarop toegelaaten worden; dat dezelve eene plaats onder de andere Leden bekomen, en over de gewigtige Verhandelingen hunne stem durven neemen.

SESSION. Is een hoog Gerecht in Schotland, dat uit eenen President, 14 ordinaire en 4 Extraordinaire Raadsheeren bestaat, die men gezamenlyk *Lords of the Session* noemt, en die de Gerechtszaaken oeffenen. Dit Collegie houdt des jaars twee groote Termynen en wordt in het Buiten- en Binnenhuis verdeeld, waarvan het eerstgenoemde alle week by beurten door eenen Raadsheer waargenomen wordt, die de Zaaken schielyk helpt afdoen, en van welk Huis men aan het Binnenhuis appelleeren kan.

SESTERTIUM. Was eene zekere plaats by de Romeinen, welke derdehalve myl van de Stad Romen afgelegen was en daar men doorgaands de Misdadigers deed executeeren.

SESTERTIUS. Een halve Drachma half, of een oortje Zilver, was eene Griekfche Munt en het vierdedeel van eene Drachma, houdende omtrent 9 Meissensche Penningen.

SESUNCIA. Anderhalve Once; drie Loot.

SETACEUM. Een *Seton*, is gelyk een Fontanel, eene gemaakte Opening in de gezonde huid, doch veel ongewooner en onbekwaamer dan een Fontanel; want men legt ze gemeenelyk, wegens langaanhoudende en zwaare zinkingen der oogen in den nek; en daar wordt geduurig een draad, om heen en weer te trekken, in gehouden. Doch de plaats van den hals, alwaar ze gelegd worden, is of een weinig boven het eerste wervelbeen, of, het geene beter is, tusschen het eerste en tweede wervelbeen. Ingeval de Patient eenigsints lyvig en vet is, wordt het veel hooger gezet. Deese Operatie vereischte voor deesen drie Instrumenten, een naald, tand en snaar. Daarby is maar aan te merken dat men menigmaal het *Setaceum* gebruiken moet, als men door en door geschooten is. In welk geval men den draad met diergelyke smeersels of Medicamenten bestrykt, welken voor dergelyke wonden goed zyn. Zoo menigmaal als men naderhand de pleister

daar af neemt, snydt men het stuk, daar zig de Etter aan vastgezet heeft, af, en trekt het uit de wonde, zoo dikwils als het een en ander afgenomen wordt.

SETAICIA. Zie het Artykel ANIME GUMMI.

SETHIAANEN. Dit waren Ketters, die van Valentianus afstamden, en voorgaven dat Caïn en Abel door twee Engelen geschaapen waren, en dat God na den dood van den laatsten Seth uit een rein Zaad voortgebragt hadde. Zy schreeven veele Boeken onder den naam van Seth, en hielden Christus voor Seth of deszelfs Stadhouder. Zy geloofden ook dat de Zondvloed door de goddeloosheid der Engelen, over de waereld gekomen was.

SETIS. Zoo noemen de Turken en andere Oostersche Volkeren hunne Barken.

SETON. Zie het Artykel SETACEUM.

SEVENNER PROPHEETEN. Zyn zekere Fransche Vlugtelingen, die naar Engeland geweeken zyn, en aldaar sedert het jaar 1706 zig ophoudende, grooten ophef maakten van menigerlei verrukkingen en teffens allerlei waarzeggingen en vermaaningen tot de Godsvrugt te bezitten. In Frankryk noemde men dezelven *Camisards*, waarvan de beroemdste en voornaamste Marion genaamd wierd.

SEVERIAANEN. Waren Ketters die de Leer van Tatianus verdedigden, en een hoofd, SEVERUS genaamd, in de tweede Eeuw hadden. Zy verwierpen de opstanding; het gebruik van den wyn en den huwelyken staat, en zeiden dat de Vrouwen van den Duivel geschapen waren. — Aan het Oude Testament, de Handelingen der Apostelen en de Brieven van Paulus sloegen zy geen geloof; en den Mensch verdeelden zy in twee deelen, waarvan het bovenste aan God en het onderste aan den Duivel behoorde.

SEVERIN of SOUVERIN. Een Spaansche en Brabandsche Gouden Munt, bedraagt naar de innerlyke waardye 11 Gulden Hollandsch; maar anders naar den tegenswoordigen Cours, omtrent 15 Gulden. De halve Severins worden op vyf en een halve Rhynsche Gulden gerekend.

SEVUM. Is een hard vogt of ongel, dat uit het hoornvee genomen wordt.

SEXAGENA. Zoo heet in de Sterrekunde een stuk van eenen Cirkel, dat 60 Graaden in zig besluit; waarom een geheele Cirkel niet meer dan 6 *Sexagena's* hebben kan. By sommigen is het teken van dezelve een Romeinsche I. — Insgelyks betekent ook dit woord eenen tyd van 60 uuren. Hierby is egter aan te merken, dat zeer zelden, zoo wel de Graaden als de Uuren, naar Sexageenen worden uitgesprooken.

SEXAGONAAL of SEXAGESIMAAL-REKENING. *Arithmetica*

metica seu Logistica Sexagenaria. Is eene soort van de Mathematische Rekening, in dewelke aangeweesen wordt, hoe men met zestigdeelige Breuken rekenen moet. De Ouden hebben zig, voornaamelyk in de Sterrekunde, van dezelve bediend, en zy heeft daarïn eenig nut, schoon het nogtans te wenschen ware, dat de Decimaal-Rekening ook in de Sterrekunde en in de Tydrekening ingevoerd wierd. *Samuel* REYHER heeft deese wyse van rekenen, gelyk NEPER de gemeene, door stokjes zoeken op te helderen, en daarom eene Duitsche en Latynsche beschryving in het Licht gegeeven, waarïn hy alle de voordeelen, die men daardoor verkrygt, duidelyk aanwyst.

SEXAGONAAL-STAFJES of STOKJES. Zyn vierkante stafjes, op iedere zyde van dewelken een stuk van den *Canone Hexacontadon* geschreeven staat. waardoor het multipliceeren en divideeren van de zestigdeelige Breuken, als de Graaden, Minuten en Secunden &c. gemakkelyker gemaakt wordt. Bovengemelden *Samuel* REYHER heeft dezelven verzonnen en beschreeven. Ook vindt men daarvan eenig naricht in *Jacob* LEUPOLDS *Theatro Arithmetico Geometrico.* p. 24. Zy dienen alleenlyk in de Astronomische Rekeningen.

SEXANGULUM. (In de *Geometrie*) Eene Figuur die zes zyden en bygevolg zes hoeken heeft.

SEXCAPSULARE SEMEN. Zoo wordt Zaad met eene hulze van zes vakjes genaamd.

SEXE. Iets in het Ligchaam dat de Man van de Vrouw onderscheidt. Zie de Artykels GESLACHT en SEXUS.

SEXPEDA. Zie het Artykel TOISE.

SEXTA. Betekent in de Roomsche Kerk, als de Kannunniken en Munniken, omstreeks 12 uuren, dat het zesde uur van den dag wordt gerekend, hunne getyden houden.

SEXTANS. Is een Astronomisch Instrument, 't welk uit het zesde deel van den Cirkel bestaat; hetzelve wordt gebruikt, om de wydte of den afstand van de Sterren af te meeten, en dieswegens by den Quadrant gevoegd, omdat men hetzelve uit den grooteren Cirkel maaken, en dus gemakkelyker verdeelen kan. HEVEL beschryft dit Instrument breedvoerig in zyne *Machina Cœlesti Lib.* I. c. 3. p. 102 en c. 4. p. 108. TYCHO DE BRAHE heeft hetzelve eerst ingevoerd.

SEXTANS. Is het zesde deel van een pond, en bevat twee Oncen.

SEXTANS URIANIÆ. Is een Gesternte tusschen den grooten Leeuw en de Waterslang, 't welk HEVEL in *Firmamento Sobiesciano* Fig. IV. eerst ingevoerd heeft. De daarïn bevindelyke Sterren, brengt hy naar haare lengte en breedte, in *Prodromo Astronomico.* p. 302 in order.

SEXTARIUS. Een Romeinsche Maat, die met honig gevuld zynde, 30 oncen, met olie 12 oncen, en met water 20 oncen houdt. Men rekende ook een *Sextarius* voor 2 *Heminæ* of halve kannen, dat is 1 meetpond en 20 oncen; of 1 gewigtpond, 4 oncen, 5 Drachmen, 1 Scrupel, van onze oncen 15, 3 drachmen, 2 scrupels 5 en twee derde grein. Boven deese *Sextarius* was 'er nog eene andere by de oude Romeinen in gebruik, by hen *Castrensis* of veldkan genaamd, zynde dubbel zoo veel als de gemeene. Zy noemden ook eene zekere maat van drooge waaren *Sextarius*, zynde het zestiende deel van een *Modius*, of het tweeënseventigste deel van een *Medimnus*; houdende insgelyks 2 *Heminæ* of 8 *Acetabula*.

SEXTILIS. *Hexagonus*. Een gezesde schyn, is in de Sterrekunde een Aspect, wanneer twee Planeeten het zesde deel van den Zodiacus of Dierkring, of zes graaden verre van malkander staan. Het wordt in de Almanakken dus getekend (*).

SEXTULA. Was het zesdedeel van eene once of 4 scrupel, en bedroeg omtrent zoo veel als 6 Marien of 4 Meissensche Grosschen.

SEXUALISTEN. Onder de Botanische Schryvers, zyn de zulken die de Classen der Planten hebben bepaald, volgens het onderscheid der Sexen en de deelen der bevrugting in de Planten, overeenkomstig met de hedendaagsche Methode.

SEXUS. Het Geslacht, of het onderscheid van twee Ligchaamen, naar derzelver verschillende gesteltenis en vorming, tot voortbrenging van een derde hun gelykend Ligchaam, door de Teeling. Het manlyke geslacht werkt in de leevenloose Ligchaamen op de stof die in de Eyerstokken van het vrouwelyke gevonden wordt, en geeft aan dezelve den indruk tot leeven en groei. Dat dit mede onder de Kruiden plaats heeft, hebben VAILLANT en PONTEDERA voor LINNÆUS reeds geweeten. Maar LINNÆUS heeft zyn gantsche *Methodus Plantarum*, welke hy hierom *Sexalis* noemt, op dit onderscheid gegrondt. Betreffende de Dieren, deesen hebben naar het onderscheid hunner Geslachten, verscheide deelen. Zie de Artykels GESLACHT.

SEYNE. Zie het Artykel SEINE.

SGUARDIO. Is het hoogste Gerechtshof by de Maltheesche Ridders, 't welk uit een Collegie van dezelven bestaat, waarin de Geschillen tusschen de meerderen en minderen, ook tusschen Ordens-Persoonen beslist worden, en voor hetwelke de Grootmeester zelfs in gewigtige beschuldigingen kan betrokken worden.

SHA-

SHAABAN. Is in den Arabischen Almanak de agtste maand, en heeft 29 dagen.

SHABAT. Zoo wordt by de Syriers de vyfde maand in het jaar genoemd, en heeft 28 dagen.

SHAWAL. Zoo heet by de Arabiers de tiende maand van het jaar en heeft 29 dagen.

SHEBAT. Zoo heet by de Jooden de vyfde maand in het jaar.

SHERIFF. Is een Magistraats-Persoon over de Politieke zaaken in Engeland, diergelyke eene in ieder Graaffschap als Gouverneur aangesteld is, die in alle Burgerlyke en Crimineele zaaken het Rechterämpt waarneemt; de Koninklyke bevelen ter uitvoer brengt, ook de openlyke Inkomsten, belastingen en Geldboetens ontvangt, en dezelven in de Koninklyke Kamer overlevert. In de Provintie Middlesex, worden wegens de Stad Londen 2 Sheriffs aangesteld.

SIAGONAGRA. *Arthritis.* Zie het Artykel Jicht.

SIA-KUSCH. Zie het Artykel Tschakal.

SIALISMUS, SIALOCHUS. Zie het Artykel Ptyalismus.

SIALON. *Speeksel.* Zie het Artykel Saliva.

SIBALDIA. (In de *Botanie*) Eene soort van de *pentandria-pentagynia* Klasse der Planten, wier bloem uit vyf langronde bloembladen bestaat; en derzelver zaaden, ten getale van vyf, zyn beslooten in den bodem van de Kelk, die tot dat einde gesllooten is.

SIBERIEN of *Asiatisch Rusland.* De noordelykste Landstreek van Asien, liggende tusschen 60 en 130 Graaden Oostelyke lengte, en tusschen 47 en 72 graaden noorderbreedte; zynde meer dan twee duisend mylen in de lengte van het Oosten tot het Westen, en één duisend vyfhonderd mylen in de breedte van het noorden tot het zuiden. Wy begrypen de Calmuksche Tartaaren mede binnen de paalen van Siberien, en die zig afhangkelyk erkennen van het Russische Ryk.

SIBILUS AURIUM. Is het geruis in de Ooren. Zie het Artykel Sonitus Aurium.

SIBON. Dit is de naam die de Hottentotten geeven aan eene Afrikaansche Slang. Haar kop is rond en haare oogen zyn groot. Zy heeft eene bruine Yserkleur. Zy wordt mede genaamd *Veelkleurige Slang*, om de menigte der kleuren die haare vlakken hebben. Haar kop is wit en met kleine Schubben bedekt. Het overige van haar Ligchaam is helder geel, en met rosse en roodagtige vlakken gespikkeld. De Schubben van haar buik zyn graauw en met ros gemengd.

SIBTHORPIA. (In de *Botanie.*) Eene soort van de *didynamia-angiospermia* klasse der Planten, waarvan de kelk een enkelblaadig, peervormig, regtopstaande Perianthium is, in vyf

 ovaale

Hy beſtond uit 20 *Oboli*, zynde ieder 16 Gerſtenkorentjes of greinen zwaar. — Zie het Artykel ROTULUS.

SICSAC. Zoo heet men de Linien of Approches, die uit de Parallel-Linien van de Attaquen van verſcheide plaatſen, Slangswyſe naar den *Angle Saillant* of Bolwerks hoek van de Contrescarpe toeloopen. De Hoeken van dezelven worden omtrent 60 graaden, en de Linien omtrent malkander gelyk gemaakt, en bevatten dan 40, dan 50, dan ook 60 Schreeden.

SICYANIA. (In de *Natuurlyke Hiſtorie*.) Eene ſoort van de *Apteria*-order der Inſecten, zynde van eene langwerpige gedaante, plat op den buik, en rond op den rug; het vel is zagt; en de mond wyd, horizontaal en uitrandig of in het midden getand. Het groeit tot de twee derden van een duim in de lengte, maar nogtans heeft het gemeenlyker de helft van die lengte niet; deszelfs breedte is ten naaſten by twee derden van deszelfs lengte.

SICYOIDES, SICYOS. (In de *Botanie*.) Eene ſoort van de *Monoecia-Syngeneſia* klaſſe der Planten, zynde eene ſteekelige *Agurk*, met drooge ſteekelige kleine Vrugten. Eenige bloemen hebben een *Ovarium*; anderen hebben 'er gebrek aan, gelyk in alle ſoorten van Agurken en Comcommers gezien wordt.

SIDA LINNÆI. Is de *Malvinda* en *Abutylon*.

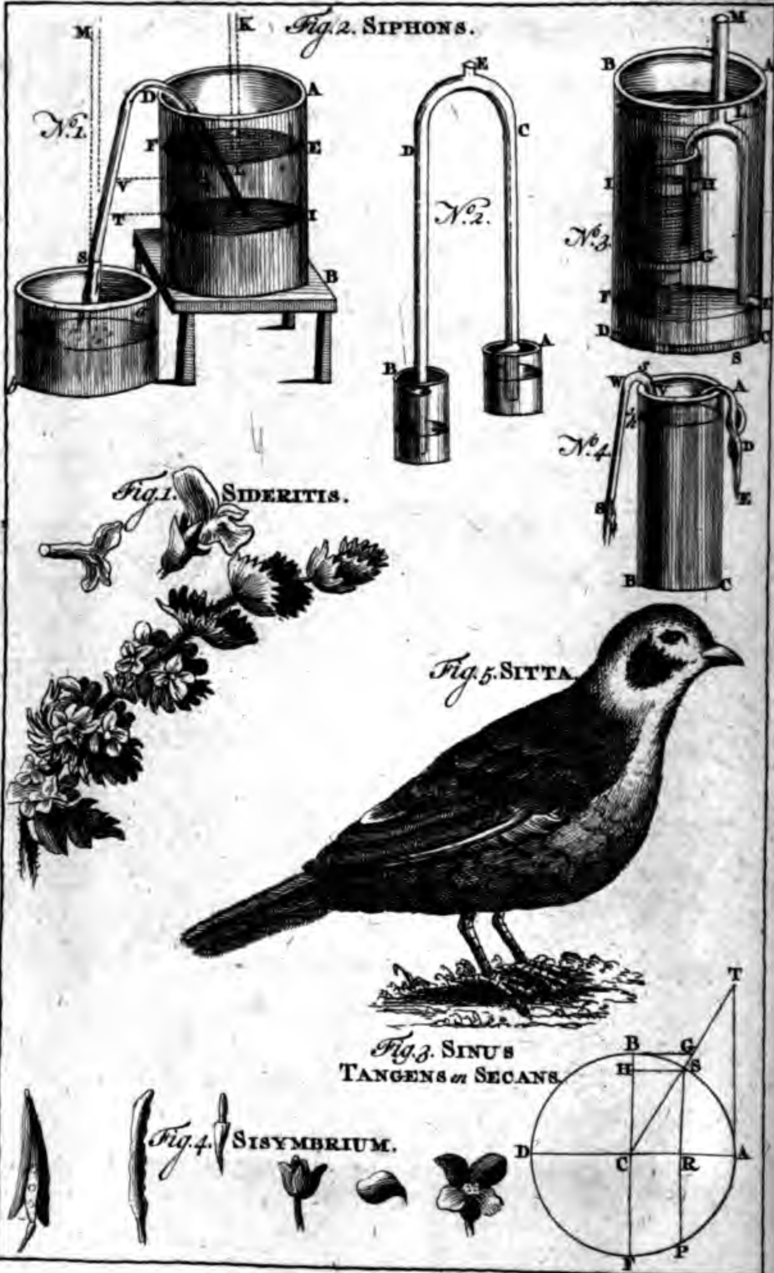
SIDERA DISCURRENTIA. Dus worden de uitwaaſſemingen en dampen genaamd, die, gelyk de Sterren, ſomwylen in de hoogte, ter zyde of nader beneden ſchynen te ſchieten en te verdwynen.

SIDERA URBAN-OCTAVIANA. Zyn vyf verdichte Trawanten van Jupiter, welken *Antonius Maria Schyrlæus de Rheita*, een Capucyner of Barrevoeter Monnik te Keulen, in den jaare 1642, den 29 December voorgeeft gezien te hebben, en aan welken hy, ter eere van Paus Urbanus VIII deeſen naam gegeeven heeft. Maar GASSENDUS heeft getoond, dat *Rheita* vaſte Sterren voor nieuwe Planeeten heeft aangezien, waarvan men in *Riccioli Almageſto* Lib. VII. *Sect.* I, c. 3. p. 489 meer naleeſen kan.

SIDERATIO. Zoo wordt genaamd 1) de Beroerdheid, 2) het dooden van een Lid.

SIDEREAS LAPIS. *Bruinſteen*. Is eigenlyk de *Magneſia Metallica foſſilis* of Saxiſche gegraaven Bergſtof, die zeer tot het Glasmaaken dient. Beſtaande uit lange loodswyſe ſtreepen, met een uitwendig roode okeragtigen baſt.

SIDERITIS. *Ferruminatrix*, *Herba Judaica*, *Tetrabit*. Gildkruid, Wondkruid, Joodenkruid. (In de *Botanie*) Eene ſoort van de *didynamia-gymnoſpermia* Klaſſe der Planten, met onregel-

Fig. 2. Siphons.
No. 1.
No. 2.
No. 3.
No. 4.
Fig. 1. Sideritis.
Fig. 5. Sitta.
Fig. 3. Sinus Tangens et Secans.
Fig. 4. Sisymbrium.

regelmaatige eenbladige bekswyse bloemen, die van twee ronde bladeren onderſteund worden, welken dikwils als een Hanenkam ingeſneeden zyn. De Kelk is als een Horentje gemaakt en de helmen of pypjes der bloemen zyn open en in twee lippen geſneeden. Na dezelven volgen vier onbedekte, langwerpige, zwarte Zaaden. Dit kruid is afveegende, wondheelende en ſaamentrekkende, en dient in ſcheurſels en breuken. Zie 'er eene Afbeelding van PLAAT CCXXXVII. *Fig.* 1.

SIDERITIS. Zie het Artykel MAGNEET.

SIDEROXYLUM. (In de *Botanie*) Eene ſoort van de *pentandria-monogynia* Klaſſe der Planten, welker bloem beſtaat uit een enkel bloemblad, verdeeld in vyf rondagtige regtopſtaande en holronde Segmenta; de vrugt is eene rondagtige Bes, met twee Cellen, waarin vier Zaaden begreepen zyn.

SIDUS. *Sidera.* Dus worden door de Sterrekundigen die Geſterntens genaamd, welken uit veele Sterren ſaamengeſteld zyn, en buiten den Dierkring byzondere Figuuren verbeelden. De nieuwere Sterrekundigen hebben by de 48 oude Figuuren nog 12 gevoegd, naamelyk in het Zuiden, onder welken byna alle Sterren des Hemels, eenige weinigen, van welken geene Figuur te maaken is, uitgezonderd, voorkomen. In tegenſtelling van deeſen worden de Geſterntens in den *Zodiacus* of Dierkring, *Signe*, dat is Hemeltekens genaamd.

SIEDE. Zoo wordt in ſommige ſteden van Saxen en Thuringen het voeder genaamd, hetwelke aan het Rundvee gegeeven wordt, beſtaande in kort gehakt ſtroo, knollen, koolbladen, *enz.* met kookend water geroerd.

SIEF ALBUM. Is een droog Geneesmiddel voor kwaade Oogen.

SIEGE. Deeſe naam geeft RONDELET aan eene ſoort van zoet water *Harder*, die gemeen in de Rivieren en Beeken naby de Sevennes is.

SIELISMOS. Zie het Artykel SALIVATIO.

SIERRA LIONA. Een Landſchap op de Kuſt van Guinea, in Afrika, waarin zig eene Rivier en een lang Gebergte van denzelfden naam bevindt, en hetwelke zeer vrugtbaar van Citroenen, Vygen, Dadels en Suikerriet is, waarom de Europeeſche Natien daarop ſterken handel dryven. De Inwooners zyn bruin, gaan naakt, en draagen Edele Geſteentens aan Neus en Ooren. Zy zyn ook zeer aan Afgoderye overgegeeven, ſchoon de Portugeeſen hier en daar den Chriſtelyken Godsdienſt daarin uitgebreidt, ook den Koning bewoogen hebben om zig te laaten doopen.

SIGALEON. Is de naam van een Afgodenbeeld by de Egyptenaaren, 't welk zy aanbaden in den Tempel van *Iſis* en *Sera-*

Serapis, in de gedaante van eenen Jongeling, houdende den vinger op den mond, tot een Zinnebeeld van ſtilzwygenheid.

SIGARAS. Dus noemt men eene ſoort van Vlieg die men in Afrika vindt. Haar kop is breed en heeft geen bek. Dit Inſect zet zig gemeenlyk op de Boomen en maakt nagt en dag een ſcherp geluid.

SIGESBECKIA. (In de *Botanie*) Eene ſoort van de *Syngeneſia-polygamia-ſuperflua* Klaſſe der Planten, met een ſaamengeſtelde ſchitterende bloem, een tregtervormige tweeſlachtige *Corollulæ* op de ſchyf. Het *Receptaculum* der Zaaden is paleisvormig.

SIGILLA of *Imagines Aſtronomicæ*. Zoo worden zekere, in Juweelen, Goud, Zilver, Koper of andere ſtoffen, gegraveerde en onder eene zekere Conſtellatie gemaakte Figuuren genaamd, aan welken men naderhand eene heimelyke en hemelſche kragt toeſchryft, en ze tegens allerlei Ziektens, op eene bygeloovige wyſe, by zig draagt.

SIGILLATIO. Betekent het drukken van een Zegel op een Medicament. Dus worden de *Terræ Sigillatæ*, *Trochiſci* en andere dingen verzegeld, om ze niet te vervalſchen of na te maaken.

SIGILLUM. *Zegel*. Zoo wordt de Figuur genaamd, die in Waſch op Brieven gedrukt wordt. Daar zyn ook ſoorten van aarde, *gezegelde Aarde* genaamd, omdat op dezelven een zeker Zegel gedrukt wordt. By voorbeeld *Terra Sigillata Strigonienſis*, Zegeläarde van Gran in Hongaryen, voert een ſleutel. *Terra Melitea*, Zegeläarde van Maltha, voert het beeld van St. Paulus, *enz*.

SIGILLUM CONFESSIONIS. Is by de Roomſche Geeſtelykheid eene wet, dat zy aan niemant iets openbaaren durft, wat aan haar in de biegt ontdekt en beleeden is.

SIGILLUM HERMETICUM. Een Hermetiſch Zegel, wordt veel in de Geneeskunde gebruikt, en is niet anders dan eene ſaamenſmelting van den hals aan een glas: ten welken einde men allengskens vuur moet geeven; en wanneer door de hitte van het vuur de hals van het glas begint te buigen, moet het glas met een ſterke ſchaar doorgeſneeden worden, ter plaatſe alwaar het omtrent begint te vloeien. En dit maakt dat het glas ſaamenloopt en wel ſluit. Maar als men het ſpits wil hebben, moet men, terwyl men den hals van het glas omdraait, naderhand de ſpitſe aan het licht houden, ten einde een klein knopje, dat het glas geheel ſluit, worde geformeerd; aangezien in het ronddraaien doorgaands een klein gaatje om toe te maaken overblyft. Maar opdat niets uitdampe, neemt men een Hamer, die half gloeiend gemaakt is, en daarmede ſlaat

men het gemelde gaatje zagtkens toe. Naauwe en dunne glasfen pypen pleeg men by een fterken vlam van een kaarslicht of van een Lamp, door middel van een blaaspypje faamen te fmelten en *Hermetice* te verzegelen.

SIGILLUM MARIÆ of SALOMONIS. Zie het Artykel SALOMONS-ZEGEL.

SIGMA. Zoo wierd by de Ouden eene ronde bank, met Matraffen om de tafel genaamd, waarop zy lagen om te eeten.

SIGMAARTSKRUID. *Alcea.* Groeit op velden en aan oevers in Hongaryen. De wortel alleen heeft eene geneefende kragt, en wordt aan den hals, in den nek of op den rug gehangen, voor de duifterheid der oogen; want zy verfterkt het gezigt.

SIGMOIDÆA FOSSÆ. Zoo noemt men de indrukfels of groeven, die zig in het agterhoofd bevinden, tot aan het *Foramen Lacerum*, en waarin de *Sinus Laterales* van de *Dura Mater*, tot aan de *Vena Jugularis interna* loopen.

SIGMOIDES. Dus worden genoemd 1) de Kraakbeenderen der Luchtpyp, omdat ze niet cirkelrond zyn, 2.) De drie Klapvliefen van het harte, *Valvulæ Sigmoides* in den grooten Slagader, en ten 3 eenige *Processus* of uitfteekfels, gelyk aan het Schouderblad.

SIGNA. Zie de Artykels TEKEN.

SIGNAAL. Is al dat geene, wat Perfoonen van eene Partye elkanderen tot een teken geeven, wanneer zy malkander van eenige zaak kennis willen laaten toekomen. De *Signaalen* op Zee, zyn de onderrigtingen die de Commandant van eene vloot geeft, om te betekenen wat hy doen wil of gedaan wil hebben. De Signaalen by dag gefchieden door Zeilen en Vlaggen van verfcheide grootte en Verwen; maar de Signaalen by nagt gefchieden door vuur, door een zeker getal en de plaatfing der Lantaarnen, of door zeker getal fchooten uit het Kanon. Als het miftig weer is, heeft men ook zekere Signaalen ter Zee, op dat de Scheepen niet verdwaalen of aan malkander ftooten. Deefe Signaalen zyn Musketfchooten, het trommel roeren en het geluid der Trompetten of Klokken.

SIGNALISEEREN. *Signaleren.* Zig bekend en beroemd maaken, en boven anderen uitmunten.

SIGNATUM. Betekent dien tyd, inwelken iets ondertekend en verzegeld is. Men zet het woord *Signatum* meeftäl onder de Documenten, of Schriftelyke oorkonden, in plaats van *Datum*

SIGNATURA. Betekent de ondertekening of het geene wat in het kort op de Requeften gefchreeven en aanbevolen wordt. *Signaturen zyn* ook zekere Expeditien aan het Pausfelyke Hof

Hof te Romen, aan welken men nog weinig geloof geeft, ten zy dezelven door een Certificaat van twee Bankiers bekragtigd zyn. — *Signatura plumbi*, of het looden zegel, wordt aan het Pausselyke Hof, in gewigtige uitvoeringen, als de verleening der geestelyke waardigheden gebruikt, en op de eene zyde staat het Beeld van den Paus, en op de andere zyde dat van Petrus en Paulus. Daarentegen wordt de Visschers ring in kleine zaaken gebruikt.

SIGNATURA. Een merk, kenteken van eene zaak. Diergelyken zyn zeer veelen in de Medicynen. Dus beduidt ♆ Zwavel; ⊖ Salpeter ♀ Wynsteen. Ten anderen worden ook *Signaturen* genaamd, als een Geneesheer by het een of ander Recept of Medicament schryft, hoe veel, wanneer en waartoe het moet gebruikt worden. Hetzelve schryft de Apotheeker ook op een Briefje, en hangt het aan de Bussen of glasen.

SIGNATURA. *Signatuur.* Noemen de Boekdrukkers die Letter, welke beneden op de eerste zyde van een blad gezet wordt.

SIGNATURA HERMETICA. Zoo wordt de eigenlyke en naauwkeurige toestopping der scheikundige Vaten genaamd, ten einde geene Geesten uitdampen.

SIGNET. Is een van de Koninklyke Zegels in Engeland, waarmede de geheime Koninklyke Geschriften verzegeld worden, hetwelk de Koninklyke Secretarissen in bewaaring hebben.

SIGNIFER. Zoo wordt door de Sterrekundigen de Dierenkring genaamd, waarïn de *Signa* of tekenen gevonden worden, en waarïn de Planeeten van het Oosten tot het Westen loopen.

SIGNOC of SIGUENOC. By anderen SIGNOR, *Siguenor.* Dit is eene soort van Zeekreeft die men in de Oost-Indien vindt. Zy is met twee zeer harde schaalen bedekt, waarvan de voorste bultig en eenigsints dik is. Zy is dubbel om het voorhoofd, en halvemaanswyse uitgesneeden op de plaats alwaar zy zig met de andere veréénigt. Het uitwendige gedeelte is met knobbels of stompe punten bezet, die in twee ryen geschikt zyn. De tweede schaal is dunner dan de andere, ruitswyse gevormd, ter wederzyde getand en met kleine gaatjes doorboord. De staart van deese soort van Kreeft overtreft het overige van het Ligchaam in lengte, en van het midden tot het einde, is hy met zeer harde punten getand.

In het holle gedeelte van het eerste bekkeneel zyn de oogen van deese Kreeft geplaatst. Zy zyn vry zigtbaar zoo lang zy leeft, maar zeer ingetrokken en met een hoornagtig vlies

bedekt, wanneer zy dood is. Zy heeft verscheide pooten, gelykvormig aan die der Krabben. De agt eersten zyn veel korter dan de anderen. De twee die 'er op volgen zyn veel langer, en de twee laatsten zyn veel korter dan de agt eersten. Deese Visch heeft geen Vinnen; maar hy is aan iedere zyde van een klein stomp been voorzien, die hem tot riemen verstrekken, en waarmede men geloof dat hy roeit. Naby den bek heeft hy twee kleine pooten, waarvan hy zig tot het kaauwen bedient, en onder het onderste bekkeneel ziet men eenige kleine blaasjes, die zig op de wyse van die der Kikvorschen vertoonen. Deese Schaalvisch onthoudt zig gaarne langs de stranden, en in de diepe plaatsen. Men vangt hem gemeenlyk in de monden der Rivieren. Men ziet *Signocs* van verschillende grootte in de Westindien. Men heeft 'er vanwelken de staart langer dan een voet is.

SIGNORIA. Is de tytel dien men aan den Raad van Venetien en Genua geeft. Te Venetien is zeker Collegie van deesen naam, dat inzonderheid de Majesteit der Republyk verbeeldt, en uit den Doge en zes andere Raadsheeren bestaat.

SIGNUM. Zie de Artykels TEKEN.

SIGNUM MUSICUM. Zie het Artykel DELPHINUS. (In de *Astronomie.*)

SIGUENOR. Zie het Artykel SIGNOC.

SIHEL. Zie het Artykel CANOPUS.

SIKKEL. Zie het Artykel SICLUS.

SIL. Zie het Artykel OCHRA.

SILBER-GROSSCHEN. Is eene in de Oostenryksche Erflanden gebruikelyke Zilveren Munt, die uit drie Kruitsers of Grosschen bestaat; maakende 30 Silber-Grosschen een Duitschen Daalder of 2 Gulden Hollandsch. In Frankenland worden ze *Zebner* genoemd.

SILENTIARII. Dus noemde men weleer de geheime Raaden, die men in de Collegien over gewigtige zaaken raadpleegde. Deese naam hebben zy verkreegen van de plaats daar zy byéén kwamen, en welke *Silentium* of *Silentiarium* genoemd werdt, dat is stilzwygenheid, omdat zy hunne zaaken geheim moesten houden.

SILENUS. Dit is een viervoetig Dier, dat korte en ronde ooren, gelyk de Aapen heeft. Het is de AI of Luiaard van Ceylon, volgens het zeggen van SEBA, die 'er het eerste van gesprooken heeft.

SILER MONTANUM. Zie het Artykel LIGUSTRUM.

SILESIEN. Een Hertogdom behoorende aan den Koning van Pruissen, 't welk ten noorden bepaald wordt door Brandenburg, ten Oosten door Poolen, ten Zuiden door Hongaryen, en ten Westen door Moraviën en Bohemen.

SILESISCHE WAAREN. Deesen zyn allerlei Vlas en Kennip, Damast, Laken, Goud, Zilver, Lood, Koper, Yser, Steenkoolen, welke Waaren langs den Oder verre vervoerd worden.

SILEX. Zie de Artykels FLINT (in de Natuurlyke Historie) en KEISTERNEN.

SILIBUM. Zie het Artykel HACUB.

SILICERNIUM. Zoo noemden de Romeinen een Rouwmaal, dat in het Sterfhuis aangericht wierd, en wanneer ze den dooden het laatste vaarwel toeriepen.

SILICULUS. Is een gewigt van een half Lood.

SILIGO. Zie het Artykel SECALE.

SILIQUA. Eene Hulze of Bast, waarin de Graanen of Zaaden van sommige Planten beslooten zyn, als Boonen, Erwten, &c.

SILIQUA. Was eene oude Scheidemunt. Het was een derdedeel van een *Obolus*, naar de Meissensche Munt, 2 penningen. Agtien *Siliquæ* maakten een *Drachma*, dat is een halve Oorts-daler of 3 Grosschen.

SILIQUA ARABICA. Zie het Artykel TAMARINDE.

SELIQUA DULCIS. *Ceronia. Ceratia. Ceratonia. Xylocaracta. Carola. Panis St. Johannis. St. Jansbrood.* Is een Boom met een' hoogen en dikken stam; lange takken; en ronde dikke, styve en met aderen doortrokken bladen. Hy heeft een purperverwigen bloessem; draagt kromme, platte, en bruine basten, in welken breede, platte, bruine en harde kernen zyn; zynde door afzonderlyke vliesjes van malkander onderscheiden. Dit gewas groeit in Egypten, Syriën, in het Koninkryk van Napels en in Spanjen. Het versche St. Jansbrood is een goed middel voor hardlyvigheid, onverduwelykheid, zoode in de Maag en hoest. De *Syrupus de Siliquis* is goed voor dunne, scherpe en hitsige Zinkingen, die op de borst vallen; verwekt slaap en is pynstillend.

SILIQUA LUNARIA. Daar is, volgens het getuigenis van MILLER, maar eene eenige soort van *Siliqua* in Engeland, welke van de Liefhebbers onder de uitheemsche Planten gerekend wordt, hebbende altyd een groen blad, maakende een aangenaam gezigt tusschen de Oranje- en Myrtisboomen.

SILIQUASTRUM. *Arbor Judæ. Ceratia Agrestis. Fabago.* Schoon dit Artykel van ARBOR JUDÆ op SILIQUASTRUM overgeweesen is, zoo vindt men het reeds beschreeven, op het Artykel JUDAS BOOM.

SILLER. *Cheval qui Sille.* Zoo wordt een Paard genaamd, dat in zyn vyftiende of zestiende jaar, witte wenkbraauwen krygt.

SILLI. Eene foort van Griekfche Schimpdichten by de Ouden; in welken fommige Perfoonen braaf gehekeld wierden. *Timon* en *Xenophon* hebben zig door het maaken van dergelyke Verfen zeer beroemd gemaakt, en zy verkreegen den naam van *Syllographi*.

SILPHIUM LINNÆI. Is de *Afterifcus*.

SILURUS. *Acipenfer*. Eene foort van fteur, volgens de kragt der Griekfche benaaming, dus van het beweegen van den ftaart genaamd. Hy wordt van ALDROVANDUS, *Lib.* V. *Cap.* 5. ook *Glanis* en van PRUCKERUS *Amia* genaamd; fchoon *Amia* eigenlyk een Zeevifch betekent, van welke ALDROVANDUS, *Lib.* III. *Cap.* 20 handelt. *Solaris* en *Solanus* fchynen by SWENKFELD verbafterde woorden te zyn. *Aufonius* fchynt den Steur *Silurus* te noemen. Het is een der grootfte Riviervifchen. Zyne huid is byna gantfch zwart, glad en flibberig, maar fomwylen met donkergeele vlekken gefpikkeld. De kop is groot, de bek wyd en heeft vier baarden. De kinbakken zyn vol fcherpe tanden, waarmede hy den roof vafthoudt. Zyne oogen zyn zeer klein, wit van kleur, met een zwarten Oogappel, en nevens de oogen een paar lokken als horentjes. De gantfche buik is byna geel. Hy heeft zeven vinnen en op elke zyde vier Kaakebeenen. Men vangt 'er fomwylen in den Oder, die twee of meer ellen lang zyn. Hy vult zyn buik met kleine Vifchen, zonder onderfcheid. Ook verfchoont hy geene grooten, als hy ze maar vermeesteren kan. Hy fchiet zyn zaad in Juny, en wordt voornaamelyk in den Oder het geheele Jaar door met netten en hengelen gevangen. Wat de hoedanigheden van zyn vleefch aangaat, hetzelve is vet, week, glibberig, doch hy wordt onder de gezondfte Vifchen niet geteld. De fmaak is nogtans goed en ook voedfaam, in het byzonder als hy nog jong is en nog geen drie pond zwaar. De grooten zyn het rundvleefch niet ongelyk. De jongen worden gezooden en met een Pieterfeliefaus gegeeten, gelyk een Aal en Kwabbe. Aan de grooten is de ftaart bekwaam om te braaden, maar het voorfte om te kooken.

SILVESTRINI. Zyn Ordenslieden in Italien, inzonderheid in de Provintie Umbria, Tofcana en Marca d'Ancona, die in het Jaar 1234 opgekomen, dus naar hun hoofd SILVESTRO genaamd, en in 1528 door Paus INNOCENTIUS IV geconfirmeerd zyn Zy hebben hunnen Generaal Præpooft, die alle drie jaaren verkoren wordt. Zy volgen den Regel van St. Benedictus, zynde hunne kleeding donkerbruin.

SIMA. *Regte Keel*. (In de *Bouwkunde*) Is boven aan den Krans of aan het Karnies een groot rond Lid, waarby het bovenfte deel een binnenwaarts, maar het onderfte een bui-

tenwaarts geboogen vierdelkring, maar het uitſtek de hoogte gelyk, of niet veel hooger is.

SIMA INVERSA. Is in de Bouwkunde aan den voet van een Pylaar, een groot rond Lid, een omgekeerde *Sima* of regte keel, als beſtaande ook uit twee Vierdelkringen; zoo nogtans dat de bovenſte naar buiten, maar de benedenſte naar binnen geboogen is.

SIMAROUBA en SIMARUBA. Is een geelgryſe baſt, genoegſaam overéénkomende met den ſchors van den Lindenboom. Deeſe Baſt is taai en buigſaam, bitteragtig van ſmaak, zonder merkelyken reuk. 't Is waarſchynlyk dat dezelve de *Macer* van GALENUS en DIOSCORIDES is, die by PLINIUS *Macir* en by AVICENNA *Macir* en *Talisfar* genoemd wordt. Hy is uitneemend goed tegens de roode Loop; het vloeien der Lyfmoeder, en de *Cholera Humida*. Men neemt *twee Drachmen* van deeſen Baſt, kookt denzelven in *vyftien oncen* water; tot dat 'er *tien oncen* overblyven, die tot drie doſis kunnen dienen. Of men gebruikt den ſchors met fyn geraſpt hout van twaalf Greinen tot een ſcrupel in ſubſtantie, alle drie uuren; doch men geeve daar benevens wel acht, of het ook noodig zy dezelve in zoo groote hoeveelheid te gebruiken; want hy adſtringeert merkelyk.

SIMA SCULPTURA. Zie het Artykel BAS-RELIEF.

SIMBOR MANGIANUM, of *Cornu Alcis*. Is een Indiaanſch Gewas, vertoonende een paar Elandshoornen. In Java, voornaamelyk in het Koninkryk Bantam, groeit het niet verre van de Zee. Men ziet 'er geen anderen wortel aan, dan eene weeke ſpongieuſe zelfſtandigheid, uit welke het groeit. Men moet het niet in de aarde doen; als men het aan het groeien wil hebben; maar men behoeft het enkel op eenen ſteen te leggen, of in een hollen Boom te ſteeken. Men zou dit Gewas onder de ſoorten van het *Sempervivum* kunnen tellen, aangezien het altyd groen blyft. De bladen zyn gelyk die van de witte Leliën by ons, ſlymerig en bitter van ſmaak. Dit gewas verzagt en verdeelt; maakt een open lyf; doodt de wormen, als het verpletterd en op den Navel gebonden wordt. Voor koude Gezwellen wordt het ook tot Pappen gebruikt.

SIMBOS. Deeſen naam geeft men aan kleine ſchelpen, die de gedaante van een hoorn hebben. Zy dienen tot Geldſpecien te *Angola* in het Koninkryk Congo.

SIMIA. *Simius* Zie het Artykel AAP.

SIMIA MARINA. *Zee Aap*. Is een lange Viſch, van gedaante gelyk een Aap. Hy is met een harden ſchil bedekt, gelyk eene Schildpad. Deeſe Viſch groeit in de Roode Zee en

zwemt

zwemt zoo snel dat hy veeleër schynt te vliegen. — Of hy tot Artsenye gebruikt wordt is onzeker.

SIMILAGINITES. Is een steen die de gedaante van Brood heeft.

SIMILES FIGURÆ. Zoo worden (in de *Geometrie*), zulke Figuuren genaamd, inwelken alle hoeken malkander gelyk, en alle, aan gelyke hoeken liggende, steenen, elkander proportionaal zyn.

SIMILITUDE. In de Arithmetica, Geometrie, *enz.* betekent de betrekking van twee dingen die malkander gelyk zyn.

SIMONIAANEN Is de naam welke gegeeven wordt aan de Leerlingen en Navolgers van Simon den Toveraar, in de Boeken van ORIGENES tegen CELSUS. Zy bleeven by alle de verfoeielyke Grondbeginselen van hunnen Leermeester; en wat hunne zeden betreft: zy leefden in alle ongebondenheid en bedreeven allerhande Godloosheden. Behalven de vuilste onkuischheden begaven zy zig tot alle toveryën; en schoon zy een uiterlyken schyn van Christenheid vertoonden, aanbaden zy nogtans *Simon* en *Helena*, onder de verbeeldingen van *Jupiter* en *Mars*, en offerden hen plegtiglyk Offerhanden en Offerwyn. Den Afgodendienst der Heidenen zagen zy als onverschillig aan, zoo dat zy zig niet blootstelden voor de verdrukkingen en vervolgingen, gelyk de Christenen, die den Afgoden geen wierook wilden offeren. — Ook lieten de Heidenen hen gerust, terwyl zy de Christenen onmenschelyk mishandelden en openlyk vervolgden. Men noemde hen om de bovenverhaalde reden, ook *Helenianen.* — Hun Meester SIMON DE TOVERAAR, was van Samaria, daar hy door Philippus, een der Diakonen, gedoopt wierd. — Toen hy zag dat de Apostelen taalen spraken welken zy niet geleerd hadden, en veele wonderen verrigteden, wilde hy ook deese Gaven deelagtig worden. Wanneer nu PETRUS hem hierover bestrafte, bragt hy zyne dwaalingen voor den dag, roemde op eene groote kragt Gods, en zogt de Jooden, die hy zag dat den Geloovigen zeer nydig waren, wys te maaken, dat hy de Zoone Gods was, aan hun gezonden gelyk de Heilige Geest gezonden was aan de Heidenen. Hierop ging hy naar Romen, om aldaar dezelfde Wonderwerken, die door de Apostelen verrigt wierden, door zyne toverkonst uit te voeren, waardoor hy zig ook, gelyk sommigen voorgeeven, in zulk een aanzien bragt, dat de Romeinen voor hem als voor een God, een Beeld oprichteden, en hem den naam van Heilig gaven, doch anderen hebben aangemerkt dat dit eene dwaaling is. Hierby kwamen nog zyne Afschuwelyke dwaalingen; want hy leerde dat alle onkuisheid toegelaaten was, ja zelfs ook de geene welke de natuur veroordeelt; dat de

Vrouwen behoorden gemeen te zyn; dat 'er geene Zaligheid noch opftanding was; dat God de waereld niet had gefchapen, maar dat andere hemelfche Zelfftandigheden dezelve gebrekkelyk hadden gelaaten. Hy verwierp de wet van Mofes, en zeide dat hy gekomen was om dezelve te vernietigen. Hy fchreef het gantfche Oude Teftament den Engelen toe, en fchoon hy zig overal een vyand toonde van de Engelen, bewees hy dezelven echter Goddelyken Eer, en zeide dat men niet kon zalig worden of men moeft den Oppervader verfoeielyke Offerhanden offeren. Hy was de Uitvinder van de *Æones*, die by hem als zoo veele Perfoonen waren, waaruit hunne gewaande Godheid was faamengefteld. Hy noemde zyne byzit Helene of Selene, de *eerfte verftandelykheid*; de *moeder van alle dingen*, en fomtyds den *H. Geeft*, of *Minerva* of de *Opperfte Wysheid* &c.

SIMONIE. Betekent eene groote misdaad, beftaande voornaamelyk daarin, wanneer men Geeftelyke Ampten, als Predikantsplaatfen, *enz.* voor geld verkoopt, en met Geeftelyke dingen woeker dryft. — De naam komt van *Simon den Toveraar*, die den Apoftel Petrus geld aanbood, opdat hy hem de Gaaven des Heiligen Geeftes daarvoor verkoopen wilde.

SIMPEL. Een fimpel menfch is zulk een die weinig verftand heeft en volgens het fpreekwoord geen vyf tellen kan. Veeltyds verftaat men ook daardoor *fimplex homo*, *duplex nequam*, of volgens het fpreekwoord: ftille wateren hebben diepe gronden.

SIMPLEX BENEFICIUM. Een enkel Beneficie, een Kapellaanfchap, Penfioen of eenige andere Kerkelyke begunftiging, in tegenöverftelling van een Priefterlyk Beneficie, waarin de Predikant het opzigt over de gemeente heeft.

SIMPLEX FLOS. Dus noemen de *Botanici* eene enkele bloem, die uit enkele bladen beftaat. Zy wordt in tegenftelling van de dubbele of faamengeftelde dus genaamd.

SIMPLICIA. Dus worden genoemd de enkele en niet faamengeftelde Geneesmiddelen, als Wortelen, Kruiden, Bloemen, Zaaden, Sappen, Gommen, en de Deelen der Dieren.

SIMPLUDIARIA. In de Oudheid, eene foort van eerbewys, welke men den Overledenen by deszelfs begraavenis aandeed.

SIMPLUM. Betekent eene enkelde Levering der Landvorftelyke Schattingen, zynde diergelyke Simplen in den Neder-Rhynfchen Kreits bekend.

SIMRI. Zie het Artykel Schaff.

SIMULEREN. Betekent Veinzen, zig anders gedraagen dan men in zyn hart meent. *Diffimuleeren*, de haat of de vyandfchap

ſchap die men iemant toedraagt niet laaten blyken; gelyk by de Hovelingen dagelyks geſchiedt.

SINA-APPEL. *Pomum Sinenſe.* Is eene vrugt, den Oranje-Appel in gedaante uiterlyk zeer gelyk, byna Kogelrond, hebbende eene goudkleur, een dunnen ſchil en zynde vol ſap. Hy overtreft de gemeene Oranje-Appelen in aangenaamheid. De ſchil verwarmt, maar het ſap verkoelt, zynde in heete Ziektens een uitneemend middel tot laaffenis. Doch het moet maatig genomen worden; als men het ſap met de ſchil niet kan temperen. Men heeft deeſe Vrugt niet zeer lang geleeden, uit China of Sina eerſt in Portugal gebragt; hoewel ze volgens het getuigenis van MARTINIUS, in haar oorſpronkelyk Vaderland, veel beter en aangenaamer is; zynde van ſmaak gelyk by ons de Muſcadeldruiven. De Boom is den Oranjeboom in alles gelyk; doch men zegt dat de bladen van reuk nog lieffelyker zyn.

SINAI. Een Berg in het ſteenagtige Arabien, aan den oever van de Roode Zee, waarop verſcheide Kapellen ſtaan, die van Pelgrims bezogt worden. De Berg *Horeb* is een gedeelte daarvan.

SINAITICUS LAPIS. Zie het Artykel DENDRITES.

SINAPI. Zie het Artykel MOSTAART.

SINAPISMUS. Is een ſcherp blaastrekkend middel, of uit Moſtaart geprepareerde Moſtaartpap. De Ouden hadden dit voorſchrift in gebruik, maar in deszelfs plaats gebruiken ze thans de *Veſicatoria*

SINAPISTRUM. Wordt dus genaamd als of men zeide: Moſtaartje. De bloeſſem beſtaat uit vier bloemen, in de gedaante van een kruis, ſtaande regt op.

SIN BOJAREN, SIN BOJARSCI. Betekent in Ruſland zoo veel als de Zoonen der Bojaren, die met de gemeene Edelluiden by ons te vergelyken zyn, en waarvan men eene groote menigte in dat Land heeft, beſtaande daaruit de Ruſſiſche Ruiterye. Zy moeten zig in Oorlogstyden met een of meer knegts, naar dat zy goederen hebben, in het veld begeeven; en veelen van hen genieten daarënboven nog een jaarlyks penſioen van hunnen Monarch; maar anders bezitten zy geene groote rykdommen.

SINCERATIE, SINCEREREN. Zig uiterlyk heuſch en oprecht gedraagen; maar nogtans agterhoudend zyn, en den ſchalk in het hart hebben.

SINCERITEITS-ORDE, of de *Orde van de Oprechtheid.* Is in het Jaar 1705 door den Markgraaf van Bareuth, Chriſtiaan Erneſt geſticht, en in het Ordensteken wierd de Vorſtelyke Zinſpreuk: *Toujours le même. ſemper idem* geſteld; moetende

 de

de Ordens Kapel altyd der onveranderde Augsburgsche Belydenis toegedaan zyn en blyven.

SINCHIRIN. Is eene soort van kleine Werpspies, die de Jaloffen in Nigritien pleegen te gebruiken, en waarmede ze met een Touw, zynde in het midden vastgebonden, daar ze de vingeren in steeken, by uitneemenheid net en naauwkeurig, maar ook zeer snel werpen kunnen.

SINCIPUT. Het *voorhoofd*, is het met haairen bedekte deel des hoofds, 't welk over het voorste van het hoofd heenen loopt.

SINDAR BASCI. Is aan het Persiaansche Hof het Opperhoofd van de Zadelbewaarders, en wanneer de Koning op het Paard klimt, houdt hy hem den Stygbeugel. Men noemt hem ook *Ozangu Cursisci*.

SINDICI SOPREMI. Dus worden vyf Persoonen te Genua genoemd, die niet alleen over de geenen die laage Ampten bekleeden, maar ook over den Doge zelfs en de 8 Governatori het opzigt hebben.

SINDOC. Dus noemt men eene soort van Boom, die op de Sundasche Eilanden groeit en veel overeenkomst met de *Caulilawan* heeft. Zyn schors is nogtans een weinig bitterer, veel harder, digter en bruiner.

SINDRIE MAL. Is eene zeldsaame Indiaansche Bloem, die zig des avonds opent en den gantschen nagt bloeit; maar zig des morgens weder sluit. Zy heeft uiterlyk byna de gedaante van de *Helleborus Albus*, en is van een lieffelyken reuk. Het Loof is gelyk de bladen van *Ocymum* of *Basilicum*

SINE DIE ET CONSULE. Zoo zegt men van een Geschrift, dat met geenen naam ondertekend en met geen jaar noch dag onderschreeven is.

SINE PARI. Zie het Artykel VENA.

SINGULARIA. Dus worden genoemd die wel toebereide Geneesmiddelen, welken, door eene byzondere kragt en eigenschap, voor het een of ander toeval goed zyn.

SINGULIER. *Singuliere Hoofden*, worden zoodanige Luiden genaamd, die uit byzondere eigenzinnigheid, alles naar hunne Caprice geschikt willen hebben, en bygevolg de meeningen van andere Luiden niet behaagen, en welken men zelden iets naar den zin kan doen.

SINGULTUS. Zie het Artykel HIK.

SINICALE QUADRANT. Zie onder het Artykel QUADRANT.

SINISCALCO. Dus wordt de Opper-Hofmeester van den Grootmeester der Ridders van St. Jan, op het Eiland Maltha genoemd, wiens Ampt zeer aanzienelyk is, en van groote aangelegenheid zoude zyn.

SI-

SINISTRI. Eene secte van oude Ketters, aldus genaamd, omdat zy de linkerhand verachteden, en het als een punt van Godsdienst aanmerkten om iets daarmede te ontvangen of aan te neemen.

SINKING FUND. *Zinkings-Fonds.* Is eene Provisie door het Parlement gemaakt, bestaande uit het overschot van andere Fondsen, geschikt om gebruikt te worden tot de betaaling der Nationaale schulden.

SI NON OMNES. Is in Engeland een Geschrift, betreffende eene vergadering van Rechters, volgens welke, zoo alle de Gemagtigden op den bestemden dag niet verschynen kunnen, het vergund wordt dat de aanweesende de zaak ten einde brengen.

SINOPICA TERRA. Eene soort van rood-aarde, vermilioen.

SINOPLE. (In de *Wapenkunde*) Sinopel, groen, de groene kleur in een Wapenschild.

SINTER. Zoo noemen de Berglieden eene vloeibaare Stof, die met het water uit de gangen vloeit, en zig aan het gesteente aanzet. Deese Stof geeft te kennen dat 'er gangen agter verborgen zyn.

SINTEREN. Zoo noemen de Berglieden als het water door het gesternte loopt.

SINT JANS BROOD. Zie het Artykel SELIQUA DULCIS.

SINT JANS GORDEL }
SINT JANS KRUID. } Zie het Artykel HYPERICUM.

SINUS. *Zeeboesem.* Dit betekent in de Chirurgie, de inwendige diepe en om zig vreetende Zweeringe, zynde van buiten maar aan te zien, als zeer naauw.

SINUS. Wordt in de Ontleedkunde by sommige deelen gevoegd, als by den hals der Baarmoeder, die *Sinus Muliebris*, of *Pudoris* genoemd wordt. Dus worden ook de holligheden, die in de verdubbeling van het harde Harssenvlies gevonden worden, *Sinus* genoemd, en deesen zyn gemeenelyk vier in getal. By deesen hebben de nieuwe ontleedkundigen nog drie gevoegd. Behalven deesen heeft de Leypziger Hoogleeraar RIVINUS, in een Kalfskop 'er nog een gevonden, die zeer dikwils door zyn Ed. vertoond en van hem genoemd is *Sinus transversus*, als die de twee *Sinus laterales* of zydelingsche holtens veréénigt en met dezelven een A maakt.

SINUS, of *regte Sinus van een Boog.* (In de *trigonometrie*) is een regte Linie getrokken van het eene end van dien Boog, perpendiculair tot den Radius, getrokken tot het andere end van dien Boog, zynde altyd gelyk tot de halve koord van tweemaal den Boog. Aldus SR (PLAAT CCXXXVII. *Fig.* 3.) is de regte Sinus van de Boogen SA en SD.

De Radius CB wordt genoemd de geheele Sinus, of de Sinus

van 90 graaden. De Sinus Complementum, of Co-Sinus, van een Boog AS, is het deel CR, onderschept tusschen het Centrum en de regte Sinus; aldus genaamd, als zynde overal gelyk tot SH, de Sinus van het Complement van dien Boog tot 90 Graaden, naamelyk SR. En de Sinus Versus is een Boog, AS is het deel, RA, onderschept tusschen den regten Sinus SR, en het uiteinde van den Boog, A. Wegens het gebruik der Sinussen in de Trigonometricaale Calculatien. Zie de Artykels TRIGONOMETRIE en ZEEVAART.

SINUS COMPLEMENTI of ook *Co-Sinus*, is de *Sinus* van eenen Hoek of Boog, welke met een anderen opgegeeven Hoek of Boog, 90 Graaden beslaat. Zie onder het Artykel SINUS.

SINUS OSSIUM. De *Holte der Beenderen*, die het hoofd van een ander Been in zig bevatten, gelyk men in de Heupenbeenderen. *enz.* gewaar wordt.

SIPANAOU. Dit is een Boom van Guayana. Men onderscheidt 'er eene roode en eene witte soort van. Men gebruikt ze tot het saamenstellen van Kanoes. Dit hout is vry hard om te bearbeiden, maar het laat zig egter gemakkelyk splyten. Men schat het roode het hoogste, en het bezit de eigenschap om jeukingen te veroorzaaken, wanneer het, versch zynde, bearbeidt wordt.

SIPHO, of SIPHON. Betekent 1 allerlei Buizen of Canaalen. 2. Een Pomp of Hevel van twee ongelyke Pypen, waardoor wyn, Bier, of eenig ander vogt, uit een vat getrokken wordt, terwyl de kortere Pyp in het vogt gestooken, en hetzelve door de lange daaruit getrokken wordt.

Dus is PLAAT CCXXXVII. *Fig.* 2. No. 1. een Siphon, wiens twee deelen HD, DS, deszelfs Beenen genoemd worden, en door deszelfs werking wordt het water uit het bovenste vat ABCD in het benedenste *a b* getrokken. Wanneer gy de lucht in S uitgezoogen hebt, volgt het water, komende in H, gaande in de rigting HGDS, en uitloopende in S, zoo lang als de oppervlakte EF is boven IH; het waterpas van den mond van het geene het dryvende been van de Siphon genaamd wordt, dat geene zynde waarin het water opgaat, gelyk dat-geene waardoor het water uitloopt, het uitloop-been genoemd wordt, en 't welk altyd langer is dan het inloop-been. Nu is de oorzaak van den loop der Siphon deese. De Lucht welke drukt in het vat ABCD, vertoond by de Colom KL, onderhoudt de Kolom van water LD, in het korte been van de Siphon, drukkende tegens die Lucht met derzelver perpendiculaire hoogte DF, terwyl de Colom van water MS, opwaarts drukkende tegens het gat van het lange of uitloop-been DS ('t welke werkt overeenkomstig de hoogte DC) het

het water moet voortbrengen en dryven om uit te loopen zoo lang als het been DS langer is; of liever hooger en perpendiculaar dan DG. Want terwyl K en M veronderfteld worden aan den top van de Atmofphera, zoo zyn de Kolommen KL en MS gelyk in hoogte en in drukking, (zynde de hoogte van L boven S niet te berekenen in de hoogte van de Atmofphera) zoo lang als MS werkt op het vallende water DS, wiens hoogte is van D tot S (veronderftel vyftien duim) eene hoogte overtreffende die van de Colom DG (veronderftel van zeven duimen) gedraagen door de Colom van lucht KL, zoo moet de kolom MS dryven tot den uitloop des Waters in S; en naarmaate de oppervlakte van het water EF afneemt, zal de Kolom KL, door derzelver drukking, overal den wederftand van de Kolom MS overtreffen, omdat ze eene mindere hoogte van water heeft te draagen dan MS heeft. Indien de mond van het uitloop-been geweeft ware in T, zou het water in evenwigt hangen, vallende beide de beenen van den Siphon, wanneer het water nederwaarts gekomen is in het bovenfte vat tot IHT, omdat alsdan de twee Colommen van lucht KL en MS zullen tegen malkander werken door een gelyk gewigt van water in de beenen van de Siphon; maar indien gy alsdan het uitloopende end van de Siphon verheft; nu veronderfteld in T, tot het waterpas van *u* V boven IH, zoo zal het water opwaarts terug loopen van V tot D, en vervolgens uit in H, in het bovenfte Vat, omdat alsdan de Colom MS alleenlyk de hoogte VD te fchraagen hebbende, met minder vermogen zal tegenwerken dan de Kolom KL, welke tegengedrukt wordt door de geheele hoogte DH, overtreffende VD.

Terwyl de drukking van de lucht de oorzaak is dat het water in de Siphon opwaarts getrokken wordt, en het onderfcheid van derzelver drukking de oorzaak is van deszelfs geduurigen loop uit het eene vat in het andere, wanneer het eene benedenwaarts gezet wordt, zoo volgt dat de bogt D van het bovendeel van de Siphon niet boven de tweeëndertig voet hooger moet zyn dan het water in het bovenfte vat, omdat de lucht geen Kolom van water kan fchraagen, wier hoogte tweeëndertig voet overtreft. Indien 'er daarom eene kraan was, of Siphon ACEDB (*Ibid* No. 2.) van omtrent veertig voet hoogte, rekenende van A tot E, met kraanen A en B aan derzelver beneden-einden, en een gat aan den top E, om naar gelegenheid met een kurk gefloten te worden, zoo kan 'er de volgende proefneeming gedaan worden; water gedaan zynde in de vaten A en B, laaten de kraanen A en B gefloten worden, ftop alsdan, met een Tregter, gezet in het water in E, tot dat beide de beenen van de Siphon vol zyn, het

 gat

gat E, en open de twee kraanen op eenmaal. Zoo zal het water, in plaats van te loopen van het vat A in B, 't welk het zoude doen indien de hoogte CA meer onder de tweeëndertig voet ware, in de twee beenen terug vallen tot C en D, tweeëndertig voet boven A en B, waar het zal blyven hangen, zynde de lucht niet instaat om het water boven deese hoogtens te schraagen, en by gevolg om het op te dryven boven den boog E. Neen, zonder dat het water van de lucht gezuiverd zy voor de proefneeming, zal de top van het water in C en D niet geheel en al tweeëndertig voet boven het water zyn in de vaten A en B, omdat de lucht zig zelve zal ontwikkelen uit het water, en gaande in de holte CED, een weinig zal drukken op den top van het water in C en D, zoo dat derzelver hoogte te gering zal zyn om de drukking van de Atmosphera te balanceeren. Zie het Artykel DAMPKRING.

Mercurius zal in een Siphon op dezelfde wyse vloeien als water, maar dan met de bogt van de Siphon niet meer dan dertig duim en agt tiende deelen boven de stilstaande Mercurius in het opper vat zyn; omdat, wanneer ze ten naasten by veertienmaal Specificaal zwaarer is dan water, van dezelve, door de drukking van de lucht, zal opgeheven worden, het veertiende deel van dat anders van water opgeheven wordt.

Om verder te bewysen, dat eene verschillende drukking tegens de monden van de ongelyke beenen van een Siphon, de oorzaak is van het vloeien eenes vogts door dat Instrument van een hooger in een laager vat, moeten wy gebruik maaken van een ander vogt, ligter dan het vogt dat overgebragt moet worden, in de plaats van lucht, en laaten de bogt van de Siphon open voor de lucht, gelyk in de volgende proefneeming. ABCD (*Ibid. No.* 3.) is een zeer wyde glasen Pot, gevuld met een weinig water (dat rood geverwd is om de proefneeming des te fraaier te maaken) op derzelver bodem, tot de hoogte van een duim, gelyk in EF. Op eenen stand tusschen F en G in den grooten Pot, is een kleine Pot geplaatst GHKI, meerendeels gevuld met het gezeide roode water; laat de Siphon SLMG neder, open in S, M en G, in het vat, zoo dat het end S van het lange been staa in het water op den bodem van den grooten Pot; en G, het end van 't korte been in den kleinen Pot, op den bodem van deszelfs water, giet olie van terpentyn in den grooten Pot tot de hoogte van L, zoo dat het water in den kleinen Pot daardoor bedekt worde, en het water zal in beide de vaten allereerst opklimmen, tot dat het malkander ontmoet aan de bogt L; alsdan zal het uit den kleinen Pot vloeien in den grooten door de

Siphon,

Siphon; in de rigting GHLS, zoo lang als 'er eenig water is in den kleinen Pot boven G. Zie het Artykel BAROMETER.

In de plaats van een Siphon over de zyde van een vat te hangen, kan ze aan een kuip vast gemaakt worden; zoo dat het korte been in de kuip zynde, het lange been nederwaarts gaa langs den bodem van de kuip; en dan wordt het Tantalus-kuip genaamd.

Daar zyn zommige Siphon's doorwelken het water zal loopen uit een vat zonder de lucht 'er uit te zuigen, of ze te maaken by wyse van een woeste pyp: maar deese moet gemaakt worden van haair kleine buisen, wier opening niet grooter moet zyn dan het tiendedeel van een' duim; en zoo dra als die in een vat met water gestooken worden T s S (*Ibid.* No. 4.), zullen ze beginnen te vloeien, en zoo lang aanhouden als 'er eenig water is boven het been. Dit gebeurt omdat de aantrekking van vastkleeving (*cohesio*) welke maakt dat water opwaarts ryst in kleine Pypen, de oppervlakte V tot W trekt in de Siphon; waar ze laager zynde dan de oppervlakte van het water in het vat, hetzelve nederwaarts moet vlieten; omdat de Colom van water WS, langer of hooger is dan de Colom SV; en de lucht nederdrukkende in V, moet den wederstand van de lucht overtreffen die opwaarts drukt tot S. Om die zelfde reden zal een stuk zelfkant van Laken AD, maaken dat het water uit het vat kome en in droppels nedervalle in E. Maar indien de oppervlakte van het water in het vat was in *g b*, de Siphon, in het water gezet zynde, zal het water niet uitloopen, maar alleenlyk opklimmen in de Siphon tot *e f*, de hoogte tot welke een pyp, tot die opening geboord, het water zal optrekken door de aantrekking der vastkleeving. Wanneer het gebeurt dat het vat vol is, zoo zal deese proefneeming in Vacuo gelukken. Hiervan is onder het Artykel HEVEL min breedvoerig gehandeld.

SIPHONANTHUS. Eene soort van de *tetrandria-monogynia* klasse der Planten, wier Corolla uit een enkel tregtervormig bloemblad bestaat; de vrugt bestaat uit vier rondägtige Besien, in eene uitgespreide kelk: het zaad is eenzaam en rondagtig.

SIPP. Een duitsch woord, betekenende zoo veel als van den bloede, en *Sipp schaft* betekent de Bloedverwantschap. Maar *Gesippe*, de Erfgenaamen na den bloede, zoo als die op elkander volgen.

SIPPZAHL. Is de rekening waardoor men onderzoekt, in welken graad zekere Persoonen elkander bestaan, of zy met malkander trouwen kunnen.

SIRAMANGHITS. Dus wordt een Speceryeagtigen Boom van het Eiland Madagascar genoemd, wiens bladeren de reuk van het

het Sandelhout hebben, en de Schors die van de Kruidnagelen. Hy brengt mede een welriekende harst voort. Dit is eene soort van Indiaansch hout of *Malabatbrum*.

SIRE. Is een oud Fransch woord, 't welk zoo veel als *Heer* betekent. Maar tegenswoordig is het een tytel voor Koningen; en de Monarchen van Frankryk en Groot-Briettanie worden niet anders dan met het woord *Sire* aangesprooken.

SIRENES. Zie het Artykel SIRONES.

SIRENES. Zoo worden de Zee-Gedrochten genaamd, die ten deele de gedaante van Visschen, ten deele van menschen hebben. De Wilden noemen ze *Ambisiangulo* of *Pesiengeni*, maar de Portugeesen *Pezze muger*. Het zyn niets anders dan Visschen, die in de Zeën, ook sommigen in de Rivieren van het zuidelyke Afrika, omrrent Asien, in de Indien, omtrent de Philippynsche en Moluksche Eilanden; voorts omtrent Brasilien, en het noorden van Amerika, en eindelyk in de Noordzee van Europa gezien en gevangen worden. Zy zyn agt Spannen lang. De kop is langwerpig rond, byna met het gezigt van een' mensch, een hoog voorhoofd, kleine oogen, een platten neus, een grooten mond, zonder kin of ooren. Hy heeft twee armen, zynde kort en zonder elleboog, aan welken pooten of handen, met vier lange vingeren, die, gelyk de Ganzenpooten, met een tusschenvel aan malkander vast zyn. Het geslacht wordt door de Teeldeelen onderscheiden; en de Wyfjes hebben borsten om haaren jongen te zoogen; invoegen het bovendeel des Ligchaams gelyk een mensch, maar het onderste als een Visch is. De huid is donkergraauw, en het ingewand gelyk dat van een Zwyn. Het vleesch is zoo vet als Spek; voornaamelyk aan het bovenlyf. De Inwooners braaden deesen visch op den Rooster, en maaken 'er eene lekkernye van. De Europeërs zyn 'er niet graag na, omdat hy hun kwalyk bekomt, voornaamelyk op Zee, en voor zulken die te vooren reeds kwaad bloed hebben. Hy wordt in Netten gevangen en schreeuwt zeer deerlyk als hy gedoodt wordt. — In den kop vindt men een been, dat de hersSenen scheidt. Dit geschaafd en met wyn ingenomen, is een goed middel voor den Steen. De Portugeesen draagen het been, dat in plaats van de ooren aan het hoofd zit, als een behoedmiddel voor alle aansteekende kwaalen. En de Ribben, voornaamelyk aan de linkerzyde, zynde het naast aan het harte, stillen het bloeden en de gulde-Ader. De Portugeesen maaken 'er Roosenkranssen van, en armbanden, die ze ten dien einde draagen.

SIRIASIS. Is eene verhitting der hersSenen door de straalen der Zon. Aan dit ongemak zyn de jonge kinderen dikwils onderworpen, wier hersSenpan nog niet hard genoeg is.

SIRIUS. *Canicula.* Zie de Artykels *Canis Minor*, en Honds-Ster.

SIRONES, *Sirenes*, *Chirones.* Zoo worden kleine Blaaren genaamd, die in de holle hand en in de voetzoolen uitslaan, en inwendig een wormptje, gelyk een Luis, onder de huid verborgen houden.

SIRTES. SYRTES. Betekenen in de Zee, gevaarlyke Bergen, die uit Zand en Steenagtig Gruis bestaan. Eenigen zyn te zien, dewyl dezelven boven het water uitslaan; maar de geenen die met water overdekt zyn, zyn de gevaarlykften, vermits de Scheepen of daarop zig kunnen verbryselen, of daarop zitten blyven, 't welk men *Stranden* noemt.

SIRUPUS. Zie het Artykel Syrupus.

SISARUM. *Siser. Rapunculus Hortensis.* In het Fransch *Chervi*, Suikerwortel, wordt gezegd een middel voor ingeslokt kwikzilver en voor den Buikloop te zyn.

SISARUM PERUVIANUM. Zie het Artykel Aardt-appel.

SISTRUM. Was de Egyptische Priesteren een koperen Speeltuig. zynde rond geboogen en hebbende een handvatsel; op hetzelve waren ook eenige van buiten kromgedraaide koperen Snaaren of Staafjes. Dit Speeltuig wierd door gemelde Priesters gebruikt, by het verrigten van den Godsdienst van *Isis* of van andere Goden, 't welk zy alsdan heen en weer Schudden en daarmede ratelden.

SISYMBRIUM. (In de *Botanie.*) Eene soort van de *tetradynamia-Siliquosa* klasse der Planten, is een water-gewas, maakende Stengelen van drie voet hoog, zynde gestreept en somwylen rood en hol. De bladen zyn langwerpig, spits, diep ingekorven, getakt en zitten het een om het ander aan den Stengel. De bloessem groeit boven op de takken en staat op lange en dunne steelen. Elke bloessem bestaat uit vier geele bladen, die, kruiswyse over malkander staan. Op den bloessem volgt een kleine korte bast, inwendig in twee vakjes verdeeld, waarin byna gantsch ronde zaaden zyn. De Wortel is langwerpig, zoo dik als de kleinste vinger, wit, scherp en bytend van smaak. Dit kruid groeit in Moerassen en Gragten, die vol water zyn; als mede in Beeken. Het bloeit gemeenlyk in Juny en July. De Wortel is in de Lente goed tot spyse, en wordt van sommigen in plaats van Peperwortel gebruikt. Het gantsche gewas heeft veel weesenlyk zout, Phlegma en Olie. Het opent, zuivert, zet het water af, vergruist den nier- en blaassteen; is een middel voor Lendenpyn, Scheurbuik en waterzugt, als het naamelyk inwendig gebruikt wordt. Men ziet eene afbeelding van deese Plant op Plaat CCXXXVII. *Fig.* 4.

SISYRINCHIUM. Is een Gewas niet ongelyk aan de Iris. Het

Het behoort tot de *Gynandria triandria* klasse der Planten. Het heeft 2 of 3 lange, smalle, groene en weeke bladen. De Stengel is regt, rond en sterk, omtrent een voet hoog; draagt op de spitse 2 of 3 bloemen, aan die der Iris niet ongelyk. Zy openen zig de eene na de andere; zyn fraai van gedaante, blaauw van kleur, en geel gespikkeld; ook niet onaangenaam van reuk. Doch deese Bloemen duuren niet lang; en na dezelven volgen langwerpige vrugten, die de zaaden besluiten. Deese zyn byna gantsch rond, klein en eenigsints rood. De wortel bestaat uit twee kleine Bollen, die op malkander liggen, gelyk aan de *Gladiolus* of Zwaardenkruid; van buiten zwart, van binnen wit en aangenaam zoet van smaak. Dit gewas groeit in warme Landen, bergagtige en vogtige plaatsen. Het heeft veel Olie en weesenlyk Zout. De wortel gegeeten zynde, verdryft de winden en opblaasingen, en stilt het krimpen der Ingewanden, &c.

SITICINES. Dus noemden de Romeinen hunne Fluitspeelders, omdat zy dezelven by de begraaffenissen gebruikten. Hunne Fluiten waren grooter dan die van andere Musikanten, maar men hield hen niet voor regt eerlyke Lieden.

SITIS. Zie het Artykel DORST.

SITOMETRUM. Zie het Artykel DEMENSUM.

SITOPHYLACES. Waren zekere Luiden te Athenen, die het opzigt hadden over het Koorn, Meel en Brood, en 'er acht op gaven dat het voor een billyken prys verkogt wierd. Van deese soort van Luiden waren 'er 10 in de Stad en vyf in de Haven of *Piræus*.

SITTA. (In de *Ornithologie*) De naam van een onderscheiden Geslacht van Vogelen, die gemeenlyk met de *Picæ* verward worden. De bek van de Sitta is van eene Conische en eenigsints geboogene gedaante: de tong is gescheurd en uitrandig; de veders van den staart zyn styf. De *Sitta* is van het maaksel der gemeene Goudvink; het hoofd is klein en ingedrongen: de bek is kort, zwart van boven en wit beneden naar de borst: het hoofd, den nek en de vleugels zyn grys: de borst bleekgeel, en het benedendeel van den buik eenigsints roodagtig. Zie PLAAT CCXXXVII. *Fig.* 5.

SITUS. *Mucedo.* Zie het Artykel SCHIMMEL.

SITZEN. Zyn eene soort van fraaie gebloemde Lywaaten, waarmede een sterken Koophandel gedreeven wordt, vooral met de geenen die in Engeland gemaakt worden.

SIUM. *Apium palustre, foliis oblongis.* In het Fransch *Berle*. Watereppig. (In de *Botanie*) Eene soort van de *pentandria digynia* Klasse der Planten, is een Kruid dat stengelen van 4 of 5 voet hoog maakt, zynde dik, gestreept en hoekig, ook hol, en splitsen zig van boven in eenige neventakjes. De

bla-

bladen ſtaan twee en twee aan de ſteelen, die van vooren maar een enkel blad hebben. Elk blad is langwerpig, ver en diep ingekorven. De bloeſſems groeien boven op de kroonen, op de punten der takken; en elke bloeſſem beſtaat uit vyf witte bladen, die de gedaante van eene Roos maaken. Nadat de bloeſſem afgevallen is, komen graantjes, twee en twee ſaamen, zynde dun, van boven rond en geſtreept, maar aan de andere zyde breeder. De wortelen zyn klein, veſelagtig en zwart. Het gantſche Gewas heeft een harſtagtigen reuk. Het groeit by de Beeken en op andere waterryke plaatſen; heeft veel weeſenlyk zout, olie en Phlegma. Het opent ſterk, verdeelt den ſteen in de Nieren en de Blaas; zet het water en de Maandſtonden af; bevordert de Geboorte; ſtilt de Roode loop, en is eindelyk, afgekookt, of raauw gegeeten zynde, een middel voor de Scheurbuik.

SIVAN. Is in den Joodſchen Almanak de negende maand in het Jaar.

SIXAGENA. Is in den Oorlog eene ſlagorde van zes Bataillons.

SIXENNE. Een Dorp benevens een beroemd Nonnenklooſter aan de Arragonſche Grenzen in Spanjen, waarover eene Prioreſſe geſteld is, die onder den Grootmeeſter van Maltha ſtaat en wiens Nonnen de Maltheeſer Dames genoemd worden. Zy zyn allen van oude Adelyke Geſlachten; draagen eenen Mantel met kanten en een wit linnen Kruis op de borſt, benevens een Lint aan haaren hals, dat over den ſlinkerarm afhangende is.

SJANKERS. Kwaadaartige Zweeren, die het Vleeſch wegknaagen en opvreeten. Deeſe Zweeren komen voornaamelyk in den mond. Zy worden in *Eenvouwdigen*, *ſcorbutiquen* en *pokägtigen* verdeeld. De eerſten verſchillen niet van de Sprouw. De anderen zyn de geenen die Scorbutiek of pokagtig gift bevatten. Zy worden behandeld en geneeſen door de middelen tot deeſe Ziektens geſchikt, waarvan zy hunnen oorſprong hebben. Wanneer de Sjankers noch voor inwendige, noch voor uitwendige middelen wyken; wanneer zy integendeel hoe langer hoe meer invreeten, dan worden zy met eene Biſtourie weggenomen. Zy ontſtaan ook veeltyds aan de Schaamdeelen van Mans en Vrouwen, door kwaadaartig pokzaad, op die deelen die eene tedere bedekking hebben; gelyk in de binnenzyde der voorhuid van den man, en in de pudenda der vrouwen. Aderlaatingen zyn in die gevallen goed, om de ontſteeking voor te komen; vervolgens worden mercuriaale middelen gegeeven, nogtans in geene zoo groote hoeveelheid dat 'er de kwyling door veroorzaakt wordt. Daar na ſchryft men voor het gebruik van Suderifique Decoctums

van

van de *China*, *Sarsaparilla*, *Guaiacum* en *Sassafras* gekookt met *Antimonium*

SJARP. (In de *Wapenkunde*) De Sjarp waarmede Militaire Bevelhebbers vercierd zyn, gelyk dezelve vertoond wordt op PLAAT CCXXX. *Fig.* 3.

SKOSI. Is eene soort van Hongarische Arbeid, van goud- en Zilverdraad gemaakt.

SKRABEN. Dit is eene soort van Gans van het Eiland Feroe. Deese Vogel maakt zyn nest in de aarde, door haar met zyne nagelen op te krabben en 'er met zyn' bek in te delven. Hy vormt zig op deese wyse een hol onder de Aarde, ter diepte van 8 of 10 voet, en vierkiest hiertoe de nabuurschap van een steen tot meer veiligheid. Hy broeit nooit meer dan één Ey te gelyk. Wanneer het jong uitgekomen is, zoo verlaat hy het geduurende den dag en voedt het alleen des nagts. Wanneer hy des morgens verzuimd heeft om uit zyn nest te gaan, zoo blyft hy 'er den geheele dag in, en hy begeeft zig niet voor den volgende nagt naar de Zee, om zyn voorraad voor den volgenden nagt te zoeken. Schoon dit jong niet meer dan eenmaal op den dag eet, zoo wordt het echter vetter dan de gemeene Ganzen, en de Inwooners van dit Eiland zyn verpligt om hen te zouten, wanneer zy ze voor den winter bewaaren willen, anders zouden zy hen niet kunnen eeten. Zy branden hun vet in de Lampen. Zy vangen de jongen gaarne in de nesten, maar bekommeren zig weinig over de ouden.

SKUEN, Dit is eene andere Watervogel van het Eiland Feroe. Deese heeft de gestalte van eene Raave. Hy is zeer te dugten, wanneer hy zyne Eyeren of jongen verdedigen moet. Men moet alsdan op zyne hoede zyn, wanneer men voorby zyn nest gaat; want hy valt met eene verwonderenswaardige stoutmoedigheid op de hoofden der Voorbygangers aan, en brengt hun dikwils veel nadeel met zyne Vleugelen toe. Hierom gebruiken de Inwooners van dit Land, die deese gevaarlyke eigenschap van dien Vogel kennen, de voorzorg om een Mes opwaarts met de punt op hunne hoofden te plaatsen, waardoor de verwoede Vogel, wanneer hy op hen aanvalt, zig zelf doorboort.

SKULLEIS. Zyn Booten op de Teems in Engeland, die maar door eenen Roeier bestierd en nergens toe gebruikt worden, dan om Persoonen gints en herwaarts over te zetten.

SLAA. Zie het Artykel LACTUCA.

SLAAF. Een Lyfeigene, is hedendaagsch zoodanig een Persoon, die, of als een Christen van den Turk gevangen, of anders wegens eene groote misdaad in dienstbaarheid geraakt is, moetende dezelve zonder loon, alles wat men hem beveelt,

ver-

vertigten. Men heeft ook vrywillige Slaaven, of *Buone Voglier* genaamd, die zig voor zekere fom tot eene eeuwigduurende dienftbaarheid verkogt hebben.

SLAAN. Iemant met een ftok of ander tuig zoodanig mishandelen, dat daardoor wonden, breuken, ontwrigtingen &c. ontftaan, die van gevaarlyke gevolgen zoo voor den Lyder als voor den Daader kunnen zyn.

SLAAP. De natuurlyke aandoening des Breins, waarin alle de zinnen ter herftelling der Geeften, die door het waaken verfpild zyn, ftilftaan. Wanneer wy werkfaam zyn, wordt het Zenuwfchap allengskens verfpild, want daar gaat geftadig eene groote menigte, die niet wederom komt, van het brein. Wanneer wy lang gewaakt hebben, neemt de doorwaafleming geftadig het vloeibaarfte gedeelte des bloeds weg. Het grofste blyft in de vaten. Daarenboven wordt het bloed door den arbeid, ja zelfs door de werking van het hart, alleen in de uiteindens der Slagaderen, die zig in het brein bevinden, opgehoopt. Deefe Slagaderen moeten zig dan ontlaften en haare ontlafting moet het begin der Zenuwen van alle deelen drukken. Deefe drukking brengt noodwendig eene dofheid in het gantfche ligchaam voort, vermits zy den loop van het Zenuwfap wederftreeft. Men ziet het uitwerkfel van deefe drukking in de bloedrykheid, in het onmaatig gebruik der gegifte dranken, die door hunne rarefactie eene groote drukking in het brein veroorzaaken; en bygevolg Slaap verwekken; maar men heeft een veel zigtbaarer uitwerkfel deefer drukking gezien. Eene Vrouw, welker bekkeneel open was, wierd flaaperig, zoo dra men haar het brein drukte, en verviel om zoo te fpreeken, door eene fterke drukking, in beroerte. Wy kunnen bygevolg verzekeren dat de drukking eene der oorzaaken van den Slaap is.

Men wordt dikwils flaaperig op den eeten, omdat het bloed 't welk door de nieuwe Chyl, die nog niet genoeg gekleinsd is, aan de harflens geene diergelyke Geeften meer verfchaft, of dat die welken het geeft, al te dik zyn om in de zintuigen te loopen. Daarenboven drukt het, en fluit de zeefjes der Geeften, door dat het de bloedvaten opzwelt. Daar gefchieden geene leevendige aandoeningen; waarvandaan 'er Slaap komt.

De Wyndampen, de Brandewyn en zekere Parfumen laaten niet na om flaaperig te maaken. Eene koele lucht brengt hetzelfde uitwerkfel voort, omdat zy, de warmte des bloeds maatigende, de beweeging en de hoeveelheid der Geeften vermindert. — Vaft en taai vleefch en in groote menigte genomen, maakt de menfch flaaperig. — De groote hitte maakt dodderig, omdat de rarefactie die de warmte in de vogten ver-

veroorzaakt, de uitwaassemin der vloeibaarste bloeddeelen; en de ontspanning die zy in de Veselen veroorzaakt, noodzaakelyk Slaap verwekken moeten. — De koude kan hetzelfde doen, omdat zy, de doorwaassemin ophoudende, eene volheid, welke het brein drukt, te wege brengt. — Wy hebben als wy slaapen de oogen toe. en alle de Ledemaaten zyn slap, uit hoofde der werkeloose Spieren. Wy hebben ook, als wy slaapen, geen voedsel noodig; terwyl de slaap zelve het menschelyk Ligchaam verkwikt en als tot een voedsel verstrekt; gelyk men in jonge Kinderen opmerkt, die meer slaapen dan bejaarder Luiden, voor welken een al te langen Slaap nadeelig is, maakende het hoofd zwaar. — De Slaap eindigt op tweederlei wyse: vooreerst door eene aandoening op het eene of andere werktuig; ten tweede wanneer de dierlyke Geesten, die geduurende den slaap worden voortgebragt, overvloedig genoeg zyn, om het vermogen te hebben, de ingangen der Zenuwen te openen, en haar in diervoegen te vullen, dat zy de schuddingen, welken door de voorwerpen die het ligchaam aanraaken, veroorzaakt worden, tot aan het brein kunnen overbrengen.

Onder de Dieren zyn 'er die den geheelen winter slaapen, nadat zy in den herfst vet geworden zyn; door welk vet zy in hunnen slaap gevoedt worden.

SLAAPBEEN. Zie het Artykel OSSA TEMPORUM.

SLAAPBOL. Zie het Artykel MAANKOP.

SLAAPELOOSHEID. Zie het Artykel AGRYPNIA.

SLAAPER. (In de *Zoologie*) Zekere Mus die des Winters altyd slaapt.

SLAAPERS, (In de *Natuurlyke Historie*) Beesten die voorgegeeven worden den gantschen Winter te slaapen, als Marmotten, Vledermuisen, Egels, Zwaluwen, de Beeren in Noorwegen, &c. — Zie die Artykels.

SLAAPERS. In een Glasblaasers-oven, groote yseren staven, die dwars over den anderen heen liggen, opdat de Koolen niet door den Rooster zouden vallen; laatende alleen plaats voor de Assche.

SLAAPERS. In een Schip, Balken die voor en agter in den Bodem van een Schip liggen.

SLAAPERS. (DE ZEVEN) Dus worden de Zeven Adelyke Persoonen genoemd, welken in de derde Eeuw, den Keiser *Decius* als Trawanten dienden. Men verhaalt van dezelven dat zy zig op een' zekeren tyd in een hol begaven, hetwelk in de Steenrots van den Berg *Coelius* verborgen was, en dat de uitgangen van dit hol toegemetseld geworden zynde, zy aldaar in slaap geraakten, en eerst in de vyfde Eeuw, of bykans twee honderd jaaren daarna, wakker wierden.

SLAAP.

SLAAPKOORTS. Zie het Artykel LETHARGUS.

SLAAPMIDDELEN. Zie het Artykel NARCOTICA.

SLAAP-SLAGADER. Zie het Artykel CAROTIDES.

SLAAP VAN HET HOOFD. Zie het Artykel TEMPORA.

SLAAPZIEKTE. Zie de Artykels CARUS, COMA VIGIL en LETHARGUS.

SLABBE. Zie het Artykel HARINGVANGST.

SLABBERS. Zyn kleine Buisen die op den kleinen Haringvangst uitvaaren.

SLABODA. Betekent in Rusland, Kiow, Smolensko, Petersburg en in het gantsche Moscovische Ryk, eene Voorstad voor de Vreemdelingen, en beduidt in de Sclavonische taal zoo veel als in de Duitsche Steden de Vryheid, dewyl aan de daarin woonende Vreemdelingen en Soldaaten eene byzondere vryheid en bescherming vergund wordt.

SLAG-ADER. *Arteria. Pols-ader.* (In de *Anatomie*) Elastique Buis, die het bloed van het Hart in alle de deelen des Ligchaams voert. De Ontleedkundigen verschillen veel aangaande het getal der Vliesen, waaruit zy zeggen dat de Slagaderen saamengesteld zyn. Sommigen brengen die met den Heer HALLER, tot twee; anderen met BOERHAAVE tot vyf toe, die in hunne natuurlyke orde, beginnende met de buitensten, deesen zyn: Het eerste is *Zenuwagtig*, het 2*de Celluleus*, het 3*de Klieragtig*, het vierde *Spieragtig*, het vyfde *Vlies- en peesagtig*. Anderen doen 'er nog een zesde by, dat zy plaatsen voor het klieragtige, en noemen het *vatagtig*.

Het *Zenuwagtig* vlies ontleent deszelfs naam niet van de menigte zyner Zenuwen; maar veeleer omdat het wit is als de peesen, en de *Aponeurosis*, welke de Ouden Zenuwen noemen. Dit vlies is overal niet eveneens; ter plaatse daar het zig bevindt, verschilt deszelfs maaksel veel, en is van aart van het deel dat het den oorsprong gegeeven heeft. By voorbeeld de Halsslagader, het brein intreedende, is bedekt door eenen Rok, dien haar het harde harssenvlies verschaft. Het hartezakje verschaft 'er eenen aan den grooten Slagader, by deszelfs uitgang uit het hart: de Penszak aan alle de Slagaderen des Onderbuiks, &c. Deese Vliesen behouden aan hun begin den aart van het deel dat haar verschaft; maar zy ontaarten schielyk tot een Sponsweb, dat men als de eerste rok der Slagaderen zou kunnen aanzien. Men ontdekt een Netwerk van Vaten, die in het Sponsweb ingaan. Sommigen, gelyk wy gezegd hebben, maaken daarvan een byzonderen rok, en noemen hem den *Vatätigen*. Men vindt, volgens de meeste ontleedkundigen, geen *Klieragtig* Vlies, maar alleenlyk kleine blaasjes, die met vet zyn opgevuld, en in het

Sponsweb geplaatst zyn. De *Spierrok* is zigtbaar, vooral in de zwaare stammen. Deszelfs verwe is rosagtig. Hy is uit een oneindig getal veseltjes saamengesteld, die niet kringswyse zyn, gelyk men dikwils gezegd heeft, maar maaken daarvan gedeeltens uit, en zyn kringswyse rondom den Slagäder by malkander geschikt. Het is dat Vlies, 't welk de veerkragt, waarvan het voorzien is, aan hetzelve geeft. De binnenste, die *Vlieg* of *Peesägtig* genoemd wordt, is uitermaate glad. Hy schynt maar eene Sponsweb te zyn, dat de Vesels des Spierroks te saamen bindt, en het bloed belet dat het deselve door zyne gestadige wryving niet vanéén scheide. De Maceratie verandert hem gemakkelyk, gelyk byna alle anderen, tot Sponsweb.

De verdeeling van byna alle Slagäderen geschiedt met een scherpen hoek; sommigen verdeelen zig gelyk de tusschenribbige Slagäderen met eenen regten hoek.

De Slagaderen slaan; en dit slaan wordt de Pols genoemd. Zie het Artykel Pols.

De Wonden der kleine Slagäderen zyn gevaarlyk, en die der grooten doodelyk, uit hoofde der bloedstorting die niet kan gestild worden. De Spierrok, de Slagader overäl gelyk drukkende, kan de opening, die altyd langwerpig rond blyft, niet geheelënäl sluiten, en het deel des Slagäders, dat tusschen het hart en de opening is, volhardende zig te säamen te trekken, dryft het bloed voort, dat uitvloeit en hortende uitspringt, 't welk beantwoordt aan de saamentrekking des Slagäders. De altooswyse Voorzienigheid in haare Vooruitzigten, heeft haar overal bedekt en onder de Aderen gedooken, om de veelvuldige toevallen, die op haare kwetsingen zouden kunnen volgen, voor te komen. Om deese oorzaak is 't ook, dat de Ouden haar den naam van *inwendige Aderen* gaven.

De Slagader moet, eer dat de band in het Aderlaaten wordt aangelegd, met den vinger erkend worden; omdat de drukking des Laatbands de beweeging des Slagäders, die doorgaands onder den Leverader van den een' of anderen arm is, belet.

De vereeniging der Slagaderen is moeielyker dan die der Aderen; omdat de Slagaderen in eene gestadige beweeging zyn en niets gehegt kan worden, ten zy het in rust is.

Zoo de Schenkel-Slagäder en de Ader van een Hond gebonden worden, en dat de eene of andere boven den band geopend wordt, ziet men uit den Slagader veel bloed loopen, en geen druppel uit den Ader. Steekt men dan in den Slagäder en den Ader onder den band, zoo loopt het bloed uit den Ader en niet uit den Slagäder. Steekt in den Ader onder den band, en den Slagäder boven, zoo zult gy zien dat de twee bloedsprongen zig kruissen. — Dit gebeurt aldus, omdat de

de Slagaderen het bloed naar de uiteindens des Ligchaams voeren, en de Aderen dat weder naar het hart voeren.

Men onderscheidt de Slagäderen in Bloedslagaderen, die het bloed van het hart naar de uiteindens voeren. In Smeerslagaderen, die aan het vet verdeeld worden, en in lymphatique, die de *Lympha* in alle de Ligchaamsdeelen brengen.

De Long-Slagader komt uit de voorste holligheid des harte. Haar stam klimt regt opwaarts, en verdeelt zig, by de bogt des grooten Slagäders, in twee zytakken, waarvan de eene ter regter en de andere ter linkerzyde ligt, en die de naam van regter Long-Slagader en van slinker Longslagäder voeren. De regte loopt onder de bogt des Grooten Slagaders, hetwelk maakt dat dezelve langer is dan de linker. Beiden gaan zy voort naar de Long, dringen in dezelve, en verspreiden zig takswyse byna even als die der Luchtpypen, welker loop zy houden.

Daar zyn ook twee Longäderen, die voortkomen uit de verschillende aderlyke takverdeelingen, die in de Zelfstandigheid der Long geboren worden, en die zig zydewaarts in het regter of agterste oor des harte openen.

SLAG-ADER-BREUK. Zie het Artykel Aneurisma.

SLAG-ADEREN. *Epigastricæ Venæ.* Zie onder het Artykel Slagader.

SLAGADERLYKE ADER. Zie onder de Artykels Vena.

SLAGBOOM. Is een lange Boom of Paal, welke gemeenelyk met veele yseren Pennen voorzien is, dien men voor de poorten van eene Stad of Vesting op- en nederlaaten of omdraaien kan, en die daartoe dient, om ingeval van nood den ingang daarmede te sluiten. Men heeft ze ook op de Rivieren en voor de Havens, welken insgelyks daardoor geslooten kunnen worden.

SLAGE-SCHATTING. Daardoor wordt in Duitschland dat geld verstaan, 't welk de Magistraats-Persoonen, die het opperste Rechtsgebied in de Steden hebben, van uitlandsche Bieren en Wynen heffen, wordende, voornaamelyk van de Bieren, ook *Spundgeld* genaamd.

SLAGKRUID. Zie het Artykel Knal of Slagkruid.

SLAGORDENING. Wordt aldus geschikt, dat de Artillerye of het Geschut voor het Leger en de Manschap in twee Linien staat. De Ruiterye staat, of aan de vleugels van het Voetvolk, of de Esquadrons en Bataillons worden onder elkander gemengd. De Esquadrons en Bataillons van de tweede Linie, staan van de eerste Linie iets af. Hier benevens heeft men een Corps de Reserve van eenige Brigaden Ruiterye en Voetvolk, dat agter de Linien geplaatst is. De oud-

ſte Generaal Veldmaarſchalk voert den regter-, en de naaſt volgende Generaal den ſlinker Vleugel; maar de Generaal die *en Chef* commandeert, blyft of by het Corps de Bataille of by de Reſerve, dat is of by het Leger zelfs, of by de Spaar-Troepen.

SLAK. Hieronder verſtaan wy niet de *Limaces* noch *Cochleæ Marinæ* of *fluviatiles*, Zee of Rivier-Slakken, als vanwelken onder de Artykels CONCHYLIUM en MOSSEL reeds gewag is gemaakt; maar *Cochleæ terreſtres*, Aardſlakken, die in de wynbergen gevonden worden, hoewel men ze ook binnen beſlooten plaatſen houden kan. Onder deeſen zyn die geenen, die in de Wynbergen vergaderd worden, de beſten, en wel des winters, als ze geſlooten zyn; aangezien men ze den overigen tyd des jaars, als ze open zyn, niet nuttigen kan; want alsdan brengen ze jongen voor en meſten zig tegens den winter; wanneer ze zig gantſch in haare huisjes verbergen, en zig in eene ſteenägtige huid opſluiten. Haare ontleeding beſtaat in de volgende deelen: 1.) De buitenſte graauwe, wel dunne maar ſteenharde, en in elkander gekronkelde ſchaal, dienende hun in de plaats van een huisje, dat zy altyd met zig draagen, zonder het ooit te verlaaten of af te leggen. 2.) Het inwendig zonderling geformeerd Ligchaam met zyne Maag en ingewand. 3.) De mond en tanden, waarmede ze het tedere Loof van de Boomen en Wynſtokken afknaagen. 4.) De twee lange en twee korte Horens, die ze uitſteeken en wederom intrekken. De anderen hebben aan de eindens zwarte ſtippen, welken SCALIGER voor haare oogen houdt. Integendeel zegt PLINIUS dat ze geene oogen hebben; maar dat ze door die Horens den weg zoeken; welke meening de beſte ſchynt te zyn, aangezien ze de Horens niet intrekken, ten zy men dezelven aanraakt. Maar ingeval ze zien konden, zouden ze dezelven intrekken, als men met de hand of iets anders tot dezelven nadert. 5.) Het Sap dat hen ontloopt, als men ze doorſteekt, wordt met een' afzonderlyken naam *Myxa* genoemd. Voorts zyn ze naar hun Geſlacht onderſcheiden, en ARISTOTELES getuigt dat ze alleen uit alle Schulpgewaſſen gezien worden, by de vermenging aan elkander te hangen, en dat men in de Lente en in den Herfſt zien kan dat ze bezwangerd zyn. Als men ze, dus vereenigd zynde, van malkander trekt, kan men in het Mannetje het Teellid duidelyk ontdekken, maar niet by het Wyfje, wegens de ſlymagtige ſubſtantie.

SLAK. *Concha*. Dus wordt in de Anatomie genaamd, 1.) Eene holligheid in het uitwendige oor. 2.) De Holligheid in het inwendige oor, naamelyk in het *Os Petroſum*, by ſommigen de inwendige gehoorgang genaamd.

Fig. 1. SLAK.
d
a
a
S
S
St
A D
B C

Fig. 2. Solidago.

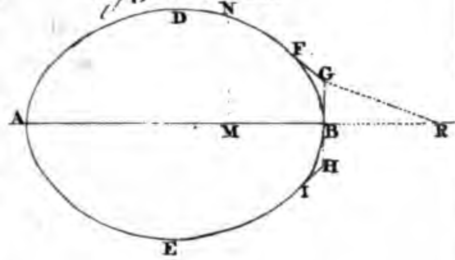

Fig. 3. SOLIDUS.
D
N
F
G
A
M
B
R
H
I
E

Fig. 4. SPATULA.
N°. 1.
N°. 2.
N°. 3.

SLAK. *Voluta*, *Voluto*. Zoo heet volgens Goldman, eene cieraadje, die doorgaands uit vierendeel Kreitſen of Kringen ſaamengeſteld en aan de Capiteelen of hoofdtrekken van de Joniſche, Romeinſche en Corinthiſche, alsmede aan de nieuwe order van Sturm gebruikt wordt. Zie Plaat CCXXXVIII. *Fig.* 1. S. Deeſe benaaming is zonder twyffel daarvan gekomen, omdat derzelver omwenteling of uiterlyke gedaante, ten naaſtenby naar een Slakkenhuis gelykt, behalven dat deeſe niet zoo ſterk verheven maar geheel plat is. De Grieken, die ze, volgens Vitruvius, zouden uitgevonden hebben, wilden hierdoor opgebondene haairen van de Vrouwsperſoonen, nabootſen. Sommigen noemen ze ook den Trek of Krul. Hoe deeſe kromme Linie op de eene en andere wyſe getrokken moet worden, wordt in 't gemeen in de Bouwkonſt verhandeld. Voor de beſte wordt van alle Bouwkonſtenaaren die gehouden, welke Goldman, uit den onverſtaanbaaren text van Vitruvius heeft ontknoopt. — Het bewys dat zy met dien text overéénkomt, vindt men in de Editie van Vitruvius, welke Laet heeft uitgegeeven. p. 267 *ſeqq.*

SLAK. Is (in de *Anatomie*) eene der Holligheden van den *Doolhof*. welke haaren naam ontleent van de gelykenis met het Slakkehorentje. Men neemt inwendig in acht een beenagtig pit, dat aan het voetſtuk begint en aan de punt eindigt. Het Ligchaam van de Slak klimt daar rondom ſchroefswyſe op, en maakt twee en een halven omgang. Het is hol en verdeeld in twee Kanaalen, die van malkander afgeſcheiden zyn, ten deele door eene beenagtige plaat, en ten deele door een Vlies, hetwelk, de ſcheiding deeſer twee buiſen afgedaan hebbende, zig gints en herwaarts buigt, en haare zyden bekleedt, invoegen dat het deel des Vlies, 't welk met de beenagtige Plaat de gantſche ſcheiding deeſer twee Kanaalen, van het Slakkehuisje maakt, van zyn kant is gelyk het middelſchot in de borſt, en het geboogen gedeelte van beide zyden is als het ribbenvlies.

Men weet in de Natuurkunde dat de Hoornen zeer geſchikt zyn ter vermeerdering van het geluid. De ſchrandere gedagten van Denis, den Syracuſiſchen Dwingeland, maakte, gelyk de Geſchiedſchryvers melden, dat deeſe Prins eene Gevangenis, by wyſe als een Slakkenhuis in eene Rots deed uithouwen. De wooning des Cipiers was aan de punt des Horens, zoo dat hy, al het geene de Gevangenen zeiden, gemakkelyk verſtond. Deeſe Gevangenis is nog in weeſen, en onze Reiſigers zeggen dat men 'er niet in kan fnieſen, zonder verſchrikt te zyn over het Geraas dat 'er door verwekt wordt; zynde dat even als of het dondert.

SLAK-HORENS. Worden aan het ſtrand der Allerheiligen Eilanden in *Mar del Nort*, in de Weſt-Indien gevonden. Hierop blaaſen de Indiaanen en roepen het volk ſaamen. De merkwaardigſten zyn; welken de natuur op den rug zulke tekenen heeft ingedrukt, dat die geenen, die de Zangkonſt verſtaan, naar dezelve eene bekwaame melodie kunnen zingen; waarom men ze ook *Muſicaliſche Horens* noemt.

SLAKKEHUISJE. Zie het Artykel SLAK (in de *Anatomie*.)

SLAKKEN-OOG. Zoo wordt eigenlyk het *Centrum* genaamd, of het end van eene kromme Linie, rondom betwelke dezelve een of meermaalen uit elkander loopende, met het tweede end rondom loopt. In het gemeen verſtaat men hieronder den middenkring, rondom dewelke de doorgaands uit vierendeels kringen beſtaande omwenteling gemaakt wordt. — Het kruispunt van dit Slakkenöog wordt gevonden, als men de geheele hoogte in alle Slakken in twee gelyke deelen verdeelt, en dit punt is vervolgens het Kruinpunt van het Slakkenoog.

SLAK-LINIE. Zie het Artykel SPIRALIS.

SLAK-RUPS. Deeſe naam geeft GOEDAARD aan eene zeer ſchoone Rups. Zy heeft even als vyf Boſſen hair op den kop. Aan het voorſte gedeelte van den kop heeft zy twee Hoornen, gelyk de Slakken, en een ſtaart aan haar agterſte gedeelte. Deeſe Rups is nog met hairen op den rug vercierd. Het is met haar ſpog en haair dat zy haar Tonnetje ſaamenſtelt, om zig in een Popje te veranderen.

SLAK-SLYM. Zie het Artykel MYXA.

SLANG. *Serpens*, Alle Slangen worden uit hunne Eyeren geteeld. Zoo dat het eene loutere fabel der Ouden is, dat de jonge Adderen by haare geboorte den buik der Moeder doorknaagen. Veel minder geloof verdient de oude fabel der Jooden, dat uit het merg van eenes Menſchen Ruggegraat eene Slang groeit. De meeſte en vergiftigdſte Slangen onthouden zig op warme plaatſen; want aangezien zy van natuure koud zyn, zoo beminnen ze de warme Landen, als Egypten en andere deelen van Afrika. De Slangen zyn ook daarin van elkander onderſcheiden, dat ſommigen graag op het Land, anderen in het water; wederom anderen en op het Land en in het water leeven. Tot de eerſte ſoort behoort de Otter en Hoornſlang: tot de tweede de Waterſlang, hoedanigen zyn de *Hydra*, *Boa*, *Natrix* en *Scolopendra* of agtvoetige Rups of Zeegewormte. — Er is eene verbaaſende menigte van Slangen in de onderſcheidene deelen der waereld, verſchillende in aart en ſoort, die allen, volgens derzelver byzondere naamen, hier en daar in dit werk beſchreeven, en ſommigen afgebeeldt zyn.

In de West-Indiën is een zekere Slang, CANINANA genaamd, omtrent 2 voet lang, groen op den rug en geel aan den buik. Deese laat zig in de handen neemen, zonder dat ze kwaad doet. De Inwooners snyden 'er den kop en den staart af, en eeten het overige. In Brasilien worden de volgende Slangen gevonden, als: *Boicininga*, zynde 4 of 5 voet lang en zoo dik als een arm; rood en eenigsints geel van kleur. Aan den staart heeft ze een ligchaam, gelyk een afhangend vierkant, 2 vingeren en meer lang. Dit Ligchaam ontvangt jaarlyks een lid meer, en maakt een geluid gelyk een Schel of Klepper; zoo dat men het van verre kan hooren. Dit Dier is zeer vergiftigd en gevaarlyk; waarom de Reisigers zig naauwkeurig daarvoor wagten, en ten dien einde hetzelve een stukje van een Virginische Slangenwortel voorhouden. De Indiaanen in Mexico noemen deese Waterslang *Teutlaco Caubqui.* Eene andere Brasiliaansche Slang, *Boitiapo* genaamd, is insgelyks zeer gevaarlyk; deese wordt 7 of 8 voet lang, ook zoo dik als een arm en geel van kleur. De Portugeesche Slang *Bojobi* wordt gezegd niet zoo gevaarlyk te zyn. Deese is omtrent een El lang, een duim dik en glinsterend groen, waarom ze de Portugeesen *Cobre de Verdre*, dat is, een groene Slang noemen. Zy onthoudt zig in de Gebouwen, tusschen de steenen. Zy beschadigt niemant, ten zy ze beledigt wordt, wanneer haar beet zeer gevaarlyk is. De Indiaanen gebruiken doorgaands een Kruid, *Caapia* genaamd, dat ze, als ze van een Slang gebeeten zyn, doorzwelgen.

SLANG. (In de *Astronomie*) Zie het Artykel SERPENS.

SLANG. (In de *Krygskunde*) Zie het Artykel COULEVRINE.

SLANGENDANS. In de Indien, voornaamelyk op de Malabaarsche Kusten, bevinden zig veele Landloopers, die met groote korven vol Slangen door het Land zwerven. Twee deeser Menschen draagen een korf aan eenen stok, en doen 'er ook wittenbrood in, tot voedsel van die Dieren. Sommigen deeser Slangen zyn 6, 7 of 9 voet lang, hoewel niet dikker dan een Mans vinger en grasgroen van kleur. Anderen zyn groot, dik, en gesprenkeld. Op het geluid der Malabaarsche Landloopers, dat zy met een zeker Instrument, gelyk een zakpyp, zonder ophouden maaken, rigten zig de Slangen op en staan op hunne staarten. Sommigen steeken de Vinnen, die ze haby den kop hebben, uit, en danssen op eene wonderlyke wyse; zoo anders het verhaal geloofwaardig is. Zy stellen zig tegen malkander zo grimmig aan, als of ze vegten wilden; ja zy byten elkander zoodanig in de huid, dat men het zonder afgrysen niet kan aanzien.

SLANGENDRAAGER. Een Gesternte. Zie het Artykel SERPENTARIUS.

SLANGEN-EETER. Deese naam geeven de Egyptenaaren aan den Vogel *Isis*.

SLANGEN-HART. (In de *Astronomie*) *Cor Hydræ*. Is eene Ster van de eerste grootte in de Waterslang, wier lengte op het jaar 1700, volgens HEVEL, in *Prodromo Astronomiæ*, pag. 289, is 23°, 7′, 18″ ♌, de breedte tegens het Zuiden 22°, 23′, 26″. De Arabiers noemen dezelve *Alphard*. Andersints heet ze ook *Lucida Hydræ*.

SLANGENHOOFD. Zie het Artykel ECHIUM.

SLANGENHOUT. *Lignum Colubrium*, *Serpentarium*. Is een digt, wit, zwaar, harstägtig en bitter hout, komende van een uitheemschen boom, niet ongelyk aan den Granaat-Appelboom, en wordt by stukken uit het Eiland Ceylon gebragt.

SLANGENKOP. Zie het Artykel CONCHYLIUM, de tiende soort.

SLANGENKROON, Is een wit Beentje, niet lang, zoo breed als een maatige duim, dat uit het speeksel van andere Slangen, op het hoofd der witte Slang of Koningin der Slangén, wordt gezegd te groeien, en niet anders dan door bezweeringen en geweldige middelen, niet zonder gevaar te kunnen afgetrokken worden, als wanneer men het tot veele dingen dienstig oordeelt. De kostbaarste deeser Slangenkroonen zyn wit, anderen eenigsints donker, beneden breed, boven getakt in de gedaante van eene kroon. Maar het zyn in der waarheid geene Slangenkroonen, integendeel gestompte tanden uit de Kinnebakken van een Kalf of Zwyn. Men zegt dat ze het gift wederstaan.

SLANGENKRUID. Zie de Artykels BISTORTA en PENNINGKRUID.

SLANGENMAN. (In de *Astronomie*) Zie het Artykel SERPENTARIUS.

SLANGENOOGEN. De Juweliers geeven deesen naam aan den *Paddesteen* of *Bunosites*, 't geen niet anders dan een tand, of van den Goudbraassem of van den Knorvisch is. Nog geeven zy somtyds deesen naam aan de kringswyse vlakken van eene soort van Agaat, dat onder den naam van *Onix* bekend is, en dat men indiervoege klieft dat het een oog verbeeldt.

SLANGENSTEEN. Zie het Artykel PEDRA DEL PORCO.

SLANGENSTEEN. Wordt in de Oostindiën gevonden, is klein en langwerpig. De Indiaanen zeggen dat ze op de koppen van zekere Slangen groeien. Edoch Tavernier houdt ze voor eene vermenging van verscheide Materialien. Deese steen heeft eene voortreffelyke deugd; als iemant van een vergiftigd Dier gebeeten is, of andersints gift ingezwolgen heeft, al het gift uit het lyf te trekken. Daar is nog eene

soort

ſoort van zoodanige Slangenſteenen, die agter de kuiven, die de zogenaamde Kuifſlangen agter het hoofd hebben hangen, in de grootte van een Hoender Ey, gevonden worden; zynde insgelyks een voortreffelyk middel voor het vergift. Men vindt deeſe ſteenen by de groote Slangen in Afrika en Aſien, zynde ten minſten twee voet lang. Aangezien ze niet hard zyn, kunnen ze met andere ſteenen gewreeven worden; wanneer ze een Sap van zig geeven, dat, met water gemengd, en tegen vergift gedronken wordt.

SLANGENTONG. Zie het Artykel OPHIOGLOSSUM.

SLANGENVEL. Zie het Artykel SENECTA ANGUIUM.

SLANGENWORTEL. Zie het Artykel SCORZONERA LATIFOLIA.

SLANGENWORTEL. In China groeit een wortel, by de Portugeeſen *Rais de Cobra* genaamd, dienende tegens alle beeten van een Slang, als ze zoo lang wordt gekaauwd, tot dat de geene die gebeeten is, driemaal begint te fnieſen. By ons is de Virginiſche Slangenwortel, *Ser entaria Virginiana*, bekend. Deeſe is van buiten bruin, van binnen geel, ſterk en bitter van ſmaak. Zy ſterkt en opent zeer, wederſtaat het gift, dryft het Zweet uit, zuivert het bloed en wordt in koude koortſen, om de Kinderpokken, Maſelen en Buikwormen uit te dryven, maar voornaamelyk voor de Slangen en dolle hondsbeeten, met voordeel gebruikt.

SLANTE. Is eene Zweedſche Munt, houdende drie zoogenaamde *Obr* koperen Munt.

SLAPPE CANNULE. In het Franſch *Repouſſoir d'Arrêtes*, een werktuig dat dient om de graaten, beenderen of andere Ligchaamen, die in den Slokdarm vaſt blyven zitten, in de Maag te doen gaan. Het is eene lange Cannule, die byna zeven duim lang is, ſaamengeſteld uit een krulswyſe gevlogten Zilverdraad, en bygevolg buigſaam. Daar is aan zyn uiteinde een ander klein Cannuletje vaſt geſoldeerd, 't welk op de zyde doorboord is. Men doet aan deeſe Cannule een ſtukje Spons; dat peersgewyſe is uitgeſneeden en daaraan vaſtgebonden wordt. Daar is aan het voorſte deel der buigſaame Cannule eene andere pyramidaale, die anderhalve duim lang is, en welker Paviljoen drie linien middellyns heeft, vaſtgeſoldeerd. Men doet aan dit Paviljoen een balynen handvat, door middel van twee kleine verhevenheden, welken in twee oortjes, die aan de randen van het Paviljoen vaſt zyn, gaan. Dit handvat is omtrent vyf duim, en een half lang. Het heeft ook een Balynen Angel, die van gedaante als een Rottenſtaart is, uit hem voortkomt en naar den middellyn der gantſche Cannule geſchikt is. Hy loopt door haare geheele lengte,

en dient haar tot eene klaauw (*mandrin*); hy bindert de buigsaamheid der Cannule niet, omdat hy zelf buigsaam is. Men moet, voor dat men zig van dit Werktuig bedient, zorg draagen om de Spons met het eene of andere verzagtende Vogt te doorweeken; welk vogt haar gedweër zal maaken, en onbekwaamer om de wanden des Slokdarms geweldig aan te doen. Dit werktuig dient niet alleen om de Graaten en beentjes die in den Slokdarm gebleeven zyn, in de Maag te doen nederdaalen, Het zelve wordt ook gebruikt om daar de Vleeschsappen en andere vloeibaare spysen te doen ingaan.

SLAVERNY. *Dienstbaarheid*, *Knegtschap*. Is de staat van iemant die onder de volstrekte magt van een ander gesteld is, 't zy door den Oorlog of door Conquest. Wy vinden van geene Slaaven gewaagd voor den Zondvloed, maar wel onmiddelyk daarna, naamelyk in de vervloeking van Canaän; waaruit ligtelyk op te maaken is dat de Slaverny na dien tyd ras is toegenomen; want in Abrahams tyd was ze algemeen vastgesteld. Sommigen willen dat ze onder Nimrod begonnen is, omdat hy allereerst Oorlog begon te voeren, en bygevolg gevangenen of Slaaven te maaken. Wanneer onder de Romeinen een Slaaf in vryheid gesteld wierd, veranderde hy zyn naam in een' bynaam, en nam de naam of voornaam van zyn' Meester aan, waarby hy de naam voegde die men hem gaf toen hy Slaaf was. Een groot gedeelte van der Romeinen rykdom bestond in Slaaven. Zy hadden de magt van leeven en dood over dezelven, 't welk by geen ander volk plaats had; maar deese gestrengheid wierd naderhand door de wetten der Keiseren verzagt. De Slaaven wierden als het eigendom van hunne Meesters geächt.

De Slaverny is volstrekt in Engeland en Frankryk, en in de meeste Landen van Europa afgeschaft. De Heerendiensten zyn ondertusschen in sommigen derzelver nog een soort van Slaverny. — Slaaven maaken een aanzienelyk deel des handels in Amerika uit. De Engelsche Zuidzee-Compagnie heeft het uitsluitende Privilegie om de Spaansche West-Indien van Slaaven te voorzien. De Hollanders haalen Slaaven van de Kust van Guinea en voeren ze vandaar naar hunne Volkplantingen in de West-Indien.

SLAVI. Eene zeer volkryke Natie, die zig weleër verspreid hadden door Rusland, Hongaryen, Poolen, Pruissen, Pommeren, Bohemen, Mekkelenburg en andere nabuurige Landen.

SLAVINNEN DER DEUGD. Aan het Keiserlyke Hof, zyn in het jaar 1662 opgekomen, en zy hadden de Keiserinne Weduwe Eleonora, nagelaatene Gemalin van Ferdinand de IIIde

tot

tot haare ſtichtereſſe. Haar Ordenſteken was eene Medaille, waarop de Zon ſtond, die met een Laauwrier Krans omringd was, met dit Byſchrift: *Sol ubique triumphat.* Dit Ordens-teken droegen de Dames aan een' gouden Keten om den Slinkerärm, en wel zoodanig dat het kon gezien worden. Zy moeſten van ouden Adel en van een goeden wandel zyn, en gelofte doen, van aan de Grootmeeſtereſſe getrouw te blyven, en alle loffelyke oeffeningen na te jaagen. Na den dood van eene Ordensgenoote wierd het groote Ordens-teken aan de Grootmeeſtereſſe terug gezonden, maar het kleine behielden de Erfgenaamen.

SLAWENS. Is eene byzondere Ceremonie en Proceſſie by de Ruſſchen, die op Nieuwjaarsdag geſchied, en daarin beſtaat, dat de Monarch, benevens de gantſche Geeſtelykheid en veele Kneeſen, op ſleden, de voornaamſten van het Hof bezoekt, en alwaar zy in een Huis komen, en het Ruſſiſche *te Deum Laudamus* zingen, waarop de Heer van het huis, den Grootvorſt, als Opperprieſter, na de afſchaffing van het Patriarchaat eene erkentenis, beſtaande in geld, geeft, en deeſen Gaſten te ſaamen met eeten en drinken wel onthaalt.

SLEE. *Scheeps Timmermans Slee.* Is eene Machine waarmede men in Holland een Schip, hoe groot het ook zy, op het Land trekken kan.

SLEE-DOORN. Zie het Artykel SLEE-PRUIMENBOOM.

SLEEPEN. In het Franſch *Remarquer.* Betekent in de Zeevaart een bezeild Schip met een Roeiſchip voorttrekken en wegſleepen. Men noemt het ook *Boegſeeren.*

SLEE-PRUIMENBOOM. *Acacia Germania.* Dit is een Doornägtig en zeer talryk Boomtje, dat zeer gemeen is in de Heggen. Zyne bladeren hebben de gedaante van eene Lans. Zy zyn getand en hun ſmaak is ſaamentrekkende. Zyne Bloemen zyn rooswyſe, wit, bitter, eenigſints aangenaam van reuk en talryk. Op dezelven volgen vrugten die zoo groot niet zyn als de gemeene Kerſſen. Zy zyn eerſt groen en worden blaauw onder het rypen. De bladeren, de Schors en de onrype vrugten van deeſen boom, verfriſſchen en zyn ſaamentrekkende. Hierom maakt men 'er menigvuldig gebruik van in de bloedſtortingen en buikloopen; maar de bloemen van deeſen Pruimboom en zyne rype vrugten, bezitten de eigenſchap om den buik week te maaken; in plaats dat zy ſaamentrekkende zyn wanneer zy nog groen zyn. Men bereidt in Duitſchland van deeſe wilde Pruimen, bier en wyn. Deeſe dranken zyn nuttig tegens den Buikloop en onmaatige Maandſtonden. Men laat de wilde Pruimen in eenen Oven droogen, en laat hen vervolgens met het Mout giſten, waarvan men het Bier brouwt.

Men

Men perst ook het Sap uit deese Pruimen, en men doet het kooken en tot de zelfstandigheid van een vast uittrekfel verdikken. Men geeft dit den naam van *Duitsche Acacia*, en gebruikt het in de plaats van de waare *Acacia*. Echter is het veel rinsser en wordt voor verfrissender en saamentrekkender gehouden. Men doet dit verdikte Sap in blaasen, en wanneer men deesen verbreekt, zoo vindt men dat het zwaar, zwart en inwendig blinkende is.

SLEESWYK. Een Souverein Hertogdom, anders Zuid-Jutland genaamd, 't welk ten noorden aan noord-Jutland, ten zuiden aan het Hertogdom Holstein, ten westen aan de Duitsche Zee, en ten oosten aan de kleine Belt grenst. Deszelfs lengte is 18 en de breedte ten deele 6 ten deele 8 duitsche Mylen. Het heeft eene Hoofdstad van denzelfden naam, en behoort ten deele aan Denemarken en ten deele aan Zweden.

SLEUTEL. Zoo wordt aan de Pypen het geel koperen blik genaamd, het welk de vinger, die het gat hiet bedekken kan, nederdrukt. Het wordt ook het Slot genaamd, omdat het gat daardoor toegeslooten wordt. Zulken zyn menigmaal 4 aan de Baspypen, zynde diep en lang. Zie het Artykel CLAVIS.

SLEUTELBEEN. Zie het Artykel CLAVICULAE.

SLEUTELBLOEM. Zie het Artykel PRIMULA VERIS.

SLEUTELBLOEMEN. (*Welriekende.*) Zie het Artykel AURICULA URSI.

SLEUTEL DES BEKKENEELS. Deese naam wordt gegeeven aan de overtollige beentjes van het Bekkeneel, in naarvolging der Schrynwerkers, welken de stukken die de vereeniging van verscheide Planken byéén houden, aldus noemen.

SLEUTEL DES BOORS. Een werktuig waarvan men zig bedient, om den naald der kroon-trepaan te doen op- en nedergaan.

SLEUTEL GELD. Is zeker geld, 't welk de kooper, by de verkooping van eenen leggende grond, den verkooper voor de overlevering der Sleutels geeft.

SLICHTAL. Zyn Ruiters in Turkyen, die in het veld aan den Slinkervleugel en onder het Commando van eenen Aga staan.

SLINGER. *Funda.* Een Instrument dienende om Steenen met een groot geweld te werpen. De Inwooners der Balearische Eilanden zyn in de oudheid zeer beroemd voor goede Slingeraars. Zy hadden drieerlei soort, de eenen langer dan de anderen, naarmaate de vyand verder af of nader by was. Men leest ook van David dat hy zeer bedreeven was in het behandelen van den Slinger.

SLINGER in een Uurwerk. Zie het Artykel PENDULUM.

SLINGER RAD. Zie het Artykel Zwenk-Rad.

SLINGERVERBAND. Is een verband met vier hoofden. Het ontleent zyn naam van een' Slinger, daar het naar gelykt. Men gebruikt om dit te maaken een ſtuk linnen, dat van eene evenredige lengte en breedte is met het deel waaraan het gelegd wordt. Doorgaands wordt een eenvouwdige zwagtel genomen, waarvan de uiteindens in twee gelyke deelen, om vier hoofden te maaken, geſpleeten worden. Het draagt verſchillende naamen, naar de verſcheidenheid der Ligchaams deelen aan dewelken het gebeſigd wordt. *Slinger-Verband* is een Geſlacht naam, waarvandaan veele benaamingen ontleend worden; want dit ſoort van verband wordt gebruikt voor de hoofdwonden, de Neusbeenbreuk en Neuswonden; voor die der Lippen, der Kin, Knie en veele andere deelen.

SLINGERVERBAND VAN HEISTER *voor de Borſten.* Dit verband wordt gemaakt met een windſel, dat omtrent eene El lang is, meer of min naar de dikte des onderwerps, waaraan het gelegd wordt, en tuſſchen de zes en agt duimen breed. De uiteindens worden tot twee hoofden geſneeden. Het ligchaam is byna een voet. Men begint met het Ligchaam des verbands, op de zieke borſt, die met geneesmiddelen, pluksel en drukdoeken bezorgd is, te leggen. Vervolgens worden de twee hoofden genomen. Men brengt die op den tegenoverſtaanden Schouder, alwaar zy vaſtgebouden worden. Daarna komt men aan de onderſte hoofden. Deeſen laat men onder den Oxel der zieke zyde doorgaan, en voert die van agter tot op den tegenovergeſtelden Schouder, en daar worden zy met de bovenſte hoofden geknoopt, en de borſt bevindt zig volmaakt wel omvat en zeer gemakkelyk gebonden.

Wanneer beide borſten ziek zyn, is dit eenvouwdig Slingerverband niet genoeg. Men maakt een tweede gelyk aan het geene wy komen te beſchryven, en leg 't op dezelfde wyſe aan, zoo dat de twee borſten bedekt zyn, en alsdan moeten de knoopen zig op den eenen en anderen Schouder bevinden.

SLOANA. (In de *Botanie*) Eene ſoort van de *polyandria-monogynia*-Klaſſe der Planten, hebbende geen *Corolla* maar een kelk, die ſomtyds voor hetzelfde genomen wordt; de vrugt is een lang, rondagtig ſteekelig kapſel, uit vier klappen ſaamengeſteld; de zaaden zyn langrond, ſtomp, vleeſig en hebben een lange kern.

SLOBBERVOGEL. *Ipſida.* Dit is een Vogel die in den Slyk wroet om zyn Aas te zoeken. Zyn bek is lang, dik, regt, zwart en ſpits. Zyn kop is groenagtig zwart; zyn rug ſchoon helder blaauw, en het middelſte gedeelte van zyn' buik ros en wit. Hy is kleiner dan een Meerl. De vorm der pooten van dee-

deesen Vogel heeft iets zonderlings, want de buitenste vingers hebben drie gewrigten, en de binnensten niet meer dan een. De Slobbervogel aast op visschen. Hy maakt zyn nest in de holen op den Oever der Rivieren. Deese Vogel is zeer zeldsaam. Men ziet eene groote Indiaansche *Ipsida* in het Kabinet der Natuurlyke Historie te Leyden.

SLOEPMEESTER. *Maitre de Chaloupe*. Is een Scheeps-bediende die de Sloep voert, al het Scheepstuig in zyne bewaaring heeft, en acht geeft dat de Matroosen, wanneer ze aan Land komen, niet wegloopen.

SLOKDARM. Zie het Artykel ŒSOPHAGUS.

SLOKDARMSCHE SLAGADEREN. Daar zyn 'er twee, drie, en somtyds is 'er maar eene Slagader van deesen naam. Zy komen van het voorste gedeelte des nederdaalenden grooten Slagäder, byna even wyd van malkander, en worden aan den Slokdarm verdeeld. — De Aderen van denzelfden naam ontvangen het bloed der deelen, aan dewelken het de Slagäders gegeeven hebben; klimmen, de Slagaderen al volgende, op; verschillen, even als die, in getal en begeeven zig in de *Vena Azygos* of ongepaarde Ader.

SLOTEMAAKER. *Faber Serrarius*. In het Fransch *Serrurier*. Deesen maaken Sloten en Sleutels aan Deuren, Kisten, Koffers, vanwelken zy ook veelen tot een Meesterstuk pleegen te maaken. Zy maaken ook grendels, ringen en handvatten; yseren deuren en geldkisten, aan dewelken men door middel van een eenigen Sleutel, wel vyftig en meer grendels en Sloten op en- toe kan sluiten. Zy betoonen ook hunne kunst in fraai traliewerk, weetende zy het Yser zoo kunstig te vylen, dat het veeleer het werk van een' Zilversmid, dan van een Slotenmaaker schynt te zyn.

SLOTEN. Een Dorp van Zuidholland, onder het Bailjuwschap van Amstelland.

SLOTERDYK. Een fraai Dorp van Zuidholland, tusschen Amsterdam en Haarlem.

SLOTH. Is een viervoetig en ruighairig Dier in de West-Indien. Het heeft een ronden kop, een korten snuit, kleine oogen, spitse tanden, korte voeten en lange scherpe klaauwen. Het graast de bladen van de Boomen derwyse af, dat ze gantsch kaal worden als of het winter was. Dit Dier is zoo traag, dat het van een Boom willende afklimmen, wel 5 of 6 dagen tyd daartoe neemt, vooral eer het weder op een anderen geklommen is, al is dezelve nog zoo naby. Men verhaalt dat ze niet dan huid en been zyn, vooral eer ze op een' boom klimmen; maar vet en glad, als ze 'er weder afkomen. Binnen 8 of 9 minuten kruipen ze naauwelyks 3 duim breed verre, zettende niet twee voeten teffens, maar

één voor één voort. Men kan ze noch door schrik, noch door Slagen dwingen om sneller voort te gaan; maar ze schynen gantsch ongevoelig te zyn.

SLOTREDEN. *Syllogismus.* Betekent in de *Logica*, als uit twee stellingen eene derde, het zy waare, het zy valsche gehaald word. Zoodanig een *Syllogismus* wordt verscheidenlyk verdeeld, zynde 'er een *Syllogismus Cathegoricus* en *Hypotheticus*; een *Demonstrativus*, *Probabilis* en *Sophisticus*; een *Perfectus* en *Imperfectus.*

SLOTSTEEN. Zoo heet de Steen die zig midden in den boog van een gewelf bevindt, en naar de form van een Keil, beneden smal en boven breed is; daarom noemen VITRUVIUS en GOLDMAN denzelven ook een KEIL. De Franschen noemen denzelven *le Clef.* Men vercierd hem dikwils en daarvan zyn fraaie Exempels te zien in de *Edifices Antiques de Rome.* Hoe integendeel een Slotsteen ook by vierkante Torens moet gebruikt worden, leert DAVILER in zynen *Cours d'Architecture. pag.* 237.

SLUIKWAAREN. Zoo zegt men van verdagte Koopmanschappen, die heimelyk in een Land gebragt, en tegens de Landswetten bedektelyk verkogt worden.

SLUIS. Is een zeer nuttig watergebouw, door middel van hetwelke het water verhoogd en laager gemaakt kan worden, ten einde de Scheepen hetzelve bevaaren kunnen. Dit Gebouw bestaat uit één van alle zyden wel bewaard kanaal, 't welk zoo wyd is dat een Schip 'er gemakkelyk kan doorvaaren, en zoo lang dat twee of ten hoogste drie Scheepen tessens daarin kunnen leggen. Maar voor het overige is hetzelve by den uit- en inlaat met een verslooten poort of met Deurvleugels voorzien. Indien nu de bovenste poort geopend wordt en de onderste toeblyft, zoo wordt het water in dit kanaal zoo hoog, als hetzelve voor den dam staat, en het Schip kan met gemak daarin komen. Wordt alsdan de bovenste poort gesloten en integendeel de benedenste geopend, zoo zet zig het water zoo lanig, gelyk het agter den dam staat, en het Schip kan uit het kanaal agter den dam in het laage water verder voortvaaren. Van de Sluisen heeft STEVINUS al voor langen tyd een byzonder Boek, onder den tytel *Fortification par Eclu-ses*, geschreeven, naar hetwelke CORNELIS MEYER te Romen een Boek over deese Stoffe, *in folio* heeft doen drukken, 't welk uit 50 vellen en veele koperen Plaaten bestaat, en ten tytel voert *l'Art di restituir à Roma la Tralasciata Navigatione de sue Tevere.* Uit hetzelde heeft men een uittreksel in de Fransche Taal gemaakt, onder den tytel · *Traité de moyens de rendre les Rivieres navigables.* Eindelyk heeft L. C. STURM, in het jaar 1715, te Augsburg. een Tractaat in *folio* uitgegeeven,

verhouding BONIANUS in zyne *Micographia Curiosa* p. 33, onder een raadfel aanbeveelt. Echter kan ook dien aangaande een iegelyk zyn zin doen, en de Diameter van de Schaalen, naar zyn believen, grooter of kleiner doen maaken. Zie de Artykels GLAS, GLASBLAAZERS OVEN, GLASGIETING, GLAS-SLYPEN. &c.

SLYPSTEEN. Dezelven zyn, of rond, of vierkant, om 'er werktuigen op te Slypen. *Slyptrog* wordt het vat genaamd, waarin het water gedaan wordt, dat tot het Slypen noodig is. Eigenlyk zyn de Slypfteenen van tweeërlei foort, *Oleares* en *Aquariæ*. De eerften worden met Olie, de anderen met water vogtig gemaakt, als men ze tot het Slypen gebruiken wil. De eerfte foort wordt gebruikt by de Koperfnyders en Graveerders. De anderen by de flypers, die Degens en Meffen, nevens andere dingen van ftaal of yfer aanzetten.

SMAAK. *Guftus. Sapor.* Is een van de vyf zinnen, waardoor fpys en drank onderfcheiden wordt, te weeten of dezelven zuur of zoet, bitter of zout zyn, wanneer naamelyk dezelven op de tong getoetft en de fmaakmaakende deelen in de *Pori* en in de zoogenaamde *Papillæ Nerveæ* van de Tong gaan, en teffens eene zekere, tot het gevoel van den fmaak, volgens de wetten der Natuur, vereifchte beweeging, in de leevensgeeften veroörzaaken. De Smaak heeft met den Reuk eene naauwe verwantfchap, en als de Reuk bedorven is, is de Smaak ook zelden naauwkeurig. De fmaak kan ook bedorven of verlooren worden door den overvloed der Galle, wanneer naamelyk dezelve in de Maag komt, en mede in het bloed gevoerd wordt; waarvandaan men niet dan bitterheid in den mond gewaar wordt.

SMAK. *Rhus Coriaria. Rhus Obfoniorum. Sumach Arabum.* Wordt door de Leertouwers gebruikt, om Boksvellen te bereiden. In de Medicynen gebruikt men de Smak met Maftix gekookt, voor het uitgaan der Moeder. Ze bewaart ook de oogen voor kinderpokken, als men naamelyk, vooral eer de pokjes uitflaan, Smak met Venkel in Roofenwater giet, om 'er de oogen mede te betten.

SMAK. Is een Hollandfch Vaartuig, van agter en van vooren breed, dat een Gaffelmaft en Boegfpriet, gelyk ook aan weerskanten Zwaarden voert. Het heeft een verdek, dat eenigfints verheven is, en van agter een groote Vlaggeftok. Men vindt 'er die van 50 tot 60 Laft voeren.

SMAKPOND. Maakt in Riga 400 pond, en 4 Smakpond in Riga maaken 5 Scheepspond in Lubek.

SMALDEEL, Zoo zegt men eigenlyk van een klein Efquader Oorlogfcheepen. Doch Smaldeelen wordt in het algemeen gezegd voor in het klein verdeelen.

SMAL-

SMALKALDISCHE OORLOG. Is de geene welke in de jaaren 1546 en 1547 gevoerd wierd, tusschen den Keiser en de Smalkaldische Bondgenooten.

SMALKALDISCH VERBOND. Dus noemt men de Vereeniging, welke sommige Protestantsche Stenden by het begin der Reformatie met elkanderen gemaakt hebben. Dit verbond kwam reeds in den jaare 1526 op het tapyt.

SMALLE GANGEN. Worden by de Bergwerkers tegenover de *maatige Gangen* gesteld, gelyk ze de wyde en breede noemen.

SMAL MESEROEN. *Thymelea.* Wanneer de Vrugt van deese Heester ryp is, zoo is zy eene soort van roode Besse, die men *Coccum* of *Granum Gnidium* noemt. De Verwers in Provence geeven den naam van Malherbe aan de soort van Smal-Meseroen, waarvan het hout van den wortel eene geele kleur verschaft.

SMALTA. Is eene blaauwe Verw, die in menigte uit Saxen gebragt wordt. Men maakt ze uit de *Zaffera* en de Zeepzieders Asch, door eene herhaalde Calcinatie. En aangezien de *Cobalt* het fondament en de Moeder der *Zaffera* is, zoo is den Factooren op de Bergwerken scherpelyk verboden, den *Cobalt* ruw weg te zenden, ten einde de Smalta niet elders nagemaakt, en het Land daardoor nadeel toegebragt worde.

SMAND. Zoo noemen de Bergwerkers eene soort van kleine Aarde.

SMARAGDSTEEN. *Smaragd-Prasem.* Is een doorzigtige groene steen van eene gemengelde schoonheid. Het is een middelsteen tusschen een Smaragd en Prasem. Met den Prasem vergeleeken zynde is hy grasgroen, zonder geel; maar met den Smaragd vergeleeken zynde, is 'er meer geelgroen in hem dan in den Smaragd te vinden. Hy is zelden volkomen doorzigtig, als hebbende eene natuurlyke donkerheid aan zig. Boetius houdt hem voor eene soort van Smaragden, of voor een Bastaard Smaragd, vanwelken tweeërlei soorten zyn, als een Boheemsche, zynde donker-doorzigtig, en gelyk als door een dunne wolk, en eene Amerikaansche of Westindische, zynde half doorzigtig, gelyk vitriool. Men roemt hem wegens eene en andere deugden in de Medicynen. Ook wordt hy als een *Amuletum* aangepreesen.

SMARAGDSTEEN. *Smaragdites. Prasites.* Is een doorschynende groene steen, omtrent van kleur als Look. De schoonheid van deesen Steen ontstaat uit vermenging van geele en groene kleuren. Het schynsel is eenigsints donker, en wordt gelyk als door eene wolk gezien. Men vindt hem somwyle met roode, witte of zwarte vlekken, en wel omdat hy aan een Jaspis of andere diergelyke steenen aangroeit, en daarvan

verscheide plekjes ontvangt. Deese steen wordt, naar het verhaal van BACCIUS, van sommigen voor den ommeslag van den Smaragd gehouden, omdat men de Smaragd daarin of daaraan vastgehegt vindt. Hy wordt zelden vervalscht, als zynde zeer goedkoop. Daar is 'er die de *Smaragdites* tot de soorten van de *Beril* tellen. BOETIUS telt hem onder de Smaragden. Deese Schryver spreekt van drieërlei soorten van deesen steen. De eene volmaakt groen, gelyk look of Looksap; de tweede met veel geel gemengeld; de derde wit met geel en groen gemengeld.

SMARAGDUS. *Smaragd.* In het Fransch *Emeraude.* Is een Edel gesteente, van eene voortreffelyke groene kleur. Men toetst hem of hy onvervalscht is aan zyne koude in den mond; ook aan zyn Gewigt. De beste Smaragden komen uit Asien en de West-Indiën, schoon 'er ook in Europa gevonden worden, die voor de Oosterschen in schoonheid niet wyken. Men verhaald dat Keiser Nero een Smaragd gehad heeft, die hy in de plaats van eenen Spiegel gebruikte. En *Andreas* BACCIUS verhaalt dat te *Genua* een zeker vat van *Smaragd* gevonden wordt, zynde van eene buitengewoone waardye en wordende in de Schatkamer der Republiek bewaart. PLINIUS getuigt dat 'er verscheiden soorten van Smaragden zyn, als een Scytische, zynde de edelste van allen, zoo wegens zyne uitneemende hardigheid, als wegens zyne kleur. Doch hy voegt 'er by dat de Mynen inwelken zy gevonden wordt, van ysselyke Roofvogels worden bewaard; invoegen ze niet zonder levensgevaar kunnen van daar gehaald worden. De tweede soort noemt hy *Smaragdus Bactrianus*, wordende in het Landschap *Bactria* gevonden. De derde komt uit Egypten; de vierde uit Cyprus; de vyfde uit Griekenland, alwaar ze in menigte in de Zilvermynen gevonden worden; de zesde uit Moorenland; de zevende wordt genaamd *Smaragdus Medicus*. Deese wordt gezegd een zeer fraaie groene steen te zyn, hebbende somwylen de kleur van een Saphyr; de agtste soort is een Chalcedonier, genaamd *Smaragdites*; de negende *Tanos*, wordende uit Persiën gebragt; de tiende uit Cicilie; de elfde uit Laconie, den Medischen niet ongelyk; de twaalfde, *Chalco Smaragdus* genaamd, wordt in de Kopermynen van Chyprus gevonden. De vervalsching van den Smaragd geschiedt op deese wyse: als, met Crystal, Glas en Keisteen, saamengesmolten, en een weinig vermilioen daarby gedaan. Anderen neemen *Æs ustum*, wel gepulverizeerd, en half zoo veel *Crocus Martis*; zetten het zaamen 6 uuren lang in een smeltoven. Gesmolten zynde, wordt het weder daaruit genomen en gepolyst. Dit zegt men den egten Smaragd niet zeer ongelyk te zyn.

SMARIS. Is eene soort van Haaringen of kleine witte Zeevisschen, wordende te Marseille *Hiaret*, maar in Spanje en Languedoc *Picatel* genaamd, omdat hy, gerookt zynde, scherp en gelyk als bytende op de tong is. Hy heeft veel vlug zout en olie. Men gebruikt hem om het zog der zoogende Vrouwen te vermeerderen; ook voor de beeten der Slangen en dolle honden, als hy, gekookt zynde, genuttigd wordt. Zyn kop, gebraaden of gebrandt en gepulverizeerd, zuivert de wonden en verteert het wilde vleesch in dezelven, wanneer het Poeder daarop gelegd wordt.

SMECTIS. *Terra Saponaria.* Is eene soort van vette aarde gelyk Zeep. Men vindt ze in Engeland en zy wordt aldaar gebruikt om het linnen te zuiveren. Deese aarde is digt en hard, ook zoo zwaar als een steen. Zy is van verscheide kleuren; graauw, wit met zwarte vlekken, Saffraangeel, *enz.* Sommigen noemen ze eene soort van *Galactites*. Voorts is ze adstringerende, en wordt byna van niemant anders, dan van de Wolkammers in Engeland gebruikt.

SMEEDEN. Is het werk der Smits, en bestaat in het vervaardigen van allerlei zwaar Yserwerk, als Ankers, Yseren Balien, Hoefysers voor Paarden &c. Het Yser wordt te vooren in Steenkoolen gloeiend gemaakt; wanneer het gedwee en buigsaam is, om tot de begeerde gedaante, met hamers geklopt te worden. Het werk der Smits bestaat ook in allersei gereedschap tot den Ploeg en het Akkerwerk, Yser-beslag tot Wagens en Rytuigen, *enz.* — Zie het Artykel SMITSE.

SMEER. Zie de Artykels AXUNGIA en PINGUEDO.

SMEERBOOM. Deese Boom groeit in China, ter hoogte van een grooten Karssenboom. Zyne vrugten zyn in eenen Schors bevat, die de Chineesen *Tin-Kiou* noemen. Zy opent zig wanneer de Vrugt ryp is, even als die der Kastanjes. Deese Vrugt bestaat uit witte Zaaden, die de grootte van eene Haselnoot hebben, en welkers Vleesch de hoedanigheid van smeer heeft. Men laat het met gemeenen Olie smelten, en maakt 'er kaarssen van, die men in het Wasch doopt, dat van den Waschboom komt. De korst die zig hierdoor om het smeer vormt, belet deese kaarssen om af te loopen.

SMEERKRUID. Zie het Artykel OROBANCHE.

SMEERLING. *Cobitis aculeata. Mustela fluviatilis. Alauda.* In het Fransch *Loche*, is een klein Vischje met een gladde huid, donkergeel met zwarte Vlekken. De bek is spits, met twee haakjes, door middel vanwelken het door de naauwste klooven der steenen sluipt; waarvandaan het misschien in Duitschland den naam van Steinbeisser ontvangen heeft.

SMEER-WORTEL. Zie het Artykel TELEPHIUM.

SMEGMA. De Zeep. Zie het Artykel SAPO.

SMELT-ADMINISTRATIE. By de generaale Adminiſtratie, worden alle gewonnen en bereide Ertſen, volgens een zekeren Tax ingekogt. Zy is in het Jaar 1710 door den Koning van Poolen en Keurvorſt van Saxen, in het Meiſſenſche Ertsgebergte te Freyburg, ter bevordering van het algemeene Bergwerk, opgericht.

SMELTERS-AARDE. Dit is eene ſoort van Zand, dat een gelyke korl heeft. Het is ſomtyds ſaamenkleevend en zwart, en heeft een geele kleur, dienende tot het gebruik der Smelters.

SMELTGLAS. *Amauſum. Encauſtum.* In het Franſch *Email.* Zie het Artykel EMAIL.

SMELTING. (In de Metallurgie) De fuſio of ſmelting der Oeren van Metaalen, ten einde de Metalliſche deelen, van de aardagtige, ſteenagtige en andere deelen af te ſcheiden. Zie de Artykels FUSIO, GOUD, ZILVER &c.

SMELTKROES. Zie het Artykel CRUCIBULUM.

SMELT-OVEN. Deeſe is van Tigchelſteenen gemaakt, met verſcheide windgaten, waarin de Rooſters gezet en het Zilver gebrandt wordt; of het kan ook een groote verwulfde Oven zyn, waarin het Erts geſmolten en gezuiverd wordt.

SMELTWERK. Zie het Artykel EMAIL.

SMERT. Zie het Artykel DOLOR.

SMERTSTILLENDE MIDDELEN. Zie het Artykel ANODYNA.

SMID. Zie het Artykel SMIT.

SMIEGEN. Wordt van twee wanden of Linien gezegd, die zoo wel van onder als van boven eenen Hoek van 90 Graaden maaken; daarvandaan wordt ook het Inſtrument, 't welk de Werklieden in 't gemeen gebruiken, om deeſen hoek daarmede af te meeten, en eenen anderen gelykvormigen hoek daarnaar te tekenen, de SMIEGE genoemd. Dit Inſtrument beſtaat uit twee Lineaalen die met hunne enden in malkander geſtooken zyn, en rondom een pen, nogtans met moeite, kunnen bewoogen worden.

SMILAX ARBOR. Zie het Artykel TAXUS.

SMILAX ASPERA NOSTRA. *Rubus Cervinus. Steekende Winde*, groeit op bergagtige en moeraſſige plaatſen. Men heeft 'er ook die zonder ſteekels is; de bloemen zyn zesbladig regelmaatig, en daarop volgen de beſſen. De bladen en de Beſſen zyn dienſtig tegens het vergift. Ze dryven de pis, en worden zeer gepreeſen tegen de Pokken en de Karbonkelen. Het daarvan gedeſtilleerde water is dienſtig tegens de roodheid en de ontſteeking der oogen.

SMILAX ASPERA PERUVIANA. Zie het Artykel SARSAPARILLA.

SMIRIS. De *Smergel. Amaril.* — Wordt van BOETHIUS gehouden voor eene foort van Bloedfteen, en van anderen voor eene fteenagtige Markafit. Het is een zeer harde yferverwige fteen, komende voor een gedeelte uit Spanje, en voor een gedeelte uit Zweden en Engeland. De eerfte heeft op de eene en andere plaats goud-aderen in zig; 't welk men ook zegt dat daaruit gehaald kan worden. De Zweedfche wordt uit de kopermynen gegraaven en ziet wat roodägtig. Hy wordt fomtyds voor den Spaanfchen verkogt, doch is ligtelyk daaraan te kennen, dat hy geene goudaderen in zig heeft. De laatfte is de gemeene en gebruikelykfte, die ook in Engeland op zekere Molens tot Poeder gemaalen wordt, 't welk zoo wel als ook de geheele *Smergel* by de Drogiften te vinden is.

SMIRNA. Eene Turkfche ftad van Natolien. in Afien, aan de Golf van Smirna, die een gedeelte van den Archipel is. Zy heeft 4 Italiaanfche Mylen in den omtrek, ligt ten deele op eenen Heuvel, ten deele langs de kuft en heeft een oud Slot, benevens twee nieuwe Citadellen. 't Is eene der beroemdfte Steden van de Middellandfche Zee, en zeer volkryk van Grieken en Turken, wordende aldaar ook veele andere Natien gevonden, die haare vrye oeffening van Godsdienft en haare Confuls hebben. Haare haven is ruim en kan veele Zeevlooten bergen, waarin men fteeds eenige honderd Scheepen van verfcheide Natien ziet, en de geenen die daarnatoe handelen, worden Smirnaa's-Vaarders genoemd. De grond is 'er ongemeen vrugtbaar en de lucht gemaatigd, zynde die Stad aan eenen heuvel, in de gedaante van een Amphitheater gelegen. In den jaare 1688, in July, was aldaar eene groote aardbeeving, waardoor de Stad zeer geruineerd wierd, en waardoor de Kooplieden groote fchade geleden hebben. — De Tapyten die aldaar gemaakt worden, zyn zeer beroemd.

SMIRNIUM. Zie het Artykel SMYRNIUM.

SMIRREL. Dit is de kleinfte van alle Roofvogelen. Het is een Trekvogel, en de vlugfte en fnelfte van alle vogelen die men tot de Jagt gebruikt. Hy heeft de grootte van eene Meerl. Zyn kop en het onderfte van zyn ligchaam zyn gevlakt en hebben dezelfde kleur als die van een Valk. Zyn bek en zyne klaauwen zyn zwart. De omtrek van zyn bek. die der oogen, en de beenen en pooten zyn zeer geel. Deefe Vogel is leevendig en ftoutmoedig. Het is zeer vermaakelyk om zyne dapperheid te befchouwen in het vervolgen der Vogelen die hy tot zyne prooi verkieft. Deefe Vogel is altyd in beweeging. Het is de eenigfte der Roofvogelen van welken men met moeite het Mannetje van het Wyfje onderfcheidt,

omdat zy dezelfde grootte hebben. — De *Smirrel* was een der Vogelen, die de Jooden, volgens hunne wet, niet mogten eeten.

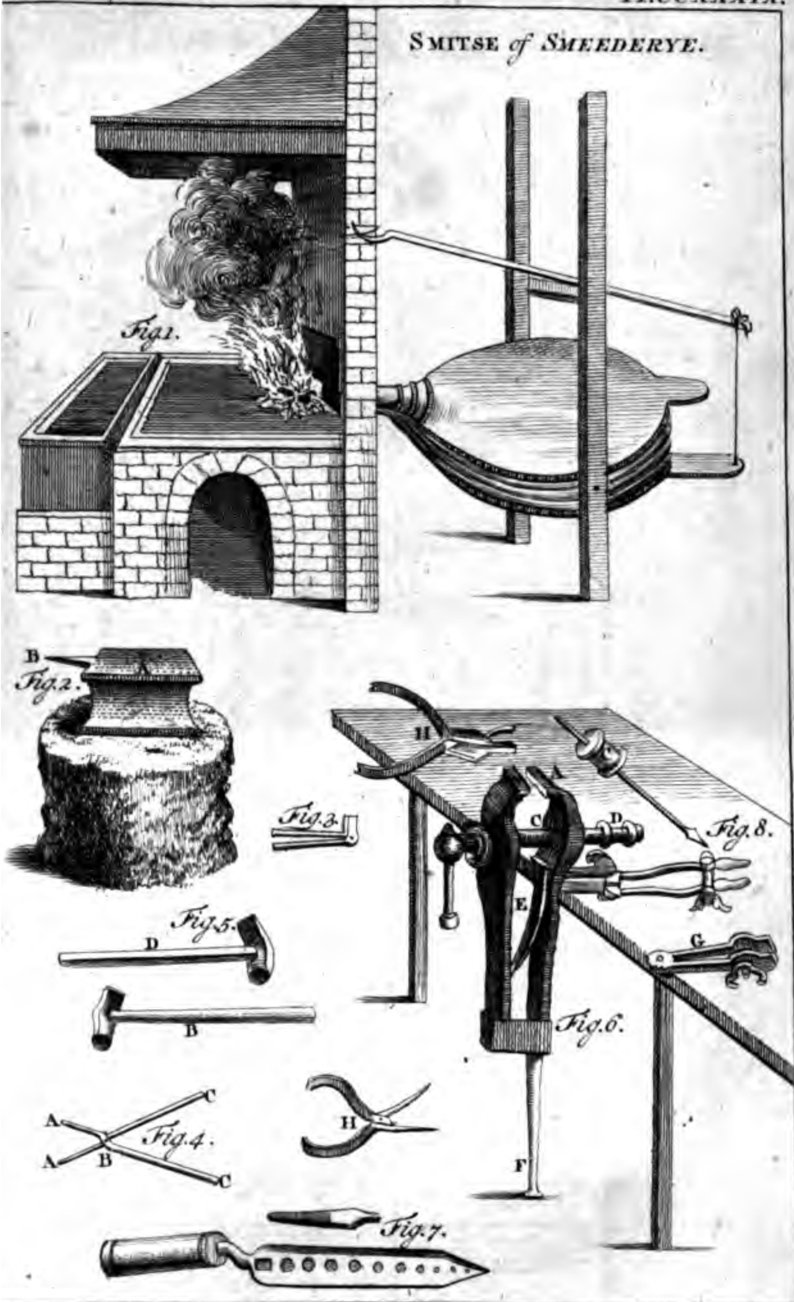
De Inwooners van de Antillische Eilanden hebben een Smirrel, die zy *Gri-gri* noemen, om het geluid dat hy maakt en het geen deese twee Lettergreepen uitmaakt. — Hy is kleiner dan de onze, en aast alleen op de Hagedissen en Sprinkhaanen, die zig op de Boomen bevinden, en somtyds ook op de Kiekens die eerst uitgekomen zyn.

SMITSE, SMISSE. *Smeederye.* Eene handwerkkonst waardoor een onregelmaatigen klomp yser tot eene regelmaatige gedaante gebragt wordt.

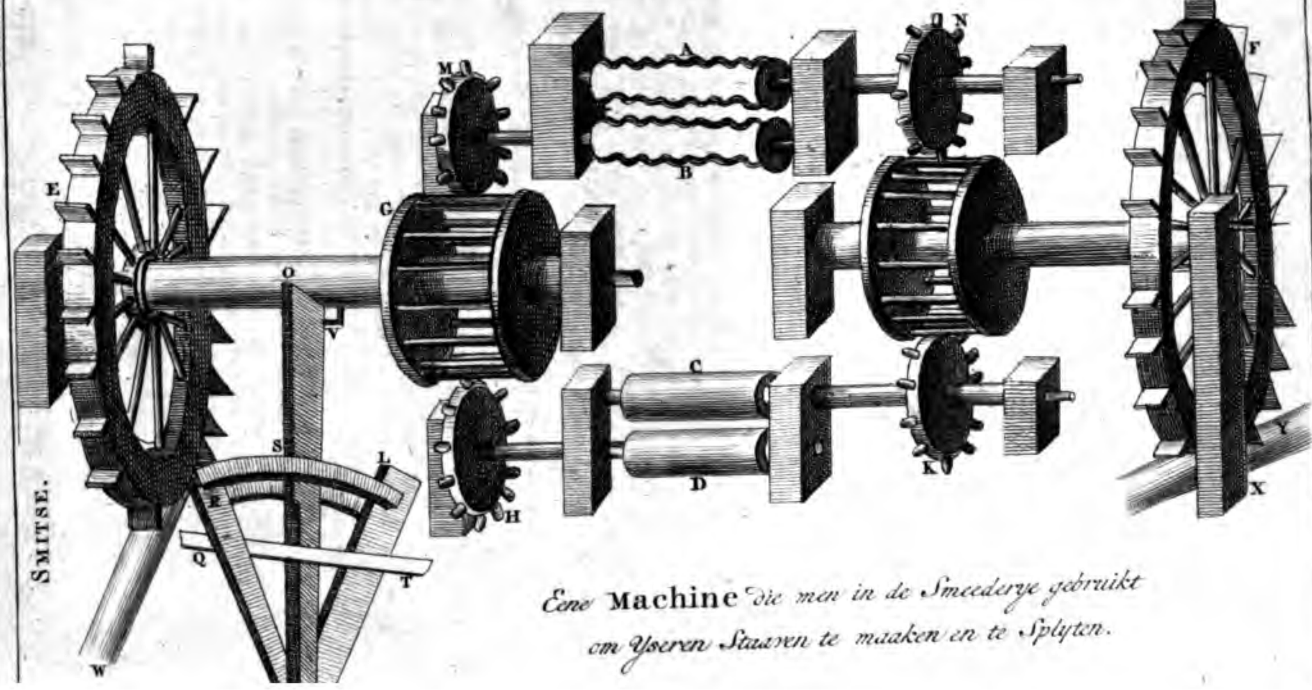
In Plaat CCXXXIX. *Fig.* 1. wordt vertoond de Smits Oven en Blaasbalken. *Fig.* 2. het Aambeeld, in een houten blok gezet: zynde deszelfs oppervlakte A, en B deszelfs ysteren bek. *Fig.* 3. en *Fig.* 4. twee soorten van tangen, waarvan A, A de nypers, B de vereeniging en CC, de handvatsels zyn. *Fig.* 5. vertoont twee soorten van hamers, waarvan B de pen is, en D het handvatsel; *Fig.* 6, is de schroef, waarvan A, A de stukken, C de schroefspen, D de neut, E de sprong is; G is eene handschroef, en H, H, de Buigers; *Fig.* 7 is de schroefplaat en derzelver zwik; en *Fig.* 8. eene Dril.

Dit zyn de weesenlykste werktuigen in een ysersmits winkel; nogtans, terwyl eenige soorten van werk onderscheidene werktuigen vereisschen, zullen wy hier eene Machine van Yserwerk beschryven. AB. Plaat CCXL, wordt de scheur-Molen, en CD de Plaat-Molen, en SP de Snoei-Molen genaamd. E en F zyn twee groote waterwielen, aldus geplaatst dat wanneer het water door het wiel E gepasseerd is, in de rigting QW, hetzelve komt om het Wiel F, in de rigting XY. Het waterwiel E, met den Lantaren G op denzelfden As, draagt de Spoorwielen, of tandwielen H, M, met de Cylinders B en D: en het wiel F, met de Lantaren I, draagt de tandwielen KN, met de Cylinders A en C. Nu draaien de Cylinders A en B, gelyk insgelyks C en D, den tegengestelden weg om; de Cylinders A en B worden gesneeden in tanden van gespleeten yseren staaven, en zyn omtrent 12 duim in diameter. Deese Cylinders kunnen uitgenomen, en anderen naar goedvinden ingezet worden; zy kunnen insgelyks nader bygebragt, of verder verwyderd worden van malkander, door middel van schroeven, die de pypjes opschroeven ter plaatse daar de Assen draaien. De Assen van N, I, K, liggen allen in eene horizontaale vlakte, en zoo doen ook die van M, G, H: maar de Cylinders A en B, gelyk mede C en D, liggen de eene boven de andere.

Om yseren plaatsen te maaken, indien eene staaf van yser heet en

SMITSE of SMEEDERYE.
Fig.1.
B
Fig.2.
Fig.3.
Fig.5.
D
B
A
A
Fig.4.
B
C
C
H
Fig.7.
H
A
C
D
Fig.8.
E
G
Fig.6.
F

Eene **Machine** *die men in de Smeederye gebruikt om Yseren Staaven te maaken en te Splyten.*

en dun aan het end gemaakt wordt, en dat end gestooken tusschen de Cylinders C en D, terwyl de Molen aan den gang is, zoo zal de beweeging der Cylinders dezelve 'er door trekken, aan de andere zyde, in een dunne plaat. Insgelyks, indien een yseren staaf heet gemaakt en aan het einde gedund wordt, en gestooken tusschen de getande Cylinders A en B, zoo zal dezelve aan de andere zyde doorgedreeven en in veele kleine stukken gespleeten worden; en alsdan kan, indien de gelegenheid zulks toelaat, een van deese strooken door de Plaatmolen getrokken worden, met dezelfde hitte, en tot plaaten gefatsoeneerd worden.

In den Snoeimolen OPQ (*Ibid.*) is de schaar om staaven te snoeien van koud yser; V, een tand in den As van het waterwiel; OP, eene zyde van de schaaren gemaakt van staal, en beweegbaar om P. De vlakte LRP is perpendiculair met den Horizont. Wanneer de Molen gaat, zoo verheft de tand V de zyde OP, welke wanneer ze ryst, de staaf TQ in tweeën snydt, by de hoeken SP, en RP.

Dit gantsche werktuig, behalven de waterwielen, zyn binnens huis.

SMYRNIUM. (In de *Botanie*) Eene soort van de *pentandria-digynia* klasse der Planten, met breede bladen, en een zwart, rond en sponsagtig Zaad, 't welk men schier voor eene Bes zoude aanzien. De wortel is taamelyk dik, lang, wit en met een bitter, scherp vogt voorzien, in reuk en smaak de Myrrhe eenigsints gelykende. De Plant groeit in schaduwagtige en moerassige plaatsen, en is openende, en dienstig in windkolyk, heupjigt en Aamborstigheid.

SNAAR of KOORD. *Chorda.* (In de Geometrie en Landmeetkunde) Zie het Artykel CHORDA.

SNAARWERK. Zoo wordt in de Orgelen allerlei geluid genaamd, dat van het geluid der Pypen onderscheiden is, maar waaraan een geelkoper tongetje door den wind op de pyp gedrukt wordt; als wanneer het een Snaargeluid maakt, hetwelk met een snaar kan gestemd worden. Diergelyke Pypen zyn in de Regalen liggende, maar in de Orgelen, op veelerlei wyse, staande.

SNAAUW. Eene soort van Zeeuwsch of Vlaamsch Vaartuig, dat zy gebruiken om daarmede schielyk voort te spoeden, kunnende hetzelve op zyn hoogst niet boven de 25 Man voeren.

SNAK. Dit is een viervoetig Dier van de Velden van Neiska in Tartaryen, en dat men nergens elders ziet. Volgens *Gesner*, is deszelfs hair graauw. De Snak heeft de grootte van een Schaap. Hy is met twee kleine hoornen gewapend en loopt met veele snelheid. Men ziet deese Dieren in groote troepen op

op de grenzen van Podolien weiden. Wanneer de Khan van Tartaryen het vermaak van de jagt op deese Dieren neemen wil, zoo doet hy de weiden inwelken zy gewoonelyk graasen, in het ronde omzetten. Men ziet 'er somtyds Troepen van vyf honderd tot tweeduisend by malkander, en zy loopen op het geluid der Jagthorens, hier en gints, en zoeken te ontko-men met de doorgangen te doorbooren. Zy vallen eindelyk van vermoeidheid neder, en sterven door de Pylschooten der Tartaaren. Dit Dier is de *Akolm* der Turken; de *Salbac* der Poolen; de *Akkim Albo* der Tartaaren; de *Saigak* der Rus-schen, en mogelyk de *Colon* der Ouden. De Turken maaken van hunne hoornen zeer fraaie hechten voor Messen en Sa-bels.

De jongen van den Snak hebben eene rosse kleur. De snuit van deese Dieren is spits, gelyk die der Varkens. De Wyf-jes werpen twee jongen te gelyk. Zy verdraagen den honger met meer geduld dan de honden. Zy dugten de Wolven, wanneer de aarde met sneeuw bedekt is. Zy wyken, gedu-rende deesen tyd, met de Buffels in de Bosschen. De Wyf-jes hebben hoornen gelyk de Mannetjes. Deese hoornen zyn noch regt, noch krom. Wanneer zy lang voor de Zon en voor den regen blootgesteld zyn geweest, zoo worden zy even als hout. Zy zyn aan het uiteinde een weinig gekromd; zoo dik als een wandelstok, vast, en doorschynende in de Zon.

SNAPDRAGON. Zie het Artykel ANTIRRHINUM.

SNAPHAAN. Zoo wordt eene soort van Munt genaamd. In het Land van Gulik doet een *Snaphaan* 11 zwaare Kruitsers of 3 Grosschen en 8 Penningen; maar de Geldersche en Luiksche 13 Kruitsers of 4 Grosschen en 4 Penningen.

SNAPHAAN. Betekent in Duitschland zoo veel als een Struik-roover, die zig in de Bosschen verschuilt en de Reisigers aan-valt en uitschudt.

SNAPHAAN. *Fusil.* Is eene soort van Vuurroer, die daarin voornaamelyk van een *Musquet* onderscheiden wordt, dat zy een slot, gelyk een Haanenkop heeft, en in plaats van Lont, door het slaan van vuur uit staal en steen aangestooken wordt. In Frankryk is men gewoon by iedere Compagnie te voet ge-meenelyk 4 Fuseliers te hebben, die men uit de beste Mus-quettiers kiest, om den Snaphaan te draagen; wordende de-zelve aan eenen riem gehangen. Alle Grenadiers en Dragon-ders zyn in Frankryk met dit Geweer voorzien, en by iedere Compagnie onder de Lyfwagten zyn 10 Fuseliers. De Snap-haanen worden met een kogel gelaaden, gaande 20 daarvan op een pond.

SNAPPER. Dit is een goede Zeevisch, hebbende veel over-eenkomst met den roode Zeebraassem, behalven dat zy veel

dik-

dikker is. Zyn muil is wyd; de rug hoog rood; de buik zilververwig, en breede schubben. Hy wordt in de Westindiën, in de Zuidzee gevangen en voor eene lekkernye gehouden.

SNEEDE. Zie de Artykels DOORSNEEDE en SECTIO.

SNEEUW. *Nix*. In het Fransch *Neige*. Is eene verdunde en door de koude of de overvloedige, uit de noordsche Luchtstreeken, voortgewaaide, Salpeter te saamengestelde of bevroosene vogtigheid der lucht, die in de warme dagen *Regen* zoude zyn; gelyk hierin ook de *Ryp* of *Rym* van den *Daauw* onderscheiden is. De Sneeuw heeft niet altyd eene en dezelfde gedaante, maar valt in kleine of groote vlokken neder, is drie- vier- of zeshoekig van gestalte. Dat 'er Wormen in dezelve zouden gevonden worden is een gebrek der Zinnen. Deese wormen zyn slegts kleine Rupsen, die de wind van de Boomen medesleept, en op of onder de Sneeuw verstrooid zyn. In den winter is de Sneeuw zeer nuttig voor de Landeryen, om het Koorn te bewaaren; want door middel van haare zoute of fyne Salpeterägtige deelen, maakt zy eene gisting of warmte in den grond, die het bevriesen der Zaaden belet, en derzelver ondergang behoedt.

SNEEUWBREUKEN. Zie het Artykel LAUWINEN.

SNEEUWHOEN. Zie het Artykel LAGOPUS.

SNEEUWNET. Wordt met wyde Maasen van wit getweernde draaden gemaakt. — Als 'er 's Winters veel sneeuw gevallen is, ziet men van verre de Patrysen alleen de Koppen uit den sneeuw steeken. Dus spannen twee Jaagers het Sneeuwnet uit, en gaan regelregt op de Vogels aan. Twee anderen volgen en geeven een teken, in geval de twee eersten te veel ter regter of ter slinkerhand afwyken. Als nu de Patrysen het net boven zig bemerken, komen ze uit den sneeuw te voorschyn en verwarren zig in het net. Het is best om 's morgens met het Sneeuwnet uit te gaan. Als het Hoen, dat op de wagt staat, zig snel onder den Sneeuw verbergt, dan is het een teken van een goede vangst; maar zoo het begint te roepen, dan hebben de Jaagers niets te wagten.

SNEEUWTOL TE ROMEN. Niet verre van deese Stad hebben zekere Kraamers, eene plaats en het recht om kraamen op te zetten. Deesen pagten jaarlyks de Sneeuw voor meer dan 6000 Scudi, en zyn daarvoor gehouden om het gantsche jaar de Sneeuw te leveren, welke op een zekeren prys gezet is. Met deese Sneeuw ververschen de Italiaanen niet alleen het water, maar ook den wyn, de vrugten en andere zaaken, die ten deele des Zomers, ten deele des Winters genuttigd worden. Veelen gewennen 'er zig dus aan, dat ze ook de Syroopen en andere Artsenyen daarmede verkoelen.

SNEEUWVLOOIEN. Verscheide Natuur-Onderzoekers maa-

ken

tal van Verfen, bevattende een volkomen zin, en maakende het eerfte gedeelte van eene Ode.

SOBIESKISCHE SCHILD. (In de *Aftronomie.*) Is een nieuw gefternte, tusfchen den *Ophiuchus* en *Antinous*, 't welk HEVEL uit Sterren, die van de Ouden in geen Beeld begreepen waren, te faamen gefteld, en ter eere van Johannes de III, Koning van Poolen, die uit de Sobieskifche Familie gefprooten was, deefen naam gegeeven heeft.

SOBORMA ULLOSIENIA. Zoo wordt het Rusfifche Wetboek, of het *Corpus Juris* genaamd, waarin de Czaar, door de geleerdfte Luiden van zyn Ryk, in den jaare 1647, de wetten heeft laaten byéén verzamelen en in het licht geeven; en alle Rechtsgedingen wierden zonder eenig Appel daaruit beflifcht, gelyk dan ook alle hunne Procesfen zonder wydloopigheid, *de fimplici & plano*, uit de waereld geholpen worden.

SOC. Zoo wordt van fommige Franfchen die groote Platte, of het platte Lid in de Schacht van de Borftweering van eene zuil genoemd, die door VITRUVIUS *Plinthus* genaamd wordt; en den grondflag van een Voetftuk aan een Pylaar maakt.

SOCCI. Zie de Artykels ARBYLA en SCHOEN.

SOCIDA, CONTRACTUS SOCIDÆ. Is zulk een Contract in de Rechten, wanneer de een aan den anderen zeker vee op deefe voorwaarde verhuurt, dat de Landpagter, al fterft het, een ander van dezelfde waarde in de plaats moet leveren, 't welk gemeenelyk Yfer-vee genaamd worden.

SOCIETAS JESU. Is de naam die de Jefuiten voeren, dewyl zy noch Munniken noch Kanunniken genoemd wordt.

SOCIETAS REGIA. Is in Engeland een zeer beroemd geleerd Genootfchap, dat door *Baco* VERULAMIUS ten tyde van Cromwel, tot verbetering der konften van de *Mathefis*, *Mechanica*, Geneeskunde en Natuurlyke weetenfchap, geftigt is. Naderhand heeft zig de Koning KAREL de II, wanneer hy den throon beklom, tot deszelfs opperhoofd aangefteld, en aan hetzelve op den 21 April 1663 heerlyke Privilegien verleend; zynde daarin niet alleen geleerde, maar ook Lieden van verfcheiden handwerkkunften toegelaaten geworden. Dit Genootfchap heeft ten voorwerpe, om zig op de onderzoeking van Natuur- en Wiskundige zaaken toe te leggen; geeft zyne ontdekkingen alle drie jaaren in het licht, onder den tytel van *Miscellanea Curiofa*; verkieft alle jaar eenen Prefident en twee Secretarisfen, en is voor het overige zoo hoog in aanzien, dat de voornaamften des Ryks het zig eene eer rekenen, om daarvan Medeleden te zyn. Deszelfs wapen vertoont 3 Leeuwen op een zilver veld, met het Devies: *Nullius in Verbo*, en de Tenants of Wapenhouders zyn twee

Jagt-

Jagthonden. Het Genootschap heeft ook eene Bibliotheek en eene Rariteitkamer in bezit.

SOCIÉTÉ DE BELLES LETTRES. Is een Genootschap van Geleerde Lieden te Toulouse in Frankryk.

SOCIETEIT DER WEETENSCHAPPEN TE BERLYN. Is een beroemd gezelschap van Geleerden en allerhande Kunstenaaren, dat door den eersten Koning van Pruissen, FREDERIK de I, op zyn geboortedag, den 1 July, des jaars 1700 gestigt, en den 19 Januari 1711 plegtig ingewydt is. De aanleiding tot deese Societeit gaf de verandering van den Almanak; invoegen in dit Genootschap niet alleen het besluit, by het Evangelische Corps te Regensburg genomen, door bekwaame Sterrekundigen, mogt onderhouden, maar ook de Natuur, Artsenye, Wiskunde en de Mechanica, benevens alle andere Kunsten en Weetenschappen geoeffend, en de Moedertaal, maar inzonderheid de Oostersche Taalen beschaafd en opgehelderd worden. De Leden van deese Societeit zyn meerendeels over de 100 sterk, en worden in 4 Classen verdeeld, naamelyk: 1) de Natuur- en Geneeskundige, 2) de Wiskundige, 3) de geenen die tot de Duitsche Taal en Historie behooren, en 4) de geenen die aan de Oostersche Weetenschappen en Taalen toegewydt zyn, waarvan ieder haaren Directeur heeft. Zy heeft eenen Protector, en behalven dien heeft zy ook eenen President of Vice-President, eenen Advocaat-Fiscaal en eenen Secretaris, als ook een *Concilium Societatis*, of Raadsvergadering van de Societeit, die over derzelver Fondsen disponeert; nieuwe Ledemaaten verkiest; de laagere Bediendens te beveelen heeft; de Acten uitgeeft, en in de Bibliotheek de Boeken, Instrumenten en zeldsaamheden der Natuur bezorgt. Dit Genootschap wierd door den Koning Frederik Willem op nieuws bevestigd, en bezit te Berlyn in de Dorothee-Stad een schoon Observatorium, benevens een Gebouw, daar nevens staande, waarin de Leden hunne saamenkomsten houden. Door den tegenswoordigen Koning is deese Societeit niet alleen bekragtigd, maar ook luisterlyker uitgebreidt geworden.

SOCIETEITEN. Worden genaamd, wanneer eenigen, met een zeker oogmerk saamenspannen, en hunne kragten en vermogens te werk stellen, en zig, ter bereiking van hun oogmerk met zekere Ordonnantien, heimelyke en openbaare verpligtingen verbinden; ook wel tot meerder nadruk en onderlinge zekerheid, van de hooge Landsoverigheid laaten bekragtigen, en met Privilegien, overëénkomende met hun oogmerk, voorzien. Van de Societeiten der Kooplieden, is onder de Artykels COMPAGNIE en MAATSCHAPPYE gesprooken.

Wat de *Societeiten* der Geleerden betreft, de eerste was die, wel

welke *Baco de Verulamio* in Engeland heeft opgericht. Zie het Artykel SOCIETAS REGIA.

In het jaar 1617 wierd in Duitschland het zoogenaamde *Vrugtbrengend Genootschap* opgericht. De Insteller was de Vorst van Anhalt, die daardoor den onsterffelyken roem met zig in het Graf nam, dat door zoo veele voortreffelyke Leden, waaruit die Societeit bestond, die roem verworven is, dat de Duitsche Taal, gelyk als van nieuws herboren, en in die zuiverheid, inwelke zy thans bloeit, gezet is. Van tyd tot tyd zyn meer dergelyke Societeiten opgericht, waarvan het getal, in alle Landen van Europa, zoo groot is, dat men ze niet allen kan beschryven. Ondertusschen zal men ze meerendeels in dit Werk, op hunne Letteren beschreeven vinden.

SOCIETIES. THE RELIGIONS SOCIETIES. De Godvrugtige Genootschappen in Engeland, hebben veele voornaame en deugdlievende Persoonen, zoo wel tot hunne eigene als tot anderer menschen stichting in den Godsdienst, en tot het leiden van een godzalig en vroom leeven, onderling opgericht, en de goedkeuring van veele Bisschoppen verkreegen; zoo dat eindelyk hun getal tot op 40 Genootschappen is aangegroeid, en waarvan de Heer WOODWARD een byzonder Boek geschreeven en uitgegeeven heeft. Uit dit getal hebben zig naderhand zes te saamen veréénigd, en de nieuwe *Society for the Reformation of Manners*, of Societeit tot verbetering der Zeden opgericht, wier oogmerk was, de wetten tegens de ondeugden in gebruik te brengen, en door vermaaningen en straffen de menschen tot eene uiterlyke beterschap aan te zetten. Naderhand is in het jaar 1698 nog eene Societeit van Bisschoppen en andere voornaame Persoonen gestigt, die zig bemoeit om de jeugd in de Godsvrugt en deugd te laaten opvoeden, en den Christelyken Godsdienst beter en verder uit te breiden, weshalve men veele Schoolen opgericht, Boeken gedrukt, en aan de arme Predikanten en Leeken, ook aan buitenlandschen uitgedeeld heeft. Zy heeft ook door vrywillige giften in het kort eene aanzienelyke somme gelds te saamengebragt, waardoor zy in staat gekomen is, zes Missionarissen naar America te zenden, om het Evangelium van Christus aldaar onder de Heidenen te verkondigen, en in het jaar 1701 heeft haar Koning Willem de III op nieuws bevestigd, en aan haar veele Staatkundigen en Geestelyken ter hulpe toegevoegd, zoo dat 'er een groot Collegie uit ontstaan is, 't welk de Societeit tot voortplanting van het Christelyke Geloof in de uitlandsche Colonien genoemd wordt. Dit Collegie heeft zig naderhand in twee Societeiten verdeeld, waarvan zig de eene aan de Inlandsche en de andere aan de Buitenlandsche voortplanting van het Christelyke Geloof laat gelegen liggen; zynde

de echter onder die beiden zoodanig een naauw verband en overeenkomst, dat men ze weinig van malkander onderscheiden kan. Zy hebben hunne Correspondentie overal naartoe, en houden weekelyks eene byéénkomst tot hunne Beraadslagingen. Diergelyk eene Societeit is ook in 1709, op koninklyk bevel, tot voortplanting des Christelyken Geloofs, in Schotland ingesteld, en tot bevordering van dit heilzaame werk hebben veele welgezinde menschen rykelyke Liefdegiften gegeeven. In den jaare 1708 is eene nieuwe Societeit ontstaan, die de oprechting en stichting van eenige Schoolen in de Schotsche Gebergten en de daartoe behoorende Eilanden, ter onderwysing van het Volk, dat aldaar nog blind en onervaaren in het Christendom is, ter harte neemt, en door de Koninginne Anna geprevilegieerd is; die ook naderhand belast heeft, om eenige duisend Bybels op haare kosten te drukken, en onder de onweetende Schotten voor niet uit te deelen. In hetzelfde jaar hebben veele Godvrugtige Lieden, eene Societeit onder malkander opgericht, en op hunne kosten hierëndaar in het Hertogdom Wallis, kleine Bibliotheeken van Godgeleerde Boeken laaten aanleggen, waarvan zig de Predikanten in het bestudeeren van hunne Predikatien bedienen konden; 't welk ook zoo verre gevorderd is, dat 'er in het jaar 1709 reeds zoo veel geld byéén is geweest, waardoor wel 500 kerken met zulk een voorraad van Boeken hebben kunnen voorzien worden. In hetzelfde jaar is 'er ook aan de Indiaanen gedagt, nademaal men te London by de 3500 Bybels heeft laaten drukken, die allen voor niet onder die menschen van dat gewest uitgedeeld zyn. Ook heeft men in de beide Hospitaalen of Invalide Huisen van Chelsea en Greenwich, aan ieder Persoon, eenen Bybel vereert.

SOCII. Zie het Artykel Gezellen.

SOCINIAANEN. Dus noemt men de hedendaagsche Antitrinitarissen en Unitarissen, naar *Faustus* Socinus, een Edelman van Siena, die een van hunne voornaamste Hoofden is geweest; welke de meeste Provintien van Europa doorreisd en zyne Leer uitgebreidt heeft. Zy lochenen de Godheid van Christus en stellen dat 'er geen Heiligen Geest is; gelyk zy ook de Erfzonde, de genoegdoening van Christus en de Opstanding der Goddeloosen loochenen. Ook gelooven zy niet dat de Geloovigen dezelfde Ligchaamen, die zy in dit leeven gehad hebben, wederom zullen bekomen. Zy schryven aan de kragten van het menschelyk vernuft veel toe, en verwerpen alle Goddelyke verborgenheden des Geloofs. Nadat zy in 't jaar 1638 uit Poolen verdreeven zyn, hebben zy zig naar Holland begeeven, alwaar zy zig echter schuil moeten houden, en zy mogen hunne Leer in geene openbaare Schriften

aan het licht brengen of verdedigen. In Zevenbergen vindt men 'er ook eene taamelyke menigte van, en in Engeland hebben zy zig insgelyks voor eenige jaaren merkelyk opgedaan.

SOCRATICA SECTA. Deese heeft haaren oorsprong van den vermaarden Philosoph Socrates. Hy leefde in het jaar 465, vóor de geboorte van Christus, en veroordeelde alle Pedanterie, welke in de Wysbegeerte was ingeslooppen en drong op eene daadelyke deugdsoeffening aan; want wanneer de voorgaande Philosoophen zig alleen met Bespiegelingen hadden opgehouden, wilde Socrates dat de wysheid alleenlyk in het oeffenen der deugd bestond; het daarvoor houdende, dat het voornaamste stuk der Geleerdheid was, zig zelven te kennen; zig, zynen vrienden en zyn vaderland tot nut te zyn. Hy had ook veele Leerlingen en Toehoorders; edoch de minsten of liever byna geen van allen hebben zyne voetstappen nagewandeld. Integendeel heeft een ieder wederom eene nieuwe Secte opgericht en nieuwe stellingen verzonnen. Dus komen van Socrates af de *Secta Cyrenaicorum*, naamelyk door *Aristippus*; de *Secta Eliacorum*, door *Anaxarchus*; de *Secta Academicorum*, door *Plato*, enz. die allen naarstige Discipelen van Socrates geweest zyn.

SODA. Dit woord betekent, 1) *Sal Alcali*, waarvan op het woord Soude gesprooken wordt. — 2) De Zoode of het branden der Maag; ook *Ardor*, *Ebullitio* of *Fervor Ventriculi* genaamd, wanneer gelyk als eene brandende smert uit de Maag naarboven door de zwelgkeel in den mond komt. De oorzaak daarvan is eene galagtige en vlugtige scherpte, die door bekwaame *Alterantia* moet gedempt worden, het geene gemeenelyk met kragt beproefd wordt.

SODALES. Dus noemde men weleer zekere Broederschappen te Romen, die opgericht wierden ter eere van den Overleden Keiser of van andere voornaame Heeren, om voor denzelven te offeren, of, om zoo te spreeken, Zielmissen te doen.

SODENBROOD. Zie het Artykel Siliqua Dulcis.

SODOMIE. Is eene ontucht tegens de natuur, die met Persoonen van hetzelfde geslacht, of zelfs met redenloose Dieren gepleegd wordt; diergelyken in Italien zeer in zwang gaat, maar in andere Landen met vuur gestraft wordt.

SODOMS-APPEL. *Pomum Sodomiticum*. Omtrent de doode Zee groeit eene Struik, gelyk onze *Oxyacantha* of Hagedoorn. deeze Struik draagt eene Vrugt, van een schoon aanzien, naamelyk wit en rood, gelyk de kleine Paradys-Appeltjes; maar inwendig zyn ze vol witte graanen, gelyk in onrype Appelen, zonder Sap en wrang. Deesen verdroogen op den Stam, en worden zwart, en opgebrooken zynde blyven ze ge-

gelyk andere vrugten. TACITUS heeft van deese vrugt byna op dezelfde wyse geschreeven; gelyk ook de Joodsche Historie-Schryver JOSEPHUS. Sommige Geleerden merken deese *Sodoms Appelen* aan als een Overblyfsel en gedenkteken van de verwoesting der Stad Sodom.

SOFA of SOFFA. Zoo noemen de Oostersche Volkeren eene soort van Bedden of Kussens, die in de Zaalen en vertrekken rondom aan de Muuren en Vensteren gelegd worden, om 'er op te zitten of op te liggen. Men pleeg ze niet alleen met kostbaare Tapyten te overdekken, maar ook voor de voornaamste plaats van het vertrek te houden.

SOFFITI. Zoo noemen de Italiaanen gemeenelyk de Velddekens, vanwelken in de vierkante vertrekken doorgaans vyf gevonden worden, als in het midden een groot vierkant, en in ieder der vier hoeken een klein.

SOFFRAGI BASCI. Is een Bediende die aan het Turksche Hof de tafel dekt.

SOFRAS. Zyn zoo veel als de Kanunniken onder de Turken, die goede inkomsten hebben, waarvoor zy op het einde van ieder Naama of dagelyksch gebed, by de Grafsteden der Sultans hunne devotie voor de overledenen verrigten.

SOG. Zoo wordt genaamd een vierkante koker in het Schip, agter aan de Bezaansmast, dat tot op den grond of de kiel van het Schip gaat, hebbende de gedaante van een Put. Derwaarts trekt zig het meeste water, hetwelk in het Schip komt. — Op beide zyden van het Schip staat 'er eene Pomp in, waarmede ze het ingedrongen water pleegen uit te pompen en te loosen.

SOL. De *Zon*. Zoo wordt by de Scheikundigen het Goud genaamd. Zie het Artykel GOUD.

SOL. SOULS. Eene kleine Munt in Frankryk, die 12 Deniers houdt en omtrent een stuiver waard is, waarvan 'er 60 op een *Ecu blanc* gaan.

SOLA DI CAMBIO. Een enkele Wisselbrief, waarop geene andere volgen durft. Zie het Artykel SOLA-WISSEL.

SOLÆUS MUSCULUS, en MUSCULUS SURALIS. Zyn twee Spieren, die hun begin neemen aan het bovenste hoofd van de *Tibia* en met den *Plantaris* in eene Pees eindigen, die *Tendo Achillis* hiet, het *Calcaneum* omvat, en den voet buigt, maakende met hun vleesch, de worst van den voet uit.

SOLAKS. Zyn onder de Janitsaaren de geenen die Pylen en Boog voeren, en die de Lyfwagt van den grooten Heer zyn.

SOLAMEN INTESTINORUM. *Troost der Darmen.* Zoo wordt het *Semen Anisi* of Anyszaad genoemd.

SOLANUM FRUTICOSUM. Is een getakte nachtschade of Bolkruid.

SOLANUM NIGRUM OFFICINARUM. *Solatrum.* Nachtschaa,

fchaa, wordt in Hoven, aan de Heggen, oude Muuren, by de wegen en op velden gevonden. Het Loof en de Bessen dienen uiterlyk voor de brandende hitte in Koortsen, hoofdpyn, roodeloop, inkankerende kwaalen, zweeren der Oogen en Kanker der Baarmoeder. Het gebrande water wordt tot Blanketsel gebruikt.

SOLANUM POMIFERUM. Zie de Artykels Liefde-Appel en Melongena.

SOLANUM RACEMOSUM. Zie het Artykel Amaranthus (in de *Betenie*.)

SOLANUM SCANDENS. Zie het Artykel Dulcamara.

SOLANUM SOMNIFERUM. Is een Gewas met eenen stengel van vier voet hoog, wel niet dik, maar rond en kwastig, of vol takken, donkerrood en met bladen bezet, niet ongelyk aan die van Nachtschade of Bolkruid, doch wel drie of viermaal zoo groot en breed, lang en week, ook eenigsints ruig en wollig. De bloessem komt tusschen de stengelen en bladen te voorschyn, en is van kleur donker purperverwig, in de gedaante van klokken, gemeenelyk vyfmaal gekorven, zittende op een kelk, die de gedaante van een kleine getakte schotel heeft. Als de bloem voorby is, dan volgt eene byna gantsch ronde vrugt, gelyk eene Wyndruif, zwart en glinsterende, vol sap, en kleine ovaale Zaaden. De wortel is lang, dik en bleek wit, zynde in verscheide takjes verdeeld. Dit Gewas groeit in Bosschen, aan Muuren en Heggen; voorts aan schaduwagtige plaatsen. Daar zyn twee soorten, die daarin maar onderscheiden zyn, dat de bloemen en bladen van de eene soort grooter zyn dan van de andere. Beide hebben veel olie en vliegend zout. Voorts heeft dit gewas eene verdoovende kragt en is pynstillend; maakt ook eene separatie in gezwellen. Het wordt maar uiterlyk gebruikt, en kan noch mag inwendig niet gebruikt worden, omdat het een doodslaap zoude verwekken.

SOLANUM SPINOSUM. Zie het Artykel Stramonia.

SOLANUM TUBEROSUM ESCULENTUM. Is een nieuw gewas uit Peru in de Westindiën.

SOLANUM VESICARIUM. Het gewas *Solanum* wordt door *Miller* beschreeven; als hebbende een bloessem van een enkel blad, zynde in vyf strookjes gesplitst, verbeeldende eene ster en draagende eene sappige vrugt, ieder vol platte Zaadjes. Hy heeft 'er wel veertien soorten van opgeteld.

SOLANUS. Zoo wordt den wind genaamd die uit het Oosten waait. Hy wordt ook *Apeliotes* genoemd. By ons heet hy den Oostenwind, en is in den winter koud, in den Zomer warm, en brengt altoos fraai en helder weer.

SOLATRUM. Zie het Artykel Solanum Nigrum.

SOLA-WISSEL. Is zoodanig een Wisselbrief, waarby geen *Secunda* komt, en wordt gegeeven op Landen, die niet verre afgelegen zyn, en men geene zwaarigheid omtrent de Posten te vreesen heeft; gelyk integendeel op verafgelegene Landen, een *Secunda*, ook wel een *Tertia* Wisselbrief gegeeven wordt.

SOLBATTURE. Is een ongemak onder aan den Voet van een paard, dat al te lang onbeslagen is gebleeven.

SOLDAAT. *Cancellus.* Dit is een Schaalvisch die zeer veel overéénkomst met de Kreeft heeft, maar wiens agterste deelen met geen Schelpen bedekt zyn. De natuur heeft hun het vernuft ingeschaapen om zig de eene of andere Schelp, geduurende een jaar, langer of korter, naar maate van zynen aangroei, tot eene wykplaats te verkiesen. Somtyds neemt hy zyn verblyf in de *Zoophyten*, die holligheden hebben, die in staat zyn om hem te omvangen, of in anderen die hy geschikt vindt, om de zagte deelen van zyn Ligchaam te kunnen beschutten, tegens alles wat hem zou kunnen kwetsen, en die te gelyk zoo ligt zyn, dat hy zig met zyn huis verplaatsen kan, wanneer hy van woonplaats wil veranderen.

De Franschen noemen dit Krabbetje *Bernard l'Hermite*, dat is *Barend de Kluisenaar*, omdat het in éénzaamheid in zyn Celletje leeft; en men geeft het den naam van *Soldaat*, omdat het in zyn Schelp, gelyk een Soldaat in zyn schilderhuis, geplaatst is.

Het is door middel van zyne groote pooten, welken naar die der *Kreeften* gelyken, dat hy zig op het Zand vasthegt; en met zyn ligchaam te krommen, doet hy zyn Schelp voortgaan. Zy dienen hem mede om de kleine Visschen en andere Insecten aan te vatten, waarmede hy zig voedt. Wanneer hy eenig gerucht hoort, zoo kruipt hy zoo diep in zyn Schelp, dat men haar voor eene ledige Schelp zoude aanzien.

Dit Dier verlaat zyn Schelp niet dan om zyne Eyeren te leggen en om op het Land eene nieuwe Schelp te zoeken; want dezelve wordt hem te klein, naarmaate hy in grootte toeneemt. Het is een vry bevallig schouwspel, om een van deese Soldaaten onledig te zien met eene nieuwe wooning te zoeken. Zoo ras hy eene nieuwe Schelp vindt, zoo verlaat hy de oude en bezigtigt de nieuwe. Zoo deese niet voor hem geschikt is, begeeft hy zig verder om eene andere te zoeken, die de noodige vereischtens heeft. Zoo ras hy 'er eene gevonden heeft, zoo steekt hy 'er overhaast zyn agterste gedeelte in, 't geene naakt is; hy wentelt drie of viermaalen op het Zand om. Zoo het gebeurt dat twee Soldaaten dezelfde Schelp verkiesen, zoo ontstaat 'er een gevegt, en de zwakste is genoodzaakt om haar aan den sterksten over te laaten.

Men vindt de Soldaaten in het flyk op den oever der Zee; maar het schynt dat men mede Dieren van die soort heeft, 't geene Landdieren zyn, die niets van de Zee bezitten, dan alleen de Schelp. Deesen voeden zig met bladeren. Het is eene dwaaling dat iedere soort van Soldaat aan eene soort van Schelp verknogt is; ieder kiest 'er zig zulk eene uit als hem het noodigste is. Wanneer men dit Dier vangt, zoo maakt het een klein gefchreeuw, en tragt die geene met zyne Nypers aan te vatten die het vangt. Zoo het hem vat, zoo nypt het geweldig en veroorzaakt hevige smerten. Het beste middel om hem los te doen laaten, is dat men vuur naby zyn Schelp houdt. Dit is mede een goed middel om hen uit hunne Schelp te doen komen, want men kan 'er-hen anders niet gemakkelyk uit doen gaan.

Men heeft in Amerika van deese soort van Soldaaten, welken drie duimen lengte hebben. De Inwooners van dat Land eeten hen en vinden hen zeer goed; maar men zegt dat zy schadelyk voor de Vreemdelingen zyn. Men vindt in hunne Schelpen omtrent een halven lepel helder water, dat een zeer nuttig middel tegens de Puisten is, die door het melkägtige sap van den *Mancelinier* op het vel veroorzaakt worden.

Wanneer de Wilden een zeker getal van deese Vischjes gevangen hebben, zoo rygen zy hen aan draaden en hangen ze in de Zon om hun vet te doen smelten, 't geen in eene soort van Olie verändert, wiens kragt wonderbaar tegens de verkoudheden is, waaräan zy onderhevig zyn.

SOLDAAT. Een Militair Persoon, geschikt om eenen Vorst of Staat, in vrede en in Oorlog te dienen. De Soldaaten zyn eigenlyk de Landmagt van een Ryk, en zyn de zulken die te voet dienen, wordende zy Infanterye genoemd.

SOLDANELLA. *Brassica marinæ.* Zee-kool, Zee-winde, heeft zeer dunne roodägtige ranken, en kruipt op de aarde. De bladen zyn rond en glinsterende; bitter en ziltig van smaak. Op de ligtblaauwe bloemptjes volgen ronde, en met zwarte Zaaden gevulde hulzen. Het groeit aan het strand der Zee en op ziltige plaatsen. Het dient voor de waterzugt en den scheurbuik.

SOLDATEN-ZIEKTE. Zie het Artykel MORBUS CASTRENSIS.

SOLDI. Eene Italiaansche Munt, van welken 20 een *Lira* of pond maaken. Zie het Artykel SCUDO.

SOLDUNII. Dus noemde men zekere 600 Man in *Aquitanien*, die zig onder eede verbonden hadden, om vriendschap met malkander te houden, doch onder zoodanige voorwaardens, dat zy alle gemakkelykheden des leevens, en tevens alle leed met elkanderen deelägtig zouden zyn, al was het zelfs de dood;

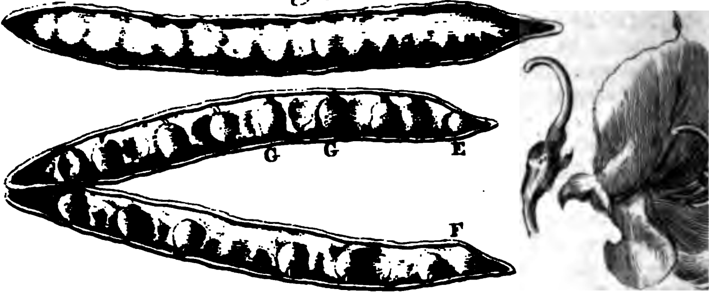
Fig.1. DE SOLEN.

Fig.2. SONCHUS.

Fig.3. SPARTIUM.

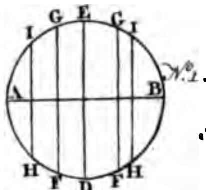
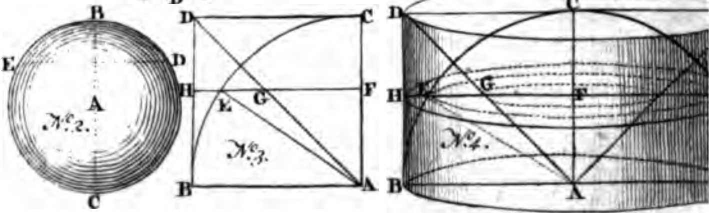

Fig.4. SPHEER.

dood; weshalve dan ook werkelyk sommigen van hen, als het 'er op aan kwam om te sterven, de dood wel wilden ondergaan, zoo hunne vrienden omgebragt waren.

SOLE. Zoo wordt het Zout water genaamd, dat uit de Zoutbronnen opwelt, daaruit geschept en in pennen van blik of lood gedraagen, en in de Zoutkeeten, door ondergestookt vuur tot Zout gekookt wordt. — Eigenlyk is *Sole* een Vandalisch woord. en betekent eene Zoutwelle.

SOLEA. Een Visch. Zie het Artykel Tong.

SOLEA. Zie het Artykel Metatarsus.

SOLEÆ. Zie het Artykel Schoen.

SOLE DU CHEVAL. Is eene soort van Nagel of Hoorn onder den voet van een Paard, dat week is, en van een ander, wegens zyne kleur, *Hoorn* genoemd, omringd wordt.

SOLEN. Is een lang hol Chirurgicaal Instrument, waarin de gebroken Leden gelegd worden.

SOLEN. Betekent ook een Schulp, die anders ook genoemd wordt *Unguis*, *Digitus*, *Dactylis* en *Onyx*. Men zegt dat deese by uitneemenheid goed is tegens den steen en de opgestopte Pis. Zie 'er eene Afbeelding van Plaat CCXLI. *Fig.* 1.

SOLEN BIVALVIS. Is eene soort van Mossel of Schulpvisch, uit twee geleedde Schubben bestaande, die om derzelver lengte ook *Orgelpypen*, of als ze wat korter zyn, *Messenscheden*, en de kortsten *Eendensnavels* genoemd worden. Deese Schulpen zyn ontbindende, opdroogende en openende.

SOLETARD. Dit is eene soort van Zeepägtige Aarde. Zie het Artykel Smectis.

SOLFERWORTEL. Zie het Artykel Peucedanum.

SOLIDÆ PARTES. Zoo worden die deelen genaamd, die in haare volkomen gesteldheid schynen aan malkander vast te zyn, en de overige vogtige en geestrykè deelen in zig te sluiten.

SOLIDAGO. (In de *Botanie*) Eene soort van de *Syngenesia-polygamia-superflua* Klasse der Planten, welker *Receptaculum* naakt is, de dons eenvouwdig, en de *Radii* van iedere *Corollula* omtrent vyf in getale; voeg hierby dat de *Squamæ* van de Kelk geschalied en geslooten zyn. Zie eene Afbeelding van deese Plant op Plaat CCXXXVIII. *Fig.* 2.

SOLIDITAS CORPORIS. Zie het Artykel Vastigheid.

SOLIDUS. (In de *Philosophie*) Een Ligchaam wiens deelen zoo vast te saamen verbonden zyn, dat ze geen weg open laaten, noch ergens door eenigen indruk van malkander wyken, in welken zin Solidus staat tegen over Fluidus.

De Meetkundigen beschryven een *Solidus* te zyn de derde

ſoort van *Magnitude*, of die welke drie verdeelingen heeft; als lengte, breedte en dikte of diepte.

Men kan een *Solidus* begrypen voortgebragt te worden door de omwenteling, of regtſtreekſche beweeging, van eene oppervlakte van eenige hoegenaamde Figuur, en wordt altyd volbragt of bevat onder eene of meer planæ of oppervlaktens, gelyk eene oppervlakte onder eene of meer Lynen is.

Soliduſſen worden gemeenlyk verdeeld in reguliere en irreguliere. — De regulieren zyn de zulken die door reguliere en gelyke vlaktens bepaald worden, en deeſen zyn enkel ten getale van vyf; naamelyk: de *Tetrahedron*, beſtaande uit vier gelyke Driehoeken; de *Cubus* of *Hexahedron* uit zes gelyke vierkanten; de *Octahedrón*, uit agt gelyke Driehoeken; de *Dodecahedron*, uit twaalf, en de *Icoſihedron*, uit twintig gelyke Driehoeken.

De irreguliere Soliduſſen zyn meeſt altyd oneindig, bevattende alle de zoodanigen, die niet komen, onder de bepaaling van reguliere Soliduſſen; als de Spheer, Cylinder, Conus, Parallelogram, Prismus, Parallopipedia &c.

SOLIDUS *van laatſte wederſtand*. De Heer *Iſaac* Newton; toont in zyne *Principia*, dat indien 'er eene kromme Figuur zy, als DNFG (Plaat CCXXXVIII. *Fig.* 3.) van zoodanig eene natuur, als dat van eenig punt, als N, genomen in deszelfs omtrek, een perpendicul NM nedergelaaten zynde op den *Axis* AB; en indien van een gegeeven punt, als G, de regte Lyn GR getrokken worde, parallel tot een Tangens van een kromme Lyn in het punt N, ſnydende den Axis die in R wordt voortgebragt, en de proportie alsdan is als NM: GR : : GR^3 : 4 BG × GR; zoo zal de Solidus die voortgebragt is door de omwenteling van deeſe kromme Lyn om derzelver As AB, wanneer ze ſnel bewoogen wordt in een elaſtiek Medium, met minder tegenſtand van het Medium ontmoeten dan eenige andere hoegenaamde circulaire Solidus, van dezelfde lengte en breedte.

SOLILOQUIUM. Zie het Artykel Alleenspraak.

SOLIS GEMMA. Dit is een Edelgeſteente dat half doorſchynende is. Het is altoos melkagtig of calcedonieägtig en meer of min glansryk. Het geeft een flaauwen luiſter van zig, die de kleuren van den Regenboog of eene goudgeele kleur heeft. Deeſe ſteen kaatſt de lichtſtraalen altoos terug, naar welke zyde men hem ook keeren moge; maar egter veel flaauwer dan de Opaal. Men weet niet zeker of de *Solis Gemma* eene ſoort van melkagtig Cryſtal of eene ſoort van Opaal is.

Deeſe ſteenen verſchillen in hardheid en door de ſchoonheid der kleuren die zy terug kaatſen. De ſchoonſten welkers kleur

kleur een melkagtig wit is, dat met wit en geel op eene bevallige wyfe vermengd is, worden voor Oofterfchen gehouden. Zy zyn mede veel harder dan de Opaal. De geenen die zagt, ongelyk en zwart van kleur zyn, houdt men voor de Wefterfchen. Men vindt deefe foort van Edele Gefteentens op Cyprus, in Galatien, in Hongaryen en Bohemen. Men vindt hen fomtyds met den Opaal, in eenen zagten, rosagtigen en met zwart gevlakten fteen. Men noemt deefe fteen mede met den Italiaanfchen naam van *Girafol*, die uit de woorden *Giraire* (*Draagen*) en *Sol* (*Zon*) faamengefteld is, even als of men zeide: *Steen die de ftraalen van de Zon draagt.*

SOLITARIEN. Eene benaaming van Nonnen van St. Pieter van Alcantara, ingefteld in voorige tyden, welker Regel is om het zwaare boetleeven van dien Heiligen na te bootfen: dus moeften zy een geduurig ftilzwygen onderhouden. durvende den mond voor niemant, dan voor zigzelven openen; hun tyd geheel in Geeftelyke oeffeningen doorbrengen. Zy gingen altyd barrevoets; gordeden zig met een dikken koord, en droegen geen linnen.

SOLITARIUS. Iets dat afgetrokken of éénzaam is, afgefcheiden van het gezelfchap of van de faamenleeving van andere dingen van dezelfde foort.

SOLITAURILIA. Waren weleer by de Romeinen zekere Feeftdagen, welke de Koning *Servius* TULLIUS, ter eere van *Mars*, heeft ingefteld.

SOLIUM. Zie het Artykel CASSIOPEJA.

SOLLICITATIO. Zie het Artykel VIS MORTUA.

SOLLICITEUR. Is een Practifyn, die in kleine Zaaken, voor de Rechtbank verfchynt, en het recht van zynen client bevordert.

SOLLICITI. Zyn een Genootfchap van geleerde Luiden te Frerigo in het Venetiaanfche Gebied, die eene marmeren zuil tot hun zinnebeeld voeren, waaraan des Beeldhouwers hand nog befig is om te werken, met dit Devies: *Donec ad Unguem*, dat is; *tot dat het volmaakt zal zyn.*

SOLLOTHNICH. Is een Zilver gewigt in Mofcovien, zynde eenigfints zwaarer dan een vierdedeel Loots.

SOLŒCISMUS. Is eene fout die iemant tegens de Regelen van de Grammatica begaat; maar een politique Solœcismus wordt genaamd, wanneer een Potentaat, Vorft, Generaal of voornaame Staatsminifter, eene zaak voorneemt, wier uitvoering voor het Land of fchadelyk of fchandelyk is.

SOLO. Zoo wordt in de Zangkunft die ftem genaamd, welke alleen gezongen of gefpeeld wordt. — Zoo betekent ook *Solo* in het fpel met de kaart, *Ombre* genaamd, wanneer iemant alleen op zyne hand fpeelt.

SOLS. Eene Franfche Munt waarvan 20 een *Livre* of pond maaken.

SOLSEQUIUM. Zie het Artykel CICHOREUM.

SOLSERIUM AUREUM. Zie het Artykel CALTHA.

SOLSTITIUM. *Zonnenkeering* of *wending*. Dit betekent, by de Sterrekundigen den tyd, wanneer de Zon of in de Kreeft of in den Steenbok treedt. Dezelve is zeer moeielyk, maar met veel nut in acht te neemen, vermits men daardoor kennis van den loop der Zonne krygt. Men gebruikt tot deese waarneeming, of groote en welverdeelde Quadranten, of ook zeer hooge en wel afgemeeten *Gnomones* of Wysers. *Ædmundus* HALLEY heeft in *Transactionibus Anglicanis*, in het jaar 1695, eene geheel byzondere manier getoond, hoe men de *Solstitia* waarneemen kan, waaruit dezelve in de *Acta Erud. Supplem. Tom.* III. *Sect.* 5. p. 218. *Seqq.* gesteld is. Hy heeft daarboor beweerd, dat de *Solstitia* of Zonnen-keeringen gemakkelyker kunnen waargenomen worden, dan de *Equinoctia*, of de Dag- en Nachtëveningen, daar nogthans PTOLOMEUS en alle Sterrekundigen na hem het tegendeel geloofden. Deese manier te obferveeren heeft naderhand *David* GREGORIUS, in zynen *Elementis Astronomiæ Physic.* & *Geometr. Lib.* III. *Prop.* II. p. 221. *Seqq.* verklaard. Deese tyd wordt tweemaal in het jaar waargenomen. Eerstelyk wanneer naamelyk de Zon in het Zomerpunt treedt, en het begin van den Zomer maakt, 't geene by ons geschiedt, als de Zon is het teken van de Kreeft komt, en *Solstitium æstivum* heet, daar alsdan de langste dag is; en ten tweede wanneer de Zon in het winterpunt treedt en den aanvang van den winter maakt, 't welk by ons geschiedt, als zy in het begin van den Steenbok komt, en de dag op het kortste is, 't geen *Solstitium brumale vel hybernum* genoemd wordt.

SOLUTIO CHYMIA. Is een Scheikundige arbeid, en wordt genaamd eene oplossing, afscheiding. Dit geschiedt door *Calcineeren*, iets tot een Poeder of tot kalk maaken; naderhand door de *Extractie*, waardoor het zuivere van het onzuivere wordt afgezonderd.

SOLUTIO CONTINUI. Is het geene dat den saamenhang en de eenheid der deelen afzondert. Dit geschiedt in Wonden, Zweeren en Breuken.

SOLUTIO INDEBITI. Wordt genaamd, als iemant by misslag iets betaalt, het geene hy niet schuldig was.

SOLUTIO MORBI. *Lysis.* Wordt genaamd als eene ziekte allengskens afneemt.

SOLUTIVUM. Zie het Artykel LAXANTIA.

SOLVENDO ZYN. Wordt van een Schuldenaar gezegd, die in staat is om te betaalen. Integendeel wordt een Schuldenaar gezegd *niet Solvendo* te zyn, wanneer hy meer Schulden dan Kapitaal heeft.

SO-

SOMA. Is een last die een Paard, Muilesel of anderen Esel draagen kan, komende daarvan het woord *Som-* of *Saum-dier*.

SOMBALES. Zie het Artykel VIRGO.

SOMMASCHENSIS CLERICORUM CONGREGATIO. Is eene Geestelyke Orde in Italien, die Paus Paulus de III, in het jaar 1450 bevestigd en een Venetiaansch Edelman gesticht heeft; nademaal hy op het slot Sommasch, in de Provintie Bergamasco, zyne wooning nam, en aldaar de Kinderen, die geene Ouders hadden, opvoedde en van alles verzorgde. Deeze Orde volgt den Regel van St. Augustinus, en draagt een zwarten Rok.

SOMMELIER. Is een Bediende aan het Keiserlyke Hof, die de Kelder en de Tafeldranken onder zyn opzigt heeft.

SOMMER. Een spaansche Maat van vogtige Waaren, houdt 4 *Quartil*, of een agtste deel van een *Roba*.

SOMMISTA. Zoo wordt de voornaamste der Bedienden van de Apostolische Kamer genaamd, die tot het opmaaken en afzenden der Bullen aangesteld zyn.

SOMMONOKHODOM. Is de naam van den Afgod, dien de Inwooners van Siam aanbidden.

SOMNAMBULI. Zie het Artykel NOCTAMBULI.

SOMNIFERA. Zyn middelen die de leevensgeesten tot rust brengen; slaapmiddelen. Zie de Artykels ANODYNA en NARCOTICA.

SOMNOLENTIA. Slaapzugt. Zie het Artykel COMA VIGIL.

SOMNUS. De Slaap. Is die staat van een Mensch, wanneer de gewoone werkingen der uiterlyke Leden, voor een zekeren tyd, meestal ophouden. Men pleeg hem gemeenelyk te onderscheiden in een *Somnus profundus* of *perfectus*, by welke geene droomen plaats hebben; en *Somnus imperfectus*, die met droomen gepaard is; ook in een *Somnus naturalis* en *minus naturalis*. — De middelen die den slaap veroorzaaken, zyn de navolgenden: *Narcotica*, *Hypnotica*, *Anodynia* en *Opiata*. Zie het Artykel SLAAP.

SONATA. Is een musikalisch *Præludium* of voorspel, dat voor een Zangstuk vooraafgaat.

SONCHUS. (In de *Botanie*) Eene soort van de *Syngenesia-polygamia-æqualis* Klasse der Planten, is een Kruid met de Latuw eenigsints vermaagdschapt, omdat het diergelyke bloemen en Zaaden heeft, en een wit bitter sap insluit. Daar zyn verscheiden soorten van. Het groeit op het Veld en in de Hoven. De bladen bewaaren het bloed voor de verrotting, en zyn, uitwendig gebruikt, goed tegens de steekingen der zyde. Het daaruitgeperste sap is goed tegens de engborstigheid, moeielyke baaring, en om de melk te vermeerderen.

Uit-

Uitwendig is het dienstig tegens de oorpyn, ontsteeking der Schaamdeelen, en Zwellingen aan den Aars. Zie 'er eene Afbeelding van op PLAAT CCXLI. *Fig.* 2.

SONDE. *Specillum.* Is een Wondyser, waarmede de Heelmeesters de diepte van eene wonde peilen.

SONDEREN. Betekent eigenlyk de diepte van het water peilen; maar in eenen verbloemden zin betekent het de Staatsgeheimen en aanslagen van groote Heeren uitvorsschen en kondschappen. Ook iets te onderstaan en te vraagen, om tot zyn oogmerk te geraaken.

SONGLO. Dit is eene soort van Thee die zeer hoog geschat wordt, vooräl door de Hollanders, die 'er eene groote menigte van uit China naar Batavia voeren.

SONITUS AURIUM. Het *Geruisch* of *Gesuis der Ooren.* De oorzaak daarvan is een *Catarrhus* of taale vogtigheid, die tot de werktuigen des gehoors gebragt wordt. Hierom kunnen alle gelegenheid geevende oorzaaken der *Catarrhi*, een diergelyk geruisch veroorzaaken; en wel voornaamelyk het gebruik van al te veel wyn, als ook de koude lucht of als 'er koud water aan de ooren komt. Dikwils kan dit ook veroorzaakt worden door het al te dikke of te dunne oorsmout. Tot de inwendige geneesing zyn zoodanige Geneesmiddelen dienstig, die tegen de *Catarrhi* ingericht zyn, als *Purgantia*, *Salivatoria*, en *Resolventia.*

SONNA. Door dit woordt wordt de mondelinge wet of de overlevering der Mahometaanen verstaan; bevattende zoodanige onderwerpen, welken Mahomet gedaan en gesprooken heeft, en die niet in den Alcoran zyn uitgedrukt of beschreeven.

SONNET. Is eene soort van Gedicht dat uit 14 regels bestaat, waarvan de eerste agt regels, maar tweederlei rymende eindens hebben; maar de laatste 6 regels mogen naar believen rymen; egter moeten dezelve altyd een zinryk slot hebben en in zig bevatten.

SONNETTE. *Sonnaglio.* Is een Cymbaal.

SONNETTES. Zyn schellen aan de deur of elders.

SONNITES. Zyn eene der voornaamste Secten onder de Turken en Arabieren, die daarom dus genoemd worden omdat ze het Boek *Sonna* of *Suna*, dat Mohomets spreuken en redenen bevat, volgen en onderhouden; en daarënboven den Alcoran anders dan de Persiaanen uitleggen.

SOODE. Zie het Artykel SODA.

SOOGBOOMEN. Zoo worden zekere houten genaamd, die men te Halle by het Zoutzieden, tot het bevestigen der Zoutpannen gebruikt.

SOORT. *Geslacht*, *Individuum.* *Atomus.* In de *Metaphysica* en

en *Logica* wordt, tot onderscheid van het *Genus* en *Species*, elke enkele en op zig zelf bestaande zaak, een *Individuum* genaamd. — Het woord *Soort* gebruikt men, in de Natuurlyke Historie, ter onderscheiding van de Geslachten der Dieren, en de soorten die onder dezelven gevonden worden.

SOPHI. Een tytel die men aan den Keiser van Persiën geeft, betekenende zoo veel als wys, verstandig of Philosooph. Daar is geen Vorst in de waereld, wiens magt zoo willekeurig is, als die van den Sophi van Persien.

SOPHIA. *Waereldwysheid.* Was dat woord, onder hetwelke de oude Grieken alle Geleerdheid en Weetenschappen begreepen; dienende om een Mensch beschaafd en gelukkig te maaken. De geenen die hierin uitmunteden, wierden *Sophi* en *Sophistæ* genoemd. Maar Pythagoras is de eerste geweest die zig, het zy uit eene geveinsde, het zy uit eene waare zedigheid, niet *Sophus*, dat is *Wyse*, maar *Philosophus*, dat is Liefhebber der Wysheid genaamd heeft.

SOPHIA CHIRURGICORUM. *Thalictrum. Semen lumbricorum.* Sophie-kruid, groeit op zandige en steenägtige plaatsen en oude muuren. Het dient voor wonden, vuile en invreetende kwaalen; kanker, been- en andere Breuken. Het sap verdryft de wormen in de wonden en zweeren. Het Zaad is een middel voor den onmaatigen afgang, roodeloop, en voor wormen in den buik.

SOPHISMA. Eene liftige en bedrieglyke Sluitreden, waarvan de naam *Sophist* komt. Het zyn zoodanige slotredenen, die op eene valsche grondstelling rusten, of geenfints uit een zeker Grondbeginsel voortvloeien, voornaamelyk als die uit kwaadaartigheid gemisbruikt worden. Men onderscheidt dezelve op veelerlei wysen; dus zyn 'er *Sophismata hymonymiæ*, *Compositionis*, & *divisionis*, *ignorationis elenchi*, *petitiones principii*, &c.

SOPHISTEN. Zoo wierden eerst in een goeden zin genaamd de *Sophi* of Wysen. Maar naderhand zyn dus alleenlyk genaamd, de geenen die op hunne ingebeelde en gewaande wysheid hoogmoedig en daardoor by verstandigen gehaat waren. — In het byzonder vindt men dat *Solon* en *Pythagoras* met deesen tytel genoemd zyn. In het byzonder wierden dus genoemd de Hoogleeraars in de welspreekenheid. Ten tyde van *Socrates* kwam deese naam weder in gebruik, en wierd zoo gemeen, dat ieder die maar oppervlakkig iets wist, terstond een Sophist of Redekunstenaar wilde zyn. *Socrates* verkreeg een grooten roem met zig daartegen aan te kanten, en hunne gewaande geleerdheid te keer te gaan; nogtans hebben zy toen en ook in vervolg van tyd, een grooten aanhang weeten te maaken.

SO-

SOPHISTERYE. Zie het Artykel SOPHISMA.

SOPHISTICATIO. Betekent dat men het bedorvene, 't welk goed geweest is, op eene konstige wyse wederom te regt, of in zyne voorige gesteldheid brengen wil. Dus is:

SOPHISTICATIO MAMMARUM. Eene styfmaaking van slappe en verlepte borsten. Daartoe dient *Ap. dest. Pini*, om 's avonds de borsten mede te wasschen, en ze van zelfs weder te laaten opdroogen, of eene stooving van het *Decoct. Alchimill.* en *Matricar.* Als ook het *Decoct. Sclarea.*

SOPHISTICATIO VIRGINUM. De verzwakte of verlepte Maagdom door konst weder te regt te brengen. Daartoe zyn dienstig *Balnea adstringentia*, *Alumen*, enz.

SOPHORA. (In de *Botanie*) Eene soort van Planten, behoorende tot de *decandria-monogynia* Klasse, met eene papilloenswyse bloem: derzelver vrugt is zeer lang, met een eenvakkige kelk, bevattende eene groote menigte Zaads. Ze komt in allen opzigte zeer overéén met de *diadelphia-* en papilloenswyse Planten; uitgezonderd dat haare stamina onderscheiden en afgezonderd is.

SOPHRONISTÆ. Waren weleer zekere Magistraats-Persoonen, by de Athenienzers, niet ongelyk aan de Roomsche *Censores*, doch die zoo veel niet te zeggen hadden. Hun pligt was wel inzonderheid om acht te geeven op het gedrag en op de zeden der Jeugd.

SOPHRORESTERES. *Dentes Sapientia.* De Tanden der Wysheid.

SOPIENTIA. Zie het Artykel ANODYNIA.

SOPOR. Zie het Artykel COMA SOMNOLENTUM.

SOPORIFERA. Zie het Artykel HYPNOTICA.

SOPRANO. Zoo wordt in de Zangkunst de voornaamste stem genaamd, zynde gemeenlyk de *Discant.*

SORA. Zie het Artykel ESSERÆ.

SORBEN. *Sorben Wenden.* Was zeker Volk dat in het begin van de VI Eeuw uit Sarmatien gekomen is, en de Landschappen Dalmatien, Croatien, Sclavonien, Karinthien, Crain, Silesien, Poolen, Bohemen en Lusatien, gelyk ook de Landen op beide zyden van de Opper-Elve, en aan de Duitsche en de Oostzee, met hunne taal en landaart vervuld hebben. Naderhand zyn zy onder Keiser Karel den Grooten ten deele verdreeven, ten deele verslagen, en ten deele tot het Christendom gedwongen, zoo dat 'er van hen hedendaagsch nog een klein getal in Lusatien en de Mark-Brandenburg overgebleeven is.

SORBENBOOM, Zie het Artykel SORBUS.

SORBET. Is by de Turken en de Persiaanen een gewoone drank, dien ze uit Rosynen en water kooken, voegende daar

sap

ſap van Citroenen en Muſcus by, om den ſmaak aangenaam te maaken, vermits hun den wyn door den Alcoran van Mahomed verboden is.

SORBIARIA. Zie het Artykel PIMPINELLA.

SORBONNE. Zoo wordt het voornaamſte en aanzienlykſte Collegie der Univerſiteit van Parys genaamd, die uit 4 Faculteiten beſtaat, naamelyk uit de Theologie, het Geeſtelyke Recht, de Medicynen en de Philoſophie, waaronder ook de beſchaavende Geleerdheid begreepen wordt. Dit beroemde Collegie is omtrent het jaar 1250, door den Biegtvader van Koning Lodewyk de IX, of den Heiligen, *Robert* SORBON genaamd, geſtigt; en naderhand door den Kardinaal de Richelieu zeer pragtig verbeterd; die voor zigzelven daarin een marmeren praalgraf heeft laaten bouwen, dat onder de uitmuntendſte merkwaardigheden van Frankryk gerekend wordt. In de Sorbonne woonen 36 Geleerden; ten deele Doctoren, ten deele Baccalauruſſen, die zig gemeenelyk *Docteurs de la Maiſon de Sorbonne* noemen, ter onderſcheiding van de andere Doctoren der Sorbonne, die men *Hoſpites* of Vreemdelingen, ook wel *Ubiquitiſten* noemt, dewyl zy naar hun believen woonen mogen waar zy willen.

SORBUS. *Sorbenboom.* Is een Boomgeſlacht, met bondelswyſe by elkander groeiende vyfbladige regelmaatige bloemen, en vyfkorlige Beſſen, die mede als een bundeltje byéén zitten en van onderſcheiden grootte zyn.

SORBUS ALPINA. Deeſe groeit op hooge, koude en houtagtige Bergen, in Zevenbergen, Ooſtenryk, Italien, Zwitſerland, *enz.* De Beſien verteeren de taaie ſlymen in de Long; verzagten het langduurige hoeſten en bevorderen het uitwerpen der fluimen.

SORBUS SATIVA, *Tamme Sorbenboom.* Groeit overvloedig in Zwitſerland, Frankryk en Italien. De jonge uitſpruiſeltjes hebben eene ſaamentrekkende kragt, en worden hierom in de buik- en moeder-vloeyingen gebruikt, als ook in de Roodeloop en inwendige verrekkingen; uitwendig hegten ze de wonden ſaamen.

SORBUS SYLVESTRIS. *Aucuparia. Wilde Sorbenboom.* Groeit op verſcheide plaatſen in de Boſſchen. De Beſiën hebben eene adſtringeerende kragt, en zyn hierom dienſtig tegens den Buikloop, Moedervloed en Zaadloop. Ook worden de Vogeltjes, voornaamlyk in den herfſt, daarmede gevangen. Men zegt ook dat het hout, wanneer het, als de Zon in de Kreeft gaat, gekapt wordt, een goed Wondmiddel zoude zyn.

SORBUS TORMINALIS. Deeſe komt met de voorige in kragten overéén.

SORDUNEN. Zyn eene soort van Pypen of Fagotten. De onderste Bas is naauwelyks half zoo lang aan het Ligchaam als aan de dubbele Fagot, doch kan aan den toon laager gebragt worden. Zy hebben twaalf gaten, die men zien kan, en twee floten, bygevolg veertien openingen. Van onder eene opening tot het vogt, en een Resonnantie. Het grootste en diepste van deese Instrumenten is twee voet en vyf duim lang. Het gantsche stemwerk bestaat uit vyf stukken. Het wordt ook *Orgel-Regifter-Sordunen* genaamd. Men behoorde het *Surdunen* te noemen, van *Surdus*, wegens den dooven klank. Zy zyn gedekt en hebben inwendig nog een verborgen Ligchaam met lange pypen. Zy zyn van zestien voet toon.

SOREX. In 't Fransch *Souris*. Veldmuis, Aardmuis, is kleiner dan een gemeene Rot; onthoudt zig in de gaten der Muuren, Kelders, *enz.* beknabbelt het hout, het brood, de Kaas en de Graanen. Dit Diertje heeft veel Zout en Olie; ingenomen zynde is het een middel voor iemant die zyn water niet houden kan.

SORGUM. *Melicum*. Zorg-zaad. Dit vreemde Gewas, zynde eene soort van Hirs, heeft dikke, bruine halmen en lange breede bladen. De aairen zyn een span lang; de bloessem geel, op welke een rood of bruin zaad volgt, in een dubbeld vliesje besloten; het welke als een middel voor de Loop en Zinkingen gebruikt wordt; gelyk de bloessem voor overtollige Maandstonden en den witten vloed der Vrouwelyke Sexe.

SORI. Zie het Artykel VITRIOOL.

SORITES. Zoo wordt een Syllogismus of flotreden genaamd, welke uit meer dan drie *Propositiones*; of uit sommige aan elkander gehegtte *Syllogismi* bestaat. De Ouden noemden dus eene zekere soort van *Sophismata*.

SORITES. Zeker volk dat aan de Indiaanen grenst, en gewoon is meest alleen van Visch te leeven, die zy in de Zon braaden.

SORMET. Dus noemt de Heer *Adanson*, eene soort van Gondel. Het is eene éénschelpige schelp van welke deese Schryver eene soort maakt. Hy is de eerste die 'er van gesprooken heeft. Hy heeft haar op de oevers van den Niger naby haaren mond gevonden. De Sormet leeft van het Zeewater, en is een of twee duimen in het Zand ingedrukt. Niets, zegt de Heer *Adanson*, gelykt meer naar een Nagel, dan de schelp van de Sormet.

SORORIARE. Betekent by de vrouwelyke Sexe dien tyd, als by haar de borsten beginnen te groeien, en de Maandstonden zig beginnen te vertoonen.

SORRAT. Dit is een kraakbeenige Zeevisch die Rondelet onder de Zeehonden plaatst. Men noemt hem te Romen *Lamiole*.

SORS. Zoo wordt genoemd een Lot. Ook Muntsoorten van allerlei slag. Ook het Capitaal zelve, in tegenstelling van Renten.

SORTEREN. Is uitschieten; soort by soort van Waaren leggen, om dezelven aanstonds by der hand te hebben. Het is ook: zig van Waaren voorzien.

SORTES. Waren by de Heidenen eene soort van Dobbelsteenen om mede te looten. Dezelven wierden van hout of van klei gemaakt.

SORTIARII, Dus noemen de Rechtsgeleerden de Bezweerders of Toveraars.

SORTIE. Een uitval, als de Belegerden het waagen, buiten de Vesting komen en den vyand onvoorziens aanvallen.

SORTILEGIUM Zie het Artykel LOT.

SORTILES. *Restels*, *Coupures du Glacis*. Zoo heeten in de Fortificatie de uitgangen, welken in de borstweering van den bedekten weg, in deszelfs afdaking of in het Glacis ingesneeden zyn, en omtrent van twaalf tot vyftien voet breed gemaakt worden. Men legt dezelven meestendeels aan eenen naar binnen toegaanden Hoek.

SORTIMENT. Is allerlei voorraad. By de Kooplieden betekent het allerlei waaren waarvan zig iemant voorziet, om 'er eenen handel mede te beginnen, of eene reeds begonnen Koopmanschap voort te zetten.

SORY. (In de *Natuurlyke Historie*) Dit is eene soort van vitriöolägtige steen of aarde, die eene heldere graauwe kleur heeft, en somtyds een weinig donker is. Deese stof is porieägtig en niet zeer hard; zy heeft een roetägtigen reuk, en een saamentrekkenden vitriöolägtigen smaak. Zy verandert zeer ligtelyk in stof. Deese zelfstandigheid is naauwelyks by de Europische Natuurkundigen bekend. De Egyptenaars willen dat het de Matrice van de Calchitis of natuurlyke Colcothar is.

De Drogisten van Cairo, bywelken men de Sory vindt, zeggen dat men deese stof in de Mynen van Cyprus, Egypten, Lybiën en zelfs in die van Spanjen vindt. Dit is een insnydend en saamentrekkend middel.

SOSLING. Is eene Nedersaxische Scheidemunt, en zoo veel als eene Oppersaxische *Dreyer* of als een *Groot Vlaamsch*.

SOSTRUM. Dus noemde men oudtyds de belooning van eenen Geneesheer.

SOTERIÆ AQUÆ. *Gezondheids-Wateren*. Zyn zulke Waters

ters die van natuure met heilzaame, zoute, yferen, ftaalägtige en harftägtige deeltjes voorzien zyn. Daar zyn ook dier-gelyke fchadelyke Bronwateren, als de vitriöolägtige Waters by *Egra* in *Bohemen*, die braakingen en buikpynen veroorzaaken. Maar waters die met openende yferägtige deeltjes voorzien zyn, kunnen het ligchaam eer voordeel dan nadeel toebrengen. Eenigen derzelven zyn eenvouwdig en ongemengd, welker kragt dan enkel in derzelver helderheid en zuiverheid beftaat; en de fchoonfte Fonteinwaters verbeteren het bloed, en openen de wegen ter ontlafting. Eenigen zyn alcalifch en bitter, gelyk die van *Seidfchutz* en *Seidlitz*, en hebben een purgeerend vermogen, waarom ze voorzigtig moeten gebruikt worden. Eenigen zyn vet, harft- olie- en zeepägtig; gelyk die te *Radeberg*, *Marienberg* en *Wolckenftein*, en dienen enkel tot Baden; waartoe ook de ftinkende waters behooren, gelyk die van de kraauwtebron by Frankfort aan den Main, als waarin zig een *Peter-Olie* bevindt. Sommigen zyn yferägtig en tevens *alcalifch*; en van die foort heeft men tweederlei; als de koude ftaalwaters, gelyk die van *Egra*, *Pyrmont* en *Schwalbach* en veele anderen; waaronder die van *Lauchftadt*, in het *Merfeburgfche* ook zyn, die enkel tot het baaden dienen. De warme ftaalwaters of *Thermæ* hebben haare natuurlyke hitte van den ftryd van het ftaal en het *Alcali* met een zuuren Aardgeeft. Ook toonen de yferdeeltjes zig duidelyk in de *Ochra* deefer Bronnen, door den Zeilfteen. Het Salpeterige *Alcali* toont zig genoeg door het aanflaan van het zout, gelyk in het Carelbads-water, 't welk zout levert, gelyk als het *Sal Egranum*. Men vindt alomme in Duitfchland deefe en foortgelyke wateren, die in veelerhande kwaalen en ongemakken, een voortreffelyken dienft doen.

SOTIRELLA PARVA. Dus wordt genoemd een zeker Geneesmiddel tegens de tandpyn, gelyk het befchreeven is in het *Difpenfatorium Auguftanorum*. Doch D. AMMAN, in zyn *Irenicon*. p. 44. houdt daar niet veel van.

SOUBARBE. Is dat gedeelte van het hoofd eenes paards, daar de kinketting wordt vaftgemaakt.

SOUDAN of SOLDAN. Is de naam of eertytel van de Generaal-Luitenants der *Califen*, die zig naderhand fouverein gemaakt hebben.

SOUDE. *Soda. Salicornia. Salful. Alumen Catinum*. Krabbekwaad, is een wit graauw zout, in fteenen van onderfcheidene grootte, en wordt in Spanjen uit een kruid, dat aan het Zeeftrand groeit, door eene Calcinatie gemaakt, fchoon het gelyk Potäfch in water kan gediffolveerd worden. Men vindt in Europa veelerlei flag van *Soude*. De befte moet fchoon,

schoon, droog en klinkend, blaauwagtig groen, van binnen en van buiten met veele gaatjes en oogjes vercierd zyn, en als men 'er op spuwt, niet naar Moeras ruiken. Ook moet ze geen groenen bast hebben of met steenen vermengd zyn Insgelyks heeft men wel toe te zien dat de Baalen niet opgesneeden, de goede daaruit genomen, en slegte in de plaats daarin gedaan wordt. Men houdt ook meer van die *Soude*, die uit kleine stukjes, gelyk keisteentjes bestaat, en derhalven *Galetti* genaamd wordt, dan van de groote stukken. Ten anderen is die van Carthagena eenigsints geringer, niet zoo blaauw, heeft ook kleine gaatjes en wordt ook in groote Baalen verzonden. De derde soort is *Soude de Bourde*, en de vierde *Soude de Cherbourgh*. Deese beiden zyn vogtig, steenägtig en onnut; veel min die geene, welke de Zeepzieders verkoopen, als zynde gantsch uitgeloogd en kragteloos. Men verkoopt de Soude in menigte in de Glashutten, aangezien zonder dezelve geen helder Crystal-glas kan gemaakt worden. In Frankryk wordt ze van de Waschsters en Bleekers ook veel tot Loog gebruikt, doch verderft niet zelden de gantsche Wasch; om dat de Zeepzieders doorgaands al te veel Kalk daaronder mengen.

SOUDEEREN. *Adferruminare.* Bestaat daarin dat twee stukken Erts wel en zuiver op malkander gevoegd, of door middel van een ander ligt vloeibaar Erts, in het vuur saamengesmolten worden. Het yser of staal wordt gemeenelyk met koper of geel koper gesoudeerd; maar goud, zilver, koper, en geel koper, door een zoogenaamd *Slag-Soudeersel*, omdat het zig slaan en dryven laat. — De Borax dient om het vloeibaar te maaken. Tin en Loot worden met Tin en Wismuth gesoudeerd, door middel van een koperen donker-gloeienden kolf. Tot de vloeibaarheid gebruikt men vet, spiegelharst en *Sal Armoniac*. Op deese wyse worden ook de vertinde yseren Plaaten, zelfs ook koper en geel koper gesoudeerd.

SOULANDERS. Zoo noemt men eene soort van Schurfdigheid en zweeren op de gewrigten der knien van Paarden.

SOULCI, of POU. Dit is de kleinste van alle Vogelen. Het heeft zwarte Wenkbraauwen, en eene soort van goudkleurige kuif op den kop. Zyne vederen zyn geel; zyn Ligchaam is zeer klein; maar zyne beenen en voeten zyn vry sterk. Dit vogeltje heeft een vrolyken aart. Zyn gezang is niet zeer luid en het kweelt weinig of niet. Het leeft van Insecten, onthoudt zig in de Heggen, en zet zig op de Moeskruiden, alwaar het op de vliegen aast. Het schynt dat dit eene soort van Winterkoninkje is. Zyn bek is zeer dun en een weinig krom aan het uiteinde, en zyn staart is gevorkt, gelyk die van de blaauwe Meesen.

SOUMULTIPLE D'UN NOMBRE. Zoo noemen de Franschen het kleinste getal van tweeën, waardoor een ander grooter getal, zonder eenig overschot, uitgemeeten wordt. By voorbeeld: 3 heet by hen *Soumultiple du nombre* 12, omdat hetzelve met de 4, 't welk grooter is dan de 3, het getal 12 uitmeet. Even zoo is ook 2 het *Soumultiple* van 12, omdat het met 6, zonder overschot kan uitgemeeten worden.

SOURCIL. Zoo wordt somtyds door de Franschen de *Fronton* genoemd Zie het Artykel FRONTON.

SOURDINE. Is een stille Trompetten-klank, als de Ruiterye stil wil opbreeken, ten einde de vyand het heldere geklank der Trompetten niet hoore. Om dit geluid doof te maaken, steekt men een gedraaide pyp onder in de Trompet; invoegen het geluid maar eenigsints daardoor gaat. Om die reden noemen sommigen die houten pyp ook *Sourdine*. Men gebruikt doorgaands de *Sourdine* by begraaffenissen, als de Trompet moet geblaasen worden. De woords-oorsprong is van *Surdus*, in het Fransch *Sourd*, doof, wiens geluid niet duidelyk gehoord wordt.

SOURDON. Dit is een tweeschelpige Schelp, die veel ronder en kleiner dan de Palourde is. Haare lengte is omtrent veertien lynen, en haare breedte omtrent tien lynen. Deese Schelp is uitwendig in de lengte gevoord, en inwendig glad en wit, uitgezonderd aan den rand. Dit Dier zuigt door twee korte Buisen water in, en laat het door dezelve weder uitvloeien. Het drukt zyn Schelp niet diep in het zand, echter is het na de Eb 'er geheel mede bedekt. Men kan alsdan de plaatsen ontdekken op welken de *Sourdons* zig onthouden, door de openingen die men boven hen ziet; maar nog duidelyker door eene menigte kleine watersprongen die men over het geheele strand ontdekt, en die tot op een' afstand van meer dan twee voeten voortgedreeven worden. Deese Schelpvisschen hebben eene voortgaande beweeging.

SOURIQUOIS. Zekere wilde Volken, welke in de Provintie Arcadia, in Nieuw-Frankryk, in Noord-Amerika woonen, die welgemaakt en van eene middelmaatige grootte zyn. Hunne Vorsten noemen zy Sagomos, en de voornaamste onder hen hebben baarden, zynde dit volk zeer aan bygeloof en toverye overgegeeven.

SOURIS. Is een knorbeen in den Neus van een Paard, het welk veroorzaakt dat het Paard niesen moet.

SOURSUP. Of gelyk het de Meester in den Indiaanschen Lusthof noemt, *Sursack*, is eene Indiaansche Vrugt, wordende zoo groot als een Menschenhoofd, en zynde langwerpig rond en groen, doch ryp zynde, wordt ze aan de eene zyde geel. Zy heeft van binnen een sponsägtig vleesch, en zeer veele

veele zwarte kernen, van grootte en gedaante gelyk die van een Pompoen. Dit vleesch is zeer sapryk, aangenaam van smaak en gezond; hoewel 'er het sap maar uitgezoogen, en het overige uitgespuwd wordt. De Boom waarop deese Vrugt groeit, is tien of twaalf voeten hoog, doch de top klein. De takken gaan regt opwaarts, en hangen nooit naar beneden.

SOUS-LUITENANT. Is een Officier te paard of te voet, die den Luitenant zyne diensten helpt verrigten. Een Sous-Luitenant te voet heeft zynen post voor de Piqueniers.

SOUTERREIN. Zoo wordt een iegelyk Gewelf genoemd, 't welk onder den grond staat en zoo wel by vestingwerken als in de Architectuur zyn byzonder nut heeft. In het laatste geval heet men hetzelve in het byzonder eene *Kelder Verdieping*.

SOUVEREIN. In opzigte van de Regeering, wordt gezegd van de hoogste Magistraat of Magistraaten, van een onafhangkelyken staat; ingevolge hiervan is hun gezag alleen bepaald door de wetten van God, der Natuur, en door de fondamenteele wetten van den Staat. Zoodanig zyn Koningen, Vorsten &c.

SOUVEREINITEIT. Het hoogste en onbepaalde heerschappelyk gezag, dat geene andere heerschappye dan God boven zig kend. Daarom worden de Koningen Souvereinen genaamd, die hun Land van niemant ter leen houden, of van hunne Onderdaanen aan geene voorwaardens gebonden zyn.

SPA. Een Vlek in het Bisdom Luik, in het Marquisaat van Franchimont, aan de Luxemburgsche grenzen, alwaar twee beroemde mineraale Zuurbronnen zyn, welker water men het Spa-water noemt, waarvan de Czaar PETER I, in het jaar 1717 zig bediend heeft, en ter gedagtenis, een Standbeeld met een fraai Opschrift, in het jaar daaraan heeft laaten oprichten.

SPAANSCHE AARDE. Zie het Artykel SAMIA TERRA.

SPAANSCHE ERWTEN. Zie het Artykel CICER.

SPAANSCHE KARSSENBOOM. Zie het Artykel KERSSENBOOM.

SPAANSCHE KAT. Zie het Artykel ZIBETHICUS.

SPAANSCHE KERVEL. *Myrrhis Major.* Zie het Artykel KNOLKERVEL.

SPAANSCHE PEPER. Zie het Artykel CAPSICUM.

SPAANSCHE POKKEN. Zie het Artykel GALLICUS MORBUS.

SPAANSCHE RUITER. Zie het Artykel FRIESCHE RUITER.

SPAANSCHE VLIEGEN. Zie het Artykel CANTHARIS.

SPAANSCHE WAAREN. Deesen worden gemeenelyk te Bilbao, S. Sebastian, Segovia, Madrid, Mallaga, Valencia, S. Luc, Alicanten, Majorca, Allematte, maar voornaamelyk

te Cadix verkogt, op welke laatste plaats de grootste Commercie van geheel Spanjen gedreeven wordt. De voornaamste Waaren die uit de West-Indien komen, zyn goud en zilver van Peru; Paarlen die aan de Kust van *Terra Firma* gevischt worden; Smaragden, die in Nieuw Granada gevonden worden; *Quinquina* uit het Landschap Quillio; insgelyks uit Peru, Cochenille, Indigo en Cacao; wordende uit Nieuw Spanjen of Mexico gebragt; Tabak van Verine, Miracuebo, Havana en S. Domingo, allerhande Leer uit Mexico, Curaçao, Buenos Ayres en van elders; insgelyks allerhande kostelyke Speceryen.

Onder de Inlandsche Spaansche Waaren is aanmerkelyk de Wolle, die door de Engelschen, Hollanders en Franschen, tot hunne Manufactuuren in menigte gebruikt wordt. Uit de zuidelyke Provintien worden de voortreffelykste roode en witte wynen gebragt, en voornaamelyk te Alicante en Mallaga gelaaden, en Wynen van *Xeres* genaamd. Uit Majorco wordt eene groote menigte van Olyven, gelyk ook uit Sivilien en Mallaga, Olyven, Vygen, Rosynen, Amandelen en andere drooge Vrugten, gebragt. De Zeep van Alicante en Carthagena wordt ook zeer gepreesen. In Biscaje wordt Yser gegraaven, dat voor het beste van gantsch Europa wordt gehouden. Het Spaansche Zout wordt door de Hollanders in menigte geromen.

SPAANSCHE ZEE-KAT. Zie het Artykel Sepia.

SPAANSCH GRAS. *Gramen Striatum.* Is eene soort van Gras, dat met lange, groen en wit, van boven naar beneden, gestreepte bladen, tot cieraad, in de Hoven geteeld wordt.

SPAANSCH-GROEN. Dit is eene soort van Oker of Koperroest, dat zeer ryk in Metaal is. Dus is het groen en zyagtige Chinees koper. Het wordt in blaasen en vellen, uit Frankryk, van Montpellier en van elders gebragt. Het moet droog, hard en regt groen zyn. Ook wordt het door kunst bereidt.

SPAANSCHGROEN-BLOEM. Ook gedestilleerd Spaansch Groen, *Acris Crystalli*, wordt van koper, of het geene beter is, van gemeen Spaanschgroen gemaakt. Men kan het zonder Azyn niet wel behoorlyk schoon krygen. De beste soort komt uit Frankryk.

SPAANSCH RIET. Zie onder de Artykels Arundo.

SPAANSCH-WIT. *Bismuth.* Zie het Artykel Marcasita.

SPADAM. Is een groote Zeevisch, niet ongelyk aan den *Carcharias.* Hy heeft voor aan zyn bek een lang plat stuk, gelyk een kam, zynde been, hard en scherp, waarmede hy zig tegen andere groote beesten verdedigt. Sommigen tellen hem

onder

onder de soorten van *Xiphias.* Men vindt hem in de Middellandsche Zee en ook in de Westindien. Hy aast op kleine Visschen, doch is niet goed om te eeten, hebbende een hard en onverduwelyk vleesch. Ook wordt hy tot een Geneesmiddel gebruikt.

SPADE. Is een bekend werktuig waarmede men het Land omspit.

SPADIX. Is een afgesneeden tak van Dadelen.

SPADO. Zie het Artykel EUNUCHUS.

SPAGIRIA. *Spagyrica.* Is hetzelfde met *Chymia* of scheikunde, welke leert, het zuivere van het onzuivere af te zonderen.

SPAGIRICA MEDICINA. Is hetzelfde met HERMETICA.

SPAHIS. Zyn Turksche Ruiters, die uit de kamer van den grooten Sultan betaald worden en in het Leger dienst doen. Hun getal bestaat uit 12000 Man, en hunne Wapenen zyn een Sabel benevens eene Lans, die zy *Misstak* noemen, gelyk ook Pistoolen, Boogen en Pylen. Sommigen voeren zekere soort van Pylen of Werkspiessen *Gerit* genaamd, die twee voeten lang, en aan het eene einde met yser beslaagen zyn. Zy hebben ook eenen degen, *Caddareb* genaamd, die kort en zeer breed en regt van kling is. Hun traktement is ongelyk en klimt van 12 tot 100 Aspers 's daags. Wanneer de groote Heer in persoon te velde trekt, schenkt hy aan iedere Saphi 5000 Aspers. Evenwel is hun Leger in den Oorlog niet anders dan een verwarde hoop, die zonder orde marcheert. Zy hebben by de Tent van den Sultan en van den Groot-Visier, de wagt te Paard, daar integendeel de Janitsaaren zulks te voet doen. Voor eenige jaaren zyn ze door de Janitsaaren zeer vernederd en byna uit Constantinopel verdreeven geworden.

SPALKEN. Zie het Artykel FERULA.

SPALMEREN. Is hetzelfde met CALFATEREN of KALFATEREN.

SPALT. Is een glinsterende steen, die in Engeland en in Duitschland groeit, rondom Augsburg. De smelters gebruiken hem, om de Ertsen sneller vloeibaar te maaken.

SPANDARAPUS. Of beter *Sparadrapus* of *Spraradrapum.* Een doek of een stuk Lywaat, 't welk in een gesmolten Pleister gestooken is en daarna gedroogd wordt, zoo dat beide deszelfs zyden met pleister overtrokken zyn. In deszelfs plaats gebruikt men thans papier in groen of geel wasch gestooken, 't welk tot de Fontanellen gebruikt wordt.

SPANJEN. Met Portugal daar onder begreepen, is een groot Schier Eiland van Europa, liggende tusschen 10 graaden wes-

telyke en 3 graaden Oostelyke lengte, en tusschen 36 en 44 Graaden noordelyke breedte, zynde omtrent 700 mylen in de lengte en omtrent 500 in de breedte van het Noorden tot het Zuiden. Het wordt bepaald door de Baai van Biscajen, ten noorden; door het Pyreneesche Gebergte, die het van Frankryk scheidt, ten noordoosten; door de Middellandsche Zee, ten zuidoosten, en door den Atlantischen Oceaan ten westen. Het Koninkryk Spanjen, afgezonderd van Portugal, bevat veertien Provintien.

SPANNINGEN. Men verstaat door dit woord noch de Elastieke of veeragtige beweeging, noch de spieragtige, maar de eigenschap die de Vesels hebben om zig te verkorten, onafhangkelyk van de spanning, dat is te zeggen zonder uitgespannen geweest te zyn. Zy bevindt zig insgelyks in de niet spieragtige deelen. Deese beweeging wordt vooral gezien in de Gemoedsbeweegingen, by voorbeeld in de oploopenheid wanneer deese werking vermeerdert. Men ziet haar integendeel minder worden in de Slaapziektens en de lammigheid. Deese werking wordt ook gezien op de steek van eene Pees, een vlies, een zenuw, alwaar deese spanning aanmerkelyk vermeerdert. Men kan niet zeggen, dat deese spanning komt van de veerkragt, want daar is van te vooren geene spanning geweest. Zy komt ook niet van de spierwerking, want daar is te vooren geene saamentrekking geweest.

SPANRUPS of LANDMEETER-RUPS. Dit is eene der talrykste soorten van Rupsen. Men heeft 'er verscheide Benden van, die van elkanderen, door haare kleur, het getal, haare vliesagtige pooten, en haare zonderlinge houdingen verschillen. De Spanrupsen hebben deesen naam verkreegen, omdat zy, wanneer zy voortgaan, haar Ligchaam boogswyse krommen, en haare agterste pooten op de plaats over brengen die door haare voorste pooten beslaagen wordt, indiervoege dat zy in haaren voortgang den grond met de uitgestrektheid van haar ligchaam schynen te overspannen.

Het ligchaam der Spanrupsen is gewoonelyk lang en dun. Een der talrykste benden is die welken niet meer dan twee middelpooten hebben. Het is gewoonelyk in de Lente dat men ze in menigte ziet. Zy verdwynen omtrent de maand Mei, om dat zy zig alsdan in Popjes veranderen. Eenigen spinnen haare tonnetjes in de aarde, anderen op de bladeren, en weder anderen hangen zig op, met zig een gordel om het Ligchaam te vormen. Zy hebben allen eene aanmerkelyke eigenschap, naamelyk dat ze geen stap doen zonder te spinnen, en 'er de bewysen van op de plaatsen te laaten over welken zy gaan. De natuur, die zoo ryk en zoo verscheiden

ſcheiden in de middelen is die zy aan ieder byzonder weeſen tot zyn behoud, gegeeven heeft, wilde dat deeſe Rups geſtadig ſpon, op dat zy gebruik van haare draaden, in dringende gelegenheden, zou kunnen maaken. Wil deeſe Rups eenig Inſect of Vogel vèrmyden, die haar tot zyn voedſel verſlinden zou, zoo daalt zy aanſtonds langs eene koord af, die zy altyd in gereedheid heeft, en met een draad uit haar ſpintuig te laaten glippen, zoo vermydt zy het gevaar, en verwydert zig naar haare begeerte. Wanneer zy tot haare voorige plaats wil wederkeeren, zoo klimt zy met haare agterſte pooten langs haaren draad weder op, en wanneer zy haar doelwit bereikt heeft, zoo ontlaſt zy zig met het paket draaden af te ſnyden, dat zy in het opklimmen tuſſchen haare pooten byéén vergaderd heeft.

SPARADRAPUM. Zie het Artykel SPANDARAPUS.

SPARGANIUM. *Rietgras.* Zie het Artykel RIETGRAS.

SPARGANOSIS. Wordt genaamd als de borſten der zoogende Vrouwen, wegens al te groote menigtè van zog, al te zeer opzwellen.

SPARGIRIA. Zie het Artykel ALCHYMIE.

SPARREN. *Chanterii, Chevrons.* Zoo heeten eigenlyk ſcheeve of ſchuinsleggende houten, die het dak aan een huis helpen formeeren. Zoodanig zyn de ſparren die twee en twee van den balk, of van de enden van de Bovenſparren, tot boven in de Nok met hunne punten te ſaamen loopen. Aan Walmen Tentdaken, insgelyks aan de zoogenaamde *Pavillons*, worden deeſe ordenlyke Sparren, in 't byzonder die, HOEK-KEPERS genoemd, welken van de hoeken van het huis, boven in de Nok te ſaamenloopen. Wanneer zig eene keering of draajing aan een Gebouw bevindt, zoo wordt daar, alwaar de daken in eenen hoek te ſaamenkomen, de Sparren die van beneden tot in het bovenſte van de Nok of tot in het toppunt gaat, en de Binnenkeel helpt formeeren, de KEEL-SPARRE genoemd, zynde die welke aan diergelyke HOEK KEPERS by eene Binnenkeel of by een Walm- en Pavillon-dak aanloopen en aan hetzelve genageld moeten worden. DWARS- en WIND-SPARREN waren tweederlei; meeſtendeels over het kruis aan weerskanten van het dak, door de Sparren gaande Banden, en wierden eertyds by hooge daken gebruikt, die men zeer ligt en zonder dakſtoel, of zonder veel houtwerk opbouwde, en deeſe Sparren dienden voor het ſchuiven en ſtuiten van den wind aan het dak.

SPARRENHOOFD. Zoo noemt GOLDMAN dat ſtuk in een Balkwerk, 't welk men anderſints een KARDOES of KRAAGSTEEN heet.

SPARTIUM. (In de *Botanie*) Eene ſoort van de *diadelphia-*

decan-

decandria Klasse der Planten, zynde eene soort van steekelige Brem, waarvan egter de vrugtpeul zeer kort is. De Bloemen zyn als die der Peulvrugten, op welken een Zaad volgt, gelyk een klein Turksch Boontje, geel roodagtig van verwe. De teere toppen, de bloem en het Zaad, zouden, zegt men even als de zwarte Nieswortel, doen braaken en afgaan. Zie 'er eene afbeelding van op PLAAT CCXLI. *Fig.* 3.

SPARUS. Dit is een Strandvisch die doornägtige Vinnen heeft, en naar den Goudbraassem, door zyne Schubben, en door zyne vleugeltjes of vinnen gelykt; maar zyn ligchaam is veel langer, zoo dik niet en veel platter, zyn bek is spits; zyne vinnen zyn geelagtig en vooral die van den buik; die der Kieuwen zyn zulks minder. Hy heeft een zwarte vlak op den staart en het vel van zynen buik is zwart. De Sparus begeeft zig met den Goudbraassem in de Zee-Kreeken, alwaar hy in den Zomer zyne kuit schiet. Hy leeft in Maatschappye; vermydt de koude, en blyft des winters in troepen. Hy onthoudt zig in de Lente veeltyds omtrent het strand, en eet het geene hy bekomen kan. ATHENEUS zegt dat de Sparus een malsch vleesch heeft; dat hy van een' aangenaamen smaak is en dat hy de waterloosing bevordert. Wanneer hy gekookt is, zoo bevordert hy de verteering; maar gebraaden zynde, kan hy bezwaarlyk verteerd worden. Behalven dit is hy veel zagter dan de Goudbraassem. Dit is de rede waarom deese laatste meer begeerd wordt.

SPASMA. Zie het Artykel SPASMUS.

SPASMODICA. Zyn Geneesmiddelen voor de kramp.

SPASMODICUS. Wordt gezegd van al het geene dat van de kramp ontstaat, hoedanig men *Morbi Spasmodici* noemt.

SPASMOLOGIA. Is de kennis die men van de kramp en van derzelver Geneesmiddelen heeft.

SPASMUS. De *Kramp.* Is zoodanig een ongemak, wanneer zig, tegens den zin der menschen, de Peesen saamentrekken, dat ze niet weder ontspannen, niet toegeeven of van malkander wyken willen; maar dat het Lid, 't welk daarvan aangetast is, styf en stram blyft. De natuur der kramp bestaat in eene tegenwillige *Corrugatio* of saamenrimpeling der beweeglyke veseldraadjes. Deese is somtyds zoo sterk, dat ze niet alleen, niet wederom tot haaren voorigen staat kunnen gebragt worden, maar daar benevens ook groote pyn veroorzaaken. De Kramp is of algemeen, *Universalis* of byzonder, *Particularis.* De algemeene heeft drie soorten, waarvan de eerste genoemd wordt *Tetanus*, dat is als het geheele Ligchaam styf, stram en niet te buigen is. De tweede soort wordt genoemd *Emprosthotonus*; in deese zyn alle de leden voorwaarts getrokken, krom en geboogen; en de derde *Episthotonus*; in deese

deefe zyn alle de Leden agterwaarts geboogen, zoo dat het hoofd op de Schouderbladen ligt. De byzondere kramp taft fomtyds maar eene hand, voet, been, kuit, hals, gezigt &c. aan en onder deefe wordt

SPASMUS CYNICUS, de *Hondskramp* genoemd, welke het aangezigt aantaft, en den mond op beide zyden draait; doch ze is maar voor een' korten tyd; en de geene welke de handen of voeten, &c. aantaft, wordt eigenlyk genoemd *Grampbus* of de Kramp. De onmiddelyke oorzaak aller Kramptrekkingen is eenerlei, te weeten de *Contractio* of faamentrekking eener fpier en van eenen trekker. Hiertoe geeven gelegenheid alle die dingen, welken eene *Paralyfis* of flapheid aan de Spieren en Peefen kunnen veroorzaaken, omdat zy de Zenuwen of verftoppen, of op eenige andere wyfe beledigen. De Geneefing der Kramp beftaat alleen in de wegneeming der daartoe gelegenheid geevende oorzaaken; want als eene verlamming of *Atonia* eener Spier de oorzaak is, zoo zyn de *Antiparalytica* dienftig; als warme baden, een bad van Mieren, *Spiritus Vini*, het zy alleen of op Aromatique Kruiden gedigereerd, welker aantal veelvuldig is. Wy zullen 'er een voorfchrift van geeven. By voorbeeld:

℞. *Sp. Flor. Anthos.* ℥ ij.
Sal. Ammoniac. Caftoreo Succinat. ℥ j.
Aqua Apoplectic. Langii ℥ ß.
Ol. deft. Tartari.
Succin. ā ℈ j.
D. S.

Uitwendige *Spiritus* om de Leden te fmeeren.

Ontftaat de Kramp uit eene fcherpheid der Sappen, zoo zyn de *Demulcentia*, als *Ol. Lumbric. Terraftr. Scarabaeor. Balfam. Sulph. Mucilag. Sem. Pfyll. Cydonior. Faenugraec. Rad. Bryon. Empl. Diapalm de Mucilaginib.* &c. dienftig. — In de Kramp die veroorzaakt is door eene wonde, kneufing, &c. zyn boven anderen zeer goed *Oleum Chamomill. Anethi, Lini, Hyperic.* met *Balfam. Peruvian*, 't zy dat men dezelve in de wonde laat druipen, of ze uitwendig gebruikt om daarmede te fmeeren. Beneffens deefe allen moeten ook inwendige middelen gebruikt worden. Deefen moeten fomtyds zyn fcherpe, als: *Effent. Caftorei, Imperator Flor. Salv. Rorismarin Salia volatilia* en *Oleofa*, of *Decocta* uit Kruiden; fomtyds *Terrea*, als *Unicorn Marin. Dens Hippopotam. Lap. Monat. Ungul. Alc. Cran. human. Corn. Rhinocerot.* Hieronder behoort ook

D. Scheffri's Kramppoeder, 't welk beschreeven wordt als volgt:

℞. *Succin pulveris.*
Cranii human. ā ℥ j ß.
Cinnab. nativ. ℥ j.
Corall rubr.
Margarit. ā ℈ ij.
Ciner. Hirund.
Talpar.
Magister. Lunæ. ā ʒ ß.
Sacchar. Perlat. ℥ iij.
F. Pulvis.

Somtyds *Sulphurea*, als *Sulphur. Flor. Sulph. Cinnabarina*, *Succinata* &c. en *Anodyna*. —. Tot de ontlasting en afleiding der ziekelyke oorzaaken, worden ook met veel voordeel gebruikt de purgeer- en braakmiddelen, of men kan ook aan andere gezonde deelen, hairsnoeren en blaartrekkingen zetten.

SPAT DER PAARDEN. *Faget.* Deese Ziekte bestaat daarin dat de Paarden aan de Kniën, inwendig en uitwendig, een vette en weeke buil krygen, zynde met geel water vervuld, en wordende eindelyk tot een hard gewas. Sommigen gebruiken daarvoor, als het beste Geneesmiddel, boomolie, waarin men alvoorens veele Meiwormen heeft laaten sterven. Met deesen Olie wordt de *Spat* gesmeerd; als wanneer men zegt dat ze uitzypelt en verdroogt.

SPATEL. Zie het Artykel *Spatha* en *Spatula*.

SPATELBEK. Dus noemt men een Vogel van de Westkust van Afrika. Het is eene soort van *Lepelaar*.

SPATH. Is eene zwaare Bergstoffe van veelerlei kleur, zynde tot niets anders goed dan om 'er Zilverzand van te branden. Zie het Artykel Spathum.

SPATHA. Een woord dat door verscheiden Schryvers op verschillende wysen gebruikt wordt; onder de Botanisten drukt het uit die soort van Kelk die uit eene enkele Membrana bestaat, groeiende van den steel. Deese soort van Kelk is van verschillende gedaantens, dikwils in twee deelen verdeeld, dikwils enkel; somtyds meer verdeeld. Somtyds besluit ze eene enkele bloem, somtyds veele bloemen te gelyk, en deesen hebben dikwils geen Perianthium. De Spatha is van onderscheidene textura en consistantie in verschillende Planten. Zie Plaat CCXLII. *Fig.* 1.

By de Apotheekers en Heelmeesters is *Spatha*, *Spathomela*, *Spatula*, een Spatel, zynde een Instrument, dat tot veeler-

lei

Fig. 1. SPATHA.

Fig. 2. SPECULUM.

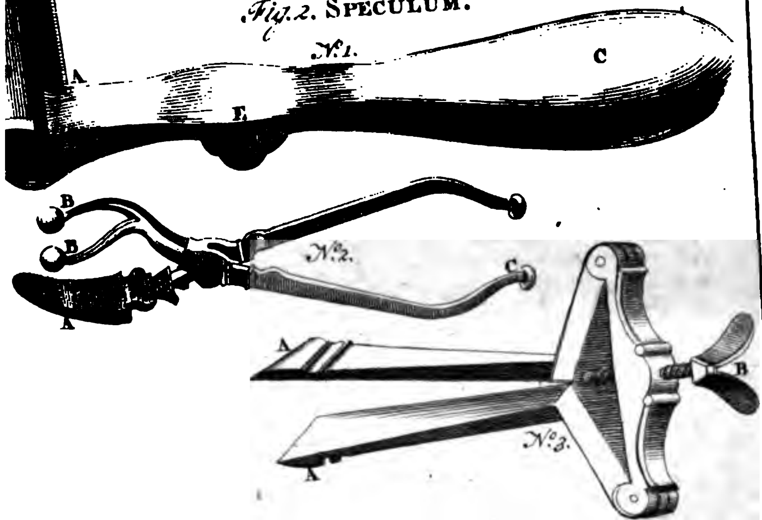

Fig. 3. STARSTEENEN.

lei verrigtingen gebruikt wordt, en van Yser, Hout of Zilver is.

SPATHÆ. Zie de Artykels COSTA en RIBBEN.

SPATHARIUS. Betekent een Wapendraager, die gewoon was om zyn Heer het Zwaard agterna te draagen; of ook een Trawant van de Lyfwagt.

SPATHOMELA. Zie de Artykels SPATHA en SPATULA.

SPATHUM. *Spath.* Dit is een kalkagtige steen, die onder verschillende gedaantens gecrystallifeerd is. Hy heeft altoos gladde en glansryke oppervlaktens. Zyn saamenweessel is bladerägtig. Hy heeft verschillende kleuren en verdeelt zig in stukken die altoos dezelfde gedaante behouden, tot in het kleinste gedeelte van hunne breuken. Hy verschilt in hardheid en onderlinge zwaarte; knapt in het vuur; en verandert daarin tot stof. Hy trekt de vogtigheid van de lucht zoo gemakkelyk niet tot zig, en wordt zoo schielyk niet verhit, noch tot een zoo hoogen trap als de oprechte Kalksteen. De *Spath* smelt niet in het water, maar bruischt tot den aanmerkelyksten Graad met de zuure vogten op. Ze is veel harder dan de Plaaster-steen, en kan gelyk het Albast gepolyst worden, maar men kan 'er geen Figuuren met den beitel op vormen, omdat ze te veel afschilfert.

Men vindt geene harde gecrystallifeerde Spathen dan in de onderaardsche Holen. De geenen die zagt en gekleurd zyn duiden gewoonelyk de nabuurschap van eene Metaalagtige Zelfstandigheid aan. De kleur van de Spath hangt van den aart van het Metaal af, 't geen in zyne Crystallifeering deel gehad heeft. De Heer BERTRAND zegt, dat het Lood de Spath geel maakt, en 'er eene Cubieke gedaante aan geeft. Het yser maakt haar rood en ruitswyse. Het tin maakt haar zwart en van eene vierkantige gedaante. Het koper maakt haar blaauw of groen. Men kan dan de Spathen als eene soort van Kalksteen beschouwen, die langzamerhand in eene vloeistof ontbonden en gecrystallifeerd zyn, welke iets van haaren aart veranderd heeft. Deese stelling kan mede op de Stalactiten toegepast worden, die mede haaren oorsprong aan de ontbinding van den Kalksteen verschuldigd zyn; maar men moet noodzaakelyk eene wyzing in den graad van de ontbinding veronderstellen, 't geen door middel van eene soort van vloeistof, die 'er het mengvogt van is, of eene soort van ontbinding, of eene nieuwe saamenvloejing, of eindelyk een verschil in de gedaante der saamenstellende deelen, en de wyse van bestaan van deese Ligchaamen, kan voortbrengen. — De Natuurkundigen geeven verscheidene soorten van Spathen op. — By RICHTER, kan men, in zyn *Musæum*, wel 25 soorten van dezelven opgeteld vinden.

SPATIUM. Zie het Artykel RUIMTE.

SPATULA. Een Instrument dat de Chirurgyns en Apotbeekers gebruiken. Dit Instrument wordt in verschillende gedaantens gemaakt. Dat geene 't welk getekent is No. 1. PLAAT CCXXXVIII. *Fig.* 4. wordt gebruikt om de tong neer te drukken, om den staat van de *Tonsilæ*, *Uvulæ* &c. te onderzoeken, wanneer die met eenig ongemak zyn aangedaan. No. 2 en 3 (*Ibid.*) worden gebruikt om Plaasters, Zalven en Cataplasmen te smeeren, en met derzelver eene einde zyn ze dienstig om gekneusde beenen van het Cranium uit te ligten.

SPATULA FŒTIDA. Zie het Artykel XYRIS.

SPEAUTER. *Marcasita aurea* of *Metallica*; ook *Zincum*. Is eigenlyk eene soort van Lood, doch veel harder, witter en glanziger dan het gemeene. Het wordt, gezuiverd zynde, tot vierkante dikke koeken gegooten. Het beste, komende van Goslar, is zeer wit, zynde groote stukken die niet ligt breeken. Hoe langer het in het vuur geweest is, hoe schooner het wordt. Het welke aan de kleine sterretjes die zig daaraan vertoonen, te zien is, als het wederom gesmolten en in kleiner stukken gevormd wordt. De Tinnegieters gebruiken 'er zeer veel van, hebbende aangemerkt dat het Tin daardoor beter, dan door de vylstof der Naaldenmaakers gezuiverd wordt. Zelfs willen ze dat het *Speauter* het gewigt van het tin vermeerdert, waarvan men egter geene ondervinding heeft. Voorts geeft het *Speauter* aan het koper eene goudkleur, voornaamelyk als men 'er een weinig *Curcuma* byvoegt. Het heeft ook de kragt van *Arsenicum*, als men wit koper wil maaken, of gelyk Kalmynsteen het koper in geel koper verandert; en gelyk het Hongarisch vitriool aan het yser de kleur van koper geeft. Het is zoo wit als tin, doch harder; heeft een helderen klank, en maakt het Tin harder en fraaier.

SPECERYEN. Door dit woord verstaat men de groeibaare uitheemsche Zelfstandigheden, die meer of min reuk en smaak bezitten, en waarvan alle Volken thans in hunne Spysen gebruik maaken. Het is noodig om 'er eenigen tot een voorbeeld op te noemen. De *Wortelen* verschaffen ons de Gember. De *Schorssen* de Kaneel en Cascarilla. De *Houten* het Anys-, Roosen-, en Paradyshout. De *bladeren* de Thee, de Dictamnus en de Lauwerier. De *Bloemen* de Saffraan, de bloemen van den wilden Granaatboom en de Oranje-bloemen. De *Vrugten* de Citroenen, de Bergamotten, de Dadelen, de Peper, de Cacao, de Kruidnagelen, de Muskaatnooten, de Pistasjes en de Koffy. De *Zaaden*, de verschillende soorten van Anyszaad, Venkelzaad, Komynzaad, het

Avignons-Zaad, Daucus-Zaad, Karwei-Zaad, Amber-Zaad, enz.

Van alle tyden af zyn de Speceryen den schoonsten tak van Koophandel geweest; en met 'er den handel der Drogeryen by te voegen, is dit den gewigtigsten en uitgestrekten Koophandel geworden. Naauwelyks had men de Scheepvaart weder vernieuwd, door de uitvinding van het Compas, of de beoeffening van de Natuurlyke Historie en die van de waare Natuurkunde, wekten den yver van den Koophandel meer op. De Kooplieden van het geheele zuidelyke gedeelte van Europa, zonden reeds hunne Scheepen van het begin der veertiende Eeuw af, naar Afrika, en naar alle de Zeehavens van de Levant. Men bragt 'er Kattoen, Opium, Ryst en Galnooten uit terug. De Venetiaanen, naieverig zynde over de onderneemingen van de Kooplieden van het Hanzee-Verbond, dat zig tot bevordering van den Koophandel in de Oostzee, en door het geheele Noorden gevormd had, de Venetiaanen, zeg ik, ruilden zeer voordeelig te Cairo en te Alexandrien, de Indiaansche Koopwaaren en die de Arabieren en Egyptenaaren, langs de Roode Zee, uit het geheele Oosten aanbragten. Men herdenkt altoos het voordeel dat zy in die tyden, van het Kattoen, de Zyde, het Goud, de Peper, de Paarlen, de Edele Gesteentens, en vooral van de Asiatische Drogeryen trokken. Zy waren de eenigste bezitters van den Specerye-handel; en men kende op de tafels niets dat uitneemender was, dan deese voortbrengselen van Indiën en van de Moluksche Eilanden. De Suiker was in Europa nog niet bekend. De Speceryen maakten alleen het Sieraad der groote Feesten uit. Men wist niets beter uit te denken, om met welvoeglykheid, aan de Rechters, als een geschenk, na de beslissing van een Rechtsgeding, aan te bieden. Hiervan is de naam van de *Speceryen van het Stadhuis* voortgekomen. Op de Bruilofts-Feesten deelde de Bruid Speceryen aan alle de Gasten uit; en de Universiteiten hadden zig in haare plegtigheden, naar deese gewoonte geschikt. De Hollanders (die thans meesters van den Speceryehandel zyn) weeten zeer wel dat het vertier van deese Waaren nooit vermindert; maar de Franschen weeten beter dan eenig volk, tot welken trap de konst der koks haar gebruik gebragt heeft.

SPECHT. *Picus*. Deese Vogels zyn van veelerlei soorten. Maar de gemeensten, en die het gantsche jaar door, Zomer en Winter, by ons blyven, zyn de volgende soorten; de *zwarte*, *groene*, *graauwe* en *bonte* Specht. — De zwarte is de grootste van allen, en omtrent zoo groot als eene Kraai, waarom sommigen hem *Kraai-Specht* noemen. Hy is geheel zwart, behalven dat hy een roode pluim op het hoofd heeft.

Zyn bek is ſterk, en byna zoo lang als de kleinſte vinger. Aan zyne Pooten heeft hy twee klaauwen voorwaarts en twee agterwaarts. De groene Specht is van grootte byna gelyk een Tortelduif. Zyn kop is rood en zwart geſpikkeld. De rug en de vleugels zyn groen, met geel vermengd. De keel, borſt, buik en de ſchenkels bleek groen. Het wyfken is in alles eenigſints bleeker dan het Mannetje. — De graauwe Specht is de kleinſte van allen. De hals, rug, vleugels, en het bovenſte van den ſtaart zyn aſch- of loodverwig; maar onder den hals en den buik is hy Caſtanjebruin, trekkende eenigſints op roodgeel. Men noemt hem ook een *Nootenpikker*, om dat hy de Nooten zeer behendig weet te kraaken. De bonte Specht is van meer kleuren, dan alle de anderen. Van hem is eene groote en eene kleine ſoort; doch de een is omtrent zoo veelverwig als de andere; zynde het roode, witte en zwarte aan hen zeer aartig geſchakeerd. Het vleeſch is niet zeer malſch, maar eenigſints taai; edoch niet kwaad van ſmaak, voornaamelyk des Winters, wanneer zy vetter zyn, dan anders.

SPECIAAL-LINIE. *Archimedes. Spiraal-Linie.* Is eene kromme Linie die uit haar middelpunt in verſcheide trekken rondom zig zelf loopt. Deeſe ſoort van Linie heeft Archimedes het eerſt ontdekt, om den Cirkel daardoor te quadreeren. Op eene algemeene wyſe handelt van deeſe Linien *Varignon*, in de *Memoires de l'Academie Royale des Sciences.* Ook vindt men verſcheide dingen van deeſe Linie beweeſen in WOLFS *Elementis Analyſ. infinit.*

SPECIE. *Specie-geld.* Zyn de geheele en grove Muntſtukken, als Reaalen, Piſtoolen, Ducaaten, Ryksdaalders, &c.

SPECIES. Dit woord heeft eene ruime betekenis. — Vooreerſt worden in de Apotheeken *Species* genaamd, de zoogenaamde *Ingredientia Simplicia*, waaruit het *Compoſitum* ſaamengeſteld wordt. By voorbeeld *Species Theriacæ* zyn de geenen waaruit de Driakel gemaakt wordt. De *Species decoctorum Uſualium*; maar voornaamelyk zekere Poeders, als *Pulveres Aromatici* en *Catharctici*, omdat ze miſſchien voor deeſen dus zyn geordonneerd, om 'er de *Conſerven* uit te maaken, zoodanigen zyn de *Species Aromat. roſat. Species diaturbith. cum Rhabarbaro*, *enz.* insgelyks gemunte Speceryen. Ten tweede by de Kooplieden betekent *Species*, de grove, goede, harde Munt. Zie het Artykel SPECIE. — Ten derde allerlei ſoorten van Gewas, als Graanen, Wyn, Olie, Peulen, en andere Vrugten, worden *Species* genaamd.

SPECIES FACTI. Is de Inhoud van eene Geſchiedenis, en het waare beloop van eene zaak.

SPECIES. (In de *Cyfferkonſt.*) Zoo worden die ſoorten van de Re-

Rekenkonst genoemd, in welken de Regelen van de geheele Arithmetica verdeeld zyn, en waarop al het overige, 't geen maar eenigsints voorkomen kan, gegrondt is. De Ouden begreepen dezelve in vyfderhande Verhandelingen, als in de *Numeratie*, *Additie*, *Substractie*, *Multiplicatie* en *Divisie*. Maar vermits geene andere verandering met de getalen kan voorgenomen worden, dan dat men dezelve vermeerdert of vermindert; daarenboven ook niet meer dan twee soorten om dezelven te vermeerderen en twee om ze te verminderen mogelyk zyn, zoo tellen de nieuwe Rekenmeesters niet meer dan vier *Species*, naamelyk het *Addeeren*, *Substrabeeren*, *Multipliceeren* en *Divideeren*. Gelyk nu de Multiplicatie niet anders dan eene Additie is, want indien ik 4 met 3 Multipliceer, zoo is het even zoo veel als of ik 4 driemaal tot zigzelf addeer; en de Devisie van 's gelyke eene Substractie is; want wanneer 12 met 4 gedivideerd zal worden, zoo is het zoo veel als te zien, hoe dikwils het getal 4 van 12 kan gesubstrabeerd of afgetrokken worden; zoo wilden eenigen van de nieuwe Rekenmeesters, in 't geheel maar twee Species, naamelyk Additie en Substractie aanneemen, 't geen echter, voornaamelyk voor Leerlingen, moeielyk valt. — In het Nederduitsch heeft A. DE GRAAF, zeer uitvoerig over deese Weetenschap geschreeven, in een Werkje dat in Octavo gedrukt is.

SPECIES. (In de *Logica*) Betekent gemeenelyk dat weesen hetwelk aan veele *Individua* gemeen is; en begrypt derhalven veele *Individua* onder zig, gelyk het *Genies* veele *Species* in zig behelst. De *Peripatetici* hebben het onder de vyf *Predicabilia* geteld.

SPECIFICA GRAVITAS. Is niet anders dan de verhouding van de zwaarte eenes Ligchaams tot de zwaarte van een ander, 't welk gelyk of even groot is. Dierhalven zegt men dat het Ligchaam van een zwaaren aart is, *Specifice Gravius*, indien hetzelve zoo groot als een ander, en nogtans zwaarer dan het andere is. Integendeel zegt men, dat het van een ligteren aart is, *Specifice levius*, wanneer hetzelve zoo groot, maar nogtans ligter is dan een ander. Wanneer, by voorbeeld: een looden en Yseren Kogel van eenerhande grootte en Caliber zyn, zoo is die van Lood zwaarer dan die van Yser. Dierhalven is het Lood een ligchaam van een zwaarer aart dan het Yser; het Yser integendeel een ligchaam van een ligteren aart dan het Lood. Hoe men deese *Gravitatem Specificam* bepaalt, kan men zien by J. LEUPOLD, in zyn *Theatro Statico*, p. 219. *Seqq.*

SPECIFICATIO. Is eene naauwkeurige aantekening van zekere

zaaken of waaren. — *Specificatio Jurata*, wordt in Rechten genaamd een beëedigd Opstel der byzondere Erfschappen.

SPECIFICEEREN. Betekent iets in een goeden geschikten rang, en in orde voorstellen; stuk voor stuk opgeeven.

SPECIFIUM. Dus wordt genoemd zoodanig een Geneesmiddel, 't welk in het byzonder tegens de eene of andere ziekte dienstig is. Dus heeft men tegens de vallende ziekte D. MICHAELIS *Specificum Cephalicum*, 't welk in de Apotheeken bekend is:

℞. *Cinnabar Antimon. rectific. of Nativ. rectific.* ℥iij.
Faecul Radic Paeoniae ℥j ß.
Magister Epileptic. ℥ ß.
Cordial ℥ij.
Fol. Auri. No. iij.
F. Pulvis.

Of ook dit:

℞. *Cinnabar. Antimon. per lotion. praep.* ℥iij.
Rad. Paeon rec. collect en *pulveris* ℥i ß.
Ungul. Alcis, Corn. Cerv. Subtiliss. Limat.
Matr. Perlar. Praep ana ℥ ß.
Corall. rubr. Praep ℈ij.
Succin. Praep ℈ ß
Lap. Granator. Hyacinth. Sapphir Praep. ana ℈j.
Oss. de Corde Cervi ℈ ß.
Fol. Auri No. iij.
F. Pulvis.

SPECILLUM. Een Tintel-Yser, Provet, Wondyser, Proefyser, wordende gebruikt om diepe wonden en zweeren te peilen. Men noemt ook dus een iegelyk gezigtglas dat hol of verheven gesleepen is.

SPECIMEN. Is de proef van eene konst of uitvinding, waarop iemant zig beroemt.

SPECTACULA. Dus wierden eertyds by de Romeinen allerlei soort van Schouwspelen genaamd, welken op de Theaters, Amphitheaters, en in de Renbaanen vertoond werden, bestaande ten deele in Tooneelspelen, Kampvegten en Jagten. De Magistraats-Persoonen lieten dikwils, om de gunst van het volk te winnen, dergelyke Schouwspelen, op hunne eigene kosten, vertoonen.

SPECTRUM. Zie het Artykel SPOOKSEL.

SPECULA. Zie het Artykel GUERITE.

SPECULA ASTRONOMICA. Zie het Artykel OBSERVATORIUM.

SPECULARIA. Dus wierd by de Ouden de *Catoptrica* genaamd Zie het Artykel CATOPTRICA.

SPECULARIS LAPIS. *Glacies Mariæ. Kattensteen Vrouwenys.* Schoon deese laatste benaaming byna kwalyk daaraan gegeeven wordt, ten waare hetzelve door langen tyd in Ys veranderde, dat evenwel niet waarschynlyk is, aangezien deese Steen zeer hard breekt, en niet dik is; daar integendeel de *Specularis Lapis* glasagtig, helder en doorschynend is. Hy wordt veel in Frankryk gevonden; komt ook uit Rusland, en wordt uit dien hoofde *Moscovisch Glas* genoemd. Integendeel is het Vrouwen-Ys, eene witte en als glas doorzigtige Steen die in veele dunne Schalien kan gespleeten worden. Men heeft hem ook *Selenites* genaamd. Daar zyn 'er die meenen dat het *Alumen Scajolæ*, het Marie-Glas of Vrouwen-Ys zy. Edoch daar is dit onderscheid tusschen, dat het eerste veel harder is dan het laatstgemelde, vooräl eer het verdeeld wordt.

SPECULATIVE. Is iets dat byzonderlyk met aandagt of met inspanning van gedagten verdient beschouwd te worden.

SPECULUM. (In de *Optica.*) *Spiegel.* Zoo wordt eene iegelyke vlakte genaamd, die de gedaante van eene zaak door de terugkeerende Straalen vertoont; zynde glad, gepolyst en donker, of niet doorzigtig. By voorbeeld, de vlakte van het water; een glas vanägter bedekt; een gepolyst Edelgesteente of Erts, *enz.* Voorts is een Speculum van drieërlei soorten, naamelyk *Speculum Planum*, *Convexum* en *Cavum.*

SPECULUM. (In de *Chirurgie.*) Een Instrument tot het dilateeren van eene wond of dergelyke, ten einde om dezelve met oplettenheid te beschouwen.

De Specula zyn van onderscheidene Figuuren, overeenkomstig de deelen waartoe ze gebruikt moeten worden. 1. De *Speculum ani* (PLAAT CCXLII. *Fig.* 2. No. 1.) dient om den Anus, de Vagina en Uterus, te dilateeren en te beschouwen, wanneer deese deelen door ongemakken aangetast zyn. Ze bestaat uit een hollen Conus of bek, wiens twee zyden getekend zyn A A en B B, welken, zagtkens gewarmd en met olie bestreeken zynde, alsdan in den Anus of in de Vagina gedrukt worden en door het saamendrukken der twee handvatsels C en D, worden de zyden van den Conus trapswyse van één gescheiden, en verwyderen dus de deelen, tot de Inspectie; het hengsel E, is by wyse van een Ginglymus. 2) De *Speculum Oculi.* 3. De *Speculum Oris*, tot het beschouwen van den mond, is even als twee Trektangen of Kraanenbekken; zynde A. (*Ibid.* No. 2) het deel dat de tong nederdrukt,

drukt, terwyl de deelen B, B, de Snytanden van de bovenkaak opheffen, door het saamendrukken der handvatsels C, C. — *Ibid.* No. 3. is een andere *Speculum Oris*, voorzien van eene Schroef, om de tanden in stuipen te openen, zynde A de deelen die tusschen de Snytanden gezet worden, en die door middel van de Schroef B geopend worden.

SPECULUM CAUSTICUM. Zie het Artykel BRANDGLAS.

SPECULUM CAVUM. Een hollen Spiegel, wordt aldus genaamd, wanneer zyne vlakte hol of naar binnen geboogen is. Zoodanig een Spiegel is ook veelerlei. Dus is 'er een *Speculum Cavum Sphæricum*, *Parabolicum*, *Hyperparabolicum*, &c. Deese Spiegels stellen de voorwerpen, van naby, grooter en regt, maar van verre, omgekeerd en kleiner voor, dan ze zyn. Zy zyn gemaakt om de Sraalen der Zon te verzamelen en op malkander te dringen, als wanneer ze den naam van Brandspiegels bekomen.

SPECULUM CONVEXUM. Een verheven Spiegel, wiens vlakte buitenwaarts geboogen of gekromd is. De zoodanigen zyn veelerlei, als: *Speculum Sphæricum*, *Conicum*, *Cylindricum*, *Parabolicum*, enz. naardát naamelyk de vlakte van den Spiegel met een ronden kogel, *enz.* overéénkomt. De verheven Spiegels vertoonen alle dingen kleiner dan dezelven zyn.

SPECULUM MAGICUM. Zie het Artykel CRYSTALLEN SPIEGEL.

SPECULUM ORIS MATRICIS. Zie de Artykels DILATATORIUM en SPECULUM. (In de *Chirurgie.*)

SPECULUM PELLUCIDUM. Zie het Artykel SEPTUM LUCIDUM.

SPECULUM UTERI. Zie de Artykels DIOPTRA en SPECULUM (in de *Chirurgie.*)

SPEDEEREN. Zoo wordt genaamd, de koopwaaren, die ons van vreemde kooplieden toegezonden worden, te Water of te Land, het zy met Kameelen, Muil-Esels, Paarden, Wagens, verder zenden. Want aangezien veele Steden stapelsteden zyn, en aan de Zee of ook aan Scheepryke Rivieren gelegen, zoo worden veele goederen die over deese Steden gaan moeten, derwaarts door den eersten verzender gezonden, en aan zekere *Speditoren*, in zulk eene Stapelstad geaddresseerd; die ze dan ontvangen, en volgens hunne Commissie verder ter behoorlyke plaats bezorgen.

SPEDITORES. Zie het Artykel FACTOOR.

SPEEKSEL. Zie het Artykel SALIVA.

SPEELINGEN DER NATUUR. *Lusus Naturae.* De Natuurkundigen geeven deesen naam aan Steenen die men uit de aarde delft en verschillende afbeeldsels bevatten, die vry betrekkelyk

kelyk op de voortbrengſelen van de andere Ryken der Natuur zyn. Men heeft 'er dus die met afbeeldingen van Dieren en Planten vercierd zyn. Men heeft 'er mede die de werkſtukken der Konſt nabootſen, even als of zy in een vorm gegooten of door een Beeldhouwer bearbeidt waren. Deeſen zyn dikwils eene zoo ongemeene gedaante alleen aan de Madreporaas verſchuldigd, die, gelyk men weet, vreemde en tot in het oneindige verſchillende gedaantens hebben.

SPEELKATTEN. *Sumxi* en *Feki* in China, zyn geel en zwart van hairen en zeer fraai van gedaante. Deeſen worden van de Chineeſen tam gemaakt en met halsbanden voorzien Het zyn zeer goede Muiskatten, KIRCHERUS getuigt dat de hairen van deeſe Katten een zeer ſchoonen glans van zig geeven en dat men voor eene eenige, om de zeldzaamheid, ſomwylen wel zeven kroonen en meer betaalen moet. In den *Atlas Sinicus* vindt men dat 'er in China eene ſoort van Sneeuwwitte Katten is, zynde ruig van hair en met lange ooren. Deeſen houden de vrouwelyke Sexe tot haar vermaak, gelyk by ons de Schoothondjes. Doch zy vangen geen Muiſen.

SPEELRUIMTE. Zoo heet het verſchil tuſſchen den mond van een Kanon en den grootſten Cirkel van eenen Kogel, die uit hetzelve geſchooten wordt. Men noemt dezelve ook de *Luchtruimte*; insgelyks de *Speeling* en *Windſpeeling*. Hoe deeſe moet gevonden worden, wordt in 't gemeen in de Artillerye geleerd en aangeweeſen, dierhalven handelt ook daarvan PYRANDER, in zyn *onderrecht van de Artillerye, C. 3. pag.* 18.

SPEELVISCH, *Luſorius*. Dit is een Ooſtindiſche Viſch. Hy heeft eenige vierkante vlakken op den rug, die beenägtig en met kleine ſtippen gemerkt zyn, welken naar dobbelſteenen gelyken. Men merkt aan hem nog eenige doornen op, die uit de vinnen onder den buik voortkomen.

SPEENEN. Is de jonge Kinderen en Zoogelingen van de borſt afwennen. Doch dit woord is by de Tuinlieden ook zeer gebruikelyk, en wordt toegepaſt op de Enten, welke men, van de Boomen geſneeden hebbende, eenigen tyd in de aarde zet.

SPEENEN Zie het Artykel HÆMORRHOIDES.

SPEENKRUID Zie het Artykel SCROPHULARIA.

SPEENVARKEN. Deeſen worden door de vrouwelyke Sexe in Bayonne en Biſcajen in Spanjen, in de plaats van Boloneeſche hondjes gebruikt; die ze met allerlei ſtrikjes en kwikjes opſchikken, en niet alleen te huis, maar ook buitens-huis, tot vermaak by zig hebben.

SPEER. *Haſta equeſtris*. Is eene Spies met eén ſpits Yſer, met een Schagt, van vooren dun maar in de hand dik. Deeſe

Speer wierd eertyds te paard gevoerd. Thans wordt ze alleenlyk op de Renbaan, tot het Ringsteeken gebruikt.

SPEERBOOM. Zie het Artykel SORBUS TORMINALIS.

SPEER-KRUID. } Zie het Artykel DRACONTIUM.
SPEERWORTEL. }

SPEK. Zoo noemt men het Vleesch dat van een Varken komt.

SPEK-GEZWEL. Zie het Artykel STEATOMA.

SPEKSTEEN. *Lardites.* Dit is eene Stof die wy uit China krygen, alwaar men haar allerlei vormen geeft, en in welken staat zy tot ons overgevoerd wordt. De Speksteen is half doorschynend, vry hard en heeft verschillende kleuren; dan eens is hy wit, en dan weder gemarmerd. Dit is de *Steatites* der Ouden, de *Gemma-Huya* van het Woordenboek van Trevoux, en de *Speksteen* en *Smectites* der hedendaagsche Schryveren.

SPEL. Betekent in het Engelsch eene soort van bezweering, daarin bestaande, wanneer iemant iets op een briefje schryft, het zy een woord of eene spreuk uit den Bybel, of iets anders, en zulks om zyn hals hangt, om daarmede de koorts of eenige andere kwaalen te willen verdryven.

SPELDE. Zie het Artykel STEEK-NAALD.

SPELLING. (In de *Grammatica.*) Bestaat in eene konstige en regelmaatige keuse van zoodanige Letteren, waarmede goede en taalkundige Schryvers, gewoon zyn om de woorden eener Taal te Spellen en te Schryven. Iedere Taal heeft haare byzondere Spelling, van de andere onderscheiden, doch 'er is geene Taal waarin de Spelling meer verschilt dan in de Nederduitsche; wordende 'er schier geene twee Schryvers gevonden die malkander daarin gelyk zyn. De eene, by voorbeeld Schryft *aan*, *gaan*, *staan* &c. met twee *aa*. De andere *aen*, *gaen*, *staen*, met *ae* De eene Schryft *baan*, *been*, *boon*, *baanen*, *beenen*, *boonen*, behoudende in het meervouwd de twee vocaalen des eenvouwds, doch de andere schryft *banen*, *benen*, *bonen*, met eene *o*. Men heeft veele werken over de Nederduitsche Taal en Spelling, waaronder die van TEN KATE, HUYDECOPER, &c, uitmunten; doch ERNST ZEYDELAAR heeft meer opzettelyk een Boek over de *Spelling der Nederduitsche Taal*, in 4o. geschreeven, waarin hy getragt heeft om eene *regelmaatige Spelling* in te voeren.

SPELONKEN. *Aardholen. Grotten.* Zyn onderaardsche Holen in de Steenrotsen, of door de Natuur gevormd, of door Konst gemaakt. Dezelven waren ten tyde van Saul en David, zeer veel voorhanden, terwyl men daarvan leest dat David zig daarin, voor de woede van Saul, pleeg te verbergen.

SPELT. *Zea.* Dit is eene soort van Tarw die wel op de

bergagtige en steenagtige plaatsen van Egypte, Griekenland en Sicilien bekend is, en die men echter, gelyk andere Graanen, in onze Gewesten aankweekt. Deese Plant heeft een veselagtigen wortel. Zy schiet, gelyk de gemeene Tarw, verscheide dunne steelen uit, die omtrent twee voeten hoog zyn. Haare bladeren zyn smal; haare airen zyn gelyk die van de Garst geschikt, en haare Zaaden zyn klein en hebben eene roodägtige kleur. Het graan van deese soort van Tarw dient om Bier te brouwen, en zelfs om 'er brood, by gebrek van andere Graanen van te bakken, maar het heeft eene onbevallige kleur en een onaangenaamen smaak.

SPENAADJE. Zie het Artykel Spinacia.

SPERGULA. Dit Gewas maakt dunne, ronde en knoppige Stengelen, van omtrent een span hoog. By iedere knop groeien zeer dunne smalle blaadjes in het rond. Op de spitse der Stengelen zyn kleine, witte bloempjes. Op deesen volgen kleine blaadjes, vol kleine zwarte zaadjes.

SPERMA. Dus wordt het Zaad der Dieren genaamd.

SPERMA-CETI. *Walschot*, *witte Amber*; ook *Flos Maris of Salis* genaamd. Men heeft wegens haaren Oorsprong verscheide meeningen; maar men gebruikt ze ondertusschen veeltyds met veel nuttigheid. Het is eerst eene tegelvormige vette Substantie, die gezuiverd zynde; wit en glinsterende wordt. De raauwe komt vandaar alwaar men de Walvisschen vangt, naar Denemarken, Zweeden, Amsterdam, Hamburg en Lubek, alwaar ze vernieuwt wordt; aangezien 'er nog veel visch-smout mede vermengd is, dat 'er moet afgescheiden worden. Sommigen melden dat het Walschot in Zee, gelyk schuim wordt gevonden. Anderen daarentegen verzekeren, dat het der Walvisschen Zaad is; hoewel 'er *Sperma-Ceti* valt, ter plaatse alwaar in 't geheel geene Walvisschen gevonden worden. Daar zyn 'er die verzekeren dat de Walschot uit de hersfenen der Walvisschen komt; invoegen de gevoelens hieromtrent verschillende zyn. De bereiding van de Walschot, wordende in Zee zwemmende gevonden, en zynde slegter dan die uit de hersfenpan der Walvisschen komt, geschiedt op de volgende wyse. Men wascht ze alvoorens met zuiver water af; alsdan kookt men ze, en koud zynde wordt 'er het vet afgenomen, en dus heeft men het *Sperma Ceti*. Tot de andere integendeel gebruikt men een sterke Loog, van Asch en ongebrande Kalk; hoewel minder Kalk dan Asch. De gemelde Loog wordt door een linnen zak gekleinsd en klaar gemaakt, vervolgens neemt men de stoffe uit de hersfenpan, drukt ze door een hairen zak; men doet hetgeene van de *Sperma* overblyft, in de Loog, drukt het met de vingeren daarin en laat het een dag en nagt staan. 's Anderen daags perst men het andermaal

door een hairen zak. Men breidt het overgebleevene met de handen op een Linnen doek uit; laat het in de open lucht aan de Zon droogen, en dus heeft men de *Sperma Ceti*, waarvan het witte, vette en versche bovenal gepreesen wordt.

SPERMA RANARUM. Zie het Artykel KIKVORSCHEN ZAAD.

SPERMATICA VASA. *Zaadvaten.* Zyn de Zaad-Bloed-en Polsaderen, die het bloed van de Zaadballetjes af-en aanvoeren. Het zyn ook die Zaadvaten, welken het Zaad insluiten. Ook worden *Partes Spermaticæ* genaamd die deelen, die men wegens hunne witte kleur, oordeelt uit het Zaad gesprooten te zyn; als de Vlies-Zenuwen, beenen, Knorbeenen.

SPERMATICI VERMICULI. Zie het Artykel ZAAD-DIERTJES.

SPERMATOCELE. Is eene soort van breuk, wanneer de Zaadvaten in den Balzak schieten.

SPERMATOPÆA ORGANA. *Werktuigen der Zaadbereiding.* In het Ryk der redelyke Dieren zyn de mannen met byzondere werktuigen voorzien, waardoor dat edele weesen, 't welk het gantsche Ligchaam in zig bevat, en de naam van *Zaad* draagt, van alle overige Vogten des Ligchaams afgescheiden en bewaard wordt. Sommige onder de nieuwste Wysgeeren willen, dat 'er in het Zaadvogt, zeer kleine wormtjes zouden zyn, waarvan elk een klein mensch uitmaakt, en het geene by de voortteeling in het vrouwelyke Ey insluipen zoude, 't zelve bevogtigen en alsdan eerst beginnen te leeven. Tot dit gevoelen, 't welk VALISNIERI, HARTSOEKER, BOERHAVE, en anderen beweerd hebben, heeft de beschouwing van het menschelyke Zaad, door het *Microscoop* aanleiding gegeeven. De gezamenlyke *Vasa Spermatica* zyn met een vet vlies of traliewys bekleedsel voorzien, 't welk van het *Peritoneum* afstamt en *Tunica Vaginalis* of de Schede der Zaadvaten hiet. Om dezelven is nog eene andere vleesige huid, die den naam van Cremaster draagt, en die tot een opschortband van het *Scrotum* dient, ontstaande uit de veselen van de Buikspier, die *Transversalis* hiet. De *Testiculi*, die by veele Dieren in den buik verborgen liggen, zyn by de Mannen buiten den *Abdomen*, in een zak verborgen, die *Scrotum* hiet, en bestaat uit de algemeene bekleedselen des ligchaams, en is inzonderheid een Weeffel van vleeschdraaden, onder de huid, door de *Tunica Dartos* uitgemaakt, waardoor hetzelve zig rimpelt en saamentrekt. De binnenste Substantie van hetzelve is Celluleus of doorzigtig, en de beide holtens voor de ballen zyn door een *Septum* vanéén gescheiden. Hierin liggen de *Testiculi*, die hun ampt verrigten, naar de byzondere ordening van derzelver bloedvaten. De pypjes der *Arteriæ Spermaticæ* eindigen in zeer enge wegen

gen, die het rooie bloed uitsluiten, en enkel de *Lympha* doorlaaten, die zig met het Zenuw-Sap tot Zaadstof vereenigt, welke ten laatste in het *vas Deferens* wordt overgebragt; welk Zaadvat, eer het naarboven gaat, nog een Weefsel vormt boven den *Testiculus*, welk *Parastata* en *Epididymis* of de bovenste *Testicul* geheeten wordt. De inwendige zelfstandigheid der *Testiculi* is een Weefsel van kleine draaden of veselen, die aan een hard ligchaam hangen, 't welk *Corpus Highmori* genaamd wordt. Behalven met de bekleedselen der Zaadvaten, zyn de *Testiculi* ook nog in het byzonder met eene zeer gevoelige inwendige huid, of *Tunica Nervea* omgeeven. — Het aldus bewerkte Zaad wordt door het *Vas deferens* boven het *Os Pubis*, door den ring van den onderbuik, waardoor ook de overige Zaadvaten loopen, in de Zaadblaasjes geleidt; welken aan het agterste van den hals der Blaas gelegen en een voortgezet Weefsel zyn van het *Vas Deferens* zelve; liggende zy in veel vet, en zynde omgeeven van verscheide vleeschdraaden van den inwendigen *Sphincter Ani*, door welken het Zaad wordt uitgeperst. Deese Zaadblaasjes openen zig in den pisgang *Urethra*, en hun begin is by eene Verhevenheid, die men *Caput Gallinaginis* noemt, alwaar ook de *Prostatæ* ten zelfden tyde een Sap uitschieten, 't welk wel naar Zaad gelykt, maar onvrugtbaar is. Deese *Prostata* of klier ligt aan den hals der Blaas, en is eene eenvouwdige klier; en derzelver Sap schynt eene zekere scherpte te bezitten, 't geene de gevoeligheid in de Mannelyke roede maakt, en zelfs in de *Castrati* eene oprichting van dezelve te wege brengt; waarom de vraag welëens valt, of het huwelyk den Gesneedenen niet mogt veroorloofd worden. De *Penis* zelve bestaat uit drie Ligchaamen, als twee Sponsägtige en de *Urethra* of Pis-schagt, die mede Sponsägtig is. De beide eerstgemelden ontstaan uit de *Tubera Ischii*, alwaar ook derzelver *Musculi Erectores* ontstaan. Beiden zyn ze door een *Septum* afgedeeld, en bestaan uit een doorzigtig Weefsel, waarin het bloedzig, ten tyde van den *Coitus*, ophoudt en stuit, en de styfheid van het gantsche Lid bewerkt en bevordert. De *Urethra* maakt de *Glans* of Aker der *Penis* enkel en alleen uit, die uit een Zenuwig Weefsel en ten uiterste kleine Slagadertjes en Adertjes bestaat, aan welks kroon zig klieren bevinden, die een byzonderen reuk van zig afgeeven, en *Glandulæ Odoriferæ Tbysonis* hieten. Deese gezamenlyke drie Ligchaamen met derzelver Vaten, bestaande in *Arteriæ*, *Venæ* en *Nervi*, die van de *Nervi Hypogastrici* voortkomen, worden met de algemeene deksfelen des Ligchaams overkleedt. De verlenging van de huid over de *Glans*, wordt *Preputium* of de voorhuid genaamd, die door een *Frenulum* of Toomtje aan den Grond des Akers vast is. Het Zaad stort zig aldus door de opening van de Glans,

Glans, ten tyde der bevrugtiging, in den inwendigen mond der Lyfmoeder uit, trekkende dezelve de *Virga* tot zig, die alsdan het geestryke vogt, of door de *Tuba* van FALLOPIUS, of door den *Ductus Ovariorum*, tot aan het Eyernest uitwerpt, of wel eenige losse Eytjes reeds in den *Uteris* ontmoet, die dezelve alsdan bezwangert.

SPERNIOLA CROLLII. Is een Poeder 't welk bestaat uit *Campbor.* ʒ iij *Croci opt.* ℥ ß. *Myrrb. rubr.* en *Oliban. ana* ℥ ij. M. F. *Pulvis*.. Dit Poeder wordt eenige maalen met *Aq. Sperm. Ranar.* bevogtigd en wederom gedroogd.

SPERRGELD. Zoo noemt men in Duitschland het geld dat men geeven moet, om de Poorten die reeds geslooten zyn, wederom te doen openen, of wanneer men door de geheime Poort ingaat, om in de Stad gelaaten te worden. Hiervan zyn de Ryksbofraaden in het gantsche Roomsche Ryk bevrydt.

SPERWER. Een Stuk geschut. Zie het Artykel EMERILLON.

SPERWER. Dit is een vleeschëetende Vogel, die de Lengte van een' voet heeft. Die van zyne uitgespreide vleugelen zyn twee voet. Zyn kop is rond; zyn bek kort, dik, krom en zwartagtig blaauw. Het opperste van den bek heeft hoekagtige aanhangsels ter wederzyde van de Neusgaten. Zyn tong is zwart; zyne oogen zyn hol en van eene middelmaatige grootte. Derzelver regenboog is geel; de hals langwerpig, en de vederen van het opperste gedeelte van zyn Ligchaam zyn treurig bruin, en met vlakken gespikkeld. De vleugels spreiden zig tot aan de helft van den staart uit. Zyne bouten zyn sterk en vleesig, gelyk die der andere Roofvogels. De beenen zyn dun, lang, geelägtig en staan gelyk met den staart. De vingeren zyn lang, en met kromme en zwarte nagelen gewapend.

De Sperwer leeft van Vogelen en schynt weinig behaagen in de vliegende harten of in andere Insecten te hebben; maar hy is zeer gretig naar Konynen, Rotten, en Kikvorschen. Hy vliegt zeer wel op de Faisanten. Patrysen, Kwartels, en op eenige plaatsen op de Meerls, Spreeuwen, Lysters, Kraaien en Gaaien. De Vogelaars vangen hen dikwils in hunne Netten. — Men bekomt de beste Sperwers uit Sclavonien. Die geenen welken nog onnosel zyn of in het nest zyn gevangen, of nog niet geruid hebben, of geen jongen hebben voortgekweekt; maar die geenen welken altyd aan zigzelven overgegeeven zyn geweest, zyn zeer listig.

Het Mannetje onder de Sperwers wordt *Mosket* genoemd. Het heeft omtrent de grootte van eene duif. Zyn bek en Neusgaten zyn hoekägtig, en zyn tong en de regenboogen van zyne oogen zyn gelyk die der Wyfjes. Zyne veders zyn een wel-

weinig treuriger en met roodagtige vlakken en wolken gevlakt. Zyne dyen, beenen en klaauwen zyn dezelfden als die der Wyfjes.

De Sperwer maakt zyn neſt op Rotſen en op de hoogſte Boomen. Hy legt vyf witte Eyeren, die omtrent de punt, die ſtomp is, met een' kring van purperägtige vlakken geſpikkeld zyn.

Wanneer de Sperwers jong zyn, zoo is hun vleeſch malſch en vry goed om te eeten. Eenige Geneesheeren pryſen 'er het gebruik van aan tegens de vallende Ziekte. Zyne klaauwen, geraſpt en tot poeder gebragt zynde, zyn nuttig tegens de Roodeloop. Men wil dat zyn drek de baaring bevordert en gemakkelyk maakt, en dat zyn vet de gebreeken der huid geneeſt.

De Sperwer is de gemeenzaamſte Vogel in Egypte. De oude Inwooners van dat Land beweeſen hem goddelyke eere.

SPERWERS. Sommige ſchryvers geeven deeſen naam aan eene ſoort van Hommelvlinders, die zig boven de bloemen onthouden; dat is te zeggen in de lucht, en zonder dat zy bykna van plaats veranderen, terwyl zy 'er door hunnen ſnuit het honigägtige ſap uitzuigen.

SPES. Wordt by de Romeinen voor de *Godin der Hoop* gehouden, tot welker eere zy een Tempel geſtigt hebben, welke by Onweer door de Bliksemſtraalen in vlam geraakte en afbrandde. Dezelve wordt verbeeldt als een Vrouw overënd ſtaande, houdende de ſlip van haar' Rok met de ſlinkerhand opwaarts, en vertoonende met de opgeheven regterhand eene Drinkſchaal.

SPHACELUS. *Sphacelodes. Aſtrobolismus.* Het heet vuur. De koude brand, is een ſnel, gevaarlyk en verſchrikkelyk toeval, verraſſende den Menſch onvoorziens, en, ten zy men daarvoor ſnellyk middelen gebruikt, de overhand neemende, niet kan geredt worden. Het is eene volſlagene verſterving, niet alleen van het vleeſch en van andere zagte deelen, maar zelfs van de beenderen.

SPHÆNOIDES. *Os Baſilare. Cuneiforme Os. Ephippium.* Het Grondbeen. Wordt aldus genoemd, omdat het al het overige van het Bekkeneel, als een grond of ſtut onderſchraagt. Het wordt ook genoemd *Os Sphenoides*, het wiggebeen, naar de gedaante van eene wigge, doch deeſe verbeeldt het maar onvolmaakt.

SPHÆRA. Zie het Artykel SPHEER.

SPHÆRA ARATÆA. Zie het Artykel ARACKNOIDES.

SPHÆRA ARMILLARIS. Is een Wiskundig Inſtrument, in de gedaante van eenen kogel, dat uit de enkele Cirkelen, die men zig op de vlakte van den waereldkloot verbeeldt, en

een

een kleinen kloot in het midden, die de aarde verbeeldt, saamengesteld is.

SPHÆRA ARTIFICIALIS. Zoo wordt zoo wel de Hemel als Aardkloot genaamd, zynde van koper, bordpapier of van andere stoffen gemaakt.

SPHÆRA ATOMORUM. *Atbmosphæra*. Zie het Artykel DAMPKRING.

SPHÆRA NONA. Zie het Artykel NONA SPHÆRA.

SPHÆRA OBLIQUA. Is zoodanig een stand des Hemels- en Aardkloots, als de Equator met den Horizont een stompen en spitsen hoek maakt.

SPHÆRA PARALLELA. Is zoodanig een stand des Hemels en des Aardkloots, als de Equator met den Horizont saamenvalt, en alle dagcirkels met den Equator en Horizont parallel loopen.

SPHÆRA RECTA. Is in de Astronomie en Geometrie zoodanig een stand van den Hemel of Aardkloot, als de Equator met den Horizont regte hoeken maakt.

SPHÆRA SEPTENTRIONALIS. Wordt genaamd inwelke de Noordpool boven den Horizont staat.

SPHÆRICA. Is eene Weetenschap van de Cirkelen, die malkander op de vlakte van eenen kloot doorsnyden. Zonder dezelven kan men de Sphærische Trigonometrie onmogelyk grondig leeren; ja zelfs is dezelve ten dienste en beste van dezelve uitgevonden. Zy heeft voor het overige in het eerste deel der Sterrekunde haare groote nuttigheid; want daar stelt men zig de waereld als een kloot voor, die binnen 24 uuren zig rondom den Aardkloot beweegt. Dit deel van de Astronomie wordt in 't gemeen het Phærische genoemd. Onder de Ouden heeft THEODOSIUS, in zynen *Libris Sphæricorum* de *Sphærica* grondig verhandeld, waarom dezelve ook de Nieuwen op zoodanig een wyse hebben behouden, als hy dezelve ontworpen heeft; behalven dat zy moeitegedaan hebben, om hier en daar de bewysen te verklaaren.

SPÆRISCHE SPIEGEL. Zoo wordt die genoemd, welke de vlakte van eenen kloot heeft en dus voor niets anders dan een stuk van een gepolysten kloot moet aangemerkt worden. Gelyk echter de Kloot, als men zig dezelve hol verbeeldt, tweederhande vlaktens, naamelyk de buiten- en binnenvlakte heeft, alzoo heeft men ook tweederhande soorten van Sphærische Spiegelen in acht te neemen. Die welke de vlakte van eenen hollen kloot heeft, heet een *Sphærischen Holspiegel*. Deese Holspiegels hebben voor anderen veele byzondere eigenschappen, waarvan de voornaamsten deesen zyn: van naby vergrooten zy, en van verre wordt eene zaak daardoor kleiner verbeeldt. Van naby stellen zy de zaaken oprecht voor, maar

maar van verre integendeel verkeerd. Dan is het beeld agter den Spiegel, dan in de vrye lucht. Dierhalven zyn dezelven ook na de evene Spiegels, die men in 't gemeen gebruikt, de vermaardsten. Wanneer een Spiegel eene verheven vlakte heeft, heet dezelve een *verheven Sphærische Spiegel*. In diergelyken Spiegel is het beeld van binnen een Spiegel, dan in de vlakte, dan buiten de vlakte van den Spiegel te zien. Hoe zulks geschiedt vindt men beweesen in WOLFFS, *Element. Catoptr.* § 165, 166 en 167. Hoe diergelyke Glasen, zoo wel uit Glas als uit Metaal kunnen vervaardigd worden, leert ZAHN, in *Oculo artificiali*, WOLFF, in *Element. Catoptr.* c. 3 en 4. en HERTEL in zyn Tractaat van het Glas-flypen. c. 3. p. 1.

SPHÆRISCHE TRIANGEL. Is een Driehoek welke van de drie Boogen der grootste Cirkelen ingeslooten is, die malkander op de vlakte van den Kogel doorsnyden. Deese soort van Triangels komt in 't gemeen in de Sterrekunde en Geographie voor, en van derzelver eigenschappen heeft uitvoerig gehandeld REGIOMONTANUS, in zyn werk de *Triangulus*, waaruit die, welken van de Sphærische Trigonometrie geschreeven hebben, zoo veel overgenomen hebben, als een iegelyk tot zyn oogmerk noodig had. Onder de Ouden heeft MENELAUS, schoon byna al te wydloopig, van den *Triangulis Sphæricis*, *Tom.* 1. *Oper.* den lof. Het noodzaaklykste daarvan heeft WOLFF, in zynen *Elementis Sphæricor.* c. 2. beweesen.

SPÆRISTERIUM. Een Bal-huis.

SPHÆROCEPHALUM ALLIUM. Zie het Artykel SCORODOPRASUM.

SPHÆRODOCEPHALUS. Zie het Artykel ECHINOPS.

SPHÆROIDES. (In de *Geometrie*) Is een Ligchaam, hetwelk ontstaat, als zig een *Ellipsis* rondom haaren *Axis* beweegt. Als ze zig rondom de langere *Axis* draait, ontstaat'er een *Spæroides Erectum* of *oblongum*; maar draait ze zig rondom den korteren *Axis*, dan ontstaat 'er een *Sphæroides latum* of *depressum* uit.

SPHÆROMA. Zie het Artykel TEGENGEWIGT.

SPHÆROMACHIA. (In de *Oudheid*) Eene byzondere manier van vegten, waarin de strydende Partyen steenen ballen hadden, die σφαιραι genaamd wierden; waarom het zevendedeel van het Gymnasium, daar deese oeffening geschiedde, *Sphæristerium* genoemd wierd.

SPHEGNUM. (In de *Botanie*) Eene soort van de *Cryptogamia-Muscorum* Klasse der Planten, bestaande uit steelen die met bladeren voorzien zyn, en uit kapsels, in eenigen opzigte gelykende

lykende naar die van de Bryum, maar zonder eenige Calyptræ, en ſtaande op zulke korte Pedicula, dat zy niet ſchynen 'er eene te hebben.

SPHENOIDES Zie het Artykel SPHÆNOIDES.

SPHENOPHARYNGÆUS. (In de *Anatomie*) Een paar ſpieren, die ook Pterygopharyngæus genaamd worden.

SPHENOSTAPHYLINUS. (In de *Anatomie*) Eene ſpier van de Larynx. Ze daalt af van eene ronde vleeſige *Originatie*; naby den wortel van een *Proceſſus* van het *Os Sphenoides*, en loopt van daar ſchuins naar de *Uvula*, en is ingezet in derzelver agterſte en opperſte deel, daar ze derzelver deelen veréénigt. Ze dient om de *Uvula* op- en agterwaarts te trekken, en belet de gekaauwde ſpyſen om in de *foramina narium*, in *diglutitie*, te raaken.

SPHEER. *Sphæra*. Is een Solidus, onder eene gelykvormige ronde oppervlakte begreepen, zoodanig als door de omwenteling van eenen Cirkel daarvan, gelyk een Axis, zou worden ſaamengeſteld. Dus zal de Cirkel AEBD (PLAAT CCXLI. *Fig*. 4. No. 1.) loopende om den diameter AB, een Spheer voortbrengen, wier oppervlakte door den omtrek van den Cirkel zal ſaamengeſteld worden.

Definitien. 1. Het middelpunt en de Axis van eenen Spheer, zyn dezelfden als het Centrum en de diameter van eenen gereparеerden Cirkel: en wanneer eenen Cirkel een onbepaald getal van diameters heeft, zoo mag een Spheer aangemerkt worden als hebbende insgelyks een onbepaald getal van Diaters, rondom eene van dewelken men de Spheer begrypen kan voortgebragt te worden. — 2. Cirkels van de Spheer zyn die Cirkels die op derzelver oppervlakte beſchreeven zyn, door de beweegingen der uiterſtens van de Koorden ED, FG, IH. &c. met regte hoeken tot AB; de diameters van welke Cirkels gelyk zyn tot deeſe koorden. 3. De Poolen van eenen Cirkel op de Spheer, zyn die punten op haare oppervlakte, op een gelyken afſtand van den omtrek van dien Cirkel: dus zyn A en B de Poolen van de Cirkels, beſchreeven op de Spheer, door de enden der Koorden ED, FG, IH, &c. 4 Een groote Cirkel van de Spheer, is een gelyken afſtand van beide derzelver Poolen; gelyk die welke beſchreeven is door de uiteindens van den diameter ED, welke op een' gelyken afſtand is van beide derzelver Poolen A en B. 5. Kleiner Cirkels van de Spheer zyn die welken op een ongelyken afſtand zyn van beide derzelver Poolen; gelyk die welken beſchreeven zyn door de uiteindens van de koorden FG, HI, &c. omdat zy op een' ongelyken afſtand zyn van derzelver Poolen A en B.

Axis-

Axioma's. De diameter van eenen iegelyken grooten Cirkel loopt door het centrum van de Spheer; maar de diameters van alle kleinere Cirkels loopen niet door hetzelfde Centrum; hierom is insgelyks het Centrum van de Spheer het gemeene middelpunt van alle de groote Cirkels. 2. Iedere sectie van de Spheer, door eene vlakte, is een Cirkel. 3. Een Spheer is verdeeld in twee gelyke deelen, of Hemisphera's, door de vlakte van iederen grooten Cirkel; en in twee ongelyke deelen, *Segmenta* genaamd, door de vlakte van iedere kleiner Cirkel. 4. De Pool van iederen grooten Cirkel staat 90 graaden af van denzelven, op de oppervlakte van de Spheer; en geene twee groote Cirkels kunnen een gemeene pool hebben. 5, De Poolen van eenen grooten Cirkel zyn de twee uiteindens van dien Diameter van de Spheer, welke perpendiculaar is tot de vlakte van dien Cirkel. 6. Eene vlakte loopende door drie punten op de oppervlakte van de Spheer, op een gelyken afstand van eenen der Poolen van den grooten Cirkel, zal parallel zyn tot de vlakte van den grooten Cirkel. 7. De kortste afstand tusschen twee punten, op de oppervlakte van een Spheer, is de boog van een grooten Cirkel, loopende door deese punten. 8. Indien een grooten Cirkel eenen anderen ontmoet, zoo zyn de hoeken van iedere zyde Supplementen tot malkander; en iedere Spherischen Hoek is minder dan 180 graaden. 9. Indien twee Cirkels malkander doorsnyden, zoo zyn de tegengestelde hoeken gelyk. 10. Alle Cirkels op de Spheer, hebbende denzelfden Pool, worden gesneeden in gelyke boogen, door groote Cirkels die door dien Pool loopen.

Eigenschappen van de SPHEER.

1. Alle Spheeren zyn tot malkander als de Cubussen van haare diameters. 2. De oppervlakte van eenen Spheer is gelyk tot viermaal de Area van een van derzelver groote Cirkels, gelyk door ARCHIMEDES aangetoond wordt in zyn Boek *van de Spheer en Cylinder*, *Lib.* 1. *prop.* 37. waardoor wy, om de oppervlaktens van eenigen Spheer te vinden, deesen gemakkelyken Regel hebben: laat de *Area* van eenen grooten Cirkel gemultipliceerd worden door 4, en het product zal de oppervlaktens zyn: of, volgens EUCLIDES, *Lib.* VI. *prop.* 20, en *Lib.* XII. *prop.* 2. de *Area* van een gegeeven Spheer CEBD (*Ibid.* No. 2) is gelyk tot die van eenen Cirkel, wiens Radius gelyk is tot den diameter van de Spheer BC. Daarom, hebbende den beschreeven Cirkel gemeeten met den *Radius* BC, zoo zal deese de oppervlakte van de Spheer geeven. 3. De soliditeit van een Spheer is gelyk tot de opper-

vlakte, gemultipliceerd in een derde van den *Radius*: of, een Spheer is gelyk tot twee derdens van derzelver omschryvende *Cylinder*, hebbende derzelver *Basis* gelyk tot eenen grooten Cirkel van de Spheer. Laat ABEC, (*Ibid.* No. 3 en 4.) de *Quadrant* zyn van eenen Cirkel, en ABDC het omgeschreeven vierkant, gelyk tweemaal den Driehoek ADC: zoo zal door de omwenteling van de Figuur om de regte Lyn AC, gelyk een *Axis*, een *Hemisphera* voortgebragt worden door de *Quadrant*, een *Cylinder* van denzelfden *Basis* en hoogte van het vierkant, en een *Conus* door den Driehoek: laat deese drie afgesneeden worden op wat wyse ook door de vlakte HF, parallel tot den Basis AB; en de snyding van den *Cylinder* zal een Cirkel zyn, wiens Radius FH; in de *Hemisphera*, een Cirkel wiens Radius is FE; en in den Conus, een Cirkel van den Radius FG. Maar EA^2 ($=HF^2$) $= EF^2 + FA^2$: maar $AF^2 = FG^2$, omdat $AC = CD$; en daarom $HF^2 = EF^2 + FG^2$, of de Cirkel van den Radius HF, is gelyk tot een Cirkel van den Radius GF: en terwyl dit waar is in alle gevallen, zoo zyn alle de Cirkels te saamen, beschreeven door de respective *Radii* HF, dat is de Cylinder, gelyk tot alle de Cirkels, beschreeven door de respective *Radii* EF en FG, dat is, tot de *Hemisphera* en *Conus* te saamen genomen. Maar by EUCLIDES. *Lib.* XII. *prop.* 10, is de Conus voortgebragt door den Driehoek DAC een derdedeel van den Cylinder voortgebragt door het vierkant BC, waaruit volgt, dat de *Hemisphera*, voortgebragt door de Rotatio van den Quadrant ABEC, gelyk is tot de overblyvende twee derdens van den Cylinder, en dat de geheele Spheer is twee derdens van den Cylinder, rondom dezelve beschreeven. — Hieruit volgt, dat een Spheer gelyk is tot een Conus, wiens hoogte gelyk is tot den *Semi-diameter* van de Spheer, en derzelver basis gelyk tot de oppervlaktens van de Spheer, of tot de *Area* van vier groote Cirkels van de Spheer, of tot die van een' Cirkel, wiens Radius gelyk is tot den Diameter van de Spheer.

SPHEER. (In de *Astronomie*) Zoo heet eigenlyk een KLOOT of KOGEL. Gelyk men nu het geheele Waereldgebouw zig van dusdanig eene eigenschap voorstelt, dat hetzelve ten naasten by Klootrond is, zoo verstaat men ook dikwils onder deese tegenswoordige benaaming even hetzelfde, en in deesen zin is de Spheer *natuurlyk* of *door kunst bereidt*, onder welke eerste benaaming het geheele Waereldgebouw zelf begreepen en verstaan wordt; de laatste integendeel bevat niet alleen den konstigen Hemel- en Aardkloot, maar daarby moet ook nog gerekend worden de konstige SPHÆRA ARMILLARIS; zie dat Artykel. Voor den Uitvinder van dit Instrument wordt ARCHIMEDES gehouden, en hetzelve heeft daarin zyn nut, dat men

men zig de Cirkels op den Hemelkloot duidelyker kan voorſtellen, en in het generaal de geſchapenheid van het geheele Waereldgebouw en van de daarin voorkomende veranderlyke verſchyningen, zoo veel te eerder en gemakkelyker begrypen kan. Daarenboven moet nog een drievouwdig verſchil tusſchen de *Sphera* aangemerkt worden, nadat naamelyk de *Equator* met den Horizont eenen hoek maakt. Zie de Artykels SPHÆRA OBLIQUE, SPHÆRA PARALLELA en SPHÆRA RECTA.

SPHEROIDUS. Zie het Artykel SPHÆROIDES.

SPHINCTER. *Sluitſpier*. Dus wordt elk ſpiertje genaamd, dat zekere gangen gelyk als toeſluit.

SPHINCTER ANI. Deeſe Spier welke de Heer ALBINUS in eene in- en uitwendige verdeelt, ontleent haar oorſprong van het uiteinde des Staartbeens, en van de huid die hetzelve bedekt. Haare veſels worden verdeelt, omringen het uiteinde des Endeldarms, gaan opwaarts en hegten zig by de Mannen, omlaag aan het bolletje der Schagt vaſt, dat is te zeggen aan de *Acceleratores*, die het bolletje bedekken, en deeſe Veſelen worden by de Vrouwen omlaag aan de ſchede vaſtgehegt. Deeſe Spier is ten eenemaal kruiswyſe en maakt den Aars.

SPHINCTER GULÆ. Zie het Artykel ŒSOPHAGÆUS.

SPHINCTER VESICÆ. Eene Spier die dient om het onwillig wegloopen van de pis te beletten. 't Is een ſaamenſtel der dwarſche Spierveſelen, die geplaatſt zyn onder een ander plan langwerpige Veſelen, die den hals der blaas ſaamenſtellen. Deeſe Veſelen omvatten den hals by wyſe van een boog, en ſluiten denzelven toe.

SPHINCTER VULVÆ. Men geeft deeſen naam aan twee Spieren, welke ook dien der *Acceleratores*, die aan haar zeer weinig paſt, voeren. Zy zyn zeer breed en ſaamengeſteld uit twee Veſelplannen, die de twee zyden der ſcheede en ſchacht, rondom dewelke zy eene ſoort van ſluitſpier of ſpiergordel maaken, omvatten. Haar gebruik is de opening der Vrouwelykheid en om de Schagt te vernaauwen.

SPHINGES. Zoo worden eene zekere ſoort van Aapen genaamd, zynde langhairig en met lange borſten.

SPHINX. Dit is de naam van een Schrikdier, dat naby de ſtad Thebe gevonden wierd en waarvan de Dichters het volgende verhaalen. Wanneer Juno op deeſe Stad vergramd was, zondt hy dit wangedrogt, het welke het aangezigt en de ſtem van eene Maagd, de vleugels van een Vogel, het lyf van een' hond, de klaauwen van een Leeuw, en de ſtaart van een' Draak had, en het welk de geenen, die hetzelve tegenkwamen, een raadſel opgaf, en de geenen verſlond die het-

zelve niet konden oplossen. Nademaal dit nu voor dat Landschap zeer ongelukkig was, vraagde men de Godspraak daarover om raad, dewelke ten antwoord gaf, dat zy van dit onheil niet eerder konden ontslagen worden, dan wanneer iemant het Raadsel van het Schrikdier had opgelost. Dit Raadsel nu was: *wat dat voor een Schepsel het was „ het welk des morgens vier, des middags twee, en tegens den avond drie voeten had?* Eindelyk loste Œdipus dit Raadsel op, zeggende dat de mensch dat Schepsel was, alzoo hy, voor dat hy gaan kon, op alle vier, dat is op handen en voeten kroop, daarna, wanneer hy grooter was geworden, op twee voeten ging, en eindelyk in zynen ouderdom, een derde been, naamelyk een staf, om zyne zwakheid daarmede te hulp te komen, van nooden had. Het Monster wierd over deese uitlegging zoo verbitterd, dat het zyn hoofd tegens eene Rots stiet, dat 'er de herssenen uit vloogen.

Herodotus gewaagt van een anderen Sphinx; met een Menschenhoofd, die by de Egyptische Pyramiden gezien wierd, omtrent vier mylen van Cairo westwaarts, naby de Rivier den Nyl. Deszelfs gestalte was zeer groot, doch men weet niet regt of dezelve uit eene Rots, door de Natuur aldaar voortgebragt, is uitgehouwen geweest, dan of dezelve van elders derwaarts is gebragt, hetwelke zeer waarschynlyk is, omdat het daar rondom leggende Land een zandägtigen grond heeft. Om uit deese twyffeling te geraaken, hebben eenigen ondernomen tot op deszelfs grond te graaven, doch zy hebben hun oogmerk niet kunnen bereiken, omdat dit beeld al te diep in het zand is gezonken, en daarmede tot aan de schouders bedekt is. Het is van een eenig stuk en wel van eene zeer harde stoffe. De proportie van het hoofd is zeer wel in acht genomen. — Dit Beeld zegt men is de Godheid van het Land. Men houdt het daarvoor dat de Koning Amasis onder hetzelve begraaven ligt, en dat hetzelve van eene andere plaats aldaar gebragt is. Het is van een' eenigen gladden steen uitgehouwen. Het hoofd van dit Schrikdier had 12 voeten in zynen omtrek en 43 in de lengte. De Geschiedschryvers verhaalen veele verdichtselen van dit Beeld, en onder anderen dat het Godspraaken gaf. Maar dit was een bedrog der Heidensche Priesters, die een gang onder de aarde, door den buik van dit Dier gemaakt hadden, dat by deszelfs hoofd eindigde, waardoor zy ingingen, om hunne dubbelzinnige antwoorden, aan de geenen die van dit Wangedrogt iets wilden weeten, te geeven. Doordien het Beeld nu van binnen hol was, en de stem van den daarin zynde Priester dus een zeer groot geluid maakte, meenden de ligtgeloovige Heidenen, dat zy de

stem

ſtem van eene Godheid hoorden. De Ouden waren gewoon om de gedaante van een Sphinx, by den ingang hunner Tempelen te ſtellen, om daardoor te betekenen, dat de kennis der Goddelyke dingen geheim en verborgen is.

SPHINX. Zie het Artykel Spinx-Rups.

SPHONDYLIS. Is een Worm van omtrent een vinger lang en dik. De kop is naar evenredigheid lang; het Ligchaam wit. Hy heeft agt pooten, ſlingert zig rondom de wortelen der Gewaſſen in de aarde en beknaagt dezelven, voornaamelyk de Kauwoerde, Duizendguldenkruid, Solpherwortel, of Verkens venkel, Oſterlucie, *enz.* Hy heeft veel *Sal volatile* en Olie; is een goed middel om te verdeelen; de Zenuwen te ſterken; de Zinkingen te verdryven, en voor breuken. Hy wordt in Olie en Wyn gekookt. Afgegooten zynde gebruikt men het gelyk gemeene Regenworm-olie.

SPHONDYLIUM. *Pſeudacanthus*, baſtaard Beerenklaauw, groeit op Moeraſſige plaatſen, en maakt een hoogen en hollen ſtengel. De bladen zyn vyf- of zesmaal gekorven, en nevens de Stengelen met eene ruige ſtoffe bezet. Op den Stengel en deszelfs takken zyn witte bloemen, ſtaande in eenen kring ſaamen. Daarop volgen de breede dubbele Zaaden. De wortel is wit en lang. Als ze in een Fiſtel geſteeken wordt, belet ze dat dezelve niet verder invreet. Het zaad, geſtooten en ingenomen, is goed voor engborſtigheid en voor het opſtygen der Moer. Het Kruid is ook goed tot Clyſteeren.

SPHYGMICA. Is een deel der gezondheids Leer, handelende van de *Pulſus* of Pols.

SPHYGMICA INSTRUMENTA. De Werktuigen door welkers vermogen men de geſteldheden van den Polsſlag onderzoekt.

SPHYGMUS. Is de *Pols.* Zie dat Artykel.

SPHYRÆNA. *Sudes.* Is een Zeeviſch met twee Zwemvinnen aan den rug (*Dipterus*) die, met opene *Branchiæ*, lucht ſchept, en door eenen langen ſnavel zig van anderen onderſcheidt; waartoe ook de Zee-naald (*Acus Marina*) behoort. Bomare noemt hem *Pylſnoek.*

SPIAUTER. Zie het Artykel Speauter.

SPICA. (In de *Botanie*) Zie het Artykel Lavendel.

SPICA. Een Latynſch woord, dat *Doorn* betekent. Hetzelve wordt in het Franſch behouden. Men bedient 'er zig van om het verband, dat men *koornaairs verband* noemt, uit te drukken. Daar zyn verſcheide ſoorten van, die volgens de gedaante des deels waarop het gelegd wordt, gemaakt worden.

SPICA CELTICA. } Zie het Artykel Nardus.
SPICA INDICA. }

SPICARIUM. Is een Koorn-Magasyn. Hiervandaan schynt het Neder-Saxisch woord *Spiker* af te stammen, dat in de *Lex Salica* en *Alemannica*, met eene kleine verandering, *Spiecbart* geschreeven wordt.

SPICA VIRGINIS. Is eene Ster van de eerste grootte in de aair die de Maagd in haare hand heeft. Zy wordt ook *Arista*, *Azimecb*, *Alazel*, *Hermesti* en *Erigone* genaamd.

SPICILLUM. Zie het Artykel Specillum.

SPIEGEL. *Speculum*. In het Fransch *Miroir*. Deesen worden op de volgende wyse gemaakt. Men blaast kogelen van eene verschillende grootte, zoo als men ze hebben wil, en naarmaate van de grootte der Spiegels. Deese kogelen worden met eene Schaar doorsneeden en men maakt 'er vierkante bladen van. Men legt dezelven op een Yseren Spatel en schiet ze in den Oven. Hierin laat men ze zoo lang tot dat ze beginnen op de gemelde Spatel vloeibaar te worden. Alsdan neemt men ze daaruit en legt ze in den Koel-Oven; bedekt ze met asch; legt voorts de bladen op elkander, en telkens asch tusschen beiden, tot dat 'er de Koel-Oven mee aangevuld is. Ondertusschen houdt men ze in eene middelmaatige warmte, tot dat ze allengskens koud worden. Alsdan neemt men ze uit en verkoopt ze aan de Spiegelmaakers. Deesen maaken ze eerst regt vierkant; kleeven ze met de eene zyde op een daartoe geschikten Steen; en op de andere zyde ryven ze dezelve op eene gantsch gladde Yseren tafel, met zeker klaar zand, zoo lang tot dat de gemelde Spiegeltafelen gantsch zuiver en helder zyn. Dit geschiedt zynde, worden ze met harde tinasch op een vilt gepolyst. Vervolgens neemt men tot ieder Spiegel, naar deszelfs grootte, een tinnen plaat, zoo dun als Papier. Men legt het op een' vlakken en platsen steen, en legt 'er zoo veel Kwikzilver op, tot dat het geheel daarmede bedekt is. Alsdan neemt men de Glastafel weg, legt ze op het gemelde tinblad, en schuift het allengskens voort, en beweegt het zagtkens zoo lang tot dat het zig eindelyk daarop vasthegt. Nadat het dus een tyd lang gelegen heeft, blyft, door middel van het Kwikzilver, het Tin vast aan de Glastafel; en dus is het Spiegelglas gereed, behalven dat het nog in een Raam moet gezet worden. De grootste, fraaiste en kostbaarste Spiegels worden hedendaagsch op het zoogenaamde, en by Venetien gelegen *Murano*, alsmede in de koninklyke Pruissische en Keur-Brandenburgsche Spiegel-Manufactuur, te Neustadt aan de Desse, gemaakt. Frankryk, Engeland en Saxen hebben ook aanzienlyke Spiegel-Manufactuuren; en men zegt dat men zelfs in Moscou besig is om dit

naar

naar te volgen. Ook is in deeſe Eeuw in het Wurtembrugſche op de Juxt, eene Spiegelhut aangelegd; vanwelke glaſen in de Spiegel-fabryk te Stutgard, de fraaiſte Spiegels van allerlei ſlag en grootte gemaakt worden. In de glaſen kogelen, uit welke Spheriſche Spiegels zullen gemaakt worden, wordt in de plaats van het Spiegelblad, een uit Tin, Marcaſit en Kwikzilver geſmoltene Stof gegooten, en de kogel naderhand zoo lang heen en weer gewendt, tot dat zig de Stof aan alle kanten aangezet heeft.

SPIEGEL (PLATTE of EVENE.) Is een Spiegel die eene evene vlakte heeft. Van deeſe ſoort zyn de Spiegels welken men doorgaands gebruikt, omdat zy de zaaken dusdanig verbeelden, als zy merkelyk zyn. ZAHN, in zynen *Ocula Artificiali* beſchryft zeer omſtandig hoe van deeſe glaſen evene Spiegels gemaakt worden. Onder alle de eigenſchappen die men in de platte Spiegels vindt, is de voornaamſte dat zy de zaaken, naar haare waare gedaante en grootte, zoo ver agter den Spiegel voor ſtellen als dezelven voor den Spiegel ſtaan. Ondertuſſchen kan men echter de zaaken voorſtellen en vermenigvuldigen. Wanneer derhalven eene brandende kaars of diergelyke, tuſſchen twee en meer nevens elkander op eene behoorlyke wyſe opgerechte Spiegels geſteld wordt, zoo ziet men dezelve in elken Spiegel meer dan eenmaal, en hiervan handelt omſtandig ZACHARIAS TRABER, in zynen *Nervo Optico.* Lib. II. Ook kan daarover nageleeſen worden SCHOTTUS, in *Magia Catoptr. Lib.* VI *Syntagm.* 4 p. 353. Hieruit beſtaan de Spiegelvertrekken, welken ten opzigte van haare fraaiheid, vernaamelyk in Luſthuiſen of Kaſteelen van voorname Heeren, tot een van de beſte Sieraadjen verſtrekken.

SPIEGEL. Zoo wordt in de *Catoptrica* een iegelyk Ligchaam genoemd, 't welk op de eene zyde plat, maar op de tweede ondoorzigtig of duiſter is, en de ſtraalen dusdanig terug werpt, dat men nog door dezelven eene zaak zien kan. Deeſe Spiegels hebben zeer zonderlinge eigenſchappen, die inderdaad onder de wonderbaarlykſten zouden kunnen geteld worden, indien zy niet bereids al te veel bekend waren. Men heeft verſcheiden ſoorten van dezelven waarvan een iegelyk zyne byzondere eigenſchappen heeft; want daar zyn de *platte Spiegels*, *kogelronde* of *Sphaeriſche*, *Holſpiegels*, *Cylinders*, *Coniſche* en meer anderen van een' byzonderen aart, welke KOHLHANS, in zynen *Tractatu Optico* voor het grootſte gedeelte te ſaamen voorgedraagen heeft.

SPIEGEL. Is aan een Schip de buitenruimte, welke van de Kiel tot aan het end van de agterſteven bekleed is, en van weerskanten een Scheepsboord heeft, en gevolglyk van de Hekbalken en de twee Bill-houten ingeſlooten wordt. In 't

gemeen verstaat men egter door dit woord de geheele Agtersteven.

SPIEGEL. Betekent ook in de Vuurwerkkonst een ronde schyf van hout, waarin gaten geboord zyn. Deese wordt onmiddelyk op de laading, zoo wel in de houten Vuur Machines, tot vermaak, als ook in de Ernst-Ligchaamen gezet; ten einde door middel van de daarin geboorde Gaten, de in brand gestooken Laading teffens het ingezette Ligchaam afschiete. Men maakt ook Spiegels van Fils, en deesen worden in de Mortier onder het Ligchaam gelegd, ten einde hetzelve niet door den geweldigen stoot van het Buskruid in stukken gestooten worde.

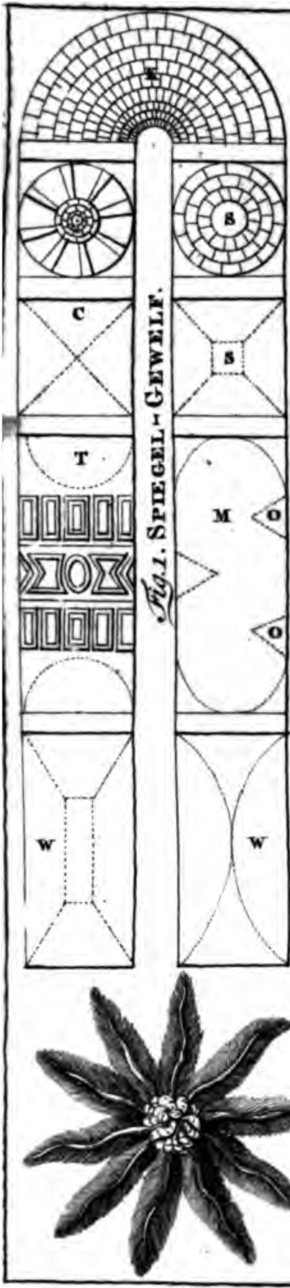
SPIEGEL. *Speculum. Verwyderaar.* De naam van Spiegel wordt aan deese soort van werktuigen gegeeven, uit hoofde dat zy de verborgene gebreken der deelen, die zy verwyderen, gelyk een Spiegel de voorwerpen vertoont, doen zien. — Zie het Artykel SPECULUM.

SPIEGELDRAAGER. De Liefhebbers geeven deesen naam aan een schoone Surinaamsche vlinder, die zeer groot is, en een roode en goudkleur heeft, benevens witte streepen, zoo wel op de opper- als ondervleugelen. Op ieder deeser heeft hy een heldere en doorschynende vlak, die even als glas is. Zy is met twee kringen omringd. De eene is wit en inwendig geplaatst, en de andere zwart; deese ontvangt haar uitwendig, indiervoegen dat deese vlakken veel overeenkomst met eenen Spiegel hebben, die door eene Lyst omvangen wordt. Deese schoone vlinder komt van eene Rups voort, die zig op de Citroenboomen onthoudt.

SPIEGEL-GEVEGTEN. Zyn onder de Zee- en Landmilitie, zoodanige gevegten, inwelken men alle de krygsverrigtingen maar voor het oog, en niet in regten ernst doet.

SPIEGEL-GEWELF. Zoo heet een iegelyk KETEL-GEWELF, wanneer hetzelve volgens zynen aart niet geheel in een boog geslooten is, maar in het midden, boven aan een plat vierkant, of aan eene reguliere Rondte aanstoot. In de grondtekening wordt PLAAT CCXLIII. *Fig.* 1. S, in het midden de Spiegel, of de daartoe verkoosen ingevatte ruimte, naar haare form, met gewoone Linien, aangetekend, en het daarby gebruikelyk gewelf, volgens zynen aart, aan den muur gehangen.

SPIEGELHARST. *Pix liquida.* Bestaat uit wit Harst, Terpentyn en Terpentyn-Olie. Het wordt gemeenlyk uit Holland en van Straatsburg in Duitschland gebragt, en daarom ook *Therebinthina Argentoratensis* genaamd. Het moet vet maar niet al te vloeiend zyn. Sommigen gebruiken het tot trekpleisters, en ook tot vuurwerken.

K
S
C
S
T
M
O
O
W
W
Fig. 1. Spiegel-Gewelf.

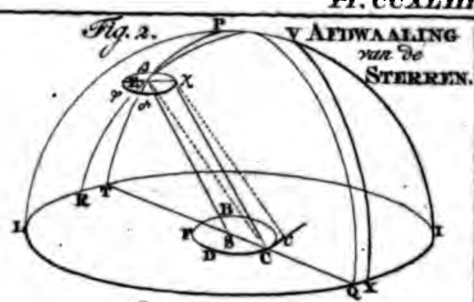

Fig. 2.
P
V Afdwaaling van de Sterren.
R
T
B
F
S
D
C
L
I
Q

Fig. 3. Stervisch.

SPIEGEL-KAS of KIST. *Camera Catoptrica.* Zoo wordt de Kas of het Kabinet genoemd, waarin men, door behulp van Spiegels, de zaak of vermenigvuldigt, of vergroot, of verre afstaande vertoont. Als men by voorbeeld een lang vierkant kastje doet maaken, en de binnen zyden met platte Spiegels bekleedt; in het midden een *Objectum* of voorwerp stelt; het kastje vanboven met een zuiver in Olie gedoopt papier of parkement dekt, en door een kleine smalle opening aan de zyde, in den Spiegel tegenover kykt, zoo verschynt niet alleen het voorwerp menigvuldig, maar schynt ook teffens door eene groote ruimte verstrooid te weesen. Zie het Artykel CATOPTRICA.

SPIEGELVERTREK. Is een klein naauw vertrek, waarin de wanden met groote Spiegelen, welken van de vloer tot aan de zoldering reiken, bekleedt zyn. Diergelyke vertrekken hebben de eigenschap, dat zy alles wat daarin gebragt wordt, menigvuldig vermeerderen, en eene groote wydte in eene kleine ruimte voorstellen, en zyn dierhalven in Lustpaleisen eene fraaie Cieraadje. Hunne figuur is of zes- of agtkant. Het hoofdwerk dat daarby waargenomen moet worden, bestaat in het volgende: dat naamelyk alle de Spiegels eene zelfde hoogte en breedte, en geene afgesleeten randen hebben, maar doorgaands in één stuk voortgaan; dat dezelven ter degen perpendiculaar opgerecht, en die welken tegen malkander overstaan, regt parallel gesteld worden; dat de deur mede met eenen Spiegel bekleedt is, als zy toegeslooten wordt; dat de zoldering ook een Spiegel bekome, ten einde de Persoonen niet verkeerd in dezelven verschynen; dat een kroon-kandelaar in het midden van het vertrek kan opgehangen worden, waardoor hetzelve by nagt, tot groot genoegen en Cieraad, verlicht kan worden.

SPIEL-GRAF. *Speelgraaf* Zoo wordt de geene te Weenen genoemd, dat het gezag en het gebied over de Musicanten, Comedianten en andere openbaare Speelers heeft, die zonder zyn verlof in de Oostenrykfche Landen niets vertoonen of speelen durven. Hy is ook regter over de geenen, die wegens het speelen in verschil geraaken, zynde dit Ampt onder de oudsten van de Graavelyke Breunersche Familie ervelyk.

SPIER. (In de *Anatomie.*) Is een werktuiglyk deel, voornaamelyk saamengesteld uit vleeschvezelen, en het welk de Natuur ter uitvoering der verschillende beweegingen des ligbaams geschikt heeft.

De Ouden vergeleeken eene Spier met eene afgestroopte Rat, en het woord dat de Grieken gebruiken om dit gedeelte uit te drukken, wil zeggen *Ratje.* Dezelfde betekenis is ook in het Latyn en in het Fransch behouden; waarom dezelve in

hoofd, *buik* en *staart* verdeeld wordt. Het hoofd was het bovenste gedeelte, dat doorgaands *Aponeurotiek* of peesägtig is. De buik maakte het middeldeel uit, en is geheel en al vleeschägtig. De Staart was het onderste, dat doorgaands eene Pees of *Aponeurosis* uitmaakt. Men vindt by de hedendaagsche ontleedkundigen verscheide naamen, die hetzelfde uitdrukken dat wy aangehaald hebben. By voorbeeld de naam van *Vastpunt*, *oorsprong-begin*, en zeer ongevoeglyk van *Steunpunt*, wordt aan het hoofd der Spier gegeeven. Aan den Staart die van *inplanting*, *beweegpunt*, *einde* der Spier. Doch het is ongevoeglyk dat men, als eene Spier gelyker wyse vast is aan twee beenderen, het eene uiteinde meerder dan het andere de *Inplanting* of het *Beweegpunt* noemt. Daarenboven is het, de punten der vasthegtingen altoos egaal naar elkander getrokken wordende, ongerymd het eene eerder dan het andere voor het beweegpunt te houden. De Sluitspieren zyn zoodanig saamengesteld, dat men in dezelven het punt van inplanting, noch buik, noch uiteindens onderscheiden kan. Ondertusschen is het zeker dat de Sluitspier van den Aars, by voorbeeld, alle deelen aan dewelken zy vast is, beweegt en doet naderen.

De Spieren hegten zig aan verschillende Ligchaams deelen vast. De Beenderen dienen haar in 't gemeen tot een vastpunt; doch dat belet niet, dat de banden, de beursbanden, de *Aponeuroses* der andere Spieren, &c. niet veel van deesen vasthegten. Daar is 'er die over-en-weder elkander tot een vast punt dienen.

De Spieren worden gemeenelyk verdeeld in *Eenvouwdigen* en *Saamengestelden*. De eenvouwdige Spieren zyn die welken maar eenen buik hebben; wier vesels regelmaatig in dezelfde order geschikt zyn, en met beide einden in eene pees alleen eindigen. De saamengestelde Spieren zyn die welken voortkomen uit de vergadering van veele eenvouwdige Spieren, of het geene byna op hetzelfde uitkomt, het zyn die welker vleeschägtig gedeelte verscheide ryen veselen heeft, die verschillende geschikt zyn en met onderscheidene peesen eindigen. Zoodanig zyn de vederwysen en tweebuikigen, &c. doch de eenvouwdigen, benevens de saamengestelden neemen verscheide naamen aan, met betrekking op haare gedaantens, gebruiken en eenige andere omstandigheden.

Eene Spier is inwendig saamengesteld uit veselen, die by bundeltjes, welken onder malkander, door een zeer dun celagtig Weefsel, waarin men de Zenuwen en bloedvaten der Spier ziet indringen, zyn saamengepakt, Deese vesels zelfs zyn door een Celagtig Weefsel te saamen verbonden, welk Weefsel nog fyner is dan het eerste. Zy zyn, gelyk de gantsche Spier,

in het midden vleeschägtig, en peesagtig aan haare uiteindens, maar de vergadering van alle deese bundeltjes is omzwagteld door een Celägtig weeffel, dat gemeenschap heeft met dat, 't welk de veselstrengen en de vesels zelfs veréénigt. Dit Weeffel is bekend onder den naam van eigen Spiervlies. Dit Weeffel strekt zig uit van de eene tot de andere Spier, en maakt weesenlyk uit als een gemeen vlies, in hetwelke de Spieren en de veselen zelfs, die de Spieren saamenstellen, geplaatst zyn.

Wat het eigen maaksel der Spiervesel aanbelangt, zulks is niet gemakkelyk om regt te bepaalen. Het geene in deesen opzigte zeker is, is 1) dat iedere roode vesel nog in verschei-de uitermaate fyne veselen verdeeld kan worden. 2) Dat zoo men de roode en peesagtige Vesel met het vergrootglas onderzoekt, zy allen gedraaid schynen; doch de laatste veel minder dan de eerste. 3) Heeft Ruisch eindelyk met zyne opspuitingen aangetoond, een Net van Slagaderlyke vaten, dat niet alleenlyk zig uitbreidt, op de oppervlakte der Vesel, maar dezelve ook indringt en zig daar verliest.

De Werking eener Spier wordt saamentrekking of *Contractie* genaamd, en deese saamentrekking heeft geen plaats, dan in het vleeschdeel der Spier of in den buik. Daarenboven worden 'er met opzigt op de werking der Spieren, veele verschillende vraagen, die daartoe kunnen gebragt worden, gedaan.

1. Wordt gevraagd: *in wat staat is doorgaands eene Spier?* — Veelen willen dat zy in eene gestadige saamentrekking is, en zeggen dat eene dwars doorgesneedene Spier zig terug haalt; dat in de Lammigheid by voorbeeld, waarin eene der Mond-Spieren lam is, de tegenwerkers, niets meer hebbende dat hen tegenhoudt, zig saamentrekken en terug gaan; doch men antwoordt dat zulks door niets anders geschiedt dan door de veerkragt, en niet door de Spierwerking; dewyl, na den dood, wanneer deese Spierwerking geen plaats meer heeft, indien men eene Spier dwars doorsnydt, de Spierdeelen nooit nalaaten terug te gaan en zig saamen te trekken.

2. Men vraagt hoe veel eene Spier, door zig saamen te trekken, kan verkort worden? In 't gemeen wordt geantwoordt, dat eene Spier zig meer of min saamentrekt, naar dat haare vleeschveselen meer of min lang zyn. Het geene zeker is, is dat eene Spier door zig sterk saamen te trekken, een weinig meerder dan een vierde der lengte haarer vleeschveselen verkort, doch dat loopt, gelyk sommige Schryvers willen, op geen derde.

3. Vraagt men of de veerkragt eener Spier meerder kan saamentrekken dan de Spierwerking? Men antwoordt dat eene

Spier veelmeer wordt faamengetrokken door de Spierwerking dan door de veerkragt. Want indien eene Spier, nadat zy is doorgefneeden, zig twee duimen door de veerkragt faamentrekt, en dat ik de Spierwerking doe werken, 't welk men door dit faamengetrokken deel te knypen verrigt, zal de Spier zig nog een duim meerder faamentrekken, door de eenvouwdige veerkragt deefer Spier; bygevolg trekt de Spierkragt meerder te faamen dan haare veerkragt; of, het geene op hetzelfde uitkomt, eene Spier die op den hoogften trap der Spierfaamentrekking gebragt is, is veel korter dan een Spier, welke tot op den hoogften graad der elaftieke faamentrekking gebragt is.

4. Wordt gevraagd: waarnaar moet de fterkte eener Spier gereguleerd worden, en wat voor eene evenredigheid volgt deefe zelfde kragt? Men antwoordt dat zy naar verfchillende zaaken gefchikt wordt. Vooreerft is zy gefchikt naar de dikte en menigte, of naar het getal der vleefchvefelen, zoo dat twee Spieren die parallel geplaatft zyn, en waarvan de vefelen in dikte en menigte gelyk zyn, van kragt egaal zyn. Zoo integendeel van twee Spieren, de vefelen van de eene eenmaal dikker, of in eene quantiteit eens minder dan de vefelen van de andere zyn, alsdan zal de laatfte eens zoo fterk zyn als de eerfte. De Proefneemingen inderdaad bewyfen ons dat eene koord wiens dikte eens zoo dik is als die van eene andere koord, een dubbeld gewigt houdt. — Ten tweede zoo is de kragt der Spieren evenredig met de fpanning der vleefchvefelen. By voorbeeld daar zyn twee menfchen, een van eene bloedryke gefteldheid, en een ander van eene zagte. Alsdan is de Spierkragt in den eerften aanmerkelyker dan in den tweeden, omdat zyne deelen meerder gefpannen zyn dan die van den anderen. Ten derde is de kragt der Spieren bepaald door de uitgeftrektheid der bepaalende oorzaak, omdat ieder menfch de faamentrekkende kragt der Buigers of Uitrekkers des arms, naar zyne begeerte, die daarvan de bepaalende oorzaak is, vermeerderen kan.

5. Wordt 'er gevraagd, met wat kragt eene Spier zig kan faamentrekken, of, het geene op hetzelfde uitkomt hoedanig is de abfolute of volftrekte kragt eener Spier. — Om op deefe vraag te antwoorden, is het goed vooraf te zeggen dat de kragt van het vermogen zig ontleent van de lengte des hefbooms van den wederftand, vergeleeken met de lengte van den hefboom der kragt; zoo dat, wanneer de arm des Hefbooms van wederftand, gelyk is aan die des hefbooms van kragt, zal alles in evenwigt zyn. By voorbeeld als ik weeten wil met wat kragt eene koord, die een gewigt van tien pond in evenwigt houdt, werkt, dan zeg ik dat de hefboom

boom van kragt, gelyk zynde aan dien van wederſtand, de kragt van tien ponden is. Dus is het ook met de kragt der Spier gelegen.

6 Vraagt men of in een breede Spier, het eene deel zonder het andere, werken kan? Men antwoord ja. By voorbeeld in de driepuntige Spier (*deltoïdes*) kan het voorſte gedeelte ſaamengetrokken worden, als iemant zyn arm voorwaarts brengt, terwyl het agterſte gedeelte ſlap is.

Wy zullen van het een en ander, in plaat eenige opheldering geeven.

Een Spier wordt door de Anatomiſten verdeeld; in een Ligchaam en twee uiteindens. Het Ligchaam *c* (PLAAT CCXLIV. *Fig.* 2) wordt ook de buik van de Spier genoemd, en de twee uiteindens noemt men *Tendons*, waarvoor de geene die *a* gemerkt is, de regter en *b* de linker is. *Fig.* 3 (*Ibid*) vertoont een geopende enkele Spier, om de inwendige menigte van vleeſchveſelen te beſchouwen; en *Fig.* 4. (*Ibid*) vertoont eene ſaamengeſtelde geopende Spier, toonende de ſchikking der Veſelen in ieder Ligchaam.

Inplanting en kragt van de SPIEREN.

De alwyſe Schepper der Natuur heeft de Dieren voorzien van Leden, beweegbaar rondom de ſaamenvoegſels, door middel van Spieragtige koorden, ingezet naby de vereenigingen of het middelpunt van beweeging, de groote wysheid vanwelke ſchikking blyken zal, uit het veronderſtellen der inplanting in E te zyn (PLAAT CCXLV. *Fig.* 2.) naby het gewrigt B, zynde de Spier DE of los en afſcheiden van de beenen DAB, of aan dezelven vanonder gehegt door een Ligamentum R; in ieder vanwelke gevallen het been AB niet omgedraaid kan worden tot den ſtand AH, zonder dat de Spier DE ſaamengetrokken of verkort wordt tot DM, 't welk niet alleen moeielyk maar zelfs ook onmogelyk zoude zyn. Moeielyk omdat de breedte en de dikte van den Arm zoo ſterk vermeerderd zou worden, datze de dikte zou krygen van den buik van een Dier. Aan den anderen kant, het maakſel van eene Spier zoodanig zynde, dat ze maar een weinig kan inkrimpen, zelden boven twee of drie vingerbreedte, zoo moet zoodanig eene inplanting als die in E, die eene inkrimping van meer dan anderhalf voet vordert, ten eenemaal onmogelyk zyn. Daarom vinden wy, inderdaad, de Spieren ingeplant by het middelpunt van beweeging, gelyk in *Ibid.* Fig. 3.

Om de kragt van eene Spier te berekenen, zoo hebben wy de beenen als hefboomen te beſchouwen; en dan zal het vermogen der kragt van de Spier altyd zyn tot den wederſtand of

tot

tot het gewigt die zy bekwaam is om op te heffen, gelyk de grooter afstand des gewigts van het middelpunt der beweeging is tot den minderen afstand van het vermogen. Hieruit wordt by ondervindings-proeven bevonden, dat een sterk jong Man bekwaam is om een gewigt R of te heffen. (*Ibid. Fig.* 3.) gelyk tot agtentwintig pond, wanneer de arm uitgebreidt is in eene horizontaale rigting, hebben wy deese evenredigheid, naamelyk : de kragt van de Spier ID, is tot het gewigt R = 28 ℔, als de afstand BC is tot den afstand IC. Maar men heeft gevonden dat BC, de lengte van de Cubit en hand, meer dan twintigmaal grooter is dan IC, de afstand van de Spier van het middelpunt van beweeging. Daarom moet de kragt van de Spier ID, meer dan twintig maal grooter zyn dan het gewigt R, of meer dan 28 × 20 = 560 ℔.

Wederom, om de kragt te vinden, welke de tweehoofdige en Elleboogs-Spieren hebben, wanneer de *humerus* EA (*Ibid. Fig.* 4.) perpendiculair is tot den Horizont, zoo hebben wy eerst te onderzoeken wat gewigt een man bekwaam is om in dat postuur te draagen, naamelyk R = 35 ℔, en vervolgens de hoeveelheid van de afstanden CB, CI, die in dit geval zyn als 16 tot 1. Daarom is de kragt van deese Spieren tot het gewigt R = 35 ℔, als de afstand C = 16 is tot den afstand van IC = 1; of de kragt is gelyk tot 560, als te vooren.

Maar het geene het wonderlykste schynt, is de kragt der Spieren die de beneden kaak beweegen; welken, wanneer ze allen te saamen genomen worden, in eenen Man het gewigt van 1 pond niet overtreffen, en nogtans eene kragt hebben gelyk tot 534 ℔; en in sterke Doggen, Wolven, Beeren, Leeuwen &c. is derzelven kragt nog veel grooter, zoo dat zy zwaare en sterke beenen daarmede verbreeken, gelyk zulks blykt uit het neemen van hun dagelyks voedsel.

Naamen, getal en onderscheiding van de SPIEREN.

De Spieren ontleenen in het algemeen derzelver naamen van hunne vaste en beweegbaare punten, te saamen; somtyds van het vastpunt alleenlyk; en somtyds alleen van het beweegbaare punt: sommigen van dezelven worden insgelyks benoemd van wegens haar gebruik; en sommigen van wegens hunne gedaante of gelykenis, of dergelyke: en eindelyk, sommigen van hunne zitplaats, stand of andere hoedanigheden, gelyk zulks blykt uit de beschryving van eene iegelyke Spier onder haar eigen Artykel.

Wat het getal der Spieren in het Menschelyke Ligchaam betreft, de Schryvers verschillen hierin grootelyks van malkander;

der: nogtans is het zeker, zegt HEISTER, dat zulks meer dan vyfhonderd is; de voornaamsten vanwelken vertoond worden in twee Plaaten. — De geenen die in het voorste deel des Menschelyken Ligchaams gelegen zyn, ziet men aangeweesen op PLAAT CCXLIV. *Fig.* 1. Wy zullen ze hier met derzelver naamen opgeeven. —

1. 1. Is de *Musculi Frontales*, voorhoofds-Spieren.
2. 2. De *Orbiculares Palpebrarum*, ronde Spieren der Oogleden.
3. De *Attollens Auriculam*, opligters des Oors.
4. De *Temporalis*, of Slaapspier.
5. De *Masseter*, of Kaauwspier.
6. Vertoont de Spier, die door LANCISI genoemd wordt *Constrictor* of *Depressor pinnæ narium*, de Neus-Nedertrekker.
7. *Dilator alæ nasi*, Neusverwyderaar.
8. De *Zygomaticus* of Jukspier.
9. De plaats van den *Elevator labiorum communis*, door LANCISI, *Gracilis*, Lipsoptrekker genaamd.
10. De *Elevator Labii Superioris proprius*, eigenlyke bovenste Lips-optrekker.
11. 11. De *Constrictor* of *Sphincter labiorum*, of *Orbicularis labiorum*, door sommigen *Osculatorius* genaamd. De Lips-Sluitspier.
12. De *Buccinator*. Wang-Spier.
13. 13. De *Musculi Mastoidei*, of Hoofds-Zydwaarts-buigende Spieren.
14. 14. De *Sterno hyoidei*, of Borst Tongbeens-Spieren.
15. 15. De deelen van de Spieren die van de *Clavicula* of van het Sleutelbeen voortkomen.
16. 16. De *Coracohyoidei*. De Ravenbeks Tongbeens-Spieren.
17. De *Scoleni*, of ongelyke halsbuigende Spieren.
18. Vertoont deelen van de *Cucullaris* (Monnikskaps-spier) aan de regterzyde;
18. Aan de Linkerzyde, is de *Elevator Scapulæ*, anders genaamd *Musculus Patientiæ*, Schouderblads-opligter of Gedulds-Spier.
19. 19. De plaats daar de Vesels (*fibræ*) van de *Pectoralis* (Borstspier) zig vereenigen, in sommigen opzigte met die van de *Deltoides*, of driehoofdige Spier.
20. 20. De *Deltoides*.
21. De plaats in de *Carpus* (het gewrigt) daar de *Palmaris longus* door eenen Ring in de *Ligamenta annularis* gaat.

22. Eene

22. Eene wonderbaare vereeniging van de peesen (*tendons*) der uitbreiders (*extensors*) der drie laatste vingeren.
23. 23. De voortbrengsels van het Peritonœum, welken, de Spieren van de Abdomen, in de ringen, doorboorende, tot het Scrotum nederdaalen.
24. 24. De plaats waar de drie Peesen van de *Sartorius* (snyderspier) *gracilis* (schraale of smalle Spier) en *Seminervosis* (halfzenuwagtige Spier) ingezet worden in het voorste en inwendige deel van de Tibia, juist onder de knie.
25. 25. De Peesen van de uitbreiders der Teenen, die vastgehegt zyn door eenen band aan den enkel, gelyk te zien is aan beide zyden; maar aan de regterzyde, inwendig, wordt een ander *ligament* vertoond, 't welk de Peesen van den *Extensor longus digitorum* (lange Teens-uitstrekker) de *Tibiæus Posticus* (agterste Scheen-spier) en de *Flexor Pollicis* (Teensbuiger) vasthegt.
26. 26. De *Musculus Pectoralis* of Borst-Spier.
27. De driehoofdige uitstrekker van het Ellebeen aan de regterzyde (*Triceps.*)
28 en 30. De tweehoofdige (*Biceps*) Spier aan de linkerzyde, volgens de uitlegging van Lancisi.
29. Een deel van den driehoofdigen Uitstrekker, aan de linkerzyde.
30. De tweehoofdige Spier, aan de regterzyde.
31. De *Brachiæus internus*, of binnenste Armspier.
32. De *Anconæus*, of opligtende Ellebeens-Spier.
33. De *Pronator Rotundus*, of voor-omkeerende ronde Spier.
34. 34. De *Supinator Longus*, of agter-omkeerende lange Spier.
35. 35. De *Radius Externus*, buitenste Speekspier, volgens Lancisi.
36. De *Extensor Carpi Ulnaris* of uitstrekker van het Ellebeens-gewrigt.
37. 37. De *Cubitæus internus*, of binnenste Ellebeens-Spier, volgens Lancisi.
38. De *Radius internus* of binnenste Speekbeens-Spier, volgens Lancisi.
39. De *Palmaris* (Palmspier) met de Peesagtige uitrekking.
40. 40. De Peesen van de Spieren des duims.
41. De Pees van de *Adductor Pollicis* of Duims-afvoerder.
42. De *Extensor Magnus Digitorum*, of groote Uitstrekker der Vingeren.

43. De

Fig. 1.
Musculi *of* **Spieren**
van het achterste deel van het
Menschelyk Lichaam.

Fig. 2. **Inplanting der Spieren.**

Fig. 3. **Kracht der Spieren.**

Fig. 4. **Kracht der Spieren.**

43. De *Ligamentum Carpi*, of Gewrichtsband.
44. 44. De Peesen van de *Iliaci Interni*, Darmbeens-Spieren.
45. De *Pectinaeus*, Schaambeens Spier.
46. Een der hoofden van de driehoofdige Spier.
47. 47. De *Rectus femoris* (regte Dyebeens Spier) aan iedere zyde.
48. 48. De *Vastus Externus* (groote buitenste Spier) aan iedere zyde.
49. 49. De *Vastus Internus* (groote binnenste Spier) aan iedere zyde..
50. De *Gracilis*, smalle of schraale Spier.
51. De *Seminervosus*, half-Zenuwagtige Spier.
52. De *Sartorius* (lange of Snyderspier) aan iedere zyde.
53. Een gedeelte van den oorsprong van den *Vastus Externus*.
54. 54. De *Membranosus*, of vliesige Spier.
55. De *Tibialis anticus*, of voorste Scheenbeens-Spier.
56. De *Gemeli* of Kuitspieren.
57. 57. De *Solaei* of Zool-Spieren.
58. De *Tendo Achillis* of Pees van Achilles.
59. Is, volgens Lancisi, de *Extensor digitorum longus*, of lange Teens-uitstrekker.
60. 60. De Peesen van de *Extensors* der Toonen.
61. De Peesen van den *Extensor longus*, *Tibiaeus posticus* en *Flexor pollicis*.
AA. Gedeeltens van de langste Rugspier, aan iedere zyde (*Latissimus dorsi.*)
BB. De intandingen van de *Serratus major anticus*, of voorste groote Zaagspier.
C. C. De *Sternum* of het Borstbeen.

Plaat CCXLV. *Fig.* 1. vertoont de Spieren van het agterste deel des Menschelyken Ligchaams, alwaar:

1. 1. Vertoonen de twee Spieren op het *Occiput*, door Eustachius *Quadrati* of vierkante Spieren, genaamd.
2. De *Musculus Cucullaris* of Monnikkaps-Spier.
3. De *Splenius*, of Spalt-Spier.
4. De *Musculus Mosstoideus*, of Zydwaartsche hoofdbuiger.
5. De *Musculus Patientiæ* of *Levator Scapulæ proprius*, de Geduld-Spier of Schouderblads opligter.
6. De *Rhomboides*, de Tarbotswyse Spier.
7. De Articulatie van de Clavicula met de Scapula, aan de regterzyde.
8. De *Deltoides* of driehoofdige Spier.

9. De *Teres minor*, dwarsse of kleine ronde Spier.
10. De *Teres Major*, of groote ronde Spier.
11. 11. De *Latissimus dorsi*, of breedste Rugspier, aan iedere zyde.
12. De *Glutæus major*, of groote Bil-Spier.
13. De *Glutæus medius* of middelste Bil-Spier.
14. De *Musculus pyriformis*, Peesvormige Spier.
15. De *Quadratus femoris*, of vierkante Dyebeens Spier.
16. De *Biceps Femoris* of tweehoofdige Dyebeens Spier.
17. De *Semimembranosus*, of halfvliesige Spier.
18. De *Membranosus* of vliesige Spier, volgens LANCISI.
19. 19. De *Vasti externi* of groote buitenste Spieren.
20. De *Gastrocnemii* of Kuitspieren.
21. De *Soleus*. De Zoolspier.
22. De *Plantaris* of Plantspier.

SPIERAGTIG. Zie het Artykel MUSCULARIS.

SPIERBEWEGING. De oorzaak en het beginsel deeser beweeging, kan niet dan moeielyk uitgelegd worden.

Men kan tweeërlei oorzaaken bybrengen, waarvan eenigen uitwerkende en anderen bepaalende zyn.

De uitwerkende oorzaaken hebben geleegenheid tot veele onderstellingen gegeeven. Het geene zeker is, is dat de oorzaaken van het voor- en agterbrein komen, en zig door middel der Zenuwen in de Spieren begeeven. Zoo men de Zenuw die in een deel gaat, bindt of affnydt, en dat zy de eenigste is, dan houden de Span- en Spierwerking aanstonds op; doch zoo het de eenigste niet is, is 'er maar eene eenvouwdige vermindering der beweeging, of styfheid.

Veele Phisiologisten hebben uitgelegd op wat wyse de Spierwerking met behulp der dierlyke Geesten uitgevoerd wordt. Het voornaamste bewys dat van het bestaan der Geesten gegeeven wordt, is de proefneeming van BORELLUS. Zoo de middenrift-Zenuw gebonden wordt, houdt de beweeging des middenrifts aanstonds op. Zoo men die herstelien wil, moet de Zenuw tusschen de twee vingeren, van de binding af tot aan het middelrift, gedrukt worden, waaruit men met genoegsaamen grond opmaakt, dat 'er dierlyke Geesten zyn, en dat zy een zeer subtiel vogt zyn, dat in de Zenuw, die BORELLUS beschouwt als een saamenstel, 't welk uit een oneindig getal kleine buisjes bestaat, is opgesiooten.

Veelen willen ook dat het bloed tot voortbrenging van de Spierbeweeging medewerkt. De proefneeming van STENON wordt ten bewyse hiervan bygebragt. — Opent een Dier; bindt deszelfs groote Slagader boven de uitmelkende Vaten, alsdan worden de onderste uiteindens lam. Hieruit besluit men

men dat het bloed eenigſins tot de Spierbeweeging noodig is.

De bepaalende oorzaak is die, welke het Zenuwſap in de Zenuwen, ter voortbrenging van de Spierbeweeging, bepaalt om rond te loopen. De invloed des dierlyken vogts, hangt, volgens Freind, af van de drillingen, gelyk de lucht veroorzaakt in het geluid, en die men in de vaſte deelen veronderſtelt. Dus is de invloed van het dierlyke vogt eene geleende beweeging, dewyl het van die der vaſte deelen afhangt. Men heeft veele proefneemingen gedaan, waardoor men opgemerkt heeft dat de drilling der vaſte deelen noodwendig altoos de beweeging van het dierlyke vogt is.

Zoo men alle de Verſchynſelen der Natuur, dienende om Stuiptrekkingen voort te brengen, raadpleegt, bemerkt men dat zulks niet geſchiedt, dan door middel der drillingen en prikkelingen in de Zenuwen. Buiten deeſe drillingen kan men een oneindig getal verſchynſelen die in veele Ziektens opgemerkt worden, niet uitleggen.

Daar is in alle Ligchaamswerkingen doorgaands eene opvolging van oorzaaken. De eerſte is de drilling der Zenuwen. De tweede is de dobbering van het dierlyke vogt. De derde is de invloed van dit dierlyke vogt in de Zenuwen.

Veelen hebben ter uitlegging van de Contractie der Spieren gewild, dat de Veſelen uit langwerpige ruitsgewyſe blaasjes, waarvan de groote middellyn was naar de zyde der lengte, en de kleine naar den kant der breedte, zoo dat, wanneer de eene of andere oorzaak, welke, door de zyde te verwyderen, de diagonaalen verandert, opkomt, de Spier verpligt zal zyn om zig ſaamen te trekken of korter te worden. Anderen hebben gezegd dat de blaasjes eirond waren. Dit geſteld zynde, dewyl men weet dat de contractie der Spieren komt van den invloed des dierlyken vogts dat in de blaasjes vloeit, (veronderſteld zynde dat de Zenuwen zig daar openen) zoo verpligt de oorzaak die het vogt lokt om in te gaan, dat zelfde vogt te werken op den gantſchen ommetrek der wanden van de blaasjes, en om de zyden van het middelpunt, door het veranderen der middellynen, te verwyderen; even gelyk gezien wordt in eene met wind uitgezette blaas. Leeuwenhoek heeft tuſſchenruimtens in de Veſelen gezien, en Cowper zegt daar Kwik ingevoerd te hebben. Bygevolg, de ſaamentrekking der Spieren komt van de verkorting der ruitsgewyſe Celletjes.

In het algemeen is het zeggen waar, dat de werking der Spieren naauwelyks uit te leggen is, zonder de voortdryving der dierlyke Geeſten in de blaasjes, door middel der Zenuwen, en door de verwydering der Wanden van dezelfde blaasjes;

ter ſaamentrekking der Veſelen by te brengen. Deeſe gedagte is het meeſt gevolgd, en is ook de eenvoudigſte. Ondertuſſchen is het moeielyk te bewyſen, dat de voortdryvende kragt alleen zoodanige ſterke ſaamentrekkingen, als die der Spieren, kan voortbrengen. Waarom men by de voortdryving de uitdryving der dierlyke Geeſten, welke door de warmte des omloops veroorzaakt is, by kan doen.

De Vleeſchveſelen zyn 1) in de Spierbeweeging gebondener en meer geſpannen. 2.) De Spier wordt harder, en haare Veſelen ſluiten zig tegens malkander. 3.) De Spier wordt, door zig ſaamen te trekken, bleek. 4.) Men ziet dat de grootte der Spier in de ſaamentrekking verandert. De eene wil dat zy minder, een ander dat zy meerder wordt. Die, welken willen dat zy minder wordt, bouwen op de ondervinding van Glissonius, die, zynen arm in een vat vol water geſtooken hebbende, waarnam, dat zoo lang zyne Spieren daarin waren, het water geduurende de ſaamentrekking verminderde, waaruit hy opmaakte dat de grootte der Spier, geduurende haare ſaamentrekking, verminderde. Boyle beſluit, dat de proefneeming van Glissonius wel bewyſt dat de grootte des arms in de ſaamentrekking vermindert, doch niet dat de grootte der Spier minder wordt.

Die, welken willen dat het gevaarte der Spier in de ſaamentrekking toeneemt, gronden zig daarop, dat de ſaamengetrokkene Spieren harder en ſteviger zyn op het aanraaken; en dat men, nadat 'er een deel gebonden is, die binding veel beter in de Saamentrekking dan in de ontſpanning voelt.

Die, welken begeeren dat de Spier in de ſaamentrekking grooter wordt, zeggen met Borellus, dat het hart ten tyde zyner ſaamentrekking, zyne zelfde uitwendige grootte behoudt, en dat 't het bloed in de Slagaderen niet jaagen kan, dan voor zoo verre zyne Wanden, evenredig met de menigte bloeds dat het hart in deszelfs holligheden inneemt, vermeerderen.

Het blykt klaar, dat, by de ſaamentrekking der Spieren, de lengte vermindert, zonder dat de dikte vermeerdert, ten minſte zigtbaar, en dat 'er veele omſtandigheden zyn, waarin de Spier, meerder door haare grootte verlieſende, dan zy door haare dikte toeneemt, merkelyk van haare grootte verlieſt.

SPIER-SLAGADEREN. Zyn twee voornaame takken, die uit den Schenkelſlagäder op de dye komen, voornaamelyk aan haar bovenſte gedeelte. Een deeſer twee takken, die vry aanmerkelyk is, en een kleine ſtam ſchynt, wordt de *uitwendige Spierſlagäder* genoemd. Zy begeeft zig naar het uitwendig deel der dye, en wordt beneden verdeeld in twee takken, waarvan de eene naar den ſtam des Schenkelſlagäders helt, en de andere zynen weg laager voortzet, en beide worden zy

omi-

omtrent de knie in veele takken verdeeld. — De tweede tak wordt *inwendige Spiersflagäder* genaamd. Hy maakt eigenlyk den ſtam en begeeft zig langs het geheele inwendige deel der dye. Deeſe Slagaderen worden Spierſlagaderen genoemd, omdat zy het bloed aan de Spieren, die zig in de nabuurſchap bevinden, uitdeelen. — De Slagaderen die insgelyks aan de armſpieren verdeeld worden, heeten ook *Spierſlagaderen*.
De Aderen worden even als de Slagäderen in eene *in*- en *uitwendige* verdeeld. In Spieräders des arms en in Spieräders der dye; de Spieraders des arms zyn bovenſte en onderſte. Deeſen komen voort uit de plaatſen alwaar de Slagaders verdeeld zyn geworden, en brengen het bloed dat zy daarvan gekreegen hebben, in het bed der onderſleutelbeenſche. Die der dye ontlaſten zig in den Schenkel-Ader.

SPIERING. Zie het Artykel EPERLANUS.

SPIESGLAS. Zie het Artykel ANTIMONIE.

SPIKENARD. Zie het Artykel NARDUS.

SPIKKELEN. Dit woord gebruiken doorgaands de Boekbinders, die de boeken op ſnee met allerlei verwen beſprengen. Dit nu geſchiedt veelſints met rood, groen, of geel. De roode Verw wordt van Vermilioen, maar de groene van goede harde *Indigo* en *Auripigmentum* bereidt, welke Verwen op den Wryfſteen fyn gemaakt en met Arabiſche Gom en Dragant aangezet worden. De geele kleur kan men hebben van Saffloer of wilde Saffraan, of het geene nog beter is, van *Gumm. Gutt.* welke ſaamen maar in water worden gelegd, zonder eenige gom of iets diergelyks noodig te hebben. Dit ſpikkelen nu geſchiedt met een fyn kwaſtje, zynde kort afgeſneeden, het harde deel buiten, maar het zagtſte in de ſteel vaſt gemaakt. Dit kwaſtje wordt in de bovengemelde verw gedoopt, en daarmede het in de pers zynde boek zagtjes beſprengd. Ingeval men meer dan eene kleur op de ſnee van een boek wil hebben, moet men de eerſte Verw alvoorens laaten droog worden, voordat de andere daarop geſpikkeld wordt.

SPIL. Zoo wordt op een Schip het Inſtrument genoemd, 't welk men anderſints een *ſtaande Windäs* heet, waardoor de Ankertouwen opgewonden worden. Naamelyk beneden op het ruim wordt een Yſeren vierkante pen in een ſterk hout ingeſneeden, waarin de Yſeren tap, welke onder aan den Spil vaſtgemaakt is, te ſtaan komt en daarin omloopt. Boven aan het hoofd is dezelve met twee Yſeren ringen, die omtrent eenen voet wyd van elkander afſtaan, beſlagen, door welk hoofd vervolgens twee horens over het kruis kunnen geſtooken worden, om de Spil daarmede om te doen draaien. Haare

lengte is van verschillende sterkte; in 't byzonder bedraagt de buik over dewelke de touwen zig rollen, vierdehalf voet in diameter.

SPIL-FLUITEN. Zyn Orgelpypen, vanonder en vanboven eenigsints toegespitst, maar in het midden wyd.

SPIN. *Aranea.* Is een bekend vergiftigd en by meest alle menschen afschuwelyk Diertje. Men vindt in Duitschland en elders, menschen die elkander wys maaken dat de Satan somwylen de gedaante van *Spinnekoppen* aanneemt en zig daarin vertoont als een zoogenaamde *Spiritus familiaris.* Ook verhaalt men, schoon met dezelfde bygeloovigheid, dat ze onder de Planeeten de Maan en Saturnus in den Schorpioen onderworpen zyn, en uit dien hoofde zoo graag vliegen vangen, als die insgelyks van Saturnus beheerscht worden. Zy spinnen haar net uit zigzelven, zoo dat men ze menigmaalen zoo ieverig aan hetzelve ziet arbeiden, dat ze het besterven. Als 'er in de lucht eene ongemeene menigte van Spinnekoppen gezien wordt, dan houdt men het daarvoor dat het een teken van pest is, en dat 'er alsdan een *Saturnis*-gift in de lucht heerscht, waardoor de Spinnekoppen groeien, maar de menschen sterven. Ook is het bekend hoe veele menschen door deese Dieren, die hun vergift in spys of drank hadden gebragt om het leeven zyn geraakt. Men heeft aangemerkt dat in oude Gebouwen, voornaamelyk op een vogtigen en mistigen grond staande, veele Spinnekoppen gevonden worden, en dat bygevolg dit Ongedierte uit de Lucht geteeld wordt. Voorts vermeerdert zig dit Ongedierte door zyne eigene Eiertjes, die het Wyfken, in een klein bondeltje vergadert, een tyd lang by zig draagt; doch eindelyk hier en daar in de hoeken verbergt, tot dat ze in de heete Zomerdagen volkomen uitgebroeid worden, als wanneer men eene groote menigte van kleine Spinnekoppen ziet. De vermaarde Antonius van Leeuwenhoek heeft veele moeite genomen, om de eigenlyke gesteldheid der Spinnekoppen, door middel van Microscoopen, te ontdekken. Hy heeft onder anderen aangemerkt dat ze agt oogen hebben; voorts even zoo veel groote en van vooren nog twee kleine pooten, en aan dezelven zaagvormige klaauwen. Daarenboven tusschen de twee kleine pooten nog twee haakjes, in de gedaante van klaauwen gekromd, overeenkomende met den Angel van Schorpioenen, hebbende van vooren eene kleine opening, uit welke, naar alle waarschynlykheid die stoffe komt, welke het gift der Spinnekoppen genaamd wordt. Maar inzonderheid hebben ze aan het agterste deel des Ligchaams eene menigte fyne organen of werktuigen, uitwelken zy haare vademen voortbrengen, bestaande eerst

uit

uit eene vloeibaare taale ſtof, maar die welhaaſt droog en ſterk wordt, en zoo fyn is dat eenige honderd draadjes moeten ſaamengevoegd worden, en aan elkander groeien, voor dat ze een eenigſints ſterken en dikken draad maaken.

De Spinnekop heeft in de Medicynen ook haare nuttigheid, en de grooten worden voornaamelyk zeer gepreeſen. Want als zoodanig een Spinnekop, in een doosje opgeſlooten, en jaar en dag daarin gelaaten wordt; dan verteërt ze eindelyk zig zelve, en wordt in een' geſpikkelden Steen veranderd, die het gift wederſtaat; zoo dat, als hy in een ring gevat en aan een vinger gedraagen wordt, die aanſtonds van kleur verandert en gelyk als met een wolk overtrokken wordt, als 'er gift naby komt. — Maar ingeval een Steen deeſe verandering niet toont, dan wordt hy voor valſch en nagemaakt gehouden. Men zegt dat in Surinamen ongemeen groote Spinnekoppen gevonden worden, vanwelken Mej. MERIAN eenigen afgebeeldt heeft. Men vindt ze meeſt op de Quajavesboomen. Deeſen zyn rondom vol haair; ſpinnen geene lange draaden, gelyk de Reiſigers daarvan getuigen, maar woonen in een neſt; zynde zoo rond als een Ey. Zy hebben ſcherpe tanden en haar beet is gevaarlyk, laatende teffens een vergiftigd vogt in de wonde vloeien. Haar gemeen voedſel zyn Mieren, die hen niet kunnen ontſnappen, als ze de boomen op en af loopen; want deeſe Spinnen hebben agt oogen, gelyk alle de anderen. Met twee zien ze naar boven, met twee naar beneden, met twee naar de regter en met twee naar de linkerzyde. Als ze geen Mieren betrappen kunnen; haalen ze de kleine Vogeltjes *Colobritjes* uit hunne neſten, en zuigen 'er het bloed uit. Zy leggen de huid van tyd tot tyd af, gelyk de Rupſen; hoewel men 'er geene vliegenden vindt. In de bogt van Campeche is eene zeldſaame ſoort van Spinnekoppen; ſommigen byna zoo groot als eenes mans hand, met lange magere beenderen, zy hebben twee tanden, tusſchen anderhalf en twee duim lang en naar evenredigheid dik. Deeſen zyn zoo zwart als een Agaat; zoo glad als een Spiegel, en zoo ſpits als een Doorn; doch niet regt maar krom. Als men de Spinnekoppen dood bewaart men nogtans gemeenelyk deeſe tanden, die van ſommigen in de Tabaksdooſen gedraagen worden om de pypen ſchoon te maaken. Anderen gebruiken ze tot Tandeſtookers, voornaamelyk ingeval van tandpyn; want men gelooft dat die daarvan overgaat. Op den rug hebben ze eene bleekgeele wol, zoo zagt als Fluweel.

SPINA. *Cyphos*, *Cyphoſis*. De ombuiging of kromming des Ruggegraats, een Bogchel.

SPINA ACIDA. Zie het Artykel BERBERISSENBOOM.

SPINA ACUTA. *Biſtora*, *Brittannica*. Is eene ſoort van Ha-

 ge-

gedoorn, die in Engeland in het midden van den winter bloeit en vrugt draagt.

SPINA ALBA. *Carduus tomentosus Acanthi folio vulgaris.* Witte Bergdistel, is eene soort van distelen of kruid dat een Stengel maakt, vier of vyf voeten hoog, dikker dan een duim, met eene witte wol overtrokken, gelyk die van de Italiaansche Beerenklauw. Boven op de spitse staan ruige koppen, die stekelig zyn en op malkander liggen. Deese koppen ondersteunen de Bloemtrossen, zynde purperverwig; somwylen wit, vanboven uitgebreidt en in smalle strookjes gesplitst. Op deese bloemtjes volgen korentjes, hebbende ieder vanboven een klein borsteltje, in gedaante gelyk die van de *Cnicus*, doch ze zyn veel kleiner en veelverwig, scherp en bitter van smaak. De wortel is teder, wit en zoet, doch verandert als hy oud geworden is. Dit kruid groeit op ruwe woeste plaatsen, en heeft veel weesenlyk zout en olie. De wortel opent, verdeelt, verdryft de winden en opspanningen, versterkt de Maag, verdeelt de klieren en is een middel voor de tandpyn. Het zaad is goed voor het ledetrekken der jonge kinderen.

SPINA ALBA HORTENSIS. *Carduus Mariæ. Mariendistel*, groeit in de Hoven en in het wild. Dit kruid heeft eene zweet- en pisdryvende kragt. Het dryft ook de opgestopte maandstonden en stilt den witten vloed.

SPINA BIFIDE. Is by de Ontleedkundigen eene scheiding van den ruggegraat in twee deelen.

SPINA CERVINA. Zie het Artykel DUINBEZIEBOOM.

SPINACIA. *Spenaadje.* Is een kruid wiens bladen breed en spits zyn, hoekig en gekorven, malsch en zagt, donkergroen, sappig en zittende op lange Stengelen, zynde omtrent een voet hoog, rond en hol, voorts getakt en van het midden tot boven aan met purperverwige bloessem bezet. Deese staat in een vierkante kelk, doch laat vrugt nog zaad na zig; maar de kleine vrugten groeien aan byzondere plaatsen, en worden ovaal-ronde, spitse en stekelagtige hulzen, vanwelken ieder een zaadje bevat, zynde byna geheel rond en eenigsins spits. De wortel is dun, wit en met eenige Veselen bezet. Dit kruid wordt in alle Moestuinen, wegens zyn blad, geteeld. Het heeft veel *Phlegma* en Olie, maar weinig zout. Het maakt een open Ligchaam; vermindert de scherpigheid op de longpyp en zuivert het bloed. Het schynt dat de Ouden weinig kennis van deese Plant gehad of ten minste een anderen naam daaraan gegeeven hebben.

SPINA CHRISTI. *Rhamnus.* Een Doorngewas uit Syrien, met smalle bladen, witte en welriekende bloemen. Eenigen houden het daarvoor dat de doornenkroon van onzen Zaligmaaker van dit Gewas gevlogten was.

Fig. 1.

MUSCULI *of* SPIEREN

van het voorste deel van het

Menschelyk Lichaam.

Fig. 2. **Een Enkelde Spier.**

Fig. 3. **Een Geopende Enkelde Spier.**

Fig. 4. **Een Saamengestelde Geopende Spier.**

SPINA DORSI. Zie het Artykel Ruggegraat.
SPINAGIE. Zie het Artykel Spinacia.
SPINA HIRSI. Zie het Artykel Tragaçanth.
SPINA INFECTORIA. Zie het Artykel Duinbezieboom.
SPINA NODOSA. Zoo wordt een toeval genaamd, waaraan de Wervelbeenen van den Ruggegraat onderworpen zyn; doch gebeurt zelden en tast wel meest de jonge kinderen aan, wiens beentjes nog zagt zyn, en weeke Peri hebben. Dit ongemak is bezwaarlyk te geneesen, en eindigt gemeenelyk in eene ruggeteering en doodelyke Rachitis.
SPINA TIBIÆ. Zoo wordt het voorste scherpe been van het Scheenbeen genaamd.
SPINATUS COLLI. (In de Anatomie.) Is eene Spier die gelegen is van den tweeden halswervel tot aan den vyfden of zesden des Rugs, tusschen de doornagtige en dwarsche uitsteeksels onder de Spalkspier en de groote omgewondene. — De Heer Winslow heeft haar den naam van *demi-épineux* of halfgraatsche gegeeven. Men noemt haar ook *Spinatus transversus Colli*. Zy is saamengesteld uit veele Wervelbeensche Spieren, die in uit-en-inwendigen verdeeld kunnen worden. De uitwendigen zyn langer en minder schuins dan de inwendigen. — Deese Spier is verward met de Ruggraats-Spier, *Spinatus dorsi*. De Heer Lieutaud heeft, volgens deese waarneeming, maar eene Spier daarvan gemaakt en *Oblique épineux* of schuinsche Graatspier genoemd.

Als de Halsgraatspier van de eene zyde alleen werkt, dan trekt zy den hals naar de zyde die zig agterwaarts en een weinig op de zyde saamentrekt. Indien zy beiden te gelyk werken, herstellen zy den hals op den romp.

De Heer Winslow geeft den naam van *Spinati parvi Colli*, aan kleine Spiertjes, die tusschen de doornen der zes halswervelen, en den laatsten wervel van den hals, en den eersten des rugs, geplaatst zyn. Die van de eene zyde zyn door den agtersten nek of Graatband afgescheiden. Zy worden ook *Interspinati* (tusschengraatsche) genaamd. Haar gebruik is om den hals uit te steeken.

SPINATUS MAGNUS DORSI. Is eene, langs de rugwervelen, tusschen de doornagtige en dwarsche uitsteeksels geplaatste Spier. Zy strekt zig van den tweeden Rugwervel af uit, tot aan den tweeden der Lenden. Zy is saamengesteld uit veele kleine wervelbeensche Spiertjes, die in uit-en inwendigen kunnen verdeeld worden. Eenige ontleedkundigen verwarren dezelve met de halfgraatsche of dwarsche Graatspier van den rug. Deese Spier is eene aanleiding der halsgraatsche en van dien der lenden. Haar gebruik is om den rug uit te steeken, wanneer ze van wederzyde te gelyk werken; wanneer de eene

na de andere werkt, trekt die welke zig faamentrekt, de wervelbeenderen, aan dewelken zy vast is, naar haar toe.

De Heer WINSLOW geeft den naam van *Spinati parvi dorsi*, aan Spiertjes die van het uiteinde van eene der Graat-uitsteekfels der rugwervelen, naar dat van het volgende gaan. Zy zyn kleiner dan die van den rug. De naam van tusschengraatsche, dien men haar ook geeft, voegt haar vry wel. Zy zyn door den agtersten nekband van malkander gescheiden en dienen ter uitrekking van den rug.

SPINA VENTOSA. *Beenvreeter.* Is eene soort van zweeren; wanneer eene knorbeenige Stoffe de *Pori* der beenderen aanvult. Dit toeval is zeer gevaarlyk en wordt zelden anders dan door afzetten van het beschadigde deel geneesen. In de *Spina Ventosa* wordt men gewaar dat de Beenderen aanmerkelyk zwellen zonder pyn. Zie het Artykel BEEN-VRETER.

SPINET. Is een Musicaal-Instrument of Clavier, anders *Symphonie*, Clavecimbel of enkel Instrument genaamd. Maar daar is ook eene kleine soort van Instrumenten die men *Spinetten* noemt, zynde een *Quint* of Octaaf hooger gestemd dan de anderen.

SPINHUIS. Zie het Artykel TUCHTHUIS.

SPINNEKOP. Zie het Artykel SPIN.

SPINNEN. Is een bekend handwerk, van eene zeer uitgebreide nuttigheid onder het menschdom, dienende ter vervaardiging van Linnen en andere kleedingen, ter dekking des Ligchaams voor de koude.

SPINNEWEBSVLIES. Zie het Artykel ARACHNOIDES.

SPINOSISMUS. Wordt genaamd als men met Spinosa maar een algemeen Weesen stelt, en bygevolg God en de waereld niet behoorlyk onderscheidt. Men noemt ook *Spinosisten*, de geenen die verscheide andere valsche en gevaarlyke gevoelens van *Spinosa* hebben.

SPINRAG-LINIE. Is eene byzondere soort van eene uit regte en kromme Linien te saamengestelde Linie, welke, wanneer zy beschreeven is, omtrent naar eene Spinrag gelykt. Zy is van geen zonderling nut, behalven dat dezelve tot de aftekening van eenige soorten van bladeren aanleiding geeft. ALBRECHT DURER leert hoe men dezelve Geometrisch zal tekenen, naar de 40*ste* Figuur van zyn Boek welkers tytel is: *Onderwysing van het afmeeten met den Passer* &c. en in de 42 Figuur beschryft hy een Instrument, om niet alleen deese, maar ook verscheide andere kromme Linien daarmede te tekenen. Niet minder verklaart derzelver tekening SCHWENTER in het eerste Deel van zyne *Geometrie*, in de vyftiende opgaave van het derde Boek.

SPINT. Dit is een Gordel van onvolmaakt hout, die meer of

min

min dikte heeft, en die men tusschen de Schors en het hart van alle soorten van boomen vindt. Men onderscheid het ligtelyk van het volmaakte hout, door het onderscheid der kleur en den hardheid. In het Timmerhout moet men het Spint van het gezonde hout affscheiden, want het is aan het verwormen en verderven onderhevig. De Heer DE BUFFON heeft echter middelen aan de hand gegeeven, om het zoo goed als het overige hout te maaken.

SPINUS. *Ligurinus*, *Acanthis*. Een klein Vogeltje, gelyk een Distelvink, doorgaands geel en zwart van kleur. Zyn bek is niet lang, dun en spits; hy aast op zaadjes en onthoudt zig in warme Landen. Hy maakt zyn nest in de Bosschen der Bergen; heeft een aangenaamen zang; veel olie en vliegend zout; is, gegeeten zynde, een goed middel voor de vallende ziekte.

SPINX-RUPS. Men geeft deesen naam aan eene Rups, om dat haare houding overéénkomt met die, welke de Schilders en Beeldsnyders gewoon zyn, aan een verdicht Dier te geeven, 't welk deesen naam draagt. Deese Rups is glad en behoort tot die van de grootste soort. Wanneer zy haar volkomen groei gekreegen heeft, omtrent het einde van de maand Augustus, zoo is zy drie duim lang en somtyds nog langer. Zy is schoon groen en aan iedere zyde met zeven groote knoopsgaten vercierd, die gedeeltelyk eene witte en gedeeltelyk eene Appelbloessemkleur hebben. Haar kop wordt door een zwarte streep omvangen, en zy heeft een hoorn aan het agterste van haar Ligchaam. Men vindt deese Rups gewoonelyk op de Ligufter, schoon zy zig meede met de bladeren der Syringa en Appelboomen voeden kan. — Wanneer zy niet eet, houdt zy haar kop opwaarts, 't geene haar naar eene Sphinx doet gelyken.

In September, wanneer deese Rups naby haare gedaante verwisseling is, beginnen haare schoone kleuren te verdwynen. Zy begeeft zig in de aarde, spint eenige draaden en verandert in eene van die Popjes die aanmerkelyk om eene soort van neus zyn, die by wyse van een snuit gevormd is en op de borst hangt. Uit dit Popje komt, tien of elf maanden daarna, een zeer schoone Nagtvlinder voort. Zyne vleugelen die hy fraai uitgespreidt draagt, laaten het opperste gedeelte van zyn Ligchaam zien, waarvan iedere ring, die door zwarte randen van malkander gescheiden worden, met eene Roosenkleur versierd is. Zyne onderste vleugelen, die de schoonsten zyn, hebben voor een gedeelte eene roode kleur, die op het roosverwige trekt, en waarvan de schakeeringen verscheiden zyn. Het opperste van de boven vleugelen heeft meer bruin, maar

is echter met roodägtige wolken versierd, en met anderen van eene schoone zwarte kleur gevlakt.

SPION. Dit is een kleine Jagt- en huishond, wiens hair lang en verschillend gekleurd is, en zyn staart is dik en met lange hairen bezet. Men bedient 'er zig van tot de kwartel en Patrysen-Jagt. De besten komen uit Spanjen.

SPION. Zoo wordt in het algemeen genoemd, iemant die op eenes anderen doen en laaten, heimelyk en om hem te benadeelen, acht geeft. In het byzonder die in den oorlog heimelyke kondschap van den vyand haalt.

SPIRA, Zoo wordt een kring of Cirkel genaamd, wiens begin uit zyn middelpunt gaat en telkens grooter wordt; als wanneer men een strik of slang in elkander gekronkeld ziet. De grond van het voetstuk van een Pylaar, wordt by VITRUVIUS ook *Spira* genaamd.

SPIRAAL-LINIE. Zie het Artykel SPECIAAL-LINIE.

SPIRACUTA. *Pori*. Zweetgaten. Zyn kleine gaatjes in de huid, doorwelken de onzigtbaare uitwaasseming der dampen en van het Zweet gaat. Zie het Artykel PORI.

SPIRÆA THEOPHRASTI. Zie het Artykel VIBURNUM.

SPIRALIS. *Helix. Voluta*. Is eene slakvormige of kromme Linie, die van haar middelpunt meer en meer afwykt hoe meer ze verlengt wordt. Daar zyn tweërlei soorten. By de Liefhebbers van de Algebra en in de verheven Geometrie is voornaamelyk de *Spiralis Archimedea*, van haaren Auteur *Archimedes* dus genaamd, bekend.

SPIRALIS PARABOLICA. *Parabola Spiralis*, *Heliceides*. Is eene kromme Linie welke ontstaat, indien men den As van eene Parabel in eenen Cirkel buigt en daardoor de Semiordinates verder uit malkander brengt. De eigenschappen van deese Linie heeft *Jacob* BERNOULLI in den *Actis Erudit*. Ao. 1691. *pag*. 14. *Seqq*. door de differentiaal-Rekening van den Heer van LEIBNITS beweesen.

SPIRANDI DIFFICULTAS. *Asthma*. Zie het Artykel AAMBORSTIGHEID.

SPIRATIO. Zie het Artykel RESPIRATIO.

SPIRITUALISATIO. Zoo noemt men eene Chymische Operatie, waardoor de harde Ligchaamen tot fyne Geesten gebragt worden. Dit wordt omtrent de zouten gedaan, die door de *destillatie* geheel en al in Geesten veranderen, zonder wederom tot een vast Ligchaam te worden, ten zy met byvoeging van een Ligchaam, dat dezelve aan zig trekt en by zig houdt. De wyse om vlugtige Geesten te bereiden, komt met het waterdestilleeren overéén. Het onderscheid tusschen beide is, dat het water veel *Phlegma*, maar de *Spiritus* weinig heeft; waarom men ook door de *Rectificatie* den *Spiritus* van het water kan

kan affcheiden. Maar de *Spiritussen* worden uit de Gewassen of door eene *Fermentatie*, of door het toedoen van *Spiritus Vini* geprepareerd. Die door de *Fermentatie* geprepareerd worden, moeten eigenlyk *Spiritus* genaamd worden; maar die met *Spiritus Vini* gedestilleerd worden, zyn niet eigenlyk *Spiritus*, maar worden het alsdan eerst, als de opgegooten *Spiritus* afgetrokken wordt. Men moet ook aanmerken dat, wanneer de zaaken vooraf fermenteeren, ze alsdan eene grooter menigte van *Spiritus*, als welke dies te sneller uitwaassemt, van zig geeven. Doch deese fermentatie moet in houten vaten geschieden, en in geene anderen. Men prepareert ook sommige *Spiritus* der Gewassen met wyn, gelyk de *Spiritus* van *Lilium Convallium*. Maar aangezien het meerder gedeelte van den wyn komt, zoo is het beter dat men het een met *Lilium Convallium* geprepareerde Wyngeest noeme.

SPIRITUS. Zie het Artykel Geest.

SPIRITUS ACIDI. *Zuure Geesten.* Zie het Artykel Acidum.

SPIRITUS ARDENTES. *Inflammabiles.* Brandende Geesten. Zoo worden in de Stoffcheikunde die geenen genoemd, welken niet weesenlyk zuur noch pisagtig, maar volatile of zwavelagtig en olieagtig zyn, zoo dat ze zeer ligt door het vuur kunnen aangestooken worden. Deese *Spiritus* worden gemeenelyk gemaakt, uit koorn, jeneverbessen of uit Druiven of uit Gist van Wyn en Bier. Behalven deesen vindt men ook nog in de Apotheeken een groot getal deeser Geesten, welken gemaakt worden uit verscheiden *Vegetabilia*; als uit vrugten, Kruiden, Bloemen, Wortelen &c.

SPIRITUS DEFECTUS. *Gebrek der Leevensgeesten.* Deese heeft veele oorzaaken waardoor ze te weeg gebragt wordt, als sterke arbeid, *Convulsien*, misbruik van *Evacuatien*, zoo ten aanzien van het *Semen* als anderfints. Het loopen, vegten, dansfen en meer andere sterke beweegingen; overmaatig zweeten, sterke *excretien* en buikloopen; als ook honger, 't zy door gebrek van Leevensmiddelen of door krankheden. De geneesing der ontbreekende Geesten, moet naar de oorzaaken geschikt worden. Hierom zyn de slaap en de rust zeer dienstig, en dan de *Analeptica*, als een goed glas wyn, &c.

SPIRITUS FAMILIARIS. Dus noemt men gemeenelyk doch dwaaslyk, een zekere Geest, die deese of geene mensch tot zyn helper in het een of ander heeft; omtrent zoo gelyk men van de *Kaboutermannetjes* spreekt.

SPIRITUS LAPIDIFICUS. Zie het Artykel Gorgonicus.

SPIRITUS URINOSI. *Pisagtige Geesten,* Gelyk als de *Vegetabilia* tot de bereiding der brandende Geesten, en integendeel de *Mineralia*, die tot de zuure dienstig zyn, alzoo worden

den voornaamelyk de *Animalia* of de Dieren, tot de *Urinose Geesten* het allerbekwaamste gevonden; want sommige Dieren worden heel genomen, gelyk als de Wormen, Padden en Slangen. Van andere Dieren neemt men of de harde of de zagte of vloeibaare deelen. Harde zyn gemeenelyk de Beenderen, Hartshoorn, Ivoor, Elandsklaauw, &c. De weeken zyn het Hertenhart, de Bevergeil, de Nageboorte &c. De vloeibaare zyn gemeenelyk het Menschenbloed en de *Urina*. De vloeibaare of sapryke nu van deese soort, gelyk de Wormen, Nageboorte, Bloed en Pis, worden gemeenelyk tot het rotten weggelegd; doch deese stinkende arbeid kan niet goed zyn, voornaamelyk zoo zy zig onder het destilleeren in een schuim opwerpen, in den Ontvanger klimmen en de geheele destillatie bederven. 't Is derhalven beter dat men alle vogtigheid uitdroogt, zoo veel als men kan, en wel in den Zomer in de open lucht of in den Zonneschyn, of door de zagte warmte van een Oven, 't welk ten allen tyde geschieden kan. Men behoeft ook niet te vreesen voor het verlies van het *Sal Volatile*; want zulks wordt van de daarby zynde olieagtige en taaie deelen zeer vastgehouden.

SPIRITUUM ERRORES. De *dwaalende Leevensgeesten*. Ontstaande als onze Geesten, door vreemde denkbeelden ingenomen, valschelyk oordeelen, niets onthouden, en ongerymde dingen saamenstellen. Hieruit ontstaan de *Mania*, *Melancholia*, en veelerlei Raasernyen, als de St. Vitus-dans, de Watervrees, dwaase Liefde, *Rea*, *Malacia*, en de Tarantulbeet, &c.

SPIRITUUM MOTUS INORDINATUS. De *onordenlyke beweeging der Geesten*. Deese wordt men gewaar tegen de Natuur, omdat ze in een schielyker en heviger beweeging zyn gebragt, en dikwils hevige pyn veroorzaaken, waarop somtyds hitte en waaking volgt. De oorzaak hiervan is somtyds in de harde, en somtyds in de vloeibaare deelen, en te mets wel in de Geesten zelve gelegen. Tegens deese onordenlyke beweeging en de daaruit ontstaande pyn en waaking, zyn dienstig de *Opiata* en *Papaverina*, als *Opium in Substant. Laudan. Hysteric. Opiat. Tinctur. Opii Cydoniat. Croci*, *Sem. Papav. alb. Syrup. Papaver. Diacod. Montan. Philon. Roman.* en *Persic. Reg. Nicol. Theriacal. Mitbridat. Tinctur. Papaver. Rhœad.* Alle deese middelen werken zoo, dat ze de *Spiritus* gelyk als binden. — Doch by deese middelen staat aan te merken, dat ze niet moeten gebruikt worden, ten zy men de oorzaaken wel overwogen hebbe, dat is de bron uit welke zy voortspruit. Ja, haare Dosis is ook niet te vermeerderen dan in den hoogsten nood, en wanneer de pyn het vereischte.

SPITHAMA. Eene *Span*, is een maat van een span, waarby kleine dingen gemeeten worden.

SPITS VAN EENEN HOEK. Zoo heet het punt waarin de twee Linien, welken dien hoek maaken, te saamen stooten. Vermits men nu de Linien aan haare enden met zekere Letters tekent, om te weeten wanneer verscheide hoeken aan eene Figuur zig bevinden, van dewelken eigenlyk gesprooken wordt, zoo wordt altoos de Letter van den hoek, van denwelken de vraag is, in het midden gesteld.

SPITSBEENTJE. *Os piramidale.* (In de *Anatomie*) Een naam die aan het tweede been der tweede rye van de voorhand gegeeven is. Zyn voetstuk is naar buiten gekeerd, en maakt een deel van den handrug uit. Deszelfs punt ziet naar binnen. Dit Been heeft veele kleine oppervlaktens. Een is 'er dat katrolswyse eindigt. Hetzelve wordt het *agterbandsche* genaamd, omdat het articuleert met het voetstuk van het eerste been der agterhand. Een ander, dat tegen dit is overgesteld, voert den naam van *voorärmsche*, en articuleert met het schuitbeentje. Daar zyn nog twee anderen, waarvan het eerste, dat naar de kleine Ellepyp gelegen is, om deese reden den naam van *kleine Ellepypsche* voert, en met het kleine vierhoeksbeentje vereenigd wordt. Het tweede ziet naar de groote Ellepyp, wordt het *groote Ellepypsche* genaamd, en vereenigt zig met het groote beentje.

SPITSBERGEN. Een van de onbekende Noord-Landen, agter *Nova Zembla*, naar den Noord-Pool gelegen, dat in het jaar 1596, door de Hollanders ontdekt wierd, en van veele spitse Bergen, die aan de Kusten leggen, zynen naam bekomen heeft. Men vindt aldaar veele Zeevogels, witte Beeren, Rendieren en Walvisschen, welke laatstgenoemden in den Zomer door de Hollanders gevangen worden. Het Land is onbewoond en zeer koud, zoodanig, dat 'er geene doode Ligchaamen verrotten kunnen; en in den winter heeft het vier maanden agter malkander nagt, maar in den Zomer daarentegen even zoo lang dag. Het Land 't welk het naaste aan het Oosten ligt, wordt Nieuw-Friesland genaamd.

SPITSE HEUVELTJES. *Corpora Piramidalia.* (In de *Anatomie*) Mergägtige uitsteeksels van het verlangde hoofdmerg. die als by- en afhangende Ligchaamen der Eyronde Heuveltjes zyn. WILLIS heeft haar den naam van spitse heuveltjes gegeeven. De Heer DU VERNEY en WINSLOW beschouwen haar als eenvouwdige eironde Ligchaamtjes. Zy neemen met de Byheuveltjes de onderhelft des verlangden Hoofdmergs in, onder de vierde holligheid des Breins, en van de steelen des Agterbreins.

SPITS-FLUIT. Is eene soort van Pypen in een Orgelwerk, en

en daarin van eene *Spilfluit* onderscheiden, dat het Labium wyder, maar zy van boven meer toegespitst is. Daar zyn twee soorten van: 1. Een Spitsfluit van 4 voet toon. 2. Een kleine Spitsfluit van 2 voet toon.

SPITS-GROSSCHEN. Zyn in het jaar 1476, uit de Sneebergsche Mynen, te Zwickau gemunt; en in het begin gold ieder stuk maar eene goede Grossche, maar vervolgens zyn zy op 15 penningen gekomen, waarvan zy nog vyftienders genoemd worden; maar dezelven zyn eindelyk op 18 penningen, die zy nog gelden, gereesen.

SPITSMUIS. *Musaraneus.* Volgens den Heer *de* BUFFON schynt de Spitsmuis eene soort van schakeering in de order der kleine Dieren te maaken, en de tusschenwydte te vervullen die 'er tusschen de Rot en de Mol is, die, schoon zy in kleinte naar malkander gelyken, echter in gedaante veel verschillen, en in alles twee verre van elkander verwyderende soorten zyn. De Spitsmuis die nog kleiner dan de Muis is, gelykt naar de Mol, door haar snuit; want haar neus is veel langer dan haare kaaken; door de oogen, die, schoon een weinig grooter dan die van de Mollen, op dezelfde wyse verborgen, en veel kleiner dan die van de Muis zyn; door het getal der vingeren, vermits zy 'er vyf aan iedere poot heeft; door den staart door de beenen en vooral door de agtersten, die zy veel korter dan de Muis heeft; door de ooren, en eindelyk door de tanden.

De gewoone kleur van de Spitsmuis is bruin met ros gemengd; maar men heeft 'er mede die aschverwig en anderen die byna zwart zyn, en zy zyn allen byna witägtig onder den buik. Zy zyn zeer gemeen door gantsch Europa, maar het schynt niet dat men 'er in Amerika heeft.

Dit kleine Dier heeft een' sterken reuk die het byzonder is, en die in de katten een afkeer verwekt, zy vervolgen de Spitsmuisen en dooden haar; maar zy verslinden haar nooit, gelyk zy de Muisen doen.

De Spitsmuisen onthouden zig gemeenelyk, en vooral des winters, in de Voorraadschuuren, alwaar zy van de Graanen, Insecten, en van het verdorven Vleesch, leeven. Men vindt hen ook menigvuldig in de Bosschen, alwaar zy zig in de holle boomen, of in de holen der Aarde onthouden. Men zegt dat zy zoo veel jongen als de Muisen werpen, maar nogtans zoo dikwils niet. Haar geluid is veel scherper dan dat der Muisen. Zy loopen noch zien op verre na zoo wel niet als deese Dieren, waardoor men hen gemakkelyk vangen kan.

SPLANCHNA. Dus worden de inwendige; doch vooral de voornaamste deelen des onderligchaams, als de Maag, Milt, Lever, &c. geheeten.

SPLANCHNICA. De Geneesmiddelen die tegen de Ziektens der deelen des Onderligchaams dienen.

SPLANCHNOLOGIA. Is een deel der Anatomie, verklaarende de gesteldheid der Ingewanden.

SPLEET. (In de *Anatomie*) Langwerpige en naauwe holligheid die de Beenderen geheel en al doordringt.

Men geeft in de Heelkunde ook deesen naam aan eene soort van zeer naauwe, en somtyds zoo fyne Beenbreuk, dat men moeite heeft dezelve te ontdekken.

De groote Spleet der uitwendige Vrouwelyke Teelleden, is eene langwerpige holligheid, die zig in de Vrouwen, van beneden het Schaambeen, tot een duimbreed van den Aars uitstrekt.

De Groote Spleet des Breins of *van Sylvius*. De Heer WINSLOW geeft deesen naam aan eene groef, die de voorlobbe des Breins, ter wederzyde van de middellobbe verdeelt.

SPLEETEN. Zoo heeten in de Triglypen de verdiepingen of insnydingen, van dewelken telkens twee geheele en twee halve zig daarin bevinden. Zy worden door de Franschen *Graveurs* en *Canaux* genoemd.

SPLEN. Zie het Artykel LIEN.

SPLENDOR. Is het schynsel of de glans van het Licht, dat van een donker Ligchaam terug valt; hoedanigen glans het van een helder Ligchaam had ontvangen. Dus is *Splendor* van *Radius* onderscheiden, zynde een straal van een glinsterend en schynend Ligchaam.

SPLENETICA. Worden zoodanige Geneesmiddelen genoemd, die gebruikt worden als de Milt verstopt, verhard, gezwollen of met een ander ongemak behebt is. Van deesen aart zyn de *Herb. Cuscut. Centaur. min. Scolopendr. Flor. Borrag. Cappar. Rad. Filicis. Polypod. Sem Fraxin Lapid. Cancror. Pulveres Absorbentes* en alle *Martialia*, *Spirit. Sal. Ammoniaci*, *Essent. Pini. Elixir. Propriet. Scorbutic. Martial. Ol. Tartari per delig.* en onder allen hebben den voorrang de *Martialia* met de *Lapid. Cancror. Corn. Cerv. ust. Ebur.* &c. Want gelyk de Acida en alle zuure Spysen geheel tegen de melk en schadelyk zyn, zoo worden ook de Obstructien en de daaruit voortkomende Pyn en Gezwellen, en *Scirrhi* der Lever, door geen betere middelen dan door de *Præcipitantia* geneesen. Tot het uitwendig gebruik zyn dienstig *Ol. Tart. fœtid. Laterin. Emplastr. de Cicuta*, *Gumm. Ammoniac*, &c.

SPLENETICI. Zoo worden die geenen genoemd, die aan de Milt ziek zyn.

SPLENETICUS. Zoo wordt gezegd van al dat geene, 't welk tot de Milt behoort of dienstig is. Aldus worden de Genees-

middelen die tegens de Miltziekte dienstig zyn, *Splenetica* genaamd. Zie hierboven.

SPLENI. Verstaa *Musculi*. Zyn Spiertjes die het hoofd agterwaarts buigen, en zyn op beide zyden der vier bovenste wervelbeenen gelegen.

SPLENIA. *Plumaceoli*, *Plagulæ*. Compressen, Drukdoeken, worden mede onder de Chirurgicaale Instrumenten geteld.

SPLENICA Zie het Artykel SPLENIA.

SPLENICA. Zie het Artykel SPLENETICA.

SPLENITES. De *Milt-Ader*, anders *Salvatella* genaamd, is een Adertje aan den kleinen Vinger der linkerhand, doch wordt aan de regterhand de *Lever-Ader* genoemd.

SPLENIUS of *Splenii*. Deese naam wordt in de Anatomie, aan een paar uitrekspieren des hoofds gegeeven, omdat men in haar eene gelykenis met de Milt, die de Latynen *Splen* noemen, gevonden heeft. Men geeft haar ook den naam van *Mastoïdes posteriores*, omdat zy zig met een haarer uiteindens aan het Mamuitsteeksel des Slaapbeens vasthegten.
Ieder deeser Spieren is verdeeld in twee deelen, die van agter veréénigd en van boven vanéén gescheiden zyn. Het boven deel is vast aan den Nekband der eerste halswervelen, aan de doornagtige uitsteeksels der vier laatsten en aan die der twee Rugwervelen. Daarvandaan klimt zy schuinsch op, sluipt onder het bovenste uiteinde der borstbeensche Tegelspier, en wordt van het Mam-uitsteeksel tot de dwarsche streep des Agterhoofdbeens vastgehegt. Het onderdeel is aan de doornagtige uitsteeksels der vier Rugwervelen, na het tweede, vast. Daarvandaan klimt zy op; is vast aan het eerste deel, en eindigt met zyn ander uiteinde aan de dwarsche uitsteeksels der vier eerste halswervelen. — Deese Spier is een der voornaamste uittrekkers des hoofds en van den hals.

SPLINT. Zie het Artykel SPLENIUS.

SPLINTER VAN EEN GEBROKEN BEEN. Een klein stukje Been, dat van het Ligchaam des Beens in eenige zwaare fractuuren, wordt afgescheiden.

SPODIUM. Is eigenlyk eene Arts-Asch. Men verstaat 'er ook eenige gecalcineerde zaaken onder; invoegen men *Spodium* somwylen voor gebrandt Elpenbeen neemt.

SPODIUM GRÆCORUM. Graauwe Tutia, heeft eenerlei kragt met de witte. Men vindt het gelyk de *Pompholyx* in de gedaante van eene meelagtige substantie, die egter gemakkelyk met de vingeren tot stof gewreeven kan worden, aan de Wanden, alwaar men Erts smelt.

SPODIUM MINERALE. Zie het Artykel TUTIA ALEXANDRINA.

SPOELEN. Zoo worden te Halle die onderaardsche Gragten genaamd, die met Eiken-paalen zyn uitgezet, en waarin verzameld wordt het geene van de zoogenaamde *Stegen* wordt afgeveegd; en het geene van Sneeuw- Regen- en ander water, in het dal valt; daaruit in den Saalstroom afgeleidt wordt, ten einde het de Zoutbron niet nadeelig zy.

SPOELKELK. Zoo wordt in de Roomsche Kerk de Kelk of Beker genaamd, waarin Wyn en Water is, dien men aan eenige Communicanten, op hun verzoek, tot afspoeling, na dat zy de gewyde Hostie genuttigd hebben, toedient.

SPOELKLOS. Zoo wordt aan een Spinnewiel genaamd, die klos daar de gesponnen draaden op gesponnen worden. *Wev-verspoelen* worden genaamd, waarmede de inslag wordt ingeschooten.

SPOELWYN. Zie het Artykel LEUK-WYN.

SPOLIA. Betekende by de Romeinen den buit, die zy op de vyanden veroverden, en wel voornaamelyk de wapenen van de voornaamste vyandelyke Officieren, die zy mede naar huis bragten, en in hunne Tempels en Huisen gewoon waren op te hangen.

SPOLIA. Zoo worden de Riddertekens, als schild, helm, degen, handschoenen en spooren genoemd, die by adelyke Begraaffenissen, volgens het Ridderlyk gebruik, aan de Muuren in de Kerk opgehangen worden.

SPOLIARIUM. Zoo wierd by de Romeinen de plaats in hunne Badstooven genaamd, daar zy hunne kleederen uittrokken; en by de Amphitheaters de plaats daar men de gekwetste of gesneuvelde Kampvegters nedersmeet.

SPOLIEEREN. Rooven, Plunderen, Besteelen, Uitschudden. Daarvan komt SPOLIUM, een Roof, 't welk in de Rechten zulk eene daadelykheid betekent, wanneer van iemant met geweld en tegens recht en reden iets ontnomen wordt; hebbende de *Spolie klagten* daarvan den naam.

SPOLIUM SERPENTUM. Zie het Artykel EXUVIÆ SERPENTUM.

SPOND. *Bondon*. Zoo wordt genaamd: 1) By Kuipers het stopsel waarmede het gat, boven in het midden van het vat, toegestopt wordt. 2.) De Plank voor de opening van eenen Vyver, waardoor men hem laat afloopen. 3.) De Timmerlieden noemen dus het Werkhout dat naast den bast zit en het merg omringt. 4.) Een stopsel van een Geschut, om het voor onzuiverheid te bewaaren.

SPONDEUS. Zoo wordt in de Dichtkunde een voet of maat van een Vers genaamd, bestaande uit twee lange Syllabes. Maar *Spondaicus versus* wordt genaamd een Vers in een Hel-

dendicht of *Carmen Heroicum*, als de vyfde voet een *Spondeus* in plaats van een *Dactylus* is.

SPONDYLIUM. *Beerenklaauw.* Zie het Artykel ACANTHUS.

SPONDYLOITHES. Deese naam geeft men aan de delfbaare Gewrigten of Wervelbeenderen der Dieren. Alle de plantswyse afdrukselen die men op sommige Ammons-horens opmerkt, zyn de saamenvoegselen van hunne afschutselen. Men geeft hun den naam van *Spondyloithes.* Men heeft nog verscheide andere soorten van *Spondyloithes.* Men vindt ronde, slangswyse, rondägtige, saamengedrukte en spitse.

SPONDYLUS. Zie het Artykel VERTEBRA.

SPONDYLUS. Is eene soort van Oesters, welker deksel of schulpen zeer dik zyn en zwaar. Dewyl echter *Spondylus* in het Grieksch ook het Ruggebeen van een Dier betekent, zoo noemt men ook dit steenen, die voormaals Lendewervelen van Dieren geweest zyn, met den naam van *Spondylolithi*; en als de Graaten en de Ruggraat der Visschen in steen wordt afgebeeldt, zoo noemt men die steenen *Ichthyospondyli*, Vischgraatensteenen.

SPONDYLUS. *Spondylus seu Verticillus.* Dit is eene soort van zeer schadelyke Rups, die zig in een Nagtvlinder van de grootste soort verandert. Dit Insect kronkelt zig, in den staat van Rups, om de wortelen der Planten, hoe scherp of bitter zy ook zyn mogen. Eenige Schryveren hebben van verschillende *Spondylus Rupsen* gesprooken. Zy zeggen dat deese Rupsen de dikte van eenen vinger hebben, dat haar kop roeägtig, en het overige van haare Ligchaam witägtig is, uitgezonderd als zy haar voedsel genomen hebben. Zy zwellen alsdan op en worden zwart. Zy hebben zes pooten. Deese Rupsen kunnen de lucht niet verdraagen. Zy kwynen wanneer ze buiten de aarde zyn; hierom houden zy 'er zig altyd in verborgen. Men vindt nog eene soort, die, wanneer men ze kwelt, een vogt zoo zwart als inkt uitgeeft.

SPONGIA. Zie het Artykel SPONS.

SPONGIA. *Fungi Marini.* Zyn groot en klein, wit, geel, rood; fyn en grof. Sommigen hebben veele steentjes. Zy groeien op veele Zeeplaatsen en de steenen worden afzonderlyk vergaderd. Deesen zyn witgraauw, ligt, hol en bros. Men brengt ze veel uit Italien. De besten moeten fraai, ligt, teder en middelmaatig groot zyn. De Spongie-steen wordt van sommigen ook *Cysteolythus* genaamd, omdat hy inwendig als een Geneesmiddel voor den krop en steen gebruikt wordt. Men vindt by de Drogisten veelerlei soorten van dit Gewas, als: *Fungus Agarici*, *Cynosbati*, *Spongiolæ è rosis siccis*, *Juniperi*, *Sambuci*, *Boletus Cervinus.* Voorts die aan

Beuken- Eiken- Berken. witte Populier. en Nootenboomen groeien.

SPONGIÆ JUDÆ. Zie het Artykel SAMBUCUS.

SPONGIA MARINA. Is een Zeegewas, witgraauw, komende uit Italien. Zie het Artykel SPONGIA.

SPONGIA SOLIS en LUNÆ. Zoo wordt de *Lapis Bononiensis* genaamd.

SPONGIA VIRGINIS. Is by de Materialisten een nog nieuw en ongemeen Sponsgewas.

SPONGINO-CITROENEN. Zie het Artykel CITROENEN.

SPONGIOLI. Zoo noemt men de kleine *Boleti*, die in het Voorjaar te voorschyn komen, en beter zyn dan de grooten.

SPONGIOLUS. *Sponsagtig*. Dit wordt van sommige Ligchaamsdeelen, wegens derzelver gelykheid met de Spons, gezegd; by voorbeeld van de Long, van het Neusbeen, &c. omdat die deelen luchtig en als eene Spons gevormd zyn.

SPONGOIDEA OSSA. Zie het Artykel OS CRIBROSUM.

SPONNINGSBEWEEGING. *Ginglymus Lateralis*. Is volgens de hedendaagsche Ontleedkundigen, die, welke geschiedt wanneer het eene been over het andere schuift. Zoodanig is de wederzydsche beweeging des Speekbeens en die des Ellebeens, waarvan de hoofden om malkander kringswyse schuiven.

SPONS. Is een Zee-Gewas, dat zeer veel gelykt naar een Paddenstoel en aan de Rotsen in de Zee vastgroeit. Zy is ligt, zagt, gaatagtig. De Ouden plagten te zeggen dat een Spons een leevend Plantgewas of *Zoophytum* was, dat is, dat het noch dier noch gewas waar; maar dat het naar het eene en het andere zweemde.

Men heeft twee soorten van Sponsen, te weeten het Mannetje, dat kleine witte gaatjes en oogen heeft, en het Wyfje dat groote en ronde heeft.

Men heeft 'er die 'er byvoegen dat 'er eene derde soort is, waarin men steentjes vindt, en somwylen Nooten, die Appels- of Amandelswyse zyn. Deese Nooten zyn goed tegens de Wormen van kleine Kinderen. Zoo men ze wel onderzoekt, bevindt men dat het kleine Mosselen zyn.

AVICENNE zegt dat de Spons heet is in den eersten Graad, en droog in den tweeden, en dat ze bereidt zynde, dat is, tot asch verbrandt, het bloeden doet ophouden, en dat zy goed is om wonden en verzweeringen te heelen. De steenen der Spons, wel gebrandt zynde, zyn goed om de tanden te reinigen en de steen te breeken, die in de Blaas is. Hiervan daan komt het dat PLINIUS die steenen Crisoliten noemt. Men gebruikt de Spons ook, in bekwaame Afkooksels gestooken,

ken, zonder andere bereiding, voor ftoovingen, en heet op de deelen gelegd.

Galeen zegt dat men om ze te bereiden, dat is, te branden, dezelve van te vooren in Leem, of by gebrek van dien, in pek moet fteeken.

SPONGIEUS. Dat van aart als wit vleefch is. Het wild vleefch dat in de wonden opkomt, zyn uitwaffen van het vetvlies. — Hetzelve moet te ondergebragt worden, eer men een lidteken die het belet, bevordert.

SPONGIEUS BEEN. Men heeft deefen naam fomtyds aan het Zeefbeen gegeeven, uit hoofde van de menigvuldige Celletjes, waaruit deszelfs weeffel is faamengefteld.

SPONSPLANT, of *Rivier-Spons*. Deefe Plant, zegt de Heer de Reaumur, die geen wortel fchynt te hebben, heeft tot een' grondflag, eene foort van zeer breed en plat ligchaam, dat de gedaante van eene plaat heeft, met welke zy de ligchaamen bekleedt, op welke zy groeit, ten naaftenby gelyk zekere foorten van mofch. Deefe Plaat is zeer fterk aan deeze Ligchaamen vaftgehegt. Zy kleeft 'er door eene foort van lymerigheid aan, met welke deefe Plant geheel vervuld is. Uit deefe Plaat verheffen zig takken die allen ten naaftenby, gelyk die van het koraal gefchikt zyn. Deefe takken hebben de lengte van twee, drie of vier duimen, en twee of drie Lynen middellyns. Zy zyn hobbelig en raauw.

SPONS-STEEN. Dit zyn kleine fteenagtige Ligchaamen die men in de Porien der Spons vindt.

SPONTON. Eenige Zeelieden geeven deefen naam aan den Narhwal, om zyn wapentuig.

SPOOKSEL. *Spectrum. Phantasma.* Zoo wordt gemeenelyk een boofe Geeft genaamd, waarvan het bygeloovige volk gelooft, dat het op verfcheide wyfen den Menfch plaagt, hem verfchrikt en beledigt. Edoch dit wangevoelen ontftaat grootendeels uit inbeelding en vrees, en is dus maar een Gochelfpel.

SPOOR. Dus noemt men den weg en de voetftappen van het wild, dat men volgt om het op te jaagen. *Spoorrit* of *Spoorgang* noemt men, als men iemant uitzendt, om in den fneeuw te ontdekken, of 'er Wolven zyn, en werwaarts zy hun loop neemen.

SPOOREN, of PRIKKELS. Zoo heeten in een Schip de groote houten blokken, die in het midden vierkante gaten hebben, waarin de Maften met hun beneden end gezet worden. Twee van dezelven zyn beneden op de Kielbalk bevestigd; maar de derde, die eigenlyk tot de agterfte zoogenaamde Bezaansmaft behoort, bevindt zig op het eerfte verdek.

SPOOR-HOND, of BRAK. Is eene soort van Hond, die, sterk van reuk, het spoor van het wild weet te volgen, en 'er zyn Meester by te brengen, en zulks door tekenen te kennen te geeven.

SPOOR-ORDE. *De Ridders met de Gouden Spoor* of *Pii Participantes.* Deesen heeft Paus PIUS de IV, in het Jaar 1566 opgericht. Zy droegen het beeld van den Heiligen Ambrosius aan een gouden keten, of, gelyk anderen zeggen, een gouden Malthezer Kruis, met eene afhangende gouden spoor. Hun stichter gaf hun den rang boven de Malthezer en Duitsche Ridders, maar na zynen dood zyn ze te niet gegaan. Echter heeft men naderhand in de Nieuwspapieren geleesen, dat Paus INNOCENTIUS de XII, den Afgezant van Venetien, nog tot Ridder van de gouden spoor verheven heeft.

SPOOR-SCHULP. *Eperon.* (In de Natuurlyke Historie) Eene soort van *Cochlea*, met de hoeken van derzelver tooten gesflooten; zoo dat, in onderscheidene standen, dezelve een Spoor gelykt met lange radertjes.

SPORADES. *Stellæ informes.* Zoo worden by de Ouden die vaste sterren genaamd, welken toen tot geen vast gesternte geteld wierden. Zulken zyn de Jordaan, de Bye, de Eenhoorn, &c.

SPORADICI. *Morbi Sporadici.* Zoo worden alle Krankheden genoemd, die hier en daar in verscheiden Landen heerschen, als Koortsen, Roodeloop, Kinderpokken, Maselen, die hier en in andere Gewesten gemeen zyn.

SPORCO. Zoo noemen de Kooplieden elke waar, van welke het gewoone *Tara*, of gewigt van het vat waarin de Waaren gepakt zyn, nog niet is afgetrokken. Het wordt ook *Brutto* en *Fusti* genaamd.

SPORTULÆ. Dus noemen de Rechtsgeleerden dat geene, hetwelke men aan den Richter en deszelfs Bedienden, voor de moeite en expeditie geeft. Oudtyds wierden *Sportulæ* die Korven genaamd, waarin voornaame Heeren hunne Vrienden en Gunstelingen eenige Ververschingen, of iets van hunne Tafel toezonden.

SPRAAK. De Spraak der Menschen, hoe die geformeerd wordt. Zie op het Artykel TONG.

SPRAAKDEEL. De Schepper heeft den mensch de Tong, zoo wel tot de Spraak, als tot den smaak gegeeven. Want terwyl de lucht uit de Long gedreeven en gelyk als uitgeperst wordt, dryft de Tong dezelve met haare beweeging, tot het verhemelte, de tanden, de Lippen &c. en verwekt dus de spraak. Zoo dat men de tong voornaamelyk voor het Spraakdeel te houden hebbe. Zie het Artykel TONG.

SPRAAKELOOSHEID. *Aphonia.* Is eene ophouding van de

duidelyke en verstaanbaare stemme, deese kan zyn, voor een' tyd, of geduurig. Zy wordt ook *Lingua ligatio*, *Obmutescentia*, en *Vocis Interceptio* ofte *Privatio* genaamd. De oorzaaken hiervan zyn byna ontelbaar, als verstikkingen, zinkingen, vallende ziekte, lamwigheid, of eene verrekking van het kaakebeen, de Moederplaag, diepe wonden der borst, beleediging der Zenuwen, breuken van het Bekkeneel en beleediging van de hersenen *enz*. De geneesing wordt in het byzonder naar alle omstandigheden en oorzaaken werkstellig gemaakt.

SPRAAKEN. Zie het Artykel LINGUÆ.

SPRAAK-GEWELF. Is een, op eene byzondere wyse gebouwd, gewelf, 't welk door de Reflexie veele deelen van de lucht, die eene klankvormige beweeging hebben, onder zekere omstanden, in eene naauwere ruimte weder byéén brengt. Daarvandaan gebeurt het, dat wanneer iemant op eene zekere plaats van het Gewelf, ook nog zoo zagt of zwak spreekt, hetzelve een ander, als hy op de behoorlyke plaats staat, nogtans duidelyk hooren kan. Deese soort van Gewelven worden naar de *Ellipsis* opgebouwd.

SPRAAKKONST. Zie het Artykel GRAMMATICA.

SPRAAK-ROER. Zie het Artykel SPREEK-TROMPET.

SPREEKER. Of Redenvoerder in het Parlement van Groot-Brittanien, is een Persoon die in den naam van de overige Leden het woord voert. Beide de Parlementhuisen hebben hunnen byzonderen Spreeker, voor wien den Scepter, wanneer hy in-en uitgaat, gedraagen wordt. In het Hoogerhuis bekleedt de Lord-Cancelier of Groot Zegelbewaarder deese plaats, die, wanneer de Koning 'er tegenswoordig is, agter deszelfs verhemelte of Baldachon staat, of ook op de eerste Wolzak ter zyde van het Verhemelte zit, en het groote Zegel, gelyk ook een Zilver vergulden Scepter, nevens zig leggen heeft. In het Laagerhuis of het Huis der Gemeente heeft de Spreeker maar alleen eenen Stoel, die in het midden staat, en de Secretaris eenen nevens zyne tafel. Wanneer de Koning of de Koningin in het Parlement verschynt, wordt aan het Laagerhuis bevolen, om zynen Spreeker te verkiesen, 't geen hetzelve anders zonder Koninklyk bevel niet doen durft. Hierop gaan de Leden van het Laagerhuis uit hunne plaatsen van het Hoogerhuis wederom naar hun vertrek, en verkiesen uit het midden van hen eenen Redenaar, die gemeenelyk een wel ervaaren Rechtsgeleerde is, en die aan den Koning den volgenden dag voorgesteld wordt, wanneer zyne Majesteit op den Throon zit, en alle Geestelyke en Waereldlyke Lords in hunne Scharlaken-Rokken vergaderd zyn. Wanneer de Koning hem voor goed keurt, dan weigert hy met beleefdheid deese eer en waardigheid aan te neemen; maar

nadat

nadat hy genoodigd is om de zelve te antwoorden, spreekt hy den Koning om drie dingen, naamelyk 1) dat de Gemeentens, zoo lang het Parlement zit, toegang tot zyne Majesteit hebben mogen. 2) De Vryheid om hunne meening regt uit in hun Laagerhuis te zeggen. 3) De Vryheid van alle Arresten. Welke punten de Koning hem aanstonds inwilligt.

SPREEKKNAAPEN. Zoo worden zes jonge Persoonen genoemd, die door het Weener Hof, in vredens-tyden, te Constantinopel onderhouden worden, om de Turksche Taal te leeren. Staande dezelve aldaar onder het opzigt van den Weenerschen Resident.

SPREEK-TROMPET. *Spraak-Roer. Stentorophonicon. Trompette Parlante.* Is een Instrument meerendeels in de gedaante van eene Trompet, waardoor men in de wydte heel duidelyk en hoorbaar Spreeken kan. Deszelfs uitvinding wordt in 't gemeen aan zeker Engelsch Edelman, SAMUEL MORLAND toegeschreeven, die ze in het jaar 1670 het eerste zou hebben doen vervaardigen. Maar *Derham*, mede een Engelschman, beweert dat deese uitvinding den vermaanden Pater Jesuit KIRCHER toekomt, die dezelve 20 jaaren te vooren, eer dat MORLAND daarop gevallen is, uitgevonden en in zyne *Musurgia* bekend gemaakt had; gelyk dit ook door anderen getuigd wordt. — Nog anderen schryven deese uitvinding toe aan *Porta*. Of nu wel by den laatstgemelden hierdoor eene gemeene Pyp mag verstaan worden, zoo is toch bykans niet te twyffelen, dat dit onderzoek de aanleiding tot de Spreek-Trompetten heeft gegeeven. Want men heeft ten minste daaruit waargenomen, dat de klank, die zig door eene lange Pyp beweegt, by zynen uitgang altoos sterker wordt, dan by by den ingang was, omdat door de Reflexie aan de zyde van de Pyp meer Luchtdeelen in eene diergelyke beweeging gebragt worden, dan tot den klank vereischt wordt. Hieruit heeft men verders opgemaakt, dat indien de Pyp telkens in de wydte toeneemt, telkens door de Reflexie ook meer en meer lucht in beweeging gebragt worden kan, nademaal in eene groote ruimte meer luchts voorhanden was dan in eene kleine, en ook meer luchtdeelen aan verscheide plaatsen aanslaan, en daarvan gereflecteerd kunnen worden, 't welk door de ondervinding bekragtigd wordt. Welke Figuur het Spraakroer moet hebben, indien het de stem of den klank, die door hetzelve schiet, versterken zal, blyft tot nog toe onuitgemaakt. Niemant heeft nog de proef genomen, in hoe verre deese zaak met de ondervinding overeenkomt. MORLAND, integendeel die slegts op de ondervinding steunt, merkt van de Spreek-Trompetten zoo veel aan, dat alleenlyk de wydte telkens toeneemen moet, en dat de Pyp niet uit stukken en brokken

moet faamengefteld zyn, maar doorgaands en op eenmaal in eene en dezelfde wydte toeneemen moet. Voornaamelyk heeft hy die geenen bevonden van betere uitwerking te zyn, welken in de horizontaale doorfneede kogelrond waren, maar naar de lengte hun Figuur op verfcheide wyfen veranderd hebbende, had hy die van goeden dienft bevonden, welken, in het begin van de Trompet gelyk eene Trompet geboogen waren. Dat voor het overige de Stem niet zoo rein en natuurlyk klinkt, als wanneer men zonder Spreek-Trompet fpreekt, of ook met luider ftemme fpreekt, maar eenen geheel byzonderen klank aanneemt, fchryft men in het gemeen aan de ftoffe toe, waarvan het Inftrument vervaardigd is; want vermits veel luchts teffens in de Pyp komt, zoo neemt de Stem eenigfints den klank van dezelve aan.

SPREEKZAAL. *Exedra.* Was eertyds een groote Zaal in het agterfte van een Roomfch Huis, voor het Vertrek van den Eigendomsheer of Huurder, waarin de geenen gebragt wierden, die van byzondere diftinctie waren, waarom ook die Zaal rondom met Stoelen of Zitbanken voorzien was.

SPREEUW. *Sturnus.* Dit is een Vogel die om zyne fraaie vederen algemeen bekend is. Men onderfcheidt 'er verfcheide foorten van, naamelyk: de *gemeene Spreuw*, de *witte Spreeuw*, de *Indiaanfche Spreeuw*, de *Water Spreeuw*, de *Spreeuw met roode Vleugelen.*

De gemeene Spreeuw is een Vogel die alles eet en die men overal vindt. Hy heeft de grootte van een Meerl. Zyne vederen zyn zwartägtig en met graauw en wit, en fomtyds met blaauw, geel en rood gevlakt. Zyn bek is gelykvormig aan die van den Exter. Zyne tong is hard, van een hoornagtigen aart en gefpleeten. De oogen der mannetjes zyn zwart. De Wyfjes hebben een kleine ftip in het wit van het oog. Haare vederen zyn minder gevlakt dan die van de Mannetjes. De ftaart van de Spreeuw is zwart en kort. Zyne pooten zyn geel en zyne nagelen byna zwart. De jonge Spreeuwen hebben maar eene vlak op alle hunne vederen; hierom kunnen zy niet gemakkelyk van de gemeene Meerlen onderfcheiden worden. De Bouten der Spreeuwen zyn tot aan de knieën met vederen bezet. Zy onthouden zig geduurende den Zomer op de wateragtige plaatfen, en in de weiden; en in den winter op de Torens en de daken der Huifen. Zy leeven van Wormen, het Vleefch der doode krengen, Befien, Druiven en Zaaden. Men voedt hen mede in een kooitje op. Hy legt vier of vyf eyeren, die eenigfints met een groenägtig blaauw geverwd zyn. Hy maakt zyn neft in de gaten der Boomen en Huifen.

De Spreeuwen zyn gezellige Vogelen, die in Maatfchappye lee-

fneeven en vliegen. Hunne vlugt is in zeker voege kringswyse, omdat zy altoos tragten om het midden van den troep te winnen. Deese Vogel leeft twintig jaaren en langer. Hy is zeer gedwee. Men maakt hem zeer gemakkelyk tam, en men leert hem eenige woorden herhaalen. Men tragt de Spreeuwen in den Herfst te vangen, omdat zy alsdan vet en goed om te eeten zyn. De Ouden maakten veel werk van het Spreeuwen-Vleesch. Zy dienden het op hunne Tafelen voor. De kop heeft eenigsints een reuk gelyk de Mieren. Hierom snydt men hem af voor dat men den Vogel bereidt. Men ontdoet hem mede van zyne huid, omdat die bitter is. Zie eene Afbeelding van deese Vogelen onder het Artykel STURNUS.

SPREEUWBESIEBOOM. Zie het Artykel SORBEWBOOM.

SPRENGWERK. Zoo wordt in de Timmerkonst de byzondere verbinding genoemd, door dewelke men eenen van ongewoone lengte en de vrye lucht liggenden Balk, styf en zoodanig onbeweeglyk houden kan, dat hy niet buigt of krom wordt, niet tegenstaande de beide Muuren, op dewelken hy met zyne enden ligt, ongemeen ver van elkander staan. De Hoofdstukken, waarop het meest aankomt, zyn Hangzeilen, die aan den Balk door Yserwerk genoegsaam vastgeänkerd zyn. Deesen worden met deugdelyke Schoorbanden, behoorlyk voorzien, die vervolgens, naar de omstandigheden, met Span-Grendels verzet of bewaard worden. Dit is eene van de noodzaakelykste zaaken, welken men zig in de Bouwkunde moet bekend maaken, vermits diergelyke Gevallen zeer dikwils voorkomen, in dewelken men dit Hang- en Sprengwerk niet ontbeeren kan. By voorbeeld, by Zolderingen of Daken boven groote en pragtige Zaalen, boven dewelken somtyds nog veele vertrekken voor de Bedienden aangelegd moeten worden. By groote houten Kerk Daken, niet minder by Bruggen, die men op zoodanig een wyse aanleggen moet, dat de veele daaronder staande Pylaaren de Scheepvaart op de Rivier niet verhinderen.

SPREUKSPREEKER. Dus noemt men te Neurenburg iemant die op Bruiloften en by andere vermaakelyke Gesellschappen, eensdeels ter eere van de nieuwgetrouwden; anderendeels om het Gesellschap te vermaaken, allerlei Lofdichten en andere Kwinkslagen voorbrengt; waarvoor hy vry meêdrinkt en nog van deesen en geenen eene vereering ontvangt.

SPRIET of DWARS.MAST. Is een lang rond hout, 't welke naar de grootte van het zeil geschikt is, en dierhalven meestendeels uit twee stukken bestaat, welken met derzelver dikste enden, daar zy van te vooren daarby gevoegd zyn geworden, met strikken of Touwen aan het Zeildoek, naar de breedte,

vast-

vastgemaakt worden, ten einde hetzelve daardoor uitgespannen en bekwaam gemaakt worde om den wind te vangen.

SPRIETEN. Verscheide Insecten hebben eene soort van Hoornen op den kop, aanwelken men deesen naam geeft. De Sprieten zyn beweegbaar op haare voetsteunen, en buigen zig in verschillende rigtingen door middel van verscheide Gewrigten. Zy verschillen van elkanderen in gedaante, zelfstandigheid, lengte en dikte. Men kan haar als een onderscheiden kenmerk der Mannetjes beschouwen, omdat die der Mannetjes altoos veel schooner dan die der Wyfjes zyn.

Vermits de oogen der Insecten onbeweegbaar zyn, en dat zy van naby niet wel zien kunnen, zoo heeft de natuur hun, om dit gebrek te verhelpen, zeer snel beweegende Sprieten gegeeven, die hun dienen om dat geene te betasten wat hen omringt, en te beletten dat zy zig niet stooten. Verscheide Insecten bedekken 'er hunne oogen voor een gedeelte mede, wanneer zy zig nederzetten om te rusten en zy verstrekken hun als dan in zekervoegen tot ooglenden, die zy niet hebben. Eenige Mannetjes der Insecten streelen en liefkoosen 'er zagtkens hunne Wyfjes mede even voor de paaring gelyk Derham zulks in eene Bastaard-Wesp opgemerkt heeft.

SPRING-BRON. Zie het Artykel Fontein.

SPRINGENDE HANDEN. Om dezelven te geneesen, neem koorn, en pers het tusschen twee heete plaaten, en smeer de spleeten met den Olie die daaruit geperst is.

SPRINGER. *Altica.* Men geeft deesen naam aan een klein Insect van het Geslacht der Torren, om het vermogen dat het bezit, om als een Vloo te springen. Men heeft een groot getal soorten van deese Insecten die zeer veel in kleur verschillen. Zy onthouden zig op de bladeren der Boomen en Planten. Zy knaagen en doorbooren somtyds alle de Bladeren der Moeskruiden. Men herkent deese Springende Insecten gemakkelyk aan het vermogen dat zy bezitten om te konnen springen, en die geenen dus te ontsnappen die hen vangen willen. Een der kenmerken van deese Insecten is, dat zy dikke dyen hebben, die geheel spieragtig zyn, en hun dienen om eene zoo geweldige beweeging te verrigten als die geene is welke zy verrigten om te Springen.

SPRINGGLASEN. *Lacbrymæ Vitreæ.* Zyn kleine ronde glasen knopjes, met een dunnen staart, die in de Glashutten gemaakt worden, terwyl men een weinig van de vloeiende Glas-Massa in koud water laat droppelen. Het wonderlykste omtrent deese Glasen is, dat, als men een klein stukje van den staart afbreekt, het glasballetje tot gruis springt, niettegenstaande het balletje zelve een hamerslag kan ontstaan. Als men ze op koolen legt, en allenskens warm en weder koud laat

laat worden, verliesen ze de kragt van het Springen, en blyven geheel, niet tegenstaande van den staart iets afgebroken is.

SPRING-KISTEN. Zyn anderhalven voet lang, een voet en een halve voet breed. Zy worden op veele Scheepen met sterke yseren banden bevestigd, en loopen vanboven spits toe, zynde inwendig met kleine kogelen en schroot gevuld. Het Laadgat gaat door middel van een houten pyp door het bovenste verdek van het Schip. Dus kunnen ze heimelyk worden aangestooken. Men gebruikt ze op de Scheepen, in de plaats van Mynen.

SPRINGLUIS. De Heer Jussieu geeft aan dit Insect den naam van *Podura viridis Subglobosa*. Men vindt het op de Planten. Zyne oogen zyn zwart en op den kop geplaatst. Zyn pooten witägtig groen en zyne Sprieten gekromd.

De Heer Linnœus geeft den naam van *Podura* aan agt andere Insecten van dit geslacht. Het eerste onthoudt zig op de wilde Paddestoelen. Het tweede soort is bruin; dit vindt men op het verrotte hout. Het derde is loodkleurig en bewoont de Boomen en Weiden. Men vindt 'er mede in de Paddenstoelen. Dit Insect heeft de grootte van een Luis. Zyne pooten zyn wit; het loopt en springt somtyds. De vierde soort aschverwig wit en met zwart gevlakt. Men vindt deese des Winters in eene groote menigte in den Sneeuw. Zy loopen zeer snel, maar als de Sneeuw begint te smelten, dan komen zy om. Men vindt 'er eenigen des Zomers op de vrugten der roode Aalbesien. Het vyfde is klein en glansryk zwart. Men vindt dit op verrot hout. Deszelfs staart is wit en gevorkt, en zyne pooten en sprieten hebben dezelfde kleur. Het zesde is geheel zwartagtig. Dit bewoont de stilstaande wateren, en zy vergaderen des morgens op den Oever der Vyvers, kreeken, Waterbakken. Het zevende, dat de Zweeden *Jordk Prut* noemen, vindt men in menigte op de wegen van Smolande. De agtste soort eindelyk is witägtig, en dit is de kleinste soort van de geenen waarvan wy gesprooken hebben. Men vindt hen in de bebouwde Landen, en vooral in de tuinen, in welken men Meloenen en andere vroege Gewassen aankweekt.

SPRINKHAAN. Zie het Artykel Locusta.

SPRINKHAAN RUPS. *Goedard* geeft deesen naam aan eene Rups die zig in de toppen der Olmboomen onthoudt, vanwelken zy de bladeren afknaagt. De koude doet haar sterven. Zy spint een kleine web, om 'er haar verblyf in te neemen, en zig in een popje te veranderen, waaruit ten einde van negen maanden, een vlieg voortkomt. In den staat van Rups springt zy, gelyk de Sprinkhaan, van de eene plaats naar de andere.

SPRINKHAAN-VLOO. Dit is een tandeloos Insect, maar dat, gelyk de Krekels, een snuit of angel heeft die in een punt eindigt en op de borst legt. Men vindt het, zegt *Swammerdam*, onder het schuim verborgen 't geene zig op de oppervlakte van alle planten vormt. Op deszelfs rug komen vier knobbels voort, 't geen de scheden der vleugelen zyn.

SPROETEN. Bruine vlakken, die meer of minder in getale zyn, en in 't gemeen op de huid, en byzonder op het aangezigt verschynen.

SPROKKELMAAND. Zie het Artykel FEBRUARIUS.

SPROT. Dit is eene soort van Sardyn die tot het geslacht der Elften, en tot de order der Visschen met zagte vinnen behoort. Hy is zeer vet, met dunne Schubben bedekt, die gemakkelyk afvallen, en eene zeer Glansryke Zilverkleur hebben. De mond van dit Vischje is zeer wyd. — De sprot van de Middellandsche Zee is veel kleiner dan die van den Oceaan.

SPROUW. *Aphtha. Pedanchone.* Zyn kleine zweeren in den mond, of beter gezegd eenige blaasen, die met een *Lympha* zyn opgevuld, en in het begin als zy openbreeken, zoo klein zyn als een Gierstenkorl, doch zig door den tyd met groote pyn en doorknaaging van de binnenste huid, in den geheelen mond verspreiden. Het is eene ziekte waarmede gemeenelyk de kinderen gekweld worden. By dezelve komt belemmering in het doorzwelgen, hitte des monds, en eindelyk eene Ulceratie, zoo daarvoor niet wel zorg gedraagen wordt. De oorzaak hiervan is de ingezoogene scherpe melk, die de tedere huid doorknaagt. De geneesing bestaat in het verbeteren van de melk en des zouts. Tegen de eerste zyn dienstig *Salia Volatilia. Corn. Cerv. Sanguinis humani*, &c. als ook *Antimon. Diaphoret. Bezoardic. mineral.* &c. De zouten die verweeringen maaken, worden of met *Aqua* gedilueerd. als *fungus Sambuci cum. Aq. fontan. macerat. Aq. Flor. ligustri*, ofte *Ol. rapar. Cum. Sacchare.* Indien 'er eene inflammatio by is, zoo wordt voor een onfeilbaar middel gehouden, ongezouten boter met een weinig Salpeter; maar als 'er alreede volkomene Ulceratien zyn, zoo is dienstig een *Decoct* uit *ficus*, *Rob. diamoron.* of met wat *dianucum. Mel. rosar*, & *nuc. moschat* gemengd met asch van Venkelwortel; ofte *Decoct. Salvia*, *Saturei. rad. Pentaphyll.* of sterkere uit *Mel. Rosar.* met *Sp. Salis*, ofte *Aq. Spermat. ranar.* met *Sal. prunell.* met *Ol. Vitriol. oxymel. lap. medicamentos Crollii*, ofte *Alumen* in *Aq. plantag.* ontdaan. De *Aphtha Venerea*. in de vuile ziekte somtyds ontstaande, worden best door kwylingen geneesen.

SPRUGDRANK. Zie het Artykel BRAAKMIDDEL.

SPUIT. Is een Instrument waardoor men eene vloeibaare stof,

ſtof, als het de noodzaaklykheid vereiſcht, ook met geweld, gelyk als een Kogel, op eene ver- afgelegene plaats dryven kan. Het hoofdwerk van deeſe Spuiten beſtaat in een Zuig- en drukwerk, en dit is of enkeld, gelyk by de gemeene handſpuiten, of het Drukwerk is dubbeld en de Spuit heeft twee Laarzen. Zie het Artykel **Brandspuit**.

SPUIT. Een werktuig dat geſchikt is om de vogtige Geneesmiddelen in de diepe plaatſen, waarin zy buiten dit middel niet kunnen komen, te brengen. — Daar zyn in dezelve twee voornaame ſtukken aan te merken, het Ligchaam der Spuit en de Zuiger. Het Ligchaam wordt in twee andere deelen onderdeeld, naamelyk het Ligchaam, eigenlyk het Ligchaam der Spuit genaamd, en de Ryp.

Het Ligchaam is een hol langwerpig rond, dat naar de verſchillende uitgeſtrektheid der Wonden en Zweeren, tot dewelke de werking gebruikt wordt, van eene verſchillende grootte is. Men merkt 'er twee uiteindens in aan, een voorſte en agterſte. Het voorſte is geſtopt door eene ſchyf van dezelfde ſtof, en dat in het midden of een klein ſpits pypje, dat vyf of zes Linien hoog, inwendig zeer glad, en van buiten voorzien is met eene ſchroef, die ter ontvanging der pyp geſchikt is, heeft, of eene geringe buigswyſe verlenging, die twee duimen lang is, en als tot eene pyp dient, en geſchikt is om het door den Zuiger voortgeduwd vogt, in de plaats die men beſproeien wil, te geleiden. Het agtereinde des Ligchaams van de Spuit is niet toe. Deszelfs binnenſte is zeer glad en zeer effen. Het buitenſte is voorzien van eene ſchroef die zes of zeven Linien hoog, en genomen is naar de dikte der Spuit. Dit agtereinde ondertuſſchen ſluit zig met eene ſoort van een ſchroefdekſel, dat omtrent anderhalve Linie buiten het Ligchaam ſteekt, en in het midden, ter doorlaating des Zuigers, doorboord is. Dit hoedje wordt de *Klos* genaamd. Het Ligchaam is voor het overige verſchillende van dikte, naar de hoeveelheid des vogts, waarmede men hetzelve wil opvullen.

De Zuiger is eene ſoort van Handvatſel, dat van dezelfde ſtof des Ligchaams, ook langwerpig rond, en van dikte is als een klein ſtokje, 't welk twee of drie Linien middellyns heeft. Een zyner uiteinden heeft twee pararel-gelegene Plaaten, geſpeet, om zoo te ſpreeken, in het midden door het ligchaam des Zuigers, die volgens de dikte der Spuit, vyf Linien, wat meer of min, tuſſchenruimte laaten. Deeſe plaats is met vlas, tot aan de randen deeſer Schyven opgevuld, en vult ten eenemaal de gantſche ruimte der Pyp, tegen welker boorden de dus ingerigte Zuiger, met het uiterſte gemak, moet op- en nedergaan. Het agtereinde des Zuigers

is

is een Ring. Het gebruik der Spuiten in de Heelkunde is dan om door middel der inspuiting, de geneesing der diepe wonden te bevorderen. Zy voldoen nog aan dit oogmerk door een ander gebruik. Men bedient zig daarvan door middel der Pomp, om de Zweeren en Wonden van den Etter, en andere Etterägtige en ichoreuse vogten te ontlasten.

SPUIT. (OOR-) Eene soort van Spuit, die geschikt is om in het Oór, door de Trompet van Eustachius, inspuitingen te doen. Haar ligchaam is vry gelyk aan dat der andere kleine Spuitjes; doch zyne pyp is een lederen buis, die drie en een half voet lang en drie Linien middellyns is. Men voegt aan deese Buis, die met eene schroef eindigt, nog eene hulppyp, die ruim zes duimen lang is, en drie of vier Linien middellyns heeft, gemaakt van tin, zeer krom en tegenstrydig geboogen op haar uiteinde, dat met een langwerpig, van boven plat tepeltje, eindigt, en wiens gedaante in eenig opzigt naar eene duif gelykt.

Aan het einde van deesen tepel is een knop, die twee linien hoog en op zyn top met een gaatje doorboord is. Deese knop moet geplaatst worden aan den ingang der Eustachiaansche Trompet, agter in den mond, agter het neusschot. Deese Spuit heeft twee byzondere zaaken. 1. Een koper klepje, voorzien met Leder, geplaatst op het hoofd des Cylinders, bedekt met een tin hoofdstukje, op hetwelke de pyp past, door middel van een tinnen Moer, die daar vast is, en welke eene doorboorde schroef, die op de kruin van het hoofdstuk zig bevindt, ontvangt. Deese klap, laat, met zig op te ligten, het vogt der Spuit toe om in de lederen buis te gaan, en belet, door zig te sluiten, de terugkomst. 2. Zy is een tinnen Pomp, saamengesteld uit eene Pyp, die omtrent zes duimen lang en drie Linien middellyns is, gemonteerd op een verlaatbak, die by haar voetstuk negen Linien breed is, en op een vierkante Culasse, of vierkante kamer, die agt Linien breed en vier hoog is. Alle deese stukken worden aan malkander geschroefd. De kamer is doorboord met een gat, dat vier linien breed is, en gestopt door eene houten pen, die ook met een gat, wiens middellyn omtrent anderhalve Linie is, doorboord is. Daar is op den top deeser pen eene koperen, met leder voorziene, klep vast, die aan het vogt, dat door de kamer en het gat der pen inkomt, toestaat om in de buis der Pomp en der Spuit te gaan, en daar van den terugvloed belet. De pomp eindigt voorwaarts met eene doorboorde Schroef, die gaat in de Moer van een spitswyse kanaaltje, dat ter zyde het hoofd des Ligchaams van de Spuit in de dwarste gelegen is. De Spuit wordt door deese pomp, die in een grooten pot met laauw water gesteld is, opgevuld. Wanneer

neer men haar doet werken, gaat het water door deese bu's in den Cylinder; loopt het geheele konsttuig door, en dringt in de trompet van Eustachius, en loopt den mond en neus uit. De Heer Garengeot leert ons dat de Heer Guyot, Postmeester te Versailles, deese Spuit, voor zyn byzonder gebruik, heeft uitgevonden, en van eene doofheid van vyf jaaren, door middel van veele inspuitingen met warm water, die hy met dit konsttuig deed, ten eenemaal geneesen was.

SPUIT- (OOG.) Is eene Spuit waarvan de Oogmeesters zig bedienen om in de traanstippen te spuiten. Zy is omtrent twee duimen lang. Haar middellyn heeft vier Linien. Haare pyp, die tien Linien en een half lang is, fluit op de Spuit door eene schroef, welke in een moertje past. Het vooreinde deeser pyp geeft oorsprong aan een klein pypje, dat omtrent drie Linien lengte heeft, en zoo dun is, dat men naauwelyks de opening, die aan het einde is, gewaar wordt.

SPUITEN. Is, door middel eener Spuit, het een of ander vloeibaar Geneesmiddel in eenig Ligchaamsdeel voeren, om daarvan de herstelling te bevorderen. Men spuit in de oogen, ooren, in de schede, in de holen der zweeren en fistels. Deese handgreep moet geschieden met voorzorgen, betrekkelyk op het deel waarop gewerkt wordt, dat men nooit dient te vergeeten. Zy zyn bepaald door de byzondere omstandigheden. Algemeenen zyn 'er niet.

SPUMA. *Schuim.* Is eene sponsägtige en blaasryke opwelling, die zig door het kooken of door eene andere sterke beweeging op het water, en op andere vogten zet.

SPURI. Zie het Artykel SPERGULA.

SPURIUS. Zoo wordt in de Rechten een onecht kind genaamd. Zie het Artykel HOERKINDEREN.

SPUTATORIA. *Spuwmiddelen.* Zyn de geenen die de overvloedige of zondigende stof uit den mond uitwerpen; want dat geene 't welk anders, naar den loop der natuur uitgespoogen wordt, wordt alsdan in groote menigte weggeworpen. Hieronder behooren de *Masticatoria.* Zie het Artykel BRAAKMIDDEL.

SPUTUM. Het grove dikke Speeksel, 't welk uit de Mondklieren komt. Het Speeksel. Zie het Artykel SALIVA.

SPUTUM CRUENTUM. Bloedspuwen. Zie het Artykel BLOEDSPUIGING.

SPYKER. *Clavis.* Deesen zyn zeer onderscheiden in soorten en naamen. Zy worden zoo veel dieper ingeslagen, als de dikte minder proportie met de lengte heeft. Zy worden in veele Ambagten gebruikt. Alle soorten zyn doorgaands van Yser, somwylen ook van Koper, die saamen ook wel gezwart of overtint worden.

SPYKER. Is een groot Pakhuis van hout.

SPYS. SPYZE. Alle onze voedende Spysen, moeten ten opzigte van haare stoffe, geene al te groote ongelykheid of tegenstrydigheid met onze Menschelyke Natuur hebben, maar veel meer daarmede overéénkomen, en voornaamelyk omtrent haar weesen, zoodanig zyn; dat daarin iets is dat dat aan onze natuur gemeen is. Vòorts moet men by de Spysen acht geeven op de gesteldheid van de Maag; op haare toebereiding, orde en wyse, hoe ze worden genuttigd; ook de ligchaamsoeffening, de *Idiocyncrisis* waardoor iemant of eene zonderlinge genegenheid tot eene Spyse, of een natuurlyken afkeer van dezelve heeft. Hiervandaan is het dat, schoon tien of meer dezelfde Maaltyd houden en eenerlei Spyse nuttigen, nogtans verscheiden werkingen in de Maag daarop volgen. Dus zal men, by voorbeeld, zien, dat, een en dezelfde Spys, by den eenen een open lyf maakt, by den anderen het tegendeel. De beste Spysen zyn de geenen die geen taai of dik Sap of tegenstrydige eigenschappen hebben, die ligt te verduwen zyn; veel en goed voedsel geeven; die niet ligt verderven of eene schadelyke hoedanigheid aanneemen; die niet lang in de maag blyven, maar schielyk verdeeld worden en weinig vuiligheid na zig laaten. Men moet noodzaakelyk eene verkiesing onder de Spysen maaken, aangezien het openbaar is, dat niet alle Spysen voor allen gezond zyn. Maar de geene die verzuimt om deese verkiesing en dit onderscheidt in acht te neemen, kan niet anders dan zig in gevaar van eene zekere Ziekte begeeven. Ja, de leevenswyse omtrent Spysen, heeft zoo veel kragt, dat 'er in zekere Landschappen *Morbi Endemii* of Landziektens uit ontstaan, in geval men de behoorlyke voorzigtigheid omtrent het nuttigen van goed of kwaad voedsel, niet gebruikt. Dus is het bekend, dat eertyds de Inwooners van Egypten, in het byzonder de Inwooners van Alexandriën, omdat ze veel gekookt Meel, Linzen, Slakken, gezouten Visch, Esels-Vleesch, en dergelyke diksappige Spysen nuttigden, der *Elephantiasis* of Melaatsheid zeer onderworpen waren. Dit zelfde wordt getuigd van de Franschen in Languedoc en van andere aan de Zee liggende plaatsen. Wat de Scheurbuik aangaat, die neemt de overhand, wegens veel gerookte en ziltige Spysen in de Noordsche Landen, inzonderheid onder de Zeevaarenden. Omtrent het Alpische Gebergte, zyn de Inwooners met kroppen gekweld, wegens het ongezonde water. Ook vermag de gewoonte omtrent de Spysen zeer veel; invoegen een voedsel, hoewel niet zeer gezond, door de gewoonte nogtans weinig of geen schade doet. Integendeel zal men ondervinden, dat iets, offschoon gezond, omdat het ongewoon is, nadeel aan de gezondheid toebrengt.

Wat het onderscheid der Spysen aangaat, men merkt het- zelve aan:

1. Uit de gesteldheid van haare substantie of van haar weesen. Hiertoe behoort (*a*) de *eenvouwdige Spys*, die niet uit veelerhande Spysen is saamengesteld, en welke, naar het oordeel van *Plinius*, de gezondste is; eensdeels omdat ze maar uit eenerlei weesen bestaat, anderendeels omdat men 'er maar tot zyne nooddruft van nuttigt en bygevolg weinig ruwe vogten vergadert. (*b*) *Verschillende Spysen*, door malkander genuttigd, die door hunne schadelyke ongelykheid, oorzaak tot ruwe vogten in het bloed geeven. — Of het is te verstaan van menigerlei Spysen, die nogtans eene gelyke substantie hebben; welke ongelykheid in zulk een geval niet schadelyk is. Deese gelykheid van Spysen wordt van sommigen, die zeer op hunne Gezondheid acht geeven, zoo naauwkeurig onderhouden, dat ze by voorbeeld, nooit visch en vleesch teffens in hunne Maaltyd nuttigen, maar of vleesch of visch alleen; zonder dat ze zwaarigheid maaken om verscheide soorten van vleesch of visch te eeten. (*c*) Spysen van een goed Sap, die goed bloed maaken, by voorbeeld Brood, Eyeren en Wyn; in tegenstelling van kwaadsappige Spysen, die schadelyke, dikke, taaie, slymagtige en zwaarmoedige Vogten in het bloed brengen. Hiertoe brengen sommige Geneesheeren de Eendvogels, Ganzen, Zwynenvleesch en Hirs. (*d*) Zeer voedsame Spysen, die zulver bloed maaken, als Hoenders en Kalfsvleesch; of die weinig voedsel hebben, als Stokvisch en Schollen, die wel de Maag vullen, maar weinig bloed geeven. (*e*) Spysen van eene ligte verduwing, zynde aangenaam voor de Maag, en die zig gemakkelyk door het gantsche Ligchaam verspreiden, als Patrysen en diergelyk gevogelte; integenstelling van Spysen die bezwaarlyk te verduwen zyn, by voorbeeld: oud Rundvleesch, raauwe Hammen, gerookte Zalm. (*f*) Spysen die wel volsappig en week zyn, maar nogtans raauw; gelyk Ooft, dat aan de verrotting in de Maag zeer onderworpen is.

2. Het tweede onderscheid ontstaat van de Quantiteit. En naar deese is: (*a*) de Spyse overtollig, als men zig daarmede overlaadt. Deese nu wordt of wel verduwd, maar het overtollige bloed is schadelyk; of ze wordt kwalyk verduwd, en laat alsdan veele raauwe vogten na zig. (*b*) Schaarsche Spysen, als men of zeer weinig nuttigt, of iets dat weinig voedsel geeft; of ook als men sommige Maaltyden overslaat; door welke leevenswyse de kragten noodzaakelyk afneemen. (*c*) Maatige Spyse, waardoor de natuurlyke warmte en de evenredige gelykmaatigheid van het bloed onderhouden, en geen overtollig bloed vergaderd wordt. Hiertoe helpt de Tafelregel,

gel, gebiedende zo veel te nuttigen, dat men na de Maaltyd nog iets zoude kunnen eeten.

3 Het derde onderscheid ontstaat van de hoedanigheden der Spysen. Volgens deese zyn de Spysen of *heet*, maakende de dikke vogten dun, en verdeelende de taaie; verdryvende de winden; maar vermeerderende ook de Gal by Galzugtigen; of *koud*, die de hitte der Maag en het bloed wel maatigen, maar ook opblaasingen veroorzaaken; of *vogtig*, waardoor de drooge deelen bevogtigd en het Ligchaam gelaxeerd wordt; of *droog*, die wel een vast voedsel geeven, doch zwaar om te verduwen zyn, en zwaarmoedige vogten na zig laaten. Wat de smaak aangaat, zoo voeden wel de zoete spysen, doch zy veroorzaaken verstoppingen in de Lever en Milt, De *zoute* wederstaan de verrotting; doch te veel genuttigd zynde, verbranden ze het bloed, en verwekken eene jeukte in de huid. De *bittere* spoelen af en verdeelen. De *scherpe* openen het geene verstopt was; doch ze vermeerderen ook de Gal en verwekken scherpe dampen; de *zuure* voeren de grove vogten van onderen af. Integendeel als ze eenigsints met zoetigheid gemengd zyn, verzagten ze den buik. Maar als ze wrang zyn, adstringeeren ze; doch ten laatste laxeeren ze door haare persing. Hiertoe behoort het voedsel, als een Geneesmiddel aangemerkt. Want gelykerwyse tot hiertoe enkel van zulke spysen gesprooken is, die voedsel geeven, zonder iets dat tot Artsenye behoort, te behelzen; dus zyn 'er ook Spysen die tessens voedende en geneesende deelen hebben. Dit blykt uit de werking der zoete pruimen en prunellen, suiker en dergelyken, die, en te gelyk voeden, en te gelyk, immers by veelen, een open Ligchaam maaken. Dus is het Zaad van witte Maankoppen, en voedsaam en slaapverwekkende.

4. Het vierde onderscheid toont ons de toebereiding der Spysen. Dus zyn 'er die ze (*a*) *raauw* eeten; gelyk men van sommige Afrikaanen by de Kaap de Goede Hoop, en van de Abissynen getuigt, dat ze het Vleesch raauw eeten; van de Tartaaren is het bekend, dat ze het raauwe Paardenvleesch, maar onder den Zadel, wanneer ze ryden, leggen, en het naderhand als eene lekkernye nuttigen. (*b*) *Gebraaden* of *gerooft*, zoo wel vleesch als visch, is gezond, doch geeft eenigsints droog voedsel. Doch al te veel gebraaden of aangebrandt zynde, maakt zwarte gal. (*c*) *Gefruit*, is wel aangenaam van smaak, maar niet gemakkelyk om te verduwen; maakt veelsints verstoppingen, zoode en oprispingen der Maag, en verbrandt bloed. (*d*) *Gezooden* is gezond, en dient voornaamelyk ter bevogtiging; doch *gestoofd* is nog beter, als zynde door- en-

door

door gelyk gekookt. Hierdoor is het een goed en ligt-doorgaande voedsel.

5. Het vyfde onderscheid kan genomen worden van den tyd inwelken men Spyse nuttigt; zynde Middag- en Avondspysen de gewoonste; schoon sommigen in 24 uuren maar eens eeten. Anderen neemen ook een ontbyt; ook wel tusschen beide na den middag. De Spysen die ons opgedischt worden, bestaan doorgaands uit Moeskruiden en Plantgewassen, viervoetige Dieren, Visschen en Vogelen.

SPYSVERTEERING. Eene verandering, waardoor de voedende deelen van het voedsel in onze Zelfstandigheid veranderd worden, en den aart des deels, waaraan zy zig vastheg- ten, aanneemen. Deese werking is zeer langsaam en begint in den mond. De Spys is door de kaauwing met speeksel doorweekt. Zy ontvangt in de Maag en Darmen een groote menigte Maagsap, alvleeschsap en gal, die dezelve ontbinden, en maaken dat de Chyl met het bloed vloeibaar is. De Chyl ontvangt eene nieuwe bereiding in de Scheilklieren, en vooral in den Chylbak van Pecquet, en de Borstbuis, door de vermenging der *Lympha*, die alhier van alle Ligchaamsdeelen aankomt. Zy ontlast zig vervolgens in eene zeer geringe hoeveelheid in de linker onderfleutelbeensche Ader; is door den stroom des bloed-omloops weggesleept, verdund, en naauwkeurig vermengd met het bloed, door de werking des harte en der Longen, en na dat zy eindelyk veelmaalen met hetzelve heeft omgeloopen, bevindt zy zigzelfs ook in bloed, dat eene bron van alle de vaste en vloeibaare deelen des Ligchaams is, veranderd.

SQUACCO. (In de *Ornithologie*) Een Vogel van het geslacht der Reigers, van eene geele kleur, en het hoofd en den nek gespikkeld met zwart, wit en geel. Hy is geboortig van de Kust van de Levant.

SQUADRON. Zie het Artykel ESQUADRON.

SQUAHES. Is een viervoetig Dier in de West-Indiën, grooter dan een Kat, wiens kop de gedaante van een Vos heeft. De ooren zyn kort en de snuit lang. Het heeft korte pooten, maar met spitse klaauwen, met welken het de Boomen op- en afkloutert. Op de huid heeft het korte, ligtgeele en witte haairen. Het eet niet dan goede vrugten, en wordt gemeenelyk onder de Spatilboomen gevonden. Jong gevangen zynde, laat het zig tam maaken; loopt niet ligt weg, en maakt ontrent zulke potsen, gelyk een Aap. Het vleesch is zeer goed en gezond; van smaak gelyk dat van een Speenvarken.

SQUAIOTTA. (In de *Ornithologie*) Eene soort van Reiger, van

van eene bruine kleur, met een witte en zwarte kuif, iets grooter dan de Squacco, of eerste foort.

SQUALUS MAJOR. *Capito fluviatilis major.* Is een witte Visch, met breede zilververwige fchubben en roode Vinnen, zynde aan de einden donkerblaauw. Hy heeft een grooten kop en een wyde bek. Hy groeit zoo groot als een Karper. Zyn vleefch is vet en malfch, doch niet aangenaam van fmaak. Men zegt dat hy fchadelyk is voor de Maag. Men vangt hem in den Oder, de Spree en andere Rivieren. Hy wordt in Duitfchland *Döbel* genaamd.

SQUALUS MINOR. *Capito fluviatilis minor.* Deefe is kleiner dan de bovengemelde en wordt zelden grooter dan een Haring. Hy is wit, maar de rug donker. De vinnen rood, maar de ftaart blaauw. In den Oder en in de Doffe die in de Havel loopt, is deefe Vifch gemeen. Hy is malfch van vleefch, niet onfmaakelyk en eenigfints fcherper, dan de *Squalus major.* Hy kan wel niet onder de gezonde Viffchen geteld worden, maar is ook niet zeer ongezond, en is beter gezooden dan gebraaden. In Duitfchland wordt hy *Häfeling* genaamd.

SQUAMA. Betekent gemeenelyk een fchulp; doch by de Geneesmeefters wordt daardoor de fchubagtige fchurfdigheid, 't zy in kraauwten of andere onzuiverheden verftaan.

SQUAMA ÆRIS. Koperflag, is grof en fyn. Het eerfte dat onder het flaan van 't koper affpringt, beftaat in breede en dunne fchilfertjes. Het laatfte is fyner en wordt ook *Koperbruin* genaamd. Integendeel wordt het geene van yfer onder het fmeeden afvalt, *Hamerflag* genoemd.

SQUAMA (DE LA) of *Ridderörde van de Schubben.* — Koning Johan de II van Kaftilien, heeft deefe Orde in den jaare 1420 gefticht, doch zy is na deszelfs dood weder geheel vernietigd geworden. Het Kruis van deefe Ridderorde was van Vifchfchubben gemaakt, waarvan dezelve ook den naam ontvangen heeft.

SQUAMARIA. *Anblatum. Schulp* of *Schulpen-Wortel.* Zoo noemt men de Plant of Wortel van een der eerfte Lentebloemtjes. Dit Kruid heeft geen bladeren, maar is geheel- en- al een bloemftengel, zynde de bloemen éénbladig, onregelmaatig geflooten, en daar volgen twee gedeelde Peulen op. De Wortel is fchubägtig, zeer bitter, en dient deswegens in verftoppingen der Ingewanden.

SQUAMOSÆ SUTURÆ. Zoo worden de Vogten van de *Offis Temporum,* of Slaapbeenen genaamd, waardoor deefe met de naaft daaraanftaande faamengevoegd worden.

SQUATINA. In het Fransch *Ange, Efquapée, Efcadre, Efcaye,* is

is een groote, platte Zee-visch, somwylen wel honderd en zestig pond zwaar. Zyne huid is zoo taai als Leer, en zoo scherp dat men 'er houten Elpenbeen mede polysten kan. Zy is van buiten aschgraauw, maar van binnen wit en hard. Het knorbeenig vleesch wordt maar tot Artsenye gebruikt. Het heeft veel olie en vliegend zout; is een middel voor uitteerende krankheden en voor de teering. Het verkwikt de leevensgeesten en vermindert de scherpe vogten des Ligchaams. De Kuit, gedroogd en gepulverizeerd, stopt den Loop. De Dosis is eene Drachma. De Lever, verscheurt en uiterlyk opgelegd, verdryft builen en gezwellen. De huid, opgelegd zynde, verdryft de haairworm en schurfdigheid. Deese Visch speelt met de Rog en brengt dus eene soort van Visschen voort, *Squatina Raja*, in het Fransch *Ange*, in het Duitsch *Meer-Engel*, of *Engelvisch* genaamd. Doch deese is op verre na zoo goed niet van smaak als de regte Rog.

SQUILLÆ. Zie het Artykel GARNAAT of GARNAAL.

SQUILLA MAJOR. Zie het Artykel SCYLLA.

SQUINANTHIA. Zoo wordt door sommigen eene ontsteeking in de keel genaamd. Zie het Artykel ANGINA.

STAAFJES-SPEL. Zie het Artykel STROO-VEDEL.

STAAG, of STAG. Is op de Scheepen een dik Touw, dat van de eene Mast tot de andere gaat, en dient zoo wel om dezelve vast te houden, dat hy niet voor- noch agter over kan vallen, als ook om by goeden wind een Zeil daaraan te voeren.

STAAL. *Chalybs.* Heeft veel overeénkomst met het Yser, doch overtreft het alleen in hardigheid; want als men het Yser met harde koolen smelt en deszelfs vogt stremt, dan wordt het in Staal veranderd. Om nu het Staal te harden, wordt het sap van zekere vlugtige Kruiden vereischt, in hetwelke het gloeiende sap moet afgekoeld worden. Sommige Hoeffmeden zyn van gevoelen, dat door het hoorn van een Paardehoef, wegens het daarin verborgen *Sal volatile*, het Staal harder gemaakt wordt. Anderen harden het met Pis, zout en roet uit den Schoorsteen, zynde wel door malkander gemengd, en het Yser daarmede bestreeken. Dus in Pottebakkers klei gerold, zegt men, dat het zeer hard wordt. Het Yser- of Staal-Vylsel (*Limatura Chalybis*) moet de proef doen, dat het, aan een licht gehouden zynde, gantsch uitbrande. Doch dat maar tot de helft brandt, en het licht uitblufcht, wordt geoordeeld met Yser gemengd te zyn. Het dient om de zoogenaamde *Crocus Martis aperitivus cum sulphure* daaruit te prepareeren; als men naamelyk zoo veel Zwavel daarmede mengt, en het in het vuur behoorlyk laat uitbranden. Anderen zetten het vylsel in den daauw, of vogten het met Regenwater aan, tot dat het

roeft, om dus de *Crocus Martis aperitivus* te erlangen; edoch dit koft veel tyd. In de Yferhutten kan men de *Crocus Martis adftringens* overvloedig voor niet hebben. *Gegerfd Staal* noemt men in Zweden, het geene uit het afgefmolten Yfer, dat 14 dagen lang in den Oven gegloeid heeft, gemaakt wordt. Onder de Medicamenten welken van Staal gemaakt worden, is voornaamelyk de Staal-Tinctuur beroemd.

STAAL ERTS. Dus wordt van die geenen, die zig op de Metallifche Hiftorie toeleggen, zoodanig een Erts genaamd, waaruit aanftonds Staalhard Yfer, dat is Staal zelve, gemaakt kan worden. Men vindt dergelyke veel in het Graaffchap *Sargans*, behoorende onder het Zwitferfche Eedgenootfchap, en aldaar op een hoogen berg, genaamd Guntfen: en wordt uit vermenging van drie Ertfen, by hen *Zwart-Erts*, *Meliwerk* en *rood Erts* genaamd, bereidt; waarby merkwaardig is, dat deefe drie Ertfen hunne zekere vermenging, by die geenen die daaraan werken, alleen bekend, moeten hebben, als 'er Staal van komen zal; want anderfints wordt het Yfer.

STAANDE HOND. In het Fransch *Chein couchant*. Zoo wordt een Hond genaamd, die op de Jagt van Patryfen en kwakkelen afgericht is. Men heeft van dezelven verfcheide foorten. De graauw- en bruin gevlekten worden voor de beften gehouden. Eene andere foort, zynde wit en Afchverwig, bruin of donkergeel, zoekt ook wel; doch deefen zyn beter tot het byten, dan hitfen, aangezien ze kort voor den Man zoeken. De anderen die afgericht zyn om de Vogelen in het net te jaagen, neemen een ruim veld in, loopende zeer fnel herwaarts en derwaarts, tot dat ze de lucht van het veldhoen hebben; het welk een Liefhebber van de jacht aanftonds merkt. Als men een ftaande hond africhten wil, moet hy van der Jeugd aan tot gehoorzaamheid gewend zyn. Zoo dikwils als men hem iets voorwerpt om te eeten, laat men hem een half of heel Quartier-uurs daarvoor *Couche* maaken of ftaan; welk laatfte den Liefhebberen der Jacht beter behaagt, vooral eer men het hem laat aangrypen. Ten laatfte worden hem tamme Patryfen of Kwakkelen voor geworpen, voorwelken hy ook ftaan moet, tot dat hy gelaft wordt om ze in het net te jaagen. En ten einde hy hen geene fchade doe, wordt hem eerft den Bek toegebonden. — Omdat ze van natuur begeerig zyn, moeten ze eene fcherpe tucht hebben, niet met een' ftok, maar met eene gard of zweep; ook moet men ze niet op den kop, veel minder op den neus flaan; doch men mag ze wel by de ooren trekken. En omdat ze meer uit dartelheid dan uit kwaadaartigheid miffen, moeten ze voorzigtig gekaftydt worden, om ze niet traag en verdrietig te maaken. Integendeel, als ze wel gedaan hebben, moet men niet nalaaten

ten ze te ſtreelen. Als de hond zoo ver is afgericht dat hy den vogel kent, en zelf voor het net niet ſchuw is, mag hy veilig in het veld gebragt, en ingeval hy al te verre loopt, eerſt aan een lang touw vaſtgemaakt worden. Een Hond dus afgericht zynde, is het goed dat 'er maar een, of ten hoogſte twee met hem ommegaan; omdat hy van iemant, die het of zelf niet verſtaat, of den Hond niet kent, in het veld gebragt wordende, ligtelyk in Confuſie geraakt en bedorven wordt; zoo dat men moeite heeft, om hem wederom te regt te brengen; waarom ook iemant, een afgerichten hond van iemant anders koopende, wel doet, als hy met zyn geweeſen Meeſter een en andermaal in het veld gaat, en wel toeziet, hoe die met den Hond omgaat, om hem daarin naar te volgen. Die Honden zyn van natuure getrouw en voor een' Bekenden gewilliger dan voor een' vreemden. Wil men ze wel houden, zoo moet men hen den verſchen drek van Patryſen dikwils in den Neus wryven, en telkens het ingewand van dezelven, en van Kwakkelen te eeten geeven.

STAANDE MORTIER. Zoo wordt die genoemd, welke zyne tappen, waarmede hy anderſints op de Afuiten of Lafetten ruſt, niet in het midden, maar onder aan den bodem heeft. Van diergelyke ſoort zyn de FRANSCHE en BLOK-MORTIEREN.

STAANDWERK. Zoo wordt het Timmerwerk genoemd, waarmede men in 't gemeen by de Duitſchers, houten wanden afbindt, daar men de ſtylen of Neven-Poſten op een Dorpel of Drempel opricht; dezelve met banden en klampen te ſaamenhangt, en met een lang hout, 't welk het *Platſtuk* genaamd wordt, bovenöp dekt. L. C. STURM melt, in zyne *volkomen Aanwyſing tot alle ſoorten van Kerken* &c.; hoe men naar deeſen Grondregel een van binnen en buiten beſchooten Gewelf zal maaken.

STAAR. Is een Gewigt van Venetien, houdende 110 tot 130 pond, naar de verſcheidenheid der waaren. Een *Staar* Vygen van 220 pond Venetiaanſch zwaar gewigt, doet in Weenen 185 pond. Een *Staar* Graanen zwaar gewigt, weegt te Venetien 132 pond. In het kleine Koninkryk Algarve is *Staar* eene Maat van vogtige waaren, van 39 pond, 10 oncen. — Maar in het gebied van Toſcaanen is een *Staar* het derde deel van een *Barile*.

STAAR-LIGTEN. *Depoſitio Cataractæ.* Is eene Chirurgicaale Operatie aan het oog. Want het gebeurt niet zelden dat zig een vliesje aan het inwendige deel van het Druifbeſievlies aanzet, door welke tuſſchenkomſt de ſtraalen van de uiterlyke voorkomende dingen tot aan het netvlies en de Gezigtszenu-

wen niet kunnen doordringen. Schoon deese omstandigheden niet altyd eenerlei zyn; want somwylen bedekt dat vliesje den Oogäppel maar ten deele, somtyds op de helft, somwylen geheel. Het gebeurt ook wel, dat het kwaad in het Crystallynen vogt zelfs is, wiens voorste schaduwagtig geworden bovendeel de kleur verandert, daar ondertusschen de *Humor aqueus* of watervogt, gezond blyft. Dit ongemak is eigenlyk geen *Staar-Cataracta*, maar eene verduistering van het Crystallynen vogt, genaamd *Glaucoma*, hebbende deszelfs oorsprong van de Aardsche deeltjes, die door geene kunst kunnen weggenomen worden. Deszelfs vliesjes pleegen de kleuren veeltyds onder malkander te veranderen; want somwylen wordt het wit, graauw, glasverwig, geel of groen. Somwylen gelykt het een staal- of kastanje-kleur te hebben; en dikwils is het byna zwart. Vliesjes van de beste soort zyn zulken, die blaauwägtig of paerelverwig schynen te zyn. Als de *Staar zal geligt* worden, geschiedt het met eene daartoe bekwaame naald, met welke de Operateur of Oculist op de zyde in het oog steekt, het vliesje, of somtyds het Crystallynen vogt zelve vat, en tot den grond van het oog nederdrukt.

STAART. Zoo wordt het agterste gedeelte van de Affuitenwand genoemd. Daarvandaan heet ook de Grendel welke de beide Afuitwanden byéén houdt, de *Staart-Grendel.*

STAART. Zoo wordt het dunste of smalste deel aan eene Komeet of Staartster genoemd, 't welk telkens, gelyk het hoofd van de Planeet, de Zon zelve tegengesteld is. Vermits dit deel zoo dun is, dat men de vaste Sterren daar door zien kan, gelyk HEVEL in zyne *Cometographia*, Lib. VIII. p. 516. *seqq.* aanmerkt, zoo moet zyne materie naar eene dunne mist gelyken. Uit zyne verlichting integendeel, daar hy nogtans agter het hoofd van de Comeet, en gevolglyk in de schaduwe van dezelve staat, kan men besluiten dat de Komeet zelve geen regt vast en digt Ligchaam weesen moet, omdat het Zonnelicht door haar doorvallen kan.

STAART-GRENDEL. *L'Entretoise de Lunette ou du haut d'Affut.* Zoo heet de houten Grendel, waardoor de Laffetten wanden agter in den staart byéén gehouden worden. Hiervan handelt breedvoerig BUCHNER in zyne *Artillerye.* P. I. p. 33.

STAART-STER. Zie het Artykel COMEET.

STAAT. Of Gemeenebest, is in zig zelfs een groot Genootschap, waarin men Overigheid en Onderdaanen aantreft.

STAATEN VAN HOLLAND. Zoo worden somtyds de Generaale Staaten der Vereenigde Nederlanden genoemd, bestaande uit de Vergadering der Gedeputeerden van de VII Ver-

Vereenigde Provintien, in den Haag. Doch terwyl iedere Provintie, in het afgetrokkene, eene Republiek op zigzelve is, zoo hebben ook de Staaten van Holland eene afzonderlyke saamenkomst op zigzelve, mede in den Haag, bestaande uit de Afgevaardigden van de Ridderschap en de Steden, en bezorgende de belangen van die Provintie op zig zelve. Zy worden genoemd: *Hunne Edele Grootmogenden.*

STAATSMAN, STAATS-DAME. Dit wordt gemeenelyk van Waereldlyke en voornaame Persoonaadjen gezegd, die zig aan het Hof ophouden, of anders een groot aanzien en luister hebben.

STAATS-MINISTER. Zie het Artykel MINISTER.

STAATS-RECHT. *Jus Publicum.* Betekent gemeenelyk het stellige Vertoog der grondwetten van eene Republiek of van een Gemeenebest, en hoe dezelve in de Staats-handelingen konnen waargenomen worden. Het Duitsche *Jus Publicum* is tegenswoordig meer dan ooit tot volkomenheid gebragt, maar in de overige staaten is niet veel van het *Jus Publicum* voorhanden.

STAATS-SECRETARIS. Zie het Artykel SECRETAIRES D'ETAT.

STABER-RAD, of STAVEN-RAD. Is eene soort van een onderslaand Waterrad, waaraan de Duigen of Schoffels naar de Linie van den Radius, tusschen de wangen of velgen ingezet zyn. Dit Rad dryft maar eenen gang, en verschilt van het Panster-Rad alleenlyk door de hoogte en breedte.

STACHYS. *Marrubium Agreste, Sphacelus.* Riekende Andoren of wilde Malruwe. Is eene Plant die naar de *Marrubium* gelykt, doch van de overige soorten der *Verticillatæ* daarin onderscheiden is, dat de bovenste bloemen wel, naar de verscheide wervelen der bloemen in eene aair staan, gelyk de *Menthæ*-soorten ook dusdanig zyn, maar inzonderheid dat ook de bloemshelmen regt overënd staan. (*Galeis Surrectis*) waarom de *Sideritis* ook eene soort van *Stachys* is, en eenige *Stachys* behooren, om de holte der bloemen, tot de *Galeopsides.*

STACTE. Zie het Artykel MYRRHA.

STAD. Een groote volkryke Plaats, de hoofdstad van eenig Land, van eenige Provintie of Distrićt; of de Zetel van eenen Bisschop. Eene Stad is gemeenelyk zeer digt betimmerd van Huisen, Kerken, Hospitaalen, en andere openbaare Gebouwen, en omringd van Muuren, Gragten en Vestingwerken van buiten; van binnen doorsneeden met Gragten, Straaten, steegen, enz. Tot de fraaiheid van eene Stad brengen veel toe de breede en wyde Gragten, ruime Pleinen en aanzienlyke Gebouwen; maar integendeel tot de ongezondheid der

Ste-

Steden, integenstelling der Dorpen, de digte betimmering; de naauwe Straaten, de Hospitaalen, Kerkhoven met doode Lyken binnen dezelven, &c.

Imperiale Steden of Keiserlyke Steden worden in Duitschland genoemd de zoodanigen die onmiddelyk van den Keiser afhangen. Zy maaken een gedeelte uit van het Duitsche Ligchaam; worden door hunne eigen Overheden geregeerd; hebben het Recht om Geld te munten, en woonen den Ryksdag des Keiserryks by. Zie het Artykel RYKS-STAD.

STADIUM. Is een weg van 125 Geometrische Schreeden, 600 Athenienrische of 625 Romeinsche voeten. Men zegt dat 36 een gemeene Duitsche Myl maaken. In Sina doen 22 Stadien eene gemeene Duitsche Myl. Te Romen zyn eertyds zekere pragtige en Ovaale, tot een wedloop geschikte gebouwen of Renbaanen, *Stadia* genoemd.

STADHOUDER. Is de Altydduurende President van den Staatsraad der vereenigde Nederlanden, die het recht heeft om aan de Misdaadigers het Pardon te geeven, en ook de magt om de overigheden te verkiesen, nademaal hy uit drie Persoonen, die de Steden voorslaan, eenen benoemen mag. Onder zynen naam worden alle besluiten uitgegeeven, en hy geeft de uitspraak in de gewigtige Geschillen der Staaten. Daarenboven is hy Kapitein-Generaal en Admiraal te Water en te Land, waarom de Militaire Bedienden, zoo wel voor hem als voor de Staaten-Generaal, den eed moeten afleggen. Hy benoemt de Officiers; heeft in de Admiraliteits-Collegien en in den Krygsraad veel te zeggen, en alle uitvoeringen te Water en te Land worden door zynen Raad bestierd. Na den dood van WILLEM de III Koning van Groot-Brittanien, is deese plaats open gebleeven, tot in het jaar 1747, wanneer deese hooge waardigheid in den persoon van zyne Doorluchtige Hoogheid, WILLEM KAREL HENDRIK FRISO, Prins van Oranje en Nassau, wederom vervuld is geworden, en thans wordt dezelve bekleedt door zynen eenigen nagelaaten Zoon, WILLEM de V.

STADHUIS. Zie het Artykel RAADHUIS.

STADMEESTER. Zoo wordt de President van den Hoogen Raad te Straatsburg genoemd, wiens Regeering een vierendeeljaars duurt. Deese heeft het groote Stads-Zegel in bewaaring, en in zynen en des Raads naam worden alle Besluiten en Brieven uitgegeeven.

STADS-DAGEN. Zyn de vergaderingen der Gedeputeerden van de Ryks-Steden, die alle jaaren, of zoo dikwils zy het noodig oordeelen, gehouden worden, waarin zy wegens haaren welvaart en het Gemeenebest raadpleegen en een besluit neemen. De uitschryvende Ryksteden zyn Neurenberg, Frank-

Frankfort, Ulm en Straatsburg, waarvan de laatstgenoemde Stad nu in de Fransche Landen is.

STADS-MUSIKANTEN. Worden in Duitschland en elders op gemene Stads kosten onderhouden, en moeten op zekere uuren 's daags een Psalm of ander Zangstuk van den Stads toren blaasen, in plaats van een Klokkenspel. Ook hebben zy het voorrecht boven andere Musikanten, om op Bruiloften en andere openbaare vrolykheden het gezelschap met allerlei Speeltuigen te vermaaken, waartoe andere Musikanten een uitdrukkelyk verlof moeten verzoeken. Zy worden ook tot eene plegtige Muziek in de Kerken gebruikt.

STADSRECHT. Zoo wordt te Breslau ook een groot Geding of *Judicium Majus* genaamd, waarin alle burgerlyke zaaken, gevorderd en behandeld worden, behalven die welken onder het zoogenaamde klein Geding; of *Judicium Minus* behooren. Insgelyks worden daarin ook de Pandgedingen, de uitwinning der vaste goederen, de crimineele zaaken en de Bannissementen verhandeld. Het wordt jaarlyks van nieuws op den volgenden maandag na de Raadsverkiesing vervuld, en zyn vier ordinaare gezworene Advocaaten daarby aangesteld. De oudste van den Raad is daarin by beurten voorzitter, en by deesen zitten de Heeren Schepenen, de Heer Stadsvoogd in plaats van den Præses en twee byzondere Scabinographi of Secretarissen van Schepenen.

STADSRECHT SCHENKEN. Is een Privilegie dat de Keiser aan zig behouden heeft; en aan geene plaats in Duitschland kan dat Recht geschonken worden, ten zy dat een Ryksstand daartoe volmagt verkreegen heeft, of dat het met uitdrukkelyke of stilzwygende toestemming van zyne Keiserlyke Majesteit geschiedt.

STAF, *Etat major.* Is een Krygswoord, waarmede eene zekere orde van Officieren betekend wordt. De *Regiments-Staf* behelst alle Officiers die het bevel over het Regiment hebben De *Generaals-Staf* behelst de Generaliteit, dat is alle Officieren, die eenig bevel in het Leger hebben.

STAF. Zoo heet by de Werklieden een iegelyk rond Lid, 't welk eenen halven Cirkel uitmaakt, wiens *Radius* de halve hoogte van het Lid is. By VITRUVIUS heet het *Torus*, en betekent het groot verheven Lid in het Voet- en Schacht-Postement. GOLDMAN noemt hetzelve den POEL of PULM. De Franschen heeten deesen Staf *Le Tore*, *gros Baton*, en *Bozel.* De Italiaanen *il Toro* en *Bastone.* De Werklieden verdeelen dezelve in den geheelen en vierendeel Staf. Hoe dit Lid vercierd moet worden, vindt men in DAVILERS, *Vignola.* p. 15.

STAFETTE. Is in Frankryk een Courier, die ruwe wegwysers

fers of Geleiders by zig heeft. Maar gemeenelyk betekent het een Postillon, die buiten den gemeenen Posttyd met Brieven afgezonden wordt. In Spanjen is *Estafetta* de gewoone Postillon met Brieven.

STAFJE. *Astragalas.* Zoo wordt met VITRUVIUS door de Werklieden een klein Lid geheeten, 't welk naar eenen halven Cirkel uitgeboogen is. GOLDMAN noemt het den HOEF. De Franschen *Astragale Baquette*, of *Chapelet.* De Italiaanen *in Pendino.* DAVILER in zynen *Cours d Architecture* pag. 7. en *Desgodez* in zynen *Edifices Antiques de Rome*, toonen aan hoe diergelyken Lid gesneeden en verdeeld kan worden. Als men de Modul in 30 minuten verdeelt, zoo bekomt het Stafje 1½ tot 3 tot zyne hoogte. Hetzelve wordt tot allerhande vercieringen en invattingen gebruikt, ook zelfs aan de Kanonnen en het overige grof geschut, en die aldaar gewoone vercieringen bekomen even daarvandaan haare benaaming, dat men dezelven de VERSTAAVING noemt.

STAF-HOUT. Men noemt in Duitschland *Stab-boltz*, die Duigen uit welken de Wynvaten saamengesteld worden. Met diergelyk hout wordt in de Duitsche en Lyflandsche Zeesteden eene groote commercie gedreeven, voornaamelyk op Frankryk en Spanjen, als zynde goede Wynlanden. Derwaarts worden derhalven geheele Scheepslaadingen gezonden. In het byzonder dryft Hamburg een grooten handel in zulk *Staf-hout*, dat de Elve af, uit de Mark-Brandenburg komt, en waarvan veele duisend stuks, het duisend tot 130 of 150 Mark Lubisch verkogt worden. Dit *Stafhout* nu. is van drieërlei soort, als *Pypen-Staven*, *Oxhoofd-Staven* en *Tonnen-Staven.* De eersten worden alleen tot Spaansche Wynen gebruikt, zynde de langsten derdehalf el lang. De tweede soort wordt gebruikt tot Oxhoofden in Frankryk, zynde vyfvierdedeel el lang. De derde soort tot allerlei tonnen of vaten, hebbende drie en een half vierdedeel el in de lengte, allen van Eikenhout. De Inkoop geschiedt in de Mark-Brandenburg, voornaamelyk omtrent Havelberg, by *Ringen*, houdende elke *Ring* 4 schok of 240 stuks. Maar het stuk wordt in de Pypenstaven altyd dubbeld; in de Oxhoofd-staven driedubbeld, maar in de andere vaatstaven vierdubbeld geteld. Invoege als men viermaal 30 worpen altyd twee stuks Pyp-staven heeft geteld zulks een Ring of Pypstaven is. Met de Oxhoofd-staven telt men ook viermaal 30 worpen, maar men neemt telkens drie staven; en dus is het een Ring Oxhoofdstaven. Maar in de gemeene Vaatstaven neemt men 4 stuks in een Worp, en dus is het een ring Tonstaven. — Op elke dertigste worp geeft men nog een worp toe, tellende dus 31 worpen, en zulke 31 worpen 4 maal geteld, maaken in alle drie de soorten van

Stafhout, een *Ring*; maar vyf ringen in Hamburg een groot Duisend of 1200 stuks. De Houtkoopers die in de Mark-Brandenburg dat hout inkoopen, koopen gemeenelyk eerst een party Eikenboomen, tot drie of vier Ryksdaalders het stuk; laatende dezelven tot staaven maaken, en betaalende voor een' Ring een Ryksdaalder van Arbeidsloon. De vragt voor een' Ring te water tot Hamburg toe, kost 2 Ryksdaalders. Sommigen koopen gantsche Ringen in de Mark-Brandenburg, in en betaalen op de plaats 5 of 6 Ryksdaalders voor 1 Ring, in *Drittels* of Brandenburgs geld; verkoopende naderhand het groote duisend in Hamburg weder tot 140 of 150 Mark Lubisch, Courant Hamburger-geld.

STAF-KWARTIERMEESTER. Deese maakt plaats of Quartier voor den Staf, en wyst ieder zyn Quartier aan, het zy in het veld of in het Guarnisoen.

STAFMEESTER. Opper-Stafmeester, is aan het Keiserlyke Hof te Weenen een hooge Bedienden, die voor de Spysen, wanneer die op de tafel gedraagen worden, vooraf gaat, en ook, wanneer aan den Keiser het handwater, om zig te wasschen, en den eersten drank toegediend wordt, tegenwoordig moet zyn.

STAGNATIO. Eene verstikking of stilstand van eenige Vogtigheid.

STAGNATIO SANGUINIS. De stikking des bloeds. Deese heeft plaats, als hetzelve in menigte in eene plaats vergadert, en wegens den overvloedigen toeloop, schielyke verkouding, kwetsing der bloedvaten, *enz.* komt te stikken, zoo dat het niet verder vloeien kan.

STAKETSEL. Zoo wordt in de Vestingbouwkunde eene rye Pallissaden genoemd, waardoor een open ruimte voor den toegang bewaard wordt. Hoe hetzelve moet vastgemaakt worden, toont FREYTAG in zyne *Architectura Militari.* p. 188.

STAL. Door dit woord verstaat men aan een vorstelyk Hof, een groot getal Stalbedienden, Koetsen, Paarden en alles wat tot het vervoeren van den Vorst in-en buiten's lands vereischt wordt.

STALACTITEN. *Dorpsteen*, of ook alles wat uit druipend water ontstaat. De *Tophus* integendeel is eene *Water-Aarde*, die uit loopend of stilstaand water voorkomt, gelyk uit het Bronwater van het Carelsbad in Bohemen; of gelyk de Erwten-Wikken-en Fruitsteenen, die met het Zand der Zee of dat van andere wateren overtrokken zyn. Maar de *Stalactites* is een Ligchaam 't welk uit een vallend of druipend water ontstaat, en waarvan men veelerhande soorten heeft. Eenigen hebben de gedaante van Coraalen en zyn takkig, gelyk die uit de Yser hutten van den *Hartz* komen; of zy hebben andere vreem-

vreemde gestaltens. Het hoofdgeslacht deeser water-aardens, is (zoo men die al geen Steen wil noemen) de *Hydrolithus* of watersteen.

STALACTOCIBDELA. (In de *Natuurlyke Historie.*) Een geslacht van Moscovisch glas, zynde een der grofste soorten van Druipsteenen.

STALAGMA. Zoo wordt genaamd het geene door destillatie van het *Stagma* afgetrokken is.

STALAGMITEN. (In de *Natuurlyke Historie.*) Is een Steen, ook *Hamnites* en *Ammonites* genaamd, welke laatste benaaming eigenlyk een Steen te kennen geeft, die uit ronde Zandkorentjes saamen groeit, van gedaante gelyk de visch die men *Rog* noemt. Maar *Stalagmites* is eigenlyk, als de ronde steentjes omtrent een Erwt groot zyn, en allen te saamen een klomp uitmaaken, schoon ze gemakkelyk weder van malkander kunnen genomen worden. Aldrovandus noemt daarom deese soort van Steenen *Pisolitum*. Men vindt 'er voornaamelyk drie soorten van.

1. *Bruinroode*, zynde van eene leemagtige Zelfstandigheid. Deesen schynen iets van Ystersteen te hebben.

2. *Witte*, bestaande uit eene soort van Pleister. Deese vindt men onder anderen omtrent het Carelsbad in Bohemen.

3. *Ertsagtige*, die by de Zilver-Ertsen gevonden worden, en met de Marcasite overéénkomen. Deese vindt men in Frioul, en men kan deese soort onder de *Globuli lapidei* begrypen, bestaande uit grootere Kogelen, die menigmaal van harde Steenen zyn, zelfs harder dan marmer; hoewel ze als één op malkander gegroeid zyn, en wederom in schilfers kunnen van elkander geschild worden. In Italien vindt men diergelyke Steenen aan het Strand van *Pideoli* of *Pozzuolo*.

STALAGMODIAUGIA. (In de *Natuurlyke Historie.*) Een geslacht van Muscovisch glas, bestaande uit de fynste soort van Druipsteen.

STALAGMOSCIERIA. (In de *Natuurlyke Historie.*) Een geslacht van dof of ondoorschynend Muscovisch Glas.

STALKRUID Zie het Artykel Ononis.

STALMEESTER. *Groot-Stalmeester van Frankryk, Grand Ecuyer de France.* Begeeft byna alle de Ampten van de groote en kleine Koninklyke Stallen; zorgt voor het onderhoud dier Stallen en derzelver Paardenfokkeryen, en de geene die Academien of Ridderschoolen willen oprichten, moeten van hem verlof daartoe verzoeken. Men noemt hem gemeenelyk *Monsieur le Grand.*

STALTICA. Zoo worden Geneesmiddelen genaamd die het vleesch in de wonden wederom doen groeien. Doch het woord betekent somwylen ook zoo veel als *Repellentia.*

STAM.

STAM. Zie het Artykel CAUDEX.

STAM. Zoo noemen de Bergwerkers een 32 deel, zynde 4 *Kuxen*; en 32 Stam maaken eene *Zeche* of 128 *Kuxen*.

STAMBOEK. Dus noemen de reisende Studenten een Octavoboek, doorgaands gelyk een Muziekboek ingebonden, het welke zy den Professooren en andere vermaarde Mannen aanbieden, om hunne naamen, wapens en zinspreuken daarin te schryven. Dus kunnen ze naderhand toonen met welke geleerde Mannen zy gesprooken en kennis gemaakt hebben.

STAMEN. Zie het Artykel SCHEERING.

STAMINA. (In de *Botanie.*) De Bloemdraaden of Stengeltjes, die men voor het mannelyke deel eener Bloem houdt, en die om het Stampertje op het vrouwelyke deel der Bloemen staan; en uit derzelver toppen (*Apices* of *Antheræ*) een meel in het *Stigma* van het Stampertje storten, waardoor de *Embryo* van het *Ovarium* leevendig gemaakt, en tot wasdom en groei geprikkeld wordt. Het getal der *Stamina* wordt van den Heer LINNÆUS, die dezelven *Mannekens* noemt, ten grondslage zyner *Plant-Methode* gelegd.

STAMINEUS FLOS. Zoo hiet eene Bloem zonder blad, die hierom ook onvolkomen genoemd wordt, (*Flos imperfectus*). Doch beter zou men diergelyke Bloemen *Apetales* heeten, dewyl 'er in de natuur niet wel iets onvolmaakt kan gezegd worden te zyn. Diergelyke bladloose Bloemen zyn of digt by de *Pistillen* geplaatst, en kunnen *Hermaphroditici* genoemd worden; naardien beide de Geslachten in een Bloemenkreits of kelk zyn vervat, gelyk in de *Fraxinus*, of de *Staminosi Flores*, die mannelyk zyn. Eenigen zitten afzonderlyk, schoon op eene zelfde plant, gelyk in de *Empetbrum*; of de mannelyke Bloemen zyn op verscheide Planten, gelyk in den Palmboom. Het bladagtige aan de Bloemen brengt niets ter teeling by; dewyl 'er bladerige Bloemen zyn, die toch onvrugtbaar blyven, gelyk in de Geslachten der *Agurken* en *Kommkommers*; de *Lycbnis*, *Fraxinus* en anderen.

STAMPA. *Stampo*, *Stampata*. Is een Italiaansch woord, en betekent *Gedrukt*. Men zet dit woord op Brieven, om te kennen te geeven, dat 'er gedrukte zaaken ingesflooten zyn, om het postgeld minder te maaken.

STAMPADA. Zie het Artykel STAMPA.

STAMPER. Zie het Artykel PISTILLUM.

STAMPO EFFENDI. Is de opperste Rechter in Burgerlyke en crimineele zaaken te Constantinopolen.

STANDAARD. Zoo wordt het Vaandel op eene Galei genaamd. By de Ruiterye gebruikt men de Standaarden in de plaats van Vaandels, dewyl de Standaarden veel korter en smaller dan de Vaandels zyn.

STANDAARDDRAAGER. *Signifer.* Dit is een Indiaansche Visch, die in de Zeeën van deese Gewesten, voor eene groote Schaare van Visschen zwemt, die kleiner zyn dan hy, en die hem overal volgen. Hy gelykt vry wel naar den visch dien men *Afgod der Meeren* noemt, maar hy is veel kleiner. Zyn vleesch is niet goed om te eeten. Men vangt deese soort van visschen, alleen om hunne schoone kleuren. Hierom wordt hy van de Liefhebbers gezogt, die hem in Liqueuren bewaaren. Hy is zoo zagtaartig dat hy die geenen nadert die hem het een of ander aanbieden, en hy laat zig gemakkelyk vangen. In die zelfde Landen geeft men den naam van *Piekdraager* aan een' Visch die een lange Stekel op den rug heeft, en die aan het einde omgekromd is.

STANDBEELDEN. Wie dezelven eerst uitgevonden heeft, kan men met geene zekerheid melden. Intusschen is het zeer waarschynlyk dat dezelven hun oorsprong genomen hebben van aaloude tyden, toen de overgebleevenen hunne dooden begonnen uit te beelden, en die Afbeeldselen in hunne Huisen behielden, dezelven aanspraken en allerlei eere beweesen, waaruit in vervolg van tyd de Afgoderye ontstaan is. Dus rigtede men ook voor de Goden Beelden op de Straaten op, alsmede voor zulke persoonen die aan de Stad goede diensten gedaan hadden.

STANDELKRUID. Zie het Artykel KOLLEKENSKRUID.

STANDER. *Stutsel* of *Neven-Pylaar. Parastata. Poteau à fendr.* Zoo wordt in het Timmerwerk eene iegelyke regt opstaande Zuil genoemd, welke in een Gebouw van hout, aan de verdieping de hoogte helpt geeven; en men verdeelt dezelve in de HOEKSTANDERS en de GEMEENE STANDERS. By den eerstgemelden is voornaamelyk aan te merken dat hy altoos uit sterker hout dan de gemeene Standers is te saamengesteld, ten einde aan den binnenhoek een hoek daarvan uitgehouwen kan worden, en dezelve nogtans van weerskanten met de dikte van de overige Standerts overeenkome. Ja daar het hout niet sterk genoeg te bekomen is, worden de Hoekstanders in zekere Gevallen, met hoekregte Perpendiculaar-Roeden en voegen dusdanig over malkander gelegd, dat deese twee hoeken van dusdanig toebereide Houten, een boven den anderen geschooven en gelicht konnen worden, gelyk uit PLAAT CCXLVI Fig. 1. duidelyk waargenomen kan worden. Indien nu deese twee Standers boven en in malkander geschooven zyn, dat van boven de kant A, in den Hoek C. en de kant *a* in den Hoek *c* komt, en men verzet denzelven daarënboven met sterke sleutels of Slot-Tappen, en bevestigt ze met houten Bandnagels, zoo bekomen diergelyke Hoekstanders eene ongemeen groote sterkte.

zyn. Men heeft het niet alleen wit, maar ook geverwd, 't welk.

STANNUM FOLIATUM COLORATUM genoemd wordt, en dit is rood, geel, zwart, enz; het beste is dat uit zeer digte, gladde en welgerolde bladen bestaat.

STANNUM GLACIALE. Is de *Bismuthum*.

STANTE PEDE. Op staande voet, aanstonds, zonder beraad. op eene vaardige wyse.

STANTI. Zoo noemen de Kooplieden een aanstaande dag of maand.

STAPEDES. Zie het Artykel BINDZEL.

STAPEL. Schynt van Opstapelen of van het Fransche woord *Estappes* afkomstig te zyn. Dit laatste betekent te Orleans en elders eene plaats, alwaar de Koopmans-Waaren uitgelegd en te koop gesteld worden. Dergelyke met Stapelrecht voorziene plaatsen hebben het Privilegie, dat de voorbygaande goederen aldaar eerst moeten ontlaaden en te koop geboden worden, vooral eer ze naar elders mogen vervoerd worden. Zulke Stapelsteden hebben ook de vryheid om Koophuisen op te richten, Schippers en Kruiers aan te neemen, Kraanmeester en Koophuis-knegten te houden; en hunne bediendenmogen over ontlaadde Stapelwaaren oordeelen; de kwaaden afkeuren, ook Schippers en Voerlieden hunne ordonnantie en tax zetten. — Sommigen onderscheiden het Stapelrecht in een onbepaald en bepaald. Het eerste, zeggen ze, houdt in zig dat de Stapel-goederen noodzaakelyk ook na de opveiling moeten verkogt worden; het laatste, dat als zulke goederen een zekeren tyd hebben te koop gelegen, dezelven alsdan weder kunnen vervoerd worden. Edoch niet alle goederen zyn Stapelgoederen, aangezien zulken die naar de Missen of Jaarmarkten gezonden worden, daarvan uitgezonderd zyn. Men telt thans in het Duitsche Ryk verscheide Stapelsteden, waaronder de voornaamsten aan den Rhyn zyn: *Keulen*, *Ments*, en *Spier*. Aan de Moesel, *Trier*; aan den Donauw, *Regensburg*, *Ingolstad* en *Passau*; aan de Weser *Breemen*, en aan de Elve Maagdenburg en Hamburg. — *Frankfort aan den Main* eischt ook het Stapelrecht, uit kragte van een Privilegie van Keiser FREDERIK de II, LUDOVICUS BAVARUS en CAREL de IV. *Straatsburg*, wegens een Privilegie van Keiser SIGISMUNDUS. — Keiser FREDERIK de III heeft het in het jaar 1469, aan *Leipzig* gegeeven. SPRENGER schryft dat de Stad *Buchörn* de Stapelgerechtigheid heeft over de goederen, die van St. Gal over de Bodenzee naar Zwaben, en de Stad *Kempen*, over de goederen, welken uit Italien naar de Nederlanden; insgelyks over het Zout, dat uit Tirol naar Zwitserland gevoerd wordt.

STAND-LINIE. *Linea Stationis.* Zoo wordt in het Land- of Veldmeeten de Linie genoemd, uit welker beide enden men, of eene hoogte of breedte afmeet, of ook eene Figuur in den grond legt. By het aanneemen van diergelyke Linie, moet een Landmeeter voornaamelyk daarop zien, dat hy dezelve niet te kort neeme, want hoe langer de Linie of afstand van de beide Standplaatsen is, zoo veel te scherper snyden zig de Linien, waardoor de werking haare zekerheid verkrygen moet.

STANDPLAATS. STANDPUNT. *Statio.* Zoo wordt in de oeffenende Landmeetkunde het punt op den Aardkloot genoemd, waarin het middelpunt van het Instrument, waarmede men meet, ordenlyk intreffen moet. Men merkt hetzelve in 't gemeen door middel van eenen aangehangen Perpendicul, of met het Statif zelve aan, en dezelve dient om de scherpte in het meeten te behouden, ten einde de, na den verkorten Maatstok, opgedragen lengte, telkens evenredig blyve, en in het geheel de werking haare zekerheid behoude. Dikwils, voornaamelyk op ontoegangbaare afstanden, of daar men zeer juist afmeeten wil, is in de *Praxis* of oeffening, eene Standplaats niet genoeg. Daarvandaan wordt ook in de Geometrie aangeweesen, hoe men eene of meer Linien, by dewelken men niet komen kan, of om dezelven zoo veel te gemakkelyker en in korten tyd te kunnen meeten, uit twee Standplaatsen afneemen kan.

STAND-QUARTIER. Wordt gezegd, wanneer de Soldaaten den Zomer door in de Quartieren liggen, en eenen tyd lang daarin blyven. Het wordt tegens de Winter-Quartieren, als ook tegens de inquartiering op den Mars gesteld.

STAND-RECHT. Heeft in den Oorlog op marsch, by Belegeringen en by voorhanden zynde Gevegten in zulke zaaken plaats, wier uitstel eene groote wanorde in de Krygstucht veroorzaaken kan, en die, anderen tot eenen Spiegel, eene haastige executie vereisschen; invoegen het Regiment, waaronder de Misdaadiger behoort, schielyk in eenen kring verzamelt, het vonnis over hem uitgesprooken en de straf aanstonds ter uitvoer gebragt wordt. In het jaar 1727 rigtede Keiser Karel de VI, in het Hertogdom Silesien, een diergelyk Standrecht, tegen de menigvuldige Rooveryen op.

STANDS-PERSOONEN. Zoo wordt den Hoogen Adel genoemd, naamelyk van de Koningen tot de Vryheeren ingesloten.

STANDS-VERHOOGINGS-BULLEN. Zyn die Keiserlyke Brieven, waardoor iemant van zyne Keiserlyke Majesteit, in den Vorsten-, Graaven-, Vryheeren-, en Adelstand verhe-

STATEN-GENERAAL. Zyn de Hoogste Overigheids-Persoonen van de Veréénigde Nederlanden, die hun Hof in 's Gravenhage houden, en den tytel van *Hunne Hoogmogende de Heeren Staten Generaal van de Veréénigde Nederlanden* voeren.

STATER. *Tetradrachmus*, Eene Griekſche en Hebreeuwſche Munt, van welke ook in de Schriften van het Nieuwe Testament gewag gemaakt wordt. Een van Zilver woog gemeenelyk een Loot en deed 12 Groſſchen. Die van Goud, zynde in het Joodſche Land niet gemunt, wierd naar den Koning genaamd, wiens Beeld daarop ſtond. Dus had men, by voorbeeld: *Darici*, *Philippici* en *Alexandrici*, en ſommigen waren zoo groot als de Portugalozer. Anderen woogen, 2, 3, 4 of meer Ducaaten. — *Stater didrachmus* was een half loot Zilver of een Oorts-Daler. *Stater decalitros*, een Corintiſche Stater, doende 10 *Litri* of *Oboli Aeginæi*, golt 8 groſſchen, 4 penningen Meiſniſch.

STATERA. *Libra Romana.* Is eene ſoort van eene Waage, hebbende twee ongelyke Armen, eene korte met een haak, aan welke de laſt, en een lange, aan welke het gewigt gehangen wierd. Hoe verder nu het gewigt van het handvat der Waag afgeſchooven wordt, hoe zwaarer het weegt. Dus kan men met een of twee Gewigten veele laſten van eene onderſcheidene zwaarte weegen.

STATHMICA. Zoo wordt het onderwys of de Leer van Munt, gewigt en Maat genaamd.

STATICA. De *Weegkonſt.* Is eene Weetenſchap van Waag en Gewigt, dat is van de zwaarte der Ligchaamen. Zy handelt in het byzonder van het middelpunt der zwaarte, van den waagregten ſtand der zwaare Ligchaamen en van de Beweegingen die van de zwaarte ontſtaan. De grond tot deeſe Weetenſchap heeft ARCHIMEDES in zyne Boeken, de *Æquipenderantibus*, of van den Waagregten ſtand der zwaare Ligchaamen, gelegd. Die in het byzonder willen weeten, welk nut deeſe weetenſchap in het gemeene leeven geeft, kunnen naleeſen *Simonis Sterini Elementa Statices.* Meer *theorie* echter vindt men in *Wallisii Mechanica.*

STATICA MEDICINA. Is de kunſt om, door middel van gewigt, het dagelyks af- en toeneemen der Ligchaamen na te ſpooren.

STATICE, Is een Kruid waarvan men twee ſoorten vindt, naamelyk: *Statice major*, maakt uit zynen wortel eene menigte lange en ſmalle bladen, als gras, maar zeegroen. Tusſchen deeſen groeien ſtengels, omtrent een voet hoog, regt, zonder knoppen en hol, draagende op haare toppen een tros, zoo rond als een kogel, digt, vol kleine bloemen, van vyf

bladen, wit en purperverwig van kleur, gelyk de Nagelbloemen, staande op een kelk, in de gedaante van een Tregter. Bovendien wordt de gantsche Bloemtros nog van eene schubagtige bloemkelk omvangen. Nadat de Bloemen zyn afgevallen, volgt in de plaats van elk een Zaadje, zynde aan beide einden spits, en steekende in eene hulze, die voor heenen de kelk der Bloem was. De wortel is lang, taamelyk dik, rond, houtig en in veele koppen gedeeld. — De tweede soort wordt genaamd *Statice montana major*, en is daarin van de eerste onderscheiden, dat ze veel laager is. Beide soorten groeien op bergagtige vogtige plaatsen, naby de Zee en de Rivieren, zy houden aan, stillen den loop en het bloeden, als ze by wyse van een *Decoctum* genuttigd worden. MILLER heeft 'er vyf soorten van aangetekend. — De derde en vierde soort heeft de Heer BOERHAVE ook aangemerkt.

STATIE. Zoo noemt men in Romen het bezoeken van zekere Kerken, 't welk in eenen tyd, die tot den Godsdienst bestemd is, geschiedt.

STATIE DER SCHEEPEN. Is de Ree, alwaar zy veilig liggen. Anders betekent statie ook een Ampt of eene bediening; ook de posteering of Schildwagt, gelyk ook de plaats alwaar de Posten versche Paarden bekomen.

STATIO. Zie de Artykels STANDPLAATS en STILSTAND.

STATIO EQUORUM RECENTIUM. Zie het Artykel RELAIS.

STATIONARIUS. Zoo wordt eene Planeet genaamd, als zy een tyd lang op eene plaats der *Ecliptica* stil blyft staan. Deeze *Statio Planetarum* wordt onderscheiden in *Statio prima*, naamelyk vooräl eer de Planeet te rug gaat en *Retrogadus* wordt; en *Statio Secunda*, vooral eer zy wederom begint regt uit te loopen. Zy wordt ook onderscheiden in een *Statio matutina* en *Vespertina*.

STATIONES. Dit woord had by de Romeinen verscheide betekenissen; men verstond daardoor zulke plaatsen, die geschikt waren om daar by elkanderen te komen en te spreeken. Desgelyks betekende het Schildwagten; als mede zulke Huisen, inwelken de Keiserlyke Dienaaren konden huisvesten en eeten, wanneer zy in Commissie uitgezonden wierden.

STATISTEN. Of Staatsgezinden, zyn de geenen die den staat wel verstaan en hunne aanslagen naar den tyd wel weeten te beleggen.

STATIVE. Zoo wordt by de Geometrische en anderen tot het meeten dienstige instrumenten, de stellaadje genoemd, waarop het Instrument zelve rusten en naar believen gedraaid kan worden. Dezelve bestaat uit drie deelen. Het beneden-

ste heeft meestendeels drie staven of voeten, die dusdanig toebereidt en byéén gevoegd zyn, dat zy, of wanneer zy te saamen gelegd, en met een boven overheen geschooven sluitband byéén gehouden worden, beneden spits, maar boven dik of breed toeloopen, en eenen langen zwakken Conus voorstellen; of deese voeten leggen zig digt aan het middendeel, en maaken met hetzelve teffens een korten Cylinder; of zy raaken met hunne punten boven het middendeel. Alle deese staven zyn beneden aan hunne enden met spitse yseren voeten of schoenen beslagen; boven integendeel hebben zy een gat, door hetwelke de schroef gestooken, en eene lege-lyke staf aan het middendeel van het statif vastgemaakt kan worden. Het nut van deese staven bestaat daarin, dat men het Instrument daarop vaststellen, en daarenboven hetzelve zoo wel in hooge als diepe, ja op alle ongelyke plaatsen, naar believen verhoogen of laager maaken kan, naar dat men deese voeten weinig of veel uit malkander stelt, omdat zy, indien dezelven nog niet vast aangeschroefd zyn, rondsom hunne schroeven kunnen gewendt en gedraaid worden. Het middendeel van de *Stative* is een stuk gedraaid hout, 't welk alleenlyk aan het benedenënd een gelykzydig klein drieboekig *Prisma* formeert; of het is van dezelfde form, nogtans iets langer en boven na een scheeven hoek ingesneeden, dat de voeten accuraat daarin sluiten, welken vervolgens door een boven overheen geschooven sluitband byéén gehouden worden. Het derde deel bestaat uit twee verscheide Gewinden, waar door men de noodige beweeging voor het daarop gestelde Instrument verkrygt; maar is tot het gebruik niet al te bekwaam; waarom men hetzelve in laater tyden veranderd en in hunne plaats de soort verkoosen heeft, daar de noot met haar dubbeld Huis gelyk aan het Instrument bevestigd wordt, daar men alsdan by het gebruik het Instrument met het beneden-Huisje of Kasje maar op het statif steeken, en door hulp van de stelschroef daaraan vastmaaken kan.

STATO DELLA CHIESA. Zie het Artykel KERKELYKEN STAAT.

STATO DELLI PRESIDII. Is een klein Landschap, in het gebied van *Siena*, in Toskanen, omtrent de Golf van Telamone gelegen.

STATUA. Zie het Artykel STANDBEELD.

STATUMEN. Zoo heet VITRUVIUS. Lib. VII. c. I. het benedenste in het Æstrik, waarover heen hetzelve geslagen wordt.

STATUS. De toestand of de gesteldheid, waarin men zig bevindt. Aldus betekent in de Geneeskunde STATUS NATURALIS,

LIS, de natuurlyke en gezonde gesteldheid der Menschen, en STATUS PRÆNATURALIS, de tegennatuurlyke en ziekelyke gesteldheid der Menschen; als hy reeds ergens over klaagt; maar van een toestand, die NEUTER geheeten wordt, als men noch krank, noch recht gezond is, willen de nieuwe en naauwkeurige Geneesheeren niets hooren.

STATUS MORBI. Zie het Artykel ACME.

STATUS NEUTER. Wordt van de Geneesheeren zoodanig een staat genoemd, als een mensch noch regt gezond, en ook niet ziek is, maar als tusschen beide hangt. Zoodanig een staat wordt tweederlei ondersteld: 1. *Status decidentiæ* noemen ze, als de Ziekte naby is en de gezondheid sterk afneemt. 2. *Status Convalescentiæ*, als het tegendeel geschiedt.

STATUTUM. Zyn zekere Regelen, Wetten en Ordonnantien, die eene Provintie, Stad, Academie, of Collegie bezit, welken gemeenlyk door Vorstelyke Persoonen verleend, of ten minste bekragtigd zyn.

Omtrent de *Statuten* merken wy aan, dat men in het maaken van een Testament, goede zorg moet draagen, dat de *Statuten* en *Costumen* van die plaats, alwaar het wordt gemaakt, wel in acht genomen worden, opdat het behoorlyk effect mag genieten, dewyl het anders niet zou kunnen bestaan, dewyl de *Statuten* van iedere Stad, in derzelver byzondere Jurisdictie, van zoo veel kragt zyn, als de algemeene wet is ten aanzien van het gemeen; welken daarom zelve prevaleren, overtreffen en kragt hebben voor de beschreeven Wetten, ja dezelven doen stilstaan; zoo dat zulke Testamenten, met behoorlyke Solemniteiten, naar de Rechten, *Statuten* en *Costumen* van zekere plaats gemaakt zynde, alom valideren, zelfs in alle de Provintien van ons Vaderland, niettegenstaande dat 'er anderfints eenige meerdere Solemniteiten mogten worden vereischt. Terwyl de byzondere Statuten, eigenlyk geene Uitlanders, maar alleen de Ingezetenen verbinden, en dus personeel aan die, en niet reëel aan de Goederen die in andere Provintien zyn gelegen, verbonden zyn. Hieruit volgt dat zulke Testamenten nietig zyn, welken met minder Solemniteiten gemaakt worden, dan ter dier plaatse, alwaar zy gepasseerd zyn, gerequireerd worden; en daarom mogen geene Testamentmaakers, tegens de keuren of *Statuten* van die plaats daar het Testament gemaakt wordt, disponeeren; want niemant kan in zyn Testament beletten, dat de wetten omtrent hetzelve geen plaats zouden hebben, nademaal een Testateur niet kan verbieden het geene volgens de plaatselyke wet moet geschieden, konnende de Testateur zig van deese Clausule niet bedienen, niettegenstaande de Wetten, het tegendeel

deel gebieden. Dus dan de Clausul die men in veele Testamenten vindt: „ Dat de Testateur begeert, dat zyne Dispositie zal bestaan, al waren schoon alle de solemniteiten daarin „ gerequireerd, niet geadhibeert, die zy nogtans als geadhibeert willen gehouden hebben," moet aangemerkt worden als een teken van onkunde, die het gebrek der solemniteiten niet kan vervullen. Deese byzondere *Statuten* of Stadswetten moeten dan by het maaken van een Testament, op zoodanig een plaats waargenomen worden, al ware die ook nog zoo byzonder. Als te *Delft*, alwaar eene *Keur* is, dat een Vrouw aan haaren Man, by Testamentaire dispositie, niet meer mag maaken, dan hy weer aan haar, en zulks maar over en weder; want de woorden van die *Keur* luiden: „ ten zy dat „ dezelve Dispositie reciprocé, ende over en weder over, „ aan beide zyden gelykelyk, gemaakt zal zyn, zonder „ fraude." Zie het Artykel TESTAMENT.

In *Gelderland*, en in het *Sticht van Utrecht* vermag noch Man noch Vrouw, elkander by Testament eenig goed te maaken, dan alleen de Lyftocht. Ook moeten de Inwooners van het Sticht, van het Hof van Utrecht Octrooi verzoeken om te mogen testeeren, dat nooit geweigerd wordt; doch van goederen die buiten de Provintie van Utrecht gelegen zyn, mag te Utrecht, zoo wel een vreemde als een Burger of Inwooner, by uitersten wille, zonder Octrooi disponeeren. Nogtans mag iemant, die te Utrecht woont, op eene andere plaats, zonder Octroy een bondig Testament maaken, zelfs disponeerende van goederen binnen Utrecht gelegen, al ware het dat hy daarna nog te Utrecht kwam te overlyden, zonder Octroy verzogt te hebben, zoo hy ter goeder trouwe en niet uit bedrog op eene andere plaats buiten die Provintie, zyne Testamentaire dispositie had gemaakt, omdat hy aldaar kwam ziek te leggen.

De Costumen van Utrecht leeren ook in het byzonder. 1. Dat het aan de Ingezetenen toegelaaten is, den anderen Lyftocht te maaken, maar moet teffens en te gelyk geschieden, zal die maaking van effect zyn. Zy moet ook ter wederzyde gelyk weesen, dat is niet meerder of minder; maar het is genoeg als die over alle de goederen gaat, al bezit de een meerder goederen dan de ander; doch by aldien de lyftocht tusschen Man en Vrouw, by den een in het generaal, by den anderen tot een zeker gedeelte is gemaakt, zoo strekt dit generaale of universeele gedeelte, zig ook niet verder uit dan tot dat zekere gedeelte. 2. Wederzydsche lyftocht aldaar gemaakt zynde, kan niet herroepen worden dan met wederzydsch Consent, te weeten, zoo die gemaakt is voor den Gerechte, ja zelfs by Octroy gedaan, daaraan subject is. 3. Huisraad en

Inboel mag aldaar in eigendom weggemaakt worden, zoo verre als het tot dagelyks gebruik behoort; maar geene Juweelen, gemunt Goud en Zilver. 4. Onder Huisraad worden geene Schilderyen begreepen; maar daaronder komen aldaar zilveren Kandelaars, Bekers en Schotels als het niet anders blykt. 5. Ook goederen, die staande het huwelyk door arbeid zyn verkreegen; alsmede goederen van Landeryen, &c. in andere Provintien gelegen, daar geen *Prohibitoir Statut* tegen is. 6. In zoo verre echte Lieden, in Holland woonende, en ten voordeele van malkander testeerende, de kinderen institueerende in de legitime, zoo is ten reguarde van de Landeryen of vaste goederen in het Sticht gelegen, het Testament nul, en komen de kinderen *ab intestato*, in die goederen te succederen.

STAUROPEGION. Daardoor verstaat men in de Griekfche Kerk het Recht der Geestelyken, dat zy bezaten om eene Kerk in te wyen, en zulks geschiedde met een Kruis om dezelve te stellen.

STAUROPHORI. Betekent Kruisdraagers. Dus worden in de Latynsche Kerk de geenen genaamd, die het Kruis op eene plegtige wyse ronddraagen.

STAUROPHYLAX. Was weleer een voornaam Geestelyk Persoon in de Kerk van Jerusalem, welke 'er toe gesteld was, om het Kruis van Christus te bewaaren. Somtyds vereerde men den Patriarch met deesen tytel.

STEATITES. *Lardi Lapes. Spekfteen.* Is een Japansche, witagtige, als met Spek of Zeep besmeerden steen, die effen en glad in het aanraaken is. Diergelyken graaft men ook in Saxen, by en om *Johann-Georgen-Stad*.

STEATOCELE. *Vetbreuk.* Wordt van Galenus beschreeven als een byzonder gezwel, 't welk zig dikwils voordoet, en van het vet, by en aan de ringen van het onderlyf, ontstaat.

STEATOMA. Een Spek-gewas, een Spek-gezwel. Is groot, zagt en vol spongieuse of spekagtige stof. Het is in zyn eigen Vlies beslooten, bevindende zig meest omtrent de Gewrigten en Zenuwagtige deelen, en wordende eveneens als een *Atheroma* geneesen.

STECHAS-KRUID. Zie het Artykel Stoechas.

STECK-BRIEVEN. Zoo worden in Duitschland die Brieven genaamd, welken eene Overigheid, zonder uitstel, en aan veele plaatsen te gelyk, aan de nabuurige Gerechten zendt, om eenen Misdaadiger, die op de vlugt is, aan te houden en denzelven over te leveren.

STEEG, of LAAN. Zoo wordt de ruimte tusschen twee Slooten van de Triglyphe genoemd. De Franschen noemen dezelve *Cuisse*,

Cuisse, of ook *Coste de Triglif*; insgelyks *l'Entre deux des Canaux*. De Italiaanen *il Spatio tra Canali*.

STEEK-APPEL. Zie het Artykel STRAMONIA.

STEEKHEVEL. Is een Inftrument waarmede men Bier, wyn en andere vloeibaare Stoffen uit een vaatwerk gemakkelyk kan ligten. Hetzelve beftaat uit twee kegelvormige Ligchaamen en een Cylinder, of ook uit eenen kegel en twee Pypen, PLAAT CCXLVI. *Fig* 3. De eerfte, beneden, fteekt men in het vat, zoo loopt het Bier, &c, daarïn; als men nu met eenen Vinger de boven-opening toeftopt, dat geen lucht daarïn kan komen, zoo loopt niet een druppel daaruit of terug. By de tweede foort moet men eerft de lucht uitzuigen, als de vloeibaare Stof daarïn opklimmen zal, en dezelve is dierhalven niet zoo gemakkelyk.

STEEK-NAALD. Deefen draagen niet allen eenerlei naam en worden dus ook niet overal op dezelfde wyfe gemaakt. De Hollandfchen zyn van anderen merkelyk onderfcheiden. Te Neurenburg maakt men drieërlei Steeknaalden, naamelyk grooten, middelmaatigen en kleinen; wordende van iedere foort duifend ftuks als een Meefterftuk gemaakt. De draad wordt eerft getrokken, zoo als men de dikte der Steeknaalden of Spelden verlangt. Vervolgens met een Schaafmes gevyld en effen gemaakt; naderhand met eene Schaar naar de behoorlyke Maat afgefneeden; aan beide zyden gefpitft; een anderen draad op het knoprad gedraaid; met de knopfchaar afgefneeden; de knopjes aan de Spelde vaftgemaakt; op een Aambeeld met hamer en ftempel geftampt, gewaffchen, gedroogd, in een' zak gefchuurd, en eindelyk aan het Papier geftooken, waaruit men met verwondering ziet, dat zelfs de minfte Spelde of Steeknaald meer dan twintigmaal door de handen gaat. Echter gefchiedt alles met eene ongelooflyke fnelheid, invoegen een goed Meefter 's daags meer dan 12000 Spelden en Haakjes maaken kan.

STEEK-PALM. Zie het Artykel MUISDOORN.

STEEK-PILLEN. Zie het Artykel PESSARIUM.

STEEK-PLEISTER. Is een zeer heilzaam en van onderfcheiden Ingredienten gemaakte Pleifter, die de Heelmeefters over eene wonde leggen, om daardoor alle gevreesde toevallen voor te komen, waaraan de wonden anderfints onderhevig zyn.

STEEK-RAAP. Zie het Artykel NAPUS.

STEEK-SPEL. *Ludus Equeftris*, *Trojanus*, *Tornea-mentorum*, *Toreuma*. In het Franfch *Tournois*, is eene Ridderlyke oeffening, die voornaamelyk in Duitfchland eertyds met groote koften, veel ongemak en fomwylen niet zonder gevaar en fchade in zwang ging, en waarvan nog op den huidigen dag het

het Ringsteeken en verscheide andere diergelyke oeffeningen in gebruik zyn. Maar wat den oorsprong der *Tournooi-Spelen* aangaat, daaromtrent zyn de gevoelens verschillende. Sommigen willen ze van de aloude Stad Troyen, anderen van de Franschen afleiden. Edoch alle deese gevoelens rusten alleenlyk, of op onzekere verhaalen der Geschiedschryveren, waaruit men ze wil beweeren, of op ongegronde giffingen. En wanneer KIXNER, in zyn *Tournooi-Boek* verhaalt dat Keiser *Henricus Auceps* het eerste Steekspel in Duitschland heeft aangericht, is zulks wel van sommige Geleerden in twyffel getrokken, doch daar zyn ook redenen die de zaak waarschynlyk maaken, en waaaruit blykt dat de gemelde Schryver niet verre van de waarheid is. Dit is ten minste zeker dat de *Steekspelen* vroeger in Duitschland, dan in Frankryk of Engeland zyn in gebruik geweest. Het is zeer waarschynlyk, en uit de oude Gedenkschriften blykbaar, dat wel de *Tournooi-Spelen* zeer oud, maar het *Tournooi-Gezelschap* in de vier Landen eerst onder Keiser CONRADUS de III, of HENRICUS VI tegens de Saxen, en hun hoofd, OTTO de IV, aangesteld is. Eerst wierden geene andere, dan Ryks-Vryen van Adel, geene Dienstbaaren of Landzaaten tot de *Steek-Spelen* toegelaaten, of ten minsten, die verlangden toegelaaten te worden, moesten vier Adelyke Voorouderen kunnen aantoonen. Doch naderhand wierd dat Privilegie nog nader bepaald, naamelyk dat hunne Voorouderen ook by het *Tournooi-Spel* moesten tegenswoordig geweest zyn. En dit zal mogelyk gelegenheid gegeeven hebben, dat die Ridderlyke oeffeningen allengskens in onbruik zyn gekomen. De Saxen, hoewel ze van het *Steek-Spel* door vier Landen waren uitgeslooten, hebben nogtans dezelven onder hen ingesteld. Edoch de uitslag was, zoo hier als elders, menigmaal zeer droevig. Dit gaf aanleiding dat Paus INNOCENTIUS de VIII verördende, dat niemant die in een *Tournooi-Spel* was omgekomen, op een Kerkhof zou mogen begraaven worden. Voorts geschiedden de *Tournooi-Spelen* met kolven en zwaarden, gelyk ook met het steeken van Lancien; maar het een en ander in het harnas.

STEEK-VLIEGEN. *Mordella*. Men geeft deesen naam aan de Vliegen die twee getande Vleugelen hebben. Hunnen mond is wyd. Zy steeken gaarne het zagte vel der Kinderen en zy veroorzaaken 'er gezwellen op.

STEEL. De Kruidkundigen geeven deesen naam aan dat gedeelte der Planten, 't welk uit den wortel voortkomt, en de bladeren, bloemen en vrugten ondersteunt. De *Steel* wordt, in de Boomen, den *Stam* genoemd, *Caudex Truncus*; die der Kruiden noemt men *Caulis* en *Scopus*, wanneer hy zoo regt als een Pylaar is. De hedendaagsche Schryveren geeven den

naam

naam van *Viticulus* aan de Steelen die dun en kruipende zyn, en op de aarde liggen, gelyk die van het Penningkruid. Men geeft den naam van *Culmus* of *Stroo* aan die van de verschillende soorten van Graan en andere diergelyke Planten. Deese is geknoopt en zeldsaam bladerloos, altoos knobbelagtig en met airen bezet.

De *Gevleugelde Steelen* zyn die geenen die in hunne geheele Lengte met eenige dunne blaadjes bezet zyn, en die men den naam van Vleugeltjes geeft.

De *Steelen* zyn of enkelvouwdig of saamengesteld. *Enkelvouwdig*, wanneer zy onafgebroken van onderen tot aan den top voortloopen. *Saamengesteld*, wanneer zy zig in takken verdeelen. Men heeft Planten, gelyk de Truffels en Paddestoelen, die noch steelen, noch bladeren, noch Bloemen schynen te hebben, en die zig echter door haare vleeschagtige zelfstandigheid vermenigvuldigen, gelyk zekere soorten van Raapen.

Men vindt in de Groeven der Tufsteenen, versteende Steelen of buisen van Graanen, Lidgras en andere Planten.

STEEN. Zoo wordt eene soort van Gewigt genaamd. Een Steen zwaar gewigt is in Leipzig 20, en een Steen in wolle 21. Een Steen Koopmans-Gewigt 22 pond. In Hamburg en Lubek is een *Steen* vlas 20, maar een *Steen* Wolle of Veeren, 10 pond. Een *Steen* groot gewigt doet in Dantzig 34 een *Steen* klein gewigt 24 pond. In de Nederlanden doet een *Steen* 6 pond.

STEEN. *Calculus. Lithiasis.* In het Fransch *Gravelle*, Is een smertelyk ongemak, het welk zyn byzonderen naam ontvangt van de eigenlyke plaats alwaar het zig gezet heeft, naamelyk een *Niersteen* of *Blaas-Steen*. Hy wordt eerst in de Nieren gegenereerd, alwaar de kaasagtige, scherpe, zuure, slymagtige en Tartaarsche Stoffe allengskens saamenpakt; eerst graveelzand en vervolgens een Steen wordt; eene onlydelyke pyn veroorzaakt, en door een gevaarlyk snyden weggenomen wordt.

STEEN-BEEN. Zie het Artykel LITHOIDES.

STEEN-BEUK. Zie het Artykel CARPINUS.

STEENBOK. *Capricornus.* Is het tiende Sterrebeeld in den Dierkreits, waarvan het tiende deel van de *Ecliptica* zynen naam heeft. Men telt in 't gemeen tot hetzelve 86 Sterren, onder dewelken 4 van de derde, 12 van de vierde en 70 van de volgende groottens zyn. De lengte en breedte voor 29 daartoe behoorende Sterren, vindt men in HEVELS *Prodromo Astronomico* p. 279. Eene Ster van de zesde grootte in den staart, welke by *Tycho Progymnasmat* T. I. p. 261. *b*. de zeven-en-twintigste is, heeft in de tyden van HEVEL zig reeds ver-

verlooren; en hy ftelt dezelve in zynen *Firmamento Sobiescia-no*. Fig. L *l* in Prent voor, zoo als BAYER in *Uranometria*. Tab. G *g* mede doet. De Dichters geeven voor, dat op zekeren tyd veele Goden in Egypte waren byéèngekomen, en zonderlinge gedaantens aangenomen hadden. In 't byzonder had de God *Pan* de halve gedaante van een Bok, en de andere helft van eenen Vifch aangenomen, en zig dus in het water geftort, in welke gedaante *Jupiter* zoo veel genoegen had genomen, dat hy dezelve, na het uitgeftaane gevaar onder de Sterrebeelden had geplaatft. SCHILLER maakt daaruit den Apoftel Simon. SCHICKARD de Afahel. WEIGEL de hoornen in het Naffauwfche Wapen. Anderfints wordt dit gefternte ook genoemd *Ægipan*, *Æquoris*, *Alcantarus*, *Algedi*, *Pelagi Procella*, *Caper*, *Capra*, *Corniger*. *Gelidus*, *Imbrifer*, *Neptunia*, *Proles*, *Pan*. — Als de Zon in het teken van den *Steenbok* treedt, maakt ze den korften dag, of het winter *Solftitium*, en begint alsdan weder te klimmen en nader by ons te komen. — Dit gefchiedt den 21 of 22 December.

STEENBOKS-STAART. Is eene Ster van de derde grootte, in den Staart van het bovengemelde Gefternte. HEVEL, in *Prodromo Aftronomiæ*. p 279. Stelt op het jaar 1700 haare lengte in 17°, 36′, 48″, ♒; haare breedte tegens het zuiden in 2°, 25′, 38″. In het Arabifch heet zy *Deneb Algedi*.

STEENBREEKE. Zie het Artykel SAXIFRAGA.

STEENBREUK, GROEF of KUIL. *Lapicidina*, *Carrefour*. Zoo wordt eene plaats genoemd daar men de Steenen tot het bouwen breekt, gelyk dezelven van de natuur zelf daartoe bereidt worden. Men vindt daarvan narigt by VITRUVIUS. *Lib.* II. *Cap.* 7. p. 26 en 27. Insgelyks by ALBERTI. *Lib.* II. *Cap.* 8. *Seqq. pag.* 38. *Seqq.*

STEEN DER COBRA. of *Slang van de Kaap*. Zie het Artykel SLANGENSTEEN.

STEEN DER INCAS. Dit is eene foort van witte en Arfenicaale Steen, die gelyk hersmolten Tin of Yfer glinftert. Hy befmet weinig of niet door de lucht en zyne gedaante is niet bepaald. De *Incas* of Koningen van Peru fchreeven groote kragten aan deefen Steen toe. Zy droegen hem in hunne Ringen, en zy deeden hem ruitswyfe flypen, en men plaatfte dezelven dus in hunne Grafiteden. Men maakt 'er mede Spiegels en Pylaaren van. Men wil dat men eenige van deefe Steenen uit de Graven der Incas bekomen heeft, die byna vier honderd jaaren oud waren, zonder eenigfints verdorven te fchynen.

STEEN DER WYSEN. Zie het Artykel LAPIS PHILOSOPHORUM.

STEENE-BYLEN. De Steenkundigen geeven deesen naam aan groenagtige Steenen, die eene aanmerkelyke hardheid hebben. Zy zyn doorschynende, zwart, by wyse van eene byl gevormd, en men vindt hen op eenige voeten diep in de Aarde. Men wil dat deese Bylen den Wilden van Amerika voormaals gediend hebben, om verschillende Stoffen te hakken en te klieven, tot dat zy het Yser hebben leeren kennen. — De Heer DE BOMARE vraagt by deese gelegenheid: Door welk eene omwenteling vindt men, onder het opdelven der Aarde, deese bylen zoo menigvuldig in Europa? Zyn onze voorvaderen in dezelfde noodzaakelykheid geweest? Of hebben 'er voormaals Wilden in deese Landstreeken gewoond?

STEEN-EETER. Men geeft deesen naam aan een kleinen zwartagtigen worm, die men in de Lyen vindt. Dit onderzoekenswaardig Insect is met een kleine Schelp bedekt, die aan twee zyden doorboord en zeer teder en breukig is. Deszelfs kleur is aschverwig en groenagtig. Deese worm looft zyn drek door eene van deese Openingen, en zyn kop en pooten komen uit de andere voort. Het ligchaam van dit Insect is uit Ringen te saamen gesteld en hy heeft zes pooten. Men bespeurt in de Laagen der Lyen het Spoor van deese wormen. Deese Spooren zyn de wegen die zy zig uithollen wanneer de Steen nog zagt is. Zy gaan met den kop voort, want met hem uit de opening te doen voortkomen, die aan het voorste gedeelte van de Schelp is, is dit een steunpunt, 't geene hem dient om voort te gaan, terwyl het overige van zyn ligchaam op zyne pooten rust. Hy heeft vier kaaken die hem tot tanden verstrekken. De Schryver van het *Woordenboek der Dieren* zegt, dat dit Dier een klein draadje uit zynen mond doet voortkomen, waarvan het zyne Schelp vormt. Het heeft tien kleine en zwartagtige oogen, vyf aan iedere zyde, die nevens elkanderen, by wyse van eene halve Maan, geschikt zyn. Men weet niet, zegt dezelfde Schryver, welke nieuwe gedaante dit Insect in 't vervolg aanneemt; maar het is volkomen zeker dat het van gedaante verandert, en dat in zyne Schelp deese verandering geschiedt. Een Onderzoeker die de Nymph van deesen Worm gevonden heeft, zag 'er meer dan veertig Wormen uit voorkomen, die allen leefden. Hun kop was zwart; hunne pooten waren zeer zigtbaar en hun geheele Ligchaam was geel met rood gemengd.

STEENEN. *Lapides*. De Steenen zyn uit aardägtige Zelfstandigheden saamengesteld, die tot dien trap verhard zyn, dat zy door het water niet weder zagt gemaakt kunnen worden. Volgens de verknogtheid der deelen waaruit zy saamenge-

gesteld zyn, zyn zy meer of min naauwkeurig met elkanderen verbonden. — Onder de Steenen zyn eenigen zagt, gelyk de Talksteen, of porieägtig, gelyk de Puimsteen. Anderen zyn hard, en kunnen alleen met het Staal en den Amaril bearbeidt worden, gelyk het Agaat en het Jaspis. of zelfs alleen met Diamant-Poeder, gelyk de schoonste Edele Gesteentens.

Alle de Steenen verschillen zeer veel in gedaante, saamenweefsel, uitgebreidheid, kleuren en eigenschappen. Eenigen zyn ondoorschynend en gemeen, en de anderen zyn doorschynende en kostbaar. In het algemeen verschillen zy maar alleen van de aarde, door de hardheid en saamenhegting der deelen, welke byzonderheden de uitwerkselen van den tyd en het geval zyn. De Steenen verdeelen zig, volgens hun weesen, in vyf voornaame Orders, die men gemakkelyk door de volgende Proefneemingen bepaalen kan.

De eerste Order bevat de klei-aardagtige Steenen, *Petræ Argillosæ*. Deesen worden door de zuure vogten niet aangetast, maar zy worden door het gemeene Vuur hard.

De tweede bevat de Kalksteenen, *Lapides Calcarei*. Deesen ontbinden zig in de zuure vogten en gaan in het vuur tot kalk over.

De derde bevat de Plaastersteenen, *Lapides Gypsei*. Deesen ontbinden in de zuure vogten niet, maar zy veranderen in het vuur in Plaaster.

De vierde bevat de Steenen die tot Glas kunnen gebragt worden, *Lapides Vitrescentes*. Deesen worden door de zuure vogten niet aangetast, maar zy geeven vonken uit, wanneer zy met het Staal geslagen worden.

De vyfde bevat de Steenen die smeltbaar zyn, door den graad van vuur, die de voorigen wederstaan. Zy geeven vuur uit door het vuurslag en zy zyn zeer zwaar.

STEENEN DER DIEREN. Men geeft deesen naam aan Bezoard of Graveelsteen, alsmede aan alle de Steenen die men in de Nieren, de Blaas &c, der Dieren vindt.

Men geeft den naam van *Steenen der Beesten*, *Bulithes*, aan de Steenen die men in de Maag der Koeyen en Ossen vindt; en men heeft redenen om te denken dat deese Dieren hen doorgezwolgen hebben. Men moet deese Steenen met die geenen niet verwarren, die men dikwils in de Nieren en in de Galblaas der Dieren vindt, noch ook niet met de Haairballen.

STEENEN DER HALFSLACHTIGE DIEREN. In deese order der Dieren verschaft de Cobra, de Schildpad, de Bever, enz. eene soort van Bezoards of Graveelsteenen. Zie het Artykel GRAVEELSTEEN.

STEENEN-GELD. Zie het Artykel PENNINGSTEENEN.

STEENEN of PLAVEISEL der REUSEN DYKEN. Dit is een klei-aardagtigen Steen, die tot het getal der wonderbaare natuurlyke voortbrengfelen van Jerland behoort, en waarvan POCOCK en ACOSTA eene zeer wydloopige beschryving gegeeven hebben.

STEENEN PYLEN of SCHICHTEN. *Sagittæ-Formes.* De Steenkundigen geeven deesen naam aan de *Donderfteenen*, of aan de Kegelvormige Pyriten, en somtyds aan zeer harde Steenen die op deese wyse gevormd zyn, en waarvan de Ouden zig by wyse van Pylen bedienden. Zy bezaten mede de konst om aan deese Steenen eene andere vorm te geeven.

STEEN-EPPE. *Apium Macedonicum. Petroselinum Macedonicum* of *Sexatile* Groeit op ruwe, Steenagtige en zonryke plaatfen. Het Zaad wordt tot Driakel gebruikt.

STEEN-GEITJE. *Rupicapra*, Dit Dier wordt in menigte op het Alpische Gebergte gevonden. Het heeft veel gelykheid met een tamme Geit; zwarte, kromme en veelsints gekringde horens; en springt met eene ongelooflyke snelheid van de eene Steenrots op de andere.

STEEN GEWASSEN. Zie de Artykels LITHOPHYTA en LITHOPHYTON

STEENGROEN. *Berggroen.* Zie het Artykel CHRYSOCOLLA.

STEENGROEVE. Zie het Artykel STEENHOUWER.

STEENHOEN Zie het Artykel LAGOPUS.

STEENHOUWER. Dus noemt men Menschen, die met eene bloedige moeite groote Bouwstukken uit de Steengroeven breeken, gebruikende daartoe allerlei Werktuigen, als Breekyser, Yseren en houten Wiggen, Mookhamers en kleine hamers, Hefboomen, &c. — Zy zitten onder dit Steenhouwen op een stoeltje van maar eenen voet. Zy scherpen hun gereedschap zelve. In de Keiserlyke Vrye Ryks-Stad Neurenberg is hun vanwegens de Overigheid verboden, om buiten 's lands te gaan, of elders daar Steengroeven zyn, te arbeiden. Zy hebben hunne faamenkomsten niet verre van de Stad. De Meesters zyn vyfentwintig en zesentwintig in getal, onder welken twee boven de anderen gesteld zyn, en *Bergmeesters* genaamd worden; maar over allen te faamen en over alle Steengroeven, heeft de Berg-Amptman het bevel. Een jongen moet drie jaaren leeren, en nadat hy een jaar als knegt gediend heeft, wordt hy voor Meester gehouden. Het is verwonderenswaardig dat deese *Steenhouwers* onder hunnen arbeid dikwils allerlei in Steenen gebeelde Figuuren van Planten, Vrugten, Visschen, Mosselen, Dieren, Nooten, Kaas, Brood, Spykers en Hamers aantreffen; die ze dus

ook

ook uitbreeken, en als rariteiten aan de kunstkabinetten overleveren.

STEENKOOLEN. *Anthraces. Carbones petræ* of *fossiles.* Zyn eene harde stoffe, bestaande uit aarde, hars en lyen; zynde naar het gevoelen van sommigen de Moer van den steen-olie; en dit is eenigsints waarschynlyk, aangezien men 'er een dergelyken olie uit overhaalen kan, zynde het gemeene *Oleum petræ*, of *Petroleum*, dat is Steen-Olie, in alles gelyk, en hebbende eenerlei deugd. Deese Steenkoolen komen meest uit Engeland en Schotland, alwaar men ze aan den haard en in Kagchels brandt. Maar zy maaken een bytenden en kwaaden rook, zynde zeer nadeelig voor de borst en de long. Zelfs schryft een zeker Engelsman dat wel een derdedeel der Inwooneren van London aan de Longziekte sterft; waarvan deese Steenkoolen mogelyk de oorzaak zyn. Doch men vindt ook diergelyke koolen in Duitschland, voornaamelyk in Opper- en Neder-Saxen. In het Ertsgebergte zyn 'er twee soorten van. De beste is welke de smeden kunnen gebruiken; zynde de regte Steenkoolen. De andere wordt tot de Kagchels gebruikt, en brandt zonder aanblaasen. Integendeel moeten de Smitskoolen geblaasen worden. Zy worden by geheele Scheepsladingen uit Engeland en Schotland naar de Zeesteden gevoerd, en door de Smits gretig gekogt, naamelyk by tonnen en lasten. — Om den bangen reuk der Steenkoolen te temperen, en de Koolen zelfs te spaaren, neemen de Luikenaars en Brabanders een party Steenkoolen, stooten ze tot een grof gruis, vermengen het met Leem of Klei, en bearbeiden het gelyk Kalk der Metselaaren; maaken 'er vervolgens kleine koeken van, gelyk sneeden van brood; laaten deesen des Zomers in de zon uitdroogen, en leggen des Winters zulk een koek aan den haard, of in den kagchel, als wanneer hy eene langduurige en sterke hitte van zig geeft, die in het byzonder voor een gebraad goed is. De Engelsche Steenkoolen, die van Newcastle komen, worden voor beter gehouden, dan de Schotsche, schoon deesen ligter zyn, en tot dien einde, om 'er goede koolen van te maaken, met de Engelschen vermengd worden.

STEEN-LEVERKRUID. Zie het Artykel LICHEN.

STEENMERG. Dit is een soort van fyn wit kryt, dat zagt in het aanraaken en wryfbaar is. Men bekomt het gemeenelyk uit Duitschland.

STEEN-MOS. Zie het Artykel LICHEN

STEEN-MOSSELEN. Zie het Artykel STEENSCHELP.

STEEN-OLIE. Zie het Artykel PETROLEUM.

STEEN PLANTEN. Men geeft deesen naam aan de *Steengewassen*. Zie de Artykels LITOPHYTA en LITHOPHYTON.

STEEN-ROOS. Zie het Artykel Cneorum.

STEEN-ROTS. Zie het Artykel Rots.

STEEN-RUIT. Zie het Artykel Alsine.

STEENSCHELP. Dit is eene veelschelpige Schelp, die men *Pitaut* in Normandyen; *Dail* in Poitou; *Dàtte* te Toulon, en *Piddocbs* in Engeland noemt. De Ouden gaven deese schelp den naam van *Pholas*. Zy sterft in de eerste opening die zy na haare geboorte bewoont, zonder dat zy 'er ooit in haaren leeftyd uit voortkomt; hierom wordt het geslachtmerk van de Steenschelpen van haare gewoonte ontleend om zig in de steenen te verbergen, en 'er zelfs hunne Grafsteden in uit te hollen. Men vindt 'er somtyds twintig in een bloksteen, en Rondelet zegt dat zy niet zelden op de Kusten van *Ancona* zyn.

Men onderscheidt twee soorten, die zeer gemeen op de kusten van het Land van Aunis en Engeland zyn. De schelp van de Steenschelp is, zegt de Heer *d'Argenville*, uit drie stukken saamengesteld, waarvan twee gelykvormig, wit en zeer groot in vergelyking van de derde zyn. Deese is aan den top der twee anderen geplaatst, en zy vervult eene kleine tusschenwydte, die anderfints ledig tusschen haar zyn zoude. Men onderscheidt somtyds nog twee andere kleinen, die met banden aan den rug der Schelp vastgehegt zyn en afvallen zoo ras de Steenschelp sterft. Dit geschiedt wanneer zy uit de Zee genomen wordt. Deese Schelp heeft nog eene soort van kraakbeenige fluitschelp. Deese Schelp, die vier duimen lang is, bewoont doorgaands een steengrond of een vry zagten steen. Haar hol heeft eene diepte die gelyk is aan het dubbeld van de lengte van haare Schelp. De gedaante van dit hol heeft veel overéénkomst met die van een geknotten kogel, uitgezonderd dat het in een hol en rondägtig oppervlak eindigt. De Heer *De* Reaumur zegt dat 'er weinig voortgaande beweeging is, die langsaamer dan die van de Steenschelp is. Vermits zy in haar hol beslooten blyft, zoo gaat zy niet voort dan met het middelpunt der aarde te naderen. De voortgang van deese beweeging is evenredig met die van den aangroei van het Dier; naarmaate dat het in uitgebreidheid toeneemt, maakt het zyn hol grooter, en daalt laager neder. Zyn werktuig hiertoe is het vleesagtige deel dat aan het onderste uiteinde van de schelp geplaatst is. Het heeft de gedaante van eene schuinsche Ruit, en is vry groot in evenredigheid van het Ligchaam.

De Steenschelp die men te Toulon vindt, verschilt zeer veel van de voorige. Zy heeft niet meer dan twee stukken of Schelpen, die eene rosse kleur hebben. Haare gedaante is kegelvormig en opgezet, en zoo overeenkomstig met eenige

Mosselen, dat zy 'er niet van schynt te verschillen, dan omdat zy alleen in een zeer harden steen beslooten is. Haar vleesch is uitneemend om te eeten. Haare Sluitschelpen sluiten naauwkeurig in beide de uiteindens.

De Steenschelpen zyn, volgens den Heer D'ARGENVILLE, schoon zy uit de steenen gehaald worden, aan haare uiteindens gesslooten. Haare oppervlakte is altyd dezelfde. Zy gelyken naar eene vyl, vooräl aan den kop. Zou dit het wapentuig niet zyn kunnen, waarvan de Steenschelpen zig bedienen om de steenen te doorbooren, en haare Grafsteden te vergrooten, naarmaate dat zy groeien? — Er komt uit het midden der schelpen een lange dikke buis voort, die door een middelschot in twee ongelyke deelen gescheiden wordt. De eene van deese openingen dient het Dier om zynen drek te loosen, en het andere om adem te haalen en voedsel te neemen. Wanneer de Steenschelp te veel water ingezogen heeft, zoo werpt zy het met geweld weder uit. De Heer DE REAUMUR heeft niet meer dan twee in de Steenschelpen van de kusten van Frankryk kunnen ontdekken.

STEENSNYKONST. Zie het Artykel LITHOTOMIA.

STEEN-SPONS. Zie het Artykel LAPIS MEXICANUS.

STEEN-UIL. *Kerk-Uil.* Zie het Artykel UIL.

STEENVAAREN. Miltkruid. Zie het Artykel CETERACH.

STEEN VAN BOLOGNE. Zie het Artykel LAPIS BOLONIENSIS.

STEENVLAS. Zie onder het Artykel ALUIN.

STEENWORM. Zie het Artykel VERMES LAPIDUM.

STEENWORTEL. Zie het Artykel POLYPODIUM.

STEENWYK. Eene eenigsints bevestigde kleine Stad aan de Aa-stroom, in de Provintie van Overyssel, die de Franschen in den Jaare 1672 innamen, maar wel haast weder verlieten.

STEENZOUT. Zie het Artykel SAL GEMMA.

STEGNOTICA. Zie het Artykel ADSTRINGENS.

STEILE KUST. Deese naam geeft men aan de verheven en steile Zee-kusten. Zy zyn gewoonelyk met heiden aan hunnen voet bepaald.

STEIN. Of ook *unser lieben Frauen Stein.* Is eene Abtdye van de Benedictyner-Orde, zynde gelegen in het Zwitsersche Canton *Soloturn*, werwaarts groote Bedevaarten gedaan worden.

STEK. *Looten.* Zyn takjes van Boomen die men in den grond steekt, en waarvan wederom nieuwe Boomen groeien.

STEKEL-BAARS. *Perca minor & rotunda.* Heeft zynen naam in 't Latyn van zyne ronde gedaante; is doorgaands niet boven een span lang. Zyne schubben zyn omtrent geel van kleur,

met zwarte ftippen. De buik is wit, en de prikkelen op zyn rug ftyf en fcherp. Hy is niet ongezond en heeft in zyn kop een' fteen. zynde een beproefd middel voor den Steen en de verftopping van het water, de kramp en de vallende Ziekte.

STEKEL-KRABBE. Dit is eene foort van Krabbe van de Middellandfche Zee. Men heeft 'er eenigen die tien pond weegen.

STEKEL NOOT. Zie het Artykel NUX AQUATICA.

STEKELVARKEN. *Hyftrix. Echinus Terreftris.* Dit is een Dier der vreemde Landen. Men ziet 'er in onze Geweften fomtyds eenigen leevendig, die men om hunne zeldfaamheid opvoedt. Men onderfcheidt 'er verfcheidene foorten van, die men in Afrika, op Sumatra, op Java, in Nieuw-Spanjen, in de Hudfons-baai, en in de beide Indiën vindt. Deefe foorten van Stekelvarkens, die onderling eene algemeene overeenkomft hebben, bezitten mede eenige verfcheidenheden.

Het Afrikaanfche Stekelvarken is twee en een halven voet lang. Zyne pooten zyn kort. De voorften hebben niet meer dan vier duimen lengte, en zyne agterften zyn zes duimen lang. De lengte van den kop is vyf duimen. De bovenlip heeft eene kloof, gelyk die der Haafen. Zyne oogen zyn klein, en zyne ooren gelyken naar die van een Menfch. Het heeft geen ftaart. De algemeene kenmerken van deefe Dieren zyn, dat zy twee fnytanden, geene hondstanden, genagelde Vingers en ftekels op het Ligchaam hebben. De rug en de zyden van het Stekelvarken dat wy befchryven, zyn met ftekels bedekt, die eenigfints gekromd zyn. Zy hebben verfchillende lengtens en diktens, en zyn zoo fpits als Elfen, en met wit, bruin en zwartagtig gefchakeerd. Het heeft 'er die geheel wit zyn. De dikften hebben de minften lengte, en hunne lengte is van zes tot twaalf duim. De anderen zyn vyftien duimen en deefen zyn buigfaam. Het Stekelvarken heeft op den kop en het agterfte van den hals eene foort van pluim, die uit eene menigte zeer dunne ftekels te faamengefteld is, en die naar de borftels van een wild Zwyn gelyken. Deszelfs borft en buik zyn met borftels bedekt, die ten naastenby gelykvormig aan de eerften zyn.

De andere foorten van Stekelvarkens zyn door eenige byzonderheden onderfcheiden, die het oog veelmeer tot zig trekken, wanneer men het Dier befchouwt, dan zy uit de naauwkeurigfte befchryvingen kunnen gekend worden. Dat van Sumatra heeft den fnuit gelyk een Varken; deszelfs oogen hangen af en zyn byna kaal, gelyk die van de Hollandfche

Var-

Varkens. Zyne oogen zyn groot en glansryk. Dat van Nieuw-Spanjen heeft de grootte van een' middelmaatigen hond. Men vindt hen op de Bergen. Dat van de Hudsonsbaai heeft veel overeenkomst in gestalte en dikte met den Bever. Het maakt gewoonelyk zyn nest onder de wortelen der groote Boomen. Het voedt zig met Boomschorssen. Het eet des Winters sneeuw, en drinkt des Zomers water. De Wilden eeten deese Dieren, en vinden hun vleesch by uitstek aangenaam. Dat van Kanada is een lomp Dier. Het heeft een groot getal stekels. De Jaagers kunnen het in het loopen gemakkelyk agterhaalen. Men kan het dooden met het maar een slag met een' stok op den neus te geeven. Deesen onthouden zig op de Bergen. Zy klauteren voor hunne Vyanden, de Beeren en andere Dieren, op de Boomen. Zy zyn zeer gemeen aan de Kaap de Goede Hoop. — Wanneer deese Dieren vergramd zyn, zoo zwelt hun ligchaam van verwoedheid op. Zy rigten hunne stekels op en springen zydwaarts uit om te stooten. — De Wilden van Kanada gebruiken de stekels tot het borduuren der korfjes en andere werkjes van Boomschorssen. — Op PLAAT CCXLVI. *Fig.* 4. is een Stekelvarken vertoond.

STEK-RAAP. Zie het Artykel NAPUS.

STELECHITES. Is een soort van Watersteen, die aderswyse en als een Boomwortel zig in de aarde verdeelt; wordende gevonden even als het *Fossile Masselienſe*, en zynde zoo lang en dik als een vinger, en van gedaante als een klein Boomstammetje.

STELIS. Zie het Artykel ABIES.

STELKONST. Zie de Artykels ALGEBRA en REGULA FALSI.

STELLA CADENS. Zie het Artykel APORROGAS.

STELLÆ. Zie het Artykel STER.

STELLÆ ERRATICÆ. Zie het Artykel PLANEETEN.

STELLÆ FIXÆ. Zyn de *Vaste Sterren*. Zie dat Artykel.

STELLÆ INFORMES. Zie het Artykel SPORADES.

STELLA MARINA. *Zee-Ster*. Is een bloedeloos Zee-Dier, 't welk men den naam van Visch niet weigeren kan, dewyl het in de Zee zwemt en leeft, en zoo groot of wat grooter dan eene hand, van eene harde huidagtige zelfstandigheid, graauw of zwartagtig van kleur is, en vyf of meer breede, spits-toeloopende takken heeft. — Die meer dan vyf takken hebben, worden *Soles Marini* geheeten, en men noemt ze *Medusæ Caput*, als de omtrek van dit Dier met veele haairswyse ranken omgeeven is. Het Dier heeft veele Pootjes, die als flakkenhoorntjes gemaakt zyn, en elk vanwelken een druppel helder water insluit. Daar zyn verscheiden soorten van. Allen hebben zy een openend vermogen.

STELLA MARINA LAPIDEA. *Encrinus.* Is een byzondere steen, naar de wyse der Zee-Sterren uit vyf straalen bestaande, die uit één Ligchaam gaan, 't welk op een stengel staat, en die, naarmaate zyner gedaante, of *Trocbites*, of *Asteria* genaamd wordt.

STELLA NEBULOSA. Zoo wordt eene ster genaamd, die 'er als een wolkje uitziet: Men bemerkt door Verrekykers, dat 'er veele kleine sterren by malkander staan, die men met het bloote oog onmogelyk onderscheiden kan.

STELLA POLARIS. *Stella Maris.* De Pool-star, is de uiterste ster aan den staart van den kleinen Beer, zynde het naast aan de Noord-Pool.

STELLARIA ARGENTINA. Zie het Artykel TORMENTILLA ALPINA.

STELLINGI. Dus wierden die Saxen genaamd, aan welken de Keiser LOTHARIUS, Zoon van LODEWYK *den Vroomen*, de vryheid gaf om belydenis van den Heidenschen Godsdienst te doen, voor welke toegeevenheid zy hem ook bystonden in de zwaare oneenigheden, die hy met zyn Broeder had.

STELLIO, In het Fransch *Petit Laisard étoilé.* Een gespikkelde Hagedis, veel kleiner dan eene gemeene, hebbende op haaren rug veele plekjes, gelyk sterretjes. — Dit Diertje onthoudt zig in de Muuren en andere gaten, aasende op spinnekoppen. Het legt jaarlyks zyne huid af, gelyk de Slangen, en verslindt ze. De beet is wel niet doodelyk, doch verdikt de vogten van het Ligchaam, en verdooft de Zinnen. Een geneesmiddel daartoe is de Triakel en het *Sal volatile.* Deese Hagedis heeft veel olie en vliegend zout. Het vleesch, gegeeten, of, gepulverizeerd zynde, ingenomen, verwekt zweet en wederstaat het vergift. Het is ook een Geneesmiddel voor den beet van het Diertje zelve. Het wordt leevendig in een Doos geslooten en aan den kop vastgebonden. Men zegt dat iemant, de derdendaagsche koorts hebbende, en het by zig draagende, daardoor geneesen wordt. Men kookt het ook in Olie en Wyn, om de Zenuwen en de Leden te versterken, en om te verdeelen.

STELLONES. Zie het Artykel TARANTISMUS.

STEL-PASSER. Zoo wordt die genoemd, welke niet verrukt of ten naasten by toegedrukt kan werden, indien hy eens tot eene zekere wydte geopend is. Dezelve wordt op onderscheidene wysen toebereidt. De beste onder allen is, ondertusschen de BOOG-CIRKEL of PASSER, welke op PLAAT CCXLVI. *Fig.* 5 vertoont wordt, en waarvan zig de Horologiemaakers en Goudsmits bedienen, en die men ook gebruiken kan, om wel te verdeelen en te modelleeren. Ten dien einde is het zeer goed, als deese *Passer*, boven de gemelde nog twee andere

dere verschillende punten heeft. Een van dezelven, G, bestaat uit de Punt van een *Conus*, dat dezelve in verscheide openingen, die gelyk als *Centra* gebruikt moeten worden, passe, wanneer het daarin gesteld wordt. Het tweede punt H is een scherp Yser, in de gedaante van een Spaa, om daarmede de zoo wel Papier als andere Stoffen, als geel en rood koper, *enz.* uit te snyden.

STEL-RADEREN of WIELEN. Zoo heeten die, welken men aan de Laffetten van de Kanonnen maakt, ten einde men dezelven op de Batteryen of Bolwerken stellen kan. Van diergelyke Raderen handelen breedvoerig BUCHNER in zyne *Artillerye.* P. 1. p. 34. en BRANDT, in zyne *hedendaagsche Busmeestery*, p. 321. *Seqq.*

STELSCHROEF. Zoo wordt in het byzonder aan de Machines en Instrumenten die Schroef genoemd, waarmede men iets naar een zekeren Graad of tot een zeker oogmerk stellen en in dien stand vast maaken kan. By voorbeeld aan een Meettafeltje is de Schroef aan de Noot, welk, indien het Tafeltje eens horizontaal of verticaal gericht is, hetzelve in dien stand houdt, wanneer ze vast aangetrokken wordt, eene Stelschroef.

STEL-SPIE. Zie het Artykel ZETSPIE.

STELTEN. Zoo worden by de Bergwerkers die korte Stutsels genaamd, die onder de Schoenen gebonden worden.

STEM. Is een geluid door de keel van een Dier, en door de beweeging der Lucht, op zekere wyse gemaakt. De Stem dient den Menschen om malkander hunne gedagten mede te deelen. Zy maaken door de beweeging der Tong, der Tanden en der Lippen, de woorden, die gevoelens te kennen geeven. Men heeft Vogels die men woorden kan leeren spreeken; maar men heeft nog geen middel gevonden om hen hunne gevoelens te doen uiten. Het geschreeuw 't geene ze maaken, is hun natuurlyk. — 't Gebeurt somtyds dat men de Stem verliest, of door schreeuwen, door te hard spreeken, of door eenig ander toeval. Zie de Artykels SPRAAK en SPRAAKELOOSHEID.

STEM. Is een woord dat in gebruik is om toestemming, of de gedagten door de stem in eene vergadering, te kennen te geeven. Het voorzittende Lid verzamelt de stemmen, en de meerderheid van stemmen besluit. Men moet aanmerken dat in Rechtsgedingen over Halsmisdaaden, de besluitende stemmen tot het zagtste overhellen, zoo het strengste gevoelen niet boven eene stem meerder heeft.

De stemmen der Leden eener Vergadering, worden onderscheiden in *Deliberativen*, *Consulativen*, *Activen*, *Passiven*, &c.

Als

Als men zegt dat iemant eene *Deliberative* ftem in eene Vergadering heeft, dan wil men zeggen dat hy recht heeft om zyne gedagten te zeggen en in overweeging te brengen. Zegt men dat iemant eene *Active* ftem heeft, dan wil men dat hy eene ftem metterdaad heeft om iemant te verkiefen. Eene *Passive* ftem wil zeggen, dat iemant kan verkooren worden, als de meerderheid van ftemmen op hem valt. Zoo dat eene *Active* en *Passive* ftem in eenen kan vallen, dat is dat hy zyne ftem tot het verkiefen van eenen anderen kan geeven, en dat hy de ftem van anderen tot zyne eigen verkiefing kan krygen. Men heeft nog eene ftem, welke men Confultatief noemt, wanneer iemant redenen en vertooningen kan doen, waarover het hoofd alleen befluit neemt. Dit recht eifcht de Paus van de Kardinaalen en de Kanfelier van de Raaden van Staat. Dit betekent het *Publieke Recht* en het *Recht der Volken*.

STEMPEL. Is eene Munt in Pommeren, waarvan omtrent 30, twee Gulden Hollandfch maaken. — *Stempel* is ook een zeker werktuig, waarop uitgegraaven is, het teken van eenig Geld, van eene Medaille, van eenig Lands- of Stads-Zegel, en dient om dat merk, op het geld of op Papier, door fchroeven of anderfints, over te drukken.

STEMPEL-GRAVEERDER. Zie het Artykel ZEGEL-GRAVEERDER.

STENG, STEEL of STRONK. Zoo heet de Cieraadje in het Corinthifche Capiteel, die de Krullen of Trekken onderfteunt, en waaruit de derde Rye van de bladeren ontftaat.

STENOCHORIA. Is de gefteldheid der kleinfte Bloedwegen, waardoor zy, wegens derzelver engheid en de dikte der Vogten, den omloop van het bloed tegenftaan, zoo dat daaruit een ftilftand of eene langfaame drift ontftaat, als de oorzaak van veele Ziektens, in het byzonder der ontfteeking.

STENOGRAPHIA. Is eene geheime konft, om malkander door zekere Gefchreeven Characters de gedagten mede te deelen, welk fchrift niemant in ftaat is om te leefen, dan degeenen alleen die het *abc*, of de Sleutel daarvan hebben. Schoon nu deefe konft al over langen tyd bekend is geweeft, zoo wordt *Tritbemius* echter voor den eerften gehouden, die over dezelve gefchreeven en daaromtrent regels aan de hand gegeeven heeft.

STENOMARGA. Zie het Artykel MARGA.

STENTOR. Is de naam van een zekeren Griek, vanwelken HOMERUS verhaalt, dat hy zulk een ongemeen fterke ftem had, dat hy harder konde fchreeuwen dan 30 andere Perfoonen te gelyk.

STEN-

STENTOROPHORICON. Zie het Artykel Spreek-Trompet.

STEPHANUS. De eerste der Zeven Diakonen, welken door de Kerk, in het jaar 33 na de geboorte des Heilands, verkooren wierden, om zorg te draagen voor de Armen, die onder hen gevonden wierden. Hy wierd opgevoedt in de Schoole van Gamaliel. — Schoon de Jooden zig naderhand weder tegen hem aankanteden, konden zy echter den Heiligen Geest, die door hem sprak, niet wederstaan; waarom zy valsche Getuigen tegen hem inbragten, die hem beschuldigden dat hy tegen den Tempel en de Wet Godslasterlyk gesprooken had. Tegen zoodanige beschuldigingen verantwoordde hy zig voor eene groote menigte kloekmoedig, en bestrafte de Jooden over hunne verstoktheid en godsloosheid, waardoor zy nog meer verbitterd wierden en hem dood steenigden. Terwyl zulks geschiedde, zag *Stephanus* den Hemel geopend, en Jesus, zittende ter regterhand des Vaders. In het midden der woede zyner Tegenpartyders bad hy nog voor hen, en was de eerste die om de Belydenis van Jesus het leeven Verloor. In de eerste Eeuwen waren 'er eenigen, die onder zynen naam eenige Openbaaringen aannamen, doch die door de Rechtzinnigen als valsch verworpen wierden.

STEPHENS-ORDE of *de Ridders van den Heiligen Stephanus te Florence*. Heeft Cosmus de Groote, ter eere van Paus Stephanus IX, die van te vooren Bisschop van Florence geweest was, in het jaar 1561 gesticht. Zy draagen een Carmosynrood, met goud geborduurd, agthoekig kruis op de borst, zuiveren met hunne Galeien de Zee van de Turksche Roovers; convoyeeren de Toscaansche Scheepen naar Frankryk, en houden hunne Residentie plaats te Cosmopolis, op het Eiland Elba, insgelyks ook te Pisa; maar hun ordenfeest vieren zy jaarlyks op den 2 Augustus, en de Groothertog van Florence is altyd Grootmeester van deese orde.

STER. Zoo wordt een Waereld-Ligchaam genaamd, 't welk in den Nagt ofte in het duistere aan den Hemel schynt. Men weet van dezelven niet meer dan tweederbande soorten, en dit zyn Dwaalsterren of Planeeten, die, gelyk onze Aardkloot, beweeglyk zyn; maar de tweede soort noemt men Vaste Sterren, die haaren stand tegen malkander nooit veranderen. Zie de Artykels Zon, Maan, Comeet, Planeet, &c.

De loopende Sterren of Planeeten, Zon en Maan daaronder gerekend, zyn zeven in getal, mits men de zoogenaamde *Satellites* van *Saturnus* en *Jupiter* daarvan afzondert, en worden genaamd: *Sol*, *Luna*, *Mars*, *Mercurius*, *Jupiter*, *Venus* en *Saturnus*. Volgens deese order worden de Zeven dagen van de week genaamd. Maar volgens de orde, naar dat de

gene telkens hooger aan den Hemel ſtaat dan de andere, zyn het *Saturnus*, *Jupiter*, *Mars*, *Sol*, *Venus*, *Mercurius* en *Luna*, zynde de laagſte *Venus* en *Mercurius* in ſtaan ſomwylen hooger, ſomwylen laager.

STER-ANYS. Zie het Artykel ANYS.

STERCORATIO. Zie het Artykel MESTING.

STERCULIA. (In de *Botanie.*) Eene ſoort van de *monacia-monodelphia* Klaſſe der Planten, zynde de Kelk van de Mannelyke en Vrouwelyke Bloemen, een zeer breed, taai, enkelbladig *Perianthium*. in vyf *Segmenta* verdeeld; daar is geen *Corolla*; de vrugt is orbiculair, ſaamengedrukt, en algemeenlyk verdeeld in vyf Cellen. De Zaaden beſtaan uit een groot getal ovaale Kernen.

STERCUS. Drek of Onzuiverheid.

STERCUS PAVONIS. *Paauwendrek*, wordt gehouden voor een byzonder Geneesmiddel tegens de Lammigheid, het beeven der Leden, duiſeling en vallende Ziekte, en tot eene *Drachma* gebruikt. Men doet het in een' doek en legt het een nagt over in wyn. CRATO pryſt dit zeer als het in de volle Maan vergadert en gebruikt wordt.

STER-DISTEL. Zie onder het Artykel CARDUUS.

STEREÆ. Dus worden genoemd de derde en vierde Rib, van de Zeven waare Ribben.

STERELITAS. *Onvrugtbaarheid.* Wordt zoo wel toegeſchreeven aan het manlyke als aan het vrouwlyke Geſlacht; en als een van beide tot het voortteelen der Kinderen onbekwaam zyn. — De oorzaaken zyn voor een gedeelte by den Man, en voor een gedeelte by de Vrouw, en deels ook by beiden te beſpeuren. By den Man doet zig ten eerſte op het mannelyk Lid, waaraan zoo wel de gebreklykheid in *quantiteit* als in *qualiteit* moet betragt worden; als 'er naamelyk *Teſticuli* ontbreeken, of als ze te klein, verzwooren of op eenige andere wyſe gebrekkelyk zyn, of als de *Penis* of te kort of te dik, of te lang, gedraaid of krom is; als ook het onvermogen, gebrek, wateragtigheid, taaiheid, ſcherpte des Zaads, en gebrek der leevensgeeſten. By de vrouw is de kwaade geſteldheid der *Genitalia*; als de *Uterus* al te ſlap is; als dezelve wegens kankeragtigheid is afgenomen; als de lippen van natuure geſlooten, of door harde baaring, brand, Kinderpokjes, en door de vuile Ziektens, vergroeid zyn. — Vervolgens als de *Uterus* al te vet, of met veel vogtigheden en ſlym opgevuld of dat zy al te droog is, gelyk dit aan de Teeringagtigen is, als ook een gebrek der Geeſten, veroorzaakt door Gemoedsbeweegingen, *Cachexie*, Waterzugt, Koorts, Scheurbuik en Longverzweering. By beiden is de oorzaak na te ſpeuren, zoo de getrouwden zeer ongelyk zyn, ten aanzien

van

van ouderdom, kragten, of gesteldheid, zoo dat de Man is vlug, moedig of sterk, maar dat de Vrouw integendeel zig zwak, slap of onlustig bevindt. De Geneesing der Onvrugtbaarheid is ten aanzien der oorzaaken voor een gedeelte mogelyk en voor een gedeelte onmogelyk. Onmogelyk is ze by de Mannen, als de *Penis* te klein, te dik, kwalyk gesteld, verdraaid of dergelyk is, of wegens het onvermogen en de verzweering, of andere Toevallen in de *Testiculi*, of eene geweldige beschadiging der Zenuwagtige en Spieragtige deelen, of uit gebrek aan Zaad by besnedenen. Ook dat alle voedselgeevende stof tot andere deelen gaat, of dat het Zaad niet geestryk is; by de Vrouwen dat 'er de *Uterus* niet is, of de Moederschede vergroeit, of dat 'er eene *Scirrheuse* Zwelling aan is, of dat ze door al te groote vettigheid gedrukt wordt. Maar mogelyk is de geneesing by die geenen somwylen, die of eene groote slapheid in den *Penis*, of een gebrek aan warmte en Zaadstof hebben; want de slapheid des Lids geneest men met *Irritantia*, als inwendig gebruikt men *Sem. Eruc. Sinapi*, *Cardamom. Cubeb. Caryophyll. Zingiber. Piper. Rad. Satyrion.* Als ook door Geestryke Wynen, *Spirit. Formicar. Acidus*, *Aq. Magnanimitat. Essent. Moschi. Confect. Alkerm Compl. Confect. Anacardin. Chocolada*, *Priapus Cervi*, *Stinci Marini*, *Lingua Anserin. Cerebr. Passer. Testiculi & Crust. gallor.* &c. By voorbeeld:

℞. *Essent. Rad. Satyrion.* ℥ ij.
Ambr. ʒ ß.
M. D. S.

Versterkende Droppelen.

Hieronder behoort ook het versterkende *Electuarium* van RULANDUS, waarmede hy veele *Impotentes* of Magteloosen, zeer gelukkig geneesen heeft. De beschryving daarvan is:

℞. *Species. Diasatyrion.* ℥ ij.
Galang. ʒ ij.
Ambr.
Mosch. dulc. ää ℈ ij.
Rasur. Priap. Cervi. ʒ j ß.
Amygdal. dulc.
Pincar. ää ℥ ß.
Pistachiar.
Carn. Stinc. Marin. ʒ ij.
Sem. Eruc.

Sem Nasturt.
Sinapi ā ʒ ß.
Mellis. q. s.
F. *Electuarium.*

Uitwendig kan het Lid gesmeerd worden met *Fel. Perdricor: Zibeth. Essent. Ambr.* als ook met *Pulv. Rad. Pyreth. Euphorb. Zingib.* met *Axung. Castar. Balsam. Apoplectic.* en *Rosar.* vermengd. Zoo deesen nog niet bekwaam genoeg zyn om het oogmerk ter uitvoer te brengen, zoo kan ook het Lid gewreeven worden met ruwe doeken of met netelen. Het gebrek des Zaads komt men te hulp met goede Spysen *Analeptica*, onder welken voornaamelyk zyn warme Vrouwenmelk, het geel van versche Eyeren, met *Malvasei-*, *Sek-*, of *Spaansche Wyn*, *Oesters*, *Slakken*, *Zoete Amandelen*, *Castanjes*, *Dadelen*. versche *Luiker-* en *Haselnooten*, *Pinien* en *Pistasjes*. — Met deese zelfde middelen wordt ook de groote wateragtigheid des Zaads verbeterd, voornaamelyk zoo 'er nog *Incrassantia* en *Glutinosa*, als *Gumm. Arab. Tragacanth. Succin. Mastic. Colophon*, &c. bygedaan worden. Tegen de taaiheid van het Zaad gebruike men *Diluentia*, als *Thee*, *Coffy* en de *Infusiones* uit *Herb. Scord. Salviæ*, *Veronic. Baccar. Juniper*, &c. en deesen zyn ook goed tegens de scherpte des Zaads, voornaamelyk zoo de *Alcalia fixa*, *Martialia* en *Absorbentia* mede daarby gebruikt worden. En eindelyk tegens het gebrek der Geesten zyn dienstig de *Analeptica*, *Excitantia*, *Salia Volatilia* en *Castorinata*. Eindelyk by de Vrouwen kan de vogtigheid der Lyfmoeder en de daaruit ontstaande slapheid verbeterd worden door *Evacuantia* van boven en beneden, als ook door *Roborantia*, en wel inwendig door *Herb. Rosmarinus* en in het byzonder deszelfs *Essentia*; als uitwendig door eenige warme baden, en als dezelve ontbreeken, de *Suffimigia* uit *Succinum*, *Styrax Calamit. Tacamabac.* &c. of *Decocta*, uit *Rad. Bistort. Tormentill. Filipendul. Symphyt. maj. Sumach. Flor. Rosar. rubr. Balaustior. Nuc. Cupress. Alamin.* &c. tegens de al te groote droogte der vaten van de Lyfmoeder zyn dienstig de *Humectantia*, als *Baden* uit *Emollientia*, als ook *Axung. Animal. Olea Infusa.* en *Express Lilior. Arbor. Amygdalar. dulc.* &c. — Ontstaat deese gebrekkelykheid van eene andere ziekte, dan uit de *Cachexia*, waterzugt, &c. Zoo wordt ze op de gewoone wyse geneesen; en even zoo gaat men te werk, zoo de *witte Vloed* of een *Gonorrhæa Virulentia* de oorzaak daarvan mogt zyn.

STEREOBATA. Dit woord gebruikt VITRUVIUS van den grond die niet onder de Zuil is.

STEREOGRAPHIA. De konst om de gedaantens en de Figuuren der Ligchaamen op eene vlakte te ontwerpen.

STEREOGRAPHISCHE PROJECTIE. Is de Projectie van de Cirkels der Spheer op de vlakte van eenigen anderen grooten Cirkel, zynde het oog geplaatst in den Pool van dien Cirkel. De methode en de Practyk van deese Projectie in alle de voornaame plaatsen, naamelyk op de vlaktens van den Meridiaan, de Equinoctiaal en den Horizont, zyn alreede opgegeeven onder de Artykels LANDKAART en PROJECTIE.

STEREOMETRIE. Is dat deel van de oeffenende Meetkunde, 't welk leert hoe men Ligchaamen, niet alleen uitrekenen of hun inhoud vinden zal, maar ook aanwyst hoe men dezelven naar begeeren doorsnyden kan. De grond tot deese Weetenschap hebben EUCLIDES, in zynen *Elementis* en ARCHIMEDES, in zyn Boek de *Sphæra & Cylindro*, gelegd. Onder de Nieuwen, die hierover geschreeven hebben, is MALLET in zyne *Geometrie Pratique* na te leesen. De Ingenieurs, Bouwmeesters en andere Bouwlieden kunnen dit deel van de Geometrie niet ontbeeren; behalven dat een iegelyk goed Huisvader dezelve noodig heeft, in verscheide Gevallen die in het gemeene leeven voorkomen. Deese Weetenschap wordt ook wel de VISIER of PEILKONST genoemd. Egter gebruiken de meesten dit laatste woord alleenlyk van een Vaatwerk, waarin Wyn, Bier en andere vloeibaare stoffen zig bevinden.

STEREOTOMIE. De konst of de daad om Ligchaamen (*Soliduſſen*) te snyden, of om *Sectien* daarvan te maaken, gelyk wallen of andere Leden in de Profils der Architectura.

STER-HAGEDIS. Zie het Artykel STELLIO.

STERHAIM. Dit woord betekent in de Arabische Taal zoo veel als de *Regula Falsi*.

STERK WATER. *Aqua Fortis*. Bestaat uit Vitriool en Salpeter, en wordt vervalscht als de Salpeter niet zuiver is, maar veel Zout heeft; of indien, in de plaats van Salpeter, Aluin of Arsenicum daarby gedaan wordt; als wanneer in het scheiden van goud of zilver veel schade geschiedt, aangezien het water veel verteert of slap wordt, zoo dat men wel drie of vier lood in plaats van een loot noodig heeft.

STERLING. Was eertyds eene Schotsche Munt, aldus genaamd naar de plaats alwaar ze geslagen wierd. Doch thans is 'er geene Muntspecie die *Sterling* genaamd wordt; maar het is enkel eene zekere som, die men in het rekenen van geld gebruikt, en waarby alle groote sommen in Engeland gerekend worden. Een *pond Sterling* heeft 20 Schellingen of 4 Engelsche Kroonen, en een Schelling heeft 12 penningen sterling. Een Schelling sterling maakt naar duitsch geld, omtrent 6 of 7 Grosschen, en een Kroon een Specie-Ryksdaalder;

der; dus een Penning ſterling maakt 6 of 7 Duitſche Penningen.

STERNI DEPRESSIO. *Nederdrukking van het Borſtbeen.* Daardoor wordt de Ademhaaling grootelyks beledigd. Zulks wordt op de beſte wyſe te regt gebragt door een goede Pikpleiſter.

STERNITIDES. Zoo worden de drie laatſte onder de zeven waare Ribben genoemd.

STERNO CLEYDO-MASTOIDEUS. Is eene Buigſpier van het hoofd, die ten deele van het Borſtbeen, en ten deele van het Sleutelbeen ontſtaat, en in den *Proceſſus Maſtoideus* eindigt.

STERNOHYOIDES. (In de *Anatomie*) Zyn een paar ſpiertjes die het keelbeen en de tong omhoog heffen.

STERNOTHYROIDES. Zoo noemt men een paar ſpiertjes, die het bovenſte deel der Luchtpyp toeſluiten.

STERNUM. STERNON. *Xiphoideum Os.* Het Borſtbeen, wordt het knorbeenig deel der borſt van den hals tot aan het hartputje genaamd, zynde vol ſap en merg. By de kinderen beſtaat het uit veele, door knorbeenen van malkander afgezonderde beentjes; die allengskens groeien en grooter worden, tot dat het gantſche been zyne behoorlyke grootte en hoogte erlangt. Alsdan beſtaat het uit drie beenen, en is gelyk aan een Dolk, verbeeldende het bovenſte den knop, het middelſte de greep, en het benedenſte de kling. Aan het benedenſte hangt het zwaardvormig knorbeen, *Cartilago enſiformis* genaamd.

STERNUTATIO. *Nieſing. Fnieſing.* Is eene kleine *Convulſie* der Borſtſpieren, als de Lucht door den mond en den Neus te gelyk uitgeſlooten wordt.

STERNUTATORIA. *Sternutamenta.* Zie het Artykel ERRHINA.

STERREBEELD. De Sterren worden allen in Sterrebeelden geſchikt, onder de gedaantens van verſchillende Dieren, welkers naamen en Figuuren op de Hemel-Globe zyn afgebeeldt. Deeſen zyn eerſt door de oude *Aſtronomi* en Dichters uitgevonden, en worden, tot betere onderſcheiding deeſer Lichten, tot nog toe behouden.

Deeſe Sterrebeelden worden onderſcheiden in vierderlei ſoorten, naamelyk in:

STERREKRUID. Zie het Artykel ASTER.

3 Lente-Tekens.

♈ De Ram, *Aries.*
♉ De Stier, *Taurus.*
♊ De Tweelingen, *Gemini.*

3 Zomer-Tekens.

♋ De Kreeft, *Cancer*.
♌ De Leeuw, *Leo*.
♍ De Maagd, *Virgo*.

3 Herfst-Tekens.

♎ De Weegschaal, *Libra*.
♏ De Scorpioen, *Scorpius*.
♐ De Schutter, *Sagittarius*.

3 Winter-Tekens.

♑ De Steenbok, *Capricornus*.
♒ De Waterman, *Aquarius*.
♓ De Visschen, *Pisces*.

De Dwaalsterren hebben ook hunne byzondere naamen en Tekenen.

♄ *Saturnus*.
♃ *Jupiter*.
♂ *Mars*.
☉ De *Zon*.
♀ *Venus*.
☿ *Mercurius*.
☾ De *Maan*.

STERREKUNDE. *Astronomie*. Is eene Weetenschap, die van het Waereldgebouw en de daarin voorkomende veranderingen, maar in het byzonder van de beweeging der Sterren handelt. Men verdeelt dezelve in 't gemeen in twee deelen, naamelyk in *Sphæricam* en *Theoreticam*. Onder de bespiegelende Sterrekunde (*Astronomia theoretica*) wordt dat deel der Astronomie begreepen, 't welk bloot de theorie van de beweeging der Sterren verklaart, maar de oplossing van de opgaaven voorbygaat. Wat de gemeene beweeging betreft, daartoe dient ERHARDI WEIGELII *Sphærica Euclidea*, maar over de byzondere kan men GEORGII PURBACHII *Theoricas Planetarum* rekenen. Zy wordt meestendeels met de *Astronomia Practica* te gelyk verhandeld. Maar deese behelst dat gedeelte van de Astronomie, 't welk leert hoe men de Sterren observeeren en uit deese Observatien haare beweeging uitrekenen moet. — De *Astronomia Sphærica*, is dat deel deeser Weetenschap, 't welk de gemeene beweeging der Sterren verklaart. —

Dit deel heeft deesen naam gekreegen; omdat men de Waereld in de gedaante van eenen kloot begrypt, welke zig met alle de Sterren in 24 uuren rondsom onzen Aardkloot beweegt. Het voornaamste oogmerk by deese weetenschap is, om te toonen hoe men de lengte van den Dag en den Nagt, den Dageraad en de Avondschemering, de op- en ondergang der Zon, der Maan en der Sterren telkens en altoos, nevens de standplaats der Ster aan den Horizont vinden kan. Hiertoe nu heeft men de *Sphærische-Trigonometrie* noodig. Hier over zyn van ouds her eene menigte Boeken geschreeven. Voor anderen is vermaard de *Doctrina Sphærica* van Flamsteed, welke by de *Opera Posthuma* van Joh. Moor gevoegd is.

Onder de Ouden heeft Cl. Ptolomeus, in de II*de* Eeuw na de geboorte van Christus, over de Astronomie een volkomen Boek geschreeven, 't welk men thans met den naam van *Almagestum* benoemt. Hierin heeft hy de gemeene beweeging zeer wel en naauwkeurig verklaard; maar de byzondere beweeging heeft hy niet kunnen opmaaken om dat hy de regte geschapenheid van het Waereldgebouw niet wist, nademaal hy onderstelde dat de Aardkloot onbeweeglyk in het middenpunt van hetzelve stond. Behalven dat is hem de Linie onbekend geweest, welke de Planeeten in haare beweeging rondsom de Zon beschryven. Het eerste heeft eenigen tyd daarna Copernicus, in *Libris Revolutionum Coelestium* verbeterd, welkers *Systema* tegenswoordig by de meeste Geleerden plaats vindt. Maar den waaren weg der Planeeten en de Wetten waarnaar zy zig in denzelven beweegen, heeft Kepler uitgevonden en verklaard.

Wie lust heeft om de Oude Sterrekunde volkomen te weeten, waarin naamelyk vastgesteld wierd dat de Planeeten zig in Cirkels beweegden, kan zig van Andreas Taquet *Libris Octo Astronomiæ* bedienen, welke Boeken het fraaiste deel van zyne Mathematische werken uitmaaken; terwyl het intusschen te beklaagen is dat hy geene voorbeelden geeft. Maar nademaal de vermaarde Copernicus en Kepler de Astronomie in zekere grondregelen gebragt hebben, zoo heeft zy ook een veel beter aanzien gekreegen, waardoor het verstand van eenen Mensch, als het anders maar wel geplaatst is, in staat gesteld wordt, dat het niet alleen de oneindige volkomenheden van den Schepper, zeer duidelyk daaruit erkennen en hem dieswegens vereeren kan; maar ook dat hetzelve van alle, telkens voorkomende, gevallen in het Waereld gebouw, de oorzaaken vinden en grondig bewysen kan, waarom de groote God dezelven dus in de Natuur gelegd heeft. Newton, *in Principiis Philosophia naturalis Mathematicis*, heeft deese natuur-

tuurlyke oorzaaken van de beweeging der Planeeten opgegeeven. — Zy die de Aſtronomie willen leeren, moeten vooreerſt de *Aritbmetica*, *Geometria Elementarum* en een weinig uit de hoogere Geometrie weeten; en niet minder eenige kennis van Optiſche Weetenſchappen bezitten.

Aſtronomia Comparativa of vergelykende Sterrekunde, wordt van ſommigen de weetenſchap genoemd van de verſchynſelen in het Waereldgebouw, wanneer dezelven moeten gebeuren, na dat het oog in deeſe of de andere Planeet buiten onzen Aardkloot ſtaat.

Aſtronomia Phyſica of natuurkundige Sterrekunde, heet by ſommigen het deel der Aſtronomie 't welke de natuur en de geſchapenheid der groote Waereld-ligchaamen, en de natuurlyke oorzaaken van hunne beweeging verklaart.

Daar zyn Sterren die van zigzelven ſchynſel en licht geeven en *Vaſte Sterren* hieten, omdat ze altyd even ver van malkander blyven. Daar zyn ook anderen die niet van zig zelven ſchynen, en nader tot, of verder van elkander komen, waarom ze ook *Dwaalſterren* of *Planeeten* genoemd worden. — De Zon wordt doorgaands onder de Dwaalſterren gerekend, dewyl ze ons dagelyks zoo voorkomt, ſchoon ze veel waarſchynlyker eene vaſte Ster is, om welke de Aarde rondwentelt.

Men heeft wyders waargenomen dat de Dwaalſterren, met haar draaien om de Aarde, kringen beſchreeven, die, ſchoon ze zeer onregelmaatig ſchynen, echter zekere paalen niet te buiten gaan. De breede ſtreep die de voorſchreeven kringen inſluit, heet de *Dierkring* of *Zodiacus*. De Sterrekundigen verdeelen hem in twaalf deelen of Tekenen, waarvan ieder een Geſternte en 30 Graaden bevat. De naamen der Tekens, zie onder het Artykel STERREBEELD.

Men verdeelt ze naar de vier jaargetyden, dewyl met het begin der Lente, de Zon in het Teken des Rams treedt, en vervolgens de andere Tekenen, binnen een jaar doorloopt.

Saturnus, de hoogſte der Dwaalſterren, volbrengt zyne Loop binnen den Dierkring, in 29 Jaaren, 155 dagen en 8 uuren.

Jupiter is wat laager en volbrengt zynen loop in 11 jaaren, 113 dagen, 19 uuren.

Mars is tuſſchen de *Zon* en *Jupiter*, en doorloopt haaren kring in den tyd van 1 jaar, 321 dagen, 't welk byna 2 jaar uitmaakt.

De *Zon* brengt in haaren jaarlykſchen loop toe 365 dagen, 5 uuren, 49 minuten.

Venus volbrengt haaren loop om de Zon in 7 en een halve maand.

Mercurius binnen drie maanden.

De *Maan* loopt om de Aarde in 29 dagen en een half.

Eenigen van deese Dwaalsterren hebben nog anderen by zig, die rondom hen loopen, gelyk de Maan om onze Aarde. Zie het Artykel SATELLITES.

De voornaamste verduisteringen of *Eclipsen* geschieden aan de Zon en de Maan. De Zonsverduistering geschiedt als de Maan in haaren gemeenen loop komt te staan, regt tusschen de Zon en de Aarde, zoo dat ze de Zonnenstraalen opvangt en belet tot op onze Aarde neer te vallen. En de Maansverduistering gebeurt, als de Aarde tusschen de Zon en de Maan komende, der Maane het Zonnelicht beneemt.

De Sterrekundigen hebben verscheide Gesterntens met hunne naamen verzonnen, bestaande uit een zeker getal vaste Sterren, die de eene of andere Figuur schynen te maaken, waarvan men 'er 48 telt, gelyk op de Hemel-Globe te zien is. Zie STERREN.

STERREKUNDIGE HORIZONT. Zie het Artykel HORIZONT.

STERREKUNDIGE QUADRANT. Is een Astronomisch Instrument, 't welk uit het vierde gedeelte van eenen Cirkel bestaat en gebruikt wordt om de hoogte der Zon, der Maan en der Sterren te meeten. Zie het Artykel QUADRANT.

STERREKUNDIGE REKENING. Wordt genoemd wanneer men den Loop der Zon en der Sterren, door middel van de daartoe in het byzonder vervaardigde Astronomische Tafelen, uitrekent. Deese manier van rekenen is, behalven door veele anderen, ook door *Phil. de la Hire*, in *Tabulus Astronomicis*, duidelyk verklaard. In WOLLFS *aanvangsgronden der Astronomie* vindt men deese Rekening in eenige hier en daar verspreide opgaven, en hy heeft aldaar de Regelen met geheel uitgerekende Exempelen opgehelderd, en tevens den grond van de Regelen aangeweesen, welke de *Autores Tabularum* vooronderstellen, dat dezelven reeds uit andere Astronomische Boeken bekend zyn. Hiertoe behoort in het byzonder de rekening der Eclipsen, waardoor men de grootte der Zon- en Maansverduistering vinden kan; en dit is het moeielykste in de geheele Astronomische Rekening. Nogtans is die van de Zonsverduistering nog moeielyker dan die van de Maan, omdat deese, ten opzigte van de Zon eene merkelyke *Parallaxin* heeft. *De la* HIRE heeft de Zonsverduisteringen niet naar den gewoonen aart van PTOLOMEUS, maar op eene nieuwe wyse uitgerekend, welke aan de Leerlingen moeielyker voorkomt, omdat dezelve geene overéénkomst met de rekening van de Maansverduisteringen heeft.

STERREKUNDIGE RING. *Annulus Astronomicus.* Is een Instrument in de gedaante van eenen Ring of Cirkel, van rood of

of geel koper, PLAAT CCXLVI *Fig.* 6, waarmede men de hoogte der Zon meeten kan. Dit Instrument wordt, ten einde het perpendiculair zou hangen, taamelyk sterk en dik gemaakt; maar zyn Diameter BA 8 tot 10 duimen groot genomen. In A bevindt zig een kleinen Ring, aan denwelken het Instrument kan worden opgehangen. In C is een klein gat, 't welk juist 45 graaden van A afstaat, en naar de Linie C geboord is, welke Linie met eene andere CE een regten hoek maakt. Maar deese laatste Linie CE loopt met den verticaalen Diameter BA parallel; maar uit C, als het middelpunt, wordt naar goedvinden een Quadrant getrokken, en deszelfs Peripherie zorgvuldig in 90 verdeeld. Als men nu uit C, op alle graaden des Quadrants DE, *Radii* trekt, en de plaats daar dezelven de binnenvlakte van het Instrument beroeren, aanmerkt, is daardoor de *Concave* vlakte des Rings, in haare 90 graaden verdeeld, en toont alsdan, indien dezelve opgehangen wordt, het Zonlicht, 't geen door het gaatje D vallen kan, en het daarvandaan ontstaande lichte punt, aan de holle verdeelde vlakte, door zyn Graad, welken hetzelve raakt, zeer duidelyk hoe hoog de Zon staat. Van deesen Ring handelen onder anderen DECHALES in *Mundo Mathem. Tom.* III. *de Navigatione.* L. II, *prop.* 24. Tot Astronomische waarneemingen is die ring niet accuraat genoeg; maar de Zeevaarende kunnen denzelven eenigsints gebruiken. GEMMA FRISIUS en anderen hebben nog een ander Instrument, 't geen eertyds mede de Astronomische Ring genoemd is, uitvoerig beschreeven, en daardoor de hoogtens en *Declinationes* der Sterren afgemeeten. Dezelve was, gelyk eene *Sphæra Armillaris*, uit verscheide Cirkels te saamen gesteld

STERREKUNDIGE TAFELEN. Bestaan in eene aanteekening van zulke zaaken, die tot de uitrekening van den loop der Planeeten en de gemeene beweeging der Sterren noodig zyn. Dus maaken dezelven een hoofddeel van de geheele Astronomie. Zy zyn van tweeërleien aart. Tot den eersten behooren de *Tabulæ primi mobilis*, welken naamelyk tot de gemeene beweeging in het algemeen betrekking hebben. Die van den tweeden aart zyn de *Tabulæ Theoreticæ*, die van de byzondere beweeging der Planeeten handelen. De oudste Astronomische Tafelen zyn die van PTOLOMEUS, welken men in zyn *Almagestum* hier-en-daar vindt. Maar men heeft ten eersten aangemerkt dat dezelven met den Hemelskloot niet overéénkomen, waarom reeds in het jaar 1252, de Koning van Castilien, *Alphonsus* de X. 400000 Ducaaten heeft te koste gelegd, om dezelven door *Is.* HAZAN, een Jood, te doen verbeteren; en men vindt in eenige Exemplaaren eene Voorreden, welke die Koning zelve daartoe gemaakt heeft;

daarom worden dezelven ook wel *Tabulæ Alphonsinæ* genoemd. Hier staat aan te merken dat deese Sterrekundige Tafelen, van tyd tot tyd, in het een en ander stuk verbeterd zyn geworden. Vermits nu dusdanige verbeteringen, ofte door toedoen van een groot Heer, of door eigen naarstigheid van een groot *Astronomus*, tot beter Stand gebragt zyn, zoo hebben deese nieuwe Tafelen van dezelven hunne bynaamen gekreegen, gelyk dezelven hier in order verklaard zullen worden. — PURBACHIUS heeft ten eerste ontdekt dat de *Tabulæ Alphonsinæ* niet naauwkeurig waren, 't welk ook REGIOMONTANUS, en meer anderen aanmerkten. Daarom begon men op nieuws waarneemingen te doen. Maar vermits REGIOMONTANUS, die in dat opzigt de Meester was, zeer jong was, kwam deese verbetering niet tot stand. Hierop heeft COPERNICUS in *Libris Revolutionum* geheel nieuwe Tafelen gegeeven, maar zy zyn nooit gebruikt, vermits kort daarna ERASMUS REINHOLD *Prof. Matem.* te Wittenberg, de *Prutenische* ofte veelmeer *Pruissische Tafelen*, uit de waarneemingen van COPERNICUS, en naar zyne *Theorie* van de beweeging der Planeeten, vervaardigd heeft. — Schoon nu gemelde REINHOLD, in zyne aanspraak zegt, dat in deese Tafelen, buiten de middelbaare beweeging, niets zoude kunnen verbeterd worden, zoo lang de Waereld staan zal, zoo heeft echter TYCHO DE BRAHE reeds in zyne Jongelingschap derzelver onvolkomenheid opgemerkt, en zig voorgenomen, om dezelven door eigen waarneemingen te verbeteren. Echter heeft hy hetzelve niet tot stand, maar alleenlyk de beweeging der Zon en der Maan, T. I. *Progymnasmatum* in order gebragt. En vermits hy deese begonnen Tafelen, welke hy ter eere van Keiser RUDOLPHUS II, *Tabulas Rudolphinas* noemde, heeft KEPLER naar dezelven zyne Astronomische Tafelen, welke hy mede uit de gemelde Observatien van TYCHO, met veel vlyt en verstand, volgens zyne nieuwe *Theorie*, heeft uitgerekend, niet alleen mede *Rudolphinische Tafelen* genaamd, maar ook op het tytelblad aan TYCHO de eer gelaaten, dat hy dezelven begonnen, en door zyne Observatien de aanleiding daartoe gegeeven had. Maar dewyl hy dezelven, volgens zyne Ecliptische Theorie, en de door hem ontdekte wetten der Hemelsche beweeging uitgerekend heeft, zoo kan men zeer gemakkelyk zien, dat zy eene andere gedaante gekregen hebben, dan van TYCHO aan dezelven zoude gegeeven zyn; waarom dezelven ook alleen aan KEPLER toe te schryven zyn. Schoon nu PHILIPPUS LANDSBERG de waarde van deese Tafelen heeft willen verkleinen, en daarom aan zyne Tafelen, welken hy naar de in de ouden tyd gebruikte Observatien uitrekende, den pragtigen naam gegeeven heeft, dat dezelven *Altoosduurende Tafelen* heeten;

zoo

zoo heeft hy nogtans, nadat HOROCCIUS, in *Astronomia Keplеriana defensa*, hem openlyk tegengesprooken heeft, geen geloof gevonden; te meer omdat hy zelf bekend dat dezelven den hoogsten graad der volkomenheid niet bereiken, en daarin nog veel overig bleef, 't welk de Nakomelingen zouden kunnen verbeteren. Immers is het ook geen werk voor eenen Man, om geheel volkomene Astronomische Tafelen te vervaardigen. — BAPTISTA MORINUS, MARIA CUNITIA in [illegible] *Urania Propitia*, en NICOLAUS MERCATOR, hebben den moeielyker *Calculum* van deese Tafelen gemakkelyker willen maaken, en voornaamelyk heeft de eerste dezelven in een *Compendium* gebragt. — LONGOMONTANUS, die zig tien agteréénvolgende jaaren by TYCHO heeft onthouden, heeft ook uit *Tychonis* en zyne eigen Observatien, maar naar eene byzondere Theorie van de beweeging der Planeeten, DEENMARKSCHE TAFELEN, *Tabulas Danicas*, vervaardigd, welken hy, naar het voorbeeld van COPERNICUS, in zyne *Astronomia Danica*, by de Theorie van iedere Planeet heeft gevoegd; echter kunnen het dezelven tegen die van KEPLER niet houden. Behalven de reedsgemelden zyn nog bekend de PHILOLAISCHE TAFELEN, welke in BULLIALDI, *Astronomia Philolaica* staan. Deesen worden der Leerlingen aanbevolen, omdat zy zeer ligt en verstaanbaar zyn. — De BRITTANNISCHE TAFELEN worden die geenen genoemd, welken VINCENT. WING in zyne *Astronomia Britannica* heeft gevoegd, zynde dezelven mede naar de *Hypothesis* van BULLIALDUS uitgerekend. Deese naam wordt ook gegeeven aan de Tafelen, welken NEWTON in den jaare 1657, in zyne *Astronomia Britannica* heeft gesteld. — De NEUALMAGESTISCHE TAFELEN zyn die geenen, welken RICCIOLUS in *Astronomia Reformata*, als een Aanhangsel tot zyn *Almagestum novium* gegeeven heeft. De CAROLINISCHE TAFELEN zyn de geenen, welken THOM. STREETE, een Engelsman, vervaardigd en in zyne *Astronomia Carolina* bekend gemaakt heeft. De Heer FLAMSTEAD houdt dezelven in groote waarde, waarom ook WHISTON dezelven by zyne *Prælectiones Astronomicas* heeft doen drukken, en DOPPELMEYER in Nurnberg de *Astronomiam Carolinam* ten dien einde uit de Engelsche in de Latynsche Taal heeft overgezet. Eindelyk heeft *Phil.* DE LA HIRE, in den jaare 1702, op last en kosten des Konings van Frankryk, Lodewyk de XIV, naar zyne eigen waarneemingen, zyne *Tabulas Astronomicas* vervaardigd, welken daarvandaan ook de LODEWYKSCHE TAFELEN, *Tabulæ Ludovicianæ* genoemd worden. Deesen munten daarom boven alle de anderen uit, omdat zy, zonder eenige *Hypotesin* daarby te hulp te neemen, alleenlyk uit de Observatien getrokken zyn, 't welk men voor-

deefen voor eene onmogelyke zaak heeft gehouden, eer dat de Hugenianifche *Horologia* en *Micromatra*, benevens de Verrekykers uitgevonden zyn. Deefen zyn mede van de nieuwften en ligter dan de Rudolphinifche van KEPLER; waarom zy aan die geenen, welken zig in de Aftronomie-Rekening willen oeffenen, aangepreefen worden. Voornaamelyk overtreffen dezelven de Rudolphinifchen, ten opzigte van *Mercurius* en *Venus*, gelyk zulks door verfcheide Obfervatien in de *Hiftoire de l'Academie Royale des Sciences* beweefen is.

STERREKUNDIGE TEKENEN. Zoo heeten de gronden, uit welken men kan befluiten, ter welker tyd iets is gefchiedt. Men verdeelt dezelven in drie verfcheiden foorten, naamelyk in ASTRONOMISCHE, KONSTIGE en HISTORISCHE. — De Aftronomifchen worden van de beweeging der Sterren ontleend. Diergelyken zyn de Zons- en Maansverduifteringen, de *Equinoctia* en *Solftitia*, de Ouderdom der Maan, de faamenkomft der Planeeten onder elkander, als mede met de vafte Sterren, de Afpecten of ftanden tegens malkander, &c. Deefen zyn de zekerften van allen. De kunftigen zyn, ofte van God, of van de Menfchen ingevoerd. Daaronder behooren de verdeelingen des tyds, in weeken, en der weeken in dagen; de Zon- en Maan-Cirkels; het Roomfche Cynsgetal, *Indictio* of de zogenaamde *Cycli-Solis*, *Lunæ & Indictionum*; de Sabbathen en Jubeljaaren der Jooden; de Registers der Roomfche Burgemeefteren, &c. De Hiftorifche fteunen op het Getuigenis der Gefchiedfchryvers, die zekere Gefchiedeniffen, welken teffens met anderen zyn voorgevallen, op eenen zekeren tyd ftellen.

STERREKUNDIGE UUREN. Zie het Artykel UUREN.

STERREKUNDIGE VERREKYKER. *Tubus Aftronomicus*. Is een byzondere *Tubus*, welke uit een verheven objectifglas en nog een ander meer verheven Oog-glas faamengefteld is, en maar alleenlyk in de Aftronomie, tot de befchouwing des Hemels gebruikt wordt. Op den Aardkloot integendeel is hy niet zoo zeer bemind, omdat men daardoor alles verkeerd ziet; by voorbeeld de menfchen die men daardoor befchouwt, ftaan op het hoofd. — KEPLER in zyne *Dioptrica*, heeft eerft beweefen, dat twee verheven glafen, indien dezelven regt te faamengefteld wierden, verreafftaande zaaken vergrooten. Daarvandaan heeft hy deefen Sterrekundigen Verrekyker uitgevonden. Dit heeft naderhand ANTONIUS MARIA, bygenaamd SCHYRLÆUS DE RHEITA, een Capucyner-Monnik, bewoogen om diergelyk een Verrekyker te vervaardigen, gelyk men in zyn Boek, onder den tytel: HET OOG VAN ENOCH EN ELIAS zien kan. Maar HUGENIUS is de eerfte geweeft, die deefe foort van *Tubis* tot volkomenheid heeft ge-

gebragt, door middel van dewelken hy ook de waare gestalte van *Saturnus* heeft ontdekt, welke voor de overige Astronomie verborgen bleef; gelyk uit zyn *Systema Saturnium* klaar blykt. — Naderhand heeft CAMPANI diergelyke Verrekykers van eene ongemeene grootte gemaakt, waarvan zig CASSINUS met veel nuts bediend heeft. FRANCISCUS FONTANA, in zynen *Observationibus Cœlestium terrestriumque rerum.* Ao. 1646 gedrukt, heeft voorgegeeven dat hy deesen Sterrekundigen Verrekyker reeds in het Jaar 1608 had uitgevonden, eer dat men van den Hollandschen eenige kennis gehad heeft; maar hy heeft zig veel te laat gemeld, om voor deszelfs uitvinder door te gaan. NEWTON integendeel heeft aangeweesen, om uit Spiegels en een Vergrootglas een Verrekyker te vervaardigen die niet lang is, en nogtans dezelfde diensten doet, als in 't gemeen een grooten. Maar men heeft denzelven tot nog toe niet ten eenemaal tot volkomenheid kunnen brengen, omdat ons goede en heldere Spiegels ontbreeken. Egter schynen hiertoe de staalen Spiegels zeer dienstig te zyn, die GEORGI een beroemd Kunstenaar te Schwartsenburg vervaardigd heeft. Nogtans is de arbeid van dien Kunstenaar naderhand wederom blyven liggen. Als de gemeene Astronomische Verrekykers eenigsints groot zyn, moet men byzondere stellaadjes daartoe hebben, ten einde dezelven niet krom, maar wel gesteld kunnen worden.

STERREKUNDIGE WAARNEEMINGEN. Zie het Artykel OBSERVATIONES ASTRONOMICÆ.

STERREKUNDIG JAAR. *Annus Astronomicus.* Wordt genoemd het geen, waarin de tyd, welke daartoe gerekend wordt, niet alleenlyk naar de dagen, maar ook het overschot naauwkeurig naar uuren en minuten uitgedrukt wordt; waarvandaan het geschiedt dat dit overschot van eenige jaaren, by malkander genomen, eenen geheelen dag uitmaakt, dewelke het eens gestelde getal der dagen in het jaar met éénen dag vermeerdert, en ter zelver tyd ingevoegd moet worden.

STERREN. De oudste Waarneemingen omtrent de Sterren, die tot onze tyden bewaard zyn, waren gedaan door TIMOCHARIS en ARISTILLUS, omtrent 300 Jaar voor Christus. De eerste na hen, die een Catalogus maakte van de Sterren, die met het bloote oog te zien waren, en derzelver plaatsen opschreef, was HIPPARCHUS van Rhodus, die omtrent 120 jaar voor de geboorte van Christus bloeide, en 1022 Sterren telde. Na hem heeft PTOLOMÆUS zyn Catalogus vermeerderd tot 4026 Sterren. ULEGH-BEI, de Grootvader van TAMERLAN *de Groote*, maakte omtrent het Jaar 1437 een nieuwe

Catalogus, naauwkeuriger dan die van Ptolomæus, bevattende 1017 Sterren. TYCHO bepaalde in den Jaare 1600 de plaatsen van 777 vaste Sterren en bragt ze in een Catalogus. KEPLERS Catalogus bevat 1163 Sterren; en die van den Prins van Hessen 400. RICCIOLUS vermeerderde KEPLERS Catalogus tot 1468 Sterren; en JOHAN BAYER, een Duitscher, heeft de plaatsen van 1725 Sterren beschreeven. Na deesen heeft omtrent den Jaare 1670, HEVELIUS van Dantzig, een Catalogus gemaakt van 1888 vaste Sterren. Dr. HALLEY ondernam eene reis naar het Eiland St. Helena, ten einde den stand der Sterren in den *Polus Antarcticus* waar te neemen, waarvan hy een Catalogus uitgaf, bevattende 373 Sterren; doch de uitvoerigste en volledigste Catalogus, is die van den naauwkeurigen Engelschen Sterrekundigen Heer FLAMSTEED, in zyne *Historia Celestica*, die omtrent 3000 Sterren bevat; welker plaatsen al te saamen, naauwkeuriger bepaald worden in den Hemel, dan de ligging van onze steden en andere plaatsen op de Aarde.

Wy vermeeten ons ondertusschen niet, om ons te verbeelden dat alle de vaste Sterren dus genommerd zyn, en op hunne eigenlyke standen, geplaatst in den Hemel; terwyl derzelver getal gestadig toeneemt, agtervolgens de goedheid van de Teleskoop; vertoonende zig Millioenen by Millioenen, terwyl zy door hunnen oneindigen afstand het gezigt ontduiken, indien het niet door Instrumenten geholpen wordt. De Telescopische Sterren, waarmede FLAMSTEED zyn Catalogus verrykt heeft, zyn slegts de aanmerkelykste. Dr. HOOK zag met een Telescoop van 12 voet, 78 Sterren onder de Pleiades, en met een langer Telescoop gestadig meerder: en in de enkele Constellatie van Orion, die in de Catalogus van FLAMSTEED maar 80 Sterren heeft, zyn 'er 2000 gezien. Hieruit mogen wy vryelyk besluiten, dat het getal der Sterren oneindig groot is. Terwyl nogtans dat getal niet te bepaalen is, zoo bedraagt het getal der geenen die wy met het bloote oog in ons halfrond zien, niet boven de duisend; 't welk, in den eersten opslag, klein zal schynen, omdat men zig verbeeldt een veel grooter getal te zien; doch dit ontstaat uit een verward en schemerend gezigt.

Natuur en Afstand van de vaste Sterren.

Uit de overeenkomst die 'er schynt te zyn tusschen de Sterren en de Zon, wordt algemeen door de Wysgeeren ondersteld, dat zy niet alleenlyk in den Hemel geplaatst zyn tot een Cieraad, of om ons met een zuiver licht te bestraalen, staande

ſtaande de afweeſigheid van de Maan; maar dat ieder van dezelven geplaatſt is in het midden van een Syſtema van Planeeten-Waerelden, en dat zy derzelver beweegingen richten, en dezelven van licht en warmte voorzien, op dezelfde wyſe gelyk de Zon aan de onderſcheidene Ligchaamen doet, waaruit ons Zonnenſtelſel is ſaamengeſteld; in het kort, dat zy zoo veele Zonnen zyn, die zonder twyffel Planeeten hebben die regelmaatig rondom dezelven beweegen, maar nogtans voor ons oog verborgen. Dat dit geene loutere veronderſtelling is, zal blyken uit de volgende Argumenten, getrokken uit de Analogie die zy met onze Zon hebben: de Zon ſchynt door haar eigen natuurlyk licht, en zoo doen insgelyks de vaſte Sterren: de Zon, op den afſtand van de vaſte Sterren, zal niet grooter dan eene Ster ſchynen; geene van onze Planeeten kan, op dien afſtand, eenigſints gezien worden: is het daarom niet waarſchynlyk, dat ieder der vaſte Sterren eene vaſte Zon is, omringd door een Syſtema van Planeeten en Comeeten, die wederom ook voorzien kunnen zyn met onderſcheidene getalen van Satellites of Maanen, die nogtans voor ons verborgen zyn? Behalven dat, indien het getal der Sterren oneindig groot is, verſpreidt door de ruimtens van 't heelâl, verre buiten het bereik van de beſte Teleſcoopen, en dat God niets te vergeefs geſchaapen heeft, zoo is het ten hoogſte waarſchynlyk dat ieder van dezelven dienen tot het verſchaffen van licht en warmte aan de Planeeten van hun Syſtema; terwyl 'er niets ongerymder kan bedagt worden dan te ſtellen dat geheele verzamelingen van onzigtbaare Sterren zouden gemaakt zyn om in de onbekende ſtreken van het Heelâl verborgen te zyn.

Dat de vaſte Sterren door hun eigen licht ſchynen, wordt aldus beweeſen: wanneer ze door een Teleſcoop gezien worden, dan ſchynen zy alleenlyk meer als verlichte ſtippen, ontbloot van alle zigtbaare of ſenſible magnitude, en bygevolg moeten zy op een verren afſtand zyn; om dat de Wagters van Jupiter en Saturnus, wanneer ze door een Telescoop gezien worden, van eene zeer onderſcheidende Magnitude ſchynen te zyn, en nogtans voor het bloote oog onzigtbaar zyn. Terwyl dan de vaſte Sterren op zulk een grooten afſtand zyn, dat de beſte Teleſcoop niet in ſtaat is om derzelver grootte te bepaalen, en nogtans met een zeer breed en helder licht ſchynen, zoo is het zeker dat zy met hun eigen en onontleend licht moeten ſchynen; om dat zy anders, gelyk de Satellites, voor het bloote oog onzigtbaar zouden zyn.

De vermaarde Huygens vondt de breedte en lengte, en bygevolg de naaſte afſtand van de vaſte Sterren, naamelyk van *Sirius* of de Hond-Star, naar allen ſchyn te zyn 27664 minder

der dan de Zon; en terwyl de afſtand van voorwerpen grooter is naarmaate hunne ſchynbaare grootte minder is, zoo moet de Hondsſtar van onze Aarde 2000000000000 Engelſche Mylen afſtaan; 't welk zoodanig groot is dat een Kanonkogel, met dezelfde ſnelheid voortgaande, welke hy heeft wanneer hy onmiddelyk uit den mond des Geſchuts komt, meer dan zevenmaal honderdduiſend jaaren zou doorbrengen eer hy by dezelve gekomen was; en het is zeer waarſchynlyk dat de vaſte Sterren even ver van malkander afſtaan, als de naaſte van dezelven van onze Zon is. Nu is het zeer natuurlyk te beſluiten dat alle de vaſte Sterren niet op gelyke afſtanden van ons geplaatſt zyn; maar dat zy allerwegen zyn verſtrooid, op groote afſtanden van malkander, door het gantſch Heelal; en dat bygevolg, de onderſcheidene vertooningen die zy maaken, in het ſtuk van licht en grootte, eerder kunnen toegeſchreeven worden aan hunne verſchillende afſtanden van ons, dan in eenig weeſenlyk verſchil in hunne grootte.

Uit het geene gezegd is, aangaande het getal, de Natuur en den afſtand van de vaſte Sterren, ſchynt de hypotheſis eener veelheid van Waerelden, waarin iedere vaſte Ster als eene Zon is voor een Syſtema van Planeeten, met de Reden beſtaanbaar, aan eenen Wysgeer betaamende, en zeer overéénkomſtig met het verſtand, en uitloopende tot eere van den Grooten Schepper en Regeerder des Heelals.

Schynbaare beweeging van de vaſte Sterren.

Terwyl de vaſte Sterren onbeweeglyk blyven, zoo moet het geene van hunne beweegingen gezegd wordt, alleenlyk worden verſtaan van hunne ſchynbaare beweegingen; en van deeſe laatſten rekenen de Aſtronomiſten vier ſoorten.

I. De eerſte en inderdaad de blykbaarſte ſchynbaare beweeging der Sterren, is die van het Ooſten naar het Weſten; welke, geheellyk voortſpruitende uit de dagelykſche omwenteling der Aarde om haaren As, reeds onder het Artykel AARDKLOOT opgehelderd is.

II. De tweede ſchynbaare beweeging, ſpruitende uit de proceſſie van de Equinoxen, is zeer klein, niet overtreffende 50″ in een Jaar, of 1° in 70 Jaar, en daarom, om eene omwenteling van eenen Cirkel te volbrengen, vereiſchte ze niet meer dan 25920 Jaar, na welken tyd alle de Sterren tot hunne voorige plaatſen wederkeeren. Deeſe beweeging is reeds opgehelderd onder de Artykels PROCESSIO en PLATONISCH JAAR.

III. De derde ſchynbaare beweeging van de Sterren, is te wyten

wyten aan het geene men *Ab-erratio* van licht noemt; de ontdekking vanwelke beweeging wy verschuldigd zyn aan den uitmuntenden Engelschen Sterrekundigen BRADLEY, die nieuwsgierig zynde om de parallax van den jaarlykschen Loopkring der Aarde te ontdekken, een Instrument te wege bragt dat gemaakt wierd door den naauwkeurigen Heer GRAHAM, en vond, door veele Proefneemingen, dat de heldere Ster, ♈, in het hoofd van de Constellatie des Draaks, 39″ noordelyker scheen in September dan in Maart; juist het tegengestelde van het geene behoort te gebeuren, in de jaarlyksche Parallaxis van de Sterren. Deese onverwagte Phenomenon verbaasde den Doctor en den Heer MOLYNEUX allersterkst, en de laatste overleed voor dat de waare oorzaak daarvan ontdekt was. Naderhand nam de Heer BRADLEY, met een ander naauwkeuriger Instrument, en juist tot dat einde geschikt, het zelfde verschynsel waar, niet alleen in die, maar in veele andere Sterren; en geheel overtuigd zynde, door veele andere Proefneemingen, dat het verschynsel niet te wyten was aan eenig gebrek in het Instrument, noch aan eenige misvatting in de waarneeming, lag hy zig toe om te onderzoeken wat toch de waare reden daarvan zyn mogte; en na veele opmerkingen en hypotheses, die hy steeds onvoldoende bevond, ontdekte hy ten laatste dat ze alleen te wyten was aan de progressive beweeging van licht, en de zigtbaare evenredigheid welke de snelheid daarvan te wege brengt tot de snelheid van de jaarlyksche beweeging der Aarde.

Deese importante ontdekking zullen wy nu gaan uitleggen; en vooreerst is het eene bekende zaak, door de waarneeming der Wagters van Jupiter, dat het licht waardoor de voorwerpen aan ons zigtbaar worden, een zigtbaaren tyd gebruikt in het komen van het voorwerp tot het oog, wanneer ze op een grooten afstand van malkander zyn; dit is onder het Artykel LICHT beweesen, waar men gezien heeft dat eene straal omtrent 8′ besteedt in het komen van de Zon tot de Aarde.

Het is insgelyks zeker, dat de zigtbaarheid der Voorwerpen afhangt van den indruk, die op het oog gemaakt wordt door de lichtstraalen die hetzelve doorlaat; alzoo wordt de gedaante en den stand van voorwerpen geoordeeld als overéén te komen met deesen indruk, en daarom gehouden te zyn in eene regte lyn in welkers rigting zy op het oog vallen. Hierom, indien de straalen van licht, geworpen van voorwerpen, tot het oog komen, nadat ze gereflecteerd, gerefracteerd, of, door eenig natuurlyk toeval, gedraaid zyn geworden, van den eersten loop, zoo worden de voorwerpen, hoedanig ook, geoordeeld te zyn in eene rigting van deese Straalen welken

in

in het oog ingaan, en niet in die van de Straalen, die onmiddelyk van het voorwerp voortspruiten.

Indien nu de Aarde geene jaarlyksche beweeging had, zoo zou eene straal van licht, komende van eene Ster met eene bepaalde snelheid, en komende tot het oog, zonder door eenige natuurlyke oorzaak afgewendt te zyn, de Ster in haar' waaren stand toonen, wat tyd ook die Straal mogt besteeden in het komen van de Ster tot het oog: en hetzelfde zou gebeuren indien de Aarde beweegbaar was, mits dat de snelheid van licht oneindig ware; want alsdan zoude de beweeging der Aarde onaanmerkelyk zyn, wanneer die vergeleeken wierd met eene oneindig groote snelheid. Maar wanneer de snelheid van licht eene bepaalde evenredigheid heeft tot die van de Aarde, zoo is de indruk van de straal op het oog, noch in de rigting van de straal die eerst geworpen wordt, noch in die van de Aarde; maar, gelyk een Ligchaam, door twee kragten in verschillende rigtingen geperst zynde, zoo wordt de indruk gemaakt in de diagonaal van de Parallelogram, gevormd door de rigtingen van de straal, en een *Tangens* of Raaklyn tot den Loopkring (*Orbita*) der Aarde in het punt daar de Aarde is, wanneer de straalen 'er op vallen, omdat de zyden van deese Parallelogram geëvenredigd zyn tot de snelheden of ruimtens die ze doorloopen by de Aarde en de straalen, in denzelfden tyd. Zoo dat de schynbaare plaats van de Ster zal zyn aan het einde van dien Diagonaal, die op de eene zyde van de waare plaats der Ster valt.

By voorbeeld, laat TLQI (Plaat CCXLIII. *Fig.* 2.) een onbepaalden grooten Cirkel zyn, vertoonende de Ecliptica, met de Zon in het middelpunt S; P deszelfs Pool, CBPD de wandelkring der Aarde, QPET een Cirkel van breedte loopende door eene Ster E, bepaalende de lengte in T en de breedte in TE. Laat TQ de *Intersectie* zyn van de vlakte van deesen Cirkel van breedte, met de vlakte van de Ecliptica; en laat de plaats der Aarde eerst zyn in C, wanneer de Ster in Conjunctie is met de Zon: hebbende alsdan CE vereenigd; en de Tangens C*c* getrokken, welke perpendiculaar is tot de vlakte van den Cirkel van breedte TPQ; zoo is CE tot C*c*, gelyk de snelheid van de lichtstraal is tot de snelheid van de Aarde in derzelver wandelkring. Terwyl het nu bekend is, dat licht een weinig meer besteedt dan 8′ tyds in het gaan van de Zon tot de Aarde; insgelyks dat de Aarde in haaren Loopkring een Boog beschryft van 20″ in dien tyd, zoo hebben wy R: tang. 20″ :: CE = 8′ 13″ : C*c*. Waarom C*c* dus bepaald zynde, en de parallelogram EC*c*X saamengesteld, zoo is het punt X de plaats in den Hemel waar de indruk van het

het licht de Ster zal noodzaaken om te schynen; en de Hemelsche Boog EX wordt de *Afdwaaling van de Ster* genoemd.

Uit eene dergelyke Constructie, gemaakt voor iedere Punt van den Loopkring der Aarde, volgt: 1. Dat, veronderstellende deesen Loopkring Cirkelvormig te zyn, en de snelheden des lichts en van de Aarde evenredig, dan moeten alle de schynbaare plaatsen van dezelfde Ster in eenen Cirkel zyn, met de waare plaats der Ster in deszelfs middelpunt, en wier plaats parallel is tot de *Ecliptica*; gevolglyk is de *projectie* van deesen Cirkel in den Hemel eene *Ellipsis*, wier grooter *Axis* parallel is tot de vlakte van de *Ecliptica*; derzelver kleiner *Axis* perpendiculair tot die vlakte, en zyn in evenredigheid gelyk de *Radius* tot den *Sinus* van de breedte der Ster; en overeenkomstig met de naauwkeurigste waarneemingen, ondersteunt de grooter *Axis* van de *Ellipsis* van afdwaaling, in den Hemel, eenen Boog van 40'' van eenen grooten Cirkel. 2. De vlakte van eene Ster parallelogram van afdwaaling, verandert derzelver stand ieder oogenblik; zynde bepaald door de Ster, en door den stand van een *Tangens* tot iedere *successive* plaats van de Aarde in haaren Loopkring: daarom moet ze in een jaar eene omwenteling maaken; en ter oorzaake van den meest oneindigen afstand der Starren van de Zon en van de Aarde, kan den Loopkring der Aarde enkel genomen worden als het punt S, en de vlakte van den hoek van afdwaaling kan verondersteld worden te draaien in de regte Lyn ES, getrokken van de Ster tot de Zon, in dezelfde manier als de Aarde om de Zon beweegt. 3. De schynbaare beweeging van de Ster in de *Ellipsis*, moet verschillen van die in den Epicyclus; want wanneer de vlakte van de Parellelogram van afdwaaling perpendiculair geworden is tot de vlakte TPQ van den Cirkel van breedte, 't welk gebeurt in de vereeniging met malkander, omdat de Tangens C*c* alsdan perpendiculair is tot die vlakte, zoo is de hoek van afdwaaling niet in de vlakte TPQ, noch daar is alsdan geene afdwaaling in breedte; maar deesen hoek wordt gemeeten door de regte Lyn EX; parallel tot de Ecliptica, en perpendiculair tot de vlakte TPQ, zynde de helft van den grooter *Axis* van de Ellipsis; en daarom is de boog van een kleiner Cirkel, parallel tot de Ecliptica, en loopende door de waare plaats van de Ster; de geheele afdwaaling alsdan in lengte zynde, en op zyn grootst. Maar wanneer de vlakte van den hoek van afdwaaling medebelt met de vlakte TPQ, 't welk gebeurt wanneer de Aarde geloopen heeft door 90 Graaden van de Vereeniging (*Syzygia*) en gevolglyk wanneer de Ster in quadrature is met de Zon, zoo is de hoek van afdwaaling geheel in

breedte; en de Ster aan het uiteinde zynde van den kleiner *Axis*, van de *Ellipsis*, zoo is aldaar de afwyking in breedte het grootste, en niet in lengte. In andere Standen der vlakte van deesen hoek, wordt de afwyking verdeelt, gedeeltelyk in lengte, en gedeeltelyk in breedte, meer gelyk eene *Oblique* kragt tot eene vlakte; al het welke juist het tegengestelde is van het geene het zyn zoude, in de parallaxis van den jaarlykschen Loopkring; terwyl, overéénkomstig daarmede, de parallaxis in lengte het grootste is in de *Quadratures*, en niet in de Veréénigingen; en de parallaxis in breedte is de grootste in de Veréénigingen, en niet in de Quadratures. Te meer nog, indien eenen Cirkel van Declinatie, RVX, begreepen wordt, te loopen door de Ster E, bygevolg kruissende deszelfs Ellipsis van afwyking by het loopen door het Centrum, zoo is het klaar dat, wanneer eene Ster verschynt in de punten daar die Cirkels de *Ellipsis* doorsnyden, zoo zal ze schynen geene afwyking te hebben in eene regte *Ascensie*; om dat derzelver waare en schynbaare plaats in denzelfden Cirkel van Declinatie zyn zal, en wanneer de Ster is in de punten waar de Ellipsis gesneeden wordt door den Diameter, perpendiculair tot den Cirkel RVX, dan zal ze geene afwyking in declinatie hebben, omdat derzelver waare en schynbaare plaats in dezelfde parallel tot den Equator zyn zal. Maar alle de Cirkels van declinatie schuinsch tot de Ecliptica zynde, uitgenomen de Solstitiaale Colurus, zoo gaat de Ster niet van den tyd van geene afwyking in regte Ascensio, tot die van geene afwyking in declinatie. in den tyd die de Aarde besteedt tot het beschryven van 90 Graaden van derzelver wandelkring; bygevolg, wanneer de afwyking het grootste is in regte Ascensie, zoo is ze niet volstrektelyk niets in declinatie, en wederkeerig.

STERRESCHANS. *Etoile. Fort à l'Etoile. Fortie.* Zoo heet eene Veldschans, welke uit binnen- en buitenloopende hoeken, zonder Flanken, gelyk de Sterren, bestaat, waarom men aan dezelve de gedaante van eene vier- of zeshoekige Ster geeft, PLAAT CCXLVI *Fig.* 7. Men gebruikt dezelven in 't gemeen alleenlyk aan onbestendige Vestingwerken, als daar zyn de *Circum-* en *Contravallatie-Linien* op diergelyke plaatsen, met dewelken men eene Communicatie verkrygen kan. Ten dien einde heeft men ook Sterreschanssen, die men tot dekking van de Bruggen aanlegt, diergelyken de Franschen *Tête du Pont* noemen. Hoe zulke Schanssen getekend moeten worden, vindt men by FREYTAG, en alle de geenen die over de Oorlogs-Bouwkunde uitvoerig geschreeven hebben.

STERRESTEEN. *Asteria*, *Asteropodium*, *Astroites*. Zie het Artykel STARSTEENEN.

STERRE-TEKENEN. Zoo noemen de *Astrologi* de laatste vyftien Graaden van de Tweelingen, van den Scorpioen en van den Boogschutter, omdat zy door hun invloed aan de Ligchaamen van de Menschen kragt zouden byzetten.

STERRE-UURWYSER. *Horologium Astrale*. Is een Instrument, door het welke men by nagt, uit de Sterren, kan opmaaken, hoe laat of wat uur het is.

STERRE-VOGEL. *Stella Avis*. Dit is een Vogel van de Goudkust. Hy heeft de grootte van een Meerl. Zyne vederen zyn op eene bevallige wyse met drie kleuren geschakeerd; te weeten wit, geel en zwart. Zyne pooten zyn geelägtig. Men telt 'er drie vingeren aan. Zyne nagels zyn zwart en zeer kort. Zyn bek is vry lang, krom en zwartagtig aan het uiteinde. Het onderste gedeelte is witagtig. Zyn stem is zeer sterk, en gelykt naar een geloei. Wanneer de Negers hen, aan hunne linker zyde hooren schreeuwen, geduurende hunne reisen, zoo keeren zy aanstonds terug; zoo groot is hunne bygeloovigheid, om het geluid van deese vogelen als een kwaad voorteken te beschouwen.

STERRE-VOORZEGKUNDE. Zie het Artykel ASTROLOGIE.

STERREVUUR. Is eene soort van Vuur-Machine, waarmede men de Luftkogelen verzet, en die, als deese springt of barst, als kleine Sterretjes uit de lucht naar beneden valt.

STERRE-WEETENSCHAP. Zie het Artykel STERREKUNDE.

STERRE-WIGCHELAARYE. Is eene gissende Weetenschap, leerende de kragt en invloeden der Sterren, en toekomende dingen voorspellen, uit den onderlingen stand, of het aanschyn der Dwaalsterren. Dus beschryven ze haare Liefhebbers; doch het is heden eene uitgemaakte zaak, dat het eene bedrieglyke en zeer ongegronde Weetenschap is, hebbende niets daar ze op steunt. Ook zal men nu schier geenen Sterrekundigen of Wiskunstenaar, of Natuur-Onderzoeker vinden, die dezelve voorstaat, maar ze is overal zoo goed als gebannen. De vermaarde Hervormer, JOH. CALVYN, schreef 'er in zynen tyd een Boek tegen. Onze Almanakmaakers bedienen 'er zig nog eenigsints van, dewyl men toch gewoon is, by de gemeene Luiden, daarin naar het weer te zoeken, en zonder die gekkernyen zouden de Almanakken geen grooten trek hebben onder het gemeen en de Boeren. Om echter den Leeser eenig denkbeeld van deese onnutte weetenschap te geeven, en te toonen op welke Zandgronden dezelve gebouwd is, zullen wy 'er iets van zeggen.

Zy heeft van de Sterrekunde ontleend de verdeeling van den

Dierkring in twaalf tekens, en derzelver gedaante. Doch zy onderstelt nog andere onzekere beginselen.

Dat het voorjaar warm, vogtig en bloedryk is; de Zomer warm, droog en galagtig; de Herfst koud, droog en zwartgallig; de Winter koud, vogtig en waterägtig.

Zy geeven voor dat de Tekens van den Ram, den Leeuw en Schutter, van de Natuur des Vuurs, warm, droog, mannelyk, Oosters en voor den Dag zyn.

De Tekens van den Stier, de Maagd en den Steenbok, van de natuur der Aarde, koud, droog, vrouwelyk, middags en voor den Nagt.

Die van de Tweelingen, van de Waag en van den Waterman, hebben, naar hun zeggen, de natuur van de lucht, en zyn mannelyk, westersch en voor den dag.

Eindelyk die van den Kreeft, de Scorpioen en de Visschen, zouden van de natuur zyn van het water, koud, vogtig, waterägtig, vrouwelyk, noordsch en voor den dag.

Raakende de Dwaalsterren, zoo is *Saturnus* by hen droog, koud en aardägtig.

Jupiter warm, vogtig, gemaatigd, luchtig, goedaartig en bloedryk.

Mars warm, droog en boosäartig.

De *Zon* warm, droog, goedaartig, en geeft het licht en het leeven aan alle natuurlyke kragten.

Venus is koud, vogtig, gemaatigd, goedaartig en waterägtig.

De *Maan* koud, vogtig en waterägtig.

Mercurius veranderlyk en onbestendig, aanneemende de natuur en de gemeene gesteldheid der andere Sterren, by dewelken zy het naast staat; goed met de goeden, en kwaad met de kwaaden, doende geene andere werking dan de kragt der andere Sterren te vermeerderen.

Op zulke en dergelyke gronden is de Sterre-Wigchelaarye gegrondt, welker valschheid onnodig is met goede gronden te wederleggen.

Voorbeelden der Voorzeggingen uit de Sterren.

Saturnus met *Jupiter* saamenkomende in de warme Tekenen, veroorzaakt groote droogte, geduurende eenige dagen, voor en na die saamenkomst; en in de vogtige Tekenen, geduurige overstroomingen en Watervloeden, dewyl ze dan lang byéénblyven, wegens hunne langsaame beweeging.

De *Maan*, saamenkomende met *Saturnus*, of tegen hem overstaande, of een vierde van een rond met hem uitmaakende, in de vogtige Tekenen, maakt een kouden en donkeren dag, vol-

volgens de natuur van dat Teken. En zoo de *Maan*, *Saturnus* verlaatende, in hetzelfde aanschyn komt met de Zon, zoo volgt 'er eene groote en aanmerkelyke verandering in de Lucht, vooral zoo de bovenste Dwaalsterre tegenöver deese twee staan, of 90 of 60 Graaden daarvan. Wat nu het weer aangaat en het jaargetye, dat kan men nog al door de vingeren zien, alzoo 'er toch geen kwaad in steekt. Maar deese Sterrekykers gaan verder, en willen ook het geluk en ongeluk der Menschen, hunnen aart, neiging, ziektens en sterfdag weeten te zeggen, als ze den dag en het uur van iemants geboorte weeten. In oude tyden ging deese zondige kunst zeer verre, en het geene haar in achting bragt, was aan den eenen kant, dat men hun bedrog en valsche voorzeggingen schielyk vergat; en aan den anderen kant, dat als het voorzeide, of by geval, of door Gods toelaating gebeurde, zulks overal wierd uitgetrompet, en was het mogelyk, vereeuwigd. Men verhaalt dat CARDANUS, zyn sterfdag voorspeld hebbende, zig dood hongerde en dus zigzelven om het leeven bragt, om geen valsch Sterrekundige te schynen.

STERREWYSER. Zie het Artykel ASTROLABIUM.

STERTOR. *Rhoncbismus*, het *Ronken* of *Snorken*, 't welk men by Lieden die slaapen of beroerd zyn, bespeurt.

STER-VISCH. Zie het Artykel STELLA MARINA, en eenige Afbeeldingen daarvan op PLAAT CCXLIII *Fig.* 3.

STETTIN. Eene Stad in voor-Pommeren. — Aldaar wordt Boek-en Rekening gehouden, van sommigen in Guldens, Lubische Schellingen en Penningen; doch van de meesten in Ryksdalers, Lubische Schellingen en Penningen. Een Ryksdaler doet 24 goede Grosschen, 36 Lubische Schellingen, 48 *Twee-Dreyer*, 72 *Sun* of halve Schellingen, 64 *Dreyer*, 96 *Witten* of 192 *Firken*. — Een goede Grossche heeft 1½ Lubische Schelling, 2 *Twee-Dreyer* en 2 Penningen, 3 *Sun* of halve Schellingen, 4 *Witten*, 8 *Firken* of 8 Penningen. — 1 *Twee-Dreyer* heeft 6 Penningen. — 1 *Sun* of halve Schelling heeft 4 Penningen. — 1 *Dreyer* heeft 5 Penningen. — 1 *Witte* heeft 2 Penningen, en 1 *Firken* is 1 Penning. Men moet aanmerken dat, daar te Stettin een Ryksdaler naar 36 Lubische Schellingen wordt gerekend, het naar zwaare Schellingen moet verstaan worden. 100 pond Hamburgsch doet in Stettin 103 pond. — Van Hamburg op Stettin en van de laatste op de eerste Stad wordt weinig gewisseld; en als zulks al geschiedt, betaalen ze aldaar de *Valuta* met nieuwe Pommersche, Brandenburgsche, Saxische en Lunenburgsche *Drittels*, zynde gemeenelyk de Cours a 130 Ryksdalers nieuwe *Drittels*, min of meer, voor 100 Ryksdalers *Banco*-geld of 125 Ryksdalers min of meer, voor 100 Rydsdalers *Courant*

of *Casse*-geld in Amsterdam. Maar aangezien sedert een tyd herwaarts veel klein geld aldaar gevonden wordt, zoo is tusschen hetzelve en nieuwe *Drittels* eenig onderscheid van eenige weinigen ten honderd geweest.

STEUER. Een Duitsch woord, waaronder alle Contributien verstaan worden, die van de Onderdaanen ingevorderd worden, 't zy dat 'er een hoofdgeld op de Persoonen gesteld, of eene schatting op de goederen gelegd is.

STEUER-ANSCHLAGEN. Zyn Registers, die de overigheid in handen heeft, waarin de vaste goederen der Onderdaanen aangetekend staan, en op zekere som geschat zyn, waarnaar de belastingen gereguleerd en den Onderdaanen opgelegd worden.

STEUER-REVERSALIEN. Zyn Brieven die een Landsheer aan zyne Onderdaanen levert en uitgeeft, dat het geene wat zy buitengewoon toegestemd hebben te geeven, hun aan hunne vryheden geen nadeel toebrengen en tot geene ordinaire belasting strekken zal.

STEUR. *Acipenser* of *Acipensis*, gemeenelyk ook *Stora* en *Sturio* genaamd. — SWENKFELD noemt hem *Piscis Scrutator*, wegens zyn langen Snuit, waarmede hy alles doorsnuffelt. Deese Visch is wel langwerpig rond, doch ook driekant, zynde de buik vlak en de rug spits. Hy is donker van kleur, en zyne vier kaakebeenen zyn met een hard deksel voorzien. Hy heeft zeer kleine oogen, en zyn bek is van onder gantsch rond en altyd open, zonder tanden, bekwaamer om te zuigen dan om te kaauwen. Daarvoor hangen, gelyk als tot een beschutsel, vier Veselen, gelyk een dubbele baard. Zyne Vinnen zyn wit; twee aan de kinbakken, twee aan den buik, en eene op den rug, niet verre van den staart. Hy is niet overal met Schubben bedekt, maar heeft op den rug eenige zeer harden. Daar loopt door den rug, van den kop tot aan den staart, eene pees, zynde een vinger dik, en dienende tot zyne sterkte. Deese wordt 'er gemeenelyk door den kok uitgenomen. Voorts is de Steur hierin den *Zalm* gelyk, dat hy wel in zee leeft, maar ook in Rivieren komt, alwaar hy grooter en smaakelyker wordt; schoon hy maar in de grootste Rivieren komt. Het vleesch is wit, malsch, voedsaam, aangenaam voor den mond, en gezond voor de Maag; hoewel 'er een groot onderscheid tusschen het geslacht, de plaats en den tyd, waar en wanneer ze gevangen worden, te maaken is. Zie 'er eene Afbeelding van op PLAAT CCXLVII *Fig.* 1.

STEVEN. Zyn aan een Schip twee dikke houten, die regt op staan, en het eene meer dan het andere over hangende aan de andere zyde van de Kiel, wel bevestigd worden. —De AGTERSTEVEN is een sterke Boom, beneden eenigsints breeder dan bo-

Fig. 1. DE STEUR.

Fig. 5. STORM-GRANAAT.

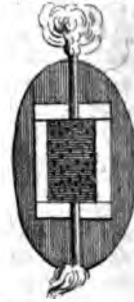

Fig. 2. STORM-BALK.

Fig. 3. STORM-BERT.

Fig. 4. STORM-EGGE.

Fig. 6. STORM-KRANS.

Fig. 7. STORM-KUIP.

Fig. 10. STORM-PYL.

Fig. 9. STORM-POT.

Fig. 8. STORM-PAALEN.

boven, en wordt met de breede enden dusdanig aan de Kiel vastgemaakt, dat hy met het bovengedeelte maar een weinig overhangt, en ten naastenby met het zelve een regten Hoek maakt, aan het einde bekomt hy eene Faltz of Insnyding, ten einde de Planken waarmede het Schip van buiten bekleedt is, daaraan vastgemaakt kunnen worden. Vermits nu aan deese Agtersteven, het voornaamste Hoofdstuk van het geheele Schip, dat is het Stuur-of Leidroer gehangen wordt, zoo wordt dezelve in 't gemeen met een groot Knie-of Sterk-Krombout, 't welk net in de Hoeken, welke de Agtersteven met de Kiel maakt, past, door groote Yseren Bouten bevestigd; maar de Knie zelve wordt alvoorens, ten minste aan de drie laatste Dwarsbalken, mede met Yseren Balken wel vastgemaakt. Hoe by de Galeien en andere diergelyke Vaartuigen de Agtersteven gemaakt moeten worden, toont zeer duidelyk FURTENBACH, in zyne *Architectura Navali. p. m. 26*. De VOORSTEVEN is het aan 't Vooreinde van de Kiel ingevoegde, sterke en met zyn buik omtrent 14 voet wyd naar de Ronding overhangend dikke hout. Dit wordt mede met eene Knie, die aan hetzelve en de Kiel wel sluit, door Yseren bouten vastgemaakt en wel bewaard, omdat op hetzelve niet alleen het vooraan verre uitsteekende Rondhout of de *Boegspriet* komt te liggen, maar ook de Kriek van het Galjoen daaraan bevestigd moet worden. FURTENBACH toont. p. 28 en 96, hoe de Voorsteven, zoo wel aan Galeien, als aan andere Schepen, naar de Geometrische Regelen, wat de rondte en sterkte aangaat, geëvenredigd moet worden.

STEVENSWAART. Eene kleine Stad en Vesting in Oostenryksch Gelderland, op een klein Eiland, 't welk door de Maas gemaakt wordt. Zy wierd in den jaare 1702 door de Geallieerden veroverd en in den Badenschen vreden van 1714 aan het Huis van Oostenryk overgelaaten; maar by het Barriere Tractaat, wierd ze door den Keiser aan de Staaten-Generaal afgestaan.

STEWARD. *The Lord high Steward of Engeland.* Is een van de voornaamste Bedienden van het Groot-Brittannische Hof-Hedendaagsch wordt diergelyk een Bedienden niet bestendig gehouden, maar de Koning verkiest daartoe eenen, wanneer deszelfs Bediening van nooden is, by voorbeeld wanneer aan eenen Pair van het Koninkryk zyn Proces wegens Hoogverraad moet opgemaakt worden, en dan bekleedt hy het Ampt van Rechter.

STEWARD. *The Lord Steward of the Kings Houshold.* Is de Koninklyke Groot-Huis-Hofmeester in Engeland, en de voornaamste Minister, dien alle Koninklyke Bedienden, behalven die tot de Kapel en de Stal behooren, gehoorzaamen moeten.

Zyn kenmerk is de witte Staf, dien hy altyd voor den Koning draagt; maar wanneer hy zelf uitrydt, dan laat hy die door eenen Lakei met ontdekken hoofde voor zig heen draagen. Wanneer de Koning by de opening van het Parlement tegenswoordig is, dan verzelt hem deese Lord, en ontvangt van alle de Leden van het Lagerhuis den eed van Getrouwigheid. Onder hem ſtaat te gelyk de Koninklyke Rekenkamer en de Schatmeeſter neemt in zyne afweeſigheid deszelfs aanzienlyk Ampt waar.

STIBIUM. *Stimmi.* Zoo noemen DIOSCORIDES en GALENUS het hedendaagſche *Antimonie* of Spiesglas, waarvan verſcheide ſoorten zyn.

STIER. (In de *Aſtronomie*) Zie het Artykel TAURUS.

STIER. *Aratus. Os. Bul.* Is een Hoornbeeſt dat blaet, en het Mannetje van de Koe. Als eene Stier goed zal zyn, moet hy ſterk, wakker en vuurig weeſen, en alsdan is het goed om hem te laaten ſpringen.

Een Stier heeft rood, wreed vleeſch, dat minder voedſaam en gezond is dan Oſſen-of Koeyen-Vleeſch. Men ſlaat zeer zelden Stieren, voor dat ze geſneeden en Vetgeweidt zyn. Het verſche Stieren bloed gaat voor een vergift door, omdat het in de Maag ſtolt. Zie het Artykel TAURUS.

STIEREN GEVEGTEN. Is een gevaarlyk tydverdryf in Spanjen, en inzonderheid te Madrid, 't welk eenige dagen na malkander duurt, en hetzelve geſchiedt, wanneer men het Feeſt van den eenen of anderen Heiligen, of het Byleger, gelyk ook de Geboortedag van eenen Prins van den bloede viert. Dus begeeft zig de Koning, benevens de Perſoonen van het Koninklyke Huis, op de Galderyen van een Paleis, *el Conſiſtorio* genaamd, maar de Afgezanten gaan 'er tegenover zitten. De Kampers tegen de Stieren zyn voornaame Perſoonen, en op diergelyke Feeſtdagen zyn zy in het zwart gekleed; maar hunne Creados en voornaamſte Lakeien gaan koſtelyk, en dikwils als Turken, Mooren of Wilden gekleedt. Men laat niet meer dan één Stier te gelyk los, met welken ook maar één Kampvegter ſtrydt, en zulks met de Lans of met Rejonnes, zynde eene ſoort van Werpſpieſſen. Wanneer de Stier uit den Stal, die aan het einde van de Plaats is, losgelaaten wordt, dan begeeft zig de Kampioen een weinig op de zyde, en wanneer het woedende Dier voorby loopt, doet hy zyn beſt om hetzelve een ſteek in den hals te geeven. Maar miſt hy daarin en doodt hy hetzelve niet, zoo is hy verpligt om van het paard af te ſtygen, en den Stier met den Sabel aan kant te helpen, 't welk een *Empeno* genaamd wordt. Zie het Artykel TAUREADORES.

STIFT.

STIFT. Zie het Artykel GRAVEER-STIFT.

STIFTEN of STICHTEN. Zoo worden gemeenelyk de Aardsbisdommen en Bisdommen, als mede de voornaame, inzonderheid de vorstelyke Abtdyen, als ook de Dom-of Collegiaale Kerken, waartoe Domheeren of Kanonniken behooren, genoemd; en dit woord komt naar allen schyn daarvan, dewyl de Inkomsten daartoe van de Ouden *Gesticht* of *Gestift* zyn geworden.

STIFTSDAGEN. Zoo worden die vergaderingen genoemd, welken de Domheeren benevens de overige Landstenden in de hooge Stiften beleggen, om daarop over hunne zaaken raad te pleegen en een besluit te neemen.

STIGMATA. *Lidtekens, Brandmalen*; of ook blaauwe vlekken op de huid, die, zonder eenig uitwendig geweld, door stilstaan van het bloed in de haairvaatjes der huid ontstaan, en zoo wel in leeven als in sterven zig voordoen; waarom men dezelven juist niet altyd voor nagebleeven Lidtekens van uiterlyk geweld, of voor gevolgen van eene ontvangen straf, te houden heeft. Zie het Artykel CICATRIX.

STIGMATA. *Brandmerken*, die aan kwaaddoeners by wyse van straf, of op den rug, of op de wang, of voor het voorhoofd, met het wapen der Stad of der plaats, alwaar ze gestraft worden, geappliceerd worden; of wel met het merk van eene Galg, om te kennen te geeven dat ze de Galg wel verdiend hebben; schoon het brandmerken in het aangezigt aan sommigen al te wreed schynt, omdat men veronderstelt, dat het beeld Gods in het aangezigt uitstraalt.

STIGMATA. (In de *Natuurlyke Historie.*) De openingen in sommige deelen van de ligchaamen der Insecten, gemeenschap hebbende met de *Tracheæ* of luchtvaten, en dienende tot het gebruik der ademhaaling.

STIGMATA. Waren insgelyks eene soort van abbreviatien of nooten, bestaande alleenlyk uit punten, allerwegen geplaatst, gelyk in Triangels, Vierhoeken, Kruissen, &c.

STIK-of BYZIENDE. *Myops.* Zie het Artykel MYOPIA.

STILET. Een Instrument, is hetzelfde als een eenvouwdige Sonder, uitgezonderd dat het nog een weinig dunner en veel buigsaamer is. Het is dat, waarvan men zig doorgaands bedient, om de Konynsholen en de boesems der wonden &c, te kennen.

STILETS of *Priemswyse Uitsteeksel.* Is de naam van een zeer puntig en somtyds zeer lang uitsteeksel, dat gevonden wordt aan de onderste oppervlakte des Steenbeens.

STILLEGGENDE ZAAKEN. Zoo heeten in de Schilderkonst allerhande onbeweeglyke Zaaken, als Bloemen, Vrugten, Spyssen, doode Dieren, Prenten, verscheide Instrumenten, Boeken,

ken, Brieven, *enz.* welken op eene Tafel of op een Lessenaar, naar believen, nogtans in eene aangenaame order leggende, voorgesteld en naar het leeven verbeeldt worden.

STILLICIDIUM. Is hetzelfde als *Embrocatio* en *Strenguria.*

STIL SCHIETKRUID. Zoo noemt men dat 't welk geen slag geeft als het ontstooken wordt. De stoffen tot hetzelve beschryft SIMIENOWITZ in zyne *Artillerye.* P. I. p. 63. en BUCHNER in zyne *Artillerye.* P. III. p. 51.

STILSTAND VAN DE PLANEETEN. Zoo wordt in de Sterrekunde genoemd, als eene Planeet, geduurende sommige dagen in een punt van den Dierkreits op den Aardkloot gezien wordt, of, om beter Mathematisch te spreeken, als de Linie, die uit het oog door het middelpunt van de Planeet getrokken wordt, in een punt van den Dierkring treft, en dus de Planeet of Ster dezelfde lengte en breedte behoudt. APOLLONIUS PERGÆUS heeft in de oude Theorie van de Planeeten, naar dewelken zy zig in Epicyclis beweegen, getoond, hoe men het punt vinden zal daar de Planeet stil staat; welken PTOLOMÆUS *Almag.* L. XII. c. I. *seqq.* volgt, en de Sterrekundigen hebben tot op den tyd van COPERNICUS genoegen daarin genomen. Egter vindt men de oplossing van APOLLONIUS ten duidelykste van REGIOMONTANUS, in *Epitom. Almag.* Lib. XII. *prop.* I. *seqq.*, aangevoerd. COPERNICUS, die de Sterrekunde volgens de geschapenheid van het waare Waereldgebouw, geschikt heeft, heeft in zyne *Revolut. Cælest. Lib.* V. *c.* 35. *seqq.* de waare oorzaak van deesen stilstand, naamelyk de beweeging van den Aardkloot rondom de Zon ontdekt, 't geen in WOLFFS *Elementis Astronomiæ* § 550. *seqq.* verklaart, en daarvandaan de oplossing van APOLLONIUS, zoo veel als de zaak vereischt, veranderd is. Omdat egter nochte APOLLONIUS, nochte COPERNICUS naauwkeurig genoeg schryven, vermits zy niet alle oorzaaken, waarom eene Planeet stil staat, tot een grond leggen, zoo heeft KEPLER in zynen *Tabulis Rudolphinis.* c. 24. præp 104 getoond hoe men dit vraagstuk of deese opgaaf op eene andere wyse oplossen kan. Nogtans neemt hy daarin genoegen, dat men de rekening zoo naauwkeurig uitbrengt, als het noodig is, maar zig aan de scherpte van de Geometrie niet kreunt, die naar de gesteldheid van zynen tyd onmogelyk te bereiken was. Nadat echter de Geometrie van dag tot dag meer en meer geoeffend wierd, heeft HERMANN in *Miscellaneis Berolinensibus.* p. 197. *seqq.* eene naauwkeurige oplossing gegeeven, en teffens herinnerd dat HALLEY, BERNOUILLI, FATIO en MOIVRE mede gelukkig dienaangaande geweest zyn. Al het geen de Sterrekundigen van de tyden van PTOLOMÆUS tot op den van KEPLER voortgebragt hebben, vindt men in RICCIOLI

AL-

Almagesto. *Lib.* VII. *Sect.* 5. c. 2. *seqq.* Echter is van den beschreeven stilstand van de Planeet nog het volgende verschil aanmerkelyk. — De *Eerste stilstand* wordt die genoemd, welke geschiedt nadat de Planeet regt voortgeloopen is, en nu beginnen wil terug te loopen. De *tweede stilstand* heet die, welke gebeurt, nadat de Planeet een tyd lang terug geloopen is en nu weder begint regt voor zig heen te gaan. — Onder den *Ochtend stilstand* verstaat men, wanneer de Planeet stil staat; als zy des ochtends zigtbaar geworden is. By de drie Boven Planeeten komt hy met den eersten; by de beide benedenste Planeeten integendeel met den tweeden stilstand overéén, — De *Avond-Stilstand* betekent, wanneer de Planeet stil staat, als zy des Avonds zigtbaar geworden is. By de drie boven-Planeeten komt hy met den tweeden, maar by de beide benedensten met den eersten stilstand overéén.

Wat den *Stilstand van de zwaare Ligchaamen* betreft, zoo maaken ons de wetten van de *Statica* of Weegkonst van dezelven bekend, dat in het Zwaartepunt van een Ligchaam deszelfs geheele zwaarte, dat is de kragt door dewelke hetzelve tegen het middelpunt van den Aardkloot gedreeven wordt, begreepen zy. Vermits nu een Ligchaam door het middelpunt van de zwaarte, in twee evenwigtige deelen kan verdeeld worden, zoo moet hetzelve noodzaakelyk stil hangen, ten einde de Linie, naar dewelke het opgehangen is, door het middelpunt van zyne zwaarte gaa. Om dezelfde reden en oorzaak legt ook een Ligchaam stil, als hetzelve met zyn *Centrum Gravitatis* of zwaartepunt op een spits gelegd wordt; want zoo lang de Linie der strekking binnen haaren grond valt, waarop hetzelve rust, zoo moet het stilstaan en kan niet vallen. Hierin ligt den geheelen grond van alle eenigsints mogelyke beweegingen der Menschen, het zy met danssen, ryden, schermen, springen, liggen, staan en het stellen van het Ligchaam, om iets op te ligten of te draagen. Ja hierop steunt de vaardigheid van de Koordendanssers, Luchtspringers, Postuurmakers, enz. Den grond hiervan vindt men duidelyk voorgedraagen in Jacob Leupolds *Theatro Statico.* p. 1. c. 2. *seqq.*

STILSTAND VAN WAPENEN. Is wanneer de oorlogende Partyen overeenkomen, om voor eenen zekeren en bepaalden tyd geene vyandelykheden te oeffenen, terwyl men over eenen Vreden handelt, of ook na eene Bataille een ieder zyne dooden begraaft.

STIMULA. Is de naam van eene Heidensche Godheid, vanwelke men voorgaf dat zy de Menschen tot allerlei driften of voorneemens, op allerlei wysen, aanspoorde.

STI-

STIMULANTIA. Zoo worden zulke prikkelende Geneesmiddelen genaamd, welken by eene flappe Purgatie gevoegd worden, om dezelve meer door te zetten; maar voornaamelyk zulke middelen, die de luft tot byflaapen verwekken; als fterke Wynen, *Aqua Vitæ*, Spyfen met veele Speceryen toegemaakt, Amandelen, Piftasjes en alle andere Spyfen, die een goede Chyl maaken.

STIMULUS. Zie het Artykel ADJUVANS.

STINCI MARINI of SCINCI. Zyn kleine viervoetige Diertjes, van gedaante gelyk Hagediffen. Zy onthouden zig meeft in het water, maar ook op het Land. Men brengt ze van Venetien herwaarts. Zy moeten hard en wit zyn, en geen reuk hebben. Men gebruikt ze meeft als een prikkelend middel tot het byflaapen.

STINKEND DIER. Dit is een Dier dat zeer gemeen in Louifiana is. Het is zoo klein als een Kat van agt maanden. Het haair van het Mannetje is fchoon zwart. Dat van het Wyfje is met wit gemengd. De ooren en de pooten van dit Dier gelyken naar die van een Muis. Dit zwakke en traage Dier, is door de Natuur met een zeer zeldfaam verdedigend wapentuig voorzien. Wanneer men het op de jagt byna agterhaald heeft, zoo doet het zyn pis op dien geenen fpatten die het vervolgt; en deefe Pis heeft een zoo fterken en verftikkenden reuk, dat geen Menfch of Dier denzelven naderen durft. Behalven dit is deefe reuk zoo duurzaam dat hy niet dan met veel moeite verdwynt. Het is aanmerkelyk dat dit Dier zig echter niet dan met vrugten en Zaaden voedt. Het *ftinkend Dier van de Kaap*, 't geen de *ftinkende Bunfing* is, maakt van dezelfde lift gebruik.

STINKENDE ADEM. Zie het Artykel STOMACACE.

STINKENDE BOOM. Deefe Boom heeft de grootte van een Eikenboom. Hy groeit aan de Kaap de Goede Hoop. Hy geeft een zoo kwaaden reuk van zig wanneer men hem kapt, dat de Arbeiders denzelven naauwelyks verdraagen kunnen. Maar vermits de korl van zyn hout zeer fchoon en deszelfs wolken zeer bevallig zyn, zoo wordt het door de Bewooners van de Kaap tot huiscieraaden gebruikt, en deszelfs kwaaden reuk verdwynt door den tyd. De Kaap is van alle foorten van vreemde Boomen en Kruiden voorzien, zoo wel Europeaanfche als Indifche, en zy groeien 'er volmaaktelyk wel.

STINKENDE CASSIE. Zie het Artykel PAJOMIRIOBA.

STINKENDE GOUWE. Zie het Artykel CHELIDONIUM.

STINKENDE KOGELEN. Zoo worden in de Artillerye die Kogelen genoemd, waardoor men de lucht met een ftinkenden

den reuk vervullen kan. Zy worden van SIMIENOWITZ, in zyne Artillerye wel beschreeven, maar onder Christen Mogendheden zoo weinig gebruikt, als de eertyds in gebruik geweest zynde vergiftigde Pylen.

STINKENDE VISCH. Deese naam geeven de Negers aan een Deeg van kleine Vischjes, die gestampt zyn, en het geheele Jaar dienen om de groote Visschen te aasen, die zy door dit middel in lange korven vangen. Zy eeten deesen verdorven Visch mede, en dit is een van hunne aangenaamste Gerechten.

STIPENDIA. Zyn Geldsommen, die op zekere jaaren, of uit de Schatkist, of uit de Legaaten van byzondere Familien, aan arme Studenten, ter voortzetting hunner Studien besteedt worden; en deesen moeten zig, die zulk een beurs genieten, onder hand en zegel verbinden, of naar gelegenheid der zaake, zekere soort van studie by der hand te neemen, of ook het beroep van die plaats of persoon vanwien zy de beurs genooten hebben, voor alle anderen aan te neemen.

STIPES. Is het deel van het Gewas tusschen de takken en den wortel, en het is hetzelfde met *Caulis*, de stengel.

STIPPICA. Stoppende of saamentrekkende Middelen. Zie het Artykel ADSTRINGENS.

STIPULATA MANU. Betekent zoo veel als by handslag belooven.

STIPULEREN. Betekent hedendaagsch met de hand en den mond belooven, dat geene wat men onderling besprooken en beslooten heeft, vast en ongekrenkt te houden, en stiptelyk na te komen. Anders betekent STIPULATIO in de Romeinsche Rechten, eene met byzondere plegtigheden getroffene verbindtenis, wanneer door vraag en antwoord de een aan den anderen iets belooft te geeven of te doen.

STIRIA LAPIDEA. Is zoo veel als STALACTITES.

STOCCO en BERETTONE. De groote gewyde Degen en hoed. Is een hoog geacht geschenk, dat de Pausen somtyds te Romen met zonderlinge plegtigheden gewoon zyn te wyen, en hetzelve aan hooge Potentaaten, Prinssen, Republieken en groote Generaals, door zekeren Gedeputeerden te zenden, tot dankbaarheid voor de diensten aan de Roomsche Kerk beweesen; en Paus URBANUS de VI zoude de eerste zyn geweest die diergelyken geschenk, in den Jaare 1378 aan de Republiek Lucca gezonden heeft. In den Jaare 1716 heeft Paus CLEMENS de XI een zoodanigen gewyden Hoed en Degen aan den Prins Eugenius, na de behaalde groote Overwinning tegen de Turken by Peterwaradin, door den Ridder Rasponi naar Hongaryen gezonden, waarmede hy in de Vesting Raab, in de Kerk, openlyk bekleedt wierd. Dit geschenk

wierd

of *Casse*-geld in Amsterdam. Maar aangezien sedert een tyd herwaarts veel klein geld aldaar gevonden wordt, zoo is tusschen hetzelve en nieuwe *Drittels* eenig onderscheid van eenige weinigen ten honderd geweest.

STEUER. Een Duitsch woord, waaronder alle Contributien verstaan worden, die van de Onderdaanen ingevorderd worden, 't zy dat 'er een hoofdgeld op de Persoonen gesteld, of eene schatting op de goederen gelegd is.

STEUER-ANSCHLAGEN. Zyn Registers, die de overigheid in handen heeft, waarin de vaste goederen der Onderdaanen aangetekend staan, en op zekere som geschat zyn, waarnaar de belastingen gereguleerd en den Onderdaanen opgelegd worden.

STEUER-REVERSALIEN. Zyn Brieven die een Landsheer aan zyne Onderdaanen levert en uitgeeft, dat het geene wat zy buitengewoon toegestemd hebben te geeven, hun aan hunne vryheden geen nadeel toebrengen en tot geene ordinaire belasting strekken zal.

STEUR. *Acipenser* of *Acipensis*, gemeenelyk ook *Stora* en *Sturio* genaamd. — Swenkfeld noemt hem *Piscis Scrutator*, wegens zyn langen Snuit, waarmede hy alles doorsnuffelt. Deese Visch is wel langwerpig rond, doch ook driekant, zynde de buik vlak en de rug spits. Hy is donker van kleur, en zyne vier kaakebeenen zyn met een hard deksel voorzien. Hy heeft zeer kleine oogen, en zyn bek is van onder gantsch rond en altyd open, zonder tanden, bekwaamer om te zuigen dan om te kaauwen. Daarvoor hangen, gelyk als tot een beschutsel, vier Veselen, gelyk een dubbele baard. Zyne Vinnen zyn wit; twee aan de kinbakken, twee aan den buik, en eene op den rug, niet verre van den staart. Hy is niet overal met Schubben bedekt, maar heeft op den rug eenige zeer harden. Daar loopt door den rug, van den kop tot aan den staart, eene pees, zynde een vinger dik, en dienende tot zyne sterkte. Deese wordt 'er gemeenelyk door den kok uitgenomen. Voorts is de Steur hierin den *Zalm* gelyk, dat hy wel in zee leeft, maar ook in Rivieren komt, alwaar hy grooter en smaakelyker wordt; schoon hy maar in de grootste Rivieren komt. Het vleesch is wit, malsch, voedsaam, aangenaam voor den mond, en gezond voor de Maag; hoewel 'er een groot onderscheid tusschen het geslacht, de plaats en den tyd, waar en wanneer ze gevangen worden, te maaken is. Zie 'er eene Afbeelding van op Plaat CCXLVII *Fig.* 1.

STEVEN. Zyn aan een Schip twee dikke houten, die regt op staan, en het eene meer dan het andere over hangende aan de andere zyde van de Kiel, wel bevestigd worden. —De Agtersteven is een sterke Boom, beneden eenigsints breeder dan bo-

den reuk vervullen kan. Zy worden van SIMIENOWITZ, in zyne Artillerye wel beschreeven, maar onder Christen Mogendheden zoo weinig gebruikt, als de eertyds in gebruik geweest zynde vergiftigde Pylen.

STINKENDE VISCH. Deese naam geeven de Negers aan een Deeg van kleine Vischjes, die gestampt zyn, en het geheele Jaar dienen om de groote Visschen te aasen, die zy door dit middel in lange korven vangen. Zy eeten deesen verdorven Visch mede, en dit is een van hunne aangenaamste Gerechten.

STIPENDIA. Zyn Geldsommen, die op zekere jaaren, of uit de Schatkist, of uit de Legaaten van byzondere Familien, aan arme Studenten, ter voortzetting hunner Studien besteedt worden; en deesen moeten zig, die zulk een beurs genieten, onder hand en zegel verbinden, of naar gelegenheid der zaake, zekere soort van studie by der hand te neemen, of ook het beroep van die plaats of persoon vanwien zy de beurs genooten hebben, voor alle anderen aan te neemen.

STIPES. Is het deel van het Gewas tusschen de takken en den wortel, en het is hetzelfde met *Caulis*, de stengel.

STIPPICA. Stoppende of saamentrekkende Middelen. Zie het Artykel ADSTRINGENS.

STIPULATA MANU. Betekent zoo veel als by handslag belooven.

STIPULEREN. Betekent hedendaagsch met de hand en den mond belooven, dat geene wat men onderling besprooken en beslooten heeft, vast en ongekrenkt te houden, en stiptelyk na te komen. Anders betekent STIPULATIO in de Romeinsche Rechten, eene met byzondere plegtigheden getroffene verbindtenis, wanneer door vraag en antwoord de een aan den anderen iets belooft te geeven of te doen.

STIRIA LAPIDEA. Is zoo veel als STALACTITES.

STOCCO en BERETTONE. De groote gewyde Degen en hoed. Is een hoog geacht geschenk, dat de Pausen somtyds te Romen met zonderlinge plegtigheden gewoon zyn te wyen, en hetzelve aan hooge Potentaaten, Prinssen, Republieken en groote Generaals, door zekeren Gedeputeerden te zenden, tot dankbaarheid voor de diensten aan de Roomsche Kerk beweesen; en Paus URBANUS de VI zoude de eerste zyn geweest die diergelyken geschenk, in den Jaare 1378 aan de Republiek Lucca gezonden heeft. In den Jaare 1716 heeft Paus CLEMENS de XI een zoodanigen gewyden Hoed en Degen aan den Prins Eugenius, na de behaalde groote Overwinning tegen de Turken by Peterwaradin, door den Ridder Rasponi naar Hongaryen gezonden, waarmede hy in de Vesting Raab, in de Kerk, openlyk bekleedt wierd. Dit geschenk wierd

of *Casse*-geld in Amsterdam. Maar aangezien sedert een tyd herwaarts veel klein geld aldaar gevonden wordt, zoo is tusschen hetzelve en nieuwe *Drittels* eenig onderscheid van eenige weinigen ten honderd geweest.

STEUER. Een Duitsch woord, waaronder alle Contributien verstaan worden, die van de Onderdaanen ingevorderd worden, 't zy dat 'er een hoofdgeld op de Persoonen gesteld, of eene schatting op de goederen gelegd is.

STEUER-ANSCHLAGEN. Zyn Registers, die de overigheid in handen heeft, waarin de vaste goederen der Onderdaanen aangetekend staan, en op zekere som geschat zyn, waarnaar de belastingen gereguleerd en den Onderdaanen opgelegd worden.

STEUER-REVERSALIEN. Zyn Brieven die een Landsheer aan zyne Onderdaanen levert en uitgeeft, dat het geene wat zy buitengewoon toegestemd hebben te geeven, hun aan hunne vryheden geen nadeel toebrengen en tot geene ordinaire belasting strekken zal.

STEUR. *Acipenser* of *Acipensis*, gemeenelyk ook *Stora* en *Sturio* genaamd. — SWENKFELD noemt hem *Piscis Scrutator*, wegens zyn langen Snuit, waarmede hy alles doorsnuffelt. Deese Visch is wel langwerpig rond, doch ook driekant, zynde de buik vlak en de rug spits. Hy is donker van kleur, en zyne vier kaakebeenen zyn met een hard deksel voorzien. Hy heeft zeer kleine oogen, en zyn bek is van onder gantsch rond en altyd open, zonder tanden, bekwaamer om te zuigen dan om te kaauwen. Daarvoor hangen, gelyk als tot een beschutsel, vier Veselen, gelyk een dubbele baard. Zyne Vinnen zyn wit; twee aan de kinbakken, twee aan den buik, en eene op den rug, niet verre van den staart. Hy is niet overal met Schubben bedekt, maar heeft op den rug eenige zeer harden. Daar loopt door den rug, van den kop tot aan den staart, eene pees, zynde een vinger dik, en dienende tot zyne sterkte. Deese wordt 'er gemeenelyk door den kok uitgenomen. Voorts is de Steur hierin den *Zalm* gelyk, dat hy wel in zee leeft, maar ook in Rivieren komt, alwaar hy grooter en smaakelyker wordt; schoon hy maar in de grootste Rivieren komt. Het vleesch is wit, malsch, voedsaam, aangenaam voor den mond, en gezond voor de Maag; hoewel 'er een groot onderscheid tusschen het geslacht, de plaats en den tyd, waar en wanneer ze gevangen worden, te maaken is. Zie 'er eene Afbeelding van op PLAAT CCXLVII *Fig.* 1.

STEVEN. Zyn aan een Schip twee dikke houten, die regt op staan, en het eene meer dan het andere over hangende aan de andere zyde van de Kiel, wel bevestigd worden. —De AGTERSTEVEN is een sterke Boom, beneden eenigsints breeder dan

bo-

geele Kattenpootjes, Mottenkruid. Groeit op dorre, ruwe en steenägtige plaatsen aan den Rhyn, als ook op meer andere plaatsen. Het bloeit in de maand *Juny*. De bloemen dryven het zweet; openen de Verstoppingen der Lever; dryven de Maandstonden en de pis. Zy zyn ook dienstig tegens de eerstbeginnende waterzugt, wormen en gestremd bloed; maar worden meest tegens de Zinkingen in de rookingen gebruikt.

STOEL. De Zoutbronnen te Halle worden in *Stoelen* verdeeld. De zoogenaamde Duitsche Bron, wordt in 32 *Stoelen* gedeeld. Ieder *Stoel* heeft 4 Quart of Vierendeel, en 1 Quart heeft 12 Pannen. Iedere *Pan* wordt gerekend op 5 *Zober*-Sole; 1 *Zober* houdt 8 Emmers, 1 *Emmer* houdt 12 Kan Halsche Maat. De zoogenaamde *Goede Jaars-bron* heeft haare afdeeling in 12 *Stoelen*. Maar een *Stoel* by deese Bron bestaat niet in 4 maar in 7 *Quarten*; zoo nogtans dat elk *Quart* 12 *Pannen* heeft; en nog op 44 *Zober* gezet worden. De *Meteritz-Bron* heeft 4 *Stoelen*; ieder Stoel 20 *Quart*; 1 *Quart* 2 *Nössel*, en 1 *Nössel* 8 en een halve *Pan*. De zoogenaamde *Hakkeborn* heeft maar 2 *Stoelen*, die niet in *Quarten*, gelyk by anderen, maar in *Nössel* gedeeld worden; zoo dat 1 *Stoel* 16 *Nössel* houdt, en 1 *Nössel* 6 en een halve *Pan*. Men kan de *Pan* wederom in 4 *Oortjes* deelen, zoo dat 26 *Oortjes* of 6 *Pannen*, en 2 *Oortjes* een gantsche *Nössel* maaken, het welk op 24 *Zober-Sole* gerekend wordt. Deese verdeeling geschiedt voornaamelyk daarom, ten einde by het Zoutzieden voor een ieder *Panner* tot zoo veel *Quart* of *Nössel*, als hy bezet heeft, het behoorlyke getal *Zober-Sole* uit de Bron gehaald, en in de *Kote* gegooten, en den een niet meer dan den anderen op zyn goed gegeeven worde.

STOELEN. Dus worden in Zevenbergen de kleine Districten of Landstreeken genaamd, waarin de Gespan- of Graafschappen verdeeld worden.

STOELGANG. *Dejectio.* Is het uitwerpen van den afgang door den Aarsdarm. Dit geschiedt door een *Motus peristalticus.*

STOELKUSSENS. *Fetten. Catenæ, Pannes.* Zyn by een verwelden of gedorpelden Dakstoel hetzelfde op de Stoelzuilen, 't geene de Platstukken of Hoofdhouten op de Standers zyn; alleenlyk met dit verschil, dat, daar deesen even zoo sterk als de stander zyn, en ook op hen volkomen opleggen, de eerstgemelden maar half zoo sterk als de Stoelzuilen zyn, en op de buitenhelft doorgaands en gezamentlyk onder de sparren aanleggen. By de Franschen worden deese *Stoel-Fetten* of *Kussens* niet onmiddelyk op de Stoelzuilen gelegd, maar op

of *Caſſa*-geld in Amſterdam. Maar aangezien ſedert een tyd herwaarts veel klein geld aldaar gevonden wordt, zoo is tusſchen hetzelve en nieuwe *Drittels* eenig onderſcheid van eenige weinigen ten honderd geweeſt.

STEUER. Een Duitſch woord, waaronder alle Contributien verſtaan worden, die van de Onderdaanen ingevorderd worden, 't zy dat 'er een hoofdgeld op de Perſoonen geſteld, of eene ſchatting op de goederen gelegd is.

STEUER-ANSCHLAGEN. Zyn Regiſters, die de overigheid in handen heeft, waarin de vaſte goederen der Onderdaanen aangetekend ſtaan, en op zekere ſom geſchat zyn, waarnaar de belaſtingen gereguleerd en den Onderdaanen opgelegd worden.

STEUER-REVERSALIEN. Zyn Brieven die een Landsheer aan zyne Onderdaanen levert en uitgeeft, dat het geene wat zy buitengewoon toegeſtemd hebben te geeven, hun aan hunne vryheden geen nadeel toebrengen en tot geene ordinaire belaſting ſtrekken zal.

STEUR. *Acipenſer* of *Acipenſis*, gemeenelyk ook *Stora* en *Sturio* genaamd. — SWENKFELD noemt hem *Piscis Scrutator*, wegens zyn langen Snuit, waarmede hy alles doorſnuffelt. Deeſe Viſch is wel langwerpig rond, doch ook driekant, zynde de buik vlak en de rug ſpits. Hy is donker van kleur, en zyne vier kaakebeenen zyn met een hard dekſel voorzien. Hy heeft zeer kleine oogen, en zyn bek is van onder gantſch rond en altyd open, zonder tanden, bekwaamer om te zuigen dan om te kaauwen. Daarvoor hangen, gelyk als tot een beſchutſel, vier Veſelen, gelyk een dubbele baard. Zyne Vinnen zyn wit; twee aan de kinbakken, twee aan den buik, en eene op den rug, niet verre van den ſtaart. Hy is niet overal met Schubben bedekt, maar heeft op den rug eenige zeer harden. Daar loopt door den rug, van den kop tot aan den ſtaart, eene pees, zynde een vinger dik, en dienende tot zyne ſterkte. Deeſe wordt 'er gemeenelyk door den kok uitgenomen. Voorts is de Steur hierin den *Zalm* gelyk, dat hy wel in zee leeft, maar ook in Rivieren komt, alwaar hy grooter en ſmaakelyker wordt; ſchoon hy maar in de grootſte Rivieren komt. Het vleeſch is wit, malſch, voedſaam, aangenaam voor den mond, en gezond voor de Maag; hoewel 'er een groot onderſcheid tusſchen het geſlacht, de plaats en den tyd, waar en wanneer ze gevangen worden, te maaken is. Zie 'er eene Afbeelding van op PLAAT CCXLVII *Fig.* 1.

STEVEN. Zyn aan een Schip twee dikke houten, die regt op ſtaan, en het eene meer dan het andere over hangende aan de andere zyde van de Kiel, wel beveſtigd worden. —De AGTERSTEVEN is een ſterke Boom, beneden eenigſints breeder dan bo-

gedekt is, moet men nog vier dagen in de Wei laaten en dan vervolgens aan den gewoonen arbeid zetten. Na dat de Merrien gejongd hebben, moet men de verlooren kragten, door behoorlyke oppassing, zoeken te herstellen, en ze voorâl niet te vroeg aan het werk zetten.

STOF. Is eene Maat in Dantzig. De Biervaten aldaar houden 180 *Stof*, of 81 Antwerpsche *Stoop*, zynde 486 pond.

STOF. Zie de Artykels MATERIA.

STOFFEN. Deesen worden, of van enkele Zyde, of van Wolle en Kemelshaair, of van Wolle en Zyde gemaakt. De Bereiders der laatstgemelde stoffe, worden gezegd uit de Spaansche Nederlanden, ten tyde der Dwingelandye van den Hertog van *Alba*, en der Nederlandsche *Inquisitie*, zig naar Duitschland begeeven, en zig aldaar in verscheide Provintien verdeeld te hebben; waarom ook nog op den huidigen dag, de Kammen waarmede de Wolle tot allerlei stoffen gekamd en gereed gemaakt wordt, de *Spaansche* of *Walsche Kammen* genaamd worden. In Neurenburg is dit Ambagt in het Jaar 1629, door den Raad aldaar, met loffelyke Wetten en Ordonnantien voorzien. Men maakt aldaar drie stukken van Stoffen tot een Meesterstuk, naamelyk een stuk zoogenaamd *Machair*, een stuk *Vierdraad* en een stuk *Grofgroen*. Bovendien worden op verscheide plaatsen nog andere soorten van Stoffen gemaakt, als *Baai*, *Kroonras*, *Saay*, *Heeren-Saay*, *Droget*, *Kamelot*, *Burrat*, &c.

STOFSCHEIKONST. *Chymia*, *Chemie*, *Chimia*. Is eene kunst, welke de verschillende Zelfstandigheden der Natuurlyke Gewassen leert te scheiden, en uit dezelven Geneesmiddelen te bereiden. Ze wordt ook genoemd *Alchymia*, of *Alchymistische Konst*, naar de Spreekwys der Arabieren dus geheeten, die, als ze iets groots of treffelyks willen aantoonen, het woordeken *Al* daarby doen, 't welk by hun zoo veel betekent als *God* of *Groot*; anderen hebben deese de *Alchymistische Konst* genoemd, om hierdoor aan te toonen dat *Cham*, na den Zondvloed, alle Konsten en Weetenschappen op nieuw wederom uitgevonden en te voorschyn gebragt heeft. Men noemt dezelve ook de *Spagyrische* Konst, waardoor het edelste werk derzelve, te weeten de Scheiding en de Saamenvoeging verstaan wordt. Dewyl men ook de Verrigtingen derzelve niet zonder uitwendig vuur kan uitvoeren, zoo geeft men daaraan ook den naam van *Pyrotechnische* Konst. Als men dezelve de *Hermetische* Konst noemt, dan betoont men daardoor haare oudheid; en eindelyk als men dezelve *Destilleer*-Konst noemt, dan verklaart men derzelver gewoonlyke verrigtingen.

STOICYNEN. Zoo heeft men eene zekere Secte der oude Philosophen genaamd, hebbende hun naam ontvangen van de *Porticus* of Galderye, inwelke hun Stichter *Zeno* plagt te leeren. Hunne Grondstellingen bestonden voornaamelyk hierin: Dat alle dingen in de Waereld, volgens een onvermydelyk noodlot, aan hetwelke zy de Godheid zelve onderwierpen, noodzaakelyk moesten geschieden; dat God de Ziel der Waereld was; dat de Zielen uit eene vuurige stoffe bestonden; dat de Waereld eens zoude verbranden; dat een wys Man geheel en al zonder gemoedsdriften behoorde te zyn; dat de deugd het hoogste goed was; dat het even zoo groote Zonde was een Os dood te slaan, als een Mensch om het leeven te brengen, *enz.* Deese Wysgeeren hebben een grooten aanhang gehad; niet alleen in Griekenland, maar naderhand ook onder de Romeinen. Men telt onder dezelven, met recht, boven anderen, CICERO, SENECA, EPICTETUS, en ANTONIUS PHILOSOPHUS, &c. In laatere tyden heeft JUSTUS LIPSIUS, de grondstellingen der *Stoicynen* opgehelderd en verdedigd.

STOK. Is een Kunstwoord van het Byën houden, en betekent eene Maatschappye van Byën in eenen Korf, onder eenen kring saamen huishoudende.

STOK-BEELD. *Mark-Steen.* Dit zyn zekere Steenen, waarmede de Grenzen gemerkt worden. De oude Romeinen plagten de wegen met groote Steenen af te meeten; te weeten, aan het einde van agt Stadien wierd een Steen geplaatst. Vier zulke Steenen maakten eene Duitsche Myl. Te Romen stond een Pylaar, *Milliarium aureum* genaamd, en vandaar wierden de Grenssteenen langs alle openbaare wegen geteld en afgemeeten. Zie het Artykel GRENSBEELD.

STOKHOLM. Is de Zetel, Hoofdplaats en voornaamste Koopstad van het Koninkryk Zweden; de verblyfplaats des Konings en des Hofs. Aldaar en in meest alle de Steden van Zweden, wordt boek en rekening gehouden in Dalers en Oehr, zilveren en koperen munten. Een *Daler* doet 4 *Mark*, 32 *Oebr* of enkele *Rondstukken.* Een *Mark* heeft 8 *Oebr* of enkele *Rondstukken.* Een *Oebr* of *Rondstuk* heeft 4 *Ortjes.* Een *Ryksdaler* is 3 *Carolynen* of 1 *Ryksdaler* in Courant geld. Een Daler *Carolynen* is 2 *Carolynen* of 3 *Daler*, 24 *Or* koperen munt. De Carolynen zyn dubbele, enkele en halve, die ten tyde der Koningin CHRISTINA *Christyntjes* genoemd wierden. Een *Carolyn* heeft 2 *Or* Zilveren of 60 *Oebr* koperen munt. Een Daler Zilver munt heeft 32 *Oebr* Zilveren munt of 3 Daler Koperen munt. — Een *Oebr* Zilveren munt, heeft 3 *Oebr* Koperen munt.

De *Marken* zyn slegts eene ingebeelde Munt, naarwelke de an-

andere gerekend wordt. 1 *Mark* zilveren munt heeft 8 *Or* zilveren munt. 1 *Mark* koperen munt heeft 8 *Oebr* kopermunt. 1 *Slante* heeft 3 *Oebr.* kopermunt, en 1 *Oebr* kopermunt doet 3 halve *Oebr.* 1 *Specie-Ducaat* doet 13½ tot 14 Dalers kopermunt. 1 *Specie-Ryksdaler* doet 6 Dalers, 24 *Mark* of 192 *Oebr* kopermunt. 1 *Specie-Daler* doet 2 Daler of 64 *Oebr* zilvermunt. 1 *Specie-Daler* doet 3 *Carolynen*, 12 *Oebr.* Tegen Banco wordt alles naar Daleren zilvermunt, Dalers-*Carolynen* en Zilver-*Oebr* betaald. Men vindt gemunte ¼ en ⅕ deel Carolynen, waarvan 4 en 5 op een *Carolyn* gaan. Deefen doen in kopermunt 15 *Oebr*, 12 *Oebr* en 6 *Oebr.* In Gothenburg doet 1 Ryksdaler 6 *Mark* of 48 *Oebr*; en 1 *Mark* heeft 8 *Oebr* zilveren munt. 1 Ryksdaler in Specie heeft 8 *Mark* of 64 *Oebr* zilver munt. In Westerwyk heeft een Daler in Specie 3 en een vyfde deel Carolynen, 6 Daler kopermunt, of 63 *Weiſſen*, dat is Witten. — Aangezien in Stokholm een Ryksdaler in Specie 6 Dalers koperen munt doet, zoo moet een Daler kopermunt tot 8 Schellingen Hamburger munt gereduceerd worden. — Voorts wordt 'er van *Hamburg* op *Stokholm* en van *Stokholm* op *Hamburg* weinig gewiſſeld. Maar de Wiſſel van Stokholm op Hamburg geſchiedt in Banco-Ryksdalers; waarvoor ze de *Valuta* 24, 25, 26 Mark Zweedſch, min of meer, in koperen munt, voor een Ryksdaler *Banco* rekenen en betaalen. — Maar ingeval Hamburg op Stokholm traſſeert, wordt de Wiſſel op koperen Dalers gezet, met 4 tot Mark gereduceerd. Hoeveel Mark naderhand door een *Banco* Daler is bedongen, daar na geſchiedt het afſchryven in Banco. Op Amſterdam wiſſelen ze in Ryksdaalders *Courant* doch betaalen de *Valuta* à 23, 24, 25 Mark Zweeds min of meer, in koperen munt, voor een Ryksdaaler Hollands *Courant* geld. Insgelyks wiſſelt Gottenburg op Hamburg en Amſterdam à 24, 25, 26 Mark Zweedſche koper munt voor een Ryksdaaler Banco of Hollandſche Courant, en zy rekenen 1 Ryksdaler zilveren munt voor 18 Mark in koperen munt. In Stokholm hebben alle wiſſel-brieven na den vervaldag 10 diſcredite dagen, binnen welken ze onfeilbaar moeten betaald worden. In gantſch Zweeden ſchryft men naar den ouden ſtyl. De *Smak ponden* in Stokholm komen met de *Smak ponden* in Hamburg overeen. In Stokholm doet een Zweedſche ligte Laſt 12 Scheepspond maar een zwaare 18. In 't Koningryk van Zweeden is tweederlei gewicht, als *Tſer* en *Vet gewicht.* Naar het *Tſer gewicht* worden alle zwaare Yſeren, koperen, en alle andere kraamwaaren; maar naar het *Vet gewicht* alle Eetwaaren gerekend; en doen naar het *Tſer gewicht* zoo wel in Zweeden als Pommeren 20 *Liespond* 1 *Scheepspond. Een Liespond* houdt 20 Mark, maar een Mark is eenig-

 finds

fints minder dan een Pommersch SCHAALPOND; want 17 à 18 *Schaalponden* in Pommeren doen 20 Mark in Zweeden, als het wel gewoogen is, 400 pond Zweedsch maaken tot Leipsich 339 pond. Een Last visschen is 12 tonnen, een vat Spaansche Wyn is 2 *Bóth* of pypen; Rhynsche Wyn wordt een Stuk vat op 6 à 8 Aam, Fransche Wyn, 1 vat van 3 *Pungen* of 4 Oxhoofden, of 4 Quart gerekend. Een *Waage* Tin is 165 pond; maar een *Waage* Glas 2 *Kisten*.

STOK-KOGEL. Zie het Artykel STANG of STAF-KOGEL.

STOK-PASSER. *Cursor.* Zie het Artykel STANGEN-CIRKEL of PASSER.

STOK-PROEF. Zoo wordt in de Munt genaamd het Geld dat de Guardeino van iedere munt tot zig neemt en bewaart.

STOK-REGEL. *Axioma.* Zoo wordt een Grond-of Stelregel genaamd, waardoor iets verzekerd of ontkent wordt, dat geen bewys noodig heeft; by voorbeeld: het geheel is grooter dan deszelfs deel.

STOK-ROOSEN. Zie onder het Artykel MALUWE.

STOKVISCH. *Onos. Oniscus. Asellus..* Is een bekende Visch, die in menigte onder Noorwegen gevangen, gedroogd en herwaarts gezonden wordt. OPPIANUS meent dat de Stokvisch daarom in 't Latyn *Asellus*, dat is *Zee-Esel* genoemd is, wegens zyne traagheid, en omdat hy zig lang in den grond der Zee, voornaamelyk in den Zomer, verborgen houdt; ja zig zelfs in het zand verbergt, om niet gevangen te worden. Maar VARRO meent dat het geschiedt omdat de Stokvisch van eene Eselskleur is. PLINIUS noemt een Stokvisch van het grootste slag *Bacchus*. Dit meent JONSTON daarom te geschieden, omdat de Stokvisschen. of aan *Bacchus* zyn toegewydt, of omdat ze een afhangenden dikken buik hebben, gelyk *Bacchus* verbeeldt wordt.

STOKVISCH-HOUT. Is eene soort van Verwhout. Het groeit omtrent de Rivier *de la Hache* in de West-Indien en elders, op vogtige plaatsen. De ton wordt aldaar voor zeven of agt pond Sterling verkogt.

STOK-WINDAAS. Zie het Artykel DOMMEKRAGT.

STOLA. Een lang onderkleed, met mouwen, hangende tot beneden aan de voeten, en wordende hetzelve weleer gedraagen door de Romeinsche adelyke vrouwen. — In de Oude Christen Kerk betekent *Stola* zoo veel als een *Orarium* of een Doek, welke de Diakens en Order-Diakens gewoon waren op den linker schouder te draagen.

STOLA. Is een lang en zeer breed Lint, met drie kruissen vercierd, dat den Priesteren van den hals af, op beide de zyden, tot aan de voeten hangt. De Roomsch Catholyke Priesters

ters draagen hetzelve over een kort hembd, en binden het kruislings over den buik, wanneer zy de Mis doen.

STOLÆ TAXA. Is een Lyst of Regifter van alle de Vervallen, die aan de Kerken, Priesters en Kosters, van het afleesen der Geboden, van het trouwen, kinderdoopen en van Begraavenissen, of volgens het bevel der Hooge Landsoverigheid, of uit eene lang in zwang gaande gewoonte, moeten betaald worden.

STOLLEN. Betekent een onderaardsch Groeven-Gebouw, 't welk dan in Dam- of Kleiäarde, dan weder in de vaste Steenen en Rotsen, als een Gang toebereidt wordt. Zyne hoogte is meerendeels ¾ tot 1¼ Vadem, de breedte egter maar 4 werkvoeten. Als een *Stollen* tegens eene plaats voortstryken zal, dan wordt de geheele hoogte van dezelve niet op eens gegraaven, maar men neemt in 't gemeen eerst ¼ Vadem van boven, en doet het overige van de geheele hoogte eerst op het laatst naruimen. Hierdoor bekomt de hoogte van de Stollen in het begin twee afdeelingen. De eerste heet de *Zitplaats*, en de tweede de *Strossen*. Het nut van de *Stollen* bestaat daarin, dat men de meeste Dak-wateren daardoor tegenhoudt en afleidt, de Lucht of, naar Bergmans-taal, het *Weer* in de Groef, en de gewonnen *Erts* daardoor uit den Berg en aan den dag brengt.

STOLLEN. Is *dik worden*. Dit wordt van Vet gezegd, of van dingen die dik worden, door vermenging van twee dingen onder malkander.

STOLLING. Zie het Artykel COAGULATIO.

STOLONES. Dus worden genoemd de onnutte Zy-Spruiten aan de Stammen der Boomen.

STOMACACE. Dus wordt een stinkenden Adem genaamd, wegens de Scheurbuik en de verrotting van het Tandvleesch, dat daardoor niet alleen vergaat, maar waardoor zelfs de tanden zwart worden en waggelen. Dit ongemak, verouderd zynde, wordt bezwaarlyk geneesen.

STOMACHICOS. *Astomachica*. Dit woord heeft tweederlei betekenis. 1 Worden daardoor verstaan die Ziektens, die uit de Maag haaren oorsprong hebben. 2 De Geneesmiddelen, tegens de Maagziektens gebruikt, noemt men gemeenelyk *Maagversterkende dingen*; maar vermits de Maag op veelerlei wysen kan beschadigd worden, moet men noodzaakalyk de verkiesing van verscheide middelen hebben. — En ten dien opzigte zyn somtyds de *Acida*; somwyl de *Adstringentia*, dan wederom de *Amara*, *Analeptica*, *Aromatica*, *Carminativa*, en op andere tyden de *Evacuantia* van dienst.

STOMACHUS. De *Slinker-of bovenste mond der Maag*. Wordt somtyds genaamd de *Spys-Pyp* of *Zwelgpyp*, omdat daardoor

de Spys en Drank uit den mond in de Maag geleidt wordt; zynde geplaatst aan het elfde wervelbeen der borst, en staande in eene lynregte gedaante over de Maag, omdat de Spys zoo veel te gemaklyker zoude kunnen daarin vallen; als de Spys naar beneden zakt, zoo verwydert deese mond zig van malkanderen, maar anders wordt hy van de Veseldraadjes te saam getrokken en toegeslooten; anders wordt deese Pyp ook genoemd *Orificium Ventriculi Sinistrum* of *Superius*.

STOMATA. De van malkander staande Monden der Vaten.

STOMATICA. Zyn droogende Geneesmiddelen, die in natte gezwellen en andere ongemakken gebruikt worden, als by voorbeeld *Terra Goldberg. Bolus alb. Armen. Litbargyr. Cerussa*, *Minium*. Ook zulke middelen die voor kwaalen des monds dienen.

STOMOMA. Zie het Artykel STAAL.

STOMMEN AAN HET TURKSCHE HOF. *Bizebami* of *Bizbeami*. Zyn veertig stomme en doof-geboren Persoonen, aan het Turksche Hof, die door tekens, met handen en hoofd, niet alleen gemeene dingen te verstaan geeven, maar ook gantsche Historien verhaalen kunnen. Onder deesen moeten 8 of 9, die de oudsten zyn, en die men de stomme Gunstelingen noemt, voor den grooten Sultan, in plaats van Hofnarren, allerlei kortswyl en vermaak te wege brengen. Voor het overige is deese Spraak, om iets door tekenen kennelyk te maaken, aan dat Hof zoo gemeen, dat zy byna van iederéén verstaan wordt.

STOMME TEKENEN. Zoo worden door de Astrologisten genoemd, de Kreeft de Scorpioen en de Visschen, omdat dezelven de vaardigheid van de Tong zouden beletten.

STOMPE OF BOTHOEKIGE DRIEHOEK. *Triangulum Amblygonium*, *Obliquangulum*, *Obtusangulum*. Wordt genoemd de geene waarin een stompen hoek is. Van diergelyke soort van Driehoeken wordt geleerd dat in dusdanig een Driehoek de overige hoeken scherp moeten weesen.

STOMPE of REGTHOEKIGE HOEK. Zoo wordt in de Geometrie den Hoek genoemd, die tot zyne maat een Boog van meer dan 90 Graaden heeft.

STOMPVISCH. *Siddervisch*, *Krampvisch*, *Tril-Roch*, *Torpedo*. Dit is een Zeevisch die dus om zyne zonderlinge eigenschap genoemd wordt, die hy bezit om de Leden te verdooven van de geenen die hem aanraaken. Men vindt hem op de Kusten van Poitou, Aunis, Gascogne en Provence.

De Stompvisch is een kraakbeenige Visch, die ten naasten by de gedaante van een Roch heeft. Zyne oogen en zyn mond zyn zeer klein; deese is zeer wel met tanden gewapend en gaat halvemaanswys tot de helft van het Ligchaam voort, van 't

welke

welke hy zelf niet onderscheiden is. Boven den mond ziet men twee kleine openingen die tot Neusgaten verstrekken. De rug van dit Dier is geheel wit; zyn staart is kort, maar vleeschägtig, gelyk die van de Tarbot. Zyne huid is zeer dun en heeft geene merkbaare Schubben. De grootste Stompvisschen zyn geen twee voeten lang. Wanneer men hen met eenen vinger aanraakt, zoo ontstaat 'er niet altyd, maar echter zeer dikwils eene smertelyke verdooving in de hand en in den arm tot aan den Elleboog, en somtyds tot aan den Schouder. De grootste kragt doet zig in den beginne gevoelen, doch zy duurt niet lang en verdwynt geheel. Deese verdooving is van eene byzondere soort, ten opzigte der pynlyke aandoening; maar 'er is niets waarmede zy meer overéénkomst heeft, dan met het geene men gevoelt wanneer men zyn Elleboog met geweld ergens tegen stoot.

STONDEN. Zie het Artykel MENSTRUUM.

STONEHINGE. Een Reusengevaarte, zynde een verwonderenswaardig groot Gebouw in Engeland, in de Provintie Salisbury, dat door en door uit ongemeene groote Steenen saamengesteld is, zynde de Stichter en het oogmerk daarvan onbekend.

STOOKEN. Is een woord dat eigenlyk betekent brandbaare stof by vuur te brengen, en het vuur brandende te maaken en te houden. Maar daarvandaan wordt het overgebragt om de verrigting van dezulken te betekenen, die Geesten uit zekere Stoffen, door middel van de destillatie, scheiden; en in het byzonder betekent het de verrigting van de zoodanigen, die Brandewyn, Koren-Brandewyn, Jenever, &c, destilleeren, waarom zy die dit doen, den naam van stookers dragen.

STOOK-KAS. Is eene soort van Broeibak, waarin Ananassen en andere Vrugten gekweekt en uitgebroeidt worden. Eene Stook-kas behoeft niet hooger te zyn dan dat 'er iemant van agter overënd in staan kan, en van vooren moeten de glasen schuins afloopen, tot op zes duimen na aan de Run. Zulk een Stookkas heeft veel meer lucht dan een laage Broeibak, waardoor de Planten 'er beter in tieren, en de Vrugten meer geur verkrygen.

STOOKKONST. *Scheikonst. Chymie.* Is eene Konst waardoor men weet verscheide Stoffen vanéén te scheiden, die in een mengsel voorkomen. Men verstaat door de Gemengden die dingen die natuurlyk groeien, te weeten Mineraalen, Plantgewassen, Dieren. Onder den naam van Mineraalen of Mynstoffen, verstaat men Steenen, *enz.* Onder die van Gewassen, allerlei Planten. Gommen, Harsten, Vrugten, Kampernoeljes, Zaaden, Sappen, Bloemen, Mosten en andere soor

ten van zaaken, die daarvan komen. Onder dien van Dieren, de Beesten en het geene daartoe behoort, als hunne deelen, en hunnen afgang.

De Chymisten geeven voor datze daarvan kunnen haalen vyf soorten van Stoffen, te weeten Zout, Zwavel of Olie, Water of Phlegma, Aarde, Geest of Mercurius. Zy zien ze voor beginsels aan, waaruit alle Ligchaamen bestaan, die zy hebben zoeken te ontbinden; en zoo 'er eenige Mineraalen of Metaalen zyn, waaruit zy alle deese Grondbeginselen niet haalen, dat is, dat ze zeer naauw aan malkander verbonden zyn, moet men besluiten dat de Konst nog zoo ver niet gebragt is als zy konde.

Men moet de Geest of Mercurius onder het getal der Grondbeginselen van de Chymie niet stellen; dewyl men tegenswoordig weet dat het in de Planten niet zy dan een Sulpher met water vermengd; in de Mynstoffen of Metaalen, een Zout in water ontbonden. Derhalven moet men niet erkennen dan die vier tastbaare Grondbeginsels, 't Zout, de Zwavel, het Water en de Aarde. Zie het Artykel DISTILLEEREN.

Tot de *Stookkonst* gebruikt men veelerhande Vaten, als daar zyn 1 een *Destilleerketel*, zie het Artykel ALEMBICUS. 2. Een *Destilleerkolf*. Zie het Artykel CUCURBITA. 3. Een *Destilleer Oven*. Zie het Artykel DISTILLEER-OVEN. 4. Een DISTILLEER VLES. Zie dat Artykel.

STOOP. Zie het Artykel ROEDE.

STOOR JUNKARE. Was de tweede God by de Heidensche Laplanders. Dezelve werdt als de Stadhouder van hun God *Thor* aangemerkt. Dit woord is afkomstig van de Noorwegers, die de Gouverneurs van hunne Provintien *Junkars* noemden.

STOOTER. Is eene Hollandsche Munt van twee en een halve Stuiver, die thans niet meer in weesen, maar eene ingebeelde Munt is.

STOOVEN. Zie het Artykel GESTOOFD.

STOOVING. Is een Geneesmiddel, 't geen men gemeenlyk van een Afziedsel van verzagtende en verkoelende Kruiden maakt, om de hardigheden van den onderbuik te verzagten; of van saamentrekkende Vogten, om zwakke deelen te versterken. Men doopt Linnen, in deese opgewarmde stoovingen, en spreidt ze over de zieke deelen uit; ook worden de Kruiden wel in Linnen zakjes opgeslooten; en nadat men die heeft laaten kooken, opgelegd.

Daar worden ook drooge Stoovingen op verschelde Ligchaamsdeelen gedaan; gelyk wanneer opgewarmde Zemelen of haver, warm tusschen twee linnen lappen gedaan en op de rheumatieke pynen gelegd worden. Men warmt *Yserkruid* tegen het

het Zydewee; *Glaskruid* om in Graveelpyn rondom den Schacht te leggen. Men vult met warme Melk eene Varkensblaas, om dezelve op hardigheden die in den onderbuik gemaakt zyn, te leggen. Men laat zout en zand uitbranden of Calcineeren, en legt die warm aan den hals, om de Catharren te doen opdroogen en te doen verdwynen.

STOPBAND. *Ligamentum Obturatorium.* Deese neemt het eyronde gat des Zitbeens in, uitgezonderd de schuinsche uitranding van deszelfs bovenste gedeelte. Hy is aan den rand van den omtrek des eyronden gats naauwkeurig vastgehegt, van het voorste gedeelte van zyne schuinsche of bovenste uitranding, tot aan de saamenhegting des Schaambeens met het Zitbeen, daarvandaan tot aan het agterdeel der onderste uitranding van dit Gat. Hy is vast aan de inwendige Lip van den rand des omtreks, zoo dat hy op zynen weg een klein gootje met de onderlip deeses boords maakt; vervolgens hegt hy zig naauwkeurig vast aan den gemeenen rand van dit eyronde gat en de Gewrigtspan,

STOPINEN. Zoo worden eene zekere soort van Touwen genaamd, welken men tot het aansteken van Vuurwerken gebruikt, voornaamelyk van zulken, die eerst na verloop van zekere minuten in brand raaken.

STOPPER. Zie de Artykels OBTURATOR.

STOPPERS. HONDE PINTEN, BOSSES. Zyn op de Scheepen touwen van middelmaatige Lengte, aan de einden met knoopen, die men gebruikt om de gaten te stoppen, die door Vyandelyke kogels, of door andere gevallen in het Schip gekomen zyn. Men gebruikt de Stoppers ook, wanneer de Touwen, waaraan de groote Zeilen van het Schip uitgespannen staan, niet sterk genoeg zyn; want dan legt men ze aan dezelve, waardoor zy op die wyse dubbel bevestigd, sterk genoeg geacht worden.

STOP-SLAGADER EN ADER. *Obturatoria Arteria & Vena.* De Slagäder komt van de Onderbuiksche. Zy dringt in de Stopspieren, waarvan zy haar naam ontleend heeft, en gaat uit het bekken door het bovenste gedeelte des bands, welke het groote eyronde gat des ongenaamden beens inneemt. Zy geeft, eer zy uitgaat, een takje af, dat over de verééniging des Darmbeens met het Schaambeen loopt, om naar de Lies-klieren en de uiterlyke bekleedselen te gaan.

De Ader van denzelfden naam komt uit de uiteindens des Slagäders, vergezeld haar al opklimmende, en begeeft zig in den onderbuikschen Ader.

STOPSPIEREN. Zie de Artykels OBTURATOR.

STOPZENUW. *Nervus Obturatorius.* Deese Zenuw is gemaakt

maakt door het tweede paar der Lenden, door een tak van het derde en een anderen van het vierde Lendenpaar. Zy loopt langs het gantsche Zydeel der inwendige Lendespier (*Psoas*); daalt neder in het Bekken, en neemt het bovendeel des eyronden gats in, door hetwelke zy uitgaat. Zy wordt op haaren weg verdeeld aan de Stopspieren, waarvandaan zy haaren naam ontleend heeft, en aan de Schaamspier, vervolgens geeft zy twee voornaame takken af, die aan de drie kanten der driehoofdige Spier taksgewyse verdeeld worden.

STORA. Zie het Artykel STRUE.

STORAX en STYRAX. Is van tweederlei soorten, *liquida & calamita*, zynde boven alle andere soorten van harsten bekend, en komende van een boom, die gekorven zynde, dit barst meest in korentjes voortbrengt; hetwelk de Inwooners, als ze de Graantjes, die zeer fraai zyn, niet afzonderlyk willen verzamelen, al te saamen onder malkander mengen, en tot groote stukken perssen; somwylen ook het beste sap, als een kostelyken balsem daaruit drukken, en ons den maar half kragtigen *Storax*, zynde gantsch houtig, tot een duuren prys overzenden. De beste *Storax* wierd eertyds in pypjes uit Cyprus gebragt, aangezien die Gom niet overäl wordt aangetroffen. In Sicilie, Apulie en Frankryk wordt ze ook gevonden. Maar in het byzonder valt in de Westindiën een fraaie *Storax*. In Oost-Indiën, op het Eiland Ceylon, vindt men ook wel diergelyke Boomen, doch ze geeven niet allen Gom. De beste moet met klaare en zuivere Graantjes, roodägtig en eenigsints met wit gemengd zyn, en een duurzaamen lieffelyken reuk hebben. Als de roode *Storax* wel en sterk riekt, is het een teken dat ze nog niet oud is en veel sap heeft. Men noemt ze ook zwarte Wierook.

STORAX LIQUIDA. Komt van dien zelfden Boom, vanwelken wy onmiddelyk hierboven gesprooken hebben, en wordt uit deszelfs bast en bladen gezooden, en tot een vette, taaie en bruine Gom, altyd zagt blyvende, en nogtans vet, gekookt en in vaatjes tot ons gezonden. Zy blyft langer goed, als 'er eenig water op gegooten wordt. Het geene onder het kooken van bast en hout overblyft, geeven sommigen voor *Cott. Thymiamatis* uit, 't geene ook niet onwaarschynlyk is.

STORM. Zie het Artykel ORAGE.

STORM. *Assaut.* Wordt genaamd als de Vyand met geweld een Aanval op de Werken van eene Vesting doet, en poogt daarin te dringen. Hiertoe worden Storm-Ladders, Stormspiessen, Stormbalken &c. maar aan de zyde der Belegerden Storm- of Pekkranssen, Storm-tonnen, Stormzakken &c. gebruikt, die onder de Belegeraars geworpen worden.

STORM-

STORMBALK. STORM-BLOK, STORM-ROL, SPRENG-BLOK. *Herisson foudroyant.* Is een uitgeholde Balk, aan welkers beide enden een laag Wiel, als aan een As, aangestooken is. De holte die daarin geboord is, wordt ofte alleen met buspoeder, of met handgranaaden en Slangen opgevuld, en met het behoorlyke leidvuur voorzien; maar van buiten wordt dezelve met sterke Yseren punten beslagen. Zie PLAAT CCXLVII. *Fig.* 2.

STORM-BERT of PLANK. Doet denzelfden dienst als de STORM-EGGE, en verschilt volgens zyne gedaante van dezelve alleenlyk daarin, dat het uit twee sterke te saamengevoegde Planken bestaat, die op hunne bovenvlakte met groote yseren, naar buiten staande punten, voorzien zyn, ten einde nochte een Paard, nochte een Man 'er over kan komen, indien verscheide van dezelven aan elkander gelegd worden. PLAAT CCXLVII. *Fig.* 3. Zy worden voornaamelyk by het Stormloopen in de *Brecbe* gelegd, om den indringenden vyand daardoor af te houden.

STORM-BOK. Zie het Artykel MUURBREKER.

STORMBRUG. Zoo wordt eene soort van beweeglyke of zoogenaamde vliegende Brug genaamd, welke gemakkelyk van de eene plaats naar de andere gebragt, en in korten tyd over eene Graft of Moeras geworpen en opgericht kunnen worden, om het volk zonder groot verlies en gevaar over te zetten. Men vindt dezelven op onderscheidene wysen vervaardigd. Onder dezelven zyn sommigen op Wagens, sommigen op Scheepen gebouwd. en komen volgens haare inrichting met de Trek- of Ophaalbruggen overéén; met dit verschil dat zy in alle deelen ligter gemaakt zyn; of zy zyn gemaakt gelyk Valbruggen, en kunnen over de Graften door een Rad- en Dryfwerk gebragt, als mede door Schroeven derwaarts geschooven worden.

STORM-DAKEN. Was zeker werktuig by de Ouden, waarmede zig de Soldaaten, wanneer zy Storm liepen, bedekten; ook worden de Galderyen of Gangen, die men over de Graggten slaat, wanneer men Storm wil loopen; *Stormdaken* genoemd.

STORM-EGGE. *Herse.* Betekent eene Machine die uit drie lange balken bestaat, welken met verscheide andere dwarsbalken, gelyk eene Egge, te saamengevoegd zyn. In alle deese houten bevinden zig van boven, verre uitsteekende sterke yseren Punten of Angels. Zie PLAAT CCXLVII. *Fig.* 4. Deese Storm-Egge dient daartoe, dat men de Ruiterye zoo wel als het Voetvolk belet om onverwagts of schielyk door eenen Pas te dringen, maar voornaamelyk heeft dezelve zyn

nut,

nut, als men ze in de *Breche* legt, ten einde dus de stormende Vyanden niet eensklaps kunnen toeloopen.

STORM-FLESCH. Zie het Artykel STORM-POT.

STORM-GRANAAT. Is een uit bakfteenen toebereidde kogel. Zy wordt naamelyk uit vier bakfteenen en twee dakpannen te faamengefteld, en dusdanig verbonden, dat tusfchen beide eene holte blyft, in dewelke boven en onder kleine openingen door de Bakfteenen worden gemaakt, gelyk uit de doorfneede, PLAAT CCXLVII. *Fig.* 5. blykt. In deefe openingen ftelt men twee Brandpypen, waardoor het in de holte gevulde Buskruid ontftooken wordt. Dit uit Bakfteenen geformeerd Vaatwerk overtrekt men naderhand met klei, en formeert daaruit een Kogel, die vervolgens met Linnen bekleedt wordt, ten einde de Stof zig des te beter byéén houde.

STORM-HASPEL. Zie het Artykel SPAANSCHE RUITER.

STORM-KAN. Zie het Artykel STORM POT.

STORM-KOLF. Is een lange ftok, van boven met een toegefpitft yfer voorzien, waardoor ftekels geflagen zyn, aan dewelken flagen gefchroefd kunnen worden. Vervolgens wordt de Kolf van gefmolten en nog warme Vuurwerkftof geformeerd; de flagen gelaaden, en eindelyk het geheele Ligchaam in pik gedoopt en met veel nut, voornaamelyk in eenen Storm, tegens het geweld der Vyanden gebruikt.

STORM-KRANS. Is een Ernft-Vuurwerk, 't geen de gedaante van een krans heeft, met Granaden verzet, en van buiten met fcherpe fpitfen voorzien wordt. Men is gewoon van diergelyke kranffen onder de Stormloopende Soldaaten te werpen. Men noemt dezelven ook *Pikkranffen*, omdat ze de Ouden voor de uitvinding van het Buskruid uit Pik toebereidt en vervaardigd hebben. Zie PLAAT CCXLVII. *Fig.* 6.

STORMKROES. Zie het Artykel STORM POT.

STORMKUIP of STORM-VAT. *Baril foudroyant, ou flamboyant.* Is een met Slagen en Granaden verzet Vaatwerk, 't welk men onder de ftormende Soldaten werpt. Zy worden ook *Sprengtongen* genoemd. PLAAT CCXLVII. *Fig.* 7. De Ouden hebben ze voor de uitvinding van het Buskruid, op eene geheel andere wyfe vervaardigd.

STORMLADDERS. Zyn groote Leeren, die men aanhangen kan om eene plaats te beklimmen. Zy beftaan in 't gemeen uit Touwen, door dewelken dwarshouten geftooken worden, die in de plaats van fporten dienen. Men heeft egter nog eene andere foort, die uit verfcheide korte leeren met haaken te faamen verbonden zyn, en van boven groote yferen weerhaaken hebben, waarmede zy in de Muuren ingehaakt kunnen worden.

STORM-

Fig. 1. Storm-Sak.

Fig. 3. Strutrad.

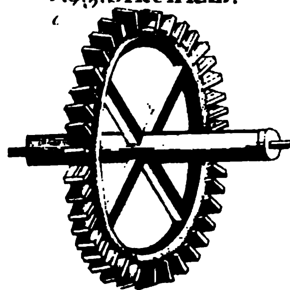

Fig. 2. Straalbreeking.

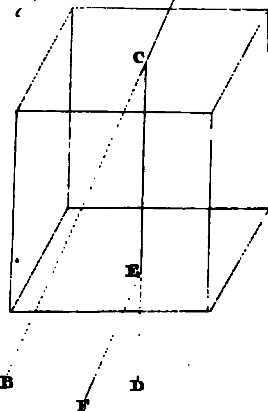

Fig. 6. Stygen.

Fig. 4. Strabismus.

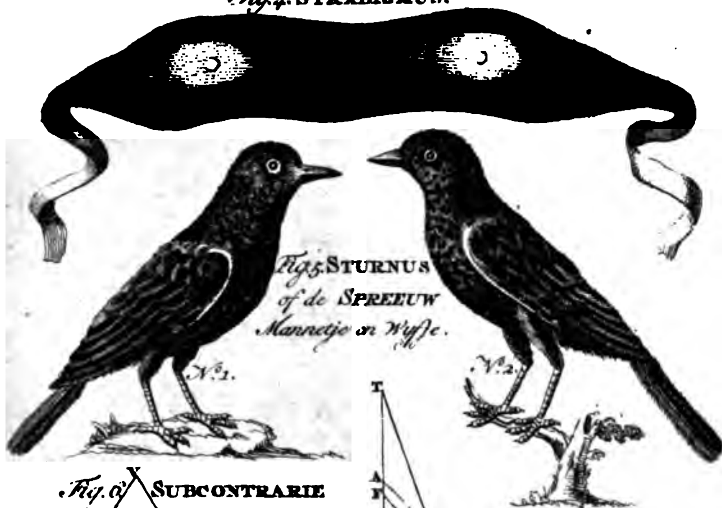
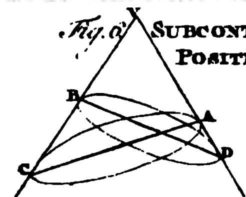

Fig. 5. Sturnus of de Spreeuw Mannetje en Wyfje.

Fig. 6. Subcontrarie Positie.

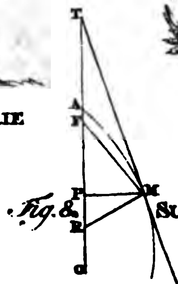

Fig. 8. Subnormaal-Linie.

STORM-PAALEN. Zyn omtrent 7 of 8 voet lange en van 3 tot 4 duim dikke Paalen, die geheel beneden aan de Borstweering, vier voet diep, dusdanig in de aarde gelegd worden, dat hunne met yser beslagen punten, dan boven zig, dan onderwaarts, en naar het Land afhangen, en nog zoo ver uitsteeken als zy van de boven heen opgevoerde Borstweering gedekt zyn. Zie PLAAT CCXLVII. *Fig*. 8. Men bedient zig van dezelven voornaamelyk aan de Linien en Veldschanssen, met oogmerk, ten einde iemant zoo gemakkelyk niet diergelyk een kleinen Wal overklimmen, noch ook de daarmede ingesloten Manschap overheen steigen en deserteeren kan. Hun bestendige Vestingwerken integendeel worden diergelyke Paalen zeer zeldsaam of in 't geheel niet gebruikt.

STORM-PHIOLE. Zie het Artykel STORM-POT.

STORM-POT. *Storm-Flesch. Storm-kan. Storm-kroes. Storm-Phiole.* Zyn Potten of andere met handgranaaden en allerhande andere Vuurwerk-Machines en brandstoffen opgevulde Vaatwerken, die eensdeels in een Storm, maar anderendeels ook, om allerhande zaaken daarmede in den brand te steeken, en te vernielen, met goed effect gebruikt worden. Sommigen daarvan zyn reeds voor de uitvinding van het Buskruid, door de Ouden gebruikt. Zie PLAAT CCXLVII. *Fig*. 9.

STORM-PYL. *Falarica. Falarique.* Was eene soort van Pylen, die voor aan eene ordenlyke spits, maar agter dezelve een langen uitgeholden steel hadden, welke met eene ligt brandende, maar onbluschbaare Stoffe opgevuld was. PLAAT CCXLVII. *Fig*. 10. Wanneer deese Pylen moesten verschooten worden, wierd de steel alvoorens in brand gestooken, ten einde dezelve de plaats, op dewelke hy geschooten wierd, in brand zoude steeken.

STORM-ROL. Zie het Artykel STORM-BALK.

STORM-SAK. Is een Zak van Leer of sterk ruig Linnen, in dewelken omtrent 3 pond buskruid gaan, Hy wordt met yseren scherp gelaaden kogels bezet, en eindelyk, gelyk andere Vuurwerks kogelen in pik gedoopt. Men bedient zig van dezelven met groot voordeel, om den Vyand, wanneer hy Storm loopt, af te houden. Zie PLAAT CCXLVIII. *Fig*. 1.

STORM-SPIT of SPIETS of ook VUURSPIT. Is een Spit 't welk met een Ernst-Vuurwerk voorzien is, en by het Storm loopen gebruikt kan worden. Hetzelve wordt mede op onderscheidene wysen vervaardigd. De oude en nieuwe te gelyk beschryft SIMIENOWITZ in zyne *Artillerye* P. I. pag. 230 *seqq*. BUCHNER integendeel de nieuwe alleen, in zyne *Artillerye*. P. I. p. 58 *seqq*.

STORM-TRALIE. Is de algemeene naam van alle Verpallissadeeringen van open plaatsen, waardoor het indringen der Vyan-

Vyanden verhinderd wordt; diergelyken zyn ook de *Val-* of *Slag-Boomen*, als mede de *Val-Tralien*.

STORM-VAT. Zie het Artykel STORM-KUIP.

STORM-VINK. Dit is een Watervogel van het Eiland Fara. Hy is een weinig grooter dan een Mosch. Zyne Vederen zyn graauw en hebben geen vlekken. Zyn bek is dun. Deese Vogel gaat met eene uitneemende snelheid over het water voort. Hy kondigt de Stormen en Onweders aan.

STORM-VLEGEL. Is een Geweer, in de gedaante van een gewoonen dorschvlegel; alleenlyk met dit verschil, dat deese Stormvlegel geheel van yser is, en dierhalven eenigsints zwakker gemaakt wordt dan de andere, terwyl het hoofd echter van deesen, met yseren punten voorzien wordt.

STORMVOGEL. Zie het Artykel PROCELLARIA.

STORMWIND. Zie het Artykel TURBO.

STORM-ZAK. Zie het Artykel STORM-SAK.

STORT, of KALF. Zoo wordt by een Deur- of Venster-Kosyn het bovengedeelte van hetzelve genoemd, 't welk met de zool parallel toopt.

STORT-GOOT. Zoo wordt door *Goldman* de Gootlyst genoemt, als dezelve verkeerd in de order gebruikt wordt, dat is, als zy in de Voet- of Schaft-borstweering zig bevindt.

STRAAL. Zoo wordt de weg genoemd, door welken het licht van het eene punt tot het andere komt. Vermits dezelve uit eene regte Linie bestaat, als het licht door de Lucht schiet, daar deese of even dik, of ten minste van geene al te ongelyke dikte is, zoo is men in de *Optica* gewoon om de Straalen door regte Linien voor te stellen. Dierhalven heeft VITELLO de Straal door eene lichtende Linie verklaard, en EUCLIDES in zyne *Catoptrica* als een grondregel of stelling aangenomen dat de Straal eene regte Linie zy, wier buiten punten die in het midden bedekken. Men verstaat echter hier niet Mathematische Linien, die geene breedte noch dikte hebben, maar men noemt de Straal eene Linie, als zy ook eene aanmerkelyke dikte heeft. Want als men, by voorbeeld, het Licht van de Zon, door een gaatje, 't welk de grootte van eenen Linzen korl heeft, in een duister vertrek laat schieten, zoo noemt men dat eene Straal, niet tegenstaande het de gedaante van eenen stok of dunnen Cylinder heeft. Echter onderscheiden zig de Straalen, en worden in zekere gevallen *saamenloopende Straalen* genoemd; indien zy telkens nader byéénkomen, hoe verder zy voortloopen. Diergelyke Straalen worden in sommige voorvallen door de Holspiegels te rug geworpen, als ook in eenige Glasen door de *Straalbreeking* voortgebragt, welken of van weerskanten of ten minste aan eene zyde verheven zyn. Hiernevens merkt men aan de *uit malkander loopende Straa-*

Straalen, die telkens verder van malkander komen te ſtaan, naarmaate zy verder voortloopen. Diergelyke zyn alle Straalen die uit één punt uitloopen. Deeſe eigenſchap hebben voornaamelyk de Holglaſen of Spiegels, dat zy de Straalen van malkander breeken. Dus beſtaat ook al het Licht 't welk eene aangeſtoken Flambouw, eene Lamp, &c. geeft, uit dusdanige uit malkander loopende Straalen. Eindelyk heeft men ook *Parallel-Straalen*, die telkens eene wydte of een Afſtand van elkander houden, en daarvandaan ook door Parallel-Linien in de *Optica* voorgeſteld worden. Van deeſe eigenſchap zyn op onzen Aardkloot de Zonnenſtraalen, die uit één punt ſchieten, ofte ook anderſints van eene veraſgelegene plaats komen. Door holle Spiegels en verheven Glaſen kunnen ook de Straalen parallel gemaakt worden. De eigenſchappen van alle deeſe verſchillende Straalen worden in 't gemeen in de *Optica*, *Catoptrica* en *Dioptrica* verklaard, en dierhalven konnen, onder anderen WOLFFS *Aanvangsgronden* van de gemelde Weetenſchappen, verder nageleeſen worden. Behalven het reeds verklaarde, moet men ook nog het volgende verſchil tuſſchen de benoeming van de Straalen aanmerken, omdat hetzelve in de Verhandeling van de Optiſche Weetenſchappen dikwils voorkomt. De regte Linie, welke uit een ſtraalend punt in het oog getrokken wordt, heet in het byzonder de *Gezigts-Straal*; deeſe is eigenlyk het Licht waardoor het punt gezien wordt. Een *Gemeene Straal* wordt in de *Optica* eene regte Linie geheeten, die uit het punt, daar de beide Gezigt Aſſen te ſaamen ſtooten, op de Linie perpendiculair getrokken wordt, dewelke van het ééne oog tot het andere gaat. De *Hoofdſtraal* heet in de Perſpectief eene regte Linie, die uit het oog op de Tafel perpendiculair getrokken wordt. Een *regte Straal* is die, wiens deelen gezamenlyk in eene regte Linie agter malkander leggen. By voorbeeld, als van eene, mynen oogen regt tegen overſtaande, zaak, Straalen in het oog vallen, zoo ſchieten zy van de zaak af tot aan het oog in eene regte Linie door de Lucht, en worden dierhalven regte Straalen genoemd. De *invallende Straal* wordt in de *Dioptrica* die genoemd, welke in het Ligchaam loopt, waarin zy gebroken wordt. Zy moet dus als eene regte Linie voorgeſteld worden; die van het ſtraalende punt tot aan de vlakte van het Ligchaam, waarin hy gebroken, of ook waarvandaan hy terug geworpen wordt, getrokken is. Een *gebroken Straal* integendeel is de regte Linie, naar dewelke het Licht voortgaat, wanneer hetzelve in een dikker of dunner Ligchaam valt. Indien, by voorbeeld, eene Straal van het Licht, door eene kleine opening, in een donker vertrek gelaaten wordt, en in een glas vol water ſchiet, wykt zy van haa.

haaren voorigen weg af, zoo dra zy in het water komt; en alsdan noemt men ze binnen het water, een *gebroken Straal.*

De *Terugstuitende* of *gereflecteerde Straal*, heet de regte Linie, naar dewelke het licht van den Spiegel terug geworpen wordt. — Een *Geverwde* of *Kleuren-Straal*, wordt eindelyk die genoemd, welke het gevoelen van eene kleur veroorzaakt. Diergelyken zyn de in een driehoekige *Prisma* gebroken en daardoor in kleuren veranderde Straalen. Want indien men door dezelve de Straalen van de Zon op eene zekere hoogte laat doorvallen, zoo bekomt men de aangenaamste kleuren van eenen Regenboog; diergelyken ook ontstaan, als het licht door een gesleepen kogel van glas valt. Van de gevoeligheid die eene iegelyke Straal, ten opzigte van haare kleur veroorzaakt, krygt dezelve ook haaren naam, en is dus een *blaauwe*, *geele*, *groene*, *roode* &c. die de gevoeligheid van dergelyk eene kleur veroorzaakt. Van deese kleurstraalen heeft in het byzonder NEWTON, zeer veele Experimenten in zyne *Optica*. en *Mariotte* in zyn *Essay des Couleurs* handelt van hunne Teeling op eene geometrische wyse. — Zie de Artykels REFLEXIO en REFRACTIO.

STRAALBREEKING. Zoo wordt de afwyking des Lichts van zynen voorigen weg genoemd, als hetzelve of in een dikker of in een dunner Ligchaam komt. Naamelyk de ondervinding toont, dat wanneer de Straal A, PLAAT CCXLVIII *Fig.* 2 uit de Lucht in een Glas, of in het Water, of ook in een ander vloeibaar Ligchaam schiet, dezelve niet in den voorigen weg tot in B voorgaat, maar veel meer in C gebroken wordt, zoo dat zy haaren weg naar de Linie CE neemen moet. Maar als dezelve uit het Glas, uit het Water, of uit eene andere vloeibaare stof weder in de Lucht schiet, gaat zy mede niet in de regte Linie ED voort, maar wykt weder van dezelve naar de Linie EF af. Deese afwyking van het Licht nu van den voorigen weg wordt de Straalbreeking genoemd. Zy wordt in de *Dioptrica* verklaard.

De Straalbreeking die in de Lucht geschiedt, is voornaamelyk in de Sterrekunde wel in acht te neemen; want daardoor gebeurt het dat de Zon en de Sterren hooger verschynen, dan zy inderdaad staan. Alzoo hebben de Hollanders, toen zy geduurende eenen winter, agter Tartaryen gebleeven waren, na eenen nagt van drie maanden, des middags de Zon gezien, daar dezelve nogtans werkelyk nog eenige Graaden onder den Horizont was. Ja uit een Boek, dat ten tytel voert *Refractio Solis inoccidui in Septentrionalibus oris aliquot Observationibus Astronomicis detecta*, is het bericht dien aangaande merkwaardig, 't geen KAREL de XI, Koning van Zweden,

den, te *Torneo*, in het jaar 1694, tusschen den 14 en 15 Juny zelf waargenomen heeft, te weeten dat aldaar de Zon niet was ondergegaan, niettegenstaande de Poolshoogte van de gemelde plaats maar 65 graaden, 43 minuten was. Welk verschynsel naderhand zyne *Mathematici*, naamelyk BILENBERG en SPOLA nog naauwkeuriger hebben moeten waarneemen, die het jaar daarna, te *Kangis*, daar de Poolshoogte 66 Graaden, 15 minuten is, den 14 Juny, omtrent middernagt, de Zon drie Diameters boven den Horizont gezien hebben. Dit zoodanig gesteld zynde, is het noodzaakelyk dat men zig de grootte van de Refractie of Straalbreeking wel bekend maake, als men de hoogte van de Zon en van de Sterren in acht wil neemen. De geenen die ten deesen opzigte moeite gedaan hebben, hebben gevonden dat de Straalbreeking telkens afneemt, wanneer de hoogte van de Ster toeneemt. TYCHO DE BRAHE is de eerste geweest, welke met ernst de hand aan dit werk geslagen heeft, gelyk men uit zynen *Progymnasmatibus*. Lib. I. p. 79. 124. en 280 zien kan. Hy was wel van gedagten dat het licht van de Zon in 46, dat van de Maan in 45 en dat van de vaste Sterren in 20 Graaden hoogte, niet meer aanmerkelyk gebroken wierd, en dit hebben ook naderhand anderen van hem aangenomen; maar CASSINI heeft eerst ontdekt dat de Straalbreeking eerst in het *Zenith* eindigt, gelyk uit de Tafel van de Straalbreeking, in DE LA HIRE *Tab. Astron.* v. p. 6. blykt, waar in de 45°, de Straalbreeking nog 1′, 11″, in de 68° nog eene halve minuut, en in de 89° nog eene Secunde is. PATER LAVAL heeft in de *Histoire de l'Academie Royale des Sciences* beweesen, dat het licht van de Zon op verscheide wysen gebroken wordt, naar dat de Winden de Lucht beweegen en ontrusten. HUGENIUS heeft in zyn *Traité de la Lumiere*. c. 4. p. 42 aangemerkt, dat de Straalbreeking in de Lucht bykans elk uur verandert, alschoon de zaak, welke uitstraalt, eene onveranderlyke hoogte boven den Horizont houdt. Zie verder hieromtrent het Artykel REFRACTIO.

STRAALEN. Heet in de *Optica* zoo veel als Straalen uit of van zig werpen, het zy van zyn eigen of van een ander ontvangen licht. Alzoo straalt de Zon door haar eigen licht; maar de Ligchaamen op den Aardkloot, die door de Zon verlicht worden, Straalen door hulp van een vreemd licht, naamelyk door het licht der Zon. Egter zegt men in de *Optica* van een iegelyk Ligchaam, dat hetzelve straalt, zoo lang als het kan gezien worden; want zoo lang als men hetzelve ziet, moet het noodzaakelyk Straalen in de oogen werpen.

STRAALEND of SCHITTEREND PUNT. Zoo wordt in de *Optica* een iegelyk punt genoemd, waaruit Straalen geworpen

pen worden, het zy dezelven zyne eigene Straalen zyn of vreemden, die hetzelve van een ander Ligchaam ontvangt, en alleenlyk terug werpt.

STRAALING of FLIKKERING. Is de uitwerping van de Straalen; eene zaak die men uit het boven-verhandelde ligtelyk begrypen kan.

STRAALINGS-PLAATS. Zoo heet in de Optica de geheele ruimte, door welke de Straalen des lichts, die uit één punt komen, zig uitbreiden of verspreiden.

STRAALVISCH. Dit is een Oostindische Visch, die zynen naam van de Straalen ontleent, die uit zyne oogen voortkomen. Deese Straalen vormen donkerroode vlakken. Hy is met Doornen op den rug gewapend. Zyne vinnen zyn rond, uitgezonderd die van den Buik. Zyne kleur is blaauw en met breede roode Streepen gemengd. De Inwooners van Amboina eeten hem; maar het grootste gedeelte maakt 'er geen werk van.

STRAAT. Zoo wordt, by een opgeslagen Campement of Leger, de Ruimte of afstand genoemd, welke zig tusschen de Tenten bevindt.

STRAAT. Is de naam dien men aan eene zeer uitspringende Streep, dewelke het groote van het kleine bekken afscheidt, gegeeven heeft. Zy is by de Vrouwen afgeronder dan by de Mannen, het geene niet belet dat zy somtyds hinderlyk is in de verlossing.

STRAATMAAKERS. In Neurenburg stelt de Magistraat telkens een Meester aan, die 12 knegts en 2 oppermans onder zig heeft. Een jongen moet 3 jaar leeren. Op andere plaatsen van Duitschland, naamelyk te Weenen, Augsburg, Regensburg en Ulm, nevens meer andere voornaame Steden, hebben de Straatmaakers hunne Laade en Ambagts-Ordonnantien. Schoon ze nergens eenerlei Meesterstuk maaken, vindt men nogtans veelsints, en in de Paleisen, zeer konstige en van marmer gemaakte vloeren, met allerlei Figuuren en Cieraadjen, die wel voor groote Meesterstukken doorgaan kunnen.

STRAATSBURG. Eene groote, schoone en welbevestigde Stad in den Neder-Elzas, 4 mylen van Hagenau, en 13 mylen van Spyer, niet verre van den Rhyn, aan de overzyde, alwaar de kleine Rivieren, de *Ill* en *Brusche* te saamen loopen, en daar over den Rhyn eene houten brug legt. Zy heeft eene beroemde Universiteit, in het jaar 1538 gesticht; een Bisdom, onder den Aardsbisschop van Ments behoorende, en eene voortreffelyke Domkerk, het Munster genaamd, met eenen zeer hoogen en kostelyk uitgewerkten Toren, als mede een Raadhuis, en meer aanzienlyke Godshuisen en

Kloosters. Deese plaats was voordeesen eene van de rykste en voornaamste Ryksteden, en had een gantsch Lutherschen Raad en Inwooners; maar nadat de Kroon Frankryk, deese Stad, zonder verlies van eenen Man, en midden in den vrede, in het Jaar 1681, weggenomen en by den Ryswykschen vrede behouden heeft, is niet alleen de Domkerk den Roomsch-Catholyken ingeruimd, maar ook de halve Raad met Leden van dien Godsdienst vervuld; de Fortificatien zeer versterkt, en eene sterke Citadel van 6 Bastions aangelegd geworden.

STRAATVAARDERS. Zoo worden in de Nederlanden de geenen genoemd, die door het naauw van Gibraltar of door de Straat in de Middellandsche Zee, naar de Italiaansche Havens en naar Smirna of andere Oostersche Plaatsen van de Levant vaaren.

STRABILISMUS of STRABISMUS. Het scheel zien; als de *Pupille* uit het midden wykt en het oog de voorwerpen op zyde moet aandoen. Dit ongemak ontstaat, als de Spieren der Oogen lam zyn of de kramp hebben; ofte ook, uit eene dartelyke gewoonte, verdraaid zyn, zoo datze, of meer samengetrokken, of uitgerekt zyn; invoege zig het oog naar de eene of andere zyde buigen en draaien moet.

STRAFFE. Dat iedere misdaad *Straffe* verdient, is genoeg bekend, doch ons bestek laat niet toe, om op te geeven, alle de soorten van misdaaden, en wat Straffen door de Wet, tegen eene iedere in 't byzonder is gestatueerd.

De *Straffe* van meineedigheid is niet alleen de vergoeding van de daardoor veroorzaakte schadens, maar ook eene openbaare geesseling op het Schavot, en bannissement uit den Lande.

Een *Notaris*, maakende eenig Geschrift tegens de wetten, al was het door onverstand, is gehouden, tot *Straffe*, in het vergoeden van alle schadens, die iemant daardoor komt te lyden, omdat hy de zaaken die tot zyn ampt behooren, moet verstaan, of hy moet zig daarvoor niet uitgeeven.

Indien hy zulks doet met opzet, met een voorneemen om te bedriegen, dan wordt hy als een Falsaris, crimineel gestraft, met bannissement, en teffens verklaard te zyn infaam, en onwaardig om voortaan eenig ampt te bekleeden; doch indien het uit onvoorzigtigheid geschiedt, wordt hy niet crimineel maar civiel gestraft, met herstelling van alle schade die daaruit ontstaan is.

Iemant die, staande den Echt, met een ander een huwelyk aangaat, of zig door Trouwbelofteu daartoe verbindt, wordt zwaarlyk gestraft, en dit tweede huwelyk, of die verbindtenis wordt als onwettig, voor nul van geener waarde gehouden.

De *Straf* der Mannen die twee Vrouwen te gelyk trouwen, is verscheidenlyk, naar de keuren en Costumen der plaatsen al-

alwaar die misdaad bedreeven wordt. Hy wordt met twee Spinrokken boven zyn hoofd, wel ftrengelyk gegeeffeld; in het Tuchthuis geconfineerd of gebannen. Op andere plaatfen wordt hy, met twee Spinrokken, eenigen tyd op de kaak te pronk gezet.

De Vrouwen die twee Mannen te gelyk trouwen, worden met een houten Gaffel boven het hoofd gegeeffeld.

Een Man, ftaande het huwelyk, by een ander Vrouwsperfoon kind of kinderen verwekt hebbende, en na het overlyden van zyn Vrouw met zoodanig een Vrouwsperfoon komende te trouwen, zoo wordt dit huwelyk voor nul en van geener waarde verklaard, en hy arbitrairlyk gecorrigeerd.

Eene Weduwe, binnen de vier maanden na haar Mans overlyden, zig ten tweede huwelyk begeeven hebbende, wordt verklaard vervallen te zyn van de douarie, aan haar by de huwelykfche voorwaarde, door haaren overleden man befprooken, mitsgaders van de gemeenfchap van goederen; tot *Straffe*, overmits zy, om die præcipitatie of verhaafting, en onbehoorlyke Acceleratie, of al te grooten fpoed om ten tweedemaal te trouwen, als eene fmaadelyke verachting voor haaren eerften Man betoont, naar rechten niet vermag noch behoort te genieten eenigerhande winft of eenig profyt uit haar overledenen Mans goederen.

Iemant die met opzet eenen overledenen belet heeft te tefteeren, of de getuigen die tot het maaken van het Teftament waren verzogt, heeft opgehouden, kan, tot *Straffe*, van den overleden niets erven.

Als iemant een Teftament, Codicil, of andere Teftamentaire Brieven verbrandt, verbergt, of op eene andere wyfe verhindert dat de waarheid van het Teftament niet openbaar worde; en overzulks iemant wordt beledigt, dezelve bedryft valfchheid en wordt als een Falfaris geftraft, door Banniffement en herftelling van het geene anderen daardoor geleden hebben.

Die een valfch Teftament fingeert, wordt geftraft met den dood, ten minfte met geeffeling, brandmerk en Confinement in het Spinhuis.

STRAMONIA. *Doorn-Appel.* Dit gewas is tweederlei, groot en klein. De eerfte foort wordt genaamd *Stramonia*; *Stramonia Pomum*; *Solanum Spinofum*; de tweede foort noemt men *Solanum Somniferum*, *Nux Metella*. Beide foorten zyn eerft uit het Ooften gekomen; doch worden thans hier en daar in Hoven geplant. Het gantfche Gewas, voornaamelyk de Appelen en het Zaad hebben een Slaapverwekkende en dommaakende kragt. Een middel daarvoor is de *Driakel*, *Bolus armena* en zoete Amandel-Olie. By MILLER vindt men zes foorten

ten aangetekend. De bloem is éénbladig regelmatig, met een in vieren gespleeten drooge vrugtpeul.

STRANDEN. *Aan Strand gedreeven worden.* Zyn Scheepswoorden die zoo veel betekenen als op een bank stooten; ook door wind of door den vyand op het Strand gedreeven worden, en dus gemeenelyk verongelukken.

STRANDRECHT. Dit heeft tweederlei betekenis, en wordt genoemd of de magt van den Landheer, om alle goederen en persoonen, door Schipbreuk op den Oever of aan het Land geworpen, in eigendom te behouden; of het betekent het Rechtgebied over alles wat aan den Oever passeert. Voordeesen bestond het Strandrecht in harde behandelingen, nademaal wegens het verongelukken der Scheepen, de Mans en Vrouwen, Jong en Oud, die daarop gevonden wierden, tot Lyfeigenen wierden gemaakt, en de goederen prys verklaard. Maar dewyl daaruit onder de Nabuuren, veele ongelegenheden en Oorlogen ontstonden, heeft men dit *Strand-* of *Vaarrecht*, anders ook Grondroerend recht genoemd, in de meeste Landen die aan de Zee liggen, afgeschaft, en men is daarin overéëngekomen, van onderling verpligt te zyn, om de Rederyen en ingelaadene goederen van een Strandend Schip, naar zyn uiterste vermogen te redden en te bergen; maar dezelven voor de betaaling van een billyk bergloon, uit des Schippers Rederye en des Koopmans goederen, volgens de schatting van goede Mannen en verstandige Luiden, terug te geeven. Dit vergelyk heeft zyne betrekking maar op eerlyke Scheepvaarten, maar wanneer 'er een Roofschip, Vrybuiter of Kaper strandt of door Schipbreuk vergaat, als mede wanneer een Schip dat contrabande waaren voert, verongelukt, of de Scheepen het moedwillig tegen weêr en wind avontuuren, of aan verboden plaatsen, al willens, gedreeven worden, dan is de Landsheer gewoon zig dezelven eenigsints toe te eigenen, hoewel het oude Strandrecht, Vaarrecht of Grondroerend recht, op zyn strengst genomen, niet meer geoeffend mag worden.

STRANGULATIO. De toeworging der Keel. Hiervan is in de Geneeskunde afkomstig.

STRANGULATIO UTERI. De toeworging of stikking der Lyfmoeder; want als de Lyderessen wederom by zig zelven komen, zeggen ze dat het evenëens geweest is, als of haar de luchtpyp met een touw was toegetrokken geweest.

STRANGULEREN. Is eene zeer gewoone Straf by de Turken, waarvoor de Bassa's, de Groot-Visier, de Broeders van den Keiser, ja de Sultan zelfs, nooit zeker zyn. Men gebruikt gemeenelyk daartoe een paar sterke Janitsaaren, die aan den noodlottigen Misdaadiger eene koord van zyde pre-

visch, door PAULUS JOVIUS in zyne beschryving der Romeinsche Visschen, *Callichtys* geheeten; hebbende ongedeelde Zwemvinnen over den gantschen rug; en eene diergelyke van den *Anus* af tot aan den staart toe, zynde van een zeer lekkeren smaak en zeer goed om te eeten.

STROMBI. *Strombites*. Zoo noemt men de *Schroefslakken* of *Naaldjes*, die gedraaide eenschelpige *Conchylien* zyn, met zigtbaare omdraayingen en kringen, en zeer lange, spitse en smalle dunne lyven. Daar zyn meer dan twintig soorten van.

STROMLING. Dit is eene soort van kleine Haring, die zeer aangenaam is, en een uitmuntenden smaak heeft. Men vangt hem in eene verbaasende menigte in de Golf van Bothnien.

STROO. Is de pyp en stam van groot en klein Graan, 't geen gedorscht is. Men gebruikt het Stroo om onder Paarden en andere Beesten te strooien. Daarvandaan komen de Meshoopen, die dienstig zyn om Landen te mesten. In de Huurcedels met de Huurders gemaakt, maakt men werk op het Stroo en de Stroobergen op de Hoeven te laaten.

Men geeft ook het Koornstroo aan het Vee, om het zelve tot voeder te dienen. Men geeft ze ook Gersten-stroo. Eenigen wenden voor dat dit voor Paarden noch Koeyen goed is, ter oorzaake van de Vesels die in hunne tanden komen en de Beesten beletten te eeten. Deese aanmerking wordt in het algemeen niet goedgekeurd, en men kan niet begrypen dat de Vesels van het Gerstenstroo dat ongemak aan Paarden en Runderen geeven zou.

Vermits het Roggenstroo langer is, maakt men daarvan *Bindsels*, of groot stroo om de Gerven te binden, de Wyngaarden en andere dingen, die den Landbouw betreffen, op te binden. Het Haverstroo is goed en lekker. De Glasblaasers gebruiken het om 'er hun Glas in te verzenden. Men maakt van stroo veelerlei werken, als Matten, Stoelen, Koorden, Zonnen- en andere Hoeden, Matrassen en Borduurwerk, en men verwt het met verscheide kleuren.

STROOBLOEM. Zie het Artykel XERANTHEMUM.

STROO-DEK. Is eene uitvinding der Tuinlieden, om in den winter, met weinig kosten, met lang stroo en eenige Latten, een Dek en schuiling voor hunne Bedden te vinden, om de Planten voor de koude te bewaaren, die daardoor zouden bederven. Om dit stroodek te maaken, zyn ze te raade geworden, om vlak op den grond neder te leggen, drie lange Latten van zes of zeven voet, en ze evenwydig vanéén te leggen, twee of drie voet van malkander. Daarna hebben ze dwars over die Latten heen eene laag van lang stroo, een duim dik heen gelegd, ter hoogte van vyf of zes voet, en zoo lang als

de Latten zyn, en daarna hebben ze nog drie Latten over dit bed van ſtroo heen gelegd, zoo dat ze op de andere leggen. Op deeſe wyſe wordt het ſtroo rondom door de Latten ingeſlooten, en maakt eene kleine heining die de bedden voor koude winden bewaart. Men legt ze ook plat op de bedden, ruſtende alsdan op kleine paaltjes, voor de Sneeuw, &c.

STROOMEN. Zyn groote Rivieren, die van de Bergen afſtroomen of uit onderaardſche Gangen voortkomen, eene verre uitgeſtrektheid Lands beſproeien, en eindelyk in de Zee zig ontlaſten.

STROO-VEDEL. *Regaal.* Is een Muzikaal-Inſtrument, beſtaande uit 17 vierkante ſtokken van Beuken of ander zeer droog hout. Deeſe ſtokken zyn zeer verſchillende van grootte, in zoodanig eene evenredigheid, dat elk een afzonderlyken toon heeft. Zy worden op twee draaden getrokken; met kleine kogelen van malkander afgezonderd; over twee ſaamengebonden rollen van droog ſtroo gelegd, en met dunne ſtaaven, hebbende aan het end, een kleine knop, geſlagen.

STROOP. Zie het Artykel SIROOP.

STROOPEN. *Strooperyen aanrigten.* Dit wordt van de Soldaaten gezegd, wanneer zy op party uitgaan.

STROP. *Strik.* Soort van loſſe knoop, die met eenen meer of min langen band, die meer of min ſterk is, naar het gebruik gemaakt wordt, en dient om de deelen, welken uitgerekt moeten worden, te vatten. Deeſe knoop gaat, hoe meerder men trekt, vaſter. Zy wordt in de uit- en tegenuitrekkingen, in de Verloſſingen, &c. gebruikt.

STROPHE. Zie het Artykel SNYDING.

STROPHOS. Zoo wordt genaamd eene hevige pyn, krimpingen en winden in de darmen, die het Colyk verzellen.

STROT. Zie het Artykel LARYNX.

STRUCTOR. Zie het Artykel DIRIBITOR.

STRUCTORUM PRINCEPS. Zie het Artykel BOUWMEESTER.

STRUES. Betekende eertyds by de oude Romeinen, wanneer men verſcheide kleine koeken op elkanderen ſtapelde, om ze aan een zekeren God op te offeren.

STRUIF. Wordt van beſlagen Eyeren, in de Pan gebakken, gemaakt. — Men kluſt eyeren, doet 'er een fyn gehakte Citroenſchil in, een weinig Room van Melk en Zout; alles wel onderéén geſlagen zynde, bakt men het in de pan. Eer men de Struif op een ſchotel omkeert, ſuikert men ze in de pan; daar na keert men ze naar den kant om die kleur heeft gekreegen, legtze op een Schotel, en doet 'er ſuiker over, om ze heet voor te zetten.

STRUIF-RAD, of SCHEP-RAD. Is eene soort van een onderslaand Waterrad, aan hetwelke de Duigen op de stirn of op het voorhoofd ingezet, en aan hunne Enden met stokken en staven tegens het geweld van het water bewaard zyn. Zie PLAAT CCXLVIII. *Fig.* 3. Hetzelve wordt gebruikt daar men geen water genoeg heeft tot een stokrad, of ook indien het water geen val genoeg heeft tot een overslaand Rad, gelyk dan dikwils gebeurt dat de val van het water maar 3 voet, en de waterstand 1½ voet is. Het Rad zelve heeft geene zekere of bepaalde maat ten opzigte van zyne hoogte en wydte, maar wordt naar den waterval en naar het goedvinden van den Bouwmeester gemaakt.

STRUIK. Zie het Artykel FRUTEX.

STRUIKEN en STUELLEN. Wil niet anders dan kwaad hout beduiden, daar weinig voordeel van komt, en dat niet is dan Brem, Doornen en Distelen.

STRUISVOGEL. Is een der grootste Vogelen die men kent, alzoo 'er zyn, die meer dan 10 voet hoog zyn, als men ze van boven het hoofd, tot onder aan de voeten meet. Het hoofd is klein en men vindt 'er weinig breins in, en is gedekt met kleine geele haairtjes, zoo dat het byna kaal is, gelyk ook de Dyen en zyden. De oogen zyn rond, met beweegbaare oogleden van boven, tegen de gewoonte der vogelen aan. Zyn bek is kort en puntig, de tong klein, de hals lang, en met eene soort van kleine Dons gedekt; een weinig grys en glimmend, dat meer naar haair dan naar veders gelykt. Men noemt het ook dikwils het haair van een *Struisvogel*. De rug is breed; de vleugelen zyn kort, met fraaie witte Veders voorzien, of zwarte, of bruine, gryse, zagte, donsagtige. Het Lyf is met witte veders, zwarten en grysen bedekt. De staart is wit; de Dyen groot, grof en spierig, zonder veeren, maar met een gerimpeld wit rosägtig vel. De pooten zyn met groote schubben gedekt, en men vindt dat ze eenigsints naar die van een kemel gelyken. Dit heeft ze den naam van *Struthio Camelus* doen krygen. De pooten zyn verdeeld als die van Koeien, hebbende maar twee groote klaauwen. De geboorteplaats van deese Vogels is Afrika, Moorenland, Arabien en Peru. Zy beminnen de Woestynen. Men vindt 'er dikwils groote Troepen van. Hy loopt snel, maar gebruikt de vleugels niet om te vliegen, maar zy dienen hun voor zeilen, als zy voor den wind hebben. Men gebruikt de vleugels en de staart tot verciersels op de hoeden en op de ledikanten. Die van de Mannetjes komen, zyn schooner en meer geacht dan die welken van de Wyfjes komen, om dat ze veel grooter zyn, beter voorzien en de einden ronder hebben en de zyden fyner. Elke van die vleugels draagt aan haar eind

twee

twee Ligchaamen, een dun, lang, hol, hard als een horen, hebbende byna eene figuur van een pen van een Yfervarken. De Eyeren zyn zoo groot als een Kindshoofd, byna eyrond. De fchil is dik, glad, hard en wit. Men maakt 'er vaten van, en het binnenfte is goed om te eeten.

De Struisvogel eet Kruiden, Gerft, Boonen, Beenen; zy zwelgt ook Yfer, Keifteenen verdeelt ze door wryven en kleinmaaken, 't geen ze in de Maag te boven komt, maar ze krygt 'er geen voedfel van. Die harde ftoffen dienen haar niet, dan om zagter ftoffen, daar ze voedfel van hebben, en 'er mede gemengd zyn, te kleinzen en fyn te maaken. Zoo zy daar meer van doorzwelgen dan ze tot het verbryffelen van nooden hebben, dan zyn ze daarvan ziek en fterven.

STRUISVOGELS-EY. *Ovum ftrutionum.* Is zeer groot en dik, gelyk het hoofd van een kind. De dikke fchaal is van buiten geel, van binnen wit. Men vindt ze in Afrika, voornaamelyk aan de Kaap de Goede Hoop. Beide hebben haar gebruik in de Medicynen.

STRUMA. Is een groot of klein kliergezwel aan den hals.

STRUSEN. STRUALI. Eene zekere foort van Ruffifche Schepen, in de gedaante van groote fchuiten, zyn zeer gemakkelyk gebouwd, en met taamelyke vertrekken, glafen, tafels, banken en bedden voorzien. Zy hebben van agter een ftuur, wel van 6 vaamen lang, en de roeiers zitten op de Voorfteven onder een verdek, zoo dat zy ook in den fterkften regen niet nat worden, en wanneer het vaartuig op een Zandbank komt te zitten, dan ftooten zy het met boomen voort, of ligten het van onderen op.

STRUTHIO. Zie het Artykel Struisvogel.

STRYCHNODENDRON. Is de *Piper Indicum* of *Indiaanfche Peper.*

STRYDKOLF. Is een korte ftaf, van boven met een hoekigen knop. In Hongaryen, Poolen en Tartaryen worden ze van de Hooge Officieren, als een teken van hun Character gedraagen en *Puzykan* genaamd.

STRYKEN. Zoo wordt in de Markfcheid of onderaardfche fcheidkonft van de Gangen, Kuilen &c. gezegd, als men daarin bemerkt, hoe zy van de eene plaats tot de andere in 't gebergte, naar een zekere waereldftreek in eene regte linie voortgaan. Om dit ftryken te ontdekken, bedient men zig deels van het Groef-Compas, maar in Yfer Bergwerken van fchyven en Hoekenwyfers; fchoon men daarmede niet zoo naauwkeurig trekken kan. Voigtel in zyne Marktscheidkonst p. 153. leert hoe men zonder de fchyven veel zekerer de ftrykgangen aftrekken kan, en befchryft daartoe een ander goed inftrument. Door het ftryken bekomt de Gang voornaamelyk

melyk vierderhande benoemingen. Zyn nut bestaat daarin dat men by dag de ruimte vinden kan, welke zig tusschen twee plaatsen bevindt die tegens elkander gedreeven worden; 't welk men voornaamelyk weeten moet, indien een gedeelte van den Berg of van de Gang moet doorgeslagen worden, in 't byzonder als men in een ryke Myn of Ertsgroef werkt.

STRYKEN. Is een Schippers woord, 't geen *nederhaalen* of *nederlaaten* betekent, en op de Zeilen en Vlaggen wordt toegepast, en op alles wat in een takel hangt.

STRYKENDE HOEK. *Angle Flanquant.* Zoo wordt de Hoek genoemd, welken de Flanque of strykliniе, met de Defens-Linie maakt.

STRYK-LINIE. Zie het Artykel FLANC.

STRYKNET. *Tonnelle.* Is een Net van 60 tot 70 voet in de lengte, en omtrent 24 voet breed, met een zak in het midden, en aan beide enden met lange stengen uitgerekt. Aan den benedenrand worden vederen of spaanderen vastgemaakt, om de vogels te doen verschrikken. Als men dit net gebruiken wil, dan vatten twee Mannen de stengen, en spannen het net in de lengte uit. De derde draagt den zak. Dus draagen ze het net met het onderste einde digt aan de Aarde, gaande het Land of den Akker op en af. Als 'er een Vogel opvliegt, dan leggen ze het neder, verworgen denzelven en gaan verder. Dit moet by nagt en in donker geschieden; want by de Maanenschyn is het te vergeefs. Deese soort van netten, worden eigenlyk maar tot Leeuwrikken gebruikt; doch aangezien ook Kwakkels, Patrysen en Haasen daaronder gevangen worden, zoo staat het niemant vry, behalven den Heer van de Wildbaan, om dit net te gebruiken.

STRYKPLAATS. Zie het Artykel SECOND FLANC.

STRYPHNA. Zie het Artykel ADSTRINGENS.

STUCCADOORWERK. *Albarium. Marmoratum.* Zie het Artykel MOSAISCH-WERK.

STUDENTEN. Zyn jonge Lieden van den Adel- Middel- en Burger-stand, die op eene Hoogeschool, de Lessen der Professooren bywoonen.

STUDIUM. *Studie*, Geleerdheid; wordt gezegd van iemant die zig in de Weetenschappen sterk geoeffend heeft.

STUFFO. Was by de oude Duitschers een Afgod, welken zy gewoon waren op den Stauffenberg, in het Eischsfeld, te aanbidden.

STUIFREGEN of STOFREGEN. Is een fynen regen, die gemeenelyk in den winter, na den mist valt.

STUIPEN. Zie het Artykel CONVULSIO.

STUITBEEN. Zie het Artykel COCCYX.

STUIVER. Een Hollandsche stuiver heeft 8 duiten. Zes stuivers doen een Hollandsche schelling en 20 doen 1 Gulden. *Zestig* Cleefsche stuivers maaken een Ryksdaler Courantgeld. *Twintig* Fransche stuivers zyn een *Franc* of *Livre*.

STUKKEN. *Tormenta*. In het Fransch *Pieces de Canon*. Zoo wordt het grof Geschut genaamd, waaruit steenen, ysteren en looden kogelen geschooten worden. Hedendaagsch onderscheidt men ze gemeenelyk in Cartouwen en Slangen. De Cartouwen zyn wyder, doch de Slangen naar evenredigheid langer. Men heeft heele, drievierendeels, halve, vierendeels, en halve vierendeels Slangen.

STUKKEN VAN ACHTEN. *Peso*, *Spaansche Mat*, *Petto d'Otto* Is eene Spaansche Zilveren Munt, die uit 8 Reaalen bestaat, waarvan zy ook den naam heeft, bedraagende naar ons geld te rekenen, omtrent 40 Stuivers. In Portugal maakt een Stuk van Achten of Pataca, 15 Reaalen of 600 Rees.

STUNDEN FRAUEN. *Uur-Dames*. Zoo noemt men te Weenen aan het Keiserlyke Hof, de Dames, die zig op een zeker uur moeten laaten aanmelden, wanneer zy de Keiserin willen opwagten.

STUPA. *Stuppa*. Werk, of een Doek, die in *Liquer* gedoopt en op het pynlyke Lid gelegd wordt.

STUPA PYROTECHNIA. Zie het Artykel Stopinen.

STUPEFACIENTIA. Zie het Artykel Anodyna.

STUPHA. Een *Zweetkist*, is by de Heelmeesters bekend, wordende tot het geneesen der vuile Ziekte gebruikt.

STUPOR. Zoo wordt de ongevoeligheid genaamd; diergelyke in eene *Paralysis* pleeg plaats te hebben. *Stupor Dentium*, wordt van de tanden gezegd, als men veel Asyn gebruikt heeft. *Stupor* wordt ook genaamd de Doofgevoeligheid, wanneer iemands hand of voet slaapt.

STURIO. Zie het Artykel Steur.

STURNUS. De *Spreeuw*. Daarvan is op het Artykel Spreeuw reeds eene beschryving gegeeven. Zie 'er eene Afbeelding van op Plaat CCXLVIII. *Fig*. 5. Waar No. 1. het Mannetje, en No. 2. het Wyfje vertoont.

STURTZE. Zoo wordt op de Bergwerken die plaats genaamd, alwaar het Erts uit de Tonnen geschudt of gestort wordt.

STURTZER. Dus noemt men die Berglieden, die des daags op de Sturtze staan, en het Erts uit de Ton schudden.

STUT, of SCHOOR. Zoo wordt in de Bouwkonst genoemd, het geene dat men gebruikt om een' Last te draagen. Men verdeelt dezelven in *Gemeene Stutten*, die of rond, gelyk zuilen zyn, of vierkant, die men Pilasters noemt; en in *Nood-*

stut-

stutten, waaronder de Kraagsteenen en Karnissen mede begreepen worden. In 't geheel is van eene stut aan te merken, dat ze doorgaands naar den Last moet geëvenredigd worden, welken 'er door gedraagen zal worden; dat haare dikte niet veelmaals in de hoogte moet begreepen zyn, indien de stut een grooten Last draagen moet, omdat een korte en dikke stut meer draagen kan dan een lange en dunne. Eindelyk moet dezelve uit even dezelfde Materie toebereidt zyn, waaruit de Last bestaat, of nog beter uit eene steviger stoffe.

STUUR- of LEID-ROER. Is een dik Hout, 't welk van onder het breedste, maar van boven eenigsints smaller is, en wel eenige voeten boven de Agtersteven en beneden voorby gaat. Deszelfs gedaante is zeer verschillende; want somtyds wordt het regt naar buiten gaande, by eenige Schepen integendeel, met de overhelling van de Agtersteven, parallel en dus naar binnen uitspringende gemaakt. Dit Roer wordt voor alle dingen, door hulp van verscheide daaraan gemaakte Haaken of Tappen, in die aan de Agtersteven aangeslagen en met openingen voorziene groote en sterke yzeren banden ingehaakt, welke Banden door de Schippers *Vingerlingen* genoemd worden. Boven en beneden, en op meer andere plaatsen is het zelve wel met yseren Banden voorzien, ten einde hetzelve door het geweld van de Baaren en door andere toevallen, niet zoo gemakkelyk kan vernield worden. Daar nu, zoo als boven gezegd is, het Roer boven de Agtersteven gaat, zoo wordt aan deszelfs bovengedeelte een lange stok, die de *Roerpinne* of de *Roerstok* heet, nadat dezelve door een gat in de Kamer van de Connestabels gestooken is, vastgemaakt; denzelven voert boven aan het verdek horizontaal en met hetzelve doorgaands parallel, en legt hem met zyn ander end of tap in een Nuth of Legger; ten einde hy als een Wel of As gemakkelyk daarin kan bewoogen worden. Eindelyk wordt nog een andere stok, welke de *Kolderstok* heet, boven uit de Hut, door de Kajuit, perpendiculair naar beneden tot op het agterënd van den Roerstok ingezet en vastgemaakt; door welkers beweeging heen- en- weder, dus ook het Roer bewegd kan worden. Het nut van dit Stuurroer bestaat daarin, dat niet alleen het Schip zelve daardoor geregeerd kan worden, ten einde het eenen gelukkigen en goeden Cours neeme, maar ook dat het geheele Geschut van het Schip, met nut en niet te vergeefs kan afgeschooten worden, vermits door het draaien en wenden van het Schip, hetzelve, om zoo te spreeken, gerigt en gesteld moet worden. Ten dien einde bevindt zig altyd by hetzelve een Stuurman, die de konst verstaat en hetzelve behoorlyk weet te regeeren. Men is in 't ge-

gemeen van gevoelen, dat tot de uitvinding van dit Stuur-Roer, gelyk als tot de gedaante van het geheele Schip, een visch met zyn staart aanleiding heeft gegeeven; want gelyk deese by den Visch zyn *Cours* moet bestieren, alzoo verrigt het Roer by een Schip hetzelfde. FURTENBACH, in zyne *Architectonica Navali* p. 63, beschryft hetzelve zeer uitvoerig, en heeft het ook naar zyne aldaar gebruikte maat ordenlyk ontworpen.

STUURBOORD. Betekent aan het Schip de tegterzyde, wanneer men agter op een Schip staat en naar vooren ziet; maar de slinkerzyde van een Schip wordt *Bakboord* genaamd.

STUURMAN. Is de geene die op het Schip de bestiering van het Stuur of van het Roer heeft. Dezelve heeft doorgaands een Onderstuurman en Derdewaak onder zig.

STUUR-PEN. Is de Balk, die door des Conneftabels kamer, in het Roer, agter het Schip gaat, waardoor het Stuur heen en weer beweegd wordt.

STUUR-PLECHT. Is de Plecht daar de Stuurman op staat.

STUWEN. Is een Schippers woord, betekenende het schikken der Goederen in een Schip, zoo dat 'er geen ledige plaats in het Ruim overblyft, om 'er veel te kunnen bergen.

STYF LINNEN. *Bucaranum.* Is een grof en sterk gegomd Lynwaat, dat tusschen de voering en het kleed gezet wordt, om hetzelve glad en styf te doen zyn.

STYFSEL. *Amylum. Amydon.* Is het bezinksel of overblyffel dat men op den Bodem van de Tonnen vindt, waarin de Styffelmaakers de Zemelen hebben laaten weeken. Van dit Bezinksel, van zyne Zemelen gescheiden, maaken ze Brooden, welken ze in den Oven, of in de Zon laaten droogen, en daarna in kleine brokjes vallen.

Om goede Styffel te maaken, moet men de schoonste Tarwe neemen, en ze wel reinigen of uitzoeken, zoo dat 'er niet inblyve dan het enkele graan; zet ze dan een tyd lang in de Zon te weeken, als het heel warm is, en geef haar 's morgens en 's avonds versch water. Hiertoe is Regen en Rivier water het best. Als het Koorn, met een vinger heel zagt gedrukt wordende, opsplyt, dan heeft ze genoeg. Hoe warmer weer het is, hoe eerder ze splyt, doch het hoogste dat ze te weeken moet staan, is twaalf dagen als het niet warm is.

Daarna moet men een zak hebben, daartoe afzonderlyk gemaakt, zynde een half el lang en een vierdedeel breed, van eene rosse kleur, wat fyn van draad en bekwaam om de Zemelen daarvan af te scheiden. Dan moet men eene andere Tobbe hebben, die ter deege schoon is, en eene schoone en gladde Plank daarop leggen; daarna vyf handen vol Graan ge-

nomen en in den Zak gedaan, die wel genaaid dient te zyn, op dat hy niet berfte als men hem fterk drukt en wryft. Al wat uit den Zak komt, valt in den Bak, en wanneer de Bloem van de Tarwe daar niet door wil, moet men den Zak nu en dan in het water fteeken om dat te verhelpen. Als 'er dan niets meer in is dan het kaf, moet men den Zak omkeeren, om hem ledig te maaken, en ter deeg uitfchudden, en 'er dan weder nieuw Koorn in doen, tot het laatfte toe.

Als de Bloem of de Styffel dus op den grond van den bak is; zoo zal 'er zig een ros water bovenöp zetten, 't welk gy 'er moet laaten afloopen; daarna fchoon water 'er op gieten en alles wel omroeren, en door een' Linnen doek laaten loopen; dan wederom in den bak met water gedaan, 't welk gy tot vier of vyfmaalen daar af moet gieten, zonder het egter door den doek te doen; en in de Zon laaten ftaan. Als 'er dan geen water meer in den bak is, moet gy de Styffel in ftukken fnyden, om ze daaruit te haalen, en ze op een plank te zetten daar een linnen doek over gefpreidt is; dan ze in de Zon of in de open lucht zetten, om ter deeg te droogen en daarna weg fluiten.

Als men zig daarvan bedienen wil, neemt men 'er zoo veel af als men van nooden heeft, zet het een geheelen nagt te weeken, met vier- of vyfmaal ander fchoon water daarop te gieten.

Men maakt 'er witte Styfzel van, met ze te doen kooken in water, tot dat ze de klaarheid van een dunne en klaare Lym heeft. Wil men ze dan blaauw hebben, zoo werpt men 'er een weinig blaauwfel in; doch de kleur zal te leevendiger worden, als men 'er maar een klein ftukje Aluin en een weinig Schaapen-Ongel in doet. De witte Styffel is ook het voornaamfte deel van de Poeder voor Pruiken en Haairen.

De Styffel is goed voor de kwaalen der oogen. Zy belet het Bloedfpuwen en verzagt de fcherpe flym en vogten die op de borft vallen.

De befte Styffel is wit, teer, ligt aan Poeder te wryven, aan groote ftukken, moet in de Zon gedroogd zyn, omdat die by den Oven of by den Kagchel gedroogd, harder is.

De *Styffel voor Binders* maakt men ook van de Bloem van Koorn of Rogge, die de befte is. Men doet 'er ook wel Vifchlym onder. Deefe laatfte is goed om Verzweeringen te rypen.

STYGBEUGEL. Is het verband dat in de Voet-laating te pas komt. Het wordt gemaakt met een zwagtel, die anderhalf el lang en omtrent twee vingers breed is. Het wordt opgerold. Nadat de Heelmeefter adergelaaten, den voet uit het water gehaald en afgedroogd, en den drukdoek op het wondje

gelegd heeft, ſpreidt hy het loſſe uiteinde des Zwagtels op zyne knie uit, en laat hem zes of zeven vingers breed aan het buitenſte des voets hangen. Hy houdt dat met zyne knie vaſt, doende den hiel des Lyders daarop ruſten. Vervolgens brengt hy de rol op den drukdoek, en doet een kringswyſe ommegang rondom het inwendige deel des beens. Hy komt vervolgens van den uitwendigen enkel weder terug, en gaat onder den drukdoek, langs het inwendige Zydelingſche gedeelte des hiels onder den voetbal; daarvandaan komt hy weder op de Wreef; gaat over den Drukdoek, en doet om laag, rondom het been, kringswyſe omgangen. Het uiteinde des Verbands bevindt zig alsdan aan het uitwendige gedeelte des Beens. Hy ligt den voet des Zieken op, om het eerſte hoofd te degradeeren. Dat gedaan zynde vouwt hy dat boven den voet, en knoopt het omlaag aan den uitwendigen enkel met het laatſte. Dit Verbandt wordt de Stygbeugel genaamd, omdat het, als het aangelegd is, naar een Stygbeugel gelykt.

STYGBEUGEL. *Stapes*, *Oſſiculum Stapedis*; in het Franſch *l'Os Etrier*. Is een der Beentjes van het inwendige gehoor, dat waarlyk de gedaante van een' Stygbeugel heeft. Men merkt daarin aan deszelfs Voetſtuk, het welk uitwendig dun en met een oneindig getal gaatjes doorboord is. Het is breeder en korter dan zyne zyden die byna gelyk zyn, en eene ſoort van eenen gelykzydigen Driehoek, welke aan zyne punten eene holligheid heeft, maaken. Het voetſtuk en de zyden hebben binnen in de holligheid, langs zyne gantſche uitgebreidheid, eene merkelyke Groef. De tuſſchen deeſe deelen begreepene plaats is met een zeer dun vlies opgevuld, doorzaaid met vaten, en dat niet in de Groef, maar aan eene van haare uitwendige oppervlaktens vaſt is.

STYGBEUGELS. Zie de Artykels STAPES, en ETRIER.

STYGEN. Wordt in de Markt- of onderaardſche Scheidkonſt, zoo wel van de bovenvlakte van den Aardbodem, of aan den dag, als ook van de *Straſſen* van een Groefgebouw gezegd, indien de grond met het ééne end telkens meer en meer van het Centrum der Aarde verder afwykt. Zulks erkent men aan den Graadboog, wanneer de ſtyger of ter linker- of ter regterhand uit het midden gerekend, eenige of meer minuten en Graaden afſnydt, die het ſtygen van den Boog verklaaren en bepaalen. Want men moet aanmerken dat het ſtygen gerekend wordt gelyk men begonnen heeft met eene Linie voort te gaan. Ik begin, by voorbeeld, PLAAT CCXLVIII. *Fig. 6.* ter linkerhand, horizontaal tot aan den Berg A te gaan, alsdan ververt telkens deszelfs vlakte van het *centrum* van den Aardbodem tot in de ſpits B, en alzoo zegt men van de Linie

AB dat ze ſtygt. Gaat men nu van dezelve verder voort in C, en daalt zy tegen het end D weder naar het *Centrum* van den Aardbodem, zoo heet dit wel het vallen; maar indien men zoude begonnen hebben, om van de regterhand van deeſe Linie DCBA voort te gaan, zoo zoude DC het ſtygen en BA het vallen zyn.

STYGENDE VERHOUDING. Zie het Artykel RATIO.

STYGIÆ AQUÆ. Zoo noemen de Geneesheeren *Corroſive* Voxten, als ſterk water, *Aqua regia*, &c.

STYGNITES LAPIS. Zie het Artykel LAPIS SYENITES of STYGNITES.

STYL. SCAPUS. In het Italiaanſch *il Fuſto*; in het Franſch *Le Fuſt*. Is in de Bouwkunſt het middelſte ronde deel van een' Pylaar; zynde van onder gelyk rond, maar naarboven allengskens dunner, gelyk de ſtam van een' Boom. Daarvandaan wordt het onderſte deel *Scapus teres*, en het bovenſte *Scapus contractus*, gelyk het middelſte eigenlyk de *Schaft* of *Styl* genaamd. Hoe de ſterkte van deeſe ſtylen of ſtaaken aan de Bruggen geëvenredigd, en de grond daartoe gelegd moet worden, leert L. C. STURM, in zyne *volkomen Aanwyſing om Stads Poorten*, *Bruggen*, *Tuigbuiſen*, &c. *behoorlyk aan te leggen*. p. 23, en LEUPOLD in zyn *Theatro Pontificiali*. — De ſterke veelhoekige Muuren, die men in de Kerken gebruikt, ten einde zy het Deken-Verwulft kunnen draagen, voeren met de bovengemelden denzelfden naam, om dat zy tot een dergelyk oogmerk gebruikt worden; egter worden zy meerendeels veelhoekig gemaakt.

STYL. Zoo wordt genaamd de ſpreek- of ſchryfwyſe die zig iemant heeft aangewend. Het een en ander noemt men *Stylus* of een *Styl*. Maar tot een goeden ſtyl wordt vereiſcht: 1. dat hy zuiver zy, en de Taal inwelke men ſchryft of ſpreekt, niet verkragte. 2. Dat hy duidelyk zy, en door hoogdraavende en ongewoone woorden niet verduiſterd worde. 3. Dat de woorden met de zaak, den tyd, de perſoon en de plaats overeenkomen. Dus is, by voorbeeld de ſtyl van een Advokaat en een Koopmans ſtyl, zeer verſchillende, en deeſe laatſte is doorgaands zeer kort. Zie verder de Artykels STYLUS.

STYLEEREN, opſtellen, ordonneeren, eene Redenvoering of een Brief ordenlyk op het papier ſtellen, en in eene cierlyke orde brengen.

STYLITÆ of KIONITÆ. Waren by de Ooſterſche Christenen eene zekere ſoort van Geeſtelyken, die een vertrek op een zekeren zuil, of op eene hoogte lieten bouwen, alwaar zy dikwils 20 of 30 Jaaren lang byéén kwamen om hunne Godsdienſtige overweegingen in alle ſtilte te kunnen oeffenen. Deeſe Lieden waren gewoon, om Wortelen, Kruiden

en

en allerlei flegte fpyfen te eeten, welke zy van eenen Broeder uit het naafte Kloofter ontvingen.

STYLOBATA. Is zoo veel als een *Piedeftal* of Voetftuk.

STYLOCERATOHYOIDEI. (In de *Anatomie*) Dus worden de twee Spieren genaamd, die het Wiggebeen en de Tong op zyde trekken.

STYLOGLOSSI. (In de *Anatomie*) De naam van een paar lange en dunne Spieren, die met een haarer uiteindens vaftgehegt worden aan het Priemuitfteekfel des Slaapbeens, en met het andere aan de tong. Dit laatfte uiteinde heeft twee Vefelbundels, waarvan 'er een ter zyde langs de geheele tong loopt; en aan derzelver punt eindigt; de andere verlieft zig in den wortel van de tong. Deefe Spieren kunnen de tong op zyde draaien, indien ze afzonderlyk werken, en dezelve, indien zy te gelyk werken, agterwaarts trekken.

STYLOHYOIDEUS. (In de *Anatomie*) Een fpiertje, dat zig in de fchuinte, van den wortel des priemswyfe uitfteekfels van het flaapbeen, naar de hoornen des Tongebeens, ter plaatfe alwaar zy aan het voetftuk veréénigd worden, begeeft. Deefe laatfte vafthegting heeft deefe Spier ook *Stylo-Ceratohyoideus* doen noemen. De Vefels van dit laatfte uiteinde verwyderen zig van elkander voor haare inplanting, en laaten de Middelpees der tweebuikige Spier van de onderkaak door.

Als deefe Spier zig faamentrekt, trekt zy het Tongbeen fchuins naar boven.

STYLOIDES. Dat ftiletswyfe gemaakt is. Deefe naam wordt (in de *Anatomie*) aan de Uitfteekfels, die eene dergelyke gedaante hebben, gegeeven. De voornaamfte wordt aan het uitwendige des voetftuks van het bekkeneel, in het flaapbeen, waargenomen. De grootte en gedaante zyn verfchillende.

STYLO-MASTOIDEUM. (In de *Anatomie*) De naam van een klein Gaatje, dat aan het voetftuk des bekkeneels, tusfchen het Priem- en Mam-uitfteekfel des Slaapbeens gelegen is. Het is de uitwendige opening van den Fallopiaanfchen waterweg, die het harde gedeelte der gehoorzenuw doorlaat.

STYLOPHARYNGÆI. (In de *Anatomie*) De naam van een paar fpieren, die met een hunner eindens aan het Priemswyfe uitfteekfel vaftgehegt zyn, en door het andere aan het zydelingfche gedeelte des ftrots. Zy trekken den ftrot zydewaarts in de hoogte. Men zegt doorgaands dat ze den ftrot verwyderen, doch de Heer Winslow vindt dat dit gebruik, noch aan hunne ligging, noch aan hunnen loop beantwoordt.

STYLUS. Betekent eigenlyk een *Priem*, waaronder verfcheide Chirurgicaale en Anatomifche Inftrumenten geteld worden. — *Stylus* wordt ook een *Grifje* genaamd. In de Tydrekening

betekent Stylus Vetus, den ouden Juliaanſchen; Stylus Novus, den nieuwen Gregoriaanſchen ſtyl of Almanak. — De ſteel van eene Plant, wordt door Columella ook *Stilus* of *Stylus* genaamd.

STYLUS CURIÆ. Is de aart en manier van ſchryven, gelyk het in vorſtelyke Cancelaryen gebruikelyk is, inwelken men zegt: *Verba valent uſu ſicut nummi*, dat is: de woorden gelden door het gebruik.

STYLUS CURIÆ ROMANÆ. Is de aart en ſchryfwyſe, die in de Pauſſelyke Cancelarye te Romen gebruikt wordt, wanneer zy haare Brevetten en andere Inſtrumenten opſtelt.

STYLUS. Zie het Artykel Wyzerstok.

STYMMA. Is de droeſſem, het zy van Zalve, het zy van iets anders, dat afgezygd zynde, zig op den grond zet.

STYPTICA. Zie het Artykel Adstringens.

STYRAX. ARBOR. Heeft ſtam en bladen, gelyk een Queeboom, ſchoon de bladen kleiner zyn. Uit deeſen Boom zypelt een gomägtig, vet, donkerrood en welriekend ſap, Storax Calamitæ genaamd. Zie onder het Artykel Storax.

STYX. Dus noemden de Oude Grieken en Romeinen een helſchen Poel, van die heiligheid, dat 'er de Goden by zwoeren. Zelfs geloofden ze, dat iemant der Goden en Godinnen, die zyn eed, by *Styx* gedaan, had gebroken, een tyd lang van de Maaltyd der Goden, en het befaamde *Nectar* en *Ambroſyna* geweerd wierd.

SU. Dus noemt Nieremberg, in zyne *Hiſt. Exot.* L. IX. c. 47. een Dier dat zig aan de Rivieren onthoudt, en dat men in Patagonien vindt. Op het eerſte opzigt ſchynt het eenige overeenkomſt in gedaante met den Leeuw te hebben. Het heeft eene ſoort van baard aan de kin en aan de wangen, die zig tot aan de Ooren uitbreidt. Zyne haairen zyn niet zeer lang; zyn borſt is breed; zyne lendenen dik; zyn ſtaart is breed en zoo lang als die van een Eekhoorn. In Siberiën bekleedt men zig met het vel van dit Dier. Wanneer het vlugt, draagt het zyne Jongen op den Rug, en bedekt hen met zynen Staart. Men vangt het met zyne jongen in kuilen, die men in de Aarde Graaft en met takken van boomen bedekt. Wanneer het hierin gevallen is, byt het zyne jongen dood, en ſneeft onder de Slagen der Jaagers niet, dan nadat het hen door een verſchrikkelyk geſchreeuw heeft getragt te verbaaſen. Men geeft dit Dier ook den naam van *Surugoaraté*.

SUASSA. Is een vermengd Goud in Ooſt-Indiën, dat ſommigen voor het *Electrum* der Ouden aanzien. Het wordt door vermenging van Koper en Staal met Goud bereidt. Deszelfs

vuurige kleur wordt hooger dan die van Goud gerekend; waarom men 'er veele Ringen, Bocaalen, *enz.* van maakt.

SUB. Eene Latynsche Prepositio, betekenende *onder* of *beneden*, welke in veele Taalen overgenomen is. Dus zegt men *Sub-Brigadier* &c. — In de Hollandsche Taal heeft men daarvoor de prepositie *Sous*, die hetzelfde betekent, en men zegt *Sous-Brigadier*, *Sous-Luitenant* &c.

SUB-ACTIO. Zoo wordt genaamd, als men iets, of met handen mengt of gedwee maakt; als Wasch &c, of in een Mortier.

SUBALARIS VENA. Zie het Artykel MEDIANA VENA.

SUBALTERNATIO. Zoo worden in de *Logica* genaamd, zoodanige Stellingen, als de byzonderen onder de algemeenen staan, by voorbeeld: *Alle menschen zyn sterffelyk. Eenige menschen zyn sterffelyk.* De eerste wordt genaamd *Propositio Subalternans*; de tweede *Propositio Subalternata.* Beide worden saamen genaamd *Subalternæ.* Menschen welken onder malkander staan, worden ten aanzien van de geenen waaronder zy staan, *Subalternen* genaamd, doch dit woord wordt meest gebruikt in den Krygsdienst, van mindere Officieren, die, ten opzigte van de hoogere of Staf-Officieren, *Subalternen* genoemd worden.

SUBBASCHI. Zoo worden by de Turken de Gerechtsdienaars genaamd, die onder den Cadi staan.

SUBBUTEO. *Hippotnorchis.* Is een Roofvogel, zoo groot als een Raaf, maar hy heeft de gedaante van een Visch-Arend. Hy leeft van Padden, Slangen en Kikvorschen. In Egypten is hy zeer gemeen. Zyne Gylen, gepulveriseerd en ingenomen, zyn een middel om lust tot byslaapen te verwekken.

SUB-CARTILAGINEUM. Zie het Artykel HYPOCHONDRIACUM MALUM.

SUBCLAVIÆ ARTERIÆ ET VENÆ. Zoo worden (in de *Anatomie*) de, onder het sleutelbeen liggende, Bloed- en Polsaderen der Armen genaamd,

SUBCLAVIUS MUSCULUS. (In de *Anatomie*) Een langwerpig spiertje, dat schuins tusschen de eerste Rib en het sleutelbeen ligt. Het is door een zyner uiteindens vast aan het gantsche midden- en onderste gedeelte der holligheid, tot op een duim afstand van ieder uiteinde. Het is aan de Borstbeenzyde vast aan de eerste Rib en aan het Kraakbeen, waardoor het met het Borstbeen articuleert. Deese Spier haalt het opgeligte sleutelbeen neder en belet het de al te groote afwyking. Eenige ontleedkundigen hebben, 't welk oneigen is, deese Spier gesteld onder het getal van die, welken tot de ademhaaling dienen. Het onderzoek van de rigting haarer veselen toont, dat zy dit gebruik niet hebben kan.

SUBCONTRARIE POSITIE. (In de *Geometrie*) Is wanneer twee gelyke Driehoeken zoodanig geplaatst zyn dat ze één gemeenen hoek hebben V, (PLAAT CCXLVIII. *Fig.* 7) aan de Vertex, en nogtans hunne Basissen niet parallel. Indien de schaalagtige Conus, BVD, zoodanig gesneeden wordt door de vlakte CA, dat de Hoek in C = gelyk de Hoek in D, dan wordt de Conus gezegd subcontraarlyk gesneeden te zyn tot deszelfs Basis BD.

SUBCUTANEUM. (In de *Anatomie*) Zoo wordt genaamd het geene onder de huid ligt, het zy wat het wil. *Subcutaneus Sanguis* is het bloed tusschen vel en vleesch.

SUBDELEGEREN. Iemant in eenes anderen plaats aanstellen; zyn ampt aan eenen anderen opdraagen. Daarvan komt *Subdelegatie*, wanneer iemant, dien iets aanbevolen is, zulks aan eenen anderen opdraagt.

SUB DIACONUS. Is een van de groote Ordens-Persoonen onder de Pausselyke Geestelykheid, aan wien, by zyne inwying, een ledige kelk, met de daarop leggende ledige schaal, onder deese woorden toegediend wordt: *Ziet, wat voor een dienst u toebetrouwd wordt, daarom vermaan ik u dat gy u zoo gedraagt, dat gy Gode welbehaaglyk moogt zyn.* Vervolgens ontvangt hy een kannetje met wyn en water, mitsgaders een handdoek, als ook een Epistelboek.

SUBDIVISIO. Zoo wordt genaamd, als men de deelen van eene reeds gemaakte verdeeling, andermaal verdeelt. Dus is het eene *onderdeeling*.

SUBDUCTIO. Is eene afleiding, als men alle onreine en kwaade vogten, door de purgatie, uit het Ligchaam haalt. In de Scheikunde wordt het *Filtratio* genaamd.

SUBDUCTIO. Zie het Artykel SUBSTRAHEEREN.

SUBDUPLE RATIO. Is wanneer eenig getal in een ander getal tweemaal begreepen is; dus wordt 3 gezegd subduple van 6 te zyn, gelyk 6 duple van 3 is.

SUBDUPLICATE RATIO. Van twee Quantiteiten, is de Ratio van derzelver vierkante wortels. Zie het Artykel RATIO.

SUB EN OBREPTIVE IETS DOEN. Betekent iets, heimelyk en door een valsch verhaal, en verzwyging der waarheid, te verkrygen en uit te vorschen.

SUBER. *Kork* of *Vlotboutboom*. Groeit veel in Frankryk, Italien en Spanjen. De derde inwendige bast wordt in de Artsenye voor verscheide toevallen gebruikt. De *Suber* is tweederlei; witte of Fransche, en zwarte of Spaansche. De eerste is van buiten en van binnen bleekgeel, middelmaatig dik, en, opgesneeden zynde, digt. De tweede is van binnen geel, van buiten zwart, en zoo digt als mogelyk, doch gemakkelyk

om

om door te fnyden. Hoe ze dikker is, hoe beter ze is. MILLER noemt 'er twee foorten van, naamelyk *Suber latifolium, perpetuo virens* en *Suber angustifolium, non Serratum*; maar hy voegt 'er by dat in de Engelfche Hoven geene anderen gevonden worden, fchoon de Italiaanfche Regifters van meer foorten gewag maaken.

SUBETH. Zie het Artykel LETHARGUS.

SUBETH AVICENNÆ. Zie het Artykel COMA VIGIL.

SUBHASTEREN. Betekent iets openlyk verkoopen; omdat oudtyds by de Romeinen, een opgeregte piek of *Hafta*, voor het huis daar de verkooping gefchiedde, een teken was dat de verkooping in het openbaar en vanwegens den ftaat gedaan wierd, dat noemden ze daarom *Sub hafta vendere*.

SUBJECT. Dat aan een anderen onderdanig, of aan deszelfs gehoorzaamheid onderworpen is.

SUBJECT. Is van een Perfoon te verftaan, als wanneer men zegt: *dat is een bekwaam fubject*, dan betekent het zoo veel als dat is een goed voorwerp, een man van bekwaamheid.

SUBJECTUM. Het Onderwerp, wordt verdeeld in een *Subjectum prædicationis*, van hetwelke iets gezegd wordt. — Dit behoort tot de *Logica*. In *Subjectum inhæfionis*, waarin een *Attributum* of eigenfchap, gelyk als inkleevend is. Dit behoort tot de *Metaphyfica*. In *Subjectum Cognitionis*, waarmede de iedere weetenfchap geleerd wordt; en *Subjectum operationis*, waarmede men iets te doen heeft.

SUBJUNCTIVUS. (In de *Spraakkonft*.) Eene wyfe (*Modus*) der Werkwoorden, aldus genaamd om dat ze by een ander werkwoord gevoegd wordt, of een leedje op het laatft, en ftaande niet alleen in eene Sententie, aldus: *Orat ut ad fe venias. Quid faciam prorfus ignoro. Nogtans was dit waar* &c. Zie het Artykel MODUS.

SUBLAPSARII. Zie het Artykel INFRALAPSAAREN.

SUBLIGACULUM. Is een Breukband; waarvan by SCULTETUS en andere Heelmeefters verfcheide tekeningen te zien zyn. Zie het Artykel BREUKBAND.

SUBLIMAAT. Is een, door het Acidum van Zout, Salpeter en Vitriool, door middel der Sublimatie tot een digt en Cryftallyn Ligchaam gemaakt, kwikzilver; wit en zwaar, van eene etfende en bytende kragt; waarom het ook *Corrofivum* genaamd wordt. De Chirurgyns gebruiken het ook uit dien hoofde, om het wilde Vleefch uit te byten. Edoch, inwendig genomen is het een Gift en moet vermydt worden.

SUBLIMATA. Zie het Artykel ORION.

SUBLIMATIO. De *opheffing*. Is een Chymifche Arbeid, in welke het vuur een geheel Ligchaam of eenige deelen daarvan, als eene drooge *Exhalatio*, omhoog dryft. Deefen ver-

gaderen boven in het Glas, in de gedaante van subtile bloemen, of ook in een harder en vaster Ligchaam. Deese arbeid is het tegendeel van de *Præcipitatio*, en daardoor werden eenige Ligchaamen, of geheel gesublimeerd, als de *Sulphur* en *Mercurius*; of anders maar voor een gedeelte, als de *Antimonium.*

SUBLIME. (In het redeneeren) Wordt door Boileau beschreeven als iets buitengewoons en verwonderingbaarende, 't welk de Ziel streelt, en een gevoelen of saamenstel verrukkend maakt.

Uit deese bepaaling blykt dat het sublime eene zeer verschillende zaak is van het geene de Redenaars de sublime styl noemen. De sublime styl vordert noodzaakelyk groote en pragtige woorden; maar het sublime kan in eene enkele gedagte, in eene enkele figuur, in een enkelen draai der woorden, gevonden worden. Een zaak kan in den sublimen styl zyn en nogtans niet sublime weesen; dat is, ze kan niets buitengemeens en verwonderenswaardigs hebben.

Longinus maakt vyf bronnen van het sublime: de eerste eene zekere *elevatio* of verheffing des gemoeds, welke onze denkbeelden toevallig maakt; de tweede is de *pathetica*, of die natuurlyke drift en enthousiasmus, welke ons streelt en ontroert; deese twee heeft men alleenlyk aan de natuur toe te schryven, en moeten met ons geboren worden; terwyl de anderen gedeeltelyk van de konst afhangen: de derde is de draaijing der figuuren in eene zekere manier beide in die der gedagten en in het spreeken: de vierde, edelheid van uitdrukking, bestaande uit twee deelen, de keus der woorden, en de elegante figurative dictie of opsnyding: de vyfde, die alle de andere insluit, is de saamenstelling en de schikking der woorden, in alle derzelver voortreffelykheid en waardye.

SUBLIMEER-VATEN. Zyn langwerpige ronde aarden potten, zonder bodem en met korte halzen; zynde dus gemaakt dat de eene telkens in de andere gaat of sluit. De Scheikundigen gebruiken ze, om de drooge vlugtige Ligchaamen door middel van vuur te sublimeeren, dat is het vlugtige van het vaste in de hoogte te dryven en te separeeren. Men noemt ze ook *Aludel.*

SUBLIMIS PEDIS. Zeer oneigenlyk is deese naam, in de Anatomie, aan den korten gemeenen Buiger der teenen gegeeven, dewyl hy het diepst van alle de Spieren, die aan dit deel gemeen zyn, legt. Zie het Artykel Flexor.

SUBLIMIS sive PERFORATUS. Zie het Artykel Perforatus.

SUBLINGUALIS ARTERIA ET VENA. *Ondertongsche Slagader.* De Slagader komt van den uitwendigen halsslagader, by

by den bovenften Gorgelflagäder. Bygevolg is hy de tweede tak des uitwendigen hals-flagäders. Dezelve is van vooren of inwendig. Hy loopt door den nabuurigen hoorn des Tongbeens; gaat naar de Tongbeenfche Spieren en de Tongfpieren, naar de ondertongfche klieren; gaat daarop voorby den hoorn des Tongbeens, en dringt de Tong in, omwelke rede hy de ondertongfche genaamd wordt.

De Ader van denzelfden naam volgt den Slagäder, die hem vergezeld, en ontlaft het bloed, dat zy daarvan ontvangt, in den uitwendigen voorften halsäder.

SUBLINGUALIS GLANDULÆ. *Ondertongfche Klieren* (In de *Anatomie*) Zyn twee vry aanmerkelyke klierägtige Ligchaamen, waarvan 'er ter wederzyde onder de Tong één gevonden wordt. Deefen zyn Kwylklieren en ontlaften zig in den mond door Buifen, die haar eigen zyn, en welken de Heer MORGAGNUS tuffchen de zyden der Tong en de Zykeeuwen ontdekt heeft.

SUBLINGUALIS NERVUS. *Ondertongfche Zenuwen.* (In de *Anatomie*) De Heer WINSLOW geeft deefen naam aan de Zenuwen van het negende Harffenpaar. Zy komen voort tusfchen de fpitswyfe heuveltjes en de Olyfheuveltjes, met veele draadjes, die zig te faamen kleeven, om ieder twee Zenuwftammen te maaken, die het harde harffenvlies door twee byzondere Gooten doorbooren, en zig daadelyk daarop veréénigen in eene enkele ftreng, die ter wederzyde uit het bekkeneel gaat door het voorknoopfche gat van het agterhoofdsbeen. Ieder van dezelven is, aan haaren uitgang uit het bekkeneel, vaft aan het dwaalend en aan het tiende paar; daarvandaan gaan zy voor den grooten Zenuwknoop der tuffchenribbige Zenuw; begeeven zig tuffchen den inwendigen halsader en den halsflagäder; loopen ter zyde de tweebuikige Spier voort, en neemen de tong in.

Iedere ftreng geeft, onder het gaan tuffchen den halsader en halsflagäder om laag een trek af, welke aan de halsklieren, aan de huidfpier, en de andere omliggende deelen verdeeld wordt. Hy geeft eenen anderen agter den Zenuwknoop der tuffchenribbige Zenuw, die nederdaalt en zig met het agterfte paar veréénigt; dan, een weinig daarna, eenen anderen, welke na de fchouderbladfche tongbeenfpier, en naar de borftbeenfche tongbeenfpier gaat; dan eenen derden, die aan de Gorgelfpieren verdeeld wordt. Iedere ftreng buigt zig vervolgens naar den hoek der onderkaak, en gaat voorwaarts tuffchen de hoornbodemfche tongfpier, en de agterönderkaakfche Tongbeenfpier, onder de voorönderkaakfche Tongfpier. Hy geeft aan alle deefe Spieren draaden, en daarna loopt hy

in de tong te niet, met de draaden van den tongtak, en heeft met die der Tongzenuw van het agterste paar gemeenschap. Doch voor dat hy zig buigt naar den hoek der onderkaak, een weinig onder het Priemuitsteeksel des slaapbeens, heeft hy met het eerste Nekpaar gemeenschap; dan geeft hy een takje aan den Gorgel, en een ander dat aanmerkelyker is, en agter de borstbeensche Speenspier, boven op de voorste halsspieren nedergaat, en met het eerste en tweede wervelpaar gemeenschap heeft. Deese laatste tak heeft ook gemeenschap met het harde gedeelte der gehoorzenuw, en zelfs, gelyk de Heer WINSLOW verzekert, met de volgende Wervelpaaren; daarna eindigt hy in de borstbeensche tong- en borstbeensche schildspieren.

SUBLUNARIA. Zoo worden alle ondermaansche dingen genaamd, om dat volgens het gevoelen der Ouden, de Aarde met haare Elementen, in het byzonder de lucht en de daarboven zynde groote vuurkring, zig tot aan den kring der Maan uitstrekken.

SUBLUXATIO. Zoo noemen de Heelmeesters eene kleine verwringing, als een been nog niet geheel uit het Lid is.

SUBMERSUS. Zoo noemt men een Ligchaam, 't welk in het water gedompeld of verstikt is. Omtrent verdronkene persoonen onderzoekt men zulks en besluit dit: 1. Als 'er geen tekens van uiterlyk geweld voorhanden zyn. 2. Als de Aders in de *Pia Mater* en aan het hoofd vol bloed zyn; gelyk ook 3. Als de *Ventriculi* en *Auriculæ Cordis*, inzonderheid aan de regterzyde, met bloed aangevuld zyn. Dewyl de in het water gestikten gemeenlyk nog eens lucht inademen, zoo is hun *Diaphragma* daardoor meer uitgedyd, en het ligchaam daardoor zeer opgezwollen. De eerste deeser gemelde tekens gelden ook by zulken, die buiten het water verstikt zyn; en als men beslissen moet of een kind, by voorbeeld verstikt, of op eenige andere wyse omgekomen is.

SUBMISSIE. Onderwerping en toegeeving. Zig *submitteeren*, is zig onderwerpen, te vreden zyn.

SUBMULTIPLE. (In de *Geometrie*) Een submultiple getal of quantiteit, is dat geene 't welk eenige maalen in een ander begreepen is, en dat daarom, eenige maalen herhaald zynde, naauwkeurig daarmede overeenkomt: dus is 3 een submultiple van 21; in welken zin submultiple met een Aliquot deel overéénkomt.

SUBMULTIPLE RATIO. Is die welke tusschen de begreepene quantiteit en de begrypende quantiteit is: dus is de ratio van 3 tot 21 submultiple. In beide gevallen is Submultiple het tegengestelde van Multiple, zynde 21, by voorbeeld een

Multiple van 3, en de ratio van 21 tot 3 een Multiple ratio. Zie het Artykel RATIO.

SUBNORMAAL-LINIE. (In de *Geometrie*) Is eene Lyn welke het punt bepaalt in den As van een kromme Lyn, waar een Normaal-Linie, of perpendicul, opgetrokken van het contact-punt van een Tangens tot een kromme Linie, de As doorsnydt. Of de Subnormaal is eene Linie welke het punt bepaalt in 't welke de As doorsneeden wordt door eene Lyn, vallende perpendiculair op de Tangens, in het punt van de Contact. Dus TM (PLAAT CCXLVIII. *Fig.* 8.) een Tangens zynde tot eene kromme Linie in M, en MR een Normaal of perpendiculaar tot de Tangens, zoo wordt de Linie PR, onderschept tusschen de Semiordinata RM, en de Normaal MR, de Subnormaal-linie genoemd. Hieruit is: 1. In een Parabola, als AM &c. de Subnormaal PR, tot de Semiordinate PM, als PM is tot PT, en MR tot TM. 2. In de Parabola is RR subduple de Parameter, en, gevolglyk, eene onveranderlyke hoeveelheid.

SUB-OFFICIARII. Of de Erf-Amptenaaren der Waereldlyke Keurvorsten in het Roomsche Ryk, zyn de geenen, die in plaats van dezelven, by de Keiserlyke Krooning, de Aards-ampten bekleeden. Dus is des Konings van Bohemen Sub-Officiarius, na het uitsterven der Graaven en Semper-Freyen van Limburg, de Graaf Michaël Johan van Althan; des Keurvorsten van Beyeren, de Graaf van Waldpurg; die des Keurvorsten van Saxen, de Graaf van Pappenheim; die des Keurvorsten van Brandenburg, de vorst van Hohenzellern; en die des Keurvorsten van de Paltz, de Graaf van Sintsendorf.

SUBORDINATIO. Eene betrekkelyke bewoording, uitdrukkende den graad van minderheid van de eene zaak tegens eene andere zaak.

SUBORNEREN. Iemant heimelyk tot iets opmaaken of daartoe gebruiken.

SUB PŒNA CONFESSI ET CONVICTI. Wordt by de Rechtsgeleerden genaamd, als iemant opgelegd wordt te antwoorden, onder bedreiging, dat men hem, in geval van weigering, als schuldig en overtuigd zal handelen. Maar *Sub pœna præclusi* is, als 'er die bedreiging wordt bygedaan, dat hy in geval van weigering niet verder zal gehoord worden.

SUB-PRIOR. Is in de Roomschgezinde Kloosters de naaste aan den Pater Prior.

SUBREPTIO. De Daad om iets van eenen meerderen te verkrygen, door verrassing of door eene valsche voorstelling.

SU-

SUBSTITUTIO. (In de *Algebra*) Is het ftellen, in de ruimte van eene Quantiteit in eene Equatie, eenige andere Quantiteit, die daarmede gelyk is, maar op eene andere wyse uitgedrukt.

SUBSTITUTUM. *Succedaneum. Antiballomenon.* Is zoodanig een Geneesmiddel, dat by gebrek van anderen, in derzelver plaats kan gebruikt worden.

SUBSTRACTIE. Is de tweede van de vier hoofdregelen der Rekenkonft, die aan den geringften Landman zelve niet onbekend mag zyn. Dezelve is van veel meer gebruik dan de *Multiplicatie* en de *Divifie*, en oneindig ligter om te bevatten. Deefe Regel beftaat in het aftrekken van een kleiner getal van een grooter, om te weeten hoeveel 'er dan overblyft. By voorbeeld: Men is fchuldig 785 Guldens, en men heeft daarop betaald 534 Guldens, de vraag is, hoeveel men dan nog fchuldig blyft.

Om dit te zien, zet men de gantfche Schuld boven aan, en het geene men daarop betaald heeft, regt daaronder; aldus 785
trekkende 't onderfte van 't bovenfte . 534

dan blyft 'er 251 over.

Men begint de werking van de regter- naar de linkerhand, en men zegt 4 van 5 blyft 1, die men regt onder de agterfte letter zet, dan gaat men voort en zegt 3 van 8 blyft 5, zettende die 5 naaft de 1 ter linkerzyde; vervolgens zegt men 5 van 7 blyft 2, zettende die wederom naaft de 5; en dus kan men in eene lange reeks voortgaan.

Dan gaat men over tot de Subftractie waarin 0 of nullen komen, of waarin de bovenfte letters minder zyn dan de onderften. In dit geval heeft men twee zaaken in acht te neemen. 1.) Wanneer de bovenfte nommer kleiner is dan de onderfte, dan is men verpligt om tot de naafte nommer, die altyd Tienheden is, zyn toevlugt te neemen, om die by het kleiner getal te voegen. By voorbeeld men is 34 fchuldig, en men betaald 17 dan ftelt men . . . f 34
17

17

En zegt 7 van 4, dan kan niet gefchieden; dus neemt men van de 3 die naaft de 4 ftaat, eene Tien af, die met de agterfte 4 nu 14 maakt, en zegt 7 van 14 blyft 7; vervolgens moeft men zeggen 1 van 3, maar vermits de 3, die hier 30 was, 1 verlooren heeft en dus 2 geworden is, zoo zegt 1 van 2 reft 1. — 2.) Indien 'er in het bovenfte getal Nullen ko-

komen, zoo moet men begrypen dat die op zigzelven niets zyn, maar alleen door de daarvoorstaande Cyffers tot een getal gevormd worden, en dat men dus van dezelven niets ontleenen kan, maar wel van de Cyfferletter die daarvoor staat, die invloed heeft op alle de Tienen die daarop volgen, en als men tien van de voorenstaande Cyfferletter ontleent, dan gelden de navolgende Nullen of tienen, maar 9. By voorbeeld men is schuldig *f* 5000 en men betaald 3396, dan zet men:

	f 5000
	3396
	1604

en zegt 6 van 0, dat kan niet; nu ontleen ik van 5 die het voorste staat eene tien, en zeg 6 van 10, blyft 4; nu veranderen de drie nog overblyvende Cyffers, naamelyk *f* 500 in 499, omdat 'er een van weggenomen is, en dus gaat men voort en zegt 9 van 9 blyft 0; 3 van 9 blyft 6, en 3 van 4 blyft 1. — Als de Leerling dit wel begreepen heeft, dan gaat men over tot de Substractie in Guldens en stuivers.

By voorbeeld, men is schuldig . .	*f* 350 - 15 -
En men betaald daarop . . .	296 - 12 -
	54 - 3 -

Dan zegt men 12 van 15 stuivers blyft 3. en dan aan de Guldens beginnende, 6 van 10 blyft 4 en 9 van 14 blyft 5, en 2 van 2, (want van de 3 is reeds 1 ontleend) blyft 0, die men voor aan een getal nooit behoeft te zetten, maar wel van agter en in het midden.

Indien nu de betaalde Stuivers meer zyn dan die men schuldig is, dan gaat men op de volgende wyse te werk, by voorbeeld; ik ben schuldig

. .	*f* 175 - 14 -
En betaal daarop . . .	89 - 19 -
	f 85 - 15 -

Dan zeg ik 19 st. van 14, dat kan niet. Wat nu? Nu ontleen ik van de 175 gl. 1 gl. die 20 st. maakt, en met de agterste 14 nu 34, en zeg 19 van 34 blyft 15. Nu zyn de 175 tot 174 verminderd, en dus moet ik zeggen 9 van 4 kan niet, dus 9 van 14 maakt 5 en 8 van 16, blyft 8.

Vervolgens gaat men ook over tot de Substractie in Guldens, Stuivers en Penningen, by voorbeeld, ik ben schuldig

dig	*f* 600 - 12 - 8
En betaal daarop . . .	421 - 17 - 12
Zoo blyf ik nog schuldig	*f* 178 - 14 - 12

Zeggende van agter af, 12 van 8 kan niet; nu leen ik van de nevensstaande 12 stuivers, 1 stuiver, die 16 penningen, en met de agterste 8, 24 maakt, dus 12 van 24 blyft 12. Nu tot de stuivers overgaande, moest ik zeggen 17 van 12, maar omdat van de 12 reeds 1 geleend is, zoo zeg ik 17 van 11 kan niet. en leen wederom van de 600 Guldens 1 Gulden, die 20 st. en met de 11 nu 31 stuivers maakt; dit doet my zeggen 17 van 31 rest 14. Nu zyn de 600 verminderd tot 599, door het ontleenen van 1. dus zeg ik 11 van 19 blyft 8, 2 van 9 blyft 7 en 4 van 5 blyft 1.

Op deese wyse gaat men met allerhande Specien te werk.

SUBSTRACTIE. (In de *Algebra*) wordt door den volgenden algemeenen regel gedaan.

Verander de tekens der quantiteit die gesubstraheerd moet worden, in derzelver tegengestelde tekens, en addeer ze dan, zoodanig veranderd, tot de quantiteit vanwelke ze gesubstraheerd moest worden, door de regelen der additio: de som, door deese additie voortspruitende, is het overschot.

Want om eenige Quantiteit te substraheeren, 't zy positive of negative, is hetzelfde, als de tegengestelde soort te addeeren.

Voorbeelden.

Van	$+5a$	$8a-7b$
Subst.	$+3a$	$3a+4b$
blyft	$5a-3a$, of $2a$	$5a-11b$

Van	$2a-3x+5y-6$
Subst.	$6a-4x+5y+4$
Blyft	$-4a+7x \quad 0-10$

Het is openbaar, dat om te Substraheeren of weg te neemen een *decrement*, dezelfde zaak is als een gelyk *increment* te addeeren. Indien wy wegneemen $-b$ van $a-b$, dan blyft er a; en indien wy addeeren $+b$ tot $a-b$, dan is de som insgelyks a. In het algemeen is de Substractie van eene Negative Quantiteit equivalent tot het addeeren van derzelver positive waarde.

SUBSTRAHEEREN. Is de uitvinding van een getal uit twee gegeeven, die met het eene gegeeven, te saamen genomen, zoo groot is als het tweede gegeeven getal. By voorbeeld, de gegeeven twee getalen zyn 9 en 5. Indien men 5 van 9 substraheert, zoo blyft 4 over. Maar 5 en 4 te saamen genomen,

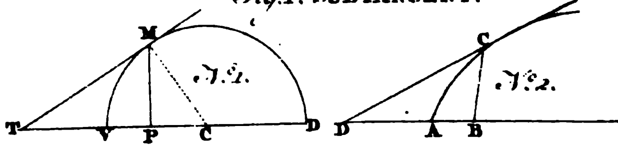
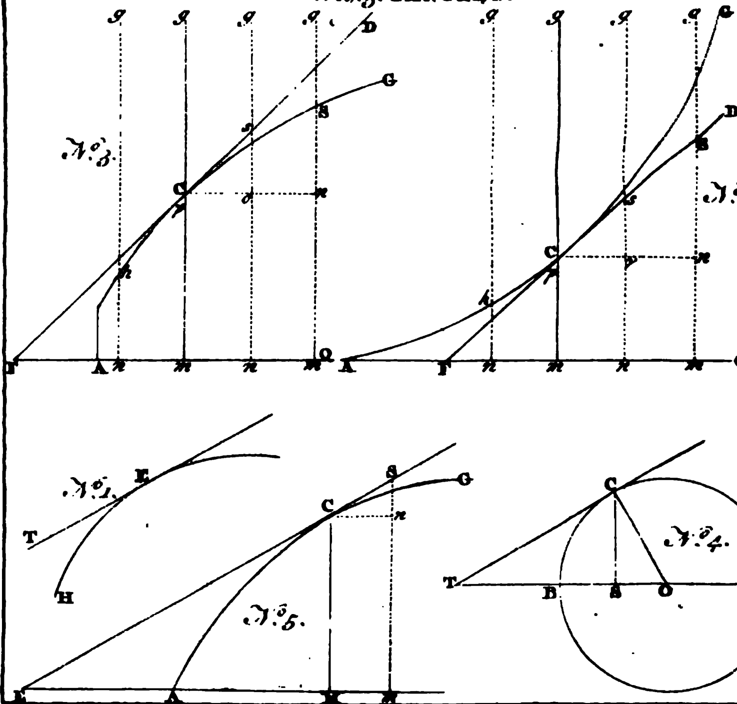

Fig. 1. SUBTANGENT.
M
N.° 1.
T
V
P
C
D
C
N.° 2.
D
A
B

Fig. 2. TAGETES.

Fig. 3. TANGENS.
N.° 3.
D
G
S
C
A
Q
N.° 1.
E
T
H
S
G
C
N.° 5.
A
N.° 4.
C
T
B
S
O

komen, is wederom zoo veel als 9. De Ouden hebben aan de Aanvangers of Leerlingen het Subſtraheeren door de *Rekening op Linien*, door hulp van het *Rekenbert*, ligter en bevattelyker willen maaken. Men noemt deeſe ſoort van Rekening ook *Subductionem Simplicem*, de *Subſtractie in ongenoemde Getalen*, wanneer men een getal zonder zonderlinge betekenis aftrekt, als 35 van 48; integendeel *Compoſita Subductio*, de *Subſtractie in benoemde Getalen* is, daar de getalen eene betekenis hebben. By voorbeeld 35 Daalders, 8 ſtuivers en 9 penningen, van 50 Daalders 5 ſtuivers en 6 penningen af te trekken. Het teken van de Subſtractie is — en heet *Minus* ARDUSOR toont in zyne *Geometrie* Lib. IV, hoe de Subſtractie Geometriſch of in Linien moet voorgenomen worden. Zie het Artykel SUBSTRACTIE.

SUBSTYLAAR-LINIE. Zoo wordt in de *Gnomonica* of Zonnewyſerskunde, die Linie genoemd, boven welke de Naald of de Wyſer opgeregt wordt. In de *Equinoctiaal Polaar-Horizontaal-* en *Verticale* Uurenwyſers, is zy de Linie van het twaalfde uur of van den middag, ofte de Linie in welke de Middag-Cirkel de Uurwyſers-vlakte doorſnydt. In de ochtend- en Avond-Uurenwyſers integendeel, is zy de Linie van het zesde Uur, waarin de Hoofd-Verticaal-Cirkel de Uurenwyſers vlakte doorſnydt.

SUBSULTUS SPASMODICUS. Zoo wordt een ongemak genaamd, dat in kwaadaartige Koortſen gemeen is; wanneer naamelyk de Patienten hunne handen en voeten niet ſtil kunnen houden, maar genoodzaakt worden om dezelven telkens te verleggen.

SUBTANGENS *van eene kromme Linie*. (In de hooger Geometrie) is de Linie TP (PLAAT CCXLIX. *Fig.* I. No. I.) die de *interſectie* van den Tangens TM bepaalt, met den Axis; of die het punt bepaalt waarin de Tangens den verlengden As doorſnydt.

In eene Equatie, indien de waarde van den Subtangens *poſitive* uitkomt, zoo is het een teken dat de Punten van *Interſectie* van den Tangens en van den As op die zyde vallen van de *Ordinata*, daar de *Vertex* van de kromme Lyn (*Curva*) ligt, gelyk in de *Parabola* en *Paraboloide*; maar indien dezelve *negative* uitkomt, zoo zal het punt van *interſectie* integendeel vallen, op de tegengeſtelde zyde van de *Ordinata*, in opzigte van den *Vertex*, of het begin van de *Abſciſſa*, gelyk in de *Hyperbola* en Hyperbolivormige Figuren. En universeellyk, in alle parabolivormige en hyperbolivormige Figuuren, is de Subtangens gelyk tot den *Exponent* van het vermogen van de *Ordinata*, gemultipliceerd in de *Abſciſſa*. Indien CB (*Ibid.* No. 2.) eene *Ordinata* zy tot AB, in eeni

gen gegeeven hoek, eindigende in een kromme Linie AC, en AB = x BC = y, en de *relatie* tusſchen x en y, dat is, de natuur van de kromme Linie, uitgedrukt wordt door deeſe *Equatie* $x^3 - 2xxy + bxx - bbx - byy - {}^3 = 0$; dan zal dit de regel zyn om een Tangens daartoe te trekken: multipliceer de termen van de *Equatie* door eene Arithmetiſche Progreſſie; veronderſtel, overeenkomſtig met de Dimenſien van y.

$x^3 - 2xxy + bxx - bbx + byy - y^3$; en insgelyks over-
0 1 0 0 2 3
eenkomſtig met de Dimenſien van x, als,

$x^3 - 2xxy + bxx - bbx + byy - y^3$; zoo zal het eerſte
3 2 2 1 0 0
Product de Numerator, en het laatſte, gedivideerd door x, de Denominator zyn van de Fractie, uitdrukkende de lengte van den Subtangens BD, welke, in dit geval, zyn zal

$$= \frac{-2xxy + 2byy - 3y^3}{3xx - 4xy + 2bx - bb}.$$

SUBTENSIE. (In de *Geometrie*) Hetzelfde met de koord van eenen Boog.

De Subtenſie van eenen Hoek, is een regte Linie, veronderſteld getrokken te zyn tusſchen de twee uiteindens van den Boog, welke deeſen Hoek meet.

SUBTERRANEUS. Eene bewoording die men toepaſt op al het geene dat onder de Aarde is; dus ſpreeken de Natuurkundigen van onderaardſche Vuuren, Dampen, &c.

SUBTIEL. Wordt in de Phyſica gezegd van al het geene dat ongemeen klein, fyn en teder is; zoodanig als de dierlyke Geeſten, de Effluvia van welriekende Ligchaamen &c. veronderſteld worden te zyn.

SUBTIEL. Onzigtig, ſcherpzinnig. Daarvandaan komt *ſubtiliteiten*, ſcherpzinnige en doorſleepene dingen.

SUBTRIPLE RATIO. Is wanneer een getal of quantiteit driemaal in een ander begreepen is: aldus wordt 2 gezeid ſubtriple van 6 te zyn, gelyk 6 triple van 2 is.

SUBULARIA. (In de *Botanie*) Eene ſoort van de *tetradynia feliculoſa* Klaſſe der Planten, met eene driebladige, kruisvormige Bloem; derzelver vrugt is een tweevakkige ſchil, bevattende zeer ſmalle en rondägtige zaaden.

SUB UNA. Betekent by de Roomſchgezinden, die het Heilig Avondmaal alleen onder eenerlei gedaante, naamelyk van het gezegende Brood, genieten; maar den gezegenden Kelk, volgens de grondregels van het Concille van Conſtans en dat van Trenthe, aan de Geeſtelykheid alleen moeten overlaaten.

SUB UTRAQUE. Dus wierden voor deesen de Hussiten in Bohemen, maar nu byna alle de Protestanten van de Roomschgezinden genaamd, dewyl zy het Heilige Avondmaal niet anders dan onder de beiderlei gedaante genieten.

SUBVENTANEUM OVUM. Een Wind-Ey, dat zonder toedoen van een Haan ontvangen en gelegd wordt.

SUBVERSIO STOMACHI. Zie het Artykel ANATROPE.

SUBVESPERES. Zie het Artykel HYPAFRICUS.

SUB VOLANTE SIGILLO. Beduidt, onder een open Zegel, gelyk men somtyds de Brieven elkander toezendt; met die vryheid, om, nadat men dezelven geleesen heeft, ze toe te drukken, en ze ter behoorlyker plaats te bezorgen.

SUCCADEN. Zyn Lekkernyen, Delicatessen, die by voorname Gastmaalen mede opgedischt worden. In eenen byzonderen zin betekent het zekere geconfyte schillen.

SUCCAGO. Zie het Artykel ROB.

SUCCEDANEUM. Zie het Artykel SUBSTITUTUM.

SUCCEDEREN. Betekent in iemants waardigheid opvolgen; zyn Ampt bekleeden. Zie het Artykel SUCCESSIE.

SUCCENTURIATI RENES. *Nierdoosjes. Nierklieren.* Verkeerdelyke zwarte Galdoosjes genaamd, zyn kleine klieren, gelyk breede Haselnooten, die boven de Nieren leggen, zynde met een Vliesje overtrokken en met allerlei Vaatjes voorzien. Zy trekken eene soort van vloeiend water tot zig, dat de zoute vogten in het bloed præcipiteert, en tegens de Nieren aanvoert. Zie het Artykel NIEREN. (NEVEN-)

SUCCES. De gelukkige uitslag en het goede gevolg van eene zaak, die in eenen staat gebeurt, of in het geene men onder handen heeft.

SUCCESSEUR. Is de geene die iemant in zyne waardigheden of zyne goederen opvolgt.

SUCCESSIE. Is eene opvolging in eenes anderen bediening en goederen, zynde, zoo door het natuurlyk, als door andere Rechten dus ingesteld, dat eerst de *Descendenten* in de nederdaalende Linie, als Kinderen en Kindskinderen; naderhand de *Ascendenten*, in de opklimmende Linie, als Vader en Moeder, Grootvader en Grootmoeder; en eindelyk de *Collateraalen*, in de zyde-Linie, als Broeders, Zusters en derzelver Kinderen, in des verstorven goederen kunnen opvolgen. — *Successio ab intestato* wordt genaamd als iemant buiten en zonder uitersten wille, erfgenaam is. — *Successio ex testamento*, als iemant uit kragte van Testament Erfgenaam is.

SUCCESSUS. Was een Afgod by de Heidenen, ter wiens eere de Romeinen een Tempel hadden gebouwd, waarvan

men tegenswoordig nog eenige overblyffelen ziet, tusschen den Tempel van Minerva en de Kerk van St. Eustachius. Deese Godheid aanbaden zy om een gelukkigen uitslag hunner zaaken te erlangen. De beroemde *Praxiteles* maakte een kunstig beeld van deese Godheid, 't welk men op het Kapitool plaatste. Zy wierd afgebeeldt door een' Man, die in zyne eene hand een Beker, en in de andere eene koornaair, nevens de steel van eene Maankopsbloem hadde. De Beker beduid de vreugd, tot welke, naar de meening der Heidenen, deese God de Menschen noodigde. De Koornaair betekende de van denzelven verkreegene voordeelen. De Maankopsteel was een zinnebeeld van de daaruit ontstaane rust, welke de ziel niet kan genieten zoo lang dezelve tusschen enkele twyffelingen van vreese en hoope gesteld is.

SUCCIDÆ. Zie het Artykel HYADES.

SUCCINUM. *Barnsteen*. Is een zeker sap of Hars, dat in de Aarde behoorlyk gekookt, vandaar in de Zee gestuwd en hard gemaakt wordt. Zoo lang als deeze stof nog vloeibaar is, pleegen 'er zig Vliegen, Muggen, Spinnekoppen en andere diertjes in te zetten; die dus door den Barnsteen omringd en ingeslooten worden. Men vindt 'er tweederlei soorten van, als geele en witte; doch de witte is de beste, zynde een voortreffelyk middel voor het hoofd en de moeder, alsmede voor Zinkingen. Zie het Artykel AMBER.

SUCCINUM NIGRUM. Zie de Artykels AGAAT en GAGATES.

SUCCINUM NIGRUM FOSSILE. *Bergwasch*. Zie het Artykel BITUMEN.

SUCCISA. Zie het Artykel DUIVELSBEET.

SUCCOLADA. Zie het Artykel CHOCOLADE.

SUCCOTH. Was de eerste Legerplaats der Israëliten, nadat zy van Rameses vertrokken waren, zuidwaarts van deese Stad en benoorden Etham, vanwaar zy zig begaven naar Succoth. Misschien wierd deese plaats dus genaamd, om dat *Succoth* betekent *Tenten*, en dat de Israëliten zig aldaar begonnen te legeren en onder Tenten te woonen.

SUCCUBUS. *Nagt-Merrie*. Zie het Artykel INCUBUS.

SUCCULA. (In de *Mechanica*) Een As of Cylinder, met staven om denzelven rond te draaien; maar zonder eenig Tympanum of Peritrochium.

SUCCULÆ. Zie het Artykel HYADES.

SUCCULATA. Zie het Artykel CHOCOLADE.

SUCCULENTUS. Sapagtig, sapryk.

SUCCUS. Een *Sap*, 't zy van bladen of vrugten, *enz.* der *Vegetabilia* of *Animalia*. Zoo wordt het woord *Succus* ook dik-

wils gebruikt voor de sappen van ons Ligchaam, 't zy dat men spreekt van het bloed, het water, de Lympha, of het speeksel &c.

SUCCUS ACACIÆ. Zie het Artykel Acacia.

SUCCUS BACCARUM SPINÆ INFECTORIÆ. *Succus Viridis*. Is een dik gekookt groen sap, dat, zoo in Duitschland als elders gemaakt wordt, naamelyk van Kruisbessen. Edoch het wordt zeer vervalscht en somwyle in kleine, somwyle in groote blaasen verkogt.

SUCCUS CAMBICI. Zie het Artykel Gummi Gutta.

SUCCUS FERULÆ. Zie het Artykel Ammoniac.

SUCCUS PANCREATICUS. Zie het Artykel Pancreas.

SUCCUS VIRIDIS. Zie het Artykel Succus Baccarum Spinæ Infectoriæ.

SUCCUTRINA. Is eene soort van Aloë, zynde fraai zwart, glinsterend, zuiver en bros.

SUCRE. Zie het Artykel Suiker.

SUCRE D'ORGE. Maakt men in Frankryk op de navolgende wyse. Doet de Garst in water kooken, zoo dat ze vanéén splyt als of men 'er een Decoctum van wilde maaken, en doe het dan door een Teems. In dit afkooksel doet men wel geklaarde Suiker; doet dit zoo lang te saamen kooken tot dat het zoo hard als gedraaide Suiker is geworden; neem het dan van het vuur af en laat het verslaan; giet het dan uit op een marmeren steen, die gy alvoorens met Olie van Olyven hebt bestreeken, belettende dat het daar afloopt, anders kan men het op een tinnen bord of Assiet uitstorten; naarmaate dat de Suiker koud wordt en verstyft, snydt men het in langwerpige stukken, die men rolt zoo als men ze begeert te hebben, tot gebruik voor de borst.

SUCULA. Zie het Artykel Succula.

SUCULÆ. Zie het Artykel Hyades.

SUDAMINA. *Sudationes. Papulæ Rubræ* en *Mordicantes*, ook *Sudorales*. Zweetblaaren, Zweetzweertjes, Waterpuistjes. Zyn kleine blaasjes, die men na het zweeten op de huid gewaar wordt. Het is een toeval dat veel eigen is aan de kinderen en Jongelingen, ontstaande uit een scherpe wei, waarby dan nog komt eene verhinderde of ontydig gestremde Zweet. Tot de geneesing zyn dienstig zagte Purgeermiddelen, uit *Merc. dulc. Diagryd. Resin. Jalapp.* en *Diaphoretica*, als *Corn. Cerv. ust. Lapid. Cancror. Antimon. Diaphoret. Myrrh. Flor. Sulphur. Bezoardic. mineral Spirit. Theriacal Camphorat. Tinctura Bezoardic. Sp. Corn. Cervi. Liq. Corn. Cerv. Succinat.* &c.

℞. *Aq. Carduibenedict.*
Flor. Sambuc. *ā* ℥ ß.
Liq. Corn. Cerv. Succinat. ℈ ij.
Spirit Theriacal. Campb. ʒ ß.
Syrup. Scord. q. s.
M. D. S.

Zweet-Mixtuur.

Tot het uitwendige gebruik wordt aangepreesen, het aantrekken van een zuiver hembd, en zig daarbenevens zuiver te houden. Dan kan men zig wasschen met melk of *Aq. Calc. viv.* waarby gedaan wordt een of twee Greinen *Campbor*, of men gebruike een *Unguent. Saturnin.* of een *Lavamentum* uit *Fol. Absynth. Myrrb. Ruta*, *Salvia*, of,

℞. *Aq. Flor. Sambuc.*
Plantagin. *ā* ℥ vj.
Ol. Tart. per deliq. ʒ ij.
Sacchar. Saturn. ℈ iv.
M. S.

Mixtuur tot het Uitwendige gebruik,

Of

℞. *Aq. Calc. viv.*
Flor. Sambuc.
Rosar *ā* ℥ j.
Sp. Theriacal. Campb.
Martial. *ā* ʒ vj.
Sacchar. Saturn. ʒ ij.
Campbor. ʒ ß.
Misce.

Of

℞. *Unguent. Saturnin.* ℥ ß.
Balsam. Sulph.
Olei Sambucin. *ā* ʒ j.
Cinnabar. Antimon. ʒ ß.
F. *Unguent.*

SUDARIUM. Een Zweetdoek, of anders een doek die men om het hoofd wikkelt. By de geestelyken, in de oude Kerk, was het zoo veel als *Mappula*.

SUDATORIUM. Zie het Artykel STUPHA.

SUDOR. Het *Zweet*, is eene dropswyse uitdamping der wei, welke van het wateragtige deel des bloeds, door de *Pori* van de huid dringt. De Werktuigen die hetzelve affcheiden, zyn de *Glandulæ miliares*, die in menigte tusschen de huid verstrooid zyn, ja zelfs zoo dat ze, naar de meening van HORNIUS, de binnenste zyde der huid maaken. Deese klieren zyn het allereerst aangemerkt door NICOLAUS STENO en OLAUS BORRICHIUS. Door dezelven wordt het zoutagtige deel des bloeds, als de eigenlyke stof van het Zweet, afgescheiden. Nog staat aan te merken, dat het Zweet van veelen voor iets tegennatuurlyks gehouden wordt; doch wie op deese woorden let; *in het zweet uwes Aanschyns zult gy uw brood eeten*, zal daaromtrent anders denken.

SUDOR ANGLICUS of ANGLICANUS. Is een dagelyksche kwaadaartige en om zig wreetende koorts, met een overtollig zweet. Deese, als eene geheel nieuwe Ziekte, heeft de Engelsche Kanselier en groote Wysgeer, FRANCISCUS BACON. in zyne *Histor.* REGNI HENRICI VII. *Angliæ* REGIS. p. m. 1002, het allereerst beschreeven. Te weeten in het Jaar 1485, in het Najaar, in het laatst van de Maand September, begon deese Koorts, zoo wel in de Stad Londen, als in andere deelen des Ryks, als eene nieuwe Landsziekte te woeden. Deeze Ziekte hield een korten omloop, zoo wel in de *Crisis*, der Ziekte zelve, als in den tyd der aanhouding; want die hiervan aangetast wierden, en in den tyd van 24 uuren niet stierven, waren verzekerd en buiten vreese. Zy begon op den 21 September, en duurde tot op het einde van de volgende Maand October. Zeer veele Menschen stierven daaraan, voor- en aleer men de Geneesingswyse en het bestier des Lyders wist. De algemeene meening was, dat ze geene Land- of besmettelyke Ziekte was geweest; maar datze van eene kwaadaartige gesteldheid der Lucht, uit eene *prædispositie* (voorschikking) des weers, en ongezonde verandering der Lucht ontstond, welke men aan haaren korten duur toeschreef. Tot de Geneesing wierden aangepreesen zagte *Purgantia* uit *Aloë Rosata, Violar. Massa Pilular. Tartar. Ruff. Infus. Sennæ, Rhabarb. Species Diasenn. Diajalapp. Resin. Scammon. Merc. dul. Syr. de Cichor.* C. *Rhabarb.* doch in plaats van allen, en als *Specifica* zyn de *Diaphoretica* en *Sudorifera* dienstig, als *Tinct. Bezoardic. Spir.* C. C. *Succinat. Liq.* C. C. *Tartarisat. Mistura. Simplex, Aq. Bezoardic. Sennerti, Antimon. Diaphoret. simplex* en *Martial. Bezoardic. Mineral. Bol. Armen. Terra Sigillat.* &c.

SUDOR CRITICUS. Is een gezond zweet in Ziektens, en voornaamelyk in Koortsen. Het moet gemaatigd zyn, niet

Sp. Sal. Ammoniaci, Fuligin. Viperar. Sanguinis human. (3.) *Salsa volatilia*, als *Tinct. Bezoardic. Bussi. Liq.* C. C. *Succin.* (4.) *Salsa fixa*, als *Tartar. Tartarisat.* en *Vitriol. duplicat.* en eindelyk (5) *Terrea*, als *Bezoar. mineral. Jovial. Lunar. Antimon. Diaphoret. Simpl.* en *Martial. Antihect. Poterii, Cinnabar. Antimonii* en *Nativ. Flor. Sulph.* &c.

SUFFERSURÆ. Hitte-bladders by kleine Kinderen.

SUFFIMENTUM. *Suffitus.* Rookwerk, Rookerye. Is de vorm eenes Geneesmiddels, dat op koolen of op het vuur geworpen wordt, opdat men den Rook, daarvan naarboven klimmende, in den Neus trekken mag. Dit is tweederlei, of *droog* of *nat* en *vloeibaar*. Het drooge Rookmiddel bestaat uit een grofagtig Poeder. Daartoe zyn dienstig *Lignum Aloës, Juniper. Mastich Thus. Oliban. Succin. Benzoës, Bacc. Juniper. Storax, Flor. Rosar. Fol. Rosmarin. Rad. Cyper. Ireos. Flor.* &c. By voorbeeld:

℞. *Flor. Rosar.*
Fol. Rorismarin. ā P j.
Benzoës.
Mastich. ā ʒ ij.
Succin. alb. ʒ j.
Zibeth. gr. iv.
Moschi. gr. ij.
F. *Pulv. Grossus.*

Als ook

℞. *Benzoës* ℥ j ß.
Styrac. Calam.
Succin. Citr.
Mastich. ā ℥ j.
Oliban.
Myrrh. ana ʒ vj.
Lign Aloës.
Caryophyllor. ana ʒ j ß.
Flor. Rosar. rubr. ʒ vj.
Lavendul.
Cort. Citri. Siccat. ana. ʒ iij.
F. *Pulv. Grossus.*

Het natte of vloeibaare kan bestaan uit *Acetum Bezoardic. Rutac. Lavendulat. Lilior. Convall. Tunic. Rosar. Meliss. Aq. Carbuncul. Apopleptic. Essent. Benzoës, Ambr.* &c. Met welke men de warme Kagchels besproeien kan.

SUFFOCATIO HYSTERICA. *Moeder. Verstikking*; de *Opstyging der Moeder.* Zie het Artykel Hysterica Passio.

SUFFRAGAN. *Suffraganeus.* Wy-Bisschop. Wordt ook anders de

de Vicaris van den Bisschop in het Geestelyke genoemd. Maar men moet de Suffraganen der Aardsbisschoppen en der Bisschoppen wel onderscheiden; want ieder Aardsbisschop heeft zeker getal van Bisschoppen, die onder zyn opzigt staan, en onder dezelven is altoos eene, die des Aardsbisschops *Suffragan* of Vicaris in de Geestelyke Zaaken, by afwesigheid of by afsterven van denzelven is. Ook somtyds in het waereldlyke, egter niet anders dan in zaaken die het gantsche Aardsbisdom betreffen. Behalven dat heeft ook ieder Bisschop zynen byzonderen Suffragan in zyn stift, die evenwel niets anders dan in Geestelyke zaaken te doen heeft, die hy in de plaats van den Bisschop waarneemt.

SUFFRAGIUM of VOTUM. Is eenerlei, en betekent de stem, die men in de beraadslagingen over eene zaak geeft.

SUFFRUTEX. Eene *Struik*, houtagtig uitschietsel. Is het middelgewas tusschen een stam en tusschen Kruid; gelyk tot deese soort behooren, *Lavendul. Rosmarin.* &c.

SUFFUMIGATIO. Zie het Artykel FUMIGATIO.

SUFFUSIO. Hetzelfde met *Cataract.* Zie het Artykel CATARACTA (In de *Heelkunst.*)

SUFFUSIO NIGRA. *Amaurosis.* Zie het Artykel GUTTA SERENA.

SUFFUSIO SANGUINIS. Zie het Artykel SUGILLATIO.

SUGGARDS. Deese naam geeven de Bewooners van de Kaap de Goede Hoop, aan een Duisendbeen, waarvan de beet alzoo gevaarlyk is als die van een Scorpioen. De Wynstokken van dit Land, zyn met eene soort van Duisendbeenen besmet, die moeielyk zyn om te vinden, omdat zy zig in eene soort van omkleedsel verbergen, dat naar een verdord blad van den Wynstok gelykt.

SUGILLATIO. *Ecchymoma. Suffusio.* Blaauwe Vlekken, eene met bloed onderloopen kwetsuur, betekent een gezwel, veroorzaakt door eenig buiten de vaten geraakt bloed. Dit is toe te schryven aan het buiten de Vaten geraakte, en tusschen de Spierägtige en Zenuwagtige Vefeldraaden verstikte bloed; 't welk kan geschieden door kneusen, stooten, vallen, geweldig schreeuwen, sterk braaken, hoesten, moeielyke baaring en overmaatige beweeging. Somtyds wordt dit gebrek veroorzaakt door de scherpte des bloeds of door eenige kwaade gesteldheid. In het begin der Geneesinge moet men daarop acht geeven, dat het bloed weder in de Aderen terug gedreeven worde, voor dat het buiten de vaten komt te stollen: Hierom is het zeer goed dat men de plaats met *Aq. Simplex* of *dest. Salicis*, *Fragor. Plantag. Rosar.* of met versche dik geworden Melk, of met een Mes, Degen, &c. drukke; of men legge een handvol gekneusd Gras daarop, of anders het

Uit

Unguent. de Cerussa, *Diapompholig. de Minio* &c. Maar wanneer het bloed alreede gestremd en verstikt is, zoo zyn deese Middelen niet meer dienstig, maar doen het nog meer stremmen. Men moet alsdan alleen eenige hulp door *Discutientia* en *Resolventia* zoeken te verkrygen. En hierom kan men daarop leggen doeken in zuuren of warmen wyn geweekt, waarin *Herb. Majoran. Salvia Ruta* gekookt is; of *Sp. Vin. Simpl.* of *Camphorat.* Of

℞. *Aloës Epatic.*
Myrrh. elect. á ℥ ij.
Aq. Regin. Hung.
Elix. Vitæ. Matth. á ℥ j.
Spirit. Matrical. ℥ xx.
Campher. ʒ iij.
Sacchar. Saturn. ℥ ß.

De *Myrrha* en *Aloë* worden in de *Sp. Matrical.* gesolveerd. Meng alles en doe ten laatste daarby het *Elixir Vita* en de *Campher*, en appliceer het dikwils warm met een spons of vierdubbelen doek, of gestampte *Rad. Bryon Sigill. Salomon. Ari*, *Fol. Hyssop.* en *Thapsiæ*, als ook *Sem. Cumin. Caryophyllor. Nuc. Mosch.* met *Sp. Vin.* geïnfundeerd; of wel dit:

℞. *Rad. Irid. Flor.*
Sigill. Salomon.
Sem. Cumin.
Fœnicul.
Herb. Salv. á ℥ ß.
Caryophyllor.
Macis á ʒ iij.

Kook deese in *Vin. Gallic.* en doe daartoe *Panis Biscoct. q. s. Fiat. Cataplasma*, om warm op te leggen. Als mede *Ol. dest. Anisi. Emplastr. de Cumino*, *de Labdano*, *de Spermat. Ceti*, *de Bryon. Diachyl. Simpl.* &c. Is de pyn al te groot, zo is de Vrouwenmelk goed met *Thus* of *Folia Verbasc.*, om 'er warm op te leggen. Eindelyk kan men ook tot de *Venæ sectio* of het zetten van Laatkoppen zyn toevlugt neemen.

SUGUNTUS. Deese naam geeft men in Peru aan de soort van Mexicaansche Ravens; die men *Aura* noemt. Zie het Artykel AURA.

SUIGERVISCH. Zie het Artykel REMORA.

SUI-JURIS. Niemant onderworpen. Zyn eigen Heer en Meester.

SUIKER. Deese bekomt men van een zeker Riet, *Arundo Saccha-*

charum, uit het welke men, door uitpersfing, de Suiker trekt, dat weesenlyke, zoete en aangenaame Zout, waarvan een zoo groot getal Volken gebruik maaken. Dit Riet schiet ter hoogte van negen of tien voet op. Het heeft een groene kleur, die op het geele trekt. De knoopen, die vier vingerbreedte van elkander staan, zyn gedeeltelyk witägtig, en voor een gedeelte geelägtig; de steel ondersteunt aan zynen top, bloemen, die naar die van het gemeene Riet gelyken. Het Suikerriet groeit natuurlyk in Indiën, op de Canarische Eilanden, en in de warme Landen van Amerika. Het bemint de vette en vogtige gronden.

De Planting van het Suikerriet gaat zeer gemakkelyk toe. Men legt de Rieten in vooren, en zy brengen uit iedere knoop, scheuten voort. Ten einde van tien maanden is het tot rypheid gekomen. Men kapt het af; werpt de bladeren weg, en verplet de Rieten onder Rollen van zeer hard hout. Zy geeven door dit middel een zoet en lymerig vogt uit, dat men *Honig van Suikerriet* noemt, en men kookt dit vervolgens tot de Zelfstandigheid van Suiker. Men verzuimt geen tyd om dit Vogt te kooken, want ten einde van 24 uuren wordt het zuur, en zelfs zoo men het langer bewaarde, zoo zou het in een sterken Asyn veranderen.

Men laat het Suikerriet geduurende een geheelen dag kooken, met 'er van tyd tot tyd water by te gieten. Men schuimt het, en deese schuim dient om het vee te voeden. Om de Suiker nog meer te zuiveren, giet men 'er een sterke Loog van Houtassche, en leevende Kalk by, en houdt gestadig met schuimen aan. Vervolgens laat men het vogt door een stuk stof doorzygen. De droessem dient op eenige plaatsen om de Slaaven of de Varkens te voeden; anderen mengen denzelven met water, en laaten hem gisten, waarna zy 'er eene soort van wyn van bereiden. Men laat dit vogt weder kooken, en bedwingt de geweldige opborling door eenige droppelen Olie; de geringste hoeveelheid van zuur geworden Sap, zou de Crystalschieting en de genoegsaame verdikking beletten. Men giet dit vogt, nog warm zynde, in aarden vormen, die de gedaante van een hollen Kegel hebben, en aan de beide uiteindens door een ring omvat worden. Zy zyn van onder en boven open, en men stopt de kleinste opening die in de punt is, met hout, stroo of lynwaat.

Alle de bearbeidingen die men in de bereiding van de Suiker en van de Raffineerkunst in het werk stelt, strekken alleen daartoe om dit weesenlyk zout van een honigägtig sap of Syroop te ontdoen, die het van zyne witheid, vastheid, fynheid en glansrykheid van korl berooft. Men opent, na verloop

van

van een geringen tyd, de kleine opening, om het honigägtige Sap, uittogt te geeven. Men giet in het opperste gedeelte van deese Kegelvormige Potten, een dunne pap, die van eene witte kleiagtige Aarde gemaakt wordt. Het water belaadt zig met eene lymägtige Zelfstandigheid van de Aarde; dringt door de Suikerklomp, wascht de kleine korlen, en zuivert het honigägtige Sap Ten einde van veertig dagen, de Suiker gedroogd zynde, is zy tot een' klomp byéén gestremd, en heeft een rosse kleur. Men noemt haar alsdan *roode* Aardägtige Suiker. Zoo zy eene witägtige graauwe kleur heeft, en uit wryfbaare stukken bestaat, zoo geeft men haar den naam van *middelbaare Moscouade.* — Deese grove Poeder-Suiker is de stof waarvan men alle de soorten van Suiker bereidt. Wanneer de Moscouade op nieuw, ten naasten by, dezelfde bereidingen ondergaan heeft, waarvan wy hierboven gesprooken hebben, zoo is zy van dit honigagtige sap of syroop gezuiverd, en is alsdan dat geene dat men *Cassonade* of *Castonade* noemt, waarvan de beste wit en droog is, en een Violetreuk heeft. De Cassonade zelve, op die wyse gelyk wy opgegeeven hebben, gezuiverd zynde, of wel door het wit der Eyeren, of Ossenbloed, verschaft de Geraffineerde Suiker, de fyne Suiker, Broodsuiker, Kanarie- of Konings-Suiker; deese wordt dus genoemd, omdat men geen zuiverer, witter of glansryker vervaardigen kan. Wanneer deese Suiker zeer droog is, zoo geeft zy eene soort van geluid, wanneer men 'er met de vingers op slaat. Wanneer men haar met een Mes, in het donker wryft of slaat, zoo geeft zy een Phosphorischen Glans van zig. Twaalf honderd pond geraffineerde Suiker, moet niet meer dan zes honderd pond Koningssuiker voortbrengen. Hierom doen eenige Suikerraffineerders en Kooplieden, de schoonste Geraffineerde Suiker, of ten minste voor halve Koningssuiker doorgaan. De Syroop die uit de vormen vloeit, kan tot geene grooter dikte gebragt worden, dan tot de Zelfstandigheid van Honig. Hierom noemen haar de Franschen *Honig van Suiker.* Eenigen laaten haar gisten, en trekken 'er door overhaaling een' brandende Geest uit. Deese Proefneeming is van den Heer Dodart. Wat de Kandysuiker betreft, dit is een Suiker die verscheide maalen gekookt wordt, en gecrystalliseerd is. Men heeft 'er die wit en andere die ros bruin is.

Men dryft in Holland een aanmerkelyken Koophandel in Suiker van allerlei soorten, en byzonder in die der Oostindiën, van Brasil, Barbados, Antigoa, St. Domingo, Martinique en Surinamen. De Brasiliaansche Suiker is zoo wit niet, maar veel vetter en Olieagtiger, dan die van Barbados, van Jamaika

maika en St. Domingo. Het grootste gedeelte der Suiker, komt thans geraffineerd uit de Fransche Volkplantingen over; in plaats dat zy voormaals ruw in Frankryk kwam, en te Dieppe en Orleans geraffineerd wierd. — Men beschouwt het als een algemeene misslag der Engelschen en Franschen dat zy toegestaan hebben dat men Raffinaderyen in de Volkplantingen aangelegd heeft; want om alle mogelyke voordeelen van de Amerikaansche Volkplantingen te trekken, zoo moet men haar in de noodzaakelykheid brengen, dat zy noch de Europeaansche Fabrieken, noch Koopwaaren ontbeeren kunnen.

Hoe het hiermede ook mag gelegen zyn, zoo wordt echter onder alle de Suiker die men in Frankryk raffineert, die van Orleans voor de beste gehouden. Zy is zoo wit niet als de Hollandsche en Engelsche; maar zy is zoeter, omdat zy minder van haare honigägtige en lymerige deelen beroofd is. Men merkt hetzelfde verschil tusschen de Cassonade en de geraffineerde Suiker op; en zelfs tusschen de vette Manna, en de Manna in traanen. De Suiker die uit Egypten, over Cairo komt, wordt voor zoeter en aangenaamer dan de Amerikaansche gehouden.

Het maatig gebruik van de Suiker kan zeer nuttig zyn; want zy verzagt de scherpe stoffen, maakt de Zuuren stomp en verbetert de wrangen. Wanneer men een stukje Suiker na de Maaltyd gebruikt, als men wel gegeeten heeft, zoo bevordert dit de verteering. De Suiker, in Brandewyn gesmolten zynde, is een zeer wondheelend middel, en wederstaat de Verrotting. De Kandysuiker, tot Poeder gebragt en in de oogen geblaasen zynde, neemt de vlakken van het hoornvlies weg.

De Ouden bekwamen een natuurlyke Suiker uit het Bamboesriet, 't geen eene soort van Indiaansch Riet is, 't geen *Mambu* of *Bamboe*, op de Kust van Malabaar genoemd wordt. Dit Bamboes-Riet is de Tabaxir van AVICENNA, 't geen JUBA zegt dat op de gelukkige of Canarische Eilanden groeit, en Suiker voortbrengt. Men trekt mede eene soort van vette en bruinagtige Suiker uit den Booghoutboom van Kanada.

Men heeft op Ysland eene soort van Wier, waaruit men Suiker trekt.

Men bekomt in de warme Landen uit de Apocynium, eene soort van Manna of Suiker.

Uit de overlevering schynt nog te blyken dat de Ouden eene Suiker gekend hebben die in Arabiën voortkwam. Deese Suiker wordt door ARCHIGENA *Indiaansch Zout* genoemd. STRABO, LUCANUS, SENECA, GALENUS, PLINIUS en DIOSCORIDES hebben 'er mede melding van gemaakt; maar vermits

zy hàar als een honigagtig Sap befchryven, zoo was het mogelyk niet anders dan een Sap, dat uit de vrugt van den *Caffie-* of *Carouboom* geperst wierd.

Wy weeten niet of deefe Suiker de hoedanigheid van de onze had; of zy zoo aangenaam, zoo nuttig om te voeden, en, in één woord, of zy brandbaar en bekwaam was om Phosphorifche eigenfchappen te verkrygen, gelyk onze tegenswoordige Suiker.

SUIKER-ALUIN. *Alumen Saccharinum.* Zie onder het Artykel ALUIN.

SUIKERBAKKER. Zie het Artykel CONFITURIER.

SUIKERYE. *Ambubaja.* Is in de Kruidkunde een naam die sommigen aan de wilde Suikerye gegeeven hebben.

SUIKER-RAFFINADERYE. Deefen zyn thans in Engeland, Frankryk, Holland en Hamburg te vinden; alwaar de uit Ooft- en Weft-Indiën in groote lange Kiften gekomen Poederfuiker, uit Mafcovade op nieuw gelouterd, en eerst deugdelyk van de nog by zig hebbende onreinigheid gezuiverd, en tot de bovengemelde foorten van Suiker gemaakt wordt. De Raffinaderyen van Holland en Hamburg, voorzien gantfch Duitfchland van Suiker. Dezelve wordt doorgaands met Grooten-Vlaamfch, by ponden ingekogt, en na zeven Maanden *Contant in Banco* betaald. Deefe Kunst van *Suiker-Raffinaderye* is by de Ouden onbekend geweeft; en deefen moeften zig met hun zoogenaamd *Saccharum Nativum* behelpen, zynde een Sap van oud en overloopend Suikerriet, dat 'er in de gedaante van Droppelen, en fomwylen als *Hafelnooten* uitzypelde, hangen bleef en ftolde. Deefe dus van de Zon gedroogde Suikergraanen wierden oudtyds in de Indiën ingezameld en verre verzonden. Waarom ook DIOSCORIDES, PLINIUS, GALENUS en AVICENNA deefe zoetigheid *Sal Indicus*, dat is, Indiaanfch Zout, en *Mel Arundinis*, of Riethonig noemen.

SUIKERRIET. Zie het Artykel SUIKER.

SUIKERWORTEL. Zie het Artykel SISARUM.

SUIKERWYN. Dus wordt een Drank genaamd, dien de Inwooners van het Eiland Madagafcar uit Suikerriet kooken; aangezien ze de konft van de Suiker daaruit te maaken, niet verftaan. Zy neemen Suikerriet, gieten 'er water op, kooken het tot een derde in, en vullen het in groote Kauwoerdefchillen. Dus wordt 'er een drank uit, dien de Inwooneren aldaar *Touach* of *Touapare* dat is, *Suikerwyn* noemen. Deefe drank is eenigfints bitter, gelyk de Kernen van Perfiken, duurt niet boven de drie dagen, en wordt zoo fcherp, dat hy in een' eenigen nagt een koperen vat doorvreet.

SUITE. Betekent het gevolg van eenen Heer, naamelyk zyne Dienaars, Lakeyen, en wat meer tot deszelfs Equipage behoort. *Suite* beduidt ook de gevolgen, die uit eene Actie ontstaan; ook de overige deelen van een Boek of Werk, wiens begin te vooren in het licht gekomen is.

SUIVANT. Een Knegt die zynen Heer volgen moet. — *Suivante*, eene Meid die haare Vrouw van agteren volgt.

SUJET. *Tenir un Cheval Sujet.* Is eene manier van spreeken, op het Ryschool gebruikelyk, en betekent een Paard dus te bereiden, dat de *Croupe* in haare behoorlyke rondheid blyft, zonder ter zyde uit te wyken. Het betekent ook, zyn *Tempo* wel in acht neemen, zonder grond te verliesen.

SULPHUR. Zie het Artykel Zwavel.

SULTAN. *Groote Sultan.* Is de naam van den Turkschen Keiser, en het Arabische woord betekent zoo veel als een groot en heerschend Heer. Zyne Gemaalin die hem den eersten Zoon baart, wordt de Sultanin genoemd.

SULTANE. Zoo heet een Turksch Oorlogschip.

SULTANE FAVORITE. Is van des Sultans Bywyven die geene, welke den regeerenden Turkschen Keiser den eersten Zoon gebaard heeft, en derhalven naderhand den voorrang boven alle andere Vrouwen in het Serrail heeft.

SULTANIN. Eene Gouden Turksche Munt, die omtrent drie guldens en zes stuivers bedraagt. Voorts heeft men in Turkyen eene soort van Oorlogschip, 't welke ook *Sultanin* genoemd wordt.

SULTANIN VALIDA. Dus wordt de in het leeven zynde Moeder van den regeerenden Sultan genoemd, welke doorgaands genegen zyn om de handen mede in de Regeering te hebben, en dikwils groot Spel en Factien aan het Turksche Hof maaken, dewyl de Keisers, als haare Zoonen, groote achting voor hen hebben; ja zelfs ook de Roomsche Keiser, wanneer hy eenen Afgezant naar Constantinopel zendt, geene geringe geschenken voor de *Sultanin Valida* gewoon is mede te geeven.

SULTANISCH JAAR. Zoo wordt somtyds het Galileesch Jaar genoemd.

SULUC. Zie het Artykel Sensitiva Herba.

SUMACH. Zie het Artykel Rhus.

SUMACH ARABUM. Zie het Artykel Smak.

SUMAGRE. Dus wordt in Spanjen dat Kruid genaamd, het welke dient om het Corduaansche Leer te bereiden. Zie het Artykel Smak, met welken naam dit Kruid in Duitschland benoemd wordt.

SUMATRA. Een Eiland in de Indische Zee, is een van de grootsten onder de Eilanden van Sunda; by de 910 Engelsche

Mylen lang, en 210 Mylen breed, en het westelykste van allen gelegen. Het heeft overvloed van Ryst, Boomvrugten; Honing, Speceryen, Metaalen, Edele Gesteentens en Bezoar; gelyk ook van Goud, Zilver, Tin, Yser, Koper, en Zwavelmynen. Dit Eiland bestaat uit veele Koninkryken, en de Nederlanders zyn de eenigsten van de Europeaanen, die zig aldaar ter nêer gezet, en vier of vyf Vestingen hebben, kunnende dus de Inlandsche Koningen gebieden. De Engelschen dryven ook sterken Koophandel op dit Eiland.

SUMBALA. Zie het Artykel MAAGD.

SUMEN. Zoo wordt het onderste van den buik genoemd. *Hypogastrium* in 't Latyn.

SUMMA. Betekent het volkomen getal van den omtrek van eene geslooten Rekening. Vervolgens beduidt het ook een kort begrip of inhoud van eene zaak. Insgelyks zekere Portie Gelds.

SUMMA. Zoo heet een getal, 't welk zoo groot is als verscheide andere getalen te saamen genomen. By voorbeeld 14 is de Summa van 6, 3 en 5. Daar uit zoude men de Additie kòrt kunnen verklaaren, met te zeggen dat zy eene uitvinding van de Somma zy. Zy wordt ook *Aggregatum* genoemd. In de *Analysis* van den Heer van LEIBNITS heet *Summa* de veranderlyke Grootte, aan dewelke eene gegeeven differentiaal-Grootte toekomt.

SUMMANUS. Dit is een bynaam die de Ouden gegeeven hebben aan den God *Pluto*, uit hoofde dat hy *Summus manium*, of de opperste der Schimmen of Doden geacht wierd te zyn. De Donderbuien welken by nagt geschieden, werden doorgaands aan denzelven toegeschreeven.

SUMMELIER. Is een Bediende aan het Keiserlyke Hof, die de Kelder en Tafeldranken te bezorgen heeft.

SUMMER. Is eene Korenmaat in Neurenburg, die in *Viertal* en *Achtal* gedeeld wordt. Daar zyn twee soorten van. Die van Garst en Haver houdt 32 *Metsen*; van Rogge en Tarwe 16 *Metsen* of 2 *Malter*. Een *Summer* Hirs houdt 26 Metsen.

SUMMITATE. Zoo worden de bovenste punten der Kruiden genaamd, voornaamelyk van Alsem, Ruite en Majelein.

SUMXI. Zie het Artykel SPEELKATTEN.

SUN. Is een halve Lubische Schelling. Zie onder het Artykel STETTIN.

SUNDA. *Straat van Sunda*, Is eene van de beroemdste Zee-Engtens van de Waereld, tusschen het Eiland Sumatra en Java in Asien, waardoor alle Schepen die naar Batavia en de Moluksche Eilanden, in Oost-Indiën willen, passeeren moeten.

SU-

SUNIAS, Een bynaam van Minerva, die een Tempel had op den uithoek van Sunium, in Attica.

SUOVITAURILIES, SOLITAURILIES. Waren Offerhanden van drie mannelyke Slagtoffers, naamelyk van een Zwyn, een Ram en een Stier. Men deed dezelven maar om de vyf Jaaren, en zy betekenden den Mannelyken heldenmoed van het Romeinsche Volk. Zy wierden ook *Solitaurialia* genaamd, omdat de geofferde Beesten doorgaands geheel of ongesneeden (*Solida*) waren.

SUPERATIO. Zoo heet in de Sterrekunde het overschot van den Loop eener Planeet, die sneller gaat boven den Loop van eene andere, welke zig langsaam beweegt.

SUPERBIPARTIENS. Zie onder het Artykel RATIO.

SUPERBUS MUSCULUS. (In de *Anatomie*) De hovaardige Spier, is een der Oogspieren. Zie het Artykel SPIER.

SUPER-CARGO. Zoo wordt op de Scheepen die Amptenaar genoemd, welke het opzigt over de Goederen heeft, en aan de Eigenaars daarvan rekening moet doen.

SUPERCILIA. De *Wenkbraauwen*. Zyn geplaatst aan het einde der Staar, boven de Oogen, op beide zyden. Deesen verbeelden, wegens derzelver harde huid, twee opgeworpen en als van neêrgedrukte haairen, ruw gemaakte boogen, zynde daartoe dienstig, dat zy niet alleen het aangezigt vercieren, maar ook om het Zweet op te vangen, dat van het hoofd en de staar afvloeit, opdat het zig niet in de oogen zette, en aan dezelven lastig zy. Dezelven zyn ook van byzondere Spieren voorzien, als:

SUPERCILIARES MAGNI. De *groote Wenkbraauwspieren* (in de *Anatomie*) Is de naam, die veele Ontleedkundigen geeven aan de Voor- en Agterhoofds-Spieren. De Heer DUVERNEY zegt, dat deese Spieren meer in de Inbeelding bestaan, dan dat zy 'er waarlyk zyn, en dat het de Vleeschrok maar is, dien de Ontleedkundigen in veele deelen snyden, om daar Spieren van te maaken.

Het agterste gedeelte der Wenkbraauwspieren is het geene men doorgaands Agterhoofds-spieren noemt. Het zyn twee dunne en zeer korte Vleeschvlaktens, die vastgehegt zyn aan de Beenstreep des Agterhoofdbeens, waarvandaan haare Vezelen schuins, van vooren naar agteren opklimmen, en zig begeeven naar eene breede *Aponeurosis*, die onder den naam van *Peesmuts* bekend is. De Agteröogspier is een vervolg deeser Vleeschvlaktens, en kunnen buiten elkander niet werken.

Het voorste gedeelte deeser Spieren is gemaakt door het geene men doorgaands onder den naam van *Voorhoofdspier* betekent. Het zyn twee Vleeschvlaktens, die breed, dun, en onmidde-

 lyk

lyk onder het vel en de sponsweb geplaatst zyn: Zy spreiden zig uit op het voorste gedeelte des voorhoofds, van den Neuswortel af, alwaar zy zig verwarren, tot by de Zy-deelen van het gehairde deel des voorhoofds. Zy bedekken het nabuurige gedeelte der Slaapspier, waaraan zy vast zyn; en begeeven zig in de Peesmuts.

Daardoor ziet men dat deese Vleeschvlaktens kunnen beschouwd worden als eene enkele spier, die vier buiken heeft, waarvan 'er zig twee van vooren bevinden, en door de Voorhoofdspieren gemaakt zyn; en twee van agteren door de Agterhoofdspieren. Deese vier deelen eindigen aan den Peesmuts, als eene gemeene Spier.

Het gebruik deeser Spieren is om het vel des Voorhoofds te trekken, en daar Rimpels, die dwars zyn, en byna denzelfden Loop als de Wenkbraauwen hebben, te doen komen. Men vindt Menschen, by wien deese Spieren met zoo veel kragt werken, dat zy den hoed van vooren naar agteren van het hoofd, en van agter wederom naar vooren gooien kunnen.

SUPERCILIARES PARVI. *Kleine Wenkbraauwspieren.* (In de *Anatomie*) Is een paar kleine Spieren, waarvan 'er ter wederzyde van den Neus één geplaatst is. Een der uiteindens is vast aan den Neuswortel en het andere omtrent het midden der Wenkbraauwboog. Zoo men niet naauwkeurig acht geeft, worden zy vry dikwils met een gedeelte der Kringspier verward. Het gebruik deeser Spieren is de Wenkbraauwen tot malkander te doen naderen, door dezelven een weinig naar den Neus te vernederen, het geene vooral geschiedt als men iets aandagtig overdenkt.

SUPERCILIUM. Betekent by VITRUVIUS het Lid, 't welk onze Werklieden het *Opper-Platje* noemen. GOLDMAN integendeel noemt het den *Overslag.*

SUPERCOSTALES. *Sive* SUPRACOSTALES. Dit zyn de Spieren, die ook *Levatores Costarum Stenones*, omdat deese Ontleeder aan dezelven dit gebruik heeft toegeschreeven, genaamd worden. Zy zyn met een haarer uiteindens vast aan het dwarsse uitsteeksel des Wervelbeens, dat boven het gewrigt van iedere Ribbe is, en met andere uitsteeksels aan de zyde, die van onderen is. Zoo dat de eerste deeser Spieren zig vasthegt aan het dwarsse uitsteeksel van den laatsten halswervel, en de laatste aan dat van het zelfde Rugwervelbeen. Het getal deeser Spieren is met dat der Ribben gelyk; zelfs kunnen 'er meer van opgeteld worden, omdat veelen onder haar dubbeld zyn. Onder deese laatsten is de eene vlakte korter dan de andere, en VERHEYEN heeft dezelven, om deese reden, verdeeld in korten en in langen. Het gebruik deeser Spie-

Spieren is om de Ribben op te ligten. Eenige Ontleedkundigen willen dat deese Spieren een gedeelte der uitwendige tusschenribbigen uitmaaken, en daarvan niet behooren onderscheiden te worden.

SUPEREROGATIONIS OPERA. Zoo worden de overtollige goede werken genoemd, die iemant, volgens de Roomsche Leer, voor zigzelven niet altemaal noodig heeft, en dus ook anderen daarmede dienen kan.

SUPERFETATIO of *Superfœtatio. Super Impraegnatio.* Overbezwangering. Is als eene Vrouw verscheide maalen ontvangt, en daarom meer dan eene vrugt draagt; en naderhand, of de tydige met de ontydige, ter waereld brengt, of als ze dezelve volkomen, maar niet ter zelver tyd baart; baarende, by voorbeeld, heden, en over eenige Weeken of Maanden wederom. Edoch de voorbeelden der *Superfœtatio* en haare mogelykheid, wordt by de meeste kenners in twyffel getrokken. Zie verder het Artykel Super-Impregnatio.

SUPERFICIARIUS. *Superficiarie.* Wordt gezegd te geschieden, dat maar ter loops en niet grondig geschiedt. Dus wordt *Eruditio superficiaria* genaamd, eene oppervlakkige Geleerdheid, die niet grondig is.

SUPERFICIARIUS. Zoo wordt genaamd de geene die op eenes anderens grond bouwt, welken hy wel onder die voorwaarde van den Eigenaar gehuurd heeft, om daarop te mogen bouwen, maar om 'er ook eene jaarlyksche Interesse van te geeven.

SUPERFICIES. Is de oppervlakte van een Ligchaam, hebbende eene lengte en breedte, zonder diepte, of ten minste die in ons begrip dus bevat wordt. — Deese *Superficies* is tweederlei; *Plana* en *Curva*.

SUPERFICIES CURVA. Eene kromme vlakte, is die, welke van eene regte Linie maar in één punt geraakt wordt.

SUPERFICIES PLANA. *Planum*, of effene vlakte, wordt genaamd, die van eene regte Linie aan alle kanten geraakt wordt.

SUPERGEMINALIS. Zie het Artykel Epididymis.

SUPERGENUALES. Zie het Artykel Patella.

SUPERIEUR. *Superior.* Is een naam dien de voornaamste Roomsche Geestelyke Persoon, by een Leger voert.

SUPERIEURS. Zyn Opperheeren, die over anderen te gebieden hebben.

SUPER-IMPREGNATIO. Hiervan is onder het Artykel *Superfetatio* reeds met een woord gesprooken. De Gevoelens der Schryveren zyn over dit stuk eener *tweede* of *Overbevrugtiging* verdeeld. Hippocratus en Plinius stelden het; terwyl het grootste getal der hedendaagschen het verwerpen.

Die, welken dit ftellen, leggen daardoor de verfchillende verfchynfelen uit; waarom een der Tweelingen fterk, en de anren zwak is. Waarom of de een den eerften, den andere eenen tweeden Vader gelykt, &c. Maar die haar verwerpen, leggen dezelfde Verfchynfelen uit met even gelyken uitflag, door het verfchil des voedfels, door de inbeelding der Moeder, en houden dat al niet minder ongerymd. Om dit verfchil intusfchen af te fnyden, fchynt het dat men meer lichts over de voortteeling noodig heeft, dan wy daarvan nog hebben, zoo dat indien men gelooft dit niet pofitief te moeten ftellen, wy van oordeel zyn dat het niet minder voegt dezelve voor volftrekt onmogelyk te houden.

SUPERINDICTUM. Is het Byvoegfel, dat een Landheer van zyne Onderdaanen eifcht, wanneer de voor-afgegaane ordinaire fchattingen, tot de algemeene nooddruft niet toereiken kunnen.

SUPERINSTITUTIO, Betekent eene in- of aanftelling op eene andere, als wanneer AB geadmitteerd en geïnftitueerd wordt tot een Beneficie op een tytel, en CD geadmitteerd en geïnftitueerd op dien van een ander.

SUPERINTENDENT. In de Franfche Coftumen, een Bediende die het eerfte beftier heeft over de Finantien en Inkomften van den Koning. De bewoording wordt ook gebruikt voor den eerften Bedienden van des Konings huishouding, die het hoofdbeftier daarvan heeft. Hy heeft insgelyks een Superïntendent over de Gebouwen.

SUPERINTENDENT. Betekent ook een Kerkelyk Opperhoofd in veele Hervormde Kerken, daar geene Bisfchoppelyke waardigheid plaats heeft, voornaamelyk onder de Lutheraanen in Duitfchland, en onder de Gereformeerden in eenige andere plaatfen. De Superintendent is inderdaad weinig anders dan een Bisfchop, maar zyne Magt is eenigermaate meer bepaald. Hy is de opperfte Leeraar en heeft het beftier over alle de andere mindere Leeraaren van zyn Diftrict of Bisdom.

SUPERIOR. Zie het Artykel SUPERIEUR.

SUPERIORITAS TERRITORIALIS. Is eigenlyk het hoogfte Gezag van een Ryksftand, waardoor hy als een Landheer over alles in zyn Land te gebieden heeft, en dat hy gerechtigd is om te befchermen; zonder echter de Keiferlyke en des H. Roomfchen Ryks Majefteit te kwetfen of te benadeelen.

SUPERJURARE. Was eertyds eene bewoording in de Engelfche Wetten, wanneer een Misdaadiger voorgaf zigzelven te rechtvaardigen door zyn eigen Eed, of door den Eed van een of twee Getuigen; en dat de misdaad waarmede hy betigt wierd zoo notoir was, dat hy door de Eeden van veel

meer

meer Getuigen overreed wierd; dan wierd deese *Superjurare* genaamd.

SUPERLATIVUS. (In de Spraakkonst.) De laatste of hoogste der drie Trappen van Vergelyking, zynde de inflectie der Byvoeglyke Naamen, welke dient om derzelver betekenis in hoogte te doen steigen. Dus zegt men by voorbeeld: *dat huis is groot*; *dit is grooter*; *dat is het grootste.*

SUPERNAS. Zoo heet de wind, welken men anderfints *Noord-Oost ten Noorden* noemt.

SUPERNATANTIA. Is een Medicinaal woord, en betekent een overvloed van kwaade Vogten, die eene afzondering en Purgatie vereisschen.

SUPERNATURALE. *Bovennatuurlyk.* Wordt genaamd als iets geschiedt, dat volgens de gewoone Wetten der Natuur niet kan verklaard of begreepen worden.

SUPERNUMERARIA OSSICULA. Zoo worden genoemd de *Overtallige Beentjes.*

SUPERNUMERARII. (In de *Anatomie*) Deese naam heeft men gegeeven aan kleine Spiertjes, die men somtyds ontmoet ter zyde van de kleine regte hoofdspieren, zoo van de bovenste als onderste.

SUPERNUMERARIUS. Die boven het gewoone getal in een Collegie of eenig ander Geselschap is. Dus worden genaamd *Supernumeraire Officieren*, die boven het gewoone getal in een Regiment zyn.

SUPER-OCTAVA. Zie het Artykel OCTAVA.

SUPERONERATIONE PASTURÆ. (In de *Engelsche Wetten*) Een Geschrift tegen iemant die by het Graafschap voor de tweedemaal beklaagd is, van eene gemeene weide met te veel Vee overlaaden te hebben.

SUPERPARTICULARIS. Zie het Artykel RATIO.

SUPERPARTICULARIS PROPORTIO. Eene meer dan byzondere evenredigheid.

SUPERPARTIENS. Zie het Artykel RATIO.

SUPERPURGATIO. Zie het Artykel HYPERCATHARSIS.

SUPERQUADRIPARTIENS. Zie het Artykel RATIO.

SUPERSCAPSULARIS. Zie onder het Artykel SPIER of SPIEREN.

SUPERSEDEAS. (In de *Engelsche Wetten*) Een Geschrift tot staaking van iets dat volgens de Wetten behoorde te geschieden.

SUPERSOLIDUS NUMERUS. Zie het Artykel SURSOLIDUS.

SUPER-STATUTO. (In de *Engelsche Wetten*) Een Geschrift tegens des Konings Leenmannen, die de Landeryen tegens zyne goedkeuring vervreemden.

SUPER STATUTO *de Articulus Cleri.* Een Geschrift tegens die geenen die beslag leggen op de groote wegen of op Landeryen die tot eene Kerk behooren.

SUPER STATUTO *de Tork.* Een Geschrift tegens iemant, die geduurende den tyd dat hy Majoor eener Stad is, eenigen Koophandel in het groot of in het klein dryft.

SUPER STATUTO *facto pour Senesbal*, &c. Een Geschrift tegens een Rentmeester of Maarschalk, die Pleidooyen voor zyn Gerechtshof trekt, die niet tot dat Hof behooren.

SUPERSTITIO. *Bygeloovigheid*, een verkeerde Inbeelding, als men uit geringe zaaken iets groots en gevaarlyks maakt. Maar de oude *Grammatice* zeggen dat de Romeinen eigenlyk zulke Menschen *Superstitiosi* genaamd hebben, die zonder ophouden de Goden baden dat toch hunne kinderen hen mogten overleeven. En dus zou *Superstitio* en *superstitiosus* van *superstes* afgeleidt worden, hetwelk zoodanig een betekent die zyne Ouders overleeft.

SUPINATIO. Dus wordt die stand genaamd, inwelken de hand buiten- en bovenwaarts gedraaid is, zoo dat de Palm naar omhoog ziet. Om de beweeging, welke de hand in deesen stand stelt, te bewerken, gelyk ook die welke de *Pronatio* doet, schuiven de twee uiteindens des voorarms over malkander. Wanneer de arm geboogen is, en men de *Supinatie* doen wil, komt het Ellebeen naar binnen, en het Speekbeen naar boven en naar buiten. Het tegendeel geschiedt in de *Pronatie.* Het uiteinde van een deeser Beenderen beschryft als een halven kring, en rolt al draaiende rondom het andere, dat dezelfde beweeging maakt, doch tegenstrydig.

SUPINATOR BREVIS, *sive* PARVUS. (In de *Anatomie*) Is eene voorarmspier, die onder de lange, welke kleiner dan zy is, ligt. Zy is met een haarer uiteindens vast aan den uitwendigen knokkel des Opperarmbeens, en aan het uitwendige en bovenste gedeelte des Ellebeens. Daarvandaan loopt ze schuins af naar de kleine Ellepyp, en hegt zig langs het bovenste en inwendige gedeelte deeses Beens vast. Deese Spier helpt veel tot de agteroverkanteling.

SUPINATOR LONGUS, *sive* MAGNUS. (In de *Anatomie*) Is de naam eener lange en platte Spier, die op den uitwendigen knokkel des Opperarmbeens, aan de beenägtige streep die daaraan beantwoordt. Zy loopt vervolgens naar de holte des Speekbeens; is langs dit gantsche gedeelte vastgehegt, en eindigt een weinig boven het priemswyse uitsteeksel des beens, met eene platte Pees. Deese Spier dient ter agteröverkanteling, en schynt nog meer te dienen tot buiging des voorarms.

SUPINUS. (In de *Latynsche Spraakkonst*) Een deel der Tydvoe-

voeging van een Werkwoord, zynde een Verbaal substantivum van het enkelvouwdige geslacht, en de vierde buiging. Daar zyn tweederlei *Supins*; de eene, de eerste *Supinus* genaamd, eindigende in *Um*, van het *Casum Accusativum*, is altyd van eene daadelyke betekenis, en betekent eene beweeging, als *Abiit de ambulatum*: de andere, de laatste *Supinus* genaamd, en eindigende in *U*, van het *Casum Ablativum* is van eene lydende betekenis, en wordt door *Substantivums* of *Adjectivums* beheerscht, als, *facile dictu* &c.

SUPPLANTALIA. Dus worden die middelen genoemd, welken onder de Voetzoolen, om de hitte in heete Koortsen te temperen, gelegd worden, als: Zuurdeeg met Mostaard, Zout, Zeep, Salpeter, *enz.*

SUPPLEMENT. (In de *Letterkunde*) Een Aanhangsel tot een Boek, om te vervullen het geene daarin vergeeten was.

SUPPLEMENT *van eenen Boog*. In de Geometrie of Trigonometrie, is het getal van Graaden die daaraan ontbreeken om een geheelen Semicirculus te weesen; gelyk een Complement betekent wat 'er aan een Boog ontbreekt om een Quadrant te zyn.

SUPPLICATIONES, SUPPLIQUEN. Zyn de Smeekschriften die de Onderdaanen aan hunne Overigheid, en de Clienten aan hunne Patroonen inleveren. Daarvan komen de woorden *Suppliant* en *Suppliceeren*. — Supplicationis Remedium beduidt in den Rykshofraad, wanneer eene party, die zig door een Vonnis bezwaard vindt, een supplyk aan zyne Keiserlyke Majesteit inlevert, en onderdanigst verzoekt, dat de Acten aan eenige Hofraaden van beide de Gezindheden, die by het opstel van de eerste Sententie geen belang hebben, mogen overgegeeven, en een ander vonnis geveld worden.

SUPPLICATIONES. Zoo noemden de Romeinen zekere Feestdagen, wanneer ze in alle Tempelen hunne Goden plegtiglyk dankten voor eene behaalde Overwinning. Dit was teffens eene eer voor den Veldheer, die de Overwinning behaald had, en wierd somwylen door een Openbaare Zegenpraal, waarin de grootste Eer bestond, gevolgd. Het behoorde, ten opzigte der Dankzegging, eigenlyk *Gratulationes* genaamd te worden; maar aangezien ze ook telkens de Goden smeekten, dat ze het Romeinsche Gebied wilden beschermen, en dagelyksch verder uitbreiden, zoo heeft men deesen dag, en somtyds verscheide agteréénvolgende dagen, liever *Supplicationes*, dat is *Bededagen* willen noemen.

SUPPLICAVIT. (In de *Engelsche Wetten*) Een Geschrift uit de Cancelarye, ingeval iemant met eenig gevaar, door anderen hem te bejegenen, gedreigd wordt.

SUPPLYK-MEESTER. Zie het Artykel Maître des Requetes.

SUPPLYK-SCHRIFT. Zie het Artykel Verzoekschrift.

SUPPOSITIO. Betekent gemeenelyk eene Veronderstelling of *Hypothesis*, die men aanneemt om daar uit iets anders te bewysen.

SUPPOSITORUM. *Glans*. Een Zetpil; is eene harde *Compositie* van honig en zout, rond of langägtig van gedaante, waaronder somtyds gemengd worden purgeerende Poeders, als *Species Hieræ*, *Trochisc. Albandel*, *Sal Gemmæ*, &c. Alsdan worden ze met Olie bestreeken en in den Aars gestooken. — Indien ze niet schielyk geappliceerd worden, smelten ze door de lucht. Men maakt ze aldus, by voorbeeld: *Mellis ad Consistent. debit Coct.* ℥ j *adde Sal. Gemmæ*, *Specier*, *Hier.* c. *Agaric. Ana* ʒ ß F. *Suppositorium*. D. S. Openende Zetpil. Of ook ℞. *Specier. Hier. picr.* ʒ ß. *Colocyntbid.* ʒ j. *Muscerd. Vitell. Ovi Num.* I. *Salis* ℈ j *Mellis* ℥ j; meng en kook de *Massa* tot eene behoorlyke dikte, en maak daarvan Zetpillen. Men maakt anders ook *Suppositoria* uit Kaas en Spek, tegens de wormen in den Aars, *Ascarides* genaamd, welken, voor dat men ze appliceert, in Melk moeten gedoopt worden.

SUPPOSITUM. Is zoo veel als *Individuum*. De Scholastieken noemen het *substantia prima*, *Completa*, *incommunicabilis*, & *non alunde sustentata*.

SUPPRESSIO. De *Verstopping*, of de Opsluiting van eene natuurlyke Ontlasting, als: Suppressio Lochiorum, de Opstopping der Zuivering na het Baaren. — Suppressio Mensium, de opgestopte Maandstonden. Suppressio Urinæ, de opgestopte Pis. &c.

SUPPRESSIO. Is in de Wetten, de Opschorting van eenig Ampt, Bediening, &c. — De verbieding van een Boek, waarin de Schryver dingen beweert die tegens de Burgerlyke of Kerkelyke Constitutie stryden.

SUPPRESSIO IGNIS. Of *Ignis suppressionis*. Zoo noemen de Scheikundigen een zekere Graad van het vuur; als hetzelve boven en onder een te behandelen Ligchaam gelegd wordt; gelyk omtrent de *sublimatio van de Cinnabaris Antimonii* pleeg te geschieden.

SUPPURANTIA. *Ettermaakende Middelen*. Deesen zyn die, welken door haare glibberigheid de *Pori* verstoppen; en de ongevoelige doorwaassemíng beletten; want dus worden de vogten meer en meer te saamen gehoopt, en de Veseldraaden allengskens uitgerekt. Dit nu doen de *Oleum Amygd. Dulc. Hyper. Lilior. albor. scorpion. Pingued. Leporin. Lucii piscis* en alle *Pinguedines*, *Mel. Ficus*, *Cepa*, *Crocus*, *sterc. Columbin.*

bin. Sem. Fœnugrae. Empl. de Nicotian. de Gummi Ammoniaco, de Melilot. Diacbyl. C. *Gumm. Sagapen.*

SUPPURATIO. De *Etterwording*. Is, wanneer zig in de Wonden en Zweeren eene ſtoffe zet, die daarna tot Etter wordt. Over deeſe ſtof, naamelyk hoe de Etterwording geſchiedt, en waardoor zy bevorderd kan worden, in menigerlei gevallen, is voornaamelyk leeſenswaardig het Pryſſchrift van den Ervaaren en Geleerden Doctor JOH. GRASHUIS, 't welk door de Franſche Academie der Heelkunde gekroond, en by de Kunſtgenooten van goeden ſmaak, wel bekend is.

SUPRACOSTALES. Zie het Artykel SUPERCOSTALES.

SUPRALAPSARII. ANTELAPSARII. Zoo wierden na het begin der XVII Eeuw, die geenen in de Hervormde Kerk genoemd, door hunne Tegenpartyders, die beweerden dat God voor de Schepping van Adam, zonder eenig opzicht op deszelfs val, ſlechts eenige Menſchen tot het eeuwige leeven, en anderen tot den eeuwigen dood verkooren had, dewyl hy, als een vrymagtig Heer, met zyne ſchepſels naar zyn welgevallen handelen konde. Tegen dezelven wierden de *Infralapſarii* geſteld.

SUPREMACY. Dus noemt men het Recht der Opperheerſchappye des Konings van Grootbrittanien over de Engelſche Kerk, 't welk alle de geenen bezweeren moeten, die tot de openlyke Ampten in dien Staat willen toegelaaten worden. Zie onder het Artykel EED VAN GETROUWHEID.

SUPREMATUS PAPÆ. Is een Oppergebied en Heerſchappye die de Roomſche Paus over alle andere Biſſchoppen en over alle Chriſtelyke Kerken van de geheele Waereld eiſcht; ſchoon hem zulks nergens dan in de Roomſche Kerk toegeſtaan, maar by de Grieken en Proteſtanten geweigerd wordt.

SURA, of SURY. Is een Ooſt-Indiſche Palmwyn, zynde het ſap van een Cocosboom.

SURÆ. De Kuiten, zynde de dikke vleeſige deelen agter het Scheenbeen. Zie de Artykels TIBULA en SCHEENBEEN.

SURALIS. Zie het Artykel SOLÆUS.

SURATÆ. Dus noemt men de Kapittels en Verdeelingen in den Alcoran; doch in de plaats van deeſen naam vindt men ook den naam *Azoara* in eene oude Latynſche Overzetting des Bybels.

SURDITAS. Zie het Artykel DOOFHEID.

SURDUS. In de Arithmetica en Algebra, betekent eenig getal of Quantiteit, dat onafmeetelyk is tot eenheid; anders een irrationaal getal of quantiteit genaamd.

De Vierkante Wortels van alle getalen, uitgezonderd 1, 4, 9, 16, 25, 36, 49, 64, 81, 100, 121, 144 &c. (zynde de vier-

vierkanten der integraale getalen 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12 &c.) zyn onafmeetelyken: en agtervolgens dezelfde manier zyn de Cubikwortels van alle getalen, alleen van de Cubus van 1, 2, 3, 4, 5, 6, enz. onafmeetelyk (*incommensurabel*) en quantiteiten die tot malkander zyn in evenredigheid van zulke getalen, moeten insgelyks hunne vierkante wortels, of hunne Cubikwortels, onafmeetelyk hebben. De wortels, om die reden, van zodanige getalen, onafmeetelyk zynde, worden uitgedrukt door het plaatsen van het eigen Radicaale teken boven dezelven: aldus $\sqrt[2]{2}$, $\sqrt[2]{3}$, $\sqrt[2]{5}$, $\sqrt[2]{6}$, &c. drukken uit onafmeetelyke getalen met eenheid. Nogtans, terwyl deese getalen zelve onafmeetelyk zyn met eenheid, nogtans zyn ze afmeetelyk in vermogen met hetzelve; om dat derzelver vermogens Integralen zyn, dat is *Multiples* van Eenheid. Dus kunnen ze insgelyks somtyds afmeetelyk zyn met malkander, als de $\sqrt[2]{8}$ en $\sqrt[2]{2}$; omdat zy tot malkander zyn als 2 tot 1: en wanneer zy eene gemeene maat hebben; als $\sqrt[2]{2}$ de gemeene maat van beide; dan wordt derzelver Ratio gereduceerd tot eene expressie in de laatste termen, als die van afmeetelyke hoeveelheden, door dezelven te divideeren door derzelver grootste gemeene Maat. — Deese gemeene Maat wordt gevonden gelyk in onafmeetbaare quantiteiten, alleenlyk de wortel van de gemeene Maat moet derzelver gemeene divisor zyn: aldus $\frac{\sqrt{12}}{\sqrt{3}} = \sqrt{4} = 2$, en $\frac{\sqrt{18a}}{\sqrt{2}} = 3\sqrt{a}$.

Eene rationale Quantiteit kan gereduceerd worden tot de vorm van eenigen gegeeven *Surdus*, door het verhoogen der hoeveelheid tot het vermogen dat door den naam van den *Surdus* uitgedrukt wordt, en 'er alsdan het rationale teken boven te zetten, aldus; $a = \sqrt[2]{a^2} = \sqrt[3]{a^3} = \sqrt[4]{a^4} = \sqrt[5]{a^5} = \sqrt[n]{a^n}$, en $4 = \sqrt{16} = \sqrt[3]{64} = \sqrt[4]{256} = \sqrt[5]{1024} = \sqrt[n]{4^n}$.

Gelyk Surdussen aangemerkt kunnen worden als vermogens met breukige Exponenten, zoo worden zy gereduceerd tot anderen van dezelfde waarde, welken hetzelfde rationale teken zullen hebben, door het reduceeren deeser breukige Exponenten tot breuken die dezelfde waarde hebben en een gemeene denominator. Aldus $\sqrt[n]{a} = a^{\frac{1}{n}}$, en $\sqrt[m]{a} = a^{\frac{1}{m}}$, en $\frac{1}{n}$

$\frac{1}{n}=\frac{m}{nm}$, $\frac{1}{m}=\frac{n}{nm}$, en daarom $\sqrt[n]{a}$ en $\sqrt[m]{a}$, gereduceerd tot hetzelfde radicale teken, worden $\sqrt[nm]{a^m}$ en $\sqrt[nm]{a^n}$. Indien gy $\sqrt[2]{3}$ en $\sqrt[3]{2}$ tot denzelfden denominator moet reduceeren, beschouw $\sqrt[2]{3}$ als gelyk tot $3^{\frac{1}{2}}$, en $\sqrt[3]{2}$ als gelyk tot $2^{\frac{1}{3}}$, wier indices gereduceerd tot een gemeene Denominator, zoo hebt gy $3^{\frac{1}{2}}=3^{\frac{3}{6}}$, en $2^{\frac{1}{3}}=2^{\frac{2}{6}}$, en gevolglyk, $\sqrt[2]{3}=\sqrt[6]{3^3}=\sqrt[6]{27}$, en $\sqrt[3]{2}=\sqrt[6]{2^2}=\sqrt[6]{4}$; zoo dat de voorgestelde Surdussen $\sqrt[2]{3}$ en $\sqrt[3]{2}$, gereduceerd zyn tot andere gelyke Surdussen $\sqrt[6]{27}$ en $\sqrt[6]{4}$, hebbende een gemeen radicaal teken.

Surdussen van dezelfde rationale Quantiteit worden gemultipliceerd door het addeeren van derzelver Exponenten, en gedivideerd door dezelven te substraheeren; aldus: $\sqrt[2]{a}\times\sqrt[3]{a}=a^{\frac{1}{2}}\times a^{\frac{1}{3}}=a^{\frac{3+2}{6}}=a^{\frac{5}{6}}=\sqrt[6]{a^5}$; en $\frac{\sqrt[3]{a}}{\sqrt[5]{a}}=\frac{a^{\frac{1}{3}}}{a^{\frac{1}{5}}}=a^{\frac{1}{3}-\frac{1}{5}}=a^{\frac{5-3}{15}}=a^{\frac{2}{15}}=\sqrt[15]{a^2}$; $\sqrt[m]{a}\times\sqrt[n]{a}=a^{\frac{m+n}{mn}}$; $\frac{\sqrt[m]{a}}{\sqrt[n]{a}}=a^{\frac{n-m}{mn}}$;

$\sqrt[2]{2}\times\sqrt[3]{2}=\sqrt[6]{2^5}=\sqrt[6]{32}$; $\frac{\sqrt[2]{2}}{3}=\sqrt[6]{2}$.

Indien de Surdussen van verschillende rationale Quantiteiten zyn, als $\sqrt[n]{a^2}$ en $\sqrt[n]{b^3}$, en het zelfde teken hebben, zoo multipliceer deese rationaale Quantiteiten in malkander, of divideer ze door malkander, en zet het gemeene radicale teken over hun product of quotient. Aldus: $\sqrt[n]{a^2}\times\sqrt[n]{b^3}=\sqrt[n]{a^2b^3}$; $\sqrt[2]{2}\times\sqrt[2]{5}=\sqrt[2]{10}$; $\frac{\sqrt[m]{a^4}}{\sqrt[m]{b^3a}}=\sqrt[m]{\frac{a^4}{b^3a}}=\sqrt[m]{\frac{a^3}{b^3}}$; $\frac{\sqrt[3]{9}}{\sqrt[3]{24}}=\sqrt[3]{\frac{9}{24}}=\sqrt[3]{\frac{3}{8}}=\frac{1}{2}\sqrt[3]{3}$.

Indien Surdussen hetzelfde raticale teken niet hebben, zoo re-

reduceer ze tot zulken die hetzelfde radicale teken hebben, en doe als vooren; $\sqrt[m]{a} \times \sqrt[n]{b} = \sqrt[nm]{a^n b^m}$; $\frac{\sqrt[m]{a}}{\sqrt[n]{x}} = \sqrt[mn]{\frac{a^n}{x^m}}$; $\sqrt[2]{2} \times \sqrt[3]{4} = 2^{\frac{1}{2}} \times 4^{\frac{1}{3}} = 2^{\frac{3}{6}} \times 4^{\frac{2}{6}} = \sqrt[6]{2^3 \times 4^2} = \sqrt[6]{8 \times 16} = \sqrt[6]{128}$;

$\frac{\sqrt[3]{4}}{\sqrt[2]{2}} = \frac{4^{\frac{1}{3}}}{2^{\frac{1}{2}}} = \frac{4^{\frac{2}{6}}}{2^{\frac{3}{6}}} = \sqrt[6]{\frac{4^2}{2^3}} = \sqrt[6]{\frac{16}{8}} = \sqrt[6]{2}$.

Indien de Surdussen eenige rationale Coëfficienten hebben, zoo moet derzelver Product of Quotient bepaald worden, aldus: $2\sqrt[2]{3} \times 5\sqrt[2]{6} = 10\sqrt[2]{18}$.

De vermogens der Surdussen worden gevonden gelyk de vermogens van hunne Quantiteiten, door het Multipliceeren hunner Exponenten door den Index van het begeerde vermogen, dus het vierkant van $\sqrt[3]{2}$ is $2^{\frac{1}{3} \times 2} = 2^{\frac{2}{3}} = \sqrt[3]{4}$; de Cubus van $\sqrt[2]{5} = 5^{\frac{1}{2} \times 3} = 5^{\frac{3}{2}} = \sqrt[2]{125}$. of gy moet alleenlyk, in ingewikkelde Surdussen, de quantiteit vermeerderen onder het radicale teken tot het begeerde vermogen, vervolgende hetzelfde radicale teken; zonder dat de Index van dat vermogen gelyk is tot den naam van den Surdus, of een multiple daarvan, en in dat geval wordt het vermogen van den Surdus rationaal. Eene verdubbeling (*Evolutio*) wordt gemaakt door het divideeren der *fractie*, welke de Exponent van den Surdus is, door den naam van den begeerden wortel. Aldus, de vierkante wortel van $\sqrt[3]{a^4}$ is $\sqrt[6]{a^4}$ of $\sqrt[6]{a^4}$.

De Surdus $\sqrt[m]{a^m x} = a\sqrt[m]{x}$; en, in dezelfde manier, indien een vermogen van eenige quantiteit van denzelfden naam met den Surdus de quantiteit divideert onder het radicale teken zonder een overschot, gelyk hier a^m divideert $a^m x$. en 25 het vierkant van 5, divideert 75 de quantiteit onder het teken in $\sqrt[2]{75}$ zonder een overschot; plaatst als dan de wortel van dat vermogen rationaal voor het teken, en de quotient onder het teken, en aldus zal de Surdus gereduceerd zyn tot eene eenvoudiger uitdrukking. Aldus $\sqrt[2]{75} = 5\sqrt[2]{3}$; $\sqrt[2]{48} = \sqrt[2]{3 \times 16} = 4\sqrt[2]{3}$; $\sqrt[3]{81} = \sqrt[3]{27 \times 3} = 3\sqrt[3]{3}$.

Wanneer Surdussen gereduceerd worden tot hunne laatste Expressien, indien zy het zelfde rationale deel hebben, dan worden zy geaddeerd of gesubstraheerd, door het addeeren of sub-

ſubſtraheeren, van hunne rationale Coëfficiënten, en zettende de ſom of het onderſcheid tot het gemeene irrationale deel. Aldus $\sqrt[2]{75} + \sqrt[2]{48} = 5\sqrt{3} + 4\sqrt{3} = 9\sqrt{3}$; $\sqrt[3]{81} + \sqrt[3]{24} = 3\sqrt[3]{} + 2\sqrt[3]{3} = 5\sqrt[3]{3}$; $\sqrt{150} - \sqrt[2]{54} = 5\sqrt{6} - 3\sqrt{6} = 2\sqrt{6}$; $\sqrt{a^2x} + \sqrt{b^2x} = a\sqrt{x} + b\sqrt{x} = \overline{a+b} \times \sqrt{x}$.
Saamengeſtelde Surduſſen zyn de zoodanigen die uit twee of meer te ſaamengevoegd beſtaan; de enkele Surduſſen zyn afmeetelyk (*Commenſurabel*) in vermogen, en in zig zelven gemultipliceerd zynde, geeven zy ten laatſte rationale quantiteiten; nogtans geeven ſaamengeſtelde Surduſſen, in zig zelven gemultipliceerd, doorgaands gemeenelyk irrationale Producten. Maar, wanneer eenigen ſaamengeſtelden Surdus voorgeſteld wordt; dan is 'er een andere ſaamengeſtelde Surdus, welke, daarin gemultipliceerd, een rationaal product geeft. Dus, indien $\sqrt{a} + \sqrt{b}$ voorgeſteld wierd, multipliceerende denzelven door $\sqrt{a} - \sqrt{b}$, dan zal het product zyn $a - b$.
De inveſtigatio van dien Surdus, welke gemultipliceerd in dien voorgeſtelden Surdus, een rationaal product geeft; wordt gemakkelyk verrigt door drie Theorema's, door den Heer Maclaurin, in zyne *Algebra.* pag. 109, *Seqq.* opgegeeven, waarheen wy den nieuwsgierigen wyſen.
Deeſe bewerking is van gebruik in het reduceeren van Expresſien van Surduſſen tot eenvouwdiger formen, veronderſtel by voorbeeld een binominale Surdus, door eenen anderen gedivideerd, als $\sqrt[2]{20} + \sqrt[2]{12}$, door $\sqrt[2]{5} - \sqrt[2]{3}$, zoo kan de quotient uitgedrukt worden door $\frac{\sqrt{20} + \sqrt{12}}{\sqrt{5} - \sqrt{3}}$. Maar dit kan in eene eenvouwdiger form uitgedrukt worden, door het multipliceeren, beide van den nominator en denominator, door dien Surdus, welke gemultipliceerd in den denominator, een rationaal product geeven, als: $\frac{\sqrt{20} + \sqrt{12}}{\sqrt{5} - \sqrt{3}} = \frac{\sqrt{20} + \sqrt{12}}{\sqrt{5} - \sqrt{3}} \times \frac{\sqrt{5} + \sqrt{3}}{\sqrt{5} + \sqrt{3}} = \frac{\sqrt{100} + 2\sqrt{60} + 6}{5 - 3} = \frac{16 + 2\sqrt{60}}{} = 8 + 2\sqrt{15}$. Om dit algemeen te doen. Zie Maclaurin *lib. cit. pag* 113.
Wanneer de vierkante wortel van een Surdus begeerd wordt, zoo kan ze ten naaſten by gevonden worden, door het trekken van den wortel van eene rationale quantiteit, die het naaſte komt by denzelver waarde. Om dus de vierkante wortel te vinden van $3 + 2\sqrt{2}$, bereken eerſt $\sqrt{2} = 1,41421$.

 Hier-

Hieruit volgt $3+2\sqrt{2}=5,82842$, de wortel waarvan ten naasten by bevonden wordt $2,41421$.

Op dezelfde wyse kunnen wy met eenigen anderen voorgestelden wortel te werk gaan. En indien de Index van den wortel, voorgesteld om uitgetrokken te worden, groot is, kan men van een Logarithmus-Tafel gebruik maaken. Aldus $\sqrt[7]{5+\sqrt[13]{17}}$ kan het gevoeglykst door Logarithmen gevonden worden.

Neem de Logarithmus van 17, divideer die door 13; vind het getal dat aan den quotient beantwoordt; addeer dit getal tot 5; vind de Logarithmus van de som, en divideer ze door 7, en het getal, met deesen quotient overéénkomende zal tennaastenby gelyk zyn tot $\sqrt[7]{5+\sqrt[13]{17}}$.

Maar somtyds wordt 'er vereischt dat men de Wortels der Surdussen naauwkeuriglyk door andere Surdussen uitdrukke. Dus, in het eerste voorbeeld, de vierkante wortel van $3+2\sqrt{2}$ is $1+\sqrt{2}$: want $\overline{1+\sqrt{2}} \times \overline{1+\sqrt{2}} = 1+2\sqrt{2}+2 = 3+2\sqrt{2}$.

Wegens de manier om dit uit te werken, kunnen de Nieuwsgierigen nazien het bovengenoemde werk van MACLAURIN. p. 115. *seqq.*

SUR EMMI. Dus wordt het Hoofd of de voornaamste persoon van de Caravaane genoemd, die naar Mecca eene Bedevaart doet.

SURENAS. Was voorheen de tytel van de voornaamste staatsdienaaren by de Parthen, die naast den Koning den eersten rang hadden, en hem, wanneer hy gekroond werdt, de Koninklyke Cieraadjen om het hoofd moesten winden.

SURETE DE CORPS. De kragt daarvan bestaat hierin: wanneer een Debiteur in onvermogen is geraakt om zyne crediteuren te voldoen, zoo kan hy door dit middel verzekerd worden, van niet in zyn persoon belemmerd of gearresteerd te zullen worden. Die Brieven moeten verzogt worden van den Souverain; als in Holland aan de Edele Groot Mog: Staaten van die Provintie, mits hebbende verkreegen, favorable Brieven van voorschryvers, van de Magistraat zyner woonplaats, die aan het Request moeten worden geannexeerd; en dit verzoek wordt gemeenelyk voor zes of mindere maanden geäccordeerd; doch daarna wordt ook wel, naar bevind van zaaken, op nieuw *Sureté de Corps* verleend. Maar zoo het gebeurt dat de Heeren Staaten niet vergaderd zyn, kan zulks verzogt worden aan derzelver Ed. Mog. Heeren Gecommitteerde Raaden, die alsdan, zulks goedvindende, verleenen tot eenige dagen der

naaste

naaste Vergadering van Haar Ed: Groot Mog: alwaar de Suppliant dan op nieuw, de *Sureté de Corps* by Requeste moet verzoeken. Doch hier omtrent staat aan te merken, dat by de Heeren Staaten van Holland, op het vertoog van den Hoogen Raade, is geresolveerd, dat men geen *Sureté de Corps* zal verleenen, dan met kennisse en Consent van het meerderdeel der Crediteuren van de Requiranten van dien; en wel met deese uitgedrukte Clausule, dat dezelve geen plaats zullen hebben tegen Arresten van den Hoogen Raade; andere Sententien of Provisien, gedaan uit kragte van gewysde; en echter kunnen haar Ed. Groot Mog. om byzondere redenen, uit eene Speciale gratie, zulks verleenen; en daar zyn voorbeelden dat 'er *Sureté de Corps* is verleend, op het favorable Advys van de Magistraat, om gewigtige redenen, zonder dat de Crediteuren daarop alvoorens zyn gehoord.

Wanneer een uitlander zig in Holland bevindende, om eenige zyner byzondere zaaken te verrigten, en bedagt zynde, dat zyne Landslieden, of eenige andere van zyne uitheemsche Crediteuren, hem zullen doen arresteeren, zoo kan hy mede van Haar Ed. Groot Mog. verzoeken *Sureté de Corps*, en dan wordt zulks verleend tegens de uitheemsche maar niet tegens de Inlandsche Crediteuren. Maar zoo dra iemant *Sureté de Corps* verkreegen heeft, wordt hy aangemerkt, als van dat oogenblik af aan, zyn qualiteit als persoon verlooren te hebben, en derhalven onmagtig geworden, om eenigsints langer van zyne goederen te mogen disponeeren, of de conditie van iemant zyner Crediteuren te verergeren of te verbeteren; zoo dat alles wat naderhand by hem gedaan zou mogen weesen, gehouden wordt als niet gedaan te zyn.

SURFACE. *Frons Propugnaculi.* Het voorhoofd van een Bolwerk, wordt naar de oude Hollandsche Vestingbouw het stuk van de bestendige *Defens*-Linie genaamd, 't welk door de verlengde *Flanc*, tot aan de Buiten-Polygon, daarvan afgesneeden wordt.

SURIANA. (In de *Botanie*) Eene soort van de *pentandria-pentagynia* Klasse der Planten, wier *Corolla* uit vyf bloembladen bestaat, die omgekeerd, langrond, regtopstaande en van de lengte van de Kelk zyn.

Daar is geen *pericarpium*, buiten de korsten van de zaaden, die vyf in getale en rondagtig zyn. Deese Plant wordt in Zuid-Amerika gevonden.

SURINAMEN. Eene groote Rivier in het Landschap Guiana, op de Kusten van Zuid-Amerika, zes en een halve Graad ten Noorden van de Middaglinie, alwaar ze zig in het *Mar del Nort* ontlast. Deese Rivier geeft den naam aan de omliggende Landschappen, waarin tegenswoordig de onderdaanen van de

Republiek der Veréénigde Nederlanden, eene zeer uitgebreide volkplanting bezitten. Haar ingang is met Zandbanken bezet, doch echter by hoog water drie vadem diep, zynde dezelve van haaren mond, tot aan de plaatse, alwaar de Rivier *Commewina* zig met haar vereenigt, eene myl breed; loopende de eerste Westelyk en de laatste Oostelyk. Behalven deese Rivieren zyn 'er nog verscheide, waarvan de voornaamsten de *Cottika* en *Piereka* genaamd worden, langs dewelken eene menigte van Plantaadjen aangelegd zyn. Twee mylen van den mond van deese Rivier is het Fort Zeelandia gelegen, benevens een Vlek, Paramaribo geheeten, dat, omtrent uit 400 huisen bestaat, en ter plaatse daar de twee bovengenoemde Rivieren zig vereenigen, vindt men het Fort Sommelsdyk. De verdeeling van de gantsche Colonie bestaat uit agt wyken, die zoo veel Burger-Compagnien uitmaaken; hebbende deese Compagnien ieder hun Capitein, Luitenant en Vendrig; de twee eersten bestaan uit de Inwooners van Paramaribo; de derde is de Wyk van Thorarika; de vierde is Opper Commewina; de vyfde Neder-Commenina; de zesde Cottica en Perica, de zevende Para en de agtste is de Jooden-Wyk. De zeven eerste wyken hebben drie Kerken, eene te Paramaribo, waarin de Nederlanders en de Fransche Vlugtelingen hunnen Godsdienst verrigten; eene te Neder-Commewina, en eene in de Wyk van Cottica en Perica; wordende de Kerken Predikanten en Voorleesers van de Colonie onderhouden. In den Jaare 1640 zyn de Franschen van deese Rivier en Landstreek meester geworden; maar zy hebben die, ter oorzaake van de Ongezonde Lucht, kort daarna wederom verlaaten, wanneer de Engelschen daarvan bezit namen, die ook weinig voordeels daarby vonden, weshalve de Koning van Groot-Brittanien, Karel II, zonder veele zwaarigheden daarover te maaken, dit Gewest aan de Nederlanders, in het Jaar 1668 afstond, hoewel zulks eerst na den Vreden van 1674, in allen deele geschiedde. En vermits het aardryk aldaar zeer ongezond was, van wegens de menigte der Bosschaadjen, die den Zon en den Wind beletteden om den grond te zuiveren en op te droogen, zoo hebben eenige Inwooners van Zeeland, onder de beschermingе van die Provintie, ondernomen zoo veel Bosschen omver te hakken, als ze tot eene Volkplanting van nooden hadden; en vermits dat zoo wel uitviel, ziende dat de Suiker zeer wel voortkwam, en de lucht veel gezonder wierd dan ze van te vooren was, hebben veele Familien zig derwaarts begeeven, waardoor allengskens die Landstreek in zoodanig een bloeienden staat is gebragt, dat men in het Jaar 1683 reeds 5 of 6 honderd Europesche Huisgezinnen op Surinamen telde; welk getal naderhand tot 800 vermeerderd is, ter oorzaake

zaake van de Franſche Vlugtelingen, die derwaarts gingen; hebbende zig deeſe Colonie tot op 30 mylen boven den mond der Rivier, en langs derzelver armen uitgebreidt; zynde 'er geene hoop om verder uitgelegd te worden, van wegens de Watervallen, die de vaart belemmeren, en landwaarts wegens de Rotſen, die aan de Colonie tot een' voormuur verſtrekken tegens de Wilden, die, op de hoogtens woonende, onmogelyk onder de gehoorzaamheid kunnen gebragt worden. Dus heeft deeſe Colonie haar eerſte begin van de Zeeuwen, door welken zy aan de Weſt-Indiſche Compagnie opgedraagen wierd; maar deeſe vernieuwd zynde, vond zig niet in ſtaat om alle de vereiſchte onderſtanden te doen; weshalve zy maar een derdepart daarvan behield; laatende een derde aan de Regeering van Amſterdam, en een derde aan den Heer van Aarſſen, Heer van Sommelsdyk; en alzoo wierd deeſe Colonie geregeerd door drie Leden, als Hoofdparticipanten, ſaamen genaamd de Societeit van Surinamen, behoorende daarvan de Souvereiniteit aan de Heeren Staaten-Generaal. Deeſe Societeit wordt te Amſterdam door een Collegie van tien Bewindhebbers beſtierd, waarvan 'er vyf ter benoeming ſtaan aan de Regeering van Amſterdam, vier door de Weſt-Indiſche Maatſchappye, en eenen door den Heer van Sommelsdyk. — Dit Collegie, ſchoon het onder de Weſt-Indiſche Compagnie behoort, heeft zyn eigen gezag, en verkieſt den Gouverneur, die, eenen Commandant onder zig hebbende, in naam van de Staaten Generaal, het oppergezag over de gantſche Colonie, zoo ten opzigte van de Politie als van de Krygszaaken oeffent, echter is hy in gewigtige Gevallen gehouden, het Advys van den Politieken Raad, waarvan hy Preſident is, in te neemen. Ondertuſſchen bezit de Compagnie groote voorrechten by die Colonie; want by het Octroy van Haare Hoog. Mog. is haar het recht verleend, om 3 guldens per Laſt te heffen van alle de Scheepen, in de Haven van Surinamen komende of daar uit gaande; voorts eene belaſting van 50 pond Suiker op ieder Inwooner, Blanken of Zwarten, en twee en een half ten honderd van de waarde van alle goederen, die naar de Vereenigde Provintien gezonden, of daar in het Land verkogt worden, voor Waaggeld. Behalven dit heeft de Compagnie ook het voorrecht, om alleen en met uitſluiting van alle anderen, ſlaaven naar Surinamen te brengen; zynde echter gehouden, om dezelven in het openbaar, twee en twee te verkoopen, om alle Inwooners zonder onderſcheid te gerieven. Zy kan ook alle de Scheepen, die naar dat Land Zeilen, verpligten, om ieder 12 Perſoonen derwaarts te voeren, mits betaalende 30 Guldens voor ieder, voor vragt en koſt;

 wor-

wordende 2 kinderen beneden de 12 Jaaren voor een persoon gerekend.

Voorts is aan alle de Inwooners van de Republiek veroorloofd, om zig op Surinamen ter neder te zetten en aldaar handel te dryven, mits aan de Compagnie het bovengemelde Lastgeld betaalende, en borg stellende dat hunne Scheepen de Kusten van Afrika, noch eenige andere plaats, daar de Compagnie het recht heeft om alleen te handelen, niet zullen bevaaren; en wanneer ze het Lastgeld aan de Compagnie betaald hebben, ontvangenze van dezelve Paspoorten, om haare reis te kunnen doen. Maar aan den anderen kant, om de Inwooners deeser Colonie te begunstigen, zoo is aan de Compagnie verboden, geene Scheepen meer derwaarts te zenden, dan zy tot het overbrengen van slaaven van nooden heeft, voor het overige doet de Compagnie de Forten *Zeelandia* en *Sommelsdyk* onderhouden, en van Artillerye, Mond- en Oorlogsbehoeftens verzorgen, en betaalt ook de Soldye der Troepen. Zy stelt de Predikanten aan, en bezorgt voorts alles wat tot de bewaaring der Colonie vereischt wordt.

Wat aanbelangt den Koophandel, dezelve bestaat voornaamelyk in Suiker, Kattoen, Gom, Tabak, allerhande Verwhout, Kassie, Balsem, Ryst, Cacao, Banille, Koffy, Oranje-Appelen, Meloenen, *enz.*

SUR-INTENDENT. Een Opper-Opziener in de Fransche Provintien.

SUR LE TOUT. Zoo noemt men, in de Wapenkunde, de Figuur, die het gantsche Wapenschild bedekt; by voorbeeld een Kruis, *enz.*

SURME. Is eene Zwartbruine Verw, waarmede de Vrouwelyke Sexe in Turkyen de Winkbraauwen en de Oogleden zwart maakt.

SURNAG. Is een Kruid, dat in Afrika, aan de Westzyde van den Berg Atlas groeit, en wiens Wortel eene ongemeene kragt heeft, om het Zaad te vermeerderen en lust tot byslaapen te verwekken. Men zegt dat dit Kruid, slegts aangeraakt zynde, die uitwerking doet.

SUROS. Is een hard Gezwel onder de knie van een Paard.

SURPRISE. Een onverwagte aanval der Vyanden; eene verrassing, een bedrog of krygslist.

SURROGATIO. (In de *Burgerlyke Wetten*) De daad om iemant in de plaats van eenen anderen te substitueeren, en hem tot de voorrechten van een ander toe te laaten.

SURSAC. Zie het Artykel SOURSUP.

SURSAT. Is eene algemeene belasting, die de Turksche Onderdaanen betreft.

SUR-

SURSOLIDUS, of *Superfolidus Numerus*. Is een getal dat ontstaat, als men 4 getalen in malkander, of een getal viermaal met zigzelve multipliceert. Men noemt het ook *Zenfi Cubus.* Dus is tweemaal tweemaal tweemaal tweemaal twee of 32, een *Surfolidus numerus.*

SURVIVANCE. De beloofde Opvolging in een Ampt na den dood van eenen anderen. Daarvan wordt die geene een Survivancier genoemd, die aan eenen anderen, nog by zyn leeven, toegevoegd wordt, om na deszelfs dood zynen poft te bekleeden.

SURY. Zie het Artykel SURA.

SUS. Zie het Artykel ZWYN.

SUSCEPTORES. Zie het Artykel PEET.

SUS MARINUS. Zie het Artykel MEER-ZWYN.

SUSPENDICULUM. Zie het Artykel CREMASTER.

SUSPENSIO, of *Sufpendeeren.* Eene foort van beftraffing, wanneer een Amptenaar in den Geeftelyken of Waereldlyken ftand, over eene misdaad aangeklaagd of overtuigd wordt, wanneer hy by provifie, van wegens de aanklagte, zig zoo lang van zyn Ampt onthouden moet, tot dat de zaak uitgeweefen is; en dus overtuigd zynde, moet hy tot ftraf, zyn Ampt zoo lang nederleggen, als hem bepaald en opgelegd is; en dat in zyne plaats aan eenen anderen, die door de Overigheid daartoe gefteld is, overlaaten.

Sufpenfio is in den Oorlog, eene opfchorting of ftilftand van Wapenen, voor zekeren bepaalden tyd.

SUSPENSIVE MIDDELEN. Zoo worden, by de Juriften, de Revifien, ophelderingen en Appellen genoemd, waardoor een vonnis verhinderd wordt, dat het niet zyne volle kragt bekomt.

SUSPICIE. Is een kwaad vermoeden dat men op iemant heeft, dat hy in deefe of geene zaak fchuldig of medepligtig is.

SUSTENTATIE. Onderhoud, leevensmiddelen en een goed beftaan. Daarvan komt *Suftenteeren*, zig onderhouden, geneeren; ook onderhoud verfchaffen, opvoeden.

SUTOR. Zie het Artykel SCHOENMAAKER.

SUTURA. Is eigenlyk de Naad in kleederen of in Schoenen. In de *Anatomie* betekent *Sutura* of *Raphe*, de *Naad*, zynde eene faamenvoeging der Beenderen, gelyk men dezelve ziet in de Beenderen van het Bekkeneel. Deefen worden verdeeld in *waare* of in *valfche*; de waare zyn die geenen, welken de Beenderen zoo te faamen voegen, even als of het door twee zaagen, die met haare tanden in malkander gevoegd zyn, gefchiedde. Van deefen zyn 'er in het Bekkeneel drie, naamelyk:

SUTURA CORONALIS. De *Kroonsnaad*. Deefe klimt op

 beide

beide zyden der slaapen, tot aan de hoogte des hoofds naar boven, en vereenigt het starbeen met de Voorhoofdsbeenderen.

SUTURA LAMBDOIDEA. De *Winkelnaad.* Klimt van het agterste deel des hoofds, op beide zyden van den grond des agterhoofds, schuins opwaarts, en loopt zoo in het midden des hoofds, als men het naar de lengte beschouwt, in een winkel of hoek te saamen. Zy hegt het Been des Agterhoofds aan de Beenderen van het Voorhoofd en van de Slaapen.

SUTURA SAGITTALIS De *Pylnaad.* Loopt van den hoek der *Lombdoidea* door den wervel door. By de Kinderen loopt ze tot aan den Neus en vereenigt de Beenderen van het Agterhoofd onder malkanderen, en zoo ze zig wyder uitstrekt, ook verscheide Beenderen des Voorhoofds. Een *Valsche Naad* is die geene, door welke de Beenderen zoo te saamen gevoegd worden, dat de rand van het eene het andere bedekke.

In de Heelkunde betekent *Satura*, eene hegting der wonde; deese is ook tweederlei, als *Sutura Vera*, een *regte naad of begting*, welke door het vermogen van een Naald en Draad geschiedt; en *Sutura Sicca* of *Spuria*, een *drooge* of *onechte naad* of *begting*, als de wonden der Lippen, door behulp van Pleisters, vereenigd worden. Hiertoe wordt gebruikt *Alb. Ovi. Bol. Armen. Tbus*, *Mastich. Sarcocoll. Farin. Volatil. Gypsium*, *Tragacantb. Emplastr. Diapalm. Stictic. Crollii*, &c.

SUTURA VULNERUM. De *Wonden-Naad*, is of *droog* of *bloedig*. De drooge geschiedt door Hegtpleisters; de bloedige door naald en draad. Zy is by groote wonden noodig, by voorbeeld in Buikwonden, door de *Gastrorapbia* of Buiknaad; alwaar de *Knoopnaad*, *Sutura Nodosa*, of de *Clavata*, die met Sluiven of Compressen onder één gemengd is, plaats heeft.

SYALISMUS, doch beter *Sialismus.* Zie het Artykel SALIVATIO.

SYCION. Zoo noemt men een Drank uit vygen gekookt.

SYCOMORUS. *Ficus Egyptia* Egyptische Vygenboom. Is eene soort van Vygenboom, zeer gelykende naar den Moerbesieboom, en zynde groot en takryk, met bladeren die wat ruwer en minder groen zyn dan die van den Moerbesieboom. Hy draagt drie of viermaal 's Jaars eenen vrugt die aan den Stam groeit, en naar eene vyg gelykt; maar zelden ryp wordt. Dezelve is openende en goed voor de borst; en het melkagtige Sap uit den bast des Booms, door insnyding komende, wordt dienstig geacht in verhardingen der Milt en om wonden saamen te lymen.

SYCOSIS. *Vyggezwel.* Zie het Artykel FICATIO.

SYDE-

SYDERATIO. *Apoplexia.* Zie de Artykels BEROERDHEID en GERAAKTHEID.

SYENA. *Asna.* Eene Stad in Opper-Egypten, aan de grenzen van Ethiopien en aan den Nyl, die aldaar van zeer hooge Rotsen met een groot gedruis komt afvallen. By deese plaats eindigt het Turksche Gebied, en men vindt 'er eene soort van zeer hard Marmer, dat de Italiaanen *Granito* noemen, en dat noch door vuur, noch door de langduurendheid des tyds verteerd kan worden. Dit Marmer wordt door anderen ook *Asine* en *Guguere* genaamd.

SYENITES LAPIS. Zie het Artykel LAPIS SYENITES.

SYIMDER. Dus noemen de Mooren in de Indiën hun Dolk, dien ze tusschen twee Sjerpen aan de linkerzyde draagen. De greep of het gevest en de schede zyn met Goud en Crystal en Agaat ingelegd.

SYLLABE. Zie het Artykel LETTERGREEP.

SYLLOGISMUS. Zoo wordt (in de *Logica*) eene Slotreden genaamd, wanneer uit twee Stellingen, een derde, het zy waare, het zy valsche, gehaald wordt. De eerste twee Stellingen worden *Premissen* en de laatste *Conclusie* geheeten. By voorbeeld:

Elk Schepsel dat met reden en vryheid is begaafd.
Is verantwoordelyk voor deszelfs daaden.
De Mensch is een Schepsel met reden en vryheid begaafd:
De Mensch is daarom verantwoordelyk voor zyne daaden.

De Syllogismen worden onderscheidenlyk verdeeld. Dus is 'er een *Syllogismus Cathegoricus* en *Hypotheticus*; een *Demonstrativus*, *Probabilis* en *Sophisticus*; een *Perfectus* en *Imperfectus*.

Wanneer in een Syllogismus de Major eene Conditioneele of voorwaardelyke Propositie is, dan wordt Syllogismus zelve conditioneel geeindigd. Zoodanig is de volgende:

Indien 'er een God is, dan behoort hy aangebeden te worden;
Maar daar is een God:
Ergo behoort hy aangebeden te worden.

In Syllogismen van deesen aart, moet de betrekking tusschen de Antecedens of het voorwaardelyke deel *indien 'er een God is*, en de Consequens, *behoort hy aangebeden te worden*, weesenlyk en waaragtig zyn; dat is: de Antecedens moet altyd eene zekere en gewisse voorwaarde behelzen, die de Consequens noodzaaklyk insluit; anders zou de propositie zelve

 valsch

valsch zyn, en daarom behoort ze in onze redeneeringen niet toegelaaten te worden. Daar zyn twee soorten van Conditioneele Syllogismen, de eene vanwelken men in de Schoolen noemt *modus Ponens*, omdat men van de admissie van de Antecedens besluit tot de admissie van de Consequens, gelyk in de bovenstaande Syllogismus: de tweede wordt genaamd *Modus tollens*, omdat ze in beide de Antecedens en de Consequens verworpen wordt, gelyk in de volgende Syllogismus:

> Indien God geen Weesen van oneindige goedheid ware, zoo zoude hy nooit de behoeftigheden zyner Schepselen gade slaan;
> Maar God slaat de behoeftigheden zyner Schepselen gade,
> Ergo is hy een Weesen van oneindige Goedheid,

Wederom, wanneer wy van de Major, zynde eene Conditioneele Propositie, Conditioneele Syllogismussen verkrygen; insgelyks wanneer het eene disjunctive Propositie is, dan wordt de Syllogismus mede disjunctive genoemd, gelyk in het volgende voorbeeld:

> De Waereld bestaat van zigvelve, of zy is het werk van eenig eindig of van eenig oneindig Weesen.
> Maar zy bestaat niet van zigzelve, noch is het werk van een eindig Weezen:
> Ergo is zy het werk van een oneindig Weesen.

In de onderscheidene soorten van *Syllogismen*, hierboven vermeld, moeten wy in acht neemen, dat de deelen geheel zyn, dat is, de drie Propositien waaruit zy bestaan, worden in forma uitgedrukt. Maar het gebeurt dikwils, dat sommigen van deeze premissen niet alleen een klaarblykelyke waarheid is, maar insgelyks gemeenzaam en in den mond van alle menschen; inwelk geval dezelve gewoonelyk wordt overgeslagen, waardoor men eene onvolmaakte Syllogismus verkrygt, die slegts op twee Propositien schynt gemaakt te zyn; zoodanig is de volgende:

> Ieder Mensch is Sterffelyk;
> Ergo is ieder Koning Sterffelyk.

Hier is de Propositio minor, *ieder Koning is een Mensch*, weg gelaaten, als zynde zoo klaar en bekend, dat een ieder die uitlaating gemakkelyk met zyne gedagten invullen kan.

SYLVANUS. De God der Bosschen. Men verbeeldt hem

met een jonge Cyprés in de hand; men verward hem dikwils met den God Pan en met den God Faunus.

SYLVESTER. (In de *Astronomie.*) Zie het Artykel BEERENHOEDER.

SYLVIA-RHEA SYLVIA. Koninginne van Alba, en Dogter van Numitor. Zy wierd opgeslooten met de Vestalen, door Amulius haar Oom, die geen Mededinger tot den Throon wilde hebben. Maar op een' dag in den Tyber water zynde gaan haalen, waarvan toen een arm door den Tuin der Vestalen liep, viel zy op den Oever in slaap, en droomde dat zy met den God Mars te doen had. Zy was de Moeder van Romulus en Remus.

SYLVIA. *Rubecula.* Zie het Artykel ROODBORSTJE.

SYLVIUS. De Zoon van Eneas; dus genaamd, om dat hy in een Bosch geboren wierd.

SYMBEBECOTA. Zyn Toevallen, die den gezonden overkomen, gelyk *Symptomata* den kranken.

SYMBOLA. Zyn zekere Zinspreuken, Zinnebeelden en Devisen, die hooge en laage Persoonen tot eene gedagtenis verkiesen.

SYMBOLA. Zyn by de Godgeleerden zekere Geloofsbelydenissen, naar welker inhoud zy hunne Leer geschikt hebben en dezelve verdedigen. By voorbeeld het *Symbolum Apostolicum* of het Geloof, de Geloofsbelydenis van Athanasius, van Niceen, &c. — Daarvan worden zoodanige Schriften ook Symbolische Boeken genoemd, waardoor de eene Godsdienst van de andere, in de Leere des Geloofs onderscheiden wordt.

SYMMETRIE. Is eene Evenredigheid. In de Natuurkunde (*Physica*) betekent het een gemaatigd Temperament, wanneer alle Leden en vogten wel en behoorlyk, ten opzigte van elkander gesteld zyn.

In de *Architectura* is het die gelykmaatigheid of geproportioneerde overeenkomst der byzondere deelen van een Gebouw; zoo dat alles met malkander Correspondeert, en eene onderlinge goede Proportie heeft. — Dus is in de Beeldhouwerskonst de *Symmetrie*, wanneer, by voorbeeld, drie of vier Beeldhouwers, op verscheide plaatsen aan een Beeld zullen arbeiden en alle Leden saamengebragt zynde, eene behoorlyke Proportie onder malkander hebben. — By de Schilders zoude het eene goede Symmetrie zyn, als iemant uit de grootte, by voorbeeld van een teen of vinger, de gedaante van het gantsche menschelyke Ligchaam konde afmeeten en treffen.

SYMPARASTAXIS. Is een stryd der Natuur met eene ziekte.

SYMPATHETICI NERVI. (In de *Anatomie.*) Medelydende

de Zenuwen. Een naam dien de Heer WINSLOW aan veele Zenuwen gegeeven heeft, met opzigt op de veelvuldige Gemeenschappen, welken deese Zenuwen met alles wat Zenuw is, hebben.

SYMPATHETICUS PULVIS. Zie het Artykel PULVIS SYMPATHETICUS.

SYMPATHETISCH BUSKRUID. Is eene soort van Buskruid, 't geen eensklaps zig ontsteekt, indien maar een weinig daarvan, al was het op eene nog zoo verre afgelegene plaats, in brand gestooken wordt. BUCHNER handelt daarvan in zyne *Artillerie*. P. III. *p*. 52. Egter kan een ieder gemakkelyk zien, dat de geheele zaak onder de Fabelen moet gerekend worden.

SYMPATHIA. Zoo wordt eene natuurlyke genegenheid genoemd, door welke zig het eene natuurlyke Ligchaam met het andere, uit verborgene oorzaaken, zoekt te veréénigen; of te gelyk en zonder kennelyke oorzaaken wordt aangedaan, ter zelver tyd, als het andere Ligchaam aangedaan wordt; gelyk de *Antipathie* integendeel eene natuurlyke vyandschap en afkeer tusschen verscheide Ligchaamen is, die met malkander in 't geheel niet kunnen bestaan. De *Sympathetische vriendschap* of verborgene overéénstemming zoo wel van naby, als van ver-afgelegene Ligchaamen pleeg door de nieuwe *Physici*, gemeenelyk uit de natuur en de gesteldheid der fyne *Effluvia*, die zonder ophouden uit alle Ligchaamen vloeien, en zig zoo wel met de lucht, als onder elkander, op eene verschillende wyze vermengen, afgeleidt te worden. Schoon men niet alles moet gelooven, het geene van de veelvuldige en wonderbaare soorten van *Sympathie* en *Antipathie* hier en daar verhaald wordt. — De *Peripatetici* noemen de *Sympathie* en *Antipathie* twee *Species*, der zoogenaamde *Qualitates Occultæ*.

Aan deese beide hartstogten schryft men de oorzaak toe, wanneer, volgens de eerstgenoemde kragt, goede vrienden zig onderling wel verstaan, goede overeenkomst van harte hebben, en dus mede gevoelig in lief en leed zyn. Maar van wegens de Antipathie heeft men somtyds dat twee Persoonen elkander uit de natuur niet verdraagen kunnen, die anders in het zedelyke goede vrienden zyn. Insgelyks openbaart zig ook de Antipathie in menschen, over zekere spysen, of over den reuk van zekere bloemen en andere zaaken.

SYMPEPSIS. Is het kooken der Vogten, die zig tot eene Zweer zetten.

SYMPHONIA. Is hetzelfde met een Clavecimbal, Virginal, of Spinet, en wordt dus genaamd wegens de saamenstemming, welke

welke men van alle Octaven der Choormaat daarop maaken kan.

SYMPHONIA. Betekent ook eene Harmonie van vier, vyf, zes of meer stemmen, alleenlyk van Instrumenten, zonder de *Vox hùmana* of menschelyke stem daarby te voegen; by wyse van eene *Toccate*, *Gaillarde*, of eenig ander stuk, te gebruiken. Dergelyke somwylen in het begin, ook wel in het midden van een Concert gebruikt wordt.

SYMPHONIA. (In de *Botanie.*) *Amaranthus folio variegato.* In het Fransch, *Jalousie*, of *Amaranthe de trois Couleurs.* Is eene soort van Amaranth of Kruid, dat een enkele Stengel maakt, zynde omtrent een voet hoog en byna rood. De gedaante der bladen is als die van *Blitum*, groen, geel en incarnaat, omtrent gelyk Papegaai-vederen. De bloessem heeft veele bladeren en staat rondom het middelstip, met veelverwige schoone kleuren. In het midden verheft zig een steeltje, dat naderhand een vliesagtige vrugt wordt, die zig in het midden opent, en byna gantsch ronde Zaadkorentjes besluit. De Wortel is klein, wit, en in veele Nevenwortelen onderscheiden. Dit Kruid wordt wegens zyne schoonheid in de Hoven geteeld. Het heeft veel Olie en *Phlegma*, maar weinig Zout; is verdikkende, adstringeerende; een middel voor bloedspuwen en de Loop, wanneer het tot een *Decoctum* gemaakt is.

SYMPHYSIS. (In de *Anatomie.*) Eene vereeniging van twee beenderen. De meeste Schryvers hebben de *Symphysis* met de *Synarthrosis* verward. Zy wordt doorgaands in twee soorten verdeeld, in eene die *onmiddelyk*, en eene ander, die *middelyk* genaamd wordt. In de eerste wordt een tusschen beide zynde Kraakbeen, en de twee hierdoor vereenigde Beenderen maaken met hetzelve maar een been uit. De Heer Lieutaud noemt deese *Symphysis* eene Kraakbeenagtige geleding. Zy heeft in de vereeniging der Schaambeenderen met malkander, en in die der onderkaak plaats.

De middelyke Symphysis is eene vereeniging van twee Beenderen, die door middel van vleesch, losse kraakbeenderen of banden geschiedt. De Heer Winslow noemt de eerste *Symphyse d'Ossification*, en deese laatste *Symphyse d'Articulation.*

Symphysis Menti, sive *Maxillæ inferioris.* Is de vereeniging der twee deelen, die het Kinbeen saamenstellen. Zy is zeer korten tyd na de kindschheid ten eenemaal verbeend. Zy ligt in het midden van de kin, en wordt het beste aan de inwendige oppervlakte des beens waargenomen. Daar wordt een scherp streepje gezien, en somtyds eene geringe verhevenheid, aan dewelke verscheide Spieren der tong en des Tongebeens zig vasthegten.

beter was, gebeurt; wordende hetzelve, in opzigte der Oorzaak, des onderwerps, des tyds, en van het uiteinde, in veelerlei soorten verdeeld. Als de eene ziekte by de andere ontstaat, zoo noemt men het *Epigenima*; maar sommige toevallen zyn van de ziekte of onafscheidbaar, gelyk dorst, hitte, *enz.* of zy zyn van zulk een aart dat 'er de ziekte niets mede te doen heeft; en deesen zyn of heilzaamen, *Critica*, gelyk het Zweeten en afgaan, op eene maatige wyse; of ze zyn schadelyk, gelyk het afgaan in de Teering en Longzugt. Tegens deese *Symptomata* geeft men alleen, by dringenden nood, zulke middelen, naar dat de *Indicatio Symptomatica* of *Palliativa*, den ervaarenen Geneesheer aan de hand geeft.

SYNAERESIS. *Contractio*, is in de Spraakkonst eene figuur waardoor twee Syllabes tot eene saamengetrokken worden, als *Vemens* voor *Vehemens*.

SYNAGOGE. Is de plaats alwaar de Jooden, om te leesen en om te bidden, vergaderen. Binnen die plaatse, ten Oosten hebben zy eene kas, die zy Aaron, noemen, ter gedagtenisse van de Arke des Verbonds; daarin bewaren zy de vyf Boeken van Moses, op zuiver Parkement geschreeven, zynde het zelve naar de lengte geschikt, dat men het gemakkelyk van ieder einde tegen malkander oprollen kan. Of in het midden, of by den ingang der Synagoge ziet men eene verheven plaats of machine van hout, als een lang Altaar, waarop het gemelde Parkement uit elkander gerold wordt, wanneer het geleesen zal worden. De vrouwspersoonen zyn van de Mannen afgescheiden, en verrigten haar gebed mede in de Synagoge, op eene plaats die met traliewerk afgeslooten is. Op het Altaar staat ook een kandelaar met zeven Armen. Volgens de meening van sommigen zouden de Synagogen na de bouwing van den Tempel opgekomen zyn, waarvan zig de verst-afgelegenen, in de plaats van eenen Tempel, bediend hebben.

SYNALOEPHA. (In de *Spraakkonst*)) Eene saamentrekking van Syllabes, die voornaamelyk geschiedt door het uit- of aflaaten eener Vocaal of diphtong aan het end van een woord, waarop een andere Vocaal of diphtong aan het begin van een ander woord volgt. Als *ill' ego*, voor *ille ego*, &c.

SYNANCHE. Zie het Artykel ANGINA.

SYNANTHROSIS. *Articulatio*. De saamenvoeging der Beenderen, welke met geene byzondere beweeging geschiedt. Een groot getal Schryvers hebben de *Synarthrosis* met de *Symphysis* verward. Zy worden in drie soorten verdeeld, in *Sutura*, *Harmonia* en *Gomphosis*.

SYNAPISMUS. Zie het Artykel SINAPISMUS.

SYNAXARIUM. Dus noemden de Grieken een Boek, waarin het

wegens diergelyken *Syncretismus*, tusschen de Saxische, Hessische en Helmstadsche Godgeleerden, veele scherpe Schriften gewisseld, nademaal de laatstgenoemden met CALIXTUS beweerden, dat de Gereformeerden en Roomschgezinden het in den grond des Geloofs met de Lutherschen ééns waren, en dus de drie Gezindheden zeer wel met elkander konden veréénigd worden. Vervolgens wierd 'er veel van eene Unie gesproken en geschreeven, waar door men de Gereformeerde en Luthersche Kerken tragtte overéén te brengen en de meening was, dat de onder hen zweevende Geschillen, niet de Geloofs-Artykels, maar andere zaaken betroffen.

SYNCRISIS. *Concretio.* Saamengroeijing, vermenging. Daarvan daan zyn *Syncretica* in de Medicynen, *Medicamenta Compingentia*, saamenvoegende middelen.

SYNDESMOLOGIE. Een deel der Ontleedkunde, dat over de Banden handelt. Dit woord is saamen gesteld uit twee Grieksche woorden, waarvan het eene een *Redenvoering* en het andere een Band betekent, even als of men zeide, Bandredeneering of Redenvoering over de Banden. 't Is een deel der versche Osteologie.

SYNDESMOPHARYNGEI. (In de *Anatomie*). De naam van een paar Spiertjes, die door een hunner uiteindens vast zyn aan de Banden, die de bovenste hoornen des Tongebeens verbinden, en door het andere uiteinde aan den strot.

SYNDESMOSIS. Is eene saamengroeijing der Beenderen, door middel van een Band, die een gewrigt wordt. — Dit Bindsel is rond of breed, en het ronde wederom enkel of dubbel.

SYNDESMUS. Zie het Artykel LIGAMENTUM.

SYNDICATORES. Zyn te Genua de Ampteenaren die een waakend oog op het gedrag van den Doge en van de verdere Bedienden houden.

SYNDICEREN. Betekent iemant berispen of over den hekel haalen.

SYNDICUS. Is de geene, dien de meeste verrigtingen van een Raadscollegie op den hals liggen; zynde dezelve zoo veel als Pensionaris. *Syndici Generales Clericorum*, zyn geestelyke Bediendens, die over de Geschillen wegens Geestelyke Benefitien en Inkomsten te zeggen hebben. — *Syndici Provinciales*, Lands-bedienden, zyn zekere braave Mannen, dien de Adel in de Vorstendommen verkiest, om by de vergaderingen de voorstelling te doen; de genomene besluiten uit te voeren; de penningen te bestieren en de zaaken van den Adel waar te neemen. Diergelyke Bediendens heeft men in Lusatiën.

SYNDICUS is ook in de Regten een Gevolmagtigde van eene gantsche Gemeente.

SYNDROME. Is een saamenloop van toevallen, ofte ook wel een *Symptoma* by eene ziekte.

SYNE. Zoo heet by de Mooren de tiende Maand in het jaar, en begint, naar den Juliaanſchen Almanak, den 26 Mei.

SYNECDOCHE. Is een Kunſtwoord der Rhetoryken, waar door te kennen gegeeven wordt, dat, of een geheel voor een gedeelte, of een gedeelte voor een geheel genomen wordt. Een voorbeeld van het eerſte is, als Maria Magdalena het Lyk des Zaligmaakers *haaren Heer* noemt. Een voorbeeld van het tweede is, als men Zielen in plaats van menſchen noemt.

SYNEDREUONTA. Zoo worden zulke tekenen genaamd, die zig teffens met de ziekte openbaaren. Het is niet noodig, dat ze met de ziekte overéén komen of van dezelve afhangen. Het is genoeg dat ze eenigſints van haaren aart getuigen; voorts, hoe lange zy zal duuren.

SYNEDRIUM. Zie het Artykel SANHEDRIN.

SYNERGISTÆ. Zoo wierden eenigen in de zestiende Eeuw genoemd, die in de Leer van den Vryen wil des Menſchen, het gevoelen van ERASMUS van Rotterdam, dat hy in zyn Boek, de *Libro Arbitrio* beweert, en dien PHILIPPUS MELANCHTON gevolgd is, toevielen, en gevoelden dat een onwedergeboren menſch tot zyne bekeering uit eigene kragten medewerken konde. Deeſe Leer heeft in Thuringen groote onruſt in de Kerk veroorzaakt, en dezelve is in de *Formula Concordiæ*, als een dwaalleer, verworpen.

SYNEUROSIS. De ſaamenvoeging der Beenderen door middel van een Bindſel, gelykerwys het Schenkel en Heupbeen met elkander verbonden zyn.

SYNGENESIA, (In de *Botanie*) Eene van LINNÆUS klasſen der Planten, de negentiende in order; aldus genaamd om dat de Stamina in deeſe Planten te ſaamen groeien, of in eene enkelvouwdige regelmaatige verzameling of Maſſa gevormd worden.

De algemeene kenmerken van deeſe klaſſe zyn de volgenden: de kelk is de kroon van de Zaaden, en ſtaat op den top van de *Germen*; en de ſaamengeſtelde bloemen zyn zeer verſchillende, in opzigte van de Natuur der *floſculæ*. 1) Sommigen zyn ſaamengeſteld uit pypvormige tweeſlachtige bloemen in de ſchyf, en dezelfde ſoort van pypvormige hermaphrodite bloemen in de Radius. 2) Anderen zyn ſaamengeſteld uit pypägtige tweeſlachtige bloemen in de ſchyf, en uit pypvormige vrouwelyke bloemen in de Radius. 3) Sommigen zyn ſaamengeſteld uit pypvormige hermaphrodite bloemen in de ſchyf, en uit pypvormige neutrale bloemen in de Radius. 4) Sommigen hebben pypvormige hermaphrodite Bloemen in de ſchyf, en halfpyp-ägtige hermaphrodite bloemen in de Radius. 5) Sommigen zyn ſaamengeſteld uit pypvormige tweeſlachtige bloemen in de

schyf, en uit half-pypägtige vrouwelyke bloemen in de Radius. 6) Sommigen zyn saamengesteld uit pypvormige tweeslachtige bloemen in de schyf, en uit half-pypvormige Neutraale bloemen in de Radius. 7) Sommigen zyn saamengesteld uit pypvormige hermaphrodite bloemen in de schyf, en uit naakte en onzydige bloemen in de Radius. 8) Sommigen zyn saamengesteld uit pypägtige mannelyke bloemen in de schyf, en van naakte vrouwelyke Bloemen in de Radius. En 9) sommigen zyn saamengesteld uit half-pypägtige vrouwelyke bloemen in de schyf, en half-pypägtige tweeslachtige bloemen in de Radius.

De *Stamina* (helmstyltjes) zyn vyf zeer korte en dunne *filamenta*, in de pyp van de bloem ingezet. De *Antheræ* (Vesels) zyn van hetzelfde getal met de *Stamina*: zy zyn dun, regt-opstaande, en groeien aan derzelven zyden te saamen, om een pypvormig Cylinderägtig ligchaam te vormen, ter lengte van den mond van de bloem, en aan den hoek in vyf *Segmenta* (Snippers) verdeeld. De *Germen* (het Vrugtbeginsel of de Eyerstok) van de *Pistillum* ('t stampertje) is langrond, en onder het *Receptaculum* (de bewaarplaats) van de bloem geplaatst. De styl is Vesel- of haairägtig, regtopstaande, en van de lengte der *Stamina*, en gaat door den Cylinder, door de *Antheræ* gevormd. De *Stigma* (het Bloemmerk) is in twee deelen verdeeld, die open staan, en agterwaarts buigen.

Deese Planten hebben eigenlyk geen *Pericarpium* (Zaaddeksel), nogtans is in sommige soorten een taaie korst rondom het Zaad. Het Zaad is enkel en langrond, dikwils van eene vierhoekige gedaante, en somtyds naauwer aan den basis dan in eenig ander deel. Nogtans zyn ze in sommige geslachten (*Genera*) van deese klasse, van eene zeer onderscheidene gedaante aan het end. Sommigen zyn gekroond met eene donsagtige stoffe, saamengesteld uit een groot getal van enkele korte Veseldraaden, in de rondte geplaatst, of andersints, op het hoofd van het Zaad.

SYNGNATHUS. *Hippocampus*. Dus noemt men twee uitspringende deelen van de Herssenkamer, die beter in de Anatomie kunnen getoond, dan met woorden duidelyk genoeg beschreeven worden.

SYNGNATHUS. *Hippocampus*. Is ook een zeker gewormte, dat in het water leeft, hebbende in plaats van een bek, een lange snuit, gelyk een pyp, waardoor het zyn voedsel ontvangt. De Italiaansche Hoeren gebruiken het om iemant verliefd te maaken.

'Er is ook een Zee-paard van dien naam. Zie het Artykel HIPPOCAMPUS.

SYNGRAPHE en *Syngraphum*. Betekent een Handschrift, of eene Schriftelyke verbindtenis.

wanneer alle Geestelyke Persoonen van een geheel Koninkryk, of van eenen Staat, byéén komen.

SYNODE VAN DORDRECHT. Dit was een Universeel of Nationaal Synòde, dat in de jaaren 1618 en 1619, te Dordrecht, in Zuidholland, gehouden wierd, en het welke daardoor beroemd is, omdat aldaar de langduurige Geschillen tusschen de Remonstranten en Gereformeerden beslist zyn; hebbende de Gereformeerden als toen een Symbolisch Boek opgesteld, waarin hunne Geloofs-Artykelen begreepen zyn. Deze Kerkvergadering is gehouden, onder het oog en opzigt van den Souvereinen van den Lande; in het byweesen van allerlei uitheemsche Godgeleerden; en eindelyk zyn daarin de Leerstellingen, der Remonstranten of Arminiaanen, voor Dwaalingen verklaard en als strydig met Gods Woord veroordeeld. Welke verbitteringen en wanorders daardoor, te dien tyde en vervolgens ontstaan zyn behoeven wy hier niet te herhaalen; de menigvuldige Boeken, die daarover zyn geschreeven, zyn nog voorhanden. Sedert is in deese Republiek geen Nationaal Synode wêer gehouden; intusschen worden by aanhoudenheid, jaarlyks Provintiaale en mindere Synodes gehouden, van welke inrigtingen men verslag kan krygen, in de Kerkelyke Geographie van den Heere Bachiene.

SYNODISCHE of VERZAMELINGS-MAAND. Zoo heet een tyd, welke van eene nieuwe Maan tot eene volgende voorby loopt. Deese maand is grooter dan de Periodische; want als de Maan van de Zon afgaat, en na verloop van de Periodische maand weder in de plaats komt, daar de Zon te vooren heeft gestaan, zoo is zy in dien tusschentyd byna een geheel teken voortgeloopen. Dierhalven moet zig de Maan nog verder beweegen, als zy de Zon wil agterhaalen. De grootte van diergelyke Maand is 29 dagen, 12 uuren, 44′, 3″, 11‴. Ook wordt dezelve in *Synodicum verum & medium* verdeeld, naar dat men, of op de waare of op de middelbaare beweeging van de Maan ziet.

SYNODON, of DENTEX. Is een lange, maar niet zeer dikke Zeevisch, wegende 3 of 4, somwylen wel 10 pond. Sommigen noemen hem een roode Zeebraassem. Hy heeft zekere Steenen in zyn hoofd, *Synodontides* genoemd. Zyn keel is groot, de Snuit spits, en de bek met eene menigte tanden, gelyk Zaagjes bezet. De oogen zyn groot; de rug is dik en verheven. De beide zyden zyn ingeboogen, rood en eenigsints wit. De buik is zoo blank als Zilver; de staart krom. Men vindt hem gemeenelyk in de Golf van Venetien of in de Adriatische Zee. Hy aast op andere Visschen, en is zelfs goed tot spyse. Hy opent en herstelt de verloren kragten.

in Melk of *Aq. Flor. Sambuc.* gekookt, 't welk dikwils moet ververscht worden. Vreest men voor eene *Gangrena* en *Sphacelus*, zoo kunnen deese *Species* in *Spirit. Vini. Camphorat.* gekookt worden — ETTMULLER en meer anderen met hem, prysen de *Adstringentia*, als daar is *Usnea Cran. human.* dikwils *gecalcineerde Vitriool*, *vitriolum Martis*, *Terra vitrioli dulcis*, *Flor. Æris*. of:

℞. *Pulv. Testar. Ostr.* ℥ i.
Lapid. Calaminar.
Oss. Sepiæ.
Mandibul. Luc. Pisc. á ʒ ij.
Spodii præp.
Terræ Sigiltat. á ʒ j ß.
F. Pulvis.

Op het beledigde deel zelve, legge men het *Ungent. Digestiv. Hildani*, en daarover het *Emplastrum Palmeum* of *Sletanum*.

SYNTAGMA. Betekent een Boek waarin allerhande zaken verzameld zyn.

SYNTASIS. Is een Gezwel, of de uitspanning van zeker deel des Lichaams, door een gezwel.

SYNTAXIS. (In de *Spraakkonst*.) De eigenaartige schikking der woorden eener Taal, tot sententien of Spreekwysen; of de wyse om het eene woord met het andere te verbinden, met betrekking tot derzelver verschillende uitgangen, volgens het voorschrift der regelen van de Spraakkonst.
De Syntaxis wordt over het algemeen verdeeld in twee deelen, naamelyk in overeenstemming (*Concordia*) waarin de woorden in geslacht, getal, geval en persoon overéénkomen; en in regeering, (*Regimen*) waarin het eene woord het andere beheerscht, en eenige veranderingen daarin veroorzaakt.

SYNTAXIS OSSIUM. Zoo noemt men het verband der beenderen van het menschelyke Ligchaam, tot vastheid of beweegbaarheid der deelen. In de eerste plaats noemt men het *Harmonia*, als de Beenders door eene regte Linie saamveréénigd worden, gelyk aan de Gezigtsbeenderen; *Sutura*, als ze zig door eene kromme linie, of door een naad aanéén hegten, gelyk in die des bekkeneels; *Synchondrosis*, als de vereeniging door kraakbeenderen van het *Pelvis*; en de *Gomphosis*, als het eene been in het andere als ingeplant is, gelyk de tanden in de Kakebeenen. Ten aanzien der beweegbaarheid der Beenderen, heeft dit verband plaats, door *Articuli*, met eene duistere beweeging, of *Synarthosis*, gelyk de *Ossa Carpi* en *Tarsi*; of met eene vryer en zigtbaarer beweeging, als het

hoofd van het eene been, in de Panne van het andere diep ingezonken is, 't welk *Enarthrosis* hiet; 't geene, als het op eene vlakke wyse geschiedt, *Arthrodia* geheeten wordt; als twee beenderen elkander opvatten, en weder opgevat worden, dan noemt met het *Ginglymus*, gelyk aan de Wervelen. Als 'er tusschen het been en de pan, een beweegbaar kraakbeen is, gelyk by het onderste Kaakebeen en het Slaapbeen, dan hiet het *Amphiarthrosis*.

SYNTENOSIS. De saamenvoeging der beenderen, door middel eener Zenuw.

SYNTETERICE. Is een deel der Gezondheisleere, waardoor de gezondheid behouden en bewaard wordt.

SYNTEXIS. Zoo wordt eene uitdrooging des Ligchaams genaamd, waardoor eerst het wilde vleesch, daarna de vaste deelen slap worden.

SYNTHESIS. Eene Klasse van Konstbewerkingen, waarin alle die geenen gesteld worden, welken bestaan in de vereeniging der vanéén gescheidene of tegens de natuur verdeelde deelen. Gelyk 'er nu zyn twee soorten van deelen, die tegennatuurlyk kunnen vanéén scheiden, te weeten de zagte en de harde deelen, zoo is de *Synthesis* ook in tweën verdeeld, in eene *Synthesis van Continuiteit* of des geheels, en in eene van *Contiguiteit* of aanraaking. De eerste heeft in de beide deelen plaats. Zy wordt by wonden en Beenbreuken gebruikt. De tweede heeft ook plaats ten opzigte der harde en zagte deelen. Zy wordt by ontwrigtingen en Breuken gebruikt. Men bedient zig van verschillende middelen ter uitvoering deeser verschillende Synthesis. De gebruikelykften zyn de drooge hegting; de andere soorten van hegtingen, de verbanden, Stroppen, Spalken, Stroolaaden, Kassen en Konsttuigen, de Leggingen of Plaatsingen, *enz.*

SYNTHESIS. Eene soort van klederen, die by de Romeinen in gebruik waren, wanneer zy ter maaltyd gingen; doch daarover is een groot verschil onder de Geleerden, van wat maaksel die klederen geweest zyn.

SYNTHESIS. *Synthetica Metodus.* Zoo wordt genaamd, als men eenige klaare en onbetwistbaare grondstellingen vooraf vaststelt, en uit dezelven naderhand allerlei stellingen en gevolgen in eene behoorlyke Orde, afleidt en grondig betoogt. Bygevolg behelst deese *Methodus* zulke beginselen en grondstellingen, (*Principia*) die geen verder bewys noodig hebben; en *Principiata* of *Conclusiones*, die zonder verder bewys niet kunnen aangenomen worden Tot de *Principia* behooren de *Difinitiones*, *Axiomata*, *Postulata*, *Hypothefes* en *Observationes*; maar tot de *Principiata* moeten gebragt worden de *Propositiones*, in eene naauwere betekenis (die zoo wel de *Theo-*

remata

remata als *Problemata* in zig bevatten) *Lemmata*, *Corollaria*, of *Consectaria* en *Scholia*; hoewel *Corollaria* en *Scholia* ook somwylen by de *Definitiones* en *Axiomata* kunnen gevoegd worden. De *Methodus Synthetica* staat tegenover de *Methodus Analytica*, die in de *Mathesis* voornaamelyk de *Algebraici* gebruiken, schoon ook deese Methodes buiten de wiskonst plaats hebben.

SYNTHETISMUS. Eene soort van Synthesis des geheels in de harde deelen. De Ouden gaven deesen naam aan de hereeniging van de deelen der gebrokene Beenderen.

SYNULOTICA. Zie het Artykel CICATRISANTIA en EPULOTICA.

SYNUSIASTEN. Eene Secte van Ketters, die staande hielden dat 'er maar eene natuur en eene enkele Zelfstandigheid in Jesus-Christus was. De *Synusiasten* lochenden dat het woord een Ligchaam aannam in de Baarmoeder van de Maagd Maria, maar hielden staande dat een gedeelte van het Goddelyke woord, van het overige losgemaakt zynde, aldaar in vleesch en bloed veranderd was. Dus dagten zy dat Jesus-Christus was Consubstantieel met den Vader, niet alleen wegens zyne Godheid, maar tevens ook wegens zyne menschheid en zyn waaragtig ligchaam.

SYNYMENSIS. Is eene saamengroeijing der Beenderen, door middel van een Parkement vliesje.

SYPHIUM. Zie het Artykel DUIVELSDREK.

SYPHON. Zie het Artykel SIPHO of SIPHON.

SYPHYLIS. Zoo wordt door FRACASTORIUS genaamd de Spaansche Pokken. Zie het Artykel GALLICUS MORBUS.

SYPTRITA STRICTA. Zoo wordt de Krankheid der Maan-Zieken genaamd, die 's nagts buiten hun weeten in den slaap opstaan, binnen-en buitenshuis wandelen; op muuren en daken klauteren, &c. — *Syptrita Parva*, wordt de zoogenaamde *Sint-Veits* Dans genaamd. Zie de Artykels INCUBUS en NOCTAMBULI.

SYRENEN. Zie het Artykel SIRENEN.

SYRIEN. Een groot Turksch Landschap in Asien, grenzende ten Zuiden aan het Steenagtige Arabien, ten Oosten aan Woest-Arabien en Diarbek, ter Noorden aan Natloien, en ten Westen aan de Middellandsche Zee. De lucht is 'er zeer gemaatigd en het aardryk vrugtbaar, maar het ligt thans byna geheel woest, en wordt van Christenen, Jooden, Turken en Arabieren bewoond. De Inboorlingen zyn zeer wellustig en verwyfd, en meest den Mahometaansche Godsdienst toegedaan.

SYRINGE of SYRINGA. *Fluitboom*, *Pypeboom*. Is wit en blaauw. De *witte* heeft brosse takken, vol merg; de bladen

de hulp der Nayades haare zusters op de oevers der Riviere Ladon, die haar in haare bescherminge nam, en haar in een Riet veranderde, waarvan men zegt dat Pan zyne eerste Fluit maakte.

SYRMAISMOS. Zoo noemen HIPPOCRATUS en GALLENUS een zagt Braak- of Purgeermiddel.

SYRTES. Gevaarlyke plaatsen in de Zee. Zie het Artykel SIRTES.

SYRUPUS. *Serapium*. De *Syroop* of *Stroop*, wordt by de gereedmaaking der Moscavade Suiker in potten verzameld, en omdat dezelve steeds zagt, als een dunne honig, blyft, zoo wordt zy van de Materialisten genoemd *Remel*, *Mel Saccharinum*, Suikerhonig. In de Apotheeken worden ook verscheiden Syroopen gebruikt en bereidt, 't zy ze uit sappen en gedestilleerde wateren met honig of suiker, tot de regte dikte, of op eene andere wyse gekookt worden. Deesen zyn of *Simplices*, die gemeenlyk uit één ding, met of zonder Suiker toebereidt worden; of *Compositi*, die uit veele *Ingredienten* bestaan. 't Zal genoeg zyn om van de laatstgemelde soort, alleenlyk twee voorbeelden, tot een Staaltje op te geeven.

SYRUPUS MYRTINUS COMPOSITUS. ℞. *Bacc. Myrt.* ʒij ß. *Bacc. Berber. Flor. Balaust. Rosar. Sumach. Santall. alb.* & *rubr.* ā ℥ij. *Mespil. Matùror.* ℥x. *Succ. Cydon. Pom. agrest.* ā ℔ ß. *Aq. pulv. vel. fontan.* ℔vij Kook dit te samen, en doe by het uitgeperste en gezuiverde Sap. ℔ ix. Suiker; laat het dan voorts tot de dikte van eene Syroop kooken.

SYRUPUS DE STOECHADE. ℞. *Flor. Stœchad.* ℥iv. *Rorism.* ℥ ß. *Fol. Calaminth. Origan. Thym.* ā ℥x. *Beton. Salv.* ā ℥ ß. *Sem Anis.* ʒvij. *Pæon.* ʒiij. *Calam. Arom. Cinnam. Zingiber.* ā ʒij. Giet 'er zeven pond water op, en laat het na 24 uuren trekkens, gedestilleerd worden. Kook het overige tot op de helft, en giet het dan door. Doe daarby vier pond Suiker, en kook het, met bydoen van ℔ 1 van het overgehaalde vogt tot een Syroop. Onzes achtens echter is deeze overhaaling noodeloos, ten waare men eene Syroop van dat geestryke vogt maakte met geclarificeerde Suiker, zonder kooken; dewyl de kooking anders al het geestige weder doet vervliegen.

SYSIMBRIUM. Zie het Artykel NASTURTIUM AQUATICUM.

SYSJE. Dit is een kleine Vogel, die een korten bek heeft, geel onder de keel is, en om zyn gezang geacht wordt. Men heeft het gemeene Sysje en het Sysje van de kanarische Eilanden, of de Kanarie-Vogel.

De Vederen van het gemeene Sysje zyn geel en groen. Het

BERICHT VOOR DEN BINDER.

PLAAT	215	in het Agste deel te plaatsen over Bladz.	908.
———	216	———————	912.
———	217	———————	924.
———	218	———————	928.
———	219	———————	939.
———	220	———————	954.

In het Negende Deel:

PLAAT	221	over bladz.	9.	PLAAT	234	over blad.	464.
———	222	———	30.	———	235	———	412.
———	223	———	65.	———	236	———	430.
———	224	———	78.	———	237	———	507.
———	225	———	93.	———	239	———	554.
———	226	———	110.	———	240	———	554.
———	227	———	168.	———	241	———	509.
———	228	———	221.	———	242	———	590.
———	229	———	245.	———	243	———	616.
———	230	———	358.	———	244	———	633.
———	231	———	359.	———	245	———	625.
———	232	———	369.	———	246	———	674.
———	233	———	432.				

Plaat 238. 247 en de volgende, zullen *by* het Tiende en Laatste Deel uitgegeven worden.

De Prys van dit Negende Deel, voor Heeren die in de *Eerste Inschryving* hebben deel genomen is:
53 Bladen Letterdruk a 1½ St. . . . . *f* 4:—

Voor de Heeren die in de *Tweede Inschryving* hebben deel genomen.
53 Bladen Letterdruk a 1½ St. . . . . . . *f* 4:—
31 Plaaten. . . a 1 St. . . . . *f* 1:11.
f 5:11

[illegible]

